L 8/865, 1

LATVIEŠU LITERATŪRAS KRITIKA

L 8/865

8L2
La802.
dubl.
L 8

LATVIEŠU LITERATŪRAS KRITIKA

RAKSTU KOPOJUMS

PIEKTAIS SĒJUMS
(1917—1940)

PADOMJU LITERATŪRAS KRITIKAS SĀKUMA PERIODS
I GRĀMATA

Inv. № 72498

Sakārtojuši A. Grigulis, V. Austrums un A. Ambaine

LATVIJAS VALSTS IZDEVNIECIBA
RĪGĀ 1962

Brīvzemnieku ciema
bibliotēka

Vīļa Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA
8L2
La 802
25- 53.852, 8 lp.
0305049836

LATVIEŠU PADOMJU LITERATŪRAS KRITIKAS ATTĪSTĪBA NO 1917. LĪDZ 1929. GADAM

1

Padomju literatūras kritikas sākums — Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija

Visas cilvēces vēstures pagrieziens uz jaunu laikmetu ir Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija. Ar to sākās arī jauna kultūra — padomju kultūra. Padomju kultūra ir sociālistiska un komunistiska kultūra.

Ar Oktobra revolūciju sākās arī jauna literatūra — padomju literatūra ar visām tās nozarēm, kā padomju kultūras sastāvdaļa. Padomju literatūra ir daudznacionāla literatūra. Tā ir visprogresīvākā literatūra pasaulē, jo tā aktīvi piedalās pasaules pārveidošanā uz komunismu. Padomju literatūras, tāpat kā visas padomju dzīves vadītāja ir varenā Padomju Savienības Komunistiskā partija. Padomju literatūra par saviem lielajiem sasniegumiem vispirmām kārtām ir pateicīga partijai.

Katra padomju tauta ar sasniegumiem savā nacionālajā padomju literatūrā ieiet kā sastāvdaļa lielajā daudznacionālajā padomju literatūrā. Jo bagātāka ir katra no šīm nacionālajām literatūrām, jo bagātāka ir visa padomju literatūra.

Viena no nacionālajām literatūrām, kas ieiet daudznacionālajā padomju literatūrā, ir arī latviešu padomju literatūra.

1940. gadā, pēc buržuāziskās Latvijas sagrāves, visa latviešu literatūra nostājās uz padomju literatūras attīstības ceļa. Bet tas nenozīmē, ka latviešu padomju literatūras sākums datējams ar šo laiku. Ar 1940. gada revolucionārajiem notikumiem padomju vara Latvijā tikai atjaunojās pēc 20 gadu garās buržuāziskās Latvijas reakcionārās nakts. Arī latviešu padomju literatūrai jau pirms 1940. gada ir samērā garš attīstības posms.

Šo laiku līdz 1940. gadam latviešu padomju literatūras attīstības vēsturē varētu nosaukt par latviešu padomju literatūras sākuma posmu. Apzīmējums tomēr ir relatīvs, jo šajā «sākuma periodā» ir radītas nozīmīgas kultūras vērtības un tas ilgst vairākus gadu desmitus.

Tas, kas sakāms par latviešu padomju literatūru vispār, pilnā mērā un visos apstākļos attiecināms arī uz latviešu padomju

literatūras kritiku, kas iet kopsolī ar visu latviešu padomju literatūras attīstību.

Latviešu padomju literatūras vēstures izpētes darbā līdz šim vismazākā uzmanība ir veltīta latviešu padomju literatūras kritikas sākuma periodam. Tāpēc katrs solis šajā novadā var dot savus pozitīvus rezultātus. Tieši šajā virzienā darbs ir sarežģīts un grūts, jo latviešu padomju literatūras kritika aug un attīstās pretišķībās un meklējumos, jo ceļš, pa kuru tā iet, ir jauns un nenosprausts.

1940. gadā, kad visa latviešu literatūra nostājās uz padomju literatūras ceļa, visas lielākās grūtības literatūras kritikas un teorijas laukā jau ir aiz muguras. Latviešu padomju literatūra var balstīties uz tiem milzīgajiem teorētiskajiem un praktiskajiem literatūras procesa sasniegumiem, kas jau iekaroti citās padomju nacionālajās literatūrās, īpaši lielajā un vērtību bagātajā krievu literatūrā, kas tāpēc arī ir visu padomju tautu literatūras skolotāja. Jautājums par padomju literatūras metodi — sociālistisko reālismu ir pilnīgi atrisināts un noskaidrots. Tas tikai jāapgūst.

Citāds stāvoklis ir latviešu padomju literatūras sākuma posmā, kad daudzus gadus viss vēl ir meklējumu un kristalizācijas stadijā. No neveiksmēm katra «apdrošināšanās» tādos apstākļos ir nesekmīga. Tās krustojas ar nopietniem sasniegumiem un pozitīviem ieguldījumiem.

Cīņā par padomju varu Lielajā Oktobra sociālistiskajā revolūcijā piedalījās arī latviešu tauta. Nozīmīgs spēks šajās cīņās bija latviešu sarkanie strēlnieki — latviešu darba tautas lepnums. Pasaules karš lielas latviešu darba tautas masas bija izklīdinājis pa visu plašo Krieviju. Visur, kur atradās latviešu darbaļaudis, viņi aktīvi piedalījās revolūcijā.

Latvijā šī cīņa risinājās savdabīgos apstākļos. 1917. gada rudenī visa Kurzeme, daļa Vidzemes un arī Rīga atradās Vācijas ķeizariskās armijas okupācijā. Padomju vara spēja nodibināties tikai dažos Vidzemes apriņķos un arī tikai uz īsu laiku. 1917.— 1918. gada ziemā ķeizariskā armija okupē arī visu Vidzemi. Par revolucionāru kultūras dzīves jauncelsmi šajos apstākļos vēl grūti runāt.

Stāvoklis izmainās tikai 1919. gada sākumā.

1918. gada rudenī Sarkanā Armija, kuras sastāvā ietilpa arī latviešu sarkanie strēlnieki, uzsāka uzbrukumu kontrrevolucionārajiem spēkiem Latvijā. Soli pa solim Sarkanā Armija atbrīvoja Latviju.

1918. gada 17. decembrī padomju valdība publicē manifestu par padomju varas atjaunošanu Latvijā.

1919. gada janvāra pirmajās dienās tika atbrīvota Rīga. Jau 5. janvārī strēlnieku pulki uzsāka Kurzemes atbrīvošanu, īsā laikā aiztriecot kontrrevolucionāros spēkus līdz Liepājai.

13. janvārī sanāca Strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomju kongress un pieņēma Padomju Latvijas konstitūciju.

Tūlīt pēc Rīgas atbrīvošanas padomju vara uzsāka revolucionāru pārkārtošanas un jauncelsmes darbu visās dzīves nozarēs. Blakus politiskiem un saimnieciskiem jautājumiem liela vērība tika veltīta tieši izglītības un kultūras dzīvei. Ļoti strauji Padomju Latvijas revolucionārajos apstākļos tapa latviešu jaunā — padomju kultūra. Radās arī jaunā — latviešu padomju literatūra ar tās nozarēm. Lielo un intensīvo jaunās dzīves celtniecības darbu pārtrauca imperiālistu iebrukums. Tai laikā, kad notika 1919. gada Padomju Latvijas izveide un attīstība, visa jaunā strādnieku-zemnieku valsts bija spiesta cīnīties ar 14 valstu interventiem, kas centās nožņaugt Oktobra revolūcijas iekarojumus. Cīņa Latvijā bija tikai viens no lielās cīņas sektoriem. Tāpēc Padomju Latvijas aizstāvēšanai nebija iespējams mobilizēt visas revolucionārās zemes spēkus.

To izmantoja imperiālisti. Savākti un pārkārtoti imperiālistu algotņu pulki fon der Golca vadībā, piedaloties latviešu buržuāziskajiem nacionālistiem, jau 1919. gada ziemā uzsāka uzbrukumus jaunajai Padomju Latvijai. Padomju spēki ar kaujām atkāpās. Jau martā krita Jelgava. Tādējādi Rīga, kā Padomju Latvijas galvaspilsēta, vairākus mēnešus bija piefrontes pilsēta. Un tomēr latviešu darba tauta savas valdības un Latvijas Komunistiskās partijas (līdz 1919. gada martam tā saucās par Latvijas Sociāldemokrātiju) vadībā piefrontes apstākļos veica varonīgu jauncelsmes darbu.

Taču pārspēks bija nesamērīgi liels, un 1919. gada vidū un otrajā pusē imperiālisma spēkiem izdevās sagrābt Latviju. 22. maijā padomju valdība atstāja Rīgu. Līdz 1920. gada februārim cīņas vēl norisinājās Latgalē. Pēc tam Latvijā iestājās 20 gadu gara reakcijas nakts. Tas bija buržuāziskās Latvijas periods.

Visu šo laiku latviešu darba tauta pagrīdē padzītās Komunistiskās partijas vadībā cīnījās pret buržuāzisko Latviju un izcīnīja uzvaru 1940. gadā, kad atkal atjaunojās padomju vara.

Sarkanie strēlnieki un liels skaits Padomju Latvijas aktīvistu evakuējās uz Padomju Krieviju. Te, īpaši pēc sarkano strēlnieku demobilizācijas, izveidojās vairāki ievērojami latviešu kultūras centri.

Jāatzīmē arī, ka Padomju Krievijā pēc 1920. gada darbojās ne jau tikai tie latviešu kultūras darbinieki, kuri evakuējās no Padomju Latvijas, iebrūkot imperiālistiem. Krievijā jau kopš pirmā pasaules kara bēgļu laikiem dzīvoja liels skaits latviešu. Starp tiem bija arī daudz strādnieku, kas tur nokļuva kopā ar evakuētām Rīgas rūpnīcām. Piedaloties Oktobra revolūcijā, revolucionārie latvieši reizē ar revolūcijas uzvaru sāka izveidot savus kultūras

centrus. Tādējādi 1919. gada otrajā pusē pēc evakuācijas no Padomju Latvijas šie centri tikai paplašinājās un papildinājās.

Tādi bija Maskavā, Ļeņingradā, Smoļenskā un citur. Arī lielākajos Ukrainas un Baltkrievijas rūpniecības centros, kā Harkovā, Minskā u. c., tā apliecinot, ka šos latviešu kultūras centrus izveidoja latviešu revolucionārais proletariāts un tā radītā jaunā revolucionārā inteliģence. Vēsturiskie apstākļi noteica arī to, ka pirmajā periodā pēc Padomju Latvijas sagrāves par samērā lielu latviešu kultūras centru izveidojās Pleskava (uz šejieni pārvietojās kultūras centrs, kas tūlīt pēc Rīgas atstāšanas noorganizējās Valkā).

Šie kultūras centri raksturojās ar literāru organizāciju un periodisko izdevumu izveidošanos, kā arī ar cita veida kultūras dzīves pasākumiem. Sevišķi nozīmīga te ir latviešu revolucionārā teātra izveide.

Cariskā Krievija bija tautu cietums. Oktobra revolūcija atbrīvoja ceļu visu nacionālo kultūru attīstībai. To veicināja Komunistiskās partijas un padomju valdības politika nacionālo kultūru jautājumos. Par to liecina kaut vai tāds fakts, ka jau 1918. gadā padomju valdība Maskavā pie Nacionālo lietu komisariāta nodibināja 11 nacionālas nodaļas un 7 nacionālus komisariātus, kuru vidū bija arī latviešu komisariāts. Ja līdz Oktobra revolūcijai Krievijā bija tikai 32 latviešu skolas, tad 1934. gadā jau 187. Šai laikā latviešu skaits Padomju zemē sasniedza simt piecdesmit tūkstošus. 1921. gadā Maskavā nodibinājās latviešu pedagoģiskais tehnikums (1925. gadā pārceļas uz Ļeņingradu). Tehnikuma pirmajos desmit pastāvēšanas gados to absolvēja vairāk nekā divsimt jauniešu, kas deva papildinājumu latviešu skolu skolotāju kadriem.

1921. gadā Maskavā nodibinājās Maskavas Centrālās padomes latviešu skola, no kuras izveidojās Rietumtautu komunistiskā universitāte.

Visu šo intensīvo kultūras darbu vēl papildināja dažādi latviešu klubi, it īpaši dažādas literāras organizācijas.

Tas viss liecina, ka Padomju Savienībā tika radīti tādi apstākļi, ka latviešu padomju kultūra, tai skaitā latviešu padomju literatūra, varēja attīstīt visus savus radošos spēkus. Kaut arī 1919. gadā Padomju Latviju sagrāva starptautiskie reakcionārie spēki un latviešu buržuāziskie nacionālisti, latviešu padomju kultūra un līdz ar to latviešu padomju literatūra turpināja attīstīties.

Rezultāti bija sekojošie. Izveidojās plaši latviešu padomju kultūras kadri, izveidojās arī plaša latviešu padomju rakstnieku un kritiķu saime. Tika radītas nozīmīgas latviešu padomju literatūras vērtības.

Par nožēlošanu, šo intensīvo latviešu padomju kultūras un latviešu padomju literatūras attīstību trīsdesmito gadu vidū pārtrauca Staļina personības kulta radītās represijas.

Latviešu padomju kultūras un latviešu padomju literatūras tālākā intensīvā attīstība varēja turpināties tikai pēc Padomju Latvijas atjaunošanas — 1940. gadā.

Lai cik smagas bija trīsdesmito gadu represijas, latviešu padomju kultūras un literatūras izveidotās vērtības nezaudēja savu nozīmi.

Latviešu buržuāzijas diktatūra radīja dzelzs sienu starp kultūru un literatūru Padomju Savienībā un darbaļaudīm Latvijā, tā ka sevišķi intensīvi jaunās latviešu padomju kultūras un literatūras sasniegumi nevarēja ietekmēt latviešu revolucionārās kultūras un literatūras attīstību buržuāziskajā Latvijā, tomēr pagrīdes kanāli darbojās un zināma ietekme bija manāma. Pēc Padomju Latvijas atjaunošanas 1940. gadā šie sasniegumi vēl nevarēja sevišķi aktīvi iesaistīties latviešu padomju kultūras un literatūras attīstībā. To traucēja personības kulta radītie apstākļi. Tikai pēc personības kulta likvidēšanas, kas sākās ar Padomju Savienības Komunistiskās partijas XX kongresu, šie kultūras un literatūras sasniegumi varēja netraucēti un pilnvērtīgi iesaistīties visā latviešu padomju kultūras un literatūras tālākā attīstības procesā. Tie izveido savdabīgu un aktīvu literatūras mantojumu ar nozīmīgām revolucionārām tradīcijām.

Ievērojama vieta te ir literatūras kritikai.

2

Rakstnieku organizācijas un to nozīme latviešu padomju literatūras kritikas izveidē un attīstībā

Literatūras, bet it sevišķi literatūras kritikas veidošanās un attīstība, kā to pierāda visa latviešu literatūras vēsture, nav domājama bez īpašām literārām organizācijām. Kā savdabīgi literatūru organizējošie centri vienmēr ir bijuši nozīmīgākie periodiskie izdevumi. Latviešu literatūras vēsturē ir veseli gadu desmiti, kad viens vai otrs periodisks izdevums kļūst par attiecīgā laikmeta vienīgo literatūras un rakstnieku kadru organizatorisku centru. Cariskās patvaldības apstākļos, kad organizēšanās brīvība bija vai nu pilnīgi aizliegta, vai ļoti ierobežota, periodisko izdevumu organizatoriskai funkcijai bija sevišķi liela nozīme. Tā, piemēram, ir gandrīz pilnīgi neiespējami iedomāties jaunlatviešu kustības izveidošanos pagājušā gadsimta vidū bez jaunlatviešu periodiskajiem izdevumiem, īpaši bez «Pēterburgas Avīzēm». Tāpat pagājušā gadsimta beigās nav iedomājama ne Jaunās strāvas izveidošanās, ne Jaunās strāvas darbība bez «Dienas Lapas».

Pēc Oktobra revolūcijas, kad radās iespēja brīvi izveidot tiešas rakstnieku organizācijas, periodisko izdevumu organizatoriskā

funkcija stipri samazinās, tomēr pilnīgi neizbeidzas. Vismaz šī funkcija aktīvi pastāv līdz 1932. gadam, kad nodibina Vissavienības Rakstnieku savienību, kas pilnīgi aptver visus padomju rakstniecības kadrus un kas Padomju Savienības Komunistiskās partijas vadībā kārto visus padomju rakstniecības organizatoriskā, radošā darba un idejiskās audzināšanas jautājumus.

Tā kā sevišķi nozīmīga loma ir periodiskajiem izdevumiem un izdevniecībām literatūras kritikas organizēšanā un attīstībā, tad par to nākas runāt atsevišķi.

Tūlīt pēc Oktobra revolūcijas aktīvi sāka darboties arī tiešās rakstnieku organizācijas, un arī no partijas un valdības puses tiek veikti nopietni organizatoriski pasākumi, kam ievērojama loma kā jaunās padomju literatūras, tā literatūras kritikas izveidē un attīstībā. Tāpēc nevienam padomju literatūras vēstures pētniekam nav iespējams paiet garām arī šiem jautājumiem.

Runājot par latviešu padomju literatūru un tās attīstību no sākumiem līdz mūsu dienām, visā šajā procesā varam vērot divus atšķirīgus posmus. Pirmais posms sākās ar Oktobra revolūciju un ilgst līdz 1940. gadam. Šo posmu varētu nosaukt par latviešu padomju literatūras sākuma posmu. Kā jau teikts, šis termins jāsaprot relatīvi.

Otrais latviešu padomju literatūras attīstības posms sākās ar 1940. gadu un uzskatāms par latviešu padomju literatūras tālākās attīstības posmu. Šī posma specifika ir tā, ka, sākot ar 1940. gadu, visa latviešu literatūra nostājās uz padomju literatūras attīstības ceļa.

Kā jau teikts, šāds iedalījums raksturo latviešu padomju literatūras attīstību lielās līnijās. Bez šaubām, šie divi izvirzītie lielie posmi savukārt dalāmi atsevišķos sīkākos posmos, un šādu tālāku iedalījumu nosaka konkrētie vēsturiskie apstākļi.

Latviešu padomju literatūras sākuma posmu nav grūti iedalīt trijos atšķirīgos apakšposmos, jo atšķirības vērojamas kā visā literatūras, tā arī literatūras kritikas attīstības procesā.

Pirmais šāds apakšposms aptver latviešu padomju literatūras procesu no Oktobra revolūcijas dienām līdz mierīgā sociālistiskā celtniecības darba sākumam Padomju zemē. Latviešu padomju literatūrā tas aptuveni sakrīt ar latviešu padomju rakstnieku apvienības «Darbdienas» nodibināšanos Maskavā 1921. gadā. Šis gads latviešu padomju literatūras attīstībā vēl ir raksturīgs ar Latviešu strēlnieku divīzijas izformēšanu un daudzu strēlnieku iesaistīšanos aktīvā literārā darbā pēc demobilizācijas.

Latviešu sarkanajiem strēlniekiem, uzticamajiem Ļeņina sardzes vīriem, ir ļoti liela loma visā latviešu padomju kultūras izveidē un attīstībā. Pelēkos strēlnieku šineļos, kaujas uguņu viesuļos vai cīņas starplaikos viņi ir tie, kas no pirmajām Oktobra dienām aktīvi piedalās arī padomju kultūras un padomju literatūras

izveidē. Liela, ļoti liela latviešu padomju literatūras daļa visā sākuma posmā ir sarkano strēlnieku literatūra. Taču ir zināma starpība, kaut arī ir liela kopsakarība, starp sarkano strēlnieku darbību literatūrā tiešos kaujas apstākļos un pēc demobilizācijas.

Pirmā apakšposma centrs ir 1919. gada Padomju Latvija.

Otro apakšposmu veido latviešu padomju rakstnieku darbība pēc pilsoņu kara beigām, kad visa Padomju zeme izvērš sociālisma celtniecību mierīgas dzīves apstākļos. Kaut arī pēdējās intervences sagrāve Tālajos Austrumos ilgst līdz 1922. gada novembrim, jau ar 1921. gadu ir vērojama zināma pārkārtošanās latviešu padomju literatūrā. Tādējādi otro apakšposmu var ietvert periodā no 1921. gada līdz trīsdesmito gadu sākumam, konkrēti līdz 1932. gadam, kad nodibinājās Vissavienības Rakstnieku savienība un izkristalizējās sociālistiskā reālisma teorētiskie pamati.

Otrā apakšposma centrs ir Vissavienības latvju proletrakstnieku Centrālais birojs (1928. gadā). Blakus tam pastāv arī citi — izkaisīti rakstniecības centri, tā saucamās latviešu proletārisko rakstnieku asociācijas, organizētas pēc ģeogrāfiska principa (RAPP organizācijas).

Trešā apakšposma centri ir latviešu padomju rakstnieku apvienības pie attiecīgajām Viskrievijas padomju rakstnieku savienībām.

Trešais apakšposms aptver periodu no 1932. līdz 1940. gadam.

Visos šajos apakšposmos ir atšķirīgas literatūras organizācijas, ar savām idejiskām platformām, kas nosaka arī attiecīgā posma literatūras un literatūras kritikas galvenās idejiskās līnijas. Literatūras organizāciju veidošana un pārveidošana ir saistīta ar vēsturiski nosacītiem meklējumiem, ar augšanas grūtību pārvarējumiem, ar konkrētiem vēsturiskiem apstākļiem. Meklējumi un ciņa latviešu padomju literatūrā saistās ar vispārējo padomju literatūras attīstības procesu, īpaši ar krievu padomju literatūras procesu. Kaut gan ir jākonstatē, ka latviešu padomju literatūra ne vienmēr pietiekami strauji un aktīvi mācās no krievu padomju literatūras sasniegumiem un nereti diezgan ilgi turpina kļūdas, kuras krievu padomju literatūra un vēl dažas citas padomju tautu literatūras jau sen pārvarējušas. Tā tas, piemēram, ir ar RAPP idejisko līniju atbalstīšanu vēl tad, kad krievu padomju literatūra savā straujā augšanas procesā jau sen bija tam pāri. Tas dažkārt aizkavē latviešu padomju literatūras attīstību, īpaši latviešu padomju literatūras kritikas attīstību, un ievieš zināmu atrautību un atpalicību no vispārējā padomju literatūras attīstības procesa. Tas, bez šaubām, palielināja augšanas grūtības un bremzēja šo grūtību pārvarēšanu.

Revolūcijas dienās bija mēģinājums atjaunot latviešu progresīvo rakstnieku biedrību «Ideja», kas nodibinājās neilgi pirms

pirmā pasaules kara. Šiem mēģinājumiem nebija ilgstošu panākumu.

Nākamais mēģinājums bija saistīt latviešu padomju literatūras attīstību ar Proletkulta organizāciju. Arī šim mēģinājumam nebija redzamu panākumu. Tas latviešu padomju literatūrai un literatūras kritikai nāca tikai par labu, jo pasargāja no galveno proletkultiešu kļūdu ieviešanas latviešu padomju literatūras un literatūras kritikas pirmajā izveides laikā.

«Proletkults» ir kultūrizglītības organizācijas «Proletāriskā kultūra» saīsināts nosaukums. Proletkults noformējās 1917. gada septembrī Petrogradā īpašā konferencē. Pēc 1917. gada oktobra tas pastāvēja pie Tautas izglītības komisariāta kā brīvprātīga organizācija proletāriskai pašdarbībai dažādās mākslas nozarēs, tai skaitā arī literatūrā. Izvēršas plašs Proletkulta organizāciju tīkls visos nozīmīgākos centros.

Proletkultam ir savi centrālie periodiskie izdevumi. Proletkultieši izstrādāja savu — īpašu mākslas teoriju, kas bija kļūdaina un ko asi nosodīja Ļeņins. Proletkultiešu pamattēze bija, ka strādnieku šķirai mākslīgā ceļā jārada īpaša — proletāriska kultūra, atrautībā no iepriekšējās kultūras. Tādējādi proletkultieši noliedza kultūras mantojumu, viņi ignorēja arī profesionālos mākslas darbiniekus. Atrautība no padomju dzīves un sociālistiskās celtniecības proletkultiešus noveda abstrakcijā un vulgarizācijā. Proletkultiešu aplamās teorijas traucēja sociālistiskā reālisma literatūras attīstību.

Latvijā Proletkulta organizācijas neizveidojās, kaut gan mēģinājumi tādas izveidot bija. Redzamākie Proletkulta organizatori un idejiskie propagandisti bija A. Ceplis Maskavā un Viskrievijas Proletkulta CK locekļis K. Ozols-Priednieks Petrogradā. 1919. gada pavasarī Priednieks ieradās Rīgā, lai sāktu izveidot latviešu Proletkulta organizāciju, taču bez rezultātiem. Tas daļēji izskaidrojams ar vēsturisko situāciju, jo šajā laikā stipri aktivizējās kontrrevolucionāro spēku uzbrukums Padomju Latvijai, tomēr galvenais iemesls bija tas, ka pret Proletkulta mākslas principiem krasi nostājās tādi reālistiskās mākslas cīnītāji kā Andrejs Upīts, J. Janele-Viena u. c.

Neraugoties uz to, Proletkulta principi tomēr nelielā latviešu padomju literatūras daļā ieviešas, piemēram, A. Cepļa pirmajos rakstos.

Ļoti plašs rakstnieku un literatūras organizēšanas darbs izvērsās 1919. gadā Padomju Latvijā. Visu mākslas nozaru organizēšanu uzņemas valsts. Tas pasargāja visu latviešu mākslas dzīvi no sadrumstalotības un ievirzīja to vienotā radošā gultnē. Arī teātri iekļāvās vienotā organizācijā. 1919. gada februārī tika publicēts dekrēts par Rīgas pilsētas teātru nacionalizēšanu.

Sociālistiskās republikas mākslas dzīves organizēšanu rea-

lizēja Tautas izglītības komisariāts, ko vadīja tautas izglītības komisārs J. Bērziņš-Ziemelis. Konkrēti mākslas dzīves organizēšanā tika iesaistīti E. Eferts-Klusais un Andrejs Upīts. Pirmais bija izglītības komisāra biedrs, otrais — Izglītības komisariāta Mākslas nodaļas vadītājs. Visu mākslas dzīves organizatorisko funkciju veica Mākslas nodaļa.

Pie Mākslas nodaļas izveidojās vairākas apakšnodaļas, atbilstoši mākslas nozarēm. 1919. gada marta mēnesī jau funkcionē šādas apakšnodaļas: Literatūras (pārzinis Andrejs Upīts), Mūzikas (pārzinis Teodors Reiters), Glezniecības un skulptūras (pārzinis Jānis Kuga), Teātra (pārzinis Sofija Veiss). Bez tam pie Mākslas nodaļas pastāv vēl Teātra un operas pārvalde (vadītājs Andrejs Upīts), Mākslas muzejs (pārzinis V. Purvīts) un Mākslas darbu aizsardzības komisija (K. Ubāns u. c.).

Mākslas nodaļas organizācija ir interesanta tādēļ, ka tās struktūrā un izvēlētā vadībā vērojama krasa atšķirība no Proletkulta organizāciju principiem. Proletkults noliedz izcilo profesionālo mākslinieku lomu jaunās — proletāriskās mākslas radīšanā, kas izrietēja no nihilistiskas nostājas pret kultūras mantojumu vispār. Turpretī Izglītības tautas komisariāta organizētā Mākslas nodaļa ar visām savām apakšnodaļām cieši saistās ar izciliem latviešu mākslas speciālistiem, kuri jau devuši nopietnus ieguldījumus latviešu progresīvās mākslas attīstībā. Tas vien jau nosaka Mākslas nodaļas attieksmes ar kultūras mantojumu. Te, bez šaubām, galvenais nopelns ir J. Bērziņam-Ziemelim, Klusajam un Andrejam Upītim. Šie izcilie revolucionārās mākslas pārstāvji balstās uz tām atziņām, kas jau iegūtas latviešu proletāriskajā estētikā pirms pirmā pasaules kara plašos kultūras mantojuma iztirzājumos tādos periodiskajos izdevumos kā «Izglītība», «Domas» un «Vārds».

Nav šaubu, ka, pastāvot Padomju Latvijai un realizējot Mākslas nodaļas deklarētos mākslas principus, latviešu padomju literatūra un arī citas mākslas nozares būtu daudz ātrāk sasniegušas sociālistiskā reālisma mākslas pamatus, nekā tas notika vēsturiskās attīstības gaitā.

1919. gadā no 16. līdz 18. martam Rīgā notika apriņķu izglītības nodaļu priekšstāvju konference, kurā Andrejs Upīts nolasīja plašu atskaites referātu par Mākslas nodaļas darbību un arī izvirzīja ļoti konkrētu Mākslas nodaļas tālāko darbības plānu (Upīša referāts iespiests Tautas izglītības komisariāta izdotajā žurnālā «Izglītība», Nr. 1).

Raksturīgi, ka Mākslas nodaļas Literatūras apakšnodaļai bija pakārtots arī grāmatu izdevniecības darbs. Upīša izvirzītajos turpmākās darbības uzdevumos sastopam arī ļoti konkrētu izdevniecības darbības plānu.

Pārskata vispārējā daļā redzams arī tas, ka Mākslas nodaļa nebūt nepārspīlēja kultūras mantojuma lomu, bet gan jaunās — proletāriskās mākslas galvenos pamatus saskatīja jaunajā — revolucionārajā dzīves celtniecībā. No tā secināms, ka Mākslas nodaļa savos izvirzītajos darbības uzdevumos pamatojās uz kultūras mantojuma ļeņiniskā apgūšanas principa.

Padomju Latvijas valdība veica arī vēl daudzus citus organizatoriskus mākslas dzīves pasākumus. Visos mākslas un kultūras dzīves jautājumos ļoti aktīvi piedalījās Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomju valdības priekšsēdētājs Pēteris Stučka.

Tika nodibināta Valsts universitāte, Mākslas akadēmija, konservatorija un citi lieli kultūras un mākslas centri, kādus līdz tam Latvijā nepazina. Pārskatot šodien padomju valdības organizatorisko darbību, pārsteidz un sajūsmina pasākumu grandiozais revolucionārais vēriens. Te visā pilnībā redzam, ka Oktobra revolūcija patiešām izraisīja visu tautu radošos spēkus.

Padomju valdība lielu uzmanību veltīja arī ārpusskolas izglītības darbam un strādnieku klubiem. Martā tika izstrādāti Komunistiskās partijas Strādnieku klubu statūti (sk. «Izglītība», Nr. 1). Arī tiem domāts cits raksturs nekā Proletkulta organizācijām.

Mākslas nodaļas Literatūras apakšnodaļa veica priekšdarbus arī liela literāri sabiedriska mēnešraksta «Vārds» izdošanai. Aprīļa mēnesī jau bija publicēts žurnāla prospekts (sk. «Izglītība», Nr. 2).

Padomju valdība atrada laiku pat tādam pasākumam kā rakstnieku honorāru regulēšanai. 18. martā laikraksts «Cīņa» publicē darba komisāra O. Kārkliņa parakstītu rīkojumu — «Rakstnieku darba honorāru tarifs».

No Mākslas nodaļas darbības programas un žurnāla «Vārds» prospekta redzams, ka visā literārā darbā ievērojama vieta ierādīta literatūras kritikai. Tas saprotams, ja atceramies, ka jau pirms pirmā pasaules kara visos Andreja Upīša vadītajos periodiskajos izdevumos izcila vieta bija ierādīta literatūras kritikai, un tieši literatūras kritika nosacīja šo periodisko izdevumu («Izglītība», «Domas», «Vārds») profilu.

Cīnītāji par Proletkulta organizācijām Latvijā būtībā nevarēja apiet un ignorēt lielo darbu, ko veica Izglītības tautas komisariāts, taču tie neticēja, ka šie pasākumi var izpildīt tos radošos uzdevumus, kas bija jāveic revolucionārajam proletariātam. Pēc viņu ieskatiem, tos varētu veikt vienīgi Proletkulta organizācijas. Šajā sakarībā A. Ceplis «Krievijas Cīņā» publicētajā rakstā «Latvijas Proletkulta jautājumā» starp citu saka: «Es nebūt nedomāju noraidīt Tautas izglītības komisariātus vai nodaļas jeb viņu apakš-

orgānus, kuros darbības smagums patiesībā gulstas uz proletārisko inteliģenci. Šie orgāni, kā jau minēju, veic vispārējo valsts garīgo dzīvi un, ja arī ir stādījuši par pienākumu izveidot proletāriskās šķiras kultūru, tad tomēr to dara citādā ceļā, viņu darbība zināmā mērā var tikt apzīmēta par statisku, kamēr proletariāta pašdarbība šai gadījumā ir dinamisks spēks.»

Kā jau teikts, Proletkulta organizācijas Latvijā tomēr nepaspēja nostiprināties. Bet ne visai ilgi radošo darbu turpināja arī Izglītības tautas komisariāts un visa Padomju Latvijas valdība. Reakcijas pārspēka priekšā tā bija spiesta atkāpties. Buržuāziskās Latvijas skribenti dažkārt mēdza dižoties ar tādām jaundibinātām kultūras iestādēm kā universitāte, konservatorija, Mākslas akadēmija u. c. Bet tie taču bija latviešu revolucionārā proletariāta iekarojumi un jauncelsmes pirmie pasākumi. Buržuāzija tos tikai nolaupīja un pārvērta par savas ideoloģijas paudējiem.

1919. gadā arī ārpus Latvijas lielākajos Krievijas centros notika mēģinājumi izveidot latviešu rakstnieku organizācijas un izvirzīt teorētiskus daiļrades principus. Taču tiem tai laikā vēl stipri šaurs un separāts raksturs. Zīmīgs piemērs ir mēģinājums nodibināt Latviešu strādnieku rakstnieku savienību. Petrogradas žurnālā «Darba Zvans» otrajā numurā lasām šādu paziņojumu:

Latviešu strādnieku rakstnieku savienība

26. janvārī notika augšminētās savienības dibināšanas sapulce. Sapulcē tika izvēlēts no 4 locekļiem sastāvošs Pagaidu Prezīdijs. Savienības mērķis — apvienot visus Krievijā un Latvijā dzīvojošos latviešu strādnieku rakstniekus un dzejniekus, kuri nākuši no strādniecības vidus un viņai pieder arī pašreiz. Savienība sadalīsies pa sekcijām. Tā nodomātas ir — vēsturiskā, daiļliteratūras, žurnālistikas u. c. sekcijas.

Netālā nākotnē savienība izdos pirmo latviešu proletariāta izlasītu dzeju krājumu zem nosaukuma «S a r k a n i p a v e d i e n i». Iestāšanās savienībā — personīga un rakstiska. Pie iestāšanās jāuzrāda apliecība — galvojums no 2 biedriem komunistiem vai attiecīga kolektīva. Bez tam arī sīkāka biogrāfija. Visi pasta sūtījumi adresējami savienības sekretāram:

J. Zem.

Tomēr šāda veida organizācijām, kamēr tajās nepiedalījās Padomju Latvijas aktīvs un plašākie sarkano strēlnieku kadri, bija īss mūžs, darbība saraustīta un bez lielākas mērķtiecības.

Pēc Rīgas atstāšanas par īslaicīgiem un nelieliem centriem kļuva Rēzekne un Valka, pēc tam Pleskava.

Par savdabīgu organizējošu centru Pleskavā kļūst Latvijas Komunistiskās partijas izdevniecība «Spartaks», ko noorganizēja 1919. gadā neilgi pēc Rīgas krišanas.

Jāpiezīmē, ka partija vienmēr ir rūpējusies par grāmatu izdošanas darbu, lai latviešu darbaļaudis varētu iegūt labu grāmatu. Šīs tradīcijas aizsākās jau 1905. gadā, kad pie partijas nodibinājās komisija literatūras jautājumos, kuras sastāvā bija J. Rainis, J. Asars, J. Jansons-Brauns, V. Dermanis, A. Gulbis u. c. Komisija izstrādāja plašu izdevniecības plānu. Taču kontrrevolūcijas uzbrukumi traucēja šī plāna realizēšanu. Sākot ar Oktobra revolūcijas periodu, šis jautājums atkal kļuva sevišķi aktuāls. Jau 1917. gadā Maskavā darbojās LSDSP CK grāmatizdevniecība «Sociāldemokrāts». 1918. gadā ar grāmatizdevniecību nodarbojās Latviešu nacionālo lietu komisariāta Kultūrizglītības nodaļa. 1919. gadā Padomju Latvijā noorganizējās Latvijas Izglītības tautas komisariāta izdevniecība uz agrākās Rīgas Latviešu biedrības izdevniecības, tā saucamās «Derīgo grāmatu nodaļas» bāzes. Vēlākajos gados izdevniecība «Spartaks» darbojās kā Kominternes Latsekcijas izdevniecība.

Par savdabīgu organizējošu centru izveidojās arī pleskaviešu dzīvā avīze «Dzīvais Vārds». Lūk, ko par šo pasākumu lasām daudzus gadus vēlāk — 1932. gadā «Celtnes» 7. numurā:

«Uz Gogoļa ielas stūra mazs plakāts ziliem burtiem ziņoja, ka kokstrādnieku teātra telpās notikšot pirmais latvju literāriskais vakars.

Paši literāti sanāca aukstajās telpās un sprieda par vakara izredzēm:

— Ja būs 20 apmeklētāju, vakaram jānotiek!

Bija ieradušies 23! Mēteļos un puskažociņos ievilkušies, tie sēdēja nekurinātā zālītē un ar necerētu uzmanību noklausījās Eferta-Klusā referātu par proletārisko literatūru. Pacietīgi klausījās arī pārējo toreizējo Pleskavas latvju literātu — Sudrabu Edžus, K. Siliņa, K. Pelēkā, Ed. Biroja un J. Gaiļa-Sarkanā darbus...

Drīzumā notika vēl otrais literāriskais vakars. Un tikai pēc tam, 1922. gada agrā pavasarī, dzima Pleskavas latvju darbaļaužu dzīvā avīze «Dzīvais Vārds». Nosaukumu deva Pelēkais. Viņš bija patlaban atbraucis no latvju strēlnieku sanatorijas. Tur, Veļikije Lukos, strādnieki ar ļoti labiem panākumiem bija organizējuši pirmo «Dzīvo Vārdu».

Pirmais atbildīgais redaktors bija J. Andersons-Bērziņš, kurš, kā īsts kaujinieks žurnālists, bieži vien bez politiskā ievada un plašāka marksistiska «zemstrīpas raksta» gādāja arī par kodīgu «sīko feļetonu» un satīrisku inscenējumu. Redakcijas kolēģijā oficiāli skaitījās bez tam vēl Purēns, J. Gailis-Sarkanais un Ed. Birojs.

«Dzīvā Vārda» popularitāte pieauga. Katrā numurā nāca klāt jauni līdzstrādnieki. Kā ļoti spējīgs satīriķis izvirzījās nelaikis

Banders — Sīpolu Ješka. Aizvien ar jauniem, interesantiem paņēmieniem tika atsvaigota materiāla pasniegšana. Bija tur improvizētas redakcijas sēdes, telegramu un radiogramu saņemšana pašā «Dz. V.» izlaišanas brīdī; un reiz ieradās un uzstājās pat vesela «Baltlatvijas delegācija», kurā ietilpa tādi «spīdekļi» kā ģenerālis Radziņš, Viktors Eglīts un Virza ar saviem jaunākajiem oriģināldarbiem. Nolasītie darbi bija tiešām īsti, un autoriem būtu lieli brīnumi, kā gan šejienes darbaļaudis par viņu svētā nopietnībā sacerētiem rakstiem un dzejām tik ļoti sirsnīgi — smejas... Un ar atzinību minēja dramatisko pulciņu, kurš kopā ar kori gādāja arī turpmāk par tematiski pieskanīgiem «mākslas pielikumiem». Ar lielu rūpību tika reiz sagatavota sabiedriskā tiesa pār — Pleskavas ūdensvadu, kurš strādāja vēl pārāk nekārtīgi...

Marksistiskā diskusiju kluba zālīte vienmēr bija pārpildīta no «Dzīvā Vārda» abonentiem.

Uz pirmo jubileju svinot, 50. numurs tika izlaists Puškina teātra telpās, Pleskavas lielākajā zālē...

Žēl, ka no šī pirmā darbības posma nav uzglabājies nekāds arhīvs, ne protokoli, tā ka tagad nav pietiekoši iespējams izsekot «Dzīvā Vārda» tapšanas un attīstības gaitai.»

Par nožēlošanu, vēl šodien ir jākonstatē tas bēdīgais fakts, ka par daudziem nozīmīgiem padomju kultūras pasākumiem sākuma posmā ir ļoti maz konkrētu liecību.

Atskaitot periodisko izdevumu organizatorisko funkciju rakstniecības izveidē, iepriekš minētie pasākumi ir galvenie literatūras organizatoriskie pasākumi līdz 1921. gadam.

1921. gadā ir vērojams zināms pagrieziens arī organizatoriskajā ziņā. Rodas prasība pēc lielākiem vienotiem organizatoriskiem centriem. Tieksme pēc vienotiem organizatoriskiem rakstniecības centriem sakrīt ar tendenci radīt arī vienotu lielāku revolucionārās literatūras izdevumu.

Saprotams, ka šo nodomu realizēšanai bija jāpārvar zināmas grūtības tīri organizatoriskajā ziņā. Bet, sākot ar šo laiku, jau iezīmējas noteikts ceļš mērķa realizēšanai. Šajā ziņā var minēt vairākus konkrētus pasākumus.

1921. gadā Maskavā nodibinājās latviešu proletārisko rakstnieku apvienība «Darbdiena». Par to ir samērā maz ziņu. Taču, pēc laikabiedru liecībām, šai organizācijai bija savi panākumi iecerētā mērķa — vienota centra radīšanai.

1924. gada 15. augustā diskusijā par proletāriskās literatūras stāvokli Klusais šo grupu raksturo šādi: ««Darbdienieši» mēģina literatūrā ielikt proletāriskās revolūcijas specifisko (sevišķi viņai piemītošo), tēlot ne vispārējo, bet konkrēto, aktuālo, pašreiz svarīgo.»

Ar 1921. gadu aktivizējās arī Maskavas latviešu Centrālā kluba literārā sekcija.

Šis klubs nodibināts jau 1919. gada pavasarī. Tad arī dibināta šī kluba literārā sekcija. Taču, kā izsakās K. Ozols-Priednieks «Sarkanā Zvaigznē» 1921. gada 5. numurā, sekcija nīkuļo līdz pat 1921. gada oktobrim. Tikai šajā laikā sākas sekcijas aktivizēšanās ar pirmo publisko literāro vakaru, kur P. Dauge nolasa referātu «Par proletārisko dzeju». Pie sekcijas noorganizē arī daiļliteratūras studiju profesionālo zināšanu apgūšanai.

Savi rakstnieku grupējumi veidojās arī Ļeņingradā.

1925. gadā nodibinājās Krievijas proletārisko rakstnieku asociācija — RAPP. Šajā pašā gadā latviešu rakstnieki iekļāvās RAPP kā atsevišķas sekcijas pēc ģeogrāfiskām vietām.

Latviešu padomju rakstnieku iekļaušanās Krievijas proletārisko rakstnieku asociācijā (RAPP) bija loģisks un vēsturiski saprotams attīstības fakts. Latviešu proletāriskie rakstnieki nedzīvoja un nevarēja dzīvot atrautībā no krievu proletāriskajiem rakstniekiem. Organizatoriska iekļaušanās asociācijā deva kā pozitīvus, tā arī negatīvus rezultātus. Kā viens, tā otrs izriet no asociācijas principiāla rakstura.

Lielajā padomju enciklopēdijā 36. sējumā dots šāds konspektīvs, bet precīzs asociācijas raksturojums: «RAPP (Krievijas proletārisko rakstnieku asociācija) — literāri politiska organizācija, pastāvoša no 1925. līdz 1932. gadam. RAPP bija savas nodaļas Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas lielās pilsētās un kopīgi ar citām proletārisko rakstnieku republikāniskām asociācijām ietilpa VOAPP[1] un ir tās pamatkodols. RAPP izdeva teorētiskus («RAPP», «Na literaturnom postu») un literāri mākslinieciskus žurnālus. Pirmajos savas pastāvēšanas gados RAPP apvienoja proletārisko rakstnieku vairākumu, kuri tajā laikā deva virkni nozīmīgu sacerējumu. Zemes asā šķiru cīņas periodā RAPP organizācijas spēlēja pozitīvu lomu, izpildot VK(b)P CK lēmumus, kas ietverti 1925. gada 18. jūnija rezolūcijā «Par partijas politiku daiļliteratūras novadā», cīnoties par proletārisko rakstnieku idejisku hegemoniju, atmaskojot buržuāziskās ideoloģijas izpausmes literatūrā. Tomēr savā darbībā RAPP pieļāva nopietnas idejiski politiskas kļūdas, kas sevišķi pastiprinājās divdesmito gadu beigās, saglabāja Proletkulta atliekas, ieviesa sektantismu, grupējumus. Izvirzot lozungu «sabiedrotais vai ienaidnieks», RAPP pretnostādīja rakstniekus partijas biedrus bez-

[1] VOAPP — PSRS proletārisko rakstnieku asociāciju Vissavienības apvienība. To izveidoja proletārisko rakstnieku pirmais Vissavienības kongress Maskavā 1928. gadā. Tajā piedalījās 30 dažādu nacionalitātu rakstnieki, kas dzīvoja Padomju Savienībā. Arī latviešu rakstnieki.

partejiskiem, izkropļojot partijas politiku, kura izvirzīja uzdevumu apvienot visus rakstniekus ap padomju varu, audzināt bezpartejiskos rakstniekus komunisma garā. Marksisma vulgarizācija izpaudās RAPP teorētiķu atzinumos par dialektiski materiālistisko daiļrades «metodi», kur filozofiskas kategorijas mehāniski tika pārnestas mākslas novadā. Zem cīņas karoga ar shematismu rapovieši izvirzīja «dzīva cilvēka» lozungu, kas izteicās kā prasība attēlot padomju cilvēkus iekšēji saskaldītus un pretrunīgus. RAPP vadītāji pretnostādīja savu līniju partijas politikai literatūrā un darbā ar rakstniekiem ieviesa administrēšanu. Pārvērtusies par literatūras tālākās attīstības šķēršli, RAPP tika likvidēts ar VK(b)P CK 1932. gada 23. aprīļa lēmumu «Par literatūras un mākslas organizāciju pārveidošanu». Tika radīta viena PSRS Padomju rakstnieku savienība, kas uz sociālistiskā reālisma metodes pamata apvieno visus rakstniekus, kas stāv uz padomju varas platformas un piedalās sociālistiskās kultūras celtniecībā.»

Iesaistīšanās asociācijā deva pozitīvus rezultātus, jo latviešu proletāriskie rakstnieki idejiski un organizatoriski tuvinājās krievu proletāriskajiem rakstniekiem. Turpretim kā negatīvais atzīmējams tas, ka latviešu proletāriskie rakstnieki apguva arī visas mīnētās RAPP kļūdas un spēja no tām atbrīvoties daudz vēlāk nekā vairums krievu rakstnieku. Daudzkārt tika paturēti Proletkulta recidīvi, kurus apguva galvenokārt pēc Padomju Latvijas krišanas, pietiekami necīnījās ar sektantismu, samērā plaši slimoja ar «grupējuma» slimību utt. Tas savukārt traucēja izvērst visus iespējamos radošos spēkus.

Iesaistīšanās asociācijā nedeva arī iespēju izveidot vienotu organizatorisku darbību, jo RAPP organizācijas veidojās pēc ģeogrāfiskā principa. Vajadzēja iet patstāvīgus organizatoriskus ceļus, lai šo trūkumu novērstu.

Pirmais mēģinājums izveidot organizatorisku vienību notika jau pirms asociācijas nodibināšanas. 1922. gadā Maskavā sanāca Viskrievijas Latvju proletārisko rakstnieku konference. Še bez organizatoriskās vienotības prasībām izvirzīja arī prasību «nodibināt jo ciešas saites starp latvju strādniecību un proletāriskiem rakstniekiem». Konference izvēlēja organizatorisku centru — biroju, kurā ietilpa P. Sviris, V. Knoriņš, P. Vīksne, A. Ceplis un S. Berģis.

Šis birojs vēl vāji spēja realizēt konferencē izvirzītās prasības.

Lielāki panākumi jau bija 1928. gada konferencei. Šai konferencē ļoti krasi izskanēja prasības pēc lielākas organizatoriskās vienības. Lai to panāktu, tad tika ierosināts izdot centralizētu literāri sabiedrisku mēnešrakstu.

Konferences prasības uzdeva realizēt jaunajam Centrālajam birojam, kurā ievēlēja P. Vīksni, K. Jokumu, P. Sviri un K. Pelēko.

Viļa Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA
75- 53.852

Ar 1929. gadu sāka iznākt ilgi iecerētais centralizētais žurnāls «Celtne». Šis žurnāls stiprā mērā realizēja organizatorisko apvienošanās funkciju. Arī šajā ziņā tam būtu bijuši lielāki panākumi, ja latviešu proletārisko rakstnieku saimē tik spēcīgi nezaļotu tās negatīvās parādības, kuras minētas vispārējā asociācijas raksturojumā.

Jauns — trešais posms latviešu proletārisko rakstnieku darbībā sākās 1932. gadā, kad ar VK(b)P CK lēmumu tika likvidēta asociācija un radīta Rakstnieku savienība.

Sākot ar šo posmu, tiek mainīta arī terminoloģija. Vārdus «latviešu proletrakstnieks» atvietoja ar vārdiem «latviešu padomju rakstnieks». Latviešu padomju rakstnieki kā nacionālā vienība iekļāvās Padomju rakstnieku savienībā.

Gatavojoties uz pirmo Rakstnieku savienības kongresu 1934. gadā, sanāca arī latviešu padomju rakstnieku konference, kurā tika rezumēti sasniegumi un izvirzīti uzdevumi.

Nākamā latviešu padomju rakstnieku konference sanāca 1937. gadā. Te ievēlēja jaunu biroju, kura sastāvā ietilpa R. Eidemanis, P. Vīksne, J. Janele-Viena, P. Sviris, J. Eiduks, A. Zaprovska un A. Ceplis. Birojam bija iespējams darboties tikai līdz 1937. gada vidum, kad personības kulta izvirzītās represijas pārtrauca latviešu padomju rakstnieku darbu līdz pat 1940. gadam.

3

Periodiskā prese — literatūras kritikas bāze

Tā ir veca patiesība, ka periodisks izdevums ir galvenā literatūras kritikas organizatoriskā bāze. Tā tas ir visu tautu literatūrās un visos laikmetos. Šo patiesību apliecina arī latviešu literatūras vēsture. Pavisam niecīgs ir to kritisko darbu skaits, kas ierauga dienas gaismu grāmatas vai brošūras veidā. Vairums literatūrkritisku rakstu parādās periodikā — literatūras kritikas process atspoguļojas periodikā.

Tāpēc, vērtējot literatūras kritikas attīstības ceļus ilgākā vai īsākā posmā, nevar izvairīties no jautājuma par literatūras kritikas un periodisko izdevumu kopēju ceļu.

Tā tas bija arī latviešu padomju literatūras sākuma posmā. Iegūstot priekšstatu par periodisko izdevumu raksturu un par periodiskās preses organizatorisko vienotību vai sadrumstalotību, iegūsim pirmos priekšstatus par literatūras kritikas attīstības procesu.

Runājot par latviešu padomju periodikas attīstību apskatāmā posmā, pārsteidz ārkārtīgi lielais periodisko izdevumu skaits.

Dažos gadījumos periodisko izdevumu daudzums apliecina rosību kā žurnālistikas, tā literatūras attīstībā. Sevišķi tas sakāms par periodikas straujo attīstību un uzplauksmi 1919. gadā Padomju Latvijā. Periodiskiem izdevumiem ir tendence nostiprināties. Partija un valdība rūpējas par vispusīgu dzīves attīstību. Reakcijas iebrukums pārtrauca arī normālo periodikas attīstību.

Tomēr dažkārt periodisko izdevumu pārliecīgi lielais skaits liecina arī ko citu — par sabiedrības decentralizēto raksturu. Padomju periodikas attīstībā sākuma periodā tāds izkaisīts periodisko izdevumu daudzums sastopams ārpus Padomju Latvijas — gan Padomju Krievijā, gan Ukrainā, gan Baltkrievijā u. c. Tam iemesls ir vēsturiski apstākļi, jau sākot ar bēgļu laiku, kad visur tur, kur atradās lielāks skaits latviešu, izveidojās savi periodiski izdevumi.

Pēc Oktobrā revolūcijas šis princips paliek spēkā.

Tādējādi viens no periodikas decentralizācijas cēloņiem ir latviešu izvietošanās pa skaitliski daudzām ģeogrāfiskām vietām.

Taču tas vēl nav viss. Reizē ar ģeogrāfisko izkliedētību ir vērojamas arī vietējo darbinieku separātiskas darbības tendences. Uz šī pamata radītiem daudziem periodiskiem izdevumiem parasti ir īss mūžs.

Daudzus gadus no vietas ir vērojama latviešu padomju darbinieku tiekšanās pēc darbības centralizācijas, pēc lieliem un nopietniem periodiskiem izdevumiem.

Jau 1919. gadā kritiķe J. Janele-Viena rakstīja «Strēlniekā» (4/5. numurā): «Kamēr krievu biedriem regulāri vairāki sabiedriski literāriski žurnāli, mums, latviešiem, tādu tikpat kā nemaz nav. O nē, mums ir gan žurnāli un ļoti daudz pie tam, bet viņi iznāk tik nekārtīgi, pa lielākai daļai pēc pāris numuriem apstājas («Darba Zvans», «Sarkanā Zvaigzne», «Darba Rīts», «Jaunatnes Cīņa» u. c.), tā ka viņi uzskatāmi drīzāk kā gadījuma rakstura krājumi nekā periodiski izdevumi. Tiešām brīnums, cik neorganizēti mūsu biedri un atsevišķas organizācijas ķeras pie žurnālu izdošanas: kur divi trīs rakstnieki un dzejnieki sastopas, tur viņi dibina žurnālu, lieliski izreklamē viņu pa laikrakstiem, izlaiž vienu, ar lielām pūlēm vēl otru numuru — un apklust. Laiks atmest šādu spēku skaldīšanu un izdot kaut vienu vienīgu žurnālu, bet ķerties pie darba nopietni, organizēti, plaši saistoties ar masām.

Šo lielo robu literāriskajā laukā pa lielai daļai centušies aizpildīt mūsu laikraksti ar saviem literāriskajiem pielikumiem, kuros daudz labāk nekā žurnālos redzams un novērtējams mūsu pēcrevolūcijas pirmais posms literatūrā. Žēl tikai, ka šie pielikumi un atsevišķi literāriski gabaliņi tā izkaisīti, ka grūti tos sadabūt kopā pat pa avīžu komplektiem.

Lielāko tiesu literāriskos pielikumos parasti aizņem tulkojumi un tikai apmēram trešā daļa piekrīt oriģinālliteratūrai.»

Pirmie mēģinājumi radīt lielāku periodisku izdevumu īstenojās ar žurnālu — «Sarkanā Zvaigzne» Maskavas periodikā (1921—1922) un «Darbs» (1925—1934) izdošanu.

Trīs gadus, sākot ar 1922. gadu, kad beidza iznākt «Sarkanā Zvaigzne», līdz 1925. gadam, kad sāka iznākt «Darbs», latviešu padomju rakstniekiem nav neviena literāri sabiedriska žurnāla. Tas, saprotams, atstāj jūtamu iespaidu uz literatūras kritikas attīstību.

Tikai ar žurnāla «Celtne» iznākšanu pilnīgi realizējas iecerētie nolūki.

Kā teikts, jau Padomju Latvijā 1919. gadā iznāca ievērojams skaits periodisku izdevumu. Nozīmīgākie no tiem, bez šaubām, Padomju Latvijas galvaspilsētā Rīgā.

Plaši sāka izvērsties arī provinču izdevumi, jo partija un valdība bija ieinteresēta, lai visplašākās darba tautas masas būtu nodrošinātas ar operatīviem izdevumiem.

Rīgā iznāk Latvijas Komunistiskās partijas centrālorgāns «Cīņa», kas ir arī padomju valdības oficiozs. Izglītības tautas komisariāts, sākot ar marta mēnesi, izdod žurnālu «Izglītība» (iznāk 3 numuri). Rīgā iznāk arī literāri sabiedrisks mēnešraksts «Sarkanā Zvaigzne», ko izdod Latviešu strēlnieku pulku padomes orgkomiteja. Kaut arī žurnālu izdod strēlnieku Komunistiskās partijas organizācija, izdevumam nav militāra rakstura. Šis žurnāls ir visplašākais tā laika izdevums, un tas daudz vietas ierāda literatūrai (1. numurā literāri kritisku rakstu nav). Žurnāla vadība — R. Bauze, T. Draudiņš, K. Ozoliņš (Tomass), A. Feldmanis u. c. Aktīvo līdzstrādnieku vidū — J. Sudrabkalns. Padomju Latvijas apstākļos paspēj iznākt tikai viens žurnāla numurs. Otrs numurs gan tika sagatavots, bet Rīgas krišanas dēļ nepaguva iznākt.[1] Kā «Sarkanās Zvaigznes» turpinājums (pēc Rīgas atstāšanas) Maskavā 1919. un 1920. gadā iznāk žurnāls «Strēlnieks». Tā izdevējs — Latviešu strēlnieku divīzijas politiskā nodaļa. «Strēlnieks» ļoti plaši ievieto literatūras kritikas rakstus. Līdzstrādnieku vidū spēcīgākie pirmie latviešu padomju literatūras kritiķi un teorētiķi — E. Eferts-Klusais, Jūlija Janele-Viena, K. Jokums u. c.

«Sarkanā Zvaigzne» atjaunojās 1921. gadā Maskavā.

1919. gadā Rīgā iznāk žurnāla «Darbs» otrais numurs (pirmais iznāca Maskavā 1918. gadā).

Bez tam Padomju Latvijas laikā Rīgā vēl iznāk Darba jaunatnes savienības Rīgas komitejas laikraksts «Jaunais Komunārs»,

[1] *J. Juliāns.* Latviešu prese un tās darbinieki Padomju Savienībā. — Grām.: Cīņas balsis. R., LVI, 1959, 465. lpp.

Zemkopības tautas komisariāta izdotais žurnāls «Latvijas Zemkopis», Pārtikas komisariāta orgāns «Darbs un Maize» (iznāk 2 numuri, buržuāziskās Latvijas laikā 1928. gadā ar tādu pašu nosaukumu iznāca komunistisks izdevums — sabiedriski politiska avīze, bet pirms tam — 1922. gadā sīkburžuāzisks žurnāls). Vēl atzīmējams «Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas Dekrētu un Rīkojumu Krājums» (7 numuri). Krievu valodā Rīgā iznāca laikraksts «Naša pravda» un vācu valodā — «Die Rote Fahne». (Kā vienīgais nekomunistiskais izdevums iznāca latviešu soc. rev. avīze «Uz Priekšu».)

Daugavpilī jau 1919. gada janvārī sāka iznākt latviešu strēlnieku laikraksts «Sarkanarmists», februārī tas pārveidojās par «Sarkano Strēlnieku» un vēlāk par «Latvijas Komūnas Strēlnieku». Pēc dažiem mēnešiem «Latvijas Komūnas Strēlnieks» iznāca Veļikije Lukos un pastāvēja līdz Latviešu strēlnieku divīzijas pārvietošanai uz dienvidu fronti 1919. gada septembra beigās. Tad sāka iznākt jauns latviešu strēlnieku laikraksts — «Cīņas Balss», kas pastāvēja līdz Latviešu strēlnieku divīzijas likvidēšanai 1920. gada decembra beigās.

Jelgavā Padomju Latvijas laikā iznāk «Jelgavas Komunists», Tukumā — «Tukuma Cīņa», Cēsīs — «Cēsu Padomes Ziņotājs», Smiltenē, pirms tam Valkā, — «Sarkanais Karogs», Rēzeknē latgaliešu dialektā — «Taisnība» un citi mazāk nozīmīgi izdevumi.

Vēl atzīmējams, ka pēc Padomju Latvijas krišanas 1919. gadā un 1920. gadā Veļikije Lukos iznāk laikraksts «Cīņas Biedrs» kā LKP CK izdevums (ar tādu pašu nosaukumu no 1920. gada marta sāk iznākt arī kāds cits izdevums — t. i., «Cīņas Biedrs», LKP teorētisks žurnāls, LKP ārzemju biroja izdevums, vēlāk Komunistiskās Internacionāles latviešu sekcijas izdevums).

Daļa no minētajiem periodiskajiem izdevumiem pievērš uzmanību literatūrai un arī literatūras kritikai.

Jau pirms tam un arī paralēli periodikas attīstībai Padomju Latvijā lielākajos Krievijas, Ukrainas, Baltkrievijas u. c. centros, kur lielāks skaits latviešu, iznāk virkne periodisku izdevumu. Daļa no tiem ir visai nozīmīgi.

Jau 1918. gada marta mēnesī Maskavā sāka iznākt dienas laikraksts «Cīņa». Īstenībā gan to nevar uzskatīt par jaundibinātu laikrakstu, jo būtībā tas ir 1904. gadā nodibinātās partijas centrālorgāna īpatnējs vēsturisks etaps.

Lietas apstākļi sekojoši. Pēc ilga nelegāla posma sakarā ar 1917. gada februāra revolūciju «Cīņa» uz laiku varēja iznākt kā legāls izdevums. Sākumā «Cīņa» iznāca Petrogradā; no 7. marta līdz 13. aprīlim — kā partijas Petrogradas organizācijas latviešu rajona «Prometejs» izdevums, pēc tam atkal kļuva par Latvijas

boļševiku partijas centrālorgānu.[1] Ar 1917. gada 13. maiju «Cīņa» atkal sāka iznākt Rīgā.

Pēc Rīgas krišanas vācu ķeizariskās armijas okupācijas jūgā Krievijas pagaidu valdība slēdza «Cīņu» (arī «Brīvo Strēlnieku»). Sākot ar 1917. gada 29. septembri, «Cīņa» iznāca Valmierā ar nosaukumu «Mūsu Cīņa». Pēc Oktobra revolūcijas uzvaras laikraksts atkal atdabū «Cīņas» nosaukumu. 1917.—1918. gada ziemā, pēc Trocka uzsāktām nodevīgām miera sarunām, vācu ķeizariskā armija okupēja visu Latviju, arī tos Vidzemes novadus, kur jau bija nostiprinājusies padomju vara. «Cīņu» Latvijā vismaz kādu laiku izdot nevarēja. Lūk, tad tā sāka iznākt Maskavā, sākot ar 1918. gada marta mēnesi. Taču ķeizariskās armijas okupācijas laikā pagrīdē nodzītajiem Latvijas komunistiem bija vajadzība pēc sava orgāna, kas uz vietas cīnītos par tautas brīvību. Tāpēc jau ar 1918. gada maiju okupētajā Latvijā iznāca nelegālā «Cīņa».

Saprotams, ka divas «Cīņas» pastāvēt nevarēja, un tāpēc Maskavā iznākošais legālais laikraksts mainīja nosaukumu un turpmāk saucās «Krievijas Cīņa».

Šī iemesla dēļ Maskavas 1918. gada «Cīņu» par jaundibinātu laikrakstu uzskatīt nevar. Par jaundibinātu laikrakstu jāuzskata «Krievijas Cīņa», tas ir, sākot ar 1918. gada maija mēnesi, 1904. gadā nodibinātais partijas centrālorgāns «Cīņa» sazarojas pa divām līnijām.

«Krievijas Cīņa» daudzus gadus ir Viskrievijas latviešu komunistisko sekciju centrālorgāns. Šajā laikrakstā ievērojama vieta ierādīta literatūrai un literatūras kritikai.

No 1924. gada «Krievijas Cīņa» (izņemot «Sibīrijas Cīņu») bija lielākais un nozīmīgākais latviešu laikraksts Padomju Savienībā. 1930. gadā «Krievijas Cīņas» vietā sāka iznākt «Komunāru Cīņa», kas pastāvēja līdz 1937. gadam.

1919. gadā Maskavas Nacionālo lietu komisariāta Kultūras un izglītības nodaļa izdod žurnālu mākslai, zinātnei un proletāriskai kultūrai — «Darba Rīts». Iznāk gan tikai daži numuri.

Latviešu padomju kultūras un īpaši literatūras attīstībā ievērojama loma ir latviešu sarkano strēlnieku izdevumiem. Tas izskaidrojams ar to, ka latviešu strēlnieki aktīvi piedalījās visās padomju dzīves jauncelsmes nozarēs, un lielākā daļa no aktīvajiem padomju rakstniekiem nēsāja goda un slavas apvīto strēlnieku šineli un piedalījās daudzās kaujās.

Jau 1918. gadā Maskavā iznāca laikraksts «Brīvais Strēlnieks», bet 1919. un 1920. gadā — žurnāls «Strēlnieks». Kā jau teikts, daļēji tas uzskatāms kā Padomju Latvijā iznākušā žurnāla «Sarkanā Zvaigzne» turpinājums. 1921. gadā atjaunojās žurnāls

[1] *R. Ķisis.* Cīņa par sociālistiskās revolūcijas uzvaru un padomju varu. R., LVI, 1954.

«Sarkanā Zvaigzne» (pastāv līdz 1922. gadam). Tam 1925. gadā seko žurnāls «Darbs», kas iznāk līdz 1934. gadam. 1929. gadā sāk iznākt «Celtne».

Sava nozīme latviešu padomju kultūras attīstībā ir arī Sarkanās Armijas Galvenās politiskās pārvaldes izdotajam strēlnieku laikrakstam «Strēlnieku Cīņa», kaut gan tam 1920. gada vidū iznāca tikai daži numuri.

Žurnāli «Strēlnieks», «Sarkanā Zvaigzne», «Darbs» un «Celtne» ir galvenās vērtību devējas kā latviešu padomju daiļliteratūrā, tā literatūras kritikā.

Skatuves mākslas un teātra kritikas attīstībā sava nozīme ir žurnālam «Skatuve un Dzīve», ko 1922. un 1923. gadā izdeva Latviešu aģitteātris.

Pie šiem Maskavas izdevumiem vēl jāpievieno latviešu padomju jaunatnes izdevumi. Pirmais Padomju Savienībā dzīvojošo latviešu komjauniešu iespiestais izdevums ir žurnāls «Jaunatnes Cīņa», kuru kā mēnešrakstu 1918. un 1919. gadā izdeva Krievijas Komunistiskās partijas Maskavas Latviešu jaunatnes savienība. Šim žurnālam 1920. gadā seko žurnāls «Jaunais Komunists», kas iznāk līdz 1921. gada beigām. 1925. gadā Maskavā sāka iznākt jaunatnes žurnāls «Jauni Ceļi», ko izdeva līdz 1928. gadam. Savu uzmanību literatūrai veltī arī tā saucamās «Komjaunatnes Lapiņas», kas pastāvēja pie «Krievijas Cīņas».

Arī Petrogradā iznāca vairāki latviešu periodiskie izdevumi. 1917. gadā, kad partijas centrālorgāns «Cīņa» pārcēlās uz Rīgu, Petrogradā sāka iznākt «Proletariāta Cīņa». 1918. gadā tas pārveidojās par laikrakstu «Komunists» un pastāvēja līdz 1923. gadam. Tie paši darbinieki, kas izveidoja šo avīzi, 1919. gadā sāka izdot arī žurnālu «Komunists». Tas pastāvēja līdz 1923. gadam.

1919. gada beigās Petrogradas Centrālais strādnieku klubs (agrākā Petrogradas Latviešu teātra padome) noorganizēja un sāka izdot mēnešrakstu «Darba Zvans» pēc dzejnieka K. Ozola (Priednieka) ierosinājuma. Vēl būtu atzīmējama bērnu avīzīte «Darba Bērni» un bērnu žurnāls «Mazais Kolektīvists» (sākumā kā žurnāls — latviešu valodas mācību grāmata). Pirmais sāka iznākt 1929., otrais — 1931. gadā. Sākot ar 1931. gada pavasari, abi izdevumi pārcēlās uz Maskavu un te pastāvēja līdz 1937. gadam.

No citiem latviešu padomju izdevumiem vēl būtu atzīmējami šādi: laikraksts «Sibīrijas Cīņa», kas sāka iznākt Omskā 1917. gadā un pastāvēja līdz kontrrevolucionāru apvērsumam 1918. gadā, pēc tam atjaunojās 1920. gadā un no 1921. gada tika izdots Novosibirskā; laikraksts «Sarkanais Karogs» (Harkovā, no 1920. līdz 1921. gadam); laikraksts «Proletariāta Cīņa», kas sāka iznākt «Cīņas Atbalss» vietā Pleskavā un pastāvēja līdz 1924. gadam.

Šeit pieminētie periodiskie izdevumi, kaut arī ir galvenie un redzamākie, tomēr nebūt nav visi latviešu padomju izdevumi šajā periodā. Ir vēl virkne sīkāku un maznozīmīgāku izdevumu.

Saprotams, ne jau visi minētie periodiskie izdevumi ievietoja daiļliteratūras sacerējumus un literatūras kritiku. Visumā tomēr ļoti liels periodisko izdevumu skaits deva vietu daiļliteratūrai. Šajā ziņā padomju periodiskie izdevumi jau sākuma posmā pārņem tās vērtīgās tradīcijas, ko latviešu presē ieviesa jaunstrāvnieki «Dienas Lapā» un J. Roziņa vadītais nelegālais ārzemju žurnāls «Sociāldemokrāts» gadsimta sākumā. Kaut gan jāpiebilst, ka daiļliteratūras līdzdalība latviešu periodiskajos izdevumos pastāv jau no pašiem sākumiem. Jaunstrāvnieki un pirmie partijas darbinieki šo tradīciju ievieš arī latviešu revolucionārajā presē.

Ar daiļliteratūras līdzdalību periodikā ir cieši saistīta arī literatūras kritikas līdzdalība periodiskajos izdevumos. Bez tam latviešu periodikas un literatūras vēsturē ir ļoti daudz tādu gadījumu, kad tieši literatūras kritika kļūst par aktīvāko un nozīmīgāko periodikas sastāvdaļu visās sabiedriskās cīņās.

Tādējādi literatūras kritika periodiskajos izdevumos jau ir ar ilggadēju un ļoti nozīmīgu stāžu.

Arī latviešu padomju periodiskajos izdevumos visu sākuma posmu literatūras kritika ir ļoti aktīva. Sevišķi tas sakāms par literāri sabiedriskiem žurnāliem.

Literatūras kritika latviešu padomju periodiskajos izdevumos visā apskatāmā periodā sastāda milzu masu, kas līdz šim vēl maz pētīta.

Literatūras attīstība un izplatīšanās nav domājama bez izdevniecībām.

Līdz Oktobra revolūcijai visas izdevniecības bija privāti buržuāziski veikali, kā izņēmums bija tikai tās izdevniecības, kas saistītas ar revolucionāro strādnieku partiju, dažām progresīvām organizācijām un dažiem aktīviem progresīviem sabiedriskiem darbiniekiem. Kā tādu izņēmumu var minēt E. Birznieka-Upīša izdevniecību «Dzirciemnieks» u. c.

Stāvoklis krasi izmainījās pēc Oktobra revolūcijas. Partija lielu uzmanību veltīja izdevniecības darbam. Par to jau liecināja 1919. gadā Padomju Latvijas laikā partijas un valdības gādība par izdevniecības izveidošanu.

Arī pēc Padomju Latvijas sagrāves ārpus Latvijas turpinājās nopietns izdevniecības darbs. Jau minējām izdevniecību «Spartaks» Pleskavā.

1921. gadā Maskavā noorganizējās kooperatīva izdevniecība «Strēlnieks». Pēc dažiem gadiem izdevniecība «Strēlnieks» pārveidojās par «Latvju izdevniecību», kas divdesmitajos gados bija nozīmīgākā grāmatu un periodisko izdevumu izdevēja.

1923. gadā Maskavā nodibinājās kultūrizglītības biedrība «Prometejs». Pie šīs biedrības drīz organizējās izdevniecība «Prometejs». Dažos gados «Prometejs» kļūst par galveno latviešu izdevniecību.

Latviešu darbus izdod arī PSRS tautu Centrālā izdevniecība Maskavā.

Izdevniecības izdod grāmatas, periodiskus izdevumus un grupē ap sevi radošu darbinieku kadrus.

4

Latviešu padomju literatūras kritika no Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas līdz trīsdesmitajiem gadiem

Kad pārskatām literatūrkritiskus materiālus, tad vairāk pārsteidz ne vien lielais daudzums, bet arī tā milzīgā enerģija, neatlaidība, cīņas spars, aktivitāte, jaunrades degsme, kas piemitusi latviešu padomju literatūras kritiķiem visu sākuma posmu. Ir veikts liels darbs. Ir veikts līdumu līšanas un jauno tīrumu iekopšanas darbs. Tiesa, ir daudz vēl atstātu celmu, čupās sagrūstu akmeņu un ciņu, daudz vagu dzīts nepareizā virzienā un nereti krustām šķērsām, daudz kas aparts, kam bija tiesība dzīvot. To visu var saprast, ja arī ne vienmēr attaisnot. Bet ir daudz tāda, kas jau glīti apkopts, apsēts un radīts kā zaļojošs zelmenis.

Šis plašais materiāls ir izkaisīts daudzos un dažādos periodiskos izdevumos (atskaitot trīs četrus lielākus darbus, ko sastopam atsevišķi izdotus). Daudzi no tiem jau sen kļuvuši bibliogrāfiski retumi un viens otrs pat nemaz vairs nav atrodams vai arī šīsdienas lasītājiem un pētniekiem grūti vienkopus sameklējams. Liela materiāla daļa vēl nemaz nav apgūta un nav pat aptuveni novērtēta.

Tas «Latviešu literatūras kritikas» rakstu sakopojuma sastādīšanā rada lielas grūtības kā materiāla atlasē, tā novērtējumā.

Viss šis materiāls sakopots krājuma V sējumā, apmēram 100 iespiedlokšņu apmērā, ieskaitot bibliogrāfiju, vispārēju novērtējumu un komentārus. Tas, aptuveni aprēķinot, ir nedaudz mazāk kā puse no visa, kas uzrakstīts kritikas nozarē. Tāpēc kopojumā var uzņemt tikai nozīmīgāko un raksturīgāko. Dabiski, ka šajā jautājumā ne vienmēr visi būs pilnīgi vienādās domās. Kopojuma sastādītāji ir vadījušies, pirmkārt, no tā, lai lasītājam dotu priekšstatu par nozīmīgākajiem sasniegumiem un, otrkārt, lai atsegtu to, kas ir raksturīgs visam posmam.

Apmēra dēļ materiāls izkārtots divās grāmatās (līdzīgi kā IV sējums). Lai dotu lielākas pārskatāmības iespējas, paturēts

tas pats princips, kas iepriekšējos sējumos, — proti, pamatos ņemta hronoloģiskā secība un tās ietvaros izveidotas lielākā vai mazākā mērā vienotas tematiskas grupas. Lasītāji šo principu atzinuši par pareizu.

Lai pārāk nesaraibinātu materiāla izkārtojumu un varētu izveidot apmēra ziņā divas puslīdz vienādas grāmatas, visi kritiskie raksti dalīti divās daļās. Pirmā grāmata aptver materiālu līdz divdesmito gadu beigām, otrā grāmata — no 1929. gada līdz posma beigām.

Šāds diviedalījums gan neatbilst izvirzītai hipotēzei par to, ka viss literatūras kritikas process apskatāmā posmā izveido trīs atšķirīgus apakšposmus (pirmais apakšposms no sākuma līdz 1921. gadam; otrais — no 1921. gada līdz Rakstnieku savienības nodibināšanai, t. i., līdz 1932. gadam, un trešais — no 1932. līdz 1940. gadam). Lai šos trīs atšķirīgos apakšposmus atspoguļotu jau materiāla sadalē, nāktos izveidot 3 apmēros ļoti dažādas grāmatas. Tā kā tas tehniski nav izdarāms, tad sakārtotāji izšķīrās par tīri mehānisku visa materiāla pārdali divās puslīdz vienādās daļās. IV sējuma sadale līdzīgā kārtā pierādīja, ka no tā necieš lasītāja priekšstats par visu posmu, jo viss posms tā kā tā vērtējams tikai no abām grāmatām vienkopus. Bet, vērtējot visu posmu, lasītājam pašam ir iespējams izveidot priekšstatu par principiālām atšķirībām visā procesa gaitā. Bez tam jāņem arī vērā, ka apakšposmu krasi nenosaka noteiktais kalendāra gads, bet pāreja no viena apakšposma otrā ir laika ziņā relatīva, kā jebkuram sabiedriskam procesam. Tāpēc jau trīsdesmito gadu sākumā vērojam zināmu pārkārtošanos, kas iegūst konkrētu robežu ar Rakstnieku savienības nodibināšanos.

Literatūru rada rakstnieki, literatūras kritiku — visi tie, kuri pievēršas literatūras vērtējumam, bet to vidū izveidojas kadri, kuri savu galveno uzmanību veltī tieši kritikai, — izveidojas literatūras kritiķu kadri. Ņemot visu posmu kopumā, kadru pamatkodolu veido tie literatūras kritiķi, kuri izauguši un devuši nopietnu ieguldījumu latviešu proletāriskās literatūras kritikā jau priekšpadomju laikā. Starp tiem minami Andrejs Upīts (līdz divdesmito gadu sākumam), Pēteris Stučka, F. Roziņš-Āzis, Pauls Dauge, Roberts Pelše, V. Dermanis, Klusais (Eferts) u. c.

Jau 1919. gadā un divdesmito gadu sākumā kritiķu kadri stipri paplašinājās ar jauniem apdāvinātiem un enerģiskiem darbiniekiem. Starp tiem Viena (J. Janele), Turks (J. Loja), P. Vīksne, P. Celmiņš, K. Ozols-Priednieks, A. Ceplis, E. Šillers, K. Kurons (Līcis) u. c.

Tālākā gaitā kritiķu skaits top arvien lielāks, nāk klāt jauni darbinieki, gan arī paši rakstnieki arvien dzīvāk un enerģiskāk piedalās literatūras kritikas veidošanā (K. Jokums, K. Pelēkais-Upmalis, S. Berģis u. c.).

Vēsturisko apstākļu rezultātā latviešu padomju literatūras kritika pilnā jaudā sāk izvērsties 1919. gadā gan Padomju Latvijā, gan ārpus Latvijas. Ir paveikti organizatoriskie priekšdarbi latviešu padomju literatūras un padomju literatūras kritikas attīstībai.

Šo stāvokli labi raksturo kritiķis un tautas izglītības komisārs J. Bērziņš (Ziemelis) savā rakstā «Strādnieku valsts kulturālie uzdevumi», sacīdams: «... Mēs labi apzināmies, ka jauna kultūra nav radāma mākslīgi; viņai jāizaug pamazām un dabiski no jaunajiem dzīves apstākļiem. Tikai ilgākam laikam paejot, tā varēs plašāk uzplaukt un parādīties pilnīgākā veidā. Bet jau tagad Padomju valsts uzdevums ir veicināt kulturālās jaunradīšanas mēģinājumus, ierosināt jo dzīvu masu paškdarbību arī šinī laukā, atbalstot jaunus talantus, kas nāk iz strādniecības rindām, dot tiem iespēju izveidoties un izkopties līdz augstākai pilnībai.»

Kultūras politika 1919. gadā Padomju Latvijā par centrālo uzdevumu izvirzīja demokratizēt un revolucionarizēt visas kultūras nozares, tai skaitā arī visus mākslas veidus, lai tie beidzot būtu pieejami visplašākajām darba tautas masām, lai no darba tautas masām savukārt veidotos jaunās — revolucionārās kultūras tālākie veidotāji. Šis uzdevums dažādos formulējumos ieaužas arī daudzos literatūrkritiskos rakstos. Mākslas nodaļa to izvirza savā programā kā galveno pamatuzdevumu. Tā Andrejs Upīts savā referātā «Mākslas nodaļa», dodot atskaiti par to, ko jau paveikusi Mākslas nodaļa pirmajos padomju varas mēnešos, un izvirzot Mākslas nodaļas uzdevumus, saka:

«Revolucionārā strādniecība Latvijā saņem politisko un saimniecisko varu savās rokās. Līdz ar to pašos pamatos pārveidojas valsts satversmes uzbūve, sabiedriskā iekārta un saimnieciskie veidi. Šķiru un kārtu valsts patvaldniecības un birokrātijas vietā stājas strādniecības revolucionārās padomes. Kapitālistiski individuālās ekspluatācijas vietā — komunistiskās saimniecības un ražošanas veidi. Tas ir katastrofisks lūzums pašos valsts uzbūves un iekārtas pamatos. Vecajā — kapitālistiskajā pasaulē uzaugušai strādniecībai jāsaņem kopā visi spēki, lai izvestu dzīvē sen uzstādīto komunisma programu un lai arī pašu šo programu saskaņotu ar dzīves nelaužamiem faktoriem un prasījumiem. Teorētiskai komunistiskai atziņai jāpievieno dzīva komunistiska apziņa, lai lielais pārveidošanas darbs nenorisinātos mehāniski un piespiesti, bet kā dzīvas organiskas tapšanas un izaugšanas process. Komunistiskai apziņai nepietiek vien ar teorētisku izpratu un ar stingri zinātniski nodibinātu domu. Apziņa tiek dzīva tikai tad, ja viņu rosmina un nes cilvēka gribas, instinktu un sajūsmas apakšstraume. Komunistiskā psihika ir šīs apakšstraumes vienīgā nemaldīgā virzītāja. Viņu radīt, audzēt, veidot un atbalstīt — tas ir

tagadējās strādniecības mākslas uzdevums, tāpat kā zinātnes un izglītības uzdevums ir attīstīt komunistisko domu un apziņu. Mākslas uzdevums nav mazāk svarīgs kā zinātnes un izglītības uzdevums. Viņa galvenā kārtā ir tas rosmināt̄ājs un apgarotājs spēks, kas revolucionāro proletariātu vada un atbalsta viņa tagadējā cīņas pozīcijā par komunismu.

Šis uzdevums nosprauž ceļu un nostāda mērķi Izglītības komisariāta Mākslas nodaļas darbam. Darbs te ir uz divām pusēm — kā ikvienā citā proletariāta darbības nozarē. Uz vienu pusi: noārdīt un izskaust vecās — kapitālistiski buržuāziskās psihes paliekas, kuras vēl dziļi slēpjas dažādās strādniecības masu nošķirās. Un uz otru: izaudzēt, veidot un nostiprināt īstu komunistisku psihi latviešu strādniecības visplašākajās masās. Šim galvenajam, varētu sacīt, teorētiskajam uzdevumam pievienojas daudz tīri praktisku uzdevumu visās mākslas nozarēs.

Latvijas māksla līdz šim ir bijusi buržuāzijas kalpone. Viņai jāpaliek par strādniecības dziņu, tieksmju un nolūku izpaudēju, ierosinātāju un sekmētāju. Mākslas nodaļas pienākums ir gādāt, lai viņa tāda paliktu. Lai latviešu literatūru, teātri, mūziku un tēlojošās mākslas no pilsoniskiem saloniem un zeltītām zālēm izvirzītu darbaļaužu mājokļos un strādnieku masās. Lai plašajās zālēs nesēdētu tie, kas mākslā meklē tikai izpriecu, atpūtu un baudu, bet tie, kam vajadzīgs dzīvinājuma un stiprinājuma lielajā, pasauli pārveidojošā cīņā. Lai patiesa idejiska māksla būtu strādnieku dzīvokļos, strādnieku sabiedriskās telpās, uz ielas — visur, kur dzīvo un staigā latviešu strādnieks. Demokratizācija visās mākslas nozarēs — tā īsumā varētu apzīmēt Mākslas nodaļas praktiskā darba programu.» Tāda ir arī visa — pareizā Padomju Latvijas kultūras programa.

Par jaunās — revolucionārās kultūras uzdevumiem arī literatūras kritikā nav nekādu būtisku domstarpību. Cits jautājums ir, kā realizēt šos uzdevumus, kādai teorētiskā izpratnē ir jābūt šai jaunajai kultūrai.

Tieši par šo jautājumu literatūras kritikā izraisās visdzīvākās pārrunas. Šīs problēmas risinājumā krustojas visdažādākie jautājumi un visdažādākās domas. Teorētisko pamatu meklējumi un teorētisko pamatu formulējumi līdz pat pirmā apakšposma beigām — līdz pat 1921. gadam — veido galveno literatūras kritikas kodolu. Tas ir saprotami. Ir jāuzsāk jauns ceļš, ir jācērt jauna stiga, jādzen jauna vaga. Šodien šie jautājumi jau sen atrisināti un tāpēc viena otra domu izmaiņa var likties neauglīga, pat lieka. Bet tā tas var likties tikai tad, ja neņemam vērā vēsturiskos nosacījumus. Toreiz vēl nebija padomju literatūras teorijas, kur meklēt padomu. Tāda bija jārada. Un literatūras kritiķi centās to radīt, atbilstoši savām spējām un sagatavotības pakāpei.

Viens trūkums ir gandrīz visiem teorētiskajiem rakstiem šajā posmā. To autori cenšas galvenos jautājumus atrisināt tīri teorētiskā plāksnē, lielākā vai mazākā atrautībā no praktiskās pieredzes, no konkrētā dzīves procesa. Liela pieredze vēl nevarēja būt, bet labai daļai no teorētiskajiem pārspriedumiem saistība ar konkrēto dzīvi, ar konkrētu literatūras procesu varēja būt lielāka. Tāpat varēja būt lielāka saistība ar tiem proletāriskās estētikas sasniegumiem, kas jau bija gūti pirms revolūcijas. Tie autori, kuriem šīs saistības ir lielākas, dod mazāk nopamatotus secinājumus un nepārdomātus spriedumus. Saistība ar iepriekšējiem proletāriskās estētikas atzinumiem nodrošinātu arī ciešāku saistību ar literatūras mantojumu, ar latviešu revolucionārās literatūras tradīcijām. Ja nebija vēl liela deva jaunajā proletāriskajā rakstniecībā, tad pareizu teorētisko orientieri spēja dot vienīgi šīs revolucionārās literatūras tradīcijas. Bet tās dažbrīd top pilnīgi ignorētas.

Vismazāk pārsteidzīgu secinājumu, viskonkrētākus konstruktīvus ierosinājumus šajā periodā dod Andrejs Upīts, kritiķe J. Janele-Viena un Klusais (Eferts).

Tie autori, kuri saistību ar revolucionārās literatūras tradīcijām ignorē, kuri jaunās kultūras celtniecību grib sākt no tukšas vietas, visvairāk ir spiesti nodarboties ar abstraktu spriedelēšanu un vairāk vai mazāk sāk literatūras kritikā ieviest Proletkulta kļūdas.

Padomju Latvijas apstākļos 1919. gadā visnopietnākā un visnozīmīgākā deva literatūras teorētiskajos risinājumos ir Andrejam Upītim. Jau periodikā viņš publicē vairākus rakstus. Bet viņa ieskatu kopsavilkums sastopams grāmatā «Proletāriskā māksla» (sarakstīta 1919. gadā, publicēta 1920. gada sākumā Padomju Latvijas Izglītības komisariāta izdevumā). Grāmatai ir savi trūkumi, piemēram, spriedumos par Raini, Jeseņinu u. c., taču kardinālos pamatjautājumus Andrejs Upīts atrisina pareizi. Tie ir šādi: 1) jaunajai proletāriskajai literatūrai jāizaug ciešā kopsakarā ar dzīvi un jābalstās uz tās, tāpēc tai jābūt reālistiskai literatūrai; 2) jaunajai proletāriskajai literatūrai jābalstās arī uz visu progresīvo, ko devusi cilvēces kultūra, t. i., uz kritiski apgūto kultūras mantojumu.

Līdzīgas domas sastopamas Vienas, Klusā u. c. autoru darbos.

Taču arī šajā ziņā varam sastapt pārāk galējus novirzienus, kas izpaužas neiecietībā pret jaunajiem rakstniekiem, kuri ienāk literatūrā ar lielu revolucionāru degsmi, bet kuru darbos vēl nav pietiekami augsta mākslinieciskā meistarība. Zīmīgs piemērs tam ir kāda recenzija par dzejoļu krājumu «Sarkanie pavedieni» 1919. gadā «Strēlnieka» 4/5. numurā. Tur starp citu teikts: «Viss krājums sastādīts no tādām dzejām, kas jau savā laikā drukātas pa avīžu literāriskiem pielikumiem un dažādiem periodiskiem iz-

devumiem, ne vien pa revolūcijas laiku, bet gadus 6—7 atpakaļ. Piemēram, no Šalkoņa, Astras, Aug. Brūklenāja, P. Veiņa u. c. ievietoti tādi darbi, kas nodrukāti «Jaunajā Dienas Lapā» un Ventspils «Jaunajā Avīzē» ... Tātad jaunizdotais krājums nav nekas cits kā vienīgi jau drukātu dzeju sakopojums zem viena kopīga virsraksta, — pareizāk sakot, deviņu autoru «kopotu rakstu» krājums. Kā tāds tas būtu arī aplūkojams.

Tomēr krājuma sastādītāji pretendē uz pavisam kaut ko citu. Jau uz pašas pirmās lappuses mēs redzam, ka krājumu sastādījusi Latviešu strādnieku rakstnieku savienība un ka to izdevusi Pēterpils Proletkulta Literāriskā nodaļa. Bet redakcija savā «priekšvārdā» gaiši un skaidri pasaka, ka krājums domāts kā latviešu strādnieciskās dzejas «sarkanie pavedieni». Tas zināmā mērā krājumam piedod pavisam citu nokrāsu. Gribot negribot pie viņa nākas drusku tuvāk pakavēties, vai vienīgi tāpēc, lai sacītu, ka viss tas, kas proletariāta vārdā tiek darīts, nav vēl proletārisks un nevar tikt no proletariāta atzīts.

Kas latviešu strādniecības dzejai kopīgs ar šo krājumu, ar visiem tiem Šalkoņa, Brūklenāja, Cepļa un pārējo autoru pantiem? Uz šo jautājumu var noteikti atbildēt, ka itin nekas. Strādniecība, tāpat kā gadus atpakaļ, gājusi pāri visiem Šalkoņiem, Veiņa un Astras pantiem. Viņa arī tagad iet pāri visiem Cepļa un Priednieka ražojumiem. Lai arī kā viņi censtos sevi reklamēt par «īstajiem strādniecības dziesminiekiem», tomēr strādniecību viņi nespēja un nespēj aizraut sev līdzi un piespiest uzklausīt kaut vienu dzejas pantiņu. Viņu dziesmas skaņa paiet strādniecības ausīm garām — un nesasilda darbā un cīņā iztvīkušās dvēseles. Tas ir pilnīgi saprotams. Saprotams tāpēc, ka visi strādnieciskās dzejas autori spēj rakstīt vienīgi skaļas frāzes par darbu un fabriku, par tēraudu un liesmojošām ēzēm, paši stāvēdami tālu no šās dzīves un no visa tā neko neizjutuši. Gatavodami šādā kārtā savu «proletārisko dzeju», viņi mūžam palika sveši un nepazīti strādniecības masām ... «Sarkano pavedienu» rediģēšanu Strādnieku rakstnieku savienība uzticējusi Ceplim, Veinim un Priedniekam. No kādiem principiem un kritērijas šī redakcija likusies vadīties pie krājuma sastādīšanas, nav nosakāms, un, jādomā, arī pati redakcija to nezina.

Ar ko izskaidrojama Aug. Brūklenāja sen drukāto dzeju ievietošana krājumā?

Maz ticams, vai minētais «proletariāta» dzejnieks reģistrējies kā biedrs komunistiskajā rakstnieku savienībā, jo pēdējam, kā maziniekam, tur nebūtu visai patīkams stāvoklis ... Ja turpretī redakcija ir gribējusi dot latviešu strādniecības dzejas vispārēju atspoguļojumu, tad jānorāda, ka strādnieciskā dzeja latviešu literatūrā nav sākusies ar Šalkoni un Sviri 1912. gadā, bet gan daudz agrāk.»

Recenzents savos spriedumos par atsevišķiem dzejniekiem ir pārsteidzīgs un netaisns. Vēsture to pierādīja. Aug. Brūklenājs jau šajā laikā par padomju varu bija atdevis dzīvību — šo faktu gan uzzināja tikai vēlāk. Tāpat nepareizi ir tālākie secinājumi par A. Švābes un J. Kārkliņa iesaistīšanu latviešu proletāriskajā dzejā. Taču raksturīgi arī tas, ka recenzents izvirza tēzi par strādnieciskās dzejas agriem aizsākumiem, kas netieši saistās ar kultūras mantojuma un tradīciju jautājumu, ko ignorēja Proletkults un, acīm redzot, arī Latviešu strādnieku rakstnieku savienība Petrogradā. Tāpat še netieši slēpjas arī prasība pēc augstas māksliniecīskās kvalitātes proletāriskajā dzejā.

Šo jautājumu iztirzājumos rodas arī pirmā polemika, kas izvērsās žurnālā «Strēlnieks» 1920. gadā 1/2. un 3/4. numurā starp P. Sviri (Blumfeldu) un E. Šilleru.

1920. gadā ar atgriešanos Latvijā, jau buržuāziskās diktatūras apstākļos, Andrejs Upīts no tālākā latviešu padomju literatūras kritikas darba izstājās. Viņa literārā darbība norisa buržuāziskajā Latvijā, cīņā pret to, cīņā par Padomju Latvijas atjaunošanu.

Teorētisko pamatu meklējumi padomju literatūrā turpinājās. Jāpiezīmē, ka līdz pat trīsdesmito gadu sākumam literatūras kritika tikpat kā nelieto vārdus «padomju literatūra», «padomju rakstnieks». Tai vietā ir runa par «proletārisko literatūru», «proletāriskiem rakstniekiem» utt. Taču būtībā šī proletrakstniecība nav nekas cits kā padomju literatūras pirmais etaps. Raksturīgi ir arī tas, ka vesela virkne neskaidrību un veltu spriedelējumu izriet tieši no šīs terminoloģijas tāpēc, ka daži autori jēdzienu «proletāriskais» izprot vulgāri. Pēc Rakstnieku savienības nodibināšanās 1932. gadā, ieviešot jēdzienu «padomju literatūra», «padomju rakstnieks» partijas deklarētā izpratnē, vairākas kļūdas un vulgarizējumi atkrita paši no sevis.

Teorētisko pamatu meklējumu jomā līdz 1921. gadam bez jau minētajiem rakstiem vēl atzīmējami kā raksturīgākie šādi: P. Vīksnes «Jaunā kultūra un proletariāts», A. Cepļa «Proletāriskās mākslas kaprači», tā paša autora «Proletkulti», P. Vīksnes «Proletāriskās kultūras ceļi», K. Strauta «Proletariāts un māksla», Astras «Proletariāts un māksla», K. St[rauta] «Revolūcija un māksla», Vienas «Proletāriskā rakstniecība», J. Eiduka «Proletāriskās rakstniecības attīstības gaitas», kas atrodami arī šajā sējumā.

Minētie raksti, Andreja Upīša grāmatu «Proletāriskā māksla» ieskaitot, dod samērā pilnīgu priekšstatu par teorētisko pamatu meklējumiem latviešu padomju literatūras kritikā ar visām auglīgām un neauglīgām domu izmaiņām.

Pirmajā apakšposmā publicētie raksti satur vēl kādu kopīgu īpašību, proti, tie it kā veidojas zem Padomju Latvijas kultūras

celtniecības izpratnes. Latviešu revolucionārie sabiedriskie darbinieki vēl ir pārliecībā par drīzu Padomju Latvijas atjaunošanu. Ar 1921. gadu nostiprinās paliekošāka orientācija uz konkrētiem vēsturiskiem un īstenības apstākļiem.

Vienlaikus ar proletāriskās mākslas teorētisko pamatu meklējumiem un skaidrojumiem literatūras kritikā norit arī cīņa pret buržuāziskā formālisma novirzieniem, kas skan arī kā brīdinājums pret formālistisko recidīvu ievazājumiem proletāriskajā literatūrā.

Šajā sakarībā atzīmējams 1919. gadā «Cīņā» publicētais raksts «Imažinisms». Krievu literatūrā šajā laikā sāka samērā plaši izvērsties imažinisms, un tas varēja atrast dzirdīgas ausis arī vienā otrā nenobriedušākā proletāriskā rakstniekā.

Līdzīga nozīme ir arī K. Ozola-Priednieka rakstam «No dekadences līdz futūrismam» «Darba Zvanā» 1919. gadā.

Kā jau teikts, viens no sarežģītākajiem jautājumiem un viens no lielākajiem klupšanas akmeņiem teorētisko pamatu meklējumos pašā sākumā ir kultūras mantojuma un literāro tradīciju jautājums. Problēmas pareizā atrisinājumā liela nozīme piekrita tā saucamajam «Raiņa jautājumam». Rainis daudzus gadus pavadījis trimdā Šveicē. Viņš gatavojās atgriezties un atradās svārstīgās pozīcijās — kurp braukt? Vai atgriezties Latvijā, kur pēc Padomju Latvijas sagrāves nostiprinājās buržuāzijas vara, vai doties uz Padomju Krieviju? Viņš atgriezās Latvijā. Raiņa atgriešanos daudzi sabiedriski darbinieki uzskatīja ja ne kā nodevību, tad vismaz kā grūti piedodamu politisku kļūdu. Tas ietekmēja arī latviešu revolucionārās literatūras tradīciju novērtējumu, jo šīs tradīcijas nebija iedomājamas bez Raiņa un viņa darbiem. Tāpēc bija ļoti svarīgi dot pareizu Raiņa novērtējumu. To vislabāk varēja dot neviens cits kā Raiņa ilggadējs kopēju ceļu gājējs Pēteris Stučka. Tāpēc ļoti liela nozīme ir diviem ļoti aptverošiem un principiāliem P. Stučkas rakstiem par Raini: 1919. gada decembrī publicētajam rakstam «Cīņas Biedrā» — «Rainis kā proletariāta dzejnieks» un 1920. gada sākumā publicētajam rakstam tajā pašā izdevumā — «Tomēr — proletariāta dzejnieks». Šiem P. Stučkas rakstiem vēl pievienojas Vienas raksts «Strēlniekā» 1920. gadā — «Tie, kas neaizmirst».

Šie raksti nepārprotami pierādīja, ka Rainis tomēr ir un paliek proletariāta dzejnieks, viņa darbi ir proletariāta mantojums, viņa veidotās literārās tradīcijas ir latviešu revolucionārās literatūras tradīcijas un uz tām savā tālākajā gaitā jābalstās latviešu proletāriskai, t. i., latviešu jaunajai padomju literatūrai.

1921. gada pagriezienu uz jaunu daiļrades periodu labi raksturo P. Vīksne savā rakstā «Piezīmes pie mūsu kultūrdzīves parādībām» («Sarkanā Zvaigzne», 1921, Nr. 1), kuru nobeidz ar

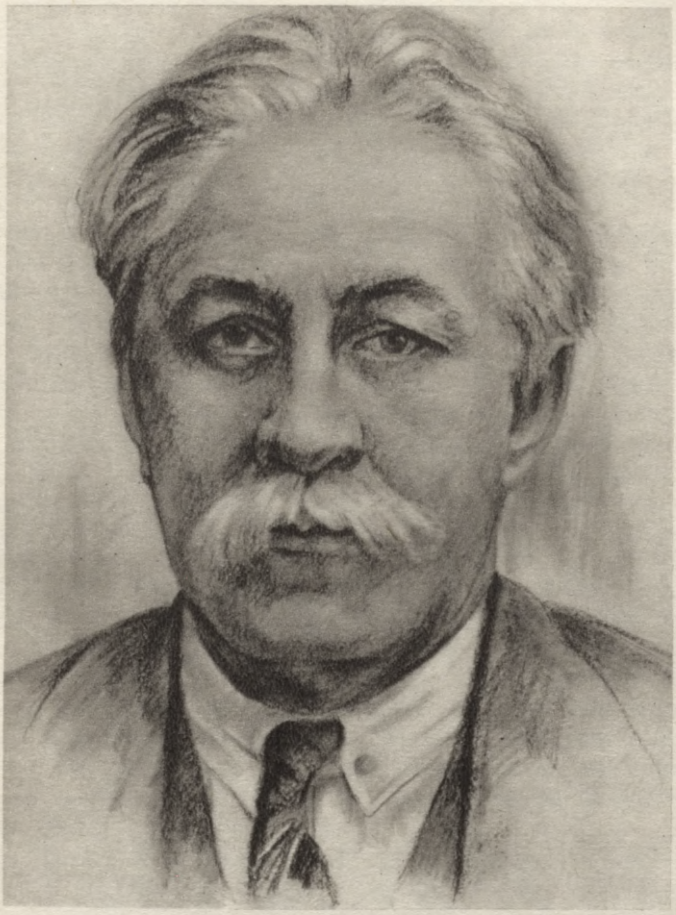

Pēteris Stučka

vārdiem: «Latviešu proletāriskais dzejnieks līdz šim parādījis sevi tikai no vienas puses — visa līdzšinējā dzeja ir cīņas, revolucionāras kaujas dzeja. Nākošajam posmam proletāriskajā dzejā jābūt darba, fabrikas ritma un jaunās cilts garīgās pasaules visintīmāko šķiedriņu atrisināšanas posmam. Kolektīvisms iekaros šinī posmā cilvēka psiholoģiju, un proletāriskai dzejai jātop kolektīvistiskai ne tikai saturā, reizē arī pašā jaunradīšanā. Proletāriskai dzejai jāizaug no reālās dzīves satura par mākslinieciski noskaņotu jūtu un domu pasaules atspulgu.»

Literatūras pārkārtošanā lieli uzdevumi ir tieši literatūras kritikai. Tai jāpalīdz pārvarēt grūtības, kas saistītas ar literatūras pārorientēšanos jauniem uzdevumiem. Lielas cerības latviešu proletārisko rakstnieku saime lika uz pirmo Viskrievijas Latvju proletārisko rakstnieku konferenci, kas notika 1922. gada rudenī. Konferencei bija jāatrisina divi tālākās attīstības pamatprincipi. Pirmkārt, bija jāatrisina vienota organizatoriska centra izveidošana. Otrkārt, konferencei bija jānospraužas turpmākās darbības pamatlīnijas. Pēdējais jautājums saistās ar literatūras kritikas uzdevumiem. K. Ozols-Priednieks 1922. gada oktobrī rakstīja: «Konferencei jāizklīdina domas par asociācijas Latsekcijas darbības akadēmismu, noslēgšanos sevī, novirzīšanos no strādniecības masām un tml. Bet konferencei tomēr būs jāveic liels un atbildīgs «iekšējo nesaskaņu», nolīdzināšanas, «virzienu» cīņas noskaidrošanas, ideoloģiskās apvienības un latvju proletārisko rakstnieku (kā «veco», tā «jauno» un visjaunāko) vienotas frontes radīšanas darbs. Šī vienotā fronte nav jāsaprot kā visu proletārisko, pusproletārisko un līdzjūtošo literātu, tā sakot, ķīmiska sakausēšana. Tādā gadījumā iznāktu viena mākslinieciska un ideoloģiska mozaīka. Kā praktiski tas jau ar nav iespējams, to rāda asociācijas Latsekcijas gada darbs.»

Kā zināms, konference sanāca un organizatorisko centru arī radīja, ievēlot Centrālo biroju. Taču šis pirmais Centrālais birojs vēl netika galā ar vēlamiem uzdevumiem, un decentralizācija joprojām pastāvēja. Tas negatīvi atsaucās uz visu literatūras procesu. Latviešu padomju literatūras celmlauži cenšas runāt atklātu valodu, saukt trūkumus vārdā, dažbrīd pat ļoti asā formulējumā.

Šajā sakarībā zīmīga bija 1924. gada 15. augusta diskusija Maskavas LCK klubā par latviešu literatūras stāvokli. Tur V. Knoriņš, Jokums un Janele-Viena izsaka asus, vērtējošus vārdus. Knoriņš izsakās (pēc atreferējuma), ka «mēs patlaban stāvam pie Krievijas latvju rakstniecības deģenerācijas, pagrimšanas dekadencē. Rakstniekos radies īpatnējs anarhoindividuālisms». Aiz rāda, ka viņš, «būdams saistīts ar kādu no izdevniecībām, vairāk kārt mēģinājis nodibināt organizatoriskus sakarus ar šejienes rakstniekiem, no kam nekas neesot iznācis. Pie tādiem reāliem apstākļiem nevar būt runas par šejienes literatūras nostādīšanu

priekš nopietniem uzdevumiem. Lai radītu mūsu literatūras apvienību, būs jāpārkāpj pāri labai daļai no tiem rakstniekiem, kuri par tādiem reprezentējas.»

Sanāksmes atreferētājs K. Pelēkais-Upmalis «Krievijas Cīņā» gan konstatē: «Liekas, ka dažu biedru spriedums par mūsu literatūras deģenerēšanos ir netaisns. Viņa ir gan drusku sagurusi, ko novērst varētu ar drusku lielāku pretimnākšanu tiem darbības veidiem, kurus liek priekšā paši darītāji. Jāatzīmē, ka tā ir mūsu literatūras liela vaina, ka viņi nemēģina savas dažbrīd ne jau tik svarīgas domstarpības noskaidrot šaurākā apjomā, lai vienoti uzstātos par parastām viņu darbā nepieciešamām izdevnieciskām vajadzībām, kurās viņi zināmā mērā ieinteresēti. Ja attiecīga centra «redakcijas» radīšana notiks ārpus pašu darbojošos iespaida, tad no viņa būs vairāk ļauna nekā laba.»

Sakarā ar pārkārtošanos 1921. gadā publicēti vairāki raksti, kuros izpaužas tendence rezumēt iepriekš noieto posmu un saskatīt jaunas attīstības perspektīvas.

Starp tādiem rakstiem kā zīmīgus var minēt P. Vīksnes «Piezīmes par mūsu kultūrdzīves parādībām».

Līdzīgi pārkārtošanās vērtējumi kā galvenie literatūras kritikas jautājumi sastopami vēl arī 1922. gadā. (Sk. P. Veiņa rakstu «Proletāriskais rakstnieks un dzīves īstenība» un Kļusā rakstu «Proletariāts un dzeja».) Zīmīgus vārdus saka Kļusais: «... Tagadējo fabriku dzīvu darīt vēl nav spējuši arī krievu biedri, nerunājot par latviešiem, kuru «literāriskās aprindās» liekas vispār diezgan liels skepticisms pret reālismu.

Bet vai mums maz ir rakstnieku reālistu? Jāsaka tomēr, ka daži ir — gandrīz vienīgi bijušie strādnieki. Viņu reālistiskā dzeja no strēlnieku pasaules, bez šaubām, dzīvos vēl tad, kad vērojošo, jūsmojošo romantiku kliedzošās, bet neīstās kaujas dziesmas būs jau sen aizmirstas ...

Jaunražošanas proletariātam, ražošanā ierautam proletariātam tomēr vēl šādu dzejnieku nav. Vai tie radīsies vispirms tikai vēl no augošās darba jaunatnes, kuras pirmos mēģinājumos jau šai ziņā raksturīgus tvērienus atrodam, vai arī no revolūcijas dzejnieku rindām, par to šķēpus neiesim lauzīt.

Nav noliedzams tikai viens — ka šis proletariāta dzejnieks nāks, pie tam kā reālists un no fabrikas sienām.»

Tātad še skaidri un konkrēti izpaužas prasība pēc reālistiskas — jaunas dzīves īstenības atspoguļotājas literatūras.

Laiks rādīja, ka tāda literatūra, pārvarot lielas augšanas grūtības, tomēr sāk veidoties.

Ar aspektu novērtēt pirmos sasniegumus trīs gadu laikā (no 1921. līdz 1923. gadam) ir uzrakstīts Kļusā raksts «Latvju proletāriskā rakstniecība Padomju Krievijā» («Krievijas Cīņā» 1923. gada aprīlī).

Pirmajos gados lielāku un principiālāku iztirzājumu, kas dotu jaunus ieguldījumus proletāriskajā estētikā, vēl nav, jo tāda veida raksti kā P. Vīksnes «Piezīmes pie mūsu kultūrdzīves parādībām» u. tml. vēl ir pārāk vispārīgi un dažkārt nepārdomāti.

Sākot ar 1924. gadu, kā pārkārtošanas pirmie nopietnākie rezultāti minami vairāki nozīmīgāki teorētiski raksti, kas cenšas gan paplašināt, gan padziļināt proletāriskās estētikas problēmas. Šajā sakarībā laikā līdz divdesmito gadu beigām (šī sējuma 1. grāmatas materiāla ietvaros) minami kā raksturīgākie šādi raksti: V. Knoriņa «Dialektiskā materiālisma metode mākslā un kritikā», K. Kurona «Mūsu rakstniecības šodiena», Ķenča Šabraka «Aktīvā un dzīvā cilvēka problēma literatūrā», S. Berģa «Rakstniecība un dzīve» un Roberta Pelšes «Māksla un sociālistiskā celtniecība» u. c.

Nozīmīgi, ka V. Knoriņš konkrētas estētikas atziņas saista vispirms ar dzīves īstenību un ar dažiem zīmīgiem darbiem krievu literatūrā un citu tautu literatūrā, ar konkrētu literatūras materiālu. Tieši no šī viedokļa V. Knoriņa apcerējumam ir liela principiāla atšķirība no daudziem teorētiskiem spriedelējumiem 1919. gadā un divdesmito gadu sākumā. Raksturīgs ir viņa secinājums: «... Proletāriskā rakstniecība būs tik liela un stipra, par cik viņas rakstnieki un dzejnieki būs saistīti ar jauno — augošo dzīvi, ar šīs dzīves jaunradīšanas darbu... Krievijas proletāriskā latviešu rakstniecība izaug iz Krievijas revolūcijas un attīstās Krievijas kultūras jaunradīšanas procesā. Tādēļ tā ir daļa no Krievijas rakstniecības. Un mums liekas itin dabiski, ka tiklab Rob. Eidemaņa «Agonijas», kā Al. Cepļa «Preču vagonu» saturs ir stipri vien krievisks un darbojošās personas ir krievi. Jo latvieši Krievijas revolūciju neizdzīvoja kā kompakta masa, bet ņēma līdzdalību šinīs lielajos notikumos plecu pie pleca ar simts un tūkstošiem, neprasot, no kādas tautas tie nāk...

Bet, ja nu arī latviešu rakstnieks Krievijā tēlotu tikai latviešus, tad ar to nebūtu cits grozījies kā vien sīkāka un nomaļiskāka kļūtu pati Krievijas latviešu rakstniecība. Bet nu lieta ir tāda, ka Krievijas latviešu proletāriskā rakstniecība negrib un nevar kļūt par emigrantu literatūrā. Un iekš tā pastāv viņas spēks. Tāda, kāda viņa tagad ir, viņa kļūst par Latvijas pilsoniskās rakstniecības pretpolu. Un, ja viņa ir vēl saistīta ar savu pagātni, ar Latviju, un ja viņas sapņu viena daļa kaut cik ir Latvijas literatūras vēsturē, tad, no otras puses, savās jaunajās krieviski lieciniecīskās kultūras formās viņa ir nākošās Latvijas proletāriskās rakstniecības paraugs — tās rakstniecības, kura izaugs tad, kad Rīga atkal piederētu tiem, kas viņu ir cēluši, kad Latvija pievienosies jaunās pasaules kultūras vienībai.»

Ar līdzīgu lielu atbildības sajūtu tā laika latviešu proletārisko rakstniecību iztirzā K. Kurons. Arī te literatūras process ir

cieši saistīts ar sociālisma celtniecības konkrētību. Viņš saka: «Mūsu rakstniecība atrodas vēl savas attīstības pirmajā posmā. Ārkārtīgi šaurs vēl tās tematiskais ieloks. Mākslas kultūrai viņa vēl tikko pieskārusies. Un tomēr — tās meklējumos saskatāms jau jaunas literāriskas strāvas, spēcīgas ideoloģiski stilistiskas strāvas pirmveidols, kura tālākattīstība — latvju rakstniecības, Padomju Latvijas rakstniecības rītdiena.»

Arī Ķenča Šabraka raksts «Aktīvā un dzīvā cilvēka problēma literatūrā» pierāda, ka latviešu padomju literatūras kritika divdesmito gadu otrajā pusē savā labākajā daļā pārdzīvojusi neauglīgu teoretizēšanu un spēj izvirzīt estētiskas atziņas, izrietošas no dzīves aktīvās īstenības.

Ķenča Šabraka pamatprasība ir pēc dzīva, pilnasinīga, mākslinieciskajā meistarībā pilnveidota laikabiedra tēla latviešu tā laika literatūrā.

Divdesmito gadu beigās — 1928. gadā — izdodas izveidot arī organizatorisku centru un darba spējīgu centrālo biroju. Jau 1929. gada vasarā sāk iznākt centralizēts žurnāls «Celtne», kas deva lielākas iespējas arī literatūras kritikas attīstībā. Zīmīgi, ka Ķenča Šabraka raksts iespiests «Celtnes» 1. numurā.

Pa to pašu ceļu iet arī Sīmanis Berģis ar savu rakstu «Rakstniecība un dzīve».

Proletāriskās estētikas tālākajā teorētiskajā izveidē daudz darba ieguldījis Roberts Pelše. Estētikas teorētisko atziņu veidošanā Roberts Pelše parasti skar visas mākslas nozares. Tādā garā rakstīts arī viņa apcerējums «Māksla un sociālistiskā celtniecība».

Bez darbiem latviešu izdevumos Roberts Pelše, sākot ar divdesmitajiem gadiem, samērā daudz estētisko problēmu iztirzājumu ievieto arī krievu presē. Šajā sakarībā var atzīmēt viņa aktuālo rakstu «O zadačah i metodah hudožestvennoi kritiki» izdevumā «Sovetskoje iskusstvo» 1928. gadā u. c.

Ja pie nozīmīgiem estētikas teorētiskajiem apcerējumiem divdesmito gadu vidū un otrajā pusē vēl pievienojam lielu skaitu recenziju un apcerējumus ar literatūrvēsturisku, t. i., ar literatūras mantojuma kritisku apguves saturu, tad iegūstam jau plašu un saturīgu literatūrkritikas klāstu.

Divdesmitajos gados visvājākā literatūrkritikas nozare vēl ir recenzijas. To skaits gan ir samērā liels, bet tās kā pēc apmēriem, tā pēc satura ir pasīkas. Tajās visvairāk vērojams grupējumu gars un dažkārt liela neiecietība citam pret citu.

Citādi tas ir ar literatūrvēsturisku materiālu. Tieši divdesmitajos gados te izveidojās vērtīgs ieguldījums. Vislielākie nopelni Kļusajam (E. Efertam).

Jau divdesmito gadu sākumā — 1922. gadā — Kļusais publicē

brošūru par Jansonu-Braunu, ierādot viņa vietu un nozīmi latviešu literatūras vēsturē. Bet pats nozīmīgākais Kļusā literatūrvēsturiskais darbs publicēts 1925. gadā. Tā ir viņa latviešu literatūras vēstures grāmata — «Piezīmes par latviešu ideoloģijas vēsturi. I daļa.»

Grāmata aptver latviešu literatūras vēstures materiālu no 18. gadsimta līdz 1905. gada revolūcijas priekšvakaram. Kaut arī viss materiāls interpretēts ļoti konspektīvi un autors darbu raksturo kā «piezīmes», tā ir latviešu literatūras vēsture ar ļoti lielu nozīmi. Tā ir pirmā konsekventā marksistiskā latviešu literatūras vēstures grāmata. Tā izvirza galvenos kritiski apgūta literatūras mantojuma jautājumus un dod konspektīvus, tomēr skaidrus rakstnieku portretus.

Pēc Tēvijas kara, plaši izvēršot literārā mantojuma apgūšanas procesu, Kļusā grāmata bija neatsverams palīgs tālākajā darbā.

Andreja Upīša «Proletāriskā māksla», Kļusā brošūra «Jansons-Brauns», Kļusā «Piezīmes par latviešu ideoloģijas vēsturi» un P. Vīksnes brošūra «Sudrabu Edžus — dzīve un darbs» ir lielākie literatūrkritiskie darbi visā apskatāmā periodā. (Pēdējais — P. Vīksnes darbs gan publicēts stipri vēlāk — 1935. gadā, bet labākas pārskatāmības dēļ ievietots V sējuma pirmajā grāmatā.)

Kļusā «Piezīmes par latviešu ideoloģijas vēsturi» ir nopietns ierosinājums plašāk izvērst literatūras mantojuma jautājumus. Rodas vairāki citi nozīmīgi darbi.

Raiņa nāve 1929. gadā liek vēlreiz padomju presē publicēt vērtējošus rakstus par Raini. Pie tādiem pieskaitāmi P. Stučkas «Pie Raiņa kapa», Kurona savāktie aptaujas dokumenti par Raini u. c.

Tāpat J. Jansona-Brauna 10 gadu nāves diena atzīmēta ar vairākiem nozīmīgiem rakstiem. Starp tiem P. Stučkas un P. Dauges raksti. Tie palīdz noskaidrot virkni nozīmīgu faktu Jansona-Brauna dzīvē un darbā.

Divdesmito gadu otrajā pusē jaunā latviešu padomju literatūras kritika saņem pirmos triecienus. Pāragra nāve izsit no cīnītāju rindām vienu no pašiem spēcīgākajiem literatūras kritiķiem — 1927. gadā mirst Kļusais (E. Eferts), bet divus gadus vēlāk — ļoti savdabīgs literatūras kritiķis K. Kurons.

Ar literatūrvēsturisku nozīmi ir Jokuma un K. Ozoliņa nekrologi Kļusajam un Kuronam.

Ļoti sarežģītas un dažādos periodos ļoti dažādas ir Padomju Krievijā topošās latviešu padomju jeb latviešu proletāriskās literatūras attiecības ar Latvijā dzīvojošiem rakstniekiem.

Divdesmitajos gados vēl dominē tīri «rappiskā» attieksme pēc principa «kas nav ar mums, tas ir pret mums». Pret rakstniekiem, kuri krasi un atklāti pauda darbos reakcionāro buržuāzisko ideoloģiju, attiecības visu laiku ir kaujinieciski noraidošas un atmaskojošas. Bet dažkārt līdzīga nostāja izpaudās arī pret Latvijā

dzīvojošiem progresīvajiem rakstniekiem. Tā Padomju Krievijā dzīvojošie latviešu proletāriskie rakstnieki iesaistījās polemikā, kas izvērsās starp Andreju Upīti, no vienas puses, un «Kreisās Frontes» vadošajiem līdzstrādniekiem, no otras puses (polemiku sk. šī kopojuma IV sējumā). Arī te Andrejam Upītim nākas saņemt virkni ļoti asu un lielākajā vai mazākajā mērā nepamatotu uzbrukumu. Visvairāk šajā jautājumā uzstājies P. Vīksne.

Līdzīgā kārtā uzbrukumus nākas saņemt arī Andrejam Kurcijam u. c. Andreja Kurcija vārdu saista kopā arī ar renegātu un īslaicīgu strādnieku kustības līdzskrējēju K. Dzelzu (Dzelzīti).

Trīsdesmitajos gados attieksmēs pret buržuāziskajā Latvijā dzīvojošiem rakstniekiem notiek lūzums un jautājumi jau tiek regulēti lietišķāk un pareizāk.

Tādas ir galvenās līnijas latviešu padomju literatūras kritikā no tās sākumiem līdz divdesmito gadu beigām. Trīsdesmitajos gados literatūras kritikas process attīstās un sazarojas tālāk.

Arvīds Grigulis

I

PLAŠĀKI LITERATŪRTEORĒTISKI UN LITERATŪRVĒSTURISKI DARBI

Andrejs Upīts

PROLETĀRISKĀ MĀKSLA

LITERĀRISKI KRITISKS APCERĒJUMS

Padomju Latvijas Izglītības komisariāta izdevums, 1920

PROLETĀRISKĀ MĀKSLA

1. Ievads
2. Vai gaidāma mums proletāriskā māksla?
3. Inteliģences «sociālistiskā» māksla kā proletāriskās mākslas priekštece
4. Latviešu demokrātiskā un sabiedriskā māksla
5. Proletariāta psiholoģija
6. Proletāriskās mākslas psiholoģija
7. Mākslinieciskās radīšanas psiholoģija
8. Proletāriskās mākslas teorija un kritika
9. Proletāriskās mākslas mēģinājumi
   a) Krievu literatūrā
10. Proletāriskās mākslas mēģinājumi
    b) Latviešu literatūrā
11. Proletāriskās mākslas kultūra
12. Atskats

1. Ievads

Ikkatram laikmetam un ikkatrai šķirai ir sava māksla. Tāpēc saprotams, ja pasaules sociālās revolūcijas un proletariāta lielo cīņu laikā runājam par proletārisko mākslu. Proletariāta laikmets savā pamattendencē spilgti atšķiras no iepriekšējiem vēstures laikmetiem. Galvenā kārtā ar to, ka proletariāts skaidri apzinas savu vēsturisko uzdevumu un apzinīgi cenšas to izpildīt. Un gluži tāpat viņa māksla zin savus uzdevumus un līdz ar pirmajiem šķiras uzvaras soļiem ķeras pie pašizveidošanas darba.

Buržuāzijas mākslas virzieni reti kad apzinājušies savu sabiedrisko, idejisko un vēsturisko lomu. Laikmeta gars un tieksmes viņos pa lielākai daļai izpaudušās, mākslinieciski radītājiem indi-

vīdiem neapzinoties. Tāpēc viņu ideologi tik karsti noliedz katru tendenci mākslā. Bez šaubām, naiva neapziņa ir idejisks vājums. Bet no viņas buržuāzijas māksliniekiem tā nesatricināmā pārliecība, ka viņi radījuši tikai no sevis un priekš sevis pašiem. Tas šiem mākslas darbiem piešķir dziļu sirsnību, individuāli īpatnēju dažādību un nepārredzami bagātīgas noskaņu un nokrāsu variācijas.

Turpretī proletāriskās mākslas pirmajiem mēģinājumiem taisni aiz uzdevuma skaidras apziņas savāds sausums, idejisks shematisms un individuālu modulāciju nespodrums. Proletāriskās mākslas sākumi bieži vien liekas taisīti, pēc programas ražoti. Viņiem trūkst īpatnējas izdomas, pārdzīvojumu un izjūtas spēka. Vienpusīgi uztvertais revolucionārās noārdīšanas pienākums rada necieņu pret vēl izlietojamām esošām vērtībām. Vēl vienpusīgāk saprastais jaunradīšanas uzdevums sekmē seklu diletantisma attīstību. Tā proletariāta kultūras darbiniekiem jau pašā sākumā jāpiegriež nopietna vērība proletāriskās mākslas mēģinājumiem un maldiem.

Nepieciešams ir pārskats par līdzšinējiem proletāriskās mākslas ceļa sagatavotājiem, sīka analīze un kritisks novērtējums. Proletāriskās mākslas būtības dziļāka izprata sakarā ar pašas šķiras saimnieciski sabiedrisko un psihisko dabu. Satura un formas vienības atziņa, dzejiskas izdomas un izteiksmes veidi un viņu līdzekļi. Tātad proletāriskās mākslas jautājums aptver visas ārkārtīgi plašās mākslas vēstures, kritikas, teorijas, psiholoģijas un filozofijas laukus.

Par sevi saprotams, ka samērā īss literāriski kritisks apcerējums nevar izsmelt jautājumu visā plašumā. Vispirms viņam bij jānorobežojas vairāk tikai uz vienu mākslas nozari, uz literatūru, un no turienes jāņem nepieciešamie paraugi un ilustrācijas. Māksliniecisķās radīšanas psiholoģija un mākslas teorija par sevi tik plaši temati, ka par tiem vien būtu jāraksta atsevišķi sējumi. Šajā apcerējumā tie aizskarti tikai tik daudz, cik tas gluži nepieciešami proletāriskās mākslas pirmo mēģinājumu pareizam novērtējumam. Apcerējumam vairāk tikai ierosinājuma, ne principu un metodes izstrādājumu nolūks.

Bet arī šajā šaurajā lokā apcerējumam, bez šaubām, manāmas nepilnības un trūkumi. Tagadējā dzīve cilvēku griež savā virpulī un mētā no vienas puses uz otru. Mierīgs, nepārtraukts pētījuma un literāriska tēlojuma darbs pavisam neiespējams. Literārisku materiālu trūkums novērš pie vienīgā, nepilnīgā avota — pie atmiņas un viņas krājumiem. Viegli saprotams, ka tādos apstākļos rakstīts apcerējums nevar pretendēt uz izsmeļoša kritiska pētījuma nosaukumu.

Vienīgais attaisnojums šādam darbam — neatliekama vajadzība ierosināt dziļāku pārdomu par proletāriskās mākslas dabu

un uzdevumiem. Bez tās jaunie pasākumi neglābjami virzās sēklumā un diletantiskā paviršībā. Bet revolucionārai proletāriskai mākslai tāpat jāsniedzas garīgās kultūras dziļumos, kā proletāriskā sociālā revolūcija tiecas visu aptverošā pasaules plašumā.

2. Vai gaidāma mums proletāriskā māksla?

Tā vēl 1913. gadā jautāja neaizmirstamais Jansons-Brauns (skat. «Vārda» II sēj.). Toreiz tāds jautājums bij vietā. Toreiz latviešu kritikā vēl strīdējās par šķiru un pāršķiru, par sabiedrisko, tendenciozo un vispārcilvēcisko, tīro mākslu. Jautājums vēl nebij skaidrs, tāpēc ka neskaidra vēl bij pati dzīve ar savām saimnieciskām, sabiedriskām un politiskām tendencēm. Sociālisms toreiz vēl bij problēma — ne tikvien plašākajām ļaužu nošķirām, bet daudzkārt pat nopietniem domātājiem. No Latvijas sabiedriskā viedokļa lūkojoties, nebij vēl skaidri izredzams, vai sociālisms vispār uzvarēs un, ja uzvarēs, vai tad Marksa aprādītās proletariāta diktatūras veidā vai ar manāmu atvirzīšanos no klasiskiem vēsturiskā materiālisma principiem, ar piekāpšanos pret zināmām buržuāzijas nošķirām. Strādnieku atsvabināšanās cīņa bij saspiesta šauros nelegālas kustības rāmjos, bet kapitālistiskās buržuāzijas kultūra ziedēja kā trekni nomēslots kviešu lauks. Tas bij pazīstamais renegātisma laiks, kad 1905. gada skurbulim atkratījušies citreizējie marksistiskie inteliģenti bariem pārgāja buržuāzijas nometnē un no turienes skaļi sludināja marksisma bankrotu un sociālisma kustības neprātu. Visas tautas kopējā kultūra tika izcelta augstu pāri «šaurās», «vienpusīgās» proletāriskās kultūras utopiskām tieksmēm. Tie, kas tomēr vēl samanīja kapitālistiskās buržuāzijas galīgu noslīgšanu rupjā materiālismā un augstākas — garīgas kultūras pilnīgu nespēju, sludināja, mazākais, visu šķiru «kulturālās demokrātijas» apvienību. Starpšķiru inteliģences sajaukumam vajadzēja tikt par vispārējās, vienotās tautiskas kultūras radītāju spēku. To sludināja Miķelis Valters, par to sapņoja nelaikis Emīls Dārziņš un pāra desmit citu liberālās pilsonības reprezentantu. No citāda viedokļa, protams, lūkojās marksistiskie publicisti un kritiķi. Bet viņu šķiru kultūras teorijai vēl nebij kaili taustāma pamata. Viņu proletāriskās mākslas propaganda tautas vairākumam likās vairāk tikai kā galvas darbs nekā pašas dzīves gaitas izradīta un atbalstīta tieksme. Arī Jansons savā noteiktajā atbildē, ka mums patiešām gaidāma proletāriska māksla, varēja galvenā kārtā atzīmēt tikai mākslas attīstības tendenci uz to pusi, tāpat kā viņš atzīmēja sabiedriskās attīstības tendenci uz sociālisma pusi. Viņam bij pie rokas sociālistiskas literatūras mēģinājumi, pa lielum lielākai daļai no sociālismam simpatizējošo pilsonisko un demokrātisko rakstnieku darbiem, bet nebij paraugam

neviena noteikti proletāriska mākslinieka. Proletariāts, kā kulturāli un mākslinieciski radoša šķira, vēl nebij nekur paspējis praktiskā darbā noteikti parādīt savas spējas.

Tagad marksistiskai ideoloģijai un līdz ar to strādnieku šķiras īpatnējai kultūrai un proletāriskās mākslas teorijai jau stiprs reāls pamats zem kājām. Sociālās revolūcijas vilnis neapturami šļācas pasaulei pāri un sagāž drupās izkurtējušo buržuāzisko valstību. Kā aiztrunējuši stumbri, vietām vēl kuplām galotnēm, lūst buržuāzijas darinājumi visās kultūras un mākslas nozarēs. Un viņu vietā no zemes laužas jauni, zaļoksnēji proletariāta radošā garīgā spēka asni. Protams, vēl tie tikai ir asni, bieži vien zemes smaguma noliektām galotnēm, saules nenobrieduši un vēju neizlocīti. Vēl grūti nosacīt viņu nākamo īsto veidu un apsvērt viņu relatīvo vērtību cilvēces garīgā darba lielajos krājumos. Bet divu gadu ilgais proletariāta diktatūras laiks Krievijā un strādnieku varas pieci mēneši Latvijā jau dod mums stingru pieturas vietu proletāriskās mākslas izredzēm. Mums ir nepārprotams un neapstrīdams pierādījums, ka proletariātā ārkārtīgi dzīvas īpatnējas mākslinieciskas radīšanas tieksmes, kuras atrodas visciešākā sakarā ar vispārējām šķiras tieksmēm politiskās, saimnieciskās un sabiedriskās dzives īpatnējā pārveidošanā. Tagad nestomīdamies varam atbildēt: mums būs proletāriska māksla — ja būs proletariāta un sociālās revolūcijas uzvara. Kas par šo pēdējo šaubās, tikai tas var šaubīties arī par proletāriskās mākslas, par proletariāta šķiras mākslas nākotni.

Līdz pat lielās revolūcijas sākumam mums bij jārunā aplinkus — par sabiedrisku mākslu, par demokrātisku mākslu, par strādniecības mākslu. Jo pati dzīve vēl nebij sniegusi gaišus piemērus, ka proletariāts uzvarēs kā tīra, nesajaukta, patstāvīga un īpatnēja šķira. Tagad atliek tikai vēl nopurināt veco aizspriedumu paliekas, lai droši un skaidrām acīm stātos pie proletāriskās mākslas novērtēšanas. Jāizklīdina maldīgais, diemžēl, plaši izplatītais ieskats, ka viena šķiras kultūra un māksla ir mazvērtīgāka nekā visu šķiru garīgas kopdarbības produkts. Nepieciešama skaidra atziņa un droša apziņa, ka jaunā proletāriskā māksla ir tikpat dabisks un nepieciešams mākslas attīstības cēliens, cik dabisks ir vispārīgais proletariāta varas laikmets pēc buržuāzijas un kapitālisma laikiem. Nepieciešama pārliecība, ka strādnieku šķiras māksla nav solis atpakaļ mākslas attīstības gaitā, bet gan viņas loģiskais tālākais, augstākais un tāpēc vērtīgākais posms. Īss atskats mākslas attīstības vēsturē mums nodrošina šo pārliecību.

Visos laikos dzīvi ir pārvaldījusi un nosacījusi viena ļaužu šķira. Šīs šķiras īpatnējība, intereses un ideāli tad arī atspoguļojušies tā laika mākslā. Sabiedrība arvien ir bijusi šķiru sabiedrība un līdz ar to māksla — šķiru māksla.

Vispirmajos vēsturiskos laikmetos tauta bij akls pūlis vadoņu, varoņu un karaļu rokās. Viens cilvēks vadīja miljonus un nosacīja viņu likteni. Viņa griba bij likums par pavalstnieka dzīvību un nāvi. Tā bij augstāka būtne — dieviem līdzīga ļaužu acīs tur, kur jau attīstījies jēdziens par dievību. Tāpēc visa vecā māksla bij karaļu un varoņu māksla. To liecina asīriešu tempļu un karaļu piļu sienu bareljefi un grandiozie mākslas veidojumi klintīs, to pašu Ēģiptes faraonu kapenes-piramīdas, tēlojumi un uzraksti tempļu sienās. Slavenajos Homēra epos apdziedāti varoņu ceļojumi, piedzīvojumi un brīnumdarbi. Tādi paši ir indiešu, skandināviešu, islandiešu, somu un citu tautu epi. Ebreju dzejā tāpat ir stāsti par teiksmainiem varoņiem, ķēniņiem un praviešiem. Tauta visur bij akls un mēms pūlis, vadāms, rīkojams, mācāms un norājams, gar kuru mākslai visai maz daļas.

Tā dēvētā kristīgā ticība sākumā un visā savā praktiskā pielāgojumā bij pirmatnējs, naivs komunisms. Vergu un nabago sekte, kura novērsās no mantīgajiem un varenajiem, nabadzību turēja par augstāko tikumību un laicīgas un garīgas vienlīdzības kultu par pirmo dzīves pienākumu. Šis laikmets «jaunās derības» teikās tikai drusku apgaismots. Droši vien tam ir bijuši plašāki un skaistāki dzejas tēlojumi, bet tie būs gājuši zudumā tajos laikos, kad svētie baznīcas tēvi zortēja evaņģēlijus un par īstiem atzina tikai tos, kas tuvāk saskanēja ar viņu pašu interesēm. Tie pamazām novirzīja izvirtībā simpātisko sekti, attīstīja pazīstamo pestīšanas kultu un iecēlās sevi par dieva vietniekiem. Protams, arī mākslai lika kalpot sev un savas autoritātes atbalstam. Pāvesti, karaļi un kardināli likās ietēloties marmora statujās, metāla gravējumos un krāsu gleznojumos. Literatūra tēloja svēto tēvu dzīvi un brīnumdarbus.

Feodālismam pamazām attīstoties un bruņniecībai nākot pie varas blakus baznīcas kungiem, paplašinājās arī mākslas tēlojamo objektu lauks. Klaidoņi-bruņinieki, iekarotāji un laupītāji tika par dzejas un stāsta varoņiem. Klejojoši dziesminieki pauda viņu varoņdarbus, hercogu un grāfu algoti dzejnieki rakstīja dzejojumus viņu slavai. Māksla kalpoja viņiem, tāpēc ka visa dzīve bij viņu kalpībā.

Atdzimšanas jeb renesanses māksla atkal bij sava laikmeta un savas šķiras kalpone. Neaizturamā ekonomiskā attīstība pamazām nobīdīja pie malas viduslaiku bruņiniekus un vecā dogmatikā sastingušos mūkus. Lieliski attīstījās tirdzniecība un līdz ar to tiecsme pēc jaunām, tālām zemēm. No turienes ieplūda nesapņotas bagātības. Sakarā ar jauniem izgudrojumiem un atradumiem spēji plašāks izvērtās dzīves rosības un izbaudu lauks. Drūmā askētisma vietā radās saulains dzīvesprieks, vaļība un drosme. Itin kā atgriezās klasiskās senatnes kungu līksmes un daiļuma pilnie laiki. Māksla caur senatnes atdzīvinātiem tēliem un atdarinātiem

tēlojumiem pauda tagadnes bagāto varas cilvēku izpriecas un baudas kāri. Un viduslaiku ubagu dāvanu vietā renesanses mākslinieki saņēma karaliskus atalgojumus. Par to, ka viņi prata tik labi uztvert savu kungu tieksmes un vēlēšanās, atsaukties viņu baudas un dailes instinktiem, izdabāt viņu lepnumam un godkārei.

Tālākā kapitālistiskās attīstības dažādo laikmetu māksla jau plaši pazīstama. Tur arhitektūras stilu, glezniecības, literatūras un mūzikas virzienu cīņā un maiņās kā spogulī atēnojās saimniecisko un sabiedrisko virzienu attīstība, muižniecības un garīdzniecības cīņa pret kapitālismam līdzi augošo buržuāziju, buržuāzijas revolucionārisma laiki, uzvara, tālākā attīstība līdz visaugstākai pakāpei un beigās pamazītēja dekadence, deģenerācija un tuvā gala nojauta. Pēdējo gadu māksla ir tā zīmīgākā buržuāzijas šķiras māksla. Tur nav neviena rakstu galiņa, nevienas gleznas, neviena mūzikas gabala, kuram nebūtu savas šķiras tipiskās pazīmes.

Bet kā tas nāk, ka taisni šajā laikmetā, kad māksla visnoteiktāk izvērtās par šķiru mākslu, sāka atskanēt visskaļākie protesti pret šķiru mākslas atziņu? Kāpēc it sevišķi tad vesela milzīga grupa mākslinieku, mākslas teorētiķu, kritiķu un vēsturnieku uzstājas par mākslas neatkarību no šķirām un — laikmetiem, par vispārcilvēcisku mākslu — galu galā par mākslu priekš mākslas?

Parādība viegli izskaidrojama, kaut arī viņai dažādi cēloņi. Še minēsim tikai divus, kā mums liekas, pašus galvenos.

Kā socioloģisks un vēsturisks kuriozs parādās plaši pazīstamais fakts, ka valdošā šķira savas intereses labprāt sauc par visas tautas interesēm un savu kultūru par kopējo, nacionālo kultūru. Mazākais, buržuāzija tā ir uzstājusies visos laikos un visās valstīs. Par sevi saprotams, ka pēc tā paša uzskata arī valdošā māksla nav vien valdošās šķiras, bet visas tautas māksla. Un, drusku vien paplašinot to pašu jēdzienu, tā pārvēršas par mākslu visiem laikiem — par mūžīgo mākslu. Katras citas buržuāzijai naidīgas šķiras māksla tad, dabiski, ir «tendencioza», nemākslinieciska un bez vērtības. Šauri ierobežota vienas dienas māksla, kura nespēj piesniegties tiem «mūžības jautājumiem», ar kuriem pildās «nacionālā» un «vispārcilvēciskā». Šajā mākslas teorijā galvenā kārtā izpaužas sen novērots un atzīmēts šķiras aklums, šķiras rāmjos ieslēgtas domas nevarība un šaurums. Bet labi samanāms tur arī veselīgs šķiras pašaizsargāšanās instinkts. Buržuāziskā doma, loģika un visas teorijas instinktīvi vēršas pret ārienes mēģinājumiem apstrīdēt valdošās šķiras autokrātiju un mazināt viņas nozīmi. Valdošā šķira vairs nebūtu nekāda patvaldniece, ja viņa sev blakus ciestu kādu citu. Un tāpat māksla.

Bet vissīvākie šķiru mākslas noliedzēji un apkarotāji tomēr nāk no citas puses.

Starp divām lielajām sabiedriskajām formācijām — starp buržuāziju un proletariātu jaunākā laikā attīstījušās vēl tā saucamās starpšķiras — sīkpilsonība, izmirstošās feodālās muižniecības paliekas un tā saucamā inteliģence. Šī pēdējā nu beidzamā laikā gandrīz pilnīgi turēja savās rokās visu buržuāzijas mākslu. Viņas mākslas tendencē nepārprotami atspoguļojās starpšķiras cilvēku psihe. Kā graudu starp diviem dzirnakmeņiem inteliģenci mala abas lielās, cīnošās sabiedriskās šķiras. Dzīves apstākļi viņu varmācīgi spieda pieslieties — vai nu augošajam kapitālismam un viņa reprezentantiem, vai revolucionārajam proletariātam. Viens, kā otrs inteliģencei bij pretīgs. Viņa bij intelektuāli pārāk attīstīta un psihiski izsmalcinājusies, lai pilnīgi pievienotos rupjajai, materiālismā nogrimušajai, praktiskā iegūšanas kārē apdullušajai kapitālistisku vergotāju un laupītāju armijai, pie kuras pati piederēja un kuru tomēr nicināja. Un pārāk gļēva un deģenerējusies, lai pārietu pirmatnēja spēka pilnos, cīņas drošajos proletariāta karapulkos, no kuriem viņa bijās.

Inteliģencei neatlikās nekas cits kā noslēgties savā šaurā lokā, attīstīt fantastiskas āršķiru un pāršķiru teorijas, nogrimt individuālisma kultā un sludināt mākslu priekš mākslas. No šejienes tad arī nāk tie sīvākie šķiru mākslas apkarojumi. Bet saprotams par sevi, ja palūkojam drusku dziļāk daudzinātos tīrās mākslas paraugos, tad atrodam tur tās pašas vistīrākās šķiras mākslas — buržuāziskās mākslas pazīmes. Buržuāziskai inteliģencei nebij nekāda cita domu, ne jūtu satura, ko liet savas «tīrās mākslas» traukos, kā vien tas pats savas šķiras interešu, tieksmju un ideālu mantojums. Tīrās mākslas teorija ir absurds un apgāž pati sevi, bet līdz ar to labākais atbalsts ieskatam, ka šķiru sabiedrībā nevar būt citādas mākslas kā tikai šķiru māksla.

Tāpēc mēs nedalām par sevi divas galvenās pretšķiru mākslas tendences: noteikti buržuāzisko un inteliģences. Mēs tur redzam būtībā vienu un to pašu, kaut arī izpausmē mazliet nošķiroto buržuāzisko mākslu. Viena no viņām aktīvi aizstāv buržuāzijas intereses un tēlo viņas saimnieciskos un kultūras ideālus, otra ir vairāk pasīva un rezignējoša. Bet tomēr tās ir divas atvases pie viena un tā paša stumbra. Abām viena un tā pati sakne, un viena zeme viņas abas baro ar savu sulu: buržuāziski kapitālistiskā iekārta.

Proletariāts nāk ar savām tieksmēm un ideāliem. Viņš sagrauj veco — kapitālistisko un dibina jaunu — vienotu darba pasauli. Viņa darbs sastāv no divām gaiši redzamām pusēm: uz vienu pusi viņš dragā un noārda, uz otro pārveido un rada no jauna. Liekas, gluži tāds pats uzdevums un tāda pati darba metode būs jaunajai, topošajai proletāriskai mākslai. Mums jāapstājas ilgāk pie šiem noārdīšanas un jaunradīšanas veidiem, lai labāk varētu sazīmēt ceļu, pa kuru ies proletāriskās mākslas attīstība.

3. Inteliģences «sociālistiskā» māksla kā proletāriskās mākslas priekštece

Proletariāta atsvabināšanās ir tikai paša proletariāta darbs. Bet varbūt proletariāta mākslas atsvabināšana un jaunradīšana nav tikai proletariāta paša darbs vien? Varbūt tur, ja arī ne galvenā, tad tomēr ievērojama loma piekrīt proletariātam simpatizējošai inteliģencei?

Jo inteliģence galvenā kārtā nav cēlusies no kapitālistiskās buržuāzijas, bet no zemāk stāvošām sabiedriskām šķirām un nošķirām. Viņa, kā parasts sacīt, ir «pacēlusies uz augšu» un tā aizsniegusi savu kļūmīgo starpšķiras stāvokli. Tāpēc viņā ir ievērojama daļa, kura savus skatus bezgala ilgās nevērš tikai uz buržuāzijas pusi un neatturami netiecas turp. Attīstītu prātu, izsmalcinātām jūtām un jūtelīgiem nerviem viņa apzinas un sajūt savu nevarību un nožēlojamu kalpu lomu. Sendienām viņa redz neapklusināmo cīņu starp buržuāziju un proletariātu, mēģina izpētīt viņas cēloņus un izdomāt līdzekļus, kā novērst karu «brāļu starpā». Bet visvairāk, kā nodrošināt pašai savu stāvokli un pacelt un nostiprināt savu nozīmi šaurajā spraugā starp naidīgiem, nesamierināmiem sabiedriskās attīstības spēkiem. Tā inteliģences kultūras darbībā un mākslas tieksmēs no deviņpadsmitā gadu simteņa sākuma reižu reizēm izmanāma tendence, kuru vienkāršības labad var nosaukt par «sociālistisku» virzienu. Varbūt tur atrodami proletāriskās mākslas asni un atliek viņus tikai tālāk izkopt un paveicināt viņu pašattīstību?

Pareizai atbildei uz šiem jautājumiem nepieciešams īss atskats uz līdzšinējās strādnieku mīlētājas un «sociālistiskās» mākslas raksturīgākajiem paraugiem.

Viegli saprotams, ka buržuāzijas un proletariāta dzīves pretmeti un interešu pretišķības vispirmā kārtā tika redzamas kapitālistiski vispirms attīstītās valstīs, piemēram, Anglijā. Kapitālu koncentrācija un ražošanas līdzekļu sagrābšana buržuāzijas rokās padarīja to bagātu, apbalvoja visādām politiskām privilēģijām un sabiedriskām tiesībām, kamēr proletariāts nogrima beztiesību stāvoklī un nabadzībā. Sabiedriskās iekārtas netaisnība vispirmā kārtā dūrās acīs pret visu «labo un ļauno» sajūtīgai inteliģencei. Viņas rakstnieki, kā, piemēram, Dikenss, savos stāstos un romānos ņēmās rādīt ceļu, kā izlabot sociālo netaisnību un pārbūvēt saimniecisko un sabiedrisko iekārtu uz jauniem — taisnīgākiem pamatiem. Viņa tēlojumos bagātnieki, kapitālisti, fabrikanti un uzņēmēji ir vai nu cietsirdīgi ekspluatatori, vai vienaldzīgi dzīves baudītāji un izšķērdētāji, bet katrā gadījumā cilvēki ar vāju morālisku apziņu un vēl vājākām žēlsirdības un līdzcietības jūtām. Turpretī izsūktie, apspiestie un vārdzinātie nabagi ir visaugstākās kristīgās tikumības un kriet-

nības paraugs. Strādnieku šķiras pašas tieksmi pēc atsvabināšanās Dikenss neatzīst. Strādnieku profesionālā kustība un cīņa dēļ politiskām tiesībām viņa acīs ir neprāts. Romānā «Grūtie laiki» viņš rāda savu iedomāto ideālo strādnieka tipu. Šis tips ieskata uzņēmējus par strādnieku dabiskiem vadoņiem un grūtos brīžos iet pie sava darba devēja padomu prasīt. Arodnieciskā savienībā viņš neparko neiestājas, ieskatīdams, ka ar varu un uzstāšanos strādnieku dzīves un darba apstākļi nav grozāmi. Viņš pacietīgi panes strādnieku izsmieklu un uzņēmēju nekrietnību, palikdams līdz galam uzticams saviem kristīgajiem panesības un lēnprātības ideāliem. Pirms nāves viņš vēl sprediķo: «Man apkārt viss ir tumšs un neskaidrs. Strādnieki nesaprot cits citu. Tūkstoši nevainīgu darbinieku aiziet bojā samaitātā gaisā un sliktos dzīvokļos. Bet es tikai to zinu: mums jābūt piekāpīgiem un panesīgiem. Tikai vienu es lūdzos: lai cilvēki saietas tuvāk un labāk izpazīst cits citu.» Dikensa literārisko darbu galvenais nolūks — pamodināt kapitālistos līdzcietību pret nabaga strādniekiem. Bagātam skopulim viņš liek nosapņot ļaunu un pamācošu sapni, no kura atmodies tas tūliņ labojas un sāk no saviem saraustiem krājumiem pilnām saujām izdalīt dāvanas. Viņš pats sprediķo kapitālistiem atteikšanos no liekas rijības un plēsonības un liek tiem atgriezties pie viduslaiku patriarhālās sīkrūpniecības un amatniecības iekārtas, kad uzņēmējs patiešām vēl bij starp saviem strādniekiem kā tēvs starp bērniem un kad strādnieku labklājība lielā mērā atkarājās no darba devēja paša labklājības. Viņš nespēj vai negrib redzēt kapitāla un darba interešu nesamierināmās pretišķības mašīnu rūpniecības laikmetā, kad uzņēmēji no līdzdarbiniekiem pārvērtušies par ekspluatatoriem — ne aiz rakstura vājības un ļaunas dabas, bet aiz jaunajiem ražošanas noteikumiem. Viņš neredz, ka strādnieki nav vairs darba devēja zeļļi un mācekļi, kas līdz ar viņa ģimenes locekļiem dzīvo tajā pašā namā un ēd pie tā paša galda, bet uzņēmējam mūžam naidīgs, nesamierināms un patstāvīgs sabiedrisks spēks. Dikenss ir sīkpilsonisks utopists un domā ar morāles sprediķiem un humāniem mākslas tēlojumiem pārlabot pastāvošo sabiedrisko iekārtu, cildinādams pārdzīvotas formas un aizgājušus sīkrūpniecības ražošanas veidus. Viņa humānisms tātad ir caur un cauri reakcionārs — arī no strādnieku šķiras viedokļa. Tāpēc viņa mākslā nav itin nekā, kas kaut cik atbalsotu modernā proletariāta dabu un centienus.

Pie Dikensa reiz apstājušies un acis apkārt aplaizdami, ieraugām veselu plejādi humānistu, mākslinieku un domātāju, kuri gluži tādiem pašiem līdzekļiem mēģina novērst šķiru pretišķības un izskaust no pasaules sociālo ļaunumu. Angļu mācītājs Kingslejs romānā «Altons Loks» tēlo strādnieku, kurš savā sociālā nemierā izstaigā pa visādiem atsvabināšanās meklējuma ceļiem.

Viņš iepazīst visādus ekspluatācijas veidus un meklē izeju no tiem. Aizraujas čartistu politiskā kustībā, piedalās zemnieku dumpī un beigās nokļūst cietumā. Un pēdīgi viņš nāk pie atziņas, ka patiesība atrodama vienīgi evaņģēlijā. Tikai kristīgā ticība spēj sabiedrību audzināt žēlsirdības un savstarpējas mīlestības, un sociāla miera garā. Tikai sabiedrības atgriešana no kapitālistiskās ražošanas iekārtas atpakaļ aizgājušajā māj- un sīkrūpniecības laikmetā var atpestīt strādnieku šķiru no grūtā jūga... Acīm redzot, Kingsleja «kristīgais sociālisms» vēl svešāks modernā proletariāta garam nekā Dikensa humānisms.

Vēl mazāk tam rada vēsturnieka un prātnieka Karleila «ideālisms», kurš teorētiski izceļ un apvieno visas humānistu-beletristu pasaules pārlabošanas idejas. Karleils nāvīgi uzbrūk sava laika sabiedrībai, kur valda rupji materiālistiskie instinkti un dzīvnieciskas iekāres — ekspluatācija, no vienas puses, naids un atsvabināšanās cīņas mēģinājumi, no otras. Krasā pretstatā sava laika buržuāzijas peļņas kārei viņš tēlo idilisko viduslaiku saimnieciski sabiedrisko iekārtu, kura dibināta uz ļaužu vairākuma (proletariāta) labprātīgu padošanos gudrajam un drošsirdīgajam mazākumam (kapitālistiem), kuru uzdevums bij saprātīgi un ar lēnprātību vadīt, apgādāt, mācīt un audzināt savus apakšniekus. Astoņpadsmitā gadu simteņa safantazētā un izkrāsotā miera un kārtības idile ir Karleila ideālisma kodols. Tātad atkal atpakaļ, ne uz priekšu jāvirzās saimnieciskai un sabiedriskai attīstībai.

Sevišķa Anglijas inteliģences ideālistu grupa kritizē kapitālistisko iekārtu ne tik daudz no saimnieciska un morāliska, cik no estētiska viedokļa. Bet sociālā jautājuma atrisinājumu arī viņi tāpat noliek valdošās šķiras — buržuāzijas, kapitālistu un inteliģences rokās. Šī virziena spilgtākie priekšstāvji ir Reskins un Moriss.

Reskinu visvairāk aizskar un uzbudina kapitālistiskā laikmeta nedzīvais praktiskums un praktiskais nedaiļums. Viņš ar riebumu novēršas no modernajām rūpniecības-tirdzniecības lielpilsētām, kapitālisma citadelēm, kuras kā nejaukas dzīslas novilkušās pār visu Anglijas daiļo seju. Tur drūmas ielas, gaiss melns no milzīgo skursteņu dūmiem, smirdošu, kaitīgu izgarojumu pilns. Modernai rūpnieciskai pilsētai svešas iedzīvotāju estētiskās vajadzības, bet mašīnu darbs nokauj strādniekiem skaistuma sajūtu. No tā laika, kā amatnieku darbnīcās uzstādītas mašīnas, cilvēki sākuši ražot nejēdzīgas un bezgaršīgas, lētas un nedaiļas preces un priekšmetus. No tā laika, kā zeme pārvilkās dzelzceļu tīklu, sāk izzust daiļie dabas skati. Apkārtējā dabā un dzīvē nekas vairs nepievelk skatu ar izstrādājuma skaistumu, ar apveida un toņu daiļumu. Pie tam vēl nevienlīdzīgs un netaisns darba sadalījums buržuāziskā sabiedrībā tikpat uz augšu, kā uz leju veicina fizisku

un garīgu izdzimtību. Augstākās šķiras nosit laiku slinkumā, izdzīvē vai muļķīgā sportā. Strādniekus vienmuļais, piespiestais, bieži vien mehāniskais un nepārtrauktais darbs pašus nospiež līdz mašīnas līmenim, padara viņus nejūtīgus pret mākslas iespaidiem, liedz viņiem iespēju domāt par dzīves izdaiļošanu. Tur, kur cilvēki nedzīvo pieticīgu dzīvi — tīrā gaisā un svabadi no pārmērīga mehāniska darba, — kur viņiem uz ikkatra soļa nedaiļi priekšmeti, nav iespējama nekāda veselīga māksla. Tāpēc šā laika cilvēkiem no netīrām un trokšņainām pilsētām jāatgriežas dabas klēpī. No rūpnieciska ražošanas darba pie lauksaimniecības. Mašīnu vietā atkal jāstājas roku darbam. Ja nevar iztikt bez mākslīgiem ražošanas līdzekļiem, tad suta un citu siltuma spēku vietā kā dzinējiem jāstājas ūdenim un vējam. Rokas darbam jātiek arī pilsētās par valdošo. Jādibinās jaunām, brīvām amatnieku savienībām pēc viduslaiku cunftu paraugiem. Visam sociālajam nogrupējumam un nošķirošanai jānotiekas uz viduslaiku pamatiem. Vienlīdzība noved pie anarhijas, bet cieta sabiedriskas iekārtas ēka dibināta tikai uz disciplīnas un paklausības stingriem pamatiem. Tautai bez ierunas jāpadodas valdošās aristokrātijas saprātīgai aizbildniecībai un vadībai, bet zemes īpašnieku, kapitālistu un inteliģences uzdevums ir uzturēt kārtību zemāko slāņu sabiedrībā, pacelt tos uz iespējami augstāka tikumiskas attīstības līmeņa. Uz tādiem ekonomiskiem un sociāliem pamatiem dibināta sabiedriska iekārta dos iespēju attīstīties tikumiskā ziņā augstākam cilvēka tipam. Tikai tādā iekārtā arī mākslai vēl iespējams atdzimt. Nozudušas nejaukās rūpnieciski tirdznieciskās pilsētas, un viņu vietā stāsies ziedošas sādžas, māksliniecīskas pilis un tīras mazpilsētiņas. Vienmuļīgā mehāniskā mašīnu darba vietā nāks strādnieku pašu valdzinošs roku darbs. Tā kā valdošās nošķiras, aristokrātija un kapitālisti, paši izpildīs daļu sabiedriski nepieciešama darba, tad augšējos slāņos izzudīs bezdarbība un liekais greznums, bet apakšējie būs pasargāti no pārpūlēšanās un izdzimtības. Skaistā un veselīgā apkārtnē izauguši, garlaicības nemocīti un pārmērīga darba nenomocīti cilvēki atkal sāks sajust tieksmi pēc daiļuma. Viņiem atkal radīsies laiks un dziņa pēc dzīves skaistuma, kā svētītā trīspadsmitā gadu simteņa — atdzimšanas, renesanses laikmetā. Māksla atkal no jauna uzziedēs kā krāšņs, smaržīgs zieds.

Morisa mākslas utopijas tuvu rada Ruskina sapņiem, tikai ar spilgtāku sociālu vai pat sociālistisku nokrāsu. Tas izskaidrojams ar Morisa laikmeta, astoņdesmito gadu, sevišķiem rūpniecības un sabiedrības apstākļiem Anglijā. Anglijas rūpniecība un tirdzniecība tolaik pārdzīvoja stipru krīzi, sakarā ar to kapitālisti palika arvien reakcionārāki un nepiekāpīgāki pret proletariāta prasībām. Bet strādniecībā augtin auga protesta gars un tiešas ekonomiskas un politiskas cīņas tieksmes. Strādnieku šķiras apziņas modināšanu un apvienību ārkārtīgi paveicināja Marksa un citu strādnie-

cības ideologu sociālistiskie raksti un teorijas. Proletariāts arvien vairāk, arvien nepārprotamāk izcēlās par īpatnēju, patstāvīgu, buržuāzijas patvaldību apdraudošu spēku. Šis spēks ar savu svaigumu un nepieredzēto plašumu iekustināja arī plašas inteliģentu aprindas. Zem sociālistisko ideju spiediena inteliģence sāka vēl jo uzmanīgāk vērot valdošās šķiras dzīvi un centienus un ieraudzīja tur vienīgi seklumu, tukšumu, bezcerības nākotni un riebumu. Karsta mākslas mīlestība piespieda Morisu novērsties no buržuāzijas un meklēt proletariātā pamatus arī plašākai un dziļākai mākslas dzīvei. Viņš nepiekrīt tiem, kas strādnieku kustībā ierauga vienīgi tikai dziņu pēc dienišķas maizes kumosa, kurai ar mākslu un estētiku nav nekādas daļas. Pēc viņa domām, taisni māksla ir tā, kas strādniekam spēj rādīt, ka ir arī vēl citāda dzīve nekā tā, kas viņam tagad jādzīvo. Mākslai jāmāca viņu baudīt daiļumu, kā viņu baudām mēs, neliela inteliģentu grupa. Jāmodina viņā dziņa pašam radīt skaistumu šādā vai tādā veidā. Vēl vairāk, jāattīsta viņā skaistuma tieksme līdz tādai pakāpei, ka māksla viņam paliktu tikpat nepieciešama kā dienišķā maize. Mākslai jāiedvesmo viņam kaislīga tieksme pēc iespējas drīzāk pārveidot sabiedrisko iekārtu tā, ka tajā būtu iespējama tāda ideāla, vispusīga dzīve.

Bet kāda tad nu īsti būtu tā ideālā sabiedriskā iekārta, kurā strādnieks dzīvotu pilnīgu, skaistuma apstarotu dzīvi? Un atkal Morisam ir tā pati pazīstamā atbilde: tā, kur fabrikas un mašīnas darba strādnieks un kapitāla vergs pārvērstos par brīvu amatnieku. Kā Reskinam, gluži tāpat Morisam acu priekšā tēlojas svētītā senatne — sīkamatniecības, mājrūpniecības un viduslaiku cunftu laikmets. Viņa slavenais utopiskais tēlojums «Vēstis no viņpasaules» īstenībā nav nākotnes sociālistiskās valsts fantāzija, bet tās pašas sirmās senatnes — četrpadsmitā un piecpadsmitā gadu simteņa Anglijas idealizējums (*Friče.* Māksla un kapitālisms).

Visas nupat aplūkotās mākslinieku un mākslas filantropu grupas raksturojums mums skaidri rāda starpšķiru inteliģences lomu sabiedriskās attīstības vēsturē un viņas nozīmi strādnieku atsvabināšanās kustības gaitā. Inteliģenti ļoti labi spēj novērot un uztvert kapitālistiskās iekārtas netaisnību un buržuāzijas izvirtību. To viņi raksturo un attēlo nesamaksājami vērtīgiem sabiedriskās kritikas un mākslas tēlojumiem. Simpātiska ir arī viņu līdzcietība apspiestai un izsūktai strādnieku šķirai. Strādniecības posta dzīves raksturojumam priekš tiem laikiem ir arī nepārvērtējami augsta idejiska un sabiedriska nozīme. Protams, ne tāpēc, ka viņi sažēlinātu cietsirdīgos bagātniekus un patiešām atgrieztu kapitālistus no viņu pārmērīgas iegūšanas dziņu ceļiem. Ne tāpēc, ka viņi paveicinātu filantropijai attīstīties par ievērojamu sociālu faktoru, kas izskaustu asās šķiru pretišķības un novērstu nenovēršamo augošo šķiru cīņu. Bet tāpēc, ka viņi ar saviem

tēlojumiem atvēra acis visiem, kaut cik domāt spējīgiem, pārliecinoši norādīja, ka dzīves mehānismā nav viss tā, kā vajadzētu būt. Viņi paveicināja sabiedrisku kritiku — un tā, reiz ierosījusies, neapstājās pie tā burvju loka, par kuru inteliģenti-mākslinieki paši nekādi nespēja pāri tikt. Tā virzījās tālāk pa konsekventas loģikas pakāpēm, līdz nonāca pie pareizas sabiedriski zinātniskas atziņas. Humānisti-mākslinieki tādā kārtā sagatavoja ceļu zinātniskā sociālisma atziņām, un tāpēc viņu vērtība paliks uz visiem laikiem nenoliedzama. Ievērojami nopelni viņiem arī tajā ziņā, ka viņi pirmie noteikti uzsvēra mākslas lielo nozīmi plašo ļaužu masu garīgā attīstībā un norādīja uz proletariāta daiļuma sajūtas spējām un mākslas dziņu, kuru apspieda un nomāca vergu darbs un nabadzība.

Bet kļūmaino sabiedrisko apstākļu atrisināšanas mēģinājumos, izejas meklējumos no augošā sociālā posta un draudoši augošiem šķiru konfliktiem šie jūtīgie mākslinieki un mākslas draugi izrādījās pavisam bezspēcīgi. Sava laikmeta bērni — viņi nespēja atraisīt savu domāšanas, sajūtas un fantāzijas spēju no valdošo ekonomisko un sabiedrisko apstākļu varas. Savas šķiras cilvēki — viņi nevarēja saraut visus psihiskos sakarus, kas tos cieši piesaistīja buržuāzijas ideoloģijas šauram lokam. Un vispār viņi vairāk bij jūtu un sirds nekā prāta cilvēki, vairāk sapņotāji un entuziasmēti fantasti nekā loģiski domātāji. Visas sociālās netaisnības sakni un cēloni viņi nejaudāja atrast augošā kapitālistiskās ražošanas iekārtā, bet meklēja to kapitālistā pašā kā cilvēkā. Tāpēc viņu sociālajiem labošanas plāniem nav saimnieciski sabiedrisku pārgrozību raksturs, bet noteikta morāliska tendence. Ne radikālās reformās un revolucionārā lauzumā viņi redzēja glābiņu, bet morāles spredikošanā. Dzīves iekārtas pamatiem viņi nepieskārās, bet interesējās vienīgi par viņas ideoloģisko virsbūvi. Proletariāta paša uzdevumus un nozīmi atsvabināšanās darbā viņi nejaudāja saprast. Viņi visu sagaidīja no tiem pašiem kapitālistiem un viņu morāliskās apziņas atmodas. Mēs redzam, ka visi viņi bij naivi utopisti ar visu savu līdzcietību un žēlsirdību pret nabagajiem un apspiestajiem, tomēr pilnīgi sveši kapitālistiskā proletariāta saimnieciskai un garīgai būtībai. Ar savu viduslaiku idealizēšanu un mēģinājumiem atgriezt pasauli atpakaļ pagātnes iekārtā un pārdzīvotās formās viņi parādījās pat kā dziļi reakcionāri, kā dzīves nenovēršamai loģiskai attīstībai naidīgs un traucējošs spēks. Tāpēc viņu mākslas tēlojumi ar senatnes idealizāciju proletariāta centieniem un interesēm drīzāk kaitīgi nekā noderīgi. Tie ir pilnīgi pretišķi proletariāta pasaules izpratai, interesēm un centieniem. Un tāpēc jaunā proletāriskā māksla sociālo utopistu fantāzijās nevar atrast itin nekāda pieturas un atbalsta punkta, ne ierosinājuma. Proletariāts var pie viņām apstāties vienīgi tikai kā pie vēsturiskiem dokumentiem, kā pie zīmīgiem buržuāziskas

ideoloģijas un mākslas paraugiem. Savas mākslas būtība un veidi jāmeklē un jārada viņam pašam.

Vēl raksturīgākus pilsoniski «sociālistiskas» mākslas mēģinājumus mums sniedz vācu sīkburžuāziskās inteliģences rakstnieku un dzejnieku grupa pagājušā gadu simteņa deviņdesmitajos gados. Apmēram šajā laikmetā norisinājās sīkamatniecības un sīkrūpniecības iznīkšanas beigu cēliens. Zem lielkapitālisma neatturamā spiediena visas ar nīkstošo ražošanas iekārtu saistītās nošķiras saimnieciski ira un deklasējās, ar varu tika spiestas likvidēt savu patstāvību un vai nu pāriet tieši modernā kapitālisma kalpībā, vai proletarizēties un nogrimt lielajā, nabagā strādnieku un bezdarbnieku armijā. Deklasēto nošķiru psihi un ideoloģiju tādos lūzuma laikmetos raksturo nervozs nemiers, pesimisms un dzīves noliegšana, dziļš sarūgtinājums un naids pret tām varām, kuras cilvēku kā skaidu vērpj mutulī. Tā laika vācu inteliģences mākslas tendences tad arī puslīdz pareizi var apzīmēt ar vārdu «sociālistiskais naturālisms». Naturālisms vispirms tāpēc, ka šī mākslinieku grupa mēģināja tieši novērot dzīves notikumus un attēlot tos objektīvi, naturāli, bez parastās morāliskās piegaršas un jūtelīgi sentimentālās pieskaņas. Par sociālistisku šo naturālismu var varbūt apzīmēt tāpēc, ka viņā manāmi izpaužas mākslinieku simpātijas pret kapitālisma saberztajiem, ceļmalā izmestiem dzīves vārgdieņiem, paklīdušiem inteliģentiem un strādniekiem.

Viens no zīmīgākajiem sociālistiskā naturālisma darbiem ir Maksa Krecera populārais romāns «Meistars Timpa», kurā īsti pareiziem un mākslinieciski objektīviem vilcieniem tēlota mājrūpniecības un viņas reprezentantu neglābjamā bojā eja zem modernās kapitālistiskās ražošanas spiediena. Proletarizējušās mazpilsētu un sīkburžuāzijas inteliģences saraustīto psihi un lielpilsētas salauzto dvēseli atbalso Arno Holcs savās dzejās — «Vētras balsis» un «Proletārieša dziesmas». Šī paša intēliģenta nervozo mētāšanos un izejas meklēšanu no kļūmainajiem apstākļiem redzam Johannesa Šlāfa romānos — «Trešā valstība», «Mazpilsoņu ienaidnieki» un «Meklētāji», tāpat arī Krecera pārējos romānos — «Sadragātie» un «Pieviltie». Tieši par proletariāta postu un nabadzību žēlojas savos dzejoļos Henkels, Šterns, Makajs un citi. Nepārprotamas sociālistiskas simpātijas savos rakstos izpauž mācītāji Naumans un Gere un filozofs Bruno Ville. Drāmā buržuāzijas un proletariāta interešu un morāles pretišķības uzsver Zudermanis («Gods»), Fulda («Pazaudētā paradīze») un it sevišķi Gerhards Hauptmanis savās naturālistiskajās traģēdijās — «Audēji», «Pirms saules lēkta» u. c.

Bet «sociālistiskais» naturālisma virziens pastāvēja tikai neilgu laiku. Starpšķiru inteliģences mākslinieki atkal novērsās no proletariāta, kura spēcīgā revolucionārā trauksme nebij piemērota

viņu trauslajai, nervozai būtnei. Pagrieza muguru sociālismam, kura teorija bij stingri zinātniski pamatota un nepielaida nekādas individuālas variācijas, ne pārgrozījumus. Inteliģentu sapņainā daba tiecās pēc ātrāka un ērtāka apmierinājuma un aizmiršanās. «Audēju» autors pievērsās citādiem sociālā jautājuma atrisinājuma veidiem un rādīja, ka inteliģenta glābiņš nav revolucionārā proletariāta sabiedrībā un sabiedriskā cīņā, bet vientuļā sevis nogrimšanā un garīgā sevis izkopšanā («Vientuļi ļaudis»). Zudermanis izvērtās par tipisku buržuāzijas ideālu aizstāvi un salonu rakstnieku. Krecers sāka sludināt kristīgas patiesības un lēnprātības ideālus. Šterns, Bruno Ville un citi nogrima romantiskā panteismā un dabas dievināšanā. Teiksmainā viduslaiku romantika atdzima mākslā un mākslas teorijā. «Nost Hauptmani!» izsaucās kāds no jaunā virziena rakstniekiem. «Mēs esam individuālisti, ideālisti un romantiķi. Visam materiālistiskajam priekš mums nav nekādas nozīmes. Mākslai no jauna jāpaliek ideālistiskai un aristokrātiskai.» Un Hauptmanis izmisis taisnojās: viņš «Audējos» nebūt neesot gribējis tēlot revolūcijas, bet vienkārši bada traģēdiju. Un it kā reabilitēdamies rakstīja «Nogrimušo zvanu», «Hanneli» un citas savas romantiskās sapņu drāmas. Jaunais virziens ātri attīstījās daudz plašāks un mākslinieciskā ziņā nozīmīgāks par «sociālistisko» naturālismu. Individuālisms aiztīstījās līdz sabiedriskam un psihiskam anarhismam un dekadencei un Ničes aristokrātiskajā kunga-pārcilvēka filozofijā aizsniedza savu kulminācijas punktu (Friče un it sevišķi Samuela Ļublinska «Modernās mākslas bilance»).

Arī šis mākslinieku grupas piemērs rāda to pašu, ko pirmās: inteliģences piesliešanās proletariātam un viņa atsvabināšanās kustībai, inteliģences «sociālisms» ir tīri idejiskas un psihiskas dabas, tāpēc bez dziļākām saknēm un konsekvences un ātri pārejošs. Inteliģences mākslinieki var uz brīdi aizrauties no sociālisma idejām un sajūsmināties par tām, bet nespēj ar proletariātu līdzi dzīvot un līdzi cīnīties. Viņi vai nu novēršas pie buržuāzijas, kas tai garā tuvāk rada, vai nogrimst individuālisma kultā un romantiskos pagātnes sapņos.

Bez veselām literāriskām grupām un virzieniem mākslas vēsture uzrāda vēl daudzus atsevišķus pilsoniskus māksliniekus un viņu darbus, kuros vairāk vai mazāk skaidrā veidā izpaužas sociālisma idejas vai, mazākais, ārkārtīgas simpātijas pret visiem nabagiem un apspiestiem, kapitālisma izsūktiem, samītiem un ceļa malā pamestiem, pret visiem moderno kaklakungu pazemotiem un apvainotiem. Te tikai garām ejot pieminēsim dažus vārdus. Krievijā Gļeba Uspenska stāsti, Ņekrasova dzejas, Dostojevska romāni («Nabaga ļaudis», «Noziegums un sods», «Miroņu nams» u. c.), Koroļenko tēlojumi, Čehova noveles, Šmeļeva darbi un mākslinieka Ivanova gleznas. Vācijā — Klāras Fībigas romāni. Aus-

trijā — Filipa Langmaņa skices, Francijā — Zolā romāni, Pjēra Milla un Hamā noveles, Menjē gleznas un Rodēna skulptūras. Anglijā — Džona Golsverzija romāni un lugas, Itālijā — Adas Negri dzejas un Amičija stāstiņi, Amerikā — Džeka Londona romāni un stāsti utt.

Bet bez nupat minētajiem pilsonisko rakstnieku darbiem ar strādnieku mākslas nokrāsu pēdējā laika mākslā atrodamas vēl atsevišķas parādības, kur estētiskus tēlojumus un mākslas tēlus nes labi samanāma vēsturiskā materiālisma un zinātniskā sociālisma ideju apakšstrāva. Aizrādīsim uz krievu rakstnieku Maksimu Gorkiju, kurš piederēja pie tiem nedaudzajiem, no apakšējiem sabiedrības slāņiem nākušiem māksliniekiem, kuri savus ceļus nav locījuši kapitālisma un buržuāzijas priekšā, bet proletariātam līdzi auguši un attīstījušies. Gorkija stāsti ir tas vērtīgākais, kas tagad sastopams strādnieku lasāmā bibliotēkā. Viņa lugas pieder pie labākā strādnieku teātra repertuāra. Tikpat populārs ārzemju strādnieku šķirā ir dāņu rakstnieks Andersens-Nekse, kura lielajā romānā «Pelle Iekarotājs» plašiem reāliem vilcieniem tēlots strādnieka dzīves un darba gājums. Heinrihs Manns ar savu pēdējo darbu «Nabagie» pilnīgi nogājis strādnieku dzīvē un savā īpatnējā impresionistiskā stilā mēģinājis attēlot vācu proletariāta dzīvi un centienus kara priekšvakarā. Plašiem naturālistiskiem vilcieniem Uptons Sinklers tēlo tumšā internacionālā proletariāta briesmīgo stāvokli Amerikas lielkapitāla un lielrūpniecības pilsētā Čikāgā («Džungela»). Viņa līdztautietis Vitmens turpretim brīvā, patētiski aizgrābtā un asi skanošā lirikā dzied uzvaras dziesmu augošajai, spēka un drosmes pilnajai uzvarētajai demokrātijai. Drusku radniecīgs viņam beļģiešu liriķis Emīls Verharns, modernās lielpilsētas, strādnieku kustības un masu sacelšanās dzejnieks. Viņa lugā «Ausma» gan pārāk izpaužas proletariātam svešais individuālisma un varoņu kults, bet tomēr šī drāma ir sevišķi ievērojama starp tiem nedaudzajiem mēģinājumiem, kuros ar māksliniecisku drosmi un fantāzijas apdvesmu lieliski tēloti revolucionārās masu sacelšanās skati.

Nav pavisam sveši proletariātam arī tie pilsonisko rakstnieku darbi, kuros attēlota kapitālistiskās un muižnieciskās buržuāzijas fiziskā un garīgā nīkulība, izvirtība un bojā eja, un tāpat tie, kur kritiski aplūkoti dažādie buržuāzijas centieni un tā sauktie ideāli. Buržuāzijas deģenerācijas labākie tēlotāji ir dāņu rakstnieks Hermanis Bangs un vācu romānists Tomass Manns. Modernās kapitālistiskās kultūras labākie noliedzēji, dziļi ironiski skeptiķi un ievērojami mākslinieki — jau pieminētais vācu romānists Heinrihs Manns («Skolotājs Mēsls», «Uzticamais pavalstnieks»), angļu dramatiķis un pamfletists Bernhards Šovs («Sātana apustulis», «Varrena kundzes amats» u. c.) un franču

rakstnieks Anatols Franss, kura smalkā, melanholiskā, skeptiskā ironija dzeļ šā laika buržuāziju, viņas dzīvi, centienus un uzskatus kā sīkas, bet toties līdz pašiem dziļumiem sniedzošas adatas dūrieni.

Tā ir māksla, kas vairāk vai mazāk piesniedzas proletariāta centieniem un šādā vai tādā ziņā atbalsta viņa dzīves tieksmes. Strādniecība to labi saprot un tāpēc nepagriež vienaldzīgi muguru šiem simpātiskajiem pilsoniskajiem inteliģentiem. Bet tomēr tā ir individuālā vientulībā un pie rakstāmā galda izdomāta un uzrakstīta māksla. Masu kustības plašuma un straujuma viņā nav. Proletariāta skaļos sirdspukstus viņa neatbalso, un proletariāta dvēseles viņā nemana.

Proletariātam simpatizējošā buržuāzijas inteliģence sen samanījusi kapitālistisko šķiru garīgo panīkumu un mākslas iedvesmas, ierosinājuma un atsaucības nespēju. Laiku pa laikam viņa vērsusi skatus uz plašo darba demokrātiju kā vienīgo avotu, no kurienes arī mākslai sagaidāmas dzīva ūdeņa straumes. Vispirmā kārtā viņa mēģinājusi teorētiski aprādīt to nedabisko stāvokli, kur visplašākai un dzīvākai ļaužu šķirai māksla paliek nepieejama, bet buržuāzija to piesavinās kā savu speciālu privilēģiju un greznuma priekšmetu. Visas mākslas nozares ir pilnīgi nodotas buržuāzijas kalpībā. Mūzika — viņa saka — ir visplašāk izplatītais mākslas veids. Liekas, tai vajadzētu būt visai pieejamai. Bet patiesībā viņa pamazām pilnīgi izzūd no tautas dzīves, mazākais pilsētās tas tā. Pārmērīgi grūtie dzīves apstākļi neatļauj strādniekam piegriezt viņai pienācīgu vērību. Ne tikai mūzikas radošā darbā proletariātam nav iespējams aktīvi piedalīties, bet arī vienkārši noklausīties grūti, tāpēc ka šis prieks maksā dārgu naudu. Labākie gleznieciības un skulptūras darbi ir bagātnieku nopirkti un novietoti famīliju salonos, kur vienkārša mirstīgā acs tos nedabū redzēt. Mākslas galeriju ir maz, un tās ar nolūku tiek atvērtas tādā laikā, kad darba cilvēkiem nav laika viņas apmeklēt. Nekas netiek darīts, lai darbaļaužu masas ieinteresētu priekš mākslas un attīstītu viņām mākslas sapratu. Alejās un laukumos viņām rēgojas pretī karaļu, augstmaņu, ģenerāļu, karavadoņu un tamlīdzīgu buržuāzijas dievekļu un varas reprezentantu statujas. Gandrīz visas viņas nemākslinieciski, amatnieciski pagatavotas pēc priekšā rakstīta šablona — kā, piemēram, Vilhelma otrā ierīkotā «Uzvaras aleja» Berlīnē, no kuras pat smalkjūtīgākam buržuāzijas mākslinieka mati stāvus slejas. Absolūtisma, monarhijas un rupjas varas idejas šie pieminekļi, bez šaubām, propagandē neapzinīgās ļaužu nošķirās, bet līdz ar to samaitā galīgi īstas mākslas sapratu un gaumi tautā. Literatūrai, kā mākslas veidam ar sevišķu, sarežģītu izteiksmes veidu, nav tik tiešas un plašas pieejas tautā kā mūzikai, gleznieciībai un skulptūrai. Mākslas literatūra prasās sevišķas iepriekšējas sagatavošanas un izglītības. Buržuāziskā tau-

tas skola to mēģina sniegt lasāmu grāmatu gabaliņiem un tamlīdzīgiem sīkumiem. Bet tie paši ir vai nu nemākulīgi izvēlēti, vai arī viņos uzbāzīgi izpaužas tā pati zināmā tendence. Literāriskas izglītības vietā tur tiek pasniegta vai nu tā pati kapitālistiskās pasaules morāle, vai vecās klasiskās mākslas paraugi, kuri var būt ievērojami ar savām stila un formas vērtībām, bet kuriem pavisam trūkst strādnieku šķiras idejiskas audzināšanas nozīmes. Gluži tāds pats raksturs visiem tā sauktajiem «tautas izdevumiem». Latviešu jaunākā literatūra laikam gan būs vienīgais laimīgais izņēmums. Te viss tas labākais ir izaudzis sakarā ar strādnieku šķiras kustību un vispirmā kārtā atkal izplatījies un atsaucies apzinīgajā strādniecībā, demokrātiskajā inteliģencē un skolu jaunatnē. Lielo kapitālistisko valstu mākslas literatūra rakstīta vienīgi šauriņas inteliģences daļai, pār kuras robežām tā arī nav pārkāpusi. Tur redzam to zīmīgo parādību, ka, piemēram, lielās vācu tautas mākslas rakstniecības darbi pa lielākai daļai tiek drukāti un izplatās apmēram tikpat daudz eksemplāros kā latviešu literatūras labākie darbi.

Visšaurākajā rāmī ir iesprausts buržuāziskais teātris. No tiem klasiskās senatnes laikiem, kad teātris patiešām bij visas tautas mākslas iestāde, viņš pamazām ir pārvērties par šaurās, privileģēto ekspluatatoru grupas īpašumu. No tiem laikiem, kad buržuāzija pati vēl bij revolucionāra un viņas teātris sekmēja revolucionāras idejas un cīņas tieksmi pret savu laiku pārdzīvojušām, reakcionārām nošķirām, viņš ir palicis par uzbarotu kapitālistu izpriecas un baudas gādātāju. Katru idejisku saturu zaudējis, viņš palicis par greznu un dārgu iestādi, pie kuras strādniekam nav nekādas intereses un kuru viņš nespēj samaksāt. Taisni buržuāziskais teātris un opera ar savu idejisko tukšumu un ārējo greznību visskaidrāk rāda pilsoniskās mākslas izvirtību un bankrotu. Starp buržuāziju un viņas mākslu, vienā pusē, un proletariātu un viņa kultūras tieksmēm, otrā, pamazām ir atvērusies nepārkāpjama plaisa. Tas ir saimnieciskās un sabiedriskās attīstības nenovēršams iznākums. Tas ir sociāla progresa ceļš, un pats dievs viņu nespēj grozīt.

Ar dziļām sāpēm sirdī to jau sendienām novērojusi liberālā inteliģence un meklējusi līdzekļus, kā sašaurināto, izvirtušo buržuāzijas mākslu pārreformēt un atkal padarīt par visas tautas mākslu. (Bez jau minētiem piemēriem skat. vēl Tolstoja «Что такое искусство», Emīla Reiha *«Kunst und die besitzlosen Volksklassen»*, Leo Berga *«Kunst und Kapitalismus»*, Rožē Marksa *«L'art social»* u. c.) Un labi domājoši, jūtīgi filantropi mēģinājuši praksē sekmēt tā saukto «tautas mākslu». Kā zīmīgāko piemēru te var minēt 80. gados Vācijā nodibināto «Brīvo teātri», kurš vēlāk izveidojās par «Brīvo tautas teātri». Par sevi protams, ka šis «tautas teātris» sargājās saistīties ar kaut kādām partijas

iestādēm un piekopt tiešu strādnieku šķiras tendenci. Viņš vispirms palīdzēja tikt pie vārda neatzītiem naturālistiskiem skatuves dzejniekiem un tur kultivēja vispārcilvēciski liberālu dramatisku mākslu. Proletariāta apziņai augot un šķiru pretstatiem arvien asāk izpaužoties, viņš palika lieks. Rezignējošai inteliģencei atkal neatlika cits kā pievērsties tiem, kas viņai garā tuvu rada, vai nogrimt pasīvā individuālā vientulībā.

Patiesai proletāriskai mākslai visai maz daļas pie liberālās un «sociālistiskās» inteliģences un buržuāzijas filantropu mēģinājumiem. Tā nebij proletariāta māksla, bet māksla priekš proletariāta. Aizgādniecības, aizbildniecības, līdzjutības un sociālu simpātiju auglis. Domāts proletariātam, kā uz mūžiem nospiestai, nevarīgai un tumšai ļaužu masai. Protams, zināma sabiedriska vērtība un sava laika nozīme paliek arī šiem mēģinājumiem. Strādniecība to nenoliegs un atcerēsies labi domājošos, jūtīgos darbiniekus. Bet savu mākslu proletariāts radīs tikai paša spēkiem. Proletariāta atsvabināšana ir viņa paša darbs. Un līdz ar to proletariāta mākslas izveidošana atkal ir viņa paša darbs.

4. Latviešu demokrātiskā un sabiedriskā māksla

Ja laba griba, tad demokrātiskās mākslas sākumus var sazīmēt jau latviešu pastorālajā, mācītājiskā rakstniecībā. Vecā Stendera pazīstamā ziņģe par zemniekiem — maizes tēviem, bez šaubām, saucama priekš tiem laikiem par demokrātisku. Viņā izskan humānisma vispārējā tieksme atzīt cilvēcisku nozīmi un zināmu sabiedrisku vērtību pat tajā viszemākajā un nospiestākajā sabiedrības loceklī. Pavisuvisam trūkst viņai demokrātisma īstās būtības — sociālās netaisnības atziņas un protesta dziņas. Pastorālajam demokrātismam tuvu rada arī tautiskā atmodas laika dzeja. Tikai nospiestā un nicinātā zemnieka vietā tur latviešu jaunā buržuāzija un inteliģence uzstājas par visas nomāktās tautas eksistences un patstāvīgas kultūrdzīves tiesību. Šai dzejai atkal trūkst sabiedriskas dzejas raksturīgāko īpašību — dziļākas saimnieciski sabiedrisku apstākļu apjausmes un sociālas atsvabināšanās sauciena. Jau spilgtāka demokrātiskas mākslas nokrāsa un sabiedrisku simpātiju un antipātiju izskaņa 90. gadu inteliģences dzejai un drāmai.

Zvārguļu Edvarda sirds pieder apspiestiem un vārdzinātiem. Viņa naids un sarkastiskais rūgtums izplūst pret bagātajiem apspiedējiem. «Apstākļi» ir viņa dzejas sabiedriskais pamats. Apstākļu dziļākie cēloņi un kapitālistiskās pasaules dzinēji un veidotāji spēki Zvārguļu Edvardam paliek apslēpti. Viņa dzejā izpaužas tikai īsta, neviltota līdzcietība nabagiem brāļiem. Kur viņa mēģina iedvesmot nabaga brāli cīņai pret «apstākļiem» un «likteni», viņai pietrūkst cieta pieturas punkta un paliek tikai

sausas, retoriski skaļas, nedzejiskas frāzes. Tā ir tipiska demokrātiska inteliģenta dzeja, kurai nav itin nekāda sakara ar proletariāta atsvabināšanās kustību.

Nenoliedzams sakars ar to ir Aspazijas pirmajiem dzejoļiem. Ne velti viņa pati tos sauc par sarkanām puķēm. Taču strādnieku kustības augošais reālais spēks Aspazijas dzejoļos neizskan. Pēc savas inteliģenta dabas viņa ievērpj savā dzejā individuāli izjusto sloga sajūtu un vienatnē uztverto protesta dziņu. Ne visas apspiestās šķiras, bet atsevišķu indivīdu atsvabināšanai karo Aspazijas liesmainā dzeja. Visvairāk nospiestā sievietiskā indivīda atsvabināšanu prasa viņas tēlojumi un drāmas, gluži tāpat kā J. Paļeviča drāma («Purvā»). Aspazijas sabiedriskā dzeja rakstīta savam laikam un paiet līdz ar to. Strādnieku sociālistiskai kustībai augot, viņa pamazām, bet neglābjami novēršas individuālas aizmiršanās atvaros un nogrimst sēri sapņainu bērnības atmiņu saulainā stūrītī.

Kapitālistiskās pasaules būtībā dziļi ielūkojoties, proletariāta uzvaru un nākotni neparedzēdams, dziļā pesimismā nogrimst Ed. Veidenbaums. Viņam aptrūkst spēka, viņš pakrīt pusceļā no proletariātam simpatizējoša inteliģenta drūmās atziņas uz proletariāta dzīves un cīņas drosmes pilno atsvabināšanās trauksmi. Kā smagas asaru lāses viņa dzejoļi līst pret tiem dzelžu vārtiem, kas šķobās un ņirkst no mocītā un tomēr augošā proletariāta spēka. Veidenbauma dzeja ir tajā mazajā daļā, ko strādniecība ņem no tā sauktās sociālistiskās inteliģences mākslas un izmanto viņas neapšaubāmās idejiskās un māksliniecīskās vērtības.

Latvijas revolūcijas pirmajā — romantiskajā posmā, ap 1905. gadu un pirms tā, sarodas stipri daudz sociālistiskas inteliģences no sīkpilsoņu un saimniekdēlu aprindām. Tur ir arī īsti daudz dzejnieku. Kārlis Skalbe, Kārlis Jakobsons, Kārlis Krūza, Jānis Akuraters — visi viņi raksta revolucionāras sajūsmas nestus dzejoļus, tulko strādnieku cīņas dziesmas un pat tieši piedalās revolūcijas kustībā. Bet līdz ar atplūdu laikmetu aizplūst arī viņu revolucionārā sajūsma. Viņi nogrimst individuālisma atvaros un vēlāk izpeld dekadences glotainā dīķī. Kad dekadence dabīgi apsīkst un izbeidzas, mūsu dzejnieki atklāti piesviežas mantīgai pilsonībai un gruntniecībai. Un visu laiku viņi nikni tīra savas manšetes no revolūcijas putekļiem, gāna sociālistus un proletariātu un nolād savu pagātni. Kā riebīgs kraukļu bars renegāti ķērc ap reakcijas zemē samīto proletariātu un skaļi slavē kungus un viņu varu. Pa kara laiku viņi patriotisma pārņemti slavē kaušanos un visādu varonību. Ar revolūcijas otro posmu vēl mēģina iejūsmināties par brīvu tautiski buržujisku Latviju. Bet 1918. gadā viņi raksta slavas himnas zemnieku savienības republikai un angļu kuģu dūmiem pie šīs republikas apvārkšņiem, raksta pasakainus tēlojumus par lielinieku un sarkanarmiešu barbarismu un tautis-

kai valdībai līdzi bēg uz Liepāju. Šie «demokrātiskie» dzejnieki ir tas spilgtākais piemērs, ko proletariāts var sagaidīt no līdzjūtīgiem inteliģences māksliniekiem.

Īsi pēc revolūcijas pirmā posma sāka rakstīt un dzejot A. Švābe. Viņa pirmie stāsti («Kā Dobuls brauca pie pelēkā barona viesos» un «Inteliģenti») mākslinieciski negatavi, bet ar labu gribu un nepārprotamu sociālistisku sajūsmu rakstīti. Pēc nopietnu studiju, meklēšanas un paškritikas starplaika Švābes tēlojumi («Māsas») dabūja pavisam citādu mākslinieciskū un idejisku vērtību. Sociālistiskā ideja tur vairs neslaistīja ragus laukā un uzmācīgi neproklamējās kailām avīžnieciskām frāzēm. Viss tēlojums rosījās dzīvas sociālas psiholoģijas ielokā. Tēlojamie cilvēki bez karikatūriskām labām un ļaunām īpašībām, vienkārši, patiesi un pārliecinoši savos vārdos un darbos. Tēlojuma valoda, atskaitot dažus samākslotus, neīstus salīdzinājumus un izspīlētas gleznas, oriģināli svaiga un muzikāli ritmiska. Tēlojuma vispārējā noskaņa estētiski viengabala un dziļi saistoša. Vēl vērtīgāki bij Švābes turpmākie stāsti («Mašīna» un «Piens»). Tie sniedza latviešu literatūrā līdz tam neredzētas modernās lauku kultūrdzīves un darba ainas. Sociālistiski domājoša rakstnieka uztvertas, dzīvas estētiskas fantāzijas izveidotas, veiklas mākslinieka rokas attēlotas, tās atstāja dziļu idejiskas mākslas iespaidu. Uz Švābi varēja sākt skatīties kā uz visspējīgāko un vairāk apsološo starp jaunajiem demokrātiskajiem rakstniekiem. Viņa iesāktais un nenobeigtais romāns («Darbs» — «romānu nedēļas pirmā diena») jau no paša sākuma izvērtās episkā plašumā. Meti bija pārāk gari, lai tur būtu iespējama nepieciešamā koncentrācija; nācās piepildīt viņus pārāk sīkiem naturālistiskiem pavedieniņiem. Romāns iznāca saraustīts, nenosvērts — vienmuļīga miniatūru virkne, liriska savā būtībā un bez saistošiem dramatiskiem mezgliem. Pirmo panākumu sajūsmināts, rakstnieks bij pārvērtējis savus spēkus un pret savu īsto novelista un stāstītāja dabu iekļuvis neparocīga biogrāfiska romāna plašumos. Tomēr nepārprotama arī te sociāla un sociālistiska vērotāja un spēcīga reālistiska tēlotāja veiksme. Dzejā Švābe nepaguva sniegt nekā īsti patstāvīga un vērtīga. Pārāk cieši viņš bij Verharna varā un nespēja no tās atsvabināties. Bez tam viņa dzeju stipri bojāja māksloti saskrūvētas un izbužinātas gleznas un sameklētas, patētiskas alegorijas. Bet arī šīs kļūdas un mākslinieciski defekti raksturoja jaunu, svarīgu, demokrātiski noskaņotu un sociālistiski iejūsmotu meklētāju dzejnieku. Likās, te auga latviešu proletariātam spēcīgs mākslinieciskš talants. Bet, diemžēl, saimniekdēla un inteliģenta liktenis arī Švābi visu laiku neizlaida no acīm. Pēc vulgāri sociālistiska apcerējuma par Raini un Plūdoni un pēc mazāk vulgārām, bet diletantiski iedomīgām marksistiskām mākslas kritikām Švābe ar aizdomīgu dedzību sāka nodoties latviešu folkloras pētījumiem. Aizdomī-

giem — sakām tāpēc, ka pēc latviešu literatūras tradīcijām tautas garamantu pētniekam katrā ziņā jābūt melnsimtniekam vai, mazākais, tautiskam māmuļniekam. Šaubīga jau no paša sākuma likās Švābes nosvēršanās tautas dziesmu pasaulē. Pa kara laiku viņš tur gluži pazuda. Bet trešajā revolūcijas posmā nejauši ieraudzījām viņu Sibīrijā — Bisenieka vīru kompānijā un sadarbībā ar citiem pilsonības un zemnieku savienības politiķiem. Tā beidza savu karjeru vēl viens latviešu inteliģents, no kura varēja sagaidīt attīstāmies spējīgu proletariāta mākslinieku.

Paejot garām mazāk pazīstamajiem dzejniekiem un rakstniekiem, kuru darbos un mēģinājumos gan izpaužas sociālistiskas tendences, bet kuru literāriskās spējas vai nu palikušas pusceļā, vai jau laikus nosvērušās rāmākos un seklākos ūdeņos, apstāsimies vēl tikai pie lielākā latviešu dzejnieka — R a i ņ a. Bez šaubām, dažam būs nepatīkams pārsteigums ieraudzīt arī Raini starp demokrātiskiem un sociālistiskiem dzejniekiem. Daudziem tiktos viņu skaitīt par noteiktu strādniecības mākslinieku un proletāriskās dzejas nodibinātāju latviešu mākslā. Diemžēl, nopietna mākslas kritika nevar rēķināties ar nepareiziem valdošiem ieskatiem un savu laiku pārdzīvojušām simpātijām. Proletāriskās mākslas un kultūras nākotnes labā mums jāraugās vaļējām acīm un jābūt nesaudzīgiem. Tikai patiesību, vienīgi to prasa mūsu sociālistiskā ētika.

Rainis iesāka savu literārisko darbību revolūcijas priekšvakarā, pirmā Latvijas revolūcijas posma ievada laikmetā. Šie ievada posmi allaž ir romantiskas jūsmu noskaņas pilni. Caur un cauri romantiski ir Raiņa pirmie darbi («Tālas noskaņas», «Uguns un nakts»). Dzejā — tur vairāk izpaužas tagadnes briesmīgā sloga sajūta, romantiskajā drāmā — tuvo lielisko cīņu nojausma. Gan arī šī pēdējā vairāk saskan ar tautas visplašāko slāņu neskaidrām revolucionārām jausmām nekā ar proletariāta skaidri apzinātiem politiskiem un sabiedriskiem mērķiem un noteikto cīņas gribu. Bet revolūcijas pirmajā — veidošanās posmā zināma romantiska pieskaņa pievijas arī spēcīgiem revolūcijas centieniem. Tāpēc latviešu proletariāts Raiņa dzejā saklausīja savus dziļākos sirdspukstus un Rainī savu īsto vienīgo dzejnieku. Arī Raiņa vēlākā, māksliniecisk gan mazāk izjustā dzeja palika nesaraujamā sakarā ar revolucionāras cīņas un atplūdu laiku. Ne pret vienu citu dzejnieku latviešu proletariāta dziļā dvēsele nav viļņojusi tādā mīlas sajūsmā kā pret Raini.

Pēc savas dziļākās dabas Rainis ir romantiķis. Viņam nav parocīga reālistiski skaidra izteiksmes forma, reāli tēli un vienkārši idejiski tēlojumi. Viņš mīl pasakainu, krāsainos plīvuros tīstītu simboliku. Savas sociālās idejas viņš no laika gala tērpj tautas teiku tēlos un tautas dziesmu ritmā. Dzejiska tēlojuma līdzekļiem un māksliniecisku veidojumu formām par sevi ir lielāka

nozīme, nekā parasti domā. Ikviena ideja prasās pieskaņotas īpatnējas formas. Ikviena forma zināmā mērā pieskaņo un pieveido sev tēlojamo ideju. Ideja un forma izaug un top viena caur otru un paliek nešķiramā sakarā. Nebūt nevar sacīt, ka teiksmaini romantiskā izteiksmes forma ir sociālistiskās idejas organiski pieskaņotais mākslinieciskais izteiksmes veids. Ne materiālisma filozofija, ne proletariāta revolucionārā cīņa pēc savas īstās dabas nav romantiski miglotas. Revolūcijas cīņās saduras noteikti, reāli sabiedriski spēki un tiecas pēc skaidri apzinātiem un uzsvērtiem mērķiem. Revolūcijā cīnās masas, ne atsevišķi varoņi. Ne individuālisma kultu prasās proletāriskā māksla, bet masu spēka organizāciju un kolektīvas trauksmes stiprinājumu. Nenoliedzot Raiņa dzejas lielo nozīmi revolūcijas pirmajā — romantiskajā posmā, tomēr jāsaka, ka pēc savas dabas un mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem Rainis nav un nevar būt īsts proletariāta dzejnieks.

Mākslas formā izpaužas mākslinieka dziļākā daba. Raiņa daba no laika gala tiecas pēc tautas teiku un tautas dziesmu tēliem un tēlojumiem. Tie viņu sāka saistīt arvien ciešāk un ciešāk. Pamazām viņš tā nodziļinājās tautas garamantu pasaulē, ka sociālistiskā un pat vienkārša sabiedriska ideja palika tikai tā piedevas un vāja noskaņa. Pilnīgi var būt, ka tas notika, viņam pašam neapzinoties un pret viņa gribu, bet ārienes vērotājam virziens ir nepārprotami redzams.

Mēs še netiesājam un nepārmetam, bet tikai uzrādām faktu un mēģinām atrast viņa cēloņus. Tautiskais virziens Raiņa dzejā izskaidrojams ar viņa cilvēciskās dzīves apstākļiem. Kā emigrantam svešumā dzīvojot, viņam satrūka tiešie sakari ar strādniecību, arī ar latviešu proletariātu. Tālu vientulībā viņam sāka likties daudz kas nesaprotams un daudz kas nepareizs latviešu proletariāta un it sevišķi strādnieku partijas darbībā. Viņš, kuram mīļš bij katrs ciemiņš no Latvijas, nesaprata aso šķiru naidu un katras tautiskas apvienības neiespēju. Visā viņa jaunākā laika dzejā nepārprotami vērojams virziens no šķiras «šauruma» uz viskopas tautas «plašumiem». Tas it sevišķi sakāms par Raiņa drāmu, kura arvien noteiktāk izvērtās par tautisku teiku drāmu. Estētiskā vērtība viņai nenoliedzama, bet sociālidejiskā konsekventi saraucās mazumā un spēkā. Reālai strādniecības tagadnei atrauts viņš arvien dziļāk nogrima pagātnes teiku valstī («Indulis un Ārija», «Pūt, vējiņi!», «Jāzeps un viņa brāļi»). Pēdējā drāma («Spēlēju, dancoju») ir tik noteikts tautiskās fantastikas darbs, ka kaut kādas sociālistiskas pieskaņas tur, ar vislielāko uzmanību meklējot, nevar atrast. Un, ja arī rastos kritiķi, par ko nemaz nevar šaubīties, kas arī te mēģinās saskatīt dziļdomīgu revolucionāru simboliku, tas tomēr nevar mainīt vispārējo spriedumu. Revolucionārās romantikas laiks ir neatgriežami pāri. Līdz ar to pāri miglaini simbolistiskā māksla. Sociālā revolūcija izvirzījusies uz taisna, skaidri

pārredzama cīņas ceļa. Sociālistisko utopiju vietā stājies noteikts sociālistiskās veidošanas darbs. Reāls darbs prasās reāla mākslas veidojuma un dzīvu, reālu tēlu. Raiņa dzeja ir palikusi atpakaļ savam laikam, sava laika dzīvei un cīņām. Bet proletariāta māksla nevar būt tikai līdzgājēja — viņai pēc savas dabas vispirms vadītājas un ceļa rādītājas uzdevums. Raiņa dzeja pieder savam laikam; bet tas laiks nav vairs mūsu laiks.

Kara un revolūcijas otrā un trešā laikmeta dzīve novirzījusi Raini uz citām sliedēm. Mums liekas, ka no turienes atgriešanās vairs nav pie sociālistiskā proletariāta. Viņa pēdējā laika dzejoļiem tik spilgts individuālisma filozofijas un individuālas sevī nogrimšanas raksturs, ka «pamatšķira», kurai tie vēl vienmēr domāti, tikai savu īsto būtību un dzīves cīņu aizmirsdama, vēl var pie tiem pakavēties. Individuālisms nebūt nav svešs proletariāta psihei un dzīves sajūtai, kā to gribētu pilsonības ideologi. Svešs viņai tikai absolūtais pilsoniskais un pilsoniski dekadentiskais individuālisms bez jebkādas kolektīva kopsakara apziņas un sajūtas. Proletāriskais indivīds nav un nekad nevar būt «viens no mūžības», ne arī «izsūkts sēklas zirnis», kas nolemts «nebūtības salam». It sevišķi jau proletāriskais mākslinieka indivīds ir kā mūžam zaļojošs asns, ko silda proletariāta dvēseles kvēle, un viņa nerimstīgais cīņas spēks to neatturami ceļ uz augšu. Raiņa individuālisms ir caur un cauri pilsonisks, strādniecībai svešs, ja negribam sacīt — naidīgs.

Vēl skaidrāk kā dzejā Raiņa novēršanās no proletariāta redzama viņa pēdējā laika sabiedriskā darbībā. Pa kara laiku viņš noteikti stājās imperiālistisko sakāvēju rindā un cerēja Latvijas atsvabināšanu no cara žēlastības pēc laimīgi pabeigta slaktiņa. Viņš stājās iekšā tipiskās pilsoņdāmu komitejās Šveicē un jūsmoja līdz par sagaidāmo «brīvo Latviju». Pa revolūcijas otrā posma laiku (1917. g.) viņa vēstules plātīdamies drukāja demokrāti. Bet 1919. gadā Sibīrijas mazinieki un kontrrevolucionāru organizētāji viņu vēlēja savās ārzemju priekšstāvniecībās. Un nupat Rīgā ceļ goda vārtus un rīko Raiņa suminašanu, kurš līdz ar Aspaziju brauc par mākslas departamenta direktoru — tautiskā republikā ...

Ko rāda mums latviešu demokrātiskās un sabiedriskās mākslas pārskats?

To pašu, ko redzējām cittautu «sociālistiskās» inteliģences mākslas mēģinājumos. No pilsonības nākusī inteliģence var uz laiciņu sajūsmināties par proletariāta idejām un cīņu, it sevišķi kustības pirmajā — romantiskajā laikā. Bet drīz viņas iedzimtās tieksmes pārsver romantiskās iedomas un jūsmu uzplūdus. Rezignējošā inteliģence vai nu nododas miglainiem senatnes sapņiem un neglābjami nogrimst savā individuālā vientulībā, vai atklāti piebiedrojas proletariāta ienaidniekiem.

Latvijas proletariāta mākslai nav priekšteču vārda tiešā no-

zīmē. Dažos inteliģences mēģinājumos dzirdas it kā vāja ieskaņa, it kā simpātiski un apsološi meklējumi. Bet mēs redzējām, cik bēdīgi visi viņi beidzās.

Proletāriskā māksla stāv pie pavērtiem vārtiem. Priekšā viņai tāls, balts ceļš.

Mēģināsim izprast, kādiem jābūt tiem, kas rīt un parīt dosies šajā ceļā.

5. Proletariāta psiholoģija

Lai izprastu zināmas šķiras mākslas būtību, jāpazīst pati šī šķira ar viņas īpatnējo raksturu. Māksla atrodas tiešos un visciešākos sakaros ar šķiras saimnieciski sabiedrisko un psihisko būtību. Var sacīt, ka mākslas psiholoģija ir tā pati vispārējā šķiras psiholoģija.

Proletariāta šķiras īpatnējība vislabāk redzama pretim buržuāzijas dabai. Šī pēdējā mums jau pārāk labi pazīstama, lai pie tās še vēl sevišķi ilgi uzkavētos. Aizķersim tikai dažus raksturīgākos vilcienus, kuri galvenā kārtā nosaka pilsoniskās mākslas dabu, lai gaišā pretstatā tiem labi būtu aptverama proletāriskās mākslas īpatnējā psihiskā būtība.

Visu līdzšinējo, varētu sacīt, vēsturisko šķiru saimnieciski sabiedriskā dzīvē, darbā un līdz ar to arī viņu psihiskā dabā nepārprotami redzama šķelšanās, savāda, īpatnēja divatnība. Vispirms redzam, ka tur domātājas «smadzenes» itin kā atdalījās no izpildītājām «darba rokām». «Vadītāji» no «darītājiem». Vienu uzdevums ir domāt, nosacīt un rīkot, otrajo — padarīt to, kas norādīts, un tā, kā norādīts. Organizētāju un izpildītāju savrupa nošķiršanās radīja varas un paklausības pirmos sākumus. Viens cilvēks attiecībās pret otru pacēlās itin kā augstākas būtnes godā un otrs sāka pret viņu izturēties ar sevišķu bijību. No tāda pamata izauga reliģiozā pasaules atziņa. Agrāk tās nebij un nevarēja būt, jo daba ar saviem nežēlīgajiem spēkiem modināja cilvēkā dzīvnieciskas bailes, bet nevis «dievišķo» bijību. Bailes no spēcīgiem ienaidniekiem, bet ne jausma par augstāk stāvošiem cilvēkiem, kuriem jāklausa un kuru priekšā jāpazemojas. Autoritārā kopdarbība, arvien vairāk attīstīdamās un izveidodamās, un padziļinādamās, piepildīja visu cilvēku apziņu ar autoritatīvas sajūtas saturu. Visa daba likās atrodamies valdnieku organizatoru, dievekļu un tamlīdzīgu augstāku būtņu varā. Miesa nebij nekas, tikai dvēsele viņai piešķīra dzīvas būtnes nozīmi.

Pēc sava darba būtības organizators patiešām parādījās kā augstāka un vērtīgāka, bet izpildītājs kā zemāka tipa cilvēks. Pirmajam piekrita iniciatīva, izgudrojumi, uzraudzība un kontrole, kur nepieciešamas zināšanas un piedzīvojumi. Otrais bij

mehānisks izpildītājs, kam vajadzīga tikai pasīva disciplīna un akla paklausība. Vergam, dzimtlaiku zemniekam, senatnes despotu zaldātam pat kaitīgi pašam domāt un gudrot, viņš bij tikai dzīvs ierocis un vairāk nekas.

Nākošā pakāpe cilvēka darba dabas šķelšanās bij tā saucamā specializācija. Katram speciālistam bij savs uzdevums, savi piedzīvojumi, sava prašana, sava īpaša maza pasaule. Zemnieks strādāja savā druvā, kalējs pie laktas, kurpnieks ar savām ādām un īleniem. Iedziļināties cita aroda darbā viņam bij pat kaitīgi, jo tas viņu tikai izklaidēja un novērsa no paša speciālā amata. Pavisam atsevišķi nodalītās rūpniecības nozares vēl vairāk padziļināja šo atšķelšanos. Viņas sadūrās tikai tirgū pie savu preču apmaiņas. Tur vienojošos sakarus galīgi pārtrauca savstarpējā sacensība un cīņa. Pircējs cīnījās pret pārdevējiem cenas dēļ. Pārdevēji aiz konkurences sacentās savā starpā. Pircēji savā starpā dēļ precēm, kuras bij piesniedzamas nepietiekošā vairumā utt.

Šī otrējā cilvēka darba dabas sašķelšanās, dabiski, izrādīja i n d i v i d u ā l i s m u. Domās un jūtās cilvēks pierada sevi pretimstādīt citiem. Viņš pieradinājās apzināties kā absolūti atsevišķa būtne ar pilnīgi atsevišķām interesēm, kurš savā patstāvīgi radošā darbā gluži neatkarīgs no vispārējās sabiedriskās apkārtnes. Indivīds, personīgais «es» palika par viņa pasaules atziņas un dzīves izjūtas centru. Personīgā «es» brīvība bij viņa augstākais ideāls.

Abas nupat minētās atšķelšanās pakāpes cilvēka darba dabā izmanāmas viscaur visu iepriekšējo šķiru dzīvē — un tamlīdz arī mākslā. Noteikti autoritārā feodālisma laikmeta dzeju pilnīgi pārvaldīja autoritārais gars. Viņas mīti un poēmas (ebreju Mozus grāmatas, grieķu «Īliada» un «Odiseja», indiešu «Mahabharata», krievu «Igora karagājiens» u. c.) visu dzīves gājienu ar viņa notikumu virknēm atvasināja no dievu, varoņu, vadoņu un karaļu gribas un darbības. Dāvida dziesmas te ir tas gaišākais paraugs. Pat dabu šis dzejnieks saprata un sajuta kā dieva gribas un žēlastības izpausmi un tāpēc lūgšanā un padevībā zemojās viņa priekšā. Buržuāziskās pasaules mākslā valdīja individuālisms. Centrā tur bij persona ar viņas likteni un pārdzīvojumiem. Poēma, romāns, drāma tēloja viņas sadursmi ar ārējās dabas spēkiem un citiem cilvēkiem. Viņas cīņu dēļ karjeras un dzīves laimes. Viņas radošās dziņas, uzvaru un pametumus. Lirikā viscaur izpaudās individuālā psiholoģija, atsevišķa cilvēka dvēseles tiekšmes, pārdzīvojumi un izjūtas. Viņa subjektīvā dabas sajūta, viņa prieks un bēdas, sapņi un vilšanās, viņa dzimuma mīlestība ar tur piesaistītām tūkstošējādām ciešanu, tīksmes un baudu noskaņām (A. Bogdanovs. Proletāriskā dzeja).

Modernās kapitālistiskās ražošanas laikmeta pēdējais attīs-

tības posms veidoja tālāk individuāli anarhistiskā buržuāzijas cilvēka psihi un līdz ar to buržuāzijas mākslai piešķīra jaunas tendences un nokrāsas. Taisni pret tām visspilgtāk izcelsies proletāriskā cilvēka un viņa mākslas īpatnējā psihe.

Kapitāla koncentrācijas, kapitālistiskās ražošanas attīstības pēdējā posmā darba organizētājas un darba darītājas šķiras atšķelšanās sasniedza savu augstāko pakāpi. Agrākajiem tiešajiem vadītājiem, organizatoriem un izdomātājiem pamazām atkrita arī tā sauktais «smadzeņu darbs». Jaunos izgudrojumus, tehniskos jaunievedumus un nepieciešamos pārlabojumus, tāpat arī pārlabotās strādnieku izmantošanas un izsūkšanas metodes te neizstrādāja vairs kapitālists pats, bet tāpat viņa algotais darbaspēks. «Smadzeņu darbam» kapitālistiskā buržuāzija noalgoja vidusšķiru inteliģenci. Visās rūpniecības valstīs pie lielajiem trestiem, sindikātiem un karteļiem, pat pie atsevišķiem lielākiem rūpniecības uzņēmumiem, tika nodibinātas speciālas iestādes pārlabotās ražošanas organizācijai un tālākiem veidojumiem. Ķīmiskas laboratorijas, tehniski institūti, inženieru un statistiķu biroji strādāja šiem nolūkiem. Tajos tika atrisināti visi tie jaunie uzdevumi, kuri izrisinājās augošās konkurences un dabiskās tehniskās attīstības procesā. Tur pa lielākai daļai meklēja arī izeju no sarežģītām kapitāla un darba darītāju saimnieciskām un politiskām attiecībām. Pavirši aplūkojot, tomēr var likties, ka bez kapitālistiskās pasaules uzturētiem institūtiem un laboratorijām stipri daudz izgudrotāju, tautsaimnieku, sociologu, vēsturnieku un tamlīdzīgu speciālistu nodarbojās arī, tā sakot, uz savu roku. Stipri izplatīts ir ieskats, ka taisni šie privātie izgudrotāji, pētnieki un zinātnieki aiz tīri individuālas iekšējas dziņas virzījuši uz priekšu zinātnisko un tehnisko buržuāzijas pasaules progresu. Tāds ieskats ir pilnīga fikcija. Ikviens un pat tas vispatstāvīgākais indivīds ir cieši atkarīgs no savas šķiras un sava laika un viņa valdītājas varas. Buržuāzija savus kalpus algoja dažādi. Skatoties pēc praktiskas vai «idejiskas» vajadzības, viņa nosacīja vai nu kārtīgu dienas maksu, vai atsevišķus individuālus honorārus. To viņa darīja vai nu tieši, vai visvairāk caur dažādiem starpniekiem-izdevējiem, modeļu uzpircēju un izgudrojumu monopolizācijas firmām un tamlīdzīgi. Un, pat ja attīstām pilnīgi neatkarīgu, individuālu izgudrošanas un pētniecības dziņu, tad tomēr arī tā galu galā ir tikai tās pašas kapitālistiskās iekārtas un ražošanas progresa tendenču auglis. Cilvēka prāts un psihe izaug visciešākā sakarā ar sava laikmeta tieksmēm un nes visas viņa raksturīgākās pazīmes. Buržuāziskā ideoloģija bija visciešākām saitēm saistīta pie savas šķiras saimnieciskām un politiskām interesēm. Apzinīgi vai neapzinīgi viņa kalpoja tām. Tieši vai aplinkus ceļā kapitālisti nopirka un izmantoja arī to neitrālāko, patstāvīgāko un neatkarīgāko idejisko darbu.

Tā bez mehāniskā darba izpildītājiem radās jauna — zinātniska un ideoloģiska kalpotāju šķira, kura atsvabināja kapitālistus arī no tā sauktā «smadzeņu darba». Ja viņi arī vēl šur tur paši piedūra savu roku, tad tikai sporta un izpriecas dēļ.

Viegli saprotams, ka tādā stāvoklī dabiski atrofējās, pamira kapitālistiskās buržuāzijas cilvēka fiziskās un garīgās spējas. Buržuāzijas jaunatne netika audzināta darbam, bet kundziskai bezdarba dzīvei. Bet dzīve bez darba paliek arī bez īsta satura un nozīmes. Kaut kas ir vajadzīgs, lai aizpildītu tukšumu cilvēka dzīvē, dzīves apziņā un sajūtās. Tad parasti darba dzīves vietā stājas bezdarba izdzīve. Uz to pavedina gandrīz automātiski pavairojušies kapitāli un neaprobežota iespēja apmierināt izlutinātās iegribas un iedomas. Kapitālistiskās buržuāzijas parastais tips bij cilvēks ar neticami attīstītiem izdzīves instinktiem un pārsmalcinātu baudu kāri. Darba vietā viņam izdzīve — ar vārgulīgiem fiziskiem spēkiem un pārkairinātiem jutekļiem nepieciešamo starplaika atpūtu. Amerikas miljardieri ar savām ģimenēm mums noder kā šī tipa raksturīgākie paraugi. Kapeikas dēļ viņi gatavi līdz pēdējam kaulēties ar saviem strādniekiem. Bet savas dzīves ērtībām un izvirtušām baudas fantāzijām ar vieglu roku izsviež miljonus.

Saskaņā ar buržuāzijas saimnieciski sabiedrisko un psihisko dabu izveidojusies arī buržuāziskā māksla. Savā pamatvilcienā tā ir caur un cauri individuāla atpūtas, bezdarba un baudas māksla. Pieminēsim vēl iepriekš, ka viņā uzglabājušies visi svarīgākie iepriekšējo laikmetu saimnieciskie, sabiedriskie un psihiskie elementi. Tur vēl neaprobežoti valda autoritārais varas un padevības gars. Tur galvenā vietā stāv varoņi, pavēlētāji un rīkotāji un aiz tiem — tumšais, nevarīgais, bet savā neizglītībā un nevarībā tomēr barbariskais darba vergu pūlis. Buržuāziskās mākslas varonis ir cilvēks, kuram laika diezgan ceļot, dzīvot pa vasarnīcām, viesnīcām un kafēšantāniem, kalnos kāpt un šūpoties pa jūras viļņiem. Un mīlēt — vispirmā kārtā mīlēt, baudīt un ciest un atkal baudīt bez gala. Vaļas viņam pa reizei arī apnikt, nogrimt apātijā un askēzē un nodoties drūmām vientulības fantāzijām, jo viss tas dzīvei tomēr piešķir jel kaut kādu saturu un nozīmi. Mums būtu jāpārstāsta visa jaunākās buržuāziskās mākslas vēsture, ja še uzskatāmiem paraugiem gribētu rādīt viņas anarhistiski individuālo atpūtas, baudas un bezmēra izdzīves raksturu.

Proletariāts līdz pat pēdējam brīdim bij nostādīts pavisam citādos dzīves apstākļos. Tur izveidojās citāda šķiras, atsevišķa indivīda un līdz ar to mākslas būtība.

Strādnieks līdz šim izauga piespiesta, nepieciešama fiziskā darba pasaulē. Darba troksnis ap viņu vēl šūpulī guļot. Pirmie iespaidi, ko viņš apzinīgi uzņem, ir no darba dzīves. Mājā, uz ielas, darba laikā un svētdienā — vienmēr un visur viņš dzīvo

smagajā darba atmosfērā. Kopā ar iedzimtiem instinktiem un rakstura neapzināmiem pamatiem visi šie ikdienas pārdzīvojumi un iespaidi izveido strādnieka bērna īpatnējo psihi. Vēlākā darba dzīve turpina tālāk tādā pašā virzienā šo bērnībā sākto veidošanās procesu.

Ja atminamies, ko dažas lappuses atpakaļ sacījām par buržuāzijas saimnieciski sabiedriskās un ideoloģiski psihiskās veidošanās pakāpēm, tad viegli saprast, ka arī proletariāta šķiras psihē līdz pat pēdējam laikam uzglabājušies elementi no šīm dažādajām attīstības fāzēm. Pastāvošā vispārējā iekārta, dzīves un darba apstākļi atstāj iespaidu uz visām sabiedrības šķirām. Un pie tam vēl valdošās šķiras ideoloģija zināmā mērā tieši suģestē un veido arī kalpināto šķiru pasaules izziņu, dzīves atziņu un psihi. Autoritārais un tāpat arī muskuļu un smadzeņu darba nošķirošanas laikmets ir atstājis smagi samanāmas pēdas darbaļaužu masās. Visplašākajos tumšajos slāņos vēl vienmēr valda zināma bijība pret kungiem, kā sabiedriskās un saimnieciskās iekārtas nosacītājiem un vadītājiem, kā dzīves un likteņa lēmējiem un grozītājiem. Vēl vienmēr šie prastā darba ļaudis sajūt savu niecību pret izglītotajiem un gudrajiem smadzeņu darba strādniekiem, kuru rokās viņi tikai automātisks, nedzīvs ierocis. Pārdomājot modernā proletariāta rakstura veidošanos, nedrīkstam aizmirst vēsturiskās tradīcijas, kuras kā slogs velkas līdzi šīsdienas atsvabināšanās darbam. Vērojot proletariāta psihes izaugšanas procesu, nevaram izlaist no acīm tos rudimentāros, novecojušos elementus, kuri spraužas starpā jaunajiem, īpatnējiem audiem.

Tikai jaunākajā — mašīnu rūpniecības un ražošanas laikmetā novērojam nedabiski sašķeltās cilvēka dabas atkalapvienojumu un saaugumu. Tur strādnieks nav vairs tikai pasīvi mehānisks izpildītājs spēks. Bez šaubām, viņš ir padots zināmai rīkojošai varai, bet līdz ar to viņš arī pats ir sava «dzelzs verga» rīkotājs un vadītājs. Jo sarežģītāka mašīna, jo vairāk strādnieka darbs koncentrējas ap uzraudzību un kontroli. Viņam jāpatur acīs visa viņas daļu darbība ar viņas savādībām un tikai pašos nepieciešamākajos gadījumos jāiejaucas viņas darbībā. Laiku pa laikam notiekošos traucējumu gadījumos viņam nepieciešama iniciatīva, apķērība un veikla roka. Tās visas ir organizatoriska darba tipiskās pamatīpašības. Bet tam vēl pievienojas tiešais fiziskais darbs. Smadzenes un rokas sāk strādāt ciešā sadarbībā.

Sakarā ar to arī specializācija vairs tik krasi nenošķiro dažādo arodu strādniekus. Vairāk specializējas mašīnas, ne paši strādnieki. Organizatoriskais darbs pie dažādām mašīnām paliek stipri vienāds. Rodas ciešāki sakari strādnieku starpā un savstarpējās izpalīdzības iespēja ar darbu un padomu. Te pamata vilcienos nodibinās tas b i e d r i s k ā s k o p d a r b ī b a s veids, uz kura pamatiem proletariāts ceļ visas savas organizācijas. Viņa

raksturīgākā īpašība tā, ka te organizatoriskais darbs saplūst nešķiramā vienībā ar izpildītāju. Bet kā organizatori un tāpat izpildītāji še vairs neuzstājas atsevišķi cilvēki, bet k o l e k t ī v s. Visi jautājumi tiek kopīgi apspriesti, nolemti un kopīgi izpildīti. Katrs atsevišķs cilvēks piedalās kolektīvās gribas un nodomu izveidošanā un viņu izvešanā. Organizācija te vairs nedibinās uz varu, vienā pusē, un paklausību otrā. To vietā stājas kopēja biedriska iniciatīva un biedriska disciplīna kopējā izpildījumā.

Biedriskās kopdarbības sākumi sazīmējami arī jau agrāk. Bet tikai mūsu laikmetā šis veids aizņem veselas masas un izceļas kā veselas šķiras organizācijas pamata tips. Viņš arvien padziļinās sakarā ar augstākās tehnikas attīstību. Viņš augdams aug plašumā, arvien lielākām strādnieku masām saplūstot pilsētās un koncentrējoties milzīgajos rūpniecības uzņēmumos.

Šai proletariāta saplūšanai pilsētās un fabrikās ir milzīgs un dažādīgs iespaids uz viņa psihes attīstību. Tur nodibinās atziņa, ka darbā un cīņā ar dabas un dzīves pretspēkiem atsevišķs cilvēks ir tikai loceklītis lielajā ķēdē. Par sevi nošķirts viņš būtu tikai nevarīga rotaļa pretim ārējiem spēkiem, nedzīva cīpsliņa dzīvam, varenam organismam atplēsta auda gabaliņā. Personīgajam «es» tiek ierādīta pienācīga vieta, samērā ar viņa iespēju un nozīmi.

Tātad autoritātes gars, individuālisma gars un biedriskas kopdarbības gars raksturo trijus pakāpeniskus kultūras tipus. Proletāriskā biedriskā kopdarbība vēl nav gatava forma. Viscaur viņa vēl atrodas attīstības stadijā un pie tam dažādās vietās uz dažādām pakāpēm. Dziļākā biedriskā apziņa aug viņam nopakaļus, manāmi atpakaļ palikdama. Tā ir proletariāta attīstības gaitas pamatlīnija. Bet pat kulturāli visvairāk attīstītās zemēs viņa vēl tālu no pilnības. Piepildīšana sagaidāma tikai s o c i ā l i s m ā, kas nav nekas cits kā visas sabiedrības dzīves biedriska organizācija.

It sevišķi latviešu proletariātam te vēl tāls un grūts ceļš priekšā. Latviešu vecākās, varētu sacīt, pamatpaaudzes strādniecība vēl tikai dažus gadu desmitus veca. Cēlusies viņa galvenā kārtā no zemniecības. Viņai iedzimuši un bērnībā ieaudzināti visi zemnieciskās psihes elementi. Zemnieks kā tāds, un latviešu zemnieks it sevišķi, ir modernā rūpniecības proletārieša pilnīgs pretstats. Mēs redzējām, kā pilsētas dzīve un mašīnu darbs fabrikā izveido strādnieka pasaules atziņu, psihi un dzīves tieksmes. Lauku daba un darbs zemnieka psihi veido pavisam otrādi. Zemnieks ir vairāk atkarīgs no ārējiem dabas spēkiem, tāpēc viņā vairāk reliģiozitātes un autoritārās apziņas. Viņa lietojamās mašīnas patlaban vēl ir tikai mazs palīga līdzeklis darbā, kurš galvenā kārtā padarāms paša rokām. Zemnieka darbs ir vienkāršāks, cita padoma viņam daudz nav vajadzīgs. No cita palīdzības viņš pēc iespējas izvairās. Viņš strādā viens un kopā ar savas dzimtas pie-

derīgiem. Lielie zemes īpašnieki jau stipri tuvu rada moderniem kapitālistiskajiem pilsētas uzņēmējiem. Bet sīkie zemes apstrādātāji, kuru Latvijā vairums, vēl dzīvo un strādā puspatriarhālās iekārtas pasaulē. Lauku strādnieki, tā sauktie lauku gājēji, lauku kalpu ļaudis, no kuriem pa lielākai daļai cēlies lauku proletariāts, vēl vienmēr atrodas sava kaktiņa, savas zemes stūrīša ideoloģijas varā. Uz sava kaktiņa darbs attīsta individuālo apziņu un sajūtas visaugstākā un pilnīgākā veidā. Tāpēc nav nekāds brīnums, ka latviešu pilsētas proletariāta psihē vēl daudz no patriarhālās dzīves un individuālā darba organizācijas veida elementiem. Visi trīs pārdzīvotie revolūcijas posmi gan daudzējādā ziņā pārveidojuši proletariāta saimniecisko un sabiedrisko stāvokli un līdz ar to viņa dzīves atziņu. Bet psihiskās pārveidošanās process ir daudz garāks un sarežģītāks. Visā plašumā un dziļumā tas varēs norisināties tikai pilnīgā sociālisma iekārtā. Tad biedriskās kopdarbības veids un darba organizatoriskās un izpildītājas daļas saskaņota apvienība izveidos latviešu strādniekā pilnīgi noteiktu proletārisku psihi. Tad augošā un veidojošās strādnieka vietā mums radīsies noteikts proletārieša tips.

Vēl jāaizrāda uz vienu, pēc mūsu domām, pašu svarīgāko īpašību šā tipa raksturā, kura šimbrīžam liekas gluži piemirsta. Krievu proletāriskās kultūras apcerējumos un proletāriskās mākslas psiholoģijas un teorijas mēģinājumos ir runa par biedrisku sadarbību un darba organizatoriskās un izpildītājas puses apvienību. Bet tas vien vēl neaptver visu nākotnes proletariāta darbu, ne arī viņa dabas pilnīgo, veselo būtību.

Krievu proletāriskās kultūras un mākslas teorētiķu vienpusība ir saprotama. Mēs patlaban dzīvojam un strādājam sociālās revolūcijas sākumā. Pārejas laikmetā no buržuāziski kapitālistiskās uz proletāriski sociālistisku iekārtu. Kara izpostītā valstī radošs, ražojošs darbs iespējams tikai visniecīgākos apmēros. Proletariāts šajā laikmetā var galvenā kārtā veikt tikai pirmo pusi no sava vēsturiskā uzdevuma. Viņš sagrauj buržujiski kapitālistisko saimniecisko iekārtu un mēģina noteikti apspiest līdz šim valdošās šķiras tieksmes pēc varas atjaunošanas. Viņš saņem buržuāzijas dibinātās rūpniecības iestādes un, kur vien iespējams, mēģina tajā turpināt darbu uz jaunās — savējās organizācijas pamatiem. Buržuāzijas laikā saražoto preču nelielās paliekas viņš reģistrē un mēģina izdalīt tiem, kam visvairāk vajadzīgs. Tas ir galvenais, ko viņš spēj darīt patlaban pārdzīvojamā laikā.

Bet viegli redzams, ka tas nav radošs, ražojošs, bet vispirmā kārtā tikai organizējošs darbs. Proletariāts šimbrīžam var rīkoties tikai ar buržuāziskās pasaules mantojumu. Ar mantotām gatavām vērtībām, kuras nākas tikai reģistrēt, pārvaldīt un organizēti sadalīt. Par sevi saprotams, ka tā ir tikai pārejas laika saimniecības forma. Neviena šķira nevar ilgāku laiku pārtikt tikai no

mantotiem kapitāliem. Ja proletariāts iedomātos sevi bagāta mantinieka un rentjē lomā, kura uzdevums tikai dzīvot no mantojuma vai viņa procentiem, tad viņš noliegtu pats savu dziļāko un īstāko būtību un patiešām izvērstos par to jauno buržuju, par kādu viņu bijušais jau tagad tik labprāt dēvē. Bet viņa kultūras un mākslas ideoloģija liekas pilnīgi pārdzīvojamā laikmeta varā. Tā runā tikai par biedrisku kopdarbību un organizatoriskā un izpildītāja darba apvienību tehnikas un kultūras laukos. Tā zin daudz interesanta sacīt par šāda darba iekārtojumu un dažādiem jauniem veidiem. Bet, tuvāk aplūkojot, tiek redzams, ka šis darbs savā dziļākā būtībā un vadošos vilcienos tomēr ir tikai jaunu kombināciju un mehāniskas, kaut arī radikālas, pārkārtas darbs. Īsts ražojošs, jaunu vērtību radošs darbs tas nav. Un par to proletariāta ideologi patlaban runā maz. Līdz tam viņi vēl nav nokļuvuši. Bet tas ir tas svarīgākais. Kaut gan tas nākotnes jautājums, tomēr arī tagadnē viņi nedrīkst to izlaist no acīm. Jo tikai pret noteiktu nākotnes mērķi iespējams novilkt noteiktu tagadnes tieksmju līniju. Bez tā visi prātojumi un tāpat visa praktiskā darba rosība iestieg šīsdienas sīkumos un pazaudē no acīm plašās, neredzēti krāšņās nākotnes radošā darba perspektīvas.

Ar to vien vēl nepietiek, ka proletariāts cenšas pārkārtot uz biedriskas kopdarbības un kolektīvas organizācijas pamatiem visas rūpnieciskās, saimnieciskās un sabiedriskās dzīves nozares un pasākumus. Nav tas svarīgākais domāt par buržuāzijas tehniķu izgudroto un konstruēto mašīnu tālākvadīšanu un pavairošanu, bet gan par jaunu — vēl labāku mašīnu izgudrošanu, kuras nākotnē pavairotu ražošanas produktivitāti un vēl vairāk atvieglotu strādniekiem fizisku darbu. Sociālistiskai valstij nav vajadzīgi tikai disciplinēti mašīnu tehnikas pārvaldītāji un vadītāji strādnieki un organizēti apvienots izpildītāja darba veids. Nepieciešams tehnikas jaunradīšanas darbs, kur organizētā kārtā būtu apvienoti praktiskie piedzīvojumi un novērojumi ar augstākas kvalitātes smadzeņu darbu. Ar speciāliem pētījumiem matemātikā, fizikā, ķīmijā un visās tajās zinātņu nozarēs, kuras nepieciešamas tehniskajam progresam. Kā apvienot abas šīs darba puses, cik liela loma te piekrīt atsevišķai individuāli patstāvīgai un neatkarīgai iniciatīvai un cik organizētai kolektīvai sadarbībai — par to var būt dažādi ieskati. Pareiza teorija izstrādāsies un nosvarosies darbā pašā. Acumirkli vislielākā nozīme ir pamata principu atziņai un tieksmei pēc viņu izvešanas dzīvē.

Proletāriskai kultūrai visās savās nozarēs jāiesniedzas dziļāk un jāpaceļas augstāk, nekā to iespēja buržuāziskā. Ar to nav sacīts, ka viņai jāiet pa tām pašām iebrauktām sliedēm un jāstrādā pēc tām pašām vecām metodēm. Mēs jau redzējām, kā proletariāta darbs pamazām izrada jaunas dzīves atziņas, darba metodes un pārveido pašu cilvēcisko psihi. Garīgās pārveidošanas darbs gal-

venām kārtām jāveic proletāriskām audzināšanas un izglītības organizācijām. Bet taisni tur, mazākais, viņu praktiskā darbā, patlaban novērojam pārāku nodošanos darba metodes meklējumiem un maz vērības kultūras padziļināšanas un tālākvirzīšanas idejai. Daudz tiek strādāts pie tā, lai strādnieka bērnam atvieglotu mācīšanās un izglītības procesu darba skolā, lai atmestu visu to lieko, kas līdz šim bez vajadzības un nozīmes kalts skolēnu galvās. Bet nevar sacīt, ka tikpat liela interese tiktu piegriezta jautājumam, kā blakus darba pieradinājumiem sniegt viņam nesalīdzināmi plašāku un aptverošāku vispārēju izglītību un kā ierosināt viņu arī dziļāk tverošai smadzeņu darbībai, bez kuras nav iespējama universālā proletāriskā nākotnes kultūra.

Dziļāka tehniskās un zinātniskās kultūras sajūta, spēcīgāka kultūras griba, neaizturama iekšējā dziņa sniegties aizvien dziļāk un tālāk — šīs proletariāta psihes raksturīgākās īpašības par maz tiek uzsvērtas tagadējā pārejas laikmetā. Nacionalizācijas, reģistrācijas, normēšanas un kartiņu laikmetā. Mākslinieciskā kultūra te liekas itin kā izņēmums, bet par to būs runa visās nākošajās nodaļās.

Nupat aplūkojām, kā veidojas proletariāta psihe viņa īpatnējā darbā un darba apstākļos. Redzējām, kā proletāriskā kolektīviskā daba izceļas spilgtā pretstatā pretim buržuāzijas individuālistiskajam raksturam. Ja patlaban vēl esam spiesti jauniem jēdzieniem lietot tos pašus vecos nepilnīgos apzīmējumus, tad jāsaka, ka tur mums tika redzama proletariāta psihes socioloģiskā puse. Sevišķi aplūkot varam arī viņas sabiedriski ētiskās īpašības un īpatnējību. Tad pretstats būs vēl apjaušamāks un raksturīgāks. Atsevišķa cilvēka un šķiras ētiskais raksturs vispilnīgāk izpaužas sadursmē ar viņu kavējošiem pretspēkiem, sabiedriskās cīņās un tieksmē pēc noteikti apzināma mērķa. Tur visskaidrāk izceļas cilvēka un šķiras gribas veidi, sajūsmas noskaņas, spēka uzplūdi un paguruma atslābums. Revolūcijas varenā trauksmē šie dvēseles spēki plūst kā sabangoti viļņi, cits citā jaukdamies un atkal šķirdamies un pārveidodamies. Līdz pašiem dibeniem uzjaukti tiek visi dziļumos nogrimušie slāņi un pārsviesti citādā sakārtā un citās formās. Īsais revolūcijas laiks lielā mērā ir pārveidojis proletariāta psihi. Un, tā kā revolūcija visspēcīgāk aizķērusi taisni tās viņas īpašības, kuras vispirms un visspilgtāk izpaužas mākslā, tad mums jāpamet īss skats arī uz to, kā revolūcija pārradījusi proletariāta psihisko dabu. Kā tur pārveidojušies vecie elementi un kādi no jauna pieradušies klāt. Tas nepieciešams arī turpmākos proletāriskās mākslas mēģinājumu aplūkojumos un novērtējumā.

Līdz revolūcijas pirmajam posmam 1905. gadā krievu un tāpat latviešu proletariāta lielais neapzinīgais vairākums bij tukša, nospiesta un izsūkta darbaļaužu masa. Viņa sajuta savas dzīves slogu, bet neapjauta, kā cīnīties pret izsūcējiem. Viņai vēl nebij

sapratas, ne gribas uz kolektīva cīņas spēka organizāciju. Proletariāts savā vairākumā bij tas nožēlojamais nabaga ļaužu pūlis, par kuru reizēm iežēlojās kāds labdarīgs filantrops un līdzjūtīgie buržuāzijas inteliģenti rakstīja skumjas dzejas. Šīs pašas inteliģences radikālie — sociālistiski vai anarhistiski iedvesmoti elementi pārgalvīgi gāja strādnieku kvartālos un darbnīcās, sludināja revolucionāras idejas, skubināja uz streikiem un sacelšanos. Izplatīja dumpīgas brošūras un proklamācijas un dibināja slepenus sociālistiskus pulciņus. Tajos izauga un attīstījās vēlākās revolūcijas spēcīgākie darbinieki. Tur nobrieda sociālisma ideja, kura vēlāk pirmatnējās pamatšūniņas apvienoja kopējā spēcīgā organizācijā. Neapzinīgais vairākums vai nu baidījās un sargājās no pārdrošniekiem, vai arī skatījās uz tiem ar apbrīnošanu un sevišķu cieņu. Var sacīt — proletariāts šajā laikā savas šķiras robežās pārdzīvoja apmēram to pašu autoritārās apziņas un varoņu laikmetu, kuru redzējām visas cilvēces pirmatnējās attīstības cēlienā.

1905. gads strādniecības plašās masas pirmo reizi ievirzīja atklātās saimnieciskās cīņās. Tas bij bagātu piedzīvojumu un pārdzīvojumu gads. Proletariāts pieredzēja savu spēku, bet arī savas organizācijas nepilnības un vājumu. Dārgi samaksāta politiskā skola sniedza nenovērtējamu ieguvumu turpmākajam šķiras atsvabināšanas darbam. Ikvienam tika redzams, ka no varoņiem un atsevišķu sazvērnieku pulciņiem nav gaidāma pestīšana. Piedzīvojumi mācīja, ka proletariāta atsvabināšana ir viņa paša kolektīvais, organizētais apzinīgais darbs. Vistumšākās masas bij iekustinātas un atmodinātas no gadu simteņu ilgā miega. Sabiedriskas un politiskas organizācijas darbam līdzās sākās možs proletāriskas domas un idejisku tieksmju darbs. Sadursmē ar revolūcijas pretspēkiem radās nepiedzīvoti plašu idejisku un psihisku pārdzīvojumu laiks. Proletariāta dvēseli caurstrāvoja tūkstošas līdz tam nepazītas izjūtas un ieviļņojumi — paplašināja un padziļināja, norūdīja un noskaņoja to. Revolūcijas sākums bij arī Krievijas proletariāta cīnītāja psihes pirmais veidojuma laikmets.

Otrais revolūcijas posms 1917. gadā turpināja iesākto veidošanas procesu. Cīņas veids te krasi pārmainījās. Sociāldemokrātija no slepenas drošo un apzinīgo sabiedrības tika par legālu proletariāta organizāciju. Zem viņas karoga visplašākās strādnieku masas izgāja atklātā cīņā pret savu tiešāko un spēcīgāko ienaidnieku — buržuāziju. Jāatmet bij vecie cīņas veidi un jāpiesavinās citādas metodes. Jāgroza taktikas programa, jāpārstrādā organizācija saskaņā ar pretinieka spēku un pārkārtotām pozīcijām. Jāmeklē jauni aizstāvēšanās un uzbrukuma ieroči. Un par visām lietām — jāslēdzas neizjaucami ciešās karotāju rindās. Jāstāv pret ienaidnieku ārpusē, un iekšienē jāatsvabinās no veca stinguma apņemtiem kavējošiem elementiem. Jāattīsta jauni spēki

vai jāatkāpjas un jānogrimst agrākā verdzībā. Revolūcijas otrajā posmā Krievijas proletariāts tika ierauts tiešā šķiras cīņā. Dzīve un viņas cīņa stājās pirmajā vietā. Cīņas prakse ārkārtīgi sarežģītos saimnieciskos un politiskos apstākļos strādnieku šķirai bez grāmatām un bez kailas propagandas pierādīja sociālisma teorijas nešķobāmo pareizību. Un ne vien sociālistisko atziņu nostiprināja šī cīņa, bet audzēja arī sociālistiski revolucionāro gribu un veidoja proletārisko dzīves izjūtu. Revolūcijas otrais posms visplašākos apmēros veidoja jaunu šķiras psihi. Proletariāts centās arī garīgi atsvabināties no buržuāzijas spaida, kā viņš jau pa daļai bij saimnieciski un idejiski emancipējies.

Revolūcijas trešajā posmā, kurš Krievijā sākās 1917. gada oktobrī, bet Latvijā 1919. gada sākumā, viss iepriekš atrisinātais veidojās konsekventi tālāk. Pretim sava paša buržuāzijai viņš vairs nav mazākumā un apakšā nobīdīts. Viņš ir uzvarētājs. Viņa saimnieciskā un politiskā diktatūra ir mēģinājums realizēt sociālisma teorijas pēdējo — augstāko pantu. Nodibināt strādnieku varu, galīgi sagraut veco — kapitālistisko valsti un likt pamatus jaunai brīva, kolektīva darba sabiedrībai. Bet te viņa roka pieskaras visas kapitālistiskās pasaules pamata balstiem, un tāpēc pret viņu saceļas šīs pasaules līdzšinējo kungu vienota vara. Un Krievijas proletariāts ir spiests meklēt apvienību ar visu zemju biedriem, lai aizstāvētu sevi un visas pasaules sociālo revolūciju pret draudošām briesmām. Proletariāta apvienības slavenais lozungs no teorijas, programas un kongresiem pirmo reizi pacelts pašā dzīvē un izcelts strādnieku masu apziņas pirmajā vietā. No idejas viņš ticis par neatlaidīgu reālu vajadzību, kuru apzinas un sajūt visu zemju proletārieši. Internacionālā apziņa darbaļaužu masās ieaug un iesakņojas, asinīm laistīta, cīņas ugunīs sildīta. Šajās ugunīs sadegs buržuāziskās kultūras mantojums, rudimentārās paliekas, ar kurām vēl piesērējusi proletariāta psihe. Iznīks nacionālais šovinisms, zooloģiska, kustoniska sugas nošķirtība un tautību naids, kuru buržuāziskie imperiālisti pa lielā kara laiku visādiem līdzekļiem kurināja visu zemju proletariātā. Brālīgas apvienības un sabiedriskas solidaritātes princips aptvers tik plašas vispasaules strādnieku masas un ieaugs tik dziļi proletariāta apziņā, ka paliks par tikpat dabisku parādību viņa sociāli psihiskā būtībā kā asiņu riņķošana un elpošana viņa fiziskajā organismā. Sociālās revolūcijas lielo cīņu laikam vēl daudzējādi un dažādīgi jāpārveido proletariāta psihe, jo daudz tur vēl vecu palieku un daudz jaunas dzīvības iespējas.

Proletariātam jāatmet maldīgais, dažās mazāk apzinīgās nošķirās diezgan izplatītais ieskats, ka viņš būs tā jaunā kungu šķira, kas turpmāk kalpinās savā labā savus līdzšinējos kalpinātājus. Kungu lomas dziņa it īpaši raksturo zemāko — proletariātam pieslējušos inteliģentu slāņu psihi. Īstam strādniekam no

dabas svešas vergu turētājas dziņas. Viena vienīga darba strādātāju ļaužu savienība ir viņa ideāls. Darbs ir cilvēka dzīves pamatsaturs, tāpēc neiespējama uz ilgāku laiku cīnītājā šķirā tā tagad bieži novērojamā tieksme izvairīties no darba un izlietot iekarotās tiesības priekš tā, lai saņemtu nepelnītu algu no strādnieku Padomju valsts kases. Slinkuma, lieka ārēja greznuma un vieglprātīgas izdzīves patika ir proletāriskai inteliģencei tiešs mantojums no buržuāzijas. Dabiski, ka tagadējā pārejas laikā, kur gribot negribot jācieš vēl kapitālistiskās iekārtas saimniecības veidi, plašos strādniecības slāņos sīksti iesakņojusies turas privātīpašuma dziņa. Privātīpašums bij buržuāziskās pasaules elka dievs, tāpēc viegli saprotams, ka arī strādniecība tur nevarēja izsargāties no viņa kulta. Visu citu, bet privātīpašuma reliģijas pēdas arī sociālās revolūcijas straujie viļņi tik īsā laikā neizdzēsīs no proletariāta psihes. Tikai pilnīgi sociālistiskā iekārtā tās izdzisīs pamazām — un arī tad viņu atmiņa vēl ilgi kā ēna vilksies līdzi proletariātam tālākā attīstības gaitā. Ciešā sakarā ar to stāv pārējās buržuāziska individuālisma raksturīgas īpašības, kuras lielākā vai mazākā mērā paužas proletariāta dabā un darbā pat tagadējo lielo, kolektīvo cīņu laikmetā. Buržuāzijas cīņu atvieglina viņas drošākais sabiedrotais — ne proletariāta aizmugurē, bet tieši viņā pašā. Buržuāziskās kultūras elementi viņa psihē ir tas svarīgākais radoša kolektīva darba traucēklis. Vecās pasaules iekārtas un dzīves ārējos veidus proletariāts salauž samērā ātri un viegli. Bet iekšējā paveida ceļš ir nesalīdzināmi garāks un sarežģītāks. Tas ir pamazītējas, organiskas pāraugšanas un pārveidošanas ceļš. Tur nepieciešama veidojoša saimnieciskas un sabiedriskas iekārtas apkārtne un audzējoša sociāla atmosfēra. Tikai pilnīgā sociālistiskā dzīves un darba iekārtā varēs attīstīties pilnīgi noteikta, visos sīkumos noskaņota sociālistiska proletariāta psihe. Tikai tad varēsim runāt par pilnīgi noveidotu proletāriska cilvēka tipu. Tagad mums priekš acīm pārejas laikmeta tips ar visu šim laikmetam iemītošu psihisku noteiktību un pretrunām.

6. Proletāriskās mākslas psiholoģija

Kas ir māksla?

Māksla savā dziļākajā būtībā allaž ir savas šķiras un viņas cilvēka psihes attēls. Tāpēc patlaban varam gan uzstādīt īstas, tīras proletāriskas mākslas teoriju, bet viņas psiholoģijas vērojumos un pētījumos jāpatur acīs tas pats pārejas laikmeta tips. Tagadējās proletāriskās mākslas psiholoģija ir pārejas laika psiholoģija ar visām viņas pretrunīgajām, dažādīgajām savādībām.

Proletārisko cilvēku aplūkojām pretstatā buržujiskam. Arī proletāriskās mākslas psiholoģiskā būtība vislabāk izceļas pretim

buržuāzijas mākslai. Taču šo pretstatu galvenie elementi uztverami jau iepriekšējā salīdzinājumā. Nav vajadzības vilkt garas un konsekventas paralēles starp abiem pretējiem mākslas virzieniem.

Nav divu tik pretišķu šķiru sabiedrības un kultūras vienādos laukos, starp kuriem nevarētu sazīmēt arī kaut ko kopēju. Daži kopēji vilcieni ir arī buržuāzijas un proletariāta mākslā. Ja, runājot par proletāriskās mākslas īpatnējo psiholoģiju, tos tomēr sevišķi neuzsveram, tad tāpēc, ka tie neko negroza proletāriskās mākslas pamatraksturā un neizdzēš viņas pretstatu buržuāziskai mākslai. Uz šīm kopējām īpašībām taisni atsaucas pazīstamā pilsoniskā «vispārcilvēciskās» mākslas teorija. Bet šai teorijai tikpat cieti pamati kā, piemēram, būtu apgalvojumam, ka nav atsevišķu pretišķu buržuāzijas un proletariāta šķiru, bet viena pati tauta — jo strādnieks gulstas un ceļas, ēd un ģērbjas tāpat kā pilsonis. Taisnība, viņš gulstas un ceļas, ēd un ģērbjas — bet citādi kā pilsonis. Tur tā starpība.

Proletāriskās mākslas psiholoģijas pētījumos mēs varam lielā mērā izlietot līdzšinējās buržuāziskās estētikas bagātīgos novērojumu, eksperimentu un pa daļai arī slēdzienu materiālus. Un pie tam nebūt nav jābaidās no buržuāziskās loģikas iespaida un pavedinājumiem neceļā. Paturot acīs izpazīto proletariāta psiholoģiju un nenovirzoties no vispārējās sociālistiskās atziņas viedokļa, sakrātos novērojumu un izmēģinājumu faktus bez jebkāda riska varam izlietot arī savas mākslas psiholoģijas apskatam.

Kas ir māksla? Šis jautājums stāv visu līdzšinējo mākslas psiholoģijas un teorijas apcerējumu pirmajā rindā. Jautājums formā un saturā uz mata līdzīgs tiem jautājumiem, kuri parasti stāv rindā līdzšinējās skolas lasāmo gabalu apakšā. Kas ir govs? Jautājums liekas tik pārāk vienkāršs, ka ne acumirkli nav jāapdomājas atbildēt uz to. Kurš tad nezin, kas ir govs? Zin visi un atbild. Bērnam govs ir salda piena devējs mājlops. Praktiskam saimniekam zināma piena stopu skaita un sviesta mārciņu ražotāja un noteiktas peļņas nesējs faktors. Kalponei mīksti vai cieti slaucams, klausīgs vai spītīgs apkopjams kustonis. Uzkupcim tik un tik daudz rubļos vērtējama tirgus prece. Miesniekam dažādi izlietojams un veidojams pārtikas materiāls. Zinātniekam zināmas četrkāju pasugas eksemplārs ar visām raksturīgām atsevišķām īpašībām. Morālistam lēnības, pacietības un lietderības paraugs. Un, beidzot, dzejniekam un gleznotājam raibs vai rūsgans, vai dūkains dekoratīvs tēls zaļas pļavas plankumā un robotā meža ielokā.

Bet jautāsim nu ar vienu vispārēju, abstraktu teikumu: kas ir govs? Vai arī tagad atbilde izliekas tikpat vienkārša un viegla? Pavisam otrādi. Redzam, ka uz tādiem vispārējiem jautājumiem atbildēt visgrūtāk. Kaut kādas vienas atbildes te nemaz nav.

Atbilžu tikpat daudz, cik atbildētāju. Jautājums tādā formā ir pilnīgi aplams un neatbildams. Viņam vajag skanēt tā: kas priekš tevis ir govs? Un atbilde būs pilnīgi atkarīga no jautātāja profesijas, sadzīves stāvokļa un pārējiem cilvēka personas un dabas noteicējiem faktoriem.

Ar nolūku izvēlējamies šo «nedzejisko», tieši no praktiskās dzīves ņemto priekšmetu mākslas būtības apzīmējuma paraugam. Lai skaidrāk būtu redzams, ka cilvēka loģika un spriedumi tikpat par ikdienas parādībām, kā par vissarežģītākiem ideoloģiskiem jautājumiem allaž atkarīgi no tiem pašiem vienkāršiem sociāliem noteicējiem faktoriem. Uz jautājumu par mākslas būtību citādi pēc savas sociālās un psihiskās dabas atbildēs buržuāzijas cilvēks un pēc savas atkal citādi strādnieks.

Buržuāzijas estētiķi-individuālisti ārkārtīgi dažādīgi apzīmē mākslas būtību. Māksla ir cilvēka tīro daiļuma sajūtu rosinātāja. Māksla ir estētiskās patikas apmierinātāja. Māksla ir cēlākās baudas sagādātāja. Māksla ir atpūta. Māksla ir aizmiršanās. Māksla ir cita — labāka pasaule. Māksla ir visa labā, daiļā un patiesā mācītāja. Māksla ir dieva atziņas bijības izplatītāja. Māksla ir sabiedriskā miera, kārtības un paklausības sekmētāja. Māksla ir cilvēku mīlestības sludinātāja. Māksla ir dzīves gudrības un rakstura stiprinātāja...

Veselas lappuses juku jukām varam pierakstīt ar tamlīdzīgiem buržuāzijas mākslas teorētiķu, psihologu un rakstnieku mākslas būtības raksturojumiem. No Platona un Aristoteļa līdz Konam un Desuāram māksla ir bijusi starp buržuāziskās filozofijas galvenajiem apceres priekšmetiem. No vienas puses skatoties, šajā slēdzienu ārkārtīgā dažādībā redzam atzīstamu rosību izprast mākslas būtību un visdažādīgākās izdomas un loģikas kombināciju metodes. Bet no otras — te sastopamies ar izklaidus indivīdu un atsevišķi nošķirušos domātāju grupu mēģinājumiem tīri abstraktas filozofiskas domas ceļā uzminēt mākslas īsto dabu un uzdevumus vai atkal, krasā pretstatā, uzlikt viņai buržuāziskas dzīves praktikas un morāles kalpones pienākumus. Visiem šiem mēģinājumiem gan nepārprotams buržuāzijas pašas garīgās būtības raksturs. Bet nekur buržuāzijas estētikas teorijās noteikti un atklāti neparādās savas šķiras apziņa. Mākslas kā šķiras kultūras svarīgākās sastāvdaļas un kā šķiras tipa psiholoģijas tiešākā attēla atziņas buržuāzijas filozofiem un estētiķiem pavisam trūkst. Tāpēc viņu estētiskās teorijas nenovēršami virzās kailas spekulatīvas izdomas tīklos un ietinas metafizisku prātojumu miglājā. Nekāda parauga un pieturas punktu proletāriskā estētika un mākslas psiholoģija te nevar atrast.

Arī agrāko marksistisko un sociāldemokrātisko publicistu un kritiķu darbos proletāriskās mākslas psiholoģijas vispārējs, noslēgts un pilnīgs raksturojums nav atrodams. Ir tur nesaudzīga,

pievilcīga pilsoniskās mākslas kritika. Atsevišķi apcerējumi par tā saucamo sabiedrisko un idejisko mākslu. Mākslas darbu aplūkojumi sakarā ar strādnieku cīņu dēļ cilvēciskās dzīves un cilvēka tiesībām. Černiševska, Dobroļubova, Pisareva, Pļehanova, Lunačarska, Gorkija, Roland-Holsta, Gijo u. c. darbi sniedz vērtīgus materiālus proletāriskās mākslas psiholoģijas, teorijas un kritikas izpratai. Norāda ceļus un metodes, kā vislabāk piekļūt mākslas būtībai. Vērtīgus ierosinājumus sniedz it sevišķi jaunajiem proletāriskās mākslas darbiniekiem. Bet proletāriskās estētikas sistēmas, proletāriskās mākslas psiholoģijas un teorijas aptverošos apmēros un izsmeļošā dziļumā vēl nav. Tā neradīsies arī vēl rīt un parīt. Te priekšā plašs neapstrādāts darbalauks. Vienam cilvēkam tur tikai maza daļa veicama. Kolektīvistiskās mākslas būtības pētījumi un slēdzienu formulējumi ir atkal kolektīvs darbs. Atsevišķa cilvēka uzzīmējumi uzskatāmi tikai kā mazāka vai lielāka daļiņa lielajā kopdarbā.

Savā mazajā, nepilnīgajā darbiņā neuzstādīsim strupo un nenozīmīgo jautājumu pēc veciem paraugiem: kas ir proletāriskā māksla? Aplūkosim viņu sakarā ar vispārējos vilcienos pazīstamo proletariāta psiholoģiju. Un visa šī nodaļa tad būs atbilde arī uz augšā rakstīto jautājumu.

Darba šķiras māksla vispirmā kārtā ir darba māksla. Sociāli, psihiski un idejiski viņa izaug no darba un visā attīstības gaitā paliek nesaraujamos sakaros ar to.

Mākslas sākumi meklējami cilvēces pirmatnējos, aizvēsturiskajos laikos — turpat, kur valodas sākumi. Skaņas pirmatnējam cilvēkam neviļus izlauzās darba piepūlē aiz tīri fizioloģiskiem iemesliem — muskuļu sastiepšanas, iekšējo orgānu pārsvēruma, asiņu saplūduma zināmās organisma vietās u. c. No šīm skaņām radās pirmie vārdi, kas visiem saprotamā kārtā apzīmēja to darbību, ar kuru sakarā viņi radās. Vēl tagadējā valodā ir daudz vārdu, kuri tieši atdarina zināmas darbības vai kustības skaņas. Šajās pašās skaņās un iekliedzienos ir arī pirmatnējās darba dziesmas sākumi. Darba dziesma savā pirmajā laikā nekalpoja atpūtai un izpriecai. Nav nekāda iemesla domāt, ka viņa radās darba cilvēka vienatnē un noderēja tikai viņa pašapmierinājumam vai citādi tīri individuālai vajadzībai. Pētījumi pierāda, ka viņa vispirms apvienoja pulkā strādājama darba darītājus, saistīja atsevišķa indivīda piepūli kopējā, vienotā, ritmiski iekārtotā darbā. Dziesma bij līdzeklis kolektīva spēka organizācijai. Viņas galvenais nolūks — atvieglot patlaban darāmā darba fizisko grūtumu. Tāda nozīme darba dziesmai vēl šobaltdien. To gaiši redzam, piemēram, pāļu sitēju un latviešu kūlēju dziesmās. Tā pati nozīme, tikai mazāk ar tiešu praktisku nolūku un vairāk ar psihisku noskaņu, malēju, vērpēju, ganu un pieguļnieku dziesmām. Tās palīdz atvieglot nepatīkami sajūtamo darba vienmuļību un garlaicības

sajūtu. Pirmatnējo tautu kara dziesmas organizējošam nolūkam drusku citāda nokrāsa. Pirms kaujas sākuma viņu dziedāja, lai vienādā sajūsmā apvienotu un spēcinātu kopējā cīņā ejošo karavīru pulku. Te dziesma vairāk kolektīvās jūtas organizētāja. Tagadējo kareivju dziesmās redzam apvienotus tikpat viņas praktiskos, kā psihiskos nolūkus. Viņa apvieno un paceļ kopējo kaujas sajūsmu, bet līdz ar to kārto soļus vienādā ritmā, vienādā taktī, atvieglo gājiena fizisko grūtumu un mazina piepūli. Gluži to pašu var sacīt par strādnieku dziesmām. Kas demonstrācijā gājis un «Internacionāli» līdzdziedājis, tas zinās labi, cik viegli iet viņas ritmam piekārtotu soļu taktī un kāda spēka un drosmes sajūta rodas — ne vien no dziesmas skaņām un vārdu satura, bet arī no vienāda ritma un disciplinētas kustības apziņas.

Dziesmai tuvi radniecīgu uzdevumu veica arī pārējie pirmatnējās mākslas veidi — deja, mūzika, ornamentika un gleznieciba. Tikai ar viņiem vēl vairāk paplašinājās mākslas kolektīvi organizējošais uzdevums. Te māksla dabūja itin kā apjaušamāku sociālu nokrāsu. Gleznieciības pirmais priekšmets bij cilvēka ķermenis. Tas bij krāsaini izrotājams arī individuālām dzimuma tieksmju vajadzībām otrā dzimuma indivīda pievilkšanai un saistīšanai. Bet galvenā kārtā krāsainie izrotājumi noderēja dejojošā pūļa dekoratīvam izgreznojumam, kas ar savu fantastiski ņirbošo raibumu vai arī ar vienādas krāsas apvienojošu iespaidu pacēla kolektīva kopējās iejūsmas spēku. Nav jāaizmirst, ka dejas visbiežāk notikās ap degošu sārtu, pie plīvojoša uguns, kas pastiprināja vienkāršo krāsu spilgtumu, un spilgtās gaismas un melno ēnu fantastiskā rotaļa jo spēcīgāk iedvesmoja kopējās dejas paņēmienos apvienoto pūli. Kopējai kolektīvai noskaņai bieži vien te pievienojās vēl dziesma un pirmatnējā mūzika. Pirmatnējā mākslā sevišķi raksturīga bij visu viņas nozaru apvienība, tā saucamais sinkrētisms. Izskaidrojams tas ne tikvien ar tā laika cilvēka nediferencēto, neizsmalcināto dabu, bet galvenā kārtā ar mākslas izlietojumu zināmiem praktiskiem nolūkiem, kuriem noderīgāks pēc iespējas lielāks iespaids. Ka viņa galvenā kārtā kalpoja tādiem nolūkiem un nevis vienkāršai rotaļai un izpriecai, redzams arī tajā apstāklī, ka sievas un bērni viņā piedalījās vairāk tikai kā pasīvi skatītāji un «līdzjutēji». Sinkrētiskā māksla tika piekopta ne tikai kara dejās vien. Bet visur, kur tā lietota, varam sazīmēt pirmatnējā cilvēka nopietnās, reālās vajadzības un sociālus vai tīri praktiskus nolūkus. Tā, piemēram, pirmatnējā ornamentika, ieroču un darba rīku izgreznojumi dažādām zīmēm un raibumiem nebūt neradās aiz kaut kādas tīri estētiskas, cilvēka dabā iedzimtas daiļuma tieksmes. Ar tām senatnes cilvēks iezīmēja savus rīkus, lai tos vieglāk atšķirtu no svešiem. Te tad varam samanīt arī tā saucamās individuālās mākslas sākumus. Tā arī pašam individuālismam dabiskas saknes cilvēku sociālās kop-

dzīves un kolektīva darba pasaulē. Tas bij kopējās dzīves un kopējā darba sevišķs, praktiskiem nolūkiem ļoti noderīgs mākslas veids.

Pirmatnējai saimnieciskai un sabiedriskai dzīvei tālākattīstoties, līdzi izveidojās arī sarežģīta kopdarba nepieciešams līdzeklis — valoda. Un līdz ar to svarīgāka starp visām mākslas nozarēm palika valodas māksla, dzeja. Dzeja jau ir daudz sarežģītāks mākslas veids nekā pirmatnējā dziesma, kas reizēm sastāvēja tikai no atsevišķiem skaņu atdarinātājiem izsaucieniem. Dzeja sāka ietvert sevī un izpaust senatnes cilvēka dabas un pasaules atziņas un dzīves gudrību. Tikai vēlākie pilsoniskie zinātnieki izgudrojuši, ka pirmatnējos mītos, dziesmās un pasakās izteicoties cilvēcē iedzimta reliģiskā apziņa un sajūta. Patiesībā tur ir tikai senlaiku paaudžu sakrātie dabas novērojumi un izziņa un visa viņu dzīves gudrība, kuru nākamās paaudzes varēja izlietot kā pamatu savai tālākai darba un dzīves attīstībai. Saprotams, kāpēc tur visas dabas parādības un spēki notēlojās cilvēka būtnei un viņa dzīves veidam līdzīgās alegorijās. Pirmatnējā cilvēka valodas krājumos bij tikai tie vārdi un teicieni, ar kuriem viņš apzīmēja pats sevi un savu dzīvi. Tikai tie bij viņam pieejami un lietojami arī dabas parādību un dzīves izziņas raksturojumos. Abstraktas bezteļu valodas nav senatnes teikās, epos un tā saucamajās pasakās. Gluži tāpat, kā tur nav izdomātu parādību, izdomas tēlu un fantāzijas sagudrojumu. Pirmatnējā dzeja vispirmā kārtā ir pirmatnējā zinātne. Nepieciešams dzīves attīstības un civilizācijas līdzeklis. Kur pilsoniskie sociologi un mākslas vēsturnieki vēlāk iedomājās mākslinieciskas fantāzijas tēlus un simbolus, tur patiesībā pirmatnējs cilvēks bij pūlējies atstāstīt savus reālos novērojumus, dabas izziņu un dzīves atziņu. Kad tēvs atstāstīja bērniem, kā viņš, piemēram, novērojis saules ceļu un maiņas gada laikā, tad šī pirmatnējā astronomiskā lekcija, dabiski, izpaudās līdzībā par labu un spēcīgu cilvēku cīņā ar naidīgiem spēkiem, kuri te uzbrūk viņam, te atkāpjas. Tas bij vienīgais veids, kādā tajos laikos uzglabāt un izplatīt pirmatnējo zinātni. Dzeja, proza un zinātne bij neatšķirami saistītas senatnes mītos un pasakās. Viņu dzīvais saturs un nozīme pilnīgi skaidra: tas bij senatnes cilvēku sociālās darba dzīves organizācijas līdzeklis. Viss šis krājums zināšanu par cilvēku pašu, par dzīvi un dabu bij nepieciešams, lai uz viņu pamata un saskaņā ar viņām organizētu cilvēku sociālo un darba dzīvi.

Šo iepriekšējo piezīmju nolūks — rādīt, ka mākslas pirmssākumi nav izauguši no kaut kādām sevišķām, cilvēkā no dabas iedzimušām augstākām tieksmēm, bet ka māksla stāv nešķiramā sakarā ar cilvēka sociālo un darba dzīvi. Ar to nebūt nav sacīts, ka arī tagadnē un it sevišķi nākotnē viņai atkal jāatgriežas pie pirmatnējām sinkrētiskām formām. Ka vēl joprojām viņai jābūt

zinātniskās atziņas un praktisku dzīves gudrību skolotājai. Kultūras cilvēka gara pasaule un psihe ir palikusi nesalīdzināmi bagātāka un sarežģītāka. Viņa atziņas un novērojumu krājumi tik lieli, ka vajadzīgs simtiem dažādu zinātniskas literatūras nozaru, lai tos uzkrātu un uzglabātu nākamo paaudžu atmiņai un turpinājumam. Zinātniskā pasaules izziņa un dzīves atziņa ar savu domas un loģikas saturu ir itin kā par sevi nodalījusies — un par sevi atkal pasaules un dzīves mākslinieciskā atziņa ar savu īpatnējo atziņas un izteiksmes veidu. Īstenībā gan te nav nekāda duālisma, nekādas divdabības. Cilvēka prāts un psihe, domas un jūtas, loģika un intuīcija ir viena un tā paša garīgi radoša un organizējoša spēka dažādās puses. Tās darbojas katra pēc savas metodes, bet tomēr ciešā saskaņā, un tikai apvienotā sadarbībā iespējama viņu nozīme. Bet, neaizmirstot ne acumirkli viņu ciešo kopsakaru, skaidrības un sīkākas analīzes labad māksliniecisko izziņas, izjūtas un izteiksmes veidu var aplūkot par sevi. Zinātnes nozari, kura izpēta cilvēka mākslinieciskās izziņas būtību, aplūko mākslinieciskās izjūtas veidu un izteiksmes formas, sauc par e s t ē t i k u. Parasti saka, ka estētika ir mācība par daiļumu dabā, cilvēkā un dzīvē. Šis apzīmējums neaptver visu mākslas būtību, manāmi nepilnīgs un, par proletārisko mākslu runājot, daudzos gadījumos pat nepareizs. Bet, kā visos citos garīgās kultūras jautājumos, mums arī še jālieto vecie nepilnīgie apzīmējumi — līdz kamēr nākamā proletāriskā zinātne izstrādās jaunus — šķiras psiholoģijas būtībai pieskaņotus apzīmējumus.

Estētiku var pieskaitīt buržuāziskās zinātnes jaunākām nozarēm. Tāpēc, ka tikai jaunākā laikā māksla, viņas vēsture psiholoģijā un teorijā nodalīta atsevišķi kā pastāvīgs zinātnisku pētījumu priekšmets. Tomēr estētiskās zinātnēs pirmsākumi atrodami jau agrā senatnē. Par estētikas zinātnes nodibinātāju buržuāzijas zinātnieki skaita grieķu prātnieku Platonu. Tas pirmais izpratis estētisko jēdzienu atsevišķo pastāvīgo nozīmi. Platona filozofijā atrodam ierosinājumus visiem galvenajiem estētisko jēdzienu pētījumiem. Tur atrodami daiļuma, nedaiļā, traģiskā, smieklīgā, komiskā, greznā, pievilcīgā, cēlā un tamlīdzīgu jēdzienu aplūkojumi. Platons ir metafiziķis un lūko uzrādīt, kāda nozīme daiļumam pašam par sevi kā vispārīgai parādībai, neatkarīgi no viņa iespaida uz vērotāju cilvēku. Šo pēdējo pusi vairāk atkal izceļ Platona māceklis Aristotelis, kurš pirmais piegriežas tā saucamai mākslas teorijai un atsevišķām mākslas nozarēm. Aristoteļa filozofijā atrodama traģēdijas, komēdijas, mūzikas, retorikas, gramatikas, skulptūras un arhitektūras teorija. Vēlāk mākslas būtību, psiholoģiju un teoriju pētījuši Horācijs, svētais Augustīns, Leonardo da Vinči, Bualo, Baumgartens, Kants, Herders, Šellings, Šopenhauers un citi. Visi tie estētiku ieskata par atsevišķu filozofijas piezari un mākslas būtību rauga izpētīt spekulatīvi —

metafiziskā, t. i., kailas izdomas un prātojumu ceļā. Proletāriskai mākslai pavisam maz sakara ar šo metafizisko estētiku, ar viņas slēdzieniem un «likumiem».

Daudz pievilcīgāka jau tā sauktā eksperimentālā estētika, kura mēģina izprast daiļuma būtību izmēģinājumu ceļā. Estētikas «likumus» viņa rauga pamatot psihofiziskiem novērojumiem un salīdzinājumiem. Eksperimentālās metodes nodibinātājs ir vācu filozofs Fehners. Viņš savu estētiku sauc par «estētiku no apakšas» — pretim vecajai, kura, pēc viņa sprieduma, esot bijusi «estētika no augšas». No saviem izmēģinājumiem ar dažādām līnijām un ģeometriskām figūrām Fehners atvasina sešus estētiskas patikas un nepatikas likumus. Pirmo no tiem viņš sauc par «estētiskā sliekšņa principu». Viņa saturs īsumā tāds: lai kaut kāds priekšmets mums vispār patiktos, viņa radītam iespaidam ir vajadzīgs zināms stiprums, lai viņš aizsniegtos līdz mūsu apziņas slieksnim. Pārāk bālas krāsas, pārāk klusas skaņas nespēj ieviļņot mūsu jūtas. Iespaidam pie tam jābūt ar trejādām īpašībām: ārējam iespaidam nepieciešams zināms stiprums, mūsu sajūtas atsaucībai pret to jābūt pietiekoši dzīvai un mūsu vērībai uzmanīgai. Otrais — «estētiskās gradācijas jeb kāpinājuma likums» skan tā: «No estētiskās baudas radītāju faktoru harmoniska apvienojuma rodas stipri lielāka estētiska patika nekā tā, ko radītu šie paši faktori atsevišķi paši par sevi.» Piemēram, melodijas atsevišķa skaņa vai vienkāršu takts sitienu rinda bez skaņām atstāj pavisam vāju estētisku iespaidu. Turpretim skaņu un ritma apvienojums sniedz nesalīdzināmi lielāku patikas un estētiskas baudas iespaidu. Trešais — «daudzējādības apvienojuma, vienības princips». Pēc savas iedzimtās dabas cilvēkam nepieciešama zināma iespaidu maiņa, lai viņš sajustu nemitīgi augošu estētisku patiku, citādi rodas smaga vienmuļības, bezsatura un tukšuma sajūta. Bet tīkamie iespaidi nedrīkst mainīties juceklīgā dažādībā, kas saceļ saraustījuma, izklaidības un pat pretrunas sajūtu. Vienība mums patīk, vienmuļība ne, daudzējādība patīk, nesakarīga formu maiņa ne. Satura un formas vienība jeb stils ir nepieciešams estētiskas patikas prasījums. Ar šo principu cieši saistīts ceturtais — «bezpretrunu jeb patiesības princips». Ja zināmo lietu vai parādību aptveram aiz dažādiem iemesliem un ja viņa pie tam saceļ dažādīgus, citcitam pretimrunājošus priekšstatus, tad rodas patikas sajūta. Nepatikas sajūta — ja nojaušam pretrunu. Piektais princips arī pieder pie tā saucamiem «augstākajiem formāliem principiem». Tas ir «skaidrības princips», kurš prasa, lai visi iepriekš minētie savā darbībā nokļūtu līdz mūsu apziņai pilnīgi skaidri. Vissvarīgākais un oriģinālākais Fehnera princips ir sestais — «asociācijas princips». Pēc viņa paša domām, puse estētikas dibinās uz šī viena principa.

Ja kāda lieta mums rada estētisku patiku, tad tur apvienoti darbojas divi elementi: ārējais un iekšējais. No vienas puses, estētiskā iespaida tiešais, objektīvais faktors — viss, ko zināmā lieta mums sniedz no ārējās puses: viņas krāsa, forma utt. No otras puses, mēs visam tam instinktīvi pievienojam daudzējādus atmiņu priekšstatus no agrāko piedzīvojumu un pārdzīvojumu krājumiem. Ar ārējiem iespaidiem tie tieši savienojas vienā veselā (asimilējas). No šiem atradītiem priekšstatiem tad arī veidojas estētiskās patikas asociatīvais faktors. Viņi piešķir zināmai lietai vai parādībai raksturīgo «garīgo nokrāsu». Viņos slēpjas tā nozīme, kuru nojaušam zināmā lietā vai parādībā. Fehners te min uzskatāmu piemēru. Apelsīns mums patīk vispirms ar savu ieapaļo formu un zeltaino krāsu (tiešais faktors). Bet apelsīna ārējam izskatam tieši pievienojas mūsu priekšstati par viņa spirdzinošo sulotību un garšu. Vēl tālāk — atmiņas par to tumšzaļo lapotni, kurā nogatavojas apelsīns, par Itālijas dzidrajām debesīm, zem kurām viņš aug, utt. Šo priekšstatu savienojums ir tā sauktais asociatīvais faktors. Tas pa lielākai daļai arī piešķir pirmajam — ārējam faktoram lielāku vai mazāku svaru mūsu sajūtās un apziņā.

Vēlāk redzēsim, ka no visiem šiem eksperimentālās estētikas principiem šim pēdējam vislielākā nozīme proletāriskā mākslā. Gan buržuāziskie «tīrās mākslas» teorētiķi daudzkārt mēģinājuši apstrīdēt šī principa nozīmi. Asociatīvais faktors, pēc viņu domām, nemaz nepieder pie tīras estētikas patikas radītājiem un veidotājiem. Tas ir lieki, no ārpuses klātpiepīts un tāpēc pat traucējošs. Bet mēs no sava materiālistiskā pasaules un dzīves atziņas un sociologiskās estētikas viedokļa nevaram arī mākslā atzīt «tīros principus» un «lietu par sevi». Tiem vieta tikai spekulatīvās metafiziskās domas pasaulē un tīru filozofisku abstrakciju valstī. Tāpēc še varam paiet garām tiem dažādajiem pievilcīgajiem pētījumiem un slēdzieniem, kas atrodami plašajā buržuāziskajā normatīvās (likumu uzstādītājas) un diskriptīvās (aprakstītājas) estētikas literatūrā. Tomēr arī proletāriskās mākslas izprata no tiem var smelties dažādus noderīgus aizrādījumus un ierosinājumus. Arī sociologiskiem mākslas psihologijas pētniekiem un proletāriskās mākslas darbiniekiem nepieciešams tuvāk iepazīties ar šo literatūru. Aplūkojuši eksperimentālās estētikas galvenos principus, še vēl īsumā apstāsimies pie turpmākiem psiholoģiskās, fizioloģiskās, bioloģiskās, etnoloģiskās un sociologiskās estētikas un mākslas psihologijas pētījumiem buržuāziskā zinātnē.

Psiholoģiskās estētikas (Segals, Vunts u. c.) galvenais nopelns tas, ka viņa galvenā kārtā piegriežas estētisko iespaidu un estētiskās patikas vai nepatikas psihologiskai pusei. Viņa mēģina izpētīt, kas vispār notiekas estētiski vērojoša, estētiskus

iespaidus uzņemoša cilvēka apziņā un kādi motīvi īsti nosaka estētisko patiku. Te it sevišķi jāaizrāda uz psiholoģiskās estētikas uzsvērto «iejūtas principu». Pēc tā zināmā priekšmeta vai parādības estētiskā nozīme atkarājas vienīgi no tā, kādā veidā mēs paši viņā iejūtamies, kādas dzīvas sajūtas vai tieksmes tendenci viņā izmanām. Tā, piemēram, vienkāršas vertikālas, stāvus līnijas mums liekas spēcīgas un izturīgas, slīpās — slīdošas vai krītošas, kurām it kā atbalsts nepieciešams utt. Sakarā ar to mums viņas patīk vai nepatīk. Viena veida līnija vai krāsa par sevi mums nepatīk. Bet, ja tai pievienojam citādu, kopiespaids var būt patīkams. Tā te pievienojas dažādu estētisku kombināciju nozīmes atziņa un saprata. Ciešā sakarā ar estētiskās iejūtas principu, ar iejūtas psiholoģiju stāv «fizioloģiskais princips» (Kilpe, Meimans). Pēc tā arī estētiskās sajūtas, tāpat kā visas citas, atkarājas no tīri fizioloģiskiem cēloņiem, no dažādām pārmaiņām un rosībām cilvēka organismā — muskuļos, asiņu plūsmā, elpā, nervos. Kāds pētnieks ir atzīmējis īpatnējās pulsa ātruma izmaiņas no dažādiem komiskiem iespaidiem. Cits nofotografējis skolnieku sejas un ķermeņa pozas, dažādas gleznas aplūkojot. Ārējās izteiksmes dažādības tik raksturīgas, ka pēc viņām var pat uzminēt, kādu bildi aplūkojot izdarīts fotogrāfiskais uzņēmums. Ieskati ir dažādi par to, vai estētiskais iespaids atkarājas no fizioloģiskā procesa jeb vai pašas estētiskās sajūtas rada zināmu pārmaiņu cilvēka ķermenī. Tomēr par sevi psiholoģiskās estētikas pētījumi ir nepieciešami mākslas būtības dziļākai izpratai. Neizšķirti tur arī vēl daudzi jautājumi, kas stāv sakarā ar mums zināmo asociatīvo principu. Līdz ar estētiskām asociācijām mostas arī tādas, kurām ar estētiku, bez šaubām, nav nekāda sakara. Psiholoģiskā estētika galu galā sliecas uz tā ieskata pusi, ka neestētiski ir visi priekšstati, kurus izceļ mākslas ražojuma tiešais saturs, neievērojot nemaz viņa mākslinieciskā attēlojuma formu. Tāpat visi tieši praktiskie pretstati, kam ar mākslinieciskajiem nav tikpat kā nekāda sakara. Piemēram, atmiņa par garšīgu dzērienu, kas uznāk, aplūkojot mākslinieciski veidotu un vērtīgu trauku. Zīmīgs te Veidenbauma pants: «Kas, staigājot pa koptām puķu pļavām, tik apskata, cik siena viņas dos . . .» — utt.

Etnoloģiski mākslas pētnieki ir vairāki (Šarls Leturno, Irjo Hirns). Pievilcīgākais starp viņiem Ernsts Gross, kura pētījumus šad un tad esam izlietojuši arī šajā apcerējumā. Šie pētnieki mēģina izprast un izskaidrot mākslas būtību un viņas pamatprincipus, salīdzinādami dažādu tautu mākslas ražojumus. Pie tam viņi sevišķu vērību piegriež pirmatnējām tautām, tāpēc ka to mākslas dziņa un mēģinājumi parādās viselementārākajā pirmatnējā formā. Te vislabāk redzami mākslas sākumu pirmie cēloņi, pēc kuriem var spriest arī par viņas tālākajiem attīstības likumiem un dziļāko būtību. Mākslu kā sabiedrisku parādību aplūko

socioloģiskā estētika (Tēns, M. Gijo). Protams, šiem pētniekiem vēl nav noteiktas sociālistiskas pasaules atziņas. Viņi vēl nesaskata sabiedriskās attīstības pirmcēloņus ekonomiskās attīstības dzinējspēkos, ražošanas iekārtas attiecībās un šķiru cīņā. Viņu socioloģiskās estētikas pētījumiem tāpēc trūkst dziļāku zinātnisku pamatu un plašākas aptverošas perspektīvas. Tomēr paši par sevi tie noder kā ārkārtīgi vērtīgs materiāls tagadnes proletāriskās estētikas apcerējumiem. Mākslas reālās psiholoģijas izpratai un apgaismojumam viņu pāris grāmatu sniedz vairāk nekā veselas abstrakti metafiziskas mākslas filozofijas sistēmas.

Atstājot turpmākiem plašākiem proletāriskās mākslas apcerējumiem izmantot tos formulējumus un slēdzienus, pie kuriem nokļuvuši buržuāziskās estētikas dažādie virzieni, piegriezīsimies tieši proletāriskās mākslas psiholoģijai. Arī te mums bieži vien nāksies izlietot buržuāziskās mākslas psiholoģijas objektīvos pētījumus — cik tālu tie svabadi no šauras šķiras nokrāsas un tendencēm. Runājot vispār par proletārisko estētiku, jāaizrāda, ka tā ir noteikti s o c i o l o ģ i s k a e s t ē t i k a. Vārdu «sociloģisks» tuvāk raksturojot, vēl jāpiebilst: sabiedriski sociālistiskā estētika. Viņa neskatās uz mākslu kā no cilvēka pirmslaikos iedzimtām abstraktām mākslas tieksmēm izdzimušu parādību. Pēc sociālistiskās estētikas atziņas, māksla, tāpat kā visas pārējās cilvēka garīgās dzīves nozares, izaug no cilvēka un viņa šķiras saimnieciskō un sabiedrisko apstākļu pamatiem, no zināmā laika ražošanas iekārtas. Saimnieciski sabiedriskā iekārta savā attīstības gaitā dažādi pārveidojas. Šiem ārējiem pārveidiem līdzi veidojas arī zināmas šķiras intelektuālā un psihiskā daba, viņas prāta un jūtu saturs. Cilvēks — kā savas šķiras indivīds — ir pilnīgi atkarīgs no šķiras psihiskā rakstura un viņa grozībām; visa buržuāziskās mākslas vēsture to nepārprotami apstiprina. Tāpat kā valoda, māksla radusies aiz saimnieciski sabiedriskās, kolektīvās dzīves vajadzībām. Viņa kalpo cilvēka un šķiras kopdzīves un kopdarba organizācijai. Proletāriskā māksla un estētika atšķiras no buržuāziskās tikpat krasi, cik proletariāts kā sabiedriska šķira atšķiras no buržuāzijas. Proletāriskā estētika neatzīst nekādu «vispārcilvēcisku», «mūžīgu» un negrozāmu mākslas likumu. Kā visas cilvēku sabiedrības dzīves gaitā, viņa arī mākslā redz nemitīgu evolūciju — ne vien izteiksmē un formā, kur to pielaiž arī buržuāziskā estētika, bet arī pašā saturā, mākslas būtībā. Kad dzīvē notiekas revolūcija, tad tai jānotiekas arī mākslā. Jo līdz ar lūzumu saimnieciski sabiedriskā iekārtā jānotiekas lūzumam itin visās ideoloģijas nozarēs, to starpā arī mākslā. Pēc sociālistiskās estētikas principiem, mākslas psiholoģijas uzdevums nav tik daudz meklēt mākslas nepārejošos, «mūžīgos» elementus kā analizēt un uzrādīt viņā no sava laika izaugušās dailes vērtības, radītāja mākslinieka dziņu impulsus, mākslas darbu sociālidejisko

saturu un individuālo formu un mākslas nozīmi vispārējā šķiras kultūras dzīvē.

Vienkāršības labad arī proletāriskās mākslas psiholoģijas apcerējumā var pieturēties pie parastā sadalījuma. Tādā kārtā atsevišķi būtu aplūkojami estētiskās patikas cēloņi un tā sauktās mākslas baudas saturs un māksliniecіskās radīšanas psiholoģija. Proletāriskās mākslas psiholoģijas apcerējumam vajadzētu būt tikpat vienkāršam, reālu piemēru un paraugu bagātam, cik sarežģīta, filozofiski abstrakta un sausa ir pilsoniskā mākslas psiholoģija un teorija. Diemžēl, apcerējuma priekšmets ir jauns un pirmie mēģinājumi allaž ar stiprām nepilnībām un trūkumiem.

Kas īsti ir tas, kas strādnieku pievelk un saista mākslas darbos? Pie populāra parauga pieturoties, prasīsim: kādēļ strādnieks, piemēram, tik daudzreiz un ar tādu interesi gāja teātrī noskatīties Raiņa «Uguns un nakts» izrādi? Nav jāaizmirst, ka tas bija priekšrevolūcijas laika strādnieks ar tā laika raksturīgām psihiskām īpašībām. Un arī luga ir tipisks priekšrevolūcijas laika mākslas darbs.

Šajā mākslas darba un skatītāja psihiskā saskaņā jau ir viena, pati galvenā atbilde uz jautājumu — kādēļ. Lugā ietvertas un izteiktas tās pašas atsvabināšanās idejas, kuras tolaik iemita latviešu strādniecības apzinīgajā daļā. Viņā izpaužas tā pati cīņas tieksme un drosme, kas brieda visplašākās strādniecības masās. Proletariātam tos laikus bija jāorganizējas un jārīkojas slepeni. Bet dzejnieks savos no tautas teikām ņemtos un fantāzijā radītos tēlos bij pratis atklāti izpaust vispārējo revolucionāro cīņas tieksmi. Skatītājs lugas tēlos uz skatuves redzēja dzīvā, nepārprotamā formā izteiktu to, kas neizteikts dusēja viņa krūtīs. Viņa revolucionārā idejiskā pārliecība dažā gadījumā nebij gluži noteikta, bet tikai vispārēji apjausta. Te viņš to dzirdēja skaidrā, pievilcīgā valodā izteiktu — tā noskaidroja to, ko viņš pats velti bija mēģinājis izprast. Viņa sajūsma varbūt bijusi šaubīga, neizveidota un bikla. Dzejnieka apgarotais jūsmas spēks viņu iesildīja un aizrāva. Šis mākslas darbs, tā sakot, organizēja revolucionārā strādnieka ideju un jūtu — intelektuālos un psihiskos elementus. Ar to viņš no spiedīgā, nepatīkamā apziņas un sajūtu stāvokļa izkļuva noteiktas pārliecības un spēcīgi apjaušamas jūtu tieksmes straumē. Tur auga viņa pašapziņa un pašsajūta. Strādnieks, lugas cīnītājos tēlos noskatoties, sajuta sevī zināmu radniecību ar tiem. Viņš ne tikai vēroja cīņu uz skatuves, bet iekšēji pārdzīvoja to līdzi. Līdz ar lugas varoni viņš cīnījās ar velniem un mošķiem. Līdzi tam nokāpa apburtā pilī, kur jāsastopas ar drausmīgiem nezvēriem. Viņš nebaidījās burves-raganas valga, atturējās visādiem kārdinājumiem un vilinājumiem, kas to tīkoja novērst no uzsāktā ceļa miera, pieticības un baudas klusā kaktā. Viņš droši uzsāka cīņu ar melno bruņinieku un cīņā aizgāja bojā.

Skatītājs-strādnieks pārdzīvoja līdzi visus cīņas etapa punktus. To, kas viņam un viņa šķirai jāpārdzīvo ilgas attīstības un cīņas laikmetos, viņš izbaudīja dažās stundās. Viņš iznāca no teātra skaidrots, spēcināts, savu uzdevumu apzinošs un cīņas drošs. Viņa pārliecība bija tikusi noteiktāka, viņa revolucionārā sajūsma karstāka, viņa cīņas dziņa straujāka.

Tas tā saucamais individuālais moments mākslas darba psihiskos un intelektuālos rosinājumos. Mēs redzējām, kā tas ieviļņo un noskaņo atsevišķā strādnieka dvēseli. Bet mākslas nozīme nav vienīgi tikai individuālos ierosinājumos un atsevišķa cilvēka īpatnējās psihes ieskaņojumā. Var sacīt, ka tas ir tikai līdzeklis citam — plašākam un arī dziļākam uzdevumam.

Strādnieks skatītāju zālē nesēd viens. Viņam blakus un apkārt simti viņa darba biedru, viņa šķiras piederīgo. Masas psihika allaž ir tāda, ka atsevišķs indivīds viņā ne acumirkli nezaudē apziņu par kopsakaru ar citiem. Apzinas un sajūt nešķiramo vienību ar pārējiem. Jo lielāka masa, jo intensīvāka šī kopsakara — vienības un spēka apziņa. Ar to vispār izskaidrojama proletariāta tieksme uz masu sapulcēm, demonstrācijām un tamlīdzīgu apvienību. Mākslas darbs — šinī gadījumā luga, — pamodināma visiem skatītājiem un klausītājiem vienādu lieliskā, varonīgā un spēkā daiļā jūtu ieviļņojumu un pārdzīvojumu, visciešāk apvieno sanākušo masu kopējā pārdzīvojumā un kopējā trauksmē. Kopēji skatāmais un klausāmais ievirza visus skatītājus un klausītājus kopējā domu un jūtu pasaulē, saista tos idejiski un psihiski. Tas ir otrais — kolektīvais moments proletāriskās mākslas pārdzīvojumā. Nešķirami cieši viņš saistīts ar individuālo un ieskatāms kā tā paša rosinājuma tālākā — visaugstākā pakāpe. Māksla ir tas lielākais masu apvienotājs un kolektīva organizētājs spēks, tāpēc ka viņa ne vien paceļ atsevišķa indivīda apziņu, bet spēcina kopsajūtas un attīsta kopturēšanās un solidaritātes instinktu.

Mākslas pārdzīvojumus tuvāk analizējot, galvenā kārtā jānovēro, ar kādiem līdzekļiem īsti mākslas darbs panāk lielo organizējošo iespaidu. Masu sapulcēs, mītiņos un demonstrācijās tāpat saplūst proletariāta tūkstoši un tāpat tiecas pēc idejiski skaidrojošiem un kopējā apziņā vienojošiem ierosinājumiem. Propaganda un aģitācija masu sapulcēs, laikraksti un brošūras, lekcijas un kursi — tas viss ir nodomāts proletariāta šķiras apziņas veidošanai un kolektīvās organizācijas veicināšanai. Tur klausītājs dzird skaidru, loģiski nokārtotu valodu. Tā aizkustina viņa domu, virza to pa noteiktām pakāpēm un beigās novada pie negrozāmiem cietiem slēdzieniem. Tā izveidojas proletariāta nesatricināmā dzīves atziņa, nocietinās sociālistiskā apziņa un izaug revolucionārās cīņas griba. Dažāda veida zinātniski un sabiedriski masu rosinājumi attīsta proletariāta domāšanas spēju, izkopj viņa

prātu un nodibina nesatricināmu sociālistisku pārliecību. Bet prāts ir tikai cilvēka garīgās būtnes viena puse. Otrā paliek jūtas un instinkts. Lai gan abas šīs puses ir nešķirami vienotas, viena otru caurraugušas, tomēr katra no viņām atsaucas vislabāk saviem īpatnējiem ārējiem rosinājumiem. It sevišķi tagadējā — pārejas laika proletariāta garīgā dabā manāma it kā plaisma, it kā abu sastāvdaļu cieša, organiska kopsaauguma trūkums. Vienā pusē ir jauno dzīves apstākļu un modernas proletāriskas zinātnes izveidots sociālistisks, kolektīvisks pasaules uzskats un savas šķiras griba. Bet otrā — vecās pasaules mantojums, individuālistisku tieksmju paliekas, privātīpašuma un privātinterešu dziņa, gļēvums un kūtrība. Atziņa un pat laba griba vien vēl nav viss. Par sevi tie ir nekustīgi, pasīvi, statiski elementi. Sajūsmai, instinktiem, dzīvām, dinamiskām tieksmēm tie jāapgaro un jāvirza, tikai tad proletariāts tiek par aktīvu cīnītāju spēku. Un mākslas tēli un tēlojumi ir tie, kas cilvēkā un šķirā ierosina šo aktīvo dzinēja spēku. Māksla nerunā sausā, lietišķā, zinātniskā valodā. Māksla nav mītiņa orators, nav aģitācijas brošūra, nav sabiedrisks vai politisks ievadraksts un nav arī idejisks apcerējums. Viņā var būt gluži tas pats saturs, kas idejiskā apcerējumā, politiskā avīžu rakstā un mītiņa runā. Ja izlobām kailu «Uguns un nakts» ideju, tad tur nav vairāk kā kurā katrā vidējā tā laika proklamācijā. Bet mākslā nekā nav kaila, tieša, lietišķa un sausa. Zinātniskā un politiskā aģitācija galvenā kārtā ierosa prātu. Māksla vispirms rauga ieviļņot jūtas. Mēģina ievirzīt klausītāju un skatītāju līdzi dzīvot, līdzi just, līdzi pārdzīvot, līdzi uzvarēt un krist. Tas, kas tēlojumi. Viņa neapraksta, bet rāda. Viņa nepauž abstraktas idejas, bet liek runāt dzīviem cilvēkiem. Viņa nedeklamē, bet runā ar savu dzīvo tēlu mutēm un dzejisku tēlojumu valodā. Idejiskas patiesības elementam māksla pievieno daiļuma elementu. Patiesība ir tīrs, noslīpēts kristāls. Māksla liek viņam spīguļoties desmitējādās krāsās. Patiesība ir dzidra, spēcīga skaņa. Māksla viņu modulē vijīgās melodijās un veselā skaņu strautā šūpo klausītāja dvēseli. Māksla liek ne vien klausīties un skatīties, un uzņemt — viņa nemanot ievelk un iesaista savā pasaulē, liek līdzi dzīvot, līdzi just, līdzi pārdzīvot, līdzi uzvarēt un krist. Tas, kas ausīs ieskan, paliek atmiņā un prātā. Bet, kas mākslas tēlojumā līdzi pārdzīvots, tas pāriet dzīvās sajūtās un instinktos. Māksla mazāk pārliecina kā iedvesmo. Kailas prāta atziņas viņa pārvērš par dzīvām dziņām. Ideju skeletam viņa piešķir dzīvas, organiskas formas. Abstrakto domu viņa rāda veselā, noskaņotā patiesas vai izdomātas dzīves tēlojumā. Un klausītājs vai skatītājs pats tiek par daļu šajā tēlojumā. Jo viņa idejiskā pārliecība un atziņa ir daļa no tā, kas mākslas tēlojumā tiek redzams un dzirdams. Ja, piemēram, priekšlasījuma saturs klausītājam jau sen zināms, viņam ir garlaicīgi un apnicīgi. Bet mākslas tēlojumos savas

atziņas atspulgu vērot viņam nekad neapniks. Tāpēc, ka katrs īsts mākslas darbs to rāda no citas puses, citā veidojumā un citādā noskaņā. Viņam ir pievilcīgi redzēt, cik dažādās formās var tērpties savā būtībā nemainīga ideja. Viņš pārdzīvo to dažādās fāzēs un dažādās pakāpēs. Redz, kā viņa bikli dzimst un izrodas. Kā viņa no sākuma šaubās un meklējas. Kā cīnās pēc skaidrības un pilnības — kā izaug un nocietinās, un tiek par to lielo, drausmīgo spēku, kas miljonus apvieno un beigās kā Atlass sagrābj visu zemeslodi savā nesalaužamā un nesaliecamā varā. Nekāda idejiska propaganda nespēj tā audzēt proletariāta šķiras apziņu un attīstīt kolektīvos apvienības un cīņas instinktus kā māksla. Zinātnei ir nepiesniedzami tie līdzekļi, ar kuriem rīkojas māksla. Ar sausa lietišķa vārda un loģikas ieročiem viņa piekļūst cilvēka un masas prātiem. Māksla runā dzīviem tēliem un dzejiskiem tēlojumiem un attīsta jūtas un instinktus — ierosina cilvēka un šķiras dzīvo, organisko būtni.

Kaila propaganda nav un nevar būt mākslas nolūks. Jo tad jau viņa atteicas no kaut kāda īpatnēja uzdevuma un paliek par publicistikas vai avīžniecības nozari. Un pie tam vēl par neīstu un pretīgu nozari. Ja jums kaut kādā lugā uz skatuves iznāk aktieris un deklamē Erfurtes programu vai Komunistu manifestu, tad jūs negribot pārņem pretīga sajūta, lai gan jūs pēc savas pārliecības esat caur un cauri sociālists. Jo pareizāk viņš deklamē — ar visām pieturas zīmēm un loģisko uzsvaru vajadzīgās vietās, — jo neīstāks un neciešamāks viņš liekas. Tāpēc ka jūs skaidri zinat: šis cilvēks nepārdzīvo to, ko runā. Viņš atkārto, ko pamatīgi galvā un atmiņā iekalis. Tas ir staigājošs automāts, divkāja gramofons, kurš mehāniski atskaņo to, kas viņā iedziedāts. Jūs no paša piedzīvojumiem un pārdzīvojumiem zinat, ka neviens dzīvs cilvēks nevar būt staigājoša programa. To pašu vienu negrozāmo patiesību ikkatrs individuāli attīstīts cilvēks uzņem mazliet citādi. Mazliet citādi saprot un citādi izveido dzīvē. Labāk sakot, viens pēc savas īpatnējās dabas savādībām dziļāk uzņem zināmas patiesības vienu elementu, otrs — otru. It sevišķi sociālistiskā patiesība ir kolektīva, ir šķiras patiesība. Tikai visas šķiras kopsummā viņa tiek aptverta pilnīgi un dabū savu veselo, noskaņoto veidu. Atsevišķa šķiras indivīda apziņā un it sevišķi dzīvā, psihiskā būtnē sociālistiska programa nekad neietveras visā savā plašumā un noskaņotā pilnībā. Lieli mākslinieki spēj radīt arī idejiski pilnīgus un tomēr individuāli dzīvus tēlus. Bet idejiska pilnība nav arī proletāriskās mākslas tēlu nepieciešams prasījums. Arī tur, kur, piemēram, lugas cilvēks manāmi svārstās, šaubās un pat kļūdās, viņš ierosina skatītāja un klausītāja domas un jūtas pozitīvā virzienā. Jo māksla ierosina cilvēku ne vien tiešā pozitīvā ceļā, bet daudzkārt arī ar kontrastiem, kas pavedina uz salīdzinājumiem, pārbaudījumiem un kritiku. Ikviens un arī

proletāriskās mākslas galvenais prasījums ir tas, lai viņas tēli būtu pārliecinoši dzīvas, ticamas, organiski veselas būtnes. Lai viņi dzīvotu dzīvu cilvēku dzīvi ar visām kļūdām un vājībām, ar visām šaubām un cīņu pēc skaidrības. Šajā ziņā proletāriskie domātāji, politiski darbinieki, publicisti un kritiķi visvairāk kļūdās. Nereti viņiem mākslas darba novērtējumam tikai viena mēraukla: cik viņš tieši saskan ar sociālisma pamatteoriju un tieši popularizē un izceļ to. Bez pārspīlējuma var sacīt — tiem pilnīgi sveša mākslas īpatnējā būtība, viņas nolūki un izteiksmes līdzekļi.

Estētiskais tēls tātad ir organiska, dzīva, individuāli īpatnēja būtne mākslinieka radītajā pasaulē. Un pie tam nebūt nav vajadzīgs, lai šī pasaule obligatoriski būtu stūrītis no proletariāta paša reālās pasaules. Atminoties agrāk minētos Fehnera estētikas principus, varam sacīt, ka pazīstamais un parastais arī mākslā var palikt vienmuļīgs un apnicīgs — sevišķi, ja viņš parādās viduvēja mākslinieka un pavājas fantāzijas apgarojumā. Proletariātam tīkami redzēt savas idejas attēlojumu arī svešas pasaules un svešāku apstākļu ielokā. Viņu pievelk lielas simboliskas alegorijas un teiksmu tēli, kuri domāti kā idejiski simboli. Tas it sevišķi sakāms par sociālistiskās idejas un revolucionārās cīņas pirmajiem laikmetiem, kad pati ideja vēl tik cieši nesaistās pie konkrētiem dzīves faktoriem, bet vairāk parādās kā vispārēja plaša romantiska tieksme. Mākslas pasakainie tēli un lieliskās dzejiskās alegorijas ar savu simbolistisko saturu tad vislabāk saskan ar proletariāta idejisko un psihisko raksturu. Ar to izskaidrojami Raiņa romantiski lirisko teiku lugu lielie panākumi Latvijas revolūcijas pirmajā posmā. Tomēr teiksmainie, simbolistiskie mākslas tēli un tēlojumi iespējami arī vēlāku laiku mākslā, kad sociālās idejas jau pilnīgi noveidojušās un revolucionārā cīņa virzās ap konkrēti noteiktiem dzīves faktoriem. Vidutāja starp nereālo mākslas tēlu un skatītāja konkrēto ideju te ir mums zināmā estētiskās iejūtas spēja. Skatītājs psihiski pārceļas tēlotā svešā pasaulē, estētiski it kā iejūtas teiksmainajā, mākslinieka fantāzijas radītajā tēlā un izdzīvo tajā to, kas viņā pašā rosās un tiecas uz izteiksmi un veidojumu. Vēlāk redzēsim, ka reālas dzīves un reālu tēlu šā vārda tiešā nozīmē mākslā nemaz nevar būt. Taisni šī iejūtas spēja — spēja iedomā un izjūtā pārcelties pavisam svešā pasaulē un tur dzīvot kā savējā rada mākslas pamata elementu — estētisko patiku. Skatītāja vai klausītāja nojausma, ka viņš kopā ar mākslinieku rada ap sevi jaunu pasauli un savām idejām liek dzīvot jaunos tēlu un tēlojumu veidos, sniedz tā saukto mākslas baudu. Mākslas patika un mākslas bauda rodas tur, kur cilvēka dziļākie psihiskie spēki apvienojas un noskaņojas apjaušamā radošā tieksmē.

Ar šo estētiskās iedomas un iejūtas tieksmi un mākslinie-

ciskās pašradīšanas spēju arī izskaidrojama proletariāta patika pie šķietami svešiem mākslas darbiem. Tā, piemēram, mūslaiku strādnieks ar lielāko interesi noskatās Hauptmaņa «Audējos». Viņš redz tur savas sociālās cīņas atspulgu. Bet lugas saturs ņemts no pavisam cita — sveša laikmeta, kad tikko sāka attīstīties mašīnu rūpniecība un līdz ar to strādnieki tūkstošiem tika izmesti uz ielas. Skatītāja iedomas un iejūtas spēja it kā iedveš lugas tēlojumos savu īpatnējo garu un dzīvo līdzi savā radītā pasaulē. Ibsena «Brands» ir buržuāziskā individuālisma spilgtākais reprezentants. Bet strādnieks viņā vairāk tikai izmana nesalaužama un nenoliecama rakstura stiprumu un neatlaidīgu dziņu pēc augstāka ideāla. Tās īpašības ir nepieciešamas arī apzinīgam strādnieku šķiras indivīdam. Modernais proletārietis apstājas pie Mijē gleznas «Vārpu lasītājas». Buržuāziskais mākslinieks tur tikai reāli tēlojis strādnieku cilvēkus grūtā, vienmuļīgā darbā. Tikai vienkārša mākslinieciska interese viņu ierosinājusi priekš šī sižeta. Kaut kādas sociālas idejas viņam pie tam mazāk bijušas prātā — par sociālistiskajām nemaz nerunājot. Bet mūslaiku proletārietim, gleznu aplūkojot, asociatīvā ceļā rodas jausma par izsūkto un izmantoto strādnieku, kam jādzīvo no drupatām un pabirām. Par kungiem, kuri sēd pie baltas maizes apkrautiem galdiem un patērē strādnieka sviedriem saražoto. Un dziļā ieviļņojumā viņa skats atgriežas atkal atpakaļ pie saules tveicētām darba verdzenēm. Viņš domā par to brīdi, kad šīs līkās muguras reiz atstiepsies taisnas. Kad šīs kaulainās dūres izstiepsies pret ēdienu un dzērienu apkrauto galdu un sakniebtās lūpas atvērsies prasīt tiesu un taisnību. Strādnieka idejiski mākslinieciskā vērojumā šis rāmais, reālais buržuāziskās mākslas darbs var tikt par bīstamu revolucionārās propagandas ieroci. Tāpat arī Rodēna strādnieku skulptūras radītas tikai aiz tīri mākslinieciskas intereses priekš maz ievērotām, darba veidotām cilvēka auguma pozām, muskuļu un vaibstu īpatnējām formām un dažādu sajūtu izteiksmēm organisma ārējā daļā. Bet aplūkotājs-strādnieks viņās katrā ziņā iedveš savas sajūtas un domas un neitrālu mākslinieciskās fantāzijas tēlu vietā redz sociāla protesta un sociālistiskas domas aizņemtu strādnieku tipus. Bēthovena Devītai simfonijai nav nekāda sakara ar proletariāta kustību. Tomēr akordu lieliskajā saplūsmā, varenajā skaņu ritmā, muzikālās domas un izjūtu loģiskā kāpinājumā un atplūdos strādnieks saklausa sava paša dzīves un viņas cīņas augošo gājumu. Dažos gadījumos viņš mākslas darbā ieliek no sevis tādu idejisku un psihisku saturu, kurš māksliniekam pašam bijis pilnīgi svešs.

Te nupat minētie ir atsevišķi piemēri un paraugi, bet ne vispārēja parādība. Ja proletariāts tā varētu iedomāties un iejusties kurā katrā mākslas darbā, tad izjustu starpību starp buržuāzisko un proletārisko mākslu un mēs veltīgi rakstītu savu apcerējumu

par proletārisko mākslu kā savā būtībā atsevišķu īpatnēju mākslas veidu. Tāda iejušanās iespējama tikai tur, kur mākslinieciskā forma uz to pavedina un kur saturs izmanāmi nerunā pretī strādnieku dzīves atziņai, sociālajām idejām un šķiras psihei. Pa lielākai daļai to sastopam tikai visievērojamāko klasisko buržuāzijas mākslinieku darbos. Mazie gari ir tik spilgti savas šķiras reprezentanti, ka strādnieks uz pirmā acu uzmetiena no viņu darbiem pazīst viņus un iet garām.

Redzējām, ka proletariāta dzīvē un darbā apvienojas divējas tieksmes: jaunās — sociālistiskās dzīves veidošanas tieksme un vecās — buržuāziskās pasaules iznīcināšanas dziņa. Abas viņas izpaužas arī proletariāta mākslas meklējumos. Nupat aplūkojām pirmo, varētu sacīt, pozitīvo pusi šajos meklējumos. Tagad piegriezīsimies otrās — negatīvās mākslas psiholoģijai.

Te ir nesalīdzināmi plašāks lauks proletariāta estētiskajiem dzinuļiem, mākslas patikas rosinājumiem un baudai. Starp buržuāzijas māksliniekiem pašiem ir ļoti daudz savas šķiras skeptiķu, kritiķu, karikatūristu, sabiedriskas un psihiskas izvirtības attēlotāju. Šīs nozares buržuāziskā māksla proletariātam daudz plašāk pieejama un pievilcīga. Buržuāziskā karikatūra viņam ir daudz vieglāks un vienkāršāks mākslas veids nekā paša šķiras idejiskie tēlojumi. Par buržuāzijas lomu viņš sen skaidrībā. Pie viņas bezspēka tēlojumiem viņš apstājas, it kā laiku kavēdams un atpūzdamies. Nekāda spēcīgāka idejiska ierosinājuma tie viņam nevar sniegt. Tomēr pretstatā buržuāzijas panīkuma un dezorganizācijas tēlojumiem lielākā vai mazākā mērā ierosinās viņa paša šķiras disciplīnas un spēka apziņa. Tā arī šī mākslas nozare nav priekš viņa bez savas pozitīvas vērtības. It sevišķi liela nozīme tai tagadējā pārejas laikā un mazāk apzinīgās darbaļaužu masās, kurām ne tikai saimnieciski jāatsvabinās, bet vēl vairāk psihiski jāatkratās no vecās pasaules mantojuma. Tā negatīvajiem buržuāzijas tēlojumiem var būt ievērojams audzinošs idejiski mākslinieciskš iespaids. Ja mazāk apzinīgs strādnieks, piemēram, aplūko Zeberiņa karikatūras, tad tās viņam bez vārdiem, bez gariem skaidrojumiem un tēlojumiem, atklāj noteiktu izredzi latviešu pilsonības un gruntniecības izkurtējušajā pasaulē. Pāris spalvas vilcieniem tur zīmētas šīs pasaules tipu raksturīgākās īpašības. Nedaudzām, mākslinieciski izlocītām un veidotām līnijām, nedaudziem tušas un baltu plankumu sastatiem aptverta vesela zīmīga situācija, kas raksturo visu šīs šķiras plēsonību, lišķību, tikumisko zemiskumu un citas zīmīgas īpašības. Nešaubāmi tāds iespaids ierosina strādnieku tiekties pēc labākas dzīves un pieslieties tuvāk savas šķiras kopumam. Ar lielu patiku proletariāts lasīs Heinriha Manna romānu «Uzticamais pavalstnieks». Reti kur pasaules mākslā tik sīkā un psiholoģiski smalki zīmētā sabiedriskā karikatūrā attēlots līdēja buržuja tips ar viņa

sunisko zemošanos autoritārās varas priekšā, ar visu viņa karjeru un pārējiem ieguvumiem. Saistošas strādniekam liksies arī Bernharda Šova sabiedriskās un Anatola Fransa buržujiskās dzimtas karikatūras. Sociālidejiskos slēdzienus, kuri šiem tēlojumiem palaikam trūkst, — tos viņš viegli atradīs pats.

Sociālidejiskos ierosinājumus mēs ieskatām par tiem galvenajiem proletariāta psihē un līdz ar to proletāriskās mākslas psiholoģijā. Tie taisni ir tas «asociatīvais» elements, kas piesaistās «tīra» estētiska vērojuma procesam un kam pēc buržuāzijas estētiķu sprieduma nav ne mazākā sakara ar tīrās mākslas iespaidiem. Bet mūs šeit mazāk interesē jautājums, vai sociālidejiskais elements pieder pie estētisko sajūtu pamata vai blakus elementiem, vai tas ir mākslas vērtības kodolā vai tikai pavadu parādība. Fakts tomēr ir un paliek, ka arī buržuāziskā māksla visos laikos ir kultivējusi savējās sociālās idejas. Nav neviena ievērojamāka buržuāzijas mākslas darba, neviena mākslinieciska tēla, kurš neizpaustu šādu vai tādu buržujiskās dzīves un tieksmju ideju. Tāpēc mēs atklāti sakām, ka idejiskais saturs pieder pie mākslas būtības. Kā pamata vai kā asociatīvs elements — viena alga, viņš piešķir mākslas darbam galveno vērtību un skatītāja un klausītāja psihei sniedz spēcīgāko ierosinājumu. Mēs tikai uzsveram, ka viņš nedrīkst parādīties kails un kaili tendenciozs. Bez mākslinieciskas izdomas, izjūtas un ietērpas viņš pazaudē visu savu vērtību un līdz ar viņu darbs, kurā viņš iespraukts. Viņam allaž jābūt mākslinieciski dziļi pārdzīvotam un izjustam, organiski dzīvos tēlos un estētiski noskaņotos tēlojumos tērptam. Tikai ar savu daiļuma kairi viņš spēj iespiesties mākslinieciski un idejiski meklējoša cilvēka dvēselē un atstāt tur neizdzēšamas pēdas. Velti sociālidejisko mākslu buržuāzijas estētiķi un kritiķi zākā par tendenciozu. Bez savas idejiskas tendences nav neviens īsts mākslas darbs — dzejā, gleznieciībā, skulptūrā, mūzikā. Šajā ziņā proletāriskā māksla nav tendenciozāka kā buržuāziskā. Par tendenciozu varētu saukt to, kur ideja izpaužas kaila, mākslinieciski neizjusta un mākslas formās neizveidota. Bet tā īstenībā vairs nav māksla, bet nemākslinieciska darinājums. Mākslas pārpratums vai diletantiskas neveiklības produkts, kas ar mākslas mērauklu nemaz nav mērojams.

Bet proletāriskā māksla nenorobežojas vienīgi tikai sociālo, sociālistisko ideju laukā. Viņai nebūt nav sveša, ja tā patīk sacīt, arī «tīrā» māksla. Te jāsaprot tie mākslas darbi, kuri tā neaiztver visu proletariāta idejisko pasauli un neierosina viņu tieši priekš lielās šķiras cīņas. Cilvēka dvēsele nepanes nemitīga sastringuma un trauksmes. Viņai vajadzīgi arī savi atpūtas un atplūdu brīži. Un, jo spēcīgāks un ilgāks bijis saviļņojums, jo vairāk viņai kārojas acumirkļa klusa miera. Ar to izskaidrojama tā šķietami dīvainā parādība, ka visnopietnākie un visvairāk nodarbinātie sa-

biedriskie un politiskie darbinieki labprāt aiziet noskatīties vieglu, tukšu komēdiju vai pat kinematogrāfa «drāmu». Tur nav nekas jādomā, ne par ko jāuzbudinās. Tur, kā saka, var vienkārši acis un ausis pamielot. Tukšas komēdijas un kinematogrāfs nepieder pie mākslas. Bet starp šiem mākslas surogātiem un lielo idejisko mākslu ir vienkārši īsti mākslas darbi, kuri vairāk interesē ar savu formu nekā saturu. Tie aizķer tieši cilvēka daiļuma sajūtas un, neiesniedzoties dziļāk dvēselē, sniedz estētisku patiku un mākslas baudu. Mēs vēlāk redzēsim, ka galu galā arī tie tiecas uz to pašu mērķi kā lielā idejiskā māksla, bet viņu rosinājumi daudz vienkāršāki un ierobežotāki. Bez šiem «neitrālajiem», «tīrajiem» mākslas darbiem vēl jāmin plašā individuālo pārdzīvojumu un sajūtu attēlojumu nošķira. Tā stāv itin kā vidū starp šķiras idejisko un «neitrālo» mākslu, un tāpēc viņiem zināmas īpašības no abējām, šķietami pretimstāvošām mākslas darbu nošķirām.

Kā jau vairākās vietās, arī šeit esam spiesti lietot parastos apzīmējumus jauniem jēdzieniem un zināmā mērā pieturēties pat pie veco iedalījumu veida. Tā īstenībā nav nekāda pamata šķirt proletariāta šķiras idejisko mākslu no individuālās. Ikviens mākslas darbs pēc savas izdomas un izjūtas rakstura, un izteiksmes savādībām ir individuāls, bet pēc savas gribētas vai negribētas, apzinātas vai neapzinātas tendences — šķiras darbs. Tāpēc mēs to šķirojam ne pēc būtības, bet pēc sižeta plašuma un ārējās nokrāsas, tāpēc ka katra nošķira par sevi labāk aplūkojama.

Bet taisni še — tā saukto individuālo, cilvēcisko pārdzīvojumu un sajūtu attēlojumos buržuāziskā mākslas psiholoģija un estētika domājas atradusi kopējas, vispārcilvēciskas mākslas pazīmes. Visu šķiru indivīdi tāpat elpo, tāpat ēd un gulstas, ceļas un apģērbjas. Tāpat sajūt aukstumu, tāpat cieš un priecājas, mīlē un vairojas, novecojas un mirst. Tāpēc visu to pārdzīvojumu un sajūtu mākslinieciskie attēlojumi nenoslēdzas aiz savas šķiras robežām, bet apvienojas vienā kopējā vispārcilvēciskā, visiem pieejamā un saprotamā mākslā.

Ja mākslā būtu iespējams attēlot visas pieminētās tieksmes un sajūtas viņu pirmatnējā, tīri dzīvnieciskajā veidā, tad varbūt varētu runāt par vienu vispārēju un vispārcilvēcisku mākslu. Bet tad viņai būtu jāatkāpjas no šķiru sabiedrībā dzimuša, audzināta un veidota cilvēka, jāatkāpjas līdz tiem pirmlaikiem, kad cilvēks bija divkāju kustonis blakus četrkāju kaimiņiem un visā savā dzīves veidā tikai maz atšķīrās no tiem. Bet tad jau drīzāk rastos vispārkustoniska nekā vispārcilvēciska māksla. Bet mēs esam pilnīgi pārliecināti — arī tādos mākslas tēlojumos negribot izpaustos tagadējā vērotāja un tēlotāja mākslinieciskā indivīda zīmīgās šķiras īpašības, pasaules uzskati un tieksmes. Jo itin nekur dzīvs cilvēcisks indivīds nespēj izvairīties no savas šķiras varas un iespaidiem — tāpat kā viņš nevar izbēgt no savas ēnas. Ja

tomēr individuālās dzīves sajūtās, viņu izpausmē un mākslas atskaņojumā proletariātam šis un tas vēl kopējs ar buržuāziju, tad tāpēc, ka viņš audzis buržuāzijas pārvaldītā pasaulē un zem kapitālistiskas kultūras garīgā iespaida. Tāpēc, ka psihiskās atsvabināšanās process notiekas daudz lēnāk nekā ekonomiskās un idejiskās.

Proletariāta psihe ietver sevī visus cilvēcisko jūtu plašumus un dziļumus. Tāpēc viņš atrod patiku arī pie tās sauktās individuāli psiholoģiskās mākslas. Tajā galveno vietu līdz šim ieņēma mīlestības un viņas pārdzīvojumu tēlojumi. Ikvienas mīlestības kodolā ir vienkārša, dzīvnieciska dzimuma tieksme. Bet, tā kā iz viņas rodas visspēcīgākie jutekļu kairinājumi un bauda, tad saprotams, ka baudas meklētājā buržuāziskā sabiedrībā un viņas mākslā mīlestība ir galvenais, valdošais un vadošais temats. Buržuja izlutinātā un notrulinātā garša prasa visādu pievircojumu. Tāpēc arī mīlestības tēlojumi buržuāziskā mākslā parādās bezgala dažādās variācijās. Mīlestība tur parādās gan kā kaila, brutāli kustoniska pārošanās tieksme, gan kā tikko uztverama psihiska tīksminā šanās. No buržuāzisko naturālistu mīlestības tēlojumiem līdz dekadentu un simbolistu erotikas un seksuālisma dzejai ved simtiem kāpienu. Proletariāta dzīvē seksuālās dziņas spēlēs daudz mazāku lomu. Ne tāpēc, ka viņiem svešas dzimuma tieksmes un kas ar tām sakarā, bet tāpēc, ka nākotnes brīvajā sabiedrībā viņas izpaudīsies brīvi, kā katra cita cilvēkā no dabas iedzimta dziņa. Ne viņas brutāliem pārspīlējumiem, ne mākslotiem izsmalcinājumiem tur nebūs vietas. Proletariātam būs pārāk daudz sabiedriska un kulturāla darba, lai viņš varētu nogremdēties kailas dzīvnieciskas tieksmes speciālā kultā. Viņa smadzenes būs aizņemtas augstākas nošķiras problēmām, lai tur mūža dienu varētu perināties erotiskas filozofijas sīkie jautājumiņi. Viņa fantāzijas priekšā tēlosies visas pasaules sociālās un kulturālās ainas, tā nevarēs pievērsties vienīgi sievietei kā sevišķai dzimuma būtnei. Buržujiskās mākslas mīlestības tēlojumos sieviete parādās kā otrās šķiras cilvēks. Kā zemākas kategorijas radījums, kā vīriešu iekāres un baudu priekšmets. Proletariāts iznīcina visas šķiru starpības un vispirmā kārtā starpību starp vīrieša un sievietes sociālo stāvokli. Sociālistiskā iekārtā sieviete ir pilntiesīgs cilvēks blakus vīrietim. Tā paša darba un tās pašas cīņas cilvēks, lai arī ar savu īpatnējo fizisko un psihisko būtību. Mīlestības fizioloģija proletārisko mākslu varēs interesēt visai maz. Bet kultūras cilvēka fizioloģiskām tieksmēm allaž rosinās līdzi dažādi psihiski pārdzīvojumi un sajūtas. Tām garām paiet nevarēs arī proletāriskā māksla. Sociālās vienlīdzības iekārtā it sevišķi augstu attīstīsies atsevišķa cilvēka garīgā un individuālā īpatnējība. Tā vispirmā kārtā izpaužas mīlestības tieksmēs, vīrieša un sievietes savstarpīgās tuvināšanās, garīgas un psihiskas saprašanās un apvienošanās meklējumos.

Ekonomiski, sabiedriski un idejiski organizētā kolektīvā iekārta vīrieša un sievietes brīvas apvienības kopdzīvē radīs it kā pamatšūniņu visas cilvēku sabiedrības kolektīvam apvienojumam. Bērnu audzināšanas un dzimtas dzīves jautājumi brīvā sabiedrībā zaudēs savu kļūmaino, bieži vien traģisko raksturu, kā tas bija visgarām buržuāziskā iekārtā. Mēs nedomājam, ka dzimuma kopdzīvē un dzimtas tieksmēs varētu kādreiz izzust individuālo īpatnējību nokrāsa. Sociālisms nepataisīs visus cilvēkus arī garīgi un psihiski vienādus — taisni otrādi: mēs uzsveram, ka ekonomiskā un sociālā vienlīdzība taisni pieļaus iespēju individuālai īpatnējībai attīstīties līdz vislielākai dažādībai un pilnībai. Neizzudīs arī nākotnes sociālistiskajā sabiedrībā dziņa iekārtot intīmo dzīvi pilnīgā saskaņā ar atsevišķo īpatņu individuālajām vēlēšanām un savādo dabu. Proletāriskā māksla ar saviem attēlojumiem, analīzi un ierosinājumiem te nāks atkal kā skaidrotāja un organizētāja uz vispārējo sabiedrisko principu pamatiem. Brīva no buržujiskas seksuālas histērijas un erotiskas mistikas viņa sniegs psihiski noskaidrotas, intelektuāli dziļas mīlestības tēlus un ainas. Tikai viņa spēs pilnīgam attēlot tās jaunās psihiskās vērtības, kuras rodas, diviem saskanīgiem indivīdiem apvienojoties fiziskā un garīgā kopdzīvē. Mīlestības tēlojumi nākotnes proletāriskā mākslā būs tik nokrāsu un noskaņu bagāti, kādus nepazīst kapitālisma važās slēgtā, privātīpašuma kultā nospiestā pasaule.

Proletariāta individuālā dzīve neaprobežojas vienīgi tikai ar dzimumu kopdzīves un mīlestības pārdzīvojumiem. Sabiedriska, kolektīva un individuāla darba motīva vadošais un saistošais pavediens stiepjas cauri visai viņa ārējai un iekšējai dzīvei. Darba pārdzīvojumu un sajūtu attēlojumi proletāriskajā mākslā ieņems apmēram to vietu, kur līdzšinējā buržuāzijas mākslā stāv vaļas ļaužu mīlestības tīksmju un tvīksmju dzeja. Darba psiholoģija ir nesalīdzināmi sarežģītāka un daudzpusīgāka nekā mīlestības psiholoģija. Te proletāriskai mākslai atveras pavisam neapstrādāts lauks. Buržuāzijas mākslinieki, bezdarba inteliģenti un strādnieku līdzjutēji varēja pēc saviem novērojumiem aprakstīt, no ārpuses notēlot darba gaitu un strādnieka piepūli. Tiešu fiziska darba pārdzīvojumu un izjūtu viņiem nebij un nevarēja būt. Darba psiholoģija viņiem sveša pasaule. Tā pieejama tikai proletariātam pašam. Tikai mākslinieks-strādnieks var pareizi notēlot tos psihiskos ieviļņojumus, kuri rosās līdzi fiziskai organisma piepūlei. Te viņam pavisam jauns un patstāvīgs pašnovērojumu, pašanalīzes un mākslas attēlojumu priekšmets. Buržuāziskā māksla te nesniedz neviena vērtīgāka parauga. Diemžēl, tagadējos pārejas laika proletāriskās mākslas mēģinājumos nav izmanāma vēl ne mazākā interese priekš šīs proletāriskās psiholoģijas plašākās, īpatnējākās un svarīgākās daļas. Ja daudz, tad jaunie mākslinieki aizķer darbu tikai viņa ārējo parādību veidā, aprakstoši — gluži pēc

buržuāziskās mākslas paraugiem. Te visskaidrāk redzams, cik stipri vēl vecās pasaules iespaidi un tradīcijas jaunajos meklētājos. Cik spēcīgi vēl mirušais valda pār dzīvo un tur to savā valgā. Visstiprāk tur tos, kuri visskaļāk runā par vecā noārdīšanu un par revolūciju mākslā. Mākslas revolūcija nav revolucionārās frāzēs un bramanīgā dižāšanā. Proletāriskā māksla nav izsmeļama vienīgi politiskās revolūcijas tēlojumiem, kuri pie tam iznāk kā pēc viena šablona un trafareta darināti. Proletāriskās mākslas revolūcija vispirms pārceļas pavisam citā dzīves izziņas, jutekļu apjautas, intuitīvas nojausmes un psihisku pārdzīvojumu pasaulē. Politiskā un sabiedriskā cīņa tur ir tikai virspusē. Dziļumos un pamatā — darbs. Darba psiholoģija un darba estētika — tie ir proletāriskās mākslas pamatelementi līdzās revolucionārās idejiskās cīņas motīviem. Cik plaši cīņas elementi aptver visu revolucionāro proletārisko kolektīvu, tikpat dziļi darba un viņa pārdzīvojumu motīvi ietveras atsevišķa strādnieka individuālajā dabā un psihiskā būtībā. Strādnieks ir visciešāk vienota un saskaņota sociāli individuāla būtne, bez jebkādas divdabības un sašķēluma pazīmēm. Galu galā jau arī nav principiālas starpības starp cīņas un darba sociālo būtību. Cīņa ir darbs, un darbs no savas puses atkal ir sevišķs cīņas veids. Bet līdzšinējos «proletāriskās» mākslas meklējumos strādnieks parādās tikai kā vienpusīga, šabloniska un tāpēc vienmuļīga — daudzos gadījumos pat jāsaka — nepievilcīga, politiski veģetējoša, revolucionāri zooloģiska figūra. Šai vienpusībai pāri tikt ir proletāriskās mākslas pirmais uzdevums. Tā ir mākslas revolūcijas galvenā problēma. Bez viņas atrisinājuma visiem tālākiem meklējumiem nevar būt nekādu sekmju.

Tomēr darbs nav proletariāta dzīves mērķis, bet gan tikai nepieciešams un neatmaināms līdzeklis. Darbs ir ass, ap ko griežas zemeslode. Bet vēl ap šo zemi ir atmosfēras izplatījums ar vējiem un vēsmām, ar sauli un mākoņiem, un zilām debesīm. Pa zemes dziļumiem strāvo dzidras ūdeņa dzīslas, bet virspusē strauti čalo un sniegoti kalngali laistās. Zemi šedz baltas sniega segas, un tad atkal viņa tērpjas lapu zaļumā un izgreznojas ziedu vijām. Strādnieks nedzīvo vien darbnīcā un fabrikā, un savas dzimtas šaurā kaktā. Viņš iekārto arī no sabiedriska un individuāla darba svabadus brīžus. Un tos viņš izlieto garīga darba un visas savas plašās jūtu pasaules izdzīvei — šā vārda dziļākā, idejiskā nozīmē. Šie brīži ir nepieciešami atpūtai, spirgtumam un iekšējai, psihiskai organizācijai. Tāpēc darbs nav proletāriskās mākslas fetišs.

Blakus individuālās psiholoģijas simtējādiem tēlojumiem māksla ievada strādnieku arī dabas daiļuma un viņas attēlojumu pasaulē.

Atkal jāaizrāda, ka buržuāziskā estētikā daudz pārrunāts jautājums, vai dabas skaistums arī skaitāms līdzās mākslas darbu

radītam daiļumam. Vai mākslas un līdz ar to estētiskās emocijas (jūtu ieviļņojumi) nav sastopamas tikai pie cilvēka fantāzijas un roku darinājumiem. Īstenībā būtu jāpiekrīt pēdēji minētam ieskatam. Māksla ir cilvēka paša radīts faktors — kā saka, otrā daba. Estētiskais iespaids nāk tikai no cilvēka radoša darba un viņa nojausmām. Bet še mēs nenododamies speciāliem estētiskiem pētījumiem. Tāpēc uzsveram tikai, ka dabas skaistums pēc sava ārējā veida ir tuvu rada mākslas daiļumam. Viņa radītās emocijas līdz zināmai pakāpei pilnīgi līdzīgas mākslas tēlojumu emocijām. Proletariātā dabas mīlestība un tieksme pēc dabas skaistuma baudas sendienām stipri attīstīta. Tas arī pilnīgi saprotams. Tumšās, piekvēpušās, putekļainās darbnīcas, piesmirdušie, mazie dzīvokļi pilsētas nomaļu šaurās ielās, dabiski, izradījuši strādniekā dziņu pēc plašiem, saulainiem klajumiem, pēc zaļas, sulotas dabas. Tur galvenā kārtā izpaužas tīri prozaisks, higiēnisks prasījums pēc tīra un veselīga gaisa un vaļības. Bet blakus tam arī augstāka — garīga tieksme pēc skaistākas apkārtnes. Dabas skaistums strādniekā atstāj visdziļāko iespaidu ar savu brīvo, suloto patvaļas spēku, ar savu nesakropļoto svaigumu un svabadi izaugušiem veidiem. Tas viss it sevišķi izceļas pretī fabrikas darbnīcas sīki praktiskajam piekārtojumam, sīki praktiskām vajadzībām, kur daiļuma prasījumi itin nemaz nekrīt svarā. Kapitālistiskā izmantošanas kāre ieslodzījusi strādniekus drūmos mūra šķūņos, no kuriem tie katrā izdevīgā acumirklī bēg laukā zaļā dabā. Tur atspirgst strādnieka acs un dvēsele. Jau savā visumā dabas plašums un svaigums atstāj atveldzējošu iespaidu. Vērīgākajam, izglītotākajam un jūtīgākajam strādniekam viņa ar savām atsevišķām parādībām sniedz neskaitāmus fantāzijas ierosinājumus un skaistuma estētiskas patikas rosinājumus. Te bērzs kā zaļa uzvaras kolona slaidi tiecas uz augšu. Tur ozols kā nekustināms spēkavīrs stāv, līkumotas zaru rokas plaši ieplētis, un gaida vēja plēsoņus, lai saķertos ar tiem nāvīgā cīņā. Apakšā stiepjas zaļi puķotais pļavas paklājs — kā mūžam mītas un nesaminamas dzīvības simbols. Augšā mākoņi veidojas cilvēkiem līdzīgos tēlos un nemitīgi klīst, taisnību un patiesību meklēdami. Bet riņķī apkārt, drūmi, draudīgi šalkdams, stāv tumšais meža loks, kur tūkstoši resni un tievāki stumbri aug no trūdainās zemes, bet augšā neskaitāmi zari sapinas biezā, dzīvi runīgā, zaļā lapotnē. — No šā piemēra vien jau redzam, kādi asociatīvi motīvi var pievienoties pat vienkāršam dabas vērojumam. Kādi idejiski ierosinājumi un noskaņojumi izceļas cauri vienkāršam fiziskam spirdzinājumam un dabas skaistuma ieviļņotai rāmai estētiskai patikai. Šis vienkāršais paraugs vēlreiz apstiprina arī to neapgāžamo patiesību, ka itin visos cilvēka psihiskos pārdzīvojumos izpaužas viņa šķiras tipiskās savādības. (Jo buržujam pļavas zaļais paklājs drīzāk atgādina mīkstu atdusas un sapņu vietu, mežs — dieva

namu ar visiem torņiem un stabiem. Tā viņš patiešām arī daudzkārt simbolistiski tēlots buržuāzijas mākslā.) Tuvāk neraksturojot, šis piemērs rāda, ka arī dabas tēlojumiem proletāriskā mākslā ievērojama nozīme un ka pat tas neitrālākais starp viņiem ar visiem estētiskiem ieviļņojumiem var kalpot tam pašam lielajam šķiras idejiskās un indivīda psihiskās organizācijas uzdevumam.

Proletariāta psihiskā aptvara paplašinājums, jūtu intensivitātes pieaugums un padziļinājums, radošās fantāzijas attīstība — vārdu sakot, visa viņa dvēseles spēku izkopšana jau pati par sevi ir ārkārtīgi svarīgs šķiras kultūras faktors. Ne vien saimnieciski, politiski, sabiedriski un idejiski, proletariātam jāaug arī psihiski lielākam, nekā bija viņa priekšgājēja buržuāzija. Šo audzināšanas darbu vissekmīgāk veic proletāriskā māksla. Viņas saceltie estētiskās patikas viļņojumi aizķer un iekustina visas pārējās, tuvāk stāvošās psihiskās sfēras. Bet arī paši par sevi tie skaitāmi pie cilvēka vērtīgākajiem iekšējiem pārdzīvojumiem. Estētisko iespaidu nozīme vēl nav pietiekoši novērtēta un atzīta. Bet tas ir proletāriskās kultūras vistuvākais nākotnes uzdevums.

Nesalīdzināmi dziļāku iespaidu kā tiešie dabas vērojumi atstāj dabas māksliniecieskais attēlojums. Vispirms jau ar to vien, ka viņš izkopj cilvēka augstākās, mākslas rosinājumam tieši pieejamās jutekļu spējas: redzi un dzirdi. Pa lielākai daļai cilvēki skatās, bet neredz, klausās, bet nedzird. Tas ir, viņi redz un dzird tikai to ārējāko, vispārējo, šablonisko un nedzīvo. Katrā lietā un parādībā ieslēptais, raksturīgais un īpatnēji dzīvais paiet neuztverts un neapjausts. Māksla māca cilvēku redzēt un dzirdēt. Pirmiņ ieminējāmies par bērzu, ko strādnieks vēro brīvā dabā. Mākslas attēlojumā, piemēram, dzejā, viņa simbolistiskais saturs tiek vēl plašāk, redzamāk un apjaušamāk izcelts. Bet arī citas mākslas izteiksmes veids, kas nerunā tiešā valodā uz cilvēka prātu un domām, var dziļi iekustināt vērotāja jūtas un domas. Piemēram, gleznojums. Jāievēro, ka, pie zināmas estētiskas shēmas pieturoties, Fehnera pazīstamos sešus principus varam atrast ikkurā katrā īstā mākslas darbā. Bērza gleznojumā raksturīgajām krāsām — baltai, melnai, zaļai un brūnai — jābūt pietiekoši spilgtām. Citādi viņas netiek pāri vērotāja «apziņas slieksnim». Mākslas atgleznojumā dabas priekšmetu krāsām vispār jābūt spilgtākām nekā dabiskās. Tāds ir estētisko sajūtu prasījums. Citādi attēlojums liekas pelēks un vienmuļīgs un neatstāj paliekamu iespaidu. Bērza stumbra attēlā spilgtākā — baltā un košākā — melnā krāsa izceļas spēcīgā kontrastā. Skatītājs to viegli uztver, un tas viņu pavedina uz tālākiem, sīkākiem estētiskiem vērojumiem. Viņš nomana, ka starp baltās pamatkrāsas lauku un melnajiem plankumiem ir zināms samērs. Melnie plankumi, šņīpas un punkti nav vienkāršs raibums, bet tie izvietoti atkal zināmā kārtībā un samērā. Gleznotājs nav skaitījis šos plan-

kumus, ne mērojis viņu atstatumus. Aptvēris tikai viņu kopiespaidu un ar veiklas tehnikas palīdzību attēlojis. Un tāpat tas ir ar koka pārējām raksturīgajām īpašībām. Slaidais, spēcīgais stumbrs, kurš noteikti pārvalda samērā sīkos un lokanos zarus, zaru smalkais biezums, lapotņu vieglais saplūdums un samērā pareizais, piramidālais un ovālais apveids — tas viss gleznotāja uztverts un attēlots. Attēlojums allaž ir it kā sabiezināts, aptveramākām līnijām un sulotākām krāsām nekā pats reālais priekšmets. Tāpēc attēlojumā vērotājs vieglāk aptver priekšmeta raksturīgās īpašības nekā dabā. Tāpēc gleznotais koks viņam liekas patiesāks un dzīvāks nekā dabā augušais. Mākslas attēlojums ierosina skatītāju pašu iedomā it kā atdarināt līdzi bērza raksturīgo tēlu — skatītājs fantāzijā pārdzīvo līdzi mākslas radīšanas procesu. Un tas saceļ to grūti aprakstāmo estētisko tīksmi, to savādo, no jebkādas iekāres un fiziska kairinājuma brīvo mākslas patiku, kuru sajūtam, mākslas darbu aplūkodami. Redzam to, ko agrāk neredzējām, uztveram to, kas agrāk nemanīts paslīdēja garām. Gaiši apzināmies, ka topam dvēselē plašāki un dziļāki, un līdz ar estētisko patiku aug arī mūsu cilvēciskā pašapziņa.

Nopietns mākslas tēlojumu aplūkotājs drīz nomana, ka viņas nav tikai veikli atdarinātas dabas priekšmetu reālais ārējais veids, bet vēl kas vairāk. Priekšmeta reālo ārējo notēlu vislabāk un pareizāk sniedz fotogrāfija. Bet kāpēc fotogrāfija neatsver mākslas gleznojumu, un kāda starpība starp abiem šiem attēlojuma veidiem? Fotogrāfiskais attēlojums ir pilnīgi automātisks un tāpēc uz mata saskan ar pašu priekšmetu. Ideālā fotogrāfijā simts uzņēmumiem vajag uz mata līdzināties citcitam. Mākslas attēlojumā divi viena un tā paša priekšmeta nogleznojumi nebūs līdzīgi. Aiz kopējām tipiskām priekšmeta īpašībām katrs mākslinieks saskata ko sevišķu. Viens pēc sava talanta īpatnējības vairāk izsver vienu, otrs — otru priekšmeta īpašību. Vienā attēlojumā reljefāk aptverts vispārējais raksturīgais apveids. Otrā vairāk izsvērts zīmīgais krāsu kopojums. Trešajā — atkal kas cits. Cik mākslinieku, tik dažādu, stipri atšķiramu viena un tā paša priekšmeta attēlojumu. Tas atkarājas no mākslinieka individuālās īpatnības. No viņa sevišķās uztveršanas un izjūtas spējām un savādās attēlojuma veiksmes. Taisni šīs individuālās savādības ir tās, kas vērotāju visvairāk valdzina mākslas attēlojumos. Tos dažādus salīdzinādams, viņš meklējas, kurš vairāk saskan ar viņa paša īpatnējību. Viņš lūko uztvert, kurā vairāk radniecības ar viņa paša iespaidiem un sajūtām. Viņš meklē radniecību jeb tā saukto psihisko kontaktu ar mākslinieku. Mākslas darbā viņš patiesībā meklē pats savu psihisko individualitāti. Šajos meklējumos un atradumā tad arī slēpjas mākslas darba galvenais saistošais, ierosinošais un apaugļojošais spēks. Te ir estētiskās patikas galvenais avots. Sevis meklējumos un atradumos, savas psihiskās

būtības, savas individualitātes apjautā ieaužas tas jaunradīšanas prieks, kas ir tā saucamās mākslas baudas pamatsastāva vadošā daļa.

Mākslinieka individuālā īpatnējība neizpaužas vienīgi priekšmeta ārējā veida īpatnējā uztvērumā un atdarinājumā. Pat galvenā kārtā tajā ne. Te jāatminas mums zināmā mākslinieciskās iejūtas spēja. Mākslas darba vērotājs var iejusties tajā vai arī ne — skatoties pēc tā, vai viņam psihiska radniecība ar mākslinieku vai ne. Bet mākslinieks katru reizi iejūtas savā tēlojamā priekšmetā. Un ieauž tēlojumā savu jūtu nokrāsas un noskaņas. Patiesībā tēlojamais objekts viņam ir tikai līdzeklis izteikt savu sajūtu īpatnējo nokrāsu. Tāpēc viens bērza attēlojums pauž līksmi, žirgta prieka sajūsmu, spēka un patvaļas apjausmu. Otrs — bezspēka un gurdenuma sajūtas. Trešais — dziļas skumjas, bezcerību un drūmu melanholiju — un tā tālāk. Jūtu noskaņu un variāciju ir bez skaita. Tāpēc arī mākslas darba aplūkotājam ir neskaitāmas iespējas iejusties tēlojumā un atrast kontaktu ar mākslinieka dvēseli. Estētisku patiku ierosina nepārskatāmā jūtu un jūsmu noskaņu dažādība. Kā mākslas tēlojumu ārējais veids izsmalcina vērotāja redzi, tā viņa iekšējais jūtu saturs ieviļņo un izkopj vērotāja dvēseli, padara sajūtīgāku, plašāku, dziļāku un bagātāku.

Kas te īsumā sacīts par viena priekšmeta attēlojumu, to daudz plašākā un pilnīgā mērā var attiecināt uz veselām gleznām. Tur mākslinieka meklētājai, radošai individualitātei daudz plašāks radības lauks un sajūtu nepārskatāmai dažādībai vairāk iespējas plašāk un dziļāk iepausties atsevišķos tēlojumos un visā gleznas kopumā. Un vērotāja estētiskām sajūtām te nesalīdzināmi plašāki un spēcīgāki ieviļņojuma un aizkustinājuma avoti.

Tie paši mākslinieciskās izdomas un sajūtu elementi apmēram tādā pašā veidā rosās visās pārējās mākslas nozarēs — skulptūrā, mūzikā, dzejā un drāmā. Vienai mākslinieciskai domai vai sajūtai var būt daudzējādi izteiksmes un attēlojuma veidi. Mākslas vēsture sniedz neskaitāmus piemērus, kā viena un tā pati mākslinieciskā ideja izveidojusies dažādās mākslas nozarēs un daudzējādās individuālās pārdzīvojumu un izteiksmes formās. Bet mākslas psiholoģijai tikai pats pamata princips no svara.

Te vēl kas jāpiebilst. Estētiskos apcerējumos un mākslas kritikā allaž runājam par mākslas daiļumu. Estētisko patiku parasti apzīmējam kā mākslas daiļuma patiku. Bet mākslas daiļuma jēdziens nebūt nav tas, kas praktiskās ikdienas dzīves un viņas parādību daiļuma jēdziens. Dzīvē absolūti nedaiļi, pat pretīgi vai atbaidīgi priekšmeti mākslas tēlojumā var parādīties daiļi un sacelt estētisku patiku, un sniegt mākslas baudu. Mākslas daiļums ir tēlu un tēlojumu organiskā veselumā un noskaņotībā, dzīvā un ierosinošā patiesumā. Dzīvē neciešama tirāna tēlojums Šekspīra

drāmā ir tikpat pievilcīgs, mākslinieciski daiļš un vērtīgs kā daiļuma dieva statuja grieķu skulptūrā. Tāpēc, ka viņā visā plastiskā pilnumā un dzīvumā aptveram tirāna organisko būtību, redzam viņa dabas un tieksmju savādības un līdz ar to jūtam paplašināmies savas apziņas apvārksni, izdziļināmies savas pārdzīvojumu pasaules strautus un dažādīgāki ievingrināmies savas mākslinieciskās līdzradīšanas spējās. Tas viss kroplākais un nejaukākais dzīvē mākslas tēlojumā var likties pievilcīgs un estētiski daiļš. Jo mākslinieks nefotografē un nekopē, bet kombinē, pārrada no jauna un piepilda ar savu garu. Tāpēc parasts sacīt, ka māksla visu paceļ, dzīvina un skaidro.

Ar šo mākslinieciska tēlojuma un vērotāja mākslinieciskās iejūtas savādībām izskaidrojama arī tā šķietami nesaprotamā parādība, ka proletariāts atrod zināmu patiku arī citu laikmetu un svešas šķiras mākslas darbos. Protams, samērā tie viņam tālāki, tik spēcīgus un vispusīgus ierosinājumus kā paša šķiras mākslas darbi tie viņam nesaceļ. Bet, pareizā apgaismojumā un no noteikta viedokļa aplūkoti, kaitīgi tie viņam nav. No visu laikmetu, visu šķiru un visu virzienu labākajiem mākslas darbiem proletariāts allaž mantos bagātīgu estētisku ieguvumu.

Mākslas psiholoģijas sarežģītie jautājumi šajā īsajā nodaļā nebūt nav izsmelti. Pat vispārējos vilcienos tie nav aplūkoti. Tomēr pats galvenais te aizķerts. Un, tā kā estētiska patika un mākslas baudas emocijas atrodas ciešā organiskā sakarā ar mākslinieciskās radīšanas un viņas dažādo veidu psiholoģiju, tad nākošās nodaļas varbūt šur un tur ievadīs mūs vēl dziļāk arī vispārējā mākslas psiholoģijā.

7. Mākslinieciskās radīšanas psiholoģija

Mākslinieciskās radīšanas psiholoģija ir visai sarežģīts un grūts pētījumu priekšmets. To atzīst visi līdzšinējie psihologi, estētiķi un mākslas teorētiķi (piemēram, Meimans). Radošais darbs pēc savas būtības ir īpatnēji patstāvīgs, katrreiz jauns. Piemēru un paraugu vārda tiešā nozīmē viņam nav. Īstenībā katrs mākslinieciskās radīšanas process būtu pētāms un aprakstāms par sevi. Bet to varētu tikai pats radošais indivīds, jo ārienes novērojumiem viņa iekšējie pārdzīvojumi un psihiskie procesi tikpat kā nepiesniedzami. Bez tam vēl mākslinieciskā radīšana pavisam atšķiras no pārējiem, piemēram, no zinātniskas radīšanas veida. Zinātnisks pētnieks rīkojas ar abstraktiem jēdzieniem un loģiku, kura visiem normāliem cilvēkiem galvenos vilcienos vienāda. Mākslinieks turpretī rada savus darbus ar intuitīviem līdzekļiem, kuri katrreiz saskan ar tēlojamās vielas savādībām. Šie līdzekļi vispirmā kārtā ir krāsu, formu, skaņu, saskaņas, ritma un melodijas

apjaušami priekšstati. Mākslinieciskās radīšanas process ikreiz atkarājas no individuālo pārdzīvojumu un izjūtu momenta savādībām, un tāpēc te visai grūti atrast kopējus likumus un apvienojošus principus.

Tomēr aplam būtu sacīt, ka mākslinieciskā radīšanas darbā itin viss ir individuāls, ka viss atkarājas tikai no individuālo pārdzīvojumu un izjūtu momenta un mainās līdz ar to. Arī mākslinieks savā radīšanas darbā nevar atraisīties no atmiņas, fantāzijas, refleksu un tamlīdzīgu psihisku procesu vispārējām īpašībām, kuras pieejamas arī tīri zinātniskiem novērojumiem, pētījumiem un analīzei. Arī mākslinieciskā tēlojuma ārējie izteiksmes līdzekļi, piemēram, krāsas un valoda, allaž lietojami pēc noteiktas likumības un vispārējiem kopējiem principiem, kurus zinātne lielākā vai mazākā mērā izpētījusi un atzīmējusi.

Abstrakti filozofiski prātojumi par mākslinieciskās radīšanas psiholoģiju un viņas būtību atkal ir neauglīgi un mazvērtīgi. Te jāizlieto konkrētākas, uz tiešiem novērojumiem, paša pārdzīvojumiem un psiholoģiskās zinātnes slēdzieniem dibinātas pētījuma metodes. Vispirmā kārtā jānovēro mākslinieki paši viņu radīšanas darbā, jāatbalstās uz viņu pašu raksturojumiem un spriedumiem un pēc gataviem darbiem retrospektīvā — atskatīšanās ceļā jālūko izprast radīšanas darba psihiskais raksturs un savādības. Te mākslas vēsture un visa estētiskā literatūra sniedz bagātīgus materiālus mākslinieka radošās dabas un radīšanas procesa izpratai.

Vispirms te uzmācas jautājums par mākslinieka paša radošās dabas būtību. Par to līdzšinējā buržuāziskā psiholoģijā un estētikā valda divēji pretišķi ieskati. Pēc viena, mākslinieks ir pavisam sevišķs radījums, kura psihe pilnīgi atšķiras no tā sauktā ikdienas cilvēka normālās psihes. Viņš dzīvo un strādā normālam cilvēkam nepazīstamas sajūsmas, iedvesmas un eksaltācijas sfērās. Viņš vai nu nogrimst savādā sapņainā pašaizmiršanās stāvoklī, vai atkal svaidās nemitīgos nervu uzbudinājuma un vispārēja psihiska saviļņojuma plūdos. Ir vesela, ļoti populāra teorija, pēc kuras ģeniāli apdāvināti cilvēki, to starpā mākslinieki, ir tuvu rada ārprātīgiem. Nav iespējams starp šīm abām kategorijām novilkt redzami atšķirošu robežas līniju. Šai teorijai skaidri nomanāma buržuāziskā individuālisma, personas kulta un autoritārās pasaules atziņas un dzīves iekārtas tendence. Proletariāta atziņai un proletāriskās mākslas psiholoģijai daudz tuvāks otrs ieskats. Ģēnijs un mākslinieks nav pārcilvēks, nav arī anormāls vai ārprātīgs. Viņš ir cilvēks starp cilvēkiem. (Mēs piebilstu vēl: cilvēks starp savas šķiras cilvēkiem.) Ne savā būtībā, bet tikai ar savu psihisko īpašību augstāku pakāpi viņš atšķiras no pārējiem savas šķiras cilvēkiem. Mākslinieks zināmā mērā ir ikkatrs cilvēks. Radošais darbs nav mākslinieka privilēģija vien.

Radošu darbu strādā zinātnieks, skolotājs, amatnieks — pat katrs vienkāršs strādnieks. Protams, mākslinieciskā radīšana ir īpatnējs, varētu sacīt, augstāks radoša darba veids, un priekš tā vajadzīgas augstāk attīstītas psihiskas spējas. Viņam vajadzīgas dažas sevišķi sajūtīgas un elastīgas dvēseles spējas, kas dažos gadījumos attīstās uz pārējo rēķina, padara mākslinieku vienpusīgu un savādu, tā ka viņu viegli iedomāties par nenormālu vai slimīgu. Te redzama mākslinieka stiprā vienādība ar prātnieku un zinātnisku pētnieku, kurus arī savādais vienpusīgais darbs padara par savādniekiem, sevišķi praktiskai dzīvei nederīgiem cilvēkiem. Bet tas viss tikai apstiprina ieskatu, ka mākslinieks ir savādi attīstīta un darbā savādi izveidojusies normāli cilvēciska būtne. Ja starp viņiem gadās arī nenormāli, slimīgi cilvēki, tad tikai tādā pašā samērā, kādā tie sastopami arī pārējā sabiedrībā. Ja kāda ļaužu šķira ir izvirtusi un slimīga, tad tādi, dabiski, būs arī viņas mākslinieki. Veselām, spēcīgām šķirām ir veseli, dzīves žirgti mākslinieki un spēka pilna māksla.

Mākslinieka sevišķi attīstītās spējas parasti ir sekojošās: izsmalcināta un sevišķi dzīva augstāko jutekļu — redzes un dzirdes iespaidu uzņemšanas spēja, neparasti rosīga uzņemto iespaidu pārveidošanas spēja ar kombinējošas un sintezējošas fantāzijas palīdzību un beigās visu to psihisko funkciju apvienojums, ar kuru piepalīdzību redzamās un dzirdamās ārējās formās var attēlot iekšējo pārdzīvojumu, izjūtu un fantāzijas kombināciju saturu.

Mums šķiet, ka taisni šī pēdējā spēja ir tā, kas mākslinieku visredzamāk atšķir no ikdienas cilvēka. Parastais vidusmēra cilvēks var būt stipri sajūtīgs un uzņēmīgs pret ārējiem iespaidiem. Viņš var būt taisni estētiski dziļi un smalki jūtošs cilvēks. Viņš var dziļi aptvert un uzņemt dabas, dzīves un mākslas daiļuma iespaidus, bet viņam nav spēju tos attēlot. Viņš var tos attēlot vienkāršiem ikdienas līdzekļiem, atstāstot, izskaidrojot un raksturojot. Klausītājs var sekot viņa domu gājienam un viņu pilnīgi saprast. Bet estētiski līdzi pārdzīvot tēlojamo viņš nevar. Tāpēc, ka estētiskam pārdzīvojumam nepieciešami citi — speciāli mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi. Un tie tikai mākslinieka iespējā un lietošanā.

Tālāk izrisinās nākošais jautājums: bet kas pamudina mākslinieku uz viņa radīšanas darbu? No kurienes nāk tie impulsi, kas mākslinieku dzen pārdzīvoto, izjusto un novēroto attēlot citiem pieejamās formās un mākslinieciskā ārējā veidā? Līdzšinējā mākslas psiholoģijā te atkal ir dažādas teorijas. Viena mākslinieciskā darbību grib izskaidrot kā atdarinājumu un pakaļdarinājumu (Platons, Aristotelis, Gabriels Tards). Šīs teorijas nepareizība redzama no pirmā acu uzmetiena. Arī no iepriekšējā nodaļā aplūkotiem piemēriem mēs jau zinam, ka īsts mākslas darbs

nekad nav vienkāršs kails dabas atdarinājums, fotogrāfija vai kopija. Pat dramatiskā mākslā, uz kuru šī teorija visstiprāk varētu atbalstīties, nav atrodams vienkāršs atdarinājums. Īsts mākslinieks-aktieris nekopē dramaturga radīto tēlu, bet pārrada to no jauna ar savas veidojošās fantāzijas un ārējo izteiksmes līdzekļu piepalīdzību. Šis māksliniecisķā darba svarīgākais pārveidojošais un radošais elements viskategoriskāk runā pretī atdarināšanas teorijai. Tikai diletants un kopētājs bez īstas mākslinieka dziņas un apjautas mēģina vienkārši atdarināt novērotā priekšmeta un parādības ārējās formas. Tāds atdarinājums ir labāka vai vājāka fotogrāfija, bet ne mākslas darbs. Šī teorija pavisam nepazīst mākslinieka psihes galveno spēju, radošo fantāziju un viņas nozīmi māksliniecisķās radīšanas darbā. Otrā teorija lūkojas uz māksliniecisko darbību kā uz r o t a ļ u (Platons, Šillers, Gross). Tā mākslas darbu atvasina no māksliniekā iedzimušās tieksmes, no iekšējās dziņas un māksliniecisķa instinkta pašrosības. Blakus minot, tā ir arī pazīstamās «tīrās mākslas» psiholoģijas teorija, kura māksliniecisķai nodarbībai noliedz jebkādus ārējus iekustinājumus un tamlīdz arī jebkādus nolūkus. Māksla ir vienkārša rotaļāšanās, atpūta, izprieca un baudījums par sevi. Arī šīs teorijas vājie pamati katram sataustāmi. Mazliet vairāk reāla pamata ģenētiskai teorijai, kura apgalvo, ka, mazākais, mākslas pirmie sākumi meklējami rotaļā. Bet mēs zinam, ka arī tādā veidā šī teorija neiztur kritiku. Te nomaldīšanās cēlusies aiz mākslas un rotaļas pirmo veidu ārējās līdzības. Mēs zinam, ka mākslas sākumi meklējami darbā un dzīves organizācijas tieksmēs, ne rotaļā. Arī trešais ieskats par mākslu, kā j ū t u i z t e i k s m i, vāji pamatots. Tas uzsver, ka visas mūsu jūtas tiecas izpausties zināmās kustībās, visi efekti jeb spēcīgi jūtu saviļņojumi atspoguļojas sevišķā — pieskaņotā sejas un vaibstu rotaļā, kurā izpaužas dusmas un rūpes, prieks un bēdas. Šīs ārējās jūtu izpausmes formas itin kā sakrīt ar māksliniecisku darbību tajā ziņā, ka arī viņām nav nekāda cita nolūka, ka viņas parādās pašas par sevi. Bet šī jūtu tieksme pēc ārējās izskaņas veidiem var tikai sekmēt māksliniecisķās radīšanas darbu — pats radīšanas process tas nekādā ziņā nav. Izteicošo kustību rotaļa jau vispār ir pārāk juceklīga un nesakarīga, kamēr mākslas radīšanas process notiekas saskaņoti un organizēti. Kā, piemēram, ar šīs teorijas palīdzību izskaidrot tēlnieka nedēļām, mēnešiem vai pat gadiem ilgo darbu pie kaut kādas statujas, modelēšanas, pieskanīgas formas meklējumus, veidojuma mēģinājumus, pārlabojumus un atkārtojumus? Acīm redzot, «jūtu» teorija ir pavisam nepilnīga, var pat sacīt, aplama. Māksla nav mehānisks jūtu rotaļas atspoguļojums, bet apzināts, apzinīgi strādāts, reizēm garš un grūts radīšanas darbs.

Īstenībā ar vienu teikumu nav iespējams atbildēt uz jautājumu: kur meklējama māksliniecisķi radošā dziņa? Ierosinājumi

te var plūst no vairākiem avotiem. Galvenais cēlonis gan laikam būs iedzimtā vispārcilvēciskā jaunradīšanas dziņa. Mākslinieka to stiprā mērā atbalsta jaunradīšanas un veidošanas iespējas apziņa. Tās šķiras mākslinieka, kura pati pēc savas sociālās un psihiskās dabas ir radītāja un veidotāja, mākslinieciskās radīšanas instinkts būs sevišķi spēcīgs un dzīvs. Radošā dziņa allaž strāvo no mākslinieka psihes dziļumiem. Bet kā vētra ūdeņus, šos dziļumus ieviļņo lielās šķiras idejas. Mākslinieks, kas dzīvo un cīnās līdzi savai šķirai, divkārt intensīvi sajūt lielo dzinēja spēku. Jau pašam par sevi tam itin kā dzejiskas iedvesmas raksturs. Viņš pats bieži noder kā mākslinieciska tēlojuma objekts. Mākslā, it sevišķi dzejā un daudzās simbolistiskās alegorijās, kuras attēlo proletariāta atsvabināšanās cīņu un sociālistiskās jaunradīšanas trauksmi (piemēram, Raiņa *«Ave, sol!»*). Bet vispārējā proletariāta cīņas un sociālās revolūcijas idejas iekustina neskaitāmas sīkākas idejiskas un psihiskas problēmas, kuras vispirmā kārtā nodarbina mākslinieka smadzenes un dvēseli. Viņa doma darbojas ap jautājumiem, kuri nenobīdāmi izceļas visas viņa šķiras un katra viņas atsevišķa locekļa priekšā. Kā vanags sociālistiskā doma ceļas līdz mākoņiem augstu un tad atkal nolaižas līdz pat zemes līdzenumiem. Mākslinieka jūtas viļņojas līdzi šiem domas skrējieniem un fantāzijā vai nu simbolistiskās ainās, vai reālos tēlos skata jauno patiesību un jaunas dailes veidošanos. Proletāriskais mākslinieks ar savām sevišķām iedomas un jūtu aptvaru spējām uzķer to, kas proletariāta masās, neskaidri apjausts un tikko nomanāms, rosās — kā rūgstoša, nenoskaidrojusies viela. Radošā doma un fantāzija apvieno, sakausē, kristalizē un izveido klīstošos elementus noteiktos, visiem saprotamos, dailes un spēka apstarotos mākslas tēlos un tēlojumos. Proletāriskais mākslinieks vispirmā kārtā nav tikai pasīvs novērotājs un attēlotājs, bet līdzcīnītājs un līdzradītājs. Un, ko viņš iz saviem dvēseles dziļumiem smeļ un individuāli skatītu, īpatnēji izjustu un attēlotu sniedz savos darbos, tur viņa šķira saklausa savus dziļākos sirdspukstus un redz atēnojamies savu idejisko seju.

Tieši paša piedzīvojumi, pārdoma un izjūtas sakrāj mākslinieka garā un psihē to materiālu, no kura viņš veido savus tēlus. Tikai šajā ziņā proletariāts pats un it sevišķi tie, kas sevi iedomājas par proletāriskās mākslas kritiķiem, bieži maldās. Piedzīvojumi, pārdzīvojumi un iespaidi vēl nav viss, un ar tiem vien vēl neviens par mākslinieku nav ticis. Arī laba griba, čaklība un zināma veiklība rīkoties ar spalvu vai pindzeli un krāsām nevienu vēl neceļ mākslinieka godā. Vienkāršs pārstāstījums, atreferējums vai kopējums nav mākslas darbs. Vienīgi radošā mākslinieciskā fantāzija ir tas spēks un tā īpatnējā mākslinieciskā spēja, caur kuru rodas īsti mākslas darbi. Šis psihiskais spēks, kā katra cita sarežģīta un dziļi ieslēpta dvēseles spēja, grūti izpētāms un vēl

grūtāk populāri iespējams. Lielajam vienkāršajam ļaužu vairumam, diemžēl, vēl vienmēr ļoti vāja sajēga par to. Vēl nožēlojamāk, ka arī proletāriskās mākslas teorētiķiem tikai retumis gadās laba griba izprast un atzīt šo galveno — mākslas darbus veidojošo psihisko faktoru. Bet bez tā skaidras atziņas nekas nav izskaidrojams. Bez tā pieejama tikai mākslas darba āriene, bet viņa dziļākā iekšējā būtība paliek pilnīgi apslēpta. Radošās fantāzijas raksturojums it sevišķi grūti iespējams tāpēc, ka viņa ir tā individuālākā starp visām mākslinieka dvēseles spējām. Viņa ir tā, kas mākslas darbam piešķir viņa atsevišķo, īpatnējo nokrāsu. Mākslinieks var stāstīt tikai par to, kā darbojas viņa paša fantāzija. Viņš tātad var apgaismot vienu individuālu momentu vispārējā mākslinieciskās radīšanas darba procesā. Mākslinieku pašu uzzīmējumi rāda, ka radošās fantāzijas rosība, paņēmieni un darbība katram mazliet savādāka. Tikai nedaudzi kopēji vilcieni tur sazīmējami.

Vispārējs fakts tas, ka ne no kā arī mākslinieciskā fantāzija nevar radīt. Zināms novērojumu, pārdzīvojumu un izjūtu materiāla krājums arī viņai nepieciešams. Nav jāpārprot mākslinieciskū novērojumu uzkrāšanas procesa savādības. Mākslinieks nekad neiziet pasaulē un dzīvē ar iepriekšēju nolūku novērojumus krāt. Tas ir zinātnieka, ne mākslinieka novērojumu veids. Mākslinieks dzīvo līdzi dzīvē, un novērojumi viņam krājas paši atmiņā. Atmiņa, sevišķi mākslinieciskā atmiņa, neuzņem un neuzglabā visus iespaidus un pārdzīvojumus. Tad tur vienā pašā dienā sakrātos nepārskatāms, neorganizēts iespaidu juceklis, kurā apziņa maldītos kā mežā, kā haosā. Atmiņa pati nenotveramā kārtā šķiro iespaidus. Dažus patur, dažus atmet. Daži uz laiku laikiem paliek apziņā, bet daži nogrimst aizapziņas nepieejamos krājumos, no kurienes radošā fantāzija vajadzības gadījumā smeļ un lieto. Un pie tam nebūt nav jādomā, ka apmērā tie plašākie un intensivitātē spēcīgākie iespaidi un jūtu saviļņojumi allaž paliek atmiņā. Bieži vien lieli satricinājumi aizmirstas viegli, bet kāds šķietami niecīgs sīkumiņš iespiežas uz visu mūžu. Atmiņai ir sava — mums šimbrīžam nepieejama un neizskaidrojama loģika. It sevišķi mākslinieciskai atmiņai.

Mākslas darbam nepieciešamos iespaidus un ārējos novērojumus mākslinieciskais indivīds uzņem pa lielum lielākai daļai ar abu augstāko ārējo jutekļu — redzes un dzirdes palīdzību. Sakarā ar to atzīmējami arī divēji mākslinieku tipi: redzes un dzirdes tips. Pie pirmās kategorijas pieskaitāmi gleznotāji un tēlnieki, pie otrās — mūziķi. Rakstnieki stāv itin kā vidū starp abiem tipiem, ar pārsvara īpašībām te uz pirmās, te otrās kategorijas pusi. Tomēr abas kategorijas nav pārāk stingri norobežojamas. Vispār te var runāt tikai par vienas vai otras kategorijas īpašību pārsvaru. Bet daudzos gadījumos novērojams, ka, piemēram, mūzi-

ķiem viņu skaņu tēlojumā ieaužas arī manāmi redzes iespaidi. Un, no otras puses, pazīstami mēģinājumi muzikālās skaņas un ritmu, vispār muzikālo ideju attēlot gleznā un tēlā. Ir skulptūras darbi, kurus ar pilnu tiesību sauc par plastiskās, uzskatāmās formās ieveidotu mūziku. Un, no otras puses, dažas gleznas saceļ novērotājā itin kā skaņu ieviļņojumus un vispār mūzikas iespaidu. Tas atkarājas no mākslinieciskā nolūka, bet lielā mērā arī no paša skatītāja vai klausītāja psihes un estētiskās fantāzijas īpatnējības.

Varam sacīt, ka jau pašu estētisko novērojumu un iespaidu uzkrāšanā mākslinieka radošā fantāzija darbojas līdzi — izvēlēdama, kārtodama, nogrupēdama un kombinēdama. Pazīstami vairāki fantāzijas tipi. Viena tipa fantāzija galvenā kārtā uztver stāvošas, statiskas parādības un formas. Otra — plūstošās, ritošās, dinamiskās. Sakarā ar to var runāt par lirisku un dramatisku fantāziju utt.

Par pēdējo — tiešo radošās fantāzijas impulsu valda dažādi ieskati. Psiholoģiskā un estētiskā «ģēniju» teorija runā par iedvesmu, par «dievišķu dzirksteli», kura pēkšņi aizliesmina mākslinieku un aizrauj radīšanas darbā. Mēs, protams, nevaram atzīt nekādas dievišķas iedvesmas mākslinieka, kur viss ir caur un cauri cilvēcisks, tāpat kā kurā katrā cilvēciskā būtnē. Mēs drīzāk runātu par idejisku vai psihisku sajūsmu, par ārkārtīgi spēcīgu jūtu uzplūdu, kas uztrauc gribu ķerties pie darba un veidot.

Kā katrā darbā, arī mākslinieciskās radīšanas darbā sākumā ir savs nolūks. Sakarā ar apstrādājamās vielas īpašībām un iejūsmas raksturu mākslinieka nolūks var būt šaurāks un plašāks, jau sākumā pilnīgi gatavs vai arī tikai vispārējos vilcienos apjausts un pašā darbā izstrādājams. Kaut kādu vispārēju principu te uzstādīt nav iespējams. Mākslinieciskās radīšanas plāns pilnīgi atkarājas no mākslinieka paša individualitātes savādībām. Ir mākslinieki, kuri strādā pēc iepriekš pilnīgi izveidota plāna. Tie palaikam tie, kuriem radīšanas procesā spēcīgi līdzdarbojas intelektuālais — prāta elements. Noteikts plāns visvairāk piemērots plašāka apjoma darbam, piemēram, romānam un drāmai, kur blakus tiešai izdomai un sajūsmai vajadzīga arī plaša mākslinieciska tehnika. Īsāki sajūsmas darbi, piemēram, liriski dzejoļi, palaikam tiek rakstīti bez jebkāda iepriekšēja plāna. Tur noteicēja, vadītāja un veidotāja ir pati sajūsmas plūsma.

Gan katra atsevišķa mākslinieka radīšanas veidā var uzzīmēt vispārējus valdošus paņēmienus, bet tomēr, dziļāk ņemot, katrs mākslinieciskās radīšanas akts ir par sevi patstāvīgs un atšķirīgs no citiem. Radošai fantāzijai ir neskaitāmi, allaž jauni izteiksmes ceļi un līdzekļi. Jau radīšanas darba ievadošais iepriekšējais vielas apjausmas un aptvara veids stipri dažāds. Dažreiz mākslinieks pārskata apstrādājamo vielu visā viņas plašumā un visumā.

Citreiz atkal tikai kādu mazu, sākuma daļu, bet pārējais piekombinējas un piesaistās pašā darbā. Dažreiz radīšanas impulsu iekustina veselas ainas vai tēla kopiespaids, citreiz atkal kāds niecīgs sīkumiņš tā piesaista mākslinieka interesi, ka viņš var no tā atraisīties tikai radīšanas darbā. Tas attiecināms uz itin visām mākslas nozarēm: literatūru, gleznieciību, mūziku. Pašā mākslinieciskās radīšanas aktā līdzšinējā mākslas psiholoģija atzīmē četras stadijas jeb pakāpes.

Sajūsma — radniecīga «dievišķīgās» mākslas «iedvesmai». Visas mākslinieka psihes cildens, straujš saviļņojums, kurš itin kā izceļ nākamā mākslas darba ideju.

Koncepcija jeb idejas pirmais veidojums, kas sakarā ar radošā talanta īpatnējību var būt vairāk vai mazāk pilnīgs.

Pirmais izteiksmes uzmetums jeb mākslas darba skice — iedomā jeb reāli uzmesta.

Pēdējais, galīgais idejas izveidojums.

Šī shēma ir visai nedroša. Uz viņu palaisties un pie viņas konsekventi pieturēties mākslas darbu analīzē nav iespējams. Viņa ar savu zinātnisko noteiktību tikpat nepilnīga kā iedvesmas teorijas nenoteiktais šablons. Kaut kādi vispārīgi likumi te nav uzstādāmi. Radošā fantāzija rīkojas brīvi un nekādos trafareta rāmjos neļaujas iespraukties.

«Iedvesmas» teoriju galīgi pie malas atmetušiem mums jāsaka tālāk, ka mākslinieciskā radīšana ir darbs. Nopietns un grūts smadzeņu un jūtu apvienots darbs. Lai viņu kaut cik izprastu, sekosim, piemēram, literāriskajam radīšanas darbam viņa galvenajos virzienos — lirikā un prozā.

Īss, pārskrējošs dziļāks vai vieglāks jūtu saviļņojums parasti prasa liriska dzejoļa izteiksmi. Arī spilgtam idejiskam mirklim nepieciešama virzoša jūtu straume. L i r i k a vispār ir jūtu māksla. Neizjusta viņa paliek kokaina un nedzīva un galu galā nav vairs lirika, bet vienkāršs dzejisku vārdu savārstījums. Lasītājam labs lirisks dzejolis liekas tik vienkāršs un viegls, it kā pats par sevi jau gatavs rodas dzejnieka fantāzijā. Tāds iespaids ir stipri izplatīts. Ar to pa daļai izskaidrojama tā uzkrītošā parādība, ka gandrīz visi jaunie iesācēji vispirmā kārtā iemēģina roku lirisku dzejoļu rakstīšanā. Tāpēc katras tautas un šķiras literatūrā tik daudz pantu un tik visai maz īstas, ideju un jūtu satura bagātas, izteiksmē mākslinieciski pilnīgas liriskas dzejas. Patiesībā lirisks dzejolis tikai pēc sava ārējā apmēra ir vieglākā un pieejamākā literāriskas izteiksmes forma. Viņš neprasa tik daudz laika, papīra un tintes kā stāsts un drāma. Bet viņa psihiskā satura izveidojums un ieveidojums pieskaņotā ārējā formā ir visai sarežģīts un grūts darbs. Ne ikkatrs jūtu viļņojums ir pietiekoši spēcīgs, lai prasītos ārējās mākslinieciskās izpausmēs. Māksliniekam vajadzīga stipri attīstīta pašnojautas, tā sakot, intuitīvas paškritikas

spēja, lai atšķirtu pārskrejošo no paliekošā. Vienkāršu cilvēciskas sajūtas mirkli no dziļāka dzejiskas ierosmes impulsa. Pat veciem dzejas praktiķiem bieži vien te aptrūkst minētās paškritikas spēja. Taisni piesavinātā dzejas praktika un viegli lietojamā izteiksmes tehnika viņus pavedina arī mākslinieciski mazvērtīgus jūtu un sajūsmas ieviļņojumus attēlot dzejoļa veidā. Tāpēc visu labāko dzejnieku darbos blakus spēcīgiem liriskiem darbiem bieži atgadās pavisam vāji panti.

Lirika tikpat savā saturā, kā izteiksmē vismazāk cieš atkārtojumu, pierastu veidu un šablonu. Jau pašai liriskai momenta sajūsmai jābūt svaigai, īpatnēji atšķirīgai un patstāvīgai. Prieks un sāpes, līksme un skumjas, drosme un pagurums, cīņas trauksme un bezcerības izmisums — tas viss tūkstoškārt apdzejots. Un tūkstots pirmais dzejolis nedrīkst atkārtot nekā no tā, kas atrodams iepriekšējos. Sajūtas jau gan pēc savas dabas ir individuāli īpatnējas un nekad neatkārtojas. Bet daudz mazāka cilvēciska iespēja uztvert šīs atšķirīgās savādības. Vēl mazāka — izteikt viņas īpatnējā dzejas formā. Aizgūtā un pašizstrādātā, piesavinātā rutīna dzejnieku viegli saista pie pazīstamām formām, pie izteiksmes trafareta. Vairāk kā citās literatūras nozarēs lirikas māksliniekam jābūt arī formas jaunradītājam. Tas nenozīmē, ka viņam uz katra soļa jārada jauni vārdi un apzīmējumi jauniem jēdzieniem. Tas viņam jādara ar sevišķu apdomu un tikai retos, pavisam nepieciešamos gadījumos. Bet viņam jālūko jaunajam dzejiskās domas kombinējumam arī jauna valodas kombinācija. Jaunam dzejiskam pieredzējumam un izjūtai jauns krāsu, skaņu un gleznu attēls. Sajūsmas īpatnējai plūsmai — jauns ritma un pantmēra veids. Tā sauktā saistītā dzejas izteiksmes valoda pat ar visiem saviem izstrādātiem likumiem pieļauj māksliniekam visplašākās veidojuma variācijas un viņu izvēli. Jau vienkāršs vārdu pārstatījums parastā teikumā var izteikt pavisam jaunu domas un jūtas noskaņu vai nokrāsu. Bez tam dzejnieka rokās ir visi valodas krāsu un skaņu elementu bagātie krājumi, no kuriem viņš ņem līdzekļus dzejiskās domas izteiksmei. Pamata krāsas un tāpat skaņas ir negrozāmi vienas un tās pašas. Ar viņu pārstatījumiem, savienojumiem, sajaukumiem un kombinācijām iespējams attēlot visu to nokrāsu un noskaņu dažādību, kura izpaužas cilvēka psihes ieviļņojumos.

Lirisks dzejolis nekad nerodas gatavs vai pat viegli darināms, kā tas liekas paviršiem dzejas cienītājiem un iesācējiem dzejniekiem. Jau pati pirmā sajūsmas strāva mākslinieka apzinīgi uztverama. Skaidrojama dzejiskas pārdomas filtros un veidojama radošas fantāzijas laboratorijā. Tur konkrēti uztvertiem psihiskiem rosmināj umiem pievienojas pieskanīgi, no aizapziņas krājumiem izcelti elementi, un tā pirmējā neskaidrā plūsma dabū noteiktas trauksmes raksturu. Dzejniekam rodas nojēga, kādā straujumā

viņa plūst un kādā valodas ritmā viņa attēlojama. Dzejiskā tēlojuma mākslinieciskais nolūks allaž ir sacelt lasītājā to pašu vai apmēram to pašu jūtu ieviļņojumu, tos pašus idejiskos un estētiskos priekšstatus, kuri tēlojas dzejnieka fantāzijā. Tāpēc liriskā dzejoļa ritmam jābūt izaugušam no zināmas jūtu plūsmas tempa un viņas vispārējā rakstura un jāpaliek ar to organiski savienotam. Ritms nekad nav vienmuļīgs, vienmērīgos paņēmienos atkārtota takts. Ar krāsu un skaņu, ar gleznu un melodisku kombināciju piepalīdzību viņam jāsaceļ lasītājā dzejnieka paša pārdzīvojuma attēls. Liriskam tēlojumam ar pirmajām rindām jāsaceļ lasītājā psihiska un idejiska nojausma. Tālāk jārada skaidrs tēlojamā objekta priekšstats, un beigās tas ar tādu spēku un straujumu jāievada lasītāja psihes un apziņas pasaulē, ka viņa fantāzija dzīvi sarosinās līdzi un līdzi ieviļņojas viņa dvēsele. Visintīmākai, rāmākai lirikai dziļi iemīt zināma dramatisma elementi. Jo ikkatra psihiska pārdzīvojuma process pēc savas dabas īstenībā nes dramatisma raksturu. Tur ir ieskaņa, sakāpinājums un izskaņa. Tā var parādīties visdažādākajos veidos un kombinācijās, bet pamattendencē arvien paliek zināma vienādība.

Aiz mākslinieciskās psihes savādībām arī liriskā fantāzija — kā fantāzija vispār — parādās dažādos veidos. Raksturīgākie radošās fantāzijas veidi ir tā sauktais sensoriskais un motoriskais, impresionistiskais un ekspresionistiskais. Populāri runājot, var sacīt, ka pirmais no viņiem uztver un izpauž vairāk nekustošu, statisku priekšmetu un parādību, krāsu, līniju, apveida u. c. iespaidus. Otrais atkal — vairāk tieksmju, kustību un strāvojumu iespaidus. Palaikam liriskā fantāzijā pārsvars pirmajiem elementiem. Tomēr pilnīgi tīrā veidā šie fantāzijas tipi tikpat kā nemaz nav sastopami. Sensoriskajiem, statiskajiem elementiem lirikā allaž pievienojas arī motoriskie, dinamiskie. No šiem pēdējiem tad arī liriska dzeja dabū saistoši dramatisko, dzīvi plūstošo un ierosinošo raksturu (piemēram, Raiņa «Kalna kāpējs»).

Dzeju un prozu nešķir vien ārējais izteiksmes veids. Zināms, saistītā un nesaistītā valoda gan arī pati par sevi ir skaidri apjaušams atšķirības līdzeklis. Bet raksturīga starpība ir jau pašā dzejas un prozas izdomas un izjūtu veidu būtībā. Dzejā no pirmā acu uzmetiena skaidri samanāma tīrās sajūsmas būtība, dzejiskās izdomas nerealitāte, simbolika, skatīšana krāsās, dzejiskos tēlos un tēlojumos. Mākslinieciskās prozas izdoma paliek tuvākā sakarā ar reālajām parādībām. Viņai stiprāka loģiskas domas un prāta elementu piekrāsa. Tāpēc arī viņas izteiksmes līdzekļi, prozas valoda, tuvāka konkrētai sadzīves un sarunu valodai.

Mākslinieciskās p r o z a s fantāzija vairāk izlieto tiešos, konkrētos novērojumus un iespaidus. Un, lai gan arī tos viņa kristalizē un pārveido, lai arī tos mākslas darbā tāpat nes jūtu apakšstrāva un apstaro izjusts mākslas daiļums, tomēr reālie elementi

viņā daudz manāmāki nekā dzejā. Prozai vispār pieietamāks idejisks saturs. Tāpēc pusmākslinieki un diletanti tik bieži iedomājas, ka beletristiska proza ir vienkāršs, krāsām un gleznām drūsku izraibināts, dialoģizēts feļetons vai ievadraksts.

Mākslinieciskās prozas radošā fantāzija vispār tver plašāk nekā liriskā. Pazīstam gan arī īsus sajūsmas tēlojumus prozā. Bet tā patiesībā ir nesaistītā valodā rakstīta lirika — stipri līdzīga brīvā ritumā un formā rakstītiem liriskiem dzejoļiem. Liriskai dzejai bieži vien pietiek ar zināmas sajūsmas ieviļņojumu lasītājā, ar zināmas psihiskas jutoņas noskaņu radīšanu. Proza ar saviem mākslinieciskiem tēlojumiem un estētiskiem priekšstatiem allaž cenšas ierosināt zināmu sociālu vai individuālu ideju. Māksliniekaprozaiķa ierosmes sākumos vienmēr atrodama kāda doma, sociāla, individuāla vai psihiska problēma, kuru rakstnieks cenšas atrisināt.

Dzejiska domāšana ir domāšana ar tēliem un simboliem. Ar to viņa atšķiras no zinātniskās. Bet tāpēc nevajag iedomāties, ka mākslinieciskai domai nav nekā kopēja ar zinātnisko. Mākslinieciskās prozas izdomā parastai loģiskai domai piekrīt ievērojama loma. Prozas darba idejiska satura izdomājumā rakstnieks iet pa tiem pašiem zinātniskās domas ceļiem un nonāk pie tādiem pašiem slēdzieniem. Viņa domāšanas veids atšķiras no zinātniskā ar to, ka viņš neoperē abstraktiem jēdzieniem, bet skata idejas veidošanās gaitu dzīvos tēlos un gleznās. Dialektiskās domas process viņam mākslinieciskā fantāzijā notēlojas divu vai vairāku pretišķu cilvēku, divēju šķiru, divēju pasauļu savstarpējās cīņas ainās. Ikviens abstrakts jēdziens viņa fantāzijā rādās ārēju formu tērpā. Vienmēr viņam acu priekšā dzīvais cilvēks un ritošā dzīve. Tā var būt vairāk tieši novērota vai vairāk paša sakombinēta un izdomāta, bet vienmēr viņu pašu un viņa lasītāju pārliecinoša un ticama. Tāpēc tai jābūt ne vien loģiski pareizai, bet arī psiholoģiski patiesai. Taisnību sakot, loģiska un idejiska pareizība mākslinieka nav obligatoriska. Psiholoģiskā turpretī — katrā ziņā. Zināms, priekš paša mākslas darba un it sevišķi priekš viņa lasītāja ir labāk, ja mākslinieks zināmo ideju pareizi uztvēris un pareizi līdz galam izdomājis. Tad visā tēlojumā būs izmanāma noteiktība un skaidrība, viņš lasītājam sniegs tiešākus un spēcīgākus ierosinājumus. Bet nepamatots ir prasījums, lai rakstnieks katrā ziņā attēlotu ideju pilnīgi pieskaņoti viņas zinātniski loģiskai koncepcijai. Piemēram, vispārējā sociālistiskā ideja ir tik vispārpazīstama, populāra un viegli aptverama, ka viņas pārtēlojums pat tajā vislabākajā beletristiskās prozas darbā izliksies maz interesants. Tāpēc, ka pamatsaturā viņš nesniegs nekā jauna, bet atkārtos sen pārdomāto un redzēto. Bet radošā fantāzija rakstnieku sargā no atkārtojumiem, pārtēlojumiem un vienmuļības. Viņas dzīvie tēli nekad nav pēc šablona izgrieztas koka figūras.

Viņas skatītā dzīve nav sociālistiskās iedomas šaha galds ar rūpīgi nomērotiem vienādiem baltiem un melniem plankumiem. Viss viņa tēlojums nav kails sociālistisku ideju pārvārstījums. Radošai fantāzijai ir liels reālās dzīves piedzīvojumu un pārdzīvojumu krājums. Viņa zin, ka dzīvē nekas nenotiekas pēc šablona un priekšrakstiem. Dzīvā cilvēkā idejiskā atziņa un labā griba reti kad pilnīgi savienojas ar pilnīgu psihisku saskaņu un instinktiem. Daudzas reizes idejiska pārliecība skubina cilvēku uz vienu pusi, bet instinkti — iedzimtie un ieaudzinātie psihiskie spēki dzen uz otru pusi. Tā izceļas zināms duālisms, divatnējība cilvēka paša garīgā būtnē. Daudzkārt šķiras apziņa un pienākums uzliek cilvēkam zināmus prasījumus. Bet viņa paša individuālās, personīgās intereses tiem runā pretī. Tā dzīvē un cilvēkā izceļas neskaitāmas pretrunas. Dažādos sabiedriskos apstākļos un dažādās psihiskās individualitātēs rodas vissarežģītākie konflikti ar visādiem idejiskiem un psihiskiem samezglojumiem un atrisinājumiem. Te rakstnieka radošai fantāzijai tas plašākais izdzīves lauks. Viņa vēro veidojošos idejiskos konfliktus un visus tos dažādos jūtu un sajūsmu saviļņojumus, kas rosās līdzi idejiskiem samezglojumiem un atrisinājumiem. Viņa uztver to īpatnējo savādību, kādā ikkatra atsevišķa cilvēka psihe atbalso vienas un tās pašas idejas gaitu. Un šo individuālo savādību attēlotais prozas darbs nekad nepaliek vienmuļīgs, garlaicīgs un šablonisks. Dzīvs cilvēks, arī tas visikdienišķākais, nekad nav šablonisks. Mākslas tēlojumam viņš visparocīgāks un pievilcīgāks ne tur, kur viņš saskan ar savas sabiedrības un savas šķiras vairākuma locekļiem, bet kur viņš manāmi atšķiras no tiem. Vai nu to pašu kopējo ideju viņa individualitāte uztver kādā īpatnējā variācijā, vai uztver to pavisam nepareizi un virza viņu uz līkiem sāņu ceļiem — visur viņš ar saviem maldiem un kļūdām sniedz jaunu, pievilcīgu vielu radošai mākslinieciskai fantāzijai un mākslas tēlojumam piešķir īpatnējas savādības un pievilcības nokrāsu. Arī tādi prozas tēlojumi ar negatīvas tendences un rakstura cilvēkiem blakus estētiskām sniedz arī ievērojamas idejiskas vērtības. Viņi rada idejas un dzīves otro pusi un tā palīdz labāk saprast arī pozitīvo. Saules spilgtums tikai pretī ēnām izceļas visā savā pilnībā. Dienu mēs īsti apjaušam tikai tad, kad nakts pagājusi. To vajadzētu ievērot visiem tiem atzīstamiem sabiedriskiem darbiniekiem un vājiem mākslas sapratējiem, kuri mākslā meklē vienīgi tikai pozitīvu sociālisma tendenci un šabloniskus idejas tipus.

Dzejas radīšanas darba tehnikā vairāk darīšanas ar valodas sīkajiem elementiem — jūtu noskaņu un krāsu raksturojumiem. Prozas darba plašākais saturs prasa arī plašāku izdomas un tēlojuma stilu. Ja jau lirisks dzejolis nevar iztikt bez dramatiska nerva, tad vēl daudz vairāk vajadzīgs tas plašākā prozas tēlojumā. Dramatiskā plūsma var būt rāmāka un spēcīgāka — skato-

ties pēc sižeta dabas un pēc tā, kā rakstnieks viņu aptvēris un izjutis un kāds estētisks nolūks viņam priekš acīm. Smagai, grūtai domai un lēni atrisināmai idejai viņš piemēro smagākas, sarežģītākas izteiksmes formas. Straujākas, mainīgākas darbības attēlojumam piemērots arī koncentrēts, īsāks un impulsīvāks izteiksmes stils. Stila jēdziens neaptver tikai ārējās izteiksmes formu, bet arī paša mākslas darba satura idejisko un psihisko veidojumu, ko galvenā kārtā nosaka rakstnieka individuālā īpatnējība. Tāpēc jāsaka, ka stils — tas ir mākslinieks pats. Iesācējiem, ceļa meklētājiem rakstniekiem vēl nevar būt sava stila. Tie tikpat iedomas un izjūtas, kā izteiksmes veidos mēģinās pakaļ lielajiem paraugiem. Tas arī ir gandrīz vienīgais literāriskās attīstības ceļš. No lieliem paraugiem mācīdamies, ar dažādiem mākslinieciskās prozas radīšanas veidiem iepazīdamies, iesācējs rakstnieks beigu beigās saklausa arī sava paša īpatnējību un izstrādā tai piemērotu izteiksmes stilu.

Pats mākslinieciskās lirikas un tāpat prozas radīšanas darba tehniskais process gandrīz katram dzejniekam un rakstniekam savādāks. Piemēram, Poruks savus dzejoļus un tāpat stāstus ir rakstījis viegli, kā rotaļādamies, daudzkārt lielā steigā un trūkuma spiests. Tas viņa darbos arī viscauri manāms. Viņa dzeja ir vienkārša, nemeklēta, bieži vien naiva, nepietiekoši saskaņota un stilizēta. Novelēs bieži gadās pavisam neizjustas un neizstrādātas vietas. Kompozīcijas trūkums vispār sajūtams. Tikai īsta, dziļa sirsnība un sajūsma lasītāju nes pāri visiem izstrādājuma trūkumiem un nepilnībām. Satura un ārējās izteiksmes pilnīgs saskaņojums ir tas grūtākais uzdevums mākslinieciskās radīšanas darbā. Pat veciem piedzīvojušiem māksliniekiem tas ne ikreiz izdodas. Tīri psihiskas sajūtas un intuitīvas tieksmes itin kā vairās un nepacieš samērā ilga, rūpīga tehniska apstrādājuma procesu. Un, no otras puses, atkal tehniska izstrādājuma darbs bieži tā aizņem mākslinieku un saista pats par sevi, ka viņš it kā piemirst sekot jūtu un sajūsmas sīkākajiem viļņojumiem un ieaust tos viscaur izteiksmes tehnikas metos. Tā iznāk formas ziņā pievilcīgi, bet jūtu saturā pavēsi, nepietiekoši izjusti dzejas un prozas darbi. Pretim Poruka lirikai raksturīgs piemērs te ir Blaumaņa dzeja. Tā ar vislielāko rūpību un dziļu literāriskas tehnikas sapratu un veiksmi izstrādāta pēdējos sīkumos. Un klasiski pilnīgas formas pievilcība lasītājam liek aizmirst šur tur izmanāmas sajūsmas un jūtu satura trūkumu. No agrāk aplūkotiem piemēriem mēs jau zinam, ka mākslas formai jau pašai par sevi ir zināma vērtība un ka viņa par sevi vien arī var stipri ierosināt estētiskās patikas sajūtu.

Mākslinieciskās radīšanas darbs vispirmā kārtā ir darbs ar visiem darba atribūtiem un nevis viegla rotaļa un izprieca. Ne velti buržuāziskā estētika tik daudz runā par mākslas «radību

sāpēm» un par «vārda mokām». Mēs minējām, ka ikkatra jauna jūsmu uzplūsma nāk savādā tempā un savādā veidā. Un mākslinieka ir liels darbs atrast viņai piemērotu un pieskanīgu izteiksmes formu. Visu lielo dzejnieku un rakstnieku rokraksti liecina, ar kādām pūlēm un kādā lielā darbā radušies šķietami tik vienkāršie, vieglie un graciozie mākslas tēlojumi. Tur redzam mākslinieciskās iedomas un izteiksmes pirmos apvienošanas mēģinājumus, saskaņas meklējumus, strīpojumus, pārlabojumus, atkārtojumus un jaunus meklējumus. Daudzreiz iesāktais un labi iestrādātais darbs tiek atmests pie malas, jo mākslinieks pamazām pārliecinās vai nejauši uzķer, ka tas nesaskan ar iekšējo izjūtu un mākslinieciško nolūku. Piemēram, Tolstojs savus lielos romānus nezin cik reižu pārstrādājis, koriģējis un pārrakstījis. Šo ražojumu rokraksti liecina, cik daudz laika, smadzeņu piepūles un vienkāršas praktiskas uzcītības un izturības prasa «mākslinieciska rotaļa». «Iedvesma», «ekstāze» un tamlīdzīgi mistiski jēdzieni ir nieki. Neviens lielāks mākslas darbs nav radies kā pa sapņiem un miegu. Pat tādi reliģiozas jūsmas apdvesti un mistikas caurausti mākslinieciskās prozas darbi kā Dostojevska lielie psihiskie romāni rakstīti ar lielu piespiešanos, fizisku nogurumu un zem nenovēršama vajadzības spiediena.

Katram redzams, ka visu šo laiku, par mākslas un mākslinieciskās radīšanas psiholoģiju runādami, turējām acīs atsevišķo mākslinieku — mākslinieciski radošo indivīdu. Te varētu zīmēt pārāku saistīšanos ar buržuāziskās mākslas psiholoģijas un estētikas tradīcijām. Tagadējos proletāriskās mākslas meklējumos un mēģinājumos vienā laidā tiek uzsvērts kolektīvais radīšanas veids pretim individuālajam. Individuālais mākslinieciskās radīšanas princips esot radies buržuāziskā iekārtā un tiekot likvidēts līdz ar to. Proletāriskās radīšanas veidam jāesot kolektīvajam. Ja tā, tad patiešām velti tērēts laiks, aplūkojot individuālo mākslinieciskās radīšanas psiholoģiju. Tad jāmeklē pavisam jauni kolektīvas mākslas pamati, jauna radīšanas psiholoģija un jauni darba veidi.

Mums tomēr te liekas liels pārpratums. Kā arvien šādos lielu saviļņojumu un pārejas laikmetos, arī te jaunas atziņas un izstrādātas jaunas pārliecības vietā uzstājas vienkārša jauna frāze. Skanīga revolucionāra frāze, kura patīkami skan sajūsminātu meklētāju ausīm un aizsedz jēdziena pilnīgo tukšumu. Tomēr kolektīvās mākslinieciskās radīšanas prasījums tiek uzstādīts tik kategoriskā veidā, ka mums negribot jāapstājas un jāuzkavējas arī pie tā.

Pirmatnējo sinkrētisko mākslu vispārīgi gan var uzskatīt kā kolektīvas kopdarbības rezultātu. Atskaitot pirmatnējo ornamentiku un kosmētiku, mums nav gandrīz nekādu citu norādījumu, ka senatnes mākslas radītājs varētu būt arī atsevišķais cilvēks. Pirmā mākslinieciskā iedoma varēja rasties arī atsevišķā indivīda galvā.

Bet viņas izveidojums un vispār pirmatnējās mākslas praktiskais izlietojums ģints vai cilts kopējā dzīvē ir caur un cauri kolektīvistisks. Tomēr pavisam pārsteidzīgs būtu prasījums, lai modernās proletāriski kolektīvistiskās mākslas radīšanas darbs atgriežas pie pirmatnējiem radīšanas veidiem. Tad jau būtu jāprasa arī, lai proletariāts visā savā sabiedriskajā un ekonomiskajā dzīvē atgriežas pie pirmatnējām formām, lai viņš arī moderno rūpniecisko ražošanu iekārto pēc bušmeņu zemes un Patagonijas «komunisma» paraugiem. Protams, tāds prasījums mūsu laikos var noderēt tikai jokam. Bet līdz ar to tikpat jocīgs paliek prasījums iekārtot māksliniecisko radīšanas darbu pēc tiem paraugiem. Jo mākslas darbs ir tikai viena nozare proletariāta garīgās nodarbības laukā, un nav izprotams, kāpēc to vienu varētu ieskatīt kā izņēmumu starp visiem pārējiem.

Arī vēlāko vēsturisko laikmetu māksla mums nedod nekādu ierosinošu un pārliecinošu paraugu, pie kuriem mēs tagadnē varētu atgriezties. Ja kolektīvais radīšanas veids katrā ziņā saucams par proletārisku, tad pie proletāriskās mākslas pieskaitāma arī kolektīvi izdomātā un izstrādātā tautas dzeja — epi un pasakas. Bet tas nav iespējams aiz tā vienkāršā iemesla, ka, piemēram, liriski episkajā tautu dzejā galvenā kārtā apdziedāti dievi, karaļi, varoņi un vadoņi. Ne tikai mākslas vēsturniekam un psihologam — katram vienkāršajam cilvēkam zināms, ka senatnes kolektīvistiski radītā dzeja kalpo autoritāristiskajam pasaules uzskatam un kultivē individuālismu. Tai nav ne mazākās proletāriskā kolektīvisma pazīmes.

Tātad kolektīvais radīšanas veids vien mums nebūt vēl negarantē proletārisku mākslu. No otras puses skatoties, atkal redzam, ka pat buržuāzijas individuālisma laikos atrodami kolektīvisma un proletariāta ideju apgaroti atsevišķu mākslinieku darbi (Džeks Londons, Gorkijs). Tātad kolektīvais radīšanas veids mākslas darba izdomā un izstrādājumā nebūt nav proletāriskās mākslas galvenā pazīme. Proletāriskās mākslas būtība neatkarājas no kopēji strādājama kolektīva radīšanas darba, bet no kolektīvistiskās idejas, kura lielākā vai mazākā mērā viņā ietverta (Poļanskis).

Proletāriskās mākslas darbu nosaka kolektīvistiskā ideja, sociālistiskā dzīves atziņa un izjūta — vispār proletāriskais saturs. Bet tas atrodams arī individuālos mākslas darbos. Jau tagadējais proletāriskais kolektīvs sastāv no samērā augsti attīstītiem strādnieku indivīdiem. Un nākotnes kolektīvā atsevišķu īpatņu individuālā attīstība būs vēl plašāka un vispusīgāka. To starpā arī māksliniecisko īpatņu. Tāpēc iemesls domāt, ka arī nākamajā proletāriskajā mākslā galvenā jaunradītāja būs atsevišķu mākslinieku kolektīvistiski apgarota fantāzija. Tikai tā izcels jaunus motīvus un uztvers jaunas idejas un vispār radīs jaunas šķiras mākslas saturu. Māksliniecisķā apstrādājumā un izlietojumā varbūt

iespējama arī kolektīva kopdarbība. Tur vieta izmēģinājumiem un jaunu ceļu meklējumiem. Tādi patlaban arī notiekas plašos apmēros, un mēs pie viņiem vēl atgriezīsimies turpmākās nodaļās.

8. Proletāriskās mākslas teorija un kritika

Šī apcerējuma nolūkā un apmēros neietilpst plašāka vispusīgi aplūkota proletāriskās mākslas teorija. Vispirms jau tāpēc vien ne, ka te pa lielākai daļai būtu atkārtojami sen pazīstami buržuāziskās mākslas zinātnes un teorijas izstrādātie spriedumi, slēdzieni un tā sauktie likumi. Proletāriskās mākslas izteiksmē jārīkojas ar tiem pašiem krāsu, valodas u. c. līdzekļiem, kuri bija arī buržuāziskās mākslas lietošanā. Par sevi saprotams, ka arī proletāriskās mākslas teorijai, kas aplūko mākslas formu veidus, stipri daudz jāaizņemas arī no tās pašas teorijas. Tāpēc še pārāk nenodziļināsimies atsevišķo mākslas nozaru speciālajos sīkumos. Raudzīsim tikai vispārējos vilcienos uztvert tās raksturīgās savādības, kuras proletāriskā māksla ar savu īpatnējo idejisko un psihisko saturu izpauž arī dažādos formu veidos un izteiksmes tendencēs.

Katrs vēsturiskās attīstības laikmets ir izradījis pieskaņotu idejiskā un psihiskā saturā un izteiksmē īpatnēju mākslas virzienu. Romantisms, klasicisms, naturālisms, reālisms, jaunromantisms, simbolisms — visi šie dažādie mākslas virzieni izauguši no sava laika savādās ekonomiski sabiedriskās iekārtas un atspoguļo sava laikmeta idejiski psihisko seju. Visos viņos nepārprotami sazīmējamas sava laika raksturīgās vispārējās tendences. Proletāriskā kolektīvisma laikmeta māksla tāpat būs sava laikmeta atspoguļotāja un ideju nesēja. Mākslas teorijas galvenais jautājums: ko proletāriskā māksla uzņems no līdzšinējiem virzieniem, kā tos pārveidos un kādas jaunas izteiksmes formas radīs.

Par to nevar būt ne mazāko šaubu, ka daudzās līdzšinējo mākslas virzienu raksturīgās īpašības izpaudīsies arī nākotnes mākslā. Jo arī mākslā proletariāts nenāk visu noārdīt un atmest, bet piepildīt. Tas mazākais jāsaka par tuvās nākotnes mākslu, kurai, dabiski, piemitīs visas pārejas laika pazīmes. Kā tālākā nākotnē izveidosies proletāriskā māksla, to mēs varam tikai minēt un neskaidrās kontūrās zīmēt. Mākslas būtības un virzienu pārveidi atkarājas no tā, kā īsti nodibināsies nākotnes iekārta un kādu šķiras un individuālo psihi viņa izveidos.

Vēsturē, arī mākslas vēsturē, nekas neatkārtojas. Mūžam uz priekšu ejošā dzīve nekad neatgriežas pie vecā satura un pārdzīvotām formām. Vienādības starp dažādiem progresa cēlieniem nav, bet līdzība bieži sastopama. Zināma līdzība sastopama arī starp dažādām mākslas virzienu pakāpēm. Mākslas vēsture runā par

klasicismu un jaunklasicismu, romantismu un jaunromantismu, reālismu un jaunreālismu. Pa lielākai daļai gan jaunais virziens tikai ar savām ārējām formām atgādina veco. Analoģija ir tikai pavirši skatītā ārienē, kamēr idejiskais un psihiskais saturs gluži jauns. Bet valoda ir stipri konservatīva, un jaunie jēdzieni bieži piepatur vecos apzīmējumus. It sevišķi proletāriskai mākslai nāksies meklēt pavisam jaunus nosaukumus jaunām parādībām un vērtībām. Parastie apzīmējumi no buržuāziskās mākslas vēstures un estētikas arhīviem ar zināmām ierunām lietojami tikai pārejas laikā.

Cīņa, straujas tieksmes pēc tāliem mērķiem, jauna ceļa meklējumi dzīvē un mākslā, saturā un formā, spēks un sajūsma, drosme un spars un pa starpām liriskas pasapņošanas un atpūtas brīži — tās ir romantiskā virziena īpašības. Tātad arī proletāriskai mākslai piemitīs liela daļa romantisma elementu. Pēc savas trauksmes plašuma proletāriskā māksla ir tīri romantiska. Bet buržuāziskā romantika pārāk aizplūst nenoteiktos sapņos un mistiskā ilgošanā, tā ka beigu beigās šie sapņi un individuālais sevī nogrimšanas kults paliek viņā valdošais. Buržuāziskā romantika bēg dzīves īstenības un patvērumu meklē vai nu pagātnē, vai nākotnē. Viņa paliek vai nu reakcionāra, vai iluzionāra. Kā tāda viņa nemīl noteiktas, stingras izteiksmes formas, bet vismīļāk rotaļājas simboliskām fantāzijas figūrām un tinas vieglos, krāsaini mainīgos plīvuros. Noteiktā sociālistiskā ideja proletārisko mākslu notur stingri apzīmētā virzienā. Visi atklaidu ceļi tomēr galu galā piesaistās vienai vadošai un virzošai līnijai. Materiālistiskā pasaules atziņa un kolektīvistiskā dzīves apziņa proletārisko mākslinieku attur nogrimt individuālistiskos sapņos un aizmirst visu pārējo pasauli. Proletāriskai mākslai nav sveši un nepieietami simboliski tēli un tēlojumi, bet tie tomēr kalpo reālas idejas un viņas dažādo variāciju izpausmei. Proletariāta māksla var smelt arī no vēstures un pagātnes avotiem, bet arī tur viņas meklējumus virza un noteic tā pati galvenā pamatideja. Viņas nākotnes simbolistikai allaž proletariāta ideālu noteikts caurspīdums. Proletāriskā māksla nekad nevar būt reakcionāra. Arī atpakaļ viņa palūkojas tikai tādēļ, lai labāk sazīmētu ceļu uz priekšu. Arī tiem visabstraktākajiem proletāriskās mākslas simboliem reālu ideju un konkrētu psihisku pārdzīvojumu saturs. Visvairāk un visās nozarēs viņa turas pie reālās zemes. Savus tipus un tēlus, un raksturus proletāriskā radošā fantāzija konstruē un veido no tieši dzīvē sakrātiem novērojumiem un iespaidiem. Tāpēc viņai ar pilnīgi pielaižamo romantisku noskaņu noteikti reālistisks raksturs. Romantiskie sapņu un ilgu tēli pa lielākai daļai ir viegli, gaisīgi, plīvojoši un miglaini. Jo ilgām un sapņiem vispār nav ne noteikta veida, ne tendences. Proletāriskās mākslas reālie tēli un tēlojumi arvien plastiski veidoti, noteiktām, skaidrā valodā

runājošām kontūrām. Šajā ziņā proletāriskās mākslas forma savos pamatvilcienos tuvojas klasiskās mākslas paraugam.

Tā redzam, ka proletāriskā māksla uzņem dažus elementus no visiem līdzšinējiem mākslas virzieniem. Apvieno tos, sakausē un pārveido caur un cauri reālistiskās formās. Ar romantisku un simbolistisku pieskaņu proletāriskā māksla allaž ir r e ā l i s t i s k a, tiešā sakarā ar proletariāta dzīvi un centieniem. Pie tam viņai nav nekā kopēja ar kopējošo, fotogrāfisko naturālismu un sauso, aprakstošo, bieži didaktisko un moralizējošo vecmodīgo reālismu. Tāpat vienkāršos tēlojumus, kā idejiskos rosmināJumus viņa vienmēr ietērpj noteiktās, estētiski izjustās un mākslinieciski daiļās formās. Kaili prātojumi, sentences un «domu graudi» viņai lieki, tāpēc ka viscaur viņā paužas svarīgā sociālistiskā doma. Pie tam proletāriskās mākslas reālisms nebūt neprasa, lai šī doma būtu zinātniski strupi formulēta un ikkatrā teikumā un vilcienā saskanētu ar komunistu manifestu, Erfurtes programu vai partijas kongresa protokoliem. Mākslā idejiska stenogrāfija un fotogrāfija nav lietojama. Zinātniskā patiesība proletāriskās mākslas reālismā ir ļoti vēlama, bet ne nepieciešama. Nepieciešama tur ir psiholoģiskā un mākslinieciskā patiesība. Psiholoģiski patiess, reāls cilvēks nevar būt staigājoša programa un runājoša ideja. Viņš ir cilvēks ar visām cilvēciskām vājībām. Tādiem jābūt arī proletāriskās mākslas tēliem un tēlojumiem. Mākslinieciski apgaismotās idejās un jūtu nesaskaņās, gribas un instinktu sadursmē, šķiras tieksmju un personīgo interešu pretišķībās, apzināta kolektīva pienākuma un individuāla gļēvuma pretrunās taisni ir tas lielākais sociāli audzinošais, idejiski noskaidrojošais, psihiski organizējošais un veidojošais spēks.

Sižetus reālistiskā proletāriskā māksla galvenā kārtā ņem no strādnieku dzīves. Tur atveras nepārskatāmi dažādīga, līdz šim pavisam sveša strādnieku tipu galerija. Apzinīgais, idejiski un psihiski izveidotais un saskaņotais pozitīvais fabrikas strādnieks. Un līdzās tam šaubīgais ceļa meklētājs dzīvē un sevī. Fanātiskais, līdz nāvei uzticīgais un vājais gļēvulis. Aukstais, cieti norūdītais pārliecības un prāta cilvēks un viegli ieliesmināmais sajūsmas fanātiķis. Vecās paaudzes strādnieks ar iedzimtām zemnieciskās pasaules mantojuma paliekām un jaunais, atklātās cīņas un proletāriskās ideju pasaules audzētais. Rupjais, praktiskais darba cilvēks un izglītības slāpstošais, dziļākas atziņas un lielāka skaistuma meklētājs. Tur ir varoņu un vadoņu tipi un nodevēji, un atkritēji. Strādnieku sievietes, kurām vecās buržujiskās pasaules raugs vēl asinīs un instinktos, un proletāriskās atziņas audzēknes. Sīkas personīgas laimes meklētājas un kolektīvā darba darītājas blakus vīrietim. Strādnieces sievas, strādnieces līgavas, strādnieces cīnītājas... Visa miljonos skaitāmā strādnieku šķira, kurā nav divu pilnīgi vienādu cilvēku.

Tā sauktie raksturu un tipu tēlojumi proletāriskās mākslas dažādās nozarēs jau paši par sevi ieņem redzamu vietu. Bet tie tomēr ir tikai sīktēlojumi. Atsevišķu strādnieku nogleznojumi krāsām, attēlojumi novelē, romānā un drāmā dziļāku nozīmi dabū visā plašajā koptēlojumā vai ainā. Proletāriskā reālisma galvenais priekšmets ir strādnieka dzīve un cīņa. Individuālā dzīve, dzimtas dzīve un, par visām lietām, šķiras kolektīvā dzīve. To reālistiskā māksla ņem gan šaurākos apmēros, atsevišķos, raksturīgos skatos, momentos un situācijās, gan plašajā, dažādīgajā visumā. Jaunās iekārtas veidotajā šķirā un cilvēkā rosās visas pasaules dažādie jautājumi un problēmas. Cilvēka rakstura tieksmes un kaislības, dzimtas konflikti, vecās un jaunās paaudzes sadursmes, sociālie jautājumi, strādnieku tikumība un morāle pretim buržuāziskās pasaules novecojušām normām, mīlestība viņas tūkstošējādos veidos un noskaņās, dzīves prieki un laime, un traģika, jaunība un vecums, dzīvība un nāve, un darbs. Darbs — par visām lietām.

Jau vairākkārt aizrādīts, ka proletāriskajai mākslai, proletāriskajam reālismam nav vajadzīgs obligatoriski būt sociālistiskās idejas propagandai un tādējādi «tendenciozam». Visi pasaules, dzīves un cilvēka dvēseles plašumi guļ viņa priekšā kā biezi nozēlis, neapstrādāts lauks. Vienkārši «netendenciozi» dabas notēlojumi var būt estētiski augsti vērtīgi un strādnieka gara un dvēseles izkopšanai tikpat nepieciešami kā idejiski ierosinoša māksla. Liriska iejūsma un jūtu iešūpojums lāgu lāgiem atspirdzina cīņas karstumā iztvīkušo, darba smagumā nogurušo strādnieka sirdi. Arī viscietākā darba un dzīves cilvēka daba brīžam mīl atrauties no zemes smaguma un aizlidot svešā iedomu pasaulē. Utopiski nākotnes tēlojumi stāv ciešā sakarā ar reālo sociālistisko ideju. Tikai proletāriskais reālisms viņus spēj sniegt bez aplamās murgu fantastikas, stingrākā apveidā un ar pārliecinošāku izdomas saturu. Bet arī tīras kolektīvistiskas fantāzijas ražojumi krāšņi pievilcīgā ietērpā var spēcīgi pievilkt strādnieka uzmanību, pieradināt viņa iedomu pie tālākajiem un augstākajiem lidojumiem. Zeme ir tikai daļiņa lielajā visumā. Visa saules sistēma un kas aiz tās, visi zvaigžņāji ar komētām un putnu ceļi piesniedzami proletariāta reālistiskai mākslai, tāpēc ka arī visumā viņa atrod to pašu vienības un saskaņas, un organizācijas likumības principu, kurš ir visās viņa sabiedriskās tieksmēs un pašā atziņas būtības punktā.

Nemitīgā gaitā uz priekšu proletāriskā māksla laiku pa laikam pamet skatu arī atpakaļ. Turpat aiz muguras viņai tikko izbristā buržuāziski kapitālistiskā pasaule. Skaidrotas atziņas gaismā proletariāta māksla visobjektīvāk un bezpartejiskāk var notēlot šīs pasaules raksturīgākās parādības un tipus. Šajos tēlojumos proletāriskais reālisms ir pievilcīgāks un satura

bagātāks nekā pati buržuāziskā māksla. Kur šī pēdējā redzēja neatrisināmus noslēpumus un problēmas un nomocījās «dzīves mīklu» priekšā vai nogrima mistiskās fantāzijās un fantastiskos minējumos, proletāriskais reālisms redz viegli saprotamas kapitālistiskās iekārtas parādības ar viņu cēloņiem un dažādiem veidiem. Vēsturiska saprata reālistiskai mākslai atklāj plašus apvārsņus cilvēces pagājušos laikos. Dievi un varoņi, karaļi un vadoņi viņai rādās kā zināma ekonomiskā un sabiedriskā iekārtā dzimušas parādības, cilvēciski saprotamas, savu laikmetu raksturojošas.

Vispār proletāriskais reālisms redzami atšķiras no visiem iepriekšējiem mākslas virzieniem ar savu zinātnisko objektivitāti. Reālistiskā radošā fantāzija ar savu kārtojošo, koordinējošo un organizējošo tieksmi atmet visu neīsto, gabalaino un kroplo. Reālistiskais mākslinieks nav vien sapņotājs, bet arī domātājs. Viņa izdoma visos savos tēlos, līkumotos ceļos allaž turas vispārējās loģikas robežās. Visos subjektīvos novirzienos viņa tomēr neatkāpjas no objektīvās patiesības pamatiem. Tā ir nesalīdzināmi īstāka un patiesāka nekā buržuāziskā klaiņu fantāzija, individuālistiski drebulīga un šaudīga, bez cieta centra un saistoša pieturas punkta.

Sociālistiskā pasaules atziņa un kolektīvistiskā dzīves izjūta novelk proletāriskā reālisma vadošās līnijas. Individuālais viņam ir tikai kopuma atsevišķa daļa. Daļa var būt visīpatnējākā, bet tomēr kopuma raksturīgākās savādības viņā nepārprotami būs redzamas. Kolektīvā saprata un izjūta saistoši apvieno visas dzīves izklaidu parādības. Tas visnenozīmīgākais cilvēks tur rādās savā vietā un ar savu nozīmi. Lieka un nevērtīga tur nav nekā. Bet, tā kā atsevišķa tipa, rakstura un parādības nozīme gaiši redzama tikai kopsakarā, tad proletāriskā reālisma tēlojumos kolektīvām masām, viņu kustībām un trauksmēm nesalīdzināmi vairāk vietas, kā bija buržuāziskā mākslā.

Masu tēlojumi īstenībā ir proletāriskā reālisma galvenais saturs, bet līdz ar to arī mākslinieciskās radīšanas grūtākā problēma. Atsevišķa rakstura un parādību tēlojumos jaunā māksla var ārkārtīgi daudz mācīties no bijušās. Individuālās psiholoģijas un tieksmju izpratā un mākslas veidojumos buržuāziskā māksla ir ārkārtīgi izsmalcinājusies. Bet priekš kolektīvās dvēseles viņai, dabiski, trūka vajadzīgās sapratas un izjūtas spēju. Protams, ir jau arī viņa mēģinājusies masu psiholoģijas un kustību tēlojumos. Var atrast vienu otru izdevušos darbu. Pa lielākai daļai tie ir kara ainu gleznojumi vai kaut kāda efekta aizrauta ļaužu pūļa tēlojumi (Vereščagina gleznas, Tolstoja, Senkeviča un Flobēra romāni u. c.). Pilsoniskai mākslai masa allaž ir pūlis, aklu dziņu apņemts, neapzinīgs ļaužu kopums, jo vienīgi apzinīgais un vērtīgais tur taču ir tikai atsevišķs indivīds. Kolektīvu kā organisku

kopumu aptvert spēj tikai sociālistiski domājošs un jūtošs mākslinieks. Tikai proletāriskais reālisms spēj dziļi izprast masu psihi ar viņas savādībām un notēlot varenās masu trauksmes. Te viņam nav priekšā nekādu paraugu, ne piemēru. Te ir gluži jauns, neapstrādāts darbalauks. Proletāriskajam reālismam izstrādājams pavisam jauns, kolektīvās psihes un masu dzīves un kustību tēlotājs stils. Tas nav izdarāms, tikai pārkārtojot un veidojot veco stilu elementus un parastos paņēmienus kombinējot jaunos veidos. Te vajadzīgs pašos pamatos jauns kolektīvas izziņas un izjūtas veids un tam pieskaņoti izteiksmes līdzekļi. Kolektīvais stils īstenībā ir proletāriskā reālisma pamata vilciens. Tas nav atsevišķiem mākslinieciem konstruējams un izdomājams. Strādnieku masas tagadējā pārejas laikmetā pašas par sevi vēl ir pārāk sajauktas idejiski un psihiski dažādīgas un nenoskaidrotas. Tikai pilnīgi kolektīvistiski iekārtots darbs un dzīve izveidos idejiski un psihiski pilnīgi noteiktu proletārisku kolektīvu. Un proletāriskie mākslinieki, savas šķiras kolektīvam līdzaugdami un līdzveidodamies, pamazām izstrādās reālo kolektīvistisko stilu. Tas ir gadu desmitu un paaudžu darbs. Tagadējā laikā varam runāt tikai par mēģinājumiem un ceļa meklējumiem. Paši jaunā stila principi tagad vairāk tikai apjaušami un vispārīgā, nedrošā apveidā sazīmējami.

Kolektīvistiskā stila pamatraksturā ir lielāka, plašāk aptveroša un dziļāk smeļoša dinamika nekā visos līdz šim zināmos. Masa nekad nav nekustīgs, nedzīvs ļaužu sablīvējums. Arvien kaut kāda dziņa viņu pulcē kopā. Arvien kaut kāda tieksme viņu apgaro. Masa ir līdzīga jūras ūdeņiem, kuri nekad neguļ pilnīgā mierā. Arī tad, ja viņa vērojama šķietami pilnīgā nekustībā, zināma kopēja doma vai jausma, vai aizturēta sajūsma strāvo pa viņas smadzenēm. Bet pa lielākai tiesai viņa traucas varenā, ārēji mainīgā, skrejošā bangā vai atrimusies — trīs mazos, skatam grūti notveramos vilnīšos. Proletāriskā reālista skatam nu jābūt reizē asi analizējošam un spēcīgi sintezējošam. Viņam jāaptver atsevišķo parādību raksturīgās savādības un tajā pašā laikā jāizmana viņu kopsaistošā nokrāsa un vienojošā tieksme. Proletāriskajam reālistam jāatrod krāsas simtējādo sīko mirgu attēlojumam un tajā pašā laikā vienojošais, visu caurspīdošais pamata fons. Viņam jāuztver parādības skrejošā gaitā tie mirkļi, kad pamata krāsa spīd cauri sīkajiem vizuļiem. Un atkal tie raksturīgie momenti, kur atsevišķās parādības veido un nosaka vispārējo raksturu. Atkarībā no tā viņam jāzin pareizā izejas vieta un mākslinieciskā tēlojuma atbalsta punkts. Jānojauš, vai tēlojuma pamatos jāliek vispārējais, kopvienojošais, vai arī raksturīgi atsevišķais. Proletāriskajam reālistam jābūt tikpat plašam, cik dziļam. Ar vienu vien no šīm īpašībām viņam nepietiek. Viņam pašam jābūt zinātniski un sabiedriski plaši izglītotam, psihiski dziļu pārdzīvojumu spējīgam, sociālistiski domājošam un

kolektīvistiski jūtošam — un pie visa tā veiklam mākslas tehniķim. Viņam jāpārvalda visi tie mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi, ko iepriekšējie kultūras gadu simteņi izstrādājuši līdz pēdējam sīkumam. Bet bez tam viņam jābūt spējīgam vajadzības gadījumā jaunam jēdzienam un jaunai sajūtai atrast jaunu, pieskaņotu izteiksmi. Saturā un formā viņam jābūt jaunu vērtību radītājam.

Forma bez satura ir blāvs, dziestošs varavīksnes atspulgums pret mākoņiem. Skaists jau viņš arī par sevi, bet drīz apdziest. Un saturs bez formas ir kā dzirkstošs, zemē līstošs dzēriens. Īsta, paliekama māksla rodas tikai abu elementu ciešā organiskā vienībā. Pie tam formas jautājums liekas tas grūtākais. Ideju un jūtu saturs bieži izaugs pats no sevis, apkārtējās dzīves un viņas tieksmju ierosīts. Bet jau viņa individuālai iekšējai apjausmai nepieciešams ievingrināts un izkopts sajūtu aparāts. Viņa formēšanai un sakārtošanai vajadzīgs īpatnējs radošas fantāzijas spēks. Ārējā izteiksme padodas tikai izglītotai un noteikti izveidotai tehnikai. Taisni šī mākslinieciskās radīšanas apzināmā, ar gaišu prātu un veicīgu roku darināmā formālā puse no sevišķa svara reālistiskā mākslā.

Pēc senās paražas mēs vēl šobaltdien visvairāk runājam metaforās, līdzību gleznās. Mēs runājam par izteiksmi visās mākslas nozarēs. Pie tās pašas metaforiskās domāšanas un izteiksmes kārtības pieturoties, varam sacīt, ka katram mākslas veidam ir sava valoda. Mūzikai, glezniecībai, tēlniecībai, arhitektūrai, literatūrai, dejai — katrai sava valoda.

Izteiksmes valoda visās nozarēs ir proletāriskās mākslas reālisma svarīgākā problēma. Par viņu vistiešāk varam sacīt to, ko agrāk minējām vispār par proletāriskā reālisma stilu. Viņa izveidosies pamazām, pašam proletariāta kolektīvam par noteiktu, iekšējā būtībā un ārējā izteiksmē pilnīgi saskaņotu būtni veidojoties. Mēs zinam, ka valoda ir tā viskonservatīvākā starp visām cilvēka garīgajām disciplīnām. Vissīkstāk tā turas pretī laika un apstākļu veidojošam iespaidam. Jauni jēdzieni un jūtu noskaņas bieži vien spiestas izteikties novecojušos valodas apzīmējumos, izpalīdzoties tikai ar viņu jaunām kombinācijām. Nekur nav tik daudz arhaisku pārpalieku kā valodā. Jaunie jēdzieni ilgi meklējas, līdz atrod jaunas, pilnīgi pieskaņotas izteiksmes formas. Valoda ir tautas un šķiras kopīpašums. Viņa ir, tā sakot, tā sociālākā starp visām cilvēku garīgām spējām. Neviens jauns vārds nav dzīvības spējīgs, ja kolektīvā vairākuma apziņa viņu par tādu neuzņem un neatzīst. Bezgala daudz nedzīvi dzimušu valodas līķu blandās apkārt latviešu literatūras ūdeņos. Tie spējīgākie jau līdz šim te atkal izrādījušies sociālistiskie mākslinieki. Bez šaubām, tāpēc ka viņiem ir nesalīdzināmi dzīvāka kolektīvās izmaņas un sajūtas spēja. Labākais piemērs te ir Rainis. Latviešu dzejas un līdz ar to arī sarunu valodu viņš viens attīstījis un izkopis

vairāk nekā visi tie gadu desmitu literāriskie virzieni starp tautiskā atmodas laikiem un deviņsimt piekto gadu.

Jaunā kolektīvās sabiedrības dzīve, ārēji viengabala un noskaņota, iekšēji nepieredzēti dažādīga un individuālu noskaņu bagāta, attīstīs pavisam jaunus jēdzienus un prasīs jaunus apzīmējumus visos izteiksmes veidos. It sevišķi, protams, mākslas izteiksmē. Visās mākslas nozarēs. Tikai mākslinieki var būt valodas jaunradītāji. Speciālistu valodnieku mēģinājumi nav kapeikas vērti. Visa valodas zinātne ar gramatiku un viņas «likumiem» nepalīdz itin nekā. Jo gramatika nāk tikai pēc tam, kad valoda jau ir lietošanā kā dzīvi veidots un veidojošs faktors. Dzejnieki rada valodu ar visiem viņas likumiem. Vienīgais nemaldīgais vadītājs šajā radīšanas darbā ir sociālās un valodas attīstības sajūta. Attīstības dzinējas šķiras māksliniekam šī spēja ir sevišķi attīstīta. Arī uz tīro valodas faktoru vien zīmēts, pareizs pazīstamais raksturojums: viņš izteiks to, kas neizteikts dus viņa šķiras kolektīva apziņā un sajūtā.

Modernās buržuāziskās mākslas virzienu stila meklējumi galvenā kārtā rosījās ap to — atrast izteiksmi tām visdažādākajām un sīkajām nokrāsām un noskaņām. Tie vispirms ir statiska, raksturojoša stila piederumi. Proletāriski reālistiskā māksla ir impulsīva, dzīvības un trauksmes pilna, dinamiska. Viņai galvenā kārtā jāatrod jauni apzīmējumi dažādo k u s t ī b u attēlojumiem. Sīkās individuālās vibrācijas un plašās kolektīvās trauksmes jāizpauž pieskaņotā, ritošā, dinamiskā stilā. Bez tiešiem jaunu vārdu atvasinājumiem un izdomājumiem proletāriskajam reālismam jāpārveido arī visa līdzšinējā valoda. Tā piemērota kūtrai buržujiskai domāšanas kārtībai un izklaidīgam individuālas izjūtas veidam. Valoda ir izsmalcinājusies, bet līdz ar to arī sasīcinājusies, palikusi sausa, kūtra un smaga. Straujas, ritošas, mērķa apzinošas kustības tēlojumiem neder smagās, vecmodīgi uzbūvētās valodas formas, kur galvenais svars tiek likts uz gramatikālisko, ne uz psiholoģisko pareizību. Buržuāziskās mākslas valoda pati savā īpatnējā, bet zīmīgā veidā uzrāda to pretrunu, kura velkas cauri visai viņas šķiras būtībai. Jūtu, individuālas sajūsmas māksla savai izteiksmei lieto to vissmagāko, pēc visiem elementārās loģikas un gramatikas likumiem konstruēto valodu. Citcitā sapītu galveno un palīga teikumu virknēm galvenais ir loģiskās domas izsvars. Psiholoģisko uzsvaru attēlot viņa pavisam mazspējīga. Proletāriskā reālisma valodai jātop īsākai, asākai, impulsīvākai un straujākai. Lirisku nokrāsu un noskaņu vietā jānāk dzīvam dramatiskam ritumam. Un reālākai jābūt proletāriskā reālisma valodai. Viņai pēc iespējas vairāk jāsaskan ar pareizo, dzīvo tautas valodu, kura tikai retos gadījumos cieš stieptās formas ar palīga un papildu teikumiem. Protams, tāpat viņa necieš varmācīgu strupinājumu un mākslīgu stereotipu, kādi mēģinājumi

arī nav sveši vecajai buržuāziskai mākslai. Stila meistarojumi proletāriskajam reālismam tikpat sveši kā omulīga braukšana pa vecajām, platajām sliedēm.

Kas te nupat sacīts, tas, protams, galvenā kārtā zīmējas uz literatūras izteiksmes valodu. Bet starp dažādām māksliniecisk ās radīšanas nozarēm idejiskā un psihiskā būtībā ir tuva radniecība; šķir viņas tikai mākslinieciskā talanta īpatnējā izteiksmes līdzekļu spēja. Tāpēc par literatūru sacīto speciālistam visai viegli attiecināt uz mūziku, gleznie cību un citiem mākslas veidiem. Tāpēc arī sava apcerējuma turpinājumā galvenā kārtā paturēsim acīs mums tuvākās mākslas nozares — literatūras paraugus.

Vadošais motīvs visās proletāriskā reālisma atzarēs ir proletariāta darbs un cīņa. Individuālā un šķiru cīņa. Te visredzamāk par jaunu jāveidojas reālistiskai l i r i k a i. Jo vecā buržuāziskā lirika gandrīz no viena gala līdz otram noskaņota tikai uz divām stīgām: dabas jaukuma un mīlestības. Abi šie motīvi gan stipri plaši. Pirmais aptver visu kalendāru ar četriem gadalaikiem, dzimtenes un vispārējo ģeogrāfiju un arī astronomiju — dažudien līdz pat putnu ceļam. Otrajā ietilpst cilvēka fizioloģiskās dabas stiprākā tieksme no vienkārša dzimuma sugas akta līdz tikko samanāmai, gastronomiski smalkai erotiskai tīksmināšanai. Tomēr visu šo intīmo estētisko un psihisko ieviļņojumu mākslinieciskai izteiksmei buržuāziskai lirikai tā pati vecmodīgā, smagā valoda ar visiem likumīgajiem pantmēriem un citiem tradicionālās formas piederumiem. Ne velti viņas estētiķi un kritiķi gaužas par «vārdu mokām». Proletāriskā lirika neatmetīs arī šos buržuāzijas iemīlētos dzejas motīvus. Tikai ierādīs viņiem pienācīgo blakus lomu. Galvenā tur piederēs proletariāta šķiras spēcīgākajiem elementiem — darbam un cīņai, it sevišķi viņu īpatnējā jūtu un jūsmu noskaņā atsevišķajā proletāriskajā cilvēkā. Reālistiskajai lirikai nav jābaidās palikt atkal šauri individuālai un tādējādi staigāt pa buržuāziskās dzejas pēdām. No tā viņu pasargās proletāriskā indivīda kolektīvistiskā psihe pati. Lirikai pēc viņas dziļākās būtības jābūt intīmai, individuālai dvēseles izskaņai. Proletariāta bagātās dvēseles viļņojumu izskaņai nu nekādi nepietiks ar vecās valodas tradicionālajām formām. Tās piemērotas anarhistiskai jušanas kārtībai un statisku, rāmu priekšstatu atgleznošanai. Reālistiskai lirikai vajadzēs atrast citas valodas kombinācijas, vairāk pieskaņotas proletariāta sajūtu spēka un straujuma dabai. Jauniem kolektīvās izziņas un sajūsmas priekšstatiem un jausmām būs nepieciešami pavisam jauni apzīmējumi. Te proletāriskā lirika droši varēs iet pa Raiņa iesāktām pēdām. Viņš noteikti apzīmējis ceļu, pa kuru iet nākotnes dzejas attīstībai.

Vecajiem pantmēriem, ritumam, atskaņām un citiem dzejas izteiksmes līdzekļiem savs nenoliedzams psiholoģisks un estētisks pamats. Tāpēc tie nav atmetami, bet tikai tālāk izkopjami un pār-

veidojami. Dzejas teorijas likumus zināt nevienam nav par ļaunu, it sevišķi proletāriskam dzejniekam ne. Jaunus ceļus meklēt var tikai tas, kas vecos pamatīgi izpazinis un novērtējis. Jaunradīšana allaž ir apzinīgs kritikas darbs. Jaunais visbiežāk ceļams uz veciem pamatiem vai vecā drupām. Bet proletāriskie liriķi savu lietu pa lielākai daļai ņem pārāk viegli. Viņiem liekas nevajadzīgi un nevērtīgi nodarboties ar mācīšanos un studijām. Tintes pudele un spalva ir viņu jaunās formas darinājuma vienīgie ieroči. Nav brīnums, ka tad diletantisms un nemākulība visspilgtāk raksturo «jauno», «dzimstošo» proletārisko dzeju.

Ir saprotams, ka jaunā, vislielāko brīvību atkarotāja šķira arī mākslā tiecas pēc lielākas svabadības. Tagadējā pārejas laikā proletāriskā lirikā spēcīgi attīstās brīvu ritmu un nesaistītas valodas dzeja. Nevar noliegt, ka tai zināma organiska saskaņa ar paša proletariāta dabu un psihi. Bet mēs vēlāk redzēsim, ka šie mēģinājumi vēl pārāk ciešā atkarībā taisni no tiem buržuāziskās dzejas paraugiem, no kuriem tie domājas atsvabināties. Vēl paliek neizšķirts jautājums, vai iemīlētie «dzejoļi prozā» ir jaunās proletāriskās lirikas formas pirmais sākums vai tikai ērts aizsegs, aiz kura izdevīgi noslēpties diletantiskai nemākulībai. Šādi formas starpveidi mākslā ir tie kļūmīgākie. It sevišķi priekš dzejnieka paša. Tie paļauj viegli producēties, uzmanīgi nokontrolējot savas sajūsmas un neko daudz nemeklējoties pieskaņotu izteiksmes veidu. Tā nepiespiež uz nopietnu darbu formas veidojumā, kas ir viens no svarīgākajiem mākslas radīšanas procesā. Šādi divdabja darbiņi — pus prozas, pus dzejas gabaliņi ir visparocīgākais diletantisma kultivēšanas lauks. Ja tur uzrāda skaidras domas un plastiska tēlojuma trūkumus, tad viegli aizbildināties: jā, bet te jau ir lirika. Un, ja skaidri redzams iekšējā izjūtu satura un liriskas izteiksmes trūkums, tad atkal var atcirst: jā, bet tā taču ir proza. Patlaban lasāms kādas labi domājošas proletāriskas rakstnieces mākslas apcerējumā: «Neiekaļot savu domu izteiksmi pantmērā, nenopūloties, nedomājot tik daudz par ārējās formas likumiem, rakstnieks iesācējs daudz vairāk tuvinās savam mērķim, pieradinās izteikt, attēlot dzīvi un apkārtni tādā gaismā, kādā viņš pats to redzējis un nevis, kā to parasti visi redz, kā citi to izteikuši. Dzejniekam jāredz neredzamais, jāizteic neizteiktais.» Mēs esam pavisam otrādās domās un sakām tā: nopūlieties, pēc iespējas vairāk pūlieties un domājiet par ārējo formu. Domājiet par to tikpat daudz kā par iekšējo saturu, jo mākslā saturs vien bez formas nav nekas. Jūsu nelaime nav tā, ka pārāk daudz domājat par lirikas formu, bet tā, ka par maz to darāt. Par formu nedomājot, jūs netiksiet nekur, bet jūsu mērķis taču ir — par mākslinieku tikt. Proletāriskā māksla nepazīst satura mākslinieku vien — tāpat kā viņa nepazīst tukšas formas mākslinieku. Taisni nopūlēšanās gar formu ir tā, kas

visbiežāk ierosina «redzēt dzīvi un apkārtni» īpatnējā gaismā. Mākslinieciska formas sajūta pie tā ir nepieciešama. Bet tā tad jums ikreiz nemaldīgi pateiks, ka tas ir banāls, neīpatnējs redzes iespaids, kas tveras banālā, vieglā izteiksmes formā. Tikai tad, ja jūs brīvi pārvaldāt visas pastāvošās dzejas formas un redzat, ka jūsu dzejiskā doma neietilpst ne viņās, ne viņu pārveidojumos, jūs meklēsiet brīvu izteiksmi. «Neredzamo» jūs, protams, nekad neredzēsiet, jo tās neredzamās lietas pieder reliģijai un mistikai, gar kurām proletāriskam dzejniekam nav daļas. Bet neredzēto uztvert un citiem rādīt — to jūs iespēsiet jauna satura un jaunas formas saskaņotos meklējumos.

Pēc visām zīmēm spriežot, *liriskam tēlojumam nesaistītā valodā* varētu būt vieta arī proletariāta reālistiskajā dzejā. Tikai tā ir viena no visvairāk nolietotām buržuāziskās mākslas formām. Vajadzīgs sevišķi izkopts mākslinieka talants, lai viņu sniegtu jaunā, svaigā veidojumā, proletārisko ideju pildītu un kolektīvistiskas fantāzijas nestu. Gandrīz viss, kas līdz šim tā uzrakstīts, līdz ausīm stāv veco tradīciju valgos. No tiem atsvabināt nevar revolucionāra patētiska frāze un saskrūvēts cīņas gājiena saturs. Desmitiem skaitāmos tēlojumos viens un tas pats cīņas gājiens, viena un tā pati lielīgā revolucionārā frāze un tā pati šabloniskā izteiksme. Formas vaļība nespiež iesācēju dzejnieku iejusties dziļāk un īpatnējāk un oriģinālāk tēlot. Viņš raksta vaļīgu roku un neapzinādamies kopē tikpat idejisko saturu, kā izteiksmi. Bet lirika necieš nekā banāla un novazāta. Arī mākslīgi saskrūvēta un izbužināta ne. Dzejā visam jābūt jaunam un svaigam, tāpat saturā, kā formā. Vārdiem jābirst kā sniega pārslām, un gleznām jāveidojas kā ledus puķēm uz loga.

Episka dzeja, stāstu dzeja no pirmā acu uzmetiena nepieder pie tām izteiksmes formām, kurām nākotne proletāriskajā nākotnes mākslā. Zināms, tāds spriedums var arī būt tikai aizspriedums pret līdzšinējo tautu un buržuāzijas episko dzeju. Visu tautu episkā dzeja tēlo dievu un varoņu dzīvi un darbus, un tie proletariātu maz vairs var interesēt. Protams, dzejas sižets, lai arī cik svešs, nevienu neatbaida. Senatnes episkā dzeja ir vērtīgs vēsturisks dokuments, pēc kura var pētīt tautu civilizācijas sākumus tālā pagātnē. Bet modernā cilvēka psihei, visam viņa izjūtas un mākslinieciskū pārdzīvojumu veidam episkas dzejas formas liekas nepiemērotas. Viņas bija vietā tajos laikos, kad visa saimnieciskā un sabiedriskā dzīve virzījās lēnītiņām. Kad feodālā un patriarhālā iekārta cilvēka garīgo pasauli turēja vecu tradīciju žņaugos un pagātne bija visu nākotnes centienu ideālākais paraugs. Episkā dzeja bija senatnes kulta spēcīgākais ierocis, sabiedrības garīgās organizācijas līdzeklis veco tradīciju garā. Jaunākos laikos episkās dzejas veidus pa lielākai daļai attīstīja reakcionārie mākslas virzieni. Piemēram, reakcionārais romantisms,

kurš varoņu dzīves un cīņu tēlojumiem vērsa tautas acis atpakaļ uz senatnes ideālajiem paraugiem. Saprotams, ka nākotnes cīnītājas šķiras psihei un mākslinieciskās izdomas un sajūsmas veidam nenoder vecās episkās dzejas formas. Intensīvā, straujā mašīnu laikmeta dzīve un modernā cilvēka izsmalcinātās, impulsīvās ideju un izjūtu tieksmes prasās īsākus, straujākus mākslinieciskās izskaņas veidus. Episkajā dzejā tēlojas lauku pasaules plašums, klusums un lēnais ritums. Bet modernās dzīves centrā ir drudžainās trauksmes un steigas pilnā pilsēta ar fabriku dunoņu, ielas troksni un elektriskām ugunīm. Episkā dzeja cieši saistās pie dabas un viņas parādībām. Bet modernā cilvēka interese vairāk saistās pie paša radītā un veidotā, pie mākslīgi izdomātā un celtā. Tagadējā laika cilvēka psihisko pasauli liekas vislabāk atskaņojam īsie, impulsīvie liriskie dzejoļi un liriskas dzejas cikli. Tur spilgtie pārdzīvojumu un mākslinieciskās sajūsmas mirkļi attēlojas atsevišķos koncentrētos izteiksmes kristālos, un kopējas idejas un virziena pavediens viņus tikai vaļīgi satur kopā.

Ar to nebūt nav sacīts, ka nākotnes proletāriskajam reālismam episkā dzejas forma pavisam nebūs lietojama. Kad norimsies revolucionārās cīņas ar viņu trauksmēm un iestāsies mierīgākas kulturālas radīšanas un veidošanas laikmets, tad arī proletariāta mākslinieciskā izdoma un izjūta meklēs lēnākus, plašākus un, jādomā, arī dziļākus veidus. Dzīve tad paliks noskaņota un viengabala. Nervozās trauksmes aprimsies, un tikpat dzīvē, kā cilvēkā būs izmanāma plašā un spēcīgā sociālistiskās idejas vadītā apakšstrāva. Var jau būt, ka tad dzeja meklēs atkal episkas izteiksmes veidus. Tikai ar veco episko dzeju tiem gan būs vairs maz līdzības. Dievu un varoņu vietā tur būs kolektīvs ar saviem nesalīdzināmi lielākiem varoņdarbiem un savu nesamērojami dažādīgāku dzīvi un pārdzīvojumiem. Modernā episkā dzeja, arī pagātni tēlodama, virzīs sabiedrības skatus uz nākotni. Viņa kultivēs tikai tādas tradīcijas, kas cilvēci neatturami virza tālāk pa neizmērojamiem progresa ceļiem. Tādai episkai dzejai arī proletāriskajā reālismā var būt vieta.

Mākslinieciskās prozas veidu jau tagad ir daudz. Nav ne mazāko šaubu, ka jaunu ceļu meklētājā proletāriskajā mākslā to radīsies vēl vairāk. Arī esošos viņa tūliņ no paša sākuma pārveidos un pieskaņos proletāriskai dabai. Jaunās kultūras pirmlaikā, kad jaunas atziņas nojēgumi un jausmas tikko rodas un nav vēl savienojušies veselās noslēgtās sistēmās, liekas pieskaņīga vecajām sentencēm un aforismiem radniecīga forma. Saturā tur vai nu vairāk domas, vai idejiskas lirikas, vai arī abu elementu mākslinieciskā apvienojums. No liriskiem tēlojumiem šī miniatūrforma atšķiras tikpat ar savu spēcīgāko saturu, kā stingrāku formu. Un atkal formas elements še gandrīz vai tas svarīgākais. Viņš piespiež iesācēju rakstnieku iespējami dziļi

iedomāties savā domā un iejusties savā jūtā. Iedomāties un iejusties īpatnēji un īpatnējam saturam meklēt oriģinālas izteiksmes formu. Plašākos tēlojumos domas un izteiksmes šablonisкums nav tik labi saredzams, tāpēc ka tas, dabiski, aizplūst plašumā, un plašums bieži maldina redzi, modinādams arī dziļuma ilūziju. Miniatūrformā nepietiekošā oriģinalitāte redzama no pirmā acu uzmetiena. Tur nav iespējams noslēpties aiz plašām un tukšām, lai arī skanīgām vārdu plūsmām. Tur katram vārdam jābūt svaigam kā pirmai lapai bērza galotnē. Un domas saturam no viņas jādzeļ kā dzirkstij, kas izlec no balti nokaitētas dzelzs. Taisni proletariāta mākslinieciskai pašaudzināšanai un pašveidošanai šī literāriskā forma sevišķi ieteicama.

Paplašinātā veidā šo pašu literārisko formu sastopam tā sauktajās dzīves g l e z n ā s un s k a t o s. Tur nav vairs tikai abstraktas domas vai aprautas idejas mākslinieciska izteiksme, bet jau gabaliņš no mākslinieciski skatītas dzīves. Gleznā šī dzīve notēlojas vairāk liriski, aprakstoši. Skatā — vairāk dramatiski, raksturojoši. Buržuāzijas mākslinieki ir patiešām ievērojami meistari šajos prozas miniatūrtēlojumos. Formas ziņā no viņiem daudz var mācīties. Saturā tie proletariātu tikai no vēsturiskās puses var interesēt. Tur visredzamāk izpaužas deģenerētās pilsoniskās inteliģences saplosītā, klīstošā dvēsele, velti pieturas un apstājas punkta meklēdama (Pēters Altenbergs). Proletāriskā reālista rokās šī sīkā, trauslā mākslas forma var noderēt pievilcīgiem sociālās un individuali psihiskās dzīves mirkļu atspulgojumiem.

Visaugstāko attīstības pakāpi buržuāziskā mākslā sasniegusi n o v e l e. Cik vērojams no pārejas laika mēģinājumiem, tas būs literāriskas izteiksmes veids, kuram galvenā kārtā pievērsīsies arī proletāriskais reālisms. Buržuāziskā novele var uzrādīt klasiski pilnīgus darbus, kuri uz ilgiem laikiem paliks literatūras vēsturē kā vērtīgākais, ko mums atstājusi kapitālistiskā laikmeta māksla. Mopasāna, Čehova, Pjēra Milla un Rūdolfa Blaumaņa noveles vēl ilgi noderēs proletāriskajiem reālistiem kā ierosinošs studiju paraugs.

Mākslinieciskās radīšanas dziņa pati ir instinktīva un kā tāda — savā pirmatnējā būtībā bez noteikta, pašā sākumā apjaušama veida. Formas meklējumos allaž nepieciešama pašnodziļināšanās, sevis analizēšanas un paškritikas spēja. Suģestīvā formas nojauta jāvada skaidrai apziņai un izteiksmes tehnikas praksei. Citādi bieži gadās, ka saturs ieveidojas pavisam nepieskanīgā formā, un līdz ar to abi viņi zaudē savu mākslinieciskо vērtību. Visām mākslinieciskās sajūsmas tieksmēm iemīt tendence aizplūst plašumā. Sajūtas un tāpat sajūsmas allaž ir viltīgas. Viņas liekas plašākas un spēcīgākas, nekā patiesībā ir. Iesācēji mākslinieki, kuriem formas instinkts vēl neizkopts, tikai laimīgos

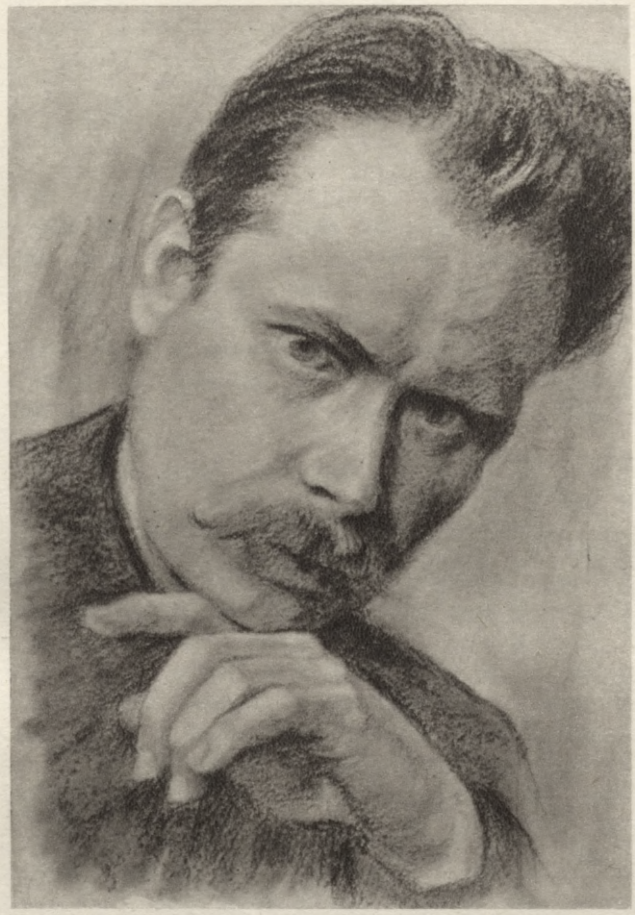

Andrejs Upits

gadījumos un nejauši atrod mākslinieciskai domai organiski pieskanīgu izteiksmes formu. Tīri lirisku motīvu viņi mēģina iespraukt noveles rāmjos un noveles sižetu ar varu stiepj līdz stāsta vai romāna, vai drāmas apmēriem. Vilšanās viegli iespējama, tāpēc ka arī novelei var būt liriska, episka vai dramatiska nokrāsa. Visvieglāk tāpēc, ka še, tāpat kā visos citos mākslinieciskas nodarbības laukos, nav nekādu stingri noteiktu normu. Galīgā instance vienmēr ir mākslinieka paša individuālā īpatnējība, viņa sevišķais izdomas, iejūtas un izteiksmes raksturs. Kas savu īpatnējību atradis un izkopis un radošās fantāzijas sapņu laivai uzcēlis baltu skaidras apziņas buru un piestiprinājis attīstīta mākslinieciska intelekta stūri, tas pats savu ceļu un savu patiesību atradīs. Tas var grēkot pret visām tradicionālām formām un tomēr palikt nenoziedzīgs. Jo viņš negrēko nezināmdams un neapjēgdams, bet apzinīgi vecā vietā jaunu radīdams. Jaunās vērtības arvien ir svarīgākas par vecajām. Un vērtības princips arī mākslā ir izšķirošais.

Noveles sižets atšķiras no liriskā jau ārējā aptvera ziņā. Novele arvien ir plašāks reālas vai safantazētas dzīves tēlojums. Uzsveram vārdu «dzīves», pretim lirikas sajūsmas un sajūsmu noskaņas sižetam. Šajā ielokā noveles saturs var būt ārkārtīgi dažāds. Viņš var aptvert tikai kādu īsu situāciju no sabiedriskās vai atsevišķa cilvēka dzīves. Bet citā gadījumā viņš īsā tēlojumu virknē var atspoguļot arī veselu cilvēka mūža gājumu. Galvenā noveles īpašība tā, ka viņā viens vadošs pavediens, ap kuru cieti saistās visi tēlojuma sīkumi. Viens gadījums, viena parādība, viens raksturs. Dažos gadījumos vienādu parādību vai raksturu grupa. Citos — pretišķu parādību sadursme negarā, stingri norobežotā situācijā. Galvenais pie tam visos gadījumos tomēr paliek vienots, noteikts motīvs. Novele tādējādi var sniegt zināmu sociālās dzīves vai šķiras tēlojumu. Rakstura zīmējumu, psiholoģiskas parādības raksturojumu, sociālā vai individuālā konflikta apgaismojumu, traģisku pārdzīvojumu brīža atspoguļojumu vai vienkāršu anekdotisku pastāstījumu. Pie tam viņai var būt jautra vai viegli komiska nokrāsa, nopietna, skumja, melanholiska vai traģiska noskaņa. Pie formā vieglā — anekdotiskā noveļu tipa, piemēram, skaitāmi saturā dažkārt dziļie meistariskie Mopasāna tēlojumi ar erotisku nokrāsu. Vieglā sociālu skumju plīvurī tīti Čehova jautrie un dziļi traģiskie stāstiņi. Blaumaņa novelēs ir dažādīga tipa tēlojumi — sākot ar viegli humoristiskiem un beidzot ar dziļi traģiskiem, nāves ēnās slīgstošiem. Blaumaņa noveles ir tas labākais paraugs klasiski noskaņotas, saturā dziļas un izteiksmes smalkumos līdz pēdējam izstrādātas noveles studijām («Salna pavasarī», «Andriksons», «Nāves ēnā» u. c.).

Stāsts īstenībā ir paplašināta novele vai arī daļa no romāna. Pārejas forma starp abām galvenajām līdzšinējās prozas

formām. No tām viņš arī nav stingri norobežojams. Koncentrētāku, stingrākas izteiksmes saistītu stāstu, it sevišķi parasto «stāstiņu», tikpat labi var saukt arī par noveli. Plašāks un raibāks stāsts stipri tuvojas romānam. Darba apzīmējums atkarājas no rakstnieka patvaļas un sevišķiem ieskatiem. Kaut kādas vispārējas normas un likumi te nav vietā.

Tas plašākais un sarežģītākais starp līdzšinējiem mākslinieciskās prozas veidiem ir r o m ā n s. Kaut kādu vispārēju definīciju arī viņam uzstādīt nav iespējams. Viņš var būt ārkārtīgi dažādīgs tikpat savos apmēros un izteiksmē, kā saturā. Lai par to pārliecinātos, pietiek pavirša skata buržuāziskās prozas vēsturē.

Pēc visplašāk izplatītas tradicionālas paražas buržujiskā romāna pamatos ir kaut kādas mīlestības sarežģījumu un atrisinājumu problēma. Deviņdesmit deviņas simtdaļas līdzšinējo romānu risas un raisās ap mīlestības jautājumiem. Bet uz tiem var dažādi lūkoties, atkarībā no rakstnieka laika, sabiedriskiem apstākļiem un mākslinieciskās īpatnējības. Ar labu gribu pie mākslas literatūras skaitāms buržuāziskā sabiedrībā ārkārtīgi izplatītais laika kavēkļa romāns, salona romāns, sentimentālais, jūsmīgais beletristiskais pačalojums. Tas neuzstāda un neatrisina nekādas problēmas. Viņam no svara tikai pievilcīga intriga, kas pati par sevi ieinteresē lasītāju, un vieglais, veiklais stāstījums, kas izkliedē un tīkami kairina buržujiskā lasītāja jutekļus un fantāziju. Nopietnāks jau ir tā sauktais psiholoģiskais romāns, kas apgaismo buržuāziskā cilvēka būtību dažādos kapitālisma attīstības laikmetos. Vēsturiskais un sociālais romāns atsedz plašu izredzi buržuāzijas saimnieciskā un sabiedriskā pasaulē un skaitāms pie sava laika kultūras plašākiem un raksturīgākiem dokumentiem.

Romāna plašās formas prasās liela apmēra sižetu. Ja tas ietver viena vai nedaudzu cilvēku dzīvi, tad motīvs bieži izvēršas biogrāfiska romāna veidā, kas šo dzīvi tēlo no sākuma līdz beigām. Pēdējā laikā šajā nozarē izmanāma vēl plašāka tendence: tēlot cilvēka psihiskās un sociālās veidošanās gaitu veselā romānu sērijā (piemēram, Romēna Rolāna «Žans Kristofs»). Sociālais romāns brīžam aptver vēl grandiozākus plašumus. Garā tēlojumu virknē viņš mēģina atspoguļot vesela vēsturiska laikmeta dzīvi un cilvēkus viņu raksturīgākajās īpašībās un tieksmēs (piemēram, Zolā «Rugonu-Makāru» romānu virkne). Bet blakus plašajām ir arī dažādas miniatūrromānu formas, kurās tēlots vai nu kāds atsevišķs gadījums, vai epizode no atsevišķa cilvēka dzīves. Pēdējā laikā buržuāziskais romāns itin kā pazaudējis sava laikmeta īpatnējo seju. Kaut kādas vienojošas tendences vai kaut cik raksturīgas pamata idejas viņā nav atrodamas. Visi bijušie un esošie virzieni tur saplūst un krustojas raibā dažādībā. Romāns ir tā mākslas izteiksmes forma, kurā visspilgtāk attēlojas modernās kapitālistiskās buržuāzijas nenoteiktība, svārstīšanās

starp pagātni un nākotni, tagadnes nedrošības sajūta, nervoza meklēšanās pēc jauniem ceļiem, nespēks, apātija un vienaldzība.

Liekas, ka romāns būs arī proletāriskās mākslas prozas plašākā izteiksmes forma. Tikai savu veco buržujisko raksturu viņš tad pilnīgi pārveidos. Vispirms viņš tad pazaudēs tipisko erotisko un mūžīgās mīlestības nokrāsu. Viņš nekalpos vairs vienīgi individuālā seksuālisma un tur piekarināto tieksmju un konfliktu idealizējumiem, bet visvairāk lielo masu trauksmes un cīņas attēlojumiem. Proletariāta reālistiskais romāns arī tajā visfantastiskākajā izdomas pasaulē nepazaudēs no acīm sociālistisko ideju un kolektīvās apziņas un sajūtas laukus. Jaunā, verdošā, jaunu saturu un jaunas formas meklējošā tagadnes dzīve sniegs romānam nepārskatāmi bagātīgu apstrādājuma vielu. Bet arī pagātne pievilcīga stāv viņam aiz muguras. Strādnieku kustības pirmie neveiklie mēģinājumi, neorganizēta cīņa ar izsūcējiem un apspiedējiem, dumpji un revolūcijas — šiem attīstības vēstures svarīgākajiem notikumiem buržuāzijas mākslinieku fantāzija bailīgi vairījusies garām — kā sauszemes putns jūras plašumam. Un, kur viņa, garām skrejot, ielūkojusies, tur redzējusi visu caur savas šķiras krāsotām brillēm, kuras visu rāda pārvērstā krāsā. Un galveno vēstures dzinēja un dzīves veidotāja spēku caur tām nemaz nevar saredzēt. Bet toties labāk caur viņām redz vecu veco mīlestību, visus varoņus viņas varā un visu vēsturisko notikumu viņas nospulgā. Tāpēc viņas vēsturiskie romāni pa lielākai daļai tik sentimentāli sāji un tukši, bez jebkādas idejiskas un tamlīdz arī sociālas un mākslinieciskas vērtības. Tikai proletariāta sociālajam romānam pilnā apmērā aptverama vēsturiskās sociālās pagātnes viela, tāpēc ka viņam ir vajadzīgie zinātniskie līdzekļi attīstības gaitas un viņas parādību pareizai izpratai. Sociālistiski iedvesmota reāla romānista radošā fantāzija laidīsies pāri visiem trijiem laikiem. Pagātne un tagadne viņam būs tikai pārejas laiki, divas pakāpes uz nākotni. Reālais nākotnes romāns pašā būtībā atšķirsies no līdzšinējā fantastiskā un utopiskā. Zinātniskā tagadnes izprata, tā nepārtraucamā loģika, kuru sociālistiskā dzīves atziņa uzrāda visas attīstības kopsakarus viņa reālistiskā fantāzijā, — visu šo īpašību apvienojums viņam radīs iespēju pārredzēt nākamo un kombinēt pārliecinošas nākotnes ainas.

Reālistiskajam romānam vajadzēs arī jaunu izteiksmes līdzekļu. Buržujiskais liriskais romāns ar saviem krāsu sablīvējumiem un smagiem un tumšiem psiholoģiskiem tēlojumiem, ar savu kūtro stieptību nesaderēs ne ar proletariāta dzīvi, ne psihi. Romāna izteiksmei jātop dramatiski dzīvai un strauji spēcīgai. Jaunais reālistiskais romāns nevar iztikt ar vecajām, smagajām formām un tradicionālo iedalījumu. Viņam jāmeklē jauns, impulsīvāks, varētu sacīt — dramatiskāks izteiksmes veids.

Tas atkal ir nākotnes darbs. Proletāriskais mākslinieks nesēdēs savā kabinetā noslēdzies, kā to dara buržuāzijas mākslinieks. Tas iedomājas pats un mēģina arī citiem iegalvot, ka viņš radot tikai pats priekš sevis un gar sabiedrību viņam neesot itin nekādas daļas. Proletāriskais mākslinieks nevar padoties tik muļķīgai pašapmānīšanai. Viņš zin, ka arī individuāls māksliniecisķās radīšanas darbs ir tikai daļa vispārējā kolektīvā šķiras darbā. Kā ikkatrs, arī šis darbs ir sabiedrisks darbs — jo kādēļ tad mākslas ražojumu klajā laist, ja citiem gar to nav daļas. Proletāriskais reālists arī kā cilvēks ir savas šķiras dzīvs loceklis. Viņa rakstāmā istaba nav aizslēgta un aizslēģota laboratorija, bet saulaina telpa vaļējiem logiem, pa kuriem pasauli un dzīvi var uz visām četrām pusēm pārskatīt. Viņa smadzenes pārstrādā galvenā kārtā to, kas tieši dzīvē novērots. Radošā fantāzija veido no organiski dzīvas vielas. Izteiksmes forma veidojas saskaņā ar to, kā veidojas šķiras psihe un viņas izteiksmes veids. Mākslinieks tikai pirmais nojauš jauno formu dzimšanas tieksmes un, radošas intuīcijas apgarots, konkrēti veido tās. Tādā kārtā viņš ir tas rosīgākais loceklis savas šķiras sabiedrībā. Ne pakaļgājējs un attēlotājs, bet pats ierosinātājs un vadītājs. Protams, viņš nevēlas karalim blakus sēdēt, kā to prasīja Šillers. Bet līdztiesīgs starp saviem šķiras biedriem viņš apzinas. Lai arī jaunās dzīves un mākslas formas dzimst pašā šķiras attīstības gaitā. Bet arī to viņš neaizmirst, ka viņš ir tas pirmais, kas samana jaunās tieksmes spēku, un tas vienīgais, kas viņām var radīt meklēto jauno izteiksmi. Iedomīgs viņš nav un neliek sev jau laikus rezervēt vietu Olimpa pirmajā rindā. Bet sava darba nozīmi viņš saprot labāk kā kurš katrs cits.

Jau tagad viņš nojauš, kur jārodas jaunām literāriskās izteiksmes formām — vispirms romānā. Vispirms tur jāatmet parastie garie ievadu apraksti. Vēsturiskie, ģeogrāfiskie, meteoroloģiskie un vēl citi. Tiem varbūt vieta skolu un māju lasāmās grāmatās, bet ne romānā. Arī reālistiskā romānā ne. Tāpat lieki ir nodomāto cilvēku iepriekšējie ārienes un iekšienes notēlojumi. Atminieties kaut kāda tautiski romantiskā romāna sākumu! «Bij jauks vasaras svētdienas rīts. Saulīte spīdēja koši pie debesīm. Palejā strautiņš burbuļoja mundri, bet kalniņā baznīcas tornī ar zaļo, nosūbējušo jumtu zvans aicināja ļaudis uz dievkalpošanu...» Nav taču nekā jocīgāka par tādiem ievadījumiem. Itin kā saulīte kādreiz varētu arī citur spīdēt kā pie debesīm. Itin kā strautiņš arī kalna galā varētu burbuļot. Obligatoriski vecajos romānos ir arī varoņu aprakstījumi. «Viņš bij jauns, zaļoksnējs jauneklis, vidēja auguma, mazām, melnām ūsiņām un platām krūtīm, kurās pukstēja droša un dedzīga sirds.» Tādai bildītei vieta uz pīpes galviņas, bet ne mākslas darbā. Un tad — viņa. Par visām lietām viņa. «Viņa bij slaida jaunava tumšām uzacīm

un gaišiem matiem, kuri divās bizēs nokārās pār muguru līdz pat viduklim. Viņai bij maza, smaidoša mute ar baltiem zobiem, kuri smejoties mirdzēja kā divas pērļu rindas; viņas vaigi bij sarkanbalti, ar mazām dobītēm viducī. Viņas gaita bij viegla un cēla kā gulbim, kad tas klusi šķir rāmos dīķa ūdeņus. Viņas zilajās acīs mirdzēja priekš visa cēlā un daiļā sajūsmīga dvēsele . . .» Bet jūs jau redzat, tā ir ģīmetne — no bonbongu kārbas vāka. Īstas mākslas tēlojumi ar tādām bildēm nekā nevar iesākt. Tās mazās ūsiņas un tie dzeltenie mati līdz viduklim nav taču tas galvenais. Un, ja viņi ir tas galvenais, tad tam paša romāna gaitā jātiek redzamam. Autora iepriekšstāstījumi lieki un traucējoši. Pavisam jau nevajadzīgi tie siržu un dvēseļu tēlojumi. Tie atgādina paskaidrojošus uzrakstus zem plakātiem un lubinieciskām bildēm. Visām cilvēces labajām un ļaunajām īpašībām jātiek redzamām pašā romāna darbības gaitā. Proletāriskajā reālā romānā lielā mērā lieki jāsauc arī dialogam un vispār sarunām starpā iespraustie autora paskaidrojumi. Romāna cilvēks saka vārdu un teikumu, bet rakstnieks steidzas piebilst: viņš pie tam domāja tā un tā, viņš juta to un to. Bet kas tad atliek lasītājam, ja viss viņam izrakstīts priekšā un izstāstīts? Kāda viņam tad vairs interese pie visa tēlojuma? Reālais romānists zin atrast tādas vārdu un teikumu formas, kuras pašas tieši izpauž to, ko runātājs domā un jūt. Mazākais viņas liek lasītājam to nojaust, un tā atstāj arī lasītāju fantāzijai zināmu līdzrosības iespēju. Un taisnī tajā mākslas darba lielākā pievilcība un estētiskā nozīme. Tad liekas paliek visas autora iespraustās remarkas un paskaidrojumi. Romāna stils paliek graciozāks, dzīvāks, dramatiski plūstošāks. Šajā ziņā paraugam noder dāņu rakstnieka Hermaņa Banga romāni. Saturs tajos pa lielākai daļai tīri psiholoģisks, bez ārējās darbības. Banga mākslinieciskā doma no dabas gausa un smaga. Romānā tēlotā dzīves gaita virzās tik lēni un smagi kā grūts lietuvēna sapnis vai kā slimība. Un tomēr tēlojums stipri saistošs un nenogurdina. No pirmā acu uzmetiena viņš liekas pilnīgi fotogrāfisks, naturālistiska dzīves un cilvēka kopija. Tur ir tikai īsi apkārtnes raksturojumi un gari darbojošos cilvēku kustību attēlojumi un viņu sarunas. Viss itin kā tikai no ārienes vērots un tēlots. Nevienam cilvēka teicienam nav klāt nekādu paskaidrojumu, ko runātājs pie tam īsti domā, ko viņš grib un jūt. Mākslinieks pats pazūd aiz saviem tēliem. Dzirdam un redzam tikai tos. Un taisni tur ir mākslas dziļais noslēpums, ka dzirdam un redzam tikai tos. Dzirdam pēdējo noskaņu viņu valodā un redzam beidzamo, vissīkāko kustību, žestu un vaibstu saskaņā ar runāto. Un, arvien vairāk iedziļinādamies romāna tēlojumā, nomanām, ka te nav fotogrāfiskas figūras, ne kopijas, bet apbrīnojami dzīvi cilvēki. Mēs sevī it kā atkārtojam pēdējo vārdu, ko viņi runā, domājam līdzi viņu domas un jūtam līdzi to, ko

viņi pārdzīvo. Un līdzpārdzīvojums ir tas augstākais, ko māksla spēj sniegt. Līdzi pārdzīvodami, mēs paši esam arī līdzradītāji. Mūsu doma un fantāzija, un visi dvēseles spēki ir ierosināti estētiskai skatīšanai un mākslas baudai. Banga romānu saturs (piemēram, «Pelēkais nams») ņemts no mums pavisam svešas — nīkstošās, mirstošās buržuāzijas pasaules. Tomēr mākslinieka īpatnējais tēlojums mūs spēj dziļi ieinteresēt un estētiski idejiskā vērojumā cieši saistīt.

Proletariāta reālistiskajam romānam jāpaliek viscaur dzīvākam, impulsīvākam, dramatiskākam. Viņš visplašāk atspoguļo proletariāta dzīvi. Kā šī dzīve pati, viņam nav ilgi jākavējas pie statiskām, nekustošām parādībām, bet jātēlo darbs un dzīve. Ne vien izteiksmē un visos tēlojuma paņēmienos — viņam pašā fābulā jātiek saistošam. Te atkal var uzrādīt ievērības cienīgu paraugu — amerikāņu rakstnieka Lerua Skota romānu «Strādnieku savienības sekretārs». Romānistam nav gluži noteikts sociālistisks viedoklis. Romāna pirmajā vietā stāv atsevišķs šķiras darbinieks, un tikai aiz viņa nāk proletariāta kolektīvs. Atsevišķais cilvēks nav tā tēlots, ka visā viņa darbībā izpaustos masu dzinēja spēks. Visur tiek izcelta privātā, individuālā iniciatīva. Tomēr romāna fābula ir tik sarežģīti saistoša un līdz ar to tik sakarīgi viengabala, ka pat tas vienkāršākais lasītājs nevar no viņa atrauties. Tiem visu smalkākiem un vērtīgākiem estētiskiem iespaidiem tikai tad ir nozīme, kad viņus nes dzīva, tīri cilvēciskas intereses straume. Tikai tad viņi nokļūst līdz strādnieka apziņas dziļumiem un paliek tur kā jauniegūtas idejiskas un daiļuma vērtības. Tikai tad viņas paplašina strādnieka gara pasauli un izdaiļo viņa dvēseli.

Kaut kādu vienu shēmu arī proletāriskajam romānam nevar uzstādīt. Galvenais noteicējs te katrā gadījumā ir romānista īpatnējais talants. Bet tās īpašības, kuras te pavirši aplūkojām, pieskan jebkurai individuālai formai. Tās jāsauc par vispārējām, un bez viņām reālistiskais nākotnes romāns nav domājams.

Viskomplicētākais literāriskās mākslas veids, bez šaubām, ir d r ā m a. Proletāriskai drāmai ir vairāk priekšteču nekā pārējām mākslas nozarēm. Mazākais vairāk mēģinājumu simbolistiskās ainās notēlot proletariāta vispārējo šķiras kustību, cīņas un nākotnes ideālus (Raiņa «Uguns un nakts», Verharna «Ausma»). Tā sauktā sociālā drāma bieži mēģinājusi attēlot darba un kapitāla konfliktus, uzņēmēju un strādnieku sadursmes, streikus un strādnieku dumpjus, buržuāzijas un proletariāta pasaules atziņas, dzīves apziņas, tikumības un citu garīgu tendenču pretišķības, dažādas nesaskaņas pašu strādnieku šķiras, dzimtas un psihiskajā dzīvē — un tā tālāk. Mēģinājumi ir daudzpusīgi un dažādīgi. Auglīgus ierosinājumus viņi var sniegt, bet tiešu paraugu proletāriskai nākotnes drāmai tur velti meklēt. Līdzšinējā sociālā

drāma ir sociālistiskās inteliģences darbs. Ar visu labo gribu un bieži vien karsto sajūsmu inteliģence tomēr stāv patālu proletariāta organiskai pasaulei. Domāt kopā ar proletariātu viņa spēj. Bet iekšēji līdzi dzīvot un līdzi just — tikai pa daļai.

Proletāriskā drāma ir paša proletariāta dramatiķu darbs. Bet uz tiem vēl būs jāgaida. Tie, kuri patlaban mēģinās, vēl pilnīgi vecās buržuāziskās drāmas tradīciju varā un zem buržuāzijas psihiskā iespaida.

Vispirmā kārtā proletāriskai drāmai jāatsvabinās no pilsoniskās romantikas iespaida. Sociālistiskie inteliģenti līdz pat pēdējam laikam skatījās uz sociālisma kustību kā uz romantiski ideālistisku trauksmi, kura pati par sevi pievilcīga savā plašumā un spēkā. Atsvabināšanās tieksmes konkrētais, prozaiskais, kaut arī sajūsmas saturs, reālie, kaut arī idejiski augstie mērķi viņus interesēja daudz mazāk. Tāpēc viņi labprāt nodevās idejiski romantiskiem, simbolistiski teiksmainiem dramatiskiem tēlojumiem. Tur simbolistisku tēlu krāsainā izplūsmā viegli paslēpties proletariāta dziļākās būtības neizpratai. Romantisku jausmu un jūsmu plīvuros ērti pazust proletariāta noteiktās idejas un mērķu trūkumam. Tā ir sociālistiskās kustības pirmā — romantiskā laikmeta drāma. Tagad viņa ar savām parastajām mistiskajām un reliģiskajām pieskaņām, ar individuālisma un varoņu kultu, ar visu savu pārāko izplūsmu un nenoteiktību nepavisam vairs nesader ar proletāriskās kustības skaidro veidu. Viņa paliek sveša proletariāta idejiskai un psihiskai dabai un tāpēc bez sociālas un estētiskas vērtības.

Proletāriskai drāmai jātop caur un cauri reālistiskai. No individuāliem sīktēlojumiem viņai smaguma punkts jāpārceļ kolektīvā dzīvē un masu kustībās. Tā ir proletāriskās drāmas pamata problēma. Tur viss pilnīgi no jauna radāms un veidojams — sākot no mākslinieciskās idejiskās izdomas un izjūtas un viņu izpaudējiem tēliem un beidzot ar teātra un skatuves tehnisko iekārtu. Buržuāziskā skatuve iekārtota piecu sešu dramatisku personu individuālai drāmai. Skatītāju zāle piemērota mazam «mākslas cienītāju» pulciņam, uz kuru buržuāzijas māksla vienīgi atbalstās. Proletāriskās drāmas problēma aiztver un apņem daudz plašākus apvārsņus nekā visas citas mākslas nozares.

Proletariāta reālistiskās drāmas satura izvēlei jābūt nesalīdzināmi stingrākai un kritiskākai, nekā tas redzams buržuāzijas drāmā. Buržuāziskā drāma visbiežāk ir tikai lirisku skatu un situāciju savirknējums, dramatizēta novele vai dialogā uzrakstīta episka dzeja. Un, ja sižets pēc savas būtības pagadās patiesi dramatisks, tad buržuāziskā dramatiķa apstrādājumā viņš pilnīgi pazaudē savu tipisko raksturu un ieviešas, pāri kādas citas radniecīgas mākslas nozares robežām.

Mēs redzējām, ka jau proletāriskās noveles un romāna saturs pats par sevi ietver spēcīgus dramatiskus elementus. Tomēr dramatiskā nokrāsa vai dramatiskā pieskaņa vien vēl nav dramatisks sižets. Novele un romāns tomēr ir stāstošas literatūras veidi. Drāma ir dzīvības un darbības attēlojums. Pašā būtībā ir liela starpība starp lirisko, episko un dramatisko fantāziju. Pirmā galvenā kārtā ir tēlojoša, otrā — stāstoša. Dramatiskā fantāzija pilnā apmērā ietver arī tēlojošo un stāstošo elementu, bet bez tam visu skata kustībā un darbībā. Drāmas izteiksmes veids ir dzīvi, darbīgi tēli, reāli vai simboliski. Ikkatram cilvēka runātam vārdam ir sava ķermeniska izteiksme — vaibstu, žestu un kustības pavadījums. Novelists un romānists tos var aprakstīt un modināt lasītājos viņu nojautu un priekšstatu. Dramatiķis liek viņiem reāli notēloties skatītāja priekšā. Pats dramatiskās radīšanas process ir tāds, ka mākslinieks visas drāmas personas ik acumirkli redz savas fantāzijas aptveramā laukā. Viņš seko tai, kura patlaban runā un darbojas, bet tajā pašā laikā patur acīs arī tās, kuras tikai klausās. Drāmā nav mēmu skatītāju. Arī tie, kuri klusu stāv, dzīvo un darbojas līdzi. Ikkatram jūtu saviļņojumam un iekšējam pārdzīvojumam ir sava ārējā vaibstu, žestu un kustību izteiksme. Īsts dramatiķis ar vienu pašu raksturīgu vaibstu vai kustību prot izteikt vairāk nekā citi ar gariem aprakstiem, disputiem un dialogiem. Dialogs ir drāmas literāriskā izteiksmes veida galvenais līdzeklis. Arī pašam par sevi tam jābūt asprātīgam, saistošam, līdzaizraujošam. Tāpēc proletāriskajam dramatiķim jāpiegriež nesalīdzināmi vairāk vērības valodai, nekā tas nepieciešams liriķim vai novelistam.

Īsa, noteikta, dzidra un dzēlīga izteiksmes valoda vajadzīga sevišķi tāpēc, ka viņam bieži jāvada uz skatuves lielas ļaužu masas. Buržuāziskās drāmas pazīstamie «ļaužu skati» nav pielīdzināmi proletāriskās drāmas masu skatiem. Viegli nojaušams, ka buržuāzijas drāmā ļaužu skati ir tikai palīga līdzeklis atsevišķo varoņu dzīves un darbības tēlojumā. Vislabākajā gadījumā — tikai fons, pret kuru jo redzamāk izceļas atsevišķi galvenie tēli. Šekspīra drāmās masu darbība, piemēram, kaujas, notiek kaut kur aiz kulisēm. Atsevišķie uz skatuves redzamie cilvēki tajā pa spraugu itin kā nolūkojas un diezgan komiskā kārtā stāsta par to cits citam un klausītājam. Masu kā varoni, kolektīvu kā galveno drāmas personu buržuāziskā drāma nepazīst. Bet proletāriskajam dramatiķim viņa tā ir jāiepazīst un jātēlo. To prasa viņa šķiras idejiskā tendence un mākslas tieksmes. Masu cīņas un dzīve neizpaužas garos monologos un stieptos disputos. Tur dzirdami tikai atsevišķi vārdi un negari teicieni, kuros izteicas dziļi jūtu saviļņojumi un spēcīgās trauksmes. Cīnītāja vai strādātāja kolektīva jūtu un domu izteiksme ir pavisam citāda nekā atsevišķa cilvēka liriskie prātojumi. Tie paši vārdi tur daudz-

kārt tiek lietoti citādā nozīmē. Tās pašas domas bieži izpaužas citādā kārtā un citādiem teicieniem nekā atsevišķa indivīda dzīvē.

Daudz ir prātots par to, kas īsti ir drāma un ar ko drāmas sižets atšķiras no pārējo mākslas veidu sižetiem. Mēs šos prātojumus ieskatām par neauglīgiem un liekiem. Vispārēju atšķirošu pazīmju dramatiskam sižetam nav. Te viss atkarājas no rakstnieka īpatnējā uztvēruma, iedomas un izjūtas veida. Tas pats sižets vienam mākslinieka var noderēt žanra gleznai, otram — novelei, trešam — romānam, un ceturtais viņu var apstrādāt drāmas veidā. Mākslinieka radošai fantāzijai te brīva izvēles patvaļa. Gluži tāpat jāsaka, ka arī drāmas pašas dažādās nozares teorētiski nav stingri norobežojamas cita no citas. Drāma, traģēdija, komēdija un traģikomēdija saietas tik tuvu savā būtībā, ka tikai mākslinieka radošais talants tur ikreiz atsevišķi izšķir, kāds apstrādājuma veids vislabāk pieskan dramatiskajam motīvam.

Proletāriskā drāma, bez šaubām, nepaliks uz iebrauktajām drāmas sliedēm un neapmierināsies ar pastāvošām dramatiskām formām. Liekas, drāma būs tā mākslinieciskās darbības nozare, kur vispirms un visspēcīgāk parādīsies proletariāta kolektīvās dvēseles jaunradītāji spēki. Masu dziņu un psihes izpausmei individuālās drāmas trafarets būs pilnīgi nelietojams. Drāma, kuras objekts ir visas pasaules proletariāts, nevarēs saistīties pie tradicionālās notikuma vietas vienības. Drāma, kuras ideja kā sarkans pavediens velkas gadu tūkstošiem cauri, aptverdams pagātni, tagadni un nākotni, nevarēs stingri rēķināties ar visai noteikto laika vienību. Drāma, kura tēlos masu trauksmi un cīņas, neturēsies pie triju, četru un piecu cēlienu likumiem. Iespējams ir proletāriskas drāmas viencēliens, kas ietvers vairāk vielas un vairāk dramatisma nekā buržuāziskās drāmas pieci cēlieni. Proletāriskai drāmai pašai radāmi un atrodami savi likumi. Bet jaunajā meklēšanas ceļā kā izejas vieta un reižu reizēm arī kā pieturas punkts noderēs buržuāziskā drāma ar viņas izkopto tehniku. Tikai tam ir tiesības atmest, kas spējīgs piepildīt. Nevīžība un nemākulība nekur neviena jauna ceļa nav atradusi. Un, ja nupat runājām par proletāriskās drāmas jaunajām formām, tad tomēr nav jāsaprot tā, ka vecā tehnika noder tikai kā studiju priekšmets, bet pati jaunajā radīšanas darbā absolūti nelietojama. Proletariāta masu grandiozo kustību visā viņas plašumā tēlot būs pa spēkam tikai tam proletariāta dramatiķim, kuram nākamie kolektīvās dzīves laiki un nākamās paaudzes attīstīs pavisam citādus radošās fantāzijas un tēlojuma tehnikas spēkus. Kuru lietošanā būs pavisam citādi skatuves un teātra telpu un ietērpas līdzekļi. Mēs, pārejas laikmeta darbinieki, vēl ilgi varēsim savas šķiras kustību tēlot tikai sīkās miniatūrainās, un labi, ja caur tām liksim nojaust tālo, grandiozo plašumu un dziļumu. Un tur mums

vecā tehnika sniegs bagātus izteiksmes līdzekļus. Buržuāzijas mantojumu mēs izlietosim mākslā gluži tāpat, kā mēs izlietojam buržuāzijas atstāto tehniku rūpniecībā un vispār saimniecībā.

Daudzas no buržuāzijas mākslā aizsāktām un neizveidotām mākslas nozarēm proletāriskajā mākslā attīstīsies sevišķi spēcīgi. Tāpēc, ka tās vislabāk un visplašāk izpauž proletariāta centienus un dzīves sajūtu. Glezniecībā — it sevišķi žanra gleznās. Mūzikā — kora dziesmās. Arhitektūrā — būvniecības, skulptūras un gleznieccības savienojumi. Teātrī — opera, kā drāmas, mūzikas un dekoratīvās gleznieccības sintēze. Opera līdz pēdējam laikam palikusi tas vecmodīgākais, var sacīt, buržuāziskais mākslas veids. Saturā tukša un banāla, izteiksmē raibi spīguļojoša un trokšņaini amizanta. Buržuāziskā operā proletariāts laikam atradīs vismazāk ko aizņemt, uzglabāt, izlietot un tālāk veidot. Tā noderēs tikai kā tāls, vārgs paraugs jaunai, kolektīvai šķiras mākslu sintēzei, jaunam, šimbrīžam tikai nojaušamam mākslas veidu apvienojumam, kur pašā sadarbībā strādās dzejnieks, mūziķis, gleznotājs un arhitekts, koru, orķestru un tēlotāju kolektīvi.

Literatūrā liela nākotne paredzama tā sauktajam sīkajam feļetonam. Tā ir attīstības pusceļā palikusi literatūras forma. Buržuāzija viņu neprata pienācīgi novērtēt un izkopt. Buržuāzijas rakstnieki uz viņu skatījās stipri aizdomīgi. Ar savu dzīvo, tekošo saturu sīkais feļetons viņiem likās pieskaitāms zemākas pasugas mākslai — «tendenciozai mākslai». Ar savu stāvokli vidū starp literatūru un žurnālistiku sīkais feļetons viņiem likās skaitāms drīzāk pie avīžniecības nekā pie mākslas. Viņi ļāva ar to visvairāk avīžniekiem nodarboties. Un tie pagalam banalizēja šo pievilcīgo mākslas nozari. Proletāriskās mākslas darbiniekiem viņai jāpiegriež nopietna vērība. Tā ir vienīgā nozare, kura spēj apmierināt proletariāta kāri pēc apkārtējās dzīves un cīņas drīza atspoguļojuma mākslā. Tā sīkais feļetons ar savu populāro idejisko saturu un mākslinieciskо izteiksmi ir itin kā ievadījums no tīras žurnālistikas mākslas pasaulē. Tā ir nopietni ņemama literatūras nozare — sevišķi tāpēc, ka žurnālistikas paražas un paņēmieni, un viegli izlietojamais saturs te ātri pavedina uz paviršību un vieglas rokas darinājumiem. Īstam sīkā feļetona rakstniekam vajadzīgs sevišķs, īpatnējs talants. Sīkajam feļetonistam jābūt idejiski nobriedušam, ar plaši aptverošu un dziļi sniedzošu skatu. Viņam nepieciešama noteikta ieskatu platforma un partijas viedoklis, no kura vienīgā visas dzīves parādības un sabiedriskie tipi gaiši pārskatāmi un novērtējami. Āša un asa kritikas spēja, bez kuras visi vērtējumi iznāk sausi un paviršī. Satīras, sarkasma un humora spēja, kas visretāk sastopama latviešu lirisko, tēlojošo literātu pasaulē. Un par visām lietām — dzīva mākslinieka fantāzija un veikla izteiksmes spēja. Ja vispār mākslā nav ciešamas nolietotas,

banālas formas, tad sīkajā feļetonā it sevišķi. Prozā vai dzejā rakstītam — viņam ikreiz jābūt izteiksmē tik jaunam un oriģinālam, cik svaigs ir viņa, no tekošās dzīves smeltais saturs. Literāriskais sīkais feļetons tuvu rada zīmētai vai gleznotai karikatūrai. Arī šī nozare latviešu mākslā pavisam neizkopta. Bet arī tai ievērojama sabiedriski un idejiski audzinoša nozīme.

Proletāriskās mākslas kritika pieskaitāma pie vissvarīgākajiem proletariāta garīgās kultūras faktoriem. Visā proletāriskajā mākslā intelektuālajam elementam nesalīdzināmi lielāka loma, nekā tas bija buržuāziskā mākslā. Vispirms kritika ir apzinīgais kārtotājs, regulētājs un organizētājs prāta elements jau pašā māksliniecīskās radīšanas darbā. Izteiksmes meklējumos, stila veidojumā māksliniecīskas kritikas līdzdarbība katram viegli redzama. Māksliniecīskās tehnikas veiksme un neveiksme tieši atkarīga no tā, cik augstu attīstīta māksliniekam novērtējuma un izvēles spēja. Bet arī vēl dziļāk, pašā māksliniecīskās izdomas un ierosmes procesā kritika darbojas līdzi. Intuīcija, iedvesma, fantāzija un sajūsma — visi šie grūti aptveramie psihiskie spēki zināmā mērā piesniedzami prāta līdzdalībai. Kā nosvarotājs un vadītājs elements kritiskā intuīcija darbojas līdzi pašos pirmajos māksliniecīskās radīšanas impulsos.

Bet še runāsim par kritiku kā proletāriskās mākslas radīšanas darba atsevišķu nozari. Tai visā proletāriskās mākslas dzīvē tikpat liela nozīme, cik liela intelektuālajam elementam proletariāta māksliniecīskās radīšanas procesā.

Vispirms jāievēro, ka proletāriskās mākslas kritiķim, tāpat kā radošam māksliniekam, nepieciešams īpatnējs talants. «Ar kritiku nodarboties», protams, var kurš katrs žurnālists. Bet tāda nodarbība drīzāk ir sports nekā nopietni ņemams kultūras darbs. Ar radošo mākslinieku kopēja kritiķim ir dziļa dabas un mākslas daiļuma sajūta. Bet nesalīdzināmi vairāk kā māksliniekam viņam vajadzīgs apzinīgas daiļuma būtības izpratas, analīzes un novērtējuma spējas. Mākslinieks bieži vien rada tīri intuitīvi, nedomādams par tiem psihiskiem procesiem, ko pārdzīvo viņa paša radošā daba, ne par tām estētiskām emocijām, kuras radītais darbs saceļ klausītājā vai skatītājā. Iestrādājies mākslinieks arī izteiksmes tehniku izlieto vairāk tikai praktiski, teorētiski tikai atsevišķos gadījumos viņā iedziļinādamies un iedomādamies. Kritiķim mākslas un viņas psiholoģijas teorētiskā puse ir vislielākā svarā. Māksliniecīskās radīšanas procesu viņš pārredz, sākot no pašiem pirmajiem impulsiem un beidzot ar gatavā formā tērpto māksliniecīsko izdomu un sajūtu. Viņš neatlaidīgi seko radošās fantāzijas lidojumiem un apgaismo tos īpatnēji izlocītos ceļus, pa kuriem radīšanas procesā virzās mākslas tēlu un tēlojumu attīstība.

Proletāriskās mākslas kritiķis nav pedants un šaursirdīgs demagogs. Kritiķa talanta galvenā īpašība ir īpatnējā iedomas un

iejūtas spēja. Kā mākslinieks iedomājas un iejūtas simtējādos atsevišķi īpatnējos cilvēkos un parādībās, tā kritiķis iejūtas atsevišķos mākslinieku indivīdos. Jo tikai nostājies uz mākslinieka individuālās platformas, viņš var pareizi saprast ikkuru mākslas darba rašanās un veidošanās gaitu un pareizi novērtēt viņa pozitīvās un negatīvās īpašības.

Kritiķim vajadzīga nesalīdzināmi vispusīgāka un dziļāka vispārējā un mākslinieciskā izglītība nekā māksliniekam pašam. Kā savas nozares speciālistam, viņam jāpārzin visas līdzšinējās estētikas sistēmas, estētisko pētījumu veidi un mākslinieciskās analīzes un sintēzes metodes. Viņam jāzin vispārējā un mākslas psiholoģija, teorija un vēsture. Bet, tā kā māksla ir tikai atsevišķa, augstāka nozare vispārējā šķiras garīgā kultūrā, tad kritiķim jāiepazīstas arī ar vispārējo saimnieciskās, sabiedriskās un kultūras attīstības vēsturi un visām tām zinātnes nozarēm, kas tur organiski pieslejas. Varētu gandrīz sacīt, ka mākslas kritiķim jābūt cilvēkam ar universālu izglītību. Tāpēc arī īstu kritiķu līdz šim bijis daudz mazāk nekā mākslinieku. Tēns, Brandess, Jānis Asars un viņiem radniecīgie darbinieki vienā otrā vietā var noderēt kā paraugi nākamajam proletāriskās mākslas kritiķim.

Ieskati par mākslas kritikas uzdevumiem ir tikpat dažādi kā par pašu mākslu. Mēs arī še nenorobežosimies un nemēģināsim uzstādīt īsas formulas un likumus. Tāpat kā mākslinieks, īsts kritiķis pats rada sev likumus sakaņā ar savu īpatnējo dabu un spējām. Atkarībā no tām viņš vai nu vairāk izsver mākslas darba idejisko vai formālo pusi. Vairāk patur acīs vai nu mākslinieku, vai publiku — vai arī nostājas kā vidutājs starp abiem. Bet nevienā gadījumā viņš nav tikai vienkāršs tulkotājs, komentators, paskaidrotājs. Viņam ir sava patstāvīga mākslas un dzīves atziņa, un ar to viņš allaž nāk kā vērtētājs. Absolūtas vērtību mērauklas viņš nemēģina uztiept, bet tomēr viņš ierosina māksliniekus pašus un ļaužu masas meklēt savu mērauklu un ar tās palīdzību iedziļināties katra mākslas darba īpatnējā būtībā.

Proletāriskās mākslas kritiķis ir viens no atbildīgākajiem sociālistiskās idejas darbiniekiem. It sevišķi tagadējā pārejas — jaunu ceļu, jaunu kultūras veidu un jaunas mākslas meklējumu laikmetā viņam piekrīt jo ievērojama loma. Viņš ir jauno meklētāju mākslinieku audzinātājs un vadītājs. Te viņš patiešām ir itin kā vidutājs starp savas šķiras idejiskiem dzinēja spēkiem un jauno mākslinieku audzi. Kā tāds viņš ir arī mākslinieku audzinātājs un nopietns līdzstrādnieks proletāriskās mākslas attīstības darbā. Viņš vislabāk var norādīt uz tiem vecās kultūras avotiem, no kuriem arī jaunā māksla var smelties pa malkam tālajā attīstības ceļā. Viņš apzīmē tās vērtības, kuras savu laiku pārdzīvojušas un kā nederīga bagāža izmetamas ceļa malā. Bet viņa galvenais uzdevums — uztvert un apzīmēt tos nākotnes mērķus, uz kuriem no

paša sākuma jāvirzās proletāriskās mākslas attīstībai. Tur viņš pats paceļas jaunradītāja — neatsverama un nepieciešama proletāriskās kultūras strādnieka pakāpē. Viņš nav vairs tikai tulkotājs un skaidrotājs, bet ceļa rādītājs un vadītājs.

No sacītā jau saprotams, ka proletāriskajam mākslas kritiķim ir divējāds uzdevums: mākslinieku un publikas audzināšana. Otrais uzdevums nav mazāk komplicēts un svarīgs kā pirmais. Proletariāta masas mākslas sapratai sagatavojamas un audzināmas gluži tāpat kā idejiskai apziņai un šķiras atziņai. Mēs zinam, kāda nozīme mākslai kā proletariāta sabiedriskā un garīgā spēka faktoram. Kritikas pienākums šo spēku ievirzīt visplašākajās darbaļaužu masās. Viņai jāsagatavo masās brīva pieeja mākslas idejiskiem rosinājumiem. Jāaudzina un jāattīsta masu mākslas saprata, estētiska uzņemšanas, iedomas un iejūtas spēja. Jāizkopj tie proletariāta psihiskās būtnes orgāni, lai tie kā sīki tausteklīši tver mākslas vieglos viļņus, no kuriem tomēr aiztrīsas cilvēka dvēseles dziļākie dziļumi.

9. Proletāriskās mākslas mēģinājumi

a) Krievu literatūrā

Katram saprotams, kāpēc proletāriskās mākslas mēģinājumi vispirms parādās krievu literatūrā. Krievijas proletariāts ir iesācis vispasaules sociālās revolūcijas cīņu un visu laiku gājis viņas priekšgalā. Viņa radošās tieksmes, uz vienu pusi, izpaužas jaunas saimnieciskās un sabiedriskās iekārtas veidojumā, uz otru — jaunas garīgās kultūras meklējumos. Māksla tur stāv visu pārējo kultūras nozaru priekšgalā.

Pareizāk būtu sacīt: literatūra. Mūzika, glezniecība, skulptūra un arhitektūra proletariāta diktatūras īsajā laikā vēl nav paspējušas radīt ne vienu pašu darbu, par kuru varētu runāt kā par nopietnu proletāriskās mākslas mēģinājumu. Mūziķi ir komponējuši melodijas divām trim revolucionārām dziesmām un uzrakstījuši dažus gabalus orķestrim. Bet tie darbiņi ir par sīkiem un nejaušiem, lai pie viņiem apstātos kā pie jaunas revolucionāras mūzikas paraugiem. Un arī par nenozīmīgiem, lai atvilktu proletariāta masu uzmanību un mīlestību no agrākām revolucionārām dziesmām un melodijām, kurās viņu ausij vēl ilgi skanēs pirmo varonīgo cīņu sāpju un uzvaras motīvi. Gleznotāji vairākkārt strādājuši līdzi pilsētu izgreznošanā lielajiem proletariāta svētkiem. Bet dekoratīvā glezniecība šimbrīžam vēl nav tā, kas izsver veselu jaunu virzienu pamatlīnijas un noteicēju raksturu. Bez tam proletariāta rīcībā šimbrīžam vēl tikai tie paši buržuāzijas audzinātie mākslinieki. Viņu līdzdarbībā vislabākā gadījumā redzama

laba griba un cenšanās izprast revolucionāro masu dvēseli. Bet idejiska iespēja un tehniska veiksme pagaidām vēl paliek tālu aiz labās gribas. Proletariāts savā svētku sajūsmā apstājas pie ermīgajiem plakātiem un raibiem krāsu plankumiem uz tirgus būdu sienām, parausta plecus un pasmaida. Viņa cīņas jūsmai un mākslas sapratai tas vēl nedod itin nekā. Tikpat kā nekā viņam nesniedz arī viegli pagatavotās revolūcijas cīnītāju statujas Krievijas pilsētu laukumos un alejās. Tikai pēc uzraksta viņš var sazīmēt iemīļoto darbinieku sejas un augumu. Un, ja kādu retu reizi ārējā līdzība tēlniekam arī kaut cik izdevusies, tad statujai katrā ziņā trūkst iekšējā apgarojuma — tās raksturīgās dzīvības zīmes, bez kurām arī tas formā vispilnīgākais tēls paliek nedzīvs un auksts. Kā lai buržuāzijas audzinātie mākslinieki jaudā individuāla tēla formās ieveidot to kolektīvās idejas un sajūsmas uguni, kas no viņu dzīves un darbiem liesmo proletariāta sirdī? Ja skulptūrā viņi jau tik nevarīgi, tad pie proletāriskās arhitektūras darbiem lai sargās ķerties. Vecie stili un viņu kombinācijas neder proletariāta masu sapulču un sabiedriskās kultūras ēkām. Vispareizākais tāpēc ir, ja strādnieku padomju iestādes pagaidām mitinās tajās pašās buržuāzijas celtās ēkās, bet strādnieku namu un tempļu celšanu atstāj vēlākam laikam, kad proletāriskā kultūra būs jau sataustījusi savus apveidus un apzīmējusi savu ceļu.

No visām krievu mākslas nozarēm vienīgi literatūra sniedz diezgan bagātīgu proletāriskās mākslas mēģinājumu kolekciju. Tāpēc pārlaidīsim īsu skatu viņas dažādajām nozarēm.

L i r i k a te stāv pirmajā vietā. Pāris gadu laikā iznākuši daudzos desmitos skaitāmi proletāriskās dzejas sējumi. Visos žurnālos, avīzēs un almanahos sadrukāts neskaitāms daudzums pantu. Tas izliekas mazliet savādi. Ar proletariāta psiholoģiju kaut cik iepazīdamies, redzējām, ka pasīva liriska jūsma nebūt nav strādnieka dvēseles raksturīgā īpašība. Mazākais valdošā un vadošā tā nekādā ziņā nav. Ne individuāla liriska sapņainība, bet impulsīvs, dzīvs kolektīvās darbības straujums ir proletariāta dabas zīmīgākais vilciens. Tas visu drīzāk meklē izskaņu episkā un dramatiskā mākslas tēlojumā, ne lirikā. Bet stāstu un drāmas krievu proletāriskās literatūras mēģinājumos samērā ar liriku pavisam maz. Un te jau no sākuma uzmācas šaubas, vai jaunie proletāriskie dzejnieki kaut cik iedomājušies pašā proletariāta psihikā un vai jaunās dzejas mēģinājumiem ir jel kaut ciešāks sakars ar šķiras sociālām, idejiskām un mākslinieciskām tieksmēm. Pat visai paviršs proletāriskās lirikas pārskats sniedz atbildi uz šo šaubu pilno jautājumu.

Jasinskis, Jonovs, Kirilovs, Aleksandrovskis, Jerošins, Pomorskis, Samobitņiks, Sadofjevs, Kličkovs, Gerasimovs, Jeseņins, Petrovs, Feigins, Nazarovs, Bunakovs, Konobejevs, Ka-

zins ... Liekas, pietiks vārdu, kurus visbiežāk redzam krievu proletāriskās dzejas antoloģijās, žurnālos un atsevišķos krājumos. Ja jau vispār vārdi vien saka maz, tad še viņi nesaka nekā. Grūti te atrast kādu, kas redzami izceļas no visa lielā liriķu pulka. Maz to, kas mazākais kā spilgtas un sološas personības paliktu atmiņā. Visi viņi stāv apmēram uz vienas mākslinieciskas gatavības un negatavības pakāpes. Visiem viņiem vienādi paņēmieni dzejas motīvu un izteiksmes līdzekļu izvēlē. Individuālās izdomas un izjūtas savādības, tikai rūpīgi meklējot, saskatāmas. Tehniskā veidojuma atšķirība sīka, bāla un līdz ar to mākslinieciski maznozīmīga.

Starp mūsu pārskatā minētiem ir vairāki dzejnieki (piemēram, pirmie trīs), kuri agrāk savus ceļus locījuši arī citu dievu, ne proletariāta priekšā. Lielais pārvērtību laiks arī viņus no buržuāzijas dziedoņiem pārvērtis par proletariāta dzejniekiem. Tas būtu saprotami, un jauna nekā tur neatrodam. Bet zīmīgi tas, ka šo pienācēju dzeja mākslinieciski nekādi nestāv zemāk par īsto proletārisko dzejnieku darbiem. Tas neliecina nekā laba par jaunās dzejas darbiniekiem un viņu mēģinājumiem. Par sevi saprotams, ka pienācēji nevar būt jauno ceļu meklētāji un rādītāji. Un, ja viņi tomēr turas blakus jaunajiem meklētājiem, tad tā ir zīme, ka šie pēdējie no paša sākuma virzās pa iebrauktu sliedi.

Tomēr dažas jaunas īpašības atšķirīgi raksturo visu šo jauno dzejnieku plejādi. Vispirmā kārtā — karsta griba būt īstiem proletariāta dziesminiekiem un radikāli atšķirties no buržuāziskās pasaules liriķiem. Un tad — ievērojama pašapziņa, ka viņi patiešām atšķiras no visiem, kas priekš viņiem bijuši. Ka viņi patiešām ir valdošās šķiras dziļāko domu un jūtu izpaudēji, revolūcijas līdzcīnītāji un jaunās pasaules veidotāji. Jāatzīstas, tik drošu pašlepnumu esam pieredzējuši vēl tikai nesenās dekadences dziedoņu pasaulē. Tātad arī te tā pati iebrauktā sliede. Raksturīgam paraugam var noderēt visiedomīgākā, bet arī visvājākā dzejnieka Iļjas Sadofjeva panti:

Мы, восставшие, разбившие рабства оковы,
призваны разрушить и старые догмы,
и формы...
Ибо созданная нами поэма,
сама — Жизнь...
Новая, Лучшая, Святая Жизнь...

(«Динамо-стихи».)

Ja lasītājs vērīgi ieklausīsies savās šo rindu modinātās sajūtās, viņam būs jāatzīstas, ka visai vieglā un vienkāršā viļņojumā tur jaucas līdzi tāda kā nepatīkama kauna sajūta. Kauns par to dzejisko nevarību šajos lielības pilnajos pantos. Par to uzpūsto tukšumu, kas te plātās it kā proletariāta jaunradīšanas darba lomā. Vecās tradicionālās dzejas formas I. Sadofjevs ir

izārdījis, to mēs redzam. Bet vai arī vecās dogmas, par to mēs šaubāmies. Taisni šī paša panta pēc šaubāmies. Izspīlēta retorika, sausas prozaiskas frāzes — tās taču ir tās visvecākās «dogmas» ikkurā diletantiskā dzejā. Bez noģiedamas mākslinieciskas vajadzības patvarīgi saraustītos pantos un tāpat bez vajadzības lielo burtu vārdos neredzam itin nekādas «dinamikas». Jo mākslotai sasparošanai un tukšai dižmanībai vien vēl nav nekā kopēja ar proletariāta dzīves un psihes dinamiku. Jo saturā tukšāka un izteiksmē skaļāka dzeja, jo pretīgāka viņa lasītājam. Proletariātam viņu ieslavēt nekādi nevarēs. «Proletāriskajiem dzejniekiem» vēl ilgi būs jāgrābstās aiz aizslēgtām durvīm, lai gan Sadofjevs nopūlas viņus un sevi ierekomendēt, piemēram, sekojošiem pantiem:

Поэтов ярче и счастливей, и бессмертней нас —
наша планета еще никогда не рождала...
Нашими устами песнь несметных масс
величьем небывалым впервые зазвучала.

Мы вестники Грядущей новой Красоты,
мы — Поступь, мы Дыханье иных Веков Прекрасных...
Мы — сердце, мозг трудящихся, их лучшие цветы,
мы слитность Мировая, Труда стремлений властных.

Мы вышли первыми и первыми смело идем —
на зов иных времен, сомкнуто-тесным строем...
Гнетущих лет наследье сжигаем Творческим огнем,
Узорные, Светлые Зданья Грядущего строим.

Мы первыми стали на страже у главных Дверей,
имена наши будут в других повторяться...
Никто не минует проложенных нами Путей,
тайком никому мимо нас не пробраться.

В царство Грядущего, как лучшие из всех,
от масс достойно избраны их первыми Депутатами...
Которые к Ней явятся с Нашими Мандатами...

(«Динамо-стихи».)

Varētu saprast, ja šis dzejojums būtu nodrukāts zem virsraksta: sīkais feļetons. Tad viņu varētu apspriest kā parodiju un karikatūru. Diemžēl, viņš domāts nopietni, pat pārāk nopietni. Un tāpēc uzskatāms kā jaunmodes diletantisma un kā proletāriskās mākslas banalizācijas raksturīgākais paraugs. Tik daudz tukšas lielības, uzpūtības un mākslinieciska nespēka nevar atrast pat nesenajā dekadentisko faunu un klaunu dzejā. Šādi Sadofjevi liekas nākam laukā tieši no viņējo sagrauto «tempļu» drupām. Tās ir gļēvas, izblīdušas atsalas nomītā, notrunējušā dekadences rugāju laukā. Ja tur ko var apbrīnot, tad vienīgi viņu nekautrību un uzbāzību. Domājieties vien: viņu mutes paužot nepiedzīvoti lielisko neskaitāmo masu dziesmu. Bet kur prole-

tariāts ir lielījies un plātījies, un rakstījis savu vārdu ar lielo burtu? Sevi apzinošs spēks arvien ir kluss un pieklājīgs. Histēriski brēcieni ir vārguma un gļēvuma zīme. Viņi, šie rīmju rakstītāji, esot proletariāta sirds un smadzenes. Kaut kāda buržuju dziedoņa smadzenes viņi gan varētu būt, ne pasaules iekarotājas un pārveidotājas šķiras smadzenes. Un, ka viņi pirmie izspraukušies atklātības priekšā, banalizē nopietnu mākslu saviem tukšajiem pantiem un dziļi kompromitē visu proletariāta kultūras darbu, tas patiešām nav nekāds uzslavas cienīgs darbs. Tikai naivās smadzenēs var izperināties fantāzija, ka proletariāts šādus tipus vēlētu par deputātiem, kaut vai tikai uz rīmju kalēju konferenci. Pavisam citādi vīri stāv par sargiem pie proletāriskās kultūras «galvenām durvīm». Iļjas Sadofjevi un viņam līdzīgi gari ir novietojušies sētas pusē, kur iznes kājām sanestās, izmēstās saslaukas. Tur viņi var izrakstīt cits citam mandātus, pases un propuskus pašu sasapņotajā Nākotnes valstībā. Tā ir papīra un tintes, tukšu dzejas dzirnavu, literārisku krāmu tirga valsts. Valsts bez jebkādas nākotnes un izredzēm.

Protams, mēs še izvēlējāmies to zīmīgāko un tāpēc ļaunāko no jauno «proletārisko» dzejnieku pašraksturojumiem. Protams, nevar sacīt, ka visi vai arī tikai lielākā daļa pārējo būtu ar Sadofjevu vienādās domās. Bet kaut ko līdzīgu tiešām var viscaur atrast. Diletantisks tukšums un tukša uzpūtība vispirmā un galvenā kārtā raksturo proletārisko dzejnieku vairākumu. Absolūta proletariāta būtības nesajēga, proletāriskās mākslas nevarība un vienkārša dzejas tehnikas nemākulība ir tās svarīgākās īpašības, uz kuru pamata šie proletāriskās kultūras un dailes «deputāti» izraksta sev mandātus. Vienīgais glābiņš te būtu nosēšanās pie dzejas ābeces un uzcītīga mācīšanās no izārdīto veco dzejas «dogmu un formu» meistariem. Katrā ziņā viens otrs būs pamēģinājis arī to. Viens otrs būs aizstaigājis līdz mākslas elementārskolas durvīm. Piemēram, tas pats Iļja Sadofjevs pašuzupurējies un nogājis «mākslas priekš mākslas» iestādē:

Иду. Спешу. Взошел... И что же вижу...
Кладбище... Старый храм, на камнях, у дверей —
Зловонный, гнойный труп... и пир и вой зверей —
Косматых, черных, серых, бледно-рыжих...

Kā redzat, šausmu ainas. Bet mums tomēr liekas, ka bijušās «tīrās mākslas» smirdošais līķis ir dzīvāks nekā šie nedzīvi dzimušie proletāriskās mākslas sikšņotāji. Buržuāziskās lirikas zvērnīcā tomēr drīzāk var brīdi pakavēties nekā jaunās pseidodzejas vīru barā. Tur mūsu acu priekšā plātās un ausīs tarkšķ «поступь радостных веков», «ритм гранита и металла», «эхо огненной расправы», «круг согласного сцепления» un

tamlīdzīgi diletantiskas metafizikas un trīskapeiku mistikas surogāti. Mūsu mākslas gaume raujas no šīs nemākulīgi pagatavotās, ar bērnišķīgu nopietnību un svinību pasniegtās dzejas imitācijas.

Aizšķiram «proletārisko» liriķu pašraksturojumus un lielīgās iedomības pilnos pantus. Meklējam mūsu dzejniekus tiešā darbā pie proletāriskās cīņas, pie proletāriskās dzīves, domu un sajūsmas motīviem. Vispirmais tur izceļas vispārējās revolucionārās cīņas motīvs.

При царстве дикой тьмы, насилий и неволи,
При стонах и мольбах поруганных людей,
Ты гордо родилась в блестящем ореоле,
Прекрасна и бурна в стихийности своей.
Ты на пути смела мятежно, без пощады,
Погрязнувший в крови, отживший, ветхий трон,
Ты уничтожила подгнившие преграды
И гордо вознесла ряды своих знамен.
Сильна ты, как огонь, бурлива ты, как море,
Мятежно велика, как мощный ураган,
Ты к счастью нас ведешь сквозь слезы, кровь и горе
И к свету — через боль кровавых, гнойных ран.

Tā apraksta proletārisko revolūciju Gerasims Feigins. Ar nolūku uzsveram: apraksta. Jo vairāk šajā dzejā nav kā revolūcijas ārienes notēlojums. Arī tas var būt dzejiski pievilcīgs — ja viņu sniedz oriģināli īpatnējs un īpatnēji spēcīgs dzejnieks. Bet kas īpatnējs ir šais pantos? Vispārējs uztvērums — feļetonisks. Saturā — beletrizēts, atskaņotās rindās pārrakstīts progresīvas avīzes ievadraksts. Gleznas — trafareta mālējumi, plakātu māksla un izkārtņu zīmējumi. Metaforas un dzejiskās līdzības — noplukušas papīra puķes. «Spēcīga kā uguns», «viļņota kā jūra», «lieliska kā viesulis» — tas viss ir noklausīts, sagrabināts un šabloniski sarindots. Īpatnējas skatīšanas un individuālas izjūtas nespēj te aizrindot novalkātām, nedzīvām dzejiskām frāzēm. Jo dzejā nedzīvs ir itin viss, kas atkārtojas. Bet pavisam banāls jau ir revolūcijas simbolistiskais tēls ar spožo oreolu ap galvu. Tā ir dieva māte, ne proletāriskā revolūcija, kas dzejniekam rēgojas acu priekšā. Un tas viņas ceļš «uz laimi un gaismu» ir zīmēts no kaut kādas tautiska laikmeta antoloģijas. Savu laimi un savu gaismu proletariāts zin noteiktā vārdā saukt. Miglainiem, romantiski izplūdušiem jēdzieniem viņa apziņā nav vietas.

Tamlīdzīgiem izplūdušiem, nevērtīgiem, neproletāriskiem revolūcijas apdziedājumiem pilni visi krievu «proletāriskās» dzejas krājumi. Tie bēdīgi saplok un nobāl tādu mazu trauksmes tēlojumu priekšā, kādi atrodami demokrātisko dzejnieku — Vitmena un Verharna dzejā. Blakus tiem pievilcīgāki liekas pašas revolucionārās, krāsaini mainīgās cīņas trauksmes un ņudzošie iekšējo kustību tēlojumi.

Выстрелы гулкие, четкие.
Стекла посыпались на тротуар.
Пороха запах.
Стоны короткие.
Резкие крики. Пожар.
Прошлое будущим стиснуто в лапах,
Смерть ему! Смерть!
Улицы ревом наполнились.
Сроки исполнились, —
вспыхнула Твердь.

(V. Aleksandrovskis.)

Te zīmējams diezgan pievilcīgs mēģinājums — īsiem, apraut iem aforistiskiem vilcieniem attēlot revolucionārās kustības mainīgās parādības. Bet atsevišķās svītras paliek izklaidus. Trūkst apvienojošas, sintezējošas izjūtas un tamlīdz arī vesela kopiespaida. Tomēr ar visu to te jau var runāt par jauna ceļa meklējumiem — mazākais izteiksmē. Te izmanāma masu trauksmes pareiza nojauta, lai arī viņa, vēl instinktīvi kārtodama un veidodama, neizpaužas sakarīgos, saistošos revolūcijas tēlojumos.

Proletāriskos dzejniekus liekas interesējam tikai revolūcijas pirmie posmi. Revolūcijā viņas pirmajā — romantiskajā periodā, kad cīņas pozīcijas vēl nav skaidri apzīmētas un revolucionārās trauksmes līnija tikai miglaini saskatāma. Tie ir romantikas dabiskie motīvi, un jaunie proletāriskie dzejnieki nāk kā pilsoniski romantiskās lirikas tieši turpinātāji. Sīkumos ielūkojoties, vecie «kulti un tradīcijas» nepārprotami redzami. «Lielā, spožā nākotne», «tāles», «laime» un tamlīdzīgi pārfrazēti atribūti «proletāriskajā» dzejā tieši atgādina vecās romantikas ilgu zilo puķi. Par sevi protams, ka reālistiskajam proletariātam gar tik gaisīgām lietām pārāk maz daļas. Sociālās revolūcijas tiešie motīvi jaunos dzejniekus nespēj valdzināt. Pareizāk sakot, viņi tos nespēj pietiekoši dziļi aptvert un izjust. Viņu mākslinieciskās sajūtas taustekļi noslīd gar tiem kā gar pārāk cietiem, pareizās formās noslīpētiem kristāliem. Ietveras tikai mīkstākā, neizveidotā vielā, kur diletantiskām spējām lielāka un plašāka brīve.

Mūsu nākotnes dzejnieki patiesībā ir caur un cauri proletariāta n e s e n ā s p a g ā t n e s dzejnieki. Šī pagātne ir pārdzīvojumu bagāta un dziļa. Patiešām, viņa ir kā neizsmeļams avots mākslinieciskiem pārdzīvojumu un rosinājumu meklētājam. Proletariāta varonīgā pagātne pievelk bez izņēmuma visus jaunos liriķus. Blakus revolūcijas pirmo cīņu tēlojumiem rindojas nelegālo laiku, streiku, cietuma un trimdas pārdzīvojumu lirika. Proletariāta uzvara atraisījusi dzejniekiem rokas. Viņi traucas izpaust to, kas gadiem kā smags slogs dvēselē gulējis. Tā rodas veseli krājumi dzejoļu ar šiem vēsturiskajiem motīviem (J. Grunte. Кандальный звон). Pa nodaļai ar tiem ir tikpat kā visos krājumos. Tie motīvi proletariātam tuvi un mīļi. Tajos viņš dzird savas nesenās

pagātnes atskaņas, un tās ieviļņo viņa tagadējo cīņas sajūsmu un neizbeidzamu naidu pret saviem nesenajiem apspiedējiem un vārdzinātājiem. Kā neizdzēšama uguns drūmās pagātnes paliekas vēl ilgi degs proletariāta dvēselē. Tomēr arī te jaunā proletāriskā dzeja ne izjūtā, ne izteiksmē neko nepaceļas pāri zemākai pakāpei. No milzīgās cietuma un trimdas dzejoļu gūzmas neviens nepaliek tik dziļi atmiņā, ka nekādi pantu plūdi to nespētu aizskalot.

Смеется небо голубое,
вдали сливаяся с землею,
К себе зовет, дразнит, манит.
Лишь в заключенье мрачно, дико...
Веселых лиц не видно тут...
Гуляет злобно царский кнут.
Здесь слышны вопли, стоны, крики,
здесь бездны мрак,
здесь кровь ручьем
из тел измученных струится.
Рассудок ясный здесь мутится.
Здесь спят кошмарным страшным сном.
Но верю я, настанет час
святой расплаты, справедливой... utt.

(Strādnieks Petrovs.)

Un tādi ir visi šie proletariāta pārciestās netaisnības, moku un sāpju atdzejojumi. Dziļi cilvēciski pārdzīvojumi viņos dzirdas. Ar nopietnību un godbijību lasām strādnieka Petrova «dzejoli, rakstītu 1913. gada jūlijā disciplinārbataljona cietumā». Un tomēr mums jāsaka, ka dzejas vērtības pavisam maz šiem sāpēs un ilgās pārdzīvotiem pantiem. Dzejnieks nav spējis uztvert savās izjūtās kaut vienu īpatnēju momentu, kurš pieder tikai viņa sāpēm un ilgām. Nav pratis to attēlot saviem līdzekļiem, lai pants kā balta mirga iedegas lasītāja apziņā un neizdzēšams paliek tur. Viņš vēro savus pārdzīvojumus pēc redzētiem paraugiem un neapzinoties tēlo tos aizņemtiem, jau citur daudzkārt lietotiem līdzekļiem. Viņš runā vispārējās, tātad prozaiskās frāzēs, kuras neaizskar lasītāja estētiskos instinktus. Tās noder prātam, atmiņai un cilvēcisko simpātiju tieksmei, bet pa dailes ziedu taku neieviešas dvēseles klusajos dziļumos.

Lielāka interese saistās pie tiem proletāriskās dzejas mēģinājumiem, kuri pievēršas proletariāta idejiskai būtībai, šķiras īpatnējībai, ikdienas darbam un darba psiholoģijai. Te ir tie motīvi, kuri jau ar savu vispārējo saturu piešķir lirikai tipiski proletārisku nokrāsu. Gribot negribot šiem motīviem jāmeklē organiski piekļāvīga izskaņa. Proletāriskajam saturam, dabiski, jāietilpst proletāriskā formā. Bez šaubām, tikai te ir proletāriskās dzejas sākumu un izejas vieta — ne vispārējos revolucionārās pagātnes tēlojumos. Tāpēc ar sevišķu interesi apstājamies te.

Līdz šim sociālistiskā ideja iedzejota tikai simbolistiskos romantikas tēlos. Jaunā proletāriskā dzeja mēģina izpaust viņu tiešā, konkrētā formā:

Законы движенья
фабричных колес,
творящих богатства
на пользу господ,
а бедность и голод костлявый —
на горе порабощенным;
законами сделал прогресса
Карл Маркс,
заставив колеса
бежать по путям
труда и свободы,
и уравнял господ и рабов
не в царстве небесном,
а здесь, на земле.

(Jer. Jasinskis.)

Šī šausmīgā tirāde esot dzeja. Un pie tam vēl proletāriska dzeja. Vispirms jau Kārlim Marksam te tiek pierakstīta tāda «progresa likumu taisīšana», «ratu griešana» un «kungu un vergu pielīdzināšana», ar ko viņam, kā ekonomistam un filozofam, nebija un nevarēja būt nekādas daļas. Dzejnieks ir pilnīgs marksisma un sociālisma analfabēts. Īsts mākslinieciski domājošs strādnieks šādu Kārļa Marksa «piemiņu» katrā ziņā sauks par apvainojošu. Bet tas ļaunākais tomēr ir pilnīga mākslinieciska nespēcība, kas te tēlojas katrā rindā un katrā teicienā. Tā nepavisam nav dzeja, bet kokaina, nedzīva, caur un cauri glupja proza. Kaut kādas provinces avīzītes vājiņš ievadraksts, bez kādas vajadzības rindās sarakstīts un ārējā izskatā dzejai pielāgots. Vajag būt galīgi aprobežotam un estētiski stulbam, lai tādu iedomātos proletariāta liriku.

Vēl stulbāks kā pantos ielocītais marksisms rādās darba un kapitāla, proletariāta un buržuāzijas attiecību apdziedājums tā paša «dzejnieka» tālākos darbos:

На пышных невских берегах
лежат туманные гиганты —
капиталисты, фабриканты —
и жизнь проводят в дымных снах,
и курят страшные сигары
вонзенных в тучи черных труб,
упертых в крепость жадных губ —
и сны их: войны и пожары.

Jūs redzat, tas ir mazu bērnu zīmējums ar ogli uz sienas vai sētas dēļa. Īsts dzejnieks varbūt varētu arī fabriku ēkas kaut kā iedomāties par pašu fabrikantu un kapitālistu simboliem un kūpošos fabriku skursteņus par viņu mutēs iespraustiem «briesmīgiem» cigāriem. Šī nemākuļa rokās un aklās fantāzijas rīcībā visi reālie

priekšmeti un simboli iznāk caur un cauri jocīgi. Amizantas visas viņu «proletāriskā pasaules uzskata dzirksteles»:

Старый мир — как призрак станет,
новый, яркий мир воспрянет,
будет множество в одном.
Ткань времен тогда порвется,
жизнь со смертью, зло с добром,
с темнотою свет сольется,
бесконечное с концом,
зверь и камень с божеством.

Kā smieklīgi viņš nopūlas izpaust savos tukšajos, banālajos pantos individuālisma un kolektīvisma apvienojumu proletariāta dzīvē. Kā velti lauzās uzskatāmi parādīt proletariāta atziņas un darba izatezējošo, visu aptverošo un apvienojošo kultūras sistēmu. Savas nevarības kļūmē viņš neatrod cita glābiņa kā izkašņāt no pelniem to pašu veco «dievību», ko buržuāzijas romantiķi un panteisti allaž lietojuši kā pasaules un dzīves vienības simbolu. Tikai mūsu «dzejniekam» šis simbols ir bez jebkāda dzejiska apgarojuma un dailes pievilcības. Kā rupji pagatavotu kaučuka lelli viņš izvelk to un iestata starp savām pārējām nedzīvām figūrām. Katram redzams, ka šādām un līdzīgām «proletāriskā pasaules uzskata dzirkstelēm» nav itin nekādas idejiskas, ne mākslas vērtības. Tās tikai aptumšo proletariāta šķiras apziņu, samaitā viņa mākslas gaumi un vispār kompromitē proletāriskās mākslas mēģinājumus.

Vispārējās revolucionārās cīņas un proletariāta nesenās pagātnes tēlojumi jaunās dzejas mēģinājumos iznāk šabloniski un nespilgti. Sociālistiski buržuāziskās inteliģences dzeja tos pārspīd ar savu romantisko idejas krāšņumu un lieliskajām, meistariskajām izteiksmes formām. Sociālistiskās idejas teorētiskie ievārstījumi pantos iznāk nemākulīgi diletantiski, kokaini, sekli, banāli un nevērtīgi. Sausi prātuļojumi nav dzejas uzdevums. Lirikai jācenšas proletariāta idejisko un sabiedrisko būtību aptvert dziļā sajūsmā un izprast redzīgas fantāzijas radītiem tēliem un tēlojumiem. Tāda cenšanās arī izmanāma proletārisko liriķu vairākuma mēģinājumos.

О, многоликий Владыка Мира!
Чья вера — Разум, чья сила — Труд.
Все грезы сердца, все струны лиры
моей певучей
Тебе, могучий,
песнь поют.
Под темной блузой, в груди суровой
Ты носишь Солнце Жизни Новой...

Ты первый гром
весны грядущей —
Всегда мятежный, всегда зовущий;

в тебе одном —

лишь оправданье
всего страданья,
всех мук Исканья.

(Vl. Kirilovs. Пролетариату.)

Šādā dzejolī jau nepārprotami izmanāma liriska jūsma. Tikai dzejnieks nespēj viņu vēl ietvert oriģinālās, proletariāta kolektīvai domai un sajūtai pieskaņotās izteiksmes formās. Piepinas kaut kas no vecās mistikas, kaut kas no buržuāziskās reliģiskās aizgrābtības. Proletāriskās dzejas panti veidojas pēc veco baznīcas dziesmu paraugiem un atgādina, piemēram, katoliskās kora dziesmas ar ērģeļu pavadījumu «Faustā». Tāda dzeja nevirza proletariāta apziņu uz noskaidrošanos un pilnīgu noveidošanos. Drīzāk tā jau velk atpakaļ un saista pie pārdzīvotiem svešiem ideju un psihisku elementu surogātiem. Sociālismam nav itin nekā kopēja ar reliģiju. Pareizi teikts: viņa ticība ir saprāts, viņa spēks ir darbs. Bet kāpēc tad šī pareizā atziņa laižas šūpoties reliģiska entuziasma plūdos un nobrauc mistisku plīvuru apvārkšņos? Proletārisko dzejnieku perspektīvas paliek jo miglainākas, jo vairāk viņi nopūlas konkrēti raksturot proletariāta dzīvi un darbu, strādnieku šķiras sociālo un psihisko dabu un viņas tieksmes:

Мы несметные, грозные легионы Труда.
Мы победили пространства морей, океанов и суши,
светом искусственных солнц мы зажгли города,
пожаром восстаний горят наши гордые души.

Мы во власти мятежного страстного хмеля;
пусть кричат нам: «вы палачи красоты»,
во имя нашего Завтра — сожжем Рафаэля,
разрушим музеи, растопчем искусства цветы.

Мускулы рук наших жаждут гигантской работы,
творческой мукой горит коллективная грудь,
медом чудесным наполним мы доверху соты,
нашей планете найдем мы иной, ослепительный путь.

(Vl. Kirilovs. Мы.)

Nepārprotams Verharna gars miniatūrā dveš no šiem pantiem. Tikai Verharna lieliskās apjoma un aptvara spējas te nemanām. Viens otrs moments proletariāta masu tieksmēs zīmīgi uztverts un spilgti atspulgots. «Neskaitāmie, draudošie darba leģioni», kuru «muskuļi alkst milzīga darba», kuru «krūtis kvēl radīšanas dziņā» — tie ir zīmīgi, lai arī patētiski izspīlēti raksturojumi. Bet turpat līdzās tiem nemotivēti lēcieni pāri viņējā buržuāziskās romantikas miglājā, izplūduši, saldas sentimentalitātes pilni epiteti un nedabiskas metaforas. «Dumpīga, kaislīga reiboņa varā» atrodas reliģiskas ekstāzes apņemts pūlis, ne sociālistiskās idejas apgarotās proletariāta masas. Nekādi viņas nespēs savu nākotnes

ideju iedzejot «brīnišķu medu pildītu šūnu» simbolos. Piens un medus tek biblejiskās teikās. Proletāriskai lirikai nepieciešami reālāki, konkrētāki estētiski tēli un veidoļi. Nekad apzinīgais strādnieks nepiekritīs Rafaela sadedzināšanas, muzeju sagraušanas un veco mākslas vērtību samīšanas aicinājumiem. Viņš nav barbars un postītājs. Viņš nenāk atmest, bet piepildīt. Visu veco mākslu viņš ievieto rūpīgi celtos un saudzamos muzejos un labprāt noiet tajos pavaļas brīdī pārlūkot, pa kādiem attīstības etapiem māksla no viņas pirmsākumiem attīstījusies līdz tagadējai pakāpei. Taisni tur viņš vislabāk mācās novērtēt arī tās vērtības un nevērtības, ko viņam patlaban juku jukām sniedz «proletāriskās mākslas» traukos.

Sargādamies pēc huņņu vai turku parauga samīt vecās «mākslas puķes», proletariāts tomēr ar nesalīdzināmi lielāku uzmaņu un mīlestību vēro dīgstam un uzziedam sava paša dzejas «dzelzs puķes». Darba dzeja ir proletariātam vistuvākā un saprotamākā. To nojauš arī jaunie proletāriskie dzejnieki un arvien vairāk pievēršas strādnieka un viņa darba pasaulei. F a b r i k a ir modernā proletariāta un sociālistiskās idejas šūpulis. Fabrika vispirmā kārtā valdzina arī proletārisko darba dzejnieku fantāziju. «Uguņspārnotā fabrika», «Pavasara fabrika» — tādus neparastus apzīmējumus visbiežāk var sastapt krievu jaunākajā lirikā.

Терзающих звуков нестройные хоры,
как демон, грохочет и стонет работа —
кругом изможденные, мутные взоры
глубокие вздохи, немые укоры
и капли тяжелого, жаркого пота...
Взгляни на суровые темные руки:
в глухом напряженье все мускулы вздулись,
здесь люди не знают движений без муки,
здесь люди, как ивы, повсюду нагнулись...
Вот зарево блещет, — то горны пылают,
металл раскаленный с хрипеньем куют,
в станках, надрываясь, сверлят и строгают,
то, грудью прижавши, с проклятием трут...
И грубый кусок векового металла
искусством венчается мощной рукой.
И вот он сверкает средь пышного зала,
как гость подневольный, пред праздной толпой.
Красивою вязью сплелися узоры,
металл, словно лед серебристый, сверкает...
Толпа в восхищенье! Толпа не узнает,
что здесь, в этом блеске, туманяется взоры,
и слышатся вздохи немые укоры
и пот раскаленным дождем упадает...

(Samobitņiks. Труд.)

Šis dzejolis ir raksturīgs visai proletāriskai fabrikas dzejai. Jaunās, kolektīvajam darba nolūkam un brīvajam proletariātam kalpojošas fabrikas dzejnieki vēl nepazīst un nevar pazīt. Tā ir

nesenās pagātnes fabrika, kura valdzina ar savu tehnisko lieliskumu, bet kur pie katras mašīnas un uz katra sola strādnieks svīst smaga algota darba mokās. Un viņam un viņa dzejniekam allaž prātā, ka viss, kas te tiek ražots, lemts bezdarba ļaužu ērtībai un greznumam. Fabrika proletariāta dzejā figurē kā spilgtākais šķiru pretstatu, sociālās netaisnības un naida simbols. Kā viena milzīga ēze, no kuras baltas ideju dzirksteles sprikst pār visu strādnieku pasauli. Te jaunie proletariāta dzejnieki-strādnieki patiešām bieži vien atrod jaunas estētiskas izteiksmes formas saviem darba pārdzīvojumiem un liriskus simbolus savai nākotnes jausmai. Kā no dziļiem zemes slāņiem avoti, tā no strādnieku dvēseles zem sociālās netaisnības un darba smaguma spiediena plūst ilgas pēc labākas nākotnes. Visus darba pārdzīvojumus nes šī atsvabināšanās trauksmes apakšstraume. Drūmā tagadne tēlojas tālās nākotnes sauļu atmirdzā:

Ты весь закованный во брони,
а дымом в небо вознесен,
туда, где заревые кони,
где тает твой железный звон.

Зачем в заре твои зарницы
взлетают призраком седым,
звезд золотистые ресницы
отравный разъедает дым.

Гляжу на них в решетку рамы
сквозь пыль и кружева тенет,
как волны золотые храмы, —
Судьба к станку их не пригнет.

Напрасно к ним горю любовью.
Горячий сдерживаю плач,
Труба — облитый ржавой кровью
и преградивший вход палач.

Моя душа — ночная искра,
из дыма отлетев на миг,
кружит, кружит меж звезд и быстро
угасший опускает лик.

(M. Gerasimovs. Завод весенний.)

Mazliet samākslota simbolika, dūmakains lirisku jūsmu plīvuris liedz gaiši saskatīt dzejnieka aizkustinātos priekšstatus. Reizēm tam cēlonis — dzejnieka īpatnējā izjūtas un izteiksmes raksturā. Reizēm tas ar nodomu vai instinktīvi aizsegts skaidras nojautas un skaidru priekšstatu trūkumiem. Tādi paņēmieni visbiežāk sastopami vairāk vai mazāk ievingrinājušos dzejnieku darbos. Iesācēji viscaur lieto vienkāršāku un noteiktāku izteiksmi:

Шуми, вагранка, дуй сильней,
чтоб кончить мне литье скорей...
пусть на опоки от работ
с лица струится градом пот.

Тяжелый воздух давит грудь,
и нет надежды отдохнуть.
Я лить без песни не привык
чугун, расплавленный в летник...
Шуми, вагранка, дуй сильней,
чтоб кончить мне литье скорей!
Я верю, близок светлый день,
исчезнет сумрачная тень,
и буду я под шум стальной
трудиться с песнею иной,
под солнцем счастья вольно жить,
мечты в иные формы лить.

(J. Berdņikovs. Из песен рабочего.)

Tomēr arī te redzams, cik grūti atrast pareizo noskaņojumu un līdzsvara punktu proletāriskā dzejā. Te, reāli un konkrēti izteicoties, pantos nemanot ieviešas sausa proza. Te, dzejniekam sajūsmā vairāk aizraujoties, liriskais tēlojums aizplūst vecās, banālās «laimes saules» pasaulē. Mēģinājumi — mēģinājumi bez gala. Bet jaunas mākslas radoša tvēriena manām reti.

Proletāriskie dzejnieki mēģina iedziļināties arī atsevišķas darba nozares psiholoģijā un atsevišķas profesijas strādnieka darba pārdzīvojumos un sajūtās. Pats darba process ar viņa dažādīgajiem iespaidiem un ieviļņojumiem strādnieka dvēselē ir pavisam jauns un neapstrādāts liriskas izjūtas un attēlojumu lauks. Tam vispār būtu jāstāv proletāriskās lirikas centrā — kā mīlestība bija buržuāziskās lirikas centrs. Jaunie dzejnieki nojauš, ka te ir visas proletāriskās mākslas izejas un atbalsta punkts. Atsevišķais strādnieks ar viņa darbu arvien biežāk sāk figurēt jaunās lirikas mēģinājumos. Mums pietiks pāra paraugu:

Я кузнец, пою пред горном,
сталь каленую кую,
на лице свинцово-черном
чую красную струю.

В рану горна брошу камень,
черный камень расцветет,
и в полупомеркший пламень
струи новые вплетет.

В алом дыме ангел белый
предо мною словно сон,
на него смотрю я смело,
слышу светлых крыльев звон.

Ангел нежный тихо скажет:
«Куй, кузнец, не эту сталь...»
Веткой огненной укажет
В дымно-голубую даль.

(M. Gerasimovs, Кузнец.)

Domājams, katram, kas izlasījis un pārdomājis kaut tikai to, kas še vispārējos vilcienos sacīts par darba dzeju, nupat citētais dzejolis liksies mazliet savāds. Tā, it kā kaut kā trūktu. It kā dzejnieks neredzētu un nerādītu pašu galveno, bet novērstos sāņus pa pazīstamām, izmītām iedomas un sajūtu takām. Bet varbūt tas ir neizdevīgi izvēlēts piemērs. Varbūt citos atrodams taisni tas, kā še trūkst. Pašķiram dažas lapas tālāk tajā pašā krājumā:

Я — кочегар в утробе судна,
в чугунном чреве у турбин,
где зной форсунок, дымно, нудно,
где пар — мой раб и господин.

В коралловых извивах шлака,
в стальных клещах колосников,
где даже черный камень плакал,
я жил, закован в сталь оков.

Немолчно в вытяжные трубы
свободный ветер трубит в рог,
целует высохшие губы,
то нежен, то призывно строг.

Кругом в лазоревом пространстве,
в шипучих искрах пенных вод,
легки от беспечальных странствий
дельфины водят хоровод.

Ночами фосфорятся струи,
пронизывает страсть, как ток,
в волнах, в каютах — поцелуи,
весь мир любовью изнемог.

А здесь — на согнутые спины
взвалили уголь, шлак и сталь.
О, если б, как в волнах дельфины,
без кочегарок и турбины,
умчаться в заревую даль.

(«Кочегар».)

Abiem dzejoļiem tik pārāk liela vienādība, ka var runāt jau par šablonu. Ar nolūku izvēlējāmies abus paraugus no samērā apdāvinātākā un spēcīgākā proletāriskā dzejnieka darbiem. Vājākajos šablons vēl spilgtāk un nepārprotamāk redzams. Gribētos tieši sacīt, ka itin nekā proletāriska, itin nekā specifiska strādnieciska nav šajos darba un strādnieku dzejoļos. Ir tur darba vietas un ārējo apstākļu apraksts. Kamēr dzejniekam jānotēlo konkrētie priekšmeti ap darba cilvēku, rodas diezgan pievilcīgas un dzejiskas gleznas. Arī pats darba procesa notēlojums uzskatāms un dzīvs. Bet pēc tam dzejnieks ar skubu traucas stāstīt par kalēja un krāsnkura tieksmēm no netīra darba idejiskos tālumos. Viens dzejolis noslēdzas ar «dūmakaini zilām tālēm», otrs — ar «blāzmainām

tālēm». Ja tas nav trafarets, tad trafareta vispār nav. Tad šablons nav arī tapešu musturā, kur viena un tā pati puķe atkārtojas noteiktā attālumā un kārtībā. No darba ārienes apraksta dzejnieks tūliņ traucas dūmakainā, idiliskā ideju tālē. Un tur tēlojums tūliņ paliek bez jebkādas oriģinalitātes, pelēks un banāls. «Ak kaut» — vienā dzejolī vecmodīgi sentimentāli dveš proletāriskais dzejnieks. Otrā viņam pat «eņģelis» māj ar ugunīgu palmu zaru. Bet tā taču ir tā visbanālākā figūra no buržuāzisku pantu arhīva. Vai patiešām fabrikas strādniekam viņa darba svelmē vēl mietpilsoniskas fantāzijas tēli lido priekš acīm? Uz to mūsu dzejnieki nespēj atbildēt. Kā redzams, viņiem gluži sveša darba pārdzīvojumu, iespaidu un sajūtu pasaule. Viņu vienīgās rūpes — uzsvērt strādnieka ilgas un tieksmi pēc brīves un laimīgām, rožainām tālēm. Un, lai arī tur būtu domātas sociālidejiskas tāles un sociālistiska atsvabināšanās tieksme, liriskais šablons no tā nepaliek dzīvāks un mākslinieciski vērtīgāks. Darbu kā slogu, darbu kā apnicīgas mokas neskaitāmas reizes tēlojuši arī buržuāzijas dzejnieki. Un nepavisam nevar sacīt, ka proletāriskie dzejnieki to spētu pievilcīgāk un dzejiskāk. Cenšanās pēc jaunām, oriģinālām attēlojuma formām bieži vien ir par cēloni krāsu sajukumam, kompozīcijas izplūdumam un vispārējai neskaidrībai. Paraugam ņemtie dzejoļi to mums ar katru rindu apliecina. Paša darba pārdzīvojumos un izjūtās jaunā lirika mūs neievada. To viņa pat nemēģina. No ārienes notēlojumiem viņa tūliņ pārlec uz dūmakainām tālēm. Pāri pašam svarīgākajam un vērtīgākajam, pāri vienīgi raksturīgajam proletāriskā dzejā. Kāpēc mēs nedabūjam ne mazāko nojausmu par to, ko sajūt kalējs, muskuļu spēcīgā piepūlē cilādams smago āmuru? Kā ēzes karstums, augu dienu sautēdams viņa augumu, nogurdina locekļus un kaitē vissīkākās nervu stīdziņas? Kā dziļākās sajūtas vērīgi kļaujas no kvēpu kārtas, kas krājas un sabiez viņa sejā? Kam mums vārdā saukt visas tās «turbīnas», «šlakus» un «tvaikus», kuros jāstrādā krāsnkurim? Lirisks dzejolis taču nav katalogs, ar kuru rokās ejam aplūkot kuģa mašīnu telpas. Kā vējš pa ventilācijas trubām gaudo kuģa iekšienē, to mēs sen zinam. Bet zināmais mūs dzejā interesē tikai tad, ja dabūjam jaust viņa nezinātās īpašības un iespaidus. Kā aukstā vēja strūkla apšļāc krāsnkura iztvīkušos locekļus, kā ieviļņojas strādnieka jutekļi spējā karstuma un vēsuma maiņā, kā noskaņojas viņa fiziskās sajūtas un kā izvēršas viņa psihiskā plūsma — to mums varētu rādīt proletāriskā darba dzeja. To viņai vajadzētu rādīt tikpat sīki niansēti un pievilcīgi, kā buržuāziskā lirika saviem cienītājiem prata rādīt vissmalkākos erotiskos un seksuālos ieviļņojumus un pārdzīvojumus. Tas ir proletāriskās darba dzejas pamata saturs. Un to mēs neatrodam nevienā no tiem tūkstošajiem proletāriskajiem dzejoļiem, ar kuriem diendienā pildās krievu beletristikas krājumi un žurnāli. Visa tā sauktā proletāriskā dzeja līdz šim ir tikai d a r b a ā r-

puses un sociālistiskas tendences dzeja vārda tiešā nozīmē. Rupja, neiztaisīta un tukša, idejiski mazvērtīga, psiholoģiski sekla un banāla, estētiski nepievilcīga. Tā drīzāk ir proletāriskās dzejas neapzināta profanācija nekā sološi, augoti zaļojoši mēģinājumi. Jaunajiem dzejniekiem trūkst pašas elementārākās sajēgas par proletāriskās dzejas psihisko būtību un darba lirikas pamatelementiem. Proletāriskā estētika viņiem vēl ir zināmā grāmata ar septiņiem zieģeļiem.

Fabrika ir pilsētnieciskas kultūras faktors. Proletariāts, mazākais, viņa līdzšinējais vadošais pulks, ir noteikti pilsētnieciska šķira. To saprata jau buržuāzijas sociālistiskā inteliģence. Pilsētas dzeja pēdējā laikā arvien vairāk ieviesās blakus tradicionālajai zemnieciskai lirikai. Vēl labāk to saprot jaunie proletariāta dzejnieki. Pilsētnieciskās darba apkārtnes tēlojumi ieņem redzamu vietu proletāriskās lirikas mēģinājumos. Pilsēta un viņas kultūra vispirmā kārtā atspoguļo proletariāta darba un cīņas panākumus. Tā ir itin kā viņa spēka un radošā gara simbols. Saprotams, kāpēc viņa tā pievelk jaunos proletāriskos dzejniekus.

Огнедышащие пасти
гордый город рвут на части.
Обезумевший гранит
буйный город сторожит.
Вздох чугунный он заслышит, —
и свою седую грудь
обнажает, чтоб прильнуть
к ней могло железо крыши,
запевая звонким альтом
при ударах по асфальтам.
Гордый город местью болен.
В гордом городе была
роскошь рядом с нищетою,
город пьян иной мечтою:
вызвать праздник превращений
буйным вихрем разрушений, —
пьян он радугой видений
тех, что грезились далеко
где-то, в новых снах-веках...

(V. Fedorovs. Проснувшийся город.)

Kā redzat, te atkārtojas gluži tas pats, ko redzējām strādnieka un darba dzejā. Ārpuses notēlojums, lai arī še izspīlētās, pseidosimboliskās, patētiskās gleznās sniegts. Un tūliņ atkal — jaunie sapņi, tāļu ilgas un tieksmes. Pilsētu kā kolektīva darba izradījumu, pilsētu kā proletariāta roku darinājumu un solidāra radoša spēka liecinieku neredzam un nenojaušam. Pilsētas reālā sociālā būtība dzejnieku neinteresē. Viņa saskaņotie «alti» un «asfalti» atstāj komisku iespaidu, kā kurš katrs diletantiskas māksliniecis kas nevarības sasparojums. Mūsu dzejnieki redz pilsētā tikai revolūcijas vispārējo simbolu, kurš mums jau sen pazīstams no revolucionārās buržujiski sociālistiskās lirikas tēlojumiem.

Бунтуя шумом жизни новой,
в стальной одетый изумруд,
стоит загадочно-суровый
мой исполинский город-спрут.

Надвинув дымную корону
на острие фабричных труб,
кидает крик, подобный стону,
сверкая сталью черных губ.

Как птицы разрозненной стаи,
в его пылающем аду
мелькают быстрые трамваи,
бросая грохот в высоту.

Домов гранитные громады,
Чрез жерла тысячи окон
бросают бешеные взгляды
в лазурно-синий небосклон.

В провалах улиц бесконечных
снует людской гудящий рой.
Повсюду шум и грохот вечный
могучей жизни трудовой.

То — город пламенных желаний!
То — центр измученной страны!
В нем вихри массовых восстаний
зажгли кровавые огни.

То — город мощный, город властный,
то — путеводная звезда!
Он поднял стяг кроваво-красный
освобожденного труда.

(A. Gurevičs. Город.)

Visur un vienmēr viens un tas pats. Tā ir pienācēju, literārisku un mākslinieciski ekskursantu pilsētas dzeja. Ārpuses apdzejojums un simbolisku nojautu romantika. Verharna valgos domājošu, izjūtošu un tēlojošu inteliģentu panti. Proletariāta pilsētas sapratas un izjūtas tajos nav. Tie nav strādnieka priekšstati, kas rodas, rīta gaismā pa tukšām ielām darbā ejot un krēslā vakarā ļaužu drūzmā mājās atgriežoties. Tie nav strādnieka iespaidi, kas uzmācas, no putekļainās darbnīcas elektriski apgaismotā tramvaja vagonā kāpjot vai caurvējā uz pārpildītas platformas salstot. Darba cilvēka pilsētas iespaidu un izjūtu šajos dzejoļos nav.

Mēs še ar nolūku esam paraugam ņēmuši to labāko no jaunās proletāriskās dzejas. Sliktā ir nesamērīgi vairāk. Pavisam bēdīga sirds paliek, lasot, piemēram, kāda Nikolajeva dzejoli — «Завод огнекрылый». Kā šis nabaga liriķis tur nomokās Verharna garā apdziedāt pasaules iekarotāju-strādnieku! Tur ir sliedes, elektriskie vadi, bākas, kabeļi, radiotelegrāfs, spirāles, viadukti, tuneļi, muskulatūra, motori, tehnika, dirižabļi, ekspresvilcieni un tamlī-

dzīgi zinātniski un tehniski termini. Bet zinātniska un tehniska vokabulatūra nav lirika, arī proletāriskā ne. Vismazāk par liriku to var pataisīt nevietā piespraustais biblejiska spredi̦ka fināls:

— Да святится
имя твое — рабочий!
И ваше — работницы-сестры!

Jo velti ir tēlot proletariātam priekšā visus zinātnes un tehnikas lieliskos ieguvumus. Tie nepieder strādniekam, kaut arī sociālā revolūcija viņu pace̦l par visa ieguvuma pārvaldnieku. Viņa roku darbs tas ir, bet smadzeņu darbs — tas pieder buržuāzijas inteli̦ģencei. Lielīšanās ar svešām spalvām un tukša plātīšanās nav proletariāta dabā. Proletariāts zin, ka viņam priekšā milzīgs un sarežģīts darbs, lai tiktu spējīgs ne vien pienācīgi pārvaldīt, bet arī tālāk attīstīt un augstāk izveidot buržuāzijas saņemto materiālo un garīgo mantojumu. Tagadējā rupjā politiskā un sociālā cīņa ir tikai ievadījums un sākums. Kad tā būs nobeigta, tikai tad īsti sāksies lielais kultūras darbs, kas apvienos visas bijušo šķiru un pagājušo laikmetu vērtības saskaņotā vienībā un visu kultūras mantojumu virzīs uz augstākām, šimbrīžam vēl nemaz neaptveramām attīstības pakāpēm. Tie ir uzdevumi, kādi vēl nav gūlušies uz nevienas šķiras pleciem. Tikai ar vislielāko nopietnību un piespiešanos proletariāts tiks ar viņiem galā. Aušīga liriska lielināšana te ir neestētiska un pretīga. Proletariāts var tikai plecus paraustīt par tādām receptēm, ko «proletāriskie dzejnieki» patlaban izraksta cits citam.

Уж не в жалких тонах,
а в динамо-стихах
воспевается ныне свобода...

Patiešām, «vārgāku toņu» neviena buržujiska leijerkaste nav skandinājusi kā šie Pēterpils Proletkulta kultivētie «dinamo-panti».

Līdz šim mēģinājām saskatīt proletāriskās dzejas pazīmes tajā lirikas daļā, kas rakstīta par savā būtībā tiešiem proletāriskiem tematiem. Arī tur gandrīz katrā pantā atradām neproletāriskas tradicionālas iejūsmas pēdas un aizgūtas izteiksmes formas. Bet ir vēl otra «proletāriskās» lirikas daļa, kura, tā sakot, ausīm pāri peld vecu vecajos buržuāzijas ūdeņos. Proletārisks šai lirikai ir tikai sējuma vāciņš un apgādniecības firma uz tā. Saturā un formā — itin nekā, ko proletariāts par savu sauktu.

Buržuāziskā lirika kā pēc radošās fantāzijas rakstura un izjūtām, tā pēc attēlojuma līdzekļu izvēles līdz pat pēdējam laikam bija tipiski zemnieciska. Pat pilsētas novērojumu un iespaidu atdzejojumiem viņa lietoja lauku dabas parādību, ainu un tēlu izteiksmes līdzekļus. To pilnā mērā var sacīt arī par proletāriskajiem dzejniekiem — pat par tiem visapdāvinātākajiem starp

viņiem. Proletāriskā lirika vispār vēl ir pilnīgi pagātnes varā un veco tradīciju valgos. Tas arī saprotami, jo jaunie dzejnieki ir vai nu buržuāzijas pasaulē auguši inteliģenti, vai zemnieki un strādnieki, kuri vēl nav paguvuši atsvabināties no buržuāziski zemnieciskās ideoloģijas un psihikas iespaidiem. Proletariāts kā mašīnu darba strādniecība, proletariāts kā kapitālistiski pilsētnieciska kultūras šķira ar savu īpatnēju domu un jūtu pasauli jaunajiem dzejniekiem vēl rādās zemnieciskās romantikas tērpos. Bez šaubām, viņi paši nomana kļūmaino divatnējību savā būtnē un darbā un ar varu cenšas atkratīties no vecās pasaules smagiem sārņiem. Bet atkal šī cenšanās bieži vien izpaužas tik lāciski neveiklā veidā, ka drīzāk tur zīmējama diletantiska maskošanās nekā nopietna, apzinīga atsvabināšanās un pašveidošanās. Amizantus paraugus tam sniedz, piemēram, Sergeja Jeseņina dzeja, sakopota un izdota vairākās grāmatiņās.

Небо, как колокол,
месяц — язык,
мать моя — родина,
я большевик, —

rekomendējas šis «proletariāta» dziedonis. Un, lai nevienam nerastos šaubas par viņa «lielinieciskumu», viņš paziņo sekojošo:

До Египта раскорячу ноги,
раскую с вас подковы мук...
В оба полюса снежнорогие
вопьюся клещами рук.

Коленом придавлю экватор
и под бури и вихри плач
пополам нашу землю-матерь
разломлю, как златой калач...

Varonība patiešām impozanta. Tikai jāšaubās, vai proletariāts pratīs viņu pienācīgi novērtēt. Drīzāk jādomā, ka viņš to sauks par inteliģenta murgiem vai muļķīgu joku. Mūsu dzejniekam tomēr pārdabīgi spēki nepieciešami tai veco vērtību pārvērtēšanai un iznīcināšanai, ko revolucionārais pienākums viņam šķietas uzlicis. Vecas ēnas viņam riņķī apkārt, un viņš cīnās ar tām kā neprātā — zobus sakodis, putām uz lūpām. Cīnās pats pret savu — vecās zemnieciskās reliģijas nomākto fantāziju. Gribot negribot viņam jāredz,

...как Богородица,
накинув синий плат,
у облачной околицы
скликает в рай телят.
И полная боли и гнева,
там, на окрайне села,
Мати Пречистая Дева
розгой стегает осла.

Neproletāriski, nedzejiski un nejēdzīgi šie reliģiskie murgi. «Dzejnieks» pats to apzinas. Bet radikālā kārtā viņš tiks ar tiem galā:

Тело, Христово тело,
выплевываю из рта...
Даже богу я выщиплю бороду
оскалом моих зубов...
языком вылижу на иконах я
лики мучеников и святых...

Tādas nedabiskas sadūšošanās spējīgs tikai tas, kas netiek un netiek vaļā no reliģijas valgiem. Bezcerības nespēks, prāta nabadzība un jūtu tukšums nejauki plātās šādos neestētiskos, muļķīgi pretīgos pantos.

Revolūcijai allaž līdzi velkas revolūcijas kumēdiņi. Nopietniem mākslas meklējumiem pa vidu maisās dekadentiska dairīšanās un ērmošanās. Žēl tomēr redzēt, ka nespēcīga ķēmošanās tādā mērā pārmāc to auglīgo un ierosinošo, kas vienmēr šur un tur samanāms proletāriskās mākslas pirmajos soļos.

Nespēcīgā lirikas uzplūdā atsevišķi izceļas Alekseja Gasteva liriskie prozas tēlojumiņi. Pārāk lielas idejiskas un estētiskas vērtības gan arī tiem vēl nav. Vispirms jau tāpēc ne, ka šāda pus prozas, pus dzejas forma nespiež iesācēju dzejnieku ne ārkārtīgi iedziļināties idejiskās iedomas saturā, ne piepūlēties izskaņotas izteiksmes veidojumā. Saturā Gastēva liriskās miniatūras cieši turas pie tiem pašiem proletariāta tieksmju motīviem, ap kuriem rosās visa jaunākā dzeja. Dziļāk viņa fantāzija nejaudā tvert. Bet viņa vairāk iedziļinās sīkumos, aiz kā tēlojums iznāk bilžaināks un dzīvāks. Tā Gastevu izsargā no frāžaina izplūduma un parastās vispārrevolucionārās un tāpēc banālās romantikas. Tikai frāžu vairīdamies, Gastevs bieži vien krīt izteiksmes samākslojumos un nemākslinieciskos pārspīlējumos. «Arkli-ihtiozauri ar tūkstoš žokļiem iekožas un rij izkaltušo zemi un, turpat pelnos pārvērstu, viņu izspļauj»; «bada strāvas, tvaiks, saspiests gaiss; A. B. C. — būdiņu līnijas alfabēts» un tamlīdzīgi tēlojumi izskan māksloti, saskrūvēti, neīsti. Absolūta tieksme bez izņēmuma visu skatīt gleznās un alegorijās pavedina uz mākslotām, neskaidrām kombinācijām un loģiskas domas tīšiem izplūdinājumiem un liriskiem aizmiglojumiem. Prozas un dzejas elementu sajaukums Gasteva tēlojumu izteiksmes formā atstāj saraustītu un izklaidu iespaidu. Tomēr Gasteva «поэзия рабочего удара» visumā atstāj tās dinamikas, tā proletāriskā dzīvības spēka un nemitīgas trauksmes iespaidu, par kuru pārējie dzejnieki velti runā savos demonstratīvajos «dinamo-pantos». Viens otrs paņēmiens itin kā rāda, ka te vārgā dīglī ieslēpti nākamās — patiesi proletāriskās mākslas sākumi.

Pametot skatu atpakaļ pār krievu proletāriskās mākslas mēģinājumiem, redzam ne visai pievilcīgu ainu. Laba griba un ārkārtīga ražība tur ir vienīgās pozitīvās mākslinieciskās īpašības. Un pie tam vēl pēdējā, paškritikas nespējas pavadīta, atnes gandrīz tikpat daudz ļauna kā laba. Ko palīdz visi tie desmiti dzejoļu krājumi, visi tie tūkstoši steigā sarakstīti un nodrukāti panti, ja proletariāta mākslas gaumes izkopšanai un šķiras psihes attīstībai viņi nedod nekā? Idejiskas un estētiskas vērtības mazumiņš pazūd kā sīks grauds milzīgā pelavu gubā. Jūtu lirikas pārmērs pārējo mākslas nozaru starpā liecina par vispārēju proletariāta psihes un proletāriskās mākslas būtības nesapratu. No šīs kardinālās nesapratas izrosinās visi pārējie jaunās mākslas trūkumi un vājības. Buržuāziskās ideoloģijas un psihes valgos saistīto inteliģentu dižošanās un forsētais, māksloti izpūstais revolucionārisms. Lirikas aizplūšana vecās romantikas miglājos. Uz vienu pusi — operēšana kaili abstraktiem teorētiskiem jēdzieniem, uz otru — zemnieciski lauciniecisku fantāzijas nodarbība ar proletariātam svešiem tēliem un tēlojumiem. Tagadējās lirikas uzplūdu vilnim jāpārskrien ar visām duļķēm un gružiem. Pavisam maz kas no viņa paliks pāri patiesas proletāriskās mākslas krājumā. Tomēr savā ziņā nozīme arī tagadējai lirikai. Viņa rāda, kāda nedrīkst būt un kāda nekad nebūs proletariāta reālistiskā dzeja.

Nesalīdzināmi vairāk kritikas jālieto, lai izbeigtos proletāriskās mākslas profanācija un sāktos nopietnāku meklējumu un mēģinājumu darbs. Pie dzejnieku mākslinieciskās sirdsapziņas klaudzināt ir velti. Diletantiem apdrukāts papīrs ir māksla. Panti ar viņa vārdu apakšā ir mērķis par sevi. Nekādi brīdinājumi un skaidrojumi tur nelīdz. Bet nesalīdzināmi smalkāka kritikas sieta vajadzētu visām tā dažādām proletariāta organizāciju un padomju iestāžu apgādniecībām, kuras tagad bez jebkādas izvēles izdod visu, kas sadzejots un sarakstīts. Tik plašos apmēros mākslas diletantisms patiešām nav kultivēts pat buržuāzijas laikos. Liekas, ka Padomju valsts nauda ar nolūku tiek tērēta proletāriskās mākslas profanācijai un kariķēšanai.

Par krievu proletāriskās prozas mēģinājumiem samērā mazāk ko teikt. Tāpēc, ka galvenos vilcienos tur atkārtojas tie paši mākslinieciskie defekti, tas pats diletantisms, ko redzējām lirikas mēģinājumos. Īstenībā par proletārisku mākslas prozu vārda īstā nozīmē nemaz nevar runāt. Jau saturā vien tur nav nekā specifiski proletāriska. Proletāriskā proza kā saturā, tā izteiksmē ir vēl pilnīgi sociālistiskās inteliģences un nesenās pagātnes varā. Viņai visas tipiskās pirmsrevolūcijas un revolūcijas pirmlaika beletristikas pazīmes.

Paraugam pietiek pārlūkot kaut to labāko starp jaunajiem sakopojumiem: Maskavas Centrālās izp. komitejas apgādniecības izdoto «proletārisko krājumu». Tur ir trīspadsmit autori un deviņ-

padsmit noveles. Gurevičs, Ivanovs, Jeremejevs, Timofejevs, Georgijevs, Lazarevs, Kasatņins, Repins, Čužojs, Ustinovs. Gasteva garā rakstīti sajūsmas pilni aicinājumi uz revolūciju, proletāriski liriska proza, ar kādu pilni visi žurnāli un krājumi. Bet viss vairums — cietuma, trimdas, bēgšanu un kļūmainu inteliģences pārdzīvojumu tēlojumi revolūcijas ievada laikmetā. Nesaskaņas starp vecākiem un bērniem, kungiem un gājējiem, muižniekiem un zemniekiem. Revolucionāru refleksu tēlojumi, nesenās proletariāta atmiņā dzīvās pagātnes atspulga sen pazīstamā formā. Tādi stāsti jau gadiem drukāti krievu progresīvajos žurnālos. Nav itin nekāda iemesla kavēties pie viņiem un meklēt viņos kaut kādas specifiski proletāriskas prozas īpašības. Ja jaunākajā laikā vēl šur un tur ko varēja atrast, tad še ir tie visspilgtākie šablona darinājumi, kuri proletariātu var interesēt kā paša pārdzīvotas vēstures dokumenti. Pilnos akordos še skan tie paši vecās skolas «nabadzīgie ļaudis», un nav itin nekāda iemesla uzlikt izkārtni ar uzrakstu — «proletāriskā māksla».

Proletāriskais r o m ā n s vēl nav paspējis reprezentēties ar kaut cik raksturīgākiem mēģinājumiem. Iemesls tam visai vienkāršs. Romāns jau pēc saviem apmēriem vien prasa ilgāka un izturīgāka darba. Bet jaunajiem mākslas darbiniekiem nav laika. Ar lielāko skubu jāraksta un jādrukā. Liriski pantiņi un īsi tēlojumiņi viegli iet no rokas. It sevišķi vēl pēc jaunās receptes, kas neprasa ne stilistikas, ne vispār tehnisku zināšanu un studiju. Ievērības, kaut arī nelielas, cienīgi liekas tikai divi Bezsaļko «romāni»: «Katastrofa» un «Neapzinātā ceļā». Bezsaļko ir viens no tiem jaunajiem rakstniekiem, uz kuriem paši proletāriskās mākslas darbinieki liek vislielākās cerības. Pēc abiem «romāniem» spriežot, gan kā uz romānistu uz viņu daudz cerēt nevar. Saturs abiem ņemts no strādnieku kustības sākumiem pirms 1905. gada Krievijas dienvidos. Pirmais tēlo galvenā kārtā cariskā cietuma dzīvi un apstākļus un atsvabināšanās kustībai nejauši piesitušās inteliģences renegātisko atkrišanu. «Romāns» nav nekāds romāns, bet parasta tipa novele. Romāna apzīmējums viņam tikai aiz autora nespējas orientēties dažādu mākslas veidu atsevišķā īpatnējībā. Toties romantisks ir otrais. Īsts romāns pēc to vissarežģītāko un asarainako buržuāzijas salona romānu parauga. Varonis strādnieks — skaistāks un cēlāks no ārienes nekā Marlitas un Špīlhagena varoņi. Mīlējamā buržujiskā jaunkundzīte, neģēlīgais sāncensis un pavedējs — tas viss ir vecā romantiskā romāna inventārs. Visi kontrasti, sarežģījumi un atrisinājumi no tām pašām sen pazīstamām sfērām. Uz sociālistisko apziņu vadīdams, autors savu varoni laiž caur prostitūcijas, ārprāta, ugunsgrēka, cietuma un citādu šaušalu purgatoriju. Tomēr ārējie tēlojumi paliek par sevi un varoņa iekšējais, idejiskais veidošanās process par sevi. Organiskās izaugšanas gaita nav saredzama aiz pārspilgtajiem

blakus epizodu tēlojumiem. Tāpēc proletāriskā atziņa varonī ataust pavisam nejauši. Pārvēršanās cietumā un zem tradicionālā propagandista-ebreja iespaida notiekas kinematogrāfiski ātri. Proletārisks šajā romānā tikai sižets. Bet ko vērts sižets bez noteiktām, pieskaņotām mākslinieciska veidojuma formām? Ko vērts tas visspēcīgākais skelets bez dzīvas miesas, strāvošu apziņu siltuma un skanošiem sirdspukstiem?

Proletāriska romāna mēģinājumi krievu literatūrā ir ārkārtīgi bēdīgi. Tāpat kā lirikā, tas labākais tur aizņemts no buržuāziskās prozas tēlojumiem. Kaut kādu jaunu ceļu vai tikai viņu nojautas tur neatrodam. Viss aprautais, aforistiskais, pusceļā pamestais nav radies aiz kaut kādas mākslinieciskas vajadzības, bet vai nu aiz kļūmainā «dinamo-stila» meistarojumiem, vai aiz vienkārša mākslinieciska nespēka līdz galam izdomāt, līdz pašiem dziļākiem dziļumiem izjust un izjusto un izdomāto pieskaņoti attēlot. Lielāka stila tēlojumi tikai plašāk atsedz proletārisko rakstnieku mākslinieciskās izglītības trūkumu un konsekvento diletantismu. Gluži bez jebkādām cerībām mēs stāvam pie šiem mēģinājumiem. Proletāriskai mākslai jānāk, un viņa nāks. Bet šie darbinieki nav viņas veidotāji. Tiem pašiem vēl jāaug un jāizveidojas.

Proletāriskās d r ā m a s mēģinājumos nupat minētais Bezsaļko uzrāda mazliet lielākas spējas. Viņa «Mūrnieks» ir vienīgais ciešamais darbiņš starp pārējiem tipiski diletantiskiem darinājumiem krievu jaunākajā dramatiskā literatūrā. Bet kādēļ, piemēram, izrādīts tāds gabals kā Vasilija Kamenska kolektīvā izrāde deviņās ainās — «Steņka Razins», ar ko viņš interesējis proletārisko skatītāju un pat kritiķi, — tas ir problemātisks jautājums. Par proletārisku varoni Steņku Razinu pataisīt laikam gan nespēs arī lielāki gari nekā Vasilijs Kamenskis. Bet kā patvaļas nospiestas, vergotas tautas dumpja gara simbols idejiskā apgarojumā un mākslinieciskās fantāzijas veidojumā viņš varētu būt pievilcīgs arī strādnieku skatītājam. Bet Kamenskis viņu iztaisījis par romantisku meitu radinieku un visādu kļūmainu piedzīvojumu meklētāju. Un Kamenska «kolektīvs» — tas ir, sādžinieku uzdzīvotāju un kaušļu pūlis, kuram ne tikai ar moderno proletariātu, bet pat ar normālo zemniecību nav nekādas radniecības. «Izrādes» stils kuriozi izbužināts, diletantiski izmeistarots un samākslots. Viss gabals — pilnīga nemākuļa un mākslinieciska nespējnieka darbs. Ja tādus izdod Apgaismošanas komisariāta Teātra nodaļa — ko tad vēl gaidīsim no citām, mazāk atbildīgām apgādniecībām?

Proletāriskās drāmas vilcienus var jau sazīmēt Poļivanova četrvilcienu traģēdijā «Proletārietis».

Protams, tā atkal ir traģēdija no kapitālistiskā laikmeta strādnieku dzīves. Skaidri redzams — arī proletārisko dramatiķu fantāzija vismīļāk un visvieglāk rosās pagājušā laikmetā. Tur

sociālu šķiru pretstati jau paši par sevi spilgti. Bez tam tie ideoloģiski apgaismoti un iztirzāti, tā ka pat mazāk spējīgam domātājam nav nekāda riska kļūdīties tematu sastādījumā un vispārējās uzbūves sastatos. Ārējie, var sacīt, elementārie konflikti ar savu kraso spēku aizsedz psiholoģiskās izbūves neveiklumu un trūkumus. Rakstura zīmējumi un pretišķu tieksmju tēlojumi iznāk droši un nemaldīgi. Tagadējās dzīves pārgrozības nemaldīgi pierādījušas, kam toreiz bija taisnība un kas gāja nemaldīgus ceļus. Tagad vairs nav nekāda riska salīdzinoši kritizēt toreizējos idejiskos centienus. Arī toreizējās psihiskās plūsmas tagadnes gaismā gaiši pārskatāmas viņu dažādīgos strāvojumos un virzienos. Par toreizējo proletariātu rakstot, tagadējam literātam nevajag būt «pravietim», pat ne dziļam loģiskam domātājam un ar dzīvu intuīciju apdāvinātam māksliniekam. Dzīve pati ir atrisinājusi visas problēmas, un rakstniekam pietiek veikla beletristiska protokolista un hroniķa spēju. Ar to izskaidrojams, kāpēc jaunie rakstnieki tik labprāt ķeras pie tamlīdzīgiem refleksīviem sociāliem tēlojumiem.

Poļivanova «traģēdijā» kapitālistiskā laikmeta proletariāts un viņa liktenis tēlots ārkārtīgi sabiezinātām krāsām. Patiesībā tur ir tikai viena krāsa: melna kā nakts. Proletariāta dzīve ir bez viena gaismas stara. Un, ja kur itin kā paplaiksnējas kāds gaišāks plankums, tad tikai tādēļ, lai nākamais vilnis izskatītos divkārt melnāks un drausmīgāks. Bez šaubām, tas ir pārspīlējums — tikpat sociālidejisks, kā mākslinieciskš. Individuālās epizodes tēlojumā tas vēl gluži tā nedurtos acīs. Bet traģēdijas virsraksts jau rāda, ka viņa domāta simbolistiski. Attēlotais proletārietis un viņa grupa domāta kā proletariāta šķiras tips un visa traģēdija kā proletariāta likteņa simbols. Varbūt idejiski propagandistisks pamats viņai ir. Māksliniecisks attaisnojuma trūkst.

Traģēdijas iekšējais saturs sociālu apstākļu ielokā koncentrējas ap strādnieka individuālās un dzimtās dzīves kļūmaino likteni. Individuālās un dzimtas dzīves «laimi» kapitālistiskā iekārta proletārietim nenovīd. Veltas cerības un drausmīga vilšanās, tukšums, nabadzība un posts ir strādnieka liktenis. Vecākie, vairāk piedzīvojušie to skaidri apzinas. Jaunākie, nepārbaudītu un nenorūdītu dzīvības dziņu pilnie to negrib atzīt un metas pārgalvīgā cīņā ar savu sociālo un savas šķiras likteni — kā antiskās pasaules cilvēki, kas uzdrošinājās pašiem dieviem spītēt. Traģēdijā nepieciešami raksturu pretstati, lai labāk izceltu proletariāta likteņa ainu.

Pesimists Makars pārliecināts, ka dzimtas dzīve kapitālistiskā laikmetā strādniekam neiespējama. Šīs dzīves instinkts viņā dzīvs kā kurā katrā normālā cilvēkā. «Man gribētos savā bērnā redzēt savas acis, muti, matus — bet dzīve var iznīcināt šīs vēlēšanās, un iznākums būs tas, ka manā dzīvē būs mazāk ciešanu.»

Optimists Sergejs domā citādi:

«Vajadzīgs tikai atgaiņāt pelēkās domas un ilgāk kavēties gaišajās... Katrs ratu grieziens lēnam izvelk no mūsu nerviem dzīvo sulu, smadzenes izžūst, dvēsele nonīkst, sejā ievelkas grumbas. Bet tas viss tur, fabrikā. Bet uz ielas vai mājā es ar vienu muskuļu pakustijienu visu to nometu. Pie velna, nekā es negribu zināt. Te es esmu zinātnieks, filozofs un dievs. Es tikai tagad vēl radu mūsu planētu — priekš manis viņas tagadējā veidā nemaz vēl nav. Priekš manis tagad ir tikai pārakmeņojumi, izmirušu kustoņu, zivju un augu skeleti, bet cilvēku vēl nav. Un tad es eju tālāk radīt pasauli...» Bet nežēlīgā kapitālistiskā iekārta, dzīves un darba apstākļi pamazām vien aplauž viņa fantāzijai spārnus un izdzēš gaišo optimismu. «Agrāk mēs dzīvojām cerībām. Cerībām bij izvērsties tiešamībā, un es gaidīju. Vēlāk es dzīvoju priekš tevis (sievas). Abi mēs iemācījāmies mīlēt dzīvi un sapņot. Tagad dzīvojam priekš bērniem un sapņojam atkal. Bet kad tad mēs dzīvosim sevim, kur mūsu, kur mūsu pašu dzīve?» Cita apmierinājuma nepaliek kā vien bērni. «Savu gaišo apziņu es ieliešu savu bērnu miesā un asinīs. Viņi un pēc tam viņu bērni un bērnu bērni arvien plašāk un plašāk izplētīs darba karogu... Darbs ir radījis pasauli, un viņam — viņam vienīgajam pieder pasaule. Es negribu atstāt saviem bērniem nožēlojamas sakrātas grabažas, bet savu naidu, savu lielo lepnumu, kuru nevar salauzt...» (Meitai pēc savas nāves.) «Tagad tu iesi pretim šai lēnajai nāvei. Tu netrīsi un nebaiļojies. Drīz arī es miršu salauzts. Tu zini, kas mūs dzīvē salauž, visu tu zini. Lai tava dvēsele ir tāpat savainota kā manējā, kā tavas mātes, lai visas pasaules dēles piesūcas tavai mazajai sirdij, — tu izdziesti, izdziesti, bet mūsu domu, mūsu taisnību tu neatdodi un neizmaini. Visām mokām, visai ellei cauri vajag iznest mūsu taisnību — mūsu īsteno cilvēcisko taisnību. Pašam mirt, bet mūsu taisnība lai paliek dzīva.»

Poļivanova drāmā ir dzīva proletāriska doma un attīstāma sociālidejiska tieksme. Atsevišķi skati viņam padodas puslīdz viegli. Bet visā visumā traģēdija nav traģēdija, bet traģisku, pārāk traģisku ainu virkne. Viegli noprast, ka dramatiskās personas nav dzīvi cilvēki, nav arī proletariāta šķiras tipi, bet proletāriskās idejas shematiskas figūras. Māksliniecīskās fantāzijas radošie spēki ir par vājiem idejisko skeletu apaudzināt strāvošu asiņu pilnām, dzīves siltumu starojošām miesām.

Tā ir vispārējā nelaime krievu proletāriskās beletristikas mēģinājumos. Jaunajiem rakstniekiem trūkst ideoloģiska un vienkārši loģiska spēka vispārējo ideju aptvert visā viņas plašumā un iespiesties viņas dziļumos. Viņi mūžam paliek pie vispārējā sausi zinātniskā un sistemātiskā. Un tālāk viņiem nav arī pietiekoša māksliniecīskā spēka vispārējo, programatisko uztvert individuāli

īpatnēji, izsvērt kādu no vispārējās idejas tūkstošējādām noskaņām un niansēm. Tikai individuāli īpatnējā uztvērumā un radošās fantāzijas apgarojumā ideja arī proletāriskā mākslā rādās dzīva, spilgta un pievilcīga. Tikai psihiski dzīvu īpatnēju tēlu tērpā viņa mums nāk pretim kā pirmo reizi sastapta, saistoša parādība. Tikai individuāli dzīvā valodā viņa skan mūsu ausīm kā tikko izliets sudraba zvans. Proletāriskās mākslas mēģinājumi saturā ir izplūduši, šabloniski, vienmuļīgi — kā novazāta avīžu lapa — vai māksloti izspīlēti un brēcoši — kā sētai pielipināta afiša. Diletantiska nemākulība un pat iedzimta nīkulība tur radojas ar dekadentisku uzpūtību un skolniecisku iedomību. Visgarām manāms ārkārtīgs mākslinieciskās izglītības trūkums. Paviršība, vieglums, banāla dižošanās un pārmērīga ražība. Aizplūšana vieglā, vispārējā, vecmodīgā romantikā. Proletāriskās mākslas reālisma un dziļās nopietnības absolūta nesaprata un mākslinieciska darba svarīguma neapziņa.

Proletāriskās mākslas mēģinājumi krievu literatūrā ir mazvērtīgi tikpat idejiskā, kā mākslinieciskā ziņā.

«Mēs dzīvojam Sociālās Revolūcijas laikā. Vecā, satrunējusī iekārta gāžas, un sāpēs dzimst jauna dzīve. Bet dzīves un radīšanas haosā ne katram iespējams apjaust un uzzīmēt to ceļu, pa kuru jāiet, lai viņš nepaliktu vienīgi nevajadzīga Pasaules Revolūcijas skatītāja lomā. Dzīves atspoguļotājai literatūrai jānorāda šaubīgajiem šis ceļš. Pieejamā mākslinieciskā formā viņai jāatsedz vēl neizdzīvotas pagātnes sabiedriskās vainas un jāsprauž jaunas ceļa zīmes uz Sociālisma valstību,» izteiksmē šabloniski, bet saturā puslīdz pareizi sacīts kāda «proletāriska krājuma» redakcijas ievadā. Bet, diemžēl, pašā krājumā nav ne tās pieejamās mākslinieciskās formas, ne jauno ceļu zīmes. Tikai tukšums, šablons un diletantisms — kā visā tagadējā krievu literatūrā.

Vecās pasaules pārbēdzēji, klaiņojošie inteliģenti, proletāriskās mākslas amatieri un sportsmeņi jāaizraida no nopietna darbalauka. Iesācēji un diletanti bez žēlastības jānosēdina uz mākslinieciskās izglītības sola. Tukša dižošanās un plātīšanās izskaužama kā lekni sazēlušas nezāles. Proletāriska sikšņošana apturama pašā sākumā. Tikai tad varēs sākties nopietns reālistiskās proletāriskās mākslas radīšanas darbs. Tikai tad mākslas kritika ar dziļu nopietnību varēs apstāties pie jaunajiem mēģinājumiem.

28—40

10. Proletāriskās mākslas mēģinājumi

b) Latviešu literatūrā

Šī nodaļa varēs būt stipri īsāka par iepriekšējo. Proletāriskās mākslas mēģinājumu latviešu literatūrā vēl samērā maz. Rodas viņi Latvijas proletariāta, avīžniecības un grāmatniecības trimdas

laikmetā, kad literāriskiem mēģinājumiem grūti parādīties atklātībā. Visi tie viegli un īsi pārskatāmi. Un no otras puses — visi tie tikpat saturā, kā formā caur un cauri atkarīgi no krievu proletāriskās dzejas. Kas par to sacīts, tas līdz pēdējam burtam attiecināms arī uz latviešu proletāriskās dzejas mēģinājumiem. Mūsu saimnieciskā, politiskā un sabiedriskā atkarība no Krievijas spilgti izpaužas arī mūsu tagadējā mākslā.

Bet arī tā apcerējumam vēl šaurākas robežas. Latviešu proletāriskās mākslas mēģinājumos tādas nozares kā glezniecība, skulptūra un mūzika vēl pavisam nav aizskartas. Un literatūrā neaizskarts vēl paliek liriskais tēlojums, novele, romāns, drāma. Visu mūsu «proletārisko mākslu» pagaidām reprezentē pāra simts lirisku pantiņu un daži kritikas rakstiņi, un piezīmes. Kritika mūs iepazīstina ar jauno dzejnieku ieskatiem par proletāriskās mākslas būtību un viņu mākslinieciskiem nolūkiem. Liriskie pantiņi atkal rāda viņu mākslinieciskās spējas un — ar atļauju sacīsim — arī nespējas.

«Mēs krievu biedriem esam palikuši nesasniedzami tālu aiz muguras. Es neuzkavēšos pie apstākļiem, kas mūs ir spieduši krist šādā, varētu teikt, letarģijā, pietiek, ja atkārtošu to patiesību, ka mēs vēl neesam paspējuši iesākt savu un vispārējo veco gara vērtību sijāšanu tādā veidā, lai patiešām spētu izraisīties no buržujiskās ideoloģijas valgiem, atsvabināt sevi no tā, kas mūsos ir ieaudzis pie kapitālistiskās iekārtas, un lai akli nemaldītos joprojām pa tvanu, kas gara brīvību pa vecam skurbina un padara inertu, nebrīvu» («Krievijas Cīņa», 1919. g. 152. num.).

Ja tas taisnība, tad latviešu proletāriskās mākslas stāvoklis patiešām nav spīdošs. Mēs redzējām labi, kādos augstumos attīstījusies krievu proletāriskā rakstniecība. Un, ja latviešu jaunās mākslas darbinieki, pat ar to salīdzinot, atrodas «letarģijā», tad jau no paša sākuma paliekam visai aizdomīgi pret tiem nepazīstamiem apstākļiem, kas «mūsus» spieduši un kas «mūsos» ieauguši. Citās vietās tajā pašā rakstiņā autors gan runā daudz pašapzinīgāku valodu:

«Bet taisni šīs piepildīšanās ceļš liek mums nostāties kā vislielākiem atmetējiem, vislielākiem nihilistiem (laikam domāti nihilisti). Mūsu nobriedušai šķiras apziņai ir jābūt degošam sārtam, kurā sametamas visas vecās garīgās vērtības — kurā jāsadeg visam, kam nav mūsu sejas un līdzības, un līdzās augošo jauno sabiedrisko attiecību, jauno ideju, revolucionāro dienu atskaņojumiem par jaunu jāpārcietē tai niecīgai daļiņai, tam jaunajam vispārcilvēcīgajam, kas ir rada topošai dzīvei un var tikt paņemts, līdzejot šīs dzīves veidošanas ceļu.»

Kā redzat, grūti uztvert kādu patstāvīgu un noteiktu domu šajā garajā, samistrotajā tirādē. «Mūsu nobriedušās šķiras apziņas degošā sārta» vietā redzam tikai kūpošu dūmu mutuli, kurā

nepamirdz neviena spilgta dzirkstiņa. Kas tas par tādu jauno vispārcilvēcīgo, kas itin kā no vecām vērtībām būtu līdzpaņemams, un kā īsti viņam par jaunu jāpārcietē — par to garās frāzes nesniedz nekāda nojēguma. Un, ja jau atkārtoti uzsver, ka sārtā metams viss, no kurienes tad atkal rodas tur «niecīgās daļiņas» pāripalikums? Mēs paliekam aizdomīgi — ne vien pret šādu visu iznīcinošu šķiras apziņas ugunsgrēku, bet pret pašu šķiras ideoloģa un jaunās mākslas teorētiķa savādo domāšanas spēju. It sevišķi apšaubāma viņa liekas, kad pēc kategoriska nobriedušas šķiras apziņas uzsvēruma desmit rindu lejāk autors tikpat kategoriski sāk runāt par tagadējo pārejas laiku, «kad proletāriskā šķira pati vēl tikai pieaug, nobriest garīgi». Skaidra lieta: visas vecās vērtības vēl nav samestas tajā lielajā žagaru sārtā. Vēl vienmēr paliek diletantiska nespēja aptvert to, par ko gribētos runāt. «Mūsu», t. i., proletariāta sejas un līdzības tādai īpašībai vismazāk. Tāpēc tā pirmā stiepjama uz iznīcinošo purgatoriju. Citam visam vēl bija mazliet laika, bet ar to nekādi nedrīkstēja kavēties. Jo priekšā vēl garš — pa diviem avīzes feļetoniem stiepjams artiķelis. Vēl vairāk tāpēc, ka «šim darbam pašos pirmpamatos ir jāliek mūsu, kā šķiras, īpatnējākā katras darbības metode — cieša organizācija, kolektīvisms». — Vai organizācija ir metode, par to varētu šo to teikt. Bet par to gan nevar strīdēties šādās piezīmēs par proletārisko kritiku, kur autors pārējos kritiķus liek iznīcinošās pēdiņās un nemana, ka pats sevi stāda dubultās.

Izmēģinās viņš visādi «dot ar šo savu kritiku kaut ko pozitīvu». Tikai šis «kaut kas» kā gluma zivtiņa slīd un slīd viņam no pirkstiem. Kaut kas, bez šaubām, tēlojas viņa smadzenēs, bet velti viņš nomokās to aptvert un citiem rādīt. Viņš lielās ielūkojies «pat daudz dziļāk» nekā pārējie kritiķi. Viņš nozvēras, nespējot «iet vienādus vai otrādus izmītus ceļus». «Pie dzejas tehniskās puses, pie dzejas filozofijas» viņš domājot uzkavēties nākamā rakstā. Cerēsim, ka pa sagatavošanās laiku viņš aizdomāsies kaut līdz tai elementārai atziņai, ka tehniskā puse nav filozofija. Pagaidām viņš ķeras pie sekojošiem proletāriskās mākslas apcerējumiem, kurus mēs labprāt sauktu par filozofiju — kaut arī filozofiju pēdiņās:

«Māksla, teorētiski izskaidrojot, ir ekonomiskās un līdz ar to it kā politiskās dzīves virsbūve. Ja māksla ir māksla, kādu to mēs saprotam, viņa nevar neatspoguļot sevī šo savu apakšbūvju seju . . .»

«Ja Turks (viens no iznīcināšanai nolemtajiem autora sārtā) zina, ka mākslas galvenais uzdevums un galvenās spējas ir organizēt sabiedrisko domu, tad viņš nevar, loģiski atrisinot mākslas problēmu no marksistiskā redzes viedokļa, nonākt pie slēdziena un saprast, ka mākslas organizatoriskās funkcijas stāv tik ciešos sakaros ar zināmiem ekonomiskiem apstākļiem, zināmu periodu

saimnieciski sabiedriskā dzīvē, citiem vārdiem, ar savu apakšbūvi, kā tikai par tik daudz, par cik sabiedriskā doma ir jau paspējusi izraisīties no šīs noslēgtās sfēras reāli, arī māksla var pārnest savu organizatorisko darbību uz jaunu apstākļu radītu sabiedrību.»

Nabaga nemākulis. Pa ausu galam viņš sadzird kaut ko par saimnieciski sabiedriskās iekārtas un ražošanas attiecību bāzi un ideoloģijas virsbūvi. Un tūliņ viņa aušīgā galvā sāk spokoties visādas virs- un apakšbūvju sejas un tamlīdzīgi ķēmi. Proletāriskā ideoloģija un marksisma teorija viņam sveša kā ķīniešu ābece. Bet toties viņš salasījies visādus diletantu rakstiņus krievu proletāriskos žurnālos un ieskatījies pat Bogdanova apcerējumos par organizējošo zinātni un mākslu. Iesācēja iedomībā viņam liekas zināšanu jau pārpārim. Un nu viņš ņemas pļāpāt par mākslas «organizatoriskām funkcijām» un cenšas «pārnest savu organizatorisko darbību uz jaunu apstākļu radītu sabiedrību». Nabaga moceklis. Viņš piestājis milzīgai nastai un lēkā ap to, velti mēģinādams kustināt. «Pārnest» viņš to nekur nepārnesīs. Ja daudz, pa peļķi izvārtīs. Visas viņa funkcijas pastāv vienīgi naivu frāžu savirknējumā, no kura ne viņš pats, ne viņa lasītājs nevienas prātīgas domas neizlobīs. Viņam trūkst vēl sajēgas par pašiem elementārākajiem dzīves un mākslas jautājumiem. Ko nu par tiem! Viņš nav vēl paguvis piesavināties visvienkāršākos gramatikas likumus un pinas kā pakulās nejēdzīgu teikumu staipekņos. Un tādi darboņi tad nu būs tie veco vērtību sadedzinātāji un jauno stigu dzinēji! Tie proletāriskās mākslas apakš- un virsbūves cēlāji un sejas atspoguļotāji! Komiski izviebta nemākuļa seja viņam rēgojas pretī no noplukuša, apdauzīta kabatas spogulīša. Labāka materiāla proletāriskās mākslas ienaidnieki nevar vēlēties. Visi šādi sarakstījumi ir gatavs sīkais feļetons birģeliskām avīzēm.

Kur tikai kādā avīzes feļetonā vai žurnālītī sastopam rakstu par «proletārisko mākslu», tur jāsarkst par latviešu literatūrā nepieredzēto diletantisko nevarību, lieko uzpūtību un tukšību. Pēterpils «Komunistā» kāds plānprātīgs cilvēciņš ņēmās Raiņa jaunākajā tautiskā teiku drāmā iedzejot tādus proletariāta cīņas un praktiskās dzīves simbolus, ka dzejnieks pats kā no mākoņiem nokritis skatīsies šādā «iztirzājumā». Jāņa Zemzarīša neveiklos pantos, pēc viņa tuvāko draugu sprieduma, «ar lielāko nopietnību jau klausās pat krievu biedri no fabrikām un uz frontes». Ar kādu tiesību šie rakstītāji cenšas iztēlot revolucionāro proletariātu fabrikās un frontē par diletantisku dzeju mīļotāju un pilnīgu mākslas neprašu? Visa līdzšinējā sabiedriskās mākslas attīstības vēsture runā pretī tam, ka proletariāts varētu iemīļot pelavas un atkrišņas mākslas zelta graudu vietā. Drīzāk jau domājams, ka cīņas aizņemtam proletariātam nav laika tuvāk ielūkoties tagadējos «proletāriskās mākslas» mēģinājumos un ka tikai tāpēc var lai-

ciņu eksistēt tāds literārisks pārpratums kā, piemēram, Pēterpils komunistu kolektīva «žurnāls» «Darba Zvans».

«Šis zvans pirms savas dzimšanas ir ticis asinīs mazgāts un sviedros skalots. Brīvā darba zvana skaņas nav tikai atsevišķa kolektīva locekļa ilgu vēlējums, bet visas latviešu strādniecības augšāmcelšanās un šķiras uzvaras himna, topošās jaunās garīgās kultūras dziesma. Mēs ticam, ka «Darba Zvans» nekad neapklusīs, jo viņš centīsies iezvanīt sociālistisko revolūciju arī strādnieku šķiras garīgā kultūrā. Ar komunistisku sveicienu . . .» — utt.

Pabrīnīties var tikai par šo «komunistisko sveicinātāju» omulību. Tā mums atgādina pazīstamās birģeļu madāmas Tirzmalietes sajūsmu par savu varoni-inženieri, kurš, strādniekiem garām iedams un sveicinādams, pat savu cepuri pacēla. Ar vēl lielāku gatavību un dziļāku muguras palocījumu mūsu tagadējie «proletāriskie» dziesminieki un «redakcijas kolēģijas» ceļ savas platmales, proletariātam garām ejot. Tikai proletariāts neatbild uz šo galanto poklonu. Patlaban viņam nav laika apstāties un ieklausīties, kā neveikli žurnālisti piepūstiem vaigiem nomocās dziedāt viņa «šķiras uzvaras himnu» un «topošās jaunās kultūras dziesmu». Viņa darbs un viņa zvani skan citur. Pat pasmieties viņš nedabū par proletāriskiem komiķiem, kuri nopietnām sejām ar aprūsējušu skārda stopiņu tarkšķina savus «ilgu vēlējumus».

Uzšķirot kaut kuru lappusi tajā pašā «Darba Zvanā» — brēcošs diletantisms, literāriska nemākulība un idejisks rahītisms jums no'katras rindas rēgojas acīs.

«Kā tīklā ieskrējusi zivs pārtaukojusies buržuāzija ar saviem klauniem un fauniem savās pēdējās mūža dienās ņēmās uzdzīvot uz velna paraušanu,» saka pats tas žurnāla «redaktors».

Vai jūs jelkad esat redzējuši, vai jūs vispār ar savu veselo prātu varat priekšā stādīties pārtaukojušos zivi, kura, tīklā ieskrējusi, ņemas uzdzīvot uz velna paraušanu? Bez šaubām, jūs sacīsiet, ka tas ir aklas fantāzijas ražojums, kropls un muļķīgs. Bet Al. Ceplis jūs pamācīs, ka «šīs dienas un nākamās pasaules doma jau ron un noapaļo pati savus ārējos veidus, kuri ir viņai piemēroti». Jo šīs famozās zivs autors ir tas pats Zemzarītis, kura dziesmās jau nopietni klausās pat krievu biedri no fabrikām un uz frontes. Viņi klausās tāpēc, ka nevar saprast; un tas priekš autora ir tas labākais. Ja ieklausīsies labāk, tad skaļi smiekli būs Zemzarītim vienīgais atalgojums. Un vienīgais spriedums: ерунда!

Saprotams pats par sevi, ka visi līdzstrādnieki cenšas būt sava redaktora cienīgi. Mums imponē it sevišķi tas, kurš raksta par proletāriskās kultūras pili Pēterpilī. Tas mēģina mums iztēlot proletārisko mākslu pašā viņas dzimšanas procesā:

«Šai pilī Pēterpils proletariāts veido savas šķiras mākslas tēlu. Še tiek vīti pirmie pavasara ziediņi topošā proletāriskās mākslas vainagā.»

Pirmie pavasara ziedi̦ņi vainagā! Visu laiku mums mēģina apgalvot, ka proletāriskā dzeja esot darba dzeja, dzelzs un tērauda himna. Bet nu izrādās, ka tā ir lauku saimniekmeita-baltrocīte, kura pa vasarsvētku brīvdienām izgājusi aiz ābe̦ldārza sētas «vainadzi̦ņu darināt».

«Te tiek radītas jaunas skaņas, ne salkanas, bet pēc kaut kā tiecošas, bieži griezīgas, daudz sevī ietverošas vēl neizteikta darba un cīņas spara.»

Pēc «kaut kā» jau vi̦ņi visi tiecas. To varam ticēt. Pārāk bieži šis «kaut kas» figurē visos vi̦ņu rakstos. Bet mēs prasām, lai šo mistisko «kaut ko» reiz nosauc skaidrā, noteiktā proletāriskā vārdā. Pēc kaut kā jau arī akls grābsta gaisā. Bet ko tā var satvert?

«No šejienes izplūst uz visām pusēm pirmie proletāriskās dzejas un prozas kristālpilieni, kuri rit pa visām Padomju Krievijas malām. Še pirmais proletārisko dzejnieku avangards.»

Par kristāliem runāt var tikai tas, kas pats kristāla nav redzējis. Pirmās, du̦ļķainās straumes no turienes plūst pa visām Padomju Krievijas malām. Un kuram, kas spalvu ņem rokās, vajadzētu domāt par to, kā vi̦ņas skaidrot un virzīt uz kristalizāciju? Liriska sajūsmināšanās un mu̦ļķīgas slavas dziesmas neveicina proletāriskās mākslas attīstību. Visnepieciešamākā tur ir nopietna mākslinieciska kritika. Neaizmirstot divus trīs apdāvinātus iesācējus — Aleksandrovski, Gerasimovu un Gastevu, — nav jāaizmirst arī tie divi un trīs un vairāki desmiti predestinētu diletantu, kurus Proletkulti izsūta pa visām Padomju Krievijas malām. Kā sise̦ņu bars šis «avangards» plūst pāri, nograuzdams visu za̦lumu, kurā slēpjas arī vārgie proletāriskās mākslas dīgļi.

«Cik griezīga šī dzeja priekš mūsu buržuāzisko literātu dvēselēm, tikpat mīļa vi̦ņa mūsu darba tautai. Jo vi̦ņa redz, ka šai dzejā atspogu̦lojas vi̦ņas trauksmes un centieni.»

Nemeklēsim buržuāzisko literātu dvēseles. Atzīsimies labāk, ka mūsu pašu ausīm šī diletantiskā, nemākulīgā dzeja brīžiem neizturami griezīga. Un kā jūs esat uzzinājuši darba tautas mīlestību pret saviem tukšajiem pantiem? Pastaigājiet pa galvaspilsētas grāmatnīcām. Jūs novērosiet, ka mākslas sapratēja darba tauta prasa Ba̦lmonta, Brjusova un citu buržuāzisko literātu dzejas un jūsējās ņem tikai tāpēc, ka tās vi̦ņai vēl dabūjamas. Ne tādēļ, ka buržuāzijas dzejnieki atspogu̦lotu vi̦ņas tieksmes un centienus. Bet tāpēc, ka tur daiļā mākslinieciskā forma negriežas ausīs un neapvaino proletāriskā lasītāja mākslas gaumi. Un tāpēc, ka jūsu kabatas spogulī atspogu̦lojas tikai jūsu pašu diletantiskā seja, bet nevis proletariāta lielie centieni un dzi̦ļās tieksmes.

Latviešu proletāriskās lirikas mēģinājumus varam pārlūkot gluži pēc tās pašas shēmas, kādu lietojām krievu lirikas apskatā. Jo latviešu proletāriskā lirika ir verdzisks krievu dzejas atda-

rinājums, nemākulīgs noraksts un vāji izdevusies kopija. Motīvi, forma — pat atsevišķas gleznas, tēli, salīdzinājumi, alegorijas un metaforas — līdz pēdējam viss aizgūts un aiztapināts.

1) Proletariāta liktenis kapitālistiskajā laikmetā:

Pirms naktīs atbalss tumšo namu grēdās rima,
bez spēka vergu bari guļās ļima.
Bet novakaros piļu logos ugunsziedi dzima —
un zelta kupoli, ik naktis mēnesnīcā baigi spīdot,
vien baigu atspulgu tik meta piļu logos,
aiz bieziem aizkariem kur plūda vīns un saldas skaņas,
kur trakas kaisles viļņos smējās orģijas,
kur šķinda zelts, kas vergu sviedriem šķīstīts
un mazgāts sārtām, siltām asinīm...
Bet kas par to! — Tik puķes, puķes, vīnu!
Un saldas sievietes un maigas liras skaņas,
lai traku deju auļos grieztos, aizmirstos,
lai paceltos uz balto fantāzijas valsti,
kas melniem vergiem nebij iespējams:
tiem — drūma cietumpils, ja sāka pīkstēt;
tiem — apzeltītās teltis sudrabkaltais dieviņš,
tiem priesteris un stražņiks, melnais tiesnesis.
Un bendes cirvis smagā taktī krita
pār simtu, tūkstoš vergu kailiem kakliem,
kas nāves bailēs zemu galvas lieca.
Kas nāves bailēs zemu galvas lieca,
kad ķeizarpāris drāzās garām garlaikā, —
tik drausmu zvīņi acīm garām plūda...

(Jānis Zemzarītis. Ziemeļvējos.)

Tas ir tas pats Zemzarītis, uz kuru «nopietni klausās pat jau krievu biedri fabrikās un uz frontes». No kā viņš tā sašvunkojies buržuāziskās un proletāriskās pasaules pretstatu apdziedājumā? Kas nav pilnīgs analfabēts latviešu lirikā, tas bez stomīšanās pateiks: no tiem klasiķiem, priekš kuriem tagad — pēc Al. Cepļa sprieduma — neesot vērts papīru tērēt, kuriem «vieta vecu mantu glabātuvē». Patiešām: lai arī vecas, bet tomēr mantas, kuras vienmēr vēl patur zināmu vērtību. Ko tas jaunums vien līdz, ja viņš bez satura un bez formas — kā tas virums pavāra katlā, kur sabērts viss, kas vien pagadījies pie rokas. Mēs nešaubāmies, ka latviešu proletariāts mīļāk lasīs individuālista Plūdoņa «Divas pasaules», kur īpatnēji uztvertie un dziļi izjustie šķiru pretstati ietverti oriģinālās, mākslinieciski noskaņotās formās. Ja arī ticam, ka Zemzarīša pakaļdarinājums «asinīs mazgāts un sviedros skalots», — ko tas palīdz. Mākslinieciska nevarība nav nomazgājama, ne izskalojama. Proletariāta mākslas sajūtu rupji aizskar nemākulīgi sameistarotas dzejas, kur diletantisks krāsu aklums un neestētisks kurlums paužas no katras rindas. Piemēram, viņam liekas, ka traku deju auļi katrā ziņā notiekas maigu liras skaņu pavadībā. Ka starp minēto instrumentu un tēlojamo auļošanu nav nekāda sakara, ka reālā dzīvē tie abi nekad kopā nav

redzēti, tas viņu neinteresē. Viņš steigšus triepj uz papīra, kas viņam kuro acumirkli iešaujas prātā. Par to jau nemaz nav ko runāt, ka trakā auļošana nenotiekas izsmalcinātu, izvirtušu buržuju salonos, bet drīzāk jau katrā pašpuiku ballē pie labas ragu mūzikas un pilnas bufetes. Kaut kādu Šampētera danču vakaru viņš redzējis, ne buržujisku soareju. Bet tāpēc vēl nevajag tēlojamam objektam piedzejot neiespējamas, nedabiskas īpašības. Gluži tāpat viņš pūlas iegalvot, ka «ķeizarpāris drāzās joņos garlaikā». Garlaicības tēlojumam laikam neviens nevarēs atrast nedabiskāku izteiksmi. Visu ko citu, tikai ne garlaicību lasītājs un skatītājs izmana «joņos drāšanā». Bet dzejnieks pats ir akls, tāpēc viņš nekā nespēj citiem rādīt. Viņš taustās un tvarstās, un ķerstās, žņauga savu nabaga fantāziju kā sausu švammi, no kura neviens dzejas valgmes piliens negrib ritēt. Lai saka, ko grib, Plūdoni savā sārtā sadedzināt Jānim Zemzarītim nav pa spēkam. Plūdoņa dzejā viss zalgo un laistās sulotās, dzīvās krāsās. Plūdoņa valoda skan kā tikko noskaņots instruments bez tās mazākās disonanses. Turpretī Jānis Zemzarītis velti sviedros mokās ap savu pašdarināto pūšamo daiktu. Tā ir fiziska vingrošanās un privāts sports, gar kuru proletariātam nav nekādas daļas.

2) Proletāriskās revolūcijas cīņa:

Saucat skaļi, saucat strauji un droši
cauri sāpēm bezgala gaviles paužat,
jūs, kas jaunas dienas rītu jaušat.
Pāri sāpēm, pāri mocošām cīņām
mirdz jau rīta stari, dzirkstoši, spoži ...
Cīņas ir grūtas,
gurums, šaubas un griezīgas sāpes
apkārt šaudās ...
Vājie cilvēku bērni slāpst pēc laimes
un ķer to, cik jaudas ...
Rīta dziesma lai pulcina visus, kas vaida, —
visus, kas dzīvē laimi un prieku gaida.
Diena nav tālu.
Diena nav tālu. Vēl tikai stunda —
stunda viskarstākās cīņas
jāiztur ... Tad kritīs tumsas zvīņas
visiem no acīm un tautas līdzi nāks,
bezgala gavilēm dienu apsveikt sāks ...

(Astra. Saucat skaļi.)

Jūs varbūt domājat, ka te tēlota kādas tauriņu ķērāju kompānijas nodarbība birģeliskā vasaras kolonijā? Ak nē! Tur Astras jaunkundze sajūsminās par proletāriskās sociālās revolūcijas cīņām un pareģojumiem, ka «tautas līdzi nāks». Tie vājie cilvēku bērni ir mūsu strādnieki un sarkanarmieši, kuriem «slāpst pēc laimes» un kuri bezgala nedzejiski «ķer to, cik jaudas». Par tādu viegliņu laimes tvarstītāju revolucionārais proletariāts iztēlojas kaut kādas, katrai sociālai domai svešas sievietes galviņā. Smie-

ties par to varētu, ja nebijis tik bēdīgi. Gurums, šaubas un griezīgas sāpes mūsu «dzejniecei» šaudās apkārt kā cilpā ieķerts zaķis. «Cita dzīve», «laime un prieks», «tumsas zvīņas», «bezgala gaviles» — visi tie liriskie anahronismi izvilkti tieši no tautisko epigoņu dzejas krāmu kambara. «Vaida — gaida», «cīņas — zvīņas», «nāks — sāks» — tās ir rīmes no Dīnsberģu Ernesta un Lapas Mārtiņa laikiem. Bet kādēļ visu to tagad par jaunu uzsildīt un celt proletariātam priekšā? Kādēļ ar šādām bēdīgām rīmēm apdrukāt to papīru, kuru Al. Ceplis nenovēl pat latviešu klasiķiem? Patiešām, mūsu klasiķi var mierīgi dusēt uz saviem lauriem. Ja tāda vien tā proletāriskā māksla, tad viņi vēl simt gadus dzīvos. Dzīvos latviešu mākslas vēsturē un arī proletariāta vidū. Bet Al. Ceplis savam sārtam kurināmo materiālu lai vāc vien no sava paša tuvāko kaimiņu sētām.

3) Vēl revolūcijas tēlojums:

Dun pamaļi,
Dun otro gadu jau...
Ak Volga, Volga, tiek tavs plašums divkārt plašs!
Vai Steņka Razins pirmais pulkus ved,
vai stepju dēls vēl brīvo dziesmu zin, kur skaņums ašs
jau viens pār prērijām un kalniem bajārvaru bed?
Tas gājiens agrīns atliesmo, tik tērauds cietāks kļuvis daudz,
un brīvums pilns tiek pirkts ar asinšalti brīvu —
un Volga, vecā dumpju māte, tavi ļaud's
ir sējušies ar asinsģintu dzīvu.
Met straujāk vilni vēl!
Tiek bultas vērstas straujāk jauniem kalniem pretī —
tie san un kvēl!
Tur pasauls darba spieti celdamies jau tāles svētī.
Mums staigāt — sveiciens tiem! — Vēl Sibīrijas tundras gaida.
Tur desmits gadus krātie kauli balo...
Baikāls vaida...
Vēl ugunskurs tur nedziest, trimdinieka likts...
Vēl trimdinieks — tur strādnieks, zemnieks skatus raida
un roku māj — līdz traukties pasauls spietam viņam likts.

(AL. Ceplis. Pasauls Darba Rītam sargos stāvat. — Iz cikla «Liesmotās dienas».)

Norakstītajam dzejolim ir vēl trīs turpinājumi, turpat līdzās nodrukāti — «Pie Pēterpils», «Pie Baltijas jūras», «Sirds — Maskava». Kā redzat, te mēģinājums dzejā attēlot visas Krievijas revolucionāro kustību. Mums pietiks šā viena dzejoļa. To kritiski aplūkodami, redzēsim, kā pēc autora paša atzīmējuma «šīs dienas un nākamās pasaules doma jau ron un noapaļo pate savus ārējos veidus, kuri ir viņai piemēroti un ar kuriem mēs jau rēķināmies kā ar reālu, patstāvīgu ieguvumu». Te mums vienā personā proletāriskās mākslas teorētiķis un izpildītājs dzejnieks. Tātad — «nākamās pasaules» tips, darbinieks organizators un izpildītājs. Arī mums ir nopietna griba rēķināties ar viņa reāliem, patstāvīgiem ieguvumiem. Jautājums tikai, cik viņi vērts.

Vispirms tā doma — pareizāk sakot, mākslinieciskais nodoms. Tradicionālajā tīrajā lirikā tikai retos gadījumos pielaižams mēģinājums izlobīt mākslinieciskо ideju un aplūkot to atsevišķi no viņas nesējas liriskās jūsmas un tēlojuma līdzekļiem. Tur galvenais ir pati šī jūsmas plūsma un viņas virziens. Tā var būt arī gluži bez jebkādas konkrētas idejas un idejiskiem nolūkiem. Proletāriskā dzeja jau pēc savas būtības ir satura bagātāka un dziļāka. Intelektuālais elements viņā nesalīdzināmi spēcīgāks kā buržuāziskā mākslā. Ne velti dzejoļa autors pats runā par domu. Ne par mākslinieciskо, bet taisni par sociālidejisko «nākamās pasaules domu». Tāpēc šajā dzejolī bez jebkāda riska varam šķirt domas saturu no formas un šķirti aplūkot katru par sevi.

«Nākotnes domas» vārda tiešā nozīmē šajā dzejolī neatrodam. Revolucionārās cīņas doma vispār ir šīsdienas doma. Mazākais, neviens no proletāriskajiem dzejniekiem vēl nav mēģinājis viņu atrisināt tālākā nākotnē. Kā turpmāk izvērtīsies revolucionārā cīņa, kas no viņas paliksies pāri pēc sociālās revolūcijas uzvaras, uz ko viņa tad tieksies un kā veidosies — par to mūsu proletāriskie dzejnieki vēl nav uzdrošinājušies domāt. Šīsdienas domas bailība visai proletāriskai dzejai piešķir stipri vienmuļīgu, idejiski stupidu raksturu. Kad Verharns un Vitmens rakstīja savas revolucionārās dzejas, tagadējie notikumi viņiem vēl tikai pravietiskā mākslinieciskā fantāzijā tēlojās. Sociālās revolūcijas bangojumi plaiksnījās tikai viņu dzejas tālā perspektīvā. Viņu dzeja patiešām bija nākotnes dzeja vārda tiešā nozīmē. Tagadējā proletāriskā dzeja ir verdziski atkarīga no abu lielo demokrātijas dzejnieku iespaidiem. Tā imitē ne vien viņu stilu, bet visplašākos apmēros arī viņu saturu. Bet viņu galvenā, viņu rēgoniskā, viņu pravietiskā satura mūsu proletāriskai dzejai trūkst. Trūkst tālās idejiskās perspektīvas, tāpēc vai nu mūsu dienu dzejas tēli pārspilgti, karikatūriski izsvērti atspīd pret tukšām debesīm, vai arī viņas tēlojumi sajūk ar klīstošām mākoņu ainām un izplūst neaptveramā raibumā un ņudzeklī. Drusku pravietiskā, drusku romantikas arī reālistiskai proletariāta dzejai ir vajadzīgs. Dzejiski tēlojumi bez perspektīvas ir sausi un patukši. Tie aizskar skatītāja redzi, bet neierosina viņa fantāziju. Viņa nākotnes izziņas tieksme paliek novārtā, un galu galā atslābst arī viņa interese tagadējām, acu priekšā risināmām ainām. Tas ir kinematogrāfisks raibums, kuram tikai acumirkļa kaires nolūki.

Tāda ir mūsu «proletāriskā dzeja». Al. Cepļa panti, kā tie negatavākie un diletantiskākie, — tie noder kā raksturīgs paraugs.

Al. Cepļa idejiskā doma tā, ka visa Volgas apkārtne saceļas uz revolucionāro cīņu. Tā nav ne jauna, ne nepazīstama. Katrs laikraksta lasītājs to zin visos sīkumos — tātad daudz plašāk nekā viņa ietvertā dzejolī. Ka revolucionārā cīņa no Volgas tiecas

tālāk Sibīriju atsvabināt — arī tas nevienam nav noslēpums. Vispārējā sacelšanās un vispārējā darba tautas atsvabināšana ir sociālās revolūcijas pamata lozungs. Arī tiem populārākajiem pamata lozungiem piemīt zināms abstrakts, tātad shematisks raksturs. Pat vienkāršā avīzes ievadrakstā kaila shēma vien nav lietojama. Allaž viņa tur tiek izcelta zināmas jaunas apkārtnes un savādi sarežģītu apstākļu lokā. Tā viņas negrozāmai pamatbūtībai piešķir it kā jauna veidojuma nokrāsu un svaigu noskaņu. Publicistikas mākslinieki piegriež galveno vērību šīm īpatnējām, oriģinālām nokrāsām, jo vienīgi no tām atkarājas raksta pievilcība un lasītāja interese.

Vēl riskantāka vispārpopulāra shēma ir mākslā, it sevišķi jau liriskā dzejolī. Shēmai tikai tad piemīt zināmi sajūsmas un, varētu sacīt, arī estētiski elementi, kad viņa jauna un pārsteidz mūs ar savu loģisko spēku, viengabalību un drosmi. Bet, par ikdienas domas piederumu palikusi, viņa vairs tikai nodarbina mūsu prātu un kalpo praktiska darba un cīņas vadībai. Tieša iedvesmas spēka viņai tad mazāk. Doma par Volgas un Sibīrijas atsvabināšanu ir jau pārāk populāra, tūkstoš avīžrakstos cilāta un simtos mītiņos iztirzāta. Al. Ceplis neaizdomā viņu tālāk un nepūlas arī iedomāt dziļāk. Tam var būt dažādi cēloņi. Visparastākais ir plašākas un dziļākas sabiedriskas izglītības trūkums. Tad — neizkopts patstāvīgas domāšanas aparāts, dzīvākas intereses trūkums pie paša aiztvertā motīva, šaurs dzīves pārskata apvārksnis un katrā īstā mākslinieka iedzimusi dziņa mūžam sniegties tālāk un tālāk. Diletantiem bieži vien piemīt ārkārtīga bijība pret valdošo ideju shēmām. Viņi nojauš, ka tur vienkāršā formā ietveras ārkārtīgi plašs un daudzpusīgs kolektīvu pārdzīvojumu un atziņas krājums, no kura ne simtā daļa neietilpst viņu paša smadzenēs. Viņiem bail sagrēkot, tāpēc viņi sargās tur drošāk pieskarties. Viņi ņem veselu shēmu bez mazākā īpatnējā pārgrozījuma un lūko sajūsmināties par to. Bet sajūsmināties var tikai par to, kas paša galvā un sirdī dzimis, kam paša radošā spēka daļiņa klāt. Kāds iemesls Al. Cepļa dzejoļa idejiskam shematismam un seklumam, tas viena alga. Bet idejiski radoša un rosinoša spēka viņā nav ne kripatiņas.

Īstie proletāriskie mākslinieki būs arī īpatnēji, patstāvīgi sociāli domātāji. To nosaka proletāriskās mākslas intelektuālais raksturs. Buržuāzijas mākslinieki palaikam bijuši vāji domātāji. Bet vājai sociālai domai viņu dzejā nāk palīgā tīri mākslinieciskā izdoma. Viņiem ir spēja abstrakto, shematisko ideju ieveidot savādā apstākļu apkārtnē, pievilcīgos, svaigos tēlojumos un īpatnēji dzīvos tēlos. Viņu mākslinieciskā izdoma konstruē interesantus sarežģījumus un pretstatus, viņi vecai dziesmai arvien atrod jaunas skaņas un noskaņas. Krāšņās alegorijās un atjautīgās metaforās arī vecā doma ar atjaunotu spēku spiežas lasītāja apziņā.

Al. Ceplis velti nomocās ieritināt savas mākslinieciskās domas kamoltiņu. Viņš laužas un visādi lokās, gribēdams sacelt aizdomas, ka viņš domā nezin cik dziļu domu un redz nezin kādas tāles. Viņa demonstrācijas līdzekļi ir vāji un banāli. Aiz visiem viņa tēlojumiem un tēliem rēgojas salkanība, tukšums un nožēlojama nevarība.

Viņam ir stīva un nedzīva fantāzija. Kā arī viņš nenopūlas, to pātagodams, dīdīdams un mocīdams, nekas labs tur neiznāk. Spējīgs mākslinieks, protams, var arī tagadējo revolucionāro kustību gleznaini pielīdzināt Volgas laupītāja Steņkas Razina uzbrukumiem. Steņkas Razina vadītais pūlis tam noderētu kā zīmīgs pretstats modernā proletariāta masu kustībai. Apzinīgo masu varenais vilnis jo redzamāk izceltos pretmetā Razina aklajam pulkam. Bet kur Al. Ceplim ir šie pretstati? Kādu domu lasītājam ierosina Steņkas Razina pieminējums? To, ka autors kaut kad vēsturi lasījis un kaut ko no viņas paturējis atmiņā. Un Sibīrijas tundras un Baikāls demonstrē gan dzejnieka spīdošās ģeogrāfijas zināšanas, bet mākslinieciskō domu nepavisam neievirza jaunās ejās. Baltie kauli daudz spilgtāk balo desmitās, jau sen pirms Al. Cepļa rakstītās dzejās, un Baikāls vaida dzirdamāk un šalkaināk. Al. Ceplis neapzinādamies brauc līdz rumbām izbrauktu lauku ceļu, pa kuru viņam tā negribētos braukt. «Mēs nespējam iet vienādus vai otrādus izmītus ceļus...» Ak, kā jūs to spējat! Zinat, tas ir vienīgais, ko jūs spējat. «Mēs negribam būt tikai vāji diletanti...» Negribam, tas tiesa. Kas to gan gribētu? Diemžēl, jūsu griba un negriba nestāv nekādā samērā ar jūsu iespēju. Diletanti jūs esat un paliekat — no cepures širmja līdz zābaku papēžiem. Jābaidās, stipri jābaidās, vai jūs neesat predestinēti diletanti, kas mūžam grib tikt par ievērojamiem dzejniekiem un mūžam strādā kā neveikli rīmnieki.

Liela ir proletārisko rīmnieku mākslinieciskā nevarība. Viņu fantāzija — ja par to te vispār var runāt — atgādina mazu bērnu, kurš sēd smilktīs, rušina saujām un iedomājas taisām māju ar dārziem un sētu apkārt. Zemē iesprausti sprungulīši viņam ir cilvēki, rindā sastatīti pūpoliņi — govis pie siles. Viņam — bet ne mums, bet ne kuram katram skatītājam.

> Vai stepju dēls vēl brīvo dziesmu zin, kur skaņums ašs
> jau viens pār prērijām un kalniem bajārvaru bed?

Vai jūs kaut kur kādā kabatas ziņģu grāmatā esat lasījuši glupjākas un tukšākas rīmes? Lai nu vēl tas «ašais skaņums» — tas aizņemts no Viktora Eglīša bēdīgi pazīstamās dzejas, par kuru Al. Ceplis runā ar absolūtu nicināšanu. Bet kādēļ viņa nevarīgā fantāzija tvarstās ap «prērijām»? Vai Pievolgas stepju tēlojuma raksturīgajam kolorītam šis apzīmējums kaut kādi pieskan? Vai dzejniekam patiešām nevarētu būt kaut neskaidra jausma par to

starpību, kāda ir starp Amerikas prērijām un Krievijas stepi? Aiz kādas mākslinieciskas vajadzības gleznā ietriept pavisam nepieskanīgu švītru? Dzejisko priekšstatu tā neglābjami izmaitā un sabojā. Dzejnieks pats to, protams, nemana. Viņa fantāzija ir akla. Taustās un tvarstās, un bērnišķi niekojas. Kripatiņu paķer no Eglīša, kripatiņu no Vitmena, sastata visu rindā un priecājas pats par savu darinājumu. Protams, «prērija» skan it kā svešādāk, it kā patētiskāk. Diletantiska dižošanās pārmāc un nobīda sāņus nopietnu mākslinieciskū vajadzību. Pārmāc viņa arī vienkāršu loģisku domu un ievazā dzejolī nejēdzīgus vārdu savārstījumus, no kuriem autors pats vismazāk ko saprot. Kā «skaņums ašs jau viens» vispār kaut ko var «bedīt» — to viņš velti nopūlēsies paskaidrot. Un, kā viņš sevišķi «pār kalniem» varētu «bedīt» «bajārvaru», par to ir jautāt nav vērts. Tad jau varētu kādu saturu un sakaru meklēt arī maza bērna lallināšanā. Viss Al. Cepļa dzejojums no viena gala līdz otram ir savārstījums bez satura un jēgas. «Sējušies ar akmens ģinti dzīvu», «tiek bultas vērstas straujāk jauniem kalniem pretī», — no kurienes un kāpēc tās akmens ģintis, kas tās par tādām bultām un jauniem kalniem, to neviens cilvēks nepasacīs. Visā šajā muļķību ņudzeklī netrūkst arī sava joka. «Pasauls darba spieti», kas tos bultām sašautos jaunos kalnus «celdamies jau tāles svētī», varētu pat to drūmāko iesmīdināt — ja vispār būtu vērts smieties vai noskumt par šo neglīto, tukšo darinājumu, par šo nepārspējamo vesela cilvēka prāta kariķējumu un proletāriskās dzejas nepiedodamu profanāciju.

Jāatvainojas par to, ka nomokām lasītāju ar šādas «proletāriskas dzejas» izrakstiem. Bet, reiz niecības un nīkulības valstī esam iekļuvuši, mums tā jāaplūko no vienas malas līdz otrai. Tāpēc vēl daži «ziediņi».

4) Proletāriskās «filozofijas» dzeja:

1

... Tur dusēja zemes miers.
Viens veids — kā jūra sakusis kopā.
Krasts nebij vēl atvēries ...
Un bultas rūsot vēloja stopā ...

Kas metīs pirmo?
Gaidās viss dunēja starotais lauks.
Tas, mati kam sirmo,
vai pilnāks kam zvīļo jau trauks?

Ak, gaidi un vēro!
Viens veids kā jūra sakusis kopā,
dziļumus mēro.
Tik bultas kaistot jau nodreb stopā.

2

Smejas nu kristāli
sarkani —
zemes mierā liesmotā cietēti
rubīni kvēloši!

Ak, ciešāk vēl spalu spiedi
pie krūts:
kristāli — agrīnie ziedi,
ko miljonu rokas sev plūc . . .

Krustā sevi ja sviedi —
lai brīno rītus skanošās rūtis.
Ko atskaņām viedi —
dziļi rētā kā medu sūc . . .

3

Kā rudeņu debesis rēta rūsos.
Lai. Dunēs vēl vārdi;
zemes mierā nemieri simteņos velsies un kūsos
kā pasaules zārdi.

Kristāli kvēloši,
svētot kas kopumā palika akmens cietā
lieli un mirstoši,
rītos — tik rītos zvanīs rudeņu rietā.

Šī liriskā putra ar skubu izlejama sētas malā. Pirms kā buržuāzijas joku darītāji apķērušies un sāk ar to pildīt savus zobgala kalendārus. Patiešām, revolucionārais proletariāts un viņa cīņa nav priekš tā, lai bezdarba zeņķi ap viņu visādi ākstītos. Patiešām, proletariāta masu vispārējais izglītības līmenis nav tik zems, kā to varētu iedomāties pēc «proletārisko» sikšņotāju pantiem. Vienīgā atziņa, ko no tiem smeļamies, tā, ka pēc iespējas drīzāk jāatver pietiekoši daudz elementārskolu strādnieku jaunatnei. Pamatskolotājiem un darba skolai pirmais pienākums visplašāk izplatīt atziņu, ka glupju peršu kalšana nav un nevar būt ikkura jaunekļa obligatoriskais pienākums. Kurpnieka, šuvēja, galdnieka, kalēja un ielu slaucītāja darbs ir praktiski nepieciešams un cienījams. No velta tintes, papīra un laika tēriņa nevienam neceļas nekāds labums. Ikkatram praktiska darba strādniekam tagad nepieciešama daudz plašāka vispārējā izglītība, nekā tā ir mūsu tagadējiem dzejniekiem. Nerunāsim par estētisko izglītību un mākslinieciskо veiksmi. Tās lietas pagaidām vēl tālāk kā Sibīrijas Baikāls un Amerikas prērijas. Bet elementārās ortogrāfijas un interpunkcijas zināšanas ir vispārnepieciešamas. Teikuma uzbūve, spēja kaut to vienkāršāko domu izteikt saprotamā, pareizā rakstu valodā, vajadzīga katram proletārietim. Mēs neredzam cita ceļa, kā izskaust tagadējo lirisko ķēmošanos, kā novērst

proletāriskās mākslas profanāciju un proletariāta garīgās kultūras kompromitēšanu. Rīmniecība ir pārejas laikmetu garīga epidēmija. Epidēmijas izbeidzas, ja iznīcina viņu cēloņus. Plašāka vispārēja izglītība izskaudīs proletāriskās sikšņošanas iemeslus: plātīšanos un dzejnieka slavas kāri, vieglprātīgu iedomību, nopietna, derīga darba trūkumu, dziļu sabiedrisku neapziņu un necieņu pret revolucionārā proletariāta lielo uzdevumu pasaules pārveidošanas darbā.

11. Proletāriskās mākslas kultūra

Vārds «kultūra» ietver sevī ārkārtīgi plašu jēdzienu. Arī ja norobežojamies un runājam tikai par garīgo kultūru, šis jēdziens apņem visus šķiras garīgās nodarbības laukus. Šajā apcerējumā mums jānorobežojas tikai uz to garīgās kultūras daļu, kas ietilpst mākslas nodarbības ielokā.

Tā tomēr ir garīgās kultūras svarīgākā daļa. Mākslā izpaužas šķiras un viņas atsevišķā indivīda augstākās intelektuālās un psihiskās, prāta un jūtu spējas un šo spēju saskanīgs apvienojums. Mākslas centienos lielākā vai mazākā mērā izpaužas visas pārējās kultūras tieksmes. Māksla ir plašākais un pareizākais savas šķiras un sava laikmeta garīgās kultūras atspoguļojums.

Proletariāta mākslinieciskās kultūras centienus varam sadalīt divās pamata grupās. Pie pirmās, šaurākās, skaitāma paša proletariāta mākslinieku audzināšana un tā saucamās individuāli proletāriskās mākslas izkopšana. Otrā grupā ietilpst proletāriski sabiedriskā māksla vārda visplašākajā nozīmē.

Proletāriskās kultūras ievadīšana Krievijā, proletārisko mākslinieku audzināšana un jaunās mākslas ievirzīšana jau notiekas īsti plašos apmēros. Tāpēc še vispirmā kārtā aplūkojamas proletāriskās mākslas iestādes un organizācijas jeb tā saucamie Proletkulti.

Proletāriskās kultūras centri ir Maskava un Pēterpils. Tur Proletkulti parādās kā plašas un spēcīgas organizācijas, kuras apvieno lielu daudzumu mākslas teorētiķu un centīgu audzēkņu. Ja arī pirmie mēģinājumi, kā redzējām, nav vēl necik izdevušies, tad tomēr ar atzinību jāmin tā darba mīlestība un sajūsma, ar kādu tur tiek strādāts. Uz pašiem Proletkultiem arī jālūkojas kā uz pirmajiem mēģinājumiem organizēt kolektīvas mākslinieciskās radīšanas darbu. Pirmie mēģinājumi allaž ir nepilnīgi un kļūdaini, bet viņu ierosinošā nozīme nav noliedzama.

Proletkulta dibinātāju un teorētiķu mākslinieciskie un kultūras nolūki ir pareizi un simpātiski. «Buržuāzija nav jāuzvar tikai fiziski, ar ložmetējiem, bruņu vilcieniem un tautas masu revolucionāro entuziasmu, bet arī garīgi atsvabinoties no viņas garīgā

jūga, radot savu pašu jauno kultūru, cēlāku un viengabalīgāku» (Valeriāns Poļanskis, žurnāla «Proletāriskā Kultūra» redaktors). Šis pamatprincips proletariāta izglītojoši kulturālo darbību sadala divās daļās: speciāli izglītojošā un revolucionāri radošā. Proletkultiem galvenā kārtā piekrīt šis otrais uzdevums. Tie vispirms cenšas ierosināt un attīstīt masās radošo pašdarbību, kura ir visas proletariāta kultūras pamats. Proletkulti ir proletariāta kulturāli radoša šķiras organizācija — gluži tā, kā strādnieku partija ir viņa politiska organizācija un profesionālās savienības — ekonomiskas organizācijas. Savā iekšējā uzbūvē Proletkultam jābūt konsekventam proletariāta šķiras pamatprincipa, kolektīvisma, biedriskas kopdarbības izpaudējam. Proletkulta uzbūve pēc iespējas jāsaskaņo ar pārējo politisko un īpaši profesionālo organizāciju iekārtu. Tādā kārtā ir projektētas sekojošas Proletkulta pakāpes: 1) Fabrikas proletkults, 2) Rajona proletkults, 3) Pilsētas proletkults un 4) Guberņas proletkults. No šīs shēmas vien jau redzams, ka Proletkulta uzdevums gluži līdzīgs proletariāta politisko un ekonomisko organizāciju uzdevumiem: apvienot visplašākās proletariāta masas un ierosināt uz kulturāli izglītojošu un mākslinieciski pašdarbību.

Viegli ir runāt par plašo masu mākslinieciski pašdarbību, bet ārkārtīgi grūti to izvest dzīvē. Proletkulti patlaban vēl ir savas attīstības un darba sākumā. Pirmo izmēģinājumu ceļa meklēšanas un darba metodes izstrādājuma laikā. Vēl nebūt nevar runāt par drošu, noteiktu, plānveidīgu darbību. Visur vēl taustīšanās un eksperimenti, ieskatu dažādība un strīdi. Darbs pavisam jauns, un jāstrādā viņš bez kaut kādiem paraugiem un tradīcijām. Tad arī saprotams, ka panākumi samērā vēl niecīgi.

Proletkulta mākslinieciskiem mēģinājumiem nodibinātas tā sauktās s t u d i j a s. Muzikālās, gleznieciskās, literāriskās un dramatiskās studijas. Tajās salasās pāris desmitu mākslas kāru strādnieku, it sevišķi strādnieku jaunatnes. Proletkulta instruktora vadībā šie mākslas mācekļi tad nodarbojas ar pirmajiem mēģinājumiem šādā vai tādā mākslas nozarē.

Jāatkārto: līdz šim vēl Proletkulti paspējuši radīt pavisam maz pozitīva un paliekami vērtīga. Negribot viņi atkal izvēršas par diezgan noslēgtām organizācijām, kur strādā par sevi nodalījusies interesantu grupa, kurai viegli pazaudēt tiešus sakarus ar masām. Viegli viņai izvērsties par šauru kliķi, kas kultivē mākslinieciskо diletantismu un sastingst pēc pirmajiem šķietamiem panākumiem. Pārāk viegla iespēja nodrukāt un klajā laist itin visu, kas kaut no ārpuses līdzinās mākslas ražojumiem, attīsta nepamatotu iedomību un kavē paškritikas attīstību. Nomanāms, ka Proletkulti no paša sākuma atvirzās no daudzināto proletariāta masu kontroles un noslēdzas savā īpašā pasaulītē. Pa daļai varbūt arī tāpēc speciālu Proletkultu vietā pēdējā laikā nomanāma

spēcīga tendence dibināt strādnieku klubus ar dažādu mākslas nozaru studijām. Te, bez šaubām, mākslas mācekļiem ciešāks kontakts ar pašu proletariātu. Masu spriedums iesācējiem mākslinieciskiem noder kā dzīva mēraukla mēģinājuma vērtībai vai nevērtībai. Tādējādi mazāk iespējas nogrimt pašapmierinājumā un līdz ar to atsacīties no tieksmes pēc pilnības un arī no mākslinieciska darba nopietnības.

Par Proletkultu, klubu un studiju darbības veidu vēl nekā noteikta nevar sacīt. Visi pasākumi te vēl pirmajā veidošanās un ceļa meklējuma stadijā. Paši darbinieki gan apjauš savus uzdevumus, bet reti kad izprot darba veidu un vēl retāk atrod līdzekļus nodomu realizēšanai. Paraugam var noderēt kāds «programas» rakstiņš par latviešu «literāriskās sekcijas metodi». Starp parastām jūsmīgām frāzēm par sārto blāzmu, dzīvības saules pirmajiem stariem, lielo masu kolektīvo dvēseli, ugunīgo vulkānu no slepenajiem dziļumiem, šķiras ritmu, jaunradošo skaistumu un simtām tamlīdzīgām skaistām lietām ļoti grūti izlobīt kaut kādu skaidru domu un noteiktu slēdzienu par proletāriskās mākslinieciskās darbības metodi. «Literāriskās sekcijas principā ir pašdarbība,» saka autors. Bet kurā mākslas nolūkā vai darbības principā nav pašdarbības? Īsta radoša māksla nekad nav ar mašīnu taisīta vai kaut kur zemē atrakta. Māksla visos laikos bijusi mākslinieciskā indivīda smadzeņu un psihes pašdarbības un sadarbības produkts. Ābeces gudrībām nav vietas zem svinīga virsraksta par «darbības metodi». «Te izveidosies proletārīski rakstnieki, kritiķi un žurnālisti, apbruņoti ar idejiskām un tehniskām literatūras zināšanām.» Viegli pateikt: izveidosies. Bet kā? Tā «bruņošanās» ar idejiskām un tehniskām zināšanām ir tas svarīgākais. Priekš tās metode būtu visvairāk vajadzīga. Ko mūsu mākslas teorētiķis par to zin teikt?

«Lai šo mērķi sasniegtu, j ā s ā k a r p a š u d a r b i e m, kuri bieži var būt garlaicīgi un mazvērtīgi, bet tomēr p a š i e m i n t e r e s a n t i.»

Tālāk seko prātojumi, ka jāiztirzā atsevišķa biedra visi darbi. Jāmeklē saistīt formu ar saturu. No kolektīvā ņemto un individuāli radīto visi biedri analizē un, ja iespējams, izlabo nepilnības. Tā padziļinās un noskaidrojas kolektīvas jaunradīšanas process... Un pa starpām atkal garas, skanīgas frāzes par brīves gunskuru, uzvaras prieka laimi, izmisuma briesmām un pārcilvēcisko spēku. Tikai pašās beigās nāk piebildums.

«T a g a d jāķeras pie plašāka priekšmeta cikla. Jāizņem latviešu un krievu visjaunākā proletāriskā literatūra un literatūras vēsture. Jāizmācās apzinīgi lasīt un atšķirt mākslas poēziju no prozas. Nepieciešami arī izmācīties tehniskos noteikumus mākslas rakstniecībā, kuros ietilptu forma, ritms, harmonija. Nedrīkst trūkt kritikas teorijas...» — utt.

Tā ir visa tā «metode». Mūsu rakstītājs dzirdējis, ka literatūrā «poēzija» kaut kādi atšķiras no prozas, un proklamē, ka visādā ziņā jāmācās tās atšķirt. Jausma viņam ir arī par «tehniskiem noteikumiem» — arī formas, ritma un harmonijas vārdi viņam nav sveši. Tos jau var ielāgot no kuras katras rakstniecības teorijas satura rādītāja. Bet kā tad veikt šo grūto prozas un dzejas «atšķiršanas darbu»? Kā «izmācīties» tehniskos noteikumus? Varbūt kā baušļus un vienreizvienu? Sola «darbības metodi» un pasniedz tukšu frāžu savirknējumu.

Nelaime tā, ka rakstītājam pašam nav gaiša ieskata par to, par ko viņš grib rakstīt. Pirms citiem metodi priekšā raksta, viņam pašam vajadzēja tikt skaidrībā par savas darbības metodi. Un tā ir visai vienkārša. Viņam jāizstudē elementārā rakstniecības teorija. Tad viņš redzēs, ka nav vēl līdzēts, ja prot atšķirt prozu no dzejas. Redzēs, ka mākslas tehniskie noteikumi nav iezubrījami kā kāda mālderu vai pavāru rokasgrāmata. Mākslinieciskā tehnika atrodas ciešā sakarā ar mākslinieka individualitātes īpatnību, un tā vispārējiem noteikumiem ikreiz piešķir atsevišķi savādu nokrāsu. Kaut cik iepazinies ar mākslas tehnikas modulācijām, mūsu teorētiķis vēl nesteigsies ar metodu formulējumiem. Pa starpām viņš būs uzzinājis, ka ir dažādas plaši izstrādātas estētikas sistēmas, ir vēl kaut kas, ko sauc par mākslas psiholoģiju un filozofiju. Iesācējam dziesminiekam vai stāstītājam visu to tik sīki varbūt nevajadzētu zināt, bet teorētiķim un metodu rakstītājam — visādā ziņā. Arī pie nopietnas grāmatas sēžot, rastos jausma par to, kāds īsti ir tas «pašdarbības princips». Tad mazāk būtu nemetodisku metodu, bet toties vairāk nopietni strādātāju proletāriskās mākslas mācekļu.

Naivā sajūsmā mūsu metodists ar pirmo soli nomaldās neceļā. Kā ragavās sēstas, tā laiž prom pavisam uz otru pusi. Pēc viņa domām, literāriskā sekcijā jāiesāk ar rakstīšanu un sarakstītā iztirzāšanu. Un tikai vēlāk jāsāk mācīties apzinīgi lasīt, atšķirt dzeju no prozas un piesavināties tehniskos noteikumus. Lai ko, bet tik nepārdomātas lietas mūsu nonicinātie buržuju rakstnieki nekad nav laiduši klajā. Patiešām: ko var uzrakstīt tāds, lai arī sajūsmas pilns iesācējs, kas vēl neprot ne apzinīgi lasīt? Kādi ražojumi plūdīs no diletanta spalvas, kurš vēl nezin atšķirt dzeju no prozas un kuram sveši visi tehniskie noteikumi? Neko viņam tur nelīdzēs arī biedru kolektīva iztirzājumi un pārlabojumi. Jo tirzātājs kolektīvs taču tikpat akls kā tirzājamais indivīds. Arī proletāriskās mākslas pasaulē akls nebūs aklam ceļa rādītājs.

Mūsu metodists laipni pielaiž, ka mākslinieciska nemākuļa ražojumi varētu citiem likties garlaicīgi un mazvērtīgi. Bet toties interesanti tie būšot pašiem. Te skaidri runā tas kliķes gars, par ko jau pirmiņ minējām. Diemžēl, šis gars nav proletariāta

un viņa mākslas gars. Tā varēja spriedelēt buržuāzijas individuālisti, salonu mākslinieki un tīrās mākslas pionieri. Teorētiķi, kam kolektīvs katra vārda galā, ar tādām gudrībām izpļaukā paši sevi. Un nepārprotami rāda, cik sveša viņiem vēl daudzinātā proletāriskā kolektīva un viņa mākslas daba. Māksla priekš «pašiem» nav proletāriska māksla. Šai jābūt mākslai priekš visiem. Ar to jau viņa galvenā kārtā atšķiras no buržuāziskās mākslas. Kas to vēl nav izpratis, lai nemēģina citiem ceļu rādīt, bet lai mācās — lai attīsta praksē teorijas atzīto «paš-darbības principu».

Pie šī rakstiņa uzkavējāmies tāpēc tik ilgi, ka viņš, diemžēl, puslīdz pareizi atspoguļo proletārisko mākslas studiju vispārējo «darbības metodi». Tā vien liekas, ka visas studijas iesāk ar producēšanu, ar rakstīšanu un drukāšanu, un tikai vēlāk ķeras pie studijām, vārda tiešā nozīmē. Citādi nebūtu saražots tas milzums proletāriskās nedzejas, kuras mūžs būs tikai tik ilgs, cik tai avīzes lapai, uz kuras viņa nodrukāta.

Pareizi saprastas un nostādītas proletāriskas literatūras studijas darbības metode visai vienkārša. Pašā pirmajā vietā un no pirmās dienas te jāiesāk ar mācīšanos, ar vispārējās un speciāli literāriskās izglītības studijām. Latviskā studijā nepieciešami sākt pat ar vienkāršas pareizrakstības un interpunkcijas studijām. Visas proletāriskās lirikas mēģinājumi norāda, cik vājas jauno iesācēju gramatikāliskās zināšanas. Pamatīga savas valodas izglītība nebūt nav tik vienkārša lieta, kā tas dažam labam liekas. Zināma prašana un veiklība vajadzīga jau skaidrai domu izteiksmei. Bet mākslinieciskai izteiksmei jāaptver arī dažādīgā un plašā jūtu pasaule ar viņas simtējādām noskaņām. Tām visām atrast pieskanīgu attēlu valodā — tas ir ilgs un nopietns darbs. Bet vērts ir pie viņa ķerties — it sevišķi iesācējam rakstītājam. Valodas studijās nodziļinādamies, dažādu jēdzienu un jūtu apzīmējumus meklēdams, viņš negribot nodziļinās sevī. Izteiksmi meklēdams, līdz ar to meklē pats savu īpatnējību. Un bez tās mākslinieks nav un nevar būt mākslinieks. Ne velti saka, ka izteiksmes veids jeb stils ir cilvēks pats. Tāpēc proletāriskās literāriskās studijas vispār sākamas ar pašu vienkāršāko valodas formu mācīšanos.

Pie tam nebūt nav vajadzīga valodas «tehnisko noteikumu», t. i., gramatikas likumu kaila iekalšana pēc veciem paraugiem. Valodas mācībai organiski pieslejas paštautas literatūras un viņas vēstures studijas. Vislabākā valodas skola iesācējam ir literatūras klasisko stila mākslinieku darbi. Skaidras, vienkāršas izteiksmes paraugam noder Saulieša, Jaunsudrabiņa un Birznieka-Upīša stāsti. Gleznaini teiksmains stils ir Skalbes tēlojumiem un dzejai. Oriģināliem salīdzinājumiem un jūsmīgi retoriskiem tēlojumiem bagāti Andrieva Niedras romāni.

Reālistiski dramatiskas prozas klasiskam piemēram der Blaumaņa noveles, bet no viņa dzejas var mācīties kristāltīru dzejiskas domas un visos sīkumos aptveramu jūtu izteiksmi. Nepārredzami dažādīgo domu un jūtu modulāciju un viņu izskaņu niansētās valodas formās var mācīties no Raiņa, bet sevišķi no Plūdoņa spēcīgās, saturā bagātās reālistiskās dzejas. Tā proletāriskās mākslas iesācēji, ievingrinādamies literāriskā izteiksmē, pamatīgi iepazīsies arī ar to labāko, kas atrodams līdzšinējā rakstniecībā.

Lieka nav arī sausā, abstraktā gramatika. Aiz dzīvu piemēru un paraugu ilustrācijām viņa pazaudē visu savu sausumu un abstraktumu. Tādējādi piesavināma gramatika var tikt par vienu no interesantākiem un auglīgākiem priekšmetiem proletāriski literāriskā studijā.

Tas pats sakāms par rakstniecības teoriju, kura ir nākamā pakāpe pēc valodas mācības. Jau izteiksmes līdzekļus un viņu veidus literatūrā meklēdami, mācekļi paši pamanīs dažādas literatūras nozares un noskārtīs starpību starp viņiem. Ar zinātniskas teorijas piepalīdzību viņi atradīs dažādību jau pašā mākslinieciskās izdomas un radošas fantāzijas darbībā. Izpratīs, no kurienes īsti rodas literāriskas izteiksmes dažādība, kāds viņas saturs un nolūki. Iepazīsies ar loģiskās un dzejiskās domāšanas starpībām, mācīsies atšķirt prozu no dzejas, sapratīs dažādo ritmu un pantmēru rašanos, redzēs, kam kalpo metaforas, alegorijas, salīdzinājumi un visi pārējie literāriskās tehnikas līdzekļi. Konkrēti piemēri rādīs, kāda starpība noveles, stāsta, romāna un drāmas tematos un kādus izteiksmes līdzekļus prasās katrs atsevišķs izteiksmes veids.

Proletāriski literārisko studiju darbības metodes galvenā pazīme ir organiska viengabalainība. Visu dažādo studiju priekšmetu cieša sakarība un saskaņa. No valodas un literatūras teorijas dabiski izrosās divi jauni priekšmeti, no kuriem viens vairāk tiecas literāriskos darbības dziļumos, otrs — plašumā. Mākslas psiholoģija un vispārējā mākslas un speciāli literatūras vēsture.

Mākslas psiholoģija proletāriskās mākslas iesācējus iepazīstina tikpat ar individuālo mākslinieciskās radīšanas procesu, kā arī ar mākslas darbu dziļāko būtību un nolūkiem. Tikai pamatīgas mākslas psiholoģijas studijas piešķir saturu tukšām frāzēm par satura un formas saistīšanu, par «no kolektīva ņemto un individuāli radīto». Bez psiholoģijas zināšanām, bez jēgas par radošās fantāzijas būtību māksliniecisko radīšanu viegli iedomāties kā vienkāršu pantu taisīšanu un proletārisku sikšņošanu.

Bez plašām literatūras un mākslas vēstures studijām «jaunie ceļi» bieži vien noved vecu vecās, iebrauktās un pagalam izbrauktās sliedēs. Ķepurodamies un uz vienas vietas mīņādamies, proletāriskais rīmnieks maldīgi iedomājas aulekšojam pa nezin

kādām tālēm. Vēsture rāda, pa kādām pakāpēm gājusi vispārējā literāriskā attīstība un kur tā beigu beigās nokļuvusi. Kā katra šķira un katrs laikmets atspoguļojies sava laika mākslā un kā katra laikmeta māksla tiekusies laukā no apkārtnes šauruma vilinošā nākotnes plašumā. Tikai tā būs redzams, kas vecajā mākslā atmetams, kas paturams un tālāk lietojams vai pārveidojams. Būs arī redzams, uz kāda pamata nostāties proletāriskās mākslas jaunradīšanas darbā — no kuras vietas sākt un pēc kādiem sevišķiem mērķiem tiekties. Glupjā runāšana par visa vecā noārdīšanu un noslaucīšanu bez loģiskiem motivējumiem izklausās vulgāri un proletariāta necienīgi. Absolūtu un mūžīgu vērtību mākslā nav, tāpat kā viņu nav nekur dzīvē. Bet relatīvās sava laika vērtības mūžam patur zināmu nozīmi nebeidzamā attīstības gaitā. Proletariāta kultūra ir augstākais posms cilvēces kultūras stādā. Bet bez apakšējiem viņš karātos gaisā, dzīves vēji viņu nestu pa tukšu izplatījumu un viņš nevarētu saukties par attīstības gaitas loģisku noslēgumu un papildinājumu. Un gluži tāpat proletāriskā māksla. Tikai barbari un nejēgas var mest krāsnī visu, ko atstājis Homērs, Dante, Šekspīrs, Gēte un Tolstojs, un tad mēģināt tukšumu aizpildīt saviem diletantiskajiem pantiem.

Literāriskās izglītības trūkums galvenā kārtā vainīgs pie tās tukšās uzpūtības, kura tagad tik banāli plātās proletārisko diletantu sarakstījumos. Literārisko studiju svarīgākais uzdevums ir novērst šo trūkumu. Katram, kas citus grib mācīt, vispirms jāmācās pašam. It sevišķi daudz tātad jāmācās tiem, kuri tagad tik gudri spriedelē par proletāriskās mākslas būtību un nodarbojas ar sava paša formu «noapaļošanu». Mūsu metodists ieminas par latviešu un krievu literatūras vēsturi. Ar to var iesākt, bet ar to vien nepietiek. Proletāriskās mākslas kritiķim un teorētiķim ir jāpazīst vispārējā literatūras vēsture. Mākslas attīstības gaita sakarā ar vispārējo cilvēciskās kultūras attīstību. Citādi viņam trūkst jebkādas mērauklas, un viņa spriedumi ir tikai tukši spriedelējumi. Vēl vairāk — daudz vairāk viņam jāzin. Obligatoriski viņam jāpazīst arī dažādās estētikas sistēmas un mākslas filozofijas virzieni un jāsaprot, ar kādiem saimnieciskiem, politiskiem un vēsturiskiem apstākļiem tie izradušies. Viņam jāpazīst ne vien proletariāta, bet arī buržuāzijas šķiras psiholoģija un viņas veidošanās gaita. Citādi viņš šaudās kā putns šaurā būrī. Sasparota frazeoloģija nespēj aizsegt viņa neziņas tukšumu un nevarības uztraukumu.

Visu to vajadzētu atminēties proletāriskās mākslas studiju metodes rakstītājiem. Bet literāriskām studijām nepietiek ar literārisko izglītību vien. Proletāriskai jaunatnei samērā visai maz vispārējās izglītības, tāpēc arī par to būtu nopietni jādomā. Proletāriskā māksla saskaņā ar savas šķiras būtību būs domu un ideju bagātāka, nekā bija buržuāziskā. Tāpēc studijām

jāpaplašina arī mācekļu vispārējais redzes aploks. Tas labi ietilpst organiski vienotā darba metodē. Literatūras vēsture uz katra soļa cieši saduras ar vispārējo kultūras sabiedriskās un politiskās attīstības vēsturi. Saprātīgs instruktors-audzinātājs pratīs speciālai literatūras zinātnei pievienot arī vispārējo sabiedrisko zinātni — protams, nenoklīstot sīkumos un neatvirzoties no galvenā.

Mēs nebūt nedomājam, ka literāriskām studijām jānorobežojas vienīgi ar mācīšanos un jāatmet patstāvīgie praktiskie vingrinājumi. Pavisam otrādi: mēs tikai vēlamies darba metodiskumu un pakāpenību. Uzsveram, ka jāsāk ar mācīšanos un tikai nākošā pakāpē jāķeras pie praktiskiem mēģinājumiem. Proletkultus un studijas daži labprāt sauc par māksliniecīskas darbības laboratorijām. Apzīmējums neizdevies, pat aplams, ja turpat blakus tikpat bieži runā par māksliniecīsku radīšanu. Bet paliksim pie tā. Taisnība — laboratorijas darbs ir eksperiments, izmēģinājums. Tā iznāktu, ka arī literāriskā laboratorijā vispirms jāsāk ar mēģinājumiem. Bet ko var mēģināt tāds, kurš pirmo soli iespēris laboratorijā? Kurš nezin, kādas vielas glabājas traukos, kā tiek lietotas visas tās trubiņas, kolbas, lampas, svari, plates un visi pārējie laboratorijas piederumi? Kuram nav vēl nekāda ieskata par to, ko mēģināt un kā to darīt — kas jau izmēģināts un atrasts pirms viņa, kas palicis neatrisināts un tāpēc tālāk mēģināms un veidojams? Viņš ķerstīsies un grābstīsies bez jēgas un apdedzinās pats sev pirkstus. — Proletāriskās dzejas mēģinājumi to rāda ik uz soļa. Ikkatrs amats un darbs prasa iepriekšēju sagatavošanos. Pirms uzmetas par arhitektu, jāpazīst būvei lietojamais materiāls, jāaprēķina viņa samēri un jāzin atsevišķo daļu savstarpējās satiecības. Pirms ķeras pie šūšanas, jāmāk adatā diegu ievērt un mezglu galā aizsiet. Tikai proletāriskās mākslas mēģinājumos mums grib iegalvot — ka tieši un vienkārši «jāsāk ar pašu darbiem».

Praktiskie vingrinājumi Proletkultos un studijās jāsāk tikai tad, kad māceklis pārspējis ortogrāfijas, interpunkcijas, vispārējās gramatikas un citus valodas izteiksmes grūtumus. Kad viņš izmācījies apzinīgi lasīt, atšķirt dzeju no prozas un kaut cik izlietot praksē tehniskos noteikumus. Tad, kolektīvā kopdarbībā lasot un apspriežot kāda vecāka rakstnieka darbu, no sākuma vislabāk atsevišķu tēlojumu, vienam otram radīsies jausma, ka zināmo literārisko motīvu var arī citādi uztvert, ka to pašu motīvu var izteikt arī citādiem līdzekļiem un panākt pavisam citādu idejisku un estētisku iespaidu. Var gadīties dažādi uztvērumi un dažādas apstrādājuma iespējas. Te, lūk, sākas interesants individuālu mēģinājumu darbs studijas kolektīvā. Viena un tā paša mēģinājuma dažādos apstrādājumus salīdzinādami, savstarpēji samērodami un novērtēdami, mācekļi ra-

dinās saprast individuālas izdomas, sajūtas un izteiksmes ārkārtīgo dažādību, iepazīstas ar to grūti pārskatāmo materiālu, kas literāriskās laboratorijas rīcībā, un ar tām problēmām, kuras vēl atrisināmas. Nekādā ziņā nav jāuzsāk ar liriskiem dzejoļiem, kā tas tagad tiek darīts bez izņēmuma visās studijās. Vienkārši prozas tēlojumi viņu dažādos stāstījuma, vēstījuma, raksturojuma, dialoga un citādos veidos ir iesācējiem pieejamākais un parocīgākais veids. Reāla prozas valoda tuvāka proletariāta un viņa mākslas dabai nekā nebeidzama liriska jūsmošana un neveikli panti.

Protams par sevi, ka šie mēģinājumi nebūt vēl nebūs tie «mirdzoši kristāli», ko pilnām cepurēm nest un izkaisīt pa proletārisko avīžu un žurnālu slejām. Iesācēju vingrināšanās, ja patīk — skolēnu domu raksti, kuri no sākuma patiešām vairāk tikai «pašiem interesanti». Literāriskās studijas neattaisno savu nosaukumu, ja viņas vispirmā kārtā necenšas attīstīt mācekļiem paškritikas sapratu un pieklājības sajūtu un pēc iespējas nepasargā atklāto proletārisko mākslu no mazvērtīgiem un garlaicīgiem diletantu rokdarbiem. Pašu žurnālītis, studijas pašas mājām domāts, pašu audzēkņu sastādīts, rediģēts un kārtīgi izdots, ir tas labākais un visām vajadzībām piemērotākais. Tur audzēkņi ieradinās nepieciešamā literāriskā praksē un piesavinās nepieciešamo disciplīnu tikpat beletristiskas radīšanas, kā kritikas mēģinājumu darbā. Nākošā auditorija ir strādnieku klubs, kur jau plašāks biedru pulks var klausīties un līdzspriest par spējīgāko iesācēju mēģinājumiem. Masu sapulcēs, koncertos-mītiņos un tamlīdzīgos sarīkojumos pielaižami tikai paši spējīgākie, kuri jau nepārprotami pierādījuši apdāvinātu mākslinieku spējas un ievingrinājušies pareizā, lokanā izteiksmē. Drukāšana vispārējos atklātos izdevumos var palikt pašā pēdējā vietā. Priekš tās laika vienmēr vēl būs diezgan.

Idejiska sajūsma un karsta griba strādāt un radīt ir proletāriskās mākslas audzēkņiem pirmā un nepieciešamā īpašība. Tā ir tā vadošā dziņa, kura apgaro ilgo un grūto mākslinieciskās audzināšanas un pašaudzināšanas gaitu. Sajūsmu un mākslas dziņu audzēkņiem sniedz proletariāta šķiras cīņa, sociālās revolūcijas grandiozais viļņojums un nākotnes kultūras idejas. Studiju uzdevums ir dziļāk izkopt un izcelt apziņā bieži vien neskaidri apjaustos iekšējos impulsus un instinktīvās tieksmes. Bet galvenā kārtā sniegt nepieciešamos izteiksmes līdzekļus mākslinieciskās radīšanas darba praksei. Viegla sajūsmināšanās un frazeoloģija, ar kādu līdz šim nodarbojās it sevišķi latviešu proletāriskās mākslas teorētiķi, ir bez jebkādas nozīmes. Tā tikai traucē nopietnu darbu un aizkavē proletāriskās mākslas attīstību. No pirmās dienas studijai jāliek mācekļiem saprast darba nopietnību. Tā vispār iespējama tikai ar audzēkņiem, kas nāk

tieši no paša proletariāta vidus. Baltrocīši, inteliģences aprindu jaunatne pati nav dzīvojusi darba pasaulē un tāpēc nevar īsti apjaust arī mākslinieciskā darba grūtumu un pašdarbības un pašizkopšanās garo gaitu. Darbs ir proletariāta dzīves centrs un kodols, bet līdz ar to arī proletāriskās mākslas satura centrālais elements. Proletariāta māksliniekam nepieciešama darba veidota psihe. Darba piedzīvojumi un pārdzīvojumi, darba grūtuma un atpūtas, noguruma un slāpju, veldzes un jauna spēka pieplūdu sajūtas. Tas viss var būt tikai strādnieka garīgās būtnes krājumos. Tikai tas, kas patlaban dzīvo strādnieka dzīvi un cīnās viņa cīņu vai kas to visu agrāk dziļi un vispusīgi līdzpārdzīvojis, var būt spējīgs un sekmīgs darbinieks proletāriskās mākslas laukā. Vieglās dzīves jaunatne palaikam tikai no ārienes piesavinās proletariāta centienus un izplūst vispārīgos, nenozīmīgos cīņas un uzvaras tēlojumos. Tāpēc no visas līdzšinējās proletāriskās mākslas veras pretī tāds banāls tukšums, seklums un viegla, pašapmierināta lielība. Studijas audzēkņu pareizai izlasei jāpiegriež visnopietnākā vērība.

Par mūzikas un gleznieciības-skulptūras studijām mums patlaban vēl pārāk maz datu pie rokas. Proletāriskās gleznieciības un skulptūras mēģinājumi Krievijā gan ļoti dažādīgi un dzīvi. Bet no visa tā, kas redzams jaunāko darbu izstādēs un pilsētu izgreznojumos svētku gadījumiem, pavisam maz kas atgādina mākslas sakarus ar proletariātu, viņa idejisko un psihisko būtību un revolucionārās tieksmes. Vecākais starp tēlojošo mākslu virzieniem — futūrisms ar visu varu bāžas virsū kā vienīgā nākotnes un arī kā komunistiska māksla. «Futūrisms ir komunisma pārlabojums. Komunisms, kā kultūras teorija, nevar iztikt bez futūrisma, kā vakardienas vakars nevar iztikt bez mūsu šīsdienas atmiņas par viņu (?). Patlaban nav citas kustības bez sociālistiskās un futūristiskās, kurām nākotnē būtu mērķis, un nav citas metodes bez komunisma un futūrisma, kas ar tāda radoša spēka vingrumu tiektos uz šo nākotni» (N. Puņins). Futūrismu var apzīmēt par bezpriekšmetu un bezsatura mākslu. Viņš nododas tikai jaunas formas meklējumiem. Varētu vēl saprast, ja viņš mēģinājis abstraktu domu, ideju vai tīru emociju attēlot bez priekšmetu veidu un atgleznojuma palīdzības, vienīgi tikai zināmām krāsu svītrām un plankumiem. Tad viņš būtu tuvu rada tīrai literāriskai lirikai, kura tāpat, bez gleznām un pārējiem dzejiskā tēlojuma līdzekļiem, rada zināmu jūtu ieviļņojumu vai noskaņu. Bet viegli saprast, ka to nebūt nevar saukt par bezsatura un tīras formas mākslu, par kādu dēvējas futūrisms. Komunisma tuvai radniecībai par liecinieku futūrisms piesauc pat Kārli Marksu. «Būtība (futūristi paskaidro: forma) rada apziņu, bet ne otrādi.» Saprotamāk izsakoties, komunisms rada jaunu dzīves iekārtu un tajā izaugs jaunu ideju un jaunas psihes saturs.

Un futūrisms cenšoties pēc tā paša. Viņš radīšot tikai jauno formu, kuru tad nākotne lai pilda ar savu jauno saturu. Mazumiņš patiesības varbūt ir arī šajos prātojumos. Bet visumā šie marksisma un sociālisma tulkojumi ir bērnišķi tukši. Sociālisms nav lēciens no tagadējās pasaules pamatiem nākotnes tukšumā. Proletariāta ideja jau sendienām veidojusies domātāju galvās un briedusi saimnieciskās un sabiedriskās dzīves pārveidos. Proletariāts nepazīst nekādas tukšas formas. Viņa ceļš ir organiskas izaugšanas un veidošanās ceļš, kur saturs pamazītēm pieaug un izbriest un izbriezdams veido līdzi pieskanīgās ārējās formas. Ja proletariāts arī tiecas pēc jaunas iekārtas formām, tad galvenā kārtā tāpēc, ka viņa saimnieciskais, sabiedriskais, politiskais un psihiskais saturs vairs neietilpst vecajās, sastingušajās, varmācīgi uztieptajās un uzturētajās. Revolūcija apzīmē šo veco formu krāsu lauzumu. Atbrīvotais saturs ar vilni plešas un iekšējā trauksmē meklējas jaunus, piemērotus veidus. Kā redzams, proletariāta jaunradīšanas darbam nav nekā kopēja ar futūristu kailās formas kultu. Futūrisms nav un nebūs proletārisks mākslas virziens.

Proletāriskā tēlojošā māksla ir tikpat reāla kā literatūra. Viņas pazīme tāpat ir dziļa idejiska satura un daiļas formas apvienojums. Liekas, arī glezniecības un skulptūras studijām būs jāpieturas pie tās pašas darbības metodes, kuru īsumā uzmetām literāriskām studijām. Arī te būs jāsāk no gala — ar zīmējuma, glezniecības un veidojuma tehnikas elementārmācību un vingrinājumiem, ar agrāko meistaru studijām, kritisku novērtējumu un pārvērtējumu. No aizraušanās un pakaļdarināšanas īstenībā jābaidās tikai mākslas nespējniekiem un pustalantiem, kuriem nav patstāvīga, spēcīga radīšanas impulsa. Bet tie, protams, nebūs radoša darba strādātāji arī tad, ja no viņiem rūpīgi slēptu visus pavedinošos paraugus. Proletāriskai mākslas glezniecībai būs daudz grūtāk attīstīties nekā rakstniecībai. Pašmācības ceļā te grūti piesavināties tehniskās zināšanas un veiklību. Un jaunie gleznotāji, kurus varētu studijās lietot kā skolotājus, pa lielum lielākai daļai futūristi, suprematisti, kubisti vai tamlīdzīgi buržuāziski amatieri, kuriem par proletariātu un viņa mākslu nav nekādas sajēgas.

Proletāriskā mūzika līdz šim palikusi pilnīgi novārtā. Tas ir liels zaudējums, jo vienkāršā tautas mūzika allaž bijusi viens no vispopulārākajiem un pieejamākiem mākslas veidiem. Mūzika runā tieši uz jūtām, un, kāds iespaids viņai uz revolucionārām masām, to redzam no pazīstamām, vispārdziedamām brīvības un cīņas dziesmām. Bet tās pašas tiek dziedātas ārkārtīgi vienmuļīgi, nemuzikāli un pie tam vienbalsīgi, tāpēc neizpauž ne pusi tā spēka un daiļuma, kas viņās iekšā. Stipri traucē arī neliterārisku, nedzejisku tulkojumu teksts. Varbūt taisni revolucionārās kara

dziesmas varētu noderēt kā ievadījums proletāriskās mūzikas radīšanas darbā.

Mūzikas studijām katrā ziņā būs jāsāk ar vienkāršu muzikālās tehnikas mācību. Ikvienam, kas domā spēlēt, jāpazīst un jāpārvalda savs instruments. Kas dziedāt grib, tam nepieciešama izkopta un izdaiļota balss. Protams, te atkal jāraugās, lai iesācējus nesabojā dažādo buržuāziskās mūzikas skolu rutinieri, kuru augstākais ideāls — pēc iespējas attālināties no cilvēka dabiskās balss veidiem.

Tikpat nepieciešami kā proletāriski dziedātāji un spēlētāji mums ir proletariāta ideju apgaroti komponisti. Te mēs stāvam gandrīz pavisam kaila lauka priekšā. Mūzikas tehnikas un teorijas izglītība ir garāka un dārgāka kā pārējās mākslas nozarēs. Tāpēc līdzšinējie mūziķi un komponisti nākuši no turīgākām buržuāzijas aprindām. Mūzika arvien bijusi samērā dārga. Tāpēc kompozīcijas, koncerti un operas arvien domātas bagātajiem pavaļas ļaudīm. Salona, atpūtas un izpriecas, ausu kairinātājas mūzikas buržuāziskā pasaulē ir ārkārtīgi daudz. Baznīcas, tautas dziesmu viltojumu, salkani saldenā romantiskā mūzika pagalam samaitājusi tautas un arī strādnieku muzikālo gaumi. Proletārisku komponistu izaudzināšanai un izglītībai jāpiegriež vislielākā vērība. Te Proletkultiem un studijām svarīgs uzdevums meklēt jaunas metodes jaunu darbinieku audzināšanai.

Laikam visdzīvākā nodaļa Proletkultos un strādnieku klubos ir dramatiskā studija. Tas, bez šaubām, tāpēc, ka teātris ir tas populārākais starp visām mākslas nozarēm. Dramatiskās mākslas dzīvi impulsi atrodami visplašākos ļaužu slāņos. Zināmi pirmelementi slēpjas jau iecienītās rotaļās, dažādos sporta veidos un tamlīdz. Dramatisks elements izmanāms pat vienkāršā divu vai vairāku cilvēku kopējā sarunā. Teātris un dramatisks uzvedums visvieglāk ierosina cilvēkā iedzimušās mākslas dziņas un sniedz tām vieglāko iespēju izpausties arī mākslinieciskā līdzdarbībā un līdzradīšanā. Ne par vienu mākslas nozari nav tik daudz runāts un rakstīts kā par proletārisko teātri. Nevienai nav izstrādāti tik dažādīgi un plaši plāni kā dramatiskai nozarei un teātrim.

Nav viegli no ieskatu dažādības un daudzējādiem plāniem izlobīt vienojoši veidojošo idejisko līniju. Liekas, ka Proletkultu un dramatisko studiju galvenos nodomus tomēr var atrast Ķerženceva rakstos.

Proletāriskajam teātrim jābūt masu mākslinieciskās pašdarbības galvenai iestādei. Klubiem un dramatiskām studijām jācenšas pievilkt pie aktīvas līdzdarbības pēc iespējas lielākas proletariāta masas. Pilsētās jādibina atsevišķu fabriku un citu uzņēmumu dramatiskās studijas, tad rajonu un beigās centrālie teātri. Studijām nevajag censties nodibināt atsevišķas profesionālu aktieru trupas, bet vaļas brīžos apmācīt visus ieinteresētos strādnie-

kus. Dažādu lugu uzvedumos spēlētāji var mainīties, tā ka izrādītāju sastāvs allaž jauns. Dramatiskam uzvedumam viegli pievienojamas pārējās mākslas nozares: dekoratīvā glezniecība, kostīmu pagatavošana, mūzika, deja. Tas viss izpildāms pašu grupas vai rajona spēkiem. Tā dabū vingrināties un attīstīties proletariāta dažādās mākslas tieksmes. Arī pašas dažādās mākslas studijas teātris visvieglāk apvieno kopējā kolektīvā mākslas darbā.

Proletāriskajam teātrim jācenšas iznīdēt to atšķirtību, kas līdz šim pastāv starp izrādītājiem un skatītājiem. Pasīvu skatītāju proletāriskā teātrī nedrīkst būt. Skatītājiem jābūt arī līdzspēlētājiem un līdzradītājiem. Redzējām, ka jau pie izrādes sagatavošanas lielākā vai mazākā mērā piedalās visa grupa vai rajons. Bet arī pašā izrādē viņiem pēc iespējas jāpiedalās, piemēram, masu skatos un kora dziedāšanā. Proletāriskajam teātrim jāmeklē visi iespējamie līdzekļi, kā padarīt skatītājus par izrādes aktīviem līdzdalībniekiem.

Viegli saprotams, ka proletāriskām masu izrādēm tagadējo teātru telpas un viņu iekārta nav piemērota. Tāpēc vispirmā kārtā būs jālūko skatuvi ciešāk vienot ar zāli — avanscēnu izbūvējot pusloka veidā un citādi. Tomēr, ja iedomājamies nākotnes masu izrādes antisko spēļu un viduslaiku mistēriju veidā, tad desmittūkstoš izrādes dalībniekiem ikkatra līdzšinējā teātra ēka būs pārāk maza. Ja proletariāts ķersies pie jauna — masu teātra būves, tad to vajadzēs iekārtot pavisam citādi — varbūt senā amfiteātra vai tagadējo cirku veidā. Skatuves vietā tur būs arēna, kurā ietilps proletāriskās izrādes tūkstoši dalībnieki. Protams, parastās dekorācijas tur maz būs lietojamas. Tāpēc radikāli būs pārgrozāma visa līdzšinējā tradicionālā izrāžu iekārta un tehnika.

Tomēr izrādes, kaut arī tajās visplašākajās slēgtās telpās, nevarēs pilnīgi izpildīt visplašāko proletariāta masu ierosinājuma uzdevumu. Nāksies sarīkot teātri arī brīvā dabā, izvēloties priekš tā noderīgus, dabiski piemērotus apvidus. Te visa vecā teātra tehnika ar viņas līdzekļiem paliks lieka. Intīma dialoga vietā stāsies spēcīga, skaļa deklamācija, kori un orķestris. Mākslīga apgaismojuma vietā — dabiska saules gaisma. Noderīgi izvēlēti koki un krūmi izpildīs primitīvo dekorāciju uzdevumu. Skatītāji tāpat pulcēsies uz kāda uzkalna puslokā apkārt. Zināms, bez šīm masu izrādēm brīvā dabā notiksies arī intīmākas izrādes telpās un priekš mazāka skatītāju-līdzdalībnieku skaita. Bet arī pie tām tā sauktajiem skatītājiem būs cieši aktīva līdzdalība. Mēģinājumi un repetīcijas būs atklātas, visiem pieejamas. Par katras lugas iestudēšanu apkārtne interesēsies no paša sākuma. Sekos visai iestudējuma gaitai, interesēsies par atsevišķām lomām. Atsevišķus dialogus atkārtos mājās. Iespējams, ka arī pievilcīgākus skatus aiz patikas mēģinās mājās vai izdevīgā brīdī arī kaut kur laukā.

Tā proletāriskais teātris nebūs noslēdzies savās četrās sienās, bet visa tuvākā vai tālākā apkārtne zināmā mērā dzīvos un darbosies viņam līdzi.

Visai svarīgs ir proletāriskā teātra repertuāra jautājums. Līdzšinējās — tā sauktajās sociālās drāmās proletāriskā idejiskā un estētiskā elementa visai maz. Sociālistiskās inteliģences darbi — tie gan noteikti atspoguļo savas šķiras labo gribu un sajūsmu, bet, diemžēl, arī idejisko nenoteiktību un neapzinātas individuālisma tieksmes. No visām sociālajām drāmām tikai nedaudz vairāk par desmitu pielaižamas proletāriskā teātrī un uz strādnieku skatuves — un pie tam vēl ar nopietniem iebildumiem. Bet inteliģences dramatiķu lielākais trūkums ir pilnīga nespēja radīt literāriski dramatisku vielu masu skatiem. To iespēs tikai proletāriski dramatisko studiju audzēkņi, paši proletariāta masu piederīgie un kolektīva dzīvi dzīvojošie. Milzīgajiem nākotnes teātriem vajadzēs tehniski pavisam citādi uzbūvētas lugas, piemērotu telpu grandiozajiem plašumiem, skatuves īpatnējai iekārtai un apmeklētāju masu savādai psihiskai atmosfērai. Mīmikas, fonētikas un teikumu uzbūves smalkumi tur ies pazušanā. Vajadzēs gribot negribot vairāk vērības piegriezt spēcīgākiem krāsu un skaņu un vispār ārējiem efektiem. Te dramatiskai vielai vislabāk var noderēt tautu un it sevišķi strādnieku šķiras atsvabināšanās cīņas sižeti. Teiku, vecākās un jaunākās vēstures un it sevišķi lielo revolūciju notikumi proletāriskajam dramatiķim sniegs neizsmeļamu mākslinieciskas sajūsmas avotu un bagātu dramatiski apstrādājamas vielas krājumu.

Apmēram tādi ir Proletkultu un proletāriskās mākslas teorētiķu ieskati par nākotnes teātri. Kā redzat, daudz te jauna un pievilcīga. Daudz kas no tagad vēl projektējamā, bez šaubām, konkrēti izveidosies nākamo dramatiķu mākslas darbos. Tomēr jāatzīmē arī šis un tas vienpusīgi un nepareizi aptverts, no kura jau pēc iespējas laikāk būtu jāatsvabinās. Jaunveidošanās sajūsmā tomēr nopietni jāuzmanās, lai neaizejam pa meža ceļiem un neņovirzām jauno mākslu no taisnas, stingri novilktas attīstības līmeņa.

Vispirms vienpusīga mums liekas tieksme popularizēt teātrī nesalīdzināmi vairāk kā visas citas mākslas nozares. Neskaitāmas reizes uzsvērts, ka visplašākajām ļaužu masām, ka gandrīz katram cilvēkam iedzimta tieksme pēc dramatiskas darbības, pēc teatrāliska veidojuma un spēles. Te ir pilnīgs pārpratums. Bērnu dzīves un psihikas vērojumi liecina, ka ne mazāk izplatīta ir tieksme pēc muzikālas, gleznieciskas un tēlnieciskas pašdarbības. Ikvienā cilvēkā ir iedzimušas mākslas tieksmes, un nebūt nevar aprēķināt, uz kuru nozari šīs tieksmes spēcīgākas un pēc skaita plašākas. Bet viegli saprotams, kāpēc dramatiskā nodarbība tiek stādīta pirmajā vietā — kā visplašākām masām tuvākā un pieejamākā. Tāpēc, ka, piemēram, literatūrā, mūzikā un gleznecībā

bez iepriekšējas izglītības, tehniskām zināšanām un galu galā arī bez speciālām gara dāvanām nekas nav iespējams. Bet, ja uz teātri skatās kā uz vienkāršu «spēli», tad, protams, kurš katrs strādnieks var iedomāties sevi spējīgu stāties uz skatuves un spēlēt. Kurš normāli attīstīts strādnieks nav spējīgs norunāt pakaļ sufliera pačukstētu Makbeta vai Hamleta monologu? Kā pārmaiņa, kā atpūta un saturīga rotaļa tāda dramatiska nodarbība pilnīgi saprotama un pielaižama. Kā plašu proletariāta masu dramatiskas rotaļas katrā ziņā ieteicamas arī projektējamās grandiozās izrādes klajā laukā vai nākotnes milzu teātrī, kur visi skatītāji būs arī līdzspēlētāji. Bet, ja te vienā gabalā runā par māksliniecisku radošu darbu, tad tas tikai liecina par māksliniecisķās radīšanas pilnīgu un nožēlojamu nesapratu. Kaut kādas radoša darba pazīmes varbūt var atrast tajā apstāklī, ka masu rotaļas pamodina vienam otram strādniekam snaudošās dramatiskā mākslinieka spējas un pamudina viņu nodoties šīs nozares nopietnam izglītības un attīstības darbam. Pašas plašo masu izrādes pieskaitāmas izpriecas sarīkojumiem, varbūt līdz šim parasto zaļumballu vietā. Nopietnas māksliniecisķi radoša darba pazīmes šīm rotaļām trūkst. Tas ir dziļi maldīgs ieskats, ka teātra mākslā spējīgs kurš katrs, kam tikai uz to iegribas. Ne vien dramaturģiskais, bet tāpat dramatiski tēlojošais radošais darbs prasa sevišķas dāvanas un speciālu izglītību. Kā gleznotājam un rakstniekam zināmais dabas priekšmets vai dzīves parādība ir tikai neapstrādāts materiāls radošās fantāzijas rokās, tā māksliniekam-aktierim priekšā rakstītā loma — tikai pieturas punkts, tikai viela, no kuras viņš veido īpatnēju tēlu pēc sava ģīmja un līdzības. Īsta aktiera priekšizglītības un attīstības darbs nav īsāks un vieglāks kā gleznotāja, mūziķa un dzejnieka. Masu dramatiskās rotaļas var dot proletāriskām dramatiskām studijām apdāvinātus, attīstības spējīgus mācekļus. Tā ir viņu vienīgā līdzdalība dramatiski radošā darbā.

Sakarā ar to varam pāriet pie kāda cita jautājuma, kas patlaban tāpat stipri nodarbina proletāriskās mākslas teorētiķus. Tas ir jautājums par tā saukto profesionālismu un diletantismu, par specializāciju un vispārēju nodarbību mākslā.

Jautājums tiek atrisināts vienpusīgi, ievērojot tikai pārejas laikmeta nenormālos apstākļus, pārprotot kolektīvistiskās mākslas ideju un nerēķinoties ar šīs mākslas un paša proletariāta masu psiholoģiju.

Vispār nomanāmas ārkārtīgas bailes no profesionālisma, no arodniecības un specializācijas mākslā. Pastāv stipra tendence izskaust mākslu kā speciālu nodarbošanos, iznīdēt māksliniekus, kuri dzīvo un nodarbojas tikai ar mākslu, un padarīt proletārisko mākslu par darbaļaužu masu brīvlaika nodarbību. Citiem vārdiem — par atpūtas un izpriecas nodarbību, par sportu, jo sports

galu galā ir ikkatra nepiespiesta pavaļas laika un blakus nodarbošanās.

Te vēl skaidrāk redzams mākslas būtības pārpratums. Bez tam vēl pavisam nepamatota un neloģiska tieksme atšķirt mākslu no visiem pārējiem proletariāta darba veidiem un nostādīt to sevišķā izņēmuma stāvoklī.

Specializāciju un profesionālismu proletariāts neizskaudīs nevienā citā darba nozarē. Ikvienam strādniekam ir zināmas tieksmes un spējas priekš kāda atsevišķa darba veida. Pa lielākai daļai te konstatējam sevišķas iedzimtas un ieaudzinātas tieksmes. Bet tās galu galā atkarājas no cilvēka īpatnējās fiziskās dabas, no viņa savādākās muskuļu, nervu un smadzeņu konstrukcijas — no visa viņa organisma savādās uzbūves. Nav ne mazākā pamata liegt katram strādniekam izvēlēties to arodu, uz ko viņam sevišķas fiziskas un psihiskas spējas un tieksmes. Mēs zinam, ka mašīnu darbs visos arodos vispārējos vilcienos stipri vienāds. Tomēr neviens negribēs noliegt, ka sīkumos viena mašīna stipri atšķiras no otras. Pļaujamo mašīnu vadīt vajag citādas veiklības nekā sēdēt pie modernās burtu saliekamās mašīnas. Savāds darbs ir pie zāģu gatera un savāds atkal pie metāla kausējamām krāsnīm. Katram darbam nepieciešama savāda pieraša un ilga un pamatīga skola. Ne nākotnes sociālistiskās valsts darba ražīgums, ne kolektīvās sadarbības principi neprasa, lai mēs censtos pēc liela skaita visādos arodos kaut cik spējīgu pusmācītu diletantu un nevis pēc tehniski un zinātniski augstu attīstītiem un izglītotiem aroda strādniekiem.

Vēl nepieciešamāka specializācija smadzeņu darbā. Specializācija vispār te nebūs novēršama. Arī te bailes no jaunas virsšķiras attīstīšanās, no organizētāja un izpildītāja darba vienības sašķelšanās pilnīgi nevietā. Organizētājs un izpildītājs galu galā sociālistiskā iekārtā būs strādnieku šķira pati. Te ir tas kolektīvās vienības princips. Tas nebūt nenoliedz darba dalīšanas nepieciešamību. Tas neprasa, lai katrs strādnieks pats pataisītu sev zābakus, ko nēsāt, karoti, ar ko ēst, un māju, kurā dzīvot. Tik vulgāri saprasts kolektīvā darba organizācijas un organizētāja un izpildītāja darba apvienības princips ir caur un cauri reakcionārs un griež cilvēci atpakaļ pirmatnējā stāvoklī. Bet mēs visās dzīves nozarēs gribam iet uz priekšu, tālāk, nekā spēja buržuāzija. Bet tad mums gribot negribot vajadzēs savu speciālistu arī garīgās nodarbības laukos. Pilnīgi pielaižams, ka nākotnes attīstītais strādnieks pats vislabāk uztvers savas mašīnas nepilnības un sapratīs, kā viņas izlabojamas. Bieži viņam — vispirmā kārtā viņam, strādātājam pašam, — radīsies pavisam jauna izgudrojuma vai jaunas kombinācijas ideja. Bet, lai to realizētu, viņam nepieciešami vajadzēs matemātikas, fizikas, ķīmijas vai citas zināšanas un laika un visas pārējās iespējas to iegūt. Vai atkal viņam savu

ideju vajadzēs nodot citam, kuram jau ir visi nepieciešamie līdzekļi viņas realizēšanai. Kā kolektīvisma utopisti iedomājas tālākus ģeogrāfiskus, astronomiskus, vēstures, arheoloģijas un antropoloģijas pētījumus, ja uz to apdāvinātiem un sajūsminātiem atsevišķiem cilvēkiem netiktu paļauta iespēja un laiks iedziļināties priekšmeta pētījuma vēsturē un priekšmetā pašā? Diletanti šur un tur var nodarboties pa vaļas brīžiem. Nopietns zinātnisks darbs katrā nozarē un pat atsevišķā priekšmetā prasa visa cilvēka mūžu — un galu galā arī tas allaž vien izrādās vēl par īsu. Labākais piemērs te ir angļu zinātnieks Bokls. Visā mūžā viņš nepaspēja izpētīt un uzrakstīt vienu pašu Anglijas civilizācijas vēsturi. Bet tāpēc šo nepabeigto vēsturi vēl tagad katrs strādnieks var lasīt ar lielāku patiku un ieguvumu nekā biezus, pavirši uzrakstītus un nobeigtus vēstures sējumus.

Māksla ir viena no svarīgākajām cilvēka garīgā darba nozarēm, tāpēc viss, kas sacīts par zinātnisko nodarbību, uzsvērti atkārtojams arī par mākslinieciskās radīšanas darbu. Tikai mākslas profāni un neprašas var iedomāties, ka visi cilvēki vienlīdz apdāvināti un spējīgi mākslinieciskās radīšanas darbam. Estētiski impulsi ir katrā cilvēkā. Mākslas sapratēji un baudītāji var būt visi. Bet mākslā radītāji allaž būs tikai atsevišķi speciālisti. Arī šiem speciālistiem vajadzīgs viss viņu mūža darbs un laiks iepazīties ar tiem ceļiem, pa kuriem līdz šim gājusi mākslas attīstība, un sazīmēt ceļu, pa kuru to tālāk virzīt. Visi spēki un enerģija viņiem jāizlieto, lai atrastu sava paša īpatnību, lai izveidotu to radošam darbam un piesavinātos un izstrādātu nepieciešamos darba līdzekļus. Protams, nav jāiedomājas, ka katrs, kas studijā iestājies, jau uzskatāms kā speciālists mākslā. Tad jau arī katrs pirmskolas skolēns būtu jāuzlūko par nākošo zinātņu vīru un izgudrotāju. Speciālais mākslas talants parādās vēlāk, pēc mākslas elementārzināšanu piesavināšanās un pirmajiem skolnieka mēģinājumiem. Un, kam tas, to nekāds cits arods neaizkavēs atrast savu specialitāti un iegūt tiesības nodoties savam īstajam darbam. Mākslai tālu stāvoši cilvēki velti mēģina garīgo un it sevišķi mākslinieciski radošo darbu piemērot un pielīdzināt pārējiem praktiska darba un viņa organizācijas veidiem. Radīšanas darbs nekad nebūs iespraucams praktiskā, mehāniskā darba noteiktās stundās un šablonā. Jaunradīšanas darbs ikreiz nosaka pats arī jaunas formas — saskaņā ar darba un viņa darītāja īpatnību. Smadzenes nav slapji piemērcēts švammis, ko paņemt, kad patīkas, un izspiest tik, cik vajadzīgs. Cilvēka psihiskie spēki nav tik vienkārši regulējami un izlietojami kā fiziskie. Bez šaubām, tur vainīga arī neorganizētās, anarhistiskās buržuāziskās pasaules pagātne. Nākotnes saskaņoti organizētā iekārtā attīstīsies arī labāk un saskaņotāk organizēta cilvēka psihe. Bet zināma patvaļa un pašnoteikšanās mākslas darbiniekiem vienmēr būs nepieciešama.

Mēs zinam ļoti labi, ka visu laiku ir runa galvenā kārtā par individuālu mākslinieciskū radīšanu. Turpretī līdzšinējie proletāriskās mākslas teorētiķi visvairāk meklē kolektīvas radīšanas veidus un lūko uzrādīt ceļu, pa kuru tai jāvirzās. Teorētiskie prātojumi var būt interesanti, bet praktiskas nozīmes viņiem nav. Neskatoties uz visām teorijām, mums vēl nav skaidra ieskata par to, kā īsti iekārtosies kolektīvā dzīve un praktiskais darbs nākotnes sociālistiskajā pasaulē. Tikai tas ir skaidri, ka šo iekārtu lielākā vai mazākā veidā modulēs savādi proletariāta masu nacionālās un vēsturiskās īpašības, kuras kā grūti nokratāmi putekļi viņam no pagātnes pielipuši. Mēs pazīstam tikai individuālo mākslinieciško radīšanu. Kāda būs kolektīvā radīšana, par to mums šimbrīžam vēl nevar būt jausmas, un tāpēc puslīdz lieki visi garie prātojumi. Pagātne un tagadne nesniedz tur tikpat kā nekādu norādījumu. Tautas dziesmu paraugs, uz ko bieži atsaucas, ir neskaidrs un diezgan nedrošs. Visa cilvēciskā loģika mūs spiež domāt, ka arī atsevišķa tautas dziesma radusies atsevišķa dzejiski apdāvināta indivīda galvā un mutē. Zināms, no mutes mutē iedama, viņa ir pārveidota un papildināta — gan aiz mākslinieciskas vajadzības, gan arī aiz vienkāršas atmiņas vājības. Vai tāda vai citāda būs nākotnes mākslinieciskā radīšana, par to patlaban nav vērts galvu lauzīt. Skaidrs mums tikai tas, ka vienīgi tas kolektīvs spēs radīt augsti vērtīgu mākslu, kurš sastāvēs no mākslinieciski augsti attīstītiem indivīdiem. Tāpēc tagad mums vislielākā vērība jāpiegriež atsevišķo proletārisko mākslas darbinieku attīstībai un jālūko pacelt proletariāta masu vispārējās mākslas kultūras līmenis.

Proletārisko masu mākslas kultūra jau tagad iespējama plašos apmēros. Tur tiek strādāts ar nesalīdzināmi lielākiem panākumiem nekā proletariāta mākslinieku audzināšanā. Līdzekļi te ārkārtīgi dažādīgi un viegli izlietojami. Vispārpieejamas, lētas vai pavisam brīvas revolucionāro vai sociālistisko lugu izrādes. Solo mūzikas, strādnieku koru un simfoniski koncerti. Masām pieejami mākslas muzeji, kur sakopoti labāko, strādniekiem tuvāko līdzšinējo gleznotāju un tēlnieku darbi. Kamēr mums pašiem nav sava, labākā, ko vietā likt, mums jālieto labākā daļa no tā, ko atstājusi vecā pasaule. Pie tam nepieciešami paskaidrojumi un kritiski novērtējumi, lai mākslinieciski mazāk attīstītām proletariāta masām nerastos maldīga ilūzija, ka tā jau ir tā jaunā un viņa paša māksla. Taisni veco individuālo mākslu iepazīstot, proletariātam var rasties tās spēcīgākās ilgas un tieksmes pēc jaunas, kolektīva gara pilnas mākslas. Kolektīvās mākslas pasākumiem jau kalpo populārie koncerti-mītiņi. Te dalībnieki redz un dzird mākslas tēlos un skaņās to pašu, ko vēsta politiskas propagandas runa. Te visvieglāk rodas mākslas nojauta un saprata un pirmie mākslinieciskās pašdarbības rosinājumi. Bet vislielākā nozīme mākslai proletariāta svētku

dienās, kur iespējams apvienot visas mākslas nozares un visu pilsētu un katru atsevišķu ielu padarīt par mākslas izstādi.

Bez plaši sabiedriskās mākslas kultūras vislielākā vērība jāpiegriež arī intīmākai proletariāta mākslai. Nākotnes skolā estētiskai izglītībai jāstāv pirmo un svarīgāko priekšmetu rindā. Buržuāziskā skola piegrieza vērību vienīgi jaunatnes intelektuālai dabai, aizmirsdama ne mazāk svarīgo jūtu pusi. Vienpusīgas audzināšanas un izglītības sekas dzīvē ik uz soļa redzamas. Sociālistiskās izglītības un audzināšanas sistēmai harmoniski jāapvieno visa vesela cilvēciska būtne. Kā skolā, tāpat dzimtas dzīvē nepieciešami pieejami mākslinieciskās audzināšanas līdzekļi. Mākslas literatūra ar proletariāta jaunatnei piemērotu saturu un mākslinieciskiem zīmējumiem. Gleznas vai labas reprodukcijas dzīvokļa izgreznošanai. Visas sīkākās, ikdienā nepieciešamās lietiņas, ar gaumi un dailes sajēgu pagatavotas, noder mākslas sapratas un izjūtas attīstīšanai. Gluži nepieciešams ir māksliniecisks iekārtojums un izgreznojums sabiedriskām telpām — ēdienu namiem, klubiem, sapulču zālēm. Līdz šim karogs ar zināmu lozungu bijis vienīgā rota proletariāta kolektīvās kopdarbības iestādē. Turpmāk tur vispirmais darbs Proletkultu un studiju audzēkņiem — gleznotājiem, tēlniekiem un dekoratoriem. Dekoratīvai mākslai vispār piekrīt ievērojama loma proletāriskās mākslas kultūras dzīvē.

Mākslas daiļumam vajag mirdzēt ik uz soļa proletariāta brīvā darba un kolektīvās kopdzīves valstī. Individuālās dzīves un dzimtas iekārtā, sabiedrībā, uz ielas — visur vajag pacelties viņa idejiskā spēka un daiļuma notēliem. Tad visiem tiks skaidra tā patiesība, ka daiļums nav tikai greznums un rotaļa, bet ka arī viņā ir spēks un nepieciešama lietderība. Proletāriskās mākslas kultūra sniegsies tikpat plaši un dziļi, cik plaši un dziļi sniedzas revolucionārā proletariāta pasaules pārveidotājs darbs.

12. Atskats

Pirms grāmatu aizveram, pametīsim atpakaļ īsu skatu pār to ceļu, ko izstaigājām mūsu apcerējuma dažādās nodaļās.

Buržuāzijas māksla savai šķirai līdzi noiet no skatuves. Ne tāpēc, ka proletariāts varmācīgi sagrābis varu un nodzen viņu. Bet tāpēc, ka viņas loma ir nospēlēta. Savu uzdevumu dzīves attīstības gaitā viņa ir izpildījusi. Politisko un saimniecisko varu vēsture nodod proletariātam. Kultūras darba ieročus iespiež viņam rokās. Turpināt darbu, kas buržuāzijai vairs nebija veicams. Uzcelt pasaules ēkai augstāko stāvu, kur buržuāzija vairs nejaudāja kāpt un kur viņai reiba galva.

Buržuāzijas ideologi un it sevišķi mākslinieki nojauta savu sauli rietam. Un manīja, kur krājas un veidojas nākotnes spēki.

Mēs īsumā pārlūkojām to labāko, ko viņas mākslinieki mēģināja darīt proletariāta un viņa nākotnes labā. Atzinām sociālistiskās inteliģences mīksto sirdi un labo gribu, bet īstas proletariāta ideoloģijas un proletāriskās mākslas sākumu šajos mākslas darbos neatradām. Un nonācām pie slēdziena, ka proletariāta māksla var būt tikai viņa paša darbs.

Proletāriskās mākslas mēģinājumi mums rādīja, cik nevarīga vēl proletārisko darbinieku radīšanas tieksme un neizkoptas viņu spējas. Tas pamudināja aplūkoties vērīgāk, vai aizejošā buržuāzijas mākslā tomēr nav kaut kas, ko arī proletariāta māksla varētu izlietot savam attīstības un jaunradīšanas darbam. Un atradām, ka arī buržuāziskā māksla nav kā ar slotu noslaukāma sētmali. Jaunie darbinieki tur var mācīties mākslinieciskās izdomas un izjūtu paņēmienus un vingrināties izteiksmes veiklumā. Ne piesavināties un pakaļdarīt, bet kritiski iedziļināties, vērtēt un salīdzināt un ar izmantoto un pārveidoto tālāk iet savu ceļu.

Tomēr viss, ko proletāriskā māksla mācīsies un aizgūs no buržuāziskās, izlietojams tikai sīkumos — mākslinieciskās nodarbības veidos un formā. Galvenais virzītājs un veidotājs ir pašas šķiras radītājs spēks. Pārejas laikā, kad pati šķira vēl pārkārtošanās un organizācijas stadijā, visu viduvējo mākslas darbinieku mēģinājumos nenovēršama neskaidrība, meklēšanās un taustīšanās. Sen zināmā atkārtojumi un neauglīgi eksperimenti, mīklu minēšana un tukša fantastika. Bet nav jāšaubās, ka lielais laiks izradīs arī lielus māksliniekus, kas nebūs vien tēlotāji un sapņotāji, bet arī dziļi domātāji un nākotnes nojaudēji. Tie mākslas tēliem un tēlojumiem zinās rādīt nākamās sociālistiskās pasaules pievilcīgās ainas un pacels proletārisko mākslu par to, kas māksla visos laikos bijusi: par vienu no lielākajiem dzīves virzītājiem un veidotājiem spēkiem.

Nevajag iedomāties, ka buržuāzija tāpat saprot vēstures un mākslas attīstības gaitu kā mēs. Viņai ir savāda daba un savāda pārliecība. Viņas loģika ir citāda nekā mūsu. Kur mēs redzam dabisku, nenovēršamu vēsturisku pārvērtību, viņa sajūt netaisnību un varmācību. Tās ir parastās uzvarētā sajūtas. Bez tam viņai žēl šķirties no varas un labklājības, kas bija dibināta uz citas šķiras nospiešanu un izmantošanu. Vēl ilgi viņa atmiņās kavēsies pie aizgājušiem laimīgiem laikiem.

Nevajag iedomāties, ka buržuāzijas māksla jau sacījusi savu beidzamo vārdu. Vēl viņai paliek liels uzticamu inteliģentu un mākslinieku pulks. Vēl ilgi viņa nopūlēsies garīgi noturēties virs ūdens, atdzīvināt mirstošos ideālus un idealizēt aizejošo nākošā vietā. Kad izbeigsies asiņainās cīņas un proletariāta diktatūra paliks par mierīgu, cietu kultūras varu, neviens neliegs buržuāzijas ideologiem aizstāvēt to, kas pēc viņu ieskatiem tas vērtīgākais. Ne ar rupju spēku, bet ar saviem pārākiem garīgās kultūras iero-

čiem un savu lielāku taisnību proletariāts veiks savu pretinieku cīņas pēdējā cēlienā.

Tas būs tas interesantākais un dziļākais. Tagad cīņa garīgās kultūras un mākslas laukā proletariātam ir pārāk viegla. Buržuāzijas ideologi nevar brīvi uzstāties, apkarot jaunos centienus un plaši un vispusīgi uzsvērt savu taisnību. Tāds stāvoklis sekmē vieglu sajūsmību un vieglprātīgu pašiedomību. Tur viegli attīstās paviršs diletantisms, kas slīd pa virspusi un neiesniedzas pašos dziļumos. Tagad ārējā cīņā proletariāta politiskajām un sabiedriskajām organizācijām jāsaņem visi spēki un jāizlieto visa disciplīna, lai masās attīstītu visaugstāko enerģiju un izturības spēju. Beigu cēlienā proletariāta garīgā darba strādniekiem un māksliniekiem vajadzēs sakopot un izveidot visus spēkus, lai galīgi noveiktu savu laiku pārdzīvojušo un mirstošo.

Un atkal — tā nebūs netaisnība un varmācība. Jaunajam jāpaceļas uz vecā drupām. Zemes briestošie dzīvības spēki sulo zaļajos asnos un dzen tos uz augšu, pāri nobirušām lapām un trūdiem. Patlaban mēs zīmējam tikai pašu sākumu. Kāds īsti izveidosies proletāriskās mākslas stāds, par to tagad galvu lauzīt un fantazēt nav vajadzīgs. Darbs ir tas svarīgākais. Darbs proletariātu pašu audzējis lielu un izvirzījis pasaules pārveidotāja lomā. Darbā ir arī proletāriskās mākslas nākotne.

Klusais

J. JANSONS-BRAUNS

Pleskavā, LKP grām. apgādniecība «Spartaks», 1922. 66 lpp.

6. martā 1922. gadā paiet 50 gadi no latvju proletariāta atsvabināšanas cīnītāja un proletariāta ideoloģijas veidotāja J. Jansona-Brauna dzimšanas dienas... Piecdesmit gadi nav diez cik garš laika sprīdis, un tomēr b. Jansons labi sen jau nav vairs mūsu starpā.

J. Jansons nevar lepoties ar sava mūža garumu, bet gan ar savu mūža raženumu... Pie viņa darbības pakavēsimies turpmāk. Šeit pāris datu no viņa dzīves.

J. Jansons-Brauns dzimis 6. martā 1872. gadā Kurzemē, apmeklējis Liepājas ģimnāziju un pēc tam iestājies Maskavas universitātē (vēstures zinātņu fakultātē). Pēc pāris gadiem viņš pārceļas uz Jurjevas universitāti. Tomēr arī te arests un izsūtīšana spiež drīz pārtraukt studijas.

Jau 20 gadus vecs J. ņem dzīvu dalību pie Maskavas latvju studentu populāri zinātnisko rakstu krājumu locīšanas. 1892. gadā parādās šai krājumā viņa nopietnais raksts par reālismu — jaunāko virzienu Vakareiropas literatūrā. Drīz pēc tam viņš to

papildina ar latvju literatūras kritisku apskatu («Domas par jaunlaiku literatūru»).

90. gados sakarā ar krasām pārmaiņām Latvijas ekonomiskajā dzīvē sāk ierosināties moža sabiedriska kustība. J. Jansons ir pirmais, kas šai kustībai dod dziļāku teorētisku pamatojumu, tā izvirzīdams to uz noteikta ceļa un nosprauzdams tai plašākus centienus. Ar savu pirmo atklāto uzstāšanos 30. augustā 1893. gadā Jelgavas biedrības namā, nesaudzīgi kritizēdams latvju buržuāzijas ideoloģiju, Jansons, itin dabiski, izvirzās par šīs kustības idejisko vadoni... Pilsētās, kur jau noteiktas šķiru attiecības, Jansons ar citiem latvju pirmiem marksistiem cenšas šo kustību ievadīt noteiktā šķiru cīņas gultnē, reizē ar to pūloties saviļņot jo plašākas lauku iedzīvotāju masas līdz lauku proletāriešu visatpalikušākajiem slāņiem, lai arī tos mudinātu izkopt savu šķiras apziņu. Ap 1896. gadu šī kustība — par «jauno strāvu» dēvēta — jau pārņēmusi visu Latviju. Tad sākas galveno darbinieku aresti, cietuma mocības, kveršināšanas, izsūtīšanas.

J. Jansons tiek izsūtīts uz tuvējām Iekškrievijas gub. un spēj atgriezties Latvijā tikai 1903. gadā — kad jau revolūcijas priekšvakars, kad pēdējais laiks pie izklaidēto s.-d. (vēlāko komunistu) grupu apvienošanas vienā partijā, kad darbs pie sava cīņas orgāna izdošanas. 1904. gadā sāk iznākt orgāns «Cīņa» ar J. Jansonu kā redaktoru, un no tā laika, ar nelieliem pārtraukumiem, J. vienmēr ir bijis viens no viņa galvenajiem līdzstrādniekiem un reizē ar to Latvijas part. teorētiķiem.

Masu revolucionārai kustībai augot augumā, drīz jau redzam Jansonu gan kā oratoru slepenās meža sapulcēs, uz ielas, mītiņos, kongresos, gan kā s.-d. «Dienas Lapas» redaktoru, gan kā 1905. g. augstākās revolucionārās varas iestādes «Federatīvās komitejas» locekli, gan kā šīs iestādes lēmumu nesaudzīgu izvedēju dzīvē.

Bet pēc nedaudz mēnešiem atkal reakcija. Nedaudz mēnešu, un pašā mūža vidū, pašos raženos darba gados, Jansonam jāšķiras atkal no latvju proletariāta — un nu jau uz visiem laikiem... Viņš slapstās kādu laiku Somijā, cerēdams uz drīzu revolūcijas uzliesmojumu, un vada Pēterpils latvju laikrakstus «Ziemeli», «Vārpas», «Tautas Tiesības» u. c. Bet drīz apstākļi paliek par daudz nedroši un viņš pārceļas uz ārzemēm: dzīvo Briselē, vēlāk Londonā, kur, kā kādreiz K. Markss trimdā, strādā daudz un neapnicis milzīgajā Britijas muzejā... Tā aizgājuši 11 smagi reakcijas un kara gadi, kas vēl ar uzviju ar visu savu smagumu gulstas uz vientuļa emigranta pleciem. Beidzot 1917. gads un pirmās ziņas par Krievijas revolūciju.

J. Jansons, kā dzimis tautas tribūns un īsts revolucionārs, kas tikai plašā tautas kustībā un revolūcijā var attīstīt visus savus spēkus un justies te kā savā elementā, bet kas, izsviests no tām,

jo smagi cieš, — nu jūtas kā vanags, no ilga sprosta pasprucis. Ar pirmo pagadījušos preču kuģi tas nenoturami trauc uz Krieviju.

Bet ceļā zemūdens laiva pārtrauc steidzīgo ceļinieku. Kurp steigsi?

Neviens vairs nav redzējis b. Jansona. J. Jansona mūžs tiek pārtraukts pašā vispasaules revolūcijas priekšvakarā, kad jau vairs ne tikai Latvija, bet plaši zemes novadi to sauc uz atklātu revolucionāru darbu. Taisni tad J. Jansona pietrūkst.

Un tomēr J. Jansons dzīvs arī šai revolūcijā. Senās Latv. ilegālās partijas izaudzinātos strēlniekos, kas izstaigājuši krustām šķērsām zemju zemes kā revolucionāri cīnītāji, senās partijas izaudzinātos neuzvaramos latvju revolucionāros strādniekos mēs redzam atkal J. Jansona nesalaužamo cīņas sparu un entuziasmu.

Un J. Jansona — revolucionāra gaišreģa atkārtotie biedinošie vārdi «Tautas tiesas diena nāk! Viņa bargi tiesās!» liek tagad vairāk kā jebkad šaušmās nodrebēt latvju buržuāzijai pat viņas šķietamos varas augstumos.

* *
*

Tas ir visai īpatnējs laikmets, ko pārdzīvo Latvija izgājušā gadu simtenī, 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā.

Kapitālisms jau sendienās ir izstaigājis Latviju krustām šķērsām. Viņa smagā metāla spieķa žēli smeldzošā skaņa, vecai iekārtai nāvi vēstīdama, ir jau noskanējusi pat visatstātākās Latvijas nomalēs ... Viņš jau te iedzīvojies. Pilsētās viņa aizjūras tērauda mašīnas griežas sprakšķēdamas, pa spārnu galam tādi izstreijādamas sīkamatnieku kleinās koku darbnīciņas ar viņu viegliem darba rīkiem un instrumentiem. Viņa tēraudlemešu arkli jau dziļi vagojuši Latvijas āres, pa ceļam aprakdami senču koka arklus un egļu zaru ecēšas.

Bija notikusi vesela revolūcija ražošanas tehnikā un ražošanas kārtībā. Bija caur un cauri izmainījušās ļaužu grupu savstarpējās attiecības ražošanā un viņu īpašuma veidā. Un ar šo jauno attiecību regulēšanu un sankcionēšanu bija aizņemta 19. gadu simteņa pēdējās puses likumdošana, it sevišķi agrārlikumdošana.

Uz laukiem faktiski vairs nebija agrākās vienas viengabala beztiesīgās, klaušām apspiestās zemnieku k ā r t a s, lai gan oficiālās padarīšanās un likumos šo izdzīvoto jēdzienu ļaužu apmānīšanas pēc lietoja vēl joprojām. Uz laukiem šīs agrākās vienmuļās darbaļaužu, varētu pat teikt, darbbiedru masas vietā nu jau attīstījusies, vienup, lauku buržuāzija, kura jau nostiprinājusies savās iepirktās mājās un kuras tiesības tiek arvien vēl paplašinātas, kuras īpašuma tiesības un lauku proletāriešu ekspluatēšanas iespējas tiek arvien vēl vairāk nodrošinātas; otrup — lauku

proletariāts, arī agrākais latvju zemnieks, kas nu palicis bez kādiem ražojamiem līdzekļiem, kas tiek no saviem agrākiem «darba biedriem» — tagadējiem māju īpašniekiem — ekspluatēts un kas tiesību ziņā atstāts tikpat beztiesīgs kā 19. gadu simteņa sākumā. Pagastu vēlēšanās lauku bezzemnieki vēl līdz 1917. gada revolūcijai figurē kā desmitdaļcilvēki, kuri pa desmit kopā var tikai atsvērt viena saimnieka balsi. Tas savukārt liecina, ka līdz ar saimnieka īpašumu arī viņu tiesības pieaugušas desmitkārt.

Citreizējais saimnieks-klaušinieks, kurš bija vēl gluži pielīdzināts kuram katram zemniekam bez zemes, kurš sēdēja mājās par «saimnieku» tik ilgi, cik ilgi varēja nest muižas pārmērīgās klaušas, un kuru varēja kuru katru brīdi pēc patikšanas apmainīt pret citu bezzemnieku, nu bija palicis par mājas īpašnieku. Viņu vairs nevarēja neviena vara izcelt no mājām, ja vien viņš pildīja, kā pienākas, kapitālistiskās saimniecības un buržujiskās politiskās ekonomijas prasības.

Turpretim citreizējais «zemnieks bez zemes» iekļuvis vēl sliktākā, nenodrošinātākā materiālā stāvoklī un jau bez agrākās vieglās iespējas tikt saimnieka činā — tādas ilūzijas kā atavisms gan vēl bieži uzplūst uz augšu arī vēlāk.

Šo «nesaimnieku», pēc Fr. Roziņa datiem, vēl 90. gados Latvijā ir 9 reizes vairāk nekā saimnieku.

Tātad plaisa kā ekonomiskā, tā sabiedriskā dzīvē te atvērusies jo plaša un nepārejama.

Pilsētā redzam tāpat jo spilgtu ekonomiskās nodalīšanās ainu starp pirmiem iedzīvojušamies latv. ienācējiem — fabrikantiem, veikalniekiem, namīpašniekiem, vienup, un viņu ekspluatēto latv. strādnieku masu, kura jau sasniegusi vairākus desmittūkstošus, otrup.

Un tomēr, neskatoties uz šo kraso pretstatu ekonomiskā dzīvē starp šīm divām no vienas latvju zemnieku masas izaugušām šķirām, ideoloģijā mēs šādu nogrupēšanos nemanām vēl labi ilgi. Tā ir latvju buržuāzijas ideoloģija, pie kuras vēl labi ilgi tveras latvju proletariāts, savu ideoloģiju vēl neizveidodams, savu šķiras apziņu vēl nerazdams.

Kāda ir šī latvju buržuāzijas ideoloģija?

Plehanovs, runādams par buržuāziju, saka, ka, jo vairāk uz austrumiem, jo reakcionārāka — un gribētos teikt, biklāka no proletariāta — viņa paliekot.

Latvju buržuāzija no sākta gala baidās ienest kaut kādu revolucionārāku elementu savā ideoloģijā, aiz bailēm, ka to var izmantot proletariāts pret buržuāziju pašu. Starp franču buržuāzijas pirmiem ideologiem mēs atrodam no vienas vietas noteiktus materiālistiskā pasaules uzskata piekritējus un noteiktus revolucionārus, kuri patiešām cenšas novest buržujisko revolūciju līdz viņas pēdējām konsekvencēm; te ne tikai sauc «nost karali!» — «nost

monarhiju!», bet karaļa tronis tiek arī gāzts; te noteikti uzstājas par baznīcas atdalīšanu no valsts, par kārtu atcelšanu, par muižnieku zemes īpašumu iznīcināšanu, par sieviešu beztiesības iznīdēšanu utt.; te, kā Fr. Engelss saka, zinātne ceļ dumpi pret baznīcu par savu galīgu atbrīvošanu.

Starp vācu buržuāzijas pirmiem ideologiem 19. gadu simteņa 40. gados sastopam jo daudz jaunhēgeliešu, kuri nāk ar jo iznīcinošu reliģijas kritiku, kuri atmet Hēgeļa filozofijai visu reakcionāro un uzsver viņas galveno momentu: vecai iekārtai nāvi vēstošo dialektiskās attīstības likumu.

Ja atgriežamies pie latvju buržuāzijas, tad starp viņas pirmiem ideologiem — par kādiem 60. un 70. gados izvēršas tā saucamie jaunlatvieši — mēs, izņemot varbūt Juri Alunānu, kurš nomirst jaunībā, stingri izturētu revolucionāru personību neatrodam. Pat stingrākais un tālredzīgākais starp viņiem, kura lielos nopelnus vispār latvju darbaļaužu atsvabināšanas kustībā neviens nevar noliegt, — pat Kr. Valdemārs 70. gadu sākumā runā jau vienīgi par reliģijas padziļināšanu un izkopšanu, bar Krievijas monarhiju, kas nesen vēl bija apslāpējusi asinīs madjaru u. c. atsvabināšanas kustību, uzslavē par «miera mīlētāju» un «cittautiešu neapspiedēju», kas citām valstīm ņemama par paraugu.* Ne vārds netiek minēts par muižnieku zemes īpašumiem, un Kr. Valdemārs pats personīgi ņemas transportēt neapmierinātos zemes kārotājus zemniekus uz Novgorodas gub., lai tik izbēgtu jaunus zemnieku nemierus Latvijā. Un tiešām, ievērojot latv. zemnieku plašo emigrāciju, nemieri tik drīz vairs neatkārtojas.

Jaunlatviešu pēcteči, vēlāku laiku buržuāzijas ideologi, vēl desmitkārt atkāpjas no šīm Valdemāra u. c. pozīcijām (piem., tautiskie pigmeji Dīriķi, Vēberi, Lautenbahi, nerunājot jau par tādiem priekšstāvjiem kā Veinberģis, kas uzņemas patvaldības spiega dienestu, un Brīvzemnieks, kas uzticīgi izpilda diendera lomu pie rusifikācijas bendes darba). Tā ideoloģijas pamatā paliek vienmēr kā neaizskarami stūrakmeņi monarhija un baznīca u. c., kurām neviens jaunlatvietis vēlākos laikos nedrīkst pieskarties. Zinātne tiek atzīta, jo bez dabaszinātnes kapitālistiskās tehnikas attīstība nav domājama, bet viņa tiek pieņemta vienīgi kā baznīcas kalpone *(ancilla theologiae)*, un filozofijas uzdevums viņas mācības saskaņot ar baznīcas mācībām.

Pašos pamatos tātad paliek agrākā — feodālā laikmeta ideoloģija, kura kaut cik pārreformēta un piemērota kapitālisma prasībām, kura papildināta ar buržujisko politisko ekonomiju un individuālisma ētiku.

Lauku proletariāts, kurš vēl ilgi neapzinājās sevi kā šķiru, bet kā baru atsevišķu, nelaimīgu dzīves pabērņu, pilsētas proletariāts,

* *C. Woldemar. Vaterländisches und Gemeinnütziges. 1. Heft, 1871.*

kas, nesen no laukiem ienācis, jutās visai nedroši uz ielas akmeņiem, — itin dabiski, pieslējās vairāk iedzīvojušamies tautas brāļiem, no kuriem sagaidīja dažā ziņā diezgan siltu pretimnākšanu. Tā proletariāts, itin dabiski, dzīvoja ar druskām no šo turīgo tautas brāļu ideoloģijas.

Šī ideoloģija bija jo saprotama un pazīstama no veciem laikiem — tātad prasīja jo maz smadzeņu piepūlēšanas, — bez tam no iztapīgās buržuāzijas inteliģences tika sniegta iekšā pa durvīm un logiem.

Tā, neskatoties uz tām aprādītām dziļām ekonomiskām un sabiedriskām pretišķībām, kādas pastāvēja starp latv. buržuāziju un proletariātu, šie agrākās vienas latv. zemnieku masas pēcnācēji joprojām pietika ar vienu, galvenos vilcienos — senseno ideoloģiju.

Kapitālistiskā iekārtā, kura bagāta ar sastrēgumiem, iekšējiem sarežģījumiem un lūzumiem, tas tomēr nevarēja turpināties pārāk ilgi. Pilnīga pretestība, pilnīgi pretējs stāvoklis starp vienu un otru pusi ekonomiskā dzīvē top drīz vien i z j u s t s un apzināts krīzes laikā, ekspluatācijai pastiprinoties, darba algām krītot utt. Līdz ar to rodas apziņa, ka ar šo pretējo stāvokli saistīti pretēji centieni (par cik lielāku algu grib strādnieks, par tik to samazināt grib uzņēmējs); ka pie divu šķiru pretējiem stāvokļiem vienkopus centieni — ja tādi pastāv, un tādi līdz šim pastāvējuši — allaž vien nāk par labu buržuāzijai un tā caur tiem tiek stiprināta, kamēr proletariāts vājināts (piem., individuālistiskie centieni: «Katrs par sevi, un dievs par visiem!»); ka proletariāts var būt stiprs caur gluži citiem, pat diametrāli pretējiem centieniem (piem.: «Viens par visiem, un visi par vienu!»). Un tā visos jautājumos.

Šī atziņa tomēr nenobriest bez traucējumiem. Vecā viskopas ideoloģija un dzīves ārējā demonstratīvā puse traucē ik uz soļa. Var saimnieks, kā klaušu laikos, ēst ar kalpu pie viena galda un sarunāties kā toreiz — kā ar darba biedru; un tomēr tā tikai ārējā puse, darbā — laukā un pagalmā saimnieks jau nav līdzi; faktiski viņa attiecības pret kalpu ir kā ekspluatatoram pret ekspluatējamo. Krīzes laikā šī formālā, ārišķīgā puse top jo caurspīdīga un atklāj jau jo skaidri aiz sevim reālās, faktiskās attiecības. Un tomēr arī tad vēl vecā ideoloģija, kurā proletariāts ierauts kā karuselī, ko dzen vaigus piepūtuši buržuāzijas ideālistiskie romantiskie dzejnieki, kavē piegriezt pienācīgu vērību šim reālajam, spiež to svaidīties gaisā un neļauj reiz stingri atsperties pret zemi. Vēl 90. gadu pašā sākumā Ed. Veidenbaums bija velti triecis savu ģeniālo galvu pret šīm Latvijas šķiru sabiedrības trauslajām, zemajām debesīm. Sīksts bija vecās ideoloģijas kopā turošais režģis. Vajadzēja vēl nākt pāris krīzes gadiem. Un tad laiks bija pienācis.

Vecā ideoloģija, kas kā sīksts, dzeloņains režģis gadiem ilgi sēja kopā šķiras, kuras tehniskā, ekonomiskā attīstība un visa turpmākā ražošana jau sendienas bija tās nostatījusi uz kalna

pretējām nogāzēm, — un beidzot nespēja vairs tās saturēt; šķiru nodalīšanās, kura jau tik sen atpakaļ bija sākusies ekonomiskā dzīvē un virzījusies arvien augstāk un augstāk, risināda ma un raudama cīpsliņu pēc cīpsliņas, beidzot bija nonākusi pēdējā posmā — ideoloģijā. Vēl brītiņš aizturēta drausmīga klusuma. Un tad it kā likteņdieves Dirkes dzirkļu cirpiens būtu gaisā nošvīkstējis — trūkst pēdējais pavediens, un pretējās šķiras kā divas lavīnas gāžas pa pretējām kraujām.

Šāds drausmīgs, īss aizturēta klusuma brīdis bija iestājies Latvijā 1893. gada rudenī. Kurzemes pelēču goda un pateikšanās svētkos Jelgavas biedrības namā 30. augustā pašlaik bija no saimniekjaunatnes un gājējiem kopēji nodziedātas slavas dziesmas. Visas acis nepacietīgi vēršas uz katedru.

Īss, nospiedošs, gaidu pilns klusuma brīdis.

Tad 21 gadu vecais Maskavas students J. Jansons parādās uz katedra. Jau Jansona pirmie no Heines citētie vārdi, ka mūsu dienām vajag jaunas dziesmas, ka mēs savu valsti jau še virs zemes gribam dibināt, liek cienīgām, sirmām buržuju galvām smagi nolīgoties un gaiši uzdzirkstīties klātesošo proletāriešu acīm: tie ir vārdi, kas izpauž to, kas jau sen pusapzināts maldījis šo pēdējo krūtis, nespēdams vēl ietverties noteiktās formās... Un nu šie vārdi atskanējuši. Un, jo tālāk, jo vairāk sagub nespēkā svētku saimnieki — Kurzemes pelēcis ar savu inteliģenci, — un jo drošāk saslienas līdz attekājušo proletāriešu galvas. Rīst un trūkst pēdējie ideoloģiskie sakari. Kā ass cirpiens skan vārds pēc vārda, un sapulces beigās jau divas naidīgas šķiras zvēro aci pret aci. Izšķiras, izklīst, aizplūst, un pirmais spēcīgais sarkanais vilnis aizšalc tālu pār Latviju.

Mesti ir kauliņi,
Brāžiet uz priekšu viesuļi...

Kā J. Jansona kritikai bija tādi ārkārtēji panākumi?

Pie kā J. Jansons galvenām kārtām pakavējās savā kritikā, tās ir latvju buržuāzijas tencinātā «tautiskā lieta» un latvju buržuāzijas ideoloģija vispār.

Nacionālai jeb tautiskai kustībai 50. un 60. gados ir bijusi liela sabiedriski progresīva nozīme.

Līdz 50. gadiem, pastāvot vēl diezgan stingri feodālām attiecībām, nebija parasts rēķināties ar latv. zemniekiem kā ar zināmu tautu, zināmu vienību. Feodāļu acīs tie bija vienkārši nevācu iedzīvotāji, vienlīdz nomākti un apspiesti un pie tam izkliedēti un neapvienoti. Tas bija Kr. Valdemārs un citi jaunlatvieši savās jaunības dienās, kas, pretfeodālisma kustībai sākoties, izpauda visnoteiktāk cīnošo masu apvienojošo principu, proti, ka tās ir viena zināma tauta, tātad zināma vēsturiski attīstījusies ļaužu v i e n ī b a, kurai ir savas kopējas intereses un kopēji, vienojoši

centieni pret feodālismu. Un, tā kā šī tauta vēl tiešām visa smaka zem feodālisma jūga un centās no viņa atsvabināties, tad tās bija tiešām demokrātiskas — plašām tautas masām (dēmosam) vajadzīgas prasības (piem., visprimitīvās pilsoņu tiesības, tautas izglītība utt.), ar kurām izgāja 60. gadu nacionālās kustības dalībnieki cīņā un kuras pauda jaunlatvieši savās jaunības dienās.* Tā bija tiešām tautas kustība, kur bija apvienojušies apspiestās tautas locekļi cīņā par elementārākām cilvēka tiesībām, kurus vēl vienoja kopējas intereses. Nacionālā, tautiskā kustība te ir progresīva kustība, kurā cenšas atsvabināties visa tauta no feodālisma. Faktiski tā ir šķiru cīņa, kuru izcīna zemnieku masa pret feodāļiem. Tikai tas apstāklis, ka zemnieki ir latvieši, bet feodāļi — vāci, nokrāsoja viņu par tautības cīņu, tā bieži apslēpjot viņas dziļākos ekonomiskos pamatus un šķiru cīņas elementus. Pie tam jāatzīst, ka daudzi jaunlatvieši (piem., J. Alunāns) savos jaunības laikos gan vismazāk ir bijuši tautībnieki, it kā paredzēdami, ka šī «tautība» var būt jo fatāla priekš latvju darba tautas, var saistīt to ilgi latvju buržuāzijas māņos. Ar to tie it kā uzsvēruši, ka ne šis formālais elements — viena tautība — ir tas, kas faktiski vieno latvju zemniekus cīņā pret muižniecību (nejauši cittautiešu — vācu), bet kopējās demokrātiskās prasības, un tātad, atkrītot pēdējām, dabiski, būtu jāirst arī šai apvienībai.

Tā dzirdam ieminamies:

«Bet mēs bez tam, ka esam latvieši, arī esam cilvēki... Latvietim, kā cilvēkam, ir dzimtene visur, kur tik cilvēki piemīt un piedzimst.»**

Apstākļi tiešām krasi mainās, kad viena daļa tautas locekļu, jau cīņā panākuši savu, iedzīvojušies mantā, un līdz ar v a i r u m u jaunlatviešu, kuri aizgājuši tiem līdz, jau vairās no kaut cik radikālām prasībām.

«Sen sen pie mums jau aizmirsts spožais laikmets, kad īstenie tautieši, Spāģis un Valdemārs (60. gados. — *Kl.*), cīnījās, gan materiālā, gan intelektuālā ziņā, par gara gaismu un augstākas kultūras izplatīšanu.»***

No šīm prasībām tomēr vēl joprojām neatsakās palikušie nemantīgie. Apvienībai būtu jāirst. Nu jau te pastāv dažādas intereses, un tāpēc faktiski vairs nevar būt runa par vienām nacionālām tautiskām interesēm. Un tomēr tautība, tautiska lieta, latvietība nu tik vēl nāk godā un tiek tencināta visos žurnālos un avīzēs no latvju buržuāzijas ideologiem. Bet nu jau viņa parādās kā

---

* Jaunlatviešu 50. un 60. gadu centieni sava plašuma un noteiktības ziņā bieži vien stipri atšķiras no viņu vēlākiem centieniem, kad viņi jau bija tipiski buržuāzijas ideologi. Tāpēc mums ir jāizšķir dažādi laikmeti. (J. Jansons to nedara.)

** *J. Alunāns.* «Mājas Viesī» 1859. gadā, Nr. 19.

*** *J. Jansons.* Domas par jaunlaiku literatūru. 1921. g. izd., 76. lpp.

caur un cauri reakcionāra mācība, kas ne vairs vieno vienu interešu ļaudis, lai viņi cīņā pret pretējo šķiru labāk redzētu šķiru pretišķības; viņa nu ar savu formālo elementu aizsedz tautas iekšienē atvērušās šķiru pretišķības, kavē nogrupēties šķirām par noteiktām vienībām, jauc viņas juku jukām, kas nāk tikai par labu buržuāzijai.

Tad nu arī kopējās tautiskās garamantas, mitoloģija, dieviņi, visdažādākie senatnes krāmi, uz kuriem vēl nav iezīmējušās mūslaiku šķiru pēdas, tiek visur apdziedāti, lai šīs atvērušās šķiru pretišķības darba tauta neredzētu joprojām. Ja latvju proletariāts tik ilgi netiek pie savas šķiras apziņas, tad pa lielai daļai te vainīgs šis nacionālais, tautiskais elements, kas kādreiz apvienoja progresīvā cīņā pret muižniecību, bet nu neļauj pienācīgi apvērtēt krasi izmainījušos apstākļus.

J. Jansons nu rādīja, ka, ja šis nacionālais elements kādreiz tiešām varējis vienot visas tautas locekļus, proti, tad, kad viņš saturējis sevī visas tautas nepieciešamās demokrātiskās prasības un centienus, kurus pauda jaunlatvieši savās jaunības dienās, tad tagad, kur vesela daļa (buržuāzija) no šiem centieniem atsacījusies, šis elements vairs nevar būt par vienotāju. Tautisko kumeliņu jādelēšanai, caunu cepurīšu gaisā svaidīšanai un jaunu tautisku dieviņu taisīšanai, kas vēl kā tautiskas funkcijas palikušas pāri, tagadējā reālā dzīvē taču nav nekādas nozīmes, un ne ar viņām vairs saistīt un apvienot tos ļaudis, kurus šķīrusi saimnieciskā dzīve savā nenovēršamā attīstībā.

«Nospiesti, bēdīgi paliek ap sirdi, redzot šo aklo pašcildināšanu, šo senatnes dievināšanu, šo novēršanos no tagadnes prasījumiem un pareģojumiem ... Vai pagātnes brangums vien var izglābt un pacelt kādu tautu tagadnē? ... Mūsu «tautieši» iz savām tautas garamantām kaldina kapa akmeni tautas tālākam liktenim!»*

Pakavēdamies savā referātā pie šīs tautiskās ālēšanās, norādīdams galvenām kārtām viņas gara nabadzību un galējo tukšumu, atrautību no dzīves, bet līdz ar to buržuāzijas praktiskos nolūkus, kas ap to saistījās, Jansons bija līdz ar to diskreditējis to galīgi darbaļaužu acīs, pārcirtis galveno, stiprāko un varbūt pēdējo veco ideoloģisko režģi, kas saistīja proletariātu vēl ideoloģiski pie buržuāzijas.

«Lai nogrimst «kumeliņu» un «bāleliņu» laikmets, nekavēti stāsimies tagadnes dzīvē,»** nobeidz Jansons.

Jansons bija ķēris visvārīgākā vietā: viņš bija pārplēsis buržuāzijas «māņu vissvētākās vietas» aizkaru un rādījis, ka cerēto mistisko tautisko kopējo svētumu vai «tautas ģēniju» vietā (kā jau nu bij sācis rakstīt Māteru Juris***), tur tikai kramplaužu rīki,

* *J. Jansons.* «Domas utt.» 1921. g. izd., 16. lpp.
** «Domas utt.», 77. lpp.
*** «Baltijas Zemkopī» 1878. g.

tautisku kupču reklāmas par tautiskām siļķēm, vecas, sarūsējušas tautiskās naglas un nemākulīgi saķepēti tautiski mālu dieviņi.

Tāpēc arī saprotams tas tīri bībeliskais, vecpravietiskais dusmu murmulis, kas sprēgā vaļā latvju buržuāzijai.

«Tautas nodevēji», «kosmopolīti», «tautas svētumu gānītāji» — spruka pār Jansona un citu «jauno» galvām.

Bet bija jau par vēlu. Proletariāts jau ar sašutumu novērsās uz visiem laikiem no šo tautisko svēto atliekām.

Bet J. Jansons ar to vēl neapmierinājās.

Vai buržuāzijas ideoloģijā tomēr nebija kādas vērtības, kas varētu arī proletariātam noderēt? Pie tam Jansonam cenzūras apstākļu dēļ atkal stingri jāturas tikai rakstniecības kritikas robežās.

Tautiskiem romantiķiem, taisnību sakot, ir tikai divi temati, par kuriem tie raksta, kurus tie apdzied: tie ir jau minētā tautas senatne, mitoloģija, tautiskā lieta un, otrkārt, mīlestība. 80. gadu dzejnieki ir visi no vienas vietas tikai mīlestības dzejnieki, kuri savā dzejā nebeidz apdziedāt un dievināt sievieti.

Velti izmeklējies kaut kādas plašākas sociālas problēmas, jo no tām šie mietpilsoniskie romantiķi turas godbijīgā atstatumā, J. Jansons grib vēl pārliecināties, vai šie mīlas dzejnieki, kā sieviešu dzimuma dievinātāji dzejā, vismaz sieviešu emancipācijas jautājumā, sievietes tiesiskā pielīdzināšanā vīrietim, nedomā iet kādus jaunus ceļus. Jansons ķeras pie buržuāzijas autoritātēm, pie viņas tālu cildinātiem dzejniekiem: prof. Lautenbaha, Pavasaru Jāņa u. c., kuri visā cienībā un savu lielo nopelnu dziļā apziņā sēž turpat pirmās vietās, no tautas jaunas un atkal jaunas tencināšanas gaidīdami.

Jansons ne ar jauna burša skaņu bravūru, bet ar nopietnu analīzi pieiet tiem klāt, visu klātbūtnē izliek viņu darbus, un tomēr tikai sašūpējušas pelavas no tiem var izsist, un kā tukši salmu kūļi tie jānomet kaktā viens pēc otra. Tie ir vai nu no mietpilsoniskās vācu *«Gartenlaube»* aiztapinātie uzskati, ka sieviete ir viegla rotaļas lietiņa, paijiņa priekš vīrieša un kā tāda arī audzināma; ka tā vienīgi «kā vājāks rīks cienījama un godājama» (Lautenbahs), kuru var uzaicināt vienīgi uz tik svarīgu darbu kā «tauriņus ķert» (Pavasaru Jānis). Vai arī, aizmirstot visu viņas dievināšanu dzejā, atklāti izsacītie dzimtkungu uzskati, ka «sieviete ir radīta priekš tam, lai aplaimotu kādu vīrieti» (Deglavs) un koptu mājas iedzīvi. Kā viens, tā otrs uzskats, kuri galu galā ir jo radniecīgi savā starpā, stāv bezgalīgi tālu no tam, lai sievieti nostādītu līdzcilvēka lomā līdzās vīrietim.

Šie uzskati tiek pausti no latv. buržuāzijas ideologiem vēl tobrīd, kad latv. proletāriete tomēr jau sendienas līdzi vīrietim ierauta fabrikas darbā un jau nostājusies pilnīgi patstāvīgi uz savām kājām saimnieciskā dzīvē; kad vecā — patriarhālā, nerunā-

jot jau par idiliski iedomāto pastorālo ģimeni, jūk un drūp ... Tā izrādās, ka arī te buržujiskie ideologi, nerunājot jau par viņu «greizi saprasto ideālismu», tālu jo tālu palikuši pakaļ dzīvei un brēcoša pretišķība atvērusies starp tiem un reālo dzīvi. «Arī šai ziņā mūsu rakstniecībā nekā nejūtam no spirgtām vēsmām; te pie mums ož pēc netīras, piesmakušas kukņas, kurā mūsu rakstnieki ieslodzījuši latvju sievieti.»*

Kā vecu paltraku Jansons izdauza latv. buržuāzijas ideoloģiju, ar kuru viņa tā bija lepojusies, ar kuru bija mēģinājusi apsegt līdz arī latv. proletariātu, — un bez smirdošiem, kodīgiem pelējumiem neko neizdauza ... Kauns pār visu ģīmi! Galīgs latv. buržuāzijas bankrots uz visas līnijas ... Latv. proletariātam te nebija vairs nekā ko meklēt.

«Laiks pienācis, ka bez priecīgas, nerimstošas dziedāšanas par zilām actiņām un caunu cepurītēm mēs sāktu arī nodarboties ar nopietniem svarīgiem jautājumiem un vērīgāk un vairāk kritiski lūkotos uz pašu tautu un viņas iekšējo dzīvi.»**

Bet vai latv. rakstnieki to spēj?

Kā jau redzējām, «mūsu rakstniekiem pašiem nav it nekādu ideālu un tie neglābjami noslīguši ģļēvulīgā salkanumā un mīkstulīgā bezdarbībā; tie tikai līdz ar Pavasaru Jāni vēlas «skūpstīties, aizmirst reālo dzīvi un sapņot laimīgus sapņus»***. Uz kādiem centieniem lai aicina citus šie tautiskie, mietpilsoniskie romantiķi? Tātad — ko nu tālāk? Latv. buržuāzijas ideoloģija nu reiz bija sagrauta drupu drupās. Tautiskais karuselis bija izjaukts, proletariāts bija no viņa atsvabinājies un nostājās cieti uz zemes, uz savām kājām.

Nu vairs nepietiek ar to, ka mēs uzstādām rakstniecībai tādus un tādus mērķus, ka «mēs vēlamies redzēt tautas dzīvi visā viņas dziļumā un plašumā, ka mēs gribētu iepazīties ar tēlojamo personu īsto dabu, viņu iekšējo — gara dzīvi, ka mums bez tam jāredz, kā viņas rīkojas un rosās, kā atkarīgas no savas apkārtnes, no tautsaimnieciskiem apstākļiem, ka pēc iespējas mums jāizjūt un jāizmana ekonomiskie likumi, kuri loka un valda šo plašo, dažādo dzīvi»****. Mums vēl, taisnību sakot, pašas rakstniecības nav. Un tātad mēs varam gan pamācīt a u g o š o paaudzi: ja jūs negribat nonīkt, kā Apsīšu Jēkaba nenoliedzamais talants nonīka, «ja jūs gribat mākslā ko paliekamu sasniegt, tad celiet savas laivas ārā no tautiskā pīļu dīķa un stūrējiet tās sabiedriskās dižupes krācošos ūdeņos»*****, bet šādu rakstniecību mēs varam gaidīt tikai nākotnē.

* *J. Jansons*. «Domas utt.» 1921. g. izd., 52. lpp.
** Turpat, 71. lpp.
*** Turpat, 55. lpp.
**** Turpat, 68. lpp.
***** *J. Jansons*. Fauni vai klauni? 20. lpp.

Un tomēr Rietumeiropā šāds literatūras virziens, dēvēts par r e ā l i s m u, ir jau laidis dziļas saknes.

Pretēji tautiskam romantismam, kuram «skaistāks par dzīvi ir dzīves sapnis», «reālisma galvenais nolūks ir tēlot d z ī v i viņas varenā p a t i e s ī b ā un ī s t e n ī b ā».*

«Neviens ievērojams romānists-reālists neuzdrošinās mums tagad kaut ko tēlot, kas varbūt kaut kādā ziņā nesaskanētu ar dabas likumiem vai arī runātu pretim jaunākiem pētījumiem z i n ā t ņ u l a u k ā, piem., psiholoģijā.»**

Pretēji romantiķiem, kuri tēlo savus varoņus, nepakavējoties pie tiem apstākļiem, kas viņus veidojuši, «reālisti tēlojamās ļaužu šķiras līdz ar viņu tikumiem un ierašām apskata sakarā ar apkārtni, dziļāk izdibina sadzīves kārtu savstarpējo attiecību; patiesi tēlo sadzīves kārtības un tautsaimniecisko apstākļu kaitīgos iespaidus un nelabumus un tā daudzkārt līdzina un poš ceļu labdarīgām un svētīgām reformām»***. Tāpat reālisti savos ražojumos sāk lūkoties, kādā mērā cilvēka darbība atkarīga no iedzimtības iespaida utt.****

Romantiķi tēloja vai vienīgi labāko aprindu ļaudis, un, ja arī kādreiz tēloja darbaļaudis, tad tie bija idiliski ganiņi un nevainīgas ganu meitiņas, kas, tērpušās visgreznākos apģērbos, pa mūžīgi ziedošām pļavām ganīja savas rožu lentītēm izpušķotās aitiņas. «Vienīgi tikai reālisti uzdrošinājās patiešām nolidināties līdz zemai tautai»*****, tēlot viņas jūtas, idejas un centienus. Ja romantiķis varēja mierīgi ieslēgties savā vientuļā istabiņā un tur iz savas iedomu valsts mums rādīt pasakainu, burvīgu, bet nepatiesu pasauli, tad reālistam pašam jājaucas dzīves mirdzīgā, trokšņainā pūlī. «Ja tagad rakstnieks grib un cenšas ko ievērojamu sasniegt, tad tas nekādi nevar atrauties no dzīves, tas nedrīkst neievērot tagadnes laikmeta prasījumus, jaunlaiku centienus, kas nemitoši skalda un dragā novecojušos aizspriedumus un uzskatus; tagad tam jāstājas šo cīnītāju rindās un droši un bezbailīgi jākaro par gaismu un patiesību, par cilvēces progresu.»******

Tāds ir īsos vilcienos reālisms un reālisti, kuru darbos izpaužas pēc iespējas patiesi visa bagātā Rietumeiropas dzīve ar viņas jaunlaiku idejām un centieniem. Ne par velti Jansons tik ilgi pakavējas pie reālisma. Caur ārzemju jaunlaiku reālistisko rakstniecību, kur, starp citu, arī ārzemju proletariāta centieni, kaut daudzmaz, atspoguļojas, Jansons domā ievadīt latviešu proletariātu no

* *J. Jansons.* «Domas utt.», 4. lpp.
** Turpat, 16. lpp.
*** Turpat, 15. lpp.
**** Turpat, 17. lpp.
***** Turpat, 14. lpp.
****** Turpat, 12. lpp.

latv. buržuāzijas seklā pīļu dīķa ārzemju proletariāta ideju un centienu krācošos ūdeņos. Tā cīņa starp buržuāziju un proletariātu toreizējos cenzūras apstākļos vispirms norisinās literatūrā, un šo divu šķiru ideoloģiju cīņa te izpaužas kā jaunlaiku reālisma cīņa pret veco, seklo tautisko romantismu.

«Tāpēc,» J. Jansons beigdams griežas pie jaunākās rakstnieku paaudzes, «lai plūdinām citu tautu varenās, spēcīgās idejas uz mūsu dzimtenes izdegušiem, nonīkušiem klajumiem, nenoskumdami, ka jaunlaiku viļņi satriec un izgrauj dažas dārgas dzimtenes atmiņas un senatnes paliekas, lai, piesavinājušies tagadnes centienus, tie mums izstalto un noglezno mūsu tautas dzīvi ideju gaismā un tādējādi vada visu mūsu tautu pie apziņas, pie plašākiem uzskatiem un vispārējas labklājības.»*

Ne vienreiz aizrādīts, ka «Domās par jaunlaiku literatūru» J. Jansons vēl neparādās kā marksists, kādu mēs viņu redzam vēlākos darbos... Tiesa, te vēl neredzam vēsturiskā materiālisma stingro sistēmu pie literatūras un vispār ideoloģijas apskatīšanas. Pats būdams jaunā — reālistiskā virziena piekritējs literatūrā, Jansons arī kritikā stiprā mērā vēl atrodas zem reālistiskā mākslas kritiķa Tēna un jaunlaiku reālisma teorētiķa G. Brandesa iespaida. J. Jansons gan, kā jau redzējām, bieži min tautsaimnieciskos apstākļus un atkarību no viņiem, tāpat «ekonomiskos likumus, kuri loka un valda šo dažādo dzīvi». Bet šie tautsaimnieciskie apstākļi un ekonomiskie likumi ir tikai atsevišķi faktori veselā virknē citu faktoru (vispār apkārtne, iedzimtība, rase, ģeogrāfiskie apstākļi utt.), no kuriem, pēc Tēna, atkarīga cilvēka ideoloģija. Gan Jansons šai faktoru virknē tautsaimnieciskiem apstākļiem vienmēr ierāda pirmo un galveno vietu, kad Tēns par viņiem tikko ieminas.

Tālāk J. Jansons, šķiet, vēl diezgan neskaidri apzinās šķiru elementu nozīmi ideoloģijā (ja ievēro, ka Tēns to vēl nemaz neapzinās). J. Jansons, faktiski cīnīdamies pret buržujisko ideoloģiju, lai proletariātu no tās atsvabinātu, it kā iedomājas cīnāmies pret aizgājušā laikmeta tautas ideoloģiju, kuru atsevišķi veclaiku ideologi ietiepīgi grib kultivēt tālāk, tā «kaldinādami kapa akmeni tautas tālākam liktenim»... Caur to šī faktiskā šķiru cīņa ideoloģijā zaudē savu noteikto fizionomiju, neattēlojas gaiši, kā marksistiskā kritikā, bet bieži daudz nenoteiktākā veidā: kā cīņa starp jauno un veco paaudzi, starp v e c l a i k u un j a u n l a i k u uzskatiem, atpakaļrāpulīgiem un progresīviem uzskatiem. Šķiru cīņas pienācīgu nenovērtēšanu, liekas, apliecina arī, piem., tāds par sevi niecīgs fakts: J. Jansons, galīgi nokritizējis buržuāzijas ideologu darbus, pašās beigās saka: «It sevišķi mūsu rakstnieki, ja tie grib cik necik uzlabot savus agrākos noziegumus, lai stājas pie

* Turpat, 77. lpp.

svarīgā darba — viņi lai plūdina citu tautu varenās, spēcīgās idejas uz mūsu dzimteni . . .» Varam gan iedomāties prof. Lautenbahu un *cand. theolog.* Pavasaru Jāni pie sociālisma ideju plūdināšanas no Rietumeiropas uz Latviju!

Tāpat, runājot par reālista mērķiem, būtu gan bijuši gaidāmi noteiktāki, konkrētāki strādnieku šķiras mērķi, ne tik nu vien cīņa «par gaismu, patiesību un cilvēces progresu», kuru sastopam pie šiem minētiem buržujiskiem mākslas kritiķiem.

Te, bez šaubām, stipri vien cenzūras apstākļi būs bijuši vainīgi, tāpat pie tā, ka J. Jansons visā brošūrā ne ar pušplēstu vārdu neieminas par šķiru cīņu.

Tomēr šie tagad redzamie grāmatiņas trūkumi, kurus dažs labs mēģinās jaunajam kritiķim pieskaitīt vai pie nāves grēkiem, skatoties no tā sauc. vēstures «perspektīvas», neizrādīsies par tik visai smagiem. Jansons pats «Domu» sākumā atzīmē, ka viņš uzstājas ne tik daudz kā mākslas kritiķis, bet gan vairāk kā publicists, kurš tur acīs tīri praktisku mērķi.

Vispirms bija jāsadragā drupu drupās buržuāzijas vai «veclaiku» ideoloģija, lai proletariāts, no tās atsvabinājies, spētu nostāties stingri uz savām kājām un varētu aplūkot dzīvi savām acīm. Vai, kā labi vēlāk J. Jansons pats rakstīja: «Vajadzēja vispirms kritiski sadragāt tautiskās buržuāzijas ideoloģiju, kas tolaik taisni nomāca un noslodzīja proletariāta šķiras apziņas mošanos, vajadzēja vējā izārdīt tautiski reakcionārās dzīves autoritāti, kas tautas plašākām aprindām aizšķērsoja izeju uz brīvāku nākotni. Vajadzēja sadragāt visus vecos elkus, lai darbaļaužu masas redzētu un pārliecinātos, ka tām nav un nevar būt nekā kopēja ar tautiskās birģelības cildinātiem ideāliem — Lautenbaha, Pavasaru Jāņa u. c. mietpilsoniski salkano romantismu, pārspīlēto tautiskumu, Apsīšu Jēkaba vecās grāmatas spredikiem un gļēvi verdzisko zemošanos valdošo varu priekšā.»*

Un šo uzdevumu ar savu ārkārtīgi atjautīgo kritiku un nepārspējamo ironiju, kuru dēļ to lasīs ar visdzīvāko interesi vēl paaudžu paaudzes, J. Jansons veicis spīdoši.

Kad šis pirmais darbs bija veikts, kad proletariāts bija nostājies uz savām kājām un dzīvē neatvairāmi ik uz soļa sāka apzināties šķiru cīņu, nojaust savu lielo vēsturisko uzdevumu, un varēja sākt stāt tiešā cīņā «par savu ekonomisko un politisko atsvabināšanu», par s a v a s ideoloģijas izveidošanu — tad tiešām bija neatliekams darbs nākt ar šķiru cīņas teoriju, ar K. Marksa un Fr. Engelsa mācību. Un tad, saprotams, J. Jansons bija viens no pirmajiem, kas nāca ar tām. Bet par to vēlāk. Bet, ka arī tad vēl Krievijas cenzūras apstākļos jaunu, kaut arī ne marksistisku, bet tomēr revolucionāru ideju plūdināšanu uz Latviju visvieglāk

* *J. Jansons,* Fauni vai klauni? 1908, 18.—19. lpp.

bija iespējama un arī tika plūdināta caur šo Jansona tencināto reālistisko literatūru (Zolā, Mopasāns, Ibsens, Hauptmanis, arī krievu Dostojevskis, Gorkijs) un ka viņa darīja tomēr daudz pie proletariāta pasaules uzskata izveidošanas, arī tas ir tomēr nenoliedzams fakts . . .

Latvijas vēsturē reti kad nākuši priekšā tik dramatiski momenti; reti kad tik nobriedušas šķiru pretišķības vēl saistījusi kopā tik veca, satrunējusi ideoloģija; un reti kur viņas saites arī tik spēji trūkušas kā 1893. gadā un vēlāk.

Pamats te jāmeklē toreizējos ekonomiskos apstākļos . . . Kāpēc Ed. Veidenbaums vai cits kāds nākamais jaunstrāvnieks vēl 1890.—1891. gados nespēja to, ko paveica J. Jansons ar savu referātu 1893. gadā? . . . Ekonomiskā, it sevišķi agrārkrīze 90. gadu sākumā Latvijā nobrieda jo spēji. Tas jau spriežams no labību cenu krasās krišanas; sākot ar 1893. g., Rīgas biržā maksāja puds labības caurmērā:*

	kvieši	rudzi	mieži	auzas
1891.	117	109	83	80
1892.	117	106	86	83
bet jau				
1893.	94	81	78	64
1894.	70	61	79	65

Nekādi ideoloģiski tautiski māņi vairs nevarēja noslēpt krīzē jo plaši atvērušās šķiru pretišķības. Nu vajadzēja tik nākt vēl ideoloģiskam belzienam, lai agrākās attiecības juktu un kristu. Un šāds belziens nāca ar J. Jansona «Domām». Lai gan pretim jaunlatviešu kādreiz noteikti izvirzītam un progresīvam, bet nu galīgi reakcionāram un mānošam nacionālam principam J. Jansons vēl neizvirza tikpat noteikti šķiru cīņas principu — tas pilnā mērā iespējams tikai vēlāk, attīstoties ilegālai partijai, — tad tomēr jau ar vecās ideoloģijas jo nesaudzīgu un dzēlīgu kritiku proletariāts tiek atsvabināts no šīs ideoloģijas. Un te mums nākas tik apbrīnot Jansona talantu, viņa pirmoreiz parādītās tautas tribūna spējas un vispār viņu kā lielu un spēcīgu individualitāti, kādas rodas tikai lielos revolūcijas laikmetos.

Biedrs P. Stučka raksta savās atmiņās:** «Ja es tagad parakņājos pa savu atmiņu, tad man atklāti jāpateic, ka es nevaru iedomāties cita iz mūsu toreizējās un arī vēlākās mazās sabiedrības, kas būtu tik lielā mērā «aicināts» uz šīs Latvijas sociāldemokrātijas uvertīras (priekšspēles) atklāšanu, kā nel. biedrs Jansons ar viņa ozoldēla figūru, ar viņa skaņo saucēja balsi, ar viņa jaunekļa temperamentu (aizgrābtību), ar viņa plašo, vispusīgo izglītību un ar viņa nesatricināmo ticību. Ja es aizmiedzu acis, vēl tagad manā priekšā stāv šī staltā jaunekļa impozantais stāvs un cerību

* *Fr. Roziņš.* Latv. zemnieks. 3. izd., 163. lpp.
** Žurn. «Darbs», 1918, Nr. 1.

pilnā seja un ausīs atskan citētie Heines vārdi par jauno dziesmu un jauno valsti šinī pasaulē... Patlaban mēs stāvējām viņas priekšdurvīs...»

Ilgi aizturētā straume beidzot bija lauzusi sev ceļu. Nu visa Latvija dūca kā lielas dzirnavas. Nelielā radikālo inteliģentu saime — Fr. Roziņš, P. Stučka, J. Rainis — ar 1893. g. «olimpiādē» uzvarējušo un latvju darba tautas vainagoto J. Jansonu priekšgalā varēja justies pirmā brīdī kā burvju mācekļi, kam pārdabiski spēki apkārt izsaukti. Darbaļaužu šķiras ilgi apslēptā enerģija nu ar sparu lauzās uz āru kā «jaunā strāva», bet viņa vēl nebūt pati no sevis neievirzījās noteiktās proletariāta ideoloģijas formās. Prasību pēc šīm formām dzīve uzstādīja neatlaidīgi, bangoja pie laikrakstu redakciju durvīm, sauca visās sapulcēs. Un buržuāzijas ideologi savos laikrakstos un biedrībās nekavējās nākt atkal pretim ar savām daudzmaz liberālā garā reformētām mācībām, lai dzīvi ievadītu savos klusajos ūdeņos. Darbs bija neatliekams, plašs un steidzams. Jaunstrāvniekiem bija jau savs laikraksts «Dienas Lapa», vajadzēja iekarot vēl biedrības, vajadzēja nodzīt no tribīnes jautājumu vakaru tradicionālos oratorus — teologus, sektantus un citus murgotājus un nākt ar savām sociālisma mācībām. J. Jansons ar savu dzīvo temperamentu, ar savu cīņas priecīgo dabu te atkal bija īsti savā elementā: ne tik daudz redakcijas četrās sienās kā ārpilsētu biedrību sapulcēs, lauku biedrību izrīkojumos, jautājumu vakaros tas tagad sastopams.

Pilsētas strādnieku aprindās bija sācies možs šķiras apziņas veidošanās laikmets; sākās katra sabiedriska jēdziena novērtēšana un izprašana no s a v a proletāriskā šķiras viedokļa, sākās sava uzskata meklēšana par katru lietu, nekur neapmierinoties ar agrāko buržujisko uzskatu. «Sociālisma propaganda strādnieku aprindās jau pieņēma daudz noteiktāku raksturu: tai vajadzēja apgaismot strādnieku ekonomisko un tiesisko stāvokli Krievijā, tai vajadzēja formulēt pašas strādnieku šķiras prasības...» Un nebija ilgi jāgaida, kad «latviešu strādnieki ņēma savu cīņas likteni paši savās rokās: paši centās iedziļināties sociālisma teorijā; paši lika pamatus savai nelegālai «pulciņu» organizācijai; paši sāka rīkot un vadīt savus streikus (pirmais apzinīgi izvestais streiks notiek 1896. gadā Krīgsmaņa korķu fabrikā Rīgā).* Kad 1897. g. sākās jaunstrāvnieku plašie aresti, kuri nesaudzē arī J. Jansonu, kad tiek aizliegta «Dienas Lapa» un strādnieku biedrības, — pirmais nepieciešamais darbs jau paveikts, ilegālai organizācijai jau pamati likti, un tos vairs nespēj izjaukt arī šie priekš strādnieku šķiras tik smagie aresti un izsūtīšanas.

J. Jansons tiek izsūtīts uz Smoļenskas gub., vēlāk tiek pār-

* *J. Jansons.* Baltijas revolūcija. 1921. g. izd., 74. lpp.

vietots uz Vitebskas gub. Tomēr arī te, trimdā, būdams prom no latviešu strādnieku masām, viņš turpina uzsākto darbu pie proletariāta ideoloģijas izkopšanas un padziļināšanas. Bija, piem., vai katrā biedrībā runāts par materiālistisko vēstures saprašanu pretēji buržuāzijas daudzinātam ideālistiskam uzskatam. Un tomēr — nepietika taču tikai ar vēsturiskā materiālisma formulēšanu pēc K. Marksa. Vajadzēja prast dot šim uzskatam konkrētu, reālu saturu. Bija latv. proletariāta vēsture pati jāizprot un jāapskata no šī viedokļa. Un tas bija jādara tad, kad pie Latvijas vēstures gandrīz vispār vēl neviens nebija ķēries, atskaitot dažu ideālistu mēģinājumus. (Fr. Roziņa «Latviešu zemnieks» arī iznāca tikai 1903. g.)

Jansons pagaidām ķeras pie viena — latv. proletariātam visai interesanta vēstures momenta apskatīšanas, tie ir jau minētie 60. un 70. gadi ar jaunstrāvniekiem. Jo interesants jau šis laikmets tai ziņā, ka te vispirms ierodas uz vēstures skatuves modernais proletariāts... Šī vēsturiskā skice, nosaukta par «Tautiskiem centieniem un saimniecisko nokārtošanos», parādās drukā legāli Latvijā 1903. gadā, t. i., tad pat, kad Fr. Roziņa «Latviešu zemnieks» parādās pirmoreiz drukā ilegāli Bernē. Te interesanti atzīmēt, ka, lai gan viņi abi strādājuši tālu viens no otra un nesazinādamies, viņiem abiem šī laikmeta marksistiskā analīze devusi apmēram vienus un tos pašus rezultātus.

Tomēr J. Jansons neapmierinās tikai ar šo teorētisko darbību. Viņš arī «pastāvīgi uztur jo ciešus sakarus ar partijas organizāciju, gan brīžiem slepus aizbraukdams uz Baltiju, gan aktīvākiem biedriem ar to satiekoties vienā vai otrā Baltijas tuvākā pilsētā»*.

No trimdas 1903. gadā uz Rīgu pārbraucis, viņš pieliek visas pūles pie ilegālās organizācijas apvienošanas un partijas literatūras izdošanas. Bet īstais darbalauks tam atveras 1905. gada revolūcijā, kad tas atkal var nākt tiešā sakarā ar visplašākām masām. Viņš ir visuresošs: gan meža sapulcēs, gan mītiņos, gan uz ielas, gan Federatīvā komitejā, gan «Dienas Lapā», «kuru pēc 17. oktobra sagrābis savās rokās un no birģeliski radikālā laikraksta to pārvērtis par s.-d. laikrakstu, kurš līdz strādnieku laikraksta nodibināšanai tieši kalpo partijas vajadzībām un ievieto visus partijas lēmumus un direktīvas»**. Jansons kā tautas tribūns, i kā partijas literāts atrod «caur visbiezākajiem aizspriedumiem un neticības biezokņiem vienmēr ceļu uz visplašāko masu sirdīm».

Atmiņā palikusi kāda aina. 1905. gada novembra vai decembra diena, laikam tieši pēc tam, kad Vidzemes gubernators ar muižniecību bija izsludinājuši kara stāvokli. Uz Marijas ielas, pie Berga bazāra, pie kāda jaunuzlīmēta ziņojuma sapulcējies bars

* Ilegālais «Spartaks», Nr. 3, 1918.
** Turpat, 1922.

ļaužu: i vienkārši garāmgājēji, i strādnieki, no darba nākdami, i kalpones u. c. Arī es, kā ziņkārīgs pusaudzis, tur esmu ieklīdis. Cik atminu, tas bija kāds oficiāls ziņojums, ka līdz ar kara stāvokļa ievešanu nav brīv sapulcēties uz ielām utt. Bet pie savādā plakāta jau sapulcējies liels bars ļaužu, kurš vēl aug augdams... Te no Dvinskas stacijas puses jāj patruļa un dod jau pa gabalu signālu izklīst. Bet no otras puses pār ielu dodas šurp spēcīgs, drukns brunets vīrietis melnā platmalē, ar brūnu spieķi rokā. Tas — Jansons. Es jau viņu esmu redzējis zemnieku un skolotāju kongresā... Viens, divi — un viņš jau pūļa vidū, kurš pašlaik taisās šķīst uz visām pusēm.

«Biedri! Nebaidieties! Neizklīstiet!» Un viņa smagā spieķa spēcīgie mājieni it kā atbalsta viņa vārdu patiesību, ka neviens nedrīkst šaut uz pūli, ka tauta savu brīvību asinīm iekarojusi. Un ļaudis stāv un klausās viņa sirsnīgā, pārliecinošā runā un neklīst. Jātnieki jau sastājušies rindā, oficieris jau dod pirmo signālu. Neklīst pūlis... Beidzot patruļa tomēr met mieru un aizvirzās aiz stūra... Atskan priecīgi saucieni, gaviles. Bet Jansons jau dodas tālāk uz Elizabetes ielas pusi, laikam uz «Dienas Lapas» redakciju.

Jansons bija īsts darba tautas Marats, reti atsaucīgas dabas, temperamenta cilvēks, kurš līdz ekstāzei aizraujas līdz no katra lielāka masu saviļņojuma. Drukns, spēcīgs, cerību pilns, un reizē stingras, neatlaidīgas gribas izteicoša seja. Viņa patīkamais tembrs vairāk maigs un laikam reti kad skarbs. Likās tiešām, ka uz dziļu, aklu naidu Jansons nav spējīgs pat pret tiešiem šķiras pretiniekiem. Runājot par bagātnieku un galma dzīvi, viņa runa spilgta jo spilgta, oriģinālām gleznām pilna, kas atklāj jo dzīvu ainu. Viņā ļoti daudz ironijas, bet varbūt mazāk sarkasma. Ar šīm gleznām viņš it kā nepamanīts apiet to, ka viņš nespēj izteikt bezgalīgu naidu, kurš būtu jāizsaka vai ar putām uz lūpām. Turpretim, pārejot uz darbaļaužu dzīvi, gleznas it kā pamazām izzūd — no gleznainā stila viņš pāriet uz emocionālo. Ar savu reto sirsnību, kurā nebija nekādas liekulības un kura aizrāva līdz asarām klausītājus, ar savu maigumu balsī viņš tieši kā tāds pats darba cilvēks runāja tieši ar biedriem un tur bez starplīdzekļiem, bez gleznām, sapratās... Tāds viņš palicis jaunības atmiņās no 1905. gada masu sapulcēm un kongresiem...

Revolūcija ir Jansona īstā pasaule: te viņš jūtas visvairāk kā savā elementā; te viņš spēj visspilgtāk eksplodēt savas uzkrājušās dabas dotās un attīstītās spējas; un te viņš spēj visrosīgāk tās uzkrāt atkal par jaunu, tā kļūdams vai neizsmeļams un nekad nenosīkdams seklumā un diletantismā. Nav brīnums, ka viņš drīz vien kļūst par vispopulārāko personu revolūcijā. Viņu atceras uzvaras brīžos. Un no viņa gaida atbildes nesekmju gadījumos. Un viņš tiešām nāk uz katru jautājumu kā bezbailīgs un taisns

atbildētājs, juzdamies tiešām ikbrīd arī personīgi atbildīgs par revolūciju, cik vien atsevišķs cilvēks, kaut arī pašā revolūcijas degpunktā atrazdamies, var būt atbildīgs par to. Viņa «Baltijas revolūcija» ir viņa paša un reizē visas revolucionārās soc.-dem. partijas droša un noteikta atbilde visai pasaulei par 1905. gada revolūciju. Un tā šķiet asinīm rakstīta, šausto un zobeniem kapāto revolucionāru nesalaužamās ticības cauraustu, un to nevar izlasīt bez dziļa iekšēja saviļņojuma; tas ir dziļš apvainošanas raksts pret Baltijas muižniecību, kāds pēc G. Merķeļa «Latviešiem» nav atklātībā parādījies ... Tātad tā vēl nav un nevar būt revolūcijas vēsture, kā jau to arī Jansons aizrāda brošūras priekšvārdā.

Kādi bija Latvijas saimnieciskie apstākļi 1905. gada revolūcijas sākumā, kāpēc «nevis pilsētu proletariāta cīņas, bet gan lauku demokrātisko masu karagājiens pret Baltijas muižniecību piešķīra Latvijas revolūcijai 1905. gadā viņas vēsturiski īpatnējo raksturu»*?

Agrārkrīze jeb zemnieku grūtie laiki, kas bija tik spēji paasinājušies 90. gadu sākumā, nebūt nebija izbeigušies; varēja teikt, ka Latvijā pie pastāvošās pat augsti attīstītās, bet vienpusīgās graudsaimniecību tehnikas viņi neizbeigsies. Situācija uz pasaules labības tirgus bija it kā uzlabojusies. Ziemeļu Amerika bija savas labības izvedumus stipri sašaurinājusi; labības cenas bija līdz ar to cēlušās. Bet tirgu nu pārvaldīja Iekškrievija ar saviem neizsmeļamiem labības krājumiem, kas nosita cenas gandrīz tāpat kā agrāk Ziemeļu Amerikas izvedumi. Latvijas sīkākām graudsaimniecībām nebija iespējams konkurēt ar Iekškrievijas melnzemes labības apvidiem vai pat turēties virs ūdens.

Pie lielajām nodevām un lielajām rentes maksām lauku sīkzemnieku stāvoklis tātad bija jo grūts un pie pastāvošās iekārtas it kā bez izejas. Zināma palīdzība varēja nākt caur lielo maksāšanu un klaušu novelšanu no mazgruntnieku un sīkzemnieku pleciem. Bet savu pilnīgu atzelšanu lauku sīkzemnieki tomēr sagaidīja vienīgi no zemes paplašināšanas uz muižnieku zemju rēķina ... Tas varbūt zināms defekts Jansona grāmatā, ka viņš nav nemaz aizrādījis uz šo iestājušos ilgstošo krīzes stāvokli lauksaimniecībā un šīm sīkzemnieku tieksmēm, jo ne jau vienīgi šo medniecības un zvejas tiesību trūkums, ceļa klaušas un muižnieku privilēģijas, ne tikai šis ilgus vēsturiskus laikmetus krājies naids pret muižniecību bija tas, kas ierāva plašās lauku demokrātiskās masas līdzās strādniekiem zem revolucionārā s.-d. partijas karoga ...

Ievērojot muižniecības un carisma, vispār feodālās iekārtas stipro varu Krievijā, 1905. gada revolūcija savā sākumā varēja būt vienīgi buržujiska revolūcija ... Kāds nu bija sociāldemokrā-

* *J. Jansons.* Baltijas revolūcija. 1921. g. izd., 16. lpp.

tijas kā vienīgās stingrās revolucionārās partijas uzdevums šai revolūcijā? No vienas puses, saistīties jo cieši ar krievu proletariātu; otrkārt, grupēt ap proletariātu, kā visrevolucionārāko šķiru, lauku sīkzemnieku un mazgruntnieku slāņus, kuriem bija vairāk vai mazāk sīvas cīņas jāizcīna pret feodālismu, lai tā zem sociāldemokrātijas karoga tos aizdzītu vistālāk uz priekšu un novadītu buržujisko revolūciju līdz galam, līdz visu feodālo atlieku iznīcināšanai, un tad pārietu uz proletārisku revolūciju. Lai to panāktu, atlika, vienup, jo spilgti rādīt demokrātiskos mērķus, kuri gan demokrātiskā revolūcijā nekad netiek realizēti, otrup, jo izcilus parādīt visā augumā kopējo pretinieku — muižniecību un carismu, nebūt nenoklusējot arī cīnītāju savstarpējās šķiru pretišķības, gan viņas šai cīņā pret feodālismu vēl neizvirzot par dominējošām. Un, otrkārt, lai aizvadītu galīgi šīs progresīvās zemnieku masas no buržuāzijas ideologu iespaida, — atsegt šo pēdējo galīgo reakcionārību un pārdošanos tām pašām feodālisma varām — carismam un muižniecībai, pret kurām zemnieku masas veda cīņu.

Vēsture, liekas, pietiekoši pierādījusi, ka šī Latvijas s.-d. partijas taktika 1905. gada revolūcijas pirmajā posmā — buržujiskās revolūcijas posmā — bijusi pareiza. Un vienīgi šo revolūcijas pirmo posmu attēlo Jansons savā brošūrā. Šos kopējos pretiniekus, it sevišķi muižniecību, Jansons tēlojis tik spilgti un reljefi kā vēl neviens cits latvju publicistikā. Ar Jansona roku viņi pienagloti uz laiku laikiem pie vēstures kauna staba. Arī dižvīru portreju galerija, ar Brīvzemnieka, Cakstes (1921. g. legālā izdevumā šīs vietas strīpotas) u. c. portrejām, iznākusi jo dzīva. Turpretim tagad, lasot «Baltijas revolūciju», liekas, ka tomēr pārāk noklusētas šķiru pretišķības starp laukstrādniekiem un pirmsrevolūcijas saimniekiem un pēdējo ekspluatatoru tieksmes. J. Jansons gan ieminas: «Runājot par muižu kalpu likteni, mēs nebūt nedomājam savukārt labvēlīgā gaismā nostādīt latviešu saimniekus, kuri tāpat izdzen un nostrādina savus gājējus.» Bet turpat zemāk jau aprāda: «Ja gribam būt objektīvi, mums būs jāatzīst, ka lauku māju gājējiem tomēr klājas labāk kā muižu kalpiem.»* Fakti to liecina ...

Tomēr, ja aprādītā s.-d. taktika un viņas atbalstīšana no Jansona «Baltijas revolūcijā» bija pilnīgi vietā 1905. gada revolūcijas sākumā, tad katram redzams, ka jau gluži aplam un nemarksistiski uz viņu atsaukties 1918. gadā, kā to dara kāds mazinieks Cielēns, it kā uzbrukdams «Iskolata» noteiktai taktikai 1917.—18. g. pret reakcionāriem pelēkiem baroniem.** Pie tādas reakcionāras taktikas, kādu piekopj mazinieki no 1917. gada, atsaukties uz Jansonu gan nozīmē pulgot galīgi viņa vārdu.

* *J. Jansons.* Baltijas revolūcija. 1921. g. izd., 86. lpp.
** Mazinieku žurnāls «Mūsu Domas», 1918, Nr. 1.

Jau pēc pāris revolūcijas mēnešiem 1905. gada revolūcija un līdz ar to šķiru diferenciācija uz laukiem bija nogājusi tik tālu, ka lauku mazgruntnieki pamazām sāka nostāties opozīcijā revolūcijai. Pat pagastu rīcības komitejās, kuras formāli bija vēl vēlētas uz «demokrātiskiem principiem» (no pagastu pilnas sapulces gan aizdzenot visus revolūcijai nesimpatizējošos elementus) un kuras tai attīstošās revolūcijas situācijā, itin dabiski, tika izvēlētas no pagasta visradikālākiem elementiem, pārsvarā no lauku apzinīgākiem bezzemniekiem, tad lauku saimniekdēliem — soc.-dem. vai noteiktiem līdzjutējiem, — pat rīcības komitejās sākās nogrupēšanās pēc šķiru principa. Rīcības komitejas sāka izvērsties galīgi par īstām bezzemnieku padomēm un ķerties pie proletāriskās revolūcijas uzdevumiem. Tātad jau pēc revolūcijas pāris mēnešu možas attīstīšanās un ievirzīšanās proletāriskās revolūcijas posmā šī taktika būtu bijusi jāgroza caur un cauri. Un viņa būtu tikusi mainīta, ja ievērojam, ka Federatīvā komiteja, šī revolūcijas augstākā varas iestāde, pati bija proletariāta šķiras organizācija. Tikai kontrevolūcija te pasteidzās pa priekšu... Kā jau teicu, Jansons savā «Baltijas revolūcijā» neapskata šo otro — vēl veidojošos revolūcijas posmu un neizsaka savas domas par to, bet viņa attiecības pret vēlākiem «jaunceptiem pelēkiem baroniem» «Baltijas revolūcijā» ir jau jo noteiktas.

Sākās kontrrevolūcija, un nu raisījās prom no revolūcijas grupa pēc grupas. Vispirms lauku buržuāzija. To bija varbūt pa daļai tiešām ierāvusi revolūcijā kāre pēc vienas otras fantastiskas jakts vai zvejas tiesības, par kurām tik aplam daudz rakstīja pirms revolūcijas buržujiskie laikraksti un kuras bija tikai muižniekiem, ne pelēčiem; jau tāda «nevienlīdzība» varēja kost pelēča godā, un viņš nebūt nesmādētu kādu revolūciju-rotaļu, ar strādnieku pūli kā biedēkli, lai muižniecību iebiedētu... Bet revolūcija drīz vien bija pāraugusi buržuāzijas nodomātās robežas un, noteikti zem revolucionārās sociāldemokrātijas karoga iedama, ievirzījās proletāriskā revolūcijā. Buržuāzija bija pirkstus apdedzinājusi un atrāvās raušus atpakaļ, komunisma spoku, proletariāta diktatūras ēnu ieraudzījusi... Varētu galvenām kārtām uzsvērt divus galvenos momentus tālaika buržuāzijas psiholoģijā: nospiedoša apziņa, ka viņai nav izejas, baigas nojautas par savu drīzo iznīcību un savu nāvi, ko jau tai vēstījusi proletāriskā diktatūra; arī šausmas no uzvarējušās, trakojošās feodālisma varas, pret kuru viņa arī it kā roku cēlusi, koķetēdama ar revolūciju. Tā Latvijas nespēcīgā buržuāzija jūtas vairāk kā jebkad saspiesta starp šīm divām pretvarām. Otrkārt, pašuzturas instinkta diktētā dziņa salabt ar feodālismu un vest vēl tomēr atklātu cīņu pret proletariātu, vājināt viņa spēkus, atkarot no viņa neapzinīgākās daļas, saistīt tās savas ideoloģijas māņos un padarīt cīņas nespējīgas... Šī

psiholoģija tad nu arī izpaužas buržuāzijai līdzi aizgājušo ideālistisko dzejnieku darbos.

Tie ir neloģiski, savādā uztraukumā sajūsmoti uzbrukuma raksti proletariāta zinātniskam pasaules uzskatam, tikpat nemākulīgi savu buržujisko uzskatu formulējumi, ar kuriem tie pārplūdina tirgu. Un līdz ar to šai politisko atplūdu brīdī tie parāda savu iekšējo saturu — visus sabiedriskos ideālus zaudējušu cilvēku apātija, pagurums, deģenerācija un izvirtība.

Varēja rasties tiešām domas, vai, vistumšākai reakcijai un galējai nospiestībai valdot, šī nespēka ideoloģija nedara arī uz strādniecību savu negatīvo iespaidu. J. Jansons, piem., raksta: «Šis dekadentisms spiežas iekšā arī mūsu sabiedriskā dzīvē. Mūsu dekadenti trauc ar steigu izmantot kontrevolūcijas radīto garastāvokli masās, kur pēc tik briesmīgiem upuriem, pēc tik daudz dragātām ilūzijām var dažreiz uzmākties arī pagurums, un tie tagad pieliek visas pūles pie tam, lai tik vēl vairāk vājinātu sabiedrisko enerģiju un iedvestu panīkuma un slābuma sajūtas... Dekadentu virziens jaunlaiku mākslā un literatūrā asi un naidīgi nostājās pret proletariāta atsvabināšanas cīņu.»*

Jansons iedomājas zināmā mērā līdzīgu stāvokli kā 1893. gadā; ja tad bija jāpieliek pūles pie proletariāta atsvabināšanas no buržuāzijas ideoloģijas, tad tagad buržujiskā ideoloģija varēja kaut pa daļai to ievilkt savos tīklos. Tāpēc grāmata ieturēta tādā pat polemiskā, publicistiskā stilā kā «Domas». Kritika par dekadentiem (V. Eglīti, Eldgastu, Austriņu u. c.) tikpat asprātīga, nesaudzīga un iznīcinoša kā par viņu priekštečiem — 80. gadu tautiskiem mietpilsoniskiem romantiķiem.

Tomēr Jansona bažas izrādījās nepamatotas. Dekadentiem nebija nekāda iespaida uz strādniecību. Te vairs neaizmetās tādi ideoloģiski maldi, kas saistītu proletariātu pie buržuāzijas un nu būtu jāpārcērt. Tāpēc grāmatā nebija varbūt tās tīri politiskās un revolucionizējošās nozīmes kā «Domām», bet toties viņa daudz vērtīgāka teorētiskā ziņā. Revolūcijā bija notikušas cīņas ekonomiskā un politiskā laukā. Ikkatram buržujiskam momentam ekonomikā un politikā proletariāts pašā revolūcijā bija radis un stādījis pretī savu proletārisko, ne tik vairs teorijā, bet jau arī dzīvē. Nu bija kārta ideoloģijai. Buržuāzija un viņas dzejnieki uzstājās ar savu ideoloģiju a t k l ā t i pret apzinīgā proletariāta ideoloģiju: ne kā marksisma labotāji, bet kā viņa atklāti noliedzēji. Tāpēc te bija tikpat noteikta, bet daudz vairāk pamatota atbilde dodama, bija te noteikti un skaidri formulējams savs proletāriskais uzskats... Pirmoreiz latviešu literatūrā bija nostādīts tik noteikti pretī buržujiskai mākslas teorijai — «māksla priekš mākslas» — proletāriskā šķiru mākslas teorija, buržujiskai mākslai pretī do-

* *J. Jansons.* Fauni vai klauni? 6. lpp.

mas par proletārisko mākslu, buržujiskai ideālistiskai zinātnei pretī proletāriskā zinātne, buržujiskai filozofijai pretī proletāriskā filozofija, buržujiskai ētikai pretī proletāriskā ētika. Jo lielāku un paliekamāku teorētisku nozīmi brošūra iegūst caur to, ka Jansons apskata visu to uz «vispasaules cīņas arēnas», ne tikai Latvijas šauros apstākļos, kur visa šī buržujiskā ideoloģija parādās ļoti sakropļotā un nabadzīgā veidā, tā ka uz to var tikai reizi pa reizei aizrādīt kā uz kuriozu, nevarīgu pakaļdarinājumu Rietumeiropas nīkstošās buržuāzijas «lielajiem gariem» . . .

Jansons sāk ar ļoti vienkāršu mākslas definīciju: «Māksla ir dzīves attēlošana.» Tas stipri atgādina jau 1892. gadā «Domās» izteikto uzskatu, ka «reālistu galvenais nolūks ir tēlot dzīvi tādu, kāda viņa ir». Bet jau tur Jansons piegāja pie jautājuma kā reālistisks kritiķis, kuram nav vēl visai skaidrs jēdziens par šķiru mākslu, tad te viņš pie jautājuma atrisināšanas stājas kā noteikts marksists. «M a t e r i ā l o dzīves līdzekļu ražošanas kārtība ir tā, kas noteic vispārējo sabiedrisko, politisko un g a r ī g o attīstību. Nevis cilvēku apziņa noteic viņu dzīves kārtību, bet taisni otrādi — viņu sabiedriskā kārtība noteic viņu apziņas formas.» Dzejnieks ir organiski saaudzis ar savu vēsturisko laikmetu, un tikai sava laikmeta uzskatus un centienus tas var ietvert dzejā. «Bet kas tad īsti ir zināma laikmeta vēsturiskais saturs?» jautās viens otrs. Uz to gaišu un noteiktu atbildi dod Engelss:

«Saimniecisko mantu ražošana un sabiedriska nogrupēšanās, kas pie šīs ražošanas ceļas, ir katrā vēsturiskā laikmetā galvenais pamats šī laikmeta politiskai un intelektuālai vēsturei; tāpēc visa cilvēces vēsture (kamēr iznīcis pirmatnējais zemes kopīpašums) ir bijusi š ķ i r u c ī ņ u vēsture — cīņa starp izsūktām un izsūcējām, apspiestām un apspiedējām šķirām uz dažādiem sabiedriskās attīstības pakāpieniem.» Tātad šķiru cīņa darina vēsturi, un šķiru cīņa auž arī mākslas spilgti greznos pavedienus cilvēcības attīstības gaitā . . . Tātad katram, arī dekadentu mākslas virzienam neatvairāmi piemīt š ķ i r u mākslas raksturs.* Tas — neskatoties uz viņu tenciņāto principu «mākslu priekš mākslas». To jau jo skaidri pasaka arī Pļehanovs: «Nav tādas literatūras, kura nebūtu līdz ar to izteiksme tās sabiedrības vai tā sabiedrības slāņa pašapziņai, kas viņu izlolojis. Pat tais laikmetos, kad neaprobežoti valda tā teorija, kas uzstāda kā galveno principu «mākslu priekš mākslas», un kad mākslinieki, acīm redzot, pagriež muguru visam tam, kam kāds sakars ar sabiedriskām interesēm, — literatūra tomēr joprojām izteic sabiedrības valdošās šķiras gaumi, uzskatus un centienus. Tas apstāklis, ka viņā ieguvusi pārsvaru mīnētā teorija, liecina tikai par to, ka valdošā šķirā vai vismaz tai viņas daļā, pie kuras griežas mākslinieks, valda indiferentisms pret lie-

* Turpat, 61. lpp.

liem sabiedriskiem jautājumiem. Bet arī tāds indiferentisms ir tikai viens veids no sabiedriskās (vai šķiras, vai grupas) sajūtas, t. i., apziņas.»*

Tātad jau šī dekadentu mākslas teorija liecina, pie kādas šķiras ideologiem viņi pieder. Jansons, ņemdams šo dzejnieku darbus pēc satura, nāk tāpat pie slēdziena, ka te mums darīšana ar «buržujiskās kultūras priekšstāvju (rakstnieku, mākslinieku) atvirzīšanos no sabiedriskās dzīves mudžekļa un noslēgšanās sevī, ievērojot vēl to, ka buržujiskās aprindās tomēr jau spiežas apziņa cauri, ka uz uzvaru tām nav ko cerēt». Jansons tomēr dekadentu mākslu uzskata kā 1906.—8. g. politiskās reakcijas pārejošu parādību, īsu atspulgu no Rietumeiropas dekadences, «kur jau tiešām buržuāzija nonākusi pie bezdibeņa malas un kur zem dekadences tiešām saprot grimstošas, nīkstošas buržujiskās sabiedrības baiļu, nespēka un izvirtības sajūtu atspoguļojumu mākslā un literatūrā, kur šīs sajūtas tad izpaužas sevišķā virzienā, kas iziet uz mākslas un literatūras novēršanos un attālināšanos no reālās dzīves tiešamības».**

Bet varbūt Jansons te maldās, turēdamies pie uzskata, ka proletāriskās revolūcijas sāksies tikai no pašiem Eiropas rietumiem un tātad latvju buržuāzija vēl jūtas tālu no bezdibeņa malas, izlaizdams no acīm, ka arī latv. buržuāzija jau sadūrusies ar proletārisko diktatūru aci pret aci. Vēlākie gadi tiešām rādījuši, ka šis virziens nav tikai pārejoša parādība, tāpat kā latv. buržuāzija nekad nav V. Eglīša cerētos «zelta laikus» piedzīvojusi un nekad nav jutusies pasargāta no Damokla zobena . . .

Bet, ja dekadenti ir buržuāzijas dzejnieki, kur tad ir proletariāta literatūra? Jansons pie šī jautājuma vēl pakavējas tikai garām ejot: «Mūsu dekadenti dikti tagad lec acīs un prasa, kāpēc tad no mūsu vidus neuzstājoties neviens dzejnieks. Nebaidieties, kungi, nāks laiks, kad tie būs! Un vai tad vispār var pateikt, cik daudz starp simtiem un simtiem kritušiem nav nopļauti arī nākamie dzejas un mākslas talanti un cik daudz nav īstu dzejnieku un mākslinieku tagad starp tiem, kuru rokas dzelžos slēgtas un kuri savu karsto galvu spiež pret logu restēm? . . .»***

Dekadenti vecās «sabiedriskās» mākslas tradīcijas (reālismu) atmet un ar lielu troksni pasludina «jaunromantisko» jeb «psiholoģisko» mākslu. Nevis dzīve ārpus mums, bet iekš mums — tāds esot «jaunās» un «dziļās» mākslas uzdevums . . .

Vai reālistiskā mākslā nav dziļa psiholoģiska analīze, gan ne rakņāšanās ap savu personīgo sīko «es», par kādu pārvēršas dekadentu psiholoģiskā māksla? Vai reālistu ražojumi nav bieži vien cīņas romantisma caurausti, it sevišķi dramatiskos, aizrau-

* *Г. Плеханов.* Чернышевский.
** *J. Jansons.* Fauni vai klauni? 7.—9. lpp.
*** Turpat, 38. lpp.

jošos sabiedrisku cīņu momentos, kad cīnītāji ar sajūsmu iet nāvē? ... Tur tiešām nav dekadentu erotiskā romantisma, kas jau tik daudz novazāts un tik daudz variācijās apstrādāts. Dekadentu jaunromantisms nozīmē aizgriešanos prom no reālās dzīves, kas savā attīstības gaitas plašumā vienīgi spēj mākslai dot mūžam jaunu, neizsmeļamu saturu. Tāpēc arī dekadentiem cits nekas neatliekas kā atkārtot vecum vecus motīvus, caur ko arī «jaunromantiskā» māksla pie mums iznākusi pavisam neīsta.* Savu iekšējo tukšumu dekadents nu cenšas pārklāt ar simbolisma tērpu. Viņi esot simbolisti.

«Ikdienišķā valodā runājot, mums zem simbolisma mākslā būs jāsaprot cenšanās likt tēliem un gleznām izteikt kaut ko lielāku un dziļāku, nekā pie pirmā acu uzmetiena mēs mākslas darbā redzam, aiz zināma konkrēta gadījuma likt nojaust dzīves plašumu un caur zīmējuma līnijām cauri atvērt izredzi uz dzīves tālākiem apvāršņiem. Bet tad jāsaka, ka šādā nozīmē lielā, īstā māksla vienmēr bijusi simbolistiska: tā nekad nav gribējusi sniegt nejauši uzķertus faktus, atsevišķas epizodes, nesvarīgus dzīves sīkumus, bet gan dzīvi viņas k o n c e n t r ē t ā veidā, izceļot tikai spilgtākos momentus, kuriem ir dziļāka un plašāka nozīme, un radot mums tēlus, kuros visspilgtāk un visraksturīgāk izteicas zināmas cilvēciskas jūtas un kaislības un ietveras viņu domas un centieni. Te dzejnieka idejai jādabū konkrēts veids caur visspilgtāko mākslas izteiksmes spēju ...»**

Dekadentu simbolisms tos noved pie mītu radīšanas, beidzot pat pie tautisku dieviņu meklēšanas. Tā dekadentu «mūžīgā» māksla nogājusi savu ceļu un atgriezusies atkal pie Lautenbaha. Ne par velti mūsu dekadentiskie dzejnieki saucas arī par jauntautībniekiem.

Dekadenti dēvējas par individuālisma priesteriem un indivīda brīvības karotājiem ... Proletariāts nav pret indivīdu brīvību. «Proletariāta nākotnes uzvara, kas visas važas sadragās, vienīgi spēj arī atnest indivīda brīvību, bet šī brīvība nav domājama ā r p u s sabiedriskas kopības. Proletariāts vienmēr ar cienību ir noraudzījies uz tiem lielajiem individuālistiem — Bajronu, Heini u. c., — kuri nekad nav varējuši apmierināties ar vecās sabiedrības nebrīvību un nevienlīdzību; vienmēr tie protestējuši pret cilvēka verdzinātāju — veco sabiedrisko iekārtu; bet tie to darījuši nevis sava «es», bet brīvākas un laimīgākas nākotnes sabiedrības vārdā, jo neviens nevar arī pats justies brīvs starp vergiem.»*** Turpretim galīgi pagurušo šķiru un dekadentu individuālisms ir tagad sauciens, ar kuru tie piekritējus vāc cīņā pret «personību iznīcinošo sociālismu». Tas ir sava garīgi nabadzīgā «es»

* Turpat, 67.—73. lpp.
** Turpat, 70. lpp.
*** Turpat, 76. lpp.

sīkpilsoniska tencināšana un dievināšana, kur punduris iedomājies par pārcilvēku un indivīda brīvība kļuvusi par izvirtību.

Dzīves noguruma un baiļu sajūtas dzen buržuāzijas aprindas un dekadentus atpakaļ misticismā. «Buržuāzija atsakās no sava agrāk sludinātā materiālisma, un atveldzinošu pašapmānīšanos tie cer atrast reliģijā. Buržuāzijas filozofija grib tagad ar nodomu pat sašaurināt zinātniskas atzīšanas robežas vai atkal mūsu prātam pieejamo un aptveramo pasauli aizplīvurot ar metafizikas miglu. Tā apzinīgi novēršas no pozitīvi zinātniskā pasaules uzskata slēdzieniem, jo tie vēsta tai iznīcību.»* Tā pat mēģina vest cīņu pret zinātni. Kāds dekadents saka: «Ir ļaudis, kas savā nožēlojamā garīgā aprobežotībā atrod visu saprotamu, pierādāmu un izskaidrojamu caur zinātni... Bet iekšējie mistiskie pārdzīvojumi atklāj visas šīs zinātnes bezspēcību...»

Proletariātam nav bijis nekad ko meklēt misticismā, šai savas bezspēcības apziņas filozofijā. Proletariāts tam stāda pretim uz zinātniskiem pamatiem celto dialektisko materiālismu. «Proletāriskais pasaules uzskats nepazīst un neatzīst nekādu metafiziku vai mistiku... Zinātniska atzīšana, nevis ticēšana — tas ir šī uzskata pamats.» Proletariātam nav ko bīties no jauniem un jauniem zinātnes atklājumiem un panākumiem; taisni otrādi — tam tie ar visiem līdzekļiem veicināmi, jo tie nevēsta tam nāvi, bet uzvaru; ar viņiem apbruņojies, tas visātrāk var uzvarēt. Zinātnes attīstība saskan ar proletariāta atsvabināšanu — tās abas iet roku rokā, viena otru stiprinādamas...

Tomēr ar to vēl šķīdonis nebija beidzies. Līdz ar revolūcijas sakaušanu arī sīkzemnieku-privātīpašnieku vienīgā izeja no sava grūtā stāvokļa — proti, maksāšanu samazināšana un zemju paplašināšana — bija atkal nojaukta.

Bet revolūcija bija tomēr atnesusi tai zināmu labumu tai ziņā, ka bija tomēr atvērusi durvis kādam jaunam lauksaimniecības attīstības ielokam, kas Latvijas sīkzemniecību vēl kapitālistiskā iekārtā varēja paglābt no šķietamās drīzās iznīcības, uz kuru to neatvairāmi dzina pēdējo gadu desmitu nepārtrauktie grūtie laiki jeb nepārtrauktā lauksaimniecības krīze; revolūcija bija atvērusi ceļu pa daļai jaunai tehnikai lauksaimniecībā — proti, pārejai no vienpusīgās graudkopības uz piensaimniecību lielā mērā. Caur revolūciju Baltijas sīkzemniecība bija tomēr nākusi tuvākos sakaros ar kaimiņu zemēm — ar Dāniju, Somiju, tāpat arī ar Iekškrieviju. Dānijā, šai sīkzemnieku zemē, pēdējie turējās virs ūdens galvenām kārtām ar savu piensaimniecību, ievērojot to, ka no Iekškrievijas varēja iegūt par smiekla cenu lopkopībā tik nepieciešamo koncentrēto lopbarību (eļļas raušus). Iekškrievijā, kur neviens vēl nedomāja pāriet uz racionālu lopbarību, šie saulpuķu eļļas, linsēklu

* Turpat, 119. lpp.

u. c. ražošanas blakusprodukti tika uzskatīti kā nederīgi atkritumi un gandrīz vienīgi pret sūtināšanas samaksu transportēti lielā daudzumā uz ārzemēm.

Piensaimniecība varēja dot vislabākās izredzes arī Latvijas sīkzemniekiem, ievērojot ērtos satiksmes līdzekļus ar Rīgu un ārzemēm, piena produktu pārdošanai, ievērojot tiešo satiksmi ar Iekškrieviju, koncentrētās lopbarības iegūšanai; beidzot, Latvijas piensaimniecībai nebija jāiztur nekāda konkurence ar Iekškrieviju, kā tas, piem., bija graudkopībai.

Dati tiešām rāda, ka no 1907. līdz 1914. gadam Baltijas sīkzemnieki galvenām kārtām likušies uz piensaimniecību, ar savu kooperatīvu palīdzību iepirkdami par jo niecīgu cenu izejvielas un jo izdevīgi pārdodami piena produktus. Tā līdz 1912. gadam Latvijā bija nodibināti pavisam 1087 kooperatīvi ar 161 650 biedriem, kuri savukārt apvienojās plašās apvienībās. Šīs abas plašās apvienības jau 1911. gadā ievedušas vairāk kā 400 000 pudu eļļas raušu, un viena pati Rīgas Lauksaimn. centrālbiedrība eksportējusi uz ārzemēm 1914. gadā jau ap $1^1/_3$ milj. märc. sviesta.

Pēc revolūcijas bija zināmā mērā uzlabojies arī graudkopības stāvoklis. Labības cenas, kas 1895.—99. gados bija nokritušas uz 69,4 kap. pudā un arī 1900.—4. g. turējās tikai uz 76,6 kap. pudā, 1905.—9. g. jau pacēlušās līdz 88,2 kap.

Vēl krīt svarā arī kāds cits moments. Sakarā ar 1906. g. 9. nov. likumu par iziešanu uz viensētām kaimiņu Latgalē sākās moža iziešana no ciematiem uz atsevišķām saimniecībām. Tā līdz 1914. gadam jau izgājušas uz viensētām $^1/_5$ daļa no visām Latgales saimniecībām. Pie neattīstītās rūpniecības tas rada lielu pārpalikumu «lieko ļaužu», kuri kā pauperi par smiekla algu plūst arī uz Baltiju pie sīkzemniekiem par algādžiem... Šie divi galvenie faktori, kuri izriet no Krievijas nepietiekošas kapitālistiskas attīstības, vienup, lauksaimniecībā, otrup — rūpniecībā un tādi sniedz Latvijas sīkzemniekam lētas izejvielas un lētu darbaspēku, ļauj Latvijas sīkzemniecībai vēl uz brīdi glābties no panīkšanas, taisīt vēl ieloku un uz brīdi atzelt.

Sakarā ar kooperācijas, zemstu utt. attīstību rietumguberņās arī sīkburžujiskā inteliģence, kura arī ģenētiski saistīta ar lauku sīkzemniecību, atrod plašu darbalauku. Sīkburžuāzija un viņas inteliģence šajos pēcrevolūcijas apstākļos sāk justies saimnieciski diezgan stipra, arī kapitālistiskai iekārtai Latvijā pastāvot, un bez kādām tālākām dziļākām revolūcijām. Te, šķiet, bez tiem Krievijas vispārējiem apstākļiem, kas sekmēja mazinieku un likvidatoru rašanos, jāmeklē ekonomiskais pamats mazinieciskam virzienam Latvijas sociāldemokrātijā, kurš galvenām kārtām rekrutējās no 1905. gadā partijā ieplūdušās sīkburžuāzijas un viņas inteliģences.

Bez tam jau arī politiskie apstākļi — samērā paplašinātās legālās iespējamības, legālu biedrību, kooperatīvu pieļaušana — varēja radīt ilūzijas par ievirzīšanos sociālismā bez revolūcijām, pa lēnu parlamentārisma ceļu, sīkas, atsevišķas reformas izkarojot.

Ir dabiski, ka šādos apstākļos šiem slāņiem apakšzemes revolucionāra partija nu šķita pārāk šaura, vienpusīga un dogmatismā ieslīgusi... Sīkzemniecība Latvijā taču atzēla arī pie kapitālisma un pat vēl spējāk nekā pie muižu saimniecības; tātad, šķiet, bija attiecīgi pārlabojama arī marksisma mācība par sīkzemniecību uzsūkšanu no lielsaimniecībām... Tā arī Latvijas maziniekos kļūst diezgan populārs revizionists Bernšteins, tālāk Dāvids, kā Marksa «labotājs» agrārjautājumā.

Vienīgi Latvijas strādniekam šī pēcrevolūcijas mierīgā attīstība nesolīja neko labu. Nerunājot par politiskiem apstākļiem, arī strādnieku materiālie apstākļi tomēr arvien pasliktinājās. Lai gan strādnieku nominālā dienas alga pēc revolūcijas it kā drusku cēlusies, piem., pēc dažām ziņām, Krievijā pilsētas strādniekiem 1903. g. caurmērā 217 k., 1904. g. — 213 k., 1905. g. — 206 k., 1906. g. — 232 k.,1908. g. — 215 k., 1909. g. — 239 k., laukstrādniekiem 1904.—5. g. — 65—67 k., 1906. g. — 72—75 k., bet reālā darba alga, ja ņemam vērā labības u. c. produktu pieaugušās cenas, stipri kritusi. Latvijas strādniekam vismazāk varēja rasties ilūzijas par iebraukšanu sociālismā mierīgā ceļā, gan taisni jo lielākā postā un nabadzībā.

Jansons, kas tik aktīvi pats dzīvojis līdzi 1905. gada revolūcijai, kas guvis tik daudz mācību no tās un, arī ārzemēs būdams, vēl ilgi nav zaudējis ciešus sakarus ar Latvijas revolucionāro proletariātu, cīnās ar visu savu revolucionāra temperamentu pret šiem «sīko darbu» meistariem-maziniekiem, pret šiem sīkiem darbiem,* kuri kā plēnes krājas uz gailējošām oglēm un tās slāpē nost; viņš sauc uzglabāt dzīvu revolūcijas kvēli, lai, jaunām revolūcijas vētrām pūšot, atkal liesmot liesmotu ikviens kā ērkšķu krūms.

Tiešām, ja jau buržujiskā dekadentisma strāva šķita apkarojama, tad jo draudošāks bija šis partijai svešais reformistiskais virziens, kas bija ieviesies partijā pašā, kas nenāca kā marksisma atklāts noliedzējs, bet kā viņa «labotājs», «papildinātājs» un tātad bija daudz mānošāks. Te tiešām bija savs pamats bažām, ka pie vispārēja atslābuma tas var darīt savu iespaidu arī uz latv. strādnieku apzinīgo daļu. Jansons ved pret to neatslābstošu cīņu gan Pēterpils latv. laikrakstos, kurus tas 1907.—9. g. vada, gan «Cīņā», kuras redakcijā tas atkal iestājas 1910. g., uz Briseli pārcēlies.

* Sīkie darbi. «Cīņa», 1912. g.

Šī novirzīšanās politikā no proletāriskās revolucionārās taktikas uz sīkpilsonisko reformisma taktiku nevarēja neizpausties arī ideoloģijā, un proti — pirmām kārtām tā parādās kā vēsturiskā materiālisma kritika un «papildināšana». Tas arī pilnīgi saprotams. «Vēsturiskais materiālisms, uz tagadni attiecinot,» saka Jansons, «nav nekas cits kā notiekošās proletāriskās kustības teorētiska izteiksme.»* Cenšanās šo proletārisko revolucionāro kustību novadīt sīkpilsoniska reformisma gultnē nevar neparādīties arī ideoloģijā, virsbūvē, kā cenšanās vēsturisko materiālismu atšķaidīt ar sīkpilsoniskām mācībām, lai tad jau ar to darītu refleksīvu iespaidu atpakaļ uz strādnieku kustību.

Lai arī diez cik mazvērtīgi būtu šo «kritiķu», M. Valtera u. c. ražojumi, lai arī diez cik maz ievērības cienīgi šie kritiķi paši, partija tomēr nevar paiet tiem vienaldzīgi garām, jo vairāk tāpēc, ka šai reakcijas laikā «M. Valters uzskatāms kā tips, kādus pēdējā laikā mēs pieredzēsim arvien vairāk», kā Jansons saka. Partijai arī te jāienes par visām lietām skaidrība un noteiktība, lai jo spēcīgāk atgrūstu pie malas visus sīkpilsoniskos pieklīdējus un pati paliktu iekšēji stiprināta.

Mūs tagad maz ko interesē pati polemika. Bet sakarā ar šo polemiku Jansons dod plašu teorētisku apcerējumu par vēsturisko materiālismu;** bez tam grāmatas pirmajā daļā vēl sevišķi apskatīti vēsturiskais materiālisms un zinātne. Ar daudziem jo raksturīgiem piemēriem no zinātņu (matemātikas, mehānikas, ķīmijas, fizikas, astronomijas, bioloģijas) vēstures J. pierāda, ka «katra zinātne ceļas sākumā no dzīves vajadzībām», ka «vispirms materiālās dzīves praktika ierauj jaunas stigas, pa kurām tad spiežas pakaļ teorētiska atziņa, papriekšu notiekas lieliskas pārmaiņas ražošanas tehnikā, kurām tad seko revolūcijas valdošos zinātniskos izskatos».***

Turpmākās daļās J. domā pakavēties pie jautājuma par vēsturisko materiālismu un mākslas teoriju, mākslas vēsturi, tāpat pie vēsturiskā materiālisma attiecībām pret moderno filozofisko materiālismu (sevišķi pie gnozeoloģijas problēmām).

Diemžēl, parādās atklātībā tikai dažas nodaļas no mākslas teorijas (par Jansona rokrakstā palikušiem rakstiem, kuri nebūtu gājuši bojā līdz ar b. Jansonu pašu, mums vēl trūkst tuvāku ziņu). Te pretēji buržujiskā estētikā parastam duālismam Jansons, kā konsekvents marksists, uzsver pirmām kārtām monismu. Tāpat kā atziņas teorijā (gnozeoloģijā) marksisti iziet no monista Spinozas uzskata, ka «domas un izplatījums ir vienas un tās pašas substances divi atribūti», Jansons, balstīdamies uz dažu zinātnieku pētījumiem, aprāda, ka arī estētiskā sajūta saistīta ar zināmiem

* *J. Jansons.* Vēsturiskais materiālisms.
** Turpat.
*** Turpat, I. d., 64. lpp.

psihiskiem procesiem, ka tie ir vienas un tās pašas parādības divas puses.

«Daiļu formu un sakaru tīkamais baudījums nav vienīgi abstraktais prieks, bet dzīvākā brīvākā elpā, paātrinātos sirdspukstienos un muskuļu līksmā spēka pilnībā mēs sajūtam, ka mūsu pašu «es» tiek no tā celts un nests. Varam aprādīt, ka ķermeņa fiziskie procesi saviļņo zināmā virzienā psihikas «intelektuālo garastāvokli», ka caur viņiem mūsu jūsmas īsti iegūst «spēju iekšēju dzīvību», jo viss, kas iekš mums pats par sevi vērtīgs, te parādās saskaņā ar mūsu pašu individuālās eksistences dziļākiem iekšējiem noteikumiem. Dzejas sevišķais fiziskais iespaids pastāv iekš tam, ka dzejnieks, pats fiziski ieviļņots un aizrauts, atrod tādus vārdus, kuri arī mūsu jūtām piešķir visu personīgās līdzjūtības siltumu... Māksla sniedz mums reizē ar psihisko arī tieši fizisko baudījumu. Formālais fiziskais faktors estētiskā baudījumā ir tikai viena puse, kura neatdalāmi savienota ar p s i h i s k ā m parādībām (atmiņā uzglabātiem atskārtumiem, fantāzijas darinājumiem, jūtu un gribas elementiem). Skaņas un krāsas, līnijas un formas ir — tā sakot — tikai kailais materiāls, kurš mākslas darba veidojumā iegūst savu organisko dzīvību, kad caur viņu izteicas cilvēces mainīgā, plūstošā jūtu pasaule. Un taisni šis m ū ž ī g i g r o z ī g a i s, m ū ž ī g i p ā r e j o š a i s s a t u r s īsti padara mākslu par to, kas viņa ir, — par cilvēces dzīvības un daiļuma avotu, par viņas jūtu un domu, skumju un ilgu, dzīves neizmērojamo sāpju un neizsmeļamo prieku izteiksmi.»*

Ārzemēs dzīvodams, Jansons tomēr nepalaiž garām nevienu kurmet raksturīgāku parādību latv. literatūrā, uz to neatsaucies. Viņš sniedz arī garākus apcerējumus par cittautu rakstniekiem (Ļ. Tolstoju, Bjernsonu, Mopasānu), kuri paliks kā marksistiskās kritikas paraugi mūsu rakstniecības kritikā. Reizē ar to Jansons uzstājas pret to «šķidrināto jūsmu sociālismu», kurš latv. kritikā «stipri ieplēties agrākā stingrā, skarbā marksisma vietā». Literatūrā daudz mēs tagad spirdzināmies ar dzejoļu limonādi, laiks jau būtu sen atgriezties pie paša ūdens avota — pie sabiedriskās cīņas un viņas skaidrās, dziļās teorijas. «Rādīt šo ceļu — tas varētu tagadējā momentā būt arī viens no marksistiskās kritikas uzdevumiem,» raksta Jansons.

Jansona stils izkopts līdz apbrīnojamai pilnībai. Te vairs nesastopamies ar laikrakstu žurnālista stilā parastiem spīdošiem, bet palētiem vizuļiem. Tas nav arī tēraudcietais, drusku pasmagais Fr. Roziņa zinātnieka stils. Un tas ir tomēr jo noteiktais, kā avota ūdens dzidrais un reizē elastīgais, varētu teikt, dzīvības pārplūstošais, krāsu mākslas bagātais stils, kurā ikbrīd izmirgo Jansona revolucionāra temperaments. Latviešu marksistiskā litera-

* *J. Jansons.* Vēst. materiālisms. 2. d. Par estētiskās sajūtas elementiem.

tūrā nav otra tik īpatnēja stila meistara. Kā spilgts piemērs Jansona marksistiskai kritikai — par R. Blaumani («Vārdā», 2. sēj.), kur pāris lappusēs J. devis tik plastisku Blaumaņa — mākslinieka veidojumu, kādu otru neatrodam latviešu diezgan plašajā literatūrā par Blaumani. Tāpat Jansons pirmais sniedz krievu valodā garāku apcerējumu par latviešu literatūras attīstību marksistiskā apgaismojumā (iekš M. Gorkija un V. Brjusova «Сборник латышской литературы», Петроград, 1916). Jansonam nākas arī vēl plašāk, lai gan vēl diezgan abstrakti, izteikties par proletārisko mākslu. J. nešaubās par viņas rašanos, lai gan ar zināmu skepticismu skatās uz tā laika latviešu «proletāriskiem» dzejniekiem un populārākā starp tiem — A. Švābē jau toreiz drīzāk saskata renegātu nekā proletārisku dzejnieku. Tas liecina, ka J. skepticisms toreiz nav bijis bez pamata.

Aizrādījis, ka jau daudz pazīstamu rakstnieku piegriezušies strādnieku pasaulei, caur ko viņu darbi guvuši nevīstamu svaigumu, Jansons turpina: «Proletāriskā kustība, vienmēr plašāka un stiprāka topot, pievilks arvien vairāk māksliniekus un rakstniekus, kuri galīgi pārraus savus sakarus ar buržuāziju un apzinīgi ņems dalību proletāriskās kultūras lielajā darbā. Un tomēr — to man gribētos visā noteiktībā uzsvērt — proletāriskā kultūra, proletāriskā māksla un literatūra var celties tikai no pašām darbaļaužu masām. Ne tikvien tai ziņā, ka kultūra var būt masu kopdarbs, ka jauna māksla un dzeja dzims no jaunas, kopējas sajūtas, no visu pārveidojoša proletariāta kolektīvisma, bet arī tanī šauri konkrētā nozīmē, ka tie būs paši proletārieši, kas mākslā un dzejā izteiks savu pasauli, savas šķiras likteni, savas sāpju mokas un savu uzvaras prieku.»*

Ilgā atrautība no latviešu revolucionārā proletariāta, ilgstošā emigrācija parlamentārisma zemēs (Beļģijā, Anglijā), kur strādnieku paaudžu paaudzes uzaugušas tredjūnijās un nepazīst revolucionāru cīņu, ar laiku tomēr saliec arī Jansonu. No 1912. gada sākas zināma atsvešināšanās no latviešu revolucionārā proletariāta, un Latvijas partijas 4. kongresā, 1914. gada sākumā, šķiet, savstarpēja nesaprašanās jau nav vairs nekad nolīdzināma. Nesaprašanās ir tik lielas, ka Jansonam šķiet, ka lielinieki ir tie, kas plēš kopā partijas karogus un sviež tos dubļos.

Arī pasaules kara sākumā J. tiek aizķerts no šovinisma viļņa. Mums nav ko slēpt arī šos Jansona maldus, mums nav ko slēpt, ka Jansons kara sākumā iekarst par Vācijas imperiālisma sakaušanu, pēc tam atkal par Krievijas carisma sakaušanu. Te varbūt vēl pēdējoreiz parādās 1905. gada latviešu revolucionāra savā ziņā nacionālistiskais viedoklis, kad Latvijas revolūcija tika bendēta vispirms no vācu muižniecības, tad no Krievijas carisma. Bet

* *J. Jansons.* Vai gaidāma mums proletāriskā māksla?

mums nav ko slēpt arī to, ka Jansons nacionālisma maldus drīz vien izdzīvo un nāk pie tā revolucionārā internacionālista (komunista) uzskata, ka proletariātam vienīgā izeja meklējama visu zemju imperiālistu sakaušanā un proletāriskā revolūcijā. Jau 1915. gadā kara jautājumā starp Jansonu un 4. kongresā uzvarējušiem lieliniekiem it kā nav vairs domstarpības.*

Jansons, būdams ilgi atrauts no revolucionārām masām, varēja, kā politiķis, dažu labu reizi jo rūgti maldīties savā mūžā. Bet aiziet no revolucionārā proletariāta un viņa partijas, pie kuras organizēšanas un veidošanas bija strādājis jau no jaunības, Jansons tomēr nebūtu varējis nekad. Pat tad, kad bija radušās nesaprašanās starp J. un revolucionāro proletariātu, Jansons tomēr nevarēja iet un negāja ticīgi vienus ceļus ar maziniekiem, kuri revolucionārās apakšzemes partijas darbu jau laida pār galvu, kuri šo darbu sajuta kā slogu un līdz ar savu «biedru Švābi» sūrojās, ka cilvēka dvēsele nevar ietilpt partijas paragrāfos. Kad arī kāds jo pazīstams citreizējs jaunstrāvnieks P. D. triviāli raksta: «Viss cilvēks neizkūst partijā kā cukura grauds ūdens glāzē. Partija savas darbības aplokā var uzņemt tikai mazu daļu no lielā sabiedriskā kopdarba,» — Jansona mērs ir pilns un viņš raksta pretī: «P. D. taču neliegs, ka ir bijuši, ir un būs tūkstošiem cilvēku, kas spēj izkust partijā, atdot partijai visus savus mūža spēkus un iet bojā partijas dēļ. Nav jāsaprot zem «partijas» tikai organizācijas šūniņa vien («pulciņu» vai «kolēģiju»), bet visa proletariāta atsvabināšanās cīņa viņas apzināto prasību un mērķu robežās. «Zem «partijas» es saprotu partiju lielā vēsturiskā nozīmē *(im großen historischen Sinne),*» saka pats Markss (sk. Mēringa brošūru *«Freiligrath und Marx»*). Un vai, pēc P. D. domām, šādā nozīmē saprastā «partijā» nav iespējams izkust? . . .»

Mēs runājam par buržuāzijas saimniecību, zinātni, mākslu, ar vienu vārdu sakot, par veselu buržuāzijas pasauli, kura kļuvusi valdošā buržujisko revolūciju laikā, kura spēj sevī ietvert savas šķiras locekļus — un ne tikai tos — caur un cauri ar visām viņu vissmalkākām dvēseles vibrācijām. Jansonam kopā ar revolucionāriem strādniekiem netrūka drosmes pat finansu kapitāla visvarenākos varas gados stādīt šai buržujiskai pasaulei pretī proletārisko pasauli.

Revolucionārā s.-d. (tagad komunistu) partija ir šī veidojošās proletariāta pasaule, kura ietver sevī arvien vairāk un vairāk visu strādnieku šķiru un katru cilvēku par sevi ar visām viņa dvēseles vibrācijām, izdarīdama pirmām kārtām revolūciju agrākā ideoloģijā, radīdama jau pa daļai savu proletārisku ideoloģiju.

Šī idejiskā revolūcija, kura jāuzskata kā pirmais posms proletāriskā revolūcijā, pastāv vecās psiholoģijas un ideoloģijas sa-

* Skat. *J. Jansons.* Latv. soc.-demokrātija kara laikā.

brukumā un jaunas, patiesi revolucionāras psiholoģijas un ideoloģijas radīšanā. Tikai pēc šī posma var sekot politiska revolūcija, t. i., politiskās varas sagrābšana, kad šī proletāriskā pasaule jau var nostāties pār agrāko buržujisko un to nomākt komunisma vārdā.

Viss 25 gadus ilgais posms no 90. gadu sākuma līdz 1917. g. Oktobra revolūcijai Latvijā un Krievijā jāuzskata kā šāds idejiskās revolūcijas posms, kad partijas darbs pastāv galvenām kārtām revolucionārās, proletāriskās ideoloģijas veidošanā. Arī možais 1905. gads vēl tomēr nenoved pie varas sakampšanas proletariāta rokās, jo «1905. gada revolūcija ir tomēr vēl stipri nacionāla revolūcija, turpretim proletariāta varas jautājums izšķirams tikai sakarā ar vispasaules revolūcijas stāvokli» (P. Stučka); 1905. gadā tas nav vēl nobriedis, gan tikai 1917. gadā ... Un tas izklausās gandrīz pēc fatālisma, ka Jansons, kas tik braši parādās uz vēstures skatuves līdz ar šo posmu, kā viņa jo aktīvais un varbūt spilgtākais priekšstāvis, 1917. gadā beidzās līdz ar šo posmu, nedabūdams redzēt viņa augļus.

Tā Jansons uzskatāms kā šī pirmā revolūcijas posma darbinieks *par exellence*, kuram visa dzīve tiešām bijusi vai vienīgi šādi saprastas «partijas» darbs.

Kā ir veikts šis darbs, šī «cīņa ap strādnieku galvām»? Proletāriskās ideoloģijas veidošanās darbs Latvijā nav noticis mierīgos apstākļos: tā ir bijusi viena nemitīga cīņa, kura ir bijusi jāizcīna pret viņai jo naidīgo buržujisko un pat feodālo ideoloģiju, pret sīkburžujisko reformismu, kurš šo revolucionāro ideoloģiju gribējis aptumšot.

Starp Jansona un arī citu marksistu brošūrām un daudzajiem avīžu rakstiem nebūs atrodams neviens, par kuru varētu rasties domas, ka tas rakstīts «tīri personīgas teorētiskas intereses pēc» un nevis aiz «revolūcijas zaldāta» dziņas un apziņas aizstāvēt proletārisko ideoloģiju, šo veidojošos pasauli, kura līdz ar to veidojama tālāk. Tāpēc arī neviens Jansona raksts nav apskatāms citādi kā vien visciešākā sakarā ar tiem ekonomiskiem un politiskiem apstākļiem, kuros tas radies ...

Jaunas ideoloģijas izveidošanas darbs ir, bez šaubām, daudz grūtāks darbs nekā vecās ideoloģijas sagraušana, kuru jau pati ekonomiskā dzīve plēš pušu pa visām vīlēm.

Neskatoties uz to, ka Latvijas partija jau varēja saņemt še zināmu mantojumu no vecākām partijām, piem., no Vācijas partijas, tomēr daudzi jo svarīgi un komplicēti jautājumi bija jāatrisina patstāvīgi, balstoties uz Marksa un Engelsa mācības. Un ne tikai jāatrisina priekš vietējiem konkrētiem apstākļiem teorētiski. Bet 1905. gada revolūcija, kura sekoja uz pēdām un kura visā visumā norisinājās zem jaunās partijas sarkanā karoga, prasīja šo jautājumu atrisināšanu tūliņ pašā dzīvē. Tā tas pa daļai

bija ar varas jautājumu, kurš teorētiski marksistiskā garā nebija plašāk apskatīts arī citu partiju literatūrā. Tas pats dievs nacionālā jautājumā. Arī Latvijas agrārapstākļi prasīja īpatnēju atrisinājumu. Tas pats daudzos citos jautājumos. Partija tomēr, it sevišķi revolucionāras cīņas bagātajā 1905. gadā un vēlāk, bija devusi šiem jautājumiem revolucionāru, marksistisku atrisinājumu, pie tam ne tikai teorijā, bet bieži vien arī praksē. Tā Latvijas proletariāta ideoloģija pēc 1905. gada revolucionārām cīņām nebūt vairs nebija tik pārāk tukša un neizkopta. Tā bija izveidojusies revolūcijas ugunīs, cīņā pret pretiniekiem. Katrs jautājums te ir šķilts kā krams, dzirkstīm sprēgājot, līdz izšķilts proletāriskās, revolucionārās domas kristāls.

Ko te Jansons vēl klāt nesis, ar ko viņš vēl padarījis bagātāku latviešu proletariāta ideoloģiju?

Tā ir proletāriskā ideoloģija šaurākā nozīmē, proti, mākslas teorija un kritika, filozofija, zinātne, pie kuras Jansons atgriežas atkal un atkal savā mūžā.

Vispirms jaunībā sarakstītās, toreizējā Baltijas nomidzenī pārdrošās «Domas par jaunlaiku literatūru», kurām lemts izskanēt kā Latvijas revolūcijas laikmeta spilgtai uvertīrai. Tad «Fauni vai klauni?», pie kuriem Jansons pakavējas, no revolūcijas virsmas nākdams, kur jau viņš, kā marksists, noteikti nostāda pretim buržujiskai ideoloģijai — proletārisko ideoloģiju, lai gan, asā polemikā ierauts, nespēj vēl pietiekoši pie viņas pakavēties. Beidzot sakarā ar vēlākām vispusīgām marksisma studijām emigrācijā uzsāktie dziļi nopietnie populārzinātniskie apcerējumi par proletārisko ideoloģiju, kuri atrisināti «Vēsturiskā materiālismā», bet nepabeigti.

Jansonam, tāpat kā Fr. Roziņam un kā dažam labam latviešu marksistam teorētiķim un reizē revolūcijas praktiķim, tikai pa revolūcijas starpbrīžiem, revolūcijas atplūdu laikmetiem, atliek brīdis ķerties pie nopietniem zinātniskiem darbiem un monogrāfijām. Bet arī tad kļūmīgie emigrācijas, cietuma, trimdas un katorgas apstākļi, kuros tie jāpaveic, reti tos saudzē, pēc lieliem upuriem paveiktus. Tā tas ar Roziņa «Latviešu zemnieka» 2. daļu, kuras materiāli izgaist pa cietumiem un etapa punktiem; tā tas laikam arī ar Jansona vēlākiem nopietniem darbiem.

Tomēr arī tas, kas uzglabājies, paliek kā liels mantojums proletariāta turpmākām paaudzēm. Kā pie ikvienas nopietnākas Latvijas ekonomiskās studijas ķeroties, katram būs jaatbalstās uz Roziņa «Zemnieka», tā pie proletariāta ideoloģijas tālākas veidošanas būs bieži jāatgriežas pie J. Jansona rakstiem.

Klusais

PIEZĪMES PAR LATVIEŠU IDEOLOĢIJAS VĒSTURI

I DAĻA

LĪDZ 1905. GADA REVOLŪCIJAS PRIEKŠVAKARAM

Maskavā, «Prometejs», 1925. 160 lpp.

I. KAPITĀLA AKUMULĀCIJAS LAIKMETS LATVIJĀ

(NO 18. LĪDZ 19. GS. VIDUM)

Saimnieciskā attīstība 18. gs. otrā pusē

Anglijas rūpnieciskā revolūcija 18. gs. otrā pusē, pēc kuras Anglija vēl jo sekmīgāk izveidojas par rūpniecības valsti, rada stipras pārmaiņas visas Eiropas sauszemes ekonomiskā dzīvē.

No Anglijas rodas liels pieprasījums pēc labības; uz pasaules tirgus labības cenas ceļas. Līdz ar to ierosinās lielas pārmaiņas Eiropas sauszemes un arī Latvijas lauksaimniecības tehnikā. Augstas labības cenas mudina muižniecību par ražas pacelšanu, lai tā paceltu savus ienākumus.

Tiek atmesta trīslauku sistēma un meklēta jauna sistēma, kur nebūtu tik daudz zemes jāatstāj papuvē un tomēr nebūtu pārmērīgi jānoplicina arī pati zeme. Sākas pētījumi augu fizioloģijā, lai atrastu, kādas barības vielas vajadzīgas augam priekš augšanas. Bet tad jau arī: kādas vielas vajadzīgas labībai priekš labas ražas, lai jau tad šīs vielas sniegtu zemei vēl klāt dažādu mēslu veidā.

Tā līdz ar Anglijas rūpniecības revolūciju ievirzās arī vesela revolūcija agrokultūrā un līdz ar to bioloģijā vispār (piem., angļu pētnieka Helsa pētījumi augu fizioloģijā 18. gs. pirmajā pusē). Ja senāk lauksaimniecībā viss notika pēc senu senām paražām, neizprotot dažādo lauksaimniecības procesu nozīmi un atstājot to dieva ziņā, tad tagad, pārejot uz jaunu sistēmu, lauksaimniekam vajag izprast ar prātu (latīņu val. *ratio*) katru procesu lauksaimniecībā, lai attiecīgi — racionāli saskaņā ar dabaszinātnes prasībām — to pielietotu. Tikai tad var būt labi panākumi.

Racionālisms

Tā racionālisms ieviešas dabasspēku (zemes) izmantošanā, lauksaimniecības tehnikā.

Līdz ar to muižnieks-feodālis sāk pārvērsties par muižnieku-lielgruntnieku (помещик), kurš organizē plašu muižas saimniecību uz racionāliem pamatiem, tā saucamo racionālo saimniecību, kas jau organizēta kaut cik uz kapitālistiskiem pamatiem.

Racionālisms sāk iespiesties arvien vairāk arī citās dzīves nozarēs, par cik to prasa mantīgās šķiras intereses.

Racionāla lauksaimniecība vispirms prasa jaunas attiecības pret ražošanu no darba darītāja puses; tās panākamas, izmainoties attiecībām starp muižniekiem un viņu dzimtcilvēkiem. Arī te iespiežas «racionālisms».

Agrāk ar fizisku varu, ar vagara spieķi piespieda zemnieku strādāt. Šī laikmeta ideoloģija izpaudusies Bankava pirmos spredikos latviešu valodā; viņu galvenā ideja izteikta vārdos: «Klausi to kungu, klausi to gaspažu, un, ja tu neklausīsi, tā paklausība tev tiks uz muguras uzrakstīta.» To pašu dzirdam arī no katķisma un bībeles* (it sevišķi vecās derības); arī viņu morāle ir īsa un asa: «Tev būs!»

Tagad arī dzimtkungu un dzimtcilvēku attiecības sāk kaut cik pārmainīties. Piespiests, uz iebaidīšanas vien organizēts darbs nav tomēr produktīvs darbs; tāpēc nav racionāli tādā veidā izkalpināt strādnieku. Darbs ir daudz produktīvāks, ja strādnieks var izprast pašu darba procesu, ja strādnieku var darbā ieinteresēt. Bet tas iespējams, ja darba strādniekam tiek sniegtas tomēr kaut kādas zināšanas, ja strādnieks netiek tomēr pārmērīgi un ikkatru brīdi nospiests fiziski un psihiski, ja tam tomēr ir brīvs brīdis, kad tas var izklaidēties un izpriecāties, lai ar spirgtiem spēkiem un jo lielākām sekmēm dotos turpmākā darbā. Tāpēc sakarā ar šīm pārmaiņām ekonomiskā dzīvē un ekonomiskās interesēs mēs muižniecībā un garīdzniecībā novērojam kaut zināmu cenšanos iepazīties ar zemnieku dzīvi, cenšanos kaut cik tuvināties zemniekam, lai tad spētu viņa psihi attiecīgi organizēt un noskaņot priekš šī darba; lai ar patīkamām jaukām mācībām iežūžotu viņu jaunā iekārtā, padarītu viņu tai piekļāvīgu un pielāgotu viņu tādām ražošanas metodēm, kuras vēl jo vairāk to izkalpina, bet muižniekam dod vēl jo vairāk peļņas.

Tāpat novērojam zināmu cenšanos atļaut zemniekam-saimniekam kaut cik atzelt, jo no galīgi panīkuša saimnieka nav nekas iegūstams, turpretim no turīga, neatlaidīga, taupīga un lēnprātīga saimnieka ļoti daudz... Tāda ir šī jaunā laikmeta morāle.

K. Fīrekers[1]

Kristaps Fīrekers ir viens no pirmiem šī laika liberālās muižniecības ideologiem, kas iet noteikti šai virzienā. Viņš vairāk kā jebkurš no garīdzniekiem tuvinājies latviešu zemniekam, pārgājis pat dzīvot tieši zemnieku vidū un apņēmis zemnieci sev par sievu; savas latviešu valodas zināšanas un novērotāja spējas

* Pirmais latv. katķisms parādījies 1585. g.; bībele latv. tulkojumā (tulk. E. Gliks) parādījās 1685.—1689. g.

izmantojis priekš jo pamatīgas iepazīšanās ar latviešu zemnieku; savas nenoliedzamās dzejnieka dāvanas izlietojis — kā zemnieku sirsnīgs draugs — priekš tam, lai muižniecības jaunās prasības attiecībā uz strādniekiem (čaklību, paklausību, dievbijību un dvēseles skaidrību) tērptu jo dzejiskā, mīlīgā valodā. Mīlinošie pamazināmie vārdi, atskaņas, ritums, pat aliterācijas — tas viss ir kas gluži jauns šī laikmeta latviešu rakstniecībā. Piemēram:

Klusi dusi Kristus rokās,
Kas par tevis cietis mokas,
Pestīj's tavu dvēselīt'.
Tevi sargā eņģelīši,
Dieva stipri sulainīši,
Klusi dusi, zeltainīt.

Pat debesīs dievam ir paklausīgi sulaiņi. Kā lai zemes virsū tas būtu citādi? ... Fīrekers ir pirmais no vācu garīdzniekiem, kurš tik tālu izkopj latviešu valodu un mākslas dzeju.

Vecais Stenders[2]

Vēl nenoteiktāks ir Vecais Stenders (1714.—1796. g.). Viņš ir vācu filozofa-racionālista Volfa skolēns un izglītojies Vācijā. Vācijā Anglijas rūpniecības revolūcijas iespaids bija vēl labu tiesu stiprāks nekā Latvijā, un racionālisms, šīs kapitālisma attīstībā tikko ierautās muižniecības pasaules uzskats, te ir pilnos ziedos.

Volfs un citi racionālisti novilka jau diezgan stingru robežu starp teoloģiju un filozofiju, kura vēl apvienoja sevī dažādas tikko aizmetušās zinātņu nozares. Viņi uzsver, ka reliģija var gan saturēt sevī tādus elementus, «kas iet pār cilvēka saprašanu», tomēr ne tādus, kas runātu pretī cilvēka prātam ... Ekonomiskā attīstība jau prasīja zināmas lomas piešķiršanu arī zinātnei.

Tirdzniecības kapitālisms, kurš tai laikā Vācijā sāka attīstīties vēl možāk nekā Latvijā, atradīs racionālistā Volfā savu priekšstāvi arī iekš sekojošā. Volfs atzīst, ka tā saucamās dabiskās tiesības pastāv vienlīdz priekš turkiem, ebrejiem, kristītiem ... Zināma vienlīdzība tiesībās bija nepieciešama tirdzniecības attīstībai. Ticības nevienlīdzība kavēja brīvus sakarus it sevišķi ar ebrejiem, toreiz aktīvākiem tirgotājiem. Arī Vecais Stenders, Latvijā pārbraucis, pieder pie masoņiem un neatzīst ticību nevienlīdzību.

Tomēr tas nenozīmē, ka kapitālisms uz Eiropas sauszemes jau būtu tik tālu attīstījies, ka varētu jau liberālā muižniecībā pacelties balsis arī pret dzimtbūšanu un absolūto monarhiju. Volfs, tāpat kā viņa skolēns Vecais Stenders, ir apgaismotā absolūtisma neaprobežotas varas un dzimtbūšanas aizstāvis, jo «pavalstnieku

prāta spējas tomēr stipri vien aprobežotas» un tie turami stingros grožos.

Vecais Stenders, Vācijā ilgus gadus pavadījis, turienes liberālās muižniecības centienus un Volfa filozofiju izstudējis, — Latvijā par mācītāju būdams, mēģināja līdz mūža beigām sekot racionālisma principiem, par to nereti izpelnījās reakcionārās muižniecības un garīdzniecības nicināšanu, jo tās vēl neizprata kapitālistiskās tendences Latvijas dzīvē.

Viņš māca darba strādniekam atpūtas brīdī dzīvesprieku, par cik tas nepieciešams sekmīgam turpmākam darbam, piem., «Ziņģu lustēs»:

Sniedziet, meitas, rociņas,
Lai mēs danci griežam
Še uz zaļas ganības,
Rokas rokās spiežam.
Pūt nu, resnais stabulnieks,
Puiši, ceļiet kājas!
Dziesmas, danči, jakts un prieks
Tautas bērniem klājas.

Vecais Stenders izdevis arī daudz rakstu par dažādām dabas parādībām un rūpējies par zemnieku kārtas izglītošanu — atkal, cik tas tai nepieciešams, priekš tiešā darba un apkārtējās dabas izpratnes. Tā, piem., viņš raksta savā «Augstās gudrības grāmatā» par gaisu:

«Tā zilā debess velve iraid tīrs gaiss, kas tik lab ir kā tīrs tukšums un bezgalīgs, tumšs bezdibens. Šis tukšums top caur saules un zvaigžņu gaišumu, kas to bezdibeni visur pārņem, nozilots.»

(«No tā lielā debesgaisa».)

Vecais Stenders racionālists, neiedomā, ka, salīdzinādams debesi ar bezgalīgu, tumšu bezdibeni un tukšumu, viņš var dažā labā radīt arī bezdievīgas domas. Tā dažā labā vietā Stenders, teologs, ļaujas apēnoties no Stendera, filozofa.

Tālāk viņš māca saimniekus būt taupīgiem un pāriet uz daudzlauku sistēmu, lai turība augtu:

«Ak, kas tas par jauku lietu būtu, kad latvieši vairāk uz ābolu dārziem, kartupeļu un citu labu sakņu kopšanu, visvairāk uz dābola sēšanu dotos, caur ko tiem vairāk un labākas lopu barības un no tā turplikam vairāk sūdi un jo taukāki lauki atlēktu.»

(«No latviešiem».)

Bet visam tam staro pāri filozofija par lēnību, pazemību un padevību kungam, jo no tā viss labums:

«Mācies daudz gudrības, ka būs prātu cilāt, pa godam dzīties, tikuši dzīvot, jauki dziedāt, laikus nolemt un gaisu saprast, pa-

sauli pazīt un uz debes' skatīties, vecākus cienīt, kungam un gaspažai pie rokas iet un savu maizi ar godu pelnīt.»

(«Gailis».)

Lai dziesmas skan no labu kungu goda,
Tie mūsu laimes tēvi ir, —
Tie labus glābj un ļaunus soda,
Jo viņu cilts no debess ir.
Lai dievs jūs, kungus, apsvētī!
Jūs esiet viņa vietnieki.
— — — — — — — — — — —
Mēs kalposim jums lustīgi,
Tad būsim visi laimīgi.

(«Laimes tēvi».)

Dažreiz gan Vecais Stenders uz brīdi it kā atsvabinās no šīm savām mācītāja klaušām, kuras tas pilda, kunga dienestā būdams; uz brīdi aizmirst mācītāja morāli un apskata lietas ar tautsaimnieka aci. Un tad viņam beidzot jāatzīst par īstiem maizes tēviem ne kungi, bet gājēji-zemnieki, kas kungiem visu sagādā:

Jūs, kungi, klausaities! 15
Mēs maizes tēvi esam,
Mēs jums to maizi nesam
Ar saviem sviedriņiem,
Kā saviem audzēkņiem.
No kā ir jūsu lauki
Tik bagāti un tauki?
Kas ar, kas sēj, kas pļauj?
Kas šķūņos mantu krauj?
Kas rijā kuļ un vētī?
Kas pilda jūsu klēti?
To mēs vis' padarām,
Priekš jums mēs sakrājam.
Kur jūsu peļņi ir?
Jūs brangi gatavnieki!
Caur ko nāk jūsu prieki?
Un kas tos pelnīja?
Mums pieder teikšana.
Šīs rokas priekš jums strādā,
Un sviedri vaigā rāda,
Kā tēvi pūlējas,
Lai bērni lustējas.

(«Maizes tēvi».)

Tomēr Vecais Stenders nekad neiedrošinās attīstīt plašāk šo domu. Stenders, mācītājs, drīz vien iekaro atkal savas tiesības.

Vecā Stendera pēcteči

Vecā Stendera pēcteči ar saviem tulkojumiem no cittautu valodas un lokalizējumiem staigā sava priekšgājēja pēdās, lai gan nesasniedz viņa valodas skaidrību un to dzejiskumu, kas Vecā

Stendera rakstos vienā otrā vietā tomēr sastopams, piem., Vecā Stendera aliterācijas iekš «Rāms laiks».

Jaunais Stenders «Žūpu Bērtulī», pirmā lugā latviešu valodā, izved morāli, ka kungiem nevajag savus ļaudis pārāk apdzirdināt, jo no paputējuša saimnieka kungs var saņemt maz kādu labumu.

Saimnieciskais stāvoklis 19. gs. sākumā

Pārmērīgā ekspluatācija un zemnieku zemju piesavināšana, kura sakarā ar augošām labības cenām attīstās it sevišķi 18. g. simteņa beigās, noved tomēr pie plašiem zemnieku nemieriem, neskatoties uz šī laika latviešu rakstniecības noteikti iemidzinošo iespaidu.

Šie plašie zemnieku nemieri, kuriem vēl pievienojas tai pašā laikā Francijas revolūcijas varenais iespaids, spiež muižniecību uz brīdi atkāpties drusku atpakaļ. Muižniecība ir spiesta izdot 1804. gada likumu, kurš novelk stingras robežas starp zemnieku un muižas zemi un stingri nosaka zemnieku klaušu lielumu. Arī kontinentālā blokāde, kuru ir spiests atbalstīt Aleksandrs I un kura nepieļauj izvest labību uz Angliju, satur muižniecību dažus gadus šī likuma robežās. Tomēr pēc Napoleona kariem un blokādes krišanas labības cenas ceļas vēl jo trakāk un muižniecība iekarst par 1804. gada likuma atcelšanu, jo tas kavē kapitālisma attīstību, pirmkārt, nepieļaudams muižas zemes paplašināt daudzlauka sistēmas ieviešanai un, otrkārt, nepieļaudams zemniekus daudz intensīvāk izkalpināt.

Humānisms

Šie liberālās, kapitālismā ierautās muižniecības centieni pēc 1804. gada likuma atcelšanas gan allaž tērpušies skaistās frāzēs par zemnieku brīvlaišanu un dzimtbūšanas atcelšanu, lai slēptu to rūgto biķeri, kas zemniekam tiek tomēr sniegts ar dzimtbūšanas atcelšanu un viņa zemes atņemšanu.

Otrup, šai liberālai muižniecībai jāiztur diezgan karsta cīņa pret tuvredzīgo feodālo muižniecību, kura baidās no brīvlaišanas sekām un no zemnieku «personīgās brīvības»; kura vēl nesaprot, ka zemnieki, kam caur brīvlaišanu atņemta zeme, t. i., viņu galvenais ražojamais līdzeklis, neskatoties uz savu «personīgo brīvību», nonāk vēl lielākā ekonomiskā atkarībā no vienīgā darbaspēka pircēja — muižnieka.

Kā šīs liberālās muižniecības ideologi minami tādi humānisti un apgaismotā absolūtisma aizstāvji kā Garlībs Merķelis[3] u. c., kuri cilvēkmīlestības vārdā cīnās par dzimtbūšanas atcelšanu.

G. Merķelis un daži liberālie muižnieki tiek vēl šobaltdien no daudziem uzskatīti kā zemnieku draugi un nespēcīgo aizstāvji pret

stipro varmācībām. Nebūs jau noliedzams, ka subjektīvi G. Merķelis, i Vecais Stenders tiešām tādi būs arī bijuši. Un tomēr mums rūp aiz šīs humānisma ideoloģijas čaumalas atrast īstos ekonomiskos pamatus... G. Merķelis tomēr bija ne vairāk, ne mazāk kā zināmas ļaužu šķiras priekšstāvis. Kādi nu bija tie objektīvie e k o n o m i s k i e cēloņi, kas spieda G. Merķeli, kā liberālās, kapitālisma apdvestās muižniecības priekšstāvi, uzstāties par dzimtbūšanas atcelšanu un kopā ar liberālo muižniecību pat pie absolūtās monarhijas — Krievijas carisma meklēt atbalstu šiem saviem centieniem.

Fr. Mērings raksta* par to laikmetu, kad kapitālisms laužas iekšā kādas zemes ekonomiskā dzīvē (un Latvijā tāds laikmets bija 19. gs. sākumā): «Absolūtā monarhija, iejaukdamās zemes saimnieciskās attiecībās, cenšas sekmēt tā saucamo nacionālo bagātību, t. i., preču ražošanas attīstīšanos. Šī iejaukšanās nebūt nenāk par labu darbaļaudīm, bet kapitālistiskās ražošanas kārtībai un pie tam gan tieši, gan arī netieši, atceļot vai arī atvieglinājot dzimtbūšanu, ceļot skolas utt. Dzimtcilvēki, kuri nolemti mūžīgam badam, drīz vien ieron turēt rokas klēpī, atstāt zemes neapstrādātas utt. Dzimtbūšanas atcelšana, ja tā saistīta ar zemnieku stāvokļa uzlabošanu, var sekmēt nacionālo bagātību pavairošanos.»

G. Merķelis

Ne par velti vai visas buržujiskās tautsaimniecības mācības grāmatas atzīmē to faktu, ka 1 angļu algas strādnieks pastrādā par 8 krievu dzimtcilvēkiem. Un G. Merķelis, kā dzimtbūšanas atcelšanas karsts aizstāvis, savos «Latviešos» tikai tāpēc pieved visus tos daudzos iebildumus, kurus ceļ reakcionārā muižniecība pret dzimtbūšanas atcelšanu, lai tos sasistu drumstalu drumstalās.

Latvietis esot «ļoti izšķērdīgs», «padevies dzeršanai», «nesaticīgs un lopiski mežonīgs dusmās», «no dabas slinks» utt.

G. Merķelis pierāda, ka tomēr «šo tautas tagadējo kļūdu dēļ brīvlaišana nevar kļūt bīstama, bet šīs kļūdas caur viņu vēl tiks iznīcinātas». Kapitālisms izmācīs visus slinkos un nepaklausīgos. «Ja zemniekam tiktu dota brīvība un zeme uz taisnīgiem noteikumiem (ne par brīvu! — *Kls.*), tad grozītos visa aina. Visi neapstrādātie zemes gabali tiktu apstrādāti. Dažu gadu laikā muižu īpašnieki savu mantu divkārt pavairotu, un valsts būtu pelnījusi neizsakāmi daudz. Tūkstošiem peļņas avotu sāktu plūst zem brīvības svētīgā iespaida» (G. Merķelis. Latvieši).

Lūk, ekonomiskie pamati G. Merķeļa un liberālo muižnieku humānajiem centieniem pēc dzimtbūšanas atcelšanas.

---

* *Fr. Mehring. Die Geschichte Deutschlands.*

Kapitālisms 19. gs. sākumā spiedās Latvijā iekšā daudz noteiktāk nekā 18. gs. Ja Vecais Stenders vēl i neiepīkstas par dzimtbūšanas atcelšanu un visu svaru piegriež darba cilvēka «iekšējai» izkopšanai priekš nesaudzīgās pusfeodālās, puskapitālistiskās ekspluatācijas, tad G. Merķelis jau uzstājas droši par dzimtbūšanas atcelšanu un par kapitālistisko iekārtu. Vai tāpēc mums G. Merķeli vainot? Nē, taisni tāpēc, ka viņš pirms dzimtbūšanas atcelšanas tik noteikti uzstājās par kapitālismu un, neskatoties uz savu vājību, uz savām mānīgām humānista frāzēm*, tomēr saprot šīs pārmaiņas dziļāko ekonomisko būtību, viņš mums jāuzskata kā dzimtbūšanas beigu gadu progresīvākais (kāds nu Latvijas muižniecības un garīdzniecības pārāk konservatīvā atmosfērā varēja rasties!) un dziļākais domātājs.

Marksistiem vienmēr ir bijušas svešas tās ilūzijas, it kā Latvija «būtu varējusi paiet secen kapitālisma attīstības posmam, ka tā varētu izlēkt no viņa vai pārlēkt viņam kaut kādā citā ceļā kā vien šķiru cīņas ceļā uz šī paša kapitālisma bāzes un viņa robežas»**.

Tas jāsaka mums pretim visiem latviešu rakstniecības vēsturniekiem-ideālistiem.

G. Merķeļa «nelaime» bija tā, ka viņš nebija diezgan konsekvents šīs attīstības aizstāvis.

1817.—1819. gadā tika izdots likums par dzimtbūšanas atcelšanu Kurzemē un Vidzemē. Bet vai 17. un 19. gada likumdošanas akti nozīmēja jau tiešām noteiktu pāreju uz kapitālistiskām attiecībām? N e b ū t n e! Zemnieki gan pazaudēja zemi, savu ražojamo līdzekli. Bet no zemes nodzītie zemnieki (tātad jau bezzemnieki) vēl nebūt nebija «personīgi brīvi», t. i., vismaz tik brīvi kā algas strādnieki kapitālistiskās zemēs; viņiem pat nebija pārvietošanās brīvība; viņiem nebija atļauts aiziet no sava pagasta, vēlāk no savas draudzes, lai muižniekam nezustu iespēja šos «brīvos pilsoņus» uz viņu pašu agrākās zemes un daudz intensīvāk izkalpināt muižnieka labā. Muižnieks ar 1817.—19. g. likumiem bija no visiem saviem pienākumiem pret zemniekiem atsvabināts, bet zemniekiem (faktiski jau bezzemniekiem) bija palikuši visi viņu agrākie dzimtcilvēku pienākumi pret muižnieku un vēl pievienojušies daudzi jauni klāt, kā muižu algādžiem.

Šīs dzimtlaiku attiecības Latvijā tika līdz pamatiem nojauktas taisni 100 gadus vēlāk — 1917. un 1919. g., padomju varas laikā. Turpretim pēc 1819. gada šī pāreja no dzimtbūšanas uz kapitālismu ievirzījās ļoti lēnas un mocošas attīstības gultnē, ievērojot to, ka ap 1825. gadu sāka labības cenas krist un iesākās agrār-

* Bet taisni šinīs frāzēs latv. rakstniecības vēsturnieki atraduši G. Merķeļa galveno nopelnu!

** Pēdiņās minētos vārdus b. Ļeņins attiecina uz Krieviju 20. gs. sākumā (sk. viņa «Две тактики»).

krīze... Kas revolūcijā būtu paveikts vienā divos gados, tas tagad izvilkās uz vairākiem gadu desmitiem. Bet «reformu ceļš», saka b. Ļeņins, «savienots ar milzīgiem kavēkļiem, sastrēgumiem, te jo mocoši un lēnām notiek tautas organisma pūstošo daļu atrofēšanās. No viņu lēnās pūšanas un trūdēšanas visvairāk nākas ciest strādniekiem un bezzemniekiem. Turpretim iet revolūcijas ceļu — priekš proletariāta nozīmē iet pa vissekmīgākās, visvieglākās (vismazāk sāpīgās) operācijas ceļu.»

Turpretim G. Merķelis jau bija apmierināts arī ar 1817. g.— 19. g. juridisko aktu un to ilgstoša pārejas laikmeta režīmu, kas iegrūda latviešu bezzemnieku vēl divkārt grūtākā stāvoklī. G. Merķelis bija jaunībā progresīvs domātājs, bet savās vecuma dienās sīks reformists un nekad ne kaut cik noteikts revolucionārs, kas saprastu, ka muižnieku privilēģijas ir atceļamas un nevis zemniekiem par dārgu naudu atpērkamas.

Un tā notikās, ka viņa skaistajām frāzēm par «zemnieku labklājību pēc dzimtbūšanas atcelšanas» faktiski sekoja pēc dzimtbūšanas atcelšanas vēl lielāka nebrīvība un izkalpināšana un uz ilgiem gadiem kapitāla «pirmuzkrāšana» parādījās visā savā asumā.

G. Merķeļa pēcteči

G. Merķelim ir daudz pēcteču starp latviešu dziesminiekiem. Te jau nu gan vairs sastopam tikai paretam sirsnīgam vācu mācītājam (Hugenbergers); pārsvarā jau te ir dziesminieki, kuri nākuši no pašu latviešu vidus, kuri tomēr vai nu vācu mācītāju — šo muižniecības dienderu — izskoloti, vai arī tieši muižā uzauguši, viņas kultūras druskas piesavinājušies un tā no zemniekiem atsvešinājušies. Viņi parasti vien ir muižas ierēdņi. Viņa dzīves gaita parasti vien ir šāda: sākumā mācītāja, tad barona sulainis, pēc tam muižas kučieris; un, kad jau viņš aiz vecuma vairs nav fiziski spējīgs valdīt muižas ērzeļus, tad muižnieks to ieliek skolā par tautskolotāju. Dievvārdus viņš iemācījies jo labi, pie mācītāja kalpodams; tāpat arī vācu valodā ielauzījies, kungus pie galda apkalpodams; arī reizes rēķinus tas iemācījies, kā kučieris dzeramnaudas lasīdams. Un plašāka jau ar toreizējās tautskolas programa nebija. Ar šīm zināšanām vēl pilnīgi pietika, lai latviešu bezzemnieku padarītu par pietiekoši apķērīgu, izveicīgu un par visām lietām paklausīgu darbinieku muižas racionālā saimniecībā.

Kā latviešu dziesminieki un tautskolotāji, kuriem tomēr savs iespaids ļaudīs, viņi izplata tālāk šo muižas kultūru.

Var apbrīnot viņu milzīgo gribas spēku un centību pēc izglītības, lai gan var apbrīnot arī viņa aprobežotību un šķiras neapziņu. Viņiem nav G. Merķeļa diezgan dziļā skata dzimtbūšanas

un kapitālisma saimnieciskā iekārtā. Viņiem nav saprotami nekādi zemnieku ļaužu patstāvīgi centieni ārpus muižniecības — šīs zemnieku gādnieces centieniem. Cik tas nožēlojami arī nebūtu, pirmais latviešu dziesminieks Neredzīgais Indriķis[4] ir ne tikai fiziski, bet arī garīgi akls un tāpat daudzi no viņa pēctečiem. Laikmeta notikumu ekonomiskā būtība viņiem paliek apslēpta. Aiz liberālo muižnieku skaistajām frāzēm par «brīvlaišanas» labumiem viņi nespēj saskatīt 1817.—1819. g. likumu ekonomiskos pamatus un tāpēc arī nebeidz dziedāt slavas dziesmas šai «brīvestības precēšanai», iztēlodami latviešu darba tautu kā laimīgu līgavu, pēc kuras prec bagāts līgavainis Brīvestība aiz tīras mīlestības, bez kādiem savtīgiem nolūkiem. Tā Neredzīgais Indriķis dzejo:

No diev' un mūsu ķeizara
Tā Brīvestība nāk,
Tik brīnišķi, ka jāsaka,
Viens bagāts brūtgāns sāk
Pēc brūtes precēt, kam nekas
Ne rodas padomā;
Ko vienīgi izredzēj's tas,
Ir vaiga skaistuma.
Šī, nabadzīte, labprāt gan
To laimi saņemtu,
Ja daža lišķa mānīšan'
Tai priekšā nenāktu.
Daudz bābas viņai ausīs melš,
Lai uz to nedomā,
Ka viltīgs esot viņa ceļš —
Viņš liks to apsmieklā.
«Pēc ko tad tas tā ilgojas
Un kāzas nedara!
Viņš tiešām citu meklējas,
Bet tai to nesaka.»
Nebēdā, zelta meitiņa,
Tas nevaid viltīgs vīrs;
Lai tev ir droša sirsniņa,
Ja viņa ceļš ir tīrs.
Tu redzi, viņa smaidīgs vaigs
Tev atspīd priecīgi,
Un viņa roka, tad būs laiks,
Tev apkamps mīlīgi.

(«Brīvības precēšana».)

Beidzot, 30.—40. gados, dziesminieku apdziedātas, «brīvlaišanas» sekām parādoties visā asumā un zemnieku postam sasniedzot savu augstāko pakāpi, sākas plaši zemnieku nemieri.

Kādu stāvokli ieņem pirmie latvju dziesminieki un rakstnieki (A. Līventāls, E. Dīnsberģis, A. Leitāns[5] un viņa laikraksts «Mājas Viesis») pret šiem nemieriem? Vienīgi par dziesminieku Ernestu Dīnsberģi, citreizējo Dundagas barona kučierī un pēc tam tautskolotāju, ir ziņas, it kā viņš esot bijis iejaukts Dundagas zemnieku nemieros. Tas gan jau 60. gados, kad viņš arī

uz laiku tiek izraidīts no Dundagas. Bet ne Dīnsberģa, ne cita kāda viņa līdzbiedra rakstos mēs neredzam ne mazāko simpātiju šiem nemieriem. Zināms, nevarēja jau vairs dziedāt slavas himnas brīvlaišanai, lai nepazaudētu savu pēdējo iespaidu zemniecībā. Bet neviens no viņiem nedomā izteikt šos zemnieku nemieru centienus, nemēģina zemniekus organizēt uz cīņu. Taisni otrādi: viņi aicina atsacīties no cīņas un paļauties tikai uz viņpasaules priekiem. Viņu lira, kas nesen vēl skandināja slavas himnas, nu tiek noskaņota priekš sentimentālām dziesmām par sērdienīti vai par ganiņu Matīsiņu, kam grūti klājas un kas tāpēc ilgojas pēc debess mājām. Un jo sīki skan sentimentālās dziesmas jaunu tautas nemieru dūkoņā; jo sīki un nožēlojami viņi paši šo nemieru uguņu atspulgā.

Te kaut A. Līventāla «Matīsiņš»:

Cūkas ganot, Matīsiņam
Dziedāt vis negribējās,
Krūmos vilcies pamaziņām,
Kankarītis nopūšas:
Ekur, puķītes zied laukā!
Gana silti ģērbušās!
Kas man sildīs bargā aukā?
Noplīsušas biksītes!
Cūkas, vepri, sivēniņi
Izrok gārdu saknīti.
Labi pārtikuši viņi!
Kur es ņemšu maizīti?
Tēvs un māte debess priekā —
Tos nekādas rūpes spiež!
Saiminiekam nav nenieka;
Tie ar' paši badu cieš!
— — — — — — — —
Dieviņ, ņem man debess mājās,
Tur, kur mani vecāki;
Seit, virs zemes, slikti klājas,
Jāsalst, jāsalkst briesmīgi!

Sava laikmeta pilnīga neizprašana, galīgs nespēks šai jaunu cīņu laikā ...

Beidzot nāk jaunlatvieši un novāc šos veclatviešu līķus ar viņu orgānu «Mājas Viesi» no latviešu rakstniecības lauka:

Čuči, Mājas Viesi, čuči
Īsu īsu mūžiņu:
Uzgūlušies lieli kluči
Spiež tev ārā dzīvību!

Tā ir Jura Alunāna bēru dziesma A. Leitāna «Mājas Viesim», kurš paliek arvien vairāk par tipisku baznīckungu orgānu, kādas jau ir «Latviešu Avīzes» (iznāk no 1822. g.).

Tie sīkie progresīvie centieni, kas liberālajā muižniecībā bija vēl uzglabājušies, ar 30.—40. gadu zemnieku nemieriem izsīkst uz visiem laikiem, un mums pie liberālās muižniecības vairs nav ko atgriezties.

II. ZEMNIEKU NEMIERI UN JAUNLATVIEŠI LĪDZ 60. GADU REFORMĀM

Saimnieciski politiskais stāvoklis

Pēc dzimtbūšanas formālās atcelšanas latviešu zemnieku stāvoklis ir pārāk grūts, jo īsta pāreja uz kapitālistiskām attiecībām nav nebūt notikusi. Zemnieku milzīgam vairumam caur dzimtbūšanas atcelšanu ir atņemts viņu galvenais ražojamais līdzeklis — zeme; bet tiem nav pat tās niecīgās tiesības, kuras bauda strādnieki kapitālistiskā iekārtā. Vairākus gadus viņiem nav pat tiesības atstāt sava pagasta, tad draudzes robežas. Viņi nevar meklēt sev peļņu tur, kur lielāks darbaspēka pieprasījums. Tā kā viņiem nav arī vairs iespējams ražot uz savu roku, tad viņiem atliek tikai viena izeja: iet pie muižnieka un pārdot savu darbaspēku un pie tam uz tādiem noteikumiem, kādus muižnieks liek priekšā. Ja arī vēlāk strādnieki varēja aiziet uz pilsētu darbu meklēt (1840. gadā Latvijas pilsētās ir jau ap 2500 fabrikas strādnieku, 60. gados viņu skaits jau 10 000), tad tomēr arī te stājās ceļā dažādi viduslaiku cunftu ierobežojumi un arī tad strādnieks bija stipri atkarīgs no sava pagasta administratīvām iestādēm, kuras visas atradās muižnieku un viņu dienderu rokās. Rūpēja tik atrast kaut kādu formālu iemeslu, un strādnieku varēja vilkt atkal atpakaļ uz savu pagastu. «Baltijas junkuri vienmēr grib sargāt kontinuitāti (sakarību),» saka Fr. Roziņš, «viņi grib baudīt tālāk attīstītas ražošanas un sabiedrības kārtības labumus, pie tam neatsacīdamies no zemākas kultūras apstākļiem piemērotas izsūkšanas kārtības.»

Ievērojot šādu dzimtlaiku atkarību no muižnieka, kādā vēl joprojām atradās latviešu bezzemnieks, viņš tiek ekspluatēts divkārtīgi: i kā kapitālistiskās iekārtas algas strādnieks, ir kā dzimtcilvēks. Muižniecība mēģina piekopt kapitālistisko ražošanu, paturot spēkā arī savas dzimtkungu tiesības un privilēģijas. Caur to it sevišķi latviešu bezzemnieku stāvoklis paliek jo grūts, un 1840.—60. gados Latvijā norisinās plaši nemieri, kuri brīžiem sāk izpausties diezgan asā veidā.

Tā kāds muižnieku dienderis vēl 60. gados ziņo par šādām Dundagas zemnieku nemiernieku prasībām:

1. Tik ilgi, kamēr mums nedos zemi par īpašumu, mums nav tēvzemes, un tāpēc mums arī nav iemesls dot zaldātus.
2. Mēs saprotam, ka tiem muižu īpašniekiem, kuri tās pirkuši, ir jāatlīdzina, bet majorātu zemes vajag izdalīt zemniekiem bez atlīdzības.
3. Uguns pielikšana mūsu dzimtkungu mežā izrādās par nepietiekošu, tāpēc vajag nodedzināt arī laukus un ēkas.
4. Muižnieki, asinis izliedami, nāca pie mums, tāpēc ar asinīm tie tagad jāpadzen.

Nošķirošanās latviešu zemniecībā

Tomēr, otrup, mums jāievēro, ka latviešu lauku iedzīvotāji jau nebūt vairs nepiederēja pie vienas šķiras.

Zemnieku mājās saimniekoja muižas ielikti saimnieki. Tie gan daudzējādā ziņā pielīdzināmi muižas gājējiem vai ierēdņiem, nevis saimniekiem tagadējā nozīmē. Šāds saimnieks varēja katru brīdi atrasties ārpus mājas, ja neprata pietiekoši izkalpināt strādniekus muižas klaušās. Uz paliekamu dzīvošanu savās mājās saimnieks nebūt nevarēja cerēt.

Bez tam bija jau sastopami arī latvieši muižu un it sevišķi pusmuižu arendatori. No viņu vidus cēlušies diezgan daudz 60. gadu latviešu inteliģentu, tā saucamo jaunlatviešu. Tā, piem., par Juri Alunānu zināms, ka viņš

> piedzīme 29-tā mercī 1832-trā gaddā Cēsu apriņķī Jaunajā Kalcnavā, kurru muižu līdz ar cittām Kālena lielkungu muižām viņņa tēvs tobrīd uz renti turrēja.

Apmēram tādas pat ziņas ir arī par Kronvalda Ata vecākiem. Pusmuižu arendatori, kuri ekonomiskā ziņā jau pieskaitāmi pie lauku pirmās buržuāzijas, bez šaubām, it labi apzinājās savu ekonomisko svaru un saimnieciskās spējas, jo allaž vien ar savām arendām uzturēja arī galveno muižu. Un viņiem ik uz soļa bija sāpīgi jāsajūt, kā dažādas feodāla laikmeta juridiskas normas stājas ik uz soļa ceļā viņu kapitālistiskiem centieniem.

Kā pusmuižu arendatoriem, tā arī saimniekiem galvenais šķērslis bija sekojošais: viņiem nebija vēl tiesības iegūt zemi par savu privātīpašumu, nedz arī noslēgt rentes kontraktus uz ilgākiem gadiem. Muižnieks varēja it svabadi «renti» paaugstināt līdz ar arendatora ienākumu pieaugšanu. Tādā kārtā latviešu jaunajam buržujam vienmēr pārāk liela daļa no savas kapitālistiskās peļņas jāatdod muižniekam.

Tādā kārtā i latviešu laukstrādnieki, i latviešu lauku buržuāzija ir ieinteresēti (pirmie varbūt lielākā, otrējā mazākā mērā) par dzimtlaiku politisko, juridisko u. c. normu un iestāžu iznīcināšanu. Cīņa par dzimtlaiku palieku sagraušanu ir tā, kas saista latviešu lauku šķiras līdz zināmam posmam vienotā frontē pret vācu muižniecību.

Šī cīņa galu galā norisinās tomēr zem latviešu buržuāzijas — kā toreiz vairāk organizētas šķiras hegemonijas un tāpēc pieņem diezgan lojālu raksturu.

Jau četrdesmitos piecdesmitos nemieru gados izvirzās no saimnieku un arendatoru vidus jauna inteliģentu paaudze (studenti, skolotāji u. c.), kuri gan arī tiešu dalību zemnieku dumpjos neņem, bet kuri jau mēģina izpaust latviešu tautas — zemnieku kārtas prasības ekonomiskā, politiskā un kulturālā laukā.

Nacionālisms

Vācu feodāļi šos zemnieku kārtas interešu izpaudējus «latviešus» ar dziļu nicināšanu dēvē par «tautiešiem», «jaunlatviešiem», tā nostādīdami tos pretī jau minētiem iztapīgiem, savas kārtas neapzinīgiem pirmiem latviešu dziesminiekiem — «veclatviešiem». Viņu tautiskums tomēr ir īpatnējas dabas un nav nebūt sajaucams ar vēlāko latviešu buržuāzijas «tautiskumu».

J. Alunāns jau 1859. gadā, it kā karodams pret šādiem pārpratumiem, raksta:

«Bet mēs bez tam, ka esam latvieši, arī esam cilvēki... Latvietim, kā cilvēkam, ir dzimtene visur, kur tik cilvēki piemīt un piedzimst» («Mājas Viesī», 1859. g.).

Latvietis un beztiesīgs zemnieks ir šai laikā vēl gandrīz pilnīgi identiski jēdzieni. «Tauta» te pirmoreiz tiek uztverta kā tā plašākā vēsturiski izveidojusies apvienība, kura ietver sevī dažādu atsevišķu pagastu apspiestos zemnieku ļaudis. Līdz šim viņi eksistēja sadrumstaloti, katra grupa par sevi. Zemnieku nemieri, ieraudami kopējā cīņā jau vairākus pagastus, pirmo reizi izveidoja apziņu par plašāku apvienību. «Jaunlatvieši» — zemnieku kārtas, pirmām kārtām buržuāzijas, jaunā inteliģenta paaudze, — runādami par latviešu tautu un paši sevi lepni dēvēdami par latviešiem (piem., Kr. Valdemārs), te vispirms uzsver, ka tāda vienība tiešām pastāv; tālāk nedomā te vēl tik daudz izcelt kaut kādas latviešu tautai īpatnējas nacionālas rakstura īpatnības (kas nemaz vēl nebūtu pārāk draudoši priekš muižniecības un garīdzniecības), bet gan latviešu zemnieku kārtas beztiesību un apspiestības stāvokli un, beidzot, savu piederību pie šīs apspiestās zemnieku kārtas. Un kā šīs apspiestās un dumpīgās kārtas ideologi — kaut arī diezgan miermīlīgi ideologi — viņi bija draudoši muižniecībai un garīdzniecībai.

Tādā kārtā te ir parasta šķiru (kārtu) cīņa starp apspiesto zemniecību un muižniecību, kas gan ietērpusies nacionālās cīņas plīvurā; te nevar runāt par nacionālu cīņu buržujiskā nozīmē (t. i., kā konkurenci starp divu nāciju mantīgajiem, kādā veidā šo cīņu jau redzam nākošajā posmā). Tātad šī laika «tautības», «latviešu tautas», «nacionālisma» lozungs, kas apvienoja visus Latvijas beztiesīgos cīņā pret feodālismu un noderēja par ideoloģisku čaumalu latviešu zemnieku kārtas materiālām interesēm, šai laikā ir progresīvs lozungs, kurš apmēram izsaka: visi Latvijas apspiestie, apvienojieties pret saviem apspiedējiem — muižniekiem un garīdzniekiem. Nacionālisma ideja, kura šī laika cīņās izveidojas kā valdošā, ir progresīva ideja.

Tomēr tas apstāklis, ka šī cīņa norisinās zem latviešu buržuāzijas un ne latviešu strādniecības un bezzemniecības hegemonijas, savu tiesu krīt svarā, ka šī cīņa neizpaužas kā plašāks ap-

vērsums (par kādu tas draudēja izvērsties sākumā — 40. gados), bet kā diezgan mierīga cīņa dēļ reformām.

Tā, piem., N. Ļeņins, pakavēdamies pie buržujiskā apvērsuma un dažādu šķiru attiecībām pret to, raksta sekojoši:

«Demokrātiskam apvērsumam (buržujiskam pēc sava sabiedriski ekonomiskā satura) ir milzīga nozīme priekš proletariāta... Buržujisks apvērsums ir tāds apvērsums, kurš nekāpj pār buržujiskās, t. i., kapitālistiskās sabiedriski ekonomiskās iekārtas robežām. Buržujisks apvērsums izpauž kapitālisma attīstības neatvairāmās tendences un tātad ne tikai neiznīcina kapitālisma pamatus, bet, taisni otrādi, paplašina un padziļina viņus. Šis apvērsums tātad izpauž ne tikai strādnieku šķiras, bet arī visas buržuāzijas intereses... Var ar vēl lielāku tiesību teikt, ka buržujisks apvērsums izpauž n e t i k d a u d z proletariāta kā buržuāzijas intereses. Bet pavisam aplamas ir domas, it kā buržujisks apvērsums neizpauž nemaz proletariāta intereses... Marksisms māca, ka sabiedrība, kas dibināta uz preču ražošanas un atrodas maiņas attiecībās ar civilizētām kapitālistiskām nācijām, uz zināmas attīstības pakāpes neatvairāmi nostājas pati ceļā kapitālisma attīstībai.

... Tādās zemēs kā Krievijā pirms 1905. g.* strādnieku šķira cieš ne tik daudz no kapitālisma kā no nepietiekošas kapitālisma attīstības. Tāpēc strādnieku šķira par visām lietām ieinteresēta par to, lai kapitālisma attīstība notiktu jo plašāk, pie tam bez kavēkļiem un jo ātrākā tempā. Strādnieku šķirai, bez vārda runas, var nākt tikai par labu visu to veclaiku atlieku iznīcināšana, kuras kavē kapitālisma plašu, sekmīgu un netraucētu attīstību. Buržujisks apvērsums ir taisni tāds apvērsums, kurš visnoteiktāk atmet pie malas veclaiku dzimtbūšanas paliekas (pie šīm paliekām pieder ne tikai patvaldība), kurš vispilnīgāk garantē visplašāku, brīvāku un sekmīgāku kapitālisma attīstību. Tāpēc buržujisks apvērsums proletariātam noderīgs vislielākā mērā. Buržujisks apvērsums absolūti nepieciešams proletariāta interesēs. Jo pilnīgāks un noteiktāks, un konsekventāks būs buržujiskais apvērsums, jo neatvairāmāka būs proletariāta cīņa pret buržuāziju par sociālismu...

Bet,» turpina tālāk b. Ļeņins, «buržuāzijai ir izdevīgi atstāt sev atbalstam pret proletariātu dažas veclaiku paliekas, piem., monarhiju, regulāru armiju utt.** Buržuāzijai ir ļoti pa prātam, ja buržujiskais apvērsums neatgrūž pie malas pārāk spēcīgi visas veclaiku grabažas, bet vismaz dažas tomēr atstāj, t. i., lai šis apvērsums nenotiek līdz savām galējām konsekvencēm, lai viņš nenoiet līdz galam, lai viņš nav jo noteikts un nesaudzīgs. Buržuāzijai vairāk pa prātam, ja nepieciešamās pārmaiņas uz

* Un Latvijā it sevišķi pirms 60. gadiem. — *Kls.*

** Kā to redzēsim arī ar latv. buržuāziju pēc 60. gadu reformām. — *Kls.*

buržujiski demokrātisko iekārtu notiktu pamazām, uzmanīgi un it kā netieši, caur reformiņām, ne caur revolūciju; lai šīs pārgrozības notiktu jo apdomīgi un korekti attiecībā pret dzimtbūšanas cienījamām un solīdām organizācijām (piem., monarhiju u. c.); lai šīs pārgrozības pēc iespējas mazāk ierosinātu vienkāršās darba tautas, t. i., bezzemnieku un strādnieku revolucionāro pašdarbību, iniciatīvu un enerģiju, jo pretējā gadījumā strādniekiem būs jo vieglāk griezt pret buržuāziju pašu tos ieročus, kurus viņiem būs pagādājis buržujiskais apvērsums: proti, to brīvību, kuru viņa izkaros, tās demokrātiskās iestādes, kuras radīsies sagāzto dzimtbūšanas iestāžu un iestādījumu vietā.

Turpretim strādnieku šķirai izdevīgāk, ja nepieciešamās pārgrozības buržujiski demokrātiskā virzienā notiktu nevis reformu, bet revolūcijas ceļā, jo reformu ceļš savienots ar milzīgiem kavēkļiem, sastrēgumiem un mocoši un lēnām notiek tautas organisma pūstošo daļu atrofēšanās. No viņu lēnās pūšanas un trūdēšanas visvairāk nākas ciest strādniekiem un bezzemniekiem. Turpretim iet revolūcijas ceļu priekš proletariāta nozīmē — iet pa vissekmīgākās, visvieglākās operācijas ceļu, tieši atcērtot nederīgas, pūstošas daļas, vismazāk pielaižot kaut kādus kompromisus un delikātību attiecībā pret monarhiju un citām viņas nešpetnām pūstošām un ar saviem puvekļiem visu apkārt piesmacējošām iestādēm (baznīcu u. c.)» (N. Ļeņins. Две тактики).

60. gadu jaunlatviešu centieni

Jaunlatvieši 60. gados arī neuzstājās līdz ar dumpīgiem zemniekiem par muižu zemju konfiscēšanu un muižnieku padzīšanu, t. i., varas atņemšanu muižniecībai. Varbūt kaut kur bija sadzirdama it kā tāla atskaņa no Francijas revolūcijas laiku sauciena: «Līdz šim trešā kārta nebija nekas, bet tagad viņa grib kļūt viss!» Tā jaunlatviešu laikraksts «Pēterburgas Avīzes»[6], alegorijās izteikdamies, starp citu atzīmē par savu pienākumu censties pēc tā, lai «zemes kukainis» (zemnieks) kļūtu par zemes kungu.

Tomēr konkrēti reālajā politikā jaunlatvieši apmierinājās ar to, ka muižniecība kaut cik dalās ar «zemes kukaini» kapitālistiskos ienākumos un varā.

Kr. Valdemārs un A. Spāģis[7]

Jaunlatvieši Kr. Valdemārs un A. Spāģis savos rakstos galvenām kārtām uzsver kā nepieciešamu prasību zināmas pašvaldības piešķiršanu pagastiem; tālāk — rentes kontraktu pagarināšanu zemniekiem uz 6, uz 10 gadiem, arī māju pārdošanu par īpašumu, kas dotu iespēju saimniekiem vismaz pa daļai saņemt sava darba augļus.

Tomēr arī šādas prasības likās pārmērīgas, un viņu pazemīgie prasītāji tēlojās toreizējās muižniecības un garīdzniecības acīs kā bīstami dumpinieki.

Ne par velti «Pēterburgas Avīzes» tika vairākkārt iesūdzētas par ļaužu kūdīšanu; jaunlatvietis K. Biezbārdis par to vien, ka 1863. gadā sastādīja Mežmuižas zemniekiem lūgumrakstu uz ķeizara vārdu, kurā minēja par zemniekiem nodarītām pārestībām un lūdza valdības izmeklēšanu, tika «notaisīts» par «musinātāju uz zemnieku dumpi» un izsūtīts uz vairākiem gadiem uz Iekškrieviju. 60. gadu nemierīgos laikos, kad visa Krievijas zemniecība bija saviļņota, jaunlatvieši jau ar to vien, ka runāja par pārmaiņām un reformām, kurām «tomēr jānāk», likās muižniecībai jo bīstami elementi, kas lej tik vēl klāt eļļu nemieru ugunīs, kaut arī šīs jaunlatviešu iecerētās reformas faktiski bija diezgan niecīgas.

Tāpat ar savām filozofiskām un tautsaimnieciskām mācībām 60. gadu jaunlatvieši atrodas diezgan noteiktā sadursmē ar baznīcas mācībām un dažādiem viduslaiku saimnieciskās dzīves ierobežojumiem, tā krasi atšķirdamies no vēlākiem jaunlatviešiem — pēc 60. gadiem. Tomēr arī te viņi bieži vien baidās nolauzt tiltus uz viduslaiku ideoloģiju; bieži vien parādās kā senromiešu Janusi ar divējām sejām: vienu uz nākotni, otru — uz pagātni.

Filozofijā viņi mēģina popularizēt Hēgeli, kā savam pārmaiņu laikam vispiemērotāko filozofu; politiskā ekonomijā — buržujisko ekonomistu Adamu Smitu.

K. Biezbārdis kā Hēgeļa skolēns

Hēgelis kā filozofs varēja rasties tikai buržujiskās revolūcijas priekšvakarā, kad feodālisms ir vēl stiprs un tomēr arī kapitālisma tendences laužas uz augšu ik uz soļa, cenzdamies pārveidot visas agrākās attiecības.

Attiecīgi divus raksturīgus momentus atrodam arī Hēgeļa filozofijā. Savā pamatā viņa ir ideālistiska, kā visa agrākā viduslaiku filozofija. Hēgelis iesāk savu filozofiju ar absolūto jēdzienu, t. i., ar sākumu, kurš gluži svabads no jebkuriem ierobežojumiem; šo absolūto viņš dēvē arī par «prātu», «ideju» vai «garu». Hēgelis savus jēdzienus netur par lietu un notikumu atspoguļojumiem, bet, otrādi, lietas un viņu attīstību viņš uzskata par «ideju» attēliem, kuras jau iepriekš pasaules kur nekur lolojušās neatkarīgi no cilvēka smadzenēm. Absolūtais jēdziens ir pasaules īstā dvēsele...

Līdz šai vietai Hēgelis it kā izsaka monarhijas un kristīgās baznīcas uzskatus, kuri attiecībā uz sabiedrisko dzīvi attaisnoja garīgās varas (muižniecības, baznīcas) valdību pār citām — zemākām šķirām.

Bet tālāk jau Hēgeļa ceļi šķiras no agrākiem ideālistiem, kuriem visas idejas šķitās «gatavas» uz laiku laikiem, tātad mūžīgas un negrozāmas. Turpretim Hēgelis, palikdams gan joprojām ideālists, teica, ka šis absolūtais jēdziens jeb ideja p ā r v ē r š a s, p ā r m i j a s. «Iz sava pirmatnēja veida izlobīdamies, viņš pārtēlojas par dabu. Daba ir tas pats absolūtais jēdziens, ideja, tikai citā būtības formā. Šeit viņš rosās un attīstās, sevi neapzinādamies. Kamēr cilvēkā iegūst atkal pašapziņu. Šī pašapziņa raušas un kūņojas cilvēces vēsturē uz priekšu. Līdz beidzot absolūtais jēdziens aizkūņojas līdz savam pirmatnējam veidam Hēgeļa filozofijā... Tātad dabā un vēsturē dialektiska attīstība. Visa daba, vēstures un gara pasaule ir process, t. i., atrodas notuļā kustībā, pārgrozībā, attīstībā» (Sg. «Dialektika»).

Hēgelis, dzīvodams Vācijā tādā laikmetā, kad jau sāka plaisāt feodālā iekārta un lauzties uz āru kapitālistiskās attiecības, nevarēja neievērot šādu attīstību. Bet buržuāzija, kura pati centās izkļūt no apspiestās šķiras stāvokļa un vismaz dalīties varā ar muižniecību, nevarēja neuztvert šo jauno momentu Hēgeļa filozofijā.

Viss pasaulē ir t a p š a n a, nerimstama pārgrozība, nerimstošas attīstības process no sīkākā zālītes stiebriņa līdz veselām zvaigžņu sistēmām. Nekas nestāv uz vietas. Visur blakus būtībai ir nebūtība. Tikai pateicoties attīstībai, lietas var no iespējamības tiešām pārvērsties par īstenību.

Bet Hēgelis uzsver arī šīs attīstības īpatnību, proti, attīstības d i a l e k t i s k o dabu. Pēc Hēgeļa domām, katra jēdziena galvenā īpašība pastāv iekš tam, ka viņš, būdams sevī aprobežots, saplaisā un «pārvēršas par savu pretstatu». Tādā kārtā rodas jauns jēdziens (pēc tēzes — antitēze); pirmajam ar otro apvienojoties, rodas augstāka vienība (sintēze), un tā tas turpinās līdz bezgalībai. Šo uz priekšu virzošo metodi, kas rada vispirms pretišķības un tad cīņā tās pārvar, Hēgelis nosauc par dialektisko. Šīs dialektiskās attīstības likums (attīstība caur pretstatiem) valda visur: ne tikai dabā, atsevišķa indivīda dzīvē, bet par visām lietām — cilvēces vēsturē. Katra sabiedriska iekārta audzē savā klēpī savu nāvētāju, savu pretstatu, no kuras viņai beidzot jākrīt, un tad uz drupām veidojas jauna, pilnīgāka iekārta.

Lūk, šis moments par visām lietām krīt svarā katrai šķirai, kura cenšas pēc vecās iekārtas pārgrozīšanas.

Tā redzam zināmu divkosību Hēgeļa filozofijā.

Muižniecība (un vēlākos laikos arī buržuāzija, pie varas nākusi) uzsver H. filozofijā pirmo momentu un neievēro otro — dialektiskās attīstības likumu, kas viņas varai sludina iznīcību; turpretim buržuāzija tai laikmetā, kad tā ir vēl progresīva šķira, kad tā pēc varas nu tik vēl cenšas un kad tā vēl neredz briesmas no proletariāta, uzsver taisni šo dialektiskās attīstības likumu, kā

to, piem., darīja sīkburžujiskā inteliģence, tā saucamie «jaunhēgelieši», pirms Vācijas revolūcijas 1848. gadā.

Šī Hēgeļa filozofija gan ne kreiso jaunhēgeliešu garā, bet vēl ar visām šīs filozofijas pretišķībām izpaužas arī dažu jaunlatviešu rakstos 60. gados.

Te būtu atzīmējams jaunlatviešu filozofa Kaspara Biezbārda raksts «Ko var dvēsele atzīt?» («Pēterburgas Avīzēs»), kurš, starp citu, derējis par pamatu toreizējam Baltijas ģenerālgubernatoram Līvenam apsūdzēt «Pēterburgas Avīzes», ka tās «lej nāves zāles iedzīvotāju vidū, kuri uzauguši kristīgā ticībā». Te K. Biezbārdis raksta:

«Zini, viss, kas patiesi «ir», stāv no mūžības jau gatavs cilvēku dvēselē; bet visas būšanas, ko tu šeit laicībā un ārībā ieraugi, — tās ir arī tikai ārīgas un laicīgas un cits nekas. Laicība un ārība ir viņu tiesa, ja gribi tās tiesi tiesāt un palikt patiesībā un taisnībā. Tās ir no gara izlaistas laicībā un ārībā, kā kādā spogulī, kurā tās kā spogas ganam garu spogo. Jo nekas nav ārībā un laicībā, kas nav jau bijis garā, kas neklīst ārībā un laicībā.» (Retinājumi mūsu. — *Kls.*)

Stipri taustīdamies dažādās pretišķībās, viņš tomēr vietām uzduras uz atziņām, kuras viņu it kā tuvina pat materiālistiem. Tā viņš šai pašā rakstā starp citu izsaka šādus uzskatus: «Ko tavi prāti (t. i., jutekļi. — *Kls.*) kopā stāsta, tas ir tev pilna patiesība un taisnība.»

Ne par velti arī Hēgelis, runādams par Kanta «lietu par sevi», teica: «Ja mēs esam izdibinājuši visas lietas īpašības, tad mēs līdz ar to esam izdibinājuši arī pašu lietu; tad jau vairs nepaliek nekas pāri kā vien tā kailā patiesība, ka zināma lieta pastāv ārpus mums; un rūp mūsu jutekļiem arī to vēl nojaust, tad mēs jau esam tikuši skaidrībā ar pašu pēdējo lietas kripatiņu — šo Kanta daudzināto «lietu par sevi».»

Tomēr šādi atsevišķi slēdzieni ne Hēgeli, ne viņa latviešu skolēnu nebūt vēl nespieda atsacīties no savas ideālistiskās filozofijas, no uzskata, ka mainīgās, reālās lietas ir kādas mūžīgas gatavas idejas attēls.

Toties K. Biezbārda populārzinātniskos rakstos mēs atrodam jau daudz noteiktāku cenšanos uztvert sabiedrības un dabas parādības no materiālistiskā viedokļa.

Ja ievērojam, ka līdz tam laikam latviešu rakstos vai vienīgi tika pausts baznīcas — ideālistiskais uzskats, mēs sapratīsim, cik grūti nācies K. Biezbārdim uz šāda viedokļa noturēties, lai gan par sabiedrisko attiecību izveidošanos arī te viņam vēl nav nekāda jēga, piem., rakstā:

«Kāds vārds par dzīves kārtām pasaulē, caur ko un kā viņas cēlušās».

«Vispirms notikumus pasaulē var īsti stāstīt tā: tie ēda un

dzēra, un ņēma sievas, kādas tiem patika. Kur un kamēr šie trīs pirmie notikumi bez kaites saitēm var kopā pastāvēt, tur un tamēr būs cilvēks, kāds lai būdams, savu Ēdeni (Paradīzi) atradīs, kur tam ap katru soli savas puķes viežas. Lēti noprotams, ka šī Ēdene nekur nevar ilgi savus bērnus tecināt; labi mums, ka tai vienreiz jāpazūd. Ātri piestājas darbs ar mokām, jo cilvēku skaits iet vairumā, ēdamais bez darba mazumā, kamēr bads uz pēdām. Bads ir pasaulē pirmais prāta cilātājs: bads dzen no Ēdenes ārā, un cilvēku bari izklīst pa pasauli vai nu ar mieru, vai nemierā. Jau daudzmaz ar dabas lietām pazinušies, atrod dažādi auglīgus klajumus ap jaukām upmalām un sāk iepazīties ar zemes un dārzu kopšanu; citi ieklīst pasaules lielos zāles klajumos jeb skutumos (stepēs), sāk dzīties uz lopu kopšanu un tiek priecīgi lopu gani (nomadi); citi aizdevās dziļajās mežainēs un mežainās kalnainēs un še, vedināti uz medīšanu, uzaug par manīgiem medniekiem, vareniem strēlniekiem un dūšīgiem karavīriem; citi, aizgrūsti tuvu pie jūrmalām, devās uz zvejošanu un mājoja tumšās kalnalās jeb dziļos rakumos apakš zemes, kamēr tie pēcāk, kur tik izdevās, pacēlās par drošiem jūrasbraucējiem, bagātiem kupčotājiem un manīgiem amatniekiem. Tā nu redzam, ka ne no cilvēka gribēšanas vien un ne tikai no paša vēlēšanās tās pieminētās dzīves kārtas cēlušās, bet caur zemes kārtību un zemes apgabalu, kur cilvēku bari bija apmetušies.

Bads spieda ikkatru savai zemes kārtībai un apgabalam pa prātam cīnīties, un tā cēlās vienā vidū zemes, otrā — lopu kopšana un citur medīšana; vienā malā tikai nabaga zvejošana un mājošana kalnalās, otrā atkal bagāta jūras braukšana ar visādiem dzīves jaukumiem. Var sacīt: ikkatra tauta ir, visvairāk pirmajos pasaules laikos, kā kādas zemes auglis, kur tā mājoja kā stādi, kādi spēj tikai savādos zemes vidos plaukt un viņu saulē dvest.»

(«Mājas Viesī», 1862. g.)

Juris Alunāns kā A. Smita skolēns

Kā Hēgelis ir buržujiskās revolūcijas priekšvakara filozofs, tā Adams Smits ir spilgtākais buržujisko revolūciju laikmeta ekonomists.

A. Smits dzīvoja Anglijā rūpniecības kapitālisma attīstības pirmos gadu desmitos, kad buržuāzijas galvenā cīņa vēl vērsta pret feodālismu un viņa iekārtojumiem, kuri neļauj brīvi attīstīties kapitālismam. Angļu buržujs pats vēl strādā līdzi savā uzņēmumā pie kapitāla uzkrāšanas, tāpēc arī A. Smits vēl uzskata darbu

kā visu vērtību radītāju. Bet zināma konkurence, kura jau tomēr sākusies starp šiem uzņēmumiem, jau sekmējusi individuālisma izkopšanos (līdz ar uzskatu, ka «katrs ir savas laimes kalējs»), lai gan šis individuālisms nav tik tālu izveidojies, ka viņš radītu lielu kontrastu ar visas sabiedrības interesēm ... Tas mums jāņem vērā, lai labāk saprastu A. Smita ekonomiskās mācības.

Tālāk, A. Smita politiskā ekonomija jeb mācība par «tautas bagātību» nebija vēl patstāvīga disciplīna, bet sastādīja tikai daļu no viņa lekcijām par morāles filozofiju, un šais lekcijās vēl ietilpa teoloģija, ētika, jurisprudence. Tas dara saprotamu viņa pieeju pie politiskās ekonomijas jautājumiem. Proti, savā «Tautas bagātībā» viņš vispirms pakavējas pie cilvēku dabas.

Cilvēks ir egoists. Katrs cilvēks savā saimnieciskā dzīvē cenšas sev sasniegt vislielākos labumus pie vismazākiem patēriņiem. Vienmēr vadīdamies no saviem saimnieciskiem aprēķiniem, viņš izvēlas tādus darbus un kapitāla pielietošanas veidus, kuri pašlaik visizdevīgākie ... Te nu A. Smitam bija jāpieliek daudz pūļu, lai parādītu, kā no šo atsevišķo indivīdu centieniem sastādās tā komplicētā pasaule, kuru mēs saucam par tautas saimniecību; kā sakārtojas šie atsevišķie centieni kopā vienā «pareizā» apvienojumā.

A. Smits bija dziļi pārliecināts, ka tas, ko cilvēks dara savās personīgās interesēs, visvairāk saskan arī ar sabiedrības patiesām interesēm. Tāpēc A. Smits loģiski nāca pie slēdziena, ka ikkatram indivīdam jāatļauj pilnīga brīvība viņa saimnieciskā dzīvē un darbā. Te gan viņš it nebūt nenoiet līdz tādai absolūtai brīvībai kā dažs labs no vēlākās, tā saucamās «vēstures skolas» ekonomistiem.

Darba pielietošana neesot iespējama bez kapitāla. Smits par kapitālu nosauc to daļu no uzkrātiem krājumiem, kura tiek pielietota priekš jaunā ienākuma iegūšanas. Tālāk Smits pakavējas pie darba dalīšanas, maiņas un preču cenas, pie tam konstatē, ka katras lietas īsto cenu noteic darbs, kas izlietots viņas iegūšanai. Darbu, šo saimniecības pamatelementu, A. Smits liek pamatā arī maiņai, saistīdams ar darbu savu mācību par vērtību.

Tomēr, kapitālam uzkrājoties un zemei pārvēršoties par īpašumu, rodas nepieciešamība ar iegūto preču cenu ne tikvien kā apmierināt strādnieku dzīves uztura vajadzības, bet arī sniegt kapitālistam profītu un zemes īpašniekam zemes renti. Tādā kārtā kapitālistiskā sabiedrībā preču cena sastāvot no 3 daļām: darba algas, profīta un zemes rentes. Darba algas augstums atkarājoties no līguma, kas noslēgts starp strādnieku un uzņēmēju. Bet, tā kā viņu intereses nesaskanot (strādnieks cenšas dabūt lielāku algu, bet kapitālists cenšas maksāt pēc iespējas mazāk), tad kapitālists, kuram apstākļi labāki, allaž vien pievārot strādniekus. Tomēr esot zināma robeža, par kuru zemāk darba alga uz ilgu laiku nevarot

nokrist. Šo robežu noteicot tas uzturas līdzekļu daudzums, kurš nepieciešams strādniekam viņa un viņa ģimenes uzturēšanai.

Sakarā ar darba jautājumu A. Smits nāk arī pirmoreiz klajā ar savu «neiejaukšanās teoriju». Pēc A. Smita mācības, atlīdzība par darbu padota augšā minētam dabiskam likumam; tas nosaka atlīdzības minimumu. Tomēr notiek bieži vien atkāpšanās no šī likuma, ievērojot valdības iejaukšanos; kā viens no galveniem iejaukšanās veidiem kapitālistu un strādnieku brīvās attiecībās minamas cunftes. No cunftu privilēģijām visrupjākā kārtā tiek mīdītas kājām personas brīvības svētākās tiesības. Vissvētākā un neaizskaramākā no īpašuma tiesībām ir tiesība uz darbu, jo no viņa izriet visi citi īpašuma veidi. Traucējot strādniekam savu darbaspēku izlietot tā, kā viņam pašam patīk — ja viņš ar to nekādu ļaunumu citiem nedara, — tiek izdarīts pārkāpums pret viņa elementāro īpašumu, un caur tādu pārkāpumu nenāk nekāds labums ne strādniekam, ne uzņēmējam, ne patērētājam.

Tālāk A. Smits pakavējas pie zemkopības, kuru uzskata par visas tautas saimniecības un ekonomiskās kultūras pamatu. Nodaļā par manufaktūras rūpniecību A. Smits jo noteikti uzstājas pret monopoliem, privilēģijām un patentiem, kurus tā atbalstīja merkantilisti ...

Tā mēs redzam, ka A. Smita mācība rūpniecības kapitālisma sākumā bija progresīva mācība, jo bija vērsta galvenām kārtām pret feodālisma un pilsētu amatniecības paliekām, kuras kavēja tīri kapitālistisku attiecību attīstību; tāpat iejaukšanās strādnieku un uzņēmēju attiecībās varēja nākt strādniekiem tikai par sliktu ... Vēlāk, zināms, apstākļi stipri mainījās un Smita teorija par «valsts neiejaukšanos» varēja noderēt par attaisnojumu kapitālistu visreakcionārākiem centieniem, pret fabriku u. c. likumiem.

Raksturīgi, ka jaunlatvieši, dzīvodami Latvijā rūpniecības kapitālisma attīstības sākumā, uzskata A. Smitu par lielāko autoritāti ekonomiskos jautājumos. Latvijas ekonomiskie apstākļi 19. gs. vidū ir tomēr dažā labā ziņā atgādinājuši Anglijas ekonomiskos apstākļus 18. gs. beigās.

No jaunlatviešiem visplašāk pakavējies pie politiskās ekonomijas J u r i s A l u n ā n s; no latviešu studentiem viņš šo zinātni laikam studējis pirmais, uz laiku pavisam atmezdams savas valodas studijas, kuras viņu bija stipri vien valdzinājušas jaunībā; tas liecina, ka viņu savā laikā it sevišķi interesējuši tādi jautājumi kā pastāvošās sabiedriskās iekārtas attīstība un dažādu šķiru savstarpējās attiecības šai iekārtā, kuri it sevišķi uzpeldēja tautas nemieros. Kā savos avīžu rakstos, tā savā nepabeigtā grāmatiņā «Tautas saimniecība jeb politīgā ekonomija», kura uzrakstīta 60. gadu sākumā un iznākusi īsi pēc viņa nāves*, viņš parādās

* Juris Alunāns miris 1864. g.

Ernests Eferts-Klusais

kā noteikts A. Smita skolēns un faktiski tikai popularizē viņa mācības. K. Markss viņam, bez šaubām, bijis vēl gluži svešs. Ja arī viņa rakstos sastopamies ar tādām frāzēm kā «cilvēks vien ir tas ierocis, kas bagātības rada» vai atkal «tautas bagātība nedibinās ne uz naudas, ne uz zemes, bet uz cilvēka darbu» («Tautas saimniecībā», 43. lpp.), kuras it kā atgādina K. Marksa «vērtības teoriju», tad jāsaka, ka šādus uzskatus jau pauda A. Smits savā «Tautas bagātībā», gan nespēdams tos vēl pietiekoši pamatot. To redzam arī pie J. Alunāna, kurš turpat tālāk, blakus cilvēka darbam, tomēr uzskata arī vēl «dabas spēkus» un «senāk sakrātus spēkus» kā «mantu avotus». Tāpat kā A. Smits, arī J. Alunāns nesāk savu apcerējumu ar preču saimniecības un kapitālistiskās sabiedrības šķiru attiecību analīzi, nesāk ar sabiedriskās iekārtas atkarību no ražošanas kārtības, bet sāk ar cilvēka dabu, kura esot egoistiska, un no šī viedokļa jau mēģina izskaidrot dažādu kopdzīves formu, arī reliģijas izcelšanos. Arī galveno politiskās ekonomijas jēdzienu — vērtības, cenas utt. definējumi galvenos vilcienos atkārtoti pēc A. Smita. Visvairāk ievērības pelna tās vietas, kur J. Alunāns apskata svarīgākās «tautsaimniecības sistēmas» («merkantilisms», fiziokrāti, ļaužu vairošanas sistēma, brīvas rūpniecības sistēma) un ar A. Smita un fiziokrātu mācībām uzstājas pret tiem feodālisma spaidiem, kuri arī Latvijā neļauj kapitālismam pienācīgi attīstīties rūpniecībā, tirdzniecībā un arī lauksaimniecībā. Tā, runādams par «brīvas rūpniecības sistēmu», viņš atkārto A. Smitu, kurš, «šīs mācības gaišā un skaidrā valodā ar asu prātu nostādīdams, ir zināmību par tautas saimniecību īsti no jauna radījis»:

«Ļaužu dzīšanās pēc savas saimniecības uzlabošanas ir pati pirmā paskubināšana uz rūpniecību un uz taupīšanu. Tāpēc valstij nebūs citādi lūkot ražošanu un rūpniecību paaugstināt kā tik caur to vien, ka viņa visus tautas locekļus pie darba strādāšanas aizstāv, tādas riebīgas lietas noņem, kas brīvai rūpniecībai ir pretī, un tādas iestādīšanas priekš sabiedrības jeb priekš pavalstniekiem iestāda, kādas paši pavalstnieki vien nespēj vai negrib iestādīt. Brīva sacensība vislabāk tautas strādību veicina un sekmina un katram atsevišķam loceklim, kā arī visiem kopā vislabākos augļus rada... Valstij nebūs ar tādiem amatiem darboties, kādus pavalstnieki var pastrādāt, jo valsts nevar tik taupīgi un tik rūpīgi saimniekot kā privātļaudis, un tāpēc allaž iekāro pavalstnieku rūpniecību — viņas ienākumu dēļ — apspiest. Tāpēc viss tas, kas valstij vajadzīgs, ir caur nodokļiem pagādājams, ko pavalstnieki no tīra ienākuma nevis vienādās, bet vienlīdzīgās daļās maksā.»

Runādams par fiziokrātiem, viņš galvenām kārtām arī pakavējas pie viņu centieniem pret feodālismu:

«Francijas ministrs Tirgo, turēdamies pie saviem vārdiem:

«Strādāšanas brīvība ir pati pirmā, pati svētā, nekad nezaudēdama manta; dievs, cilvēkam vajadzības dodams, taisīja darbu par nepieciešamu lietu,» — sāka visus tos iestādījumus, kas darbu apspieda, iznīcināt. Viņš atcēla visas tās brīvības un monopolijas, «caur kurām dažādas pastrādāšanas tik retām, izredzētām ļaužu kārtām gribēja piesavināt, un citus ļaudis no šīm pastrādāšanām izslēdza»; viņš klaušas un cunftes atcēla; viņš priekš visiem pavalstniekiem vienādus likumus izdeva, vienādus mērus un svarus ieveda, visas zemes līka izmērīt, par ļaužu izglītību rūpējās. Iesākumā viņam lielie gruntnieki palīdzēja pārlabošanas izdarīt un apmierināt bezprātīgo ļaužu brēkšanu, ka zemei pie brīvās labības tirdzniecības bads uznākšot; bet, kad T. visas nodošanas tik uz lieliem gruntniekiem uzvēla, tad šie palika viņa pretinieki.»

J. Alunāns te, uzstādamies pret privilēģijām, cunftēm u. c. un atgādinādams, ka nodokļi jāuzveļ arī muižniekiem, aizstāvējis kapitālistiskos centienus pret feodāļiem un reizē izteicis arī savā laikā latviešu zemnieku un bezzemnieku progresīvos centienus . . .

Pakavējies pie A. Smita mācībām, J. Alunāns pakavējas arī pie komunisma un sociālisma mācībām, kuras uzskata par «maldīšanos».

Nodaļā par komunismu un komunistiem viņš dod šādu izskaidrojumu par komunistu centieniem un viņu mācību: «Lai visi ļaudis varētu būt vienādi un brīvi, tad vajagot visas mantas ļaužu starpā vienādās daļās izdalīt, tā ka no bagātā vairums esot jānoņem un nabagiem jādod. Šādu mācību, ka visas mantas visiem ļaudīm kopā piederot un neviens vairs nevarot sacīt — šī lieta vai manta tik man vien pieder un nevienam citam, sauc par komunismu, un ļaudis, kas pie šīm mācībām turas, — par komunistiem.»

Kā redzams, tas ir tā saucamais sīkpilsoniskais komunisms, kuru te J. Alunāns iztirzā.

Nodaļā par sociālismu un sociālistiem viņš īsumā pakavējas pie Sensimona un Furjē mācībām, kuri mācot, «ka visu to skādi, kas ceļas no amatiem mazumā un no brīvas sacensības, varot izlīdzināt, ja darbus lielās biedrībās (asociācijās) pastrādājot un ja vairāk saprašanas un gudrības pastrādajamiem darbiem pievedot, jo majorātus, cunftes un monopolijas, kas citādi bijušas teicamas, tagad vairs nevarot no jauna ievest».

«Komunisms grib visus cilvēkus taisīt vienādus, sociālisms — visus laimīgus,» saka J. Alunāns.

J. Alunāns nu mēģina pierādīt, ka mantu izdalīšana varot gan padarīt ļaudis vienādus, bet reizē arī galīgi nabagus un ka strādnieku piespiesta dzīvošana Furjē projektētās falanstērās tos nebūt nepadarīšot laimīgus.

Nav jau noliedzams, ka J. Alunāna iebildumi pret sīkpilsonisko komunismu un Furjē utopisko sociālismu ir diezgan pārdomāti;

vispār jāsaka, ka J. Alunāns izrāda tomēr lielu korektību arī pret šo «maldīšanos».

Mums jāpastrīpo, ka J. Alunāns, bez šaubām, nav pazinis ne K. Marksu, ne sociāldemokrātisko kustību Vācijā. Viņš pazinis tikai to komunismu un sociālismu, ko sludinājuši sociālisti-utopisti. Gluži citādas jau Māteru Jura attiecības pret sociālismu gadus 15 vēlāk. Māteru Juris, dibinādamies it kā uz Vācijas sociāldemokrātiskās kustības un tātad arī jau uz zinātniskā sociālisma mācībām, iztēlo to kā vismuļķīgāko sīkpilsonisko sociālismu un tad to nostāda kā biedēkli.

Strādnieku jautājumā J. Alunāns izsaka šādus uzskatus: «Jo lielāku algu strādniekam dod, jo vairāk un jo labāku darbu viņi pastrādā.»* Arī šīs domas gandrīz vārdu pa vārdam atkārtotas pēc A. Smita, un viņas gadus 20 vēlāk pieved arī Bergmanis savā apcerējumā par fabrikas strādnieku... Uz saimnieku kliedzieniem, ka gājēji jau no bērna kājas paliekot nepaklausīgi, viņš diezgan sarkastiski atbild, ka neesot jau brīnums, ja kalpa bērni, kurus skolā nemaz nelaižot, bet cauru gadu pie lopiem vien spiežot, beidzot paši par lopiem paliekot.

Par reliģiju runādams, viņš izsaka domas, ka viņa radusies līdz ar īpašumu kā nepieciešams psiholoģisks faktors pie sabiedrības tālākās attīstības, proti, viņa savaldzinot kaut cik atsevišķu cilvēku egoismu, kurš neļautu nekādai sabiedrībai izveidoties: «Dieva bijāšana cilvēka savpeļņu savaldzina, tā ka cilvēks arī pēc citām mantām dzenas un nevis pēc laicīgām mantām vien. Savpeļņa cilvēkam saka: «Krāj mantas cik vien varēdams!» Turpretim dievbijāšana: «Krāj mantas, ko kodes un rūsa neēd!» Caur savpeļņu un dieva mīļošanu ceļas sabiedrisks gars, bez kā ne ģimene, ne draudze, ne tauta nevar pastāvēt.»

Nav jau noliedzams, ka šis J. Alunāna uzskats par reliģijas nozīmi ir gluži aplams. Tomēr, salīdzinot ar veclatviešu uzskatiem, ka reliģija ir dieva iestādījums, te jau redzama zināma tuvošanās materiālistiskam uzskatam. Reliģija ir sabiedriska parādība, viņas cēloņi meklējami sabiedriskā attīstībā. Nevis kāds nesaprotams dievs radījis reliģiju, bet cilvēki paši.

Valodas izkopšana un dzeja

Beidzot jāsaka, ka tā cīņa, kuru jaunlatvieši 60. gados izcīnīja par latviešu valodas tiesībām (K. Biezbārda «Valoda un izglītības cīņa Baltijā», 1865. g.), un tas darbs, ko tie pastrādāja pie latviešu valodas kuplināšanas ar jauniem vārdiem (J. Alunāns radījis līdz 500 jaunu vārdu), arī pirmām un galvenām kārtām

* *J. Alunāns.* Tautas saimniecība, 1867; 25. lpp.

sekmēja jaunu uzskatu izplatīšanu latviešu darba tautā, jo padarīja bagātāku izteiksmes līdzekli — latviešu valodu ... Kādas jaunas sabiedriskās atziņas gan bija izsakāmas valodā, kurā pat tādām lietām kā rūpniecība, tirdzniecība utt. nebija apzīmējuma, nerunājot jau par daudziem filozofiskiem terminiem, kurus sāka ievest K. Biezbārdis.

Šī laika jaunlatviešu progresīvie uzskati un centieni diezgan spilgti izpaudušies arī daudzās viņu dzejās. Tā J. Alunāns, kas pārtulkojis arī dažas Vācijas revolūcijas dzejnieka Hervega, tad H. Heines u. c. dzejas, starp citu mudina latviešu tautu neapmierināties ar brīvlaišanu, bet izkarot īstu brīvību. Viņš beidz šādi:

Ko raksti, dzieďātājs? — Es liesmās dīdu
To spalv' uz sev' un savas tautas kaunu,
Kas savu brīvību sev neizkaro.

Pat vēlākais renegāts Fr. Brīvzemnieks 60. gados vēl pareizi uztvēris latviešu darba cilvēka īsto stāvokli, ar sarkasmu runādams:

Viņš dzimis ir kalpa kārtā
Un kalpodams uzaudzis grūt';
Kā kalps viņš uz kunga zemes
Uzkalpojies, nabags sev' jūt.
Viņš tagad vaļinieks, brīvvīrs,
Kam vaļa un brīvība ir
Brist ciemiņos, gaudot un lūgties,
Lai darbu un maizi piešķir.

Arī Kr. Barons — «Pēterburgas Avīžu» redaktors un vēlāk nerimstošais latvju daiņu kopotājs — savā alegorijā par kalna strautu jo spilgti izteicis 60. gadu trauksmi un cīņas prieku, kas pārvar visus šķēršļus:

Un lejā ar jaunu spēku
Tas viļņodams tālāk iet,
Un visas malu malas
Zeļ, zaļo, kuplo, zied.

Šais dzejoļos sastopam arī līdz tam vēl nepieredzētu latviešu valodas bagātību, lokanību un daiļskanību. Tas it sevišķi sakāms par J. Alunāna tulkojumiem (piem., Gētes «Gājēja dziesma naktī», «Zvejnieks», «Meža tēvs», Heines dzejas u. c.), arī oriģināliem. Tā, piem., aliterācijas viņa «Līgo svētkos»:

Līksmas līgo līgaviņas,
Līgo kalnos, līgo lejās,
Līgo — utt.

III. KAPITĀLISMA ATTĪSTĪBA LATVIJĀ

A. Latviešu buržuāzijas centieni un tautiskie romantiķi pēc 60. gadiem (1865.—1875. g.)

Saimnieciskā attīstība

Sešdesmitajos gados beidzot notiek diezgan lielas pārgrozības Latvijas ekonomiskajā dzīvē. Zemnieku nemieri spiež beidzot Latvijas muižnieku landtāgu ķerties pie zināmām reformām. Arī landtāgam, kā toreizējam augstākam varas orgānam Vidzemē, beidzot jāatzīst, ka «zemnieku nabadzības un nemiera galvenais cēlonis ir zemes lietošanas nenodrošinātība, vajag atmest 1819. gadā uzstādīto principu, pēc kura barons ir vienīgais zemes īpašnieks un kungs»*. Kaut arī nemieru kustība izplešas arvien plašāka un apdraud pat visas muižniecības eksistenci, tomēr muižniecība prot atrast tādu izeju, ka ar daudzinātām 60. gadu reformām vismazāk nākas piekāpties viņai pašai. Muižniecība nebūt nedomā ķerties pie plašākām reformām, kuras kaut cik apmierinātu plašo bezzemnieku masu prasības. Tā muižniecībai liekas pārāk liela maksa par savas eksistences drošību. Muižniecība jau it labi uztvērusi šķiru nogrupēšanos latviešu lauku iedzīvotājos un tāpēc mēģina kaut cik apmierināt tikai šīs lauku mantīgākās un organizētākās ļaužu (saimnieku, pusmuižnieku, arendatoru) prasības. Tādā kārtā muižniecība domā pārvilkt šo šķiru savā pusē pret bezzemniekiem vai vismaz neitralizēt un līdz ar to vājināt zemnieku nemiernieku «vienotās frontes» rindas. Bet šī jaunā kapitālistu šķira pirmām kārtām karst pēc tiesībām iegūt zemi par savu privātīpašumu, lai varētu nodrošināt un pacelt savus kapitālistiskos ienākumus.

Tādēļ arī muižniecība beidzot atzīst «par visu reformu gala mērķi spraust zemnieku lietotās zemes (tātad te lieta grozās ap saimniekiem. — *Kls.*) pāriešanu viņu īpašumā utt.». To jo skaidri izteicis Nolkens jau 40 gados landtāgā: «Plašas zemnieku gruntsīpašnieku šķiras nodibināšanās, kura turētu savu īpašumu uz tādām pat tiesībām kā muižnieki savējo, ir no vislielākā svara, jo ir domājami daudzi gadījumi, kur visa muižnieku eksistence var atkarāties no tam, ka Baltijas politiskā organismā pastāv tāds konservatīvs elements.»**

Tas tiek panākts šādā kārtā. Saimniekiem un vispār turīgākiem latviešu lauku iedzīvotājiem tiek dotas tiesības iepirkt mājas par īpašumu (pārdodot tikai prāvas mājas, proti, ne mazākas par 10 dālderiem, jo sīkzemnieki nav diez cik uzticams elements). Arendatoriem iespējams noslēgt kontraktus uz ilgākiem gadiem. Tiek

* *Fr. Roziņš*, Latviešu zemnieks, 3. izd., 148. lpp.
** Turpat.

paplašinātas arī citas tiesības šai jaunai kapitālistu šķirai, bet tikai viņai. Tas krīt acīs pat krievu ierēdņiem. Tā kāds no viņiem raksta, ka likumdošana Baltijā «izgājusi galvenām kārtām uz skaita ziņā niecīgas, bet savas ekonomiskās nozīmes ziņā visievērojamākās zemnieku šķiras — saimnieku stāvokļa nodrošināšanu»*. Turpretim bezzemnieku tiesības netiek paplašinātas itin nemaz, un pagastu pašvaldībā viņi līdz 1917. gada revolūcijai ir tikai desmitdaļcilvēki (kas pa 10 kopā atsver viena saimnieka balsi) un tātad pilnīgi padoti saimnieku šķiras gribai un rīcībai.

Tā saimnieku šķira arvien vairāk atskaldās no bezzemnieku masas. Viņas progresīvie centieni sāk izplēnēt; viņa sāk jau uzstāties pret tiem progresīviem centieniem, kurus bija atbalstījusi līdz 60. gadiem. Viņa jau sāk uzstāties pret bezzemnieku nemieriem, jo tie jau var apdraudēt arī viņas īpašumu.

Šī jaunā buržuāzija un viņas inteliģence gan vēl joprojām teicās uzstājamies visas latviešu tautas vārdā, patiesībā gan uzstādamās jau tikai par tautas nelielas daļas interesēm. Tā nacionālisms arvien vairāk kļūst par reakcionāru mācību, jo apslēpj, aizsedz latviešu tautā ieviesušās dziļās šķiru pretišķības (starp lauku buržuāziju un proletariātu). Nacionālisms izvēršas par mācību, kas ietver sevī tikai vienas tautas daļas intereses, kas kalpo tikai buržuāzijas interesēm. Ja «nacionālisms» pirms 60. gadiem apvienoja darbaļaudis par progresīviem centieniem, tad tagad nacionālisma mācības kavē proletariātam atmest «tautiskos», buržuāzijas proklamētos centienus, atrast šķiru pretišķības un nākt pie savas šķiras apziņas.

Latviešu buržuāzija gan vēl turpina arī cīņu pret vācu muižniecību. Tomēr, būdama jau naidīga latviešu bezzemnieku revolucionāriem centieniem, viņa meklē šai cīņā sev galveno atbalstu citur — galvenām kārtām Krievijas mantīgās šķirās. Cer ar viņu starpniecību lauzt vācu muižniecības privilēģijas un iegūt varu sev. Šīs cerības nebija gluži bez pamata.

Arī Krievijā 60. gados notiek diezgan ievērojamas pārgrozības. Pēc Krimas kara, kurā bankrotē galīgi krievu muižniecības ārējā politika, sāk arvien vairāk uzvarēt rūpniecības kapitālisms, kurš prasa sev pirmām kārtām plašu iekšēju tirgu. Tāds tirgus var rasties tikai tad, ja zemnieks ir diezgan patstāvīgs savā saimniecībā, ja viņš var brīvi pirkt un pārdot. Tāpēc arī pirmās sekas no rūpniecības kapitālisma iespaida pieaugšanas ir sekojošas: dzimtbūšanas atcelšana un muižnieku privilēģiju sašaurināšana.

Tāds pats liktenis arī sagaida Baltijas muižniecības plašās privilēģijas. Tā vācu muižniecība redz savām privilēģijām briesmas no Krievijas; latviešu buržuāzija turpretim te redz it kā atbalstu saviem centieniem. Šīs latviešu buržuāzijas ilūzijas krievu

* *Fr. Roziņš*, Latviešu zemnieks, 3. izd., 159. lpp.

birokrātija arī it kā atbalsta, meklēdama simpātijas arī pie latviešu buržuāzijas savā cīņā pret vācu muižniecības privilēģijām. Ziedu laikiem vēl Latvijas lauksaimniecībā pastāvot — latviešu buržuāzija jūtas diezgan stipra arī ekonomiski. Sakarā ar to sākas jaunlatviešu 60. gadu centienu pārvērtēšana uz visas frontes, visu kaut cik revolucionāro centienu un materiālistisko uzskatu mešana «pār kārti».

Latviešu buržujiskās inteliģences centieni

Šis drošais ekonomiskais stāvoklis, vienup, ilūzijas par nākamām privilēģijām, otrup, uzspiež šī laikmeta latviešu buržuāzijas ideoloģijai spilgtu dižmanības zīmogu. Kā šīs jaunās buržuāzijas ideologus redzam, ar maziem izņēmumiem*, tos pašus jaunlatviešus, kas nu pēc 60. gadiem atmetuši savus agrākos progresīvos — demokrātiskos centienus. Kā šīs ideoloģijas īpatnības minamas sekojošās: pirmkārt, norobežošanos no jebkuriem revolucionāriem centieniem; masu revolucionārās paškarbības apslāpēšana, monarhijas un visa slāviskā atbalstīšana (kas noiet līdz zemai iztapībai).

Ja pirms sešdesmitiem gadiem un dažus gadus vēlāk jaunlatvieši vismaz mēģināja formulēt nemierīgo zemnieku prasības, par ko dažreiz dabūja personīgi ciest (kā, piem., K. Biezbārdis Mežmuižas zemnieku lietā 1863. g.), tad tagad tie ņem visdzīvāko dalību pie zemnieku nemieru apslāpēšanas, nākot ar jaunu ideju par neapmierināto zemnieku kolonizēšanu uz Iekškrievijas guberņām. Kr. Valdemārs pats ņem visaktīvāko dalību zemnieku transportēšanā uz Novgorodas u. c. guberņām, pie tam piedzīvodams lielus zaudējumus un nepatikšanas, — lai tā izvairītos no jaunā zemnieku nemieru uzliesmojuma. «Latvietis un igaunis ir savā tēvuzemē svešinieki . . .» viņš raksta sakarā ar kolonizēšanu. «Tiesības un patstāvība ir priekš viņiem tādas lietas, kuras tie palaikam nevar meklēties šaurākā tēvijā, bet gan ārpus tās.»

Kr. Valdemārs starp citu savā grāmatā *«Vaterländisches und Gemeinnütziges»* (1871. g.) mēģina Vācijas strādnieku vadoņus A. Bēbeli un A. Lībknehtu iztēlot par Baltijas vācu muižniecības aizstāvjiem pret carismu, tā cenzdamies jau toreiz diskreditēt sociāldemokrātisko (vēl revolucionāro) strādnieku kustību.

Otrup, Krievijas monarhijas nostādīšana par paraugu citām valstīm (tai pašā Kr. Valdemāra grāmatā), zemiska iztapība šai monarhijai — iztapība, kura noiet līdz rusifikatora un spiega lomu

* Kā šāds izņēmums varbūt minams Juris Alunāns, produktīvākais no 60. g. jaunlatviešiem, kurš it kā neatsakās no saviem agrākiem uzskatiem. Tas noved pie sadursmes ar agrākiem darba biedriem.

izpildīšanai («jaunlatvieši» Brīvzemnieks, Fr. Veinberģis u. c.) visiem zināmās lietās.

Otrkārt: reliģijas «padziļināšana» (minētajā Kr. Valdemāra grāmatā) un zinātnes padarīšana par baznīcas kalponi agrākās reliģijas kritikas vietā, — lūk, otrais īpatnējais moments šai ideoloģijā.

K. Biezbārdis, rakstīdams savā laikrakstā «Pasaule un Daba» 1875. g. par «Materiālismu un spirituālismu», atzīmē:

«Mēs neesam dabas zinātnības ienaidnieki, mēs cienījam viņas pūliņus dieva radību dziļi jo dziļi pazīt un cilvēku labklāšanai par labu izlietot; tāda dabas zinātnība ir ļoti derīga un teicama. Bet mūsu dienās dabas zinātnība ir sapinusies ar īpašu filozofiju, ko dabas filozofiju sauc, kura tagad savu galvu pacēlusi un māca ticību bez dievības... Dabas zinātniba dara mūs ievērīgus dieva radībā, liek iepazīties ar dieva radības likumiem un spēkiem. Bet, kas šie likumi un spēki paši priekš sevis, tas stāv un paliek dieva zināšanā; priekš mums viņi tikpat neizdibināmi un neizprotami, kā dieva prāts mums neizdibināms un neizprotams. Dabas likumus un spēkus uzmeklēt, izprovēt un ievērot ir dabas zinātnības vienīgais darbs un centiens, — viss, kas par to pārāk, nestāv viņa varā, viņas spēkā.»

Filozofija, kuras uzdevums dabas zinātņu un sabiedrisko zinātņu atziņas un panākumus saskaņot ar reliģiju, kļūst atkal K. Biezbārda acīs par visas «zināšanas zinātnību»; tā nodarbojas ar šādiem jautājumiem: «Ko var cilvēks zināt, kas ir tam spējams? Ko būs tam darīt, jeb kā būs tam dzīvot?» (Turpat.)

Savos populārzinātniskajos rakstos viņš jau jo dienas jo vairāk parādās kā viduslaiku metafiziķis, ne dialektiķis.

«Dialektiskos likumus nevis no galvas atvasinot, izdomājot un dabā un vēsturē ielokot, bet ar galvas palīdzību iz dabas un vēstures izšķetinot, vairs nav vajadzīgs sevišķas zinātņu zinātnes filozofijas.»*

Turpretim K. Biezbārdis visus dabas likumus pat neatvasina no galvas, bet atrod jau gatavus bībelē un tad «dabu un vēsturi viņos ieloka».

Te kā raksturīgu piemēru varētu pievest kaut viņa rakstu «Ar ko atšķiras cilvēks no lopa», kurā ar citātiem no bībeles tiek «pierādīts», ka pat visjaunākie dabas zinātnes un tehnikas panākumi tikai izsaka to, ko dieva pravieši jau sen zinājuši un ko bībele jau sen mācījusi... Un tāpat jaunatklātais Rīgas-Dvinskas dzelzceļš, kā izrādās, ir no dieva un nevis no velna — kā daži ļaunprātīgi grib zemniekiem iegalvot, — un tāpēc zemnieks var droši tanī sēsties un braukt.

Treškārt: tautas senatnes idealizēšana. Te, no vienas puses, tiek uzsvērts, ka latviešiem bijusi jo bagāta mitoloģija, kā kurai katrai vēstures tautai, un tai nolūkā tiek krāti un izgudroti senlatviešu dieviņi, krīvi, svētnīcas un citas senlatviešu reliģijas zī-

* Sg. «Dialektika». («Pūrs», 1893, 3.)

mes; latviešu dzejnieki atrod senlatviešu varoņus un dzejo par tiem garus eposus (A. Pumpura «Lāčplēsis», Ausekļa «Zalktis», Lautenbaha «Niedrīšu Vidvuts» u. c.), lai arī to netrūktu, kā citām kultūras tautām.

Ar to latviešu buržuāzija, liekas, vislabāk parādījusi krievu dižmanībai, ka tā tikpat augstdzimusi kā krievu un vācu dižmanība un tāpēc pelna, ka tai dod privilēģijas viņas iedzimtā zemē un nevis kādam citam ienācējam.

No otras puses, tiek uzsvērts, ka šai zemē dievu un tautas varoņu laikā (laikam feodālā laikmetā) visai tautai bijušas labas dienas un ka tagad ar latviešu buržuāzijas nākšanu pie varas šie labie laiki atgriežas, tautas labdari — varoņi atkal atdzims vai ir jau atdzimuši latviešu buržuāzijā un tāpēc velti ciest cittautiešu dižmaņus.

Imanta nevaid miris,
Viņš tikai apburts klus, —

dzied Pumpurs[8] savā «Imantā».

Vēl gari uz putekļiem cerē,
Vēl putekļi garus grib slēpt.
Kas rādījies mūžīgi miris,
Tas tautībā piecelties sāk.

(Auseklis[9].)

Tāpēc aizmirst visas šķiru pretišķības. Jāpaliek tikai vienotām tautas interesēm.

Līdz ar to «brīvības» un «tautības» jēdzieni, kuri 60. gados saturēja ļoti noteiktas un konkrētas darbaļaužu ekonomiskās, politiskās un kulturālās prasības, tagad pilnīgi zaudē savu agrāko nozīmi. Pirmā izvēršas par tukšu, abstraktu frāzi, kura tiek lietota vietā un nevietā.

Ja J. Alunāns savā dzejā dziedāja, ka brīvība pašai tautai j ā i z k a r o, tad Ausekļa dzejā tā jau atbrauc pati no kalna «zvaigžņu kumeļiem»; darbaļaudīm nav vairs ko cīnīties — par visu gādās tautas vadoņi:

Es uzaugu pie Saulītes
Zīlarkalna galiņā;
Pati nācu, pati braucu
Tautas dēlam laulāties.
Es atbraucu Latvijā
Zvaigžņotiem kumeļiem;
Zibens groži, vara rati,
Pērkoņdēli braucējiņ'.

(Ausekļa «Brīvība».)

Ja J. Alunāns uzstājas pret nacionālismu, tad Auseklis jau jo sarkastiski izsakās par tādiem internacionālistiem, kas augsti negodā savu šauro tēviju un meklē biedrus pie cittautiešiem:

Tā daudz latvju tālu ceļu dodas,
Citām tautām tie par biedriem rodas;
Retam paliek sirdī tēvija,
Ubi bene, ibi patria (kur man labi, tur man tēvija).
Daudzi šmauc no Daugaviņas krasta,
Tautas sargam jānes smaga nasta;
Tādiem nav vairs svēta tēvija,
Ubi bene, ibi patria.

Lauku sabiedrības aktivitāte

Ar to nav tomēr teikts, ka plašākās tautas masās nenotiktu jo moža darbība, kas tagad gan spēj izpausties galvenām kārtām izglītības laukā. Uz laukiem sākas plašs skolu un kultūras biedrību organizēšanas darbs, izmantojot tās šaurās pašvaldības reformas, kuras ar 60. gadu nemieriem tomēr iegūtas. Un tā demokrātiskās inteliģences, kultūras darbinieku daļa, kura tomēr paliek ciešos sakaros ar šīm plašākām masām, atrod te spēku diezgan, lai paveiktu arī nopietnus kultūras darbus, kuri pa daļai paliek kā mantojums arī vēlākām darbaļaužu paaudzēm.

Te vispirms minams Kronvaldu Atis[10], kas no šī laikmeta darbiniekiem varbūt atstājis visvairāk paliekamu kultūras vērtību, vispirms ar saviem daudzajiem skaistajiem jaunvārdiem, kuri, latviešu saimnieciskai, sabiedriskai un kulturālai dzīvei paplašinoties, bija jo nepieciešami un drīz vien ieviešas (piem., satversme, pilsonis, vēsture, viela, daile, tēls, burtnīca u. c.); tad ar savu sabiedrisko un pedagoģisko darbību, pāriedams dzīvot uz laukiem un pārvērzdams, piem., Vecpiebalgas draudzes skolu par ko līdzīgu tautas augstskolai. Savās skolas piezīmēs par Sengrieķijas vēsturi viņš, starp citu, salīdzina demokrātisko iekārtu ar monarhiju un pakavējas pie pirmējās priekšrocībām.

Un tomēr šis «renegātu laiks» nesaudzēja arī viņu, un politikā viņš nevarīgi vilkās līdzi citiem 70. gadu jaunstrāvniekiem. Kad 70. gados cariskā valdība, mēģinādama vācu muižniecību izsist no segliem, atļāva uz pāris gadiem latviešu skolās plašu rīcības brīvību pašai sabiedrībai, — Kronvalds bija pārliecināts, ka te tiešām izpaužas monarhijas vissirsnīgākā griba, un nekavējās tai dziedāt slavas dziesmas... Kronvalds drīz nomira un nepiedzīvoja visnegantāko rusifikāciju, kas pēc pāris gadiem sākās Latvijas skolās. Grūti spriest, kādu iespaidu tas būtu atstājis uz Kronvalda tālāko attīstību.

Auseklis

Tālāk, dzejnieks Auseklis, kuram, kā lauku palīgskolotājam, vēl cieši sakari ar tautas masām. Šo lauku ļaužu jaunības brašums, uz kura izveidojas Ausekļa tautiskais romantisms, izma-

nāms viņa dzejā bieži vien, neskatoties uz tautisko vadoņu pūlēm padarīt Ausekli par savu «galma dzejnieku».

Ausekļa dzejas daiļskanība un formas meistarība redzama kaut no šādām rindām viņa «Ūdensplūdos»:

Jūra krāca,
Vētra šņāca,
Lietus gāzās,
Zib'ņi drāzās,
Un plūdi cēlās,
Un bangas šķēlās
Un visu rija,
Ķas zemē bija.

Te ar otru latviešu dzejas formas meistaru Plūdoni jāatzīst, kā zīmīgais ritums un aliterācijas jo spilgti tēlo elementu trakošanu.

Vai atkal dzejojumā «Lai top!»:

Švīks, švāks!
Velns turp!
Brīkš, brākš!
Velns šurp! —

kur velna skriešanas ātrums, i zemes radīšanas dinamika jo raksturīga priekš romantiskās iedomās iztēlotās tautiskās kultūras jauncelšanas možuma un lieliskuma ...

Bet cik sāpīga bija atmošanās pēc šādām ilūzijām.

Rusifikācija

Krievijas carisms bija gan drusku ierobežojis vācu muižnieku privilēģijas, bet vēl vairāk aplaupījis Baltijas pašvaldības tiesības. Bet latviešu buržuāzija tā i bija palikusi tukšām rokām. Moris savu pienākumu bija izpildījis un varēja iet ... Parādījās visā kailumā otrā tendence: visu provinču īpatnību nesaudzīga nolīdzināšana, nivelēšana ... Sākās rusifikācijas laiki.

Latviešu buržujiskai inteliģencei tagad atlika tikai klusēt. Viņu dižmanīgie romantiskie sapņi bija izsapņoti.

B. Lauku buržuāzijas reālpolitiķi un reālisms (1875.—1885. g.).

Sabiedriski politiskais stāvoklis

Līdz ar to, ka Latvijā arvien vairāk iespiežas kapitālisms un arī rusifikācija parādās arvien noteiktākā veidā, latviešu buržuāzija pārliecinās, ka privilēģijas un tiesības tai nedos nekādi senlaiku dieviņi un senču varoņi, bet ka šāda romantiska aizrauša-

nās un ilūzijas var tikai attālināt no reāliem panākumiem dzīvē; ka latviešu buržuāzija sev iegūs tiesības ne ar to, ka viņa mēģinās pierādīt savu slaveno pagātni un dižciltību. Latviešu buržuāzijai beidzot jāapzinās, ka viņa tiesības iegūs par tik, par cik viņa nostiprināsies ekonomiski, un par tik, par cik Latvijai būs nozīme pie Krievijas ekonomiskās attīstības.

Šis reālistiskais uzskats uz dzīvi, kas liecina, ka vismaz lauku buržuāzija ir vēl diezgan spēcīga un dzīves spējīga, izpaužas arī latviešu buržujiskā rakstniecībā kā diezgan možs reālistisks virziens pretī tukšam tautiskam romantismam, kuru pauž buržujiskā pilsētas inteliģence, no reālās dzīves atrāvusies.

Kr. Valdemārs

Kā šīs latviešu buržuāzijas ekonomists šai laikā atzīmējams, pirmkārt, jau minētais Kr. Valdemārs. Viņš savos rakstos krievu valodā par jūrniecību uzsver Latvijas ostu un Baltijas jūras kuģniecības nozīmi priekš Krievijas, uzsver, ka kapitālisma attīstība Krievijā grūti iedomājama bez Latvijas ekonomiskās attīstības. Kr. Valdemārs visiem spēkiem klīdina vācu muižnieku un garīdznieku izplatītās baumas, it kā latviešu buržuāzijai būtu separāti centieni. Nē, latviešu buržuāzija atzīst, ka tikai zem Krievijas monarhijas spārniem viņa spēs attīstīties, un tāpēc ir ļoti lojāla.

Bet, ievērojot Latvijas ekonomiskās attīstības nozīmi priekš Krievijas, šīs attīstības interesēs zināmas pašvaldības tiesības Latvijas buržuāzijai tomēr jādod . . .

Tā ir saprātīga reālpolitiķa pieeja pie jautājuma. Kr. Valdemārs ir šī laika latviešu buržuāzijas politiķis «uz ārieni».

Māteru Juris[11]

Kā otrs no šī laikmeta ekonomistiem ir minams Māteru Juris, kas ar saviem populāriem laikrakstiem — «Baltijas Zemkopis» un vēlāk «Tiesu Vēstnesis» strādā latviešu lauku buržuāzijas vidū.

Viņa laikrakstos nav vietas romantismam; te galvenām kārtām lieta grozās ap lauksaimniecības praktiskiem dienas jautājumiem: ap racionālu zemes kopšanu zemnieku saimniecībās, ap kuļmašīnām, mākslīgiem mēsliem utt.; ap pagastu pašvaldības tiesību paplašināšanu saimnieku labā.

Tātad tāds pats praktiķis-reālists kā Kr. Valdemārs ir arī Māters, un viņam ne tik daudz kā nesaticīgas dabas cilvēkam, bet kā latviešu lauku buržuāzijas ideologam drīz vien iznāk sadursmes gan ar tautiskiem romantiķiem, gan vispār ar pilsētas buržuāziju («Baltijas Vēstnesi» un latviešu pilsētas buržuāzijas centru — Rīgas Latviešu biedrību, «māmuļu»).

Šo sadursmju pamatos ir zināmas ekonomisku interešu pretišķības starp lauku un pilsētu buržuāziju (strādnieku jautājumā: lauku saimniekiem nav patīkama laukstrādnieku aizplūšana uz pilsētu; pretišķības parādās arī starp pilsētas tirgotāju — preču pārdevēju — un lauksaimnieku — preču pircēju, — tā tas ir sevišķi mākslīgo mēslu jautājumā, ar kuru faktiski visas šīs sadursmes sākās).

Šais sadursmēs ar pilsētas buržuāziju un it sevišķi viņas tautiski romantisko inteliģenci Māteru Juris, būdams gan tikai saimnieciski aktīvās lauku buržuāzijas ideologs, ieguva vai revolucionāra slavu. Māters gan aiz pilsētas un lauku buržuāziju sīkajām interešu pretišķībām nav aizmirsis tās daudz lielākās interešu pretišķības, kuras pastāv starp buržuāziju vispār un strādniecību, un tāpēc — tāpat kā lauku buržuāzija — jebkurus revolucionārus centienus stingri apkarojis. Gan jāatzīst, ka viņš ir pirmais tipiskais jaunlaiku buržujisko laikrakstu redaktors un to pašu buržuāzijas saimniecisko interešu labā prot pakoķetēt arī ar liberālismu, dažreiz pat attiecībā uz strādniecību, it sevišķi, ja lieta grozās ap strādnieku ekspluatēšanu baronu muižās un mācītājmuižās. Un laikam par to tika izslēgts no vācu mācītāju un muižnieku Latviešu draugu biedrības.

J. Māters, tāpat kā lauku buržuāzija, jau 70. gadu beigās, kad sāka parādīties pirmās nemiera zīmes lauku bezzemniekos, uzstājas kā jo aktīvs monarhijas un reliģijas aizstāvis, kurām arī zinātnei jākalpo.

Tā, runādams par izņēmuma likumu pret sociālistiem Vācijā, M. saka:

«Iztrūkšanās un pārsteigšanās ir jo lielas, un valdība nu ar stingru roku apkaro visus centienus, kas iet pret pastāvošo kārtību. Dzird, ka vācu ķeizaram no visām pusēm pienākot draudu vēstules. Tas pierāda, ka valdība nav vis veltīgi centusies pēc jo stingriem likumiem.»

Atbildēdams sava laikraksta vēstulniekā kādam anonīmam jautātājam par reliģiju:

«Kristīgās ticības pamatus nekad un nekur nebūs satricināt, jo tas būtu vispārīgās kārtības, kristīgās mīlestības un tiklības gals un nams grūtu uz namu. Kas turpretim kristīgās ticības iestādījumus nicina un aizliedz, tas no viņas draudzes izšķiras un turpmāk ir bez garīgas dzimtenes. Mācības par dieva un Kristus pestīšanas darbu ir tūkstošiem gadus vecas... Tādēļ arī zinības centieni un cilvēces attīstības ceļš neaizved vis uz to mērķi pret šīm mācībām karot, tās apgāzt...»

(«Balt. Zemkopis», 1878 31. okt.)

Uzstādamies pret tautisko romantismu, viņš aizstāv nacionālismu, kas izaug no saimnieciski stipras pagastu un pilsētu

pašvaldības tiesības ieguvušas buržuāzijas; sapņo jau par latviešu aristokrātiju (romānā «Sadzīves viļņi») un par kādu mistisku latviešu tautas ģēniju.

60. gadu jaunlatvieši tam šķiet pārāk radikāli, toreizējie veclatvieši drusku par konservatīviem. Pēc Mātera domām, vispareizākais virziens var rasties, ja vieni un otri nolīdzina savus ekstrēmus un saplūst kopā. Šāda vidus virziena priekšstāvji tad nu ir Māters un Valdemārs 80. gadu sākumā.

Strādnieku jautājumā «Baltijas Zemkopis», pamatodamies uz buržujisko ekonomistu teorijām, sniedz saimniekiem pārdomātus padomus, kā samazināt strādnieku darba algas.

«Darbaspēks, kā kura katra uz tirgus vesta prece, pēc tā viņa sagatavošanā tērētā kapitāla aprēķināma. Viņš krīt un ceļas cenā pēc pieprasītāju un piesolītāju skaita... Kādi tad nu līdzekļi, kas pret darbaspēka sadārdzināšanu lietojami? Tie ir — piesolītāju vairošana (ievedot strādniekus, piem., no Lietavas) vai pieprasītāju mazināšana (ievedot mašīnas lauksaimniecībā).»

Vēl varētu pakavēties pie attiecībām pret sociāldemokrātiem, kuri, kā redzams, jau stipri sāk uztraukt arī latviešu buržuāziju, tā ka viņas ideologiem jāpieliek visi spēki, lai iztēlotu tos latviešu strādniekiem par īstiem briesmoņiem. Tā J. Māters raksta «Baltijas Zemkopī» 1878. g., Nr. 23:

«Lasītāji jau zina, ka sociāldemokrāti Vācijas valsts un sadzīves pamatus satricinājuši, ka caur viņu gara roku divi slepkavas sūtīti pret 83 gadus veco un no visas pasaules augsti cienīto vācu ķeizaru Vilhelmu...

Pie mums jau pēc valsts likumiem soc.-dem. partijas nebūt nevar būt, jebšu gan, kā tas jaunākos laikos, diemžēl, Pēterburgā un Maskavā pie dažām pustrakām galviņām pierādījies, starp tiem miljoniem cilvēku, kas mūsu valstī mīt, arī tādu nav trūcis, kas, sociāldemokrātu centieniem kalpodami, ar nozieďzīgu prātu mēģinājuši pie no dieva un ķeizara ieceltiem un nodibinātiem valsts un sadzīves pamatiem ķerties, un cik pareizi bija darīts, ka mūsu valdība ar stipru roku šos trakoņus savaldīja un apspieda... Sociālisma gruntsdomas ir tās:

a) cilvēku tagadējā sadzīve nav pilnīgi nodibināta;

b) jo pilnīgi viņa ir nodibināja tikai caur to, ka visi cilvēki tiek atzīti par gluži līdzīgiem kā tiesībās un baudīšanā, tik pienākumos un ciešanā.»

Māteru Juris te pieved piemēru, lai rādītu, ko var nest sociālisms.

«Tu, kaimiņ, esi taupīgs bijis un strādīgs, esi mājas nopircis... Miķelis turpretim zog dievam dienas, kaujas un plītē, un sievu un bērnus mērdē badā. Šis jaunais svainis nu kādā dienā atnāk pie tevis un prasa: «Nu, kad dalīsimies uz pusēm?» Vai tādu viesi kurš katrs ar spieķi nevadīs no mājām ārā?

Sociāldemokrātu centieni pēdējā gadā sniedz roku k o m u n i s m a m, pēc kura nevienam nedrīkst vairāk mantas un labuma būt nekā otram. Bet komunisms ir visas labas cenšanās, čaklības, labu tikumu, i cilvēku sadzīves gals. Parīze franču-prūšu karā to mums skaidri pierādījusi, tāpat arī vēsture, it īpaši Francijas.

Sociāldemokrātu teorija nav smādējama, bet nelaimē tā, ka viņi pārgājuši no teorijas uz darbiem: viņi domā jau to brīdi klāt esam, kur dabiskie sadzīves nelīdzenumi jāizklīdina ar varas darbiem. Viņu nolūks bija pastāvošo kārtību gāzt, jaunu kārtību jeb īsteni vispārīgu nekārtību pēc savām domām radīt. Tā ir noziedzība ne tikai pret valdību, bet arī pret visu cilvēku sabiedrību.

Kur cilvēki nogriežas no ticības un dieva, un vēsturīgo iestādījumu pamatiem, kur viņi vairs neatzīst dieva un valdības likumus; kur viņi saceļas pret to kārtību, kas uz šiem likumiem dibinās, — tur var sacīt, ka cilvēki ir līdzīgi tapuši plēsīgiem zvēriem, kas tikai savai zvēru dabai kalpo. To pašu var sacīt no Vācijas sociāldemokrātiem. Kāds bezdibenis cilvēcīgā nomaldīšanā tur tagad atvēries, viņu centienus un darbus jo tuvāk atlūkojot! Nekas cits viņiem nav svēts kā tikai viņu vēders, viņu kārības. Tādēļ viņi nenodrebēja vis pret dieva un tautas svaidītā ķeizara dārgo dzīvību savas slepkava rokas izstiept. Šaušalas pārņem kaulus, šinī bezdievības un lopības bezdibenī lūkojot, un cilvēku sadzīvei jānodreb, ieraugot šo nikno sadzīves pūķi, kas ar tūkstots galvām un miljoniem rokām tai mācas virsū.

Vācijai ir tai pirmajai tas uzdevums ticis šo briesmīgo zvēru apkarot, ne vien savā, bet visu cilvēku, visu valstu labā. Vēlēsimies, ka tas tai pilnīgi izdosies. Bet lai Vācijas tagadējais posts ir mums der par draudēdamu zīmi, par saucēja balsi, kas saka:

«Visa cenšanās un katrs darbs, kas iet pret dievu un valsts iestādījumiem, ir briesmīgs grēks pret dievu, valsti un visiem cilvēkiem, un šis grēks atriebjas briesmīgi, un visiem cilvēkiem jābūt nomodā un jācenšas vienam par otru, visiem par vienu, ka pat arī ne tādas apgrēcīgas domas neronas un neatron izdevīgu zemi.» (Retinājums Māteru Jura.)

No utopiska komunisma un sociālisma korektas kritikas (J. Alunāns 60. gados) uz sociāldemokrātu denuncēšanu (K. Valdemārs 70. gados), tālāk uz uzaicinājumu ķert sociāldemokrātus-komunistus (Māteru Juris 80. gadu sākumā) un beidzot tiešām uz komunistu ķeršanu (Fr. Veinberģis un tagadējā Baltlatvijas buržujiskā inteliģence) — tāda ir latviešu buržuāzijas inteliģences attīstības gaita.

No 60. gadu jaunlatviešu progresīvajiem centieniem uz reakcionāro tautiskumu.

No Smita politiskās ekonomijas 60. gados uz praktiskiem aizrādījumiem, kā labāk nosist strādnieku algas caur kolonistu ievešanu.

No reliģijas kritikas un Hēgeļa filozofijas uz baznīcas mācībām.

No dabaszinātniskiem rakstiem uz dabaszinātnisku atziņu atvasināšanu no bībeles.

Šo attīstības ciklu latviešu buržuāzijas ideoloģija jau iztaisījusi cauri pārdesmit gados. Mums nav ko sekot viņas tālākai attīstībai šai virzienā. Mums vēl iznāks tik vienā otrā vietā pakavēties pie latviešu buržuāzijas rakstniecības.

Brāļi Kaudzīši[12]

Kā šī laikmeta spilgtākie talanti buržujiskā rakstniecībā paceļas reālisti — brāļi Kaudzīši un Apsīšu Jēkabs. Kaudzīšu «Mērnieku laikos» kā galvenais pozitīvais tips zīmēts Kaspars Gaitiņš, kurš pauž nākamā latviešu saimnieka, māju gruntnieka pasaules uzskatu un centienus. Viņam, pirmkārt, ir jācīnās pret veclaiku vieglajiem, uzdzīves mīļotājiem saimnieciņiem. Tie, līdz šim atrazdamies pilnīgā atkarībā no barona un juzdamies savās neiepirktajās mājās kā putni zara galā, bija atraduši no neatlaidības un centības; tie maz bēdāja par savu saimniecību uzkopšanu arī tagad, kad tās jau bija iepirktas un bija jāpieliek visas pūles, lai tās būtu ekonomiski stipras un spētu konkurēt kapitālistiskajā tirgū (Tenis, Ķencis, Pāvuls, Bisars u. c.). Otrkārt, viņam jācīnās pret vieglajiem tautiskajiem romantiķiem, kuri arī varēja vēl novirzīt jauno gruntniecību sāņus no praktiskās dzīves tiešajiem saimnieciskiem uzdevumiem. Viņam jācīnās, treškārt, pret ļaudīm, kuri jau piesavinājušies vienu otru pilsētas buržuāzijas paņēmienu (viltību, iepūtību utt., piem., Prātnieks, Oļiniete, arī pavieglie — Drekberģis, Švauksts), no kuriem vēl iznāk ciest lauku buržuāzijai, kā mazāk izveicīgai un kapitālistiski mazāk attīstītai, un kuri draudē izjaukt tās puspatriarhālās attiecības starp saimnieku un saimi, kuras garantē jaunsaimniekiem vislielāko virspeļņu. Kaudzīši kā saimes slavējamās īpašības uzstāda bīblisku sirdsšķīstību, atturību, uzticību un paklausību (Ilze, Annuža).

Šo savu pasaules uzskatu Kaspars Gaitiņš mēģinājis izteikt līdzībā par četrām koku un stādu šķirām, kuru izstāsta Ilzei.

Kritikā Kaspars Gaitiņš allaž tiek apskatīts tikai kā augsti tikumisks cilvēks, kuram kā tādam nākas daudz ciest no viltības, vieglprātības utt. Mums tiek rādīta cīņa starp abstraktām lietām ... Mums jāprot aiz šīm abstrakcijām, aiz šīs ideoloģijas čaumalas (tikumības ideāliem, viltības, vieglprātības, liekulības) atrast 70.—80. gadu Latvijas dažādo ļaužu grupu konkrētās intereses ar šo interešu pretišķībām un cīņām. Pie šīs analīzes plašāk pakavēties būs kādreiz marksistiskās kritikas uzdevums.

Apsīšu Jēkabs[13]

Apsīšu Jēkabs ir tuvinieks Kaudzīšiem; viņa stāstos izpaužas tāds pats pasaules uzskats.

Arī Apsīšu Jēkabs uzbrūk pilsētas kultūrai; kā ideālu rāda sirdsšķīstu, bet savas šķiras neapzinīgu laukstrādnieku (Andra tēvs u. c.); redz tikai negantību un izvirtību laukstrādnieku aizplūšanā uz pilsētu («Uz pilsētu!»).

I Auseklis iepriekšējā laikmetā, i Kaudzīši un Apsīšu Jēkabs šai laikmetā uzskatāmi kā latviešu buržuāzijas aktīvākās daļas —

lauku buržuāzijas ideologi. Šīs lauku mantīgās šķiras vēl neizsīkušais dzīves spars parādās šo pēdējo rakstnieku veselīgā, spēcīgā reālismā. Lai gan arī kā reālisti, pat savos labākos gados viņi dzīvi uztver jau statikā, nevis spilgtās sabiedriskās cīņās, kuras jau buržuāzijai kā šķirai bija kļuvušas nesimpātiskas.

Ja mēs līdz ar Jansonu-Braunu nosaucam par reālistiem tos rakstniekus, kuri tēlo dzīvi viņas patiesībā un īstenībā, tad jāsaka, ka it sevišķi Apsīšu Jēkabs 80. gadu latviešu lauku dzīves sastingumā mēģināja atrast dzīves īstenību un patiesību.

Un tā arī viņa mākslinieka spējas tiek drīz vien nomāktas, lauku buržuāzijas interešu aplokam arvien vēl vairāk sašaurinoties. Nespēdams vai negribēdams izprast sabiedriskās attīstības saimnieciskos pamatus, viņš beidzot izvēršas par baznīcas morāles sludinātāju, jebkuru progresīvu centienu apkarotāju — un tā šķietas vislabāk kalpojam savas šķiras interesēm.

IV. LAUKSAIMNIECĪBAS KRĪZES LAIKMETS (1885.—1905. g.)

1. Lauku buržuāzija

Saimnieciskais un sabiedriskais stāvoklis

Pēc 80. gadiem Ziemeļamerika sāk izvest arvien vairāk labības uz pasaules tirgus. Reizē ar to Rīgā labības cenas sāk krist krišus. Rudzi, kas 1881. gadā vēl maksāja 130, pēc 8 gadiem — 1888. gadā maksā tikai 67, t. i., divreiz lētāk. Latvijas lauku galveno saimniecisko pamatšūnu — iepirkto zemnieku māju stāvoklis paliek grūts. Daudzas mājas nāk zem āmura. Jauno lauku kapitālistu — mājas iepircēju saimnieku stāvoklis stipri atšķiras no agrāko, neiepirkto māju saimnieku stāvokļa. Ne vairs no barona labā jeb sliktā prāta atkarājas saimnieku palikšana vai nepalikšana mājās, bet no saimnieciskās spējas vai nespējas noorganizēt plānveidīgu, kapitālistiskā konkurencē izturīgu saimniecību, kas iet noteikti kā uzvilkts pulkstenis, kas stingri noteiktā termiņā spēj nodot noteiktas maksāšanas. Tas prasa, lai saimnieks būtu pilnīgs rīkotājs mājās, kam klausa visi bez ierunām; ievērojot, otrkārt, ka šai jaunai kapitālistiskai paaudzei jāuzkrāj kapitāli, pie kam to rīcība nav diez cik plaša, — tas prasa līdzdarbību darbā un taupību, šauru «tikumīgu» dzīvi arī no paša saimnieka.

Tas vajadzīgs arī tādēļ, lai saimei nekristu acīs šķiru pretišķības. Tā bībele, kurā jo krasi izpaužas patriārhālās intereses un ideoloģija, kļūst par visas gudrības iesākumu (Apsīšu Jēkabs). Bībeles tikumības normas kļūst par stingrām, nepārkāpjamām, tā ka pat oficiālā baznīca, kā kungu baznīca, šķiet par daudz pasaulīga un izvirtusi un jāmeklē pēc sektām, kuras vēl fanātiskāk

pilda šīs patriarhālā laikmeta dzīves normas. Ne tikai Anglijas buržuāzijas pirmās paaudzes ar savu rakstnieku Miltonu pieder pie puritāņiem — tāda ir arī citu zemju kapitālistu pirmā paaudze, un arī Latvijā tas tā, ar Apsīšu Jēkabiem u. c. (kā brāļu draudzes cildinātājiem). Ka katra atkāpšanās no šīm normām (p. piem., saimnieka neatturība, palaidnība utt.), ievērojot vēl mazo ierīcību, var ātri vien novest pie ūtrupes, — tas skaidrs. Kā Miltonam ir «pazaudēta paradīze», kuru zaudē cilvēks, šīs normas neizpildīdams, tā latviešu rakstniecībā rodas noteikts tips — pazudušais dēls, sākot ar Apsīšu Jēkabu, vēlāk pie Blaumaņa, lai tad atkal parādītos par jaunu pie Saulieša un vēlākiem. Vai visur viņš ir palaidnīgs saimniekdēls, kas dzer vai prec ārpus saimniekkārtas un tātad apdraud saimniecības stāvokli un tāpēc no rakstniekiem sodīts kā tikumības normu pārkāpējs? Šim puritānismam un stingrajām bībeles normām (kuras pirmo reizi jo noteikti izpauž Gaitiņš Kaudzīšu «Mērnieku laikos»), kā jau teicu, meklējams pamats toreizējā ekonomiskā dzīvē, saimniekmāju ekonomiskā stāvoklī. Tomēr te krīt svarā arī tā psiholoģiskā antitēze, par kuru min Pļehanovs. Ikviena jauna šķira cīņā pret valdošo šķiru mēģina nostāties tai pretstatā savos ētiskos un estētiskos uzskatos. Par cik vācu barons izdzīves kārs netiklis, par tik latviešu saimnieks tikls, taupīgs un askētisks.

Kā vecā saimnieka bībele iekalta biezos dzelzs apkalumos, tā lauku sēta iekalta apkārt un apkārt patriarhālās morāles, baznīcas ētikas normu biezajā režģī. Tas draud apspiest pēdējo dzīvesprieku, jūtu uzliesmojumu, mākslu. Tā tiek nospiests Apsīšu Jēkabs, kurš savu mākslinieka talantu izmij morālista sīkajā naudā; tā tas ar citiem. Krīzei pieņemoties un ekonomiskajam stāvoklim kļūstot smagākam — šis normu režģis kļūst vēl smagāks. Jo grūtāks ekonomiskais stāvoklis, jo vēl stingrāk savelkas šīs normas, tāpēc ka caur tām it kā vēl vienīgais ceļš uz glābiņu. Kā smags kapa akmens nogulst pār lauku sabiedrisko un kulturālo dzīvi.

Tad arī te sāk beidzot izlauzties it kā protests pret šo nāvējošo garīgo nospiestību. It kā pazib viņš jau maigajā liriķī — Esenberģu Jānī, kas aizbēg no laukiem, no drūmās lauku sētas, no saimniekgala: kā inteliģents proletārietis mēģina sisties pilsētā uz priekšu, bet jau jaunībā mirst ar diloni.

Man akmeni uz kapa
Un krustu nelieciet,
Tik mazas, vieglas puķes
Tur virsū uzstādiet,
Jo visu mūžu nesu
Es grūtu krustu gan — utt.

Tā ir dzīves dialektika. Arī saimnieku šķirā pašā beidzot it kā sāk nobriest atziņa, ka ne bībeles normu fanātiskā izpildīšana var glābt stāvokli, bet gan varbūt kādas pārgrozības lauksaimnie-

cības tehnikā. Reizē ar to arī šais aprindās uzmirgo it kā mazs protests pret šo pārmērīgo baznīcas normu stingrību, piem., R. Blaumaņa rakstos.

Rūd. Blaumanis[14]

Arī Rūd. Blaumaņa pirmajos darbos rēgojas vēl cauri Apsīša Jēkaba morālista pirksts; viņš nevār atturēties no morāles un te vēl parādās caur un cauri kā konservatīvas gruntniecības ideologs. Tomēr ir starpība starp Apsīšu Jēkabu un Rūdolfu Blaumani. Vispirms Blaumanis jau ďaudz lielāks psihologs un mākslinieks nekā Apsīšu Jēkabs. Otrkārt — Blaumanis jau vairs nav tik stingrs un ciets morālists. Apsīša «pazudušais dēls» un nepaklausīgais dēls «Svešos ļaudīs» neatrod nekādu žēlastību autora acīs. Zināms, arī Blaumanis neatzīst «pazudušo dēlu» sacelšanos pret vecās ticības normām (Krustiņš, drāmā «Pazudušais dēls»), bet viņš tomēr arī nenosoda; un beidzot šie pazudušie dēli, purva bridēji (Edgars, stāstā «Purva bridējs»), nemierīgie meklētāji kļūst viņam mīļi un simpātiski. Ne vairs padevīgās Ievas (stāstā «Laimes klēpī») un Lienas (stāstā «Salna pavasarī»), kas savu mīlestību var aizmirst par labi iekoptām saimniekmājām! Rodas Raudupietes, kuras savām jūtām neatzīst nekādu ierobežojumu un savā jūtu uzliesmojumā nerēķinās ne ar kādām tikumības normām. Un Blaumaņa simpātijas arī te ir viņu pusē. Blaumanis tēlo mīlestību kā neizprotamu dabas spēku, kas kā uguns pārņem cilvēku (drāmā «Ugunī»). Savu kūsājošo jūtu pārņemts, cilvēks var lauzt un dragāt visas normas; un Blaumaņa simpātijas tomēr būs viņam. Te viņš var būt «revolucionārs» ... Bet vai tam, kas savu uzskatu vārdā mēģina pārkāpt sabiedriskas normas un attiecības! Tas, kā Andriksons (stāstā ar to pašu nosaukumu) zaudē pamatu zem kājām un turpat nožēlo savu soļu nepareizību! Blaumanim ir pavisam sveša sabiedrībā notiekošā šķiru cīņa: viņš jutās nedrošs, tikko tai kaut cik pieskārās. Šķiru cīņa viņam nav simpātiska. Un tomēr vai dažā labā Blaumaņa — kā reālista un sirsnīga mākslinieka tēlotā strādnieku puisī, kas vēl neapzinīgs un tomēr, savāda nemiera dzīts, cenšas izrauties no šīs lauku sētas nospiestības, mēs jau neredzam strādnieku šķiras apziņas sākumus, neredzam jau sacelšanos pret pašu šo veco sabiedrisko iekārtu, ne tikai pret viņas nosprostojumiem jūtu dzīvē? Tāds ir lauku jaunais kalpu puisis Noliņš («Indrāni»), kuram pat «par saimnieku negribas palikt, ja i reiz nauda būtu», kurš grib izlauzties no šīs dzīves ārā, jo viņam «dzīvot gribas». Vai tādi nav kalpu puiši Birkenbaums un Kārlēns («Nāves ēnā»), kas ar savu biedrisko izpalīdzību, kura uzliesmo nelaimē, nostādās pretim egoistiskiem saimniekiem, kuri nelaimē paliek vēl šaursirdīgāki?

Vai arī te (Blaumanim kā reālistam-māksliniekam radīšanas procesā it kā aizmirstot savas šķiras viedokli) varbūt neviļus tēlotā strādnieku solidaritāte neparādās jau kā spēks, kas grauj kopā to pašu konservatīvo gruntnieku pasauli, kuras ideologs Blaumanis faktiski ir? Ka tādi paradoksi rakstniecības vēsturē nāk priekšā, to atzīmē Pļehanovs, runādams par vācu rakstnieka Polenca stāstu «Zemnieks».

Bez novelēm un drāmām R. Blaumanis rakstījis arī satīras un parādījis arī te lielu mākslinieka veiklību un atjautību. Tomēr priekš dziļākas sabiedriskas satīras viņam nav bijusi ne pietiekoša šķiru cīņas izpratne, ne arī tā sabiedriskam satīriķim nepieciešamā īpašība, kuru sauc par «pilsonisku vīrestību». Un tā noticis, ka viņš savas satīriķa spējas izlietojis sīkiem, viegliem jokiem, kuriem nav dziļākas sabiedriskas satīras nozīmes un kuri savā laikā noderēja par uzjautrināšanu latviešu buržuāzijai, kuras dienestā viņš pēdējos gadus bija arī kā viņas laikraksta «Latvijas» redaktors.

Poruku Jānis[15]

Ja veclaiku Apsīšu Jēkabs nolād saimnieku «pazudušo dēlu», bet R. Blaumanis jau jūt zināmas simpātijas pret to un mēģina to saprast, tad Poruku Jānis jau pats ir tāds pazudušais dēls. Viņš aizgājis no šīm Apsīšu Jēkaba smacējošām lauku mājām un nav aprobežojies arī ar baltiešu vācu kultūru, kā R. Blaumanis, bet gājis spēkus smelties pie Rietumeiropas buržuāzijas kultūras avotiem.

Dažreiz J. Poruka it kā nesaudzīgā kritika un naids pret latviešu buržuāzijas sastingumu un veciem aizspriedumiem var vedināt uz domām, ka J. Poruks nonācis neizbeidzamā konfliktā ar latviešu buržuāziju, nolauzis visus tiltus ar to un kā šāds romantiķis pacēlies pār šķiru interesēm, izvedis pirmais dzīvē principu «māksla priekš mākslas».

Tas tomēr tā nav. «Simpātijas «mākslai priekš mākslas» patiešām rodas tur, kur pastāv zināms konflikts starp māksliniekiem un apkārtējo sabiedrību,» saka Pļehanovs. «Bet šis konflikts var būt dažāds. Romantiķi (kā J. Poruks. — *Kls.*) var gan būt konfliktā ar apkārtējo buržujisko pasauli, un tomēr šai konfliktā nav nekā draudoša priekš sabiedriskām attiecībām, jo no krasām pārmaiņām šais attiecībās viņi pat bīstas. Romantiķiem, uzstājoties pret šīs sabiedrības riebīgajiem tikumiem un ierašām, nav tomēr nekas pretī tām sabiedriskām attiecībām, uz kurām šie tikumi veidojas. Nolādēdami «buržuju», tie dreb par buržujisko iekārtu.»

Ja J. Poruks vienā no saviem dzīvākiem tēlojumiem — «Dzimtas plaisa» līdz ar reālskolnieku smejas par veco zemnieku

ticību, tad ne tāpēc, ka Poruks pats nebūtu reliģiozs, bet tāpēc, ka tā zemnieka primitīvā veida ticība, kas noderēja vēl feodālos laikos, sāk kavēt buržujisko attīstību, jo bieži vien nerēķinās ar cilvēka prātu jeb, pareizāk, buržujisko filozofiju, kas, pēc Poruka domām, virza vēsturi uz priekšu.

«Bet par to, ka cilvēce reiz gribējusi nākt pie prāta, — par to tur nestāv ne burta,» sašutis saka reālskolnieks par veclaiku vēsturi, kura visu izskaidroja ar dieva un ķeizara palīdzību.

Ja J. Poruks stāstā «Nepraša» nolād birģelisko tikumību, tad ne jau tāpēc, ka viņš būtu vispār pret buržujiskās sabiedrības attiecībām, bet tāpēc, ka pārāk kroplie tikumiskie aizspriedumi nomāc atsevišķas individualitātes pacelšanos pār pūli.

«Buržuāzija uzskatīja cilvēka prātu par to, kas veido visu sabiedrības iekārtu, uzskatīja katru cilvēku pašu par savas laimes kalēju,» saka Fr. Roziņš.

Un, lūk, šīs reformētās reliģijas un modernizētās ētikas vārdā augstu attīstītā buržujiskā inteliģence norāj vēl diezgan neapzinīgos, kūtros šķiras brāļus uz laukiem.

Ja jau buržuāzija uzskata katru cilvēku pašu par savas laimes kalēju, tad vēl jo vairāk viņas inteliģence, ievērojot šīs inteliģences specifisko stāvokli sabiedrībā.

Kautskis gadus 12 atpakaļ, būdams vēl marksists, salīdzina proletārieti ar buržujisko inteliģentu un sniedz šādu inteliģenta sociālpsiholoģisku raksturojumu:

«Proletārietis līdzinās nullei, kamēr viņš ir izolēts indivīds. Visu savu spēku, savas spējas uz progresu, visas savas cerības un ilgas smeļas viņš no organizācijas, no plānveidīgas sa- un kopdarbības ar biedriem. Viņš jūtas liels un varens tad, kad viņš ir daļa no liela un spēcīga organisma. Šis organisms priekš viņa nozīmē visu, turpretim atsevišķam indivīdam, salīdzinot ar šo kopumu, ir ļoti niecīga vērtība. Proletārietis cīnās ar vislielāko pašuzupurēšanos, kā anonīmas masas daļiņa, bez kādiem nolūkiem uz personīgu labumu, personīgu slavu, izpildīdams savu uzdevumu katrā vietā, kur vien tas nostādīts, brīvprātīgi padodamies disciplīnai, kura cauraudusi visas viņa jūtas, domas.

Pavisam citādas tās lietas ir ar buržujisku inteliģentu. Viņš cīnās ne ar spēku šādā jeb citādā veidā, bet gan ar argumentiem. Viņa cīņas ieroči — viņa personīgās zināšanas, viņa personīgās spējas, viņa personīgā pārliecība. Savas individualitātes pilnīga izpausmes brīvība šķietas viņam kā pirmais noteikums priekš sekmīga darba. Ar lielām grūtībām viņš spēj padoties zināmam kopumam kā viņa sastāvdaļa — padodas aiz nepieciešamības, bet ne aiz savas personīgas tieksmes uz to.

Nīčes filozofija ar viņa pārcilvēka kultu, kuram visa lieta grozās ap to, kā nodrošināt savas paša individualitātes vispilnī-

gāko attīstību, kuram viņa personas saistīšana ar kaut kādu lielu sabiedrisku mērķi liekas riebīga un nicināma, — lūk, šī filozofija jo īsteni izpauž buržujiskā inteliģenta pasaules uzskatu, viņa padara to gluži nelietojamu proletāriskā šķiru cīņā, padara naidīgu pret to.»

J. Poruks, kā šāds tipisks buržujisks inteliģents-nīčeānietis latviešu literatūrā, rāda stipri attīstītu individuālismu. Un tomēr te mums jāuzduras uz šādu Poruka savādību. Poruka rakstos mēs neatrodam spēcīgus Brandus vai Stokmaņus, kā Ibsena rakstos, bet gan nespēcīgus Anšus Vairogus («Pērļu zvejniekā»). Ap 1900. gadu savā pēdējā romānā «Rīga» Poruks mēģina tēlot arī spēcīgu, uzņēmīgu buržujisku varoni, bet tas paliek tikai diezgan neizdevies mēģinājums.

Pati latviešu lauku buržuāzija agrārkrīzē, grūtos laikos iespiesta, ir kļuvusi galīgi nespēcīga, nomākta, bez gaišākām nākotnes perspektīvām un nereti atgriežas pie patriarhālām attiecībām. Un Porukam zūd cerības uz šīs Rietumeiropas buržujiskās kultūras iespējām, un viņš nespēkā tiecas atpakaļ pie tās iedomātās vienkāršības un sirsnības, kas it kā valdījusi pie «Kristus ļaudīm», hernhūtiešu saiešanas namos kapitālisma sākumā... Starp Nīčes pārcilvēku un šo padevīgo Kristu nespēcīgi maldās Poruks, tā raksturodams 90. gadu latviešu buržuāziju un viņas inteliģenci, kurām, šķietas, «visas tekas tumsā vada».

A. Niedra[16]

Kā šāda «nespēcīga dvēsele» sāk arī stipri seklais un sentimentālais A. Niedra 90. gados savu rakstnieka karjeru — kā vecromantisks zilās puķes meklētājs un bezmērķa ceļinieks.

Tomēr ap 900. gadiem latviešu buržuāzijas ekonomiskais stāvoklis sāk it kā drusku mainīties uz labo pusi. Labības cenas kaut cik paceļas; buržuāzija it kā atplaukst. Niedram apraujas nespēcīgā, sentimentālā teoloģijas kandidāta dziesma. Niedra raksta «Līduma dūmos», kas to padarīja populāru latviešu buržuāzijā ne ar savām mākslinieka spējām, bet ar to, ka viņš te izpaudis drusku atžilbušās buržuāzijas slepus lolotās cerības. Niedra te tēlo, kā atžirgusī latviešu lauku buržuāzija ar savu praktisko inteliģenci izkonkurē vācu muižniecību, ieņem tās stāvokli... Romantiskā zilā puķe bija beidzot atradusies muižas puķu dārzā, un romantiskie zilie putni vija ligzdas muižas čukuros... Niedras romantiķis bija kļuvis par praktiķi reālistu.

Drīz tomēr Niedra saprata, ka tās ir tikai tukšas ilūzijas, no kurām i kā rakstnieks, i kā politiķis drīz atsacījās.

2. Lauku bezzemnieks

Saimnieciskais stāvoklis un sabiedriskā kustība

80. gadu agrārkrīze, kā vienmēr, vissmagāk tomēr gulstas uz lauku proletariātu. Lai muižnieks un saimnieks noturētos virs ūdens, pirmām kārtām tiek izspiesta divkārtīga virsvērtība no laukstrādnieka. Šķiru antagonisms parādās arvien krasāk.

Latvijas pilsētās — Rīgā, Liepājā, — kur šķiru attiecības jo neapslēptas, proletariāts drīzāk izveido noteiktu šķiras apziņu. Uz laukiem, ievērojot daudz sīkākus lauksaimniecības uzņēmumus, kuros visbiežāk strādā 1—2—3 laukstrādnieki, tālāk, ievērojot laukstrādnieku ciešāku savstarpēju sakaru trūkumu, — viņš bieži vien ilgāk padots lauku sīkburžujiskās ideoloģijas iespaidam. Bez tam liela daļa no bezzemniekiem, kā zemes kalpi, pusgraudnieki, rentnieki, tiešām stāv ar vienu kāju sīkzemniecībā. Viņu attīstība bieži vien velkas lēnāk un mocošāk, izmezdama tādus ielokus, kas Latvijas pilsētu strādniekam paliek gandrīz pilnīgi sveši.

Zemes jautājums lauku strādnieku galvās tomēr diezgan ilgi ieņem jo plašu vietu. «Sava kaktiņa, sava stūrīša» ilūzijas 80. un arī 90. gados nav un nevarēja būt svešas latviešu bezzemniekam, ievērojot to peklisko posta stāvokli, kādā atradās laukstrādnieks, salīdzinot pat ar diezgan grūto sīkgruntnieku stāvokli. Tāpēc arī viena otra narodņiku un vēlāko sociālrevolucionāru ideja par zemes dalīšanu, kā pareizāko izeju no šī nepaciešamā stāvokļa, ieķeras arī šur tur bezzemnieku masās. Otrkārt, pie 80. gadu reakcijas un galējās apspiestības, kad masu kustība nekur nespēja parādīties uz āru, parādīt strādnieku organizācijas un sadarbības nozīmi, cīņa par šo sava stāvokļa uzlabošanu nevarēja iztēloties citādi kā individuāla cīņa. Līdz spilgtākai masas kustībai bezzemnieku nemieri 80. gados neaizsniedzas.

Un tā pie pasīvākiem sīkpilsoniskās ideoloģijas galīgi nomāktiem elementiem šī cīņa parādījās kā sevis izkalpināšana par katru mēru (kā Purapuķes Zelmenis stāstā «Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes») un noiet līdz ticības murgiem; apzinīgākā, spēcīgākā daļā tā izpaužas kā individuāls terors. Neorganizēti nemiera uzliesmojumi — «sarkanais gailis» 80. gadu beigās klaiņoja tālu pa Latvijas laukiem.

Latviešu laukstrādnieks, pirms tas izvēršas par revolucionāru soc.-demokrātu, vēlāko komunistu, nereti iziet kā caur etapa punktu caur narodņiku un socrevolucionāru sīkpilsoniskām ilūzijām. Tā vienā otrā vietā Malienā, Augškurzemē, sāk aizmesties pa kādam pulciņam.* Lauku demokrātiskās inteliģences, it sevišķi progresīvāko skolotāju aprindās šīs idejas, redzams, izplatās arī

* Skat. Kažmera-Popa atmiņas «Str. šķiras un partijas sākotnē», 707. lpp.

plašāk. (Ārsta-narodņika Pētera Kalniņa diezgan plašie sakari ar skolotājiem.)

Tomēr, kā teikts, plašākos nemieros šī kustība neizpaužas un, redzams, drīz apsīkst. Tur meklējami divi cēloņi ... 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā it sevišķi uzplaukst rūpniecība pilsētās; strādnieku pieprasījums te diezgan liels. Lauku nemierīgais elements pirmām kārtām aizviļņo uz pilsētu. No 1881. līdz 1897. gadam no laukiem Kurzemē vien aizgājuši vairāk kā 100 000 cilvēku.

Un nav izslēgti gadījumi, ka viens otrs lauku dumpinieks, labākos materiālajos apstākļos nonācis, bet plašāku strādnieku kustību arī te vēl nerazdams, ievirzās sīkpilsoniskās ilūzijās par «savu namiņu un dārziņu». Un jau organizētiem, mierīgākiem, savstarpējas palīdzības vai citādiem «ekonomistu» sludinātiem līdzekļiem mēģina sasniegt šo mērķi, tā savukārt apliecinādams narodņiku un vēlāko «ekonomistu» diezgan tuvo radniecību, proti, sīkpilsonisko dabu ...

Sakarā ar strādnieku aizplūšanu uz pilsētu laukstrādnieku stāvoklis tomēr kaut cik uzlabojas.

Otrkārt, latviešu laukstrādnieks it sevišķi muižās spēj jau it labi novērtēt lielsaimniecības pārākumu pār sīksaimniecībām arī lauksaimniecībā, izmēģina jau roku vienā otrā kopējā strādnieku pasākumā, kopēju prasību uzstādīšanā. Sīkpilsoniskās narodņiku idejas te vairs nevar atrast auglīgu zemi. Te jau pēc gadiem vieglāk ieviešas revolucionāro sociāldemokrātu mācības.

Cik maz šis laikmets lauku bezzemnieku attīstībā arī būtu izpētīts, tomēr šī laika lauku strādnieks un nemiernieks, neapmierinātais meklētājs kaut kādas pēdas atstājis 80. gadu beigu un 90. gadu sākuma rakstniecībā. Sāk ieviesties kā sabiedrisks tips lauku «neticīgais», ar kuru, kā redzējām, jau bija jāsaduras pat J. Māteram 70. gadu beigās:

> Tu spītīgs smīnē tad, kad citi raud, 17
> Tu draudīgs pieri rauc, kad citi gavilē.
> Kad citi slavas dziesmas dzied un lūdz,
> Un ceļos metas, grūtus grēkus sūdz,
> — — — — — — — — — — — —
> Tu nievādams šos ļaužu barus skati.
> (A. Tullijs. Neticīgais.)

Sudrabu Edžus[17]

Šis lauku nemiers daudz noteiktāk izpaudies dažos Sudrabu Edžus stāstos un dziedājumos, un ar šiem neapmierināto lauku bezzemnieku kaut retiem tēlojumiem viņš paceļas izcilus vietā starp pirmsrevolūcijas lauku rakstniekiem. Reakcionārais Purapuķe savā Zelmenī tēlo neapzinīgo lauku bezzemnieku, kuru vēl nav aizķēruši ne lauku nemieri, ne pilsētas viļņojošā vara, kurš

vēl cer, ka strādnieks var kļūt pie labākas nākotnes, vienīgi individuāli cīnīdamies kā sīkzemnieks un kā līdumnieks līdumus līzdams, lai tā beidzot paceltos pār kalpa stāvokli, iekļūtu saimnieku kārtā, tiktu pie «sava kaktiņa, sava stūrīša».

R. Blaumaņa jaunais puisis Noliņš jau izdzīvojis šīs sīkzemnieka ilūzijas, viņš vēl neapzinīgi, tomēr nojauš pilsētas strādniekā savu stingrāko biedru un tiecas turp: «Bet man tā atriebies, tā atriebies tas zemju darbs. Un par saimnieku es arī nepaliktu, ja man i nauda būtu . . . es gribu dzīvot . . .»

Dzīvot — tas ir tomēr vēl diezgan nenoteikts, vispārējs jēdziens.

Sudrabu Edžus jau tēlo aktīvākus laukstrādniekus, noteiktākus revolucionārus-bezzemniekus . . . Viņa bezzemnieka zeņķim Dullajam Daukam pat pelēkā lauku dzīve jau izvirza tik daudz jautājumu, ka viņam neviens vairs nespēj atbildēt. Cenzdamies tikt skaidrībā par zemes griešanos un kustības likumiem, viņš iet pēc padoma pie skolotāja, pie mācītāja, pie draudzes skolotāja, bet neviens viņam nevar dot apmierinošu atbildi, un viņš iet pats meklēt skaidrību.

Dauka savā ziņā uzskatāms kā šī laika latviešu laukstrādnieku simbols: iziedams cauri visādiem feodālās un buržujiskās «kultūras» māņiem, viņš nāk beidzot pie slēdziena, ka neviens viņam ceļu nevar rādīt, ka viņam jāiet pašam patstāvīgi.

Savās «Atmiņās» Sudrabu Edžus starp citu tēlo lauku revolucionāru — skroderi Dzelmi, kurš pat brāļu draudzes saiešanas namā prot sarīkot mītiņu. Sudrabu Edžus te arī itin pareizi uztvēris lauku bezzemnieku nemiera īstos cēloņus: ne Dzelmes musināšana, bet ekonomiskie apstākļi un Rīgas rūpniecības attīstība ierosina laukstrādniekos kustību par sava stāvokļa uzlabošanu, ko negrib saprast saimnieki un muižnieki.

. . . i šoseja bij tuvu
Uz Rīgu, kur strādnieks arvien jau uziešot darba druvu.
Šur tur tad atradās priekš kalpa izejas sprauga,
Un tāpēc bija dabīgi, ka algas prasījums auga.
Tik saimnieki sadusmotī pēc cēloņiem nepētīja,
Un tāpēc Dzelme viens tas grēka āzis bija.

3. Sīkburžuāzija un pilsētas strādniecība

(LĪDZ 90. GADU SĀKUMAM)

Rūpniecības attīstība

80. gadu beigās un 90. gados ne tikai Latvijas lauksaimniecībā, bet vēl jo vairāk rūpniecībā novērojamas jo svarīgas pārmaiņas.

Sakarā ar lauksaimniecības krīzi labības cenas ātri vien slīd uz leju, kā jau to redzējām. Muižniekiem, kā līdzšinējiem lielā-

kiem kapitālistiem Latvijā, nav vairs izdevīgi ieguldīt savus kapitālus lauksaimniecībā; tie plūst uz pilsētām — bankās.

Bez tam rodas liels kapitālu ieplūdums no ārzemēm... Krievijā tiek piekopts stingrs protekcionisms, lai tā sekmētu nacionālās rūpniecības attīstīšanos. Pastāvot augstām ievedu muitām, ārzemju rūpniecības precēm grūti ieplūst Krievijā. Tāpēc sāk plašos apmēros ieplūst kapitāli. Rīga, kā arī Liepāja jau pēc sava ģeogrāfiskā stāvokļa un satiksmes līdzekļiem ir jo izdevīgas priekš kapitāla ieguldīšanas. Viņas atrodas it kā uz robežas starp Krieviju un Vakareiropu, pie Baltijas jūras, te viegli piegādājami ārzemju jaunlaiku tehniskie līdzekļi, un no šejienes saražotās preces jau var aizplūst jo ērti uz Iekškrievijas plašajiem tirgiem.

Tā pilsētās rodas plašs rīcības kapitāls rūpniecībai. Rūpniecība attīstās ātri vien. 90. gadu sākumā Rīgā jau 280 fabriku.

Tātad Latvijas ekonomiskajā dzīvē novērojamas divas paralēlas parādības. No vienas puses, sakarā ar agrārkrīzi lauksaimniecība slīd uz leju; no otras puses, tai pašā laikā rūpniecība aug augumā.

Kā viena, tā otra no šīm parādībām sekmē jo plašos apmēros laukstrādnieku aizplūšanu no laukiem uz pilsētu. Ja 60. gadu beigās Rīgā ap 10 000 strādnieku, tad 90. gadu sākumā jau 40 000. Ierēķinot darbnīcu strādniekus un strādnieku ģimenes, šis skaits droši vien dubultojas (Rīgas iedzīvotāju vispārējais skaits pārsniedz 200 000).

Rīga ātri vien izvēršas par plašu kapitālistiskās rūpniecības pilsētu un drīz vien arī par strādnieku kustības centru.

Kādus ideoloģiskus novirzienus mēs šinī laikā novērojam pilsētas strādniecībā?

«Dienas Lapa»[18] un viņas redaktors Fr. Bergmanis[19]

Pakavēsimies pie 80. gadu ievērojamākā latviešu ekonomista, «Dienas Lapas» pirmā redaktora (no 1886. līdz 1888. gadam) un tuvākā līdzstrādnieka Fr. Bergmaņa-Kalninieka. 1884. gadā viņš izlaidis savu grāmatiņu «Fabrikas strādnieks 19. gadu simtenī».

Jau ar pirmām rindām, kuras te lasām, redzam, ka strādnieku jautājums arī Latvijā ir diezgan pazīstams jautājums, pie tam stipri akūts jautājums. Kā nu Fr. Bergmanis mēģina atrisināt šo jautājumu? Bergmanis vispirms mēģina iepazīstināt latviešu strādnieku ar Rietumeiropas un Ziemeļamerikas strādnieku centieniem, lai tad arī latviešu strādnieks mēģinātu ar attiecīgiem līdzekļiem uzlabot savu materiālo stāvokli.

«Baltijas guberņu fabriku amatniecība (industrija), arvien lielāka augdama, beidzamajos gadu desmitos radījusi ļaužu šķiru,

kas no Rietumeiropas strādniekiem izšķiras tikai pēc skaita. Tādēļ ir nepieciešami vajadzīgs izdot rakstus un ziņas par rietuma strādniekiem,» saka viņš grāmatiņas priekšvārdā.

Jautājuma uztvērums ir gluži citāds nekā kādreiz J. Alunānam. Viņš vairs nekavējas pie cilvēka dabas. Viņu interesē pirmām kārtām kapitālistiskā iekārta, viņas preču saimniecība, algas darbs, fabrika.

«Kurš no cien. lasītājiem gan nepazīst fabrikas!» iesāk viņš savu rakstu. «Lielās, vienkāršās ēkas ar gariem skursteņiem, mūžīgu rūkšanu un svilpošanu jau no ārpuses mums saka, ka tās kalpo tikai vienam dievam — proti, naudai. Agri jo agri, kamēr bagātnieki vēl izgul pagiras jeb lāpa slinkumu, atskan no fabrikas suta svilpe un saucienam paklausīgi vīri, sievas un bērni steidzas pie darba. Dažas fabrikas pat naktī nemet miera, un liela daļa nepazīst svētdienas dusu.»

Tālāk Bergmanis jo spilgti tēlo šausmīgos darba apstākļus zīda vērptuvēs, sērkociņu fabrikās, ādas ģērētavās, ķīmiskās fabrikās utt. «Katrs darba devējs* cenšas pamazināt izdošanas par veikala vešanu, lai varētu jo sekmīgi konkurēt. Bet, tā kā strādnieku algas iztaisa šo izdošanu lielāko daļu**, tad saprotams, ka tas cenšas pamazināt cik spēdams strādnieku algas. Bet strādnieka darbaspēks ir tāda pati prece kā visas citas, ko tirgū pārdod... Preču cenas un tātad arī darba algas atkarājas katrā brīdī no tam, vai piesolīšana un pieprasīšana lielāka. Bet sakaru starp piesolīšanu un pieprasīšanu pārvalda atkal cits saimniecības likums, kurš tā skan: preču vērtība līdzinās caurcaurēm tai summai, cik viņu izstrādāšana maksājusi. Tātad mēs redzam, ka izdošanas, kuras pati izstrādāšana paģēr, ir galīgā cenu mēraukla.»

Beidzot Fr. Bergmanis uzstāda jautājumu: «Cik gan maksās cilvēku tirgū*** caurmēra cilvēka (kā jauna darbaspēka) izstrādāšana?» Atbilde: «Saprotams, tikai tik daudz, cik strādniekamtēvam vajag priekš sava un savas ģimenes dzīvības uztura.»

Tiktāl Fr. Bergmanis seko klasiskai politiskai ekonomijai. Bet tālāk Fr. Bergmanis arī neiet. Taisni tajā vietā, kur K. Marksa ekonomiskā mācība paceļas visnoteiktāk pār viņa priekšgājēja A. Smita un Rikardo mācībām, — proti, virsvērtības jautājumā, — Fr. Bergmanis pārtrauc savas grāmatas teorētisko daļu, tā palikdams ne vairāk kā A. Smita un dažu vēlāko sīkburžujisko ekonomistu skolēns.

---

* Fr. Bergmanis visur lieto nepareizo «darba devējs» — darba pircēja jeb uzņēmēja vietā; tāpat darba produkts bieži tiek dēvēts vienkārši par darbu. Caur to var rasties pilnīgs jēdziena sajukums, kā to Fr. Engelss jau aizrādījis «Kapitāla» I sēj. priekšvārdā.

** Strādnieku algas gan reti kādā fabrikā iztaisa izdošanu lielāko daļu.

*** Kā zināms, kapitālistiskā darba tirgū parasti pārdod cilvēka darbaspēku, ne pašu cilvēku.

Fr. Bergmanis gan saka, ka «strādnieku darbaspēks ir tāda pat prece kā visas citas, ko tirgū pārdod», bet nepiebilst, ka darbaspēks ir tomēr ļoti īpatnēja prece: proti, ražošanā viņa pārvēršas darbā, kurš rada jaunu vērtību, kas pēc saviem apmēriem stipri vien pārsniedz darbaspēka vērtību. Ka tāpēc izstrādāto produktu vērtība kapitālistiskā sabiedrībā ir lielāka par to summu, ko fabrikantam izmaksājusi viņu izstrādāšana (ražojamo līdzekļu vērtība). Šo izgatavotā produkta vērtības pārākumu pār viņa ražošanas elementu vērtības summu marksisti tad nu dēvē par virsvērtību. Par virsvērtību Fr. Bergmanis nekur nemin ne vārdu. Bet virsvērtība ir kapitālista peļņas avots; viņa ir mērķis kapitālistiskai ražošanai, un visi lielie kapitāli ir uzkrāti no virsvērtības, no strādnieka nesamaksātas darba algas. Tāpēc arī gluži aplams ir tas kapitāla definējums, kuru, no A. Smita aiztapinātu, atrodam Fr. Bergmaņa grāmatā, proti: «Zinātniski ar «kapitālu» apzīmē vērtības, kas caur ražošanu sakopotas un a i z t a u p ī t a s ar to nolūku tās atkal ražošanā izlietot.» Marksisti teiktu, ka kapitāls ir vērtība, kas nebūt nav uzkrājusies caur kapitālistu taupību, bet gan no strādnieku saražotas virsvērtības un kas tiek laista apgrozībā ar to nolūku, lai iegūtu jaunas virsvērtības. Bet kādi slēdzieni nu izriet tālāk no šī Bergmaņa definējuma*?

Fr. Bergmanis neatzīst, ka kapitālistu šķira piesavinās no strādnieku šķiras nesamaksātas vērtības, ka kapitālistiskā sabiedrība bez šādas operācijas nevar pastāvēt, ka virsvērtības piesavināšana ir kapitālistiskās ražošanas pamats. (Kapitāls radies caur taupīšanu!) Bet, to neatzīstot, strādnieku šķirai nav nekāda iemesla cīnīties pret kapitālistisko iekārtu kā tādu, nav ko cerēt ar viņas gāšanu iegūt sev atsvabināšanu.

Fr. Bergmanis nekur neaizrāda, ka pati ražošana kapitālistiskā iekārtā kļūst jo dienas jo vairāk sabiedriska; simtu tūkstošiem un miljoniem strādnieku saistās plānveidīgā saimnieciskā organismā, bet kopējā darba produktu piesavinās maza saujiņa kapitālistu, caur ko neatvairāmi rodas arvien liélāka ražošanas anarhija, arvien postošāki sastrēgumi, krīzes, no kuriem ražošana var atsvabināties vienīgi ar to, ka arī paši ražojamie līdzekļi tiek pārvērsti par sabiedrības īpašumu; ka tāpat kapitālistiskā sabiedrībā neatvairāmi pieaug strādnieku ekspluatācija un posts un tātad arī kapitālistu un strādnieku antagonisms un šķiru cīņa, kurai beidzot jāpārvēršas revolūcijā — strādnieku cīņā par minēto vienīgo izeju no šī stāvokļa un visu ražojamo līdzekļu pārvēršanu sabiedrības īpašumā, t. i., cīņā par sociālismu.

Turpretim Fr. Bergmanis raksta savā «Fabrikas strādniekā»:

* Vēlāk, 1890. gadā, «Dienas Lapā» Fr. Bergmanis, apskatīdams kādu politiskās ekonomijas brošūru, gan jau aizrāda, ka priekšroka dodama K. Marksa definējumam. Bet ar to Fr. Bergmanis, pats varbūt neapzinādamies, nojauc pamatus savai sistēmai.

«Bet tas (t. i., kapitāla izdeldēšana) nav nedz vēlējams, nedz iespējams. Par velti karstas putras strēbēji kliedz, ka kapitālam vajagot apgriezt kaklu. Kapitāls ir vajadzīgs spēks tagadējo laiku saimniecībā, un bez viņa nav domājamas nekādas lielas ietaises, kas tūkstošiem un atkal tūkstošiem atmet labumu.»

Fr. Bergmanis te tiešām parāda, ka viņam ir bijušas gluži svešas 80. gadu krievu narodņiku muļķīgās ilūzijas, it kā Krievija (un Latvija) varētu pārlēkt pāri kapitālismam. Bet tomēr tas te nebūt nav arī marksistu uzskats, bet gan drīzāk tā saucamo «legālo marksistu» uzskats: «Mums jāiet pie kapitālisma mācīties un nebūt ne organizēties uz cīņu pret to.»

Tāpēc Fr. Bergmanis un šinī laikā «Dienas Lapa» ļoti baidās no revolūcijas vispār.

Tā «Dienas Lapa» savā 1890. gada Jaungada ievadā raksta: «Pasniedzot pērnā — 1888. gada atskatu, mums bija iemesls ar nedrošību raudzīties nākotnē; nereti tolaik dzirdēja, ka 1889. gads būšot, kā jau franču revolūcijas 100. g. svētki, pilns nemiera ir iekšējā, ir ārējā politikā. Tagad, atskatoties uz šo bailēm sagaidīto gadu, mums jāliecina, ka tas nebūt nav bijis tik briesmīgi ... Arī Krievijā valda mierīga attīstība.»

Arī Parīzes Komūnā Fr. Bergmanis redz tikai strādnieku briesmu darbu, ar kuru var, labākā gadījumā, drusku pabiedēt pārāk mantrausīgus kapitālistus: sak, redziet, cik tālu tomēr var dažreiz aiziet strādnieki, ja ar viņu interesēm nemaz nerēķinās!

Tātad Fr. Bergmanis un šī laika «Dienas Lapa» šādu revolūcijas ceļu neatzīst un biedē strādniecību iet pa to, biedē meklēt šādā ceļā sev glābiņu.

Varētu vienam otram rasties jautājums: vai Fr. Bergmaņa skaistie vārdi raksta sākumā par strādnieku grūto stāvokli nav teikti tikai aiz liekulības, vai Fr. Bergmanis arī subjektīvi maz tik ļoti ieinteresēts strādnieku stāvokļa uzlabošanā.

Tādas domas būtu aplamas. Fr. Bergmanis ir dziļi pārliecināts un grib pierādīt arī citiem, ka taisni viņš redz pareizo ceļu uz strādnieku saulaino nākotni, bet ka tas nebūt neved caur revolūciju.

Atgriezīsimies pie Fr. Bergmaņa «Fabrikas strādnieka». Ja viņš konstatē, ka «katrs uzņēmējs cenšas pamazināt izdošanas par sava veikala vešanu un tātad cenšas pamazināt strādnieka algas un, jo lielāks un spēcīgāks paliek kapitāls, taču nežēlīgāka viņa centība šinī ziņā», tad ar to grib teikt, ka tā nebūt nav kapitālisma attīstības neatvairāma tendence, bet gan tikai atsevišķu kapitālistu subjektīva tieksme pēc pārmērīgas peļņas.

Tāpēc Fr. Bergmaņa atbilde ir skaidra: ja strādniekam slikti klājas, tad te nav iemesls meklējams kapitālistiskā iekārtā kā tādā un nav ko gatavoties uz viņas graušanu. Rūp gan ierobežot kapitālistu tieksmes pēc pārmērīgas peļņas, lai arī strādnieki

varētu labi dzīvot, lai vilks būtu paēdis un arī kaza dzīva. Fr. Bergmanis ir it kā pārliecināts, ka pie labas gribas ir iespējams kapitālisms arī bez ekspluatācijas.

Ja strādnieku ekspluatācija paliek arvien nežēlīgāka, tad te vainojami atsevišķi kapitālisti, un tāpēc te var diezgan viegli izlīdzēties.

Vispirms valdībai jāgādā par attiecīgiem fabriku likumiem, kas var ekspluatāciju arvien vairāk apkarot. Fr. Bergmanis nešaubās, ka valdība to tiešām darīs, jo, pēc toreizējās «Dienas Lapas» un Fr. B. uzskatiem, valdība nebūt nav ierocis valdošās šķiras rokās priekš citu šķiru apspiešanas, bet gan pāri šķirām pastāvoša vara, kas rūpējas par visu pavalstnieku labklājību. «Valstij taču jāir visu kārtu aizstāvētājai, un tai jāievēro visu iedzīvotāju intereses, ne tikai mazākās daļas» («D. L.», 1890. g.). Un Fr. Bergmanim šķiet, ka Anglijas fabriku likumi, pat Vācijā izdotie Bismarka apdrošināšanas likumi, šo uzskatu apstiprina.

Tomēr Fr. Bergmanis ar šo līdzekli vien neapmierinās un griežas arī pie pašiem uzņēmējiem.

Atsaukdamies uz tādiem ekonomistiem kā Luī Brentāno, A. Smits, Mekkoloks, Rošers u. c., viņš mēģina pierādīt, ka pārmērīga darba algas samazināšana vai darba dienas pagarināšana nāk pašiem kapitālistiem tikai par sliktu. Turpretim, darba algu līdz zināmam mēram paceļot vai darba dienu līdz zināmam mēram pamazinot, darbs paliekot ražīgāks un produkti labāki . . .

Bet tomēr Fr. Bergmanis pats laikam atprotas, ka ar šiem teorētiskiem argumentiem kapitālistus nepārliecinās, un tāpēc galvenām kārtām pakavējas pie tiem līdzekļiem, kurus izlieto vai mēģina izlietot Anglijas, Francijas un Vācijas strādnieki paši — strādnieku stāvokļa uzlabošanas ziņā.

Viņš pakavējas Anglijā par visām lietām pie strādnieku kooperācijas, kura it sevišķi uzplaukusi pēc Ročdeles godīgiem pionieriem un devusi lielus panākumus; Francijā pie Luī Blāna ateljē nos'jono, Vācijā it sevišķi pie Šulca-Dēliča organizētiem strādnieku pašpalīdzības veidiem: savstarpējām kredītbiedrībām, konsumbiedrībām; pāris vārdos arī pie Lasāla ražošanas biedrībām, atzīmējot, ka Šulcu-Dēliču un Lasālu šķirušas tikai domu starpības, bet mērķis bijis viens un tas pats.

Fr. Bergmanis atzīst, ka «kooperācija ir kauču ne vienīgais, tad taču drošs ceļš, kas strādnieku tiešām pie labākas dzīves ved . . . Nesen vēl varēja salīdzināt fabrikas strādnieku Rietumeiropā ar vergu, jo viņu dzīve bija nereti grūtāka nekā agrāko vergu dzīve. Tagad to vairs nevar sacīt . . .» Spriežot pēc Fr. Bergmaņa, tas panākts galvenām kārtām caur kooperāciju*.

* Te, saprotams, lietas grozās ap kooperāciju pirms proletāriskās revolūcijas.

«Zināms,» turpina Fr. B., «ka strādnieku kooperācija nav izdeldējusi kapitālu.» Un tālāk Fr. B. piebilst: «Ar šiem vārdiem gribu tikai sacīt, ka kooperatīvā ražošana nav stājusies kapitālistiskās ražošanas vietā. Vai tas iespējams un pieņemams principā, par to šeit runāt nevietā.»

Bet, kā jau redzējām agrāk, «kapitāla izdeldēšana nav ne vēlama, ne iespējama» ... Latvijā sīkamatniecība jau faktiski iznīdēta, un Fr. Bergmanis nav ierindojams starp tiem sīkpilsoniskiem utopistiem, kas domā ar kooperācijas palīdzību iznīdēt kapitālismu. Fr. Bergmanis runā par kooperāciju vienīgi kā par līdzekli strādnieku stāvokļa uzlabošanai kapitālistiskās iekārtas rāmjos, par kuriem tālāk Fr. Bergmanis neskatās.

«Ekonomisms»

Kādi ir Fr. Bergmaņa konkrētie gala slēdzieni? «Ko īsti Vakareiropas strādnieki cenšas panākt?» jautā Fr. B. un atbild: «Daudz, ļoti daudz!»

1. Peļņas dalību uzņēmumā ... Pie tam Fr. B. saka: «Ja darba devējs, ražojumu pārdodot, pelna, tad, zināms, divi spēki pie tam palīdzējuši: darba devēja kapitāls un tirgošanas izmaņa*, un strādnieku pūliņš.

To apdomājot, jāsaka, ka taisnīgi ir, ja skaidra peļņa abiem par labu nāk, kauču ar to vēl nav teikts, ka skaidra peļņa jādala abiem uz pusēm ...» Pie tam viņš pieved vairākus mēģinājumus un ar Bēmertu beigās atzīmē, ka «peļņas dalības mērķis ir sagādāt strādniekam mazu kapitālu».

«Dienas Lapa» dažos rakstos mēģina pierādīt, ka tas nāk par labu arī uzņēmējiem. Tā rakstā par zemkopības strādniekiem: «Labs līdzeklis strādniekus padarīt uzticamus un uzcītīgākus būtu viņiem bez noslēgtas algas dot arī zināmu daļu no skaidrās peļņas.» Tas būtu arī labs līdzeklis, «kas saimniekus un gājējus tuvāk saistītu, kas starp viņiem radītu kopējas intereses».

(«D. L.», 1890. g.)

2. Pārlabot dzīvokļus un lēti nopirkt gruntsgabalus ar ēkām ... Fr. B. uzsver, ka strādniekiem arī te vienīgi pareizais ir «Šulca-Dēliča rekomendētais pašpalīdzības princips: visi līdzekļi, kas nāk labdarīgā nolūkā, piem., familistērijas, caur fabrikantu labvēlību celtas, draudē strādniekiem ar verdzību» ... Kā pašpalīdzības paraugu Fr. B. šeit atzīmē «Amerikas strādnieku būves biedrības», kuru biedri-strādnieki cenšas iegādāt krietnus dzīvokļus vai būvēt veselas pilsētiņas pašu vajadzībām. Viņš tēlo šādu idili: «Viņa

* Cik sarkastiski gadus 15 vēlāk Fr. Roziņš izteicās par šiem kapitālistu atalgojamiem pūliņiem (sk. «Sociāldemokrātā»).

(būves biedrība) iemantoja aiz Bostonas pilsētas 330 akru zemes. Pēc gada bija jau te 50 nami celti. Pilsētiņa auga acīm redzot, ierīkoja pie sevim pasta nodaļu un uztaisīja b a z n ī c u. Neviens nams nav tagad apakš 2500 dolāru vertībā.»

3. Sagādāt lētas un labas barības vielas un citas preces un pie tam paturēt tirgošanas daļu sev, t. i., dibināt kooperatīvus, konsumbiedrības, ražošanas biedrības, lai iztiktu bez starpniekiem tirgotājiem un izsargātos no fabrikantu trek'sistēmas . . .

Tā arī «D. L.» pieved paraugus, piem., kāda angļu strādnieku biedrība: «40. gados salasījās nabaga strādnieki kopā, apņēmās katrs pa nedēļu aiztaupīt un noguldīt kādus grašus, par kuriem vēlāk varētu iegādāt vajadzīgo pārtiku un arī citām saimnieciskām vajadzībām izlietot, piem., priekš namu būves vai zemes iepirkšanas. 1874. gadā tai jau 7061 biedrs ar 160 000 märc. sterliņu biedru ieguldījumu; preču apgrozījums 325 000 märc. sterl., skaidra peļņa 32 000 märc. sterl., t. i., 10%. Biedrība uzceļ dzirnavas, kokvilnas vērptuvi, atver lasāmu istabu, noorganizē būves biedrību. 1883. gadā jau $^1/_2$ milj. märc. sterliņu liels kapitāls.»

(«D. L.», 1888. g., «Par mūsu biedrībām».)

4. Dibināt slimnieku un miršanas kases, savstarpējas palīdzības un kredītbiedrības, krāšanas lādes, skolas utt., kur pieved Šulca-Dēliča tēzes un datus par šo biedrību lieliem panākumiem Vācijā.

Vēlāk «D. Lapā», 1888. gadā, gan tiek arī aizrādīts, ka «Šulca-Dēliča kases ir īstas kapitālistu biedrības». Kā daudz demokrātiskākas tiek ieteiktas Raifeizena krājaizdevu kases, kurām «pavisam cits princips: katram dalībniekam atļauts iemaksāt tikai vienu dalības zīmi . . .».

Visi šie piemēri it kā tiešām rāda, ka šādā ceļā un it kā vienīgi šādā ceļā panākama tīri pārsteidzoša strādnieka stāvokļa uzlabošana. Un sekas sabiedriskā un politiskā dzīvē?

Šķiru pretišķības it kā izzūd, asie cīņas veidi apsīkst, pastāvošās iekārtas ārdītāji it kā aprimst, jo nerod piekritējus.

Tā, runājot par Rietumeiropas, it sevišķi Vācijas strādniecību, «D. L.» raksta: «Tagadējo kārtību, ka pastāv darba devējs un strādnieku šķira, strādnieku vairums atzīst, jo strādnieku vairākums nav sociālistu mācību pazinēji un piekritēji, bet dod nereti savas balsis sociālistiem vienīgi tai nolūkā, lai parādītu savu nemieru ar tagadējiem darba apstākļiem» (t. i., ar tiem «nenormālajiem darba apstākļiem», kas caur sīkām reformām novēršami. — *Kls.*).

Turpretim Latvijā un it sevišķi uz laukiem, kur laukstrādnieki nav vēl organizēti un «sociālistu, anarhistu un dažādu citu pastāvošas kārtības nīdētāju mācības nav atradušas auglīgu vietu», pat nevietā runāt vairs par kaut cik krasu šķiru nogrupēšanos.

«Mēs nekad nevaram atzīt par itin dabīgu, ka pie mums nodibinās sevišķa saimnieku kārta, kas pilnīgi atšķiras no kalpu kārtas.» Arī izglītotam saimniekam jāēd pie viena galda ar kalpu un jāiet kopā uz sarīkojumu.

(«D. L.», 1888. g., «Par mūsu mazgruntniekiem».)

Un beidzot:

«Nebūs tālu tas laiks, kurā latvji varēs atkal visi n o s i r d s apsveicināties ar: «Nu mēs, bāliņi, sasatikušies!»»

(«D. L.». 1890. g., «Tagadējās strāvas mūsu dzīvē».)

Astoņdesmito gadu beigās un deviņdesmito gadu sākumā Latvijā bija jau diezgan stipri attīstījies kapitālisms. Tāpēc Fr. Bergmanis gandrīz pat nepakavējas pie krievu narodņiku iedomām par kaut kādiem īpatnējiem ceļiem, kas krasi atšķiras no Vakareiropas attīstības (piem., narodņiku iedomas, ka Krievija neies pa kapitālistisko attīstības ceļu).

Bet Fr. Bergmánim nav pa ceļam arī ar marksistiem (jeb, kā saka, revolucionāriem marksistiem).

Pēdējie saka: jā, kapitālisms attīstās; kapitālistiskā iekārtā attīstās nepieciešamie ekonomiskie iepriekšnoteikumi sociālismam; vienīgi uz kapitālisma bāzes var attīstīties spēcīgs proletariāts, kas nesaudzīgā šķiru cīņā, revolūcijā beidzot šo buržujisko iekārtu satriec. Tāpēc pielikt visus spēkus, lai sekmētu proletariāta šķiras apziņas, cīņas spēju izkopšanu, organizēšanu. Gatavoties uz cīņu un atkal cīņu!

Fr. Bergmanis un «D. Lapa» šai laikā saka: kapitālisms attīstās; vienīgi no kapitālisma attīstības var nākt arī strādniekiem labums, tāpēc pret to organizēties uz cīņu būtu muļķīgi; vajag sekmēt šķiru saderību un mieru, panākt strādnieku līdzdalību kapitālistu peļņā, varbūt panākt kapitālismu bez ekspluatācijas. Nekādus tālus gala mērķus!

Fr. Bergmanis, neskaitīdamies par marksistu, jau 80. gadu beigās izteicis apmēram to pašu, ko gadus 10 vēlāk mācīja pa daļai krievu «legālie marksisti» ar Strūvi priekšgalā un it sevišķi krievu ekonomisti, pat vēl daudz agrāk Rietumeiropas sīkburžujiskie ekonomisti (Sulcs-Dēličs) un pēc tam revizionisti.

«Krievu marksistiem ir tikai viena izeja,» saka krievu ekonomisti Kuskova, Prokopovičs u. c. savā *«Credo»*, uzskatīdami vēl toreiz sevi par marksistiem, «līdzdalība, t. i., palīdzība proletariātam v i ņ a e k o n o m i s k a j ā c ī ņ ā un līdzdalība liberāli opozicionālajā darbībā ... Cīņai par varas sagrābšanu jāpārvēršas par cenšanos pārgrozīt, reformēt mūslaiku sabiedrību demokrātiskā virzienā ... Gudrot par patstāvīgu strādnieku politisku partiju nozīmē tikai pārdēstīt mūsu zemē svešus uzdevumus, svešus

rezultātus.» Tātad palīdzība un pašpalīdzība sīkās ekonomiskās vajadzībās — ar to jāaprobežojas strādnieku kustībai.

Raksturīgi tomēr, ka šādas sīkpilsoniskās «ekonomisma» mācības parādījušās gan agrāk, gan vēlāk i Latvijā, i Krievijā, i Vācijā, i citur. Tas liecina, ka šāda sīkpilsoniskā ideoloģija strādniecībā daudz vai maz bijusi attīstījusies, pateicoties attiecīgiem ekonomiskiem apstākļiem.

Šulca-Dēliča biedrību lielais skaits 60. gadu Vācijā liecina, ka šis ideoloģijas iespaids uz toreizējo strādniecību bijis diezgan plašs. Ka šis «ekonomisma» iespaids bijis diezgan plašs arī latviešu strādniecībā 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā, liecina, starp citu, tās daudzējās strādnieku palīdzības biedrības un kases, kas it sevišķi šais gados attīsta diezgan možu darbību, galvenām kārtām Rīgas ārpilsētās.

Tā, pēc «Dienas Lapas» datiem, 1890. gadā Rīgā darbojās 68 palīdzības biedrības un bēru kases, 29 vispārējas palīdzības kases, 97 savstarpējas palīdzības biedrības, 18 arteļi utt., kopā 250 biedrību.

«Ekonomisma» izplatīšanās liecina, ka strādnieki vēl neapzinās sevi kā šķiru ar savām interesēm, neizprot kapitālistisko iekārtu un viņas attīstības tendences. Dzīvo vēl sīkpilsoniskajā ideoloģijā un līdz ar citiem sīkmaņiem domā, ka izeju no grūtā stāvokļa būs raduši, ja būs iekrājuši savu «kapitāliņu», iepirkuši savu namiņu uz Kundziņsalas vai Katrīndambja, kad būs iedzīvojušies par sīkpilsoņiem. Tāpēc strādniekiem mazāk nākas interesēties par lielo politiku, par politisku cīņu, par plašiem sabiedriskiem jautājumiem; strādnieku interesītes ir sīkas: parunāties, lai kaut kā labāk iekārtotu savu saimniecisko mājas iedzīvi, lai iesistu kādu lieku kapeiku.

Ja var kaut ko pozitīvu minēt šai kustībā, tad varbūt to, ka viņa tomēr mācīja strādnieku kaut cik organizēties un nepaļauties uz kapitālistu labdarību. Bet šīs organizācijas bija naidīgas jebkurai šķiru cīņai. Nerunājot jau nemaz par politisku cīņu, kura ekonomistu atzīšanu ieguvusi tikai ļoti retos gadījumos, viņi vairījušies arī no jebkuras noteiktākas ekonomiskas cīņas (piem., streika).

Un agrākiem sociāldemokrātiem-marksistiem, kā apzinīgas strādnieku kustības paudējiem, nākas visās zemēs vest jo sīvas cīņas ar šo sīkpilsonisko ideoloģiju strādnieku kustībā. Tā tas Vācijā 60. gados, kur Vācijas sociālistiskai strādnieku kustībai, it sevišķi Lasāla personā, bija jāuzstājas pret Šulca-Dēliča iespaidu un «reiz par visām reizēm jāsagāž tas uzskats, it kā kapitālistiskās sabiedrības iekārtojums ir mūžīgs un cilvēka dabā iemītošs, jāsalauž mānīgās iedomas par pašpalīdzības visvarenību un līdz ar to uzskats, ka kapitāls uzkrājies caur taupību un ka uzņēmēja peļņa viņam kā taisnīgs atalgojums par viņa intelektuālo darbību

vai viņa morālisko atturību, un desmitiem līdzīgu pasaciņu, kuras visur tika sludinātas kā tās īstākās zinātnes patiesības»*.

Tāpat Krievijā b. Ļeņins, uzstādamies pret tamlīdzīgām teorijām 90. gados:

«Šī teorija ir caur un caur reakcionāra, jo 1) galīgi nesaprot, ka ir nepieciešama cīņa — pašu darbaļaužu visnesaudzīgākā cīņa par savu atsvabināšanu; 2) aizsedz tagadējo sabiedriski ekonomisko attiecību antagonismu; 3) iztēlo valsts varu kā kādu pār šķirām stāvošu organizāciju, kas tātad spējīga sniegt nopietnu un godīgu palīdzību izsūktajiem... Jo tā taču viena no sīkpilsonības raksturīgām īpašībām — kura to tad nu arī padara par reakcionāru šķiru, — ka tā nespēj saprast, ka arī valsts buržujiskā sabiedrībā nevar būt citādi kā vien šķiru valsts.»

Latvijā kreisie jaunstrāvnieki un «dienas lapisti» (pēc Bergmaņa) 90. gadu vidū uzsāk pret šo «ekonomismu» jo asu cīņu tais pašās ekonomistu dibinātās palīdzības kasēs, līdz iekaro tās savam iespaidam. Pie tam kā ekonomisma un viņa taupības teorijas aizstāvji uzstājas pat liberālie mācītāji, jo «ekonomismā» galu galā ir tiešām daudz no reliģijas pazemības gara un galīga atsacīšanās no strādnieku šķiras varas šinī pasaulē.

Zināms, legālos apstākļos (piem., jautājumu vakaros) šo sīkpilsonisko uzskatu apkarošana nevar notikt sistemātiski un oponentam vajadzīga liela atjautība, lai, it kā nevainīgā kārtā pie jautājuma pieejot, tomēr satriektu sīkpilsonisko pasaules lāpītāju plānus caur un cauri. Biedrs Stučka savās piezīmēs «Jaunā strāva», piemēram, pieved šādu gadījumu kādā palīdz. biedrības «Cerība» jautājumu vakarā. «Uz biedrības priekšniecības uzaicinājumu mācītājs Olavs svētsvinīgi, bet ne bez runas dāvanām aprādīja taupības nozīmi kā līdzekli tikt pie turības un novest pie ļaužu vispārējas harmonijas (saskaņas). Uzstājās «jaunie ļaudis» un pierādīja, ka taisni taupībai tagadējā laikmetā jānoved pie nabadzības un šķiru pretišķībām, jo, ja strādnieku šķira taupīs to, kas viņai ir, tas ir, savu darbaspēku, un uzņēmēju šķira kapitālu, tad abu šķiru sadursme ir nenovēršama.»

Grūti teikt, kādās strādnieku aprindās šī taupības un pašpalīdzības teorija visvairāk iespiedusies. Jādomā tomēr — vairāk kvalificēto, labāk atalgoto strādnieku starpā. Jo vairumā strādnieku trūkums un posts pilsētās vēl ir tik liels, ka pat artavas neatliek pašpalīdzības kasē. Bet uz zilām cerībām vien arī šādas ātrpalīdzētājas idejas ilgi nevar turēties. Bez tam valdība arī nebūt nav tik devīga uz «taisnīgiem» fabriku likumiem. Šie plāni vismaz aktīvāko rūpniecības strādniecību nevarēja valdzināt uz ilgu laiku.

Strādnieki «meklēja un taustījās uz visām pusēm, lai tiktu ārā no bada dzīves un iegūtu kādas izredzes uz nākotni», saka

* *Fr. Mehring. Geschichte der deutschen Sozialdemokratie*, 3.

strādnieks Driega par saviem darba biedriem 1890. gadu sākumā Liepājā ... Drīz te atrod ceļu soc.-demokrātu mācības.

Tas tomēr nenozīmē, ka Fr. Bergmanim un šī laika «Dienas Lapai» nebūtu piekritusi arī pozitīva loma Latvijas sabiedriskajā attīstībā, lai gan te nav iespējams pie viņas plašāk pakavēties.

Mēs varētu te citēt b. Ļeņinu: «Ja mēs esam noskaidrojuši, ka sīkpilsonības ideologi faktiski pauž reakcionāras un oportūniskas mācības tur, kur tie domājas paužam strādnieku intereses ... ja mēs redzam, ka šīs teorijas itin nemaz neizskaidro strādnieku ekspluatāciju un tāpēc itin nemaz nevar palīdzēt strādniecībai pie viņas atsvabināšanas, jo šīs teorijas faktiski izpauž sīkburžuāzijas intereses, ja esam norobežojušies no tiem — mēs varam jau izvirzīt tālāk jautājumu: kā nu strādniecībai izturēties pret sīkburžuāziju un viņas programu? Uz šo jautājumu atbildot, jāņem vērā sīkburžuāzijas divkosīgais raksturs.

Neskatoties uz viņas dažām reakcionārām mācībām, viņa ir progresīva par tik, par cik uzstāda vispār demokrātiskas prasības, t. i., cīņa pret dzimtbūšanas atliekām utt.»

Un te «Dienas Lapa», kā šī laika sīkburžujiskās inteliģences orgāns, ved noteiktu cīņu, nostādamās diezgan noteiktā opozīcijā latviešu buržuāziskiem laikrakstiem. Pēc «Baltijas Vēstneša», «Balss» u. c. pašaustiem buržujiskiem redaktoriem — Dīriķiem, Vēberiem — te sastopam nopietnus tautsaimniekus-demokrātus, kas tomēr dod zināmā mērā dibinātas, lai gan ne marksistiskas atbildes uz daudziem agrārkrīzes grūtajiem jautājumiem. Atrodam daudz rakstu par «Krieviju un viņas konkurentiem uz labības tirgus», par «rubļa kursu un labības cenām» u. c. — gan neaizķerot zemes rentes jautājumu, — kur noskaidro sīkzemniecības «grūto laiku» cēloņus, kad latviešu buržujiskie laikraksti spēja tikai sniegt vismuļķīgākās atbildes. Atrodam ārkārtīgi bagātus apskatus par ārzemju politiku, par parlamentu cīņām, kuros novērtē dažādu politisku partiju (neatskaitot arī soc.-demokrātus) taktiku, seko dažādu partiju cīņai pret monarhistiem, — tā tomēr audzinādama lasītājus politiskos un sabiedriskos jautājumos, kad tautiskie laikraksti spēja pastāstīt tikai naivas pasaciņas par soc.-demokrātu briesmu darbiem un valdnieku privātām lietām. Mēs te atrodam daudz rakstu par pagastu pašvaldības lietām («par vietnieku pulku») un arī par kalpu līdzdalību viņās; daudz rakstu par lauksaimniecības u. c. izglītību, par sīkgruntnieku visdažādākām organizācijām.

Tie visi bij progresīvi soļi, kas sekmēja dzimtlaiku šķēršļu nojaukšanu.

Augusts Deglavs[20]

Kā šī laikmeta strādnieku dzīves tēlotājs jāatzīmē Augusts Deglavs. Agrākie reālisti vēl tēloja tikai lauku dzīvi. A. Deglavs nopietni ķēries pie Rīgas strādnieku-ienācēju dzīves, kuru labi pazinis, pats būdams ienācējs no laukiem, pats ilgāku laiku strādādams kā kokstrādnieks. Pie Rīgas nomaļu strādnieku darba apstākļiem, mājas dzīves, biedrošanās pirmās biedrībās viņš pakavējies savos labākajos stāstos, kā «Zeltenītē», «Jaunā pasaulē» u. c. Šī laika «ekonomisma idejas te izpaužas pat vairāk spilgti un uzbāzīgi, un morālists bieži vien apēno mākslinieku». A. Deglavs rāda, kādu postu strādniekam atnes ķildas, dzeršana un kādu labumu tas gūst no pašpalīdzības. Jaunais strādnieks Pumpurs ir padevies galīgi dzeršanai. Zeltenīte to atrod aukstā rudens naktī guļam uz ielas — pārnes mājās, apģērbj, paēdina un tā nostata to uz kājām.

4. Sīkburžuāzija un pilsētas strādniecība 90. gados

Latvijas sīkzemniecības stāvoklis agrārkrīzes gados ir daudz grūtāks nekā lauku buržuāzijas — saimnieku stāvoklis. Sīkzemniekiem uz savām sīkajām zemēm vēl daudz grūtāk izvilkt dzīvību nekā «pelēčiem». Ja šinī laikā izput daudz «pelēču», tad vēl jo vairāk āmurs ķer sīkzemnieku. Agrārkrīze savu augstāko pakāpi sasniedz 1893.—95. gados. Šais gados labības cenas nokrīt: kviešiem — no 117 (1892. gadā) uz 70, rudziem — no 160 uz 58, miežiem — no 86 uz 58,auzām — no 79 uz 58.

Bet blakus šiem sīkburžuāzijas spaidiem tai pašā laikā novērojama «jaunas vidus kārtas», jauna sīkburžuāzijas slāņa — inteliģences izveidošanās. Kapitālistiskai iekārtai vajag daudz jo daudz sīku ierēdnīšu. Un sīkzemnieku dēli ir cītīgi pārmēru uz skolām, jo tēva būdā nav cerības uz palikšanu ... Tomēr šim slānim jau arvien grūtāk iedzīvoties kapitālistiskā iekārtā.

Tas viss padara šo starpšķiru un viņas inteliģenci stipri radikālu. «Visiem zināms, ka sīkburžuāzija ne vienmēr un visur aizstāv pastāvošo iekārtu, bet bieži vien uzstājas pret absolūtismu, nereti pat uzstājas revolucionāri pret buržuāziju un pieslienas proletariātam,» saka b. Ļeņins.

To redzējām Latvijā it sevišķi 90. gadu vidū sakarā ar agrārkrīzes spēju paasināšanos, kad sīkburžuāzijā un viņas inteliģencē izplatās idejiska kustība «jaunā strāva» (1892.—97. g.) ... Viņa gan ietver sevī diezgan dažādas idejiskas noskaņas, sākot ar mērenām un beidzot ar marksistiskām. Aktīvākā sīkpilsoniskās inteliģences daļa, augstskolu studenti Tērbatā, Maskavā un citur savos pašizglītības pulciņos ar dedzību cenšas iepazīties it sevišķi ar

zinātniskā sociālisma mācībām, lai pa vasaras brīvlaiku tās paustu tālāk sīkburžuāzijas jaunatnē... Tā sīkburžujiskā inteliģencē 90. gadu pirmajā pusē ir sācies lūzums. Ja 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā Fr. Kalninieks un viņa domubiedri vēl rakstīja ne bez iespaida sīkburžuāzijā un viņas inteliģencē, ka sociālisti ir karstas putras strēbēji, ka runāt par sprandas aplaušanu kapitālam ir muļķība; ja Fr. Kalninieks neraudzījās pāri kapitālisma robežām — tad tagadējā inteliģence lūkojās tikai pāri kapitālisma robežām, kavējās vai vienīgi tālās sociālisma perspektīvās.

Tā ar visgrūtākiem — 90. gadiem bija sajaukušās visas agrākās kārtis.

K. Marksa mācības

«K. Marksa mācība ir sacēlusi pret sevi vislielāko sašutumu visā civilizētā pasaulē un neapslēpjamu naidu visā buržujiskā (kā «kroņa», tā liberālā) zinātnē,» saka N. Ļeņins*. «Un tas ir arī citādi nemaz nevar būt... Galu galā taču visa «kroņa» un liberālā zinātne stāv un krīt par algas verdzību, turpretim marksisms nāk ar nesaudzīgu cīņu pret šo verdzību» (retinājumi b. Ļeņina).

«K. Marksa ģenialitāte pastāv iekš tam, ka viņš atbildējis uz tām problēmām, kuras cilvēces apzinīgākā daļa bija jau sev spraudusi. Viņa mācība uzskatāma kā tiešs turpinājums lielāko filozofu, ekonomistu un sociālistu mācībām... Viņa izpaužnoskaņotu pasaules uzskatu, kurš ved jo nesaudzīgu cīņu pret jebkuru māņticību, reakciju un buržujiskā jūga atbalstīšanu. Viņa ir mantiniece visam tam labākam, ko cilvēce 19. gadu simtenī ir devusi, — proti, vācu filozofijai, angļu politiskai ekonomijai, franču sociālismam.

a

Marksisma filozofija ir materiālisms. Cauri visai Eiropas jaunlaiku vēsturei un it sevišķi 18. gadu simteņa beigām Francijā, kur notika nesaudzīga cīņa pret visām viduslaiku grabažām, pret dzimtbūšanu kā sabiedriskās formās, tā idejās, materiālisms bija tā vienīgā konsekventā filozofija, kura palika uzticīga dabaszinātnēm un jo naidīga jebkurai māņticībai, svētulībai utt. Tāpēc īstas demokrātijas naidnieki pūlējās, vienup, visādiem līdzekļiem «apgāzt», satriekt, sagrozīt materiālismu un, otrup, aizstāvēt dažādus ideālistiskās filozofijas novirzienus, kuri galu galā vienmēr ne vairāk, ne mazāk kā aizstāv un atbalsta reliģiju.

Markss un Engelss ir vienmēr visnoteiktākā kārtā aizstāvējuši

* *Н. Ленин.* Три источника и три составных части марксизма.

filozofisko materiālismu un bieži vien parādījuši, cik dziļi maldās tie, kas novēršas no šī pamata. Visskaidrāk un visplašāk izpaužas šie uzskati Engelsa «Ludvigā Feierbahā» un «Anti-Dīringā», kuri līdzās «Komunistu Manifestam» ir pirmās rokasgrāmatas ikvienam apzinīgam strādniekam.

Tomēr K. Markss nepalika stāvam pie 18. gs. materiālisma, bet virzīja filozofiju tālāk. Viņš padziļināja to ar vācu klasiskās filozofijas ieguvumiem, it sevišķi ar Hēgeļa filozofiju, kura savukārt bija novedusi pie Feierbaha materiālisma. Kā galvenais no šiem ieguvumiem jāatzīmē dialektika, t. i., mācība par attīstību viņas pilnīgākā, dziļākā un vispusīgākā nozīmē; dialektika māca, ka cilvēka zināšanas ir relatīvas un atspulgo mūžam attīstošos matēriju. Jaunākie dabaszinātņu atradumi — rādijs, elektroni, elementu pārvēršana — ir spīdošā kārtā apstiprinājuši Marksa dialektiskā materiālisma pareizību, par spīti buržujisko filozofu mācībām un viņu bēgšanai «par jaunu» atpakaļ vecā, satrunējušā ideālismā.

Markss, padziļinādams un izkopdams filozofisko materiālismu arvien tālāk, novadīja viņu līdz galējām konsekvencēm, attiecināja viņu arī uz cilvēku sabiedrības izprašanu. Kā zinātnes lielākais ieguvums te nu jāuzskata Marksa vēsturiskais materiālisms. Tas galīgais jēdzienu sajukums un subjektivitāte, kas valdīja līdz tam uzskatos par vēsturi un politiku, nu bija pārvarēti no ārkārtīgi noskaņotas un konsekventas zinātniskas sistēmas, kura rādīja, ka no vienas sabiedriskas iekārtas, pateicoties ražošanas spēku pieaugšanai, attīstās cita — augstāka iekārta, piem., no dzimtbūšanas izaug kapitālisms.

Gluži tāpat kā cilvēka atziņa (psihe) atspoguļo (ārpasauli) dabu, t. i., attīstošos matēriju, kura eksistē neatkarīgi no cilvēka, tā cilvēku sabiedriskā atziņa (ideoloģija), t. i., dažādie filozofiskie, reliģiskie, politiskie utt. uzskati un mācības, atspoguļo sabiedrības ekonomisko iekārtu. Politiskās formas ir tikai virsbūve, kura paceļas uz ekonomiskā pamata. Mēs, piem., vēl šo baltudien redzam, kā moderno Eiropas valstu politiskās formas ir tās, kas tik vēl jo vairāk nostiprina buržuāzijas varu pār proletariātu.

Marksa filozofija ir uzskatāma kā galīgi izkopts filozofisks materiālisms, kurš cilvēcei — un par visām lietām proletariātam — devis varenu ieroci lietu izprašanai.

b

Markss, atzīdams, ka ekonomiskā iekārta ir tas pamats, uz kura paceļas politiskā virsbūve, visu galveno vērību piegrieza šīs ekonomiskās iekārtas izpētīšanai. Marksa galvenais darbs «Kapi-

tāls» ir veltīts kapitālistiskās sabiedrības ekonomiskās iekārtas analīzei.

Klasiskā politiskā ekonomija pirms Marksa ir izkopusies Anglijā, šai vistālāk attīstītā kapitālistiskā zemē. Adams Smits un Dāvids Rikardo savos pētījumos par ekonomisko iekārtu bija jau likuši pamatus vērtības teorijai. Markss turpināja šo lietu tālāk. Viņš šai teorijai deva stingru pamatojumu un to konsekventi attīstīja tālāk. Viņš parādīja, ka jebkuras preces vērtību noteic tas sabiedriski nepieciešamais darba laiks, kurš priekš šīs preces saražošanas vajadzīgs.

Tur, kur buržujiskiem ekonomistiem likās esam attiecības starp lietām (preces apmaiņa uz preci), Markss atrada attiecības starp ļaudīm. Caur preču apmaiņu uz tirgus izpaužas sakari starp atsevišķiem ražotājiem. Nauda apliecina, ka šie sakari kļūst arvien ciešāki, jo stingri saistīdami atsevišķu ražotāju saimniecisko dzīvi vienā veselā vienībā. Kapitāls apliecina šo sakaru tālāku attīstību: par preci kļūst cilvēka darbaspēks. Algas strādnieks pārdod savu darbaspēku zemes, fabriku, darba līdzekļu īpašniekam. Vienu daļu no darba dienas strādnieks izlieto priekš tam, lai segtu izdevumus sevis un savas ģimenes uzturēšanai (darba alga), bet otru daļu no darba dienas strādnieks pūlas par velti, lai saražotu priekš kapitālista virsvērtību, šo peļņas avotu, šo kapitālistu šķiras bagātību avotu.

Mācība par virsvērtību ir Marksa ekonomiskās teorijas stūrakmens.

Kapitāls, strādnieku roku saražots, spiež pēdējo sulu ārā strādniekam, izputinādams reizē sīkos uzņēmējus un radīdams veselas armijas bezdarbnieku. Rūpniecībā lielražošanas uzvara redzama uz pirmā acu uzmetiena, bet arī lauksaimniecībā mēs redzam to pašu ainu: kapitālistiskās lielrūpniecības priekšrocības aug ar katru dienu; pieaug mašīnu pielietošana; zemnieku saimniecība iekrīt naudas kapitāla slazdos — panīkst un izput, savas primitīvās tehnikas nomākta. Lauksaimniecībā notiek sīkražošanas panīkšana citādā veidā, bet pati panīkšana ir tomēr neapstrīdams fakts.

Kapitāls, no vienas puses, iznīcinādams sīkražošanu, otrup, ved pie darba ražīguma pieaugšanas un pie monopolistu stāvokļa sagādāšanas lielāko kapitālistu apvienībām. Pati ražošana kļūst jo dienas jo vairāk sabiedriska — simtu tūkstošiem un miljoniem strādnieku saistās plānveidīgā saimnieciskā organismā, — bet kopējā darba produktus piesavinās maza saujiņa kapitālistu. Aug augumā ražošanas anarhija, krīzes, sākas nekur neapmierināma dziņa pēc jauniem tirgiem; iedzīvotāju eksistence kļūst jo dienas jo nenodrošinātāka.

Strādnieku atkarība no kapitāla kļūst jo dienas jo lielāka,

bet kapitālistiskā iekārta izaudzē arī spēkus apvienotai strādniecībai...

Markss ir rādījis kapitālisma attīstību no pašiem pirmiem preču saimniecības sākumiem, no vienkāršās apmaiņas līdz kapitālisma augstākām formām, līdz lielražošanai.

Un visu — i veco, i jauno kapitālistisko zemju piedzīvojumi pierāda jo gaiši ik gadus arvien lielākam skaitam strādnieku šo Marksa mācību pareizību.

Kapitālisms ir gan uzvarējis visā pasaulē, bet šī uzvara ir tikai ievads darba uzvarai pār kapitālu, kas noved pie tā, ka proletariāts nodibina savu diktatūru un sākas sociālisma izveidošanās...

c

Tikko bija likvidēta dzimtbūšana un pasaulē ieradās «brīvā» kapitālistiskā sabiedrība, jau tūliņ bija redzams, ka šī brīvība ir tikai jaunas verdzības ķēdes un jauna ekspluatācija priekš darbaļaudīm. Sāka rasties dažādas sociālistiskas mācības, kā šīs apspiestības atspoguļojums un kā protests pret šo apspiestību. Bet šis pirmatnējais sociālisms bija utopisks sociālisms. Viņš kritizēja kapitālistisko sabiedrību, smādēja un lādēja viņu, sapņoja par viņas iznīcināšanu, fantazēja par labāku iekārtu, mēģināja iegalvot bagātniekiem, ka ekspluatēt ir netikumiski.

Bet utopiskais sociālisms nespēja atrast īstu izeju, viņš nespēja izskaidrot algas verdzības būtību kapitālistiskā iekārtā, nespēja arī atrast viņas attīstības likumus, nespēja atrast to sabiedrisko spēku, kurš varētu kļūt par jaunas sabiedrības veidotāju.

Bet pa to laiku aukainās revolūcijas, kuras visur Eiropā un it sevišķi Francijā sekoja feodālisma un dzimtbūšanas krišanai, uzrādīja arvien gaišāk šķiru cīņu, kā visa pamatu un dzinēja spēku.

Neviena politiskās brīvības uzvara pār dzimtkungu šķiru nav izkarota bez jo sīvas pretestības no šīs pēdējās puses. Nevienā kapitālistiskā zemē arī tās visniecīgākās brīvības nav panāktas bez cīņas uz dzīvību un nāvi starp kapitālistiskās sabiedrības dažādām šķirām.

Marksa ģenialitāte pastāv iekš tam, ka viņš ir pratis agrāk par visiem atrast un arī konsekventi atrisināt to mācību, kuru mums sniedz vispasaules vēsture, — proti, mācību par šķiru cīņu.

Ļaudis vienmēr jo muļķīgā kārtā kritīs politikā par upuri visādiem māņiem un pašapmānīšanai, iekams nebūs iepratušies aiz visādām morāliskām, reliģiskām, politiskām, sociālām frāzēm, deklarācijām, solījumiem atrast apakšā vienas vai otras

šķiras *intereses*. Reformu un uzlabojumu aizstāvji vienmēr tiks apmānīti no vecās iekārtas aizstāvjiem, iekams nebūs sapratuši, ka ikviena veclaiku palieka, cik nekulturāla un satrunējusi viņa arī neizliktos, tiek atbalstīta no vienas vai otras valdošās šķiras spēkiem. Bet, lai šo šķiru pretestību salauztu, ir tikai *viens līdzeklis*: mūsu pašu apkārtējā sabiedrībā atrast, padarīt apzinīgus un organizēt priekš cīņas tādus spēkus, kuri var būt un kuriem pēc viņu sabiedriskā stāvokļa *vajag* būt par to spēku, kas spēj nojaukt veco un radīt jauno.

Tikai Marksa filozofiskais materiālisms spēja rādīt proletariātam izeju no tās garīgās verdzības, kurā vergoja līdz šim visas apspiestās šķiras. Tikai Marksa ekonomiskā teorija noskaidroja proletariāta īsto stāvokli kapitālisma vispārējā iekārtā.

Visā pasaulē, no Amerikas līdz Japānai, no Zviedrijas līdz Dienvidāfrikai, aug augumā patstāvīgas proletariāta organizācijas. Proletariāts kļūst apzinīgs un izaug stiprs savā šķiru cīņā, viņš atsvabinās no buržujiskās sabiedrības aizspriedumiem, apvienojas arvien ciešāk savās aprindās un mācās novērtēt savus panākumus, norūda savus spēkus un aug augumā neatvairāmi.»

90. gadu vidū sīkburžujiskās inteliģences aktīvākā daļa vismaz galvenos vilcienos atzina šīs Marksa mācības, atzina, ka marksisms «lielumā pareizs, kaut gan sīkumos nepareizs», kā A. Dauge raksta par tērbatiešu uzskatiem šinī jautājumā. Kādi šie «sīkumi» ir, to tūliņ redzēsim.

Kapitālistiskā attīstība Latvijā nebija vairs apstrīdama. Ja jau Fr. Bergmaņa laikos uzskatīja par vientiesīti to, kas tādas lietas vēl nesaprata, tad vēl jo vairāk tagad un it sevišķi sīkburžujiskās inteliģences vidū, kura pati bija dabūjusi vissāpīgākos triecienus no šīs attīstības. Neatzīt vismaz «lielumā» K. Marksu, klāstīt vēl tagad kāda naiva narodņika Mihailovska vai Karejeva uzskatus nozīmētu spēlēt šāda vientieša lomu. Pie paasinājušās agrārkrīzes nebija vairs iespējams neredzēt šķiru pretišķības, kuras vēl cerēja nolīdzināt Fr. Bergmanis. Vēl vairāk — 90. gadu saimnieciskos sastrēgumos viņas nebūt nemazinājās, bet auga augumā, lai gan viņu nolīdzināšana mierīgā ceļā uz sociālismu arī vēl nebūt nelikās gluži neiespējama lieta . . .

Tātad pati marksisma izpratne, redzams, bijusi diezgan dažāda. «Vienīgā patiesi revolucionāra šķira kapitālistiskā sabiedrībā ir proletariāts», un viņa pasaules uzskats izpaužas marksismā. Turpretim sīkburžuāzija var būt revolucionāra tikai pa daļai un pie zināmiem apstākļiem. Tāpēc sīkburžujiskā inteliģencē «izplatās un vienmēr atjaunojas visdažādākos veidos arī sīkpilsoniskas idejas un mācības» (N. Ļeņins). Arī J. Jansons-Brauns atzīmē savās atmiņās 1914. gadā: «Zināms, Marksa mācības mēs toreiz dažā ziņā sapratām ne tik pilnīgi kā tagad, divdesmit gadus vēlāk, jo marksisms jau nav iekaļams kā kāds vienreizviens, bet

tas jāpiesavinās ilgā pastāvīgā domu darbībā un — man gribētos to sevišķi uzsvērt — praktiskās cīņas gaitā.» Un taisni pēdējās nebija visam vairumam šo «jaunās strāvas» marksistu. Šo «marksistu» lielākā daļa nekādos tiešos sakaros ar strādnieku masām tomēr nestājās un masu cīņu neuztvēra, jo praktiski tie nedarbojās, aprobežojās ja daudz ar diezgan vispārējiem rakstiem «Dienas Lapā», piemērojoties cenzūras apstākļiem. Nodarbojoties tikai ar marksisma studijām vien un savās aprindās vien paliekot, nenovēršamā kārtā arvien kuplāk bija jāuzzeļ «sīkpilsoniskām idejām un mācībām». Tikai neliela daļa atrada ciešākus sakarus arī ar strādniecību, attīstīja te plašu praktisku darbību un attīstījās par revolucionāriem marksistiem.

Tā Fr. Roziņa «Sociāldemokrāts» 1900. gadā, runādams par šiem jaunstrāvniekiem, «Dienas Lapas» līdzstrādniekiem, atzīmē: «1892.—97. g. «Dienas Lapas» līdzstrādnieki iedalāmi divās daļās: «radikāļos», kuri apmierinājās ar ārzemju parlamentārisma ideju sludināšanu, cik to cenzūra atļāva, un tādos, kuriem ar to vien nepietika. Tā kā par strādnieku jautājumu neko daudz nevarēja rakstīt, tad tie gāja tālāk un jautājumu vakaros, privātā satiksmē, vēstulēs uzsāka sludināt tīras sociālisma mācības, kuras tie bija smēlušies no vācu s.-d. rakstiem.»

Šos nogrupējumus varbūt varētu arī saukt šādi: legālie marksisti un revolucionārie marksisti.

Legālie marksisti

Raksturīgi, ka tērbatiešu vecākajā paaudzē (Kasparsons, A. Dauge, Ed. Veidenbaums u. c.) nav neviena ekonomista. Atskaitot Ed. Veidenbauma «Piezīmes par tautsaimniecību», neviens plašāks raksts par politiskās ekonomijas jautājumiem nav no viņiem parādījies. Tāpēc K. Marksa ekonomiskās mācības palikušas gluži neiztirzātas. Viņus galvenām kārtām interesē vēsturiskais materiālisms kā filozofiska sistēma. Viņi it kā cenšas ārpasauli tikai izprast no materiālistiskā viedokļa, bet it kā nekur ar to tieši nesaduras, palikdami tikai filozofa-vērotāja lomā.

No bijušiem Tērbatas studentiem jaunstrāvniekiem kā pazīstamākie minami Kasparsons (Siguldietis) un Aleksandrs Dauge[21]. Pirmais kļuvis pazīstams kā «latviešu dialektikas tēvs» ar savu ievērojamo rakstu «Dialektika»*, kurā apskata Hēgeļa un Marksa uzskatus par dialektisko attīstību.

«Plašā apmērā, bet miglainā formā dialektiskos kustības likumus vispirms izšķetināja Hēgelis. Viņš ir dialektikas izkopējs. Hēgelis aprādīja, ka visa dabas, vēstures un gara pasaule ir

* Krājumā «Pūrs», 1894, Nr. 3.

process, t. i., atrodas notuļā kustībā, pārgrozībā, attīstībā, un centās izprast iekšējo sakarību šai kustības gaitā. No šī stāvokļa vēsture vairs neizlikās nejēdzīgu varasdarbu jūkls, juceklis, bet pašas cilvēces attīstības gaita, kuras virzienu un iekšējo likumību novērot palika par vēsturniecības uzdevumu.

Taču Hēgelis bija ideālists, t. i., viņš savus jēdzienus neturēja par lietu un notikumu atspoguļojumiem, bet otrādi — lietas un viņu attīstību par «ideju» attēliem, kuras jau iepriekš pasaules kur nekur lolojušās. H. dialektika ir jēdziena — absolūtā, mūžīgā jēdziena attīstība. Absolūtais jēdziens ir pasaules īstā dvēsele. Viņš pārvēršas, pārmijas utt.

Nezināms, kur, bet neatkarīgs no cilvēka smadzenēm jēdziens pats kustas un kūņojas no mūžīgiem laikiem. Šādi viss apgriezts uz galvu. Tā ir tā saucamā ideoloģija. Iz šīs ideoloģiskās čaumalas jeb formas nācās izlobīt dialektikas kodolu, dialektiskos kustības likumus visā viņu vienkāršumā un vispārībā. Atzina*, ka mūsu galvas jēdzieni ir tiešamības lietu attēli un nevis tiešamības lietas — attēli šīm vai tām absolūtā jēdziena pakāpēm. Aplūkoja tiešamības pasauli, dabu un vēsturi tā un tādu, kāda tā viešas mums nomaņā ... Šos faktus pētīja viņu pašu sakarībā, nevis iedomātā sakarā. Šādi palika dialektika par ārpasaules un domāšanas vispārējo attīstības likumu zinātni ... Jēdzienu dialektika palika par tās dialektiskās kustības apzināmo atspoguļojumu, kura nošķetinās tiešamības pasaulē; Hēgeļa dialektiku, kura stāvēja uz galvas, apgrieza atpakaļ uz kājām. Šī ir materiālistiskā dialektika ... Vecā metafizika, kura tika rīkojusies ar lietām tādā kārtā, it kā tās būtu «gatavas» uz laiku laikiem, — šī metafizika izceļas iz dabaszinātnes, kura pētīja dzīvās un nedzīvās lietas tādā pat kārtībā. Bet, kad bija tik tālu iets, ka varēja sākt pētīt šo lietu pārgrozības, tad pienāca mirstamā stunda vecajai metafizikai arī filozofiskajā laukā. Dialektiskos likumus nevis no galvas atvasinot — izdomājot — un dabā un vēsturē ielokot, bet ar galvas palīdzību iz dabas un vēstures izšķetinot, vairs nav vajadzīgas sevišķas «zinātņu zinātnes». Pētīt jāpēta daba un vēsture. Līdzšinējā filozofija saraucas. Par viņas arodiem paliek vēl tikai formālā loģika un dialektika, t. i., mācība par domāšanu un viņas likumiem ...»

Tādā kārtā to, ko K. Biezbārdis 30 gadus atpakaļ bija sācis, jo neveikli formulēdams Hēgeļa dialektikas principu, Kasparsons bija novadījis līdz galam — līdz dialektiskā materiālisma mācībai.

Tieši par sabiedrības attīstības likumiem atrodam A. Dauges no vācu valodas tulkotos «Vēstures likumos»** un apcerējumā

* Laikam cenzūras apstākļi kā te, tā turpmāk nav atļāvuši nosaukt K. Marksu vārdā.

** Krājumā «Pūrs», 1892, Nr. 2.

«Domas par vēsturi»*. Pēdējo rakstu viņš beidz šādi: «Reiz atzinuši, ka ikreizējais materiālais dzīves pamats, ražotājas kārtība, rada savādu sociālu kārtību, savādus dzīves apstākļus un ka šeit izaug savādas ļaužu kārtas ar savām interesēm, saviem centieniem, saviem ieskatiem, savu iekšēju dzīvi, mums arī ausīs skaidrāka atziņa par visādām sadzīves parādībām, labumiem un ļaunumiem.»

Šie dialektikas un vēstures attīstības likumi te vēl uzrādīti abstrakti. Pēc šādiem vispārējiem slēdzieniem varēja gaidīt konkrētu pieeju, kur lietas būtu nosauktas viņu tiešā vārdā, kur būtu redzamas arī autora simpātijas vai antipātijas, kā to, piem., dara Fr. Roziņš, ķerdamies konkrēti pie Latvijas vēstures pētīšanas, vai kā to dara J. Jansons, apskatīdams latviešu literatūras attīstību. Jo dialektiskais materiālisms neaprobežojas ar vispārinājumiem. «Materiālists parasti runā par noteiktu šķiru, kura «pārvalda» zināmu iekārtu, kaldinādama pretestības veidus citām šķirām... Materiālists neaprobežojas ar aizrādījumu uz procesa nepieciešamību, bet noskaidro, kas tā īsti ir par sabiedriski ekonomisko formāciju, kura dod saturu šim procesam, kas tā īsti ir par šķiru, kura nosaka šo nepieciešamību... Beidzot, materiālisms, tā sakot, ietver sevī arī partejību, spiezdams pie katra notikuma novērtējuma tieši un atklāti nostāties uz vienas zināmas sabiedrības grupas viedokļa» (N. Ļeņins, rom II, 65).

Latviešu legālā marksismā to neatrodam. Neviens latviešu legālais marksists nekad un nekur nav ķēries pie kādas konkrētas Latvijas sabiedriskās dzīves problēmas izpētīšanas. «Ražotāja kārtība», «sociāla kārtība» u. c., kurām būtu ieliekams katrreiz konkrēts saturs, paliek par tukšu formulu, ar kuru ātri atslēdz visas dzīves mīklas. Jeb kā kāds pazīstams jaunstrāvnieks saka: «Ar «laika ratu», lietotu vietā un nevietā, tika ātri izšķirts ikviens jautājums, satriekts ikviens šķērslis, kas stājās ceļā sociālismam.»

Tādai aģitācijai nav nozīmes, jo viņa neorganizē proletariātu uz cīņu, nenoskaidro viņa vietu šai cīņā, vispār nekavējas pie proletariāta diktatūras, kā pārejas posma uz sociālismu; nostāda jautājumu tā, it kā pati vēstures attīstība bez nesaudzīgām bruņotām cīņām jau novedīs pie sociālisma... Tā ir pati vārīgākā vieta legālā marksismā, un viņš to mēģina aizpildīt, kā redzēsim, ar oportūnistisku saturu.

A. Dauge savās atmiņās par Ed. Veidenbaumu Tērbatā tēlo to kā lielu individuālistu un starp citu saka: «Sociālismu viņš principā atzina un bija pārliecināts, ka sabiedriskās attīstības nākamā forma būs sociālisms... Bet ortodoksālais marksisms tam likās pārāk sauss, dogmatisks... Nevienai no pastāvošām

* «Dienas Lapā», 1893. g.

sociālistiskām partijām viņš nevarēja pilnīgi piekrist... Viņam mazāk svarīgs likās jautājums, kā vislabāk sociālismu, šo sabiedrisko ideālu, sasniegt. Viņu daudz vairāk interesēja nākotnes cilvēka ideāls.»*

Grūti laikam būs atrast noteiktāku ziņu par tērbatiešu sociālismu. Bet, ja jau A. Dauge kādreiz pie šādiem «apolitiskiem» sociālistiem varēja pieskaitīt Ed. Veidenbaumu, kuram starp tērbatiešiem (par jaunākiem — b. Roziņu, J. Jansonu te nerunāju), redzams, bijusi interese par sabiedriskiem un politiskiem jautājumiem (viņa piezīmes par tautsaimn., politiskās dzejas u. c.) un kurš vēlāk tomēr stipri tuvojies revolucionāram marksismam, tad jo lielākā mērā sacītais būs gan attiecināms uz citiem tērbatiešiem, kā A. Dauge, Kasparsons u. c.

Ja revolucionārie marksisti uzskata sociālismu pirmām kārtām kā ekonomisku un sabiedrisku iekārtu, pie kuras cilvēce nonāk caur nesaudzīgu šķiru cīņu un revolūcijām, tad tērbatieši vēl pa lielākai daļai saprot sociālismu kā ētiska ideāla piepildīšanos, tātad kā ētikas problēmu. Turpretim marksisms viņiem izliekas pa daļai kā sausa dogma, bez ētikas... Viņu iedomātais nākotnes ideālais ētiskais cilvēks, saprotams, ir konfliktā ar tēraudcieto marksistu, kurš ir bez ētikas.

«Tiešām,» saka b. Ļeņins, «nevar neatzīt par pareizu to apgalvojumu, ka marksismā no sākuma līdz galam nav ne kripatiņas no ētikas; teorijā marksisms ētisko viedokli pabāž zem kauzalitātes (cēlonības) principa, bet praktikā viņa ētika ir šķiru cīņa.»**

Turpretim tērbatietim, kā sīkpilsoniskam inteliģentam, kas vēl cieši saistīts ar starpšķiru cīņā, viņa ētiskais ideāls ar savu Kanta kategorisko imperatīvu stāv pāri šķirām, tāpat Fr. Bergmaņa valsts vara. Jo «šāds sīkburžuāzijas, t. i., starpšķiras priekšstāvis, kurā (šķirā) savstarpēji notrulinās divu pretējo šķiru intereses, iedomājas, ka viņš pats vispār atrodas pāri šķirām» (K. Markss).

Par cik viņu it sevišķi 90. gadu agrārkrīzes spaidi tuvinājuši proletariātam kā vienai cīnītājai šķirai, viņš šķiru cīņu atzīst, bet, palikdams arī kā starpšķiras loceklis, viņš nevar aizmirst arī savu «pār šķirām» esošo ētisko ideālu. I tautsaimnieciskie, i politiskie jautājumi tiek uztverti kā ētiski jautājumi. Ētika kļūst par laikmeta galveno ideju... «Tautsaimniecības jautājumus izšķirot kā teorijā, tā praksē, taču jāievēro ne vien varas, bet arī taisnības princips,» raksta «D. Lapa». «Nebūtu pareizi, ka, paaugstinoties peļņai, ražotājiem, strādniekiem nekā neatlēktu,» — «D. Lapa» kādā citā vietā.

---

* Ed. Veidenbauma Kopoto rakstu I sēj. Ed. Treimaņa izdev.

** *Н. Ленин.* Экономическое содержание народничества и критика его в книге г. Струве.

Tāpēc: ja nu bez šķiru cīņas nevar, tad gan humānu, taisnīgu, ētisku, ne varmācīgu cīņu, bet vislabāk gan kompromisu.

Tā lasām «D. L.»: «Kā zināms, soc.-demokrātija ir tagadējās valsts un sociālās kārtības ienaidniece, kas ar visiem līdzekļiem tīko šo kārtību apgāzt. Tātad īstais s.-d. cīņas līdzeklis ir dumpis, vispār vara, kāda piemīt zemo, apspiesto šķiru dūrei... Bet vācu soc.-dem. vairumā nepiekrīt šiem līdzekļiem, kamēr pret tiem neizlieto spaidus, apņemas cīnīties tikai ar likumīgiem līdzekļiem. Tāpēc vācu valdībai derētu atminēties Bismarka vārdus: «Mums pašiem pamazām jāpierod pie drusku sociālisma — tā glābsimies no jauno s.-d. trakuma.»

Tā raksta «D. L.» 1890. gadā. Bet 1893. gadā, vienā no «jaunās strāvas» spēcīgākiem gadiem, «D. L.», rakstīdama par Cīrihes starptautisko sociālistisko kongresu, piezīmē:

«Jau no paša sākuma Cīrihes kongress ieguva caur to zināmu nozīmi, ka tur visu zemju un zemju daļu strādnieku parlaments pārvērta agrāko revolucionāro partiju par radikālu reformu partiju... Kongress bija vienis prātis, ka ar uzbudinošiem skaņiem vārdiem, ar revolveru un dinamītu vien nekas nav sasniedzams, kādēļ atzina par labiem līdzekļus, kādus izlieto citas partijas, lai iegūtu vēlētāju labpatikšanu... Jautājumā — kā vara iegūstama — izrādījās, ka lielais vairākums biedru varu grib iegūt ne caur asiņainu revolūciju, bet caur piedalīšanos pie tautas vietnieku vēlēšanām un neapkusušu aģitāciju saviem centieniem par labu. Tie grib ar likumīgiem līdzekļiem panākt savus mērķus. Caur to strādnieku partija no revolucionārās pārvērtusies par vienkāršu radikālu partiju. It īpaši pēdējais apstāklis dara bailes tagadējām valdības partijām. Tās bīstas, ka caur to strādnieku partiju piekritēju skaits stipri nevairojas...» («D. L.», 1893, Nr. 180.)

Latviešu legālie marksisti apsveic vācu oportūnistus un revizionistus pretī revolucionārai s.-d. kustībai; parlamentāro cīņu uzskata par vienīgi pareizo, kas noved palēnām — caur reformām, bez asiņainām revolūcijām — pie sociālisma... Tā legālie marksisti, lai gan nenoliedz šķiru cīņu, faktiski izrādās radikāldemokrāti, ne marksisti īstā nozīmē.

«Kas atzīst tikai šķiru cīņu,» saka N. Ļeņins, «tas nebūt vēl nav marksists; tas var vēl pilnīgi atrasties zem buržuāzijas filozofijas un politikas iespaida... Marksists ir tikai tas, kas, atzīdams šķiru cīņu, reizē ar to atzīst arī proletariāta diktatūru.»* «Dienas Lapa» kā legāls orgāns, saprotams, nav atklāti izteikusies proletariāta diktatūras jautājumā. Un tomēr jau viņas simpātijas taisni reformistiskam virzienam, kas iegūst pārsvaru 2. Internacionālē un «pārvērš strādnieku partiju no revolu-

* *N. Ļeņins.* Valsts un revolūcija.

cionārās partijas par radikāli demokrātisku partiju», liecina arī par viņas attiecībām šai jautājumā.

Tādā kārtā, cik augstu arī mēs nevērtētu legālā marksisma nopelnus pie marksisma teorijas popularizēšanas, tomēr jāatzīst, ka paši galvenie momenti Marksa mācībā, ar ko viņa taisni paceļas pār visām agrākām ekonomistu un sociālistu mācībām, — proti, mācība par virsvērtību un it sevišķi K. Marksa mācība, ka šķiru cīņa nenovēršami ved pie proletariāta diktatūras, kas pati ir tikai pāreja uz visu šķiru iznīcināšanu un uz bezšķiru sabiedrību, legālo marksistu rakstos palikuši pilnīgi novārtā; politikā legālais marksisms noved arvien dziļāk reformismā un oportūnismā un vēlākos gados pie galīga izlīguma ar buržuāziju.

Revolucionārā marksisma sākumi

Cik vilinošas arī nebūtu legālās iespējas, it sevišķi tāds legāls, diezgan plaši izplatīts dienas laikraksts kā «Dienas Lapa», noteiktākiem marksistiem no jaunstrāvnieku vidus tomēr jāatzīst, ka legāls laikraksts nevar būt galvenais un vienīgais marksisma propagandas līdzeklis. Bez tam, it sevišķi ap 1895. gadu, cenzūra paliek vēl stingrāka; vēl grūtāk, pat sakropļotā veidā, izdabūt cauri daudzmaz revolucionāru domu... Bet, galvenais, strādnieku masās jau sākusies diezgan moža kustība, kura neapmierinās ne ar agrāko ekonomismu, ne arī ar to legālo marksismu, kas parādās «Dienas Lapā», un spontāni mēģina izvirzīt no sava vidus savus marksistiskos aģitatorus un propagandistus (Driega, Bundža[22], dzelzceļnieks Ozols u. c.). 1894. gada vasarā un ziemā aktīvākie jaunstrāvnieki-inteliģenti uz vēlākā «Dienas Lapas» redaktora P. Stučkas[23], toreizējā redaktora Raiņa [24] u. c. iniciatīvu sanāk uz pāris sapulcēm, kurās apspriež par ilegālas darbības, pirmām kārtām revolucionārā marksisma* propagandas nostiprināšanu. Šīs sapulces gan nekādu ilegālu organizāciju neizvirza, nekādus redzamus rezultātus nedod un sniedz tikai vēlāk žandarmērijas materiālu šo aktīvāko jaunstrāvnieku apvainošanai piederībā pie slepenas organizācijas. Tomēr viņas liecina, ka šajā inteliģencē ja ne agrāk, tad tagad zināms plaisājums tomēr notiek, ka daļa no šīs inteliģences nav apmierināta ar legālām iespējām «Dienas Lapā» un krājumā «Pūrs» un mēģina tomēr piegriezt vairāk vērības jautājumu vakariem, kur nav tik stingra kontrole, vai arī tiem nedaudziem ilegāliem strādnieku pulciņiem, kuri jau paspējuši Liepājā un Rīgā noorganizēties, lai varētu runāt tiešām par revolucionāru marksismu.

* Marksisms ir tikai revolucionārs, tāpēc būtu lieki lietot nosaukumu «revol. marksisms». Tomēr šo nosaukumu lietojam, lai tā nostatītu marksismu pretstatā dažādiem marksisma sīkpilsoniskiem, reformistiskiem kropļotājiem, piem., tā saucamam «legālam marksismam».

Tā starp ilegālo strādnieku pulciņu darbiniekiem bez jau minētiem pirmiem strādnieku propagandistiem min jau Fr. Roziņu, J. Jansonu u. c. no inteliģentiem.

Runājot par revolucionāro marksismu Latvijā, mums īsumā jāatgriežas pie Ed. Veidenbauma, cik savādi arī tas neizliktos. Ed. Veidenbauma attīstība notikusi ļoti strauji, iziedama cauri dažādiem posmiem; nomirdams 1892. gadā, nepilnu 25 gadu vecumā, viņš tomēr stāvējis ļoti tuvu revolucionāram marksismam. Viņa «Piezīmes par tautsaimniecību», kuras līdz 1917. gadam nevarēja parādīties atklātībā legāli un ar kurām Ed. Veidenbaums pa vasaras brīvlaiku iepazīstinājis bezzemniekus, gan satur diezgan daudz ideālistisku uzskatu par sabiedrības attīstību un it sevišķi Latvijas vēsturi (sākot ar teiku par vācu ielaušanos Latvijā pirms 700 g.); bet otrā daļā, kur viņš piegriežas jaunlaiku — kapitālistiskām attiecībām, strādnieku stāvoklim kapitālistiskā iekārtā, piezīmju raksts stipri mainās. Viņš gan nespēj ne tuvi tik reljefi un skaisti iztēlot dialektisko likumu, kā to dara Kasparsons un A. Dauge, bet marksisma revolucionāro būtību viņš, redzams, izpratis daudz labāk nekā viņa Tērbatas studiju biedri. Ed. Veidenbauma «Piezīmes par tautsaimniecību», kuras uzrakstītas ap 90. gadu, cik zināms, ir pirmās piezīmes latviešu valodā, kurās apskatīts virsvērtību jautājums un, galvenais, kurās latviešu strādnieks tiek aicināts uz organizēšanos savā revolucionārā politiskā partijā, pēc revolucionārās vācu soc.-demokrātijas parauga.

Apskatījis tagadējās kapitālistiskās iekārtas brēcošās pretišķības, kur ļaužu mazākums apspiež, izsūc un kalpina ļaužu vairākumu, Ed. Veidenbaums nāk pie slēdziena, ka «tagadējā dzīves kārtība nav vairs attaisnojama ... tagadējā kārtība jāiznīcina».

Kā to panākt? Ko lai mēs darām, lai tagadējo iekārtu iznīcinātu?

«Mēs varam nošaut viņus visus (pretiniekus un nesaprašas). Bet, ja nu mēs viņus visus tiešām nošautu, vai tad mēs patiesi apgāztu tagadējo dzīves kārtību? — Nē, neapgāztu vis,» atbild Ed. V., it kā oponēdams individuālā terora sludinātājiem — narodņikiem.

Ed. Veidenbaums atrod aģitāciju un propagandu strādnieku masās kā pirmo pareizo līdzekli. «Katram no mums, kas visu šo saprot (t. i., šīs iekārtas nederīgumu), katrā izdevīgā brīdī, katrā izdevīgā vietā un pie katriem izdevīgiem apstākļiem visiem spēkiem un sirdi jācenšas 1) atvērt acis šim ļaužu vairākumam, modināt to no gara miega, uzrādot tam, kādā briesmīgā, lopiņam līdzīgā stāvoklī viņš atrodas; 2) celt viņā gribu iztikt ārā no šī nejaukā, lopiem līdzīgā stāvokļa; 3) izstāstīt, kā var ārā tikt. (Katras personas īpašums tik ilgi vien ir šīs personas īpašums, kamēr stiprākā pusē viņu par šīs personas īpašumu atzīst, t. i., ja ļaužu vairākums jeb visi strādnieki kā stiprākā puse — jo viņu desmit

reizes vairāk nekā veltēžu — atzīst savu zemi par lielgruntnieku zemi, tad šī zeme arī paliek lielgruntnieku zeme un paliks tik ilgi, kamēr stiprākā puse to atzīs.)

«Kas to visu prot un to no visa spēka nedara (t. i., neizskaidro citiem), tāds ir apspiedēju un slepkavu biedrs, ir pats izsūcējs, apspiedējs, slepkava.»

Kā nu Rietumeiropas strādnieki mēģina atsvabināties no šīs iekārtas?

Ja Fr. Bergmanis pakavējas vai vienīgi tikai pie kooperatīvās kustības un pašpalīdzības biedrībām, jo tikai no šīm biedrībām gaida strādnieku glābiņu, tad Ed. V. vērtē viņas viszemāk un vaino arī angļu tredjūnijas. Tā, runādams par angļu tredjūnijām:

«... Viņi (angļu strādnieki. — *Kls.*) apstājušies pusceļā, jo viņi ir cīnījušies un cīnās tikai dēļ strādnieku ražotājas darbības aizsargāšanas no kapitālistu patvaras, bet ne dēļ kapitāla varas galīgas iznīcināšanas, kā to dara sociālistu biedrības.»

Tāpēc Ed. V. mudina galveno vērību piegriezt strādnieku politiskām organizācijām un kā paraugu min Vācijas soc.-dem. partiju (vēl «izņēmuma likuma» laikā).

«Sociālistu partijas sludina, ka ļaužu vairākuma mokas un ciešanas beigsies tikai tad, kad privātīpašums tiks iznīcināts, ja viņš pāries no privātpersonu rokām visu ļaužu rokās, ja viņš piederēs ne tikai nedaudziem, bet visiem ļaudīm.»

Pakavējies vēl pie sociālistiem-utopistiem un viņu neveiksmēm, Ed. V. turpina tālāk:

«Šā gadu simteņa ceturtā desmitā radās domas (Komunistu manifests? — *Kls.*), ka strādnieku atsvabināšanai jānotiek caur pašiem strādniekiem un caur viņu pašu spēkiem, jo, ja tagadējās kārtības gāšanu izdarītu vispirms kāda cita šķira ar strādnieku šķiras piepalīdzību, tad arī šī šķira sagrābtu valdības varu savās rokās un strādniekus atstumtu pie malas.»

Tātad Ed. V. atzīst līdz ar revolucionāriem marksistiem, ka revolūcijā hegemona (valdoņa) lomai jāatrodas proletariāta rokās.

Ja legālie marksisti nekur nerunā par strādnieku organizēšanos īpašā partijā un parlamentārisko cīņu uzskata par vienīgo un galveno, tad Ed. V. raksta, ka strādnieku atsvabināšanas nolūkā «strādniekiem vajag vienoties un biedroties īpašā politiskā partijā, kas a r s p a r u cenšas iegūt strādnieku šķiras valdības varu».

Tātad cīņu par proletariāta diktatūru!

Līdz ar to pilnīgi aplams izrādās Ed. Veidenbauma studiju biedru tērbatiešu uzskats par Ed. Veidenbaumu, it kā Ed. Veidenbaums būtu bijis pret politiskām partijām un neesot interesējies par sociālisma sasniegšanas līdzekļiem.

Ed. V. galā pieved 1864. gadā Londonā K. Marksa vadībā di-

binātās Starptautiskās strādnieku biedrības (I Internacionāles) «mērķus un vadošās domas, kuras uzzīmējis pats Markss šīs biedrības statūtos». Ed. V. pieved šādas galvenās domas:

«1. Strādnieku šķiras atsvabināšanai vispirms jābūt pašu strādnieku šķiras lietai. 2. Cīņa dēļ strādnieku šķiras atsvabināšanas netiek vesta ar to nolūku, lai vieniem par labu un otriem par ļaunu tiktu dotas jaunas privilēģijas jeb priekšrocības, bet lai nodibinātos vienādas tiesības un vienādi pienākumi visiem un lai katras šķiras vara jeb valdība pār citām šķirām tiktu iznīcināta. 3. Strādnieku ekonomiskā atkarība no ražošanas līdzekļu īpašniekiem ir ļaužu mokas, verdzības, nabadzības, prāta muļķības un politiskās apspiešanas avots. Tāpēc strādnieku šķiras ekonomiskā atsvabināšana (strādnieku atsvabināšana no vajadzības pārdot savu darbaspēku) ir liels mērķis, kuram jāpadodas ikkatrai politiskai kustībai. 4. Visas strādnieku pūles un cīņas šā mērķa sasniegšanai līdz šim laikam palikušas bez sekmēm dēļ vienprātības trūkuma starp katras lielvalsts jeb zemes dažādu darbu strādātājiem strādniekiem. 5. Strādnieku šķiras atsvabināšana nav vienas valsts vai vienas tautas darbs ... bet var tikt sasniegta ar visu tautu vienotiem spēkiem un palīdzību vienam no otra.»

Un Ed. V. nobeidz: «Šī biedrība bija tā pirmā, kas tik skaidri un vispusēji aizrādīja uz īsto ceļu priekš darbaspēka atsvabināšanas no kapitāla varas. Šīs biedrības vadošie sajēgumi pēc tam ieviesās visu mācītu zemju sociāldemokrātisku partiju programās. — Mosties, mosties reiz, svabadais gars!» nobeidz Ed. V.

Liela starpība ir arī starp Fr. Bergmaņa un Ed. Veidenbauma uzskatiem par valsts varu. Ja Fr. B. domā, ka no valsts varas var gaidīt, ka tā vienlīdz ievēros visu šķiru intereses, tad Ed. V. saka savā «Sodu likumu vēsturiskā attīstībā»:

«Valsts, kura, vienkārt, dibinās uz priekšrocībām un verdzības un kurai, otrkārt, mūžīgi bija jācīnās ar viņai naidīgiem spēkiem, — tad arī viņas likumos valda nokārtots atriebšanās gars un viņas pamatlikums, kā redzams, ir tas: jo vairāk baiļes, jo vairāk taisnības. Viņi sakrājuši visu agrāko laiku briesmīgos sodus.»

Tiesa, Ed. V. gan cer, ka n ā k o t n ē iespējama arī tāda iekšēji pilnīgi nostiprināta, spēcīga valsts, kurā nepastāv priekšrocības un politiska apspiešana. Kā zināms, tāds stāvoklis, ka nepastāv priekšrocības utt., var rasties tikai pēc proletāriskās revolūcijas, pēc proletariāta diktatūras, bet tad jau valsts atmirst (atrofējas), ne pieņemas spēkā ...

Latviešu revolucionārā marksisma literatūra 90. gados ir vēl stipri nabadzīga. Te galvenām kārtām vainojams tehnisko līdzekļu trūkums. Latviešu radikālā inteliģence sāka kaut cik ņemt dalību ilegālā revolucionārā kustībā samērā vēlāk un lēnāk nekā krievu inteliģence. Krievijas galvenos rūpniecības centros, kur jau

90. gadu sākumā tomēr noorganizējās kaut kādas ilegālas tipogrāfijas, tika sagatavotas kaut mazas aģitācijas brošūras.

Latviešu pirmie ilegālie strādnieku pulciņi nespēj tik daudz izvirzīt no sava vidus partijas literātus un, galvenais, nespēj tik drīz sagādāt tehniskos līdzekļus.

90. gadu pirmajā pusē min latviešu valodā hektografētus un izplatītus: K. Marksa un Fr. Engelsa «Komunistu manifestu» (laikam Fr. Roziņa tulkojumā), Pļehanova «Gudrā mehānika», «Sociāldemokrātu katķisms» u. c. Tātad ar «Komunistu manifestu», kurā proletariāta diktatūras jautājums jau no K. Marksa uzstādīts, revolucionārais marksisms uzsāk latviešu strādniecībā savu gaitu. Visas šīs brošūras kopā tomēr spēj noskaidrot marksisma revolucionāro būtību.

Uz 1897. gada 1. maiju parādās pirmā drukātā proklamācija latviešu valodā, kura nākusi laikam no krievu vai ebreju studentiem-marksistiem.

Viņa tagad atstāj diezgan savādu iespaidu ne tikai ar savu nepareizo rakstību, bet arī ar to, ka, aicinādama uz 1. maija streiku, neuzstāda nevienu politisku prasību. Raksturīgākās vietas te pievedam:

Šoden ir visspārīgi svētki, šoden nav ne viena fabriki, strādnieka piedarba.

Maizi! Brīvību!

To paģēr visspārīgi biedri. Ussāksim mēs to tiešām tikām daudz sliktāki turēti par sunem, kurem tā necīgāka alga piešķirta, pienāks drīz tie laiki, ko būs jāmirst badunāvie...

Tā kā šoden ir 19. april (1. Mai) visspārīgi streiki, t. i., darbu piemala un apspriež savas intresses paģēredami maizi, brīvību, t. i.,

paīsināt darblaiku!
paaukstināt algu!

Mūsu biedri iz citām pusēm pierādi valdei un fabrikantiem, ka viņi nav vispadevīgais aitas bars, viņi pierādi, ka savas nojes vienpraktīgs strādnieku spēks, savas intereses aizstāvēdami izrāda milzīgu spēku, kuru nevar vis iznīcināt, ne arī apmierināt ne ar kādēm glumēm, ne ar ne-patiesīgēm apsolījumēm, ne ar draudēm, ne ar ieročem.

Iesāksim mēs, biedri, prātīgi un uzmanīgi kopā pulcēties un viņa uzsodīt ar vispārīgēm streikēm, ar spēcīgēm sitenēm, dzīsam ārā tos vainīgus, to ļaunumu.

Drošī! Dūšīgi! Roku roka dosim mēs, uns priekšu ar drošu sirdi pie mūsu milzīga mērķi: Maizi, brīvību paģērēdami! Ne aizmirsdami to, ka mums palīdzēs ka vispārīgēm biedrēm iz citēm pasaules malām.

Vispārīgi strādnieki vienoites vienprātīgi.

Rīgas Komitejas Strādnieki.

19. April (1. Mai) 1897.

Pēc 1897. gada jaunstrāvnieku arestiem un emigrācijas jau no ārzemēm parādās Fr. Roziņa «Nost ar «jaunajiem»» u. c., D. Bundžas Amerikā izdotais žurnāls «Auseklis». Bet par to jau vēlāk.

Jo lielu rosību, kā jau teikts, revolucionārie marksisti izrāda jautājumu vakaros un arī ilegālo pulciņu sapulcēs. Kāda rakstura darbība jautājumu vakaros varēja būt, īsumā minēju. It sevišķi politiskiem jautājumiem bija grūti pieskarties. B. Driega, salīdzinādams organizēto strādnieku darbību ilegālos pulciņos ar «dienaslapistu» darbību jautājumu vakaros, saka: «Pirmie redzēja galveno ienaidnieku despotiskajā valsts kārtībā un garīdzniecībā; otrie — tautiski reakcionārajā sīkburžuāzijā un fabrikas meistaros.» Laikam pareizāk bija teikt — apstākļi neļāva jautājumu vakaros izvirzīt politiskos jautājumus pirmajā vietā.

Cik trūcīga un šaura arī nebūtu bijusi pirmo revolucionāro marksistu — apzinīgāko latviešu strādnieku, dažu latviešu un krievu studentu darbība latviešu strādniecībā, viņai tomēr piekrīt ārkārtīgi svarīga nozīme proletariāta atsvabināšanas darbā. Latviešu strādniecības revolucionārie spēki tomēr lauzās uz āru. Sīkburžujiskās taupības teorijas un miermīlīgo reformistu mācības sabirst putekļos. 1896. gadā izceļas streiks Tīlica fabrikā Liepājā, tai pašā gadā — Krigsmaņa korķu fabrikā Rīgā. Tie gluži jauni notikumi latviešu strādnieku dzīvē. Un pirmie revolucionārie marksisti te ņem visdzīvāko dalību. Tā revolucionāro marksistu liela vēsturiskā nozīme bijusi tā, ka vienīgi viņi pamodušos latviešu strādnieku kustību arvien vairāk ievirzīja revolucionārā soc.-dem. kustības gultnē... Arī šie streiki jau norisinās diezgan organizēti.

Latvijā jau valdīja antagonisms starp strādniekiem un uzņēmējiem, bet strādniekiem vēl nebija un nevarēja būt tās apziņas, ka viņu intereses ir nesamierināmi pretstatīgas visai pastāvošai politiskai un sabiedriskai iekārtai, t. i., nebija sociāldemokrātiskas apziņas. «Šo apziņu varēja ienest tikai no ārienes. Visu zemju vēsture rāda, ka vienīgi ar saviem paša spēkiem vien strādnieku šķira spēj izstrādāt tikai tredjūnistisku apziņu, t. i., pārliecību, ka nepieciešami jāapvienojas savienībās, jāved cīņa pret uzņēmējiem, jāpanāk no valdības dažādi strādniekiem nepieciešami likumi utt. Turpretim sociālisma mācība izauga no tām filozofiskām, vēsturiskām, ekonomiskām teorijām, kuras izkopa mantīgo šķiru priekšstāvji, inteliģence. Arī modernā, zinātniskā sociālisma cēlāji Markss un Engelss pēc sava sociālā stāvokļa piederēja pie buržujiskās inteliģences» (N. Ļeņins. Что делать?).

Šo apziņu arvien noteiktāk pauda arī latviešu revolucionārie marksisti jau 90. gados. Un jāsaka, ja ne 1897. gada jaunstrāvnieku aresti, kas šo strāvu agrākā nozīmē likvidē, — strādnieku kustības tālākā attīstība būtu neatvairāmi novedusi pie «jaunās strāvas» saplaisāšanas jau nākošos gados.

«Dienas Lapas» demokrātiskie centieni

Atgriežoties pie šī laikmeta «D. L.» demokrātiskiem centieniem, jāsaka, ka šī laika «Dienas Lapa», turpinādama agrāko gadu tradīcijas, izvirzījusi tos vēl daudz plašāk un noteiktāk, tā izpelnīdamās visneķītrākos uzbrukumus un apmelojumus no «Baltijas Vēstneša», «Mājas Viesa» un vispār latviešu «labāko aprindu» (buržuāzijas) puses.

Kā viena no šī laika demokrātiskām prasībām, kas stipri sakarsē šos pretējos lēģerus, it sevišķi jāmin sieviešu emancipācijas prasības.

Sievietes emancipācijas jautājums

Sīkburžuāzijai pārdzīvojot «grūtus laikus», viņu saimniecībām irstot, ģimeņu sakariem novājinoties, sīkburžujiskā sieviete ir spiesta meklēt darbu ārpus mājas, ārpus ģimenes, spiesta nostāties pati uz savām kājām. Bet te viņa saduras ar lieliem šķēršļiem. Ja uzticīgie sīkzemnieku jaunekļi, — likdami visu palikušo iedzīvi uz spēles, ja tā nespēj turēties virs ūdens, — izglītojas, sasniedz beidzot augstskolu, lai varētu ieņemt tās dažādās ierēdņu un darbinieku vietas (inženieri, ārsti, advokāti, agronomi utt.), kuras lielā daudzumā atveras līdz ar kapitālisma attīstību, tad sīkpilsoniskai sievietei Krievijā šis ceļš ir slēgts. Sievietes netiek ieņemtas ne universitātēs, ne politehniskos institūtos; sievietes nepielaiž ne par inženieriem, ne par agronomiem, ne par advokātiem.

Ja prasība pēc vīriešu un sieviešu tiesību vienlīdzības ir vispār demokrātiska prasība, tad tomēr viņa jo sevišķi akūta šai laikā sīkburžuāzijas vidū.

Te vēl pievienojas ģimenes apstākļi. Sīkpilsoniskā ģimene, kas līdz ar sīksaimniecību iršanu zaudē savu saimniecisko pamatu un bieži vien paliek vēl tikai kā veca juridiska nesaraujama vienība, gulstas atkal kā smagas važas pirmām kārtām uz sīkburžujisko sievieti.

Lai gan strādnieku šķiras sieviete tiesību ziņā nebūt neatrodas labākā stāvoklī, tomēr strādnieku šķirā šis jautājums tik krasi neizdalās kā atsevišķs jautājums. Kapitālistiskā iekārtā strādnieks-vīrietis un strādniece-sieviete ir gandrīz vienlīdz beztiesīgi jeb vismaz viņu tiesību dažādība ir niecīga, salīdzinot ar strādnieku šķiras vispārējo beztiesību. Neviens likums neliedz strādniecei-sievietei strādāt to pašu melno un smago darbu, ko strādā strādnieks-vīrietis, ievērojot vēl, ka sievietes ievilkšana kapitālistiskā ražošanā var nosist uz leju darba algas. Vienīgi visas strādnieku šķiras atsvabināšana caur šķiru cīņu un revolūciju var nest atsvabināšanu arī strādnieku sievietei.

Citādi tas ir sīkburžuāzijā, kura galīgi nav atstumta no kapitālistiskās labklājības iespējām.

Tā sievietes emancipācijas, atsvabināšanas jautājums, jautājums par sievietes pielīdzināšanu tiesību ziņā vīrietim, ģimenes tiesību un līdz ar to ģimenes ētikas un vispār ētikas jautājumi kļūst par akūtākiem jautājumiem taisni sīkpilsoniskā inteliģencē.

Un «jaunā strāva», nenostādīdama sievietes emancipācijas jautājumu kā vienu no revolūcijas, bet reizē izvirzīdama to vai par galveno sadzīves jautājumu, parāda kā te, tā tur savu sīkburžujisko dabu.

Pie tam raksturīgi, ka sieviešu un vīriešu vienādu tiesību jautājums tērpjas bieži vien šī laika parastā ideoloģiskā tērpā un parādās kā jautājums par vienādu tikumību. «Es neprasu, lai sievietēm arī būtu atļauja uz netiklību, tādēļ ka vīrietis ir netikumīgs, bet es prasu, lai tie abi vienādi būtu tikumīgi. Ja vīrietis no savas nākamās dzīves biedrenes prasa, lai tā būtu nevainīga un neaizskarta, tad tai tiesības no viņa to pašu prasīt,» saka dzejniece Aspazija, viena no šī laika karstākām sieviešu emancipācijas aizstāvēm («D. L.», 1894. un 1895. g.).

Tāpat savos rakstos par dažādiem sabiedrības «augoņiem», t. i., nevēlamām parādībām, nesaista šīs parādības kā sastāvdaļas vienā kopējā sabiedriskā sistēmā, kas iznīcināma tikai ar šīs sistēmas gāšanu, lai gan, otrup, pretēji buržujiskiem publicistiem meklē jau šiem «augoņiem» cēloņus saimnieciskos un sabiedriskos apstākļos.

Tā, runādami par alkoholismu, saka: «Nabadzība, grūtdienība, dzīves nedrošība — tie ir alkoholisma galvenie cēloņi, cēloņi alkoholismam, nevis alkoholisma cēlumi, kā daži sātībnieki grib uztiept. Nevis alkoholisms ir cēlonis, ka liela ļaužu šķira smok nabadzībā un postā, bet tādēļ, ka ļaužu šķira smok nabadzībā un postā, tādēļ alkoholisms rieš tik kuplu krūmu ... Nevis sprediķi, pamācības, sātības biedrības tur var ko līdzēt, bet vienīgi šo cilvēku ārējo dzīves apstākļu pārgrozība.»

Dabaszinātniskie raksti

«Jaunstrāvnieki» daudz vērības piegriezuši dabaszinātnēm. Materiālistiskais uzskats te diezgan izturēts.

Tā Fr. Roziņš[25] savā rakstiņā par matērijas uzbūvi saka: «Tagad zinātne atzinusi, ka visa sveramā matērija sadalīta mazās, savā starpā nesakarīgās daļiņās, kuras nosauca par atomiem (no grieķu valodas *atomos* — nesadalāms) ... Citi atkal (īpaši Kants) domāja, ka, ķermeni sadalot, beigu beigās nonāktu tik tālu, ka no ķermeņa paša vairs nekā neatliek, bet atlicis tikai spēks. Tas bija īpaši ideālistu prātniecības laikā, kur domājās

dažādas garīgas būtes, kas pastāvot šķirtas no matērijas jeb vielas... Bet negribam daudz kravāties pa pagātnes grabažām... Tagad zinām, ka spēks, saistīts pie matērijas, ir matērijas īpašība un nav bez viņas domājams.»

Tādu pat noteiktību redzam arī rakstos par fizikas (Ed. Veidenbauma «Apcerējumi iz mehānikas», J. Dz. «Par siltumu» u. c.) un bioloģijas jautājumiem. Tā, piem., rakstā «Par darvinismu» lasām:

«Kā cēlušies dažādie orgāni, kas tagad ikkatram organismam nepieciešami dzīvības uzturēšanai, dažādām fizioloģiskām darbībām? Metafiziķi un tikumnieki atbildēja un arī tagad vēl atbild: ikkatrs organisms esot jau sākumā tāds radīts, kāds tas tagad; pateicoties pārdabiskai gudrībai, ik augs, ik dzīvnieks, jau pasaules sākumā it kā ieliets savā tagadnējā formā, pastāvot tāds joprojām, nepārgrozīdamies... Turpretim Darvina mācība jeb evolūcijas teorija māca, ka «no viena celma, kā no iesākuma punkta, pastāvīgi notiekot grozībām, ar laiku ceļas jaunas formas, kuras dienās tik tālu atšķiras cita no citas, ka, acis uzmetot, grūti atrast viņām kādu radniecību... Darvina mācība nav vis tikai hipotēze; viņa ir spriedums, kurš izriet no daudziem faktiem, — spriedums, kuram nevar palikt nepiekritis... Zinātnei nav nekāda iemesla nepieskaitīt arī cilvēku pie dzīvnieku valsts... Vienīgi pašuzturas cīņā, dabai šķirojot un audzinot, cilvēce sasniegusi savu tagadējo gara un auguma attīstību.»

Tomēr arī te netiek aizmirsta tikumība. «Bet tagad saceļas uztraukums starp morālistiem — Darvina mācība izplatot netikumību,» raksta autors... «Pašuzturas cīņa nerunā pretī netikumībai; viņa vedinājusi pat cilvēku mīlēt savu tuvāku,» apmierina autors, nenoturēdamies jau vairs dabaszinātnieka lomā.

Katrā jautājumā tomēr par visām lietām kritusi svarā principiālā puse, kas materiālistus nostāda pretstatā ideālistiem un tikumniekiem — buržuāzijas ideologiem. Materiālistisko pasaules uzskatu viņi mēģinājuši konsekventi pielietot pie dabas parādību izpratnes: ķīmijā, fizikā, bioloģijā, pa daļai jau psiholoģijā.

Lūk, kāpēc tērbatiešu «Pūrs», 2. un 3. sēj., ar saviem dabaszinātniskiem rakstiem savā ziņā uzskatāms par mazu materiālistu enciklopēdiju, kura vēl tagad var diezgan daudz dot pie materiālistiskā pasaules uzskata noskaidrošanas.

Rakstniecības kritika

No jaunstrāvnieku legāliem rakstiem kā visspilgtākais un spēcīgākais jāmin J. Jansona[26] «Domas par jaunlaiku latviešu literatūru», ar kurām «jaunā strāva» pirmoreiz, cik iespējams, noteikti izteica atklāti savus centienus. Tas ir kritisks apskats par

Rietumeiropas un latviešu literatūru, nostādot pretstatos spēcīgo reālisma strāvu un latviešu buržuāzijas izčākstējušo tautisko romantismu, kāds tas parādījās pie Ausekļa epigoņiem — Lautenbaha, Pavasaru Jāņa u. c.

Jansons prasa no daiļliteratūras darba daudz:

«Mēs vēlamies redzēt tautas dzīvi visā viņas dziļumā un plašumā, mēs gribam iepazīties ar tēlojamo personu īsto dabu, viņu iekšējo, gara dzīvi, mums bez tam jāredz, kā viņas rīkojas un rosās kā atkarīgas no savas apkārtnes, no tautsaimnieciskiem apstākļiem, pēc iespējas mums jāizjūt un jāizmaina ekonomiskie likumi, kuri loka un valda šo plašo, dažādo dzīvi.»*

To spēj rakstnieki-reālisti.

«Reālisma galvenais nolūks ir tēlot dzīvi viņas varenā patiesībā un īstenībā.»**

«Neviens ievērojams romānists-reālists neuzdrošinās mums tagad kaut ko tēlot, kas varbūt kaut kādā ziņā nesaskanētu ar dabas likumiem vai arī runātu pretim jaunākiem pētījumiem zinātņu laukā, piem., psiholoģijā.»***

Pretēji romantiķiem, kuri tēlo savus varoņus, nepakavējoties pie tiem apstākļiem, kas viņus veidojuši, «reālisti tēlojamās ļaužu šķiras līdz ar viņu tikumiem un ierašām tuvāk apskata sakarā ar apkārtni, dziļāk izdibina sadzīves kārtu savstarpējo attiecību; patiesi tēlo sadzīves kārtības un tautsaimniecisko apstākļu kaitīgos iespaidus un nelabumus un, kā daudzkārt, līdzina un poš ceļu labdarīgām un svētīgām reformām»****.

Bet tādu tēlojumu nespēj dot tautiskie romantiķi.

«Nospiesti, bēdīgi paliek ap sirdi, redzot šo aklo pašcildināšanu, šo senatnes dievināšanu, šo novēršanos no tagadnes prasījumiem un paģērējumiem», ko Jansons redz pie latviešu romantiķiem. «Vai pagātnes brangums vien var izglābt un pacelt kādu tautu tagadnē? ... Mūsu «tautieši» iz savām tautas garamantām kaldina kapa akmeni tautas tālākam liktenim!» (J. Jansona «Domas», 76. lpp.)

«Mūsu rakstniekiem pašiem nav it nekādu ideālu, un tie neglābjami noslīguši glēvulīgā salkanībā un mīkstulīgā bezdarbā; tie tikai līdz ar Pavasaru Jāni vēlas «skūpstīties, aizmirst reālo dzīvi un sapņot laimīgus sapņus» (J. Jansona «Domas», 55. lpp.).

Visa šī latviešu buržuāzijas tautiskā ideoloģija, kura vēl turēja zem sava iespaida arī pa daļai darba tautu, bija sadragājama drupu drupās. Vai, kā vēlāk J. Jansons pats raksta:

«Vajadzēja vispirms kritiski sadragāt tautiskās buržuāzijas ideoloģiju, kas tolaik taisni nomāca un noslodzīja proletariāta

* J. Jansona «Domas», 68. lpp.
** Turpat, 4. lpp.
*** Turpat, 16. lpp.
**** Turpat, 15. lpp.

šķiras apziņas mošanos, vajadzēja vējā izārdīt tautiski reakcionārās dzīves autoritāti, kas tautas plašākām aprindām aizšķērsoja izeju uz brīvāku nākotni. Vajadzēja sadragāt visus vecos elkus, lai darbaļaužu masas redzētu un pārliecinātos, ka tām nav un nevar būt nekā kopēja ar tautiskās birģelības cildinātiem ideāliem — Lautenbaha, Pavasaru Jāņa u. c. mietpilsoniski salkano romantismu, pārspīlēto tautiskumu, Apsīšu Jēkaba vecās grāmatas spredikiem un gļēvi verdzisko zemošanos valdošās varas priekšā» (J. Jansons. Fauni vai klauni?).

J. Jansons šo darbu lielā mērā sekmējis ... Bet te ir arī otrs moments.

J. Jansons pats saka, ka viņš nav tik daudz mākslas kritiķis kā publicists; jeb, pareizāk sakot, viņš arī pie mākslas jautājumiem pieiet jau kā politiķis, un tas piešķir viņa kritikām vienmēr lielu sabiedrisku vērtību.

Ar ārzemju jaunlaiku reālistisko rakstniecību, kurā, starp citu, arī ārzemju proletariāta centieni kaut daudz maz atspoguļojas, Jansons domā ievadīt arī Latvijas sadzīvē ārzemju 90. gadu demokrātisko ideju un centienu krācošos ūdeņus.

«Lai plūdinām citu tautu varenās idejas uz mūsu dzimtenes izdegušiem klajumiem, nenoskumdami, ka jaunlaiku viļņi satriec un izgrauj dažas dārgas dzimtenes un senatnes paliekas, lai, piesavinājušies tagadnes centienus, tie mums izstalto un noglezno mūsu tautas dzīvi ideju gaismā un tādējādi vada visu tautu pie apziņas, pie plašākiem uzskatiem un vispārējas labklājības» (J. Jansona «Domas», 77. lpp.).

Tā cīņa starp buržuāziju un demokrātiskiem slāņiem toreizējos cenzūras apstākļos vispirms norisinās literatūrā, un šo divu ideoloģiju cīņa te izpaužas kā jaunlaiku reālisma cīņa pret seklo tautisko romantismu.

«Domās par jaunlaiku literatūru» J. Jansons vēl neparādās kā marksists. Te vēl neredzam vēsturiskā materiālisma stingro metodi pielietotu pie literatūras un vispār ideoloģijas apskatīšanas. Vēlāk, 1906. gadā, J. Jansons atkārtoja līdz ar Fr. Engelsu:

«Saimniecisko mantu ražošana un sabiedriska nogrupēšanās, kas pie šīs ražošanas ceļas, ir katrā vēsturiskā laikmetā galvenais pamats šī laikmeta politiskai un intelektuālai vēsturei; tāpēc visa cilvēces vēsture (kamēr iznīcis pirmatnējais zemes kopīpašums) ir bijusi šķiru cīņu vēsture — cīņa starp izsūktām un uzsūcējām, apspiestām un apspiedējām šķirām uz dažādiem sabiedriskās attīstības pakāpieniem. Tātad šķiru cīņa darina vēsturi un šķiru cīņa auž arī mākslas spilgti greznos pavedienus cilvēcības attīstības gaitā. Tātad katram mākslas virzienam neatvairāmi piemīt šķiru mākslas raksturs.»

Turpretim 1893. gadā J. Jansons kritikā stiprā mērā vēl atro-

das zem reālistiskā mākslas kritiķa Tēna un jaunlaiku reālisma teorētiķa G. Brandesa iespaida.

J. Jansons, kā jau redzējām, gan bieži min tautsaimnieciskos apstākļus un atkarību no viņiem, tāpat «ekonomiskos likumus, kuri loka un valda šo dažādo dzīvi». Bet šie tautsaimnieciskie apstākļi un ekonomiskie likumi ir tikai atsevišķi faktori veselā virknē citu faktoru (vispār apkārtne, iedzimtība, rase, ģeogrāfiskie apstākļi utt.), no kuriem, pēc Tēna, atkarīga cilvēka ideoloģija. Gan Jansons šai faktoru virknē tautsaimnieciskiem apstākļiem vienmēr ierāda pirmo un galveno vietu, kad Tēns par viņiem tikko ieminas.

Tālāk, J. Jansons, šķiet, vēl diezgan neskaidri apzinās šķiru elementu nozīmi ideoloģijā (ja ievēro, ka Tēns to vēl nemaz neapzinās). J. Jansons, faktiski cīnīdamies pret buržujisko ideoloģiju, iedomājas cīnāmies pret aizgājušā laikmeta tautas ideoloģiju, kuru atsevišķi veclaiku ideologi ietiepīgi grib kultivēt tālāk, tā «kaldinādami kapa akmeni tautas tālākam liktenim»... Caur to šī faktiskā šķiru cīņa ideoloģijā zaudē savu noteikto fizionomiju, neattēlojas gaiši, kā marksistiskā kritika, bet bieži daudz nenoteiktākā veidā: kā cīņa starp jauno un veco paaudzi, starp veclaiku un jaunlaiku uzskatiem.

Tāpat, runājot par reālistu mērķiem, būtu gan bijuši gaidāmi noteiktāki, konkrētāki strādnieku šķiras mērķi, ne tikvien cīņa «par gaismu, patiesību un cilvēces progresu».

Demokrāta iedomātā pacelšanās pāri šķirām te vēl redzama diezgan noteikti.

Jaunstrāvnieku dzeja

Kā šī laikmeta tipiskākais dzejnieks, kurš izsaka arī vispareizākās «jaunās strāvas» idejas, jāmin Ed. Veidenbaums. Tad vēl Aspazija, Ed. Treimanis, Plūdons, kuri gan paliek tikai demokrāti.

Ed. Veidenbaums

Eduards Veidenbaums ir dzimis 1867. gadā Cēsu apriņķī Vidzemē, kā sīkzemnieka dēls; vēlāk vecāki pāriet dzīvot uz Valmieras apriņķi. Ed. Veidenbaums savu jaunību un skolas gadus pavada vai nu uz laukiem, Cēsu un Valmieras apriņķos, kur šķiru pretišķības diez cik krasi neizpaužas labi ilgi, vai arī Vidzemes mazpilsētās (Cēsīs) un tikai uz neilgu laiku pamet acis Rīgā. 80. gadu beigās viņš aizbrauc uz caur un cauri mietpilsonisko Tērbatu un iestājas turienes universitātē studēt jurisprudenci.

Viņš jau no pirmās dienas atgriež muguru pārtikušās latviešu buržuāzijas «zelta jaunībai», jo atrod to bez kādiem progresīvākiem centieniem. Toties viņš jo vairāk darbojas kopā ar Tērbatas latviešu radikāliem studentiem un ņem visdzīvāko dalību pie viņu populāri zinātnisko rakstu krājuma «Pūrs» izdošanas. Bet uzskatu ziņā arī starp šiem studentiem ir stipri liela dažādība, un vēlākos laikos, šķiru antagonismam Latvijā paasinoties un starpšķirai izplēnot, mēs daudzus no viņiem sastopam kā «vieglus optimistus filistrus, kas, dzīves pretrunas neatrisinājuši, tās projām met» un atrod savu īsto vietu Baltlatvijas valdībā (Kasparsons A. Dauge u. c.); tikai vienu otru no viņiem sastopam proletāriskās revolūcijas avangardā (Fr. Roziņš). Ed. Veidenbaums nomirst, studijas nepabeidzis, jau mūža sākumā — 25. maijā 1892. gadā, tātad nepilnus 25 gadus vecs. Ed. Veidenbauma nelielais dzejoļu krājums kaut cik pilnīgā veidā var parādīties atklātībā legāli tikai ap 1905. gadu, bet rokrakstā viņš Latvijas strādniekiem pazīstams jau 90. gadu sākumā un ap 900. gadu tiek izdots ārzemēs (Fr. Roziņa «Sociāldemokrāta bibliotēkā»).

Par Ed. Veidenbaumu, neskatoties uz vairākām biogrāfiskām piezīmēm, mums tomēr ir pārāk maz materiālu — pārāk maz materiālu, lai varētu kaut cik ieskatīties šī priekšrevolūcijas laikmeta cilvēka komplicētajā un pretrunu pilnajā psihē.

Ed. Veidenbaums uzaug tādā laikmetā, kad kapitālisms attīstās jau diezgan moži Latvijas centros, tomēr šai rūpniecības un zemkopības ziedulaikā šķiru cīņa vēl nav pārāk redzama, it sevišķi Vidzemē uz laukiem ne; un līdz ar to šķiras apziņa, proletāriskā ideoloģija vēl neparādās uz āru. 80. gadu beigās vispār ir vistumšākās reakcijas un galējas nospiestības laikmets ne tikai Krievijā, bet arī Latvijā, kur vēl pievienojas latviešu «tautiskās» mantīgās šķiras galējais dzīves seklums un salkanība, sasniegdams šai laikmetā savu augstāko pakāpi. Kādreizējā progresīvā buržuāzija un «jaunlatvieši», pie turības un pa lielai daļai arī pie tiesībām tikuši, nu apmierinās savā pārticībā, uzstājas pret progresu un atbalsta pat baznīcas māņus. Bet strādnieku atmodas kustības pulss sāk cik necik manāmi sist tikai pašos galvenos rūpniecības centros; turpretim uz laukiem proletariāts vēl it nebūt neparādās kā kaut cik aktīvs vēstures attīstības spēks: viņā vēl sastingums. Atliek vēl sīkburžuāzija, no kuras Ed. Veidenbaums pats nācis. 90. gadu agrārkrīze un zemnieciskais stāvoklis spiež viņu būt progresīvam. Bet sīkburžuāzijai nekur nav nākotnes un vēl jo vairāk Latvijā ne, kur jau visa možā kapitālisma attīstība un agrākā agrārlikumdošana viņai parakstījusi nāves spriedumu. Nav tomēr šaubu, ka zināmu laiku vēl vienīgi viņā Ed. Veidenbaums redz glābiņu, un tad nav brīnums, ja viņam — pēc A. Dauges vārdiem — Marksa mācība izliekas dogmatiska, jo tā it kā nerēķinās ar dzīvi, jo tā sola nāvi taisni šai šķirai un nākotnes

nesēju redz proletariātā, kurā it kā nemaz nav dzīvības zīmes. Tas tomēr tikai uz laiku, un to nav sapratuši Ed. Veidenbauma filozofējošie, apolitiskie studiju un skolas biedri. Ed. Veidenbaums ir filozofs, bet ar kapitālistiskās sabiedrības pretrunu dziļu izpratni un ar jo nevaldāmām, plašām sabiedriskām tieksmēm; viņam drīz nākas sadurties ar sīkburžuāzijas nespēku un nepatstāvību un redzēt, ka viņa galu galā lolo tos pašus ideālus, kurus kādreiz lolojusi buržuāzija. Ed. Veidenbaums smejas par kādreiz progresīvo buržuāzijas inteliģenci un studentiem, kuri paši tagad atbalsta veco iekārtu, reliģijas tenkas un dzīvo uz darba tautas rēķina. Bet priekš kā gatavojas viņš pats? ... Un tad galēja vientulība un pesimisms, jo izrādās, ka visas lolotās cerības un ideāli ir «tārpu saēsti», kā Ed. Veidenbaums pats atzīstas kādā vēstulē. Šo traģēdiju Ed. Veidenbaums pārdzīvo jo grūti. Viņa pesimistiskā dzeja ir kā viens sāpīgs vaids no šaubu pārpilnās krūts, kurš izlaužas no šīs pārpilnības neviļus, bez kādiem vizuļiem, vienkāršos, bet ar savu tiešo pārdzīvojumu un emociju aizraujošos dzejoļos. Apkārt nav neviena tāda spēka, kas būtu tik spēcīgs, ka varētu šo veco pasauli ne tikai pārvarēt, bet arī pāraugt. Proletariātu it kā nemana vēl šai filistru Tērbatā ... Un tomēr Ed. V. bija pārāk revolucionārs, lai apmierinātos ar šo pesimistisko filozofiju. Bet kur tad izeja? Vai pašnāvībā? Ed. V., bez šaubām, daudz domājis par viņu, bet savās dzejās viņš pēc tam tikai viegli ironizē par to. Vai aizmiegt acis, mest pār galvu visas dzīves pretrunas un ņemt dzīvi «par labu» tādu, kāda viņa ir? To ceļu gājuši daudzi no Ed. Veidenbauma radikāliem studiju biedriem, un Ed. V., labi paredzēdams šādu nākotni radikālam sīkburžujiskam inteliģentam un redzēdams jau vaigā viņu nākamo fizionomiju aptaukotā, apmierinātā un flegmatiskā tautiskā korporeļa sejā, izsakās ar vislielāko sarkasmu taisni par šādu filistru ... Ed. V. gara stiprums parādās taisni iekš tam, ka viņš gājis un meklējis vēl un vēlreiz sabiedriskā dzīvē, ārpus inteliģences un buržuāzijas aprindām. Ir uzglabājušās Ed. V. politiskās ekonomijas piezīmes, ar kurām Ed. V. pa vasaras brīvlaiku, mājās dzīvodams, iepazīstinājis lauku bezzemniekus un kalpus. Viņš pēc iespējas krasi un noteikti te grib nostādīt šķiru pretišķības, noskaidrot strādniekiem viņu īsto stāvokli kapitālistiskā iekārtā un viņu vienīgo izeju organizētā cīņā. Vai Ed. V. te apzinās atradis to jauno spēku, kas spēs visu pārvarēt? ... Liekas, jā. Par to it kā liecina arī Ed. V. varonīgos jambos uzrakstītās cīņas dziesmas un tulkojumi («Marseljēza», «Jātnieku dziesma», Heines «Belzacars») un viņa dziļās simpātijas pret Fr. Roziņu, vienīgo īsto marksistu starp tērbatiešiem ... Bet nāve te to pārtrauc ...

Neviļus gribas vilkt paralēles starp H. Heini un Ed. Veidenbaumu. Kā 19. g. s. vidū Rietumeiropa, tā 80.—90. gados Latvija stāv ceļa jūtīs starp diviem laikmetiem: buržuāzija jau pa daļai

izbeigusi cīņas ar feodālismu, bet sīkburžuāzijas tālredzīgākā inteliģence jau vēro proletariāta augošo revolucionāro spēku, instinktīvi jau nojauš viņa vēstures uzvaras gaitu un tiecas tam pretim. Kā Heine, tā arī Ed. V. stāv ceļa jūtīs starp diviem laikmetiem, starp divām šķirām, un arī pēc sava sabiedriskā stāvokļa viņam pa daļai tas nolemts; tāpat kā Heinem, «viņa dvēseli pārplēsusi uz divām daļām visas pasaules lielā plaisa», kura atveras starp šiem diviem laikmetiem; arī viņš ir romantiķis un revolucionārs: «Es atminos rožainos laikus... Un sirdij tik žēli, tik žēli... Bet vairāk tīk man tur, kur lodes dzied... un peklē gāžās lepnie varmākas.» Ed. V. sākumā ir agnostiķis (vidū starp ideālismu un materiālismu), kas saka:

> Daudz varam runāt un spriest, kāds uzdevums cilvēku dzīvei,
> Tomēr pie gala nekā netiksim, tici man, draugs!
> Skaidrību mirstīgam prātam ir slēpusi augstākā vara.
> Cerēt un minēt var daudz, saprast un zināt — neko...

Un beidzot tomēr nonāk pie materiālisma.

Tāpat kā Heine savos «ceļojuma aprakstos», arī Ed. V. pārsteidz ar savu nemieru un sarkasmu, ar savu acumirkļa prieku un galīgu pesimismu, līdz beidzot tas satausta nākotnes pulsu un gavilēs izsaucas: «Mosties, mosties reiz, svabadais gars!»... Latviešu proletariātam Ed. Veidenbauma dzeja paliks vienmēr jo dārga, kā viņa jaunības dzeja, pie kuras tas uzaudzis un kura to apgarojusi jau sen pirms 1905. gada revolūcijas ar savu nemiera dvesmu.

Aspazija[27]

Aspazija, kas savā jaunībā pati līdz dibenam izbaudījusi sīkburžujiskās sievietes beztiesību stāvokli, pirmām kārtām parādās kā cīnītāja par sievietes emancipāciju. Arī viņas drāmu galvenā persona ir sieviete, kura cīnās pret dažādiem sabiedrības aizspriedumiem, kas neļauj brīvi izpausties viņas individualitātei, viņas jūtu dzīvei. Šī dziņa pēc individuālas (nevis sabiedriskas) brīvības piepūš Aspazijas drāmu un arī pirmo dzejoļu («Sarkanās puķes») revolucionārisma un protesta buras, kaut gan 1905. gada revolūcijā, plašu masu saviļņojuma laikā, šīs drāmas (piem., «Sidraba šķidrauts») tika uztvertas kā sabiedriskās drāmas.

Jau pirmajās Aspazijas dzejās un drāmās jaucās maiga, mierinoša lirika un skaļš protests pret veco iekārtu un viņas aizspriedumiem; tāpat neatvairāma trauksme pēc nenoteiktiem mērķiem (piem., dzejoļi «Aijā, actiņas», «Jel dodat miljonu domu man» u. c.).

Par cik šis protests vērsts pret veco iekārtu — viņš proleta-

riātam simpātisks; par cik trauksme ir nenoteikta un individuāla — viņa ir sīkpilsoniskas dabas (kura aiz savu mērķu nenoteiktības slēpa ļoti tuvus un šaurus ideālus, — proti, nodrošinātu buržuāzijas stāvokli).

Pēc šo pirmo dzeju optimisma un revolucionārās bravūras nāk Aspazijas «Dvēseles krēslas» pesimisms sakarā ar «jaunās strāvas» likvidēšanu 1897. gadā, jaunstrāvnieku arestiem utt. Šim pesimismam nav tikai personīgi cēloņi (Raiņa — Aspazijas dzīvesbiedra arests un izsūtīšana, Aspazijas grūtais materiālais stāvoklis utt.). Šim pesimismam dziļi sabiedrisks pamats... Aspazija redz «jauno strāvu» iznīcinātu («Izpostīts, samīdīts mums mūsu puķu dārzs...») un neredz vairs tālākas izejas saviem centieniem. Te parādās jau gluži Aspazijas sīkpilsoniskā būtība. 1897. gada represijas un «legālā marksisma», «jaunās strāvas» likvidēšana tomēr veicināja šķiru nogrupēšanos. «Jaunās strāvas» strādnieku elementi, redzēdami legālo iespēju aprobežotību, nokristalizējās apakšzemes šūniņās: sīkburžujiskie elementi drīz vien izgaisināja savu revolucionārismu un apsīka (dzejolis «Nav dzīve Bēthovena sonāte»). Aspazija neredz to jauno strādniecības spēku, kas pēc «jaunās strāvas» sadalīšanās vēl noteiktāk nobriest šai apakšzemē; viņas ceļš uz šejieni neiet. Kā sīkpilsone, viņa redz tik legālās «jaunās strāvas» izsīkšanu un sēro.

Varētu vilkt paralēles starp Ed. Veidenbaumu un Aspaziju, kura «Dvēseles krēslā» ir stipri vien tuviniece Ed. Veidenbaumam. Abu pesimismam ir sabiedriski cēloņi: viņi abi neredz spēku, kas varētu vest cīņu tālāk, kad tie spēki, kuri likās vienīgi cīņas spējīgie (Ed. Veidenbaumam — sīkzemnieciskā inteliģence, Aspazijai — «jaunā strāva»), izrādās nespēcīgi. Ed. Veidenbaumam tomēr ir daudz dziļāks sabiedrisks skats: viņš pat 1889.—1891. gadā, kad no partijas organizācijas nebija ne vēsts, uztvēra tomēr proletariātā jaunu spēku. Aspazija pat 1897.—1903. gadā, kad jau pastāv apakšzemes organizācijas, šo spēku neuztver. Ja Ed. Veidenbaums tādā kārtā it kā izdzīvo savu pesimismu un nonāk pie proletariāta, Aspazija aiziet taisni pretējā virzienā — arvien tālāk no proletariāta.

Pēc 1905. gada Aspazija aizbrauc uz ilgiem gadiem (1906.—1920. g.) emigrācijā. Atrautība no dzimtenes, grūti dzīves apstākļi, slimība... Aspazijas dzejā izzūd galīgi revolucionārais protests un uzvar galīgi izlīdzinošā, sērā, maigā lirika, kas kā viegls pavediens stiepies cauri Aspazijas dzejai jau no paša sākuma. Aspazija salabst ar tām vecsaimnieku filistriskām aprindām, no kurām kādreiz jaunībā ar tādu bravūru aizgāja (priekšvārds «Ziedu klēpim»).

Bet vai minētie un no mazinieku kritiķiem daudzkārt atkārtotie personīgie iemesli te pirmām kārtām «vainīgi»? Nē. Patī

latviešu sīkburžuāzija, kuras priekšstāve Aspazija vienmēr bijusi, — pati šī šķira pēc 1905. gada zaudējusi savu revolucionārismu, jo nu (pēc 1905. gada) sasniegusi savus tālos «nenoteiktos» mērķus («zilganas, dzidrzilās debess tāles»). Caur dažām pārgrozībām lauksaimniecības tehnikā (pāriešana no graudkopības uz piensaimniecību; lauksaimniecības kooperatīvu, kopmodernieciību organizēšana; lēta koncentrētā barība no Ukrainas, lēts darbaspēks no Latgales, sviesta eksports uz Rīgu un ārzemēm) pa daļai atsvabinājusies no agrārkrīzes posta un nostājusies ekonomiski diezgan stipri uz kājām... Pašā sīkburžuāzijā vairs nebija revolucionāri centieni.

Ed. Treimanis[28]

Ed. Treimanis 90. gados ir bijis diezgan populārs dzejnieks, un proti, par cik viņš ir bijis Ed. Veidenbauma skolēns, kas mēģinājis uztvert dzīves pretišķības un stādīt pretim kapitālismam — sociālismu. Tomēr Ed. Treimaņa «sociālisms» nav ražošanas sociālisms, bet «patērēšanas sociālisms». Ed. Treimanis uztver pretišķības ne ražošanā starp kapitālistu un strādnieku, kurš ražo pirmējam virsvērtību, bet gan patērēšanā: starp bagāto un ubagu. Ed. Treimanis ir sīkpilsoniskais sociālists, viņš neredz dzīvē divas pretējas cīnošas šķiras (starp kurām pārejas nav), bet gan tikai starpību mantas ziņā starp ļaužu grupām. Ne strādnieks, bet ubags ir Ed. Treimanim (izņemot, piem., Rokpeļņa dziesmu «Jaunā gadu simtenī» u. c.) galvenā persona, un viņa naidam pret dzīves pretrunām nav pamatā kapitālistiskās sabiedrības šķiru rakstura un kapitālistiskās saimniecības pretišķību dziļāka zinātniska izpratne. Līdz ar to viņa dzejās un satīrās arvien vairāk ņem pārsvaru sīkpilsoniskā morāle, jo viņš atrisinājumu redz ne šķiru cīņā, kuras nozīmi neizprot, neizprazdams kapitālistiskās sabiedrības šķiru raksturu, bet gan savstarpējā izlīgumā, bagātniekiem labprātīgi atsakoties no savām privilēģijām un mantu pārmērības, — kāds izlīgums varbūt tiešām iespējams starp buržuāziju un sīkburžuāziju. Tāpēc viņš arī neizprot šķiru cīņas gaišāko uzliesmojumu 1905. gadā un taisni tad novēršas uz visiem laikiem no sabiedriskām problēmām — vientulības un mīlestības lirikā.

Plūdons[29]

Plūdonim nav tās revolucionārās trauksmes, kas kādreiz bija Aspazijai. Viņš ir tipisks zelta vidusceļa gājējs un apolitisks kā dzīvē, tā dzejā. Jau «jaunās strāvas» laikā viņš dzied: «Lai roka

varena Mūs visus pasarga No ejas vēziskas Pa iekšu Un skrejas milziskas Uz priekšu.» Revolūcijas laikā, nākot proletariātam pie varas, viņš sveic šo uzvaru («Cīņā», 1918, Nr. 1); pēc tam, uz laiku nodibinoties Baltlatvijas valdībai, viņš apsveic arī to («Ilustr. Žurnāls», 1923, Nr. 1). Viņa galvenos episkos dzejojumos vai nu redzam to pašu parasto trauksmi nezināmā tālumā (Jaunais Gulbis dzejojumā «Uz saulaino tāli»), kura tik daudzkārt jau apdziedāta no latviešu sīkpilsoniskiem dzejniekiem, vai arī latviešu zemnieka dēla — censoņa laušanos uz augšu saviem spēkiem, individuāli; šo censoņu ideālismu, bet galu galā arī viņu ideālu sīkumu («Atraitnes dēls»). Viņa filozofiskās dzejās nav tā plašuma, kas Ed. Veidenbauma dzejās, un krievu dzejnieks A. Bloks, piem., Plūdoņa «Rekviēma» tulkojumā ietvēris vairāk filozofiska dziļuma un vienkāršības, nekā tas oriģinālā, piem.:

tulkojumā: Человек прожил век,
В ночь уходит человек.

oriģinālā: Cilvēks dīgst, cilvēks nīkst,
Cilvēks nāves naktī slīgst...

Visīstenāks ir Plūdons savās liriskās dabas un mīlestības dzejās un bērnības aprakstos («Mazā Anduļa bērnības atmiņas») ... Lielu formas virtuozitāti Plūdons parāda visur, un šai ziņā viņš latviešu rakstniecībā pilnām izpelnījies «dzejas vecmeistara» vārdu. It sevišķi muzikālais elements, aliterācijas ir viņa dabā.

PASKAIDROJUMI

[1] Kristaps Fīrekers, dzīvojis 17. gs. vidū. Studējis Tērbatas augstskolā teoloģiju, pēc tam dzīvojis Dobeles apkārtnē, nācis jo tuvos sakaros ar zemniekiem un iemācījies labi latviešu valodu. Viņa tulkotām garīgām dziesmām — ar skaidru ritumu un atskaņām — bijuši labi panākumi un arī varbūt savs nopelns, ka vidienas izloksne, kurā runā Dobeles apkārtnē, izkopusies par latviešu literatūras valodu.

[2] Vecais Stenders (1714—1796), dzimis Augškurzemē kā mācītāja dēls. Studējis Vācijā Jēnas un Halles augstskolās, pēc tam strādājis Kurzemē kā skolotājs un mācītājs. Pēc dažiem gadiem braucis vēl otrreiz uz Vāciju, studējis matemātiku, filozofiju, dabaszinātnes; darbojies kā skolas vadītājs un vēlāk kā ģeogrāfijas profesors Kopenhāgenā (Dānijā). Mūža pēdējos 30 gadus bijis atkal Kurzemē kā mācītājs Sunakstē un Sērpilī un strādājis daudz i pie garīgu, i pie laicīgu rakstu izdošanas latviešu valodā.

[3] Garlības Merķelis (1769—1850) dzimis un uzaudzis Vidzemē; lai gan mācītāja dēls, tomēr par mācītāju nav izstudējis un darbojies vairākus gadus kā mājskolotājs, iepazīdamies ar latviešu zemnieku stāvokli. Tad pat sarakstījis arī grāmatu «Latvieši» vācu valodā, kuru — humānists un Voltēra skolēns būdams — uzdāvinājis ķeizaram Aleksandram I. Te jo spilgtās krāsās tēlo latviešu dzimtcilvēku grūto likteni. Vēlāk studējis Leipcigā medicīnu un darbojies Vācijā kā liberāls žurnālists. Drīz tomēr atgriezies atkal Vidzemē, sagaidījis «zemnieku brīvlaišanu» 1819. gadā un nodzīvojis te bez pārtraukuma līdz mūža beigām. Bez «Latviešiem» sarakstījis vēl dažādas citas grāmatas: «Vidzemes senatne», «Brīvie latvieši un igauņi», dzejisko teiku «Vanems Imanta».

[4] Neredzīgais Indriķis (1783—1828) — dzimtcilvēks no draudzes Kurzemē. Bērnībā baku sērga viņam nolaupījusi redzes spējas. Viņš izmācījies kurpnieka un skrodera amatus un, darbu strādādams, dzejojis dziesmas pēc garīgo dziesmu parauga. Tā izpelnījies sava draudzes mācītāja — arī dziesminieka — Elverfelda ievērību. Elverfelds ņēmis viņu savā kultūrpārstāvībā un salasījis arī naudu viņa dziesmu izdošanai.

[5] Ansis Līventāls (1803—1878), dzimis un uzaudzis Ļaudonā. Kalpojis par sulaini pie kāda daktera, tad izmācījies par skroderi. Vēlāk iemācījies pūst fleiti un kaut cik spēlēt ērģeles. Tā iemantojis Biržu un Salas draudzes mācītāja Lundberģa labvēlību un bijis ilgus gadus šai draudzē par skolotāju un ķesteri... Lundberģis pats lauzījās dziesmu rīmēšanā latviešu valodā un tāpēc labprāt sniedza padomus arī Līventālam. Bet audzēknis drīz vien pārspēja savu pārstāvi valodas veiklības un pareizības ziņā.

Ernests Dīnsberģis (1816—1902), kalpojis kā sulainis, tad kā kučieris pie Dundagas mācītāja un barona. Vēlāk ielikts Dundagas Kubeļu mājās par saimnieku un skolotāju. Zemnieku nemieru laikā arī uz viņu krita aizdomas par zināmām simpātijām šai kustībai, un viņš uz 4 gadiem tika izraidīts no Dundagas. Pēc tam atgriezās atpakaļ un līdz pat sirmam vecumam te piekopa skolotāja amatu, jo daudz strādādams arī rakstniecības laukā.

Ansis Leitāns (1815—1874). Viņa tēvs uzsities no kalpa par muižas pārvaldnieku. Arī Ansis ar pašmācību vien tika līdz skrīvera vietai. Tad arī sāka mēģināties rakstniecībā. Uz viņu grieza vērību mācītājs Treijs, «Latviešu Ļaužu Drauga» redaktors, un pēc iespējas šai darbā atbalstīja. 1856. gadā izdevējs Ernests Plātess aicināja viņu par redaktoru izdodamam laikrakstam «Mājas Viesis», ievērojot to, ka Kurzemes mācītāju «Latviešu Avīzes» jau vairs nespēja apmierināt zemnieku prasības. Leitāns arī mēģināja kaut cik piemēroties šīm prasībām. «Mājas Viesī» sāka darboties līdzi vēlākie jaunlatvieši — Juris Alunāns, Kaspars Biezbārdis u. c. Garīdzniecībai tomēr drīz vien sāka palikt par karstu, un viņa sāka uzbrukt Leitānam par nepareizu avīzes vadīšanu. Leitāns bija ieskrējis sprukās. Vienu dienu viņam bija jāatvainojas Vidzemes ģenerālsuperintendentam par pārāk brīvdomīga un it kā antireliģioza raksta ievietošanu; otrā dienā par pārāk klerikālu un iztapīgu rakstu ievietošanu viņam bija jāatvainojas jaunlatviešu priekšā, lai neaizdzītu tos galīgi no sava laikraksta. Tas tomēr tā ilgi turpināties nevarēja. Leitāns beidzot atmeta ar roku jaunlatviešu centieniem un nu jau bez traucējumiem vadīja «Mājas Viesi» līdz sava mūža galam.

[6] «Pēterburgas Avīzes» — «jaunlatviešu» laikraksts, kas tika izdots bij. Pēterburgā ar to cerību, ka te cenzūras apstākļi būs brīvāki. Tomēr arī tad pret viņām neilgā pastāvēšanas laikā (no 1862. līdz 1865. g.) tika celtas vairākas sūdzības no Baltijas muižniecības un garīdzniecības par zemnieku musināšanu, un viņām vairākkārt bija jāapstājas. Beidzot vācu muižniecība panāca avīzes virscenzūras pārvešanu uz Rīgu, un «Pēt. Av.» bija jāpaliek daudz atturīgākām un lojālākām pret Baltijas muižniecību, tā ka nepiekāpīgajam Jurim Alunānam bijis jāizsaucās par saviem biedriem «Pēt. Avīzēs»: «Nu ir viss pagalam! Viņi pat sāk glaimot!» «Pēterburgas Avīzēm» kā atbildīgais redaktors bija Krišjānis Valdemārs, kā tuvākie līdzstrādnieki — Krišjānis Barons, Kaspars Biezbārdis, pirmajā laikā — Juris Alunāns.

[7] Krišjānis Valdemārs (1825—1891), dzimis Ārlavas pagastā kā jaunsaimnieka dēls, strādājis dažus gadus kā pagasta skrīveris un 24 gadu vecumā iestājies Liepājas ģimnāzijā. Pēc tam studējis Tērbatas augstskolā, lepni rakstīdams uz sava dzīvokļa durvīm: «K. Valdemārs, latvietis». Tērbatas augstskolā tolaik studēja vai vienīgi muižnieku un mācītāju jaunatne, un Kr. Valdemārs, rakstīdams «latvietis», gribēja pastrīpot savu piederību pie muižnieku un garīdznieku apspiestās zemnieku kārtas. Viņam bija vienmēr sveši šauri nacionāli «tautiski» centieni, viņš nekad nebija «latviešu patriots», bet gan kosmopolīts, kurš izteicis domas, ka latviešiem tik nāktu par labu,

ja viņi ātrāk aizmirstu savu valodu un tā drīzāk saplūstu ar lielajām kultūras tautām. Jau Tērbatā ap Kr. Valdemāru grupējās visa turienes studējošā progresīvā latviešu zemnieku jaunatne (Kr. Barons, J. Alunāns, K. Biezbārdis u. c.), kura savā pulciņā jau mēģināja formulēt zemniecības demokrātiskos centienus. Vēlāk, 60. gados, šis pulciņš noorganizē un izdod «Pēterburgas Avīzes». Pēc «Pēterburgas Avīžu» apstāšanās Kr. Valdemārs aizbrauc uz Maskavu, stājas tuvākos sakaros ar slavofiliem, tā cerēdams drīzāk griezt Krievijas cariskās valdības vērību uz Baltijas zemnieku grūto stāvokli. Tepat saraksta biezu grāmatu *«Vaterländisches und Gemeinnütziges»*, te, Baltijas zemnieku stāvokli aprakstīdams, liek cerības uz carisma gādīgo roku. Beidzot arī šais cerībās it kā jūtas vīlies. Strādā dažādās Krievijas jūrniecības iestādēs, raksta plašus rakstus par Krievijas jūrniecības attīstību, starp citu uzsvērdams Baltijas ostu lielo nozīmi priekš Krievijas saimnieciskās uzplaukšanas.

Kr. Barons (1835—1923), Kr. Valdemāra tuvākais darba biedrs, it sevišķi «Pēterburgas Avīžu» laikā. Dzimis Kurzemē, Ilē, kā vagara dēls. Beidz Jelgavas ģimnāziju un studē Tērbatā matemātiku. Vēlāk strādā pie «Pēt. Av.» kā galvenais līdzstrādnieks. Pēc «Pēt. Av.» apstāšanās aiziet galīgi no politiskā darbības lauka un nododas latvju daiņu krāšanai un kārtošanai. Šo milzīgo darbu (sakopots līdz 200 000 dziesmu) beidz sirmā vecumā.

Kaspars Biezbārdis (1806—1886), dzimis un uzaudzis Slokas apkārtnē, studējis Tērbatā matemātiku un teoloģiju. Strādā Rīgā kā skolotājs, saraksta daudz populārzinātnisku rakstu, ģeometrijas mācību grāmatu u. c., ņem arī dzīvu dalību «Pēt. Av.»; bet drīz vien, 57 gadu vecumā, tiek izsūtīts no Baltijas kā zemnieku musinātājs. No trimdas jau atgriežas kā sirmgalvis, kuram kļuvuši diezgan sveši agrākie progresīvie centieni. Vecuma dienās izdod laikrakstu «Daba un Pasaule», pret kura konservatīviem centieniem uzstājas Māteru Juris, šī laika kaut cik progresīvais žurnālists.

Juris Alunāns (1832—1864), viens no noteiktākiem un produktīvākiem jaunlatviešiem. Dzimis Jaunkalsnavā, kur viņa tēvs bijis par muižas arendatoru. Drīz tomēr tēvs bankrotē un pārnāk dzīvot uz Jelgavu. Juris Alunāns apmeklē Jelgavas ģimnāziju, pēc tam Tērbatas augstskolā studē valodniecību, vēlāk tautsaimniecību, pēc tam pāriet uz bij. Pēterburgas Meža institūtu, bet, studijas nepabeidzis, izstājas no institūta un piestājas par līdzstrādnieku «Pēt. Avīzēs». Drīz tomēr sasirgst, aizbrauc uz Kurzemi pie brāļa, kur arī nomirst. Jau ģimnāzista gados sadzejo un pārtulko diezgan daudz dzeju, kuras iznāk atsevišķā grāmatiņā, tāpat strādā daudz pie latviešu valodas izkopšanas. Tērbatā studēdams, saraksta ļoti daudz populārzinātnisku rakstu, kurus sūta «Mājas Viesim». Kad «M. V.» pakļūst galīgi zem garīdzniecības iespaida, sadzejo tam bēru dziesmu un izdod atsevišķu krājumu «Sēta, Daba, Pasaule». Meža institūtā studēdams, krāj herbāriju nākamai latviešu zemnieku augstskolai (tik drīz jau cerēja jaunlatviešu centienus piepildāmies!). Pie «Pēt. Avīzēm» strādāja tikai no sākuma. Ķēries pie politiskās ekonomijas un konversācijas vārdnīcas sastādīšanas, bet agrā nāve šos darbus pārtraukusi.

Andrejs Spāģis (1820—1871), dzimis Dunalkā, strādājis kā skolotājs, vēlāk kā muižas pārvaldnieks Iekškrievijā. Lai gan strādājis savrup no Kr. Valdemāra pulciņa, tomēr savā grāmatā *«Die Zustände des freien Bauernstandes im Kurland»* izsaka tās pašas galvenās prasības, kuras pauda «Pēterb. Avīzes».

[8] Andrejs Pumpurs (1841—1902), dzimis Lieljumpravas pagastā kā vīndedža dēls. Izmācījies par mērnieku un pie māju pārdošanas strādājis Vidzemē kā lauku mērītājs. 70. gadu latviešu buržujiskās inteliģences konservatīvie centieni nepaliek bez iespaida uz viņu. Viņš aiziet kā brīvprātīgais serbu-turku karā, cerēdams tā savukārt parādīt latviešu dziļo padevību carismam. Savās dzejās viņš idealizē Latvijas senatni un dzimteni. Mūža lielāko daļu pavada ārpus Latvijas kā kara ierēdnis.

[9] Auseklis (1850—1879) — pēc īstā vārda Krogzemju Mikus. Dzimis Alojas draudzē kā saimnieka dēls. Strādājis kā skolotājs Vidzemē uz laukiem, tad Rīgā un beidzot bij. Pēterburgā. Viņš ir Pumpura laikabiedrs un spējīgākais no tautiski romantisko dzejnieku plejādes.

[10] Kronvalda Atis (1837—1875), dzimis Durbes draudzē, strādājis kā mājskolotājs, studējis kādu laiku Berlīnē medicīnu, tad apmeklējis Tērbatas skolotāju kursus, bijis neilgu laiku Tērbatas skolotāju seminārā par skolotāju, pēc tam aizgājis uz Vecpiebalgas draudzes skolu, kur atvēris augstāko klasi. Kronvaldam it sevišķi lieli nopelni pie latviešu valodas izkopšanas; tad arī pie skolotāju organizēšanas, kur labas sekmes sniedza viņa varenās runas dāvanas, kas spēcīgāku sabiedrisku kustību laikā būtu viņu izvirzījušas par populāru tautas tribūnu. Sarakstījis grāmatu *«Nationale Bestrebungen»* («Tautiskie centieni»), kurā uzstājas pret Baltijas vācu šovinismu un pierāda, ka arī latvieši var būt izglītoti.

[11] Māteru Juris (1845—1885), strādājis vispirms kā lauku skrīveris, pēc tam Jelgavā izdod laikrakstu «Baltijas Zemkopis» un pēc viņa apstāšanās — «Tiesu Vēstnesi». Viņš ir 70. gadu beigu un 80. gadu sākuma spējīgākais latviešu žurnālists, kas it sevišķi aizstāv jauno lauku saimnieku vēl kaut cik progresīvos centienus un tā dažreiz nonāk sīkākos konfliktos ar pilsētas buržuāziju un garīdzniecību. Viņš noteikti uzstājas par pagastu pašvaldības un tiesu demokratizēšanu. Sarakstījis romānu «Sadzīves viļņi», kurā rāda, ka latvietis no labākām aprindām pie labas centības var kļūt par muižnieku. Mātera demokrātiskie centieni ir stipri relatīvas dabas un nebūt neattiecas arī uz lauku strādniecību.

Kaudzītes Reinis (1839—1920) un Kaudzītes Matīss (dzim. 1848. g.), pazīstamā stāsta «Mērnieku laiki» autori. Dzimuši un auguši Vecpiebalgā kā saimnieka dēli; turpat strādājuši kā skolotāji.

[13] Apsīšu Jēkabs, pēc īstā vārda Jaunzemju Jānis (dzim. 1858. g.), dzimis Lizumā kā saimnieka dēls. Darbojies kā skolotājs Vidzemē uz laukiem, pēc tam Rīgā. Sarakstījis vairākus stāstus: «Pie pagasta tiesas», «Bagāti radi», «Svešos ļaudīs», «Pazudušais dēls», «Iz tautas bilžu galerijas», «Uz pilsētu» u. c.

[14] Rūdolfs Blaumanis (1862—1908), dzimis Ērgļu muižā, vēlāk Braku saimnieks, tai pašā pagastā. Darbojies galvenām kārtām kā žurnālists un rakstnieks, tā glābdams no āmura savas mājas. Vispirms strādājis pie kāda vācu laikraksta Rīgā, pēc tam pārgājis pie latviešu buržujiskiem laikrakstiem, gan gluži neieslīgdams visreakcionārākā lēģerī. Sarakstījis daudz mākslinieciskā ziņā jo vērtīgu noveļu, drāmu, dzeju. Miris ar diloni Somijā.

[15] Poruku Jānis (1871—1911), dzimis Druvienas pagastā dievbijīgu saimnieku-hernhūtiešu ģimenē. Gājis skolā Cēsīs, tad Rīgā. Pēc tam dodas uz ārzemēm un Drēzdenē studē mūziku, iepazīdamies vispār jo plaši ar Vakareiropas buržujisko kultūru. Studijas nepabeidzis, atgriežas Rīgā un Politehniskā institūtā dažus gadus studē tirdzniecības zinātnes, tad ķīmiju. Vairāk gan strādā kā rakstnieks, sarakstīdams daudz stāstu un dzeju, kuros parādās kā jaunromantiķis. Mūža pēdējos gadus pavada psihisko slimnieku dziedinātavā.

[16] Andrievs Niedra, dzimis 1870. gadā Tirzas pagastā, beidzis Jelgavas ģimnāziju, studējis Tērbatā teoloģiju. Strādājis vispirms kā žurnālists un rakstnieks; līdz ar strādnieku kustības pieaugšanu kļuvis arvien reakcionārāks, līdz 1905. gadam uzstājies kopā ar vismelnākiem reakcionāriem jo aktīvi pret revolūciju savā žurnālā «Austrums». Izbankrotējis i kā žurnālists, i kā rakstnieks — sācis piekopt mācītāja amatu, blakus nodarbodamies ar muižu un lopu uzpirkšanu. Pēc 1917.—1919. g. revolūcijām vēl figurējis kā muižnieku sastādītās Baltlatvijas valdības ministru prezidents.

[17] Sudrabu Edžus — pēc īstā vārda Eduards Zilbers, dzimis 1860. gadā, apmeklējis skolotāju semināru; jau jaunībā sanīdies ar vietējo muižniecību, tāpēc meklējis darbu Iekškrievijā, latviešu kolonijā; pēc tam gan

strādājis kā skolotājs arī Latvijā, bet 1905. gada revolūcijā ņēmis atkal aktīvu dalību un tāpēc bijis spiests emigrēt uz Sibīriju, Kaukāzu. Vienīgais no vecākiem pazīstamākiem latviešu rakstniekiem, kurš nav braucis uz Baltlatviju, bet ņem jo aktīvu dalību Padomju Krievijas kulturālajā darbā. Sarakstījis stipri daudz stāstu un dziedājumu, ienesdams ar savu sabiedrisko tendenci un reālistisko rakstīšanas veidu savā laikā diezgan asu disonansi latviešu tautiski romantiskā rakstniecībā.

[18] «Dienas Lapa» sāk iznākt 1886. gadā kā demokrātiski progresīvs laikraksts, kas ar laiku nostājas noteiktā opozīcijā latviešu buržuāzijas konservatīviem centieniem un mānīgai tautiskai ideoloģijai. «Tautām, kurām pagātne nesniedz nekādu spožu ainu, nav iemesla raudzīties pagātnē, viņu devīzei jāir: «Uz priekšu!»» saka «D. L.» kādā Jaungada ievadrakstā, astoņdesmito gadu beigās. Tas ir diezgan možs demokrātisku centienu laikmets, kuru ar 1885. gadā sākušos agrārkrīzi pārdzīvo it sevišķi latviešu sīkburžuāzija. Tomēr «Dienas Lapa» savus faktiski sīkpilsoniskos centienus, kuri bija progresīvi par tik, par cik uzstājās pret feodālās iekārtas paliekām, mēģināja it sevišķi sākumā pārnest arī uz strādnieku šķiru, nenovērtēdama strādniecības gluži citu — revolucionārās šķiras lomu sabiedriskā attīstībā. Vēlāk, «jaunstrāvnieku» laikos (1892.—97. g.), gan uztvēra arī šķiru cīņas principus, rakstīja, cik vien toreizējos cenzūras apstākļos bija iespējams, par Vakareiropas soc.-dem. strādnieku kustību, sniedza daudz rakstu par vēsturisko materiālismu, tomēr arī šai legālā marksisma laikā nepacēlās līdz revolucionāram marksismam. «Dienas Lapa» tika slēgta un viņas galvenie līdzstrādnieki arestēti 1897. gada maijā. «Dienas Lapas» redaktori: Fr. Bergmanis-Kalninieks, 1886.—1888. g.; P. Stučka, 1888.—1891. g.; J. Pliekšāns-Rainis, 1891.—1895. g.; P. Stučka, 1895.—1897. g. Galvenie līdzstrādnieki: A. Dauge, Kasparsons, J. Jansons, Fr. Roziņš, Kovaļevskis, P. Dauge, Aspazija u. c.

[19] Fr. Bergmanis-Kalninieks, «Dienas Lapas» pirmais redaktors (1860—1898), dzimis Vārmas pagastā, beidzis Kuldīgas ģimnāziju, tad bij. Pēterburgas augstskolu, kur studējis tieslietas, it sevišķi tomēr iedziļinādamies tautsaimniecības jautājumos. Vēl pirms pārnākšanas uz Rīgu par «Dienas Lapas» redaktoru sarakstījis grāmatiņu «Fabrikas strādnieks». Tā ir pirmā brošūra latviešu valodā, kurā kaut cik plašāk apskatīts «strādnieku jautājums». Autors gan pilnīgi aplam iedomājas nostājamies gluži objektīva spriedēja lomā: «Neesmu gribējis aizstāvēt vienpusīgi zināmu ļaužu šķiru, bet tik gandarīt patiesībai.»

[20] Augusts Deglavs (1862—1923), dzimis Kurzemē kā saimnieka dēls. Jaunībā atnācis uz Rīgu, strādājis kā kokstrādnieks, tad kā žurnālists, rakstnieks un palīdzības un atturības biedrību darbinieks. Sarakstījis vairākus kultūrvēsturiskus romānus: «Vecais pilskungs», «Jaunā pasaule», romānu trioloģiju «Rīga», kura palikusi nenobeigta. Deglavam vislabāk padodas tikko no laukiem ienākušu neapzinīgu strādnieku, tikko «dūmos apkvēpušu zemnieku» tēlojumi, piem., stāstā «Zeltenīte».

[21] Kasparsons, dzimis 1865. gadā Siguldā kā saimnieka dēls. Studējis Tērbatā filozofiju un dabaszinātnes. Darbojies tērbatiešu radikālo latviešu studentu pulciņā (Ed. Veidenbaums, A. Dauge, Kauliņš u. c.), ņēmis aktīvu dalību šī pulciņa izdotajos populārzinātnisku rakstu krājumos «Pūrs», tāpat «Dienas Lapā» ar rakstiem par dialektiku, vēsturiskā materiālisma principiem u. c. Vēlāk ārsts Rīgā. Vecumā — izglītības ministrs Baltlatvijas ministru kabinetā; viens no reakcionārākiem politiķiem Baltlatvijā.

Aleksandrs Dauge, dzimis 1868. gadā Augškurzemē kā skolotāja dēls, studējis Tērbatā filozofiju un pedagoģiju. Piedalījies «Pūrā» un «Dienas Lapā» ar jo populāriem pārstrādājumiem par vēsturiskā materiālisma metodi un principiem. Vēlāk pedagogs Polijā un Maskavā. Kasparsona pēctecis Baltlatvijas valdībā.

[22] Dāvids Bundža (1871—1901), dzimis Skurstenieku pagastā pie Jelgavas kā kalpa dēls. Viens no pirmajiem strādnieku propagandistiem-

marksistiem. Noorganizēja Rīgā kopā ar b. Driegu pirmos legālos strādnieku pulciņus. 1897. gadā, sākoties plašiem jaunstrāvnieku arestiem, emigrēja uz Ameriku un izdeva, sākot ar 1898. gadu, sociāldemokrātisku žurnālu «Auseklis». Miris 5. janv. 1901. g. ar diloni Nicā (Itālijā).

Jānis Driega, dzimis 1872. gadā kā kalpa dēls Liepājas apkārtnē; 11 gadu vecs pārnāk uz Liepāju un strādā kā namdara māceklis. Ar pašmācību un ilegālu grāmatu lasīšanu izkopj marksistisku pasaules uzskatu un jau 90. gadu sākumā organizē Liepājā pirmos ilegālos strādnieku pulciņus, tā ka 1893. gadā Liepājas strādnieki jau pirmoreiz svin Maija svētkus (piedaloties arī stud. E. Rolavam, toreiz soc.-dem., vēlāk soc.-rev.; nošauts 1905. gadā). 1896. gada sākumā J. Driega aizbrauc uz Rīgu strādāt tādā pat ilegālā darbā. Tiek arestēts 1897. gadā un izsūtīts uz 4 gadiem uz Vjatkas guberņu. Arī vēlākos gados ņēmis aktīvu dalību strādnieku kustībā.

Jānis Ozols (ne vēlākais soc.-dem. darbinieks un II Valsts domes deputāts J. Ozols-Zars), dzimis 1869. gadā, Rīgas-Orlas dzelzceļa darbnīcu strādnieks. Viens no pirmiem un aktīvākiem s.-d. strādnieku pulciņu organizētājiem un propagandistiem Rīgā. Iekrīt kā viens no pirmiem jau 1896. gada beigās; tomēr, neskatoties uz kverkšināšanām, nenodod nevienu biedru. Vēlākā dzīve nav zināma.

[23] Pēteris Stučka, dzimis 14. jūl. (v. st.) 1865. gadā Kokneses Vecbirzniekos. Beidzis Rīgas pilsētas ģimnāziju un bij. Pēterburgas augstskolas tieslietu nodaļu. Sākot no 1888. līdz 1897. g., ar 4 gadu pārtraukumiem, bijis par «Dienas Lapas» atbildīgo redaktoru. Pēc aresta 1897. gadā un izmeklēšanas cietuma izsūtīts uz Vjatkas gub. uz 5 gadiem. Atgriezies Rīgā 1906. gada vasarā. Sākot ar 1905. gadu, ieņem izcilus vietu starp latviešu marksistiem kā revolucionārā marksisma un Ļeņinisma popularizētājs un teorētiķis. Pēc Oktobra revolūcijas Padomju Krievijas tautas komisārs tieslietās, 1919. gadā Padomju Latvijas valdības priekšsēdētājs, tad Padomju Krievijas virstiesas priekšsēdētājs. Bez liela daudzuma avīžu un žurnālu rakstu un sīkākām brošūrām sarakstījis plašu populārzinātnisku grāmatu par agrārrevolūciju — «Darbs un zeme», grāmatas par konstitūciju un valsts teoriju, rediģējis Komunistiskās akadēmijas izdoto «Valsts un tiesību enciklopēdiju», pārtulkojis latviešu valodā K. Marksa «Kapitāla» I daļu.

[24] J. Rainis-Pliekšāns, dzimis 1865. gadā Tadenavas pusmuižiņā Augškurzemē. Beidzis Rīgas pilsētas ģimnāziju, pēc tam studējis bij. Pēterburgas augstskolā tieslietas un filoloģiju. No 1891. līdz 1895. gadam bijis kā «Dienas Lapas» redaktors. 1897. g. arestēts līdz ar citiem aktīvākiem jaunstrāvniekiem un izsūtīts uz 5 gadiem uz Vjatkas guberņu. Revolūcijas priekšvakarā atgriezies Latvijā, ņem dzīvu dalību 1905. gada revolūcijā, pēc tam emigrējis uz ārzemēm. Atgriezies 1920. gadā Baltlatvijā; uzstājies arī vēl politiskā dzīvē kā proletāriskai revolūcijai naidīgs sociāldemokrāts. — Vislielākie nopelni J. Rainim kā latviešu dzejniekam.

[25] Fr. Roziņš-Āzis (1870—1919), dzimis Kurzemē, Aizputes apkārtnē, kā saimnieka dēls. Apmeklējis Liepājas ģimnāziju, studējis Tērbatas augstskolā dabaszinātnes un tieslietas. Jau pirms 1897. gada piedalās «Dienas Lapā» un uzstājas jautājumu vakaros kā revolucionārs marksists. Sākoties 1897. gada arestiem, emigrē uz Londonu, vēlāk uz Berlīni, kur izdod un vada noteiktā marksistiskā garā «Latviešu Strādnieku», tad «Sociāldemokrātu» un «Soc.-dem. Bibliotēku». Šis ir pats ražīgākais un spilgtākais laikmets b. Roziņa revolucionārā darbībā. Vai visa vērtīgākā latviešu rev. soc.-dem. literatūra šai laikā ir saistīta ar Fr. Roziņu. Šai laikā iznāk arī viņa «Latviešu zemnieks», patstāvīgs marksistisks pētījums par Latvijas vēsturi. 1905. gadā atgriežas Latvijā un paliek te, arī kontrrevolūcijai uzbrūkot, ņemdams vistuvāko dalību partijas apakšzemes darbā un žurnālistikā. 1907. gadā iekrīt; tiek notiesāts uz 5 gadiem katorgā; pēc soda izbeigšanās tiek izsūtīts uz Sibīriju. No šejienes bēg uz Ameriku un līdz Februāra revolūcijai ir Amerikas latviešu s.-d. laikraksta «Strādnieks» galvenais redaktors, vezdams visu

kara laiku jo nesaudzīgu cīņu pret soc.-dem. oportūnistiem. Pēc Februāra revolūcijas dodas atpakaļ uz Krieviju, bet Kerenska valdība tam neatļauj iebraukt Krievijā. Tikai Oktobra revolūcija kā vecam norūdītam revolucionāram-marksistam atver plaši vārtus. Fr. Roziņš iebrauc Latvijā un tiek izvēlēts par Latvijas Strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku izpildu komitejas («Iskolata») priekšsēdētāju. Pēc padomju varas krišanas Latvijā, 1918. gada sākumā, darbojas kā Latviešu Nacionālo lietu komisārs un kā Viskrievijas Centrālās izpildu komitejas prezīdija loceklis. 1919. gadā darbojas Padomju Latvijā kā zemkopības komisārs. Tepat arī Fr. Roziņš mirst, īsi pirms Padomju Rīgas krišanas.

[26] J. Jansons-Brauns (1872—1917), dzimis Kurzemē, Rāvas pagastā, kā saimnieka dēls. Apmeklējis Liepājas ģimnāziju, studējis filozofiju Maskavā un tieslietas Tērbatas augstskolā. No 1892. līdz 1897. gadam ņēmis visaktīvāko dalību jaunstrāvnieku kustībā, ar savu nesaudzīgo kritiku «brīvlaišanas svētkos» Jelgavā 1893. gadā par tautiski romantisko latviešu rakstniecību saceldams kājās visu latviešu konservatīvo buržujisko inteliģenci. Pēc aresta 1897. gadā tiek izsūtīts uz Iekškrieviju. Atgriežas Rīgā pirms 1905. gada revolūcijas, ņem jo aktīvu dalību partijas dzīvē — gan kā «Cīņas» redaktors, gan kā orators. 1905. gadā atjaunotās «Dienas Lapas» redaktors, kura tiek pārvērsta par soc.-dem. laikrakstu un uz laiku stājas «Cīņas» vietā. Viņš ir vai vispopulārākais darbinieks 1905. gada revolūcijā. Pēc 1905. gada emigrē uz ārzemēm; no 1910. gada strādā atkal «Cīņas» redakcijā ārzemēs, zināmu laiku stipri padodamies mazinieku iespaidam. Drīz pēc kara sākšanas pievienojas tomēr lielinieku platformai. — Pie pirmām ziņām, kuras pienāk Londonā par Februāra revolūciju Krievijā, sēžas uz pirmā pagadījušos preču tvaikoņa un steidz uz Krieviju. Bet Ziemeļu jūrā vācu mīnu laiva sadragā neapsargāto tvaikoni, un Jansons-Brauns dabū galu jūras viļņos. Bez daudziem žurnālu rakstiem par Latvijas sabiedrības kustības vēsturi un literatūru, bez daudziem politiskiem rakstiem avīzēs J. Jansons izdevis vairākas grāmatas: «Domas par jaunlaiku latviešu literatūru», «Fauni vai klauni?», «Vēsturiskais materiālisms», I d., «Baltijas revolūcija», I daļa (otrā daļa kara laikā gājusi bojā).

[27] Aspazija — pēc īstā vārda Elza Rozenberg-Pliekšān, dzimusi 1868. gadā Zaļenieku Daukšās kā saimnieka meita; beigusi Jelgavas sieviešu ģimnāziju, strādājusi kādu laiku kā mājskolotāja, tad pārnākusi uz Rīgu un nākusi tuvos sakaros ar «jaunstrāvniekiem», viņu centienus pa daļai izteikdama savās dzejās un drāmās. Pēc 1905. gada dodas ar J. Raini uz ārzemēm, atgriežas 1920. gadā Baltlatvijā. Vēlākās dzejās viņa jau izvairās no sabiedriskiem centieniem.

[28] Ed. Treimanis-Zvārgulis, dzimis 1868. gadā kā sīkzemnieka dēls, apmeklē Cēsu apriņķa skolu, pēc tam strādā Rīgā kā darbvedis apgabaltiesā un kā aktieris uz ārpilsētas skatuvēm, ar savām kuplejām un satīrām kļūdams diezgan populārs arī Rīgas strādniecībā. Pēc 1905. gada tiek izvēlēts uz II Valsts domi, kur uzstājas stipri mēreni, starp kadetiem un trudovikiem. Nosēdējis 6 mēnešus cietumā par Ed. Veidenbauma rakstu izdošanu. Pēc tam vairs nekādu dalību sabiedriskā dzīvē neņem un drīz arī apklust kā dzejnieks.

[29] Plūdons — pēc īstā vārda Vilis Lejnieks, dzimis 1874. gadā Pilsmuižas pagastā Bauskas apriņķī kā saimnieka dēls. Apmeklējis skolotāju semināru, pēc kura beigšanas līdz pašam pēdējam laikam strādājis ar maziem pārtraukumiem kā skolotājs gan uz laukiem, gan Rīgā, pārlaizdams pa šo laiku bez nopietniem traucēkļiem trīs revolūcijas un trīs kontrrevolūcijas. Kļuva pazīstams jau 900. gados ar saviem dzejojumiem «Rekviēms» un «Atraitnes dēls». Vēlāk idejiskā ziņā maz ko kļuvis bagātāks, bet noslīpējis jo sevišķi dzejas formu.

P. Viksne

SUDRABU EDŽUS

DZĪVE UN DARBS

[*M.,*] «*Prometejs*», *1935. 80 lpp.*

Lūk, dārziņš vēl. Ap veco aku
Tāpat no zvirgzda piemīts pliens.
No avota gar šauro taku
Urdz lejup zibīgs pavediens.
Tur aizā strautam pāri laipu
Kāds nometis. Cits viss, kā bij, —
I apins krūmos viju vij,
I pilns ir cūcenāju staipu,
Zem viņiem ūdens dobji svaiš,
Un krēsla kāpj no šaurās gravas...
Bet otrā pusē atkal gaišs,
Kad arī rindās vecās kļavas
Ņem ceļa ēnām spraistus siet...

Sudrabu Edžus

SUDRABU EDŽUS DZĪVE

Rakstnieka īstais vārds — Eduards Zilbers. Dzimis Sudrabu Edžus 15. (3.) augustā 1860. gadā Meņģeles pagastā Rīgas apriņķī. Sākumā dzīvo Meņģeles Siliņos. Kad zēnam 6 gadi, vecāki pārceļas uz kādreizējām zaldātu nometnēm «Ротный двор», latviski dēvētām «Ratna dvora». Nometnes piederējušas muižai. Bērnību Sudrabu Edžus pavada uz Ogres krastiem; Ogres līči, pievilcīgā dabas apkārtne dziļi iespiedusies rakstnieka atmiņā. Sudrabu Edžus bērnības atmiņas cieši saistītas arī ar apkārtnē pazīstamo Gnēžu kalnu, no kura pārredzams puspagasts. Šīs apkārtnes aprakstus atrodam dziedājumos «Pirms vētras» un «Atmiņas par divām dzimtām, veco Dūdaku, skroderi Dzelmi un mani pašu». Lūk, dažas rindas no pēdējā dzejojuma:

Vai Gnēžu kalnā redz vēl sirmo dižozolu?
Viņš sagaidīja mūs, kad devāmies uz skolu,
Un pavadīja, draugs, kad steidzāmies uz mājām,
Un Spelšu pakalnēs, kur ogu lasīt gājām, —
Vai tur vēl lagzdas aug no muguras līdz kājām?
Vai augstā kalnā, tai, ko sanesuši zviedri
Ar savām cepurēm, vēl jautri padzied biedri?
Vai tur vēl līgos tā, no sirds, ar īstu tīksmi?
Vai kādreiz dzimtenē vēl pratīs dzīvot līksmi?

Rakstnieka tēvs, Fricis Zilbers, reliģiozs cilvēks, pēc pamatnodarbošanās galdnieks, vēlāk izmācās par ērģelnieku, darbojas pagastā kā rakstvedis un kādu laiku arī kā apkārtceļojošs sko-

lotājs. Pēc tam noliek skolotāja eksāmenu un darbojās Meņģelē par skolotāju. Strādājis laiciņu kopā ar b. Kroderi, miris 71 gada vecumā. No tēva rakstnieks mantojis jautru, dzīvespriecīgu garu. Sudrabu Edžus māte — igauniete, reliģioza sieviete, bet reizē arī strauja netaisnības un varmācības nīdēja. Mātes naids pret baroniem un mācītājiem pārgājis arī dēla asinīs. Kas attiecas uz pārējiem ģimenes locekļiem, tad brālis Vilis strādā kā skolotājs Liepājā, Pāvuls — skolotājs Meņģelē, un trešais brālis Arturs atrodas Volīnijā. Vienīgā māsa mirusi bērnībā.

Mazā Eda pirmā nodarbošanās ir rotaļu pasaule. Ar sevišķu uzmanību viņš uztver nostāstus par svešām zemēm. Rotaļādamies mazais zēns nodarbojas ar fantastisku ceļojumu organizēšanu pa Amerikas prērijām; malkas cirksnī rauj aveņu ogas un fantazē par datelēm un citiem svešzemju jaukumiem. Bērnu pasaulē zēns spēlē bieži vien organizatora, vadoņa lomu. Jau no pat agras bērnības Sudrabu Edžus mīl mežu. Otra ceļojumu pasaule ir Ogres krasti, kuri pastāvīgi saista mazo dabas mīlētāju.

Pirmās zināšanas zēns ieguvis Siliņu rijā, kur tēvs strādādams mācījis tam ābeci (boksterēšanu). Pirmie soļi piesavināšanās ziņā priekš mazā Eda bijuši pagrūti, un ne viena vien rūgta asara noritējusi pār zēna vaigiem. 12 gadu vecumā Edis tiek nodots Madlienas draudzes skolā pie Sises upes. Draudzes skolā viņš pavada 4 gadus (no 1872. līdz 1876. gadam). Kā skolotāji teit darbojušies Hūns un Romans. Pēdējais bijis liels tautībnieks. Pie viņa bieži redzēti tautiskā laikmeta darbinieki, kā Kaudzītes Matīss, Auseklis un citi. Mācības skolā notikušas vācu un latviešu valodās, pie kam jo sevišķa vērība piegriezta vācu valodai. Pēc draudzes skolas Sudrabu Edžus pāriet uz Aderkašu pareizticīgo skolu, galvenām kārtām izmācīties krievu valodu. Aderkašu skolā pavada divus gadus.

1878. gadā Sudrabu Edžus iestājas Baltijas skolotāju seminārā Rīgā. Teit mācās četrus gadus. 1882. gadā nobeidz semināru un ar tautskolotāja apliecību kabatā dodas dzīvē. Semināra direktors Zencevičs liels pārkrievošanās politikas piekopējs, kas stipri atsaucas uz visu semināra iekšējo dzīvi, režīmu utt. Valdošais režīms neapmierina Sudrabu Edžu. Raksturīgi, ka viņš kopā ar otru seminārist Grīnberģi mēģinājis aizbēgt no semināra uz Ameriku: nogājuši pat uz kuģi, uz kura nodomājuši iestāties par kuģa puikām. Tā kā abi semināristi bijuši jau labi gados, tad viņi uz kuģa minētā darbā nav uzņemti. Pamazām tomēr Sudrabu Edžus apmierinās ar semināra dzīvi, pierod pie pastāvošās kārtības un nododas darbam, reizē nodibinādams sakarus ar apkārtējo sabiedrisko dzīvi. Vizulis par Sudrabu Edžus darbu seminārā dod šādu atsauksmi:

«Sudrabu Edžus pieder pie pašiem pirmajiem skolniekiem klasē. Viņš izrāda milzīgu atmiņas spēju. Ar to pietiek, lai viegli

pārvarētu to, ko no viņa kā skolnieka prasa, — dziļas domu nopūlēšanas nemaz nevajag. Bet viņa daiļuma sajutēja gars pamazām laužas uz āru. Viņu saista dziedāšana, zīmēšana; viņš tūliņ arī sāk rakties pa bibliotēku un meklēt to, pēc kā viņa gars vairāk tiecas.»*

No mācību priekšmetiem Sudrabu Edžu visvairāk interesē vēsture un krievu literatūra, mazākas sekmes tam bijušas matemātikā. Ar sevišķu cītību un aizraušanos viņš nododas krievu rakstnieku darbu studijām. Mīļākais viņa tā laika dzejnieks ir Ļermontovs, no kura darbiem viņš daudzus izmācās no galvas, aizraujas arī no Puškina, jo sevišķi dievina «Бахчисарайский фонтан». Tāpat ar prieku viņš lasa Turgeņevu. Gogoli un Dostojevski viņš neciena, jo sevišķi nevar ieredzēt Dostojevski. Vēl būdams Madlienas draudzes skolā, viņš izlasījis vācu dzejnieku Šillera un Gētes darbus, vēlāk viņš daudz lasa Heinrihu Heini. Atsevišķi momenti no semināra dzīves aprakstīti «Dzīves klintīs».

Pēc semināra beigšanas Sudrabu Edžus pāriet uz Dzērbenes draudzes skolu par otro skolotāju, strādā kopā ar skolotāju Gailīti. Attiecības viņam visu laiku ar kolēģi bijušas biedriskas. Bez tam vēl abus tuvinošs faktors tas, ka Gailīts arī nodarbojies ar dzejošanu. Līdzstrādājis Gailīts (Gaidulis) «Balsī», bijis liels tautībnieks, Kronvalda Ata un Pilsātnieka personīgs draugs. Gailīts pastāvīgi interesējies par latviešu lietām, latvju literatūru un krājis materiālus par tautisko kustību. Nonākot Dzērbenē, Sudrabu Edžum semināra bibliotēkas vietā — Gailīša uzkrātās bagātības. Te viņš dabū tuvāk iepazīties ar «Mājas Viesi». No «M. V.» nodrukātiem Alunāna rakstiem par Lietuvas vēsturi Sudrabu Edžus pamazām iedziļinās latvju-leišu pagātnes pētījumos, lasa Vēbera vēsturi. Par šiem jautājumiem tanī laikā parādās daudz zinātniska rakstura pētījumu dažādos periodiskos izdevumos; rinda dzejnieku, kā Lautenbahs, Zeibolts, dzejo par Marģeri, Baņutu, Jagaiļa galu u. c. Sudrabu Edžus iedziļinās leišu pagātnē, sajūsminās par leišu varoņiem un kļūst par spilgtāko episko dzejnieku latvju literatūrā. Lūk, kā Vizulis izskaidro Sudrabu Edžus intereses pieaugšanu pret Lietuvas senatni:

«Nav grūti izskaidrojams, kālab Sudrabu Edžus iemīlas Lietuvas pagātnē. Cilvēks, kura skats nevar atrast jaukumu tagadnes dzīvē tālab, ka tanī viss rādās pelēks, ka šis pelēkums neļauj daiļumu manīt, it viegli var aizgrābties no senatnes varoņu dzīves, kas vēstures pieminekļos mums vairāk tiek rādīta no savas diženās puses (ikdienišķībai aiz varonības plīvura aizklājoties).»**

Šādam izskaidrojumam ir zināms pamats, tomēr tas neatri-

* «Apskats», zin. lit. kritisks un politisks žurnāls, 1902, 9. lpp.
** Turpat.

sina jautājumu. Nevar noklusēt to, kādu iespaidu uz rakstnieku atstājis laikmets ar savām idejām, centieniem.

Ja skolas dzīvē Dzērbenē Sudrabu Edžum bijušas vislabākās attiecības, tad ne to var sacīt par viņa attiecībām ar apkārtni. Jau pašā sākumā viņš nevar sadzīvot ar mācītāju Keisleri. Konflikts izceļas ar vietējo krodzinieku, kurš nodarbojas ne tikai ar krogus lietām, bet ir arī kā linu uzpircējs pagastā. Sudrabu Edžus kopā ar skolotāju K. Ozolu ņēmis šo veikalnieku uz grauda «Baltijas Zemkopī», ievietodams rakstiņu «No Vidienas», kurā aprakstīts, kā krodzinieks piedzirda linu pārdevējus, apsver, pats ievelk dzeršanā un pēc tam izmet pa durvīm. Krodzinieks iesūdzējis rakstītāju tiesā. Mācītājs arī atbraucis uz skolu un mēģinājis lasīt morāles spredikļi, piesiedamies jaunā skolotāja personīgai dzīvei. Mācītājs jo sevišķi neieredzēja Sudrabu Edžu kāda raksta dēļ, kuru tas iesūtījis «Baltijas Vēstnesim» un kurā ir runa par to, ka mācītājs draudzes konventā latviski rakstāmo protokolu bijis nosaucis par «viš». Neielaižoties dziļākos strīdos ar mācītāju, Sudrabu Edžus paziņo, ka viņš aiziet no Dzērbenes. Jo vairāk ar atvieglotu sirdi jaunais skolotājs pamet darba vietu, kad rodas jauna darba piedāvājums. 1884. gada pavasarī bija aizbraukuši vairāki dzērbenieši uz Ufas guberņu meklēt sev jaunu dzimteni. Teit arī nodibinājusies latvju kolonija, sākumā no kādām 20 ģimenēm ar kolonistu Baumani priekšgalā. Baumanis priekš tiem laikiem skaitījies par progresīvu, attīstītu cilvēku, bijis liels tautībnieks, Latvijā atradies pastāvīgā karā ar muižniekiem, tā ka beigu beigās bijis spiests pārcelties uz Krieviju. Šie latvju kolonisti tad arī uzaicina Sudrabu Edžu par skolotāju, un tanī pat gadā viņš pārbrauc uz Austrumciemu, Ufas guberņas latvju koloniju. Skola novietojusies Baumaņa mājā, pie kam pats Baumanis rosīgi piedalījies kolonijas kultūrdarba nostādīšanā.

1887. gadā Sudrabu Edžus atgriežas uz Dzērbeni un darbojas kā skolotājs kopā ar K. Ozolu. Gadu vēlāk viņš pārceļas uz Gramzdas I-klasīgo ministrijas skolu un darbojas kā skolas vadītājs. Šajā vietā viņam palīdzējis ietikt Brīvzemnieks. Gramzdas skolā Sudrabu Edžus nostrādājis līdz 9. janvārim 1906. gadā, kas iztaisa 17 garus gadus mierīga pedagoģiskā darba. Jāstrādā bijis divatā ar skolotāju J. Vilmani pie 100 skolniekiem. Sudrabu Edžus strādā pedagoģisko darbu, reizē ziedodams daudz laika pašizglītībai un literāriskam darbam.

Sudrabu Edžus bērnības, skolas un pirmie skolotāja darba gadi sakrīt ar tautiskās atmodas laikmeta sajūsmu un pacilātību. 60. un 70. gadi mums rāda tautisko kustību tanī stadijā, kad viņai piemita daudz pozitīvu īpašību. Tautiskā kustība sākumā glabāja sevī progresīvas tendences, sekmēja feodālo attiecību noārdīšanu Latvijā. Jaunlatviešu pirmās cīņas — ekonomiski augošās latvju zemniecības atsvabināšanās cīņas no vācu muižniecības saimnieciskās

aizbildniecības. Nošķirošanās toreizējā sabiedrībā vēl pavāji samanāma. Tautiskā buržuāzija nostiprinās pamazām: līdz ar rūpniecisko uzņēmumu skaitlisko pieaugumu un paplašināšanos vairojas rūpnieciskā proletariāta armija. Ciktāl tautiskā kustība bija vērsta pret muižniecību, pret feodālisma atliekām, viņa bija progresīva kustība; šīs kustības vadītāji varēja apvienot visus dzīvos spēkus, jo vairāk apstākļos, kad kapitālistiskās iekārtas pamatšķiras tikai formējās. Tādā kārtā izauga ideoloģija, kura mēģināja aptvert sevī visas tautas kopīgās prasības, un tā laikmeta darbinieki tad arī aicināja uz cīņu pret latvju tautas nospiesto stāvokli. Latvietim vajadzēja kļūt līdzīgam tiem bagātniekiem, kuri turēja savās rokās Latvijas saimniecisko dzīvi. Bet, līdzko tautietis iedzīvojās bagātībā, viņš aizmirsa «kopīgo lietu» — pirmā vietā stādīja jautājumu par kaimiņa veikala izkonkurēšanu, par darba strādnieka (lielāko tiesu arī latvieša) neaprobežotu izkalpināšanu un ekspluatēšanu. Tāda latvju sabiedrības noslāņošanās divos pretējos lēģeros pieauga jo strauji 80. un 90. gados. Šķirošanās samanāma ne tikai pilsētās, bet arī uz laukiem. Protams, ka tautiskai buržuāzijai «kopīgās lietas» ideāli stāvēja pie sirds tikai tiktāl, ciktāl šie ideāli kalpoja viņas maka interesēm. Vēl mazāk tautiskās kustības ideāli varēja noderēt proletariātam, pret kuru pie pirmās izdevības ar tautisko ideālu palīdzību mantīgās aprindas pastiprināja ekspluatāciju. No augošas progresīvi opozicionālas kustības tautiskā kustība 80. un 90. gados kļūst par latvju konservatīvās buržuāzijas kustību, tautiskā lieta, tautiskie ideāli kļuvuši priekš buržuāzijas par veikala lietu. Buržuāzija jūtas tik spēcīga, ka viņa var daļēji atmaskoties, un nav nekāds brīnums, ja viens no tautiskās lietas stutētājiem — Kalniņš atklāti uzstājas par to, ka latvjiem nepieciešamas šķiras, jo sevišķi aristokrātija. Dziļās pārmaiņas, kuras bija notikušas latvju nacionālā atsvabināšanās kustībā, varēja palikt uz brīdi apslēptas, un viens otrs inteliģents vēl ilgi skandināja tautiskās lietas zvārguļus, nemanīdams, ka no «viskopus» ideāliem sabiedrība ievirzās arvien asākās šķiru interešu pretišķībās, ka sen jau sākusies šķiru sadursme pašu mājās. Tikai jaunstrāvnieki laikā uztvēra radušās attiecības un, uzstādamies pret tautisko viskopu lietu, ar saviem cīņas aicinājumiem veicināja strādniecības atsvabināšanos no buržuāzijas (arī tautiskās) vadonības.

Noslēdzot domu, minēsim tautiskās kustības progresīvās un negatīvās parādības.

Progresīvie momenti: 1) latvju zemniecības tendence atsvabināties no muižniecības saimnieciskās atkarības, iznīcinot feodālās iekārtas attiecības; 2) beztiesīgo iedzīvotāju slāņu cīņa pret vācu politisko virskundzību; 3) cenšanās pacelt kulturālības ziņā zemāk stāvošo sabiedrības daļu. Jo sevišķi spilgti pirmo tautiskās kustības laikmeta cīnītāju darbs noritēja kultūras laukā. Varam

minēt mēģinājumus nokārtot skolu jautājumu, atsvabinot skolu no cittautībnieku jūga, literatūras, laikrakstu izdošanu, tautas garamantu krāšanu, cīņu pret kārklvācietību.

Kustības negatīvās puses: 1) šķiru pretišķību aizmaskošanas mēģinājumi; 2) tuvie tautībnieku sakari ar slavofiliem un cenšanās sakausēt latvju tautu ar «pareizticīgo Krieviju»; 3) paviršie, mazsekmīgie latvju pagātnes pētījumi un nezinātniska balstīšanās uz leišu pagātni, pēc kuras parauga tiek radīta latvju cilts pagātne — mitoloģija; 4) «brīvo» latvju cilšu meklēšana vēsturē; 5) mākslota tieksme atdzemdināt senču paražas, apģērbu; 6) nerevolucionāri cīņas paņēmieni, kā petīciju, lūgumrakstu sūtīšana «Visžēlīgajam Monarham» (skat. Kaspara Biezbārda sastādīto padevības jūtu adresi 1863. g.) — «бунт на коленях».

Sudrabu Edžus nāk sakaros ar vienu otru tautiskās kustības laikmeta darbinieku. Ausekli viņš sastapis pirms iestāšanās seminārā. Madlienas draudzes skolā pie skolotāja Romana grupējušies arī daudzi citi tā laika sabiedriskie darbinieki. Ar semināra dzīvi, kā jau redzējām, rakstnieks ne visai apmierināts. Tikai pamazām rodas dzīvākas, biedriskākas attiecības pašu semināristu vidū, zināmu apmierinājumu var atrast semināra bibliotēkā, tomēr visa tā nepietiek, un semināristi meklē un nodibina ciešus sakarus ar ārpasauli.

Par pulcēšanās centru kādu laiku noderējusi Rīgas Latviešu biedrība («māmuļa»), kuru apmeklē sabiedriski aktīvākie semināristi, neraugoties uz administrācijas noliegumiem un pat vajāšanām. Teit arī nākošie tautskolotāji dabū iepazīties ar tautiskās kustības tā laika vadītājiem un idejiskā virziena nospraudējiem, kā Dīriķi, Kalniņu, Ādolfu Alunānu, Tomsonu, Grīnberģi, Lapas Mārtiņu u. c. Sabiedrībā valdošās tautībnieku idejas atstāj zināmu iespaidu uz jaunatni — viens otrs no semināristiem kļūst par tautībnieku ideju piekritēju, un arī Sudrabu Edžus zināmu laiku atrodas tautībnieku iespaida varā. Semināristi kolektīvi izraksta grāmatas, piem., «Pagalmu», Māteru Jura rediģēto «Baltijas Zemkopi», seko jaunākām parādībām, notikumiem latvju sabiedriskā dzīvē.

Sudrabu Edžus piedalījies II, III un IV dziesmu svētkos. Viņš jūsmo līdzi pārējiem par tautiskiem ideāliem, senču apģērbiem, paražām, dziesmām. Viņš sevi ierindo tā laika īsto latvju patriotu vidū. Reizē tomēr aug jau tanī laikā Sudrabu Edžus naids pret baroniem un mācītājiem. Noliedzot vācietību, cīnoties pret muižniecību, latvju inteliģence, pēc Sudrabu Edžus apliecinājuma, sajutusi manāmas simpātijas pret krievu tautu un slāviem vispār.

Ņemot vērā vispārējo laikmeta raksturojumu un Sudrabu Edžus līdzdalību tautiskā kustībā, nav nekāds pārsteigums, ja ap 1880. gadu parādās dzejoļi un dziedājumi, kuru pamatā tautībnieku idejas. Jau no virsrakstiem redzam, kādas domas strāvo

nākošā rakstnieka galvā: «Imanta un Āīta», «Līgavas svētki» (1884), «Gudmina sapnis». Raksturīgi, ka pēdējais dziedājums radījis zināmu interesi toreizējā inteliģencē. Braucot caur Maskavu uz Ufu, Sudrabu Edžus iegriezies pie Brīvzemnieka, kurš uzmudinājis to gatavoties uz iestāšanos universitātē un tanī nolūkā ķerties pie latīņu valodas studijām, ko arī rakstnieks izdarījis, līdzko nobraucis Ufā. Pie Brīvzemnieka Sudrabu Edžus iepazīstas ar «Austruma» redaktoru Velmi, kurš uzaicina līdzstrādāt «Austrumā». Pateicoties šādiem ierosinājumiem, viņš Ufā saraksta jaunus darbus tautiskā garā, kurus nodrukā «Austrumā». Šinī laikā uzrakstīti «Ķeistuta loms», «Lietavas virsaitis» (1885).

Laikā, kad tiek drukāti Sudrabu Edžus lielākie episkie dzejojumi, Latvijas sabiedriskā dzīvē notiek jauni sastrēgumi, rodas lūzumi. Nošķirošanās, šķiru attiecību saasināšanās norisinās ātrākā tempā, nekā to sākumā varēja paredzēt. 90. gados buržuāzija jau atklāti uzstājās kā šķira. Labākais pierādījums tam — Kalniņa uzskati par to, ka cīnīties pret vācietību būs iespējams vienīgi tad, ja latvju tauta spēs nostādīt muižniecībai pretī savu aristokrātiju. Tanī pat laikā pieaug arī proletariāta spēki, iesākas cīņa starp proletariātu un buržuāziju. Cīņas rezultātā tautiskā viskopus lieta šķobās pamatu pamatos. Šādos apstākļos klusajā Latvijas sabiedriskā dzīvītē ieplūda jaunas idejas. Pretēji tautiskai kustībai izauga progresīvi demokrātiska kustība, kura pamazām pārauga revolucionārā masu kustībā zem marksistiskās teorijas iespaida. «Jaunā strāva» ārdīja pamatos tautībnieku nodibināto ideju pasauli. Tautiskās viskopas ideju vietā tika stādīts jautājums par šķirām, par šķiru cīņu un par strādniecības uzdevumiem kapitālistiskā iekārtā. Kustības centrā — «Dienas Lapa», kura grupē ap sevi tā laikmeta opozicionāli noskaņotos demokrātiskos elementus no inteliģences rindām, tāpat arī pirmos proletariāta cīnītājus. «Dienas Lapas» idejiskie vadītāji — P. Stučka, J. Jansons, J. Rainis, Fr. Roziņš pieliek visus spēkus, lai saistītu sākušos kustību ar augošās strādniecības masu kustību kā pilsētās, tāpat uz laukiem, lai ievirzītu kustību sociāldemokrātiskās sliedēs. Jaunstrāvnieku vidū pastāvīgs svaigu spēku pieplūdums, literatūrā svaigu domu plūdums. Tautībnieku lēģerī sastingums, tautiskās idejas arvien vairāk nodilst, apvazājas, literatūrā salkanība, apvazāta romantika.

Jaunstrāvnieku kustība nepaiet garām Sudrabu Edžum. Jau agrāk viņš sāk novērot tā laikmeta tautiskās lietas skandinātāju — tautībnieku ideologu prakticismu. Tomēr ne tik drīz viņam izdodas atsvabināties no tautībnieku iespaida. Ap 1890. gadu viņš iepazīstas ar Fr. Roziņu, toreiz vēl Liepājas ģimnāzistu. Notiek tuvāka sadraudzēšanās. Pēc tam Roziņš bieži izbraucis uz Gramzdu, kur pārspriesti dažādi jautājumi. Roziņš ne vienu reizi vien kavējies sarunās pie «jaunās strāvas», runāts arī par tautis-

kās kustības sabrukumu, redzamāko darbinieku idejisku bankrotu. Doku Ata brālis cenšas pierunāt Sudrabu Edžu nodoties marksisma studijām, piegādā pat nepieciešamo literatūru. Nodoties pamatīgākām marksisma ekonomisko mācību studijām tomēr rakstnieks nespēj, trūkst vēl vajadzīgās pārliecības. Tas, kas darīts šinī virzienā, bijis tikai mēģinājums. Jautājums paliek vēl vienkāršāks, kad Doka apgādātās grāmatas paņem lietošanā Pīpiņš. Šāds stāvoklis, papildus vienmuļīgie darba apstākļi Latvijas nomalē, noved pie tā, ka Sudrabu Edžus paliek ārpus «jaunās strāvas» cīņām un sadursmēm. Protams, ka viņš nestāv jaunstrāvnieku apkarotāju lēģerī, līdzīgi Purapuķem, Apsīšu Jēkabam u. c., bet uztur pastāvīgi sakarus ar aktīviem jaunstrāvniekiem. Pat tad, kad Fr. Roziņš pārbrauc uz Tērbatu, viņi neaizmirst viens otru un uztur rakstiskas saites, izmaina domas par degošākajiem jautājumiem.

Minams vēl tas, ka 1894. gadā Sudrabu Edžus nodibina ģimenes dzīvi. Tanī pat laikā viņš nododas nopietnām studijām, gatavojas uz vidusskolas kursa eksāmena izturēšanu, daudz strādā pie latīņu un grieķu valodām. Abitūriju izturēja 1896. gadā. Nopietni domāja par studijām universitātē, tikai ģimenes apstākļi un naudas trūkums traucējuši šī nodoma realizēšanu. Pienāca 1905. gads, un Sudrabu Edžus vēl nebija iestājies universitātē.

«Jaunās strāvas» īsto nozīmi Sudrabu Edžus sācis izprast tikai pēc Jansona uzstāšanās. Jansons nokāvis to sajūsmu, kura mājojusi vēl daudzu tautībnieku galvās. Jo sevišķi liela nozīme Jansona «Domām par jaunlaiku literatūru» bija priekš tiem tautībniekiem, kuri jau atradās ceļa jūtīs un kritiski sāka vērtēt tautībnieku idejas. Sudrabu Edžus dzīve un darbs šinī laikmetā ir meklēšanās, šaubu un nemiera pilns. Vecais dievs vēl nav gāzts, neuzticība un neapmierinātība arvien vairāk iezogas sirdī, tikai jaunās idejas arī vēl nav piesavinātas, atzītas. Daudz Sudrabu Edžus tanī laikā lasījis Ed. Veidenbauma dzejoļus, rokrakstā arī Zvārguļu Ed. Ar Raini viņam iznākusi tuva personīga iepazīšanās pie Roziņa; Raiņa dzeja viņu aizrauj, atstādama dziļu iespaidu. Citādi tas ir ar Aspaziju, kuras darbus viņš neciena. Arī pašas dzejnieces personība viņam bijusi nesimpātiska.

Pirmsrevolūcijas (1905. g.) gadus Sudrabu Edžus, kā jau minējām, pavada Gramzdas skolā mierīgā audzināšanas darbā, reizē ziedojot daudz laika rakstniecībai, ko apstiprina drukāto darbu skaits. Rakstnieks arvien vairāk nodziļinās reālās dzīves parādībās. Pēc savas iekšējās noskaņas vēl tautībnieks, romantiķis, viņš pamazām sajūt, kā dziest un izplēn tautiskās idejas. Raksta vēl dzejojumus tautiski romantiskā garā, bet līdzās strāvo jau reālistiski, pat naturālistiski vilcieni viņa paša darbos. Pēdējais lielākais darbs, kurš sarakstīts tautiski romantiskā garā, ir «Konrāds Vallenrods» (1900). Tanī pat laisā sabiedriski politiskā dzīvē

nobriest svarīgi notikumi, revolūcijas tuvošanās samanāma visgarām, pat Latvijas lauku apstākļos.

Savus 1905. gada revolūcijas laika pārdzīvojumus Sudrabu Edžus tēlojis «Maitas putnos» un nelielā stāstiņā «Petīcijas vēl rakstījāt». Sākumā vienaldzība, skepticisms un kritiska pieeja pie tiem revolūcijas dalībniekiem, kuri galveno vērību piegriež ne tik daudz notikumu iekšējam saturam, kā ārējai pusei. Kā katrā kustībā, arī 1905. gada revolūcijā ir savi Švauksti — ļaudis, kuri pielīdzināmi vēja rādītājam, piemērojas dažādiem apstākļiem. Šādu tipu, kurš ņemts no dzīves tiešamības, rakstnieks arī zīmējis stāstiņā «Petīcijas vēl rakstījāt». Pamazām tomēr rakstnieks tiek ierauts kustībā. Sudrabu Edžus sastop revolūcijā idejiskus cilvēkus, masu kustībā novēro izturētus, noskaņotus cīnītājus.

Sudrabu Edžus nepaliek pasīvā novērotāja lomā, viņš tiek ierauts revolūcijas praktiskā darbā, aktīvi piedalās ne tikai sapulcēs, bet arī muižu varas likvidēšanā, apbraukā kopā ar citiem muižas, izšķir konfliktus, apraksta baronu mantas un tādējādi kļūst pazīstams apkārtnē kā revolucionārs. Reakcijai uznākot, nekas neatliek kā atstāt Latviju, jo pretējā gadījumā Sudrabu Edžum draud daudzu revolūcijas cīņās kritušo liktenis. Pēc 1906. gada 9. janvāra iesākas grūtu pārdzīvojumu posms rakstnieka dzīvē.

No Gramzdas Sudrabu Edžus dodas uz Ufu. No turienes pēc divām nedēļām pārceļas uz Ņižņijtagilu, no turienes aizbrauc uz Sludjenku pie Baikāla ezera, kur kopā ar Irkutskā pavadīto laiku nodzīvo pusgadu. Sibīrijā viņš strādā kā tabeļnieks pie ēku pārziņa Sludjenkas stacijā. Pēc tam atgriežas uz Ņižņijtagilu un, brāļam Arturam pārceļoties uz Permu, aizbrauc tam līdzi. Permā Sudrabu Edžus nodzīvo pusgadu. Tagilā viņš nāk sakaros ar krievu revolucionāru — ekspropriatoru Koļevatovu. Noteiktus uzskatus no sava biedra neizdodas mantot, un Sudrabu Edžus reizē lasa un studē kā sociāldemokrātu, tāpat eseru literatūru. Šajos apstākļos viņam neizdodas novilkt stingru robežu starp divām partijām. Par savu likteni tomēr Sudrabu Edžus jau izšķīries — viņš nedomā locīt ceļus pasaules vareno priekšā un sāk meklēt daudzmaz pastāvīgu darbu ārpus Latvijas. Permā tomēr nav ne mazākās izredzes dabūt darbu. Viņam izdodas sadabūt dažu latviešu adreses pārējās Krievijas pilsētās — viņš sarakstās ar rakstnieku Birznieku-Upīti un inž. Strautmani, kuri aicina pārbraukt uz Baku, un 1907. gada vasarā Sudrabu Edžus pārceļas uz turieni. Permā viņš dzīvo ļoti grūtos materiālos apstākļos, un Birznieks-Upīts izsūta tam ceļa naudu. Baku Sudrabu Edžus apmetas uz dzīvi pie Birznieka-Upīša, pie kam inž. Strautmanis apgādā darbu, un rakstnieks-pedagogs atkal sāk strādāt par tabeļnieku.

Sudrabu Edžum rodas izredze dabūt dziedāšanas skolotāja vietu; pieņemšana tomēr novilcinās, un, cenzdamies nokļūt pedagoģiskā darbā, viņš pārbrauc uz Dagestānu un dabū vietu Kazi-

kumuhā. Ceļā uz darba vietu iepazīstas ar Dagestānas apstākļos iedzīvojušos skolotāju-latvieti Jēkabu Sirmo, priekšā arī skolotājs-latvietis Valdmanis. Par skolotāju Kazikumuhā viņš nostrādā tikai mēnesi, izceļas konflikts ar inspektoru, un, kad skolu priekšniecība pieprasa viņa politiskās uzticamības apliecību, viņš atzīst par labāku doties prom no turienes. Ceļā aptrūkst naudas, ar ko nokļūt atpakaļ Baku. Nākas vairāk kā 200 verstu noiet kājām pa dzelzceļa stigu, līdz beidzot sasniedz Baku. Pēc tam viņu apstiprina par dziedāšanas skolotāju, un nostrādā viņš 11 gadus (в школах совета Съезда нефтепромышленников).

Baku rakstnieks rosīgi piedalās vietējā sabiedriskā dzīvē, organizē skolnieku koncertus, piedalās kā vijolnieks dažādos skolnieku izrīkojumos. Tā kā Baku viens no lielākiem latvju emigrantu centriem tanī laikā, tad šeit arī vērojami latvju sabiedriski politiskās dzīves strāvojumi, idejiskie novirzieni. Baku atrodas tanī laikā Lencmanis, Driega, Ozols (mazinieks), Dāvids u. c., notiek strīdi par dažādiem jautājumiem, kuri iespaido arī pārējo latvju sabiedrības daļu. Daļu no šīs dzīves parādībām Sudrabu Edžus aprakstījis «Maitas putnos». Revolūcijas un vēlāk reakcijas gadi priekš rakstnieka ir vērtīgs ieguvums viņa pasaules uzskata nostiprināšanās ziņā. Viņš sāk saprast patiesos sabiedriskās dzīves dzinējspēkus, mācās izprast šķiru cīņas īsto nozīmi. «Sirsnīgi cilvēki bija revolūcijā,» saka Sudrabu Edžus. Vajadzēja tomēr pārdzīvot reakciju, lai redzētu pārvērtības, kuras notika ar vienu otru revolūcijas līdzgājēju. Tomēr bija daudz to, kas ar apbrīnojamu izturību un neatlaidību turpināja cīņu pret patvaldību. Arī Sudrabu Edžus paliek uzticīgs 1905. gada revolūcijas principiem. Tā no tautībnieka viņš bija kļuvis par revolūcijas kareivi. Viņa cīņas ieroči nav politika — ar rakstnieka spalvas palīdzību viņš cenšas uzturēt spirgtus protesta un nemiera dīgļus nomāktajos darbaļaudīs.

Arī imperiālistiskā kara laiku Sudrabu Edžus pavada Kaukāzā. Nepolitiķi kļūst par politiķiem, latvju rakstnieku buržujiski nacionālistiskais spārns saceļ nedzirdētu patriotisma traci latvju literatūrā. Sudrabu Edžus paliek ārpus šī ņudzekļa, viņš vēro to postu, kuru darbaļaudīm nes karš. Pienāk Februāra revolūcija. Baku, tāpat kā visgarām, karogu mežs, mītiņi, dziesmas, vispārēja sajūsma. Protams, ka Sudrabu Edžus atdzīvojas pēc gadiem ilgās reakcijas žņaugiem. Bet Februāra revolūcijai seko Oktobra uzvara, proletariāta diktatūras pasludināšana Krievijā. Arī Baku vara nāk revolucionāru-lielinieku rokās. Tad, kad daudzi jūsmotāji revolūcijas sākumā pārmetās kontrrevolūcijas pusē, Sudrabu Edžus paliek kopā ar lieliniekiem, stājoties tuvākos sakaros ar lielinieciskām organizācijām, veicina proletāriskās revolūcijas nostiprināšanas darbu. Uzglabājusies Fr. Roziņa vēstule rakstniekam, rakstīta 30. jūlijā 1918. gadā:

Mīļo biedri!

Biju tīri pārsteigts, saņemdams šorīt Tavu vēstuli. Zināju gan, ka Tu kaut kur Kaukāzā dzīvo, bet nezināju, kurā pusē barikādei Tu stāvi pēc Oktobra revolūcijas. Tagad liels prieks dzirdēt, ka varu apsveikt Tevi kā mūsējo. Pats par sevi saprotams, ka Tev te, Maskavā, darba netrūktu. Skolotāju mums vajadzīgs, un rakstnieku mums vajadzīgs un oratoru, un propagandistu ar zināmu autoritāti un cienīgu izskatu. Tikai tas gan man jāatgādina, ka Kaukāzijas vīna te nav, nedz arī konjaka, ne kaut kāda cita garīga un garu pacilājoša iebaudāma līdzekļa. Bez tam nezinu, vai tagad Tevi Baku biedri gribēs laist projām, jo nupat vakar saņēmu ziņu, ka turienes deputātu padomē mūsējie palikuši mazākumā un pretinieki dabūjuši 30 balsu lielu vairākumu. Ja tā, tad skaidra lieta, ka nelaiķa cara mīļie «sabiedrotie» paspējuši nopirkt vienu daļu agrāko soveta piekritēju un tātad vecajiem, pārbaudītiem, nenopērkamiem darbiniekiem tur jāpaliek savās sarga vietās un jāglābj, kas vēl glābjams. Ir jau gan iespējams, ka lietas būs atkal labojušās, līdz šij vēstulei Tavās rokās nonākot. Vai atkal viss būs pazaudēts. Vienā vai otrā gadījumā zini, ka mēs, maskavieši, ja mēs vēl būsim pie dzīvības, varam vienmēr lietot biedrus, kas grib un spēj ar rokām vai galvu strādāt padomju iekārtas un sociālās revolūcijas labā.

Ar biedra sveicienu

Tavs Fr. Roziņš.

No šīs vēstules redzam, kurā pusē barikādei atrodas Sudrabu Edžus. Pārbraukt uz Maskavu tanī brīdī neizdodas. Pēc tam notiek dažādu valdību maiņa Kaukāzā, un rakstnieks pazaudē katru cerību izkulties laukā no Kaukāza. Viņš nokļūst Nuhā, Kaukāza kalnos, Azerbaidžānā, un 1919. gadā teit strādā kā vācu valodas pasniedzējs ģimnāzijā. Darba apstākļi musavatistu laikā ļoti grūti, pastāvīga badošanās, slapstīšanās zem cita vārda, slimības, līdz beidzot ar tīfu nomirst viņa dzīves biedrene. Pēc tam vienu gadu Sudrabu Edžus nostrādā reālskolā Saljanos, arī kā vācu valodas pasniedzējs. Pie nacionālistu valdības Sudrabu Edžus darbojas zem Sirmā vārda. Kad beidzot Kaukāzā nostiprinās lielinieku vara, rodas iespēja aizbraukt no Kaukāza. Viņš atstāj Kaukāzu kopā ar daudziem citiem emigrantiem un imperiālistiskā kara bēgļiem. Sudrabu Edžus 1920. gadā ierodas Maskavā un strādā kā vācu valodas pasniedzējs Pokrovska strādfakā. Dzīves apstākļi tanī laikā Maskavā smagi: dzīvokļu krīze, slimības, aukstums, bads. Tanī pat laikā notiek plaša bēgļu aizplūšana uz Latviju; arī Sudrabu Edžum iespējams aizbraukt, arī viņam pie zināmiem apstākļiem var uzsmaidīt labākas dienas Latvijas bur-

žuāzijas kalpībā. Tomēr Sudrabu Edžus cieš badu, trūkumu, aukstumu, pārcieš drudzi un paliek Padomju Krievijā, paliek tādēļ, ka tā ir strādnieku un zemnieku Krievija — revolūcijas zeme.

No Maskavas 1921. gadā Sudrabu Edžus pārceļas uz Pleskavu un darbojas «Spartaka» izdevniecībā, tulko no poļu valodas Luksemburgas un Marhļevska darbus un strādā kā korektors. Pēc tam viņu aicina pārbraukt uz Ļeņingradu, kur viņš strādā kādu laiku kā vācu valodas pasniedzējs Rietumtautu komunistiskās universitātes Ļeņingradas nodaļas latsektorā. Reizē viņš iestājas Ļeņingradas Valsts universitātē un nododas valodu studijām. Klimats neļauj viņam uzturēties Ļeņingradā, un viņš pārbrauc atpakaļ uz Pleskavu, strādā izdevniecībā un pēc tam darbojas kā audzinātājs Stučkas skolā, 1924. gadā Latvju izdevniecība aicina viņu uz Maskavu. Teit viņš kādu laiku strādā kā korektors, reizē nododamies literāriskam darbam, līdz beidzot rodas iespēja ziedot visu laiku iemīļotam darbam — rakstniecībai.

Šinī gadā paiet 75 gadi no rakstnieka dzimšanas dienas, 55 gadi no viņa pirmo darbu parādīšanās atklātībā. Svarīgākais ir tas, ka šī bijušā tautībnieka jubileju svinēsim šeit, Padomju Krievijā — darbaļaužu valstī. Sudrabu Edžus jau sen sarāvis saites ar buržujisko Latviju, kļūdams par aktīvu sociālistiskās tēvijas celtniecības līdzdalībnieku. Par Sudrabu Edžu Latvijā fašisti melš visādas aplamības. Viņa darbi no plašām darba tautas masām noslēgti aiz politizspiedzes atslēgām. Sudrabu Edžus vārdu nelietīgi ir vazājuši arī sociāldemokrātu līderi. Kādreizējais mazinieciskais žurnāls «Domas» rakstīja: «Vairums gadus atpakaļ notikušās sarunas viņš var gandrīz vārdu pa vārdam atstāstīt. Uz šādiem novērojumiem dibinās Sudrabu Edžus stāsti, jo viņš nav grāmatu cilvēks. Viņš lasa samērā maz, bet gan dzīvo, viņa pārdzīvojumus ierosina vispirms pati dzīve.»*

Tiešām, Sudrabu Edžum lieliska atmiņa, viņš savus stāstus un dzeju cieši jo cieši saista ar piedzīvojumiem, ar reālo dzīvi, bet vai tas ir pierādījums, ka rakstnieks «nav grāmatu cilvēks, viņš lasa samērā maz»? Šādu apgalvojumu apstrīdam ne tikai mēs; citēšu pāris rindiņu no Teodora Zeiferta kritikas par Sudrabu Edžu, kura rakstīta vēl 1903. gadā. Konstatēdams to, ka Sudrabu Edžus pārvalda poļu rakstu valodu, Teodors turpina: «Viņš var lasīt rakstus arī citās dienvidslāvu valodās. Viņš tātad uzlūkojams par labāko slāvu literatūru pazinēju starp latviešiem un visspējīgāko un saprātīgāko vecākās slāvu dzejas pārdēstītāju latviešu literatūras druvā.»** Tas, ko Goba, tagad dievturības sludinātājs Latvijā, ņemas iegalvot lasītājiem, ir paviršības un nezināšanas auglis, — Sudrabu Edžus bez oficiālās augstskolas

* «Domas», 1925, Nr. 1, 33. lpp.
** «Austrums», 1903, Nr. 2, 92. lpp.

izglītības pieskaitāms pie izglītotākiem latvju rakstniekiem, arī Latvijā dzīvojošos neizslēdzot. Sudrabu Edžus svabadi pārvalda sekojošās valodas: latvju, krievu, vācu, poļu, čehu, franču, grieķu, latīņu, vecslāvu, sanskritu un pa daļai leišu. Viņš pietiekoši iedziļinājies attiecīgu tautu literatūrā, nerunājot nemaz par krievu, poļu, vācu un dažu mazāku slāvu tautībiņu rakstniecībām.

Būdams kādreiz sajūsmināts tautībnieks, Sudrabu Edžus tomēr ar visu savu dzīvi ir pierādījis, ka viņš visos apstākļos — mietpilsoniskās psiholoģijas ārdītājs. Nemiera un protesta gars atbalsojas katrā viņa sadursmē ar apkārtni, pastāvīgi viņš meklē atrast patieso, īsto mākslotības un lišķības vietā. Vizuļa dotais Sudrabu Edžus kā cilvēka raksturojums ir sekojošs:

«Viņa rakstura zīmīgākā īpašība ir, ka viņš to runā un dara, ko domā. Viņš ir stipri «liels» cilvēks. Pasaules mantas un dzīves labklājības vergs viņš nekad nav bijis. Viņš nekad un nekur nav baidījies teikt acīs taisnību, kaut arī pašam tādēļ būtu jācieš: viņam viena alga, ko par viņu domā, ko dzīves «smalkajie» no viņa tur, — viņš dzīvo tā, kā viņa dzejiskā daba to prasa, un ar visu sparu griež krūti tam pretī, pret ko viņa prāts ar riebumu saceļas.»*

SUDRABU EDŽUS PAR MĀKSLU, SEVI PAŠU, LATVIJU U. C.

Sudrabu Edžus rakstījis stāstus, dažāda garuma episkus dziedājumus un liriskus dzejoļus. Tie ir galvenie rakstnieka izteiksmes veidi. Kādreiz viņš mēģinājis strādāt pie drāmas, bet šo nodomu drīz vien atlicis. No Sudrabu Edžus tulkojumiem minami šādi: Ad. Mickeviča «Veļi», «Krimas sonātes», daļa no «Konrāda Vallenroda» un dzejoļi, Antona Malčevska «Marja», Juliusa Slovacka «Mintauts», Senkeviča «Krustneši», Marijas Konopņickas dzejoļi no poļu valodas. No čehu valodas tulkoti Verhļicka, no leišu — Donelaiša dzejoļi, no slovaku — Vajanska, no franču — Renē Bazīn darbs «Viņš uzmodināja tiem upi». No krievu valodas Sudrabu Edžus atdzejojis Ļermontova, Puškina, Delviga dzejoļus un, starp citu, tulkojis Žukovska «Marijas birze». Reakcijas laikā Kaukāzā tulkojis Čehova, Gogoļa un Garšina darbus. Bez tam minami daži Sudrabu Edžus darbi par pedagoģijas un valodniecības jautājumiem, īsas piezīmes par dažiem poļu rakstniekiem; poļu valodā viņš uzrakstījis arī apcerējumu par latviešu literatūru, kurš nodrukāts Viļņā poļu žurnālā *«Kurijer niedzielnij»* divos numuros, un garāku ceļojuma aprakstu par Lietuvu. Ir vēl viens otrs mazāk nozīmīgs darbs. Šajos darbos pagrūti atrast kaut ko, kas rādītu autora principus kā mākslinieciskās radīšanas darbā, tāpat sabiedrisko jautājumu atrisināšanā. Protams, ka ir darbi, kuros at-

* «Apskats», 1902, 9. lpp.

rodam daudz autobiogrāfiska materiāla. Šādi darbi ir «Pēteris Kains», «Dzirnekļi», «Dzīves klintis», «Vecā režīma lāstā», «Petīcijas vēl rakstījāt», «Maitas putni». Gandrīz visi kritiķi norāda uz «Atmiņām par divām dzimtām, veco Dūdaku, skroderi Dzelmi un mani pašu» kā uz autobiogrāfisku darbu, meklē šeit biogrāfiskus materiālus. «Atmiņās» autors nav tēlojis sevi, vienīgi vecais Dūdaks ir bijis viņa labs draugs, un dabas skati ņemti no tām vietām, kuras kādreiz rakstnieks tuvāk pazinis. Stāstos un dzejojumos dzejiskos tēlos ieaustais autobiogrāfiskais materiāls tomēr jāuzlūko kā materiāls, kurš savijas ar fantāzijas radītām situācijām un notikumiem. Tamdēļ šinī vietā apstāsimies pie dažiem jautājumiem, kurus man izdevies ja ne pilnīgi noskaidrot, tad vismaz ierosināt, strādājot pie Sudrabu Edžus biogrāfijas. Šie materiāli iegūti vai nu sarunās, vai sarakstoties ar Sudrabu Edžu un lielā mērā sekmē viņa māksliniecisķās radīšanas procesa izpratni. Ar autora atļauju dažus no viņa domugraudiem tad centīšos šeit apskatīt.

Par mākslu, viņas nozīmi Sudrabu Edžus izsakās vienkāršos vārdos, kas ne ikreiz vērojams pie māksliniekiem un mākslas cienītājiem: «Mākslai jābūt nevis kundzei, bet kalponei, zināms, skaistai, spodrai, nesamaitātai. Māksla nav dēļ mākslas, bet ir līdzeklis darīt viegli pieejamas laikmeta idejas un centienus.» To, ko buržujiskie mākslinieki, ideālistiskās filozofijas piekritēji, cenšas apstrīdēt, reizē gan nododami savu mākslu valdošās šķiras kalpībā, to Sudrabu Edžus jo sevišķi pastrīpo. Protams, ka pie šīs pārliecības rakstnieks, kurš audzis tautiskā romantisma laikmetā, varēja nonākt vienīgi garākas pārdomas ceļā, stājoties tuvākos sakaros ar strādniecību.

«Literatūra manāmi attīstās,» vairākus gadus atpakaļ rakstīja Sudrabu Edžus par Latvijas mākslu, «lai gan ne proletāriskā virzienā. Domu brīvība pilnīgi apspiesta.» Tas bija labi sen pirms fašistiskā apvērsuma, kad līdzās buržujiskai rakstniecībai varēja publicēt savus darbus arī revolucionāri rakstnieki. Ulmaniskais apvērsums laupījis pat darbu nodrukāšanas tiesības katram progresīvākam rakstniekam. Sudrabu Edžus pārliecība, ka ražīga un veselīga literatūra uzzels Padomju Latvijā, piedaloties daļai rakstnieku no vecākās rakstnieku paaudzes. Protesta mītiņā pret balto teroru Baltijas valstiņās 1925. gadā Sudrabu Edžus pievienoja protestam savu balsi un lika priekšā nosūtīt solidaritātes apsveikumu Baltijas valstiņu politiskiem ieslodzītiem. Tāpat viņš lika priekšā izteikt dziļu sašutumu pret mazo tautiņu proletariāta un zemniecības apspiedējiem un bendēm un aicināt Latvijas, Lietuvas, Igaunijas un Somijas cīnītājus-proletāriešus nepagurt un izturēt, kamēr piesteigsies palīgspēki. «Lai dzīvo Padomju Latvija! Lai dzīvo Padomju Baltija!» beidza savu runu Sudrabu

Edžus.* Protams, ka Latvijas «kulturālie» kritiķi noklusēja šo faktu, līdzīgi tam, kā tas bija divdesmit gadus atpakaļ, — latvju sabiedrībai šie kritiķi zina pastāstīt tikai to, ka Sudrabu Edžus uzrakstījis dzejojumus «Ķeistuta loms» un «Kā Petrs izlīga ar Mozu».

Uz jautājumu, kādas ir rakstnieka domas par latvju padomju rakstniecības stāvokli un tālākās attīstības izredzēm Padomju Krievijā, viņš atbildēja: «Latvju rakstniecība tikai tad varēs zelt Krievijā un tikai tad viņai būs nozīme, kad plašās kolonistu masas sāks par viņu interesēties.» Ir pagājis labs laiks no šī Sudrabu Edžus paredzējuma. Mūsu rakstniecības kadri ir paplašinājušies, literatūras produkcija padziļinājusies. Neapšaubāmi ciešākas ir kļuvušas saites starp rakstniekiem un lasītājiem, un tomēr arī šodien mūsu priekšā stāv lielais uzdevums — kļūt par patiesiem strādnieku un kolektīvistu rakstniekiem. Dzīve joņo uz priekšu tik straujiem tempiem, ka tagad jau nenākas runāt par to koloniju, kuru turēja vērā rakstnieks, kad runāja par mūsu rakstniecības uzdevumiem. Vecās kolonijas vietā izaugusi jauna — kolektīvo saimniecību pasaule.

Padomju Republikas Savienības sasniegumi — miljonu ārzemju strādnieku uzmanības centrā. Katrs patiess vārds par to, kas notiek Padomju Krievijā, ir jauna nagla starptautiskās buržuāzijas zārkā, tāpēc arī krīt svarā Sudrabu Edžus rakstnieka-revolucionāra aktīvā SPRS līdzcīnītāja pozīcija. Daudz spilgtu, siltu vārdu par sociālisma zemi ir teicis kādreizējais romantiķis — tautībnieks, sirmais tautas dzejnieks Sudrabu Edžus.

Daži raksturīgi momenti no Sudrabu Edžus literāriskā darba paņēmieniem un paražām. «Bagātākais laikmets gadā priekš māksliniecisķās radīšanas ir rudenī, lielāko tiesu septembris: inspirācija (iejūsma) rodas pēc tam, kad pabijis mežos, upmalās, laukos, kad rudens saule noslēpusies aiz mākoņainām debesīm. Ne katrreiz pārdzīvojumi ir vieni un tie paši. Ja viegla, patīkama vispārējā sajūta, rakstnieks raksta pantmērā ar atskaņām, ja smaga — tad prozu. Garāku darbu noapaļojums nav izskaidrojams tikai ar inspirāciju, pirmsajūtu, radīšanas procesam jātiek pagarinātam — «inspirācija taču atstāj iespaidu, jūtas tāpat atceramas, pat pārdzīvojamas otrreiz, lai gan, zināms, mazākā mērā (dusmas, īgnums, prieks utt.).» Domāju, ka šiem nedaudziem norādījumiem par to, kā rada dzejnieks, sava nozīme pie darbu pareizas novērtēšanas. Ka tas tā, to liecina Sudrabu Edžus domas par lielpilsētu:

«Pret lielpilsētu es nesajūtu nekādas sevišķas intereses — ne viņa traucē mani darbībā, ne ierosina. Un, ja ierosina, tad drīzāk negatīvi («Šausmu bakhanālija»). Uzaudzis uz laukiem, es mīlu mežu, upes krastus un līčus. Ne dzīve pilsētā, bet uz laukiem man pazīstama un, kā saka, pieaugusi pie sirds jeb, pareizāk, saaugusi

* «Krievijas Cīņa», 1925, Nr. 26.

ar viņu. Es nemīlu pilsētas šaurumu, nervozo troksni, smirdošo gaisu, jo nevaru. Nemīlu arī fabrikas, lai arī citi tām dzied augstas slavas dziesmas. Fabrikas smird pēc strādnieku sviedriem un asinīm, tur strādnieki tikuši izmantoti, tur cietušas sievas un bērni, kā to rāda Markss savā «Kapitālā». Nesaprotu, kā var kapitāliskām fabrikām dziedāt augstas dziesmas un viņu dēļ sisties krustā. Ja pilsētu kādreiz varēs mīlēt, tad tā būs nākotnes pilsēta, nevis ar debesskrāpjiem iekšā gaisa šķidrumā, kur mazāk skābekļa, bet ar mājiņām priekš strādniekiem kokos, puķēs, svaigā gaisā, tālu no fabrikām. Un tās nebūs arī tagadnes smirdošās, neglītās ēkas, bet gaišas pilis, kur strādnieks nenodzīs savu spēku. Ļeņingradas «skaistākās ielas» ar saviem «krāšņiem namiem» mani atbaida, bet nepievelk. Maskavā man vairāk tīk nomales nekā Tveras iela. Un, kad arī skatos no pilsētas nomales uz apkārtējiem mežiem, tad man liekas, ka man dod niecīgu nabaga dāvaniņu. Pat pilsētas tuvā apkārtne man šķietas atronamies to akmens kaudžu un spraugu gūstībā. Visām skolām vajadzētu atrasties uz laukiem, milzīgos parkos, ja jau nevar šķirties no pilsētas. Cilvēkam vajag iekarot vairāk gaisa un gaismas — saules gaismas — un justies nesaspiestam.»

Mainās laiki, mainās cilvēki. Vecās — kapitālistiskās fabrikas vietā ir izaugusi jauna — sociālistiska, ar jaunām attiecībām, jauniem cilvēkiem. Darbs sociālistiskā fabrikā kļuvis par goda lietu priekš miljoniem. Arī vecās pilsētas pārveidojas proletariāta diktatūras zemē. Tāpēc arī nav nekāds brīnums, ja kapitālistiskās pilsētas un kapitālistiskās fabrikas nīdējs — rakstnieks Sudrabu Edžus par savu dzīves vietu ir izvēlējies sociālisma zemes galvaspilsētu Maskavu, ja pamazām viņš atbrīvojas no saviem «lauciniecīskiem» noskaņojumiem.

Vai Sudrabu Edžus varējis pilnīgi ziedot sevi literāriskam darbam? Teit pirmajā vietā stājas materiālais jautājums. Pastāvīgi bijis jādomā par eksistences minimumu. «Strādāju «maizes darbu», brīvdienās staigāju pa mežiem, peldējos, botanizēju, lasīju un lasu, cik iespējams, oriģinālā cittautu rakstniekus, nodarbojos ar matemātiku, valodniecību . . .» Literāriskais darbs stāvējis arvien otrā vietā, viņš rada «visai nenoteiktos laikos — dažreiz vienu otru stundu. Garākas pauzes (dienas, nedēļas, mēneši), reizēm caurām dienām no rīta līdz vakaram, naktīs.»

Tikai SPR Savienībā Sudrabu Edžum radusies iespēja pilnīgi nodoties literāriskam darbam.

ROMANTISMS SUDRABU EDŽUS DZEJĀ

Parastie biogrāfiski kritiskie apskati par Sudrabu Edžu viņa darbus grupē pēc izteiksmes veidiem. Tā, piemēram, biogrāfiskiem datiem seko vai nu episkās vai liriskās dzejas iztirzājums un bei-

gās stāstu apskats. Šāda pieeja pie Sudrabu Edžus darbiem noraidāma, jo parasti šādos apcerējumos tiek saraustīts rakstnieka idejiskās un mākslinieciskās augšanas process, pilnīgi neiespējami rādīt rakstnieka idejisko un mākslinieciško pārveidību, mākslas darbu tēlu bagātību, spilgtumu, tāpat zināma laikmeta sabiedrisko šķiru domu un jūtu atspoguļojumu rakstniecībā. Māksla, literatūra, mākslas tēli stāsta mums par veselu sabiedriskās attīstības laikmetu iekšējām pretišķībām, sadursmēm, konfliktiem. Ja sametam tautiskā laikmetā veidotos tēlus kopā ar tiem tēliem, kuri radušies pēc 1905. gada revolūcijas, tikai aiz tā iemesla, ka šie tēli atrodami rakstnieka stāstos, kā vienam otram iepaticies vērot to, par cik rakstnieks gājis uz priekšu stāstu formas ziņā, tad, dabiski, rodas liela neskaidrība. Mūsu uzdevums vērot rakstnieka mākslinieciskās augšanas tekas laikmetu maiņās.

Ar dzejošanu Sudrabu Edžus nodarbojās, atrazdamies vēl seminārā. Viņa pirmie dzejoļi drukāti ap 1880. gadu. No šādiem dzejoļiem minami «Lakstīgala» un «Nakts klusums», dzejolis, kurš uzrakstīts, pieturoties pie Ļermontova parauga un nodrukāts «Baltijas Zemkopī» 1880. gada gājumā.

Kalnu gali klusu
Miglas segā snauž;
Visiem saldu dusu
Klusā nakts atnes.
Dienas darbs ir beidzies,
Viss jau apklusis;
Viss pie miera steidzies,
Kas bij piekusis.

Nedrošiem iesācēja vilcieniem uzmestas rindiņas, nelīdzena, nenogludināta forma. Nākošie gadi bagātāki uzrakstīto dzejoļu daudzuma ziņā. Tomēr arī šajos dzejoļos maz īpatnības, lielais vairums no viņiem uzrakstīti vai nu tieši pēc Ļermontova, Heines, Delviga u. c., vai zem stipra svešu paraugu iespaida. Kā jau pie iesācēja-liriķa, arī Sudrabu Edžus dzejā pacelts jautājums par dzejnieku un viņa uzdevumiem. Šādai problēmai rakstnieks veltījis garu dzejoli «Dzejnieks» (1884), kurā rāda sapņotāju cilvēku pie trakojošas jūras.

Kur jūrą viļņus laista
Un elementi krāc,
Tur tevi velk un saista
Tavs nemierīgais prāts.

Ļaudis pazemo dzejnieku, tad viņš dabū asu vārdu bultu, kura spiežas ļaužu sirdīs, lai patiesību iz tumsas gaismā nestu. Ļaudis to nesaprot un dzen prom iz sava vidus.

Kas tavā sirdī dūra,
Tiem tagad esi svešs.
Tev biedri drūmā jūra
Un vētras, tumšais mežs.
Tik viļņi tavas jūsmas
Un tavas domas prot.
Tik bangu niknas drūzmas
Var atbildi tev dot.

Līdzīga rakstura dzejolis — Delviga «Вдохновение», kuru Sudrabu Edžus ar sajūsmu pārstrādā.

Ne katru brīdi dziesmu gars mums smaida,
Uz īsu brīdi viņš tik zemē nāk.
Zem debess apkārt maldās viņš bez vietas,
Ar nākamajiem laikiem runādams;
No ļaudīm apsmiets, vajāts visās malās,
Viņš godu augstāk ceļ kā citas lietas;
Caur savu slavu ļaudīm spītēdams,
Tas līdz ar dieviem nemirstībā dalās.

Pēc satura citāda rakstura dzejolis ir «Meža tēvs un bārene», kurš uzrakstīts 1882. gadā. Blakus dabas aprakstiem teit rādīts bārenes liktenis.

Ziemas nakts. Iekš bālas krēslas
Egļu gali sniegā spīd,
Un no zariem baltas pārslas
Lēni lēni zemē krīt.
Sudrabspodrie mēness stari
Bālu gaismu lejā sūt';
Kuplos kokos putnu bari
Siltu mājas vietu jūt...

Pa ceļu iet vientule bārenīte, kurai māte jau sen mirusi, pamāte to aizdzen. Nav neviena, kas pieņemtu un noglāstītu meiteni, apkārt dzirdami vienīgi drūmi vēji.

Sniega māte zvaigznes kaisa,
Dimantkrāsas visur mirdz,
Bārenei tā gultu taisa,
Līdzcietīga viņai sirds.

Meitene aizmieg sniega mātes klātajā gultā. Sniega māte nober vēl to ar baltiem ziediem, vējiņš novēl tai vieglu dusu:

Vairs tev bēdām nebūs pīties —
Mīkstu guļu dāvā sniegs;
Ļaunu ļaužu nav ko bīties
Tur, kur smaida mūža miegs.

Tās ir raksturīgākās vietas Sudrabu Edžus pirmajos dzejoļos. Viņš strādā zem literārisku paraugu ierosinājumiem, dzied vēl par raganām, nārām, meklēdams tekas, pa kurām nogriezties savā

turpmākā darbā. Ar 1884. gadu sākam manīt Sudrabu Edžus patstāvības pastiprināšanos vielas izvēles ziņā. Jaunie motīvi ieskanas sakarā ar tautiskā laikmetā valdošām idejām. Kaut gan tautisko ideju ziedu laiks jau paliek aiz muguras, tomēr tautiskā jūsmošana nav pilnīgi izdzisusi, tam pievienojas tas, ka dzīves tiešamībā dzejnieks neatrod to, par ko stāsta pagātnes teikās, ko apdzied Pumpurs, Auseklis u. c. Tādā kārtā nodziļināšanās leišu pagātnē rakstu studiju ceļā, episkās dzejas paraugi krievu valodā ierosina viņu strādāt pie leišu-latviešu senatnes varoņu apdzejošanas. Pirmie Sudrabu Edžus episkie dzejojumi radušies zem Puškina darbu tieša iespaida, ieturēts pat Puškina dzejas ritms. Pirmā vietā minams dzejojums «Gudmina sapnis» («Baltijas Zemkopis», 1884), kurš nosaukts pat par tulkojumu no krievu valodas.

Zem Lietuvas ozoliem salasījušies leiši «priecīgas dzīres un medības vest». Viņu kunigaitis Gudmins vada medības un dod rīkojumus, «kā viegli pēc sumbriem būs dzīties». Medībās piedalās abi Gudmina dēli — Algerts ar Ķeistutu. Kad varens sumbrs krīt zem Gudmina sitieniem, leišu bars to skaļi apsveic. Plītēšana un dzīres turpinās cauru nakti.

Jau tumsība nozūd, jau gaismiņa svīst,
Bet mednieki dzīrēs vēl kopā;
Tie skandina dziesmas, tiem alutiņš līst
Un miestiņa nepietrūkst stopā.
Tik Gudmins zem ozola domīgs un kluss —
Viņš sapņo par kaušanām, biedriem,
Kas tālu no dzimtenes mierīgi dus
Zem Krievijas vēsajiem niedriem.
Tam prātā nāk dienas, kas zudušas sen,
Kad krievus un vācus tie kāva.

Viņš sapņo par dīvainu nezvēru, tērptu bruņās un dzelžos. Nezvēra gaudošana skan pa visām malu malām. Kad Gudmins uzmostas, viņš griežas pie gudrā «nopietnā burvja», lai tas izskaidrotu sapni un zīmētu Lietuvas turpmāko likteni:

Jel pasaki, burv', kuru pasaule teic,
Tev sveša nav gudrības skola,
Ko laba man nākotne sola?
Kas notiks ar mani, ko debess man spriež?
Kas notiks ar Lietavas tautu?
Šīs lietas man sirdi un dvēseli spiež,
Jel atklāj man nākotnes autu.
Par to tev tiks dāvāta nauda un zelts
Un netrūks nedz mantas, ne slavas.

Uz to burvis atbild:

Mums slavu un cienību dievība sēj,
Mēs kalpojam mākslai par velti.
Jūs neesat tie, kas mums atmaksāt spēj,
No augšienes spēki mums smelti.

Burvis pareģo, ka tanī vietā, kur Gudmins sapņojis, pilsēta plaukšot, kuras vara pieaugšot un slava noskanēšot pa visu pasauli. Pēc teikas nostāsta, Gudmins dibinājis Viļņu, kaut gan vēsturnieki pierāda, ka Viļņa bijusi pirms Gudmina. Par šo pilsētu tad, domājams, arī iet runa.

Bet postu un nelaimi sludinu tiem,
No sentēvu dieviem kas šķirsies.
Caur svešaju mācībām apmānītiem
Kauns, verdzība pretī tiem virsies.

Burvja pareģojumi piepildās. Lietuvas vara pieaug, zem brīvajiem ozoliem skan strauji dziesmas un atkārtojas plītēšana. Tikai tad, kad leiši atkāpjas no sentēvu likumiem, Lietuva nāk zem verdzības spaidiem. Rakstnieks aicina leišu tautu nokratīt tumsības važas:

Nāc cīnies un auglīgu pamatu liec
Tu tautības svētajā druvā,
Nāc dāvātai brīvībai roku jel sniedz,
Kas agrāk tev laupīta kļuva!
No pīšļiem sāc tautības karogu celt,
Lai spožumā jaukā viņš plīvo,
Lai Gudmina pilsēta atkal sāk zelt
Un dzīvināt Lietavu brīvo!

Dzejojumā, kā tas viegli uztverams, svešu paraugu ritms, pantmērs, arī fābula. Mazāk izdevies dziedājums «Imanta un Āīta», nodrukāts tanī pat gadā. Dzejojumā Sudrabu Edžus rāda Imantas atvadīšanās skatu no sievas un bērniem pirms došanās kaujā.

Došos ienaidnieku barā,
Tur, kur karstā, niknā karā
Kaupo svešu zvēru varā
Savus brāļus grūž.

Tautiski romantiskā garā uzrakstīti un tanī pat gadā «Baltijas Zemkopī» nodrukāti dzejojumi «Līgas svētki» un «Kāda dzejnieka piemiņai».

Ar alu un miestiņu vezumi brauc,
Ar zālēm un dzērienu traukiem.
Un ragi un stabules valodas jauc
Ar skaņām un meldiņiem jaukiem.
Zem ozola, Līgaī kur uztaisīts galds,
Krīvs sveicina priecīgus ļaudis;
Tam putojošs miestiņš biķerī salds,
Pie krūtīm viņš pušķus sev spraudis.

Ar dzejojuma «Gudmina sapnis» parādīšanos pāreja no lirikas uz episko dzeju bija nodibināta. Viela priekš apstrādāšanas atrasta. Dzejnieka tieksmi dzejot par Lietuvas pagātni pastiprina Brīvzemnieka, Velmes un citu uzmudinājumi, un gadu vēlāk

(1885) «Austrumā» lasām tādus episkos dzejojumus kā «Ķeistuta loms» un «Lietavas virsaitis».

Pie Prūsijas robežām vienatnē šņāc
Uz pakalnes senlaiku priedes —
Pie kājām tām Baltija rādamās krāc,
Un redzamas kaušanās sliedes.
Tur smiltenī kareivju atliekas snauž,
Tās aukstums ar karstumu balo,
Un bangas tur naidīgi vairogus grauž
Un šķēpus iz kapenēm skalo.

Leišu kaujas slava tālu pazīstama, kauj viņi gan prūšus, poļus, gan arī krievus. Teitoņu mēģinājumi iekarot Lietuvu izbeidzas ar neveiksmēm. Pēc sekmīgām kaujām Ķeistuta karotāji ar bagātīgi piekrautiem vezumiem atgriežas dzimtenē. Straujā kumeļā jāj pats Ķeistuts un domā par savu nākamību — viņam nav pēcnācēja. Pārnākot un ziedojot Praurimā, viņš iemīlas vaidelotē Birutā un aizved to par sievu. Tas ir pret dievu un sentēvu likumiem, un šis Ķeistuta pārkāpums atsaucas uz Lietuvas tālāko likteni. Biruta apraud mirušo Ķeistutu un atgriežas atpakaļ svētnīcā, kur viss izpostīts, noārdīts.

Tik Baltija trako un mutuļus jauc,
Kā saukdama taisnības tiesu,
Un vētra kā neganta plosās un kauc
Ap Birutas nedzīvo miesu.

Nenogurstoši cīņas pret ienaidniekiem turpina Ķeistuta dēls.

Bet Birutas pakalnā valodas plūst
Un sasitas dzērienu kausi,
Tai kareivji mūžīgu piemiņu tur,
Tie skandina varoņu dziesmas;
Un vaid'lotes, sirmgalvjiem plītējot, kur
Uz akmeņa teikšanas liesmas.
Tad piemin tie kaujas, kur kapājās līdz
Ar Ķeistutu tēvijas lietā.

Nāk tomēr pār Lietuvu liktenīgās dienas, krīt viņas varenība.

Ne skaudības vara, ne ieroču spēks,
Ka Lietavas godība nīka,
Bet tautības svētumu nicināt grēks —
Tā verdzības tumsībā slīka.

Biruta aprakta gaida, kad nāks pār Lietuvu labākas dienas, lai veltu no kapa akmeni.

Iz dziļumiem pacelsies vaid'lotes gars
Tai senatnes uguni iedot.
Ap viņu tad pulcēsies varoņu bars
Tai gaismas ieročiem ziedot.

«Ķeistuta loms» ir dzejiskākais darbs no tā laikmeta episkiem dziedājumiem latviešu rakstniecībā vispār. Plašiem, skaidriem vilcieniem zīmēta Lietuvas varenība un krišana. Valoda mierīgi stāstoša, viegli ritoša, kaut arī vietām samanāmi stipri un viegli sataustāmi sveši iespaidi. Tas tomēr nemazina dziedājuma mākslinieciskо vērtību.

Nākošais dziedājums ir «Lietavas virsaitis».

Pa Ukraini tatāri zirgeļus dzen,
Tiem laupījums gadījies cienīgs.
Tāds dižans nav Sarajā* redzēts jau sen.

Pie tatāriem gūstā kritis Lietuvas virsaitis, kurš, soļodams pa stepi, pārdomā, kā atmaksāt tatāriem. Viņu pārsteidz tatāru pātagas cirtieni un draudi.

Iz kausa taps izdreijāts dzeršanas trauks
Par lepnumu valdoņu ciltīm.
«Priekš blandoņiem neklanās Lietavas vīrs,
Par kaunu tam neliešu likums!
Lai nesaka pēcnāču dzimums, ka tīrs
Nav palicis virsaiša tikums.
Kas pakaušus raibāk jums izrakstījis?
Vai atminat Azovas dienu?»

Jau veselu gadu virsaitis atrodas gūstā un gaida nāves spriedumu. Te hans piedāvā tam savu meitu un liek priekšā uzņemties izvadīt tatārus pa Lietuvas mežiem. Arī sieviete uzmudina viņu pieņemt hana priekšlikumu. Viņa dievina leiti, lūdz to palikt kopā ar viņu, kaut gan radusi tikai pavēlēt. Lietuvas virsaitis atkratās no šiem priekšlikumiem un aizbēg. Pārnācis Lietuvā, viņš vada kaujas pret tatāriem.

Un vēlākais leitis ar lepnumu sauks:
— Nu rošaties, tautības draugi!
Jums atveras varonīgs darbības lauks.
Nāc, tauta, un pagātni raugi!
Vai varams tev bezdarba midzeklī snaust,
Kam bijusi vēsture tāda?

«Vijtauts» («Austrums», 1888) uzlūkojams zināmā mērā kā viens no locekļiem dzejojumu ciklā par leišu varoņiem, ar kuru tad uz laiku noslēdzas rakstnieka nodarbošanās ar leišu pagātni.

Nāc, tautieti, manim uz turieni līdz,
Kur pakalnes Ņemona skalo.
Kur draudzīgā saskaņā strautiņš un koks
Par slavenu pagātni čalo.

Vijtauts ir tas, uz kuru vēršas visu skati, kad Lietuvai iestājas grūti brīži. Arī dziedonis stāsta par to, ka vienīgi Vijtauts var glābt Lietuvu. Lietuva glābjama no poļiem.

* Saraja — kādreizējā tatāru galvaspilsēta.

Ar tiesību bija viņš pēdējais zars
No slaveno virsaišu celma.
Kas notika vēlāku? Labāk lai slēpj
To mūžīgā klusuma dzelme.

Ar Vijtautu izmirst varoņu paaudze, un dziedonis skandina dziesmas par Lietuvas postu, šī posta cēloņiem.

Tik dziedonis, ieroci sagrābis, dzied
Par bijušiem laimīgiem brīžiem.
Viņš skandina — aklībai sekojot posts
Uz ātrumā skaitāmiem sprīžiem.
Viņš sērīgi skandina — šķelšanās gars
Ir tēviju nelaimē grūdis.

Kā atbalss no iepriekšējiem dzejojumiem minams «Pēdējais zars» («Austrums», 1886), no kura citēsim kādu spēcīgāku vietu:

Šos priecīgos redzot, sirds lielāka top,
Kas īstena laime, tad protu.
Bet tādiem, kas lielīgi lepnumu kop,
Es labprāt šo mācību dotu:
Jūs, liekēži, domājat vareni būt,
Bet smieklīgi uzpūsti esat.
Bet vienreiz būs laiks, kur pie atbildes sauks,
Kas jūs še par vietniekiem licis, —
Jums bija priekš kopšanas uzticēts lauks,
Kāds labums no viņa gan ticis?

Protams, ka arī liriskā dzejā valdošie ir pagātnes varoņu cildināšanas motīvi. Minami tādi dzejoļi kā «Pie Priedules uz lauka» («Baltijas Zemkopis», 1884), kurā apdziedāti leišu varoņi Vijtauts, Jagailis, husiešu karavadonis Žižka. Pretī varoņu pagātnei stādīta pelēkā tagadne.

Tur tagad drūmīgs leitis
Starp celmiem vagas dzen,
Drīz aizmirsīs pavisam,
Kas zudis viņam sen.
Kas modīs veco garu?
Kad atpakaļ viņš nāks
Un tautas dēlu krūtīs
No jauna dzīvot sāks?

Pie dzejoļiem, kuros izteikta pagātnes cildināšana un dzimtenes mīla, pieskaitāmi dzejoļi «Jaunā Romnova» (1888), «Staburaga meitene» (1883), «Tēvija — mātes sirds» (1883), «Latvijai» (1884) un «Ozols» (1884). Pēdējais pagarš dzejolis, kurā dzejnieks iztaujā veco ozolu par latvju pagātni:

Ai ozol, sirmais virsait,
Tev nebij redzēt to, ka tava cilts,
No dieviem, krīviem brīva, kalpu saitēs,
Bij izkaisīta kā no vēja smilts.

No pārējiem šī laikmeta dzejoļiem būtu minami daži dabas dzejoļi un beidzot dzejoļi, kuri apstrādājamās vielas ziņā atšķiras no visa, kas iepriekš apskatīts. Šie dzejojumi ir «Latvju gājējiem» (1885) un «Kalpa vīra lolojums» (1889).

Kas tie tādi dziedātāji
Pašā krasta galiņā?
Tie ir latvju staigātāji —
Tēvu zemes maliņā.
Bargas vētras uzbrukušas,
Dusmu starus zibina.
Viņu raudas salijušas
Tumšas dzelmes dibenā.

Latvju saime, izklīdināta svešumā, arvien atceras tēvu sētas, tēvu laukus.

Viļņi viļņus lejup vēla,
Daugaviņā šņākdami.
Vēji laivas pāri cēla,
Burās nikni krākdami.
Aukas kauca, vētras rājās,
Grūtas likstas vairojās.
Latvji Daugavmalā krājās,
Augšup visi airojās.

Tur, kur kādreiz stāvējušas senču pilis, tagad pelnu čupas, līdzās uzceltas jaunas pilis un veco dievu vietā pacelts krusts ar šķēpu.

Bet vai tagad citi laiki
Latvju zemei nākuši?
Vēl tur smird tie paši tvaiki,
Kas to agrāk mākuši.
Katru gadu latvju bari
Platas tekas mīdina.
Viņu ceļi gari gari —
Vecais jūgs tos klīdina.
Trūkums aprij brāļu jūtas,
Vienprātības plaukšanu.
Lielās nastas pārāk grūtas,
Jāklaus' prāta saukšanu.

Dzejnieks aicina latvju brāļus nepagurt, bet spodrināt lemešus svešā zemē. Dzejolim katrā ziņā reāls saturs — teit apdzejots izceļotāju liktenis no Latvijas, kuru grūtības un izceļošanas smagumus Sudrabu Edžus labi pārzināja, dzīvodams Ufas guberņas latvju kolonistu vidū. Tāpat reāls saturs ir dzejojumā «Kalpa vīra lolojums», kurš pārdrukāts arī «Liepājas Latviešu Kalendārā» 1901. gadā. Šajā dziedājumā Sudrabu Edžus apdzied kalpa zēna Jēča likteni. Jēcis piedzimst un uzaug pirtī.

Gadu vecs jau līdzi strēba
Šķidru miežu grūdeni,
Klātu koda sāl' ar maizi,
Dzēra skaidru ūdeni.

Dižāks tapis, ganos gāja,
Ķārklu vīzes kājiņā,
Tomēr vesels lielāks auga
Puika mazā mājiņā.

Kalpa liktenis visiem zināms, katra diena rūpestu pilna. Lai gan strādājis nenogurstoši katru dienu, priekš nākamības nekas nav uzkrāts. Zēnā uzmostas tieksme cīnīties pēc izglītības.

Neba tad no lepnām pilīm
Vien ir vīri cēlušies —
Cik jau nav no zemiem gaismu
Augstās skolās smēlušies.

Tā sākas kalpa zēna cīņa pret apstākļiem. Pirmiem mēģinājumiem ir panākumi, to vēro arī ļaudis no malas. Paiet gadi, bet viņš turpina sākto gaitu, palikdams uzticīgs spraustiem mērķiem. Kalpa dēls sēž uz viena sola ar tiem, kuri

Baudīdami citu sviedru
Uzturētu ērtību,
Tie tik tukšā prātā svēra
Savu dzimtu vērtību;
Ļauni smēja latvju dēla
Dižo gara daiļumu,
Lai gan paši neatskārta
Savu gara kailumu.

Kalpa dēls nenogurstoši strādā.

Kalpiņš kungam garām bija
Brīva kunga glītībā.

Tā kalpa zēnā pamazām nobriest sagatavots cīnītājs par savas tautas likteni. Viņš nepadodas trūkumam, badam un pārējiem šķēršļiem un kļūst par uzvarētāju:

Un viņš kļuva savu brāļu
Sūras dzīves dziesminieks.
Latvju dēls ir vīra gados,
Varens savā amatā;
Tā jau dažu krietnai slavai
Grūtas dienas pamatā.

Ar šiem diviem dzejojumiem noslēdzam to Sudrabu Edžus darbu apskatu, kuri visā visumā pievienojami tautiski romantiskās dzejas krājumiem. Vesels gadu desmits Sudrabu Edžus dzejā ir romantiskās kokles skandināšana, tikai retumis ieskanas viena otra svaigāka, spirgtāka reālistiskās dzejas skaņa. Galvenie dzejas motīvi šinī laikmetā: 1) leišu-latviešu pagātne un viņas varoņi, 2) dzimtenes mīla, 3) fantastiski nostāsti par raganām, nārām, 4) nostāsti par vēsturiskām Latvijas vietām (Staburags), 5) seno latviešu kults (Līgas svētki), 6) ideālistiskā uzskata po-

pularizēšana par verdzības izcelšanos Latvijā un vācu ierašanos, 7) dabas motīvi, 8) grūtdieņu un nospiesto liktenis. Vairākums no šiem jautājumiem ir tādi jautājumi, kuriem ar reālo dzīvi, konkrēto apkārtni maz kopīga. Rakstnieks pilnīgi ideālistiskā pasaules uzskata varā. Pat tādi, liekas, konkrēti jautājumi kā latvju gājēju, latvju kalpu un sīkzemnieku jautājums Sudrabu Edžus dzejojumā cieši savijas kopā ar visas tautas likteni. Tāpat, ja ņemsim «Kalpa vīra lolojumu», arī šeit kalpa liktenis savīts vienā pīnē ar latvju tautas likteni kopumā, un šie divi jēdzieni — «kalps» un «latvis» Sudrabu Edžus dzejā pilnīgi identiski. Nav rādīti kalpa dēla konkrētie uzdevumi, viņa mērķi, un, cik redzams, dzejnieks vairāk jūsmo par to, ka arī latvjiem radušies savi augsti vīri, kuri var ieņemt augstus amatus. Apbrīnojami daiļo dabas ainu veidotājs savos turpmākajos darbos — Sudrabu Edžus pirmā darba cēlienā tautisko pantotāju, dabas daiļuma mākslotas cildināšanas piekritēju iespaidā. Tāds dzejolis ir «Ziedonī» (1886).

Klau, kā atskan mežs un lauks!
Klau, kā līgo kuplas grāvas!
Viss, kas zemes virsū jauks,
Pilnum pilns no viņa slavas,
Un, ja ziem' ar skumjas jūt,
Nu tām vajag klusām būt.

Sudrabu Edžus pirmā darba cēliena darbi drukāti «Baltijas Zemkopī», «Balsī», «Tēvijā» un «Austrumā».

PĀREJAS LAIKMETS SUDRABU EDŽUS MĀKSLINIECISKAJĀ ATTĪSTĪBĀ

Par pārejas laikmetu Sudrabu Edžus rakstnieka-mākslinieka tapšanas un nobriešanas procesā, protams, var runāt tikai relatīvi, jo grūti būs nospraust robežas starp vienu un otru laikmetu, starp vienu tēlu pasauli un otru viņa darbos. Tāpēc arī zem pārejas laikmeta saprotams tas posms Sudrabu Edžus māksliniecisķās izveidības gaitā, kurš sakrīt ar jaunstrāvnieku kustību. Kā jau redzējām no biogrāfijas, Sudrabu Edžus neiesaistījās jaunstrāvnieku kustībā, arī proletariāta pirmās cīņas viņam paliek itin kā nemanītas, un rakstnieks turpina Latvijas nomalē sāktā dzejas pavediena vērpšanu. Tomēr «jaunās strāvas» ideju iespaids arī uz Sudrabu Edžus literārisko darbību nenoliedzams. Tautiskās ideoloģijas kritika pamazām sagrauza tos pamatus, uz kuriem būvēta Sudrabu Edžus leišu-latviešu pagātnes cildināšanas dzeja. Protams, ka tas nenotika vienā dienā. Sudrabu Edžus turpina rakstīt epus par leišu varoņiem, bet šajos darbos jau izjūtam zināmu svārstību, un autors pats, itin kā pārbaudīdams savas pozīcijas, stāda jautājumus un meklē uz tiem atbildi, meklē itin kā

attaisnojumu savam literāriskā darba virzienam. Nesaskaņa starp autora idejām un reālo dzīvi mudina viņu atkal un atkal atgriezties pie «sirmās pagātnes». Raksturīgs šinī ziņā ir «Marģera» ievadījums.

Tik pievilcīga tu priekš dziesminieka līras,
Jo tevī skaņas dzird no prozaības tīras.
Man šķiet, tu tādēļ vien, kā sapnī izsapņota,
Mums priekšā krēšļojies iz pagājības tvaikiem.
Lai koklei, jūtīgai priekš pazudušiem laikiem,
Jo krāšņa saskaņa ar viņiem taptu dota.
Lai sirds, kad gurusi, no dzīves turpu bēgtu —
No dzīves pelēkās — un patvērumu rastu.
Kur tik uz brītiņu no pleciem nosviest nastu,
Un savās rokās tu to dziedādama slēgtu.

«Marģers» («Austrums», 1899) ir pakaļdarinājums Kondratovičam, ar patstāvīgu autora ievadījumu, neatkarīgu no pirmavota. Arī beigas Sudrabu Edžus stāstījumā citādākas nekā Kondratovičam. Marģers jau no izskata īsts leišu pagātnes varonis. Viņš neļauj saviem apakšniekiem nogalināt gūstā saņemtu bruņiniekujaunekli.

Lai vaņģnieks paliek dzīvs, to dzelžos kaltu liksim
Pils torņa istabā aiz stipra dzelžu krāta
Un mata gala arī tam tagad neaiztiksim —
Caur viņu dievus dabūsim pie laba prāta.

Marģerim jauna meita Egle, kura iemīlas jaunajā vācietī Randsdorfā. Kad tauta nolemj upurēt dieviem bruņinieku, vecais Lūtass, Egles skolotājs, glābj Randsdorfu caur slepenu eju. Vāci uzbrūk Marģera pilij, tiek atsisti, bet aizved gūstā veco Lūtasu, kurš mirst, un reizē krīt Randsdorfa dotais zvērests, ka viņš pilī neatgriezīsies pa slepeno eju. Bruņinieks ieved karaspēku pilī pa noslēpto eju, un Marģera pils krīt. Marģers atriebdamies sadedzina pili un daudz bruņinieku.

«Iz sirmās senatnes» («Austrums», 1897) rāda mums dzejas formā nostāstu virkni par krievu pirmajiem kņaziem, par Rjurika ierašanos un savas varas nostiprināšanu. Viela dziedājumā uzglabāta tieši tādā apgaismojumā, kā to sniedza veclaiku vēstures.

Ar drakoniem normaņu vikingi brauc
Pār Somijas klinšoto jomu —
Ik gadu pēc ziemas tie saronas vākt
No krivišiem bagātu nomu.
Kas nedod ar labu, to skubina spēks,
Un normaņiem līdzekļu gana.

«Induls un Ārija» («Mājas Viesa Mēnešraksts», 1895) visskaidrāk rāda rakstnieka pamazītējo atsacīšanos no romantiskiem izteiksmes līdzekļiem dzejā, piepaturot saturu no pagātnes notikumiem.

Piecdesmit gadus jau Vāczemes kuģi
Vagoja Daugavu, krustnešus vezdami.
Galvu bij nokāris Ikšķiles Līvs,
Gaujnieki taisīja Rīgas pilei bruģi,
Radžus un akmeņus klausīgi nesdami,
Vienīgi latvietis staigāja brīvs.

Dzejojuma saturs — pazīstamās teikas atstāstījums, vācu ielaušanās latvju zemē un Induļa pāriešana pie vāciem. Arī bojā iešanas cēliens uzglabāts. Raksturīgs ir pats stāstījums kā ar savu ievadu, tāpat beigām un ieturēto tempu. Tēlošanas līdzekļi šeit Sudrabu Edžum reālistiski, vietām pat naturālistiski.

Bērziem un ozoliem ieslēgtā laukumā
Atradās Pūdiķa vectēva mājas.
Dzīvoja vecais, no pasaules šķirts,
Tomēr uz šejieni — meža tumšā jaukumā —
Bieži mina pēdas svešnieku kājas.

Cits apraksts:

Upmaļos čumēja, dzīvību mitinot,
Putni, zaķi, sumbri, stirnas un brieži,
Laistījās pacerēs zeltīti zvīņi,
Čumēja sapaļi, čumēja līņi.
Svīzdams un stenēdams krietni tad mocījās,
Ejot ar tinu pret strāvumu, zvejs!
Ziedu bij pilnība — saule un lietus
Mainījās laikā, svētību dvesdami,
Pļavas bij dažādi raibināts auts.
Bites šuva šūnas, stropi laida spietus,
Dravniekam saldumu šķērdīgi nesdami.

Arī nobeiguma daļā reālistiskiem vilcieniem rakstītas vietas. Trūkums tikai tas, ka dzejnieks jauc vēl līdzi filozofiju par pagātnes «saldumiem»:

Pazīsti Embotes kroņotos stāvumus,
Birztalas baltās un priecīgās pļavas.
Pazīsti viņus, kad ziedonis smej,
Zeltīdams valciņu pērļotos strāvumus,
Pūkainās rozas un ievotās gravas?
Ja arī zini, uz turieni ej!
Klausies, kā burbuļi oliņus balina,
Niedrāju loka un akmeņus glāsta!

Pēdējais dzejojums tautiski romantiskā garā ir «Konrāds Vallenrods» («M. V. M.», 1900) — pārstrādājums no Mickeviča ievērojamās poēmas.

Pie mūra atspiedies, un acīs brīnīšanās —
Puskails stāv leišu zēns. Tam rokas sasaistītas
Krustiem uz muguras un kājas apdauzītas,
Vaigs bāls un izdēdēj's no garas ceļošanas.

Gūstītais leišu zēns top par bruņinieku-krustnešu vadoni. Tas viss saistīts pa daļai ar romantiskiem, pa daļai mistiskiem notikumiem un sarežģījumiem. Ārīgi viņš pārvēršas, kļūst slavens visā apkārtnē, bet iekšķīgi paliek tas pats dedzīgais leišu zēns, kurš nav aizmirsis savas dzimtenes mežus un laukus. Konrāds Vallenrods dzīvo bagātībā un priekos. Kad leiši uzbrūk prūšiem, viņš sagatavo nodevību un ļauj leišiem izkaut prūšu rindas. Tāds ir dzejojuma saturs. Ar šo dzejojumu tad arī apraujas leišu senatnes sižetu virkne Sudrabu Edžus dzejā.

Jau pirms «Konrāda Vallenroda» parādīšanās Sudrabu Edžus savus skatus vērš uz citu pusi. Viņš arvien biežāk priekš saviem dziedājumiem izvēlas vielu no tagadnes, paša personīgiem piedzīvojumiem un novērojumiem. Viņa dzeja kļūst par reālistisku dzeju. Viens no šāda veida pirmajiem dzejojumiem ir «Vecais rūķis» («Austrums», 1897), kurā rādīts skolotājs, kurš iekarojis skolas namu, dārzu, saistījis pagasta iedzīvotājus pie skolas, bet tad pats novecojis, un viņam jāatstāj viss iekarotais.

Tad nāk klajā viens no noskaņotākiem stāstu dzejas paraugiem mūsu rakstniecībā, tas ir «Atmiņas par divām dzimtām, veco Dūdaku, skroderi Dzelmi un mani pašu» («M. V. M.», 1898). Šis darbs iznācis pārstrādāts 1921. gadā. Pie viņa uzkavēsimies turpmāk. «Atmiņām...» sekoja jauns, arī noskaņots un mākslinieciski augsti stādāms darbs — «Kā Petrs izlīga ar Mozu» («M. V. M.», 1899). Poēmas saturs saistīts ar leišu jaunekli Juzi un ebreja meitu Zāru. Juža tēvs bagāts leišu saimnieks, neiebilst pret to, ka viņa dēls apņem ebreja meitu par sievu. Toties Mozus uztraucas par šādu lietu un aizsūta Zāru pie radiniekiem, kur nodomājis saprecināt to ar veikalniecisko Judeli. Juža draugs Galups, kas pēc dabas atgādina veco Dūdaku, nozog Zāru, un jaunie ļaudis salaulājas. Pēc notikušā Petrs izlīgst ar Mozu. Sudrabu Edžus labi pazīstams ar leišu dzīvi, un savā dziedājumā viņš mums rāda gan tipus, gan sādžas, gan miestiņus ar nāciju paražām un aizspriedumiem. Tēlošanas paņēmieni reālistiski.

Jau laukos izkapts skan, aug slaidie rudzu stati,
Brauc pilni vezumi, un rītos sprigul's dobji
Pa rijas klonu klaudz. Bet vasarāja saulē
Vēl zvīļo iezaļa — gar kviešu kuplām druvām
Te neredz cilvēka, nedz arī dzird vairs putna,
Paretam gandrīz kāds šurp iemaldās pēc vardēm
Vai irbes možī skrien ar bikliem cāļu bariem.
Tik vienā laukstarpā gar nenopļautām druvām
Zib salmu platmale un divas baltas lentes
No vēsmas cilātas, pa gaisu plivinājas.

«Nikolaja zaldāts» («M. V. M.» lit. pielikums, 1900) pēc satura stipri līdzīga iepriekšējai poēmai. Erdvilišķos bagātākajam leitim Jonasam Tunnaišķim skaista meita, kuru apsargā viņas brāļi.

Un tādas māsas nesargāt, kam baltums — putu baltums,
Kam rožu sārtums vaidziņā, bet staltums — niedres staltums.

Savu meitu Dominiku Jonass nodomājis izdot bagātniekam Dukņam, bet meitai labi patīk ceļojošais muzikants Dauka. Sacīkste notiek starp abām ieinteresētām pusēm, pie kam norisinās veselas kaujas uz ceļiem un tirgū. Kaujās rosīgu dalību ņem vecs «Nikolaja zaldāts» jeb «Nikolaja krievs», kā to ļaudis saukā; arī čigāni Daukas pusē. Pēc tam kad neviens vien pakausis sadauzīts, uzvara paliek Daukas pusē, jo viņš Dominiku nozog tirgū. Vēlāk izlīgšana.

«Paunu žīds» («M. V. M.», 1903) — trešais gabals ar līdzīgu saturu. Leišu bagātnieks — vecais Intis nodomājis precēt jaunu, skaistu sievu — kaimiņa Petruka meitu Domu. Domas skati vērsti uz nabadzīgu jaunekli Gabri. Veiklu intrigu ceļā Domu pārliecina, ka Gabris nodomājis precēt citu, un tā apsolās iziet pie bagātnieka Inta. Tad nāk negaidīts notikums: Gabris uzņem savā pajumtē vētrā un negaisā nogurušu «paunu žīdu», kurš tanī pat vakarā mirst un novēl sakrāto mantu Gabrim. Jauneklis kļūst par turīgu saimnieku. Viņš apprec Domu, bet Intis aiz dusmām mēģina atriebties, izūtrupējot Petruka māju, kurš viņam parādā. Poēmas vērtība dzejiskos aprakstos, kurus sniedz Sudrabu Edžus. Lūk, tirgus apraksts leišos:

Liels tirgus miestā. Ļaudis grūst,
Kur iela tik, un klātu plūst
Gan braukšus, kājām, jāšus cits,
Uz kruķiem, kā kam dieviņš lic's.
Iet skuķi, grāvjiem pāri lec,
Pa zaļo druvu brien nerets,
Stiepj roku rudzu puķes šķīt,
Ko raibā vainadziņā pīt.
No ratiem vecas mātes rāj,
Brauc garām puiši, mergām māj
Un sauc, ka dažam tramdās zirgs, —
Īsts Petra Pavla gada tirgs.

Trīs dziedājumos apdziedāts latvju zemnieku liktenis. Divi no šiem dziedājumiem bez virsrakstiem** («M.V.M.», 1903) un** («M. V. M.», 1902).

Pirmajā dzejojumā rādīts strīdīgs zemnieks Mačs, kurš uzar garu ceļa gabalu savā daļā, ņemdams iespēju nokļūt kaimiņu lopiem ganībās. Tiesā viņš zaudē, pēc tam slimo, mājas izput, un viņš dodas uz Rīgu. Nokļūst viņš zvēru dārzā par kalpotāju, iepelna naudu un sūta Mačienei, kura uzceļ jaunu māju. Mačs aizbrauc ar zvēriem uz ārzemēm. Sirms kļuvis, pārbrauc agrākās mājās, bet no tejienes viņu padzen, jo sieva izgājusi pie cita vīra. Mačs apmetas tuvējā mežā. Viņam klausa zvēri, pat lāči, kas tam rada visā apkārtnē slavu. Stāstījumam plūstoši mierīgs ritums:

Bij Vārku ciems, vēl tagad stāv tas Malēniešos,
Caur viņu strauts te lēni tek, te palaiž skriešus,
Te šaurāks top, tur krastus plēš un platāk skalo,
Te labi dziļš, tur mirdzēdams gar oļiem čalo.
Bij zemnieks Mačs. Viņš gāja art, kad vajadzēja,
Viens ara kluss, viens ecēja un klusi sēja.

Reālāks un satura ziņā bagātāks ir otrs dziedājums, kurā dzejnieks rādījis latvju zemnieka izturību dabas iekarošanas ziņā. Dzejojumā rādīti tēvs ar dēlu Ingu.

Līdz šim tie šeitan kūlās no pašām bērna kājām,
No tēvutēvu laikiem par kalpiem saimniekam,
Par muižas pusgraudniekiem un dažreiz brīviniekiem...
Kas kalpiņam par dzīvi un kāda, kad uz grauda?
Un, lai ar kāda dzīve, ja būtu kungs par sevi.

No barona viņi dabū norentēt Čūkslu purvu uz 12 gadiem, iztaisa purvu par ziedošu druvu, domā, ka dabūs iepirkties pavisam, bet dažādu intrigu dēļ barons uzliek lielu maksu par zemes gabalu, ka Ingam jāpamet iestrādātā zeme. Kopā ar jauno sievu viņš nokļūst pilsētā, dzīvo pilnīgā nabadzībā, iet uz ielas ubagot priekš slimā dēla. Sastop uz ielas baronu, uzbrūk nevaldāmās dusmās tam un nokļūst cietumā. Bet sieva ar mirstošu puisēnu gaida pārnākot Ingu ar saubagoto naudu un maizi.

Trešais šīs virknes dziedājums ir «Vectēvs» («M. V. M.», 1905).

Sēž vecais tēvs zem loga saules pusē,
Viņš noskatās, kā dārza taki susē
Un bites pamaz sāk iz tropiem skriet.

Vectēvs iekārtojis dārzu, nostādījis saimniecību. Viņam nāk prātā jaunība, veiktais darbs. Viss veiktais tomēr tuvs un mīļš. Tad viņam jāpamet savs iekārtotais stūris un jādodas ar bērniem svešumā. Viņš nenociešas, atgriežas savās bijušās mājās un teit mirst. Poēmu autors noslēdz ar zīmīgiem vārdiem:

Lai tēvi dus! To laiki pārdzīvoti —
Prom pasaulē, kam spara spārni doti...
Dūc lielais zvans un zvanīt nenorimst.

Tāds ir latvju zemnieks Sudrabu Edžus poēmās — izturīgs, neatlaidīgs un reizē sīksts veco tradīciju uzglabātājs. Tā uztver Sudrabu Edžus 1905. gada notikumu iepriekšnotikumus, pretišķības starp muižniecību un zemniecību. Mēs redzam, ka revolūcijas priekšvakarā rakstnieks arvien vairāk sāk izjust bangojošo reālo dzīvi ar visām viņas iekšējām pretišķībām. Sudrabu Edžus pretēji Apsīšu Jēkabam un citiem, kuri aģitēja savā laikā pret laucinieku aizplūšanu uz pilsētām, kuri sludināja konservatīvās vecā zemnieciskā patriarhālisma uzglabāšanas idejas, apsveic tos, kas meklē plašāku dzīvi, kas droši iet pāri tēvutēvu paražām.

No pārējiem īsākiem dzejojumiem būtu minami *«Mens sana...»* («M. V. M.», 1901), «Optimistam» («M. V. M.», 1901), «Divas varas» («Apskats», 1904).

Svarīgākā problēma šajās poēmās — latvju nabadzīgā zēna liktenis, atraujoties no dzimtās zemes, dodoties ar nieka grašiem kabatā nezināmā svešumā. Šī problēma tanī laikā interesē latvju sabiedrību. Tas ir laikmets, kad arvien biežāk notiek šādu jaunekļu aiziešana no tēvu mājām. Aizgājējus sagaida sveša, pret katrām sapņotāja sāpēm vienaldzīga un auksta apkārtne.

Kā zalgo viss, kā zied un mirdz no ziedu pilniem kokiem,
No karietēm un riteņiem, un dārgi kaltiem lokiem!
Dun bruzdot ielās rīboņa, sauc, smejas līksmas bals'
Un it kā trakā reibonī ņudz lielpilsētas valsis.
Pār viņu viegli baloži un bezdelīgas šaudas
Ar trokšņa pilnu dalību pie ziedu laika baudas.

Trokšņa un kustības centrā kaut kur jumta istabiņā nīkst jaunais cīnītājs. Daudzi no tiem pazūd («Bāris»), bet ir arī starp viņiem tādi, kuri pārvar visas grūtības un paceļas pāri ikdienībai. Dzīvē dzejnieks vēro parasti divus tipus — optimistu, kurš prot iekārtot savu personīgo dzīvi, un pesimistu, kurš cieš trūkumu un badu un nespēj pacelties līdzās dzīves lutekļiem.

Īpatnēju stāvokli Sudrabu Edžus dziedājumu rindā ieņem viņa pagarais dziedājums «Fon Hohenhelmi» («M. V. M.», 1902). A. Goba izsaka domas, ka poēmas saturs aizgūts no kāda Marlitas romāna. Kaut gan Sudrabu Edžus savā laikā ļoti labi pārzināja šo literatūru, tomēr dzejojums «Fon Hohenhelmi» ir pilnīgi patstāvīgs darbs. Darba pamatā ideja par augstāko sabiedrības slāņu — muižnieku deģenerāciju; kāds no poēmas varoņiem tad arī konstatē, ka starp Hohenhelmiem bijis daudz idiotu. Viens no šādas deģenerācijas cēloņiem, pēc Sudrabu Edžus domām, ir radinieku precēšanās savā starpā. Pie kam pati šī radinieku saistīšanās lielāko tiesu notiek tāpēc, ka baronu dzimta cenšas savas bagātības neizlaist svešās rokās. Sudrabu Edžus centies notikumos zīmēt tiešām muižnieciskās dzīves apstākļus. Bet reizē autors iepinis daudz fantastiski romantisku elementu, un tādā kārtā pats darbs zaudē reālistiska dzejojuma nokrāsu, kaut gan autors saturu izvēlējies no reālās dzīves. Izstrādājums neapmierina arī pašu autoru, kamdēļ viņš pie pirmās iespējas nodomājis darbu pārstrādāt.

Šī laikmeta stāstu dzejas apskatu varam noslēgt ar garo dziedājumu «Dzīves klintis» («Apskats», 1903) — dziesmu romāns 20 nodaļās. Romānā daudz autobiogrāfiska materiāla, kaut gan pagrūti to atdalīt no māksliniecīskās izdomas un fantāzijas radītām situācijām un notikumiem. Teit autors atceras tos gadus, kad brauca no laukiem iestāties seminārā.

Tie brauc: cik tālu sniedzas skats,
Uz druvām stāv pie stata stats,
Pār zelta stiebriem mirgas līst,
Pa gaisu baltas dzijas klīst.
Lai tuvu rudens, ir tik silts,
Spurdz cīrul's, laipnas saules vilts,
No grāvjmaļiem; tik apgabals
Vairs neatskan no liksmas balss.

Tā aizbrauc uz skolotāju semināru lauku zēns. Atmiņā viņam nāk ganu dzīve un mātes gādība. Semināra dzīve rādīta šādās rindās:

Klau, dārzā jautri čalot sāk,
No parka biedri mājās nāk!
Spīd uguntiņas, smiekli plūst,
Drīz mazais dārzs jo trokšņains kļūst,
Par Kaibaliņu dziesma skan,
Caur vētru dievu gaudas man'.

Semināru beigušie Valdis un Zieds aiziet par skolotājiem pie skolotāja Baha, mācītāja un barona drauga. Figurē dziedājumā arī kāds tautiski noskaņots Lejas Miķa, kurš raksta tautiskā garā. Jaunie skolotāji nevar salabt ar mācītāju, un tas lūkojas ļoti aizdomīgi uz tiem, pat priekšā stādīšanās ceremoniju viņi neizved galā, kas ļoti nokaitina Bahu. Rezultātā mācītājs izdara skolā revīziju, bet nekādu materiālu priekš jauno skolotāju apvainošanas neiegūst. Lielu daļu no romāna aizņem romantiski pārdzīvojumi ar Baha meitu Mīci un krodzinieka meitu Malvu; romantiskos notikumos Valdis iejauc naivo Miķu, pie kam šajos notikumos organizējošo lomu sāk spēlēt vecais Dūdaks. Beigās Valdis pārbrauc uz Mētraini, studē, nošauj duelī studentu Malku, Mīces kavalieri, nodibina studentu biedrību «Dzīves klintis». Arī dziedājuma beigas ar romantisku nokrāsu. Valdis top par ārstu un apprec Mīci, neskatoties uz to, ka viņam kādreiz tuvāka bijusi Malva.

«Dzīves klintis» — viens no garākajiem tā laika Sudrabu Edžus dzejojumiem. Materiāla koncentrācijas, noskaņotības ziņā romānam daudz trūkumu. Pats Valda tips nepietiekoši konkrēti rādīts lasītājam, viņa centieni, opozīcija pret mācītājiem, baroniem, korporeļiem nav pietiekoši motivēti. Šim naidam trūkst noteikta cīņas cilvēka apziņas pamatojuma. Rakstnieks tikai ierosinājis vienu otru domu, bet nav viņu noslēdzis. Formas ziņā vietām romāns pārāk izplūdis, un pats apstrādājums nenoskaņots. Arī pie šī darba pārstrādāšanas Sudrabu Edžus nodomājis stāties vistuvākā nākotnē.

Pārejas laikmeta Sudrabu Edžus stāstu dzejā, viņa poēmās saskatāmi sekojoši raksturīgi momenti: 1) Sudrabu Edžus pamazītēja atsvabināšanās no pagātnes varoņu cildināšanas episkos dziedājumos; 2) arvien noteiktāk dzejnieks pat varoņu epos sāk pielietot reālistiskās dzejas tēlošanas paņēmienus, pārnesdams

pagātnes tēlus tagadnes konkrētos apstākļos; 3) paralēli tam viņš jau piegriezies tiem jautājumiem, ar kuriem saduras ikdienas dzīvē; arvien spēcīgāk viņa dzejojumos ieskanas pirmsrevolūcijas laikmeta šķiru cīņas motīvi, un uz šī pamata tad arī radušies dziedājumi, kuru saturs — reālās dzīves konkrētība.

Sudrabu Edžus liriskā dzejā tāpat notikušas manāmas pārmaiņas. Kaut gan ne pilnīgi vēl izzudis teiksmainais un Latvijas pagātnes cildināšanas elements, tomēr šie motīvi jau uzlūkojami kā tāla, dziestoša noskaņa. Vizulis domā, ka Sudrabu Edžus kā lirisks dzejnieks maz gājis uz priekšu līdz pašām gadu simteņa beigām: «Šie liriskie dzejoļi (runa ir par pirmiem Sudrabu Edžus dzejoļiem. — *P. V.*) nav nez cik oriģināli, nerāda vēl nekādas sevišķas dzejnieka īpatnības. Un lirikā Sudrabu Edžus tāds palicis līdz pašām beigām. Viņš varbūt būtu varējis attīstīties par ievērojamu liriķi, bet nāca apstākļi, kas viņa talantu novērsa uz citu pusi.»*

Šāds Vizuļa apgalvojums apstrīdams. Kaut arī Sudrabu Edžus stiprā puse nav liriskā dzeja, tomēr 19. gadu simteņa pēdējais gadu desmits rāda lielus sasniegumus dzejnieka augšanas un sevis atrašanas ziņā. Sudrabu Edžus dzeja kļuvusi patstāvīga, viņš atsvabinās no svešiem iespaidiem; formas ziņā dzejnieks stipri izaudzis, un pat tādi dzejoļi kā «Teika» («M. V. M.», 1895) neskan vairs vecās tautiski romantiskās dzejas garā.

Aug dzimteņes ielejā kārkli,
Tie saknēm līčupē mirkst.
Caur kārkliem ap biedēkļu stundu
Mirdz ūdenī, zalgo un dzirkst.
Aiz papardēm burvīgas acis
No atvara dziļuma kāpj,
Gan slapstās, gan tuvojas ļauni
Un apburto iedomu krāpj.
Šo atvaru pasaka veca
Par nāras mitekli teic,
Un, kuru tā satinot matos,
To skūpstot, līdz skūpstiem beidz.

Necitējot dzejoļa beigas, kurās ir runa par to, ka dzejnieks justos laimīgs, ja viņš būtu nonācis nāras apskāvienos, jāsaka, ka dzejnieks lieto pilnīgi reālistiskus tēlošanas paņēmienus. Desmitiem dzejoļu parādījušies šinī laikmetā, kuros nav ne jausmas no teiku un pasaku valstībām. Daudz rakstnieks runā par sevi, par savām jūtām un pārdzīvojumiem, bet visam tam pamatā pārdzīvojums, kuru ierosinājuši apkārtnes novērojumi un iespaidi. Tiesa, Sudrabu Edžus dzejā ieskanējās citas — jaunas un negaidītas stīgas, pret kurām savā laikā iebildis nelaiķis J. Jansons. Ja

* «Apskats», zin. lit. kritisks un politisks žurnāls, 1902. 9. lpp.

«Teikas» beigu daļā dzirdam nospiedošas skaņas, tad vēl jo skaidrāku valodu runā šāds Sudrabu Edžus dzejolis:

Pūlētos labprāt par tēviju, brīvību,
Pūlētos — jaudiņas nav;
Apnicis pasauli, apnicis dzīvību —
Labāki kapiņā jau.

Līdzīgu vietu Sudrabu Edžus šī posma dzejā ļoti daudz. J. Jansons citē četras rindiņas no dzejoļa «Es nevaru, maziņā, smieties» («Austrums», 1891) un konstatē, ka tā nav vairs reālistiska dzeja, bet ka Sudrabu Edžus ar šādu dzejoli stādāms līdzās tiem dzejniekiem-naturālistiem, kuri savos aprakstos pārsvaru dod miesai, bet ne garam. Naturālisms izteiksmē un pesimisms saturā — lūk, pie kā pēc gadu desmita dzejošanas tautiski romantiskā garā nonācis Sudrabu Edžus! Citēšu dažas rindas no dzejoļa, par kuru runā J. Jansons «Domās par jaunlaiku literatūru»*.

Es nevaru, maziņā, smieties,
Kā citi brāļi to var,
Nei izsacīt vārdiem, kas sirdi
Man grūtu un skumīgu dar'.
Bez gala es novārdzis esmu,
Un asaras rīkli žņaudz.
Bet acis un mēle tik sausas,
Bet iekšā moku tik daudz.

Ja pesimisms Sudrabu Edžus dzejā pārejoša parādība, kura radās zem tā laikmeta pesimistiski noskaņoto labāko dzejas paraugu iespaida, tad naturālistiskais izteiksmes veids uzglabājas arī turpmākajos Sudrabu Edžus darbos un jo sevišķi spilgtumu sasniedz viņa stāstos.

Rodas jautājums: kādā ceļā Sudrabu Edžus no romantiķa kļuvis par naturālistu? Romantiskās dzejas pamatā — uz skolas sola iepūstais ideālistiskais uzskats par vēsturisko procesu, tautiskās kustības strāvojumi sabiedrībā un literatūrā par senatnes jautājumiem gan apcerējumu, gan dzejas darbu veidā. Paskaidrojums, ko dod autors «Marģerī» un pie kā pieturas Vizulis par rakstnieka neapmierinātību ar apkārtni — pie kam šī neapmierinātība novedusi pie pagātnes pētījumiem, — jautājumu vēl pilnīgi neatrisina. Teit jāņem vērā diezgan sarežģītie Latvijas sabiedriski politiskās dzīves apstākļi, 19. gadu simteņa otrās puses ideoloģiskie strāvojumi, viņu tiešais iespaids uz zināmām inteliģences aprindām, tanī skaitā skolotājiem.

Dzīvi ar viņas labajām un ļaunajām pusēm Sudrabu Edžus sāka redzēt un saprast, kad ieskatījās dziļāk reālajā sava darba apkārtnē, kad dabūja redzēt savā priekšā dzīvus cilvēkus no vis-

* *J. Jansons (Brauns)*, Kopoti raksti, II sējums, 20. lpp.

tumšākās lauku nomales, kad pats uz savas ādas izbaudīja ne vienu vien netaisnu sitienu. Dzīve ar saviem trūkumiem un nepilnībām noved pie tā, ka rakstnieks kļūst par savas apkārtnes dzīves izteicēju un atspoguļotāju literatūrā. Teit vecai romantikai nebija vietas. Korespondence, nevēlamas parādības graizošs rakstiņš un, beidzot, stāsts ar dzīviem, reāliem cilvēkiem no rakstnieka apkārtnes. Lūk, ceļš, pa kuru Sudrabu Edžus nonāk pie stāsta, lūk, pamats Sudrabu Edžus naturālismam kā lirikā, tāpat stāstos! Tanī pat laikā rakstnieks vēl neredzēja un nevarēja rādīt izeju no tā smagā stāvokļa, kādā atradās latvju zemnieks un augošā strādniecība. Viņš savos darbos bija piegājis reālās dzīves jautājumiem, arvien plašākos apmēros viņš cenšas rādīt laikmetu, un tomēr dzīves netaisnības cēloņus viņš vēl tik meklē — lūk, pamats dziļai neapmierinātībai, pesimismam.

Viens no pirmajiem Sudrabu Edžus stāstiem ir «Pēteris Kains» («Baltijas Vēstnesis», 1894) — stāsts iz skolotāju dzīves. Šinī stāstā, tāpat kā «Dzīves klintīs», daudz autobiogrāfiska materiāla. Stāsta varonis pieder pie nabadzīgajiem semināristiem, tā ka pēc semināra beigšanas tam nav pat līdzekļu, ar ko aizbraukt no semināra uz māju. «Kaina ideāls bija cienīts skolotājs tautietis... domāja nodibināt savu skolu par apkārtējās dzīves centru.» Kains dabūs skolotāja palīga vietu Lejeniešu draudzes skolā. No turienes viņš raksta draugam par saviem sapņiem, par izglītību, par mīlu. Nevar satikt ar krodzinieku Sveiru, kura sievasmāsa simpatizē Kainam. Arī tālākais saturs autora biogrāfijas atkārtojums — konflikts ar krodzinieku korespondences pēc, Kaina aizceļošana uz Kaukāzu, atgriešanās, jauna sastapšanās ar krodzinieka radinieci Paulīni un šķiršanās. Pēc tam viņš pāriet pie Bauma draudzes skolā par palīgskolotāju, sastopas ar Bauma Emīliju, pastāvīgi ķildojas ar to, bet klusi mīl to. Tas nāk gaismā tikai vēlāk. Kains aiziet uz Malēniešiem par patstāvīgu skolotāju. Noorganizē kalpu skolu, ierosina jaunu dzīvību kalpu aprindās. Viņš iepazīstas ar pagasta bagātajām aprindām — rentniekiem, sudmalnieku, ķesteri, rakstvedi Akermani. Vesela rinda tipu notēloti šajā stāstā. Šo ļaužu dzīves degpunktā — bagātība, intrigēšana savā starpā un cenšanās pēc iespējas izdevīgāk izprecināt meitas; Kains savā vēstulē raksturo pēdējo īpašību tīri naturālistiskiem vilcieniem — «precēšanās kārie gaļas gabali, ko tēvi ved birkaviem uz tirgu». Kad Kains neļaujas sevi ievilkt ikdienības purvā, pret viņu saceļas visi pagasta varenie, apvaino to par kalpu kūdītāju. Tikai skolotājs neatlaidīgi veic savu darbu. Emīliju apprec muižas pārvaldnieks Banders, Paulīnei radies cits cilvēks, kalpu meita negrib iziet pie viņa par sievu, jo bildinājumu uzlūko kā izjokojumu, un tā Pēteris Kains paliek viens savā Malienā. Nejauši viņš saslimst un mirst ar melnām bakām.

«Pēteris Kains» pa daļai uzrakstīts vēstuļu formā, par kuru

autoru zīmēts Pēteris Kains. Šis ir kaut viens no pirmajiem, tomēr arī viens no labākajiem Sudrabu Edžus šī laikmeta stāstiem. Kains ne tikai dzīvs cilvēks, bet reizē simpātisks darbinieks: ar savu rakstura stingrību, nelokāmību viņš iztur līdz galam, vienīgi slimība pārtrauc viņa darbu. Nav daudz ko pārliecināt, ka Pēterī Kainā saskatāms pats Sudrabu Edžus ar viņa pirmajiem soļiem skolotāja darbā.

«Kā gāzenieši tika pie jauna skolas nama» («M. V. M.», 1896) — tā saucas nākošais Sudrabu Edžus stāsts iz skolotāju dzīves, kurā atkal sataustām paša autora personīgos pārdzīvojumus un novērojumus, kaut gan notikums pats ņemts no kāda kaimiņu pagasta. Gāzenieši pārtikuši saimnieki, tikai skolas nams niecīgs un uzcelts smilšu kalnā. Tas tāpēc, ka saimnieki savus bērnus nelaiž sava pagasta skolā, bet sūta vai nu pilsētā, vai kaimiņu pagastu skolās — gāzeniešu skola būvēta tikai priekš kalpiem, un kāda interese saimniekiem gar kalpu bērniem. Jaunais skolotājs iesāk cīņu pret dabu, nodēstīdams smilšu kalnu ar augļu kokiem, un arī pret pagastu, prasīdams skolas stāvokļa uzlabošanu. Teit viņš arī atduras uz meitu izprecinātājiem, uz baptistu Vīķi, kurš noposta viņa dēstījumu, un tikai pēc garām cīņām ar pagastvaldi pēdējā nāk pie pārliecības, ka ceļams jauns skolas nams. Jaunais skolotājs Siliņš paliek par uzvarētāju. Stāstā, tāpat kā iepriekšējā, iepīts romantiskais elements.

Vairākus stāstus Sudrabu Edžus veltījis māņticībai, kura valda Latvijas nomalēs. Stāstā «Iz tumšas nomales» («Austrums», 1899) viņš rāda vecītes bēdas, atrodot savu piederīgo kapus nolīdzinātus un tanī vietā sadēstītus pliederus. Pārgrozības kapsētā izdarītas uz barona Torfa rīkojumu. Tanī pat gadā Torfs nomirst; vecīte apgalvo, ka tas dieva sods, un veltīgi cenšas dabūt atpakaļ savas kapu kopiņas.

«Tumsības varā» («Vērotājs», 1905) autors rāda, kā diloņslimo Margrietiņu pūšļotāja aizved uz pirti un tik ilgi moka, kamēr tā zaudē samaņu, — drīz pēc tam mirst. «Mans atvaļinājums» («Apskats», 1904) rāda līdzīgus skatus. Iebraukušo pilsētnieku vispirms ārstē krodzinieks ar savu mammu, noturēdami to par meitas kavalieri, tad viņu aplenc muižas kalpi un prasa, lai dod zemi, beidzot ierodas policists un raksta protokolu par to, ka slimais pilsētnieks musinot ļaudis. «Mednieki» («Mājas Viesa» lit. pielikums, 1900). Šinī stāstā rādīts saimniekdēls, kurš izputina mājas un mēģina nodrošināt savu turpmāko likteni, piekrāpjot savus kaimiņus. Tirgotāju izdodas piekrāpt, bet ārsts aizved viņa sievu, kura atstāj Saulgozi uz visiem laikiem. Saulgozi nosit mežā koks. «Uz Sibīriju» («Austrums», 1897) — Sudrabu Edžus zīmējis trūcīgo ļaužu pavieglo izturēšanos pārceļošanas jautājumā uz Sibīriju. Nobraukušus galā tos sagaida posts. — Pie vienkāršāka sa-

tura darbiem pieskaitāmi «Viesis», «Murgoņi», «Meža noslēpums», «Velosipēds» u. c.

Jau augšā apskatītos stāstos redzam vienu otru veikli zīmētu raksturu, motivētu atsevišķa nomales tipa uztvērumu. Minami tomēr vairāki stāsti, kuros Sudrabu Edžus sniedz lasītājiem izturētus psiholoģiskus raksturojumus. «Galiņu tēvs» («M. V. M.», 1898) ir viens no tiem latvju zemniekiem, kurš no staļļa puiša iedzīvojas labās zemnieku mājās, — «viss kā pa sapņiem, mājas izmaksātas, pats pārticis, bērni cits jau izskolots, cits vēl apmeklē skolu». Aiz iedomības, kāda piemīt šādiem cilvēkiem, pa daļai arī aiz tieksmes paplašināt savu medību teritoriju, viņš nopērk Tīreļu smiltis, kur nekas neaug. Viņš iedzen parādos savas paša mājas, sāk piedzīt parādus no saviem pirtniekiem, paņemot no tiem pēdējos krāmus, un beigās tomēr paša mājas tiek aprakstītas. Pie aprakstīšanas kā novērotājs piedalās arī viens no izmestajiem pirtniekiem. Viņš nedomā izpaust, ka Galiņu tēvs šo to noslēpis no aprakstīšanas. Tomēr saimniekā pamostas agrākais pašlepnums, un viņš pats uzrāda noslēptās mantas. Galiņu tēvs ir tipisks latvju zemnieks, kurš prot ne tikai strādāt un krāt, bet kurā mostas pašapziņa.

«Dienišķa maize» («M. V. M.», 1896). Arī šinī stāstā Sudrabu Edžus zīmējis latvju zemnieku dzīvi. Teit izvirzīti divi pretēji raksturi — triju māju īpašnieks Kauperts un mazāks saimnieciņš Susurs ar saviem dēliem. Kauperts tīri materiālistiskas dabas cilvēks, kurš katra pasākuma pamatā liek derīgumu, praktiskumu. Daiļliteratūra, tautība bez kādas nozīmes, ja viņas nekalpo zināmam praktiskam mērķim. Atzīdams zinātnes nozīmi lauksaimniecībā, Kauperts skeptiski skatās uz skolās izglītotiem zemkopjiem: «Nav, nav nekā no tās skolas gudrības vien. Ej strādā pats līdzi, iepazīsties vispirms ar zemi, tad pieliec to, ko tu zini no grāmatām, un tad paprasi piedzīvojušu vīru padomu . . .» Susura dēls mācījies Gorkos, tas ir lēnas un mierīgas dabas cilvēks, kurš atraujas no dzīves. Tomēr savu saimniecību Susuri pēc lieliem pūliņiem paceļ. Tanī pat laikā arī Kaupertam bijušas saimnieciskas grūtības. IV dziesmu svētkos autors dabū zināt, ka jaunais Susurs nodomājis precēties. Ar to arī Susurs glābts no savādās grūtsirdības. Kompozīcijas ziņā stāsts pavājš.

Viens no vērtīgākajiem Sudrabu Edžus psiholoģiskiem stāstiem ir «Dzeguzes bērns» («M. V. M.», 1898). Ārlaulības bērnu Edi visgarām pavada palama — dzeguzes bērns. Jo sevišķi viņu vajā zēni, arī skolā. Meitenē ieaug savāda spītība un apslēpts naids pret saviem vajātājiem. Viņa domā par atriebību. Pirmais, ko viņa dara, ir tas, ka viņa atraida visus zēnus, kuri vēlāk viņai tuvojas, arī Jurku, kurš to nekad nav lamājis. Skaistā lauku meitene izvēlas sev par vīru bagātu atraitni — veco Krauli. Viņa palīdz viņam tikt par pagasta vecāko, pie kam izlieto Krauļa

stāvokli, lai izrēķinātos ar saviem nelabvēļiem. Jurka arī kļuvis par saimnieku, kas Edei dara nepatikšanas. Kad Kraulis mirst, Jurka tuvojas Edei, bet tā aiz atriebības izvēlas priekšstrādnieku Celmu. Jurka saslimst un mirst, arī Ede atsaka tūliņ Celmam. Zīmētais Edes tēls stipri viengabalīgs un izturēts līdz galam — sievietes spītība un atriebības kāre pārspēj visu pārējo, kas mājo cilvēkā.

Stāstā «Mūsu Līze» («M. V. M.», 1898) zīmēta pļāpīga sieviņa Līze, kura, taupīgi dzīvodama, iekrājusi dažus simtiņus. Vēl nenomirusi, viņa dabū redzēt ķildu, kuru piederīgie saceļ ap viņas mantojumu. Viņa mirst vēlāk, nevienam no piederīgiem neredzot. Manta izdalāma pēc novēlējuma. Līzes raksturojums dzīvs, kaut arī sižets nav nekas neparasts latvju rakstniecībā. «Viņu kundziņš» («M. V. M.», 1900) rāda parasto Švauksta tipu, kurš nonācis kungu kalpībā, bēg no vienkāršas dzīves, no saviem piederīgiem un kaunas pat sarunāties ar saviem bijušiem draugiem. Šinī gadījienā tas ir *«Herr Medianski»* — vienkārši latviskais Mednenu Miķelis, pusgraudnieka dēls. «Dzirnekļi» («M. V. M.», 1900) rāda mums kādu aferistu ģimeni, sastāvošu no tēva, mātes un meitas. Abas sievietes nodarbojas ar vīriešu ievilināšanu Lanstriheru valgos, pēc tam tos aplaupa. Autors dzīvi rāda nakts varoņu veiklību, tāpat arī tos, kas nokļūst šajos valgos. Starp tiem ir ne tikai vienkārši mirstīgie kantoristi, bet arī bagāto tirgotāju dēli un pats pilsētas galva. Stāstā autobiogrāfiski elementi.

Beidzot atliek minēt stāstu «Rozes zied» («M. V. M.», 1902). Kā jau virsraksts rāda, stāstā romantiski pamatmeti. Arī apstrādājuma ziņā viegli plūstošs stāstījums, caurausts lirisma strāvojumiem. Šuvējas meita Grietiņa, kura strādā kā mājskolotāja, tuvinās ar jaunu ārstu. Ārsta dārzā uzplaukušas rozes. Ierodas Grietiņa un paziņo, ka viņa nodomājusi iziet pie bagāta vecpuiša, kaimiņu muižnieka, par sievu, lai tādējādi atvieglotu mātes grūto likteni. Ārsts novēl laimes, domīgs šķiras; māte neziņā pēta, kāds būs meitas liktenis bez mīlas. Grietiņai rodas smagi pārdzīvojumi, šaubas, tikai . . . «rozes ārā ziedēja un smaržoja» . . .

Šinī pat laikmetā radies viens no garākajiem Sudrabu Edžus prozas darbiem — «Uz līkiem ceļiem» («Dienas Lapa», 1902), kurš nosaukts par oriģinālromānu, uzrakstīts 2 daļās. Romāna saturs grozās ap skrīveri Raušmani, kurš nodarbojas ar zirgu zagšanu, bagātnieku aplaupīšanu, naudas izspiešanu. Viņš iekrāj naudas summas, kādu laiku tur kopā ar baronesi fon Krucig muižu, līdz beidzot pats kļūst par Vadzenes muižas īpašnieku, piedzīvo ar muižas ķēkšu Grietiņu dēlu, pirms pats nopircis muižu. Ticis muižnieka godā, viņš izjauc dārznieka meitas mīlestību pret mērnieku Baumu un apprec to pats. Otrā daļā rādīta jaunā muižnieka dzīve. Raušmanis ar visu varu grib izdot savas meitas muižniekiem un arī dēliem atrast sievas-muižnieces. Iesākumā viss iet

gludi. Dēls kļūst par oficieri, viena meita arī atrod, ko vēlas tēvs, un iziet pie barona fon Steinpuckeļa par sievu. Raušmaņiem tomēr līdzi iet pagātnes lāsts, ko viņam arvien atgādina skroderis Pudviķis, zādzību līdzdalībnieks. Meita Mārīte nevar sadzīvot ar savu vīru, dēls Otons ievaino baronu un pats mirst karsonī. Pa vidu jaucas Raušmaņa pirmais dēls, tagad mācītājs Jauņa kungs. Otru Raušmaņa dēlu Valdi atrod nogalinātu. Tā izjūk un izirst Raušmaņa ģimenes laime, tamdēļ ka bagātības pamatā nelietība.

Romāna pirmā daļa stipri atgādina avantūrromānus, pie kam paviršais apstrādājums padara to mākslinieciski nepieņemamu. Vairāk noskaņota ir romāna otrā daļa, šeit sajūtama darba vispārējā noskaņojuma radniecība ar «Fon Hohenhelmi». Stāstījums līdzenāks, atsevišķas situācijas vairāk motivētas. Romāna saturā Raušmaņa avantūrisms, romantiski piedzīvojumi un skati un beidzot Raušmaņa ģimenes traģēdija. Daudzmaz apmierinoša ir tā daļa romānā, kur iesākas pati šī traģēdija, pārējais pārāk parasts un nodrāzts. Ķerdamies pie plašāka romāna sarakstīšanas, Sudrabu Edžus nav pietiekoši novērtējis tās grūtības, kuras viņam jāpārvar, apstrādājot līdzīgu materiālu. Pirms 1905. gada Sudrabu Edžus sarakstījis arī vairākus jaunatnes stāstiņus, kā «Dullais Dauka», «Pusmāsas dēls», «Par sulaini» un «Laimzemes (Eņģelīšu) skola». Par jaunatnes stāstiem mums būs runa atsevišķi.

Gadu desmits pirms 1905. gada revolūcijas ir viens no ražīgākiem laikmetiem Sudrabu Edžus darbībā. Šinī laikā, kā jau redzējām, notiek Sudrabu Edžus atsvabināšanās no romantisma valgiem un piegriešanās reālismam. Savos vēlākos darbos, kā poēmā, lirikā, tāpat stāstā, viņš kļuvis par reālās dzīves apdziedātāju. Šādos apstākļos radušies mākslas vērtības ziņā augsti stādāmi darbi: «Pusmāsas dēls», «Dullais Dauka», «Pēteris Kains», «Atmiņas par divām dzimtām, veco Dūdaku, skroderi Dzelmi . . .», «Kā Petrs izlīga ar Mozu», arī atsevišķi liriskās dzejas ziedi. Ne tik spilgti izdevušies, tomēr ar paliekošu vērtību ir tādi darbi kā «Dzeguzes bērns», «Mūsu Līze», no dziedājumiem — «Vectēvs» un citi. Vispārīgais šī laika Sudrabu Edžus darbu trūkums meklējams rakstnieka atrautībā no tiem strāvojumiem, kuri vērojami laikmeta sabiedriskajā dzīvē. Šķiru cīņas bangojumi revolūcijas priekšvakarā nepietiekoši spilgti tēloti tajos darbos, kuros šķiru attiecību, šķiru pretišķību veidojums mākslas tēlos izvirzījies pirmajā vietā. Ja viņa darbos zīmētas šķiru pretišķības, šķiru naids, tad spilgtāk tās samanāmas tajos stāstos un dziedājumos, kuros Sudrabu Edžus runā par latvju zemnieku attiecībām pret baroniem. Šiem ražojumiem arī daudz lielāka vērtība nekā atsevišķiem tīri psiholoģiskas dabas tēlojumiem, jo lasītājs jūt, ka asinis sāk riņķot straujāk, ka pieaug dramatisms starp diviem naidīgiem spēkiem. Arvien redzamāku vietu Sudrabu Edžus darbos sāk ieņemt lauku gājēju — kalpu jautājums un pretišķības starp

kalpiem un saimniekiem. Tas jo sevišķi saskatāms jaunatnes stāstos «Dullais Dauka», «Pusmāsas dēls» un stāstā iz skolotāju dzīves — «Pēteris Kains».

SUDRABU EDŽUS LITERĀRISKĀ DARBĪBA REAKCIJAS LAIKĀ

Pēc 1905. gada revolūcijas Krieviju ietin tumšā reakcijas un varmācības segā. Reakcija, kura valda politiskā dzīvē, atbalsojas arī ideju pasaulē. Smags pārbaudījumu cēliens iestājas priekš tās šaudīgās inteliģences, kura iesākumā bija uzgavilējusi 1905. gada revolūcijas notikumiem, bet pēc tam negaidīti strauji iesāka atkāpšanos. Renegātisms, revolūcijas noliegšanas laikmets valda dzīvē un literatūrā. Tikai reakcijas apstākļos varēja uzziedēt slimīgais dekadentisms, mākslas izvēršanās par izsāpējušas inteliģenta iedomas «dvēseliskiem» kliedzieniem, par individuālistiskās iedomības un tukšības cildināšanu un augstākas — «garīgās iedvesmas» meklēšanu ārpus dzīves tiešamības. Individuālisma kults noveda pie slimīga erotisma. Zem dažādām mākslīgi safabricētām filozofiskām problēmām saskatāms vislielākais tukšums, gara nabadzība, jo ar dziļi filozofiskām un psiholoģiskām problēmām sāka nodarboties mūsmājas Viktori Eglīši, Jēkabsonu Kārļi, Haraldi Eldgasti un kompānija. Nepatīkami aizskaroši, sasmakuši motīvi noskanēja klusajā Latvijas literatūras dārzā. Līdz ar sodekspedīcijām latvju rakstniecībā ieradās renegāts — revolūcijas atkritējs, individuālisma kulta sludinātājs, mākslīgu puķu sējējs rakstniecībā un reālistiski sabiedriskās mākslas noliedzējs.

Sudrabu Edžu velti meklēt svārstīgo Latvijas mietpilsonības «trubadūru» rindās. Atrauts no Latvijas, klejodams no vienas pilsētas uz otru, dzīvodams ārkārtīgi grūtos materiālos apstākļos, viņš ne uz brīdi nešaubās par tās cīņas pareizību, kurai pamats 1905. gada revolūcijas notikumos. «Sirsnīgi ļaudis bija revolūcijā,» saka Sudrabu Edžus. Tas nav politiķa revolūcijas novērtējums, tomēr tas ir dziļi izjusts lielo notikumu raksturojums, kurš iespiežas katra cilvēka apziņā. Sudrabu Edžum pretīga visa tā kņada un troksnis, ko pārdzīvo latvju rakstniecība dekadences laikā. Uz brīdi rakstnieka vārds pavisam nozūd no latvju izdevumiem. Laikmetā no 1905. līdz 1910. gadam Sudrabu Edžus kā rakstnieks pilnīgi klusē. Tikai pamazām, kad atdzīvojas sabiedriskā dzīve Latvijā, kad sāk iznākt un nostiprināties dažādi demokrātiski izdevumi, arī Sudrabu Edžus atdzīvojas un ķeras pie spalvas. Ierosinājumus šinī ziņā devis Birznieks-Upītis. Vispirms Sudrabu Edžus ķeras pie tulkojumiem. Šinī laikā viņš visvairāk tulkojis Čehovu, Gogoli un Garšinu. Tad pamazām, Birznieka-Upīša uzmudināts, atjauno pilnīgi savu literārisko darbu. Šinī laikā viņa darbus lasām «Mājas Viesī», «Jaunā Dienas Lapā», «Izglītībā», «Domās»,

«Jaunības Tekās». Sudrabu Edžus rakstījis stāstus, liriskus dzejoļus un īsākus dziedājumus.

Sudrabu Edžus savos darbos necilā smagas sabiedriski psiholoģiskas problēmas, viņa stāsti un dzejas nav tiešs aicinājums uz kauju. Tomēr viņa šī laikmeta darbi uzglabāsies kā spilgts apkārtnes attēls, radīts dzejnieka nemiernieka prizmas caurlauzumā. Apslēpts nemiers, kritisks reakcijas notikumu novērtējums, dziļa pārliecība par jaunu politisku satricinājumu nenovēršamību — tas padara Sudrabu Edžus dzeju par sabiedriski ierosinošu un pastāvošās tradīcijas ārdošu faktoru. Dzīvodams emigranta dzīvi, viņš smeļ bagātīgu materiālu no savas apkārtnes. Emigrantu dzīves attēls atrodams kā lirikā, tāpat stāstos. Sudrabu Edžus arvien atgriežas savās atmiņās tur, kur

Šalc pliederu krūmi gar sienu,
Un circenis dziedāt sāk.
Bet tukšas ir istabas, ķēķis,
Ij pagalms kā izmiris,
Un dažs, kas tai brīdī te gājis,
Būs spoku saticis.

Ilgie emigrācijas gadi atstājuši smagu iespaidu, dzīvē bijuši grūti, nospiedoši brīži, kad rakstnieks sajutis kā smagu nastu vientulību, atstātību. Tad Sudrabu Edžus rakstījis pesimisma cauraustus dzejoļus, un mierinājums tādos brīžos — pārliecība, ka ir ļaudis kaut kur tālumā, kuri atceras un domā par to.

Uz taviem vaigiem pēdas redz,
Kur as'ras tecējušas;
Par mani viņas raudātas,
Vēl nava nožuvušas.

Pirmais laikmets līdz 1912. gadam vēl skumju, pagātnes atmiņu un sāpju sēru gadi, kad Sudrabu Edžus liriskā dzejā valdošais elements — personīgi pārdzīvotās grūtības, ciešanas, vēl stipri sajūtams indivīda sāpju noskaņu atbalsojums. Tomēr ar katru dienu paliek skaidrākas rakstnieka turpmākās gaitas tekas, līdz rakstnieks pats atzīstas, ka bijušās kokles stīgas pamazām apklusušas. Šāds dzejnieka turpmākās darba programas dzejolis ir «Pie sienas karājas kokle» («Domas», 1913). Pie sienas karājas kokle, kura aizmirsta, nodota putekļiem.

Tās stīgas ir pārtrūkušas
Un rituļos satinušās.
Lūk, viena un otra, un trešā...
Es skatos un atminu tās.
Šī dziedāja brīžiem par mīlu —
Tās atbalss tik tālu man;
Par tautību otra... Ne jausmas
No viņas vairs neatskan.
Tā trešā par notikumiem,
Kas iedomu gultā dzimst.
Pie agrākā dzejas koka
Pēc lapas lapiņa ļimst.

Tātad apklusušas dzejnieka pagātnes kokles stīgas, beiguši skanēt romantiskās mīlas, iedomu motīvi. Tā ļoti raksturīga un revolucionāra paša dzejnieka atzīšanās. Uzglabājusies tikai viena stīga:

Tik viena stīga vēl stingra
Caur putekļu kārtiņu spīd,
Kā bārenīte, kam pirksti
Tā pavirši pāri slīd.
Un brīnums — tā iesāk dziedāt:
«Tu putekļos smoki pats.
Jel paceli augstāk pieri,
Lai gaišumu ierauga skats.»

Rakstnieka personīgie pārdzīvojumi saistās ar visas revolucionārās paaudzes piedzīvojumiem. Reakcija izmētājusi pa Sibīrijas nomalēm tūkstošus.

Vai tev būtu, Sibīrija,
Tāda dziesma, elēģija,
Kas pār biedru kapiem ietu,
Kam tu devi dusas vietu?
Tikai nekaunīgi zaimi.
Aizvadīja mīļo saimi
— Manas vētras nesavtīgas,
Viņiem uzvelk bēru stīgas.

Dzejolī «Ar negaisiem, nedienām apradām» («Domas», 1913) viņš pastiprina iepriekš teikto:

Ar negaisiem, nedienām apradām,
Tie bija mūsu brāļi un māsas.
Pa čūkslieniem klīdām, pa kalnstarpām
Daudz dienu, daudz nakšu un saņēmām
No pārmaiņām veidu un krāsas.

Vēl dzejolis «Vairs rožu nav» («Domas», 1913), kurš noskaņotā formā rāda revolucionāra likteni.

Vairs rožu nav, dēļ kurām salnas bīties,
Ne citu puķu, aukstos vakaros ko segt;
Es dziesmu nesūtu ap tukšo dārzu vīties,
Nav ozola, nav ziedokļu, kur liesmām degt.
Tie māņu rīti dzidrrožainā blāzmā,
Tās spožās lāpas sen aiz pusdienas,
Uz vakariem es raugos vētras brāzmā,
Mans ceļš tur, gaiši nosprausts, krēšļojas.
Tas ceļš ir — dzīvot, cīnīties un cerēt,
Un gaidot lāstus vienā lielā lāstā dvest,
Lai tas par ērgļu māti aizskrien bērnus perēt,
Kam nolemts — atriebības bargo seju nest.

Arī emigrants-cīnītājs tālumā jūt, ka pēc smagajiem reakcijas gadiem ap 1912. gadu briest jauna kustība, dzimst jauns laikmets. No Sudrabu Edžus dzejām redzams, ka viņš vērīgi sekojis notiku-

miem un revolūcijas tuvošanās rada viņā pārliecību, ka reiz tomēr strādniecība uzvarēs, bet tagad jāaug, jākrāj spēki. Tas izteikts dzejoļos «Tu raudi asiņu, tu raudi vaidu», «Es nešaubos» («Domas», 1913).

Jauns laikmets dzimst!
Triec drupās veco kokli, nav ko žēlot!
Gar rudeni lai vārnu bari ķērc.
Lūk, sarkans saules riets, ej pretim kvēlot,
Tapt viņa vērts!
Un jauno kokli viņa krāsām svaidi...
Un ziedoni par dvēseli tai liec,
Tad paceli un, jūsmu cilāts, laidi,
Lai dziesmas triec!

Otrā dzejolī viņš raksta:

Es nešaubos, ka manas acis vienreiz vēros
Tās debesis, kas liela rīta blāzmā zvēros,
Kad atnāks laiks, kas jau tik tuvu bija,
Bet sava staru vaiga mums vēl nerādīja:
Viņš apstājās un atkāpās, un viņa druva
No tālas rūsas bāli apmētāta kļuva,
No lietus gāzieniem, no viesuļa ar krusu,
Bet tagad klusu tur, tik baigi, baigi klusu,
Gandrīz kā dzirdētum tur katru vārpu briestam
Un sulu pietekam ik stiebram zemē spiestam
Un it kā gara šalku: audz tik, audz!
Es nešaubos — tas klusums liels par daudz.

Vienkārši, bet dziļi izjusti vārdi. Reakcija nolauza daudz varonīgu cīnītāju, iznīcināja daudz svaigu spēku. Iestājies uz brīdi klusums, bet tas nav nespēka klusums — pa stiebriem tek audzinoša sula, briest jauns nemiera spēks, kurš vēlreiz celsies. Tāda, lūk, Sudrabu Edžus dzeja reakcijas laikmetā. Kā visā tā laikmeta opozicionāli noskaņotā rakstniecībā, arī Sudrabu Edžus dzejā daudz simbolikas, revolucionārā romantisma. Ir dzejoļi, kuri pēc sava noskaņojuma atgādina tā laikmeta J. Raini, piem., «Sapnis», «Atnāks laiks» («Domas», 1913).

Skrien atkal vilciens, rati rakstā rūc,
Pēc ziemas atdzimis ir zemes vaigs...
Drāž garām līcis, birze, kalna krants...
Sirds alkst, tik atbalss neatdūc
No nākotnes... Un paiet laiks —
Tā klausās: negrib mosties tornī zvans.

Cits piemērs no dzejoļa «No svešuma» («Domas», 1914).

Kas zin, vēl šo nakti
Cietuma valņos tiks caurumi rakti.
Ņemsim tad kalnērgļa varenās vēdas,
Pārskriesim mežus, kalnāju grēdas —
Vētrai pa priekšu, mākoņu laidā,
Zibeņus sirdī, atriebu smaidā.
Spiezdami saujā taisnības spalu,
Turp uz to pusi, uz dzimtenes malu.

Bez liriskiem dzejoļiem Sudrabu Edžus uzrakstījis arī nelielu dzejojumu — poēmu «Vecais kareivis» («Domas», 1913). Vecais kareivis Andža pēc sava rakstura ļoti līdzīgs kareivim dzejojumā «Nikolaja zaldāts». Pagasta nabagmājā Andža sadraudzējas ar «klusās Mades» Jēpi un iegūst zēna simpātijas ar saviem nostāstiem iz kareivju dzīves. Stāsta viņš par Šipku, Gurku — «Kā pār kalniem ziemā dzinām pārsalušo turku», atceras sava pulka gājienus, maršēšanu ar plandošiem karogiem un jūsmo par ģenerāli Skobeļevu. Jēcim atveras vesela pasaule. Tikai nejauši zēns noklausās ganu zēnu nostāstu par to, kā 1905. gadā nošauts «klusās Mades» vīrs. Andža paskaidro, ka zaldāta pienākums izpildīt pavēli un, ja priekšniecība pavēlētu, arī viņš būtu šāvis Jēpa tēvu. Ar to arī satrūkst draudzības saites starp zēnu un veco kareivi.

— Neiešu es krievos,
Tie nošāva manu tēvu.

Tanī pat laikā Sudrabu Edžus iesācis strādāt pie garā dzejojuma «Pirms vētras», kurš varēja parādīties atklātībā tikai pēc 10 gadiem. Daudz laika rakstnieks ziedojis arī stāstu rakstīšanai. Šinī laikā uzrakstīti vairāki stāsti no emigrantu dzīves un divi jaunatnes stāstiņi — «Kaukšķītis» («Domas», 1912) un «Inguļa grēks» («Jaunības Tekas», 1914).

«Grūtsirdība» («Jaunā Dienas Lapa», feļetona pielikums, 1911) un «Svešumā» («Izglītība», 1910) nav noslēgti stāstījumi par zināmiem notikumiem. Tā ir tipu galerija, kuru pēta Sudrabu Edžus, braucot pa Sibīriju ceturtās klases vagonā. Vilciens iet lēnām, stacijās ļoti ilgi kavējas, un braucēji, vērodami, kā pabrauc garām viens vilciens pēc otra ar laimīgākiem ļaudīm, nogrimst grūtsirdībā — «pasta vilciens aizgājis, bet mēs stāvam kā stāvējuši, un es neviļot manu, ka sirdī iezogas grūtsirdība — tā grūtsirdība, kas ceļas no apziņas, ka tu, ja arī kas esi, tad no pašiem pēdīgiem». Grūtsirdība pārņēmusi visu vagonu. Aiziet dienas, vilciens nepaātrina gaitu, vagonā «grūtsirdības vietā ieradies kāds neizprotams tukšums, kāda smeldze, vēl smagāka un grūtāka». Stāstā zīmētie tipi, kā mūrnieki, kazaks, mednieks, dievticīgā vecene, visi labsirdīgi tā laikmeta ikdienas ļaudis, kuri pa ceļam lūdz dievu, dzied garīgas dziesmas un baro izsalkušo emigrantu.

Stāstā «Aizpieters» («Mājas Viesis», 1910) Sudrabu Edžus aprakstījis izbijušu katordznieku, lubānieti, pēc amata drēbnieku, kurš Sibīrijā nokļuvis naudas fabricēšanas dēļ. Apmetas viņš kādā pilsētiņā un izturas ļoti viesmīlīgi pret tā saucamajiem «dzīves palbērņiem», uzņem tos savā dzīvoklī, ēdina un pēc iespējas izpalīdz grūtākos brīžos. Stāstā rādīta šī raibā pasaule. Ģimenes dzīvē Aizpieters nelaimīgs, dzērumā sit sievu, bet pēc tam bieži vien nožēlo to.

Spilgts latvju emigrantu piedzīvojumu un pārdzīvojumu tēlojums pēcrevolūcijas laikmetā ir «Zem dienvidus debesīm» («Izglītība», 1911). Arī šinī emigrantu stāstā Sudrabu Edžus nedod lasītājiem viengabala notikumu virknējumu, bet gan tēlo veikliem vilcieniem dzīvus cilvēkus, rāda atsevišķus momentus emigrantu dzīvē. Cauri stāstam izvadīts Zemītnieks, vienkāršiem reālistiskiem vilcieniem zīmēts latvju saimniekdēls, kurš 1905. gada revolūcijā nejauši iejaukts Tukuma lietā un bijis spiests atstāt Latviju. Kā katra svešumā nonākuša emigranta pirmais jautājums ir darba jautājums, tā arī Zemītniekam, liekas, vajadzētu domāt par savu eksistenci. Draugi viņam apgādā darbu, bet Zemītnieks atsakās no visa, jo darbi vai nu par grūtiem, vai netīriem. Viņš pārtiek no aizņēmumiem, stāsta citiem, ka mājās nodomāts pārdot vērsi un tad viņam izmaksāšot mantojuma daļu, ar kuru viņš nolīdzināšot parādus. Beidzot visi atsakās dot naudu. Nākas dzīvot kā baskājim un iet uz jūrmalu apmesties baskāju kolonijā. Teit Sudrabu Edžus rādījis dzīvus tipus iz baskāju pasaules, kā Sokratu Platoniviču un Demurjē. Beidzot autoram piedāvā skolotāja vietu, aizbrauc viņi abi ar Zemītnieku, kurš uzņemas saimniecības vadību, parādīdams šinī arodā lielas spējas. Pēc tam tiem jādodas atpakaļ, jo autoram mācas virsū priekšniecība, pieprasīdama politiskās uzticamības apliecību. Zemītnieks pats saka par sevi: «Es strādnieku neaizstāvu ne tik, cik aiz naga melnuma, un negribu ar viņiem kopoties.» Tāpēc nepārsteidz lasītāju šī vīra liktenis. Viņš, pārbraucis uz Latviju, saņem sodu un vēlāk nodomājis organizēt kristīgu draudzi pirmo kristīgo draudžu garā. Stāstā rādīta arī strādnieku dzīve, ārkārtīgi grūtie darba apstākļi. Zīmēti arī divi strādnieki-sociāldemokrāti, kuri cīnās pret Zemītnieka baskāja filozofiju.

Nākošais šī laikmeta stāsts ir «Komūnā» («Domas», 1914). Komūnas sastāvs ļoti raibs. Svešumā kopā salasījušies latvju emigranti ar dažādu pagātni un dažādiem uzskatiem. Sastopam teit Vidzemes saimniekdēlu Kalnberģi taukainu ģīmi un no dzeršanas pastāvīgi iekaisušām acīm, pagasta rakstveža palīgu Kukuru, kurš visu laiku cīnījies dēļ karjeras un «cēlis tautu godā», Zemo, kurš iedzīvojas uz pārējo komūnas locekļu rēķina, pats labi uzbarojies. Aiz viņiem nāk Stepis, Jurka, Rācens. Stepis mocās ar slimību, bet vēl studē politekonomiju, cīnītājs, ideju cilvēks, kurš nodomājis ar galvu izlauzt biezākos mūrus, sapņo par bijušām brīvības dienām. Stepis nomirst, Zemais — veikalnieka tips — vēl pie Stepa līķa rēķina, cik zaudējuma viņam atnesusi Stepa nāve. Saimniekdēls un rakstveža palīgs — uzdzīvotāji, dzer, ka ne dienas gaismu neredz, bet Jurka — kluss, nospiests — «vienalga, šodien jeb rīt». Tāda ir emigrantu pasaule.

Sudrabu Edžus reakcijas laikā uzrakstīto stāstu kopējā īpašība ir tā, ka viņos atspoguļojas divi svarīgi momenti latvju sa-

biedriskās kustības vēsturē. No vienas puses, samanām 1905. gada revolūcijas notikumu atbalsi, tieši vai netieši, bet visgarām jūtam lielo vēsturisko notikumu iespaidu, no otras — latvju emigrantu piedzīvojumi ārpus Latvijas robežām. Sudrabu Edžus tēlošanas paņēmieni pārsteidz ar savu vienkāršību un reālismu. Tur, kur rakstniekam izdodas radīt mākslinieciski noskaņotus mākslas tēlus, viņš ieinteresē un aizrauj lasītāju, kur tas neizdodas, rakstnieks kļūst par sausu protokolistu-naturālistu.

SUDRABU EDŽUS DZEJA KARA LAIKĀ

Tikpat liels pārbaudījums priekš latvju rakstniecības kā reakcijas gadi pēc 1905. gada revolūcijas bija arī imperiālistiskais karš. Pasaule pārvērtās trakojošā jūrā. Šovinisms, savāda akla stulbuma, dzīvnieciska naida pilni histēriski kliedzieni pilda kara laika latvju izdevumus. Mākslas vietā — kaila aģitācija. Viktors Eglīts, K. Skalbe, J. Akuraters un citi nepieredzētā steigā raksta kara ziņģes un pārplūdina grāmattirgu ar makulatūru. Vācu vandalisms, carisma jaunavīgā nevainība, dzimtenes sēras, latvju bataljoni — tie ir latvju buržujiskās literatūras un dzejas objekti kara laikā. Daudzmaz progresīvākie dzejnieki apklusa vai nu tāpēc, ka viena pēc otras pārtrauca darbību dažādas izdevniecības, vai arī vienkārši aiz tā iemesla, ka nevarēja atklāti izteikt savus uzskatus. Apstājās progresīvākie žurnāli, tirgu pārvalda šovinistiskas literatūras apgādātāji, kuri no rakstniekiem prasa izpildīt to, kas vajadzīgs tēvijas aizstāvēšanas idejas popularizēšanai. Protams, ka šīs prasības varēja pildīt tie rakstnieki, kuri reakcijas laikā kalpoja reakcijai, kara laikā bez mazākiem sirdsapziņas pārmetumiem nometās uz ceļiem carisma priekšā un fašistiskās valdības laikā uzcītīgi turpina kalpot fašistiskai buržuāzijai.

Kara iesākumā Sudrabu Edžus atrodas ārpus Latvijas. Dzimtenes traģēdija Kaukāzā atbalsojās pēc tam, kad šeit sāk ierasties bēgļu bari no Latvijas. Ierodas šeit arī viens otrs no latvju rakstniekiem. Literāriskai darbībai Sudrabu Edžus piegriež maz vērības, tikai kad J. Kārkliņš 1916. gadā griežas pie viņa ar priekšlikumu nodot pāris darbu rakstu krājumam, kura rediģēšanu uzņēmies J. Kārkliņš, viņš uzraksta garāku dzejojumu «Šausmu bakhanālija» un īsāku dzejoli «Viņa nāk» un nodod tos ievietošanai krājumā. Minētais krājums nav parādījies atklātībā, krājumam domātie Sudrabu Edžus darbi paliek J. Kārkliņa rīcībā. Pie tautiskās valdības J. Kārkliņš ievietojis abus dzejojumus reakcionārajā «Latvijas Vēstnesī», 1920. gada gājumā. Protams, ka tas viss izdarīts bez Sudrabu Edžus atļaujas un piekrišanas, jo rakstniekam ar Kārkliņa tipa ļaudīm nav nekādu sakaru jau

sen. Tas liecina, ka Latvijas buržuāzija un viņas algotņi, līdzīgi J. Kārkliņam, iedomājas par savu visu veco rakstnieku paaudzi, jo sevišķi šādi uzskati bija valdošie tūliņ pēc Latvijas buržuāziskās valsts nodibināšanās. Sudrabu Edžus revolucionārā rīcība un naids pret tautisko buržuāziju atvēsināja vienam otram galvu un vēlreiz pastiprināja to domu, ka labākais un vērtīgākais no pagātnes literatūras pieder proletariātam, ka proletariāta revolucionārā partija — komunisti — atkarojusi daļu no labākajiem vecās paaudzes māksliniekiem un ka Sudrabu Edžus nostāšanās proletāriskās revolūcijas pusē ir viena no spilgtākajām parādībām pēcrevolūcijas laikmeta latvju rakstniecībā.

Garākā dzejojumā «Šausmu bakhanālija» Sudrabu Edžus mēģināja atsegt imperiālistiskā kara laikā sabiedrībā valdošās pretišķības un kontrastus. Dzejnieks rāda māti, kura trakojoša negaisa laikā klīst pa mežu. Tā ir tā pati māte, kuru dzejnieks sastapis jau krievu-japāņu karā, kura jau toreiz zaudējusi vienu dēlu kauju laikā.

Palika otrs dēls, zaļoksnis plecots,
Līksmībā biedrs bij līgojots lecots,
Strādājot klusētājs skarbs.
Veseru svārstot tam, fabrikas ēka
Drebēja, rībot no milzeņa spēka,
Trieciens ik — dukāta vērts.
Dukāti, zināms, mīl lielkungiem pašiem,
Strādniekiem ilgi tas kaļams no grašiem.

Šis dēls, kaut grūti strādā, tomēr apgādā ģimeni, arī māte jūtas apmierināta dēla istabā. Tikai tagad pienākusi ziņa, ka arī šis dēls palicis kaujulaukos. Vecīte satriekta klīst pa laukiem. Tikai pa šoseju, gaismu mezdams, drāžas automobilis, kurā omulīgi sēž kungs ar sievieti. Arī pilsētā dzejnieks redz divas pasaules. Strādnieku un fabriku rajons, kurā redzama nepārtraukta kustība:

Iekšā un ārā iet strādnieku drūzmas,
Redzams, pats pārmaiņas laiks.
Nakti un dienu un dienu, kā nakti
Nekas te nepārtrauc iedzīto taktī,
Atpūtas nepazīst tvaiks.

Pretēji tam pilsētas rajons ar greznajām ielām, alejām. Tur dzīvo apmierinātā publika, tur visgrūtākos brīžos plūst šampanietis, skan dziesmas un mūzika. Tur bagātnieki par strādnieku krātiem grašiem plītē un priecājas ap pirktās sievietes miesu. No ielas dzejnieks aizved mūs uz to namiņu, kur reiz valdījušas saules dienas arī strādnieku saimē. Kur tagad jaunā sieviete ar tēvijas kareivja, tēvijas sargātāja bērniem? Viņi tagad nodzīti pagrabā. Iestājies trūkums, nabadzība, bads. Tam pievienojas slimības, un māte zaudē jau otru bērnu.

Nokustas zeme, grib palīgā steigties
Tiem, kam te nolemts no trūkuma beigties,
Milzīgs to vaidoņu skaits.

Karš iznīcina miljonu laimi. Krīt ne tikai uz kaujaslauka, bet aiziet zudumā neskaitāmas ģimenes arī aizmugurē. Pie kā griezties apspiestajiem, kam lai sūdz savas bēdas sieviete, kura pazaudējusi vīru, divus bērnus un tagad nīkst pagraba telpās?

Redzi, kur gardavojs spiežas caur drūz
Noēdies, kalpīgi cēls,
Zin viņš, kur ārprātam, lupatām vieta,
Piere, kā vērsim, tam bieza un cieta,
Sirdī mīt ievingrots naids,
Dusmas pret visu, kam mugurā skrandas,
Niknums pret to, kas bez pajumta blandas.

Imperiālistiskā kara laika kareivim Sudrabu Edžus ziedo sekojošas rindas:

Bet saki, — kurp skriet liksi lodei?
Taisni uz priekšu, pa ierastai modei,
Akls, tu akls, nudien!
Neredzi, mulsais, kas šaipus tā loka,
Kurp tev dod mājienu špagotā roka?
Ieskaties, ieskaties vien! . . .
Pazīsti bērnus no sejiņām sīkām?
Pazīsti vecos no mugurām līkām?
To, kam tas grūtākais darbs?
Tu viņa neredzi, citādi grieztu
Ieroci apkārt vai projām to sviestu,
Atspēries nopietni skarbs.

Īsākajā dzejolī «Viņa nāk» Sudrabu Edžus izteic domas par to, ka revolūcijas tuvums skaidri jau samanāms. Notiek saruna starp vecmāti un bērniem. Vecmāte gaida jau divpadsmito gadu atgriežamies to, ko piedzīvojusi.

Ak bērniņi, skatiet,
Kas notiek tur laukā, —
Es dzirdu, ka aukā
Kā miljons saukā.
Vai Piektais gads atiet? . . .

Bērni atbild:

Nē, vecmāmiņ, ārā ir sniegs,
Un klusums pār klajumiem liegs.

Vecmāte nav aizmirsusi mocekļu priedi, un viņa pārliecināta, ka arī jaunā revolūcija būs tikpat varena.

Viņa nāk, mana sirds to jūt,
Uz varoņa priedi.

Sudrabu Edžus dzejai nav nekā kopīga ar tautiskās buržujiskās dzejas riebīgi kliedzošo un piedauzīgi tukšo izvirumu. Tas — laikmetu apvainojošs dokuments, tas protesta un naida sauciens pret imperiālistisko karu, pret imperiālistu radīto miljonu postu. Tā — dziļa satura, aģitējoša, ārdoši aicinoša dzeja, kuras uzdevums mest protesta dzirkstis miljonos. Domājams, ka šiem dzejoļiem neizdotos pieredzēt dienas gaismu kara laika cenzūras apstākļos. Tikai divi dzejoļi — un tomēr Sudrabu Edžus mākslinieciskā patstāvība katram redzama. Tādus vārdus varēja uzrakstīt vienīgi pārliecināts revolucionārs, izturēts vecās iekārtas noliedzējs un nīdējs pašos pamatos.

SUDRABU EDŽUS LITERĀRISKĀ DARBĪBA PROLETĀRISKĀS REVOLŪCIJAS LAIKĀ

Runāt par sekmīgu Sudrabu Edžus literārisko darbību revolūcijas pirmajā posmā nenākas. Jo sevišķi tas attiecināms uz to laiku, kad Sudrabu Edžus atrodas Kaukāzā, kur politiskās dzīves notikumi, pārgrozības steidzas nepieredzētā ātrumā, pārmaiņas un politiski apvērsumi seko viens otram kā kaleidoskopā. Atrautība no kulturālajiem centriem, izdevniecību katastrofiskais stāvoklis padara neiespējamu sekmīgu literārisku darbību. Visgarām politiski strīdi, cīņas, latvju bēgļu atgriešanās kustība. Sudrabu Edžus literāriskā darbība sāk ieritēt daudzmaz normālākās sliedēs, kad viņš pārbrauc uz Maskavu un vēlāk pārceļas uz Pleskavu. Sudrabu Edžus revolūcijas gados līdzstrādājis «Krievijas Cīņā», «Cīņas Atbalsī», «Sarkanā Zvaigznē», «Jaunos Ceļos» un atsevišķos krājumos, kā «Spārnotais Strēlnieks», «25. Oktobris». Reizē viņam iznākuši vairāki darbi atsevišķos izdevumos.

Sudrabu Edžus liriskā dzeja šinī posmā nav diez cik bagāta. Pavisam uzrakstīti nedaudz dzejoļu, kuros spīd cauri rakstnieka stingrā apņemšanās sekot sarkanās zvaigznes mirdzumam. Sudrabu Edžum ir iespēja atgriezties, bet viņš novēršas no sludinātiem gaļas podiem Latvijā. Viņš savā dzejā aicina strādniekus novērsties no buržuāzijas izmestiem āķiem.

Tu neej turpu sava stūra kārs,
Kas visu mūžu biji proletārs!
Kam tur savs dārzs,
Kam tur savs zemes stūrīt's
Un stīgu vītnēm apslēpts būrīt's,
Lai iet, lai slavas dziesmas kaļ!
Tu — neķēmojies viņiem nopakaļ.
Un, ja tie tev no žēlastības teiktu:
«Nāc, nāc! Mēs tevi gaidām, mīļi sveiktu...» —
Tu vērsies nost no šitiem tirgoņiem,
Lai gan ir vērti piespļaut acis tiem.

Tā ir aģitējoša dzeja, kuras uzdevums brīdināt latvju strādniecību no pārsteigšanās. Vienkārši, ritoši, skaisti uzrakstītā dzejolī «Balahanu kapi» («Sarkanā Zvaigzne», 1921) rādīts, cik grūtos apstākļos proletariātam nākas celt savu nākotni:

Kur pasperi soli, tur celmu daudz, —
Vai nedzirdi, cirvji un stangas kā klaudz?
Kas trunīgs, ar sakārņiem jāizceļ,
Lai visur tik stipri zaļokšņi zeļ.

Dzejnieks brīdina arī tos, kuri domā, ka ar vecās iekārtas noārdīšanu ir padarīts jau viss, — darba smagums priekšā, jāuzceļ ar pašu spēkiem jaunā iekārta. Tas izteikts dzejolī «Vēl priekšā cīņa» («Sarkanā Zvaigzne», 1921).

Bet vīri pa gruvekļiem darbu veic,
Lai ziemelis kož vai saule tveic...
Zūd drupas no zemes seja,
Reiz būs tur ziedu leja.
Bet tagad vēl sauksma sauktin sauc,
Uz vienību darba armiju trauc:
Jūs, visu zemju proletāri,
Vēl nepaliek cits mums kā cīnīties pāri!

Baltlatvijas strādnieku stāvokli viņš apdziedājis dzejolī «Veltījums Baltlatvijas strādniekiem» («Cīņas Atbalss», 1921).

Tam īpašnieks uzsēdies kaklā,
Tam valstiņas prezidents
Un ministri rosībā čaklā,
Un portfeļu pretendents.
Tur tirgoņi, spekulanti
Un visi, kas darbnieku sūc,
Bet viņam tik piepūšas panti,
Un elpu tver nospiestā krūts.

No agrākiem darbiem Sudrabu Edžus pārstrādājis dzejojumu «Atmiņas par divām dzimtām, veco Dūdaku, skroderi Dzelmi un mani pašu» (1921). Pie atmiņu pārstrādāšanas viņš ķēries vēl Baku un Nuhā 1919.—1920. gadā, un, izbraucot no Baku, autora kabatā jau dzejojuma pārstrādājums. Kas spiedis autoru ķerties pie pārstrādāšanas, to varam saprast, ja salīdzinām abus izdevumus (1898. un 1921. g.). Ne tikai tas krīt svarā, ka skroderis Dzelme ieņem redzamu vietu jaunizdevumā, daudz vairāk nozīmes tam, ka teit ieskanas šķiru cīņas motīvi, pirmizdevumā tas viss tikai dīglī. Jau norādīju, ka «Atmiņas» nav uzlūkojamas kā autobiogrāfisks materiāls. Dziedājums sniedz lasītājam dzīvus tipus no latvju zemnieku dzīves senajiem, pārdzīvotajiem laikiem. Tādi tēli kā vecais Dūdaks, skroderis Dzelme pievelk ar savu neapmierinātību. Viens no viņiem vienkāršs klaidonis ar savu filozofiju, otrs idejisks cīnītājs, kura principi vēl ne visai

izstrādājušies, tomēr lauku dzīves apstākļos viņš tiek vajāts kā revolucionārs. Kopā ar Dzelmi aiziet Cielaviņa, kuru aizrauj Dzelme ar savām idejām. Dzejojumā sajūtam to latvisko mierīgumu un klusumu, kāds valdīja tajos laikos, kad brāļu draudzes bija gandrīz vai vienīgie sabiedriskie centri.

Vecais Dūdaks nemierā ar šauro dzīvi, viņš pastāvīgi kaut ko prāto, kaut kur traucas uz priekšu. Viņš negrib tikt pieskaitīts pie klusās Latvijas dzīves iemītniekiem un visgarām uzdodas par zviedru.

> ... tam domas projām rāvās
> Uz plašo pasauli, kur dzīves sula virstot.

Dūdaks sapņo par savu pagātni: kas tikai viņš nav bijis, kas vien tam nav piederējis kādreiz — sava ekipāža, zirgi, rati, brašs stāvs, sārti vaigi, «bet trakās krievietes, nu, tās pēc manis mira». Lai izsargātos no velna, viņš ieteic dzert vīnu, dievticīgo ļautiņu ceremonijas viņš arī neatzīst.

> Ne eju sapulcēs, ne jūsu pantus skaitu
> Un esmu dieva bērns, par tevi labāks, rasi.

Divas dzimtas, kuras nevar samierināties, ir vectēvs un Biernis, kā divu saimniecību galvas. Viņiem veci rēķini ar romantisku nokrāsu. Skroderis Dzelme — cilvēku ekspluatācijas pretinieks. Kad Dūdaks ieteic viņam pašam mazāk strādāt, bet vairāk nodarbināt zeļļus, Dzelme tam atbild:

> Tā, krusttēv, lieta nav. Lai es no sava biedra
> Un brāļa topu tauks? Tam laupu dzīvesprieku?
> Uz viņa rēķina par resnvēderu tieku?
> Dūdaks pat apstulba un brīnījās pārlieku.

Dzelme ar personīgo priekšzīmi cenšas rādīt, ka vajag vest vienkāršu dzīvi. Viņa pasaules uzskats vēl nav pilnīgi izveidojies — viņš jauc dažādas sociālistiskas mācības. Tomēr viņš organizē ap sevi laukstrādniekus un rada nemieru visā apkārtnē, tā ka beigās tam jābēg prom no dzimtās vietas. Diezgan labi zīmēts arī vectēvs, mazāk raksturīgs un izturēts Biernis.

«Atmiņas» ir viens no tiem latvju rakstniecības dokumentiem, kurā neapšaubāmi ietverti lauku dzīves pretišķību nobriešanas procesi jau pagājušā gadu simteņa beigās. Mazāk to izdevies notēlot pirmizdevumā, turpretim pārstrādājumā darba virziens nepārprotami skaidrs. «Atmiņas» brīvas arī no tautiskā laikmeta romantiskās salkanības, arī tad, kad nācies tēlot mīlas problēmas. Apbrīnojami skaistas atsevišķas vietas ar savu dzejiskumu un valodas bagātīgo vīšanos. Lūk, pazīstamās rindas no Sudrabu Edžus dzejas daiļuma — Latvijas dabas apdziedājums, kuru nav pārspējuši latvju dzejnieki dzejiskā skaistuma ziņā:

Vai pazīsti tu mūsu līču saldo sienu
Gar Gauju, Salaci vai Ogres lēznām malām?
Tas ziedu laikā sūc no zemes med' un pienu
Un aijāts top no līču lakstīgalām.
Kā piens un medus salds ir tāpēc miegs uz viņa
Un sapnis jauks kā ziedu rīta jaukā ziņa,
Ko lakstīgala nes... cik dažu līci zinu
Es mūsu upmaļos, kur biezu zāli minu,
Kad viņā skarba balss par pirmo griezi vēsta
Un nenoteiktas ilgas jaunā sirdī dēsta.

«Pirms vētras» (1922) — romāns desmit nodaļās, kurš aptver arī 1905. gada revolūciju un reakciju. Bez tam nodrukāts arī fragments «Bula laikā» («25. Oktobris», 1924), gabals no romāna «Pirms vētras» II daļas, kurai jānoslēdz laikmets, nobeidzot ar 1917. gadu. «Pirms vētras» lasot, iepazīstamies ar tiem dažādiem uzskatiem, kurus sastopam Latvijas sabiedrībā pirmsrevolūcijas laikā. Tur ir Andris, veclaiku skolmeistara tips, Dižkunigaišķu Toms, tautībnieks, kurš pazaudējis kaut jebkuru sakaru ar dzīves progresu un ākstās ar dažādu veclaiku atradumu aprakstiem. Nobriest jau pirmsrevolūcijas apkārtnē jaunās pasaules cīnītāji — Marģers Mauriņš, Ģirts u. c. Revolūcijas apraksts rāda cietumu graušanu, krogu un degvīna pārdotavu turētāju vajāšanu, baznīcas šturmēšanu. Uznāk reakcija, pārģērbtie baronēni un baroneses rīko medības uz latvju revolucionāriem. Arī Ģirts ar Mauriņu tiek sagūstīti, bet tiesāšanas brīdī 12 revolucionāri vienprātīgi saceļas un izdauza bruņotos sargus, kaut arī krīt daži revolucionāri. Izglābjas Ģirts ar Mauriņu, visi salasās norunātā vietā — un tā sākas mežabrāļu dzīve. Daži turpina ilgāk uzturēties mežos, citi lūko pāriet uz citurieni.

Mēs šonakt aiziesim no šitās mežu jomas,
Jo pašreiz izbeigtas uz laiku mūsu lomas,
Ģirts sacīja: — Nāks laiks, kur atkal redzēsimies:
Un kas lai apgalvo, ka drīz vien netiksimies?
Tā lielā lavīna ir tikai uzskrējusi
Uz klinšu kavēkļiem, bet nava zaudējusi
No sava spara tik, cik melnuma aiz naga,
Jo tikpat strauja guļ, jo gaida tikpat smaga.

Atskaņas no 1905. gada revolūcijas notikumiem ar autobiogrāfisku nokrāsu lasām stāstiņā «Petīcijas vēl rakstījāt» («Krievijas Cīņa», lit. pielikums, 1925). Sudrabu Edžus tēlojis skolotāja pārdzīvojumus revolūcijas laikā. Skolotājs Skaustiņš pirms revolūcijas — pirmais pielīdējs priekšniecībai, revolūcijā viņš lielākais aģitators par petīciju rakstīšanu, bet, kad tuvojas reakcija, viņš noklust un ievelkas atpakaļ savā agrākā midzenī. Pretēja rakstura cilvēks — skolotājs Žagatiņš, flegmatisks, lēni iekustināmas dabas cilvēks. Ar neuzticību lūkojas Žagatiņš Skaustiņa aktivitātē, brīnās par viņa lielīšanos ar revolveri. Žagatiņš atsa-

kās parakstīt petīciju, par ko dabū dzirdēt dažu labu pārmetumu. Tikai kad pagastā ierodas jauns cilvēks — Kazuārs, kurš notur mītiņus un cenšas iepazīstināt tautu ar revolucionārām mācībām, viņš iegūst Žagatiņa uzticību, un pats Žagatiņš kļūst par aktīvu revolūcijas līdzdalībnieku. Soda ekspedīcijām ierodoties, Žagatiņš emigrē. Pēc 1917. gada revolūcijas abi skolotāji sastopas kādā pierobežas pilsētiņā. Skaustiņš komunists, labi uzģērbts un petīciju rakstīšanas vainu uzkrauj Žagatiņam — «Žagatiņš muti vien ieplēta». Tas mēģinājums tēlot divdabjus revolūcijas notikumos. Šādi divdabji neapšaubāmi sastopami, bet mūsu varenā partija prot atsegt katru divdabību un nesaudzīgi izmēž no savām rindām līdzīgus tipus.

«Vecā režīma lāstā» («Sarkanā Zvaigzne», 1921) viela ņemta no pilsoņkara laikmeta Krievijā 1917. gada revolūcijā. Autors nokļūst Nuhā par vācu valodas pasniedzēju dašnaku valdīšanas laikā. Dzīvo viņš pie krievu valodas pasniedzēja Kosolapa, bijuša cara laika paklausīga ierēdņa. Kosolapa sieva Jevgenija Demjanovna ar izbrīnīšanos lūkojas vācu valodas pasniedzējā, kad dabū zināt, ka tas lielinieks, — viņi, lūk, nekad neesot piederējuši ne pie lieliniekiem, nedz arī maziniekiem. Kosolaps bez skolas darba strādā pie zābaku lāpīšanas. Nebūdami «ne lielinieki, nedz mazinieki», šie ļaudis saprotamā kārtā dievina Deņikinu. Kā mazi bērni Kosolapi uzgavilē par katru jaunu Deņikina uzvaru: Caricinas ieņemšana, tuvošanās Čerņigovai, — tas viss pacel spārnos šos «bezpolitiķus». Tikai kad Deņikins sakauts, viņa armija izjūk, Kosolapu ģimene, lieli un mazi, raud rūgtas asaras, zobus iecirtuši spilvenos. «Vecā režīma lāstā» ir viens no vērtīgākiem Sudrabu Edžus īsākiem stāstiņiem ne tikai revolūcijas laikā, bet vispār viņa darbos. Rakstniekam izdevies dzīvi notēlot ikdienas cilvēkus, parādīt mietpilsonības seklumu un nespēku.

Revolūcijas laikā saskatīta vēl vesela rinda dzīvu cilvēku, kuriem sava pagātne un kuri iedzīvojušies arī pēc proletāriskās revolūcijas uzvaras. «Ierēdņa dvēsele» («Cīņas Atbalss», 1922) — kāds izbijis latvju skolu inspektors Grāviņš, kurš padomju varas laikā strādā kā ārsts strādfakā. Kādreiz šis Grāviņš bijis priekšzīmīgs vecās iekārtas ierēdnis, izpildījis bez vārda ierunas priekšniecības rīkojumus, runājis ar skolotājiem-latvjiem krievu valodā un katrā izdevīgā brīdī atriebies saviem apakšniekiem par pielaistām paviršībām attiecībā pret tautskolu inspektora personu. Kad viņam tagad, padomju varas laikā, jāpieņem slimnieks, kurš ierodas dažas minūtes pēc paredzētā laika, Grāviņš to strupi atraida. Sudrabu Edžus ierauga šinī cilvēkā agrāko ierēdni un bez žēlastības to kritizē, nosaukdams par «ierēdņa dvēseli». Vēlreiz rakstnieks redz šo cilvēku kādā pierobežas pilsētiņā, braucot uz Latviju.

«Hameleons» («Cīņas Atbalss», 1922) — vecs profesors, kurš arī nācis no vecās iekārtas, daudzina sevi par valsts interešu aizstāvi arī pie padomju varas. Strādā viņš kādā muzejā kā pārzinis, spīdzina līdzstrādniekus, neizmaksā laikā kalpotājiem algu. Reizē šis tips ieperina strādnieciskā valstī visus vecos netikumus: ņem kukuļus, krāpj zemniekus. Arī pret šāda tipa cilvēkiem sažņaudzas Sudrabu Edžus roka.

«Divticībnieki» («Cīņas Atbalss», 1922) arī vecās iekārtas cilvēki. Bijusī «augstdzimtība» Jevgrafs Antonovičs ierodas pie sava kādreizējā apakšnieka — vārtsarga, kurš paziņo, ka viņš arī iestājies jaunajā ticībā, bet reizē nevarot aizmirst veco un kārtīgi apmeklējot baznīcu. «Augstdzimtība» piedzeras un piekodina sargam nevienam par to nestāstīt. Sargs nav skubināms, jo tā nav pirmā reize, kad viņš glābj priekšniecību no nepatikšanām. Tikai otrā dienā sargs redz Jevgrafu Antonoviču aizbraucot garām automobilī, pie kam pie krūtīm tam jaunās iekārtas zīme. Sargs noskatās un nodomā, ka laikam gan nu būšot galīgi pārgājis jaunajā ticībā.

«Skolotājs Krams» («Spārnotais Strēlnieks», 1924) — stāsts par jaunu skolotāju, kurš ieradies kolonijā. Daži kolonisti cenšas uzspiest viņam ērģelnieka pienākumus. Krams no tā atsakās. Kolonijā sāk iet baumas par dieva neesamību, par to, ka cilvēks cēlies no pērtiķa. Kramam labas attiecības ar kolonijas jaunatni, tomēr kolonijā saceļas kurnēšana, dzirdamas pat balsis, ka skolotājs izraidāms. Skolotājs, nevarēdams paciest šādu atmosfēru, aizbrauc no kolonijas. Skolotāja tips nepietiekoši spilgti notēlots, neapmierina arī notikumu atrisinājums, jo Krams pamet koloniju visnopietnākās cīņas brīdī.

«Maitas putni» (1923) — pagarš stāsts no bēgļu atgriešanās laikiem uz Latviju. Sudrabu Edžus sasaistījis kopā visus novērojumus un pārdzīvojumus latvju emigrantu lielākā centrā un zīmējis tos sevišķi raksturīgos tipus, kuri parasti peldējuši pārējiem pa virsu un arī tagad, aizbraukšanas laikā, ieņem ērtākās vietas kuģu kajītēs, staciju uzgaidāmās telpās. Visa šī publika ar sevišķu aizrautību cildina patstāvīgo Latvijas valsti, vienam otram nepatīk vienīgi republikas nosaukums, jo labāk būtu dzīvot karaļvalstī. Sarkanie apspiesti, un laiks būtu ķerties pie sociālistiem. Tāds ir valdošais noskaņojums aizbraucēju virsējos slāņos. Sudrabu Edžus apbrīnojami spilgti un tiešām mākslinieciskiem vilcieniem parādījis katru no šiem «lielās politikas» taisītājiem. Ne jau tas ir tik daudz no svara, ka «Maitas putnos» atspoguļota emigrantu dzīve, ka teit atrodam materiālus no paša rakstnieka dzīves. No svara ir tā nesaudzīgi ārdošā šo aprindu kritika, kuru veic rakstnieks ar saviem mākslas tēliem. Florencis, Brūklenietis, Adatiņš, Andersons, Leja, Slāpes kundze, Magones jaunkundze utt. — kas tie par spilgtiem, zīmīgiem Lat-

vijas valsts dievinātājiem, un visus viņus apvieno kopējais nosaukums «maitas putni». Spekulanti, veikalnieki, vienkārši ierāvēji — zagļi un neģēļi, līdzīgi Florencim. Netrūkst šo veikalnieku vidū arī viena otra veclaiku Antiņa, līdzīga vecajam Staukam, kurš stingri turas pie tautiskā laikmeta idejām un, runādams par jaunākā laika parādībām, pastāvīgi atgādina Valdemāru un citus. Par buržujisko Latviju viņam nav nekādas sajēgas. Raksturīgs ir arī nenoteiktā Mestra tipa zīmējums. «Maitas putni» ir viens no vērtīgākiem darbiem visā latvju rakstniecībā pēdējā gadu desmitā. Ir spilgti tautisko ierāvēju, spekulantu un latvju mietpilsonības kariķējumi Andreja Upīša darbos, bet tik dzīva un koncentrēta apstrādājuma, kādu devis Sudrabu Edžus, zīmējoties uz atsevišķiem tipiem, neatrodam arī pie Upīša.

«Purva tvaikos» — tā saucas viens no jaunākajiem Sudrabu Edžus darbiem. Stāstā rakstnieks tēlojis kādas latvju skolas organizēšanas un dažādu iekšēju pārvērtību notikumus. Tā kā skolai pamati likti vietā, kur nekas līdz tam nav bijis, tad skolas nostādīšana prasa no darbiniekiem daudz pūļu. Turpat rakstnieks vēro arī kādas fermas saimniecību. Kamēr saimniecības vadība atrodas lietpratēja rokās, viss iet uz augšu, bet, kad nepratējs uzņemas muižas vadību, saimniecība sāk putēt un irt. Stāsts rāda tās slimīgās parādības, kādas šad tad jāpārvar mūsu darba apstākļos. Dažādas iekšējās nesaskaņas, darbinieku savstarpējās ķildas — tās visas ir parādības, kuras atgādina purva tvaikus un kuras normālos apstākļos iznīdamas. Tās visas ir parādības, pret kurām cīnās i partija, i padomes. Stāsta viela, cik vērojams, ņemta no kādas bijušās guberņas pilsētas latvju dzīves, kur ap skolas organizēšanas un nostādīšanas jautājumiem tika izcīnītas lielas cīņas, līdzīgas tām, kādas zīmējis Sudrabu Edžus «Purva tvaikos». Stāsta trūkums ir tas, ka autors izcilus nopelnus pie skolas nostādīšanas pierakstījis atsevišķai personai un gandrīz pavisam noklusējis organizāciju un kolektīvu darbu, kuri padomju iekārtā spēlē noteicošo lomu pie kultūras pasākumu izvešanas dzīvē. Var nepiekrist vienam otram Sudrabu Edžus raksturojumam, tomēr svaigais materiāls, kurš ņemts no mūsu dzīves tiešamības, rakstnieka dzīvā apstrādājumā ieinteresē un saista lasītāju, tā ka grūti atrauties, neizlasot to līdz galam. Arī atsevišķi raksturi izdevušies un zīmēti ar īsta mākslinieka roku.

JAUNATNES STĀSTI

Sudrabu Edžus vārds jo sevišķi populārs kļuva latvju rakstniecībā ar jaunatnes stāstu parādīšanos, pirmām kārtām ar «Dullā Daukas» nodrukāšanu. Strādādams pie pārējiem darbiem, rakst-

nieks atkal ir atgriezies jaunatnes pasaulē. Nav grūti uzminēt, kamdēļ tas tā. Sudrabu Edžus ne tikai dzejnieks un rakstnieks, viņš reizē vērīgs jaunatnes audzinātājs. Tāpat kā pārējā dzīve pastāvīgi devusi jaunus un atkal jaunus ierosinājumus priekš Sudrabu Edžus mākslinieciskās radīšanas, arī skola ar viņā pulcēto jaunatni sniedz rakstniekam bagātus novērojumus, kurus viņš tad arī ielicis dzīvos, paliekošos, mākslinieciski veidotos tēlos. Sudrabu Edžus starp latvju rakstniekiem ir vienīgais, kurš tik daudz devis latvju jaunajai paaudzei ar savu mākslinieka-rakstnieka talantu. Mēs arī saprotam, kamdēļ Latvijas izdevniecības līdz fašistiskam apvērsumam tik cītīgi pārdrukāja Sudrabu Edžus agrāk drukātos j a u n a t n e s stāstus (tanī pat laikā, kad bija noliegts izplatīt «Maitas putnus» un citus Sudrabu Edžus jaunākos darbus). Viņi izdod Sudrabu Edžus stāstus tamdēļ, ka tas ir saprotamākais, vislabāk uzņemamais un reizē jaunatnes domas un jūtas ierosinošs materiāls. Sudrabu Edžus stāstiem ir savāds pievilkšanas spēks — to varēs liecināt tie proletārieši, kuri pārauguši jaunatnes gadus un kādreiz ar aizrautību lasījuši «Dullo Dauku», «Kaukšķīti» un citus Sudrabu Edžus darbus. Latvijā rūpīgi pie jaunatnes literatūras strādā Birznieks-Upītis, viens no simpātiskākiem, objektīvākiem Latvijas tagadējiem rakstniekiem, arī J. Rainis sevišķu vērību piegriezis jaunatnes dzejai, drāmai, vērtīgus, paliekošus darbus savas dzīves labākās dienās devis Plūdons, tomēr Sudrabu Edžus ir un paliek īpatnēja parādība latvju jaunatnes literatūrā. Ar to mēs negribam noslēpt trūkumus, kurus atrodam viņa atsevišķos stāstos, par ko runa būs turpmāk.

Pirmajā Sudrabu Edžus Kopoto rakstu sējumā ievietoti jaunatnes stāsti — četri vērtīgākie Sudrabu Edžus darbi, kuri drukāti dažādos izdevumos pirms revolūcijas. Tagadējos apstākļos, kad jaunatne visvairāk sajūt lasāmās vielas trūkumu, šim Sudrabu Edžus rakstu sējumam jātop par mīļu grāmatu. Īsumā pirmām kārtām uzkavēsimies pie tiem stāstiem, kuri ietilpst Kopoto rakstu I sējumā.

«Pusmāsas dēls» («M. V. M.», 1904) ir ganu zēns Inga, kurš nodots pie mātes Margrietes pusbrāļa Vizbuļa ganos. Ganos Inga nodarbojas ar blakusjautājumiem, viņam apnikusi mūžīgā govju sargāšana. Inga pierāda saimniekam un mežsargam, ka čūska nekož ar mēli, bet ar zobiem: ar čūskām viņš rīkojas kā apmācīts čūsku dīdītājs. Inga novēro krupja dzīvi un apstrīd apgalvojumu, ka krupis izzīžot govīm pienu. Inga izpēta eža dzīvi, iepazīstas ar circeņu dabu — bišu spieta saņēmējs, sirseņu kāvējs arī Inga. Beidzot zēns ierīko saules pulksteni, pēc kura nosaka laiku. Saimnieks neieredz Ingu, un katrs zēna pakustējiens tiek dēvēts par nedarbiem. Tam pievienojas pāris gadījumu, kad zēns aizlaiž govis nedarbos, — saimnieks izsauc māti, kura grib zēnu aizvest, bet galu galā vienojas, ka šoreiz iztiks ar pērienu. Pastāvīgi

zēna ausīs skan, ka viņš samaitāts, līdz beidzot pats zēns sāk ticēt, ka viņš tiešām būšot samaitāts. Toties lutināts tiek saimnieku dēls Kārlītis. Rudenī abus zēnus aizved uz skolu. Inga skolā parāda labas spējas, neskatoties uz to, ka saimnieks rudenī iestāsta skolotājam, ka zēns samaitāts — «kā jau kalpa bērns», uzķer Vizbuļa vārdus Inga. Protams, ka Inga atnāk skolā ar saviem paradumiem: negaidot iedziedas circenis viņa kabatā, bībelstāstu stundā viņš mēģina pierādīt, ka čūska nekož ar dzeloni, kā to stāsta bībelstāstos. Tomēr viņam sekmes labākas nekā Kārlītim. Aiz skaudības saimniekdēls ieliek Ingus lādītē sveša zēna cukuru, un Inga tiek notaisīts par zagli. Inga jau izgājis no skolas, kad noskaidrojas, ka viņš nevainīgs. Skolotāja palīgs brauc pēc zēna un atrod to mežā uz celma aizmigušu.

Nav stāstiņā sarežģītu notikumu, izņemot gadījumu ar cukuru, stāstiņa kompozīcija vienkārša. Ganu zēns Inga, bārenis, pierāda lielas dabas novērotāja un pētnieka spējas. Katra Ingas nodarbošanās ar kaut kādu dabas parādību ir vesela dabaszinātniska studija. Stāstiņš ļoti labi var noderēt kā ierosinošs materiāls bērnu tuvināšanas darbā dabas parādībām.

«Dullais Dauka» («M. V. M.») izdots arī atsevišķās grāmatiņās, pēdējā laikā iznācis Latvijā A. Jesena izdevumā. Dauka ir zvejnieku ģimenes bērns, dzimis jūrmalā un pieradis pie jūras, pie kāpām, kailām, tikai vietām ar kadiķu krūmiem noaugušām. Šajās kāpās atrodas zvejnieka būda. Kad tēvs, aizbraucis uz zveju, vairs mājās nepārbrauc, ģimenes stāvoklis paliek ļoti grūts, un Dauka jau sen izpētījis, ka melnām vārnām garda gaļa. Dauka vēro saules nogrimšanu jūrā, vēro vietu, kur debess velve nolaižas līdz ūdens līmenim. Pēc zvejnieku nostāstiem, šī vieta nav aizsniedzama, cik tālu arī neiebrauktu jūrā, pēc mātes domām — tā ir acu apmānīšana. Mazajam Daukam šādi izskaidrojumi nedod nekāda atrisinājuma. Viņa smadzenes pastāvīgi nodarbina jautājums par tālumā redzamo velvi, līdz beidzot izdodas neredzot paņemt kaimiņa laivu, un zēns brauc jūrā meklēt atrisinājumu neatrisināmam jautājumam. Airēdams noguris viņš piemieg un uzmostas, kad jau zvaigznes mirdz pie debesīm; mala nozudusi, un zēns nodomā nakti pavadīt uz jūras; tikai kāds zvejnieks, mājup braucot, to izved malā. Par laivas paņemšanu Dauka dabū sodu. Rudenī Dauka nokļūst skolā, viņam dažādi piedzīvojumi, bet visvairāk to interesē jautājums par to, vai zeme ir apaļa kā lode un vai viņa griežas ap sauli un ap sevi. Skolmeistara izskaidrojums viņu neapmierina, viņš noiet pie mācītāja, kurš pastiprina to pašu, protams, piebilzdams, ka «dieva darbi ir vareni». Zēnu skolā vairs nelaiž, bet nodod par ganu. Ganīšana iznāk kādas lielākas skolas tuvumā, un viņš par saķertiem vēžiem, kurus nones skolotājam, dabū redzēt, kā griežas zeme ap sauli. Pēc tam viņš pats ķeras pie redzētā daikta taisīšanas — izgriež no koka apaļas bum-

bas un mēģina radīt kustību. Pēc tam Dauku nodod pie skrodera, viņš izrāda labas spējas arī šinī arodā, un, kad piederīgie vairākkārt izsakās, ka zēns varēšot sākt strādāt uz savu roku, viņš atkārto parasto: «Sūtiet mani uz augstām skolām.» Protams, ka zvejnieka dēls nenokļūst «augstā skolā». Atkal viņa pētošais gars to dzen pastāvīgā nemierā. Viņš iet pa ledu jūrā aizsniegt debess velvi, ledus to aiznes jūrā.

Par «Dullo Dauku» izteiktas domas, ka tas nav Sudrabu Edžus oriģināldarbs, bet sižets aizgūts no kāda cita rakstnieka darba. Šo domu izteicis arī A. Goba savā apcerējumā par Sudrabu Edžu. Uz to jāatbild, ka stāsta «Dullais Dauka» ideja pieder Sudrabu Edžum un nevienam citam. Boļeslavam Prusam ir stāstiņš «Anteks», kurā dažas vietas, atsevišķi sīkumi sakrīt ar to, ko raksta Sudrabu Edžus. Šāda sagadīšanās izskaidrojama ar lasītā materiāla iespaidojumu, kurš radies, rakstniekam apstrādājot pašam savu vielu. Ja izmet šos sīkumus, kuri sakrīt ar atsevišķām vietām stāstiņā «Anteks», «Dullais Dauka» paliek tāds pat noskaņots mākslas darbs. «Dullais Dauka» uzrakstīts 35 gadus atpakaļ, un tomēr arī šīsdienas apstākļos viņš tikpat svarīgs un pievilcīgs ar savu neapmierināmo patiesības meklētāju — zvejnieka zēnu kā tad, kad viņš parādījās pirmoreiz.

«Laimzemes skola» («M. V. M.», 1905) rāda mums vecās skolas sliktās puses. Puķu mīļotājs zēns, nokļuvis skolā, saduras ar tādām parādībām kā netīrību, troksni, mazāko skolnieku apsmiešanu un spīdzināšanu. Mičītim vienīgais draugs, kurš ar to runā kā ar līdzīgu, ir vecais slīpernieks Lazda. Kādu nakti zēns pavada mežā pie Lazdas un redz sapni par skolu. Teit viss pārmainījies, pat netīrais, nekrietnais Dzenis palicis par kārtīgu skolnieku. Tā rodas viņa galvā doma par labi nostādītu Laimzemes skolu. Dzīve skolā zēnam tiktāl apnikusi, ka viņš aizbēg no skolas un sestdien to atrod ceļmalas pirtiņā saslimušu ar karsoni. Zēns noguļ labi ilgi, kamēr sāk atlabt. Patēvs un māte kļuvuši labāki pret viņu un apsola, ka turpmāk sūtīšot viņu skolā ar gaišiem logiem un ērtām istabām.

Sudrabu Edžus šo stāstu («Eņģelīšu skola») pārstrādājis, noņemot pat iepriekšējo nosaukumu, un nosaucis to par «Laimzemes skolu». Stāstā visos sīkumos rādīta vecās skolas iekšējā dzīve un tumšās puses. Reizē ar to autors domājis par citas zemes (Laimzemes) skolu, kuru ir devusi sociālistiskā revolūcija.

«Kaukšķītis» («Domas», 1912) ir mazs zēns, kurš skolā dabū nosaukumu Kaukšķītis, tamdēļ ka pirmajā naktī pa sapņiem saucis suni Kaukšķi. Viņš vēl tiek pieskaitīts memmesdēliņiem: gulēt iedams, skaita pātarus, pieminēdams māti, brāli, tēvu, māsu, suni Kaukšķi, pārmet uz spilvena krustu. Kad maizes gabaliņš nokrīt, viņš to katrā ziņā noskūpsta. Kaukšķītis sīkāks par pārējiem un nevar piedalīties zēnu sacīkstēs, kā lēkšanā pār upi, peldēšanā

rudens laikā. Upes malā Kaukšķītis iepazīstas ar saimnieku Landmani, kuru apkārtējie iesaukuši par Pūķi, jo pūķis viņam nesot bagātības, — kā pierādījums tiek minēts tas, ka Pūķis neapmeklējot baznīcu un neticot dievam. Zēni tomēr zina stāstīt, ka Pūķis labi pārzinot bībeli un esot gudrs cilvēks. Kad pārējie zēni Kaukšķīti sāk šad tad kaitināt, viņš kādreiz uzbrūk skolniekam Dzenim un to piekauj, pēc tam pats nozūd, ka nav dabūjams vairs rokā. Rīta agrumā zēns izlien no paslēptuves un dodas uz māju pusi ar stingru apņemšanos nekad vairs neatgriezties atpakaļ. Ceļā viņš apgulstas un aizmieg sniegā. Pūķis, pa ceļu braukdams, uziet to guļošu kupenā un pārved mājās. Pie Pūķa zēns pārrunā tos jautājumus, kuri viņu interesē, un izrādās, ka Pūķim uz visiem jautājumiem savādākas atbildes nekā tiem, kuri visu cenšas izskaidrot ar dieva visspēcību. Pūķis aizved rītā zēnu uz skolu, sastop mācītāju, ar kuru viņam izceļas domstarpības, kā jau tas parasts. Mācītājs atsakās izbraukt pie mirstošās Pūķa mātes. — Kaukšķītis skolā iedzīvojas, viņš arī ieguvis cienību zēnu starpā, jo nakts laikā izskrien pie baznīcas un savelk ar krītu krustus uz baznīcas durvīm. Tas ir varoņdarbs priekš pārējiem zēniem. Kad mirst Pūķa māte, mācītājs atsakās to apzvanīt. Kaukšķītis, dabūjis to zināt, aiziet un nozvana, par ko tiek padzīts no skolas.

Jaunizdevumā autors arī «Kaukšķītim» dažas vietas pārstrādājis. Pūķis savos pasaules uzskatos no panteista kļuvis par noteiktu zinātnes piekritēju. Šis stāstiņš vairāk nekā iepriekšējie aizķer reliģijas jautājumus, stādot tiem pretī zinātnisku dabas parādību izskaidrojumu.

No pārējiem, mazāk izdevušamies jaunatnes stāstiem atzīmējami divi: «Par sulaini» («M. V. M.», 1904) un «Inguļa grēks» («Jaunības Tekas», 1914). Pēc «Pusmāsas dēla» Jānītis no stāsta «Par sulaini» ir zināmā mērā iepriekšējā atkārtojums, tikai ar to starpību, ka Jānītim jāpaliek pie barona par sulaini. Tāpat Ingulis otrā stāstā atgādina pēc atsevišķām rakstura īpašībām iepriekšējos stāstos zīmētos zēnus ar savu fantāzijas pasauli un pārdzīvojumiem, klausoties Katriņas — Ādamiņa sievas stāstījumos.

Sudrabu Edžus jaunatnes stāsts «Velnu dzinējs» iznācis 1925. gadā «Latvju izdevniecības» izdevumā ar ilustrācijām. Mazais Jāzepiņš gana lopus, dzīvo pasaku pasaulē un sapņo par to, kā iemācīties lasīt. Tikai Zīmaļa pastāvīgi zogas prom no pārējiem lopiem, un katra govs aizzagšanās uz kaimiņa lauku nobeidzas ar pērienu priekš Jāzepiņa. Ļoti rupji kā pret viņu, tāpat arī pret viņa īsto māsiņu Aneli izturas pamāte. Jāzepiņš nāk pie pārliecības, ka pamāte ragana, velnu apsēsta. Jāzepiņš nospriež, ka labākais aizbēgt no kolonijas uz Vidzemi, iemācīties grāmatu lasīt un arī velnus izdzīt, pirmām kārtām atsvabināt pamāti no tiem. Pēc gara ceļojuma zēns sasniedz «latišzemļu», atrod mātesbrāli, pie kura iestājas par ganu, pamazām iemācās lasīt un rak-

stīt. Jaunā saimniece, arī raganai līdzīga, izkalpina zēnu, beidzot tomēr viņam izdodas nokļūt skolā. Viņu saukā par «velnu dzinēju», radinieki — par «krieviņu». Skolā viņam labi sekmējas, un ap Jaungadu to pārceļ otrā klasē; viņu pastāvīgi vēl nodarbina dieva un velna esamības problēma. Zēns atsakās ilgāk kalpot pie radiniekiem, kuri viņu pārāk ekspluatējuši, aiziet dzīvot pie Pirtsdaktera, izglītota cilvēka, kurš cīnās pret vecās pasaules aizspriedumiem. Zēns nokļūst pilsētas skolā, iepazīstas ar strādnieku dzīvi, piedalās revolucionārā darbībā. Skolu nobeidzis, atgriežas kolonijā. Nodzīvojis kādu laiku, ienesdams kolonijā jaunas idejas, viņš aizbrauc kopā ar Aneli uz pilsētu, lai turpinātu kopā ar strādniecību cīņu par taisnības valsts nodibināšanu.

«Velnu dzinējs» — agrākais no Sudrabu Edžus jaunatnes stāstiem. Viņš idejiskās skaidrības un mākslinieciskās vērtības ziņā nesamērojami augstāks par dažiem citiem jaunatnes stāstiem. Autors rāda mums agrāko patiesības meklētāju zēnu, kura fantāzija iesākumā saistīta pasaku valstībā. Tikai pamazām viņš atsvabinās no visiem aizspriedumiem un kļūst par apzinīgu cīnītāju. Darbība stāstā jo cieši savijas ar šķiru attiecībām, mazāk izdevies rūpnieciskā proletariāta darba un cīņu attēls, toties spilgti rādīta neapzinīgā latvju kolonista un parastā latvju pelēkā barona izturēšanās pret saviem gājējiem. Ja iepriekšējos stāstos Sudrabu Edžus zēni paliek apkārtnes nesaprasti, tad Jāzepiņam visgarām rodas domubiedri, kuri novada to uz pareiza ceļa. Jāzepiņš nav viens cīņas laukā, līdzās viņam Lazda, Pirtsdakteris, strādnieki-revolucionāri. Jāzepiņš netiek nomākts no ikdienības, kā tas notiek ar Jānīti stāstā «Par sulaini»; viņš arī neaiziet bojā, kā tas ir ar patiesības meklētāju Dauku, bet atrod patiesību — šī patiesība atrasta šķiras apziņā. Tādā kārtā «Velnu dzinējs» uzlūkojams par noapaļotu, idejiski noskaņotu un izturētu darbu, viņā ielikts tas, ko neatrodam pārējos Sudrabu Edžus jaunatnes stāstos. Stāstījums vienkāršs, viegli ritošs, valoda dzīva un gleznām bagāta. «Velnu dzinējs» — liels ieguvums priekš latvju lauku jaunatnes.

No pārējiem Sudrabu Edžus darbiem, ar kuriem ieteicams iepazīstināt mūsu jaunatni, minēsim «Trīs vēstules» («Jauni Ceļi», 1925), kurās Sudrabu Edžus rāda Latvijas darba jaunatnes ilgas pēc Padomju Latvijas un pēc tā brīža, kad izmētātie latvju jaunatnes spēki varēs savienoties vienā lielā, kopīgā saimē. Tāpat dzejojums «Atmiņas par divām dzimtām, veco Dūdaku, skroderi Dzelmi un mani pašu» uzlūkojams par darbu, ar kura dzejisko bagātību un daiļumu iepazīstināma mūsu jaunatne, jo sevišķi skolās.

No īsā Sudrabu Edžus jaunatnes darbu apskata redzams, ka sirmais rakstnieks jo sevišķi daudz devis mūsu augošai darba jaunatnei. Taisni tanī nozarē, kurā vislielākais tukšums valdījis

līdz šim, — bērnu literatūrā. Sudrabu Edžus ar saviem stāstiem licis stipru stūra akmeni, un domājams, ka tas nebūs pēdējais rakstnieka darbībā.

LATVJU KRITIĶI UN LITERATŪRVĒSTURNIEKI PAR SUDRABU EDŽU

Pārskatot 45 gados veikto Sudrabu Edžus darbu, pārliecināmies, ka viņš pieskaitāms pie tiem latvju rakstniekiem, kuri ar saviem darbiem nerada lielas vētras un troksni, kuri mazāk nodarbojas ar programu rakstīšanu un principu uzstādīšanu, bet reizē veic lielu sistemātisku darbu. Ar to pa daļai arī būs jāizskaidro tā parādība, ka latvju literatūras vēsturnieki un kritika piegriezuši samērā mazu vērību Sudrabu Edžus personības apgaismošanai un viņa darbu analīzei. Tur, kur dažādi paviegla tipa rakstnieki, līdzīgi K. Jēkabsonam, V. Dambergam, J. Vecozolam, J. Kukuram u. c., nevajadzīgi daudz cīlāti un pārrunāti dažādos izdevumos, izrādās, ka latvju literatūras vēsturi var uzrakstīt, neminot Sudrabu Edžus vārdu un darbus.

Vairums literatūras vēsturnieku Sudrabu Edžum ziedo nedaudzas rindiņas, no kurām lasītājs gan dabū zināt, kur un kad dzimis rakstnieks, ka viņš uzrakstījis «Dullo Dauku» un pāris episku dzejojumu «ar pārāk stiepto garumu, samocīto gleznu raibumu un paviršību izstrādājumā. Viņa episkie dziedājumi grūti izlasāmi līdz galam,»* raksta R. Klaustiņš. Kādas pārvērtības notikušas ar rakstnieku, kādām vētrām savu kuģi caurbraucis dzejnieks, tas šos ļaudis neinteresē. Tālāk par «Ķeistuta loma» novērtējumu gandrīz neviens no viņiem netiek. Drusku citādāk nekā Klaustiņš vērtē Sudrabu Edžus darbus Līgotņu Jēkabs — «dzejojumi skaisti ar savu lokano, tīro valodu, bet daudzi no tiem pārāk stiepti, dzejojumu pavediens pazūd epizodēs, un galā tie atstāj vāju iespaidu, jo, trūkstot lirisma spēkam, autors pāriet valodas un atskaņu rotaļās»**.

Andrejs Upīts «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsturē» Sudrabu Edžu apskata nodaļā «Pirmo laikmetu noskaņas», stādot līdzās Stepermaņu Kr̦ustiņam, Esenberģu Jānim, Vensku Edvardam u. c. tautiskā laikmeta dzejniekiem. Protams, ka nebūtu daudz jāstrīdas par to, kurā lappusē rakstīt par vienu vai otru rakstnieku, bet noklusēt to, ka rakstnieks cauraudzis ne tikai tautiskam laikmetam, bet arī divām revolūcijām, literārvēsturniekam 1921. gadā nevajadzēja. A. Upīša nopelns tomēr ir tas, ka viņš atsakās no tās skolmeistariskās rakstnieka darbu novērtēšanas, ar kādu pie literatūras parādībām pieiet R. Klaustiņš, Līgotnis

* *R. Klaustiņš.* Latviešu rakstniecības vēsture skolām. 1907, 286. lpp.
** *Līgotņu Jēkabs.* Latviešu literatūras vēsture. Rīgā, 1908, 344. lpp.

u. c., kuriem pirmā vietā atskaņas un dzejojumu apmēri. A. Upīts par Sudrabu Edžu raksta:

> «Vēsturiskos dzejojumos parādās īsts spēks. Jūsmu lirikas vērptais stāstījuma pavediens lokani vijas, te sacirzdamies zibošā gleznu gredzenā, te izstiepdamies rāmā, līdzenā vēstījumā. Jaunekļa sajūsma un aizgrābtība staro no visiem Sudrabu Edža vēsturiskiem epiem. «Ķeistuta loms», piemēram, ir daiļas vēsturiski romantiskas mākslas parauga darbs — maz pazīstams un daudzināts, taču vērtīgāks nekā desmit citu. Vēlākās stāstu dzejās Sudrabu Edžus lokanā, gleznu un skaņu bagātā izteiksmē tēlo savas bērnības atmiņas, no kurām dvesmo silta sirsnība. Starp Sudrabu Edža mazajiem liriskiem dzejojumiem ir daudzi ar ievērojamu mākslas vērtību.»*

Bez īsākām piezīmēm, recenzijām par atsevišķiem Sudrabu Edžus darbiem, kuri izmētāti pa dažādiem periodiskiem izdevumiem, par Sudrabu Edžu Vizulis mēģinājis rādīt dzejnieka darbu sakarību ar dzīvi un paša autora pārdzīvojumiem, pie kam otrā Vizuļa raksta daļa ziedota dažu Sudrabu Edžus stāstu iztirzājumam. Vizulis raksta, ka Sudrabu Edžus latvju rakstniecībā ieņēmis cienījamu vietu kā ar savu dzeju, tā ar stāstiem. Sudrabu Edžus rakstnieka trūkumus viņš saskata rakstnieka atrautībā no pasaules kultūras bagātībām, nomaļnieka stāvoklī, kādā nācies dzīvot Sudrabu Edžum. Sudrabu Edžus «kā domātājs nav sevi diezgan attīstījis», «apstākļi viņam nav bijuši tik labvēlīgi un nav ļāvuši kaut cik pilnīgāki sekot laika vispārējai sadzīves gaitai, zinātnei un vispasaules modernai rakstniecībai».** Kā pierādījums tiek minēts tas, ka Sudrabu Edžus ne acu galā nevarējis ieraudzīt Gogoli un Dostojevski un ka jaunās vēsmas, kuras sākušas pūst Latvijas sabiedriskā dzīvē (domāta jaunstrāvnieku kustība), gandrīz nemanītas pagājušas rakstniekam garām.

Tanī pat laikā Teodors (Zeiferts) raksta apcerējumu par latvju episko dzeju un izcilu vietu šinī ziņā ierāda Sudrabu Edžum. Ja ar neatzinību viņš atsaucas par Lautenbaha un Ed. Zeibota dzeju, tad par Sudrabu Edžu viņš raksta pavisam ko citu. «Starp tautiskā laikmeta pēctečiem ir stāstu dzejā arī viens īsts dziesminieks. Tas ir Sudrabu Edžus. Viņš nebrauca pa parastām sliedēm, neaizņēmās ne no tautas dzejas, ne priekštečiem ne pantus, ne gleznas, ne tēlus. Tūliņ, tiklīdz parādījās viņa pirmie dziedājumi laikrakstos, bija redzams, ka še ir patstāvīgs, oriģināls dzejnieks.»*** Teodors apskata kā episko dzeju, tāpat arī stāstus un

---

* *Andrejs Upīts.* Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture. Rīgā. Pirmais sējums, 20. lpp.

** «Apskats», 1902, 10. lpp.

*** «Austrums», 1903, 91. lpp.

liriku. Līdzīgas domas par Sudrabu Edžu viņš izteicis savā literatūras vēsturē, kura iznākusi Rīgā.*

Jāmin vēl A. Gobas raksts par Sudrabu Edžu, kurš nodrukāts «Domās» 1925. gada gājumā. Šī darba pozitīvā puse tā, ka autors mēģinājis sareģistrēt Sudrabu Edžus dažādos periodiskos izdevumos drukātos darbus. Kaut gan uzskaite nav pilnīga, ko pie Latvijas literatūras krātuvēm varēja panākt, tomēr darbam tanī ziņā ir sava nozīme. Kas attiecas uz A. Gobas slēdzieniem un Sudrabu Edžus darbu novērtējumiem, tad teit neatradīsim nekā patstāvīga, īpatnēja. Viss teiktais ir Vizuļa, Teodora, Andr. Upīša domu pārfrazējums ar visām nepareizībām un paviršībām, kuras atrodamas dažu minēto rakstnieku darbos. Nepareizību kā faktiskā materiāla apgaismošanas, tāpat loģisko slēdzienu ziņā pielaists ļoti daudz. Atzīmēt nācās vairāk kliedzošās aplamības. A. Gobas apcerējumam tomēr piemīt vēl viena īpašība. Viņš vienīgais no minētiem kritiķiem mēģinājis zīmēt Sudrabu Edžus darbību cauri revolūciju notikumiem, noslēdzot apskatu ar 1924. gadu, un, cik spriežams no raksta, Gobas rokās nokļuvis arī stāsts «Maitas putni». Mazinieku žurnāls un A. Goba apzinīgi vilto tos momentus Sudrabu Edžus stāstā, kuri tādā vai citādā veidā atsedz tautisko (arī mazinieku) veikalnieciskumu. Šie kungi baidījās objektīvi teikt Latvijas darbaļaudīm to, ko sirmais rakstnieks pauž savā darbā «Maitas putni». Lūk, A. Gobas atsauksme: «Še stipri daudz autobiogrāfiska materiāla. Ainas no dienvidiem, no dzīves tādā rūpniecības centrā kā Baku. Še jau redzam emigrantu atgriešanos uz dzimteni vai vismaz viņu domas par atgriešanos. Politisku apstākļu pēc viņi atkal sašķeļas divās lielās grupās, bet viņus visus kāds dzineklis velk uz Latvijas pusi, un viņi brauc.»** Tā ir smalka politika, kuru piekopj mazinieku algotais kalps, bet vēlāk dēvētās dievturu kustības propagandists. Ne jau tāpēc Sudrabu Edžus savu darbu nosaucis par «Maitas putniem», ka šeit atrodam autobiogrāfiskus datus un ka šeit zīmētas «ainas no dienvidiem». Ne jau tikai «politiskie apstākļi», rakstnieks parādījis, ka aiz «politiskiem apstākļiem» noslēpušies glūn tautiskie veikalnieki, šarlatāni, kuru vienīgais ideāls iedzīvoties uz pārējo rēķina. «Maitas putnos» ir runa par maitas putniem vārda tiešā nozīmē — par tiem maitas putniem, kuri pārbrauca Latvijā un tagad kā dēles sūc strādnieku dzīvības sulu. Mazinieciskie «literatūras vēsturnieki» baidās teikt Latvijas strādniecībai patiesību, jo kunga pirksts to nepieļauj.

Latvju revolucionārā kritika maz kavējusies pie Sudrabu Edžus darbiem. Aprautas J. Jansona, Klusā piezīmes, nedaudzas

---

* *Teodors Zeiferts.* Latviešu rakstniecības vēsture, II. A. Gulbja apgādniecībā, 1923. g.

** «Domas», 1925, Nr. 1, 38. lpp.

recenzijas par atsevišķiem viņa darbiem, Birznieka-Upīša atmiņas, A. Upīša atzīmes — un tas ir gandrīz viss, ko varam atrast mūsu rakstniecībā par Sudrabu Edžu.

PA SOCIĀLISTISKĀ REĀLISMA CEĻU

Sudrabu Edžus rakstnieka mūžs — ražīga darba gadi: to rāda šinī studijā atzīmēto darbu daudzums, pie kam tas vēl nav viss, jāatskaita daži izdevumi, kuri aiz neatkarīgiem apstākļiem palika nepārskatīti un kuros arī, domājams, drukāti Sudrabu Edžus darbi. Sudrabu Edžus rakstījis liriskas dzejas, stāstu dzejas, stāstus un romānus. Kā liriķis-dzejnieks Sudrabu Edžus nav ārīgi kliedzošs formas darinātājs, viņam arī tagad vēl uzglabājušies agrāk lietotie formas paņēmieni, un tomēr starp Sudrabu Edžus liriskiem dzejoļiem atradīsim dzejoļus ar augstu mākslas vērtību. Viņi rāda, ka dzejnieks necenšas būt tas, kas viņš nevar būt, viņam nedzīties pēc modernistu dzejas formas meklējumiem. Dzejnieks-epiķis, stāstu dzejas, poēmu rakstītājs Sudrabu Edžus ieņem īpatnēju stāvokli latvju rakstniecībā, ar šo darbu mākslinieciško vērtību viņš paceļas pāri Sudrabu Edžum liriķim. Sudrabu Edžus episko dzejojumu mākslas vērtība kļūst spilgi redzama, ja «Ķeistuta lomu» nostādām līdzās Jūsmiņa-Lautenbaha un Zeibolta dzejojumiem, kuri radušies tanī pat laikmetā. Viņa reālistiskie dziedājumi, piem., «Atmiņas par divām dzimtām . . .», «Kā Petrs izlīga ar Mozu», «Pirms vētras» u. c., sniedz lasītājiem bagātu dzejas materiālu. Sudrabu Edžus nav tikai stāstītājs, viņa dzejojumos bieži vien atduramies uz lirikas un drāmas elementiem. Tas nebūt nemazina viņa dziedājumu vērtību, kā to mēģinājis viens otrs pierādīt. Tāda episkā dzeja nepastāv, kurai nejauktos līdzi lirisma un dramatisma skaņas — tās padara darbus tikai bagātākus, dzīvākus. Sudrabu Edžus dziedājumos daudz dzejiski vijīgu vietu, glezna saistās ar gleznu, skats ar skatu. Protams, dzejnieka uzdevums — neizplūst, koncentrēties un lielākos darbos piegriezt sevišķu vērību materiāla iekārtošanai, dziedājumu kompozīcijai. Kas attiecas uz iebildumiem, ka episkie dziedājumi pagrūti lasāmi, tad teit ne tikai atsevišķa rakstnieka stila vaina; tas ļoti lielā mērā attiecināms uz episko dzeju vispār, pat klasiskiem darbiem. Lai lasītu episku dzejojumu, jākoncentrējas, jāseko katrai rindai.

Kā stāstu rakstnieks Sudrabu Edžus izstrādājis viņam vienam piemītošu izteiksmes formu. Ja 19. gadu simteņa beigās viņš savos stāstos cenšas būt vērotājs, objektīvs tēlotājs, tad savos emigranta stāstos viņš jau pats darbojas līdzi. Vizuļa apgalvojums, ka Sudrabu Edžus nedzīvo līdz saviem tēliem, nav attiecināms uz Sudrabu Edžus stāstiem. Taisni otrādi — pats autors seko katram savu varoņu pakustējienam, bieži vien uzstājas kā zināmu

parādību nosodītājs un kritizētājs. Sudrabu Edžus jaunākie stāsti mākslas ziņā liels sasniegums rakstnieka izveidībā.

Sudrabu Edžus tēli rāda viņa tuvās saites ar latvju zemniecību. Tas jāpastrīpo, runājot kā par tīri psiholoģiska rakstura tēlojumiem, tāpat par tiem darbiem, kuros rakstnieks mēģinājis uzstādīt un atrisināt sociālās problēmas. Sudrabu Edžus romantiķis apdzied latvju zemniecību kā vienotu, nedalāmu, apspiestu sabiedrības slāni. Viņš vēro tikai divus naidīgus spēkus: latvju zemniecību un baronus. Deviņdesmitos gados rakstnieka tēli jau sāk runāt citu valodu. Skolotāji Kains un Siliņš noteikti runā par lauku buržuāzijas rašanos, pretēji kalpiem un sīkzemniekiem. Abi šie skolotāji kavējas pie buržuāzijas nosodāmām īpašībām, kritizē to un meklē sev domu biedrus citos slāņos. Abu viņu skati tiecas uz lauku bezzemnieku pusi, tomēr aktīvu, apzinīgi darbojošos bezzemnieku Sudrabu Edžus savos darbos mums vēl nerāda. Toties vairāk vērības rakstnieks piegriezis sīkzemniecībai, kura lielāko tiesu izkūņojas no bezzemnieku vidus. Tādi augoši zemnieki ir Inga, Susuri, kuri uz katra soļa saduras kā ar vācu baroniem, tāpat ar latvju lauku buržuāzijas priekšstāvjiem. Viena daļa no šiem sīkzemniekiem izput, bet ir tomēr ļaudis, kuri pārcieš visas grūtības un konkurenci, un līdzās lielajām Kaupertu saimniecībām nostiprinās un pastāv Susuru saimniecības. Rakstnieka simpātijas neapšaubāmi sīkzemniecības pusē. Sīkzemnieks šī laikmeta Sudrabu Edžus darbos — aktīvs, darbīgs dzīves tēls.

1905. gada revolūcija un turpmākie politiskie notikumi tuvina Sudrabu Edžu proletariātam, pirmām kārtām laukstrādniekiem. Rakstnieks iepazīstas ar pilsētas dzīvi, proletariāta kustību, sociāldemokrātu idejām. Tēlot pilsētas strādniecību viņam pagrūti, tamdēļ arī Sudrabu Edžus cenšas izprast un attēlot lauku bezzemnieku kustības ciešās saites ar pilsētu revolucionāro kustību. Viņa darbos rodas jauns, aktīvs tēls — Latvijas lauku bezzemnieks. Šādus aktīvus lauku bezzemniekus sastopam tādos darbos kā «Atmiņas par divām dzimtām . . .», «Pirms vētras», «Velna dzinējs» u. c.

Savu literārisko darbību Sudrabu Edžus iesāka kā tautiskā laikmeta romantiķis, kaut gan viņa romantismam pagātnes apdziedāšanā ir savas īpatnības. Sudrabu Edžus savos dziedājumos ļoti maz nodarbojas ar dievības jautājumiem, fantastisku notikumu atdzejošanu, viņš meklē pagātnes varoņus, par kuriem runā arī vēsture, par kuriem interesējušies lieli pasaules rakstnieki. Varoņu tēli, varonīgas cīņas, atsevišķas kauju epizodes aizrauj un ierosina rakstnieku. Šinī varoņu pasaulē tad arī paliek ilgāku laiku rakstnieks. Turpmākais Sudrabu Edžus attīstības ceļš kā stāstos un episkos dzejojumos, tā liriskā dzejā — reālistiskā māksla. Romantiskās dzejas kokle sen apklususi, un Sudrabu Edžum bijis vairāk jādomā par to, lai izvairītos no kaila naturālisma.

Strādnieku šķiras māksla ir reālistiska māksla, bet reālistiska dzeja un stāsts būs vienīgi tad, ja rakstnieks dos dzīvus tēlus, ja aizraujoši, spēcīgi parādīs savos darbos dzīves patiesību.

Ir pagājuši 75 gadi kopš rakstnieka Sudrabu Edžus dzimšanas. Mainījušies gadu desmiti, mainījušies veseli sabiedrisko cīņu laikmeti, mainījušās veselas paaudzes. No Latvijas sabiedriskās dzīves šaurajiem rāmjiem rakstnieks pastāvīgi ir centies iet laukā, viņa nemiernieka, meklētāja dvēsele ir pastāvīgi traukusies pāri ikdienības šaursirdībai, dzīves sīkmanībai. Arī toreiz, kad rakstniecības laukā tika sperti tikai pirmie soļi, rakstnieks bija romantisko ilgu dzejnieks, romantiskās tāles meklētājs. Arī savos pirmajos darbos viņš traucās pāri dzīves netaisnībai, viņa nesamierinātība ar dzīves reālību dzina viņu pagātnes varoņtēlu pasaulē. 1905. gada revolūcijas priekšvakars, revolūcijas bangas atvēra rakstnieka priekšā jaunas, vēl nepieredzētas konkrētas dzīves patiesības. Revolūcijas neveiksmes, jauns revolucionāro spēku briedums un neatlaidīga šķiru cīņas paasināšanās vecajā Krievijā vēl vairāk tuvināja rakstnieku proletariātam.

Visu to tomēr nevar pielīdzināt tiem iespaidiem, pārdzīvojumiem, kuri rakstnieka mūža darbā saistīti ar proletāriskās revolūcijas pirmajiem grāvieniem, ar Oktobra revolūcijas cīņām pret kapitālismu, pret varmācību, ar Oktobra revolūcijas uzvaru. No Oktobra barikādēm līdz sociālisma iekārtas nodibināšanai — par to Sudrabu Edžus runā savā dzejolī «Oktobra barikādes». Redzot sociālistiskās celtniecības grandiozos, varenos sasniegumus, rakstnieks zina, ka tikai caur Oktobra barikādēm proletariāts ir atradis ceļu uz visas cilvēces atbrīvošanu. Tas vienīgais un arī neizbēgamais ceļš. Revolūcijas ceļš nav līdzens ceļš — Oktobra dienas ievadīja lielās pilsoņkara kaujas. Proletariāta uzvara nostiprināta, sakaujot kapitālistiskās šķiras:

Un viņa nāk no Perekopas,
No turienes, kur Dvina plūst,
Kur Volgas loks ar Donas stopas,
Pār liekņiem Volhovstrāvas grūst.

Proletariāta diktatūra, proletariāta vara nav kails teorētisks prātojums. Sakaujot buržuāziju, proletariāts ir attīstījis pasaulē vēl neredzētus celtniecības tempus:

I ausis dzird, i acis redz,
Bet pieliec pirkstus — klintis tausti,
Kā tagad Dņepras strāvas krāc!
— — — — — — — — — —
Pa visu plašo Padomjzemi,
Kur laukos aug pie nama nams,
Lien kā no zemes jaunpilsētas,
Kur spuldzes mirdz, kur strādā trams
Un centriem bāzes izredzētas,

No kuriem vagonrindas nāks
Un nāk, kur uzzied skolu plāni,
Te virknēm izskrien aeroplāni,
Tur daiktus tankiem kopā vāks ...

Sociālistiskās celtniecības tematika — valdošā Sudrabu Edžus jaunākajā dzejā. Varam minēt tādus dzejoļus kā «Dņeprostrojs», «No kolektīvu dzīves», atsevišķas daļas no poēmas «Kolomovas triecnieki», «Patiesība un murgi» un daudzus citus mūsu periodiskos izdevumos izbārstītus dzejojumus. Sudrabu Edžus vērojis mūsu celtniecības darbu dažādos rajonos, visdažādākās mūsu saimnieciskās dzīves nozarēs, viņš centies redzēt, izprast dzīvo, reālo mūsu celtniecības darbu. Viņa dzeja nav kaila teoretizēšana dzejā, autors apbraukājis Urālus, Ukrainu, Ļeņingradas apgabalu, iepazinies ar daudziem mūsu zemes ievērojamākiem rūpniecības centriem. No rūpniecības celtniecības tēmām viņš allaž izvēlējies akūtāko, degošāko. Tāpēc arī savā dzejā viņš arvien bijis svaigi aģitējošs, uz priekšu, uz jauniem sasniegumiem aicinošs.

Lielu vērību rakstnieks piegriezis sociālistiskās tēvijas lauku dzīves pārkārtošanas procesam. Tanī nolūkā viņš centies būt uz vietas tanīs rajonos, kur kādreiz nodibinājušās visvecākās latvju kolonijas (Novgoroda). Viensētniecisko koloniju vietā ir izauguši spēcīgi lauku kolektīvi, agrākās šaurās lauku dzīves vietā aug jauna sabiedriskā pasaule, nodibinās jaunas attiecības kolektīvistu vidū.

Visgarām, kur vien Sudrabu Edžus pieskaras sociālistiskās celtniecības jautājumiem, viņš vēro ne tikai skaitliskos celtniecības sasniegumu rādītājus. Rakstnieks spilgti ir uztvēris cilvēka jaunās attiecības pret darbu, pret sociālistiskās tēvijas īpašumu, viņas bagātībām. Uz vēstures skatuves ir uznācis un nostājies pilnā augumā jauns dzīves pārkārtotājs — sociālistiskās iekārtas cēlājs. Tāpēc arī darbs sociālisma zemes strādniekiem ir nevis lāsts, kā tas ir kapitālistiskās valstīs, bet gan goda un varenības lieta. Sociālistiskā sacensība, triecniecība — tās spilgtās parādības, kuras raksturo jaunās cilvēku attiecības pret darbu. Kā jau no dzeju virsrakstiem redzam, Sudrabu Edžus veltījis pat veselu poēmu mūsu kolektīvu celtniecības triecienniekiem (Kolomova). Visgarām runājot, arī par rūpnieciskās celtniecības jautājumiem, dzejnieks ar vislielāko vērību ir pētījis cilvēka attiecības pret darbu jaunajos apstākļos.

Sudrabu Edžus dzeja, veltīta sociālistiskās celtniecības tematikai, ir labākā liecība par to, ka proletāristiskā revolūcija izmaina ne tikai politiski sabiedrisko iekārtu — viņa rada stingrus pamatus visas dzīves pārkārtošanai, Sociālistiskās bezšķiru sabiedrības veidošanai. Šī bezšķiru sabiedrība nav iekarojama mierīgā ceļā. Tikai paasinātas šķiru cīņas, kapitālistisko šķiru likvidēša-

nas ceļā proletariāts ir radījis jaunu iekārtu, ir nodibinājis jaunas attiecības starp cilvēkiem:

Es viņu redzu dien-no-dienas,
ar auzu vezumiem kā brauc
uz noliktavu, svariem pienes
un uzkraun maisus... atkal trauc
uz brigādi... vai, sen pēc rietas,
pie pasteidzama darba, kur
tam iznāk strādāt... un nekur
tas nepametīs darba vietas,
tā nepadarījis. Jau vēls.
Lūk, iet viņš mājup lepni cēls.
(«Kolomovas triecnieki».)

Tādi ir jaunās sabiedrības cēlāji mūsu zemes laukos. Dzejnieks vērīgi skatījis tagadējos laukus un viņu pārveidotājus. Vērīgi viņš izturējies pret tiem, kas varonīgi lauž pagātnes paražas un aizspriedumu paliekas. Jaunās dzīves cēlāju pirmajās rindās daudzi veco koloniju pirmpamatu licēji (trieciennieks Ernsta Fricis). Tas tikai lieku reizi pastiprina to domu, ka sociālistiskā iekārta ātrā gaitā pārveido arī pašu cilvēku, atbrīvojot to no daudziem vecās dzīves ieradumiem un trūkumiem.

Daudzi Sudrabu Edžus darbi veltīti tagadējās Latvijas jautājumiem. Zināms, ka dzejnieks nesamierināms tautisko spekulantu, ierāvēju, ministru un prezidentu pretinieks. Tāpēc arī Sudrabu Edžus dzeja asi karojoša dzeja pret «tautijas» buržuāziju, fašistisko iekārtu un dažādiem varmākām. Dzejniekam rūp strādnieku, rokpeļņu, trūcīgo zemnieku sūri grūtais liktenis, kurš jo sevišķi smags un neciešams kļuvis pēc ulmaniski fašistiskās reakcijas nodibināšanās. Latvijas problēmai veltīti daudzi atsevišķi dzejoļi, tāpat arī viens no viņa lielākajiem jaunākajiem darbiem — «Dumbrienā».

Ir gājuši gadu desmiti, visu šo laiku Sudrabu Edžus ar lielu rūpību un uzmanību ir sekojis Latvijas darbaļaužu liktenim. Ar sevišķu mīlu viņš runājis par Latvijas dabu, Latvijas cilvēkiem, par Latvijas likteni. Gauja un viņas apkārtnes daba ir padarīta nemirstīga Sudrabu Edžus darbos. Tomēr revolūcija maina attiecības, maina arī vērtējumus, maina cilvēka izturēšanos pret dabu, pret dzimteni. Dzejnieks atradis daudz plašāku, lielāku dzimteni nekā šaurā Latvija — viņa dzimtene sociālistiskās revolūcijas zeme. Salīdzinot savu sociālistisko tēviju ar Latviju, Sudrabu Edžus daudzas parādības uztver no cita viedokļa, nekā tas bija pirms revolūcijas. Viņa skatījumā arī daba — tāds dabas skaistums kā Gauja tēlojas citādāk — bērnības un jaunības skaistuma un sapņu nesēja upe tagad «skaistā b e z d a r b n i e c e Gauja». Tāda uztvere saprotama, jo sociālistiskā tēvijā arī upes strādā priekš cilvēces labklājības. Sociālistiskās iekārtas cilvēks atrod skaistumu ne mierā un gurdumā, bet gan nepārtrauktā kustībā,

virzībā uz priekšu. Arī daba pārveidojama saskaņā ar jaunā cilvēka, jaunās iekārtas vajadzībām; arī upes ar saviem ūdenskritumiem, straujumu kļūst par cilvēces spēka un varenības avotu. Šo dabas izmantošanu sabiedrības labā pilnos apmēros spēj noorganizēt tikai proletariāta diktatūras — Ļeņina partijas vadītā zeme. Reizē tas ir aicinājums Latvijas darbaļaudīm sekot SPRS paraugam — caur proletariāta diktatūru pie pilnīgas dabas spēku un bagātību izmantošanas priekš sabiedrības, priekš darba tautas stāvokļa uzlabošanas, padarot arī «skaisto bezdarbnieci Gauju» par rosīgu, darbīgu spēka un enerģijas avotu.

Sociālistiskās tēvijas dzejnieks — Sudrabu Edžus redz lielo starpību starp kapitālistiskās iekārtas un sociālisma zemes pilsētām. Viņa simpātijas sociālistiskās tēvijas pilsētu pusē:

Tu domā jau no Jaroslavas
tik ātri projām tikt? Labrīt!
Nav, mīļais, kā no Jaunjelgavas,
Kur k l u s u m s cauru gadu mīt.
Nav ar kā n o g u r u š-ā Rīgā,
kur v e c ā m «cunftēm» jāpārnāk
un progress pāriet dievpalīgā.
(«Patiesība un murgi».)

Sociālistiskā tēvijā dzejnieks vēro, kā visīsākā laikā ir izaugušas jaunas, varenas un reizē pārkārtojas, apbūvējas ar jaunceltnēm arī vecās vēsturiskās Krievijas pilsētas. Vecā vietā dzimst jauns, uz katra soļa proletariāta diktatūras neapturamais uzbrukuma gājiens arī celtniecības laukā. To redz un izprot tikai patiesi pārliecināts sociālistiskās tēvijas dzejnieks, kāds neapšaubāmi ir Sudrabu Edžus.

Tas nenozīmē, ka Sudrabu Edžus būtu kļuvis vienaldzīgs pret Latvijas turpmāko likteni; tas nenozīmē arī to, ka Sudrabu Edžus neredzētu šķiru pretišķības, antagonismu, naidu tagadējā Latvijā. Tieši otrādi, viņš pavērš savas dzejas asumu pret buržuāzijas rakstniekiem, avīžniekiem, par kuriem viņš saka:

... latvjos saredzi tik druknos roņus,
kas iecienījuši tā gaišos toņus,
bet darbaļaudis nulle tev un nieks,
tie nav nemaz pie tautas pieskaitāmi,
kā vasarnīcu bars un lepnie nami ...
(«Pundurijas «aristokrāti»».)

Tikai darbaļaudis proletariāta vadībā izrēķināsies ar «pundurijas» varmākām, kuri

... zilgandzidru iztēlojas tāli,
tie citu sviedrus zeltā rauš
un domā, ka tie laiki turpināsies
tā mūžu mūžam, kur tiem zaļi klāsies.
Šis rēķins pārāk vienpusīgs!
(«Pundurijas «aristokrāti»».)

Arī Latvijas proletariātam jāiet pa to ceļu, pa kuru ir gājuši SPRS darbaļaužu miljoni. Tā vienīgā izeja un priekš visas zemes proletariāta kopīgais mērķis — aizstāvēt sociālistisko celtniecības zemi. Lūk, kāpēc arī Sudrabu Edžus piegriež jo sevišķu vērību mūsu zemes aizsardzības jautājumiem, mūsu armijas tehniskam spēkam un apbruņošanai.

Rosīgs ir bijis Sudrabu Edžus darbs mūsu pēdējo gadu rakstniecībā. Viņš vērīgi uztvēris katru partijas un padomju varas aicinājumu, katru proletariāta diktatūras jauniekarojumu un centies būt priekšējo cīnītāju rindās, aicinot un aģitējot ar dzejas mākslas tēlu palīdzību par lielajiem komunisma ideāliem. Viņš bijis rosīgs cīnītājs arī valodas laukā. Jo sevišķi viņa nopelns redzams veco vārdu atdzemdināšanā. Ja arī ne katrs Sudrabu Edžus lietotais apzīmējums iekaros pilsoņa tiesības, tomēr Sudrabu Edžus meklējumi valodas laukā atver plašāku perspektīvu tālākiem meklējumiem mūsu valodas izkopšanas darbā.

Un tagad, kad par Sudrabu Edžu mums jārunā ne tikai SPRS lasītāju priekšā, bet kad jāmet ir tilts arī uz Latvijas darba tautas progresīvās inteliģences krastu, mēs gribam pastrīpot vienu — Sudrabu Edžus pēc 55 literāriskās darbības gadiem uzglabājis daudz no savām īpatnībām, no sava oriģinālā rakstniecības stila. Sociālistiskā — padomju iekārta ir devusi pilnīgu iespēju rakstniekam strādāt ar tiem literāriskās izteiksmes paņēmieniem, kādus viņš atzinis par pareizākiem, pieņemamākiem. Bet tagadējais Sudrabu Edžus nav gadsimta sākuma rakstnieks — viņš aktīvs, ierosinošs un sajūsmas pilns cīnītājs par tās iekārtas — sociālisma nostiprināšanu, kura nodibinājusies Oktobra revolūcijas uzvaras rezultātā.

No tautiskā romantisma līdz rosīgam darbam par sociālistiskā reālisma uzvaru — tāds Sudrabu Edžus rakstnieka-mākslinieka noietais darba un cīņas ceļš. Ietverot spilgtos mākslas tēlos dzīves patiesību — tāds lielā tautas dzejnieka šīsdienas svarīgākais uzdevums. Arī pēc 75 dzīvības gadiem sirmais rakstnieks drošiem soļiem turpina savu sākto darba gaitu. Priekšā vēl liels darbs, plaša iekarojuma pasaule. Tāpēc arī rakstnieka jubilāra svinību dienā mēs teiksim, ka Sudrabu Edžus ar savu darbu vēl ilgi sekmēs proletariāta atbrīvošanās cīņu.

II

JAUNĀS REVOLUCIONĀRĀS LITERATŪRAS ORGANIZĒŠANĀS UN TEORĒTISKO PAMATU MEKLĒJUMI PADOMJU LATVIJĀ 1919. GADĀ UN PIRMAJOS GADOS PADOMJU SAVIENĪBĀ

STRĀDNIEKU VALSTS KULTURĀLIE UZDEVUMI

Mūsu acu priekšā norisinās visgrandiozākais pasaules vēstures process — sociālistiskā revolūcija. Visās zemēs apspiestās darbaļaužu masas saceļas pret valdošām šķirām, drupās satriec veco iekārtu, stājas pie jaunas pasaules radīšanas. Grūtās, asiņainās cīņās un sūrā, smagā ikdienas darbā tiek likti pamati jaunai — brīvai komunistiskai sabiedrībai.

Tanīs zemēs, kur jau panākta uzvara, kur buržuāziskās valsts vietā nodibinājusies strādnieciska padomju iekārta, proletariātam atveras neizmērojami plašs darbības lauks. Līdz ar vecās iekārtas noārdīšanu viņam tūliņ jāstājas pie jaunu sabiedrisku formu veidošanas, pie saimnieciskās dzīves atjaunošanas, pie jaunas kultūras radīšanas un izkopšanas.

Šie uzdevumi, kuri jau paši par sevi ir ārkārtīgi lieli un grūti, top vēl grūtāki un sarežģītāki tagadnes bēdīgajos apstākļos.

Visai smags ir tas mantojums, kuru strādnieku šķiras valstij ir atstājis imperiālistiskais pasaules karš un buržuāzijas valdības noziedzīgā saimniekošana.

Arī mūsu Latvija, no kuras pēc ilgām un varonīgām cīņām ir padzītas tautiešu un cittautiešu laupītāju bandas un kur ir nodibinājusies proletāriskā padomju vara, tagad atrodas visai bēdīgā stāvoklī. Zeme ir izpostīta un izlaupīta, darba jaunatne lielā vairumā apslaktēta, ziedošās druvas pārvērstas par postažām, visās ceļmalās rēgojas melnas gruvešu kaudzes.

Un karš vēl turpinās — tas mums gribot negribot jāturpina pret starptautiskā imperiālisma laupītāju pulkiem, kuri mūs ielenc no trijām pusēm, kuri visiem spēkiem pūlas salauzt strādniecības varu, lai viņas vietā ievestu veco kaklakungu — muižnieku un kapitālistu valdību. Kara turpināšana prasa deviņas desmitdaļas no mūsu spēkiem, — kā tādos apstākļos lai domā par sekmīgu jaunradīšanas darbu!

Tomēr, visam par spīti, mēs neatsakāmies no sava lielā darba. Padomju valsts enerģiski stājas pie proletariāta vēsturisko uzdevumu piepildīšanas visās sabiedriskās darbības nozarēs, tiklab

politiskā un saimnieciskā laukā, kā arī kultūrālā jaunradīšanas darbā.

Kādus uzdevumus šinī laukā stāda sev Padomju valsts?

Pirmais un galvenais uzdevums ir kultūras demokratizācija šī vārda īstajā un pilnajā nozīmē.

Līdz šim garīgā kultūra — zinātne, māksla, literatūra — bija pieejama tikai privileģētām šķirām, turpretim darbaļaudīm bija jāapmierinās ar tām druskām, kas atkrita no kungu galda. Visus vērtīgos kultūras ieguvumus padarīt pieejamus visām darbaļaužu masām — tāds ir strādnieku valsts ideāls.

Tuvākie konkrētie uzdevumi šī mērķa sasniegšanai mūsu programā ir formulēti sekojošās tēzēs:

1. Bezmaksas un piespiestās vispārīgās un politehniskās izglītības ievešana priekš visiem abēja dzimuma bērniem līdz 16 gadiem.

2. Atzītās darba skolas pilnīga realizēšana, ievedot abu dzimumu bērnu kopmācību, padarot skolu par laicīgu, t. i., par brīvu no jebkuriem reliģiskiem iespaidiem, nodibinot mācīšanās tiešu sakarību ar sabiedrisku ražojošu darbu, sagatavojot vispusīgi attīstītus komunistiskās sabiedrības locekļus.

3. Visas skolu jaunatnes apgādāšana ar uzturu, drēbēm, apaviem un mācības līdzekļiem uz valsts rēķina.

4. Aģitācijas un propagandas pastiprināšana skolotāju starpā.

5. Jaunu, komunistiskās idejās audzinātu skolotāju sagatavošana.

6. Darba masu pievilkšana pie aktīvas līdzdalības izglītības darbā.

7. Vispusīga palīdzība no Padomju valsts puses strādnieku un sīkzemnieku pašizglītības pasākumiem, ierīkojot bibliotēkas, skolas pieaugušajiem, tautas augstskolas, kursus, lekcijas, kinematogrāfus, studijas utt.

8. Visplašākā komunistisko ideju propaganda un valsts aparāta un līdzekļu izlietošana šim nolūkam.

9. Augstskolu auditoriju plaša pieejamība visiem, kas vēlas mācīties, un vispirmām kārtām strādniekiem; visu to pievilkšana skolotāju darbā, kas spēj mācīt; visu mākslīgo robežu iznīcināšana starp svaigiem zinātnes darbiniekiem un veciem profesoriem, mācīto grādu, profesoru eksāmenu u. tml. senatnes atlieku atcelšana, kas deva iespēju buržuāzijas profesoriem noslēgties sevišķā privileģētā kastā.

10. Tāpat neatliekami jāatver un jāpadara pieejamas visiem darbaļaudīm mākslas svētnīcas, kas radītas uz ekspluatācijas un darba pamata un līdz šim atradās tikai ekspluatatoru lietošanā.

Šiem uzdevumiem tuvu pieslejas arī tie, kuri mums veicami,

Jānis Bērziņš-Ziemelis

cīnoties pret reliģiskiem aizspriedumiem un gara tumsību un par kuriem mūsu programa sniedz sekojošus norādījumus:

Attiecoties uz reliģiju, Komunistu partija nevar apmierināties ar jau dekrēta ceļā ievesto baznīcas atdalīšanu no skolas un skolas atdalīšanu no baznīcas, t. i., ar tādām reformām, kuras buržuāziskā demokrātija solīja, bet nekur pasaulē neizveda līdz galam, jo kapitāls faktiski bija saistīts ar reliģisko propagandu.

Partija cenšas pilnīgi saraut ekspluatatoru šķiras saites ar reliģiskās propagandas vešanu. Viņa cenšas faktiski atsvabināt darbaļaužu masas no reliģiskiem aizspriedumiem, organizējot šai nolūkā visplašāko zinātniski izglītojošo un antireliģisko propagandu, pie tam rūpīgi izvairoties no ticīgo ļaužu reliģisko jūtu apvainošanas, kas var vest vienīgi pie reliģiska fanātisma stiprināšanās.

Tie ir tikai pirmie un tuvākie uzdevumi. Izglītības darbam paplašinoties un attīstoties, mūsu kulturālie uzdevumi vairosies ar katru dienu.

Kas jau ir darīts šinī ziņā un kas darāms vistuvākā nākotnē, par to sīkākas ziņas un norādījumus sniegs citi raksti un Izglītības komisariāta darbības pārskati. Pie tā šeit nepakavēšos.

Bet sevišķi vēl jāuzsver tas, ka mēs nevaram apmierināties tikai ar to vien, ka līdzšinējās vecās kultūras ieguvumus padarām pieejamus strādnieku šķirai. Pašas kultūras s a t u r s mums jāpārveido, jāieved tanī jauns gars un jauni ideāli. Mums jādzenas pēc jaunas — p r o l e t ā r i s k a s k u l t ū r a s r a d ī š a n a s.

Vecā kultūra savā visumā bija valdošo šķiru radīta. Tā bija aristokrātiska vai buržuāziska kultūra, kurā atspoguļojušies apspiedēju un izsūcēju pasauluzskati un ideāli. Tikai šur un tur kā sīki dīgļi tanī ir parādījušies proletāriskās atziņas un mākslas izpratnes centieni. Sabiedriskie apstākļi neļāva attīstīties proletāriskai kultūrai.

Mēs labi apzināmies, ka jauna kultūra nav radāma mākslīgi; viņai jāizaug pamazām un, dabiski, no jaunajiem dzīves apstākļiem. Tikai ilgākam laikam paejot, tā varēs plašāk uzplaukt un parādīties pilnīgākā veidā. Bet jau tagad Padomju valsts uzdevums ir v e i c i n ā t k u l t u r ā l ā s j a u n r a d ī š a n a s m ē ģ i n ā j u m u s, ierosināt jo dzīvu masu pašdarbību arī šinī laukā, atbalstot jaunus talantus, kas nāk iz strādniecības rindām, dot tiem iespēju izveidoties un izkopties līdz augstākai pilnībai.

Par līdzstrādniekiem lielajā kultūras atjaunošanas un pārveidošanas darbā mēs aicinām visus, kam šis darbs ir tuvs un mīļš, kas grib tam nodoties ar sirdi un dvēseli.

J. Bērziņš

«Izglītība», 1919, Nr. 1, 1.—2. lpp.

MĀKSLAS NODAĻA

I

Izglītības komisariāta Mākslas nodaļas darba programa

1. Vispārējie uzdevumi un nodomi

Revolucionārā strādniecība Latvijā saņem politisko un saimniecisko varu savās rokās. Līdz ar to pašos pamatos pārveidojas valsts satversmes uzbūve, sabiedriskā iekārta un saimnieciskie veidi. Šķiru un kārtu valsts patvaldniecības un birokrātijas vietā stājas strādniecības revolucionārās padomes. Kapitālistiski individuālās ekspluatācijas vietā — komunistiskās saimniecības un ražošanas veidi. Tas ir katastrofisks lūzums pašos valsts uzbūves un iekārtas pamatos. Vecajā kapitālistiskajā pasaulē uzaugušai strādniecībai jāsaņem kopā visi spēki, lai izvestu dzīvē sen uzstādīto komunisma programu un lai arī pašu šo programu saskaņotu ar dzīves nelaužamiem faktoriem un prasījumiem. Teorētiskai komunistiskai atziņai jāpievieno dzīva komunistiska apziņa, lai lielais pārveidošanas darbs nenorisinātos mehāniski un piespiesti, bet kā dzīvas organiskas tapšanas un izaugšanas process. Komunistiskai apziņai nepietiek vien ar teorētisku izpratu un ar stingri zinātniski nodibinātu domu. Apziņa tiek dzīva tikai tad, ja viņu rosmina un nes cilvēka gribas, instinktu un sajūsmas apakšstraume. Komunistiskā psihika ir šīs apakšstraumes vienīgā nemaldīgā virzītāja. Viņu radīt, audzēt, veidot un atbalstīt — tas ir tagadējās strādniecības mākslas uzdevums, tāpat kā zinātnes un izglītības uzdevums ir attīstīt komunistisko domu un apziņu. Mākslas uzdevums nav mazāk svarīgs kā zinātnes un izglītības uzdevums. Viņa galvenā kārtā ir tas rosmināt̄ājs un apgarotājs spēks, kas revolucionāro proletariātu vada un atbalsta viņa tagadējā cīņas pozīcijā par komunismu.

Šis uzdevums nosprauž ceļu un nostāda mērķi Izglītības komisariāta Mākslas nodaļas darbam. Darbs te ir uz divām pusēm — kā ikvienā citā proletariāta darbības nozarē. Uz vienu pusi: noārdīt un izskaust vecās kapitālistiski buržuāziskās psihes paliekas, kuras vēl dziļi slēpjas dažās strādniecības masu nošķirās. Un uz otru: izaudzēt, veidot un nostiprināt īstu komunistisku psihi latviešu strādniecības visplašākajās masās. Šim galvenajam, varētu sacīt, teorētiskajam uzdevumam pievienojas daudz tīri praktisku uzdevumu visās mākslas nozarēs.

Latvijas māksla līdz šim ir bijusi buržuāzijas kalpone. Viņai jāpaliek par strādniecības dziņu, tieksmju un nolūku izpaudēju, ierosinātāju un sekmētāju. Mākslas nodaļas pienākums ir gādāt, lai viņa tāda paliktu. Lai latviešu literatūru, teātri, mūziku un tēlojošās mākslas no pilsoniskiem saloniem un zeltītām zālēm iz-

virzītu darbaļaužu mājokļos un strādnieku masās. Lai plašajās zālēs nesēdētu tie, kas mākslā meklē tikai izpriecu, atpūtu un baudu, bet tie, kam vajadzīgs dzīvinājuma un stiprinājuma lielajā, pasauli pārveidojošā cīņā. Lai patiesa idejiska māksla būtu strādnieku dzīvokļos, strādnieku sabiedriskās telpās, uz ielas — visur, kur dzīvo un staigā latviešu strādnieks. Demokratizācija visās mākslas nozarēs — tā īsumā varētu apzīmēt Mākslas nodaļas praktiskā darba programu.

Saskaņā ar mākslas galvenajām nozarēm Mākslas nodaļā nodibinātas sekojošas apakšnodaļas: 1) literatūras, 2) teātra, 3) mūzikas un 4) gleznieciības. Visas viņas apvieno kopējas darbības programa, kuras robežās katra atsevišķi rūpējas par savu īpašo uzdevumu.

2. Literatūras apakšnodaļa

Literatūras apakšnodaļa gādā par strādniecībai nepieciešamo daiļliteratūras, mākslas un komunistiskas kultūras izdevumu apgādāšanu. Komunistiskās kultūras audzināšanas darbs jādara sistemātiski un pēc noteikta plāna, jo tikai tad viņam var rasties paliekami panākumi. Literatūras apakšnodaļa tāpēc aptver visas tās literatūras nozares, kuras nepieciešamas strādniecības kultūras attīstībai.

Vispirmā kārtā Literatūras apakšnodaļas programā ir periodisks izdevums liela žurnāla veidā. Žurnālam jāaptver arī tie revolucionārās politiski saimnieciskās un kultūras dzīves un cīņas jautājumi, kuri patlaban uz dienas kārtības un tiek aplūkoti strādniecības laikrakstos. Jāaptver tie plašāk un dziļāk, piesniedzoties komunisma teorijas pamatiem un aplūkojot tos tik plašos sakaros ar vēsturiskiem, starptautiski saimnieciskiem, politiskiem un tautu psiholoģiskiem faktoriem, kā tas dienas laikrakstos nav iespējams. Žurnālam jāstrādā pie komunistiskās kultūras pamatu nostiprināšanas un viņas uzbūves noveidošanas. Komunistiskās mākslas sapratas un intereses attīstīšanai žurnālam jāsniedz raksti par mākslas vēsturi, teoriju un psiholoģiju no zinātniskā sociālisma viedokļa. Blakus tam plašā nodaļā jāsniedz sociālistiskās daiļliteratūras tulkoti un oriģināli darbi ar kulturāli audzinošu, idejiski ierosinošu un māksliniecisku vērtīgu nozīmi. Plašā hronikas daļā žurnālam jāsniedz pārskati par strādniecības mākslas, kultūras un sabiedriskās dzīves virzieniem un notikumiem. Sevišķā daļā te ievietojami sistemātiski periodiski pārskati par sociālistiskās Padomju Latvijas centrālās kultūras iestādes, Izglītības komisariāta dažādo nodaļu un dažādo apakšnodaļu darbību un viņas nozarēm visā Latvijā.

Bet komunistiskai strādniecībai nepietiek ar žurnālu vien. Jaunās strādnieciskās kultūras lauks ir tik plašs un neapstrādāts,

ka tur jau mākslas novadā vien ir nepieciešami atsevišķi lielāki izdevumi mākslas un literatūras vēsturē, teorijā, psiholoģijā un filozofijā, un — galvenā kārtā — daiļliteratūrā. Jāgādā sociāl-idejiski un mākslinieciski vērtīga lasāmā viela strādnieku bibliotēkām, lasītavām, klubiem un dzimtai. Jāsakopo un jāizdod pa dažādiem laikrakstiem u. c. izdevumiem izkaisīti latviešu un cittautu sociālisma cīnītāju darbi un jāgādā, ka viņu biogrāfijās izceltos strādniecības cīņā nepieciešami spilgti un ierosinoši darbinieku paraugi.

Pēc tādējādi apzīmētas programas būtu minami Mākslas nodaļas Literatūras apakšnodaļas paši tuvākie darbi dažādās nozarēs:

a) Periodiski izdevumi

Žurnāls komunistiskai kultūrai un mākslai

b) Kopoti raksti

1. J. Jansona-Brauna Kopoti raksti
   Jansona biogrāfija
2. Jāņa Asara Kopoti raksti
   Asara biogrāfija
3. Ed. Veidenbauma Kopoti raksti

c) Daiļliteratūra

1. V. Margerita «Komūna». Romāns
2. Lerua Skota «Strādnieku savienības sekretārs». Romāns
3. Andersena-Nekses «Pelle — iekarotājs». Romāns
4. Heinriha Manna «Nabagie». Romāns
5. Štilgebauera «*Inferno*». Romāns
6. Anrī Barbisa «Ugunī». Romāns
7. Gorkija «Ļaudīs». Bērnības atmiņas
8. Andreja Upīša «Zelts» un «Renegāti». Romāni
9. Betčera «Pirmie viļņi». Sociāla drāma
10. Oktava Mirbo «Saucēja balss». Sociāla drāma
11. Dzeju krājums (antoloģija) darbaļaudīm

d) Mākslas vēsture

1. Ernsta Grosa «Mākslas sākumi»
2. K. Tiandera «Dzejas attīstības vēsture»
   a) Dzejas nošķiru sinkrētisms un diferenciācija
   b) No Sofokla līdz Ibsenam
   c) Tautu episkā dzeja
   d) Romāna vēsture

3. Sociālisma priekšteči krievu rakstniecībā
   a) Černiševskis
   b) Dobroļubovs
   c) Pisarevs
4. Brandesa «Galvenie virzieni 19. gadu simteņa literatūrā»
5. Andreja Upīša «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture»

e) Mākslas teorija

K. Tiandera «Mākslas attīstības teorija»
   a) Episkās dzejas veidi
   b) Drāmas, traģēdijas un komēdijas teorija
   c) Šā laika lirikas vēsturiskās perspektīvas

f) Mākslas psiholoģija

1. Millera-Freienfelsa «Mākslas psiholoģija»
2. Bogdanova, Fričes, Plehanova, Taļņikova u. c. raksti: «Proletāriskā māksla»

3. Teātra apakšnodaļa

Skatuves māksla jau pēc savas būtības stāv proletariātam vistuvāk. Tur skatītāja acu priekšā darbojas dzīvi tēli un runā dzīvu valodu. Visgrūtāk uztveramās un saprotamās idejas tur izpaužas visvieglāk aptveramā mākslas izteiksmes formā. Uz skatuves darbojas mākslinieku kolektīvs; klausītāju un skatītāju zālē pulcējas pašas strādniecības masas. Teātris, kā atsevišķs mākslas veids, stāv vistuvāk strādniecības masu psihei. Teātrim ir vislielākais idejiski ierosinātājs un mākslinieciski audzinātājs spēks. Teātris liek redzēt un dzirdēt, un līdzi dzīvot. Viņš zināmā mērā apvieno visas pārējās mākslas nozares vienā pašā veselā, viegli aptveramā mākslas kopumā.

Teātra apakšnodaļa vistuvāk piedalās Padomju Latvijas Strādnieku teātra trupas nodibināšanā. Strādnieku teātra un Padomju Latvijas operas saimnieciskā un idejiskā vadība atrodas īpašas pārvaldes rokās, kura sastādās no izglītības komisāra ieceltā pārvaldes vadītāja un tā pieaicinātiem spēkiem no Mākslas nodaļas darbinieku vidus un arī no ārienes. Pārvaldei izstrādātas sevišķas sīkas instrukcijas.

Teātra apakšnodaļa sevišķi rūpēsies par Strādnieku teātra un operas sarīkojumiem pilsētas nomaļu strādniecībai, kā arī provinces pilsētās un lielākos lauku centros. Strādnieku teātra pirmais uzdevums gādāt par sociālidejisku, revolucionāru lugu izrādēm ar nogatavojušamies skatuves spēkiem, bet līdz ar to audzināt un attīstīt strādnieku skatuvei jaunus spēkus no pašas strādniecības

vidus, jo īstai proletāriskai drāmai vajadzīgi īsti proletāriski skatuves mākslinieki. Tādēļ pēc iespējas visdrīzākā laikā dibināma pie Strādnieku teātra Dramatiskā studija ar plašu sabiedriski literārisku un estētiski dramatisku mācību programu.

Teātra apakšnodaļas projekts par lauku teātriem sadalās trijās daļās: a) provinces pilsētu teātri, b) lauku teātri un c) apkārtceļojoša trupa.

Provinces pilsētu izglītības nodaļām katrā ziņā jādibina savi pastāvīgi teātri. Ja tur izrādītos vietējo skatuves spēku trūkums, tad Teātra apakšnodaļa būtu piepalīdzīga tādus apgādāt no Rīgas. Tāpat apakšnodaļa varēs sūtīt lektorus ar priekšlasījumiem par sociālistiski dramatisko mākslu, gadījumā arī režisorus. Paturot kontroles tiesības par provinces teātru repertuāru, Teātra apakšnodaļa izsniegs provinces teātriem lugas arī no saviem krājumiem. Tādējādi ar apakšnodaļu saistītiem provinces pilsētu teātriem jāiesniedz apakšnodaļai sīki pārskati par savu trupu sastāvu, telpām, nodomāto repertuāru, izrāžu skaitu utt. Teātra apakšnodaļas uzdevums ir gādāt, lai teātra un skatuves mākslā valdītu vienība un saskaņa un lai izbeigtos nevērtīgu, strādniecībai nederīgu lugu izrādes.

Apmēram to pašu var sacīt par lauku teātriem. To organizēšana un vadība ir pagasta padomju izglītības nodaļu pienākums. Izglītības komisariāta Teātra apakšnodaļa pabalstīs lauku teātrus vispirms idejiski, apgādājot viņiem lugas no centrālā teātra repertuāra, lektorus ar priekšlasījumiem par teātri un dramatisko mākslu un sniedzot šajā ziņā aizrādījumus un atbildes visiem tiešiem prasījumiem. Apakšnodaļa sniegs lauku teātriem palīdzību arī tieši teātra praktikā. Pēc iespējas būs sarīkojami īsi dramatiski kursi, kuros sagatavotu darbiniekus lauku skatuvēm. Atsevišķos gadījumos ar apakšnodaļas starpniecību lauku teātriem varētu sūtīt teātra instruktorus un režisorus. Bet priekš visa tā lauku izglītības nodaļām nepieciešami tieši saistīties ar Teātra apakšnodaļu, iesniedzot pamatīgus un kārtīgus ziņojumus par teātra stāvokli apvidos, par darbinieku sastāvu un nodomiem, par visiem trūkumiem un vajadzībām teātra lietā. Teātra apakšnodaļa var sniegt vajadzīgo atbalstu tikai tad, ja visas lauku skatuves cieši saistās ar Latvijas centrālo iestādi, kuras pārziņā atrastos vienota, idejiski vērtīga un mākslinieciski noskaņota repertuāra jautājums.

Teātra apakšnodaļas tuvākās nākotnes nodomos ir projekts nodibināt atsevišķu ceļojošu trupu. Trupa sastādītos no centrālo mākslas iestāžu labākajiem spēkiem, kuri iestudētu varbūt nedaudz vērtīgu lugu un ar tām apceļotu kaut cik prāvākus lauku centrus un sarīkotu izrādes par vispārpieejamu ieejas maksu. Ceļojums gan varētu notikties vairāk tikai pa tā saucamo vasaras brīvlaiku, kad apstākļi priekš tam izdevīgāki. Trupai vajadzības

gadījumos brauktu līdzi arī dramaturgs-lektors, kas iepazīstinātu lauku teātra apmeklētājus ar lugas idejisko un mākslinieciško vērtību un ar dramatiskās mākslas savādībām vispār.

Par vissteidzamākiem darbiem Teātra apakšnodaļa ieskata sekojošos:

1. Izdot rīkojumu, lai provinču pilsētu un lauku izglītības nodaļas ņem savā pārziņā visas teātra trupas un kontrolē viņu repertuāru saskaņā ar Mākslas nodaļas rīkojumiem.

2. Teātra apakšnodaļa uzņemas vidutājību izgādāt provincei un laukiem nepieciešamos skatuves darbiniekus.

3. Lai vispusīgi noskaidrotu teātra stāvokli un vajadzības, visdrīzākā laikā sasaucama izglītības un teātru darbinieku delegātu konference, kura tad galīgā veidā izstrādātu plānu par Latvijas skatuves mākslas un dramatiskās izglītības organizāciju.

Skatuves mākslas izkopšanai, dramatiskas izglītības izplatīšanai un teātru sistemātiskai organizēšanai visā Latvijā Teātra apakšnodaļa izdos sevišķu skatuves žurnālu ar nosaukumu «Sociālā Drāma». Žurnāls iznāks, mazākais, divas reizes mēnesī.

4. Mūzikas apakšnodaļa

Var sacīt, ka mūzika līdz šim bijusi tā visnedemokrātiskākā starp visām mākslas nozarēm. Lauku koros pa lielum lielākai daļai dziedāja saimniekmeitas un dēli. Gājējiem arī svētdienās vajadzēja strādāt nepieciešamos saimniecības darbus. Tāpat pilsētās. Pilsoņu famīlijās aiz gara laika nodarbojās ar mūziku. Klavieru klimperēšana piederēja pie pilsoniskās izglītības nepieciešamajiem priekšmetiem. Viens otrs nomales koris bij vienīgā vieta, kur pilsētas strādnieks pa reizei varēja piedalīties mūzikas mākslā. Tad — arī pati latviešu mūzika un muzikālā izglītība līdz šim bij nostādīta uz pavisam greiziem, tipiski pilsoniskiem pamatiem. Baznīcas koraļi un Cimzes dziesmu rota — tie bij tie pamati. Neatmetot pie malas visu veco, patiesi vērtīgo, tomēr jāsaka, ka visā visumā latviešu mūzikai turpmāk pašos pamatos jāpārveidojas. Mūzikas apakšnodaļa ir sastādījusi programu latviešu mūzikas demokratizācijai un muzikālās izglītības pārveidošanai, sākot no pamatskolas un beidzot ar konservatoriju. Šajā programā ietilpst muzikālas studijas, kursi mūzikas instruktoriem un koru diriģentiem, mūzikas skolas un mūzikas augstskola. Bezmaksas mūzikas skolā ir sagaidāms audzēkņu pieplūdums taisni no strādniecības, un tādējādi mūzika tiks virzīta tajās masās, kur tā līdz šim bij gandrīz vai pavisam sveša.

Tāpat kā muzikālās izglītības daļā, demokratizācija nepieciešama arī mūzikas sabiedriskajā pusē. Līdz šim tik bieži sarīkojamie koncerti mākslinieciskās un tāpat idejiskās vērtības ziņā ir

stāvējuši ļoti zemu. Blakus vērtīgām kompozīcijām tur allaž stāvējuši novecojušies, banāli gabali. Turpmāk koncertu programām un pēc iespējas arī viņu izpildījumam jāstāv centrālās iestādes vadībā. Ļoti svarīgi ir lielāki, apvienotu koru koncerti. Ar mūzikas piepalīdzību vislabāk iespējams pulcināt ari pasīvās lauku ļaužu masas un izmantot koncertus arī aģitācijas un propagandas darbam. Bet arī bez tiešas aģitācijas apvienotie koncerti blakus tīri mākslinieciskai vērtībai pieradina ļaudis pie zināmas kopdarbības, solidaritātes un kopēja darba disciplīnas, kas ir viens no stingrākiem prasījumiem nākotnes dzīvē. No apvienoto koru koncertiem beigās varētu izaugt Latvijas centrā sarīkoti grandiozi proletariāta mākslas svētki, kuros bez lieliska koncerta tiktu demonstrētas arī citas strādniecības mākslas nozares.

Bet, lai rastos nepieciešamais mākslinieciskais materiāls visiem šiem strādnieciskās mūzikas pasākumiem, nepieciešams gādāt par idejiski vērtīgākām, ar strādniecības masu psihi vairāk saskaņotām kompozīcijām. Galvenā kārtā jārūpējas par darbaļaužu operas radīšanu, uzaicinot komponistus stāties sakaros ar Mūzikas apakšnodaļu, kura tad pārbaudītu izvēlētos tekstus un viņu apstrādājuma veidus un nodrošinātu autoriem iespēju izstrādāt savus darbus. Tādā pašā kārtā gādājams par simfoniskas, kamermūzikas, koru un solodziesmu radīšanu revolucionārai strādniecībai.

5. Gleznieciības un skulptūras apakšnodaļa

Gleznieciības un skulptūras apakšnodaļai tas pats galvenais nolūks: pacelt šīs mākslas nozares tādā augstumā, ka viņas lai būtu tagadējā laikmeta cienīgas izteicējas. Pagaidām jau esošie mākslas darbi jādara pieejami strādniecībai muzejos un izstādēs. Padomju Latvijas (bij. Rīgas pilsētas) muzejā pa lielākai tiesai atrodami tikai vācu mākslinieku darbi. Tas steidzami paplašināms ar latviešu gleznotāju darbiem un ar mākslas priekšmetiem, kas atrodami pamestos un rekvizētos dzīvokļos, kur tie var tikt sabojāti. Izstāžu apmeklēšanai jāsarīko strādnieku grupu ekskursijas speciālista mākslinieka vadībā, kurš strādniekiem sniedz visus mākslas sapratai un izjūtai nepieciešamos paskaidrojumus.

Svarīgs līdzeklis gleznieciības popularizēšanai ir priekšlasījumi ar gaismas bilžu palīdzību. Tie ar uzskatāmiem paraugiem strādniecībai sniegs nesalīdzināmi vairāk kā sausas teorētiskas lekcijas. Gleznieciības apakšnodaļa izstrādā projektu par zīmēšanas skolotāju sagatavošanu un zīmēšanas pareizu nostādīšanu skolās. Tikai pēc iespējas plašāk pievelkot gleznieciības skolās audzēkņus tieši no strādniecības un vispār popularizējot gleznieciskо izglītību, iespējams radīt jaunu, jaunajam cīņas un darba laikmetam pieskaņotu mākslas virzienu.

Šajā virzienā liela nozīme ir dekoratīvai gleznie cībai. Gleznie cības apakšnodaļa pulcina visus spējīgākos māksliniekus, lai nodarbinātu tos katrā vajadzības gadījumā. Nodaļa ierīko sevišķu mākslas darbnīcu, kurā pagatavos visus pilsētas un atsevišķu sabiedrisku iestāžu izgreznošanai vajadzīgos mākslas priekšmetus. Gleznie cības un skulptūras apakšnodaļa gādā arī par monumentālākiem mākslas pieminekļiem pilsētas atklātos laukumos, uz komunāru kapiem utt.

II

Pārskats par Mākslas nodaļas darbību līdz 1. martam 1919. g.

a) Literatūras apakšnodaļa

Literatūras apakšnodaļa ir sastādījusi sarakstu vistuvākā nākotnē izdodamām beletristiskām, it sevišķi strādnieku bibliotēkām un lasītavām domātām grāmatām. Nopietnai pašizglītībai, vidējo un augstāko skolu skolotāju un audzēkņu vajadzībām atzīmēta rinda mākslas vēstures, teorijas un psiholoģijas darbu. Drukā nodots un pa daļai jau salikts Upīša romāns «Z e l t s». Sakopoti raksti J a n s o n a - B r a u n a darbu 1. sējumam. Pēc pārbaudīšanas un sīkiem bibliogrāfiski kritiskiem atzīmējumiem sējums marta pirmajās dienās tiks nodots drukā. Reizē ar materiāliem pirmajam sējumam tiek vākti arī darbi turpmākiem. Pirmajā sējumā ietilpst Jansona literāriski kritiskie raksti un recenzijas, pārējos — viņa sabiedriskie, vēsturiskie un publicistiskie apcerējumi. Vākšanas un reģistrēšanas darbs ir ārkārtīgi grūts un sarežģīts: Jansona sīkākie raksti ir izkaisīti pa vairāk desmitiem avīžu un žurnālu komplektiem un apzīmēti daudzējādām šifrām. Izlietotas tiek bijušās Zinību komisijas un Misiņa bibliotēkas un arī privātās grāmatu krātuves. Publicēts uzaicinājums iesniegt Jansona vēstules un citus biogrāfijai nepieciešamus materiālus. — Literatūras apakšnodaļa vāc arī rakstus kritikas, mākslas un komunistiskas kultūras žurnālam. Domājams, ka pirmo burtnīcu varēs nodot drukā apmēram divas nedēļas pēc partijas kongresa — līdz kuram visi biedri-literāti pārāk aizņemti dažādiem sagatavošanās darbiem.

b) Mūzikas apakšnodaļa

Mūzikas apakšnodaļa ir sastādījusi programu latviešu mūzikas demokratizācijai un muzikālās izglītības pārveidošanai — sākot no pamatskolas un beidzot ar augstākiem mūzikas kursiem un konservatoriju. Šī programa tiks plašāk atstāstīta drīzumā

sniedzamā Mākslas nodaļas vispārējā pārskatā. Latviešu mūzika līdz šim visciešāk ir balstījusies uz dziesmu grāmatas un Cimzes «Dziesmu rotas» pamatiem. Turpmāk viņai jāpaliek par strādniecības mūziku. Ar tādu nolūku Mūzikas apakšnodaļa sastādījusi un publicējusi uzaicinājumu mūziķiem uz tā saukto sacensību. Sacensībai nav parastais godalgojumu veids, kurš nekad nav devis kaut cik ievērojamus panākumus. Mūzikas apakšnodaļa iepazīsies ar autoru nodomiem un darbu skicējumiem un tad nodrošinās viņiem iespēju tos pilnīgi izstrādāt. Tā cerams iegūt tagadējam laikam un strādniecībai vairāk piemērotu operu, simfoniskus, koru un solo mūzikas darbus. — Mūzikas apakšnodaļa patlaban galvenā kārtā piedalās mūzikas veikalu un muzikāliju nacionalizācijā un reģistrēšanā. Pēc tam sāksies instrumentu ievākšana no rekvizētiem dzīvokļiem. Šajā ziņā jau nodibināti sakari ar attiecīgām iestādēm, un darbi sāksies vistuvākajās dienās. — Mūzikas apakšnodaļai daudz darba ar visādiem muzikāliju uzpircējiem, kuri cenšas izdabūt atļaujas nošu u. c. izvešanai no Rīgas un Latvijas. Vēl vairāk darba ar pieprasījumiem dēļ atļaujām pārvest klavieres no viena dzīvokļa uz otru. Tādu pieprasījumu ienāk vairāki desmiti dienā. Atļaujas tiek izdotas tikai ar vietējās dzīvokļu rajona komitejas un milicijas iecirkņa piekrišanu. Pēdējā laikā bez tam vēl tiek prasīta apliecība par to, ka klavieru pārvedējs patiešām pāriet no viena dzīvokļa uz otru. Mūzikas apakšnodaļa ved stingru reģistrāciju, un viņai ir sīks pārskats par nesaprotami plašo un spēji uznākušo klavieru staigāšanu Rīgā.

c) Gleznieciības un skulptūras apakšnodaļa

Gleznieciības apakšnodaļa cenšas arī šo mākslas nozari pacelt tagadējā laikmeta augstumos un darīt pieejamu plašākām masām. Vispirmā kārtā viņa rūpējas par nacionalizētā Mākslas muzeja pārkārtošanu un pārveidošanu. Tas ir diezgan sarežģīts darbs, jo muzejā bez tiešiem mākslas priekšmetiem savests milzums dažādu mantu no Kurzemes un Vidzemes muižām, kuras izvietojot pa dažādām nodaļām būs iespējams atvērt strādniecībai tik plašu un vērtīgu mākslas darbu krātuvi, kādas Latvijā līdz šim nav bijis. Bez gleznām un skulptūrām tur atradīsies vērtīgi keramikas darbi, dārgas vēsturiskas trauku kolekcijas, porcelāna un kristāla priekšmeti utt. Sastādīta sevišķa Mākslas darbu aizsardzības komisija, kura patlaban novērtē un šķiro Tautas bankā savestos dārga metāla priekšmetus. Šī pati komisija vāc mākslas darbus no pamestiem dzīvokļiem, kurus izlietos vai nu muzeja papildināšanai, vai Padomju Latvijas sabiedrisko ēku un iestāžu izgreznošanai. Komisija sūtīs savus priekšstāvjus arī uz laukiem — pārvest mākslas priekšmetus no muižām, kur tie nav

droši no bojāšanas un iznīcināšanas. — Gleznieciības apakšnodaļa atvērusi Mākslas darbnīcu dekoratīviem gleznieciības darbiem. Darbnīca vispirmā kārtā apgādās padomju iestādēm nepieciešamos priekšmetus — mākslinieciskas izkārtnes, uzrakstus u. c. Strādnieciības svētku dienās gādās vajadzīgos plakātus un visu pārējo pilsētas izgreznošanai. Gleznieciības apakšnodaļa patlaban izgatavo mākslinieciski karogu Strādnieku deputātu padomei un pieaicinājusi visus aizsniedzamos vecākos un jaunos gleznotājus padomes naudas projektu zīmēšanā (10 cilvēku). Padomju valdības uzdevumā izsludināta sacensība pieminekļa projekta izstrādāšanai kritušo komunāru kapam. Gleznieciības apakšnodaļa pārzin arī dekorāciju gleznošanu Padomju Latvijas Strādnieku teātrim un operai. — Izstrādāts projekts par gleznieciības izglītības demokratizāciju un pakāpenisku mākslas skolu atvēršanu.

d) Teātra apakšnodaļa

Teātra apakšnodaļa piedalās Padomju Latvijas Strādnieku teātru un operas dibināšanas un vadības darbā. Te viņa ir palīga orgāns Teātru un operas pārvaldē. Pagaidām viņa galvenā kārtā reģistrē skolas un citas sabiedriskas iestādes, kurām izsniedzamas komplektu biļetes uz teātra un operas izrādēm, un sistemātiski sadala komplektus. Teātra apakšnodaļa gādā programas un mākslinieciskus izpildītāju spēkus no teātra un operas artistiskā personāla partijas iestāžu un sekciju sarīkojumiem, piemēram, koncertiem-mītiņiem, klubiem utt. Kopā ar Deputātu padomes Mākslas sekciju apakšnodaļa organizē un nokārto cittautu organizāciju un trupu izrīkojumus, kas ir it sevišķi sarežģīts un visādiem starpgadījumiem apgrūtināts darbs. Teātra apakšnodaļa uzņēmusies izstrādāt pie Strādnieku teātra dibināmās Dramatiskās studijas plānu un realizēt to vistuvākā nākotnē. Apakšnodaļa stājusies sakaros ar lauku izglītības nodaļām un provinces biedriem; uzņēmusies starpniecības lomu teātra instruktoru un režisoru un dažos gadījumos arī veselu aktieru trupu nosūtīšanai uz lauku lielākiem centriem. Iebraucējiem apakšnodaļa sniedz visus nepieciešamos paskaidrojumus un norādījumus teātra lietās un piepalīdz sadabūt idejiski vērtīgas lugas lauku izrādēm. Teātra apakšnodaļa patlaban sagatavo izdošanai skatuves žurnāla «Sociālā Drāma» pirmās burtnīcas.

e) Strādnieku teātru un operas pārvalde

Ar visām nodaļas apakšnodaļām ciešā sakarā nodibināta atsevišķa Strādnieku teātru un operas pārvalde, kura patlaban stājusies līdzšinējās Mākslas nodaļas vadītāja sasauktās Teātra un operas organizācijas komisijas vietā. Organizācijas komisijā

piedalījās visi apakšnoda|u vadītāji un bez tam vēl pa priekšstāvim no Rīgas komitejas, Strādnieku deputātu padomes, Strēlnieku izpildu komitejas un Skatuves darbinieku arodnieciskās biedrības. Komisijas galvenais uzdevums bij dibināt Padomju Latvijas Strādnieku teātri, izvēlēties teātra trupai nepieciešamos spēkus un sadalīt viņus zināmās mākslinieciskās un algu kategorijās. Organizācijas komisija nosprauda arī Strādnieku teātra vadošās idejiskās līnijas un apzīmēja pastāvīgai vadībai Teātru un operas pārvaldei noderīgākus darbiniekus. Tagad nodibinātā Teātru un operas pārvalde patlaban ir sarežģītā darbā, pārsijājot līdzšinējos teātru saimnieciskos un tehniskos spēkus, pārkārtojot visu darbvedību un nokārtojot rēķinus un algas jautājumus, kuri cēlušies sakarā ar abu lielo teātru nacionalizāciju. Pārvaldes darbībai ir izstrādātas un izglītības komisāra apstiprinātas sevišķas instrukcijas. Patlaban tiek sastādītas instrukcijas teātru un operas darbvedībai, iekšējā darba iekārtai un sabiedriskai pašiekārtai. Tāpat tiek organizētas komisijas mākslinieciskās darbības vadībai un sadalījumam. Strādnieku teātra trupa naigi strādā, sagatavodama vairākas sociālas lugas repertuāra sākumam. Ap 8. martu sāksies kārtīgas, nepārtrauktas izrādes abos teātros, ap 4—5 reizes nedēļā. Bez tam reizi nedēļā tiek sarīkoti literāriski dramatiski vakari ar priekšlasījumiem un dramatiskiem priekšnesumiem, kuri klausītājus sagatavo uz gaidāmo lugu izrādēm un apgaismo ar tām sakarā stāvošus dramatiskus un vispārējos mākslas jautājumus. Vakaros piedalās teātra dramaturgi un literāriski spēki no ārienes, bet dramatiski muzikālo da|u izpilda Strādnieku teātra, operas un simfoniskā orķestra artisti. — Padomju Latvijas opera sniedz kārtējas nepārtrauktas izrādes. Simfoniskais orķestris sarīko simfoniskus un tautas koncertus un piedalās partijas organizāciju sarīkojumos. Bez tam ir nodibināts sevišķs simfonisks kvartets, kurš uzstājas it sevišķi muzikāli dramatiskos vakaros un sarīko arī atsevišķi koncertus.

Izglītības komisariāta Mākslas noda|as darbinieku sastāvs

1) Mākslas noda|as vadītājs: Andrejs Upīts
   Sekretārs: Rih. Gredzens
   Bez tam — kancelists un kurjers
2) Literatūras apakšnoda|as pārzinis: Andr. Upīts
   Sekretārs: Freiberga-Beika
3) Mūzikas apakšnoda|as pārzinis: Teodors Reiters
   Sekretārs: A. Austriņš
4) Glezniecības un skulptūras apakšnoda|as pārzinis: Jānis Kuga
   Sekretārs: A. Austriņš

5) Teātra apakšnodaļas pārzinis: Sofija Veiss
6) Teātru un operas pārvaldes vadītājs: Andrejs Upīts
   Administrators: Fr. Kleinbergs
   Galv. kasieris: J. Ģērmanis
   Kasiera palīgs: K. Tomsons
   Grāmatvedis: Karlsbergs
   Bez tam — kanceliste, mašīnrakstītāja un kurjers
7) Mākslas muzeja pārzinis: V. Purvīts
8) Mākslas darbu aizsardzības komisijas locekļi: B. Dzenis, A. Purics, K. Ubāns
9) Mākslas darbnīcas pārzinis: A. Cīrulis
   Krāsotāji: E. Rozīts, H. Cīrulis

[*Andr. Upīts*]

«Izglītība», 1919, Nr. 1, 5.—10. lpp.

SVĪTRAS

(PAR KULTURĀLO DARBU PADOMJU LATVIJĀ)

Jāatzīstas, ka tagadējā vērtību pārvērtēšanas laikā ar jaunām atziņām mēs visvairāk novēlojamies kultūras un izglītības darbā. Tas ir fakts, par kuru nebūs jāstrīdas.

Politiskā dzīvē mēs jau sen esam aizgājuši garām demokrātiskām prasībām; mēs jau esam svēruši un par vieglu atraduši Satversmes sapulci; mēs jau esam atmetuši vispārējas vienlīdzīgas utt. vēlēšanu tiesības un atzīstam, ka vēlēšanu tiesības proletariāta diktatūras laikā piederēs tikai darba tautai. Tāpat sen jau apzinīgais proletariāts nācis pie atziņas, ka viņš nevar izlietot vecos buržuāziskās valsts varas orgānus savā labā, — tikai salaužot viņus, tas var nodibināt tiešām īstus proletariāta varas orgānus, ar kuru palīdzību sasniedz komunistisku iekārtu.

Tomēr izglītības lietās mēs joprojām prasām vispārēju bezmaksas un obligatorisku skolu apmeklēšanu ne tikai pirmā pakāpē, bet arī vēlāk — gluži kā pirms revolūcijas.

Praktiskais darbs pierādījis, ka šajā momentā šāds demokrātisms izglītības lietās proletariātam tomēr gandrīz nekādu labumu nenes, negarantē nebūt izglītību proletariātam, turpretim sniedz gan to pirmām un galvenām kārtām buržuāzijas jaunatnei.

Ja mēs sakām, ka padomju valdība izglītību dara pieejamu visiem, tad dažs labs iedomājas tādu ainu: padomju valdība atver jaunas skolas, ieliek tur skolotājus un pieņem skolēnus, neprasīdama par mācību nekādu maksu.

Bet tas būtu maz, pārāk maz; tas būtu tikai pirmais un, gribētos pat teikt, nepareizais solis skolas politikā tagadējā laikā. Ir nācies redzēt, pie kāda absurda šāda politika var dažbrīd novest.

Mēs esam novērojuši, ka it sevišķi mūsu otrās pakāpes skolas ir pārplūdinājuši vai vienīgi buržuāzijas jaunieši, kuri te «gatavojas par speciālistiem»; pat tie buržuāzijas jaunieši, kuri senāk mācījušies pie īpašiem skolotājiem, iestājas labprāt šādās bezmaksas otrās pakāpes skolās, jo tas viņu vecākiem izdevīgi; bez tam viņi nereti še sastop priekšā kā šādu padomju skolu skolotājus savus bijušos mājskolotājus; izglītības nodaļas, kurām jāatver paralēlklases, ja skolēnu saradies ļoti daudz, ir daudzreiz spiestas tos ņemt darbā labāku pedagogu trūkuma dēļ. Tādā kārtā i buržuāzija, i veclaiku mājskolotāji nereti prot no tādas politikas izsist sev cenu. Tikai proletariāta jaunatnes te kā trūkst, tā trūkst. Kas par nelaimi? Kāpēc proletariāta jaunatnes nav? Te mēs vispirms atduramies uz tīri praktisku un it kā sīku šķērsli — proti, uzturas trūkumu. Proletariāta jaunatne nevar apmeklēt skolas, jo viņai nedod skolās uzturu, bieži vien arī apģērbu un dzīvokli. No mājām viņa nevar pārtiku dabūt; to gan dabū buržuāzijas jaunatne un tāpēc vienīgā var skolas apmeklēt.

Dzīdamies sniegt skolu visiem un apmierinādamies pie tam tikai ar skolas telpu, skolotāju un bezmaksas mācības sniegšanu, mēs sniedzam izglītību t i k a i buržuāzijas jaunatnei.

Tātad — ja mēs tikai nemānāmies vien — mums, runājot par skolu darbu jaunatnei, jātur acīs tiešām tikai skola-kopdzīve — ar brīvu uzturu audzēkņiem.

Bet vai tas iespējams tagad, pie tagadējās pārtikas krīzes? Ne pārāk plašos apmēros. Skolu-kopdzīvi sagādāt visiem faktiski nav iespējams... Vai tādu skolu varam garantēt zināmā mērā? Jā, bez šaubām. Un te mums jāuzsver: mēs to garantējam pirmām kārtām proletariāta jaunatnei. Cik mums līdzekļi un spēki, mēs remontējam izpostītās muižas un pārceļam uz turieni skolas no tumšām un caurām zemnieku mājām, iekārtojam tur skolas-kopdzīves. Tagad izglītības lietās pat godīgam demokrātam jāatduras uz šķiru momentu. Un, kas vien patiešām īsts demokrāts, kas plašas tautas masu intereses stāda tiešām pirmā vietā, tas nevar izšķirt jautājumu citādi. Mēs līdz ar to neizslēdzam iespēju apmeklēt skolu — it sevišķi pirmo pakāpi — arī buržuāzijas jaunatnei, kura, neskatoties uz visiem «spaidu līdzekļiem» pret buržuāziju, var dabūt vēl joprojām uzturu no mājām un tātad ar savu pārtiku var piedalīties kopdzīvē.

Pie šādas politikas — pretēji Krievijas skolu dekrēta punktiem — bija turējies viens otrs apzinīgāks pagasts, un tur proletariāta jauniešu skaits bija skolās audzis diezgan stiprā mērā. Noteiktas sistēmas no sākuma te tomēr vēl nebija. Tikai pēdējā laikā proletariāts bija nācis pie šīs atziņas, un līdz ar to arī izglītības iestādes Latvijā sāka noteikti uzsvērt šķiru principu arī izglītības lietās. Atminieties tik pirmos soļus Rīgā, kur pirmie

mēģinājumi otrās pakāpes skolā noveda tomēr pie diezgan spilgta incidenta!

Tomēr ar skolu-kopdzīvi vien maz vēl kas panākts. Mēs runājam par d a r b a s k o l u. Daudzi biedri, minēdami veco skolu, viņas raksturīgākās un atbaidošākās savādības redz viņas programā (ticības mācības u. c.). Tas tiešām tā. Tomēr ne tikai programā viss vecās skolas lāsts. Krīt svarā vai pašā pirmā vietā metode.

Vecā skolā mēs redzam it kā divas pasaules — skolotāju un skolēnus. Pirmais stāsta, citi klausās — pasīvi piesavinās. Skolās nav pašdarbības, aktivitātes, nav fiziskas darbības. Un līdz ar to nav garīgas — smadzeņu darbības. Līdz ar locekļu piespiestu gurdenumu un bezdarbību arī smadzenes paliek bezdarbīgas.

Ja metode paliktu tā pati, ja skolēni tiktu nostādīti tādā pat pasivitātē, tad galu galā pārāk liela starpība nebūtu starp agrāko un tagadējo skolu. Skolēns joprojām uzņemtu daudz ko tīri mehāniski, nerazdams klāt jaunas asociācijas un neatvasinādams jaunas atziņas, ar vienu vārdu — nesākdams patstāvīgi domāt. Skolēni kā atnāktu, tā aizietu, domāt neiemācījušies un attīstībā gandrīz uz vietas palikuši. Un nenotiktu tas, pēc kā dzenamies, — proti, ka «proletariāta jaunatnei vajag tik sākt domāt, un viņa neizbēgami nonāks pie komunisma», kaut arī ārpus skolas sienām.

Liekas, taisni tāpēc buržuāzija veco skolu sargāja kā aci pierē, ka šī skola bez visa cita, pateicoties taisni savai metodei, izaudzināja pasīvas un inertas dabas cilvēkus, kuri padevās savam liktenim bez kurnēšanas.

Lūk, te mēs atduramies uz pašu grūtāko un svarīgāko jautājumu jaunās skolas veidošanas darbā. To daudzi neapzinājās, saukdami: «Vairāk skolas, atveriet skolas!» — un neapzinādami, ka Latvijā jau pirmos revolūcijas mēnešos bez visa cita nav derīgu skolas darbinieku, ko likt šais skolās; ka mums nebūt nav skolas darbinieku, kuri skolās «mācības» pasivitātes vietā spētu skolā ierosināt un attīstīt darbību, aktivitāti, lai tiešām skolu atstātu nevis padevīgi darba vergi, bet aktīvi, domājoši proletārieši. Taisni te ir proletariāta skolas dzīvības nervs un dvēsele, un no tās nevarētu atsacīties, vajadzības gadījumā varbūt pat saraucot skolu skaitu — atverot tikai daļu, bet ar īstiem, aktīviem skolu darbiniekiem. Šādās skolās varētu sūtīt pirmām kārtām proletariāta jaunatni, nebēdājot daudz par to, ka buržuāzijas jaunatne varbūt vienu divus gadus paliek pavisam bez skolas.

Neuzsverot te politiskos motīvus, kuri arī garīgos ieročus mums neļauj pagaidām sniegt vēl nodevīgās buržuāzijas rokā, jāuzsver, ka skolās ar buržuāzijas jaunatnes vairumu darba skolas principi nav faktiski nemaz piepildāmi. Labu piemēru te mums sniegs līdzšinējā prakse otrās pakāpes skolās, kur buržuāzijas

jaunatnei bija pārsvars. Buržuāzijas jaunatne ir tā, kas pirmā uzstājās pret darba procesa ievešanu skolā.

Kas te bija panākts Latvijā šajos nedaudz mēnešos?

Ja neiet runa vienkārši par kultūras līdzekļu pavairošanu, bet gan par jaunās kultūras (un par tādu var būt tik runa pēc Oktobra revolūcijas), panākumi kultūras darbā nav rēķināmi tikai pēc darbības plašuma vien. Ne skolu skaitā viss smagums, bet darba skolā kā tādā. Bet tāda jauna skola visā plašumā, tāpat kā proletariāta kultūra vispār, var izaugt pēc gadiem, lai neteiktu — pēc gadu desmitiem. Maz te kas bija panākams 5—6 mēnešos, ievērojot vēl tuvējās frontes apstākļus un imperiālistiskā kara lāstus: deklasēto masu pārpilnību, zemniecības un rūpniecības posta stāvokli, pārtikas trūkumu.

Jāatzīst, ka pirmie soļi tomēr tika sperti darba skolas noorganizēšanas lietā: bērnu kopēdināšana jau notika daudzu pagastu un arī pilsētu skolās; sāka darboties Izglītības komisariāta Mācību līdzekļu institūts un darbnīcas, kurās tika gatavoti darba rīki un mācības līdzekļi darba skolām; tika sarīkoti darba skolas instruktoru kursi. Frontes apstākļi gan piespieda aizlaist instruktorus karapulkos. To pašu apstākļu dēļ daudzējo skolas darbinieku kursu vietā varēja notikt kursi tikai Latgalē, kuri pulcēja galvenām kārtām latgaliešu darba jaunatni.

Neuzkavēšos pie visām izglītības nozarēm: pirmskolas, ārpusskolas utt. Uzkavēšos drusku vēl pie mākslas.

Minēju jau, ka daudzreiz pat biedri, runādami par jauno darba skolu, domā vienīgi pie programas pārmaiņas vecā skolā un izsakās skeptiski vai pat noraidoši pret darbu, fizisku darbu, kurā galvenām kārtām parādās proletāriska skolas īpatnība.

Šāda nenoteiktība un pat vēl lielākā mērā parādās arī, daudzreiz runājot par proletariāta mākslu. Mēs sen jau esam atzinuši, ka arī māksla nav ārpus laika un telpas, nav nemainīga un mūžīga, nav «atvērtas durvis uz mūžību», kā tur krievu dzejnieks V. Brjusovs domā. Tā ir vecā, senatzītā patiesība, ka arī māksla ir cieši saistīta ar savu laikmetu un ka katram laikmetam ir sava māksla... Mēs nepiekrītam arī dzejniekam Fr. Šilleram, it kā māksla būtu attīstījusies no rotaļas. Māksla ir cieši saistīta ar darba procesu; viņa ir tā, kas ienes zināmu sistēmu, organizējošu principu darbā. Mūsu senās darba dziesmas te labs piemērs. Tomēr šis mākslas organizējošais elements tiek maz uzsvērts. Neievērojot viņu, mēs tomēr nevaram iegūt noteiktu jēdzienu par proletariāta mākslu, par šķiras mākslu vispār. Mēs bieži runājam par buržuāzijas mākslu un tātad it kā atzīstam šķiru mākslu, bet, ja runā par proletariāta mākslu, jau rodas šaubas, vai tāda māksla maz iespējama. Dažreiz atkal tipisku buržuāzijas individuālistiskās mākslas darbu grib uzskatīt jau tādēļ vien par proletāriskās mākslas darbu, ja viņa saturs ņemts no proletariāta dzīves. Ap-

skatīdami mākslas darbu, mēs uzkavējamies bieži vien vai vienīgi pie viņa satura, it kā viss smaguma punkts būtu tikai te.

Runājot par teātri, mums arī dažreiz šķiet, ka vajag tik sagādāt lugas no proletariāta dzīves, vajag tik pārmainīt buržuāziskā teātra repertuāru, vajag tik sniegt strādniekiem bezmaksas izrādes — un teātris jau būs īsts strādnieku teātris. Te jāatkārto tas pats, kas par skolu: arī te programas pārmaiņa vien un bezmaksas mācība nespēj padarīt veco skolu par proletariāta skolu ... Pa daļai šie divi momenti (teātris, bezmaksas, un jauns, lai gan ne strādnieku teātra repertuārs) tika jau ievēroti Rīgā, un tomēr Rīgā 1. un 2. teātris nebija proletariāta teātri. Kā vecajā skolā mēs redzam skolotāju un pasīvus skolēnus, tā arī vecajā teātrī mēs redzam atsevišķus aktierus un pasīvu skatītāju — publiku: divas šķirtas pasaules. Šī plaisa paliek vēl lielāka, kad uz skatuves paliek agrākais aktieris, bet zālē jau sēž jauna — strādnieciska publika.

Proletariāta teātrī, tāpat kā darba skolā, jāattīstās kolektīvai darbībai un aktivitātei. Priekš tam vajag proletariātam tuvas un saprotamas drāmas, kurās proletariāts nebūtu spiests tikai noskatīties, bet kurās viņš varētu arī līdzdzīvot; vajag aktierus no pašu strādnieku vidus, ar kuriem strādnieki cīnījušies kopā plecu pie pleca uz ielas, lai te, teātrī, vēl jo vairāk izveidotos un norūdītos proletariāta dvēseles spēki turpmākām sīvākām cīņām.

Proletāriskā teātra repertuāra vēl nav; viņš tikko tiek vēl radīts; arī aktieri tikai vēl aug un attīstās studijās.

Tātad te varētu prasīt tikai pirmos soļus.

Kā izglītības lietās īstais pārveidošanas darbs būtu sākams ar skolām-kopdzīvēm, kaut arī šaurākos apmēros, bet stingri turoties pie darba skolas principiem, tāpat arī mākslā viņš būtu sākams varbūt ar pašaurām, bet īsti strādnieciskām studijām.

Tomēr, tāpat kā izglītības lietās, arī mākslā proletariāts Rīgā no sākuma vēl kavējās vai vienīgi pie pirmskara demokrātiskām idejām un mākslas demokratizēšanas. Kultūras dzīvē Oktobra revolūcija nav vēl notikusi, un proletariāts vēl neķeras pie savas proletāriskās mākslas veidošanas. Spīdošās teātra un operas zālēs, kuras bija atvērtas jo plaši strādniekiem, māksla tika rādīta priekš strādniekiem, un viņi te varēja iepazīties ar buržuāzisko mākslu. Bet proletariāts vēl te neveidoja pats savu mākslu, neradīja vecā teātra vietā savu īpatnēju organizāciju. Teātros strādāja tikai profesionāli buržuāzijas teātru aktieri un mākslinieki. Nebija studijas, pārplūdinātas ar aktīvu proletariāta jaunatni. Ja mākslas demokratizēšana vajadzīga, tad tomēr jaunradīšanas darbam jāpiegriež galvenā vērība ... Rīgā buržuāzijas kultūras māņu spīdums un buržuāzijas kultūras kolosālās drupas vēl neļāva izlauzties proletariāta mākslas dīgļiem, lai gan zināma krīze arī te jau nobrieda. Bija jau manāma proletariāta piegriešanās no

buržuāzijas mākslas vērošanas un apbrīnošanas aktīvam darbam, kaut arī pašauram darbam — studijās. Pie Rīgas part. org. I rajona strādnieku kluba «Roza Luksemburg» nodibinājās jau viena otra studija (piem., literāriskā u. c.). Kaut gan darbs vēl bija mazs un vēl tikai pašā sākumā, viņā tomēr bija proletariāta jaunatnes možums un pārliecība, ka te sākas jaunās mākslas ceļš.

Uz šīm pāris jaunām atziņām, pie kurām Latvijas proletariāts bija nācis izglītības darbā un mākslā pa šiem 5 mēnešiem, būdams pie varas, gribēju aizrādīt. Latvijas proletariāts, sākdams ar pirmskara idejām, arī kultūras dzīvē jau vēra vārtus proletāriskai revolūcijai un savai proletāriskās kultūras pasaulei, lai pēc laika, atjaunojis atkal savu varu, tiešām dzīvotu šai pasaulē.

Klusais

«Darbs», 1919, Nr. 3—4, augusts — septembris, 61.—64. lpp.

PIEZĪMES PAR PROLETĀRISKO KULTŪRU

Vai strādniecībai maz iespējama sava kultūra? Vai maz domājams atsevišķs kultūras posms, ko varētu apzīmēt ar vārdu «proletāriskā kultūra»?

Ja atceramies nesenajā pagātnē valdošās kapitālistiskās buržuāzijas ideologu, žurnālistu un dzejnieku spriedumus, tad kategorisks «nē» ir atbilde uz augšējiem jautājumiem. Tūkstots rakstītāju desmittūkstoš birģeliskās avīzēs un grāmatās kā uz delnas ir pierādījuši, ka nav un nevar būt nekādas proletāriskās kultūras, nevar vispār būt nekādas šķiru kultūras. Kultūra, pēc viņu domām, ir tautas kultūra, viskopas kultūra — un viņi tās reprezentanti. Buržuāzija vispār jutās aizskarta, kad viņu apzīmēja par atsevišķu šķiru ar atsevišķām saimnieciski sabiedriskām interesēm un īpatnām kultūras tieksmēm. Viņai gribējās būt «visai tautai». Un viss, ko viņa darīja un runāja, bij darīts un runāts «visas tautas» vārdā.

Aplam būtu iedomāties buržuāziju patiesībā tik stulbu vai vismaz tik naivu, kāda tā parādās šādos un tamlīdzīgos spriedumos. Viņa apzinājās labi savu īpatno stāvokli un savu šauro šķiras raksturu tikpat politiski saimnieciskā, kā garīgās dzīves laukā. Bet viņa līdz pēdējam brīdim spekulēja uz proletariāta masu neapziņu. Viņa mēģināja iemidzināt proletariāta atsvabināšanās centienus arī garīgās kultūras laukos. Tāpat kā saimnieciskā dzīvē, viņa gribēja neaprobežoti valdīt arī garīgās kultūras laukos. Noturot proletariātu pilnīgā atkarībā, lai to vislabāk un visdrošāk varētu izmantot. Ikviens proletariāta paša patstāvīgas, īpatnas kultūras mēģinājums tika nozākāts un apsmiets. Buržuāziskā kultūra — tā bij Roma, bet strādnieki — barbari, kas ar uguni un iznīcību apdraudēja visas mākslas un kultūras svētumus. Mēs

zinam, ka proletāriskās kultūras pasākumi netika apkaroti avīžu artiķeļos un dzejoļos vien. Tautiskā buržuāzija nekautrējās no denuncijām un citiem riebīgiem varas līdzekļiem, lai iznīcinātu strādniecības kultūras mēģinājumus, kuri nekādi neietilpa daudzinātās vistautas un viskopas kultūras rāmjos.

Visriebīgākā veidā šis buržuāzijas naids pret latviešu proletariātu izpaudās tautiskās «republikas» negarās mūža dienās. No paša sākuma tautiešiem tā lieta nelikās visai droša. Sirds bij nemierīga par savas varas un «kultūras» likteni, un tāpēc jo niknāk izpaudās naids pret nojaušamām tuvām briesmām. Un, patiešām, bij par ko drebēt. Bij taču aizsniegts viss, ko pusgadu atpakaļ buržuja acs nebij redzējusi, auss nebij dzirdējusi un kas vēl neviena sirdī nebij nācis. Tautiskā, buržujiskā kultūra varēja zelt un zaļot, un reprezentēties uz visām pusēm. Kā izbadojušās mušas visādi tautiski literātiņi salipa ap pilsoniskām avīzēm, apdziedāja angļu kuģu dūmus pie Latvijas apvārkšņiem un — galvenais — lamāja un lādēja, un gānīja apdraudētājus lieliniekus. Krievijā dzīvojošie biedri nevar iedomāties, kas bij jāpārdzīvo mums, še palikušajiem, kad uz katra sētas mieta no rīta līdz vakaram tautiskās vārnas ķērca par lielinieku barbariem, par slepkavām un laupītāju bandām, kuras laužoties šurp, visu nodedzinādamas, nopostīdamas un samīdamas. No pašas pirmās dienas nejaukas, drausmīgas bailes jauca lielos priekus un traucēja tautisko dzīrošanu. Bez šaubām, barveži un viņu apkalpotāji paši zināja savus melus un ar nolūku nopūlējās izbiedēt un satracināt savu neapzinīgo pūli bailēs un naidā pret komunistisko proletariātu. Bet nevar liegt, ka panākumi bij šai bezkaunīgajai un negodīgajai aģitācijai. Tautiskai godībai uz Liepāju izceļojot, Rīgas strādniekam saceļoties un sarkanajiem strēlniekiem Latvijā ienākot, birģeļi un lauku saimnieki pamira no bailēm un gaidīja briesmu lietas.

Bet attapās drīz un ar pavērtām mutēm brīnījās. Ne kāra viņus tā, ne dusmoja, ne postīja nost viņu kultūru. Pavisam otrādi. Liepājas izceļotāji — tie uz atvadībām aizdedzināja vācu teātri un mēģināja nodedzināt krievu. Varam būt pārliecināti, — ja tikai paspējuši, viņi nopostītu visu, kam vien kāda kultūras un mākslas vērtība. Ienācējam, uzvarētājam «barbaram» vispirmais darbs bij — glābt to, kas vēl glābjams, lai par tautas naudu celtās kultūras un mākslas iestādes neaizietu bojā. Kā jau dažu labu reizi vēsturē, buržuāzija un proletariāts atkal uzstājās mainītās lomās. Izkliegtie barbari izrādījās par lielākiem kultūras un dailes cienītājiem nekā viņas līdzšinējie īpašnieki.

Bet varbūt tā bij kļūda? Varbūt vajadzēja mierīgi ļaut bojā aiziet visām vecās pasaules kultūras vērtībām? Varbūt proletariātam nav lietojams nekas no bēgošās, mirstošās buržuāzijas pamestā kultūras krājuma? Vecās pasaules mantojums kā nevērtīgs

graudu un pelavu sabārstījums ir strādniecībai rokās — varbūt visu sabērt ugunī, lai sadeg viss, lai tur no pelavām aug jauns, zaļoksnējs proletārisks kultūras stāds?

Šis jautājums nav atbildams par sevi vien. Skaidru atbildi var dot, nostājoties vienīgi uz vispārējā, principiālā proletariāta saimnieciskās un kultūras politikas viedokļa pamatiem. Un, no tā acis pametot uz plašo cīņas lauku, redzam, ka komunistiskais proletariāts nenolauž un neiznīcina visu arī saimnieciskā un sabiedriskā dzīvē, bet tikai apgriež otrādi, nostāda uz pareizām kājām un pārveido. Tas pats viņam jādara garīgās kultūras laukā — un to viņš arī dara.

Latvijas proletariāts atrod savā galvenajā pilsētā Rīgā it sevišķi bagātu, buržuāzijas pamestu, darba tautas celtu mantojumu. Kaut kur, tikai retam kādam zināmos gaņģos, pagrabos un bēniņos guļ seno vēsturisko laiku pieminekļi. Apputējuši, zirnekļu tīklu pārvilkti, tikpat kā neviena necilāti. Tie velkami laukā un novietojami plašā, vispārpieejamā vēsturiskā vai dabas zinātniskā muzejā. Tie izlietojami kā nepieciešams palīga līdzeklis strādnieku jaunatnes izglītībai jaunajā darba skolā, populāros kursos un priekšlasījumos. Tehniskā augstskola ar visām viņas laboratorijām un citiem ierīkojumiem padarāma pieejama katram, kam vajadzīgās gara dāvanas un dziņa izglītoties. Zinātne, kura līdz šim bij turīgās šķiras monopols, jātur vārda pilnā ziņā par visas tautas kopīpašumu. Blakus tehniskai augstskolai nepieciešamo praktiska darba arodnieku sagatavošanai atverama proletāriska augstskola, kas strādniecībai sniedz tik visai nepieciešamo augstāku sabiedrisku un mākslas izglītību.

Rīgā jau labu laiku bij savs diezgan plašs mākslas muzejs. Bet atkal tikai priekš zināmām, tā sauktām augstākām aprindām. Ne tikai strādniecības masām — tas bij gandrīz nepieejams pat latviešu buržuāzijai un viņas māksliniekiem. Vietējie vācieši to cēla un samaksāja ar tautas naudu, bet ierīkoja tur — kā viņi paši to saka — «mākslas kaktu» savām famīlijām un saviem diletantiem-gleznotājiem. Proletariāts arī šajā mākslas iestādē atver plaši durvis vaļā, lai māksla tiktu pieejama visiem. Viņš apmeklē un savāc no pamestiem patriciešu dzīvokļiem vērtīgas gleznas, statujas, vēsturiskas mēbeles un citus mākslas priekšmetus un ievieto tos muzejā, kur strādnieku skolas un pieaugusī jaunatne var attīstīt savu mākslas sapratu un gaumi. Tāpat savākti tiek pamestie mākslas instrumenti, lai strādnieku skolai un spējīgākiem iesācējiem no strādnieku jaunatnes būtu pieejami nepieciešamie, dārgie muzikālās izglītības līdzekļi. Latviešu proletariāts saņem Rīgas lielos teātrus, kuri līdz šim bij pilnīgi nodoti pilsoniskās šķiras rīcībā. Viena vietējā vācu aristokrātija sarīkoja varietē izpriecas un visādus balagāniskus jokus, kurus tik labprāt cienīja okupācijas karaspēka leitnanti ar savām dāmām. Otro par sevišķiem pakal-

pojumiem dabūja melnais Fricis un kultivēja tādus pašus balagānus paēdušai latviešu buržuāzijai. Tagad strādniecība liek tur darboties savam teātrim un operai. Proletariāts nenoposta, bet pārveido un piemēro savām vajadzībām. Viņš nav nācis kultūru atmest un sabradāt, bet pacelt, paplašināt un padziļināt. Demokratizēt kultūru vispār un mākslu sevišķi — tā viņa cenšanās. Iznest mākslu uz ielas, ievirzīt viņu sabiedriskās ēkās, sabiedriskos laukumos, strādnieku dzīvokļos — visur, kur vien dzīvo un strādā latviešu strādnieks, — tāda ir proletariāta cenšanās. Spēkam ar daili jāapvienojas proletariāta dzīvē un darbā. Jo arī daile ir spēks — ierosinātājs, virzītājs un vadītājs spēks.

Ja sacīsim, ka proletariāts neatmet visu mantoto un neiznīcina to, tad tomēr nav jādomā, ka viņš tāpēc atkal visu tikai uzglabā un konservē. Pret buržujisko kultūru un mākslu pašu kā tādu viņam nav ne mazākās cieņas, jo tā visu laiku kalpojusi viņam naidīgai kapitālistu izmantotāju un verdzinātāju šķirai. Savā īstajā būtībā arī buržuāzijas māksla bijusi viņam naidīga un tāpēc atmetama. Viņš izlieto tikai tik daudz, cik tā viņam noder kā materiāls jaunas, proletāriskas kultūras un mākslas radīšanai.

Tas ir latviešu proletariāta tagadējo mākslas centienu galvenais nolūks. Uzdevums nav tik viegls, kā tas dažam varētu likties. Kā saimnieciskās un sabiedriskās dzīves praksē, tāpat arī kultūras un mākslas nodarbības laukos nepieciešami — ja tā var sacīt — savi praktiķi. Arī kultūrai un mākslai vajadzīgi savi «tehniķi», kuriem zināms izglītības, piedzīvojumu un veiklības krājums. Bez tiem mākslas iestādes nokļūst gluži tādā pašā stāvoklī kā, piemēram, fabrika, no kurienes izraidīti visi inženieri, mašīnisti un pārējie speciālisti ar nepieciešamo augstāko izglītību un piedzīvojumiem. Tieši tehniskā vai rūpnieciskā uzņēmumā proletariātam tomēr daudz vieglāk tikt galā. Viņš atstāj labākos no vecajiem spēkiem un liek tiem strādāt zem savas ciešas kontroles un ciešas uzraudzības. No tehniķa prasa tikai viņa zināšanas un, sacīsim, mehānisku izveicību. Bet kultūra vārda dziļākā nozīmē un it sevišķi māksla ir jaunradīšanas darbs. Tur ar ārējo izveicību un piemērošanos vien nav līdzēts. Tur paliekama vērtība patiesībā tikai tam, kas organiski izriet no darbinieku dziļākas pārliecības, ko nes viņa instinkts, sajūsmas un gribas apakšstraume. Tā ar varu nav pārradāma. Tā ir audzināšanas, sabiedrisku apstākļu un darba izradīta. Cilvēka psihika nav pārlaužama un īsā laikā pārveidojama. Tas proletāriskās kultūras darbiniekus nostāda daudz grūtākā stāvoklī nekā proletāriskās politikas un ekonomikas vadītājus.

Tomēr citas izejas arī te nav. Ar diletantiem un iesācējiem, kuriem pavisam trūkst mākslinieciskās tehnikas, neko nevar iesākt. Kā jūs, piemēram, sastādīsiet simfonisku orķestri, ja jums

nebūs cilvēku, kuri visos sīkumos pārvalda dažādos komplicētos mūzikas instrumentus, kuriem tehnikas, izveicības pilnība un bez tam vēl mūzikas dzirde, muzikāla sajūta un muzikāla sajūsma? Te iespējams tikai viens — izlasīt visus labākos spēkus, turēt viņus politiskās disciplīnas varā un pēc iespējas mēģināt pārveidot un iedvesmot proletāriskās kultūras garā. Gluži neiespējams arī tas nav. Lieliskajam spēkam, ko proletariāts tagad attīsta visās saimnieciskās un kultūrdzīves nozarēs, pašam par sevi ir jau nesalīdzināmi lielāks aizraujošs un pārveidotājs iespaids uz cilvēka psihiku, nekā tas bij vecajai, gļēvajai, mirējai pilsoniskai kultūrai. Diezgan ātri arī pasvešās un attālāk stāvošās nošķirās izplatās proletariāta kultūras tieksmju plašums, dažādība un dziļums. Kultūras bagātība instinktīvi pievelk un saista. It sevišķi iespaidīgā un jūtelīgā mākslinieka psihe samana tos bagātīgos, līdz šim nepieredzētos rosmināj umus, kas nāk no revolucionārā proletariāta saviļņotām masām. Samanāma arī tā plašā eksistences, darba un brīvas attīstības iespēja, kāda nebij ne domājama sastingušās mietpilsoniskās buržuāzijas kalpībā.

Tomēr nav ne domājams, ka proletariāts varētu iztikt un apmierināties vienīgi ar vecajiem, pilsoniskiem kultūras un mākslas darbiniekiem, lai arī tiem labākajiem. Galvenais un svarīgākais ir jaunu spēku izaudzināšana no pašas strādniecības vidus. Tas arī tagadējo proletariāta mākslas iestāžu vadītāju pirmajā nodomā un pirmajā darbā ... Par proletārisku kultūru un proletārisku mākslu vārda pilnā nozīmē šajā pārejas laikā īsti vēl nevar būt runas. Mēs paši lūkojamies uz sevi tikai kā uz ievadītājiem, sagatavotājiem un ceļa sataisītājiem. Mēs zinam, ka jaunās mākslas un kultūras izaudzināšana un izveidošana nav vienas dienas darbs. Un, šķiet, to saprot arī plašas proletariāta masas, kurām tik daudz piedzīvojumu citos nodarbības laukos.

Jau par sevi tas ir grūts un atbildības pilns pienākums, kuru pilnam veikt īsākā laikā droši vien nevarēs cilvēki ar lielākām organizatoru spējām un mākslinieku talantu nekā mums. Vēl grūtāku un atbildīgāku šo uzdevumu padara tas apstāklis, ka organizācijas un pārveidošanas darbs nevar palikt pašu kultūras iestāžu sienās un nodarbināto mākslinieku aprindās. Arī diezgan plašās proletariāta masu nošķirās vēl nav nodibinājusies noteikta komunistiska apziņa. No zemniecības cēlušās proletariāta nošķirās komunistiska psihika vēl pati ir tikai veidošanās stadijā. Tur proletāriskai kultūrai un mākslai jābūt tieši veidotājai, izvirzītājai un vadītājai — kur viņai pašai pirmajā veidošanās stadijā vajadzēs jo spēcīgāku rosinājumu un atbalstu proletariāta visplašākajās masās.

Bet tomēr — galvu nokārt un rokas nolaist nav iemesla. Proletāriskai mākslai jau pēc savas dziļākās būtības jābūt strādnie-

cības līdzcīnītājai. Tā proletariāts un viņa māksla roku rokās iet kopējo cīņas un uzvaras gaitu. Kopā attīstās un veidojas par vienotu spēku, kuram līdzīga «acs vēl nav redzējusi».

Andrejs Upīts

«Arodnieks», 1919, Nr. 6, 5. III, Rīgā.

JAUNĀ KULTŪRA UN PROLETARIĀTS*

Vispasaules proletāriskā revolūcija uzvar ...

Tas nav par stipri teikts, jo sevišķi pēc Krievijas Komūnas pastāvēšanas gada jubilejas, pēc Ungārijas proletariāta uzvaras un nostiprināšanās. Lielais lūzums, kuru pārdzīvojušas kā Krievija, tāpat Ungārija, ir vecās — kapitālistiskās iekārtas brukšanas iesākums. Kapitālismam sabrūkot, sabruks vesela cilvēces attīstības laikmeta kultūra — vecās kultūras vietā jānāk jaunai, buržujisko tradīciju vietā jānāk proletāriskai dzīves pārveidošanas un pārradīšanas domai. Lēnām, bet loģiski realizējas strādniecības ilgu lolojums — smagos, ārkārtīgi grūtos apstākļos dzimst proletāriskā kultūra. Tomēr mēs esam liecinieki tam, kā pamazām izveidojas un nostiprinās jaunā pasaule, mēs esam aktīvi līdzdalībnieki gadu simteņos lolotās cilvēces nākotnes radīšanas darbā — cīņas un nemiera bangās dzimst proletāriskā iekārta, jaunās kultūras ievirzītāja.

Revolūcija plešas dziļumā un plašumā, ieraudama arvien plašākus sabiedrības slāņus. Proletāriskai revolūcijai jāsaviļņo visa pasaule — viņai jāaizrauj līdzi arī strādnieki, kuri 16 mēnešu laikā vēl nav sapratuši jauno laiku. Cīņa turpinās, šķiru cīņa neizbēgama, kamēr pastāvēs šīs šķiras. Proletariātam, kā jaunākai, spēcīgākai šķirai, jāziedo savai šķirai, cīņai viss, kas var veicināt un nostiprināt šo cīņu, — pilsoņu karam tagadējā brīdī jāsaista proletariāta spēki.

Kādas ir pilsoņu kara uzliktās nepieciešamības, uzdevumi proletariātam kultūru maiņā?

Pirmais uzdevums: ar ieročiem rokās vest nesaudzīgu cīņu kā pret iekšējo, tāpat ārējo kontrrevolūciju. Tas ir asākais un reizē arī taustāmākais šķiru cīņas veids. Lai sekmīgi varētu turpināt sākto cīņu, jārada Sarkanā Armija, jānostiprina tā un jāaudzē. Krievijas proletariāts ir teicis, ka viņam nepieciešama 3 miljoni liela Sarkanā Armija.

Kā radīt, kā nostiprināt jauno armiju?

Maz, ļoti maz ir tikai labi gribēt un vēlēties. Darbs jādara, proletariātam jāceļ bez iebildumiem tie smagumi, kādi tiks uzvelti uz viņa pleciem turpmākajā cīņā, — rodas otra nepieciešamība.

* *Red. piezīme.* Rakstu ievietojam diskusiju kārtībā.

Jānostiprina saimnieciskās dzīves pamati, jāturpina nesaudzīga ekonomiskā cīņa. Revolūcija paspējusi nobīdīt pie malas lielkapitālistus, lielīpašniekus, kurpretim viņu vietā aug jaunas atvases — tas ir sīkīpašnieks, kurš savā mantas kārībā bieži vien ir kaitīgāks un kaislīgāks nekā lielīpašnieks. Bez saimnieciskās dzīves nokārtošanas nav domājama Sarkanā Armija, nedz arī cīņa.

Kā sakausēt strādniecisko armiju nedalāmā organismā, kā radīt vienotas cīņas nepieciešamības apziņu miljonos, kā nodibināt šķiras apziņu vistumšākajos dzīves stūrīšos, kā nostiprināties ekonomiskās dzīves robežās, kā nostiprināt un padarīt ražīgāku darbu proletariāta varas iestādēs — to mums rāda trešā nepieciešamība.

Trešo nepieciešamību mēs paraduši apzīmēt par kulturālo darbu un, runājot par kulturālo darbību, parasti to šķiram no pirmām divām jau minētām nepieciešamībām. Šāda šķirošana, bez šaubām, ir nepareiza. Ka tas tā, to sapratīsim, ja atbildēsim uz jautājumu: kas ir revolūcija?

Revolūcija nav nekas cits kā pāreja no vienas kultūras uz otru, pāreja, nevis pamazītēja sociālās attīstības pāreja, kā to māca dažādi arī sociālisti (mazinieki), bet gan pēkšņa pāreja, pie kam tiek lauzta vecā kultūra, vecais valsts aparāts un uz pēdējo trūdiem pacelts jaunās kultūras cīņas karogs. Jaunais laiks, par kuru mums jārunā, nav nekas cits kā proletāriskās kultūras augšanas un nostiprināšanas laiks. Oktobra revolūcija ir labākais šīs lūzumveidīgās pārejas piemērs, kurpretim Februāra revolūcijai vajadzēja attaisnot sociālnodevēju uzskatus.

Tātad, ja runā par kulturālo darbu vārda tiešā nozīmē, tad jāzina, ka, ko mēs arī nedarītu Oktobra revolūcijas vārdā, tas viss ir proletāriskās kultūras nostiprināšanas darbs. Cīņa kaujaslaukā, darbs padomju iestādēs, mītiņi utt. — tas viss ir proletāriskās kultūras darbs. Kā daļu no visa lielā kultūras darba sastāda garīgā kultūra, kura atkarīga no saimnieciskās dzīves un kuras uzdevums nostiprināt un veicināt kultūras nostiprināšanos pārējās nozarēs. Un, kā jau norādīju, proletariāta politiskā un ekonomiskā cīņa atkarājas ļoti lielā mērā no garīgās kultūras stipruma un plašuma.

Ja ekonomiskās dzīves aparāts nostādāms un darbojas proletariāta labā samērā ātrā laikā, ja kaujas iznākumi frontē var spēji mainīties zināmos apstākļos Krievijas proletariātam par labu, tad daudz gausākas attīstības ceļus iet garīgā kultūra. Vismazāk proletāriskai revolūcijai pieejama gara pasaule, un garīgo bagātību īpašnieki vai nu spītīgi klusē, vai ved visnekaunīgāko sabotāžu un radošā darba ārdīšanu. No otras puses, proletariāta garīgās vērtības nav vēl tik plašas, lai ar tām aptvertu visas dzīves nozares, lai noārdītu veco pasauli un viņas vietā liktu

kaut ko patstāvīgu — visu aptverošu. Laiks tomēr prasa, lai visgarām paceltos proletariāta uzvaras karogs, lai proletāriskā doma būtu valdošā visās dzīves nozarēs.

Neskatoties uz visiem šķēršļiem, uz inteliģences sabotāžu, komunistisko darbinieku trūkumu, Oktobra revolūcija savā pirmā pastāvēšanas gadā ir izveidojusi arī jaunu gara pasauli, ir radījusi jaunu domu un tuvinājusi proletariātu tām gara bagātībām, kuras no viņa pastāvīgi bijušas noslēgtas aiz neredzamām dzelžu sienām.

Krievijas strādnieku vislielākais trūkums ir izglītības trūkums. Patvaldība tīri aiz praktiskiem nolūkiem turēja strādniekus tumsā, sargāja tos no katra brīvāka saules stara. Revolūcija pārnesa proletariātam iespēju izkopt savu gara pasauli, papildināt tos trūkumus, kādi radušies viņa garīgā dzīvē kapitālistu valdīšanas laikā.

Skola tiek pamazām ārīgi un iekšēji pārvērsta par strādnieku ideju paudēju. Ir iznīcināta tā siena, kura atdalīja pirmmācības skolas (proletariāta bērnu mācības iestādes) no vidusskolām un augstskolām (privileģēto skolas). Sarežģītās skolas sistēmas vietā radīta vienota darba skola un pāreja no šīs skolas uz tautas augstskolu, pie kam augstskolu durvis atvērtas priekš visas tautas un nevis tikai priekš tiem, kam bagātības, kam diplomi un drošs sabiedriskais stāvoklis. Skolās ievestas zinātnes, kuras birokrātiskā skola ir slēpusi kā uguni no degošas vielas, — jaunās bērnu dvēseles ar strādnieciskās skolas palīdzību tiek tuvinātas sociālismam. Apstākļi priekš jaunās skolas ir vairāk kā labvēlīgi, spēki un līdzekļi netiek žēloti, ja tikai iespējams veicināt tautas izglītības pacelšanu. Galvenais skolas trūkums ir skolotāju jautājums — trūkst cilvēku, kas ar sajūsmu varētu vadīt skolas darbu komunisma garā. Dziļi, pārāk dziļi vecās paaudzes psiholoģijā ieaudzis vecais Mozus bauslības gars . . .

Proletariāts, nācis pie varas, nevarēja neredzēt arī tos miljonus mazo bērnu, kuri vēl neapmeklē skolu un kuru skolotāja ir iela ar savu reālo saturu, jo vairums no strādniecēm-mātēm ierautas tagadējā ražošanā un nav spējīgas ziedot savas spējas bērnu audzināšanai. Tādā kārtā 3—4 gadus vecie strādnieku bērni tiek pamesti likteņa varā. Strādnieku valdība ir spērusi visus soļus, ir izlietojusi visas iespējamības, lai tikai glābtu strādnieku šķiru no garīgas sakropļošanas, un tajā nolūkā ir atvērts simtiem bērnudārzu, bērnu klubu, koloniju, patversmju utt., kam jāietver tā strādniecības bērnu daļa, kuri nevar apmeklēt vēl skolu.

Tumšas un neizglītotas ir arī pieaugušo strādnieku masas, un priekš viņu izglītības līmeņa pacelšanas ir atvērti tautas nami, strādnieku klubi, vakaru kursi, pieaugušo skolas. Priekš strādniekiem tiek rīkotas lekcijas, sapulces, mītiņi. Ārpusskolas izglītības jautājums paliek arvien degošāks un arvien plašāk izplešas

darbības apmēri. Rokām taustāmi, nenoliedzami ir šī milzu darba rezultāti. Ņemsim kaut vai tumšāko Krievijas sādžu — arī tur neizglītotais zemnieks notur sapulces, vada sēdes, runā par savām vajadzībām, ved tās sakarā ar visu Krievijas kustību, pieskaras arī starptautiskai politikai utt. Cits jautājums, kā šie degošie jautājumi atsevišķos gadījumos tiek atrisināti. Skaidrs ir tikai tas, ka plašās Krievijas masas modušās uz pašdarbību. Mēs zinām, ka pašdarbības meklēšanas dziņa vedīs neizglītoto masu vēl tālāk un, pabalstot šo pašdarbību, apzinīgais Krievijas proletariāts izveidos arī jaunu sādžu.

Nav cilvēka, kurš varētu pateikt to iespaidu, kādu radījis neapzinīgajos ļaudīs drukātais vārds. Laikraksti tagad iespiežas pat tajās nomalēs, kur senos laikos valdīja vislielākā tumsa, kur svētku laikā skanēja vienīgi baznīcu zvani un apdzirdītās tautas ciniskās dziesmas. Tagad visgarām notiek organizēšanās process un tauta pamazām sāk saprast, ka priekš pašu dzīves iekārtošanas nepieciešamas zināšanas un daudz no tām var piesavināties katrs, kas atzīst to par nepieciešamu.

Ja revolūcija vēl nav nobeigusies politiskās un saimnieciskās dzīves laukā, tad garīgajā dzīvē viņa vēl tikai sākas, un paies gadi, kamēr visa apspiestā tautas masa sapratīs šīs revolūcijas nepieciešamību.

Jau minēju par literatūru, jāatzīmē tikai tas, ka grāmatas, kuras parādās, ir tieši domātas priekš strādniekiem, priekš nabadzīgiem sādžu iedzīvotājiem. Izglītības lietu komisariāts stājies pie krievu rakstnieku darbu — kopoto rakstu izdošanas pēc iespējas vienkārši un lēti, lai būtu arī šīs bagātības pieejamas nabadzīgo iedzīvotāju masām.

Vecā kultūra tiek jaukta un iznīcināta — pazūd viens pakaļ otram patvaldnieku pieminekļi, un viņu vietā parādās cīnītāju statujas, pieminekļu veidā strādnieku valdība cenšas atdzīvināt seno pagātni, rādīt sāpju un moku pilno tautas pagātnes dzeju. Pieminekļi tautas darbiniekiem rodas malu malās — ir minēti tādi ļaudis kā Markss un Lasāls, Radiščevs, Koļcovs, Ņikitins, Robespjērs u. c. Daudzi no šiem vārdiem līdz šim apslēpti plašākām tautas masām, un tikai tagad mēs dabūjam dzirdēt, ka revolūcija, kuru pārdzīvojam mēs, ir mājojusi daudzu pagātnes darbinieku cīņā un darbā.

Arī māksla — teātris, mūzika, daiļliteratūra, skulptūra utt. — pārvērsta par tautas īpašumu. Viņu uzdevums nevis kairināt pārsmalcinātos nervus, bet gan radīt strādniecībā skaistuma un daiļuma sajūtu, modināt viņos tieksmes pēc skaistas dzīves.

Kur vien mēs negrieztos, visgarām redzama proletāriskās domas uzvaras gaita. Proletariāts uzvar ne tikai ar ieročiem, bet arī garīgās cīņas laukā. Nostiprināsim revolūciju mēs vienīgi tad, ja pieliksim visus spēkus garīgās dzīves revolūcijas padziļināša-

nai. Vienīgais sociālnodevēju iebildums ir, ka Krievijas iedzīvotāji neesot sagatavoti priekš sociālās revolūcijas un tamdēļ lielinieki ejot nepareizus ceļus, tamdēļ Oktobra revolūcijai būšot pēc trim dienām jāsabrūkot. Mēs tomēr dzīvojam Oktobra revolūcijā jau otru gadu un sistemātiski, soli pa solim nostiprinām savas pozīcijas. Mūsu pārliecība ir tā, ka, tāpat kā cīņā pamazām izveidojas un nostiprinās strādnieciskā armija, tāpat cīņu turpinādami politiskā un saimnieciskā dzīves laukā, mēs izcīnīsim revolūciju gara pasaulē.

Pirmā sarkanā zvaigzne iemirdzējās pie starptautiskā proletariāta cīņas apvāršņiem 1917. gada oktobrī — tā bija Krievijas proletāriskā revolūcija. Šī zvaigzne mirdz jau otru gadu, un, jo dziļāk pagājībā iet tagadne, jo spožāk un pievilcīgāk mirdz visu zemju apspiesto priekšā šī vientuļā zvaigzne. Pirmā sarkanā zvaigzne izplata gaismu priekš visiem, viņa vada cilvēci pretī jaunam laikam, kurš tālumā jau šalkās trīs — šis jaunais laiks ir komunisms.

Šī gada martā iedegās otra sarkanā zvaigzne — Ungārijas proletārieši sacēlās pret saviem apspiedējiem. Viņai sekos trešā, ceturtā ... līdz proletāriskās cīņas liesmās iedegsies viss plašums.

Grūts ir pirmo proletārisko revolūciju liktenis, un simtkārt grūti ir pirmie proletāriskās kultūras soļi. Melnais bruņinieks uzglūn mūsu darbam. Tumsas spēki dara visu iespējamo, lai tikai iznīcinātu proletāriešu pirmos mēģinājumus jaunajā kultūras laukā. Uz to strādniekiem var būt tikai viens sauciens:

pieliksim visus spēkus, lai jau tagad mirdzošo sarkano zvaigžņu spožums lauztu atlikušos tumsas spēkus, ziedosim visu sevi, lai jaunā gaisma mirdzētu arvien košāk un lai šis košums saistītu jo plašas cīnītāju masas, — izkopsim un nostiprināsim garīgo kultūru ...

Proletāriskai kultūrai jābūt pašu strādnieku veidojumam, tamdēļ arī jāpaceļas visai proletāriešu saimei kā vienam vīram priekšā stāvošās cīņās un darbā.

Proletāriskā kultūra top ...

P. Vīksne

«Krievijas Cīņas» sabiedriski politiskais nedēļas pielikums, 1919, Nr. 1, 13. IV.

PROLETĀRISKĀS MĀKSLAS KAPRAČI

Neviens pats nevar noliegt, ka krievu proletariāts, kurš ar savu stipro roku ir satriecis vecā Olimpa pakāpes un sniedzas sagraut visus vecos viņas dievus, ir spējis jau likt visai stiprus pamatus pats savai jaunajai Svētnīcai. Sevišķi, ja runā par t e ā t r i un literatūru, sevišķi — dzeju. Jaunas, vēl nedzirdētas jaunās pasaules dziesmas skan pār ceļamo Dailes templi ... Viņas

nav varējis un nevar pārkliegt neviens no vecās dzīves «ģēnijiem». Kā savā laikā (vēl tik nesen atpakaļ) nepūlējās visi šie Bloki, Beliji un citi! Cik daudz dubļu un izsmiekla viņi nemeta acīs tiem ļaudīm, kuri, saklausījuši mašīnu ratu gaitā vai sarkano dienu plūdos savas dzīves impulsus, mēģināja tos kristalizēt dvēselēs, likt kā akmeni pie akmens, lai celtos reiz īstās mākslas, kultūras nams! Un tomēr — tagad šie paši buržujisko mākslas tradīciju cerberi, šie inteliģenti, kuri kliedza par inteliģences trūkumu proletariāta radīšanā, ne tikvien jau ir «nožēlojuši grēkus», atzinuši proletāriskās mākslas mākslas vērtības, bet nāk pie šiem neinteliģentajiem ļaudīm, lai mācītos no tiem un kopā varētu nodoties lielajam darbam. Tie ir tikai nedaudzi fakti. Bet viņu pietiek, lai varētu saprast pašu galveno: kā jauno proletārisko mākslu uzņem, ko viņā redz un izjūt pats proletārietis, kurš iz sava vidus ir izbīdījis — kā proletāriskais dzejnieks Sadofjevs saka — šos «darbus».

Latviešu strādnieki, kuriem ir bijusi izdevība cik necik tuvāk iepazīties ar šiem krievu biedru proletārisko mākslinieku darbiem, skatās uz viņiem tāpat. Viņi tāpat redz, cik daudz īpatnēja, jauna un nākotnes mākslu izdvesoša sniedz krievu proletāriskā dzeja, proletāriskās skatuves panākumi, kompozīcijas. To mēs nevienu reizi vien redzam «Krievijas Cīņas», «Komunista» vai Krievijas žurnālu slejās. Un tomēr — kā izsmiekls visam tam — nereti noskan arī mūsu renegātu (kuru mums nav mazums) un inteliģentu naivā ņirgāšanās par topošo krievu proletārisko mākslu. Lai arī cik vārga nebūtu šo garīgo seju pazaudējušo buržujiskās ideoloģijas sargu histērija, nevar paiet garām, piemēram, tādiem nozākājumiem, kādus «mākslas kritiķis» V. Dāvids met pret krievu strādniecisko un līdz ar to pret vispārproletārisko mākslu Latvijas «inteliģentu» lapā «Uz Priekšu»*. Jo vairāk arī tamdēļ, ka Latvijā, kur vēl nav paspējis noskaidroties proletāriskās garīgās kultūras veidošanās gājiens, kur strādniecība ir spiesta vēl tikai meklēt šos ceļus, šie «inteliģenti» steidz reprezentēties kā šī darba darītāji (cik aktīvi jeb pasīvi, tas nekrīt svarā. — *Al. C.*) un līdz ar to — kā viņa rezultātu — kaprači.

Neapstājoties sīkāk pie minētās «kritikas», paklausīsimies, ko V. Dvs raksta par krievu proletārisko mākslu vispār. Te vārdu pa vārdam: «... Kā no augšējā redzams, Proletkulta Pēterpils skatuves (nabadziņš, viņš pat nezina, ka nevis Prolet. Pēterpils skatuve, bet gan Pēterpils Proletkulta skatuve. — *Al. C.*) mākslinieciskais panākums vēl svešs mākslai (buržujiskajai — jā. — *Al. C.*). Tā ir tikai veikla aģitācija, propaganda masās, kuru pavada mazāk vai vairāk spilgti efekti un tēlotāju straujā pārliecība un jūsma.»**

* Rakstiņā par Pēterpils Proletkulta viesošanos Rīgā.
** Pastrīpojumi viscaur mani. — *Al. C.*

«Ja pēc šiem mēģinājumiem, piem., Bezsaļko lugas, mums būtu jāspriež par tīri proletārisko mākslu vispār, tad slēdziens skumdinošs. Mākslas līmeņa ziņā šī luga pielīdzināma mūsu tautiski romantiskai «Staburaga meitiņai», protams, savādā nozīmē» (sic! — *Al. C.*).

Tālāk «kritiķis» liek meklēt citur proletāriskos māksliniekus (jādomā, Bloku un Beliju, varbūt arī viņa iemīlēto egoerotiķi Severjaņinu) un paraksta recepti priekš nemākslinieciskajiem strādniekiem — «vispirms skolā un tikai tad proletāriskās mākslas templī» resp. vispirms uzvilkt fraku un tikai tad uz skatuves.

Ar Dvs'u strīdēties mums nenāk ne prātā, jo viņš, gluži dabīgi, nespēj un nekad nespēs saklausīt proletāriskajā dzejā vai teātrī mākslas impulsus — proletāriskā māksla, nākotnes mākslas pirmizskaņa (nerunājot nemaz par pašu nākotnes mākslu) priekš viņa ir un būs grāmata aiz deviņiem zieģeļiem, — tikai lieku reizi viņš to apliecina ar saviem lāstiem. Galvenais — kaut īsumā apstāsimies vēlreiz pie Dvs'a «iznīcinātajiem» b. b. Bezsaļko un Kirilova un viņu darbiem, lai varētu spriest par to vērtīgumu vai nevērtīgumu.*

Bezsaļko ir jauns, kā visi krievu proletārieši-rakstnieki. Viņš vēl nav paspējis sasniegt savu pilnību, bet vienīgi tuvinās, strauji tuvinās tai. Tomēr katrs, kurš būs lasījis viņa romānus «Katastrofa», «Pa neapzinīgu ceļu» vai arī drukātos īsākus prozas darbus, zinās, pēc kā B. cenšas un ko viņš panāk. Nerunājot jau nemaz par šo darbu fābulām, kuras visas ir saklausītas un izjustas strādniecības un līdz ar to paša B. pasaulē, mēs redzam, cik daudz proletāriski īpatnēja, jauna autors sniedz šo darbu māksliniecisku ietērpa ziņā, ja tā var izteikties. Var atgriezties kaut vai pie minētajiem romāniem. Pirmais, kas saista lasītāju-strādnieku pie viņam domātām rindām, ir tas, ka Bezsaļko pratis likt tajos kolektīvistisko domu un izjūtu pietiekošā pilnībā. Lai romānu darbība norisinās dažādos laikos, lai viņa izpaužas dažādos veidos — visus viņus saista, liekas, vienas saites: vesels laikmets, vesela cilts un vienota cīņa starp diviem laikmetiem, divām ciltīm — veco un jauno. Šo domu ietērpt tik reāli jūtamā veidā, kā to spēj Bezsaļko, nespēj pat visi no jaunajiem rakstniekiem, nerunājot nemaz par tiem «revolucionārajiem talantiem», par kuriem raksta Dvs. To pašu un vēl paplašinātākā nozīmē var attiecināt arī uz lugu «Mūrnieks». Luga ir simbolistiska — Dvs, to noliegdams, pierāda vienīgi savas pārāk elementārās zināšanas vispārīgi mākslā, — bet vai te simboli ir vienīgi atsevišķi ļaudis, atsevišķi priekšmeti? Atkal un atkal

* Par b. Kirilovu Dvs raksta savas «kritikas» pirmajā pusē. — *Al. C.*

mūsu priekšā nostājas romānos Bezsaļko ar savām jaunā ģēnija spējām — likt visam pamatā kolektīvās domas paudumu. Un ne tik vien: viņā B. parādās arī kā dramatiskās vielas apstrādātājs jaunā veidā, ar jauniem līdzekļiem, kas vēl lieku reizi pierāda viņa kā proletāriskā mākslinieka spējas. Ka garīgi izvirtušo inteliģenci šī patiešām jaunā un, ja vēlas, arī revolucionārā māksla spēj atbaidīt un noved pat līdz histērijai, par to mums nav jābrīnās un mēs nebrīnāmies — Dva «kritika» to pārāk gaiši apliecina. Strādniecība mākslu mēro ar citādu mērauklu nekā visādi Dvi un citi strādniecībai sveši ļaudis, un viņas mākslas kritērijs ir dziļāks. Līdz tam nesniegties buržuāzijas ideologiem.

Tālāk — dažus vārdus par Kirilovu. Arī te nevajadzēs meklēt daudz argumentu, lai pierādītu Dva slēdzienu aplamību. Atšķiriet, b.b. strādnieki, kaut šī jaunā dzejnieka nelielo krājumiņu (Pēterpils Proletkulta izdevumā), kurā kopoti viņa pirmie darbi no 1914. līdz 1918. gadam, un jūs nespēsiet nesaklausīt, piem., tādos dzejoļos kā «Mēs», «Dzelzs Mesija» u. c., savas dzīves un nākošās pasaules impulsus, nespēsiet nejust, ka viņos jau pamirdz tīri jaunās dzejas kristāli, jo viņi ir auguši jaunās mākslas pirmajās liesmās. Ja arī te «kritiķis» Dvs grib apgalvot mākslas nevērtību, ar to viņš noteikti novelk robežas starp saviem un strādniecības uzskatiem, noteikti nostājas ar savu nelūgtā kritiķa lomu kā strādnieciskās mākslas kapracis.

Mūs daudz tas neuztrauc, jo mēs zinām, ka mirēju lāsti ir nespēcīgi. Arī svētīšanas vārdus proletāriskie mākslinieki no sīkpilsoniskās inteliģences negaida, viņi zina savu ceļu paši, zina arī, ka, pirms ķeras pie sava radīšanas darba, viņiem ir jānokrata tās garīgās verdzības saites, kādās kapitālistiskā iekārtā viņi tika saistīti ar šīs pat inteliģences palīdzību. To ir darījuši jau krievu biedri, tas ir jādara mūsu pašu (un arī viņu) labā arī mums. Tamdēļ tie, kas nākat satrunējušās, nederīgās mākslas glābšanas nolūkā kā proletāriskās un līdz ar to kā nākotnes mākslas kaprači, — rokas nost!

Al. Ceplis

«Darba Zvans», 1919, Nr. 2, februāris, 11.—12. lpp.

PROLETKULTI

Visi tie apstākļi, kādos proletāriskā šķira atradās un auga pie kapitālistiskās iekārtas, līdz ar politiski ekonomiskās varas pāriešanu proletariāta paša rokās izsauca nepieciešamību blakus politiskai un ekonomiskai cīņai vest cīņu arī kultūras un izglītības laukā resp. veidot jauno garīgo kultūru, kura, sagraujot buržuāziskās šķiras kultūru, palīdzētu proletariātam veikt lielos šīsdienas darbus un liktu reizē ar to pamatus jaunai — vispārcilvēcīgai kultūrai. Stingri turoties pie principa, ka šī jaunā kultūra

drīkst un var veidoties tikai viņa paša rokās; proletariāts neapmierinājās vienīgi ar to, cik daudz vispārizglītojošā, vispārkulturālā nozīmē veica padomju valdības orgāni, bet ķērās arī pats pie lielā darba. Drīz vien Pēterpilī* un pēc tam Maskavā sāka darboties proletāriskās kultūras un izglītības organizācijas, kuras sastādījās no pašiem strādniekiem. Sarkanajām galvaspilsētām sekoja province — un tagad jau visa Padomju Krievija ir pārklāta ar plašu jo plašu Proletkultu tīklu.

Kā jau tam patiesībā jābūt, visdzīvākā darbība norisinājās un norisinās Pēterpils un Maskavas Proletkultos, it sevišķi pirmajā.

Pēterpils Proletkults pirmais ķērās pie visnepieciešamākā darba — sava mākslas un literatūras žurnāla izdošanas, kurš būtu galvenā saite, kas vienotu, saistītu un izkoptu kolektīvo strādniecības domu. Pateicoties šim žurnālam, Proletkultam izdevās pulcināt ap sevi jaunos proletāriskos dzejniekus un rakstniekus un izdot viņu darbus. (Pēterpils Proletkulta izdevumu skaits sniedzās uz brošūrām, kuras visas ir nākušas no pašu strādnieku spalvas.) Bez tam Pēterpils Proletkults pirmais atvēra sociālistisku teātra studiju, nodibināja strādnieku kori utt.

Maskavas proletāriskās kultūras un izglītības organizācijas, būdamas bez sava centrālā vadošā orgāna, pa to laiku bija spiestas gandrīz vai klusēt, jo visa Maskavas oficiālā prese dzīvi pārrunāja jautājumu par Proletkultu likvidēšanu. Tikai februāra beigās, kad sanāca I Maskavas Prolet. kultūras un izglīt. organizāciju konference, tika nodibināts Maskavas Proletkults. Viņš tūdaļ ķērās visai intensīvi pie darba un paspēja nostāties līdzās petrogradiešiem. Tika atvērtas vairākos rajonos glezniecības darbnīcas, atvērta teātra studija un, galvenais, literāriskā studija. Novembra sākumā iznāca arī pirmais proletāriskā žurnāla «Gori» numurs.

Provinces Proletkulti uztur sakarus ar Pēterpili un Maskavu un tādējādi saskaņo ar pēdējiem savu darbību.

No 15. līdz 20. septembrim Maskavā notika pirmā Viskrievijas Proletārisko kultūras un izglītības organizāciju konference, kurā piedalījās ap 300 delegātu. Šo konferenci patiesībā var skaitīt par to dienu, kurā tika likts pamatakmens ne tikai Krievijai, bet visas pasaules lielajam proletāriskās un līdz ar to nākošās vienotās atbrīvotās cilvēces kultūras namam: konferencē skaidrāk par visām reizēm tika deklarēts jaunais strādnieciskās kustības veids — kulturālais. Šis jautājums arī bija konferences darbības smaguma punkts. Un izšķirts viņš tika pozitīvā nozīmē, pieņemot pēc attiecīgā referāta sekojoša satura rezolūciju:

«Pirmā Viskrievijas Prolet. kult. un izglīt. organizāciju kon-

* Pēterpils Proletkults faktiski nodibinājās jau pirms Oktobra revolūcijas — ap 19. oktobri. Dažādu apstākļu dēļ viņš tomēr nespēja savu darbību attīstīt pilnīgi līdz pat pagājušā gada beigām.

ference, norādot, 1) ka kulturāli izglītojošai strādniecības kustībai jāieņem patstāvīga vieta līdzās politiskai un ekonomiskai kustībai, 2) ka viņas uzdevums ir izveidot proletārisko kultūru, kura līdz ar sabiedrisko šķiru iznīkšanu kļūtu par vispārcilvēcīgo kultūru, un 3) ka šiem jaunās kultūras darbiem ir jābalstās uz sabiedrisku darbu un biedrisku kopdarbību, nāk pie slēdziena: 1) lai sasniegtu minētos uzdevumus, proletariātam ir jāsasniedz visi līdzšinējās kultūras ieguvumi, piesavinot priekš sevis no viņas visu to, kam būtu vispārcilvēcīga nozīme; 2) visa šī piesavināšanās viņam ir jāuzņem kritiski, pārkausējot to savas šķiras uzskatu liesmās; 3) proletāriskai kultūrai jābūt revolucionārā sociālisma raksturam, lai proletariāts spētu iegūt priekš sevis jaunu zinātni, organizēt savu izjūtu ar jaunas mākslas palīdzību un pārveidot visas savas vecās tradīcijas jaunā — īsti proletāriskā kolektīva garā; 4) jaunās kultūras veidošanas darbā proletariātam ir jāattīsta savas šķiras darbaspēka un pašdarbības maksimums, izmantojot pie tam, cik tas būtu vajadzīgs, arī revolucionāri sociālistiskās inteliģences darbaspēku; 5) liekot pamatus jaunam strādniecības kustības veidam, Proletkults aizstāv viņas organizācijas patstāvību, lai proletariāta pašdarbība varētu attīstīties pietiekoši plaši. Konference ir pārliecināta, ka visas valdības iestādes, kā centrālās, tā vietējās, visiem līdzekļiem atbalstīs jauno kustību, lai nostiprinātu proletāriskās revolūcijas ieguvumus, uzvarētu buržuāziju ne tikai materiālā, bet arī garīgā ziņā un lai drīzāk tiktu uzcelts nākošās sociālistiskās iekārtas jaunais nams.»

Iztirzājot galvenāko kulturālās dzīves nozari — mākslas jautājumu, konference vēlreiz noteiktā veidā formulēja proletārisko uzskatu, ka no vecās — buržujiskās mākslas proletariāts var ņemt priekš nākošās kultūras tikai to, kas iztur viņa šķiras kritiku, reizē ar to, protams, radot arī savu īpatnējo mākslu.

Bez tam konferencē galīgā veidā tika izstrādāti un pieņemti Proletkultu statūti.

Al. C[eplis].

«Darba Rīts», 1919, Nr. 1, marts, 87.—89. lpp.

PROLETĀRISKĀS KULTŪRAS CEĻI

... Jaunais laiks,
Kas šalkās trīs, —
Tas nenāks,
Ja ļaudis to nevedīs.

J. Rainis

Vēsturi tagad patstāvīgi rada miljoni un desmiti miljoni.

N. Ļeņins

Nav domstarpības revolucionāro marksistu rindās jautājumā par proletāriskās kultūras neizbēgamību sakarā ar proletariāta diktatūras nostiprināšanos. Iekarodams politisko un saimniecisko

Alvils Ceplis

varu, proletariāts, dabīgi, būs spiests piegriezt vērību proletāriskās kultūras izveidošanas un nostiprināšanas darbam. Nav divu domu arī jautājumā par proletāriskās kultūras svaru un nozīmi priekš cilvēces nākotnes un komunisma izvešanas dzīvē. Treškārt, ir skaidrs, ka jaunais laiks nāks, vienīgi pašu cilvēku vests, un ka proletāriskās kultūras cēlājiem jābūt pašiem revolucionārajiem strādniekiem.

Toties var būt dažādi uzskati, dažādas domas jautājumā par pašu jaunās kultūras veidošanas procesu. Proletāriskā kultūra jau pašā sākumā saistās ar buržujisko kultūru — strādniecības māksla, literatūra un skola manto ļoti daudz no pagājušo gadu desmitu kultūras bagātībām. Tā, piemēram, tehnika mākslā, izteiksme — forma literatūrā, — viss tas zināmos apmēros pāriet un pāries kā mantojums jaunai paaudzei. Ir pareizi, ka tādā kārtā proletariāts zaudēs ļoti daudz no sava iekšējā radīšanas skaistuma, viņa iekšējās dvēseles izteiksmes apjoms paliks daudz šaurāks, bet vēl skaidrāks ir tas, ka bez pagājušās kultūras ieguvumu izmantošanas proletariāts nogrims dialektismā un proletāriskās kultūras attīstīšanās apstāsies uz gadu desmitiem.

Nav mans nolūks šinī vietā izšķirties par to, cik tālu jāsniedzas proletariāta patstāvībai kultūras jaunradīšanas darbā, — tāpat neuzkavēšos pie jautājuma par pilsoniskās inteliģences nozīmi un lomu nākotnē. Atzīmēsim tikai, ka valda divi, kaut arī vēl noteikti neizveidojušies un nenoformējušies uzskati: viens — ka proletāriskās kultūras darbam jāsaistās ar tehniķiem, speciālistiem, vārdu sakot, pilsonisko inteliģenci; otrs — ka proletariātam kultūras veidošanas darbā jābūt pilnīgi patstāvīgam, nerēķinoties ar kļūdām, neērtībām utt. Pirmā uzskata reprezentētājs zināmā mērā ir Krievijas Padomju Republikas Tautas izglītības lietu komisariāts ar b. Lunačarski priekšgalā. Otrs uzskats radis kristalizētos piekritējus, Proletkultus un jo sevišķi Pēterpils Proletkulta žurnālā («Grjaduščeje»). Šis uzskats, pāriedams lirismā — nevaldāmā sajūsmā, pieņem uzjautrinošu nokrāsu. Tā kāds biedrs (P. Ginaļko) raksta, ka proletāriskam rakstniekam nav jāmācās, bet jārada (рабочий писатель должен не учится, а творить).

Cik spriežams no b. K. Ozola-Priednieka pāris piezīmēm, arī viņš negrib palikt iepakaļ Pēterpils proletāriešiem — tā kādā vietā viņš raksta:

«Vēlreiz jāatkārto, ka revolucionāras frāzes nespēj apslēpt patiesībā tukšu un muļķīgu «notikumu» savirknējumus. Nerunājot jau nemaz par dažādu «proletārisko rakstnieku», kā Paegļu, Upīšu — «Augšāmcelšanām», arī «Balsīm un atbalsīm».*

Mans uzskats, nemotivējot šeit tuvāk, ir tas, ka pagaidām

* «Darba Zvans», Nr. 1, 9. lpp.

proletariātam zināms kompromiss ar pagātni neizbēgams. Tomēr šim kompromisa laikmetam jābūt tikai pārejas laikmetam nākošajā proletāriskās kultūras augšanas stadijā. Kategoriski noraidāms uzskats par proletariāta radīšanu ārpus zināmas attīstības un izglītības robežām. Proletariāta vislielākā nelaime jaunradīšanas darbā ir tieši zināšanu, izglītības, vispusības trūkums.

Apmierinoties ar augšā pievestajām vispārīgām piezīmēm, ķersimies pie proletariāta un proletārisko darbinieku darba spēju novērtēšanas. Pagājis jau vesels laika sprīdis, kamēr Krievijā ievesta proletariāta diktatūra, un tagad pilnīgi iespējams saukt vārdā tos panākumus, kādus guvis proletariāts, kā arī norādīt tos trūkumus un nepilnības, kas arī turpmāk traucēs darbu. Mūsu uzdevums šeit norādīt proletariāta sekmes un neveiksmes proletāriskās kultūras veidošanas darbā.

Ir skaidrs, ka proletāriskā revolūcija saviļņoja visplašākos tautas slāņus. Tas, kas gadu simteņiem tika slēpts un sargāts no strādnieka pieskaršanās, ar vienu rokas mājienu atvērās nospiesto ļaužu priekšā. Vistumšākajās nomalēs, visvientuļīgāko apgabalu sādžās parādījās avīze, brošūras; cauri tautas dziesmu (častušku) motīviem velkas sirsnīgi, gari un neizbeidzami disputi par jauno iekārtu, par revolūciju, par kontrrevolūciju, par komunismu utt. Neapstrīdami, ka nereti šie disputi izbeidzas par sliktu padomju iekārtai — labākos oratorus, domātājus dod bagātākās aprindas (kaut arī no kulakiem), arī padomju vara nespēj uz reizi apmierināt visas vajadzības. Mūs tomēr vismazāk interesē slēdzieni — no svara ir tas, ka revolūcija, it sevišķi Oktobra revolūcija, ir saviļņojusi tumšākos ūdeņus — proletāriskā revolūcija Krievijā iedzīvotājus ir pārvērtusi par aktīviem sabiedrības locekļiem. Strādnieks, bezzemnieks, zemnieks — visi līdzšinējie vergi sāk atdzīvoties, patstāvīgi spriest par cilvēces nākotni un domāt lielo sabiedrības pārveidošanas domu. Tā ir vislielākā revolūcija, kādu vien cilvēce ir pārdzīvojusi, — sabiedrības locekļi tiek pārvērsti par aktīviem kultūras darba līdzdalībniekiem. Saprotams, ka gala rezultātus šai revolūcijai dos nākotne, jo neizglītotais sādžas zemnieks sācis vēl tikai kustēties.

Vienkāršo ļaužu attīstība virzās tālāk — no baznīcas ievirzāmies mītiņos, sapulcēs, priekšlasījumos, izrīkojumos, kinematogrāfos, un neviens neapgalvos, ka, vadot pienācīgi sākto attīstības masu apziņas audzināšanas darbu, neizrausim ticīgos un fanātiķus iz viltus priesteru rokām. Fabrikas pārdzīvo veselu rindu pārgrozību, strādnieki nāk zem dažādiem iespaidiem, gan revolucionāriem, gan kontrrevolucionāriem, — rodas domu izmaiņa, kritika, nemiers, nereti prieks un sajūsma. Tas viss tikai pierāda, ka politika, māksla, zinātne pamazām pāriet masas īpašumā — miljoni iedzīvojas tajā materiālā, kuru parasti izmantoja

valdošās šķiras. Tādā kārtā piepildās b. Ļeņina vārdi, ka «vēsturi tagad patstāvīgi rada miljoni un desmiti miljoni . . .».

Sācies ir masu psiholoģijas pārveidošanas process, un viņš ir daudz plašāks, daudz grandiozāks, nekā viens otrs to iedomājas. Šis pārveidošanas process nav rokām taustāms, tomēr vajag tikai uz brīdi aizturēt elpu un uzklausīties, kā sit tautas sirds pulss, un paliek skaidrs, ka revolūcija dzīvo.

Padomju varas, strādnieku organizāciju uzdevumi pielikt visus spēkus tautas psiholoģijas pārveidošanas veicināšanai — jādara viss iespējamais, lai jo plašākas un plašākas paliek aktīvo darbinieku rindas, lai revolūcijas pirmo dienu radītā doma plestos arvien dziļumā un plašumā.

No bībeles, mācītāju gudrībām, no buržujisko zinātnieku, pilsonisko dzejnieku un beletristu darbiem strādnieki un bezzemnieki ķērās pie proletāriskās rakstītās domas, pie proletārisko dzejnieku un rakstnieku darbiem; rakstītais vārds pamazām izvēršas par galveno vadītāju jaunradīšanas darbā. Grāmatizdevniecība sasniegusi nedzirdēti plašus apmērus. Ja ņemam vēl vērā to, ka priekšrevolūcijas laikmeta grāmatas tika drukātas ar nolūku labāk izsūkt un nospiest tautas masas un ka komunistiskās partijas, kā arī padomju varas izlaistās literatūras uzdevums kopot šīs masas cīņai pret izsūcējiem, pret veco iekārtu, tad jāsaka, ka proletāriskai kultūrai pamati paliek arvien stiprāki un stiprāki. Proletariāts aug un nostiprinās garīgā ziņā.

Izdevniecībā «Dzīve un zinātne» iznākušas 70 grāmatas — 2 958 135 eksemplāros, nominālā vērtība 3 565 683 rubļi. Pēc satura grāmatas izdotas sekojošā kārtībā: sabiedriskā zinātne — 34 grāmatas, 2 435 755 eks.; beletristika — 27 grāmatas, 369 000 eks.; medicīna — 2 gr., 40 800 eks.; mācības grāmatas — 6 gr., 101 600 eks., un 1 bērnu grāmata — 10 400 eks.*

Viskrievijas C. I. K. izdevniecības nodaļa gada laikā izlaidusi 168 grāmatas un brošūras — pavisam 18 000 000 eks.

Sarkanai Armijai izlaisti 124 izdevumi — 12 000 000 eksemplāros.

Maskavas padomes Izdevniecības nodaļa izlaidusi dažādas grāmatas pavisam 25 miljonos eksemplāru.

Izglītības lietu komisariāts daudz enerģijas un pūļu ziedojis krievu klasiķu izdošanai — to popularizēšanai plašākām strādnieku masām. Proletkults sniedzis attiecīgu literatūru par proletāriskās kultūras jautājumiem. Minēt žurnālus un grāmatas, kuras izdotas ārpus Maskavas, šeit nemaz nav iespējams.

Vecos laikos visvairāk tika izplatīti Verbickajas, Arcibaševa u. c. tamlīdzīgu rakstnieku darbi, pie kam Verbickajas ražojumi

* Отчет издательства «Жизнь и знание».
Par latviešu izdevniecību sniegsim ziņas nākošajā numurā.

parasti parādījās 15 000 eksemplāros. Jaunais laiks rāda, ka Ļeņina darbi parādījušies 500 000 eksemplāros; Mihailoviča «Kapitālisma sabrukšana» izdota 100 000 eksemplāros. Augšā pievestais rāda, ka proletāriskā revolūcija pamazām zinātni, mākslu pārvērš par plašu tautas masu īpašumu. Agrāk grāmatas lietoja tikai zināmas aprindas, kurpretim tagad grāmatas nonāk vistumšākajās Krievijas nomalēs. Lai pienācīgi nostādītu grāmatizdevniecību, Izglītības komisariāts ziedojis šim mērķim apmēram 20 miljonus rubļu.

Tie būtu sausie dati par proletāriskās kultūras sistemātisku izplešanos un padziļināšanos. Jaunais laiks dara visu iespējamo, lai tikai saistītu plašākās masas pie tautas izglītības lietas. Tautas garīgā dzīve pārveidojama no kolektīva un caur kolektīvismu, mēs neapturami iesim pretī uzstādītiem mērķiem.

Krievijas proletariāts paguvis likt pamatus savai zinātnei, daiļliteratūrai, teātrim, gleznieciībai, mūzikai utt. Tas, ko buržuāzija visu laiku turēja savās rokās kā cīņas ieroci, tagad saņemts strādnieku sastrādātajās rokās — kultūras vērtības pamazām proletariāts pārvērš par savas dvēseles īpašumu. Mūsu priekšā atveras muzeji, mākslas izstādes, revolucionāro galvaspilsētu laukumos cits aiz cita izaug cilvēces nākotnes veidotāju pieminekļi. Saimnieciskie un politiskie apstākļi, kādos jāveidojas proletāriskai kultūrai, ir ārkārtīgi. Tur, kur sabruka vecā iekārta, jaunai jāsāk lielais cilvēces pārveidošanas darbs. Dzīves apstākļi nevis uzlabojas, bet paliek ar katru dienu ļaunāki, un tomēr revolucionārais proletariāts neatlaidīgi turpina iet sāktos ceļus — viņā mājo ticība, ka vienīgi paša spēkiem rodams jaunais laiks. Lauzt veco — nostiprināties un par jaunu turpināt iet, par jaunu sākt uzbrukumu kapitālismam, cik lielas pūles un upurus tas arī neprasītu.

Proletariāta vadošie centri proletāriskās kultūras jaunradīšanas darbā ir Tautas izglītības lietu komisariāts un Proletkults. Pēc viņu līdzības izveidojušās attiecīgas nodaļas, Proletkulti, kultūrizglītības sekcijas un citas kulturālas organizācijas, kuras ķērušās pie kultūras nostiprināšanas darba kā pilsētās, tā guberņās un pagastos. Arī sarkanarmietis nav palicis ārpus lielā pārveidošanas, cilvēces pārradīšanas darba. Visgarām organizējas un nostiprinās strādnieku klubi — tīri strādnieciskas organizācijas, kuras spraudušas par mērķi apvienot apzinīgo strādniecību.

Darbs ir sākts, un mēs zinām, ka pusceļā tam nepalikt; labākā garantija par to — strādnieka sastrādātā roka. Tomēr jāzina, ka radīt proletārisko kultūru nozīmē pacelties virs augstākiem kalnu galiem, pārlaisties pāri trejdeviņām pasaku zemēm un līdzi turp aizvest visu cilvēci. Tā ir pasaku «utopija» no pirmā acu uzmetiena — bet mēs zinām, ka tā ir dzīves patiesība, ka revolucionā-

rais proletariāts cīņas asākā brīdī nemēdz padoties sapņu iespaidiem.

Proletāriskai kultūrai ir likti reāli pamati — viņu licējs ir pats proletariāts. Arī ēkas cēlājam jābūt strādniekam, un bezbēdīgi droši pacelsies šī ēka tikai tad, ja katrs jaunā cēlājs pieliks maksimumu spēku, ja katrs proletārietis centīsies pielikt roku pie jaunradīšanas darba, ja centīsimies saprast savus uzdevumus, pielaistās kļūdas un trūkumus.

Cīņa — darbs — nesaudzīga paškritika lai top likti proletāriskās kultūras pamatos.

* *
*

Ja ceļam ēku, tad gatavojam plānu, nododam to tehniķu-speciālistu pārbaudīšanai un apsvēršanai.

Ja runājam par proletārisko kultūru, tad vispirms nospraužam galvenos principus un pārbaudām tos.

Proletāriskās kultūras pamatos mēs likuši masu pašdarbību — vadījušies parasti mēs no kolektīvisma, pie kam jaunās kultūras ēkas projektu pārbaudām ar K. Marksa mācību palīdzību.

Neapstrīdami, ka laikmetam līdzi aug un veidojas kultūra. Labākais piemērs ir kapitālisms, kad buržuāzijas diktatūras nostiprināšanās radījusi bagātu kultūru. K. Markss saka, ka pārejas laikmetam starp komunismu un kapitālismu jābūt proletariāta diktatūras laikmetam. Dabiski, ka jaunais laikmets radīs attiecīgu kultūru — proletārisko kultūru.

Izteikt, formulēt pašdarbības un kolektīvisma principus ir vienkārši — daudz vienkāršāk nekā kaut niecīgu daļiņu izvest, realizēt dzīvē. Ja runājam par masu pašdarbību, tad tas ir jāpatur priekš acīm, par kādām kultūras un izglītības organizācijām arī nenāktos runāt. Nepietiek ar to vien, ja tauta pamodusies, ja līdz ar revolūciju noticis lūzums garīgajā dzīvē. Masa ir atmodusies, bet viņa ir uzmodusies ar visiem agrāko laikmetu instinktiem un dzenuļiem. Ir pareizi, ka kolektīva psiholoģija pārveidojas, bet viņa pārveidoties var dažādos virzienos, šīs pārveidošanās sekas var būt dažādas. Tas, kas kādreiz izlicies revolucionārs, laikam mainoties, paliek kontrrevolucionārs, piemēram, 19. gs. buržuāzija, mazinieki un eseri Krievijas revolūcijā.

Nevar aiztaisīt acis un neredzēt, ka buržuāziskā kultūra iesūkusies ne tikai zemniecības, bet arī strādniecības miesā un asinīs. Proletariāta mantojums ļoti lielā mērā ne tikai kavē, bet arī apdraud proletāriskās kultūras attīstību, apdraud ļoti lielā mērā proletāriskās revolūcijas iekarojumus.

Katrs savas laimes kalējs — lūk, tīrākais un kristālskaidrākais pagājušās kultūras vadošais motīvs.

Tas skan kairinoši, dzejiski, bet reizē šis motīvs ir noteiktākais buržujiski individuālistiskās kultūras raksturotājs. Apzinīgā strādniecība to ir izpratusi un pareizi novērtējusi. Komunistiskā partija aicina revolucionāro paaudzi pulcēties ap jaunā laika ideālu:

«Viens priekš visiem, un visi priekš viena!»

Mums pazīstama sīkīpašnieku psiholoģija, mums pazīstama tā indivīdu pazeminošā un iznīcinošā dzīves gudrība, kuru tik saprotami un konkrēti kādreiz formulēja nelaiķis Purapuķe: savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. Tuva un pazīstama mums arī tā cīņa, tas verdziskums, ar kuru palīdzību Latvijas zemnieks kādreiz cīnījās dēļ sava stūrīša zemes.

Proletāriskās kultūras uzdevums izvest strādnieku un bezzemnieku masas no šīs verdzības purva un teikt atklāti, ka, atsevišķi laimi kaļot, domājot par savu stūrīti, mēs kaļam paši sev verdzības važas — važas ne tikai priekš sevis, bet arī gadu desmitu važas nākotnes paaudzēm. Mums jāatsvabinās no buržuāzijas dzīves padomiem, no viņu radītiem dzīves mērķiem. Turot muižu zemes savās rokās, pārvaldot milzu kapitālus, buržuāzija visu laiku šķēla nemantīgos ļaudis, mēģināja iestāstīt, ka katrs cilvēks var sakalt tādas pat bagātības. Tā tomēr ir pasaka — bagātības atsevišķu indivīdu rokās var rasties vienīgi tad, ja šie indivīdi izsūc, nomāc tūkstošus līdzcilvēkus. Tā ir sistēma, kura var nodrošināt atsevišķu indivīdu labklājību, bet kura padara par vergiem miljonus. Šai sistēmai jādara gals, un to darīt spēj vienīgi miljoni — apspiestie strādnieki un bezzemnieki. Apspiesto cīņas iznākums būs nodrošināts vienīgi tad, ja no visām pusēm draudoši noskanēs cīņas balss:

«Visi priekš viena, un viens priekš visiem . . .»

Proletāriskās kultūras uzdevums — tuvināt nemantīgos ļaudis šim lozungam, lauzt proletariātā buržujiskās kultūras atliekas un rādīt tālumā mirdzošo nākotnes sarkano zvaigzni. Proletariāts līdz ar revolūciju izvērties par aktīvu sadzīves spēku, bet reizē viņam jāpaliek par apzinīgu cilvēces nākotnes izcīnītāju — par noteiktu proletāriskās kultūras veidotāju. Strādnieks ir atsvabināts politiskā ziņā — viņam jānokrata arī gara važas, jāatsvabinās no buržujiskās kultūras iespaida. Proletariāta dvēselei jāpaceļas brīvi virs vecās pasaules drupām — pienācis ir jaunais laiks, kad pirmajā vietā stādāms kopīgs darbs, kopīgas intereses, kad vadošā doma priekš strādnieku šķiras ir kolektīvisms.

Padomju varas pirmais un galvenais uzdevums — audzēt strādniekos stipru masu apziņu. Bez šīs apziņas proletariāts var būt ārdītājs, bet ne radoša darba darītājs.

Kas darīts šinī ziņā?

Darīts ir daudz, un tomēr tas ir tikai pirmais piliens. Minējām jau pašas revolucionārās cīņas iespaidu masas psiholoģijas

pārveidošanās ziņā, minējām rakstītu vārdu nozīmi un panākumus.

Atliek vēl minēt to organizatorisko darbu, kurš veikts strādnieku masās. Nav iespējams uzskaitīt lekciju un priekšlasījumu skaitu, kuras veltītas strādnieku apziņas pacelšanai. Svarīgāku notikumu brīžos proletariāts tiek saistīts mītiņos un koncertmītiņos. Priekšlasījumos jautājumi tiek apskatīti no strādniecības šķiras interešu redzes viedokļa.

Arī mākslas, dailes tempļi pamazām atveras strādnieku priekšā. Teātru uzdevums audzēt strādnieku apziņu — radīt viņos ticību un sajūsmu priekšā stāvošam darbam. Koncerti ievada viņus mūzikas skaņu pasaulē.

Lai apvienotu strādnieku zināšanas, tiek dibinātas tautas universitātes, dažādi kursi un skolas. Darba skolas mērķis — sagatavot apzinīgus proletāriskās kultūras nākotnes darbiniekus. Tiek darīts viss iespējamais, lai saistītu plašākas masas pie kultūras darba. Fabrikās un pilsētu centros dibinās strādnieku klubi, studijas, kori, kurus vada ļaudis, speciāli priekš šī darba sagatavoti. Darbs ir sākts — viņš plešas arvien plašumā, bet ir arī vesela rinda parādību, šķēršļu, kuri pārvarami, pirms varēs skaļi visai pasaulei teikt, ka proletariāts guvis pēdējo uzvaru, ka strādnieks galīgi nokratījis pagātnes važas.

Oktobra revolūcija saviļņoja plašas strādnieku masas. Revolūcija ļoti lielos apmēros darīja iespaidu uz proletariāta psiholoģiju, un tagad ir skaidrs, ka masu psiholoģija pārveidojas. Cēloņi priekš šādas pārveidošanās ir daudz un dažādi — pārdzīvojamā laikmeta saimnieciskā un politiskā dzīve nosprauž viņas robežas. Nav tomēr noslēpums, ka masu psiholoģijas pārveidošanās zināmos apstākļos var pieņemt proletāriskai revolūcijai naidīgu raksturu (strādnieku streiki Pēterpilī martā 1919. g.). Tādā gadījumā tas spēks, uz kura jābalstās proletāriskai kultūrai, pārvēršas par šīs kultūras ienaidnieku, viņas iznīcinātāju.

Lai nenonāktu pretrunā ar pašu dzīvi, Komunistiskās partijas uzdevums ne tikai veicināt masu garīgās dzīves revolūciju, partijai vērīgi jāseko proletariāta psiholoģijas pārveidošanās gaitai un jāvada proletāriskās kultūras attīstība. Pretējā gadījumā jaunais laiks tiks izmantots no revolūcijai naidīgiem spēkiem.

Tagadējā cīņa ir divu pretēji naidīgu kultūru cīņa. Sadūrušies ir divi milži: kapitālisms un komunisms. Nostiprinājies un dziļi iesakņojies vēl tagad cilvēces valdnieks ir kapitālisms. Viņa vietā nāk jaunais laiks — komunisms. Jo tuvāka ir komunistu uzvara, jo neatlaidīgāks paliek vecās kultūras pretspiediens, un mūsu uzdevums pielikt visus spēkus, lai atvieglotu jaunā laika tuvošanās un nostiprināšanās brīdi.

Revolucionārais proletariāts jau apzinās lielos uzdevumus. Jautājumi, saistīti ar proletārisko kultūru, parasti vēroti caur

komunisma prizmu. Vairāk — proletāriskās kultūras jaunradīšanas darbs ir Komunistiskās partijas darbs. No šī redzes viedokļa aplūkosim noieto ceļa gabalu — padarītā darba kritikai jābūt pamatotai, objektīvai un biedriski komunistiskai. Tikai tādējādi varam spriest par pirmiem proletāriskās kultūras ciruļiem — pavasara nesējiem.

* *
*

Darbs tiek veikts — pirmo vagu dzinējs jaunajā kultūras laukā ir strādnieks...

Strādnieks veido — veido patstāvīgi, ielikdams lielajā darbā sirdi un dvēseli. Tomēr — mēs nedomājam noklusēt viņa pielaistās kļūdas, vājās puses, mēs negribam noiet tam garām, neteikuši par viņām pašiem darītājiem. Tas nedrīkst notikt, jo pārī pirmām neveiksmēm nāks īstais darbs.

Visvairāk par proletārisko kultūru runāts Proletkultos. Runāts daudz, minēti aizraujoši, sajūsminoši nākotnes darbi. Ar Proletkultu palīdzību domāts likt visstiprākos pamatus proletāriskai kultūrai — runāts arī par to, ka vienīgais tīri proletāriskais jaunās kultūras nesējs var būt Proletkults, jo viņa darbs saistīts tikai ar strādnieku šķiru.

Pagājis jau gads, un šinī laika sprīdī Proletkulti paguvuši pierādīt darba un veidošanas spējas. Laiks atsedzis kā labās, tā ļaunās īpašības — mūsu priekšā kā ieguvumi, tāpat neveiksmes.

Maskavas Proletkults noorganizēts februārī 1918. gadā. Pastāv gleznieciības, klubu, izdevniecības, teātra un mūzikas nodaļas. Proletkulta pamatšūniņa ir studija — laboratorija priekš zināmu darbu veikšanas. Studijas pastāv pie katras nodaļas.

Pārskats par Maskavas Proletkulta darbību rāda, ka pavisam Maskavā organizēta 51 studija. Dalību ņēmuši studijās 2616 darbinieki. Apmeklētas studijas caurmērā no 65 līdz 70%. Apkalpojuši studijas 124 instruktori.

Saprotams, ka vispirms acīs krīt niecīgais studiju apmeklētāju skaits — 2616 dalībnieki, salīdzinot ar Maskavas proletariāta masām, ir pārāk niecīgs skaitlis. Vēl vairāk viņš sarausies, ja ņemsim vērā to, ka viena un tā pati persona var piedalīties vairākās studijās. Nevar neatzīmēt, ka 1410 cilvēki ietilpst kora studijās, kuru Maskavā pavisam 18, dombras studiju pavisam 10, dalībnieku 262. Niecīgs apmeklētāju skaits teātra, literatūras, mākslas u. c. studijās. Tādā kārtā konstatējam, ka Proletkults nav saistījis pie sevis plašākās strādnieku masas un jo niecīgā skaitā proletariāts saistīts tieši pie svarīgākām proletāriskās kultūras nozarēm. Nav apslēpjams arī tas, ka proletkultieši nereti nonāk demokrātiskās inteliģences apkampienos, kā klausītāju, tāpat pasniedzēju sastāva ziņā.

Iekšējās dzīves kristalizēšanās norisinās mūsu acu priekšā. Daudzi biedri ar interesi un prieku ķērās pie darba Proletkultos — ideja bija jauna, saistoša. Drīz tomēr nāca atplūdas brīži kā nodaļu, tāpat studiju darbā. Pievedīšu kādas biedrenes vārdus, kuri ļoti labi raksturos vairumu no līdzšinējiem proletkultiešiem. Raksta biedrene par žurnālistikas studiju:

«Tiek atvērti sengaidītie kursi. Tanī pat dienā notika ievadlekcijas. Tika izdalītas tēmas priekš praktiskiem darbiem, un sestdienās vajadzēja notikt darbu apskatīšanai un iztirzāšanai.

Savāda uzbudinājuma stāvoklī es gaidīju šo apspriedi. Stingrā pārliecībā gaidīju, ka pat iz neveikli rindotu frāžu kaudzēm iemirdzēsies dzīves uguns . . .

Tas nenotika . . .»

Tas nenotika un arī nenotiks tik drīz, jo vairums no proletāriskās kultūras (sevišķi jaunatnes) vēl pārāk maz apzinās tos lielos uzdevumus, kādus viņiem uzliek vēsture. Kultūru radīt — tas nozīmē to, ka viscietākās granīta sienās neatlaidīgā, nenogurstošā darbā iekaļami jaunās dzīves pamati. Proletārisko kultūru radīs nevis Proletkulti, bet gan darbs, un iestādes var vienīgi veicināt šo darbu.

Proletkulti nav attaisnojuši savu pastāvēšanu — līdz šim runāts vienīgi par reorganizāciju, par iekšējo uzbūvi, kurpretim darba rezultāti ir stipri niecīgi, nav pienācīgā mērā saviļņotas plašākas masas. To pierādīja Maskavas organizāciju konference marta beigās, kurā ievērojams procents no dalībniekiem ir pat par to, ka Proletkulti likvidējami. Personīgi ir bijusi izdevība noklausīties un noskatīties pāris proletkultiešu izrīkojumos — negribot jāsaka, ka proletāriskās kultūras motīvus tajos neesmu atradis. Man nācies novērot Maskavas Proletkultu darbību — par Pēterpili esmu dzirdējis labākas atsauksmes.

Pirmie soļi . . .

Tie bija pirmie soļi, kaut arī neveikli, nedroši proletāriskās kultūras pamatu meklēšanas ziņā — jaunās domas noslīpēšanas ziņā. Daudz grūtāks, sarežģītāks paliek darbs, ja izejam no Proletkultu, klubu un partijas sienām, ja nonākam tumšākās fabriku nomalēs. Laiks atkratīties no ideālisma par proletariāta visspēcību, skaistumu un visvarenību. Buržuāziskā iekārta ir darījusi savu iespaidu uz proletariāta dzīvi — strādnieks ir nospiests visdziļākā tumsā, garīgās dzīves apvārsnis viņam ir pārvilkts ar vismelnāko tumsu. Izraut miljonus un atkal miljonus no šīs tumsas apkampieniem spēj vienīgi giganti. Tas mums jāredz un arī jāzina, ka lielais proletariāta atsvabināšanās darbs veicams garā darba un neatlaidīgas cīņas procesā.

Kāda biedra nostāsts par pirmajiem darbības soļiem:

«Liels fabriku rajons. Vientulība. Satiksme ar pilsētu neērta.

Strādnieki dzīvo pussagruvušās istabelēs.

Uz katra soļa dažādi laupītāji sacēluši netīrus, smirdošus traktierus un tējnīcas.

Šis rajons pastāvīgi skaitījās par revolucionāru un vecai iekārtai bija dadzis acīs.

Neskatoties uz to, izglītības trūkums un nelietderīga atpūtas brīžu izlietošana ļoti lielā mērā atsaucas uz masu kulturālo līmeni.»

Arī pēc revolūcijas minētais fabriku rajons nav mainījis savu ārējo ietērpu, un darbs sākams nevis no augšas, bet tieši no šiem tumšajiem pagrabiem un tējnīcām. Tādos apstākļos nokļūst proletāriskās kultūras darbinieks:

«Studijā strādāt grūti. Pierakstās galvenām kārtām pusaudži, iesākumā lielā skaitā. Drīz tomēr parādās neapzinīga izturēšanās pret sākto darbu.

Pirmās stundas noritēja pilnīgā haosā. Kliedzieni, troksnis, mazākās disciplīnas trūkums. Pastāvīgi sadūrās ar pārsteigumiem.

Noslīgst rokas ... Nezini, no kā sākt, kā pieiet pie darba.»

Darbs tomēr darāms, un jāsaka, ka viņam ir arī sekas, ja vien sapratīsim, ka mums jāizcīna asa cīņa ar vecās pasaules pamestiem grēkiem, ja zināsim, ka vecais mantojums var pazudināt mūs. Kolektīvs jāaudzina.

«Ieskatieties tuvāk, ievērojiet, ka minētās nerātnībās nav ne ēnas no cinisma vai huligānisma (ar izņēmumiem, protams), ka tā ir stihiska uzkrājušās enerģijas izlaušanās uz āru.

Vajag tikai apelēt pie biedriskas apziņas, un bilde mainās — trokšņainākās balsis apklust. Pēc no vispārējās masas atdalās vairāk apzinīgie, kuri ar savu enerģiju un nopietno izturēšanos pret darbu aizrauj pārējos.»

Tādā kārtā strādnieku dvēselei jāpārdzīvo garš pārveidošanās process, jo visgarām vecais raugs vēl priekšā.

«Repertuārs, kurš tiek sniegts studijās, atrod ne visai dzirdīgu atbalsu iesākumā.»

Iemesls tam:

«Strādnieka veselīgās estētiskās jūtas nomāktas no ielu dziesmām. Slimība iesakņojusies dziļi jo dziļi. Šo dziesmu saturs un motīvi ļoti tuvi proletariāta pagājušai dzīvei.»

Iztirzāt sīkumos jaunradīšanas darba trūkumus šeit nav iespējams. Jāsaka tikai tas, ka visgarām nepilnības, trūkumi un neizdomāta doma.

Ņemsim kaut tādu parādību kā strādnieku presi. Gada laikā «Pravda» izplatīta 30 miljonos eksemplāru, «Bednota» 35 miljonos, «Krievijas Cīņa» apmēram 6 miljonos. Tie ir skaitļi, kuri liek katram padomāt, bet reizē arī jāpadomā par to, kā tiek šie laikraksti piepildīti. Vispirms garum garie ievadraksti, kurus ražo

vienas un tās pašas personas, telegramas, rīkojumi, pārskati par sēdēm un dažādi sīkumi. Negribu šeit runāt par to, ka varbūt būtu jādod plašāki teorētiski gabali laikmetā, kad iet runa par proletārisko kultūru, jāpadomā par kolektīvu laikrakstu piepildīšanu. Ja Krievijā latviešu laikraksti atrodas tādos apstākļos, kad kolektīvisms grūtāk izvedams, tad stāvoklis pavisam citāds Latvijā, un ir tik nepatīkami, ka bezzemnieku ziņojumu, darbības pārskatu vietā Latvijas «Cīņas» slejas pildās galvenām kārtām ar telegramām un valdības iestāžu rīkojumiem. Tas ir proletāriskās preses nespēks.

Varbūt nogriezīsimies citā pasaulē — mākslā. Pirmās rindiņas, kuras gadās pie rokas:

Melnās fabriku darbnīcās,
Sviedrotās druvās,
Zemzemes smacīgās gruvās —
Sviedri lai nožūst no vaigiem.
(J. Zemzarītis.)

Nu, biedri, tā ir īsta sikšņošana, mākslīga proletarizēšanās.

Mīla lai sasilda sirdis,
Saule lai apskaidro prātu
Šķiras apziņā krātu.

Stipri atgādina Fīrekera garīgās dziesmas, un apsveikt šādus ražojumus mēs nedrīkstam.

Otrs piemērs:

Mūsu spēks ir domas visstiprākās,
Kas traipītas simtsgadu kvēpiem;
Nu kļuvušas viņas daudz asākas
Par trītiem varmāku šķēpiem.
(K. Čoke.)

Kaut kas cits varbūt, bet dzejas tur nav.

Vēl piemērs:

«... atkārtojās trīs notis, un beidzamā paliek gaisā karājoties. Kādēļ? Nezinu. Varbūt lai iznāktu oriģināli ... Savā ziņā uz rokām staigāt arī ir oriģināli.»

Tā esot proletāriskā kritika ...

No dzejas un mūzikas tempļiem izejam laukā. Uz bulvāriem un laukumiem cits aiz cita paceļas pieminekļi — celti viņi tiek aģitācijas nolūkos. Tomēr, jo tālāk virzās sāktais darbs, jo nepilnīgāks, kailāks paliek viņa saturs. Vairums no pieminekļiem pavirši apstrādāti, no slikta materiāla izgatavoti un nespēj modināt skatītājā tās sajūtas, kādas ieliktas viena jeb otra darbinieka ražojumos.

Satura ziņā viens no labākiem jaunceltiem pieminekļiem ir Ševčenko piemineklis Maskavā. Ukrainieša druknais, flegmatiskais stāvs, noliektā galva, garās, noļukušās ūsas, sevišķi snieg-

putenī, saista garāmgājēju un atstāj patīkamu iespaidu. Toties neizdevīgu vietu izvēlējušies pieminekļa cēlāji; nepiemērota un neizdevusies pieminekļa apakšējā daļa, un Ukrainas sāpju dzejnieka figūra itin kā saspiesta grimst lejup kaut kur dziļumos. Trūkst plašuma, sirsnības un satura bagātības.

Mostas proletariāta gadu simteņos briedušie, apslēptie spēki — strādnieks mostas uz darbu, uz cīņu. No visa, kas jau veikts, redzam, ka vistumšākie apstākļi nav lauzuši strādnieka radīšanas spējas. Atliek tikai kaut uz brīdi apstāties, lai pārliecinātos, cik neatturamas, spēcīgas ir strādnieku tieksmes uz izglītību. Māksla, zinātne aizrauj tūkstošus labākos proletariešus.

«Es ļoti mīlu dziedāšanu un tāpat arī mūziku — tas mani arī pamudināja iestāties kora studijā . . .»

(Strādnieks.)

«Es nācu uz studiju, lai sasniegtu sengaidīto, no pašas bērnības, bet līdz šim neaizsniedzamo mīļo mērķi.»

(Strādniece.)

«Es atrodos neredzama spēka varā, kurš stihiski mani saista pie loloto sapņu priekšmeta — mūzikas un dziedāšanas . . .

No bērnības es sapņoju par dziedāšanu.»

Šie paši biedri pastāstīs, ka labākās tieksmes līdz šim nomāktas no vecās iekārtas un sapņi, kuri sapņoti jau bērnībā, rod atbalsi vienīgi tagad, pēc proletāriskās revolūcijas uzvaras Krievijā. Proletārisko jaunradītāju slāpes nav pilsonisko un sīkpilsonisko mākslinieku un rakstnieku tieksmes, kuriem vienīgais mērķis personīgā «es» pacelšana, labklājības un slavas iegūšana.

Tikai dažus piemērus.

«Es zinu, ka ar savām dziesmām mēs liesim nogurušo biedru — brīvības cīnītāju dvēselēs un dzīvē ticību, skaistākas nākotnes ideālu.»

Strādniece par to pašu saka:

«Es vēlētos iemācīties tā dziedāt un spēlēt, lai rādītu ar savu mākslu ļaudīm, cik pasaule vēl laba, skaista un nesaprotama, kas katram no mums jāaizsniedz.»

No manis ierosināti vesela rinda jautājumu, kuri saistīti ar proletārisko jaunradīšanu. Tas tikai ierosinājums, un, virzoties uz priekšu pašam darbam, līdzi jāvirzās arī mūsu paškritikai, pie kam viņai jābūt daudz plašākai un pilnīgākai.

Proletāriskās kultūras pamatos liekam kolektīvismu, tomēr jāzina, ka lielo darbu kuplinās un darīs skaistu spēcīgs radītājs. Tikai tamdēļ proletariešiem jāaug un jāattīstās pašiem sev lieliem un stipriem — tikai tamdēļ mums ir tiesība prasīt plašāku, vispusīgāku skatu no proletāriskās kultūras darbiniekiem.

P. Viksne

«Darba Rīts», 1919, Nr. 2/3, jūlijs — augusts, 24.—38. lpp.

PROLETARIĀTS UN MĀKSLA

VĒROTĀJA PIEZĪMES

Tagadējo revolūcijas cīņu viskarstākā laikā var likties liekas piezīmes par mākslu. Politiskie un sabiedriskie darbinieki bieži vien skatās uz mākslu kā nesvarīgu faktoru proletariāta dzīvē. Sociālās revolūcijas cīņās viņa dažam izskatās pat traucējoša. Savas diktatūras neilgā laikā Latvijas proletariāts un viņa vadošās organizācijas gan izturējās visai atsaucīgi pret proletāriskās mākslas mēģinājumiem un iestādēm. Bet, pēc daudzām zīmēm spriežot, mākslas dziļākās būtības izprata un viņas nozīmes atziņa vēl nebūt nav tik plaša un vispārēja, kā tas nepieciešams. Lielgabali un zobens ir taču tikai ārējās iekarošanas līdzekļi. Bet proletariāts galvenām kārtām cenšas pasauli kulturāli iekarot. Ārējā vara vien bez iekšējā satura un spēka ir tukša un nenozīmīga. Tās dēļ nebūtu vērts izliet tik daudz asiņu, iztērēt tik daudz spēka un enerģijas. Tikai jaunas, augstākas un dziļākas kultūras veidi un tieksme pēc viņām var attaisnot ārējās politiskās cīņas ilgumu un nežēlību. Tāpēc proletariātam jau tagad, pašā cīņu laikā, jāpārredz un jāizprot visi nākamās kultūras faktori, lai nenobradātu svaigus asnus, bet jau no paša sākuma paveicinātu viņas attīstību. Un māksla, bez šaubām, pieskaitāma vissvarīgākajiem proletāriskās kultūras faktoriem.

Kā daudz kas tagadējā pārejas laika proletariāta dabā, arī paviršais ieskats par mākslas vērtību ir mantojums no buržuāzijas. Izmantotāju, kalpinātāju un bezdarba šķira uz dzīvi skatījās kā uz rotaļu. Visas viņu svarīgākās kultūras vērtības, to starpā arī māksla, piemērotas bezdarba cilvēku atpūtai, izpriecai un baudai. Buržuāziskā māksla galvenām kārtām bija nervu un jūtu, daudzreiz arī jutekļu kairinātāja un tīksminātāja. Viņa piemērojās degenerējušās šķiras zemākiem instinktiem un iekārēm, kā zaļa ūdens sūnu sega viņa pārvilkās dūņainajiem sēklumiem. Vislabākā gadījumā, buržuāzijas māksla bija nevainīgs, nekaitīgs, izteiksmē pievilcīgs, bet saturā tukšs laika kavēklis. Nav brīnums, ka, tādos paraugos noskatoties, proletariātam nevarēja attīstīties diezin cik liela cieņa pret mākslu, ne sevišķa griba nopietni iedziļināties viņas būtībā.

Bet patlaban ir laiks atkratīties no visiem aizspriedumiem. Mirušie jēdzieni lai vairs ilgāk nevalda proletariāta dzīvā gara pasaulē. Laiks iepazīties tuvāk ar mākslas būtību un pareizi novērtēt viņas lomu šķiras politiskajās, sabiedriskajās un kultūras cīņās. Aptvert mākslas nozīmi proletariāta kolektīvo ideju un psihes un atsevišķa indivīda rakstura veidojumā.

Proletariāts ir darba un cīņas šķira. Darbs un cīņa ir viņa dzīves galvenais vadošais saturs. Bet darbs, it sevišķi kolektīvais darbs, nav tikai fizisku spēku un muskuļu piepūles process.

Kolektīvajam darbam nepieciešams saistošs kopējas idejas pavediens un kopējas kolektīvas sajūtas apvienojoša dziņa. Idejiskais un psihiskais spēks kolektīvā darbā tikpat nepieciešams kā fiziskais. Fiziskais spēks viens par sevi ir nedzīvs, automātisks, mehānisks. Ar to strādniekam pietika fiziskā un smadzeņu spēka atšķirtības laikmetā. Tad viņš bija tikai mehānisks izpildītājs, bet vadošo, kārtojošo, organizatorisko darba pusi pārzināja šim nolūkam speciāli sagatavota inteliģence. Bet tagadējais un vēl vairāk nākamais proletāriskā indivīda un vēl vairāk kolektīva darbs taču būs organiski vienots. Organizatoriskā un izpildītāja daļa tur būs cieši sakausētas saskanīgā vienībā ar izpildītāju. Tur nepieciešama fiziskā spēka kopdarbība ar smadzeņu darbu, ar idejisko un psihisko spēku.

Nepieciešamo tehnisko un zinātnisko izglītību proletariātam sniedz jauniekārtotā darba skola un citas izglītības iestādes un ierīkojumi. Idejisko pārliecību viņam ierosina pati dzīve un noskaidro sabiedriskā literatūra, grāmatas, brošūras un laikraksti. Dzīvei un proletāriskajām organizācijām ir neskaitāmi līdzekļi, kuriem izkopt proletariātā materiālistisko pasaules atziņu un sociālistisko šķiras apziņu. Tomēr arī māksla te nāk kā ievērojama līdzdarbiniece. Viņai ir tādi līdzekļi, kādi nav pieejami nevienam citam proletariāta garīgās organizācijas veidam.

Zinātniskā grāmata, politiskā brošūra, sabiedriskā laikraksta ievadraksts runā tiešā, konkrēti lietišķā valodā. Pārliecina uzskatiem, paraugiem, analīzēm un loģiskiem slēdzieniem. Attīsta strādnieka zinātnisko, loģisko domāšanas spēju un ierosina strādnieka domu pašu izstaigāt taisni novilkto, bet garo ceļu līdz sociālistiskās idejas galējam veidam. Mākslas valoda ir tēli, gleznas un mākslinieciski tēlojumi. To pašu sociālistisko ideju viņas veidošanās procesā māksla izpauž dzīviem, ticamiem tēliem. Māksla nerunā tikai proletariāta ausīm, bet liek viņam arī redzēt. Skatīties un pārdzīvot. Uzņemt ne vien ar prātu, bet arī ar jūtām. Tātad māksla aizņem plašāk cilvēka garīgās spējas. Iesniedzas dziļāk un ierosina spēcīgāk proletariāta iekšējo būtni. Māksla ir jauns svarīgs faktors proletariāta idejiskās audzināšanas darbā. Patiešām, ja pārskatām kaut latviešu līdzšinējo visai vājo sociālistisko un revolucionāro mākslu sakarā ar latviešu proletariāta kustību, tad redzam, cik lieli nopelni viņai proletariāta ideju izplatīšanā. Dzirdētais vien drīz aizmirstas; viegli atmiņā palicis, viņš nedara liela iespaida uz cilvēka gribu un tieksmēm. Bet, kas dzīvē skatīts un līdzi pārdzīvots, tas iespiežas nesalīdzināmi dziļāk un paliek uz visiem laikiem. Raiņa idejiskās lugas un revolucionārā dzeja Latvijas revolūcijas sākumā ir bijusi visspēcīgākais proletariāta atsvabināšanās aģitācijas un sociālisma idejas propagandas līdzeklis. Sevišķi tāpēc mākslai ievērojama idejiskas propagandas nozīme, ka viņai pieeja vispla-

šākos ļaužu slāņos. Vistumšākās, tiešai propagandai grūti pieejamās masas pašas, piem., labprāt iet teātrī. Noskatās lugas darbībā, kur reālos vai simbolistiskos tēlojumos viņiem attēlojas lielā atsvabināšanās cīņa. Klausās lugas cilvēku dzīvā valodā, kas pauž līdz tam varbūt svešo un nedzirdēto ideju. Tas viskūtrākais tiek ierosināts pārdomāt, dziļāk ielūkoties savā un savas apkārtnes dzīvē un meklēt tuvākus sakarus ar savas šķiras dzīvo kolektīvu un viņa centieniem.

Bet proletariāta idejiskā audzināšanā mākslai tomēr tikai blakus un palīga loma. Ir vēl cits lauks, kurā viņa tā galvenā darbiniece. Šis lauks ir viens no svarīgākajiem proletariāta kultūras nozarēs.

Proletariāta psihiskā audzināšana un kopšana, un veidošana ir mākslas galvenais darbs. Tik svarīgs darbs, ka tam nākotnē būtu piegriežama vislielākā vērība.

Vienkāršības labad, no zinātniskās noteiktības uz acumirkli atkāpdamies, cilvēka garīgā būtnē varam atšķirt divas daļas: prāta un jūtu, intelekta un psihes. Pie šīs pēdējās pieder dažādu jūtu elementi un instinkti. Griba, kā prāta un jūtu vienotāja, tomēr vairāk skaitāma pie cilvēka psihiskās dabas.

Drusku vien padomājot, katrs piekritīs, ka līdz šim proletariāta masu sociālistiski idejiskā audzināšanā vērība piegriezta gandrīz vienīgi tikai prāta elementam. Kolektīva atziņa un kolektīvistiska domāšanas kārtība proletariātam plaši attīstīta. Bet kā tas izskaidrojams, ka šķirā ar plaši izkoptu kolektīvistisku pārliecību nebūt tik plaši nav attīstīta arī tieksme pēc patiesi kolektīvistiskas sabiedriskas un personīgas dzīves? Kāpēc dažs labs noteikts kolektīvistisks domātājs ir ļoti vājš kolektīvās dzīves un darba praktiķis? Ka tā visai izplatīta parādība, to laikam neviens negribēs noliegt. Nupat pārdzīvotais strādnieku diktatūras īsais laiks Latvijā rādīja piemēru vairāk, nekā vajadzīgs. Redzējām vārdos, bez šaubām, arī pārliecībā, ļoti noteiktus, bet dzīvē un darbos stipri svārstīgus sociālistus. Dažs pārliecībā drošs cīnītājs pašā cīņas karstumā izrādījās mazdūšīgs un bailīgs. Dažs komunistiskās iekārtas atzinējs un piekritējs paslepeni stipri tiecās pēc privāta īpašuma un personīgas labklājības nodrošināšanas uz savu roku. Vārdu sakot, bieži atgadījās spilgti redzama nesaskaņa starp kolektīvistisko domāšanas un atziņas veidu un personīgo dzīves interešu tieksmēm. Nevar būt ne mazāko šaubu, ka plašajās proletariāta masās šī nesaskaņa ārkārtīgi bieži novērojama. Viņas galvenais cēlonis ir līdzšinējās sociālistiskās audzināšanas un attīstības vienpusība. Prāta puse proletariāta garīgā būtnē ir izkopta, jūtu, instinktu un gribas puse pamesta novārtā.

Gaiši izkopts prāts ir augstu vērtējama īpašība. Viens otrs augstāk attīstīts indivīds spēj savu dzīvi un darbu iekārtot pilnīgi pēc prāta skaidrās atziņas. Bet masās prāta un idejiskās pārliecī-

bas spēki tikai tad tiek par noteicējiem un vadītājiem, kad viņus nes jūtu, sajūsmas un instinktu apakšstraume. Proletariātam vajadzīgs ne vien sociālistiski domāt, bet arī sociālistiski just un sociālistiski gribēt. Sociālistiskai pārliecībai jābūt ne vien galvās, bet arī sirdī, instinktos — visā masas psihē. Kolektīvistiskai atziņai jābūt ne vien loģiskam slēdzienam, bet dzīvai, varētu pat sacīt, neapzinīgai tieksmei. Organiskai psihiskai funkcijai, līdzīgai tādām fiziskām funkcijām kā asinsriņķošana un elpošana. Tikai tad varēsim runāt par noteiktām, patiesām, kolektīvistiskām proletariāta masām.

Masu psihi galvenokārt veido ražošanas iekārta, darba un visas dzīves veids. Bet tie paši faktori veido arī viņu idejisko saturu. Tomēr mēs negaidām, līdz kamēr jaunās dzīves iekārta pati palēnītiņām izradīs jaunu ideoloģisko virsbūvi. Mums ir iespēja pasteidzināt idejiskās veidošanās procesu, un mēs to plašos apmēros izlietojam. Māksla ir spēcīgs līdzeklis masu psihes pārveidošanai. Vienīgais drošais līdzeklis, tāpēc viņš izlietojams tikpat plašos apmēros.

Sociālistisko ideju caurausti mākslas tēlojumi ievada proletariāta masas jaunajā — kolektīvā darbā, cīņas un dzīves pasaulē. Vērtīgs ir jau idejiskais elements šajos tēlojumos. Bet pats vērtīgākais tur tomēr ir psihiskais. Idejiska propaganda var būt tikai blakusnolūks mākslas darbā. Viņas nozīme tikai tik liela, cik tālu idejiskais elements ietverts mākslas tēlos un tēlojumos. Idejiska spredikošana, kaila revolucionāra frāze mākslas darbā ir nedzīva un lieka. Mākslā vērtība tikai tam, ko skatītājs un klausītājs uzņem kā organiski dzīvu, ticamu un pārliecinošu. Kas ierosina ne vien līdzi domāt, bet galvenām kārtām līdzi just, līdzi cīnīties un visiem garīgiem spēkiem līdzi pārdzīvot. Tikai pārdzīvojumos un spēcīgos rosinājumos attīstās atsevišķa cilvēka un masas psihiskais spēks. Attīstās un tiecas tādā virzienā, kādā to vada mākslas tendence un mākslinieka radošā fantāzija.

Rakstiskā fantāzija ir mākslas tēlu un tēlojumu veidotāja. Pa daļai arī tāpēc sabiedriski darbinieki skatās uz mākslu kā pavieglu nodarbošanos. Bet proletāriskā mākslinieka radošā fantāzija nav nekas fantastisks, pilnīgi patvaļīgs un neaptverams. No nekā viņa nespēj radīt, gluži tāpat kā pats dievs to nespēja. Zināmai pirmvielai, zināmam neapstrādāta materiāla krājumam allaž vajag būt. Radošās fantāzijas apstrādājamā viela krājas no apkārtējās dzīves, no šķiras ideju un tieksmju un viņu piedzīvojumu iespaidiem. Viņa pārkausē šos iespaidus jūtu ugunī, kristalizē īpatnējā izdomas laboratorijā un veido jaunās, neredzētās formās. Šīs formas vispār ir spilgtākas un noteiktākas nekā reālās dzīves pašas tēliem. Viss liekais tiek atmests nost. Ar savu estētisko pievilcību mākslas tēli cieši piesaista skatītāja un klausītāja uzmanību un liek viņam līdzi pārdzīvot zināmas jūtu un idejiskas tiek-

smes. Arī vienkāršiem, tā sauktiem reāliem attēlojumiem ievērojams psihisku ierosinājumu spēks. Viņi rāda dzīvi it kā kondensētā veidā. Visus mazsvarīgos sīkumus nost atmetusi, viņa izsviež un spilgti apgaismo to raksturīgāko, noteicošāko. Konkrētās formās viņa ietver attīstošo, neizveidojušos, vienkāršai sapratai un prātam tik viegli neuztveramo. Visas proletariāta dzīves dziļāko saturu viņa rāda gaiši pārskatāmā gleznā. Bet it sevišķi liela nozīme mākslai proletariāta nākotnes tieksmju un jaunās dzīves nojautu tēlojumos. Radošā fantāzija aptver un izteic to, kas neizteikts masas krūtīs dus. Loģiskiem idejiskiem slēdzieniem viņa dod konkrētu dzīves tēlu veidu. Viņa ievada proletariātu nākotnes pasaulē, liek pārdzīvot tam nākamās dzīves veidu visā viņa plašumā un dažādās noskaņās. Viņa veido proletariāta psihi sociālistiskā kolektīvisma garā.

Spēcīgs, šķiras apzinīgs un cīņas noteikts proletariāts domājams tikai tur, kur visplašākajās masās sociālistiskā atziņa organiski vienota ar dzīvu kolektīvistisku psihi. Tur, kur idejiskam dzinējspēkam pievienojas dziļi ieaudzis instinkts un izkopta griba. Kā psihiskās audzināšanas un veidošanas faktoram reālai proletāriskai mākslai taisni tagadējā pārejas laikmetā ārkārtīgi svarīga loma.

K. Strauts

«Darbs», 1919, Nr. 3/4, augusts — septembris, 42.—46. lpp.

PROLETARIĀTS UN MĀKSLA

Bieži, pat pārāk bieži mums nākas sajust to rūgto patiesību, ka strādniecībai un proletariātam nav vēl savas mākslas šī vārda pilnā nozīmē. Lai ņemam, piemēram, rakstniecību, teātri, gleznie-cību utt. — cik daudz tur nieku un sīkumu no vecās pasaules un cik maz to jūtu un dzīves attēlojumu, kurus redzēt alkst proletariāta cīnītājs un strādnieks. Tā strādnieku teātrim atkal un atkal nākas atkārtot vienas un tās pašas lugas jeb izņemot labākos no vecās buržuāzijas pasaules darbiem. Ka tas pagaidām tā — nav nekas savāds: priekš mākslas radīšanas, tāpat baudīšanas ir vajadzīgs laiks, vajadzīgs zināms daudzums enerģijas, bet to, kā zināms, līdz šim strādniecībai trūka. Kapitālistiskajā iekārtā, kad strādnieki bija spiesti strādāt divpadsmit un vairāk stundas dienā, par šīs enerģijas atlikumu nebija ko sapņot. Bez tam otrs visai svarīgs fakts — izglītības trūkums, kurš vecajā sabiedrībā nabadzīgajiem slāņiem bija gandrīz neizbēgams. Skolas, sevišķi augstākās, priekš nabadzīgo bērniem bija tikpat kā slēgtas. Un, kaut arī šīs buržuāziskās skolas sniedza kroplas, daudzreiz nepareizas zināšanas saviem audzēkņiem, tad tomēr viņās tika nodarbinātas mazāk jeb vairāk cilvēka garīgās spējas. Ir pierādīts, ka, nodarbinot zināmas spējas, cilvēks attīsta šīs spējas. Lai, piemēram,

ņemam strādnieku, kurš strādā fizisku darbu — viņa muskuļi vien jau runā par viņa spēku; turpretī cilvēkam, kurš darbu nestrādā, ir nesalīdzināmi vārgāki, nespēcīgāki muskuļi, un viņš pats pārvalda daudz mazāk fizisko spēku. Tas pats sakāms arī par garīgajiem spēkiem. Un tādēļ nav ko brīnīties jeb skumt, ka mums pagaidām nav savas mākslas. Tā ir kapitālistiskās iekārtas vaina. Nostiprinoties strādnieku varai, visas šīs nebūšanas tiks novērstas: būs izglītība, brīvs laiks utt. Jau tagad mums ir astoņu un sešu stundu darba diena. Jau tagad strādnieki var attīstīt savus garīgos spēkus savās organizācijās, politiskajā un kulturālajā darbā. Un ātrāk, kā to vispār domā, dzimst šī jaunā sabiedriskā iekārta, kuras uzdevums ir radīt veselu, skaistu un stipru cilvēku kā miesīgā, tā garīgā ziņā, kurš būtu spējīgs radīt tādu pat mākslu ... Bet, pirms mēs pārejam uz nākotni, pakavēsimies pie pagātnes un tagadnes.

Māksla, tāpat kā visas citas sabiedriskās vērtības, pieder zināmā laikā tai šķirai, kura stāv sabiedrības priekšgalā, citiem vārdiem — valdošai šķirai. Šī šķira tad, tāpat kā visu iekārtu, arī mākslu veido un liec pēc sava ģīmja un līdzības. Tā kapitālistiskajā iekārtā, kad māksla bija mantīgo šķiru īpašums, mākslinieks, nereti būdams nabags, pēc sava sabiedriskā stāvokļa proletārietis, tomēr kalpo mantīgai šķirai: izteic viņas idejas, rada viņas garīgās vērtības — viņš neapzinīgi pārdod savu garīgo spēku savam kungam, tāpat kā to dara strādnieks, radīdams virsvērtību, no kuras kungs var dzīvot bezdarbā.

Mākslas uzdevums ir — radīt un rādīt. Ar Raiņa vārdiem runājot: «To, kas top, kas jāņem ir, kā ir un jāsastop — kas domām jāveido un jāizprot, lai tumši augošo var tēlos dot ...» Patiesā māksla mazāk vai vairāk to arī izved. Viņa vienmēr stāv sakarā ar savu laiku un sava laika ideāliem. Buržujiskā pasaciņa, ka māksla ir brīva, ka māksla nekalpo nekam, bet ir «karaļmeita», ir izdomāta no tiem, kam vajadzīgs, lai mākslā paustās patiesības uzskatītu par negrozāmām un mūžīgām. Mēs zinām, ka katram laikam ir savs tikumības un dailes uzskats un ka, grozoties sabiedriskajiem apstākļiem, grozās viņu apgaismojums mākslā. Lai paņemam, piemēram, «veco derību», tas ir, veco ebreju literatūru. Visa šī grāmata ir par valdniekiem: lielākiem un mazākiem, viņu dzīvi un darbiem. Mēs redzam, ka šie valdnieki atļaujas sev turēt pat simtiem sievu, atņemdami viņas saviem vergiem ... Un tomēr visā lielajā grāmatā mēs nesastopam nodaļas, kur viņus par to nosodītu. Zināmā laikmeta valdošās šķiras ideoloģiju mēs arvien varam atrast attiecīgā laikmeta mākslā. Māksla vienmēr ir sava laikmeta apgaismotāja un, ja vajadzīgs, pat cīnītāja. Par pēdējo varam pārliecināties, ja atšķiram tikai dažas lappuses atpakaļ vēsturē. Mēs redzam tur jaunās, tikko dzimstošās buržuāzijas cīņu pret absolūtismu; mēs dzirdam viņās prasības pēc brīvības

un svabadības. Droši šajās cīņās līdzi iet māksla, sevišķi daiļliteratūra. Lai ņemam, piemēram, kaut visiem pazīstamo Šillera «Vilhelmu Tellu». Mēs viņu esam sen pārauguši. Viņa idejas nav vairs mūsu idejas, viņa domas un lozungi nav vairs mūsu, bet viņa cīņas spars vēl tagad mūs spēj aizraut. Redzot Riteija skatā zemniekus zvēram cīnīties par savām tiesībām, redzot viņu pārliecību un cīņas sparu, kurš izpaužas vārdos: «Mirt labāk nekā dzīvot verdzībā,» — arī mēs jūtam, ka esam gatavi par saviem lozungiem «mirt labāk», ja tas ir vajadzīgs, viņus aizstāvot... Šie tēli kā cīnītāji arī tagad mums ir tuvi, kaut arī vēsture šķir mūs no viņiem.

Buržuāzija to nesasniedza, ko bija spraudusi. Viņas 1789. gada lozungi — brīvība, brālība un vienlīdzība — palika dzīvē neizvesti. Viņas cīņas spars ar katru dienu krita, kad viņa bija sasniegusi nepieciešamo priekš savas attīstības.

Tā agrāk Kautskis, runādams par to, zīmīgi izsakās:

«Ja arī buržuāzija nav sasniegusi to visu, ko cerējusi sasniegt, tad taču visu, kas vajadzīgs priekš viņas uzplaukšanas. Tālākās cīņas, enerģiski uzbrukumi var nākt viņai daudz mazāk par labu nekā viņas ienaidniekam — proletariātam, kurš draudoši pieņemas spēkā.»

Buržuāzija to bija sapratusi un savas pozīcijas grozīja. Bet līdz ar viņas cīņas spara atslābšanu atslābst šis spars arī mākslā un literatūrā. Cīņas spara vietā mākslā sāk skanēt arvien vairāk erotiskās stīgas... Ierodas atkal vecu vecais misticisms, sākas individuālisma kulta dievināšana, pārcilvēka gaidīšana utt. Vārdu sakot — māksla no sabiedriskās cīnītājas, no dzīves pārveidotājas pārvēršas pa daļai vienkāršā laika kavētājā, pa daļai rafinētu baudu meklētājā, kura blandās pa dažādiem pārsmalcinātu, anormālu jūtu labirintiem, meklēdama sev vielu. Sarodas daudz un dažādi mākslas tipi, kuri vairāk vai mazāk domā pasauli glābt caur indivīda attīstīšanu, izsmalcināšanu, pārcilvēku utt.

Proletariātam šie tipi, šī vecā māksla nevar būt gluži vienaldzīgi, tāpat kā visa vēsturiskā attīstības gaita, kura māca, ko vajag un ko nevajag. Proletariātam pār visu jāmet savs asais gaismas skats, viss jāapgaismo un jāizprot, lai uz vecās pasaules drupām spētu celt jaunu, neizsakāmi daiļu nākotnes valsti...

Kapitālismam attīstoties, šķiru sašķelšanās process paātrinās. Arvien lielāka top nabadzīgo armija, kuras stāvoklis jo dienas kļūst katastrofiskāks. Vienā sabiedrības daļā — bezgala pārpilnība, otrā — draudoša nabadzība. Saprotams, ka šāds stāvoklis nevarēja neatsaukties uz jūtīgāku cilvēku, šinī gadījumā mākslinieku, un tādēļ pagājušā gadu simteņa beidzamā pusē sarodas vesela rinda mākslinieku, kuri, kā jau aizrādīju, gribēja cilvēci glābt ar individuāliem līdzekļiem.

Lai ņemam, piemēram, Tolstoju, Ibsenu u. c. Šie gari it kā

meklē izeju no draudošā, nenormālā stāvokļa un grib «pasauli glābt», nesalaužot šīs nenormālības cēloni — kapitālistisko iekārtu. Tā, piemēram, Tolstojs sludina atteikšanos no kultūras un atgriešanos «pie dabas». Viņš ar šo savu soli prasa no cilvēka neiespējamo. Viņš prasa no cilvēka to lielo tikumisko spēku — pārvarēt savu patmīlību un, ievērojot to, ka, pēc viņa domām, visi nevar būt bagāti un vareni, palikt visiem nabagiem un pazemīgiem. Tolstojs nepazina tautsaimniecību un proletariāta dižos, no vēstures tam uzliktos mērķus, kuri sauc nevis dzīvi atmest, bet to piepildīt, un tādēļ viņš tā maldījās.

Tas pats sakāms par Ibsenu, kurš arī prasa no cilvēka varenu cēlumu un spēku visu pārvarēt (Brands) utt. Nav mans nolūks šoreiz viņus iztirzāt, pievedu viņus tik piemēra dēļ.

Šiem gariem vēl dzīvojot, šur tur mākslā sāk nedroši skanēt arī citi akordi, kuri vēsta vētras tuvošanos... Proletariāts kā šķira jau saprot savu vēsturisko uzdevumu. Jau sen ar neredzētu varenu spēku attīstīdamies, viņš ir ierāvis savā vidū daudzus no inteliģentiem, domātājiem, kuri ar savu attīstīto prātu daudz deva, nodibinādami un izskaidrodami strādnieku attīstības teoriju, apgaismodami sabiedriskās attīstības likumus utt., piemēram, Markss, Engelss u. c. Viņu pie loģiskas domāšanas pieradušiem prātiem nenācās grūti pareizi saprast strādniecības uzdevumus un tos formulēt. Ne gluži to pašu mēs atrodam mākslā. Mākslā tas viss parādās daudz vēlāk un vājāk. Māksla ir tāds elements, kurā patiesi radīt var tikai tad, ja patiesi dzīvo līdzi tēlojamā objekta sāpes un priekus, ja viņa idejas, mīla un naids kvēlo arī pašā radītājā. Lai to iespētu, attēlojot zināmas šķiras centienus un psiholoģiju, jāstāv šīs šķiras vidū, jājūt līdzi viņas sāpes un prieks. Inteliģentais rakstnieks to nespēj, — nereti, ja arī viņš saprot strādnieku kustības lielo nozīmi, ja arī viņš simpatizē tai, tomēr tam labāk izdodas neapzinīga strādnieka tips nekā aktīvais cīnītājs. Tas tādēļ, ka neapzinīgais tips jau ir noveidojies, sabiedrībā viņa ģīmis ir redzams; ne tā ar augošās strādniecības aktīvo cīnītāju. Tas ir tips, kurš tikko vēl top, kura psiholoģija ir sarežģīta, bet reizē arī interesanta. Viņš ir drosmes un uguns pilns, bet uguni tēlojamā objektā nespēj ieliet rakstnieks, kurā pašā šī uguns nekaist. Ugunīgus tipus var zīmēt tikai ar asinīm, tikai ar dvēseli. Ja mākslinieks strādā ar aukstu prātu, ja viņš veido un kombinē savus novērojumus, tad mākslas darbs neiznāk. Attiecināms tas ir uz daudziem priekšrevolūcijas rakstniekiem, kuri zem proletāriskās kritikas spiediena centās mākslīgi radīt proletārisku jeb pilsētniecisku mākslu. (Pie latviešiem, piem., Švābe, Kārkliņš u. c.) Tomēr, neskatoties uz visu to, kā jau augšā aizrādīju, deviņpadsmitā gadu simteņa beidzamā pusē sāk skanēt jaunas stīgas. Strādnieku apzinīgajā daļā pamostas straujas tieksmes pēc mākslas, un tādēļ vienā otrā vietā rodas pa kādam strādniecībai tuvu

stāvošiem māksliniekiem. Tā, piem., Beļģijā, kā vairāk attīstītā zemē, mēs sastopam Verharnu un Menjē; Holandē — Heijermansu; Dānijā — Andersenu; Latvijā — Raini utt. Ja šie mākslinieki vienā otrā vietā nav spējuši noturēties strādnieku ideoloģijā, tur ir vainīgi dažādi apstākļi — pirmkārt, tas, ka šie mākslinieki nav no pašas strādniecības vidus un nestāv cīnošās strādniecības vidū; otrkārt, ka vienā otrā vietā viņi ar varu ir tikuši atrauti no strādniecības, ar kuru gribējuši sakust, un tā zaudējuši iespējamību gūt iespaidus tieši no augošās masas. Kā piemēru varam ņemt mūsu pašu māju Raini. Savu dzejnieka debiju Rainis uzsāk skaļi — kā cīnītājs, kā cīnošās, augošās strādniecības ideologs. Viņa dzejas te bagātas jaunām jūtām un domām. Mēs dzirdam viņās proletariāta cīņas drosmi, proletariāta enerģiju. Rainis pats te ir cīnītājs, kurš stāv proletariāta avangardā, un caur viņu runā proletariāts, viņu nes latviešu augošās strādniecības viļņi... Un, tikai pateicoties tam, viņš tad varēja teikt vārdus, kas vēl tagad saskan ar proletariāta avangardu — komunistu taktiku. Piemēra dēļ pievedīšu dažus pantiņus: «Ne žēloties, ne gaust, ne snaust, ar spēku šauro loku lauzt, ar elkoņiem pret loku spiest, ir ledus brakšķ, kad upe briest...» Jeb: «Tas jaunais laiks, kas šalkās trīs, — tas nenāks, ja ļaudis to nevedīs.» Jeb: «Tā nevar palikt un nepaliks, līdz pašiem pamatiem jauns viss tiks...» — un vēl citi. Šos vārdus Raiņa mutē lika augošā revolūcija, kuras viļņi 1905. gadā Raini nesa sevim līdzi. Uznākot reakcijai — Rainis tiek atrauts no cīnošās strādniecības un tālajā trimdā mazpamazām atsvešinās no tās, un viņa pēdējās dzejas «Gals un sākums» ir diametrāli pretējas pirmajām viņa dzejām. Lai salīdzinām tādus pantiņus kā «Ikvienam ir rokas jāpieliek, lai lielais darbs uz priekšu tiek...» ar pantiņu «Ej vien sev mierīgi, ikviens var iet, bez katra iztiks, lai cik liels tas šķiet» — utt. Loģiski ņemot, šie pantiņi abi ir pareizi, tikai pirmo saka Rainis cīnītājs, kurš visus sauc cīņā sev līdz, kura aizraujošais spēks iedveš sparu rokas likt lielajā darbā; bet otru runā iz kolektīva izrautais indivīds-filozofs, kurš piedzīvojis, ka atsevišķa indivīda izraušana iz kolektīva pēdējo tomēr netraucē viņa attīstības gaitā, un tādēļ šajā pēdējā pantiņā skan it kā rūgtums, kā sāpes par savu niecību. Vispār «Galā un sākumā» neizpaužas proletariāta cīņas, bet indivīda-filozofa sāpes un domas. Kapitālistiskās sabiedrības dēļ Rainis tika atrauts no proletariāta, un viņa dzeja citos apstākļos nespēja vairs attīstīties tā, kā to būtu gribējusi revolucionārā strādniecība.

Ir pilnīgi pareizi un attiecināmi arī uz «nemirstīgajiem mākslas gariem» Marksa vārdi, ka nevis indivīds noteic sabiedrības raksturu, bet sabiedrība veido indivīdu. Neskaitāmie nelabvēlīgie apstākļi neļāva buržujiskā sabiedrības iekārtā attīstīties proletariāta mākslai un māksliniekiem. Lūk, un tādēļ proletariātam nav

vēl savas mākslas. Bet, kas nespēja dzimt buržujiskā sabiedrībā, tas dzims un attīstīsies proletariāta valdīšanas laikā, tas ir, pārejas periodā no buržujiskās sabiedrības uz sociālismu. Šis laikmets ir cīņas laikmets, un tādēļ proletariāta mākslu iedomājam, gluži dabīgi, kā augstāko kolektīva cīņas jūtu iedvesmotāju un atspoguļotāju.

Sakarā ar to pie daudziem biedriem valda uzskats, ka tagadnes mākslā vairs nedrīkst eksistēt individuālais «es», bet tā vietā ir jānāk kolektīvajam «mēs» un ka tikai šis «es» jeb «mēs» nosaka mākslas darba nevērtību vai vērtību. Tālāk ejot, no šī paša uzskata izriet arī savādais askētisms, kurš līdz ar «es» nostrīpošanu mākslā grib nostrīpot arī aiz šī «es» stāvošās individuālās jūtas, kā piem., mīlu utt. Man jāaizrāda, ka proletariāts nav nācis dzīvi atmest, bet to piepildīt. Pats par sevi saprotams, ka tagadējā cīņas laikmetā šim «mēs» ir jābūt priekšā, jo no tā, cik cieši mēs spēsim salieties, cik droši un pašaizliedzīgi mēs spēsim nostāties — «viens par visiem, un visi par vienu», — atkarājas mūsu uzvara. Visas mūsu cīņas iziet uz to — veicināt sabiedrības pārveidošanos uz jauniem pamatiem. Bet, pārveidojoties sabiedrības iekārtai, pārveidojas arī tikumības, dailes, kā arī citas jūtas un uzskati. Proletariāta mākslas uzdevums ir veicināt šo pārveidošanās procesu, izkopt un pacelt dažādās cilvēciskās jūtas, bet nevis tās nostrīpot. Indivīdam ir jāattīstās saskaņā ar kolektīvu. Kolektīvs tikai tad būs liels un skaists, kad katrs indivīds viņā būs liels un skaists — kā pērļu rota, kur katra pērlīte mirdz savā vietā, krāsu saskaņā.

Saprotams, ka proletariātam-kareivim nav laika, ne patikas nodoties individuālo jūtu pārplūdiem jeb mistiskai sevis pētīšanai, kā to darīja buržujiskais dekadents, — ne tas viņu interesē, bet gan jaunās, skaistās un plašās dzīves nodibināšana.

Tomēr, ja mēs gribam pavisam nostrīpot «es» formu mākslā, tad līdz ar to ir jānostrīpo skulptūra, kura savā būtībā sastāv no tēliem, no atsevišķām būtnēm, sevišķi tas sakāms par piemineklļiem atsevišķiem cilvēkiem. Nevis «es» jeb «mēs» nosaka katra mākslas darba vērtību, bet gan tas, cik katrs darbs satur sevī no tās lielās dzīvās strāvas, kura, pār zemi šalkdama, paceļ visus samītos un verdzinātos, izveidodama tos jaunai dzīvei. Šī dzīvā strāva var izpausties dažādās formās — vienmēr mākslas darba vērtības noteicējs būs viņas saturs, jo tikai saturs izveido formu, kā dažādas vielas kristalizēdamās izveido katra savu īpatnēju formu.

Kas attiecas uz līdzšinējo cilvēces mākslu, tad vienu otru reizi, runājot par to, nākas dzirdēt lakonisko: «Ko mums tā var dot!» Cik saprotams tas ir, kad to saka cilvēks, kurš maz interesējas par mākslu, tik nepiedodami ir to dzirdēt no cilvēka, kurš pats grib kļūt par mākslinieku. Vecajā mākslā starp gružiem ir arī

daudz pērļu — jaunās kultūras radītājiem ir jāprot šīs pērles izlasīt un novērtēt. Ir pienācis proletariāta radīšanas laiks, un tādēļ proletariāta māksliniekam jābūt gudram, izglītotam, straujam un patiesam, jo viņam jāceļ visskaistākais no cilvēces templiem. Lai to iespētu — proletariāta māksliniekiem jāpazīst sabiedrības attīstības likumi, vecā māksla, kā arī tagadnes sabiedrība. Tikai ar gaišu, vēstures un tagadnes asinātu prātu, ar karstām mīlas jūtām pret nākotni būs iespējams redzēt un veidot to, «kas top, kas jāņem ir, kā ir un jāsastop». Frāzei starp jaunajiem māksliniekiem nedrīkst būt vietas, bet tikai dziļi izdomātai, patiesi izjustai domai. Un, ja dziļu izglītību prasām no mākslinieka-radītāja, tad vēl vairāk tā jāprasa no mākslas kritiķa.

Pirmie proletariāta rīta saules stari modina uz darbu, un darbinieki ceļas. Ir pārtraukts stindzinošais klusums, un agrāk vai vēlāk pacelsies stalts un dižens proletariāta mākslas templis.

Astra

«Darba Rīts», 1919, Nr 2/3, jūlijs — augusts, 64.—71. lpp.

REVOLŪCIJA UN MĀKSLA

Revolūcija ir katastrofa. Kad sabiedriskās dzīves dziļumā sakrājies pārāk daudz apslāpēta spēka, viņš izlaužas uz augšu, sagraudams smagi sagulušos slāņus un attīrīdams ceļu svaigai, ugunīgai plūsmai. Viņu var salīdzināt arī ar pavasara ūdeņiem. No tūkstots neredzamām urdziņām un strautiem iebriedusī straume spēji salauž ledus segu un šļācas pāri, jaunas gultnes meklēdama. Ar ledus gabaliem riņķo lejup mēslaina, eglītēm nosprausta ceļa vieta, tacis, kur tauki līņi līda murdos, pie āliņģa aizmirsts velējamais beņķis ... Ar sadzeltējušu, saglumējušu sniegu aizplūst garās ziemas gruži un saslaukas. Visu sagulušo un iecietējušo atjauc un izārda saniknota pavasara straume. Spēka un niknuma gaita allaž ir traģiska. Ilgi aizturēta straume bieži aizrauj arī to, kas būtu saudzējams. Rūpīgi nostiprināta sētiņa izceļas un aizpeld ar visiem mietiem. Labi iekopts kāpostu dārziņš noklājas ar smilšu kārtu. Kāda laukā pamesta ecēša, kāds tiltelis — jā, kāds siena šķūnītis griezdamies aiziet uz leju.

Bet ūdeņi pamazām noplok, un viss pirmējs plūdums ieviešas noteiktā, platā gultnē. Piegļotējuši mārki izskaloti un tīra ūdeņa pilni. Gaiss svaigāks un vēsmīgāks. Veci vītoli tīksmīgi mērc sirmos zarus spodrā valgmē. Ievu krūms pakrastes saulē briedina pumpurus. Un lēzenā, mitrā pļavmalā pa nakti uzplaucis svaigs, dzeltens pureņu zieds. Sakne tur dziļi atmirkušā zemē. Lapas zem ūdens. Bet zieds pats smiedamies šūpojas straumei līdzi.

Tas ir mākslas zieds revolūcijas straumē . . .

Patlaban sociālās revolūcijas plūsmā māksla, jaunā māksla pamanāma tikai kā tas sīkais pureņa zieds. Vēl ir pavasars un pats sākums. Bet priekšā stāv visa garā un auglīgā vasara. Mēs zinām, ko vasara plaucē un audzē! Pēc vēsturē uzglabātiem dokumentiem, pēc tā, ko patlaban redzam un dzirdam — pēc labi novērojamā sociālās revolūcijas virziena, mēs jau tagad puslīdz labi varam spriest, kas mākslai sagaidāms no tās grandiozās pasaules katastrofas, ko saucam par sociālo revolūciju.

Revolūcija ir atsvabināšanās. Atsvabināšanās visās dzīves nozarēs un veidos. Apspiestā vairākuma cīņa pret apspiedēju mazākumu. Tāpēc revolūcijas pusē allaž ir patiesība un taisnība, cik nežēlīga un varmācīga viņa arī dažkārt neliktos. Tāpēc mākslai viņa pēc savas būtības ir tuva. Jo, kamēr vien māksla pastāv — no pašiem pirmējiem cilvēces laikiem, viņa bijusi patiesības meklētāja un taisnības aizstāvētāja. Patlaban asiņainas cīņas par proletariāta ārējās un iekšējās varas nostiprināšanu aizņem visus prātus un enerģiju. Par mākslu samērā maz runā un domā. Bet ikviens panākums strādnieku varas nodrošināšanā nodrošina arī mākslai brīvu attīstības un darba iespēju. Un mākslai brīvība vairāk vajadzīga nekā kurai katrai citai cilvēka garīgās darbības nozarei. Sociālās revolūcijas atsvabināšanās cīņa atsvabina arī mākslu no tām tērauda važām un no tā zelta sloga, kurā viņa gadu simteņus smakusi. Mākslai vislielākais iemesls karsti ilgoties un līdzi strādāt revolūcijas uzvaras ziņā.

Bet vai nav aplam, mazākais, pārspīlēti runāt par mākslas nebrīvību nesenā pagātnē? Esam taču no buržuāzijas mākslinieciem tik daudzkārt dzirdējuši, ka māksla ir brīva un ka mākslinieks neatkarīgs un patstāvīgs. Lielākā daļa buržuāzijas mākslinieku bija tajās domās, ka mākslas lauks ir vienīgais, kur cilvēkam iespējama brīva doma un brīvs darbs. Bet pietiek īsa, paviršа skata pār pašu šo nesenās pagātnes mākslu, lai redzētu, ka tāds ieskats ir vai nu pašapmānīšanās, apzinīga liekulība, vai neapzināta, bērnišķīga naivitāte.

Krievijas monarhijas pēdējais laikmets mums sniedz tos spilgtākos mākslas kalpināšanas un verdzināšanas paraugus. Vispirmā kārtā redzam atklātas varmācības, bezkaunīgas policejiskas patvarības spaidus. Vesels bars cenzoru izpildīja uzticamu mākslas žandarmu lomu. Neviens literatūras u. c. nozares darbs nevarēja ieraudzīt dienas gaismu, kas kaut mērenā formā mēģināja aizskart «valsts nesatricināmos pamatus» — monarhistisko ideju, pašu «dieva svaidīto», viņam kalpojošo reliģiju un baznīcu, ierēdniecību, oficiālo tikumību un «sabiedrisko drošību». Pat «draudzīgo ārvalstu» kronētos varmākas un pagātnes valdošos neliešus mākslai bija atļauts attēlot tikai pēc tās «patiesības», kāda oficiāli noteikta un priekšā rakstīta skolu mācību grāmatās. Pa-

tiesība un taisnība bija formulēta un reglamentēta saskaņā ar kapitālistiskās iekārtas interesēm. Neviens nedrīkstēja citādi domāt, runāt, rakstīt un gleznot, kā tas bija priekšā rakstīts. Daudzinātā mākslas brīvība pastāvēja vienīgi iespējā kaut kādiem aplinkiem, kaut kādiem miglainiem simbolistiskiem tēliem un grūti dešifrējamām, neskaidrām līdzībām un alegorijām mēģināt izteikt kādu brīvāku domu. Aiz cenzoru stulbuma un muļķības tas dažreiz arī izdevās. Bet bieži vien mākslinieki par aizliegto brīvdomību dabūja pienācīgo sodu. Sodu likumu sējumos bija sīki paredzēta pārmācība par visādiem mākslas noziegumiem. Mākslinieki sēdēja cietumos, tika izsūtīti trimdā, notiesāti katorgā vai spiesti bēgt uz ārzemēm, līdzīgi revolucionārajiem politiskiem darbiniekiem. Ārzemju literatūra un māksla tika tikpat rūpīgi uzrakstīta un cenzēta. Žurnāli un avīzes nāca robežai pāri ar melni nokrāsotiem plankumiem neatļautu rakstu un zīmējumu vietā. Vesela rinda dažādo izdevumu bija Krievijā aizliegti, un kāds kontrabandas ceļā iešmugulēts rets eksemplārs paslepšus ceļoja no rokas rokā, rūpīgi sargājams no acīgo ošņātāju deguniem. Tāda bija tā daudzinātā mākslinieku neatkarība un mākslas brīvība monarhistiskajā Krievijā.

Ārzemju kapitālistiskajās valstīs mākslas ārējie policejiskie spaidi bija drusku mazāki nekā dievu izredzētajā Krievijā. Tomēr arī tur nevarēja runāt par kaut kādu mākslas neatkarību un brīvību. Piemēram, Anglijā teātru cenzūra bija tikpat stingra kā Krievijā. Vācijā uz laiku laikiem nemirstīgs palika reihstāgā iesniegtais Heinces likuma projekts pret kailu cilvēku tēlojumiem glezniecībā un skulptūrā. Bet «apgaismotās» kapitālistiskās kultūras valstīs valdošā buržuāzija visplašāk piekopa citādus — smalkākus mākslas verdzināšanas veidus. Galvenie preses orgāni bija valdību un privātu kapitālistisku organizāciju nopirkti, un blakus norādītai politiskai tendencei kultivēja arī kapitāla interesēm pieskanīgus daiļliteratūras virzienus. Veselas plejādes gleznotāju un skulptoru strādāja valdnieku namu un viņu vēsturiskās pagātnes cildināšanai. Patriotiskai un militāriskai mūzikai bija visvairāk cienītāju un samaksātāju. Speciāli žurnālisti sistemātiski drukāja karaļu un viņu ģimeņu bildes, izplatīdami un stiprinādami mazattīstītās masās dziļu cieņu un bijību pret šiem dieva vietniekiem zemes virsū. Kapitālistu interešu izpaudējas lugas un operas tika izrādītas valsts līdzekļiem uzturētos teātros. Visādām prēmijām un godalgām bija sekmēt tādu mākslas darbu producēšanu, kuri stiprinātu valdošās kapitālistiskās buržuāzijas politiskos un saimnieciskos mērķus un kultivētu pastāvošai iekārtai kalpojošas sabiedriskas, patriotiskas, privātīpašuma un oficiālas tikumības tendences. Kapitālisti nekautrējās ar zelta muskuli vai banknotu vīkšķi aizbāzt muti tiem retajiem māksliniekiem, kuri taisījās atklāt smirdošās padibenes, kas slēpās aiz buržuāziskās pasaules

zeltītās ārienes. Ne viens vien periodiskos izdevumos drukājams daiļrakstniecības darbs tika pārtraukts pēc pirmajām nodaļām, un turpinājumu ieinteresētās ļaužu masas nedabūja dzirdēt. Kapitālistiskā patvaldniecība nevarēja atzīt un pielaist tādus mākslas darbus, kuri aizskāra viņas pamatus. Un mākslinieki, pat tie spēcīgākie un brīvdomīgākie, bija pilnīgi atkarīgi no buržuāzijas un viņas zelta varas.

Zelts necieš nekādas citas varas sev blakus. Ko nevar veikt rupjš spēks, dzelzs un tērauds, un nāvējoši ieroči, tas zeltam vēl vienmēr pieejams un pērkams. Visa kapitālistiskās pasaules māksla bija pērkama un tika pirkta — kā kura katra cita prece. Un mākslinieks bija algādzis blakus citiem kapitāla dienderiem, lai arī viņš tik ļoti labprāt iedomājās sevi brīvu un neatkarīgu. Ne tikai rupjas ārējas varas ierobežoti un spiesti, visbiežāk vienkāršas eksistences un maizes kumosa dēļ mākslinieki vergoja buržuāzijas kalpībā. Kapitālistiskās iekārtas mākslinieks, slavētais mūzas dēls un Olimpa kandidāts, kuru Šillers sēdināja uz troņa karalim blakus, patiesībā bija spiests, kā kurš katrs amatnieks, meklēt saviem ražojumiem pircējus. Cik nepatīkami tas arī nebūtu, šajā ziņā mēs redzam viņu blakus skārdniekam, kurvju pinējam un kurpniekam. Mākslas darbu izdošana, pavairošana un izplatīšana bija kapitālistisks uzņēmums, kur visi ražošanas un tirdzniecības līdzekļi atradās fabrikantu un veikalnieku rokās. Pēc iespējas lielāka profīta kāre pa lielum lielai daļai slēpās aiz šo veikalnieku «mākslas mīlestības». Viņu interesēs bija izdot tādus mākslas darbus, kuriem droši redzama plaša izplatīšanās pirkšanas spējīgā buržuāzijā. Un mākslinieki tieši vai aplinkus bija spiesti ražot pircēju pieprasījumiem piemērotu preci, lai nopelnītu dzīvei nepieciešamos līdzekļus. Mākslas fabrikanti un tirgotāji nebija labāki par fabrikantiem un veikalniekiem citās nozarēs. Viņu princips tāpat bija lēti pirkt un dārgi pārdot. Māksliniekiem viņi maksāja bada grašus, bet paši sarausa miljonus. Visa mākslas vēsture līdz beidzamai lappusei ir viens vienīgs nepārtraukts ciešanu, sāpju un pazemojumu stāsts. Ikviens, kas mēģināja izvairīties no vienkārša mākslas līferanta pienākuma un radīt saskaņā ar savām īpatnējām dziņām un talantu, nonīka vientulībā un nabadzībā vai atmests un izstumts nobeidzās bada nāvē. Mākslinieku mēģinājumiem savstarpējas organizācijas un pašpalīdzības ceļā nodrošināt brīva darba un eksistences iespēju bija visai niecīgi panākumi. Kapitālistiskā sistēma necieta pēc veca cunftu parauga iekārtotus anahroniskus mēģinājumus. Šiem mēģinājumiem trūka stipras sabiedriskas bāzes un plašāka masu atbalsta. Vēl mazāk līdzēja atsevišķu filantropu un mecenātu devīgā roka. Mākslinieki labprāt gāja paēst pie vēlīga birģeļa pusdienu galda un mitinājās no dažādu pabalstu fondu drupatām. Bet te viņi bieži vien krita vēl lielākā atkarībā:

visas šķiras vietā tiem bija jākalpo atsevišķa mantīga buržuja un viņa šaurās grupas interesēm. Brīvam mākslinieckam nebija vietas buržuāziskā pasaulē. Kur viņš arī negriezās un kā nemeklējās, visur viņu laiks, šķira un iekārta nostādīja tiešas atkarības stāvoklī un nabaga algādža lomā. Bet, kas prata vai pēc savas dabas instinktīvi piemērojās sava laika un savas šķiras prasījumiem, tie varēja dzīvot zaļu dienu un baudīt visas tās ērtības, kas piekrīt katram pārtikušam un cienītam pilsonim buržuāziskā sabiedrībā.

Mēs še negribam runāt par to iekšējo verdzību, kurā kapitālistiskās pasaules māksla un mākslinieki tika turēti vēl ciešāki nekā ārējās iekārtas žņaugos. Skola, baznīca, dzimtas audzināšanas tradīcijas — tas viss veidoja māksliniekus veco dogmu un pastāvošās iekārtas garā. Tikai ārkārtīgi retā gadījumā un nejaušos apstākļos kādam izdevās atraisīties iz tiem pinekļiem, kas viņa garu un psihi saistīja no bērna kājām, un ar kritisku pētnieka skatu iespiesties savas apkārtnes īstajā būtībā. Idejiskā un psihiskā verdzība bija vēl ļaunāka nekā policejiskie spaidi un atkarība no zelta varas. Bet tai nepieciešams atsevišķs, plašāks apcerējums.

Ir saprotams, ka visi tie dzīvākie un jūtīgākie mākslinieki no paša sākuma sliecās uz to pusi, no kurienes vienīgi bija sagaidāma īsta un pilnīga brīvība, — pie revolucionārā proletariāta. Līdz ar proletariāta atsvabināšanās kustības pirmajiem soļiem arī mākslai atausa sen ilgotās brīvības cerības. Jau sen pirms revolūcijas un pirms lielā imperiālistiskā kara gadiem redzamas mākslas tieksmes uz atsvabinātājas strādniecības pusi. Protams, toreiz vēl progresīvie virzieni nedrīkstēja saukties par strādnieciskiem un sociālistiskiem. Runa bija tikai par reālistisko un sabiedrisko mākslu. Maskotā un miglotā veidā, teiksmainu alegoriju un gleznainu simbolu līdzekļiem sabiedriskā māksla mēģināja attēlot strādniecības atsvabināšanās cīņas un izplatīt revolucionāras idejas visplašākajās ļaužu masās. Mākslas labākā daļa nostājās kā proletariāta līdzcīnītāja un līdzgājēja. Jācīnās viņai bija ne vien pret ārējās iekārtas spaidiem, bet arī pret spēcīgiem ienaidniekiem pašas mājās. Pret tiem virzieniem un mākslinieckiem, kuri ar miesu un dvēseli bija buržuāzijas kalpībā un kuri brīvības cīnītājā mākslā redzēja vienīgi rupju, nemākslinieciskū tendenci un novirzienu no īstās mākslas mūžībā iezīmētā ceļa. Bet sabiedriskā un sociālistiskā māksla saprata, ka nav citas iespējas tikt vaļā no slāpējošā sloga kā vien kopā turēšanās ar mūžam revolucionāro, ar visas pasaules zeltu nenopērkamo strādnieku šķiru.

Radikālās buržuāziskās inteliģences māksliniekus strādnieku kustība nelegālajos laikos arī pievilka ar savu pārdrosmi un varonību un saistīja ar savas idejas grandiozumu un sava mērķa

šķietami nesasniedzamo tālumu. Sociālisma reālos pamatus viņi neaptvēra, sociālismā redzēja tikai romantisku sapni. Revolucionāri viņi bija taisni tik tālu, cik tālu revolucionāra bija visa liberālā buržuāzija. Krievijā un Latvijā pēc patvaldības gāšanas un konstitucionālo brīvību nodrošināšanas mākslinieku vairākumam pilnīga brīvība likās rokā. Šķiras aklums valdīja arī pār inteliģences māksliniekiem. Paplašinājušies taču bija tikai vienīgi politiskās satversmes rāmji — saskaņā ar modernā kapitālisma attīstības interesēm. Pati kapitālistiskā iekārta ar viņas vergošanas sistēmu ne tikai nebija aizskarta, bet šķitās vēl vairāk nostiprinājusies. Mākslai īstenībā atkrita tikai vecās cariskās cenzūras žņaugi. Viss pārējais, kas viņu saistīja un kavēja viņas brīvu attīstību, palika arī turpmāk divkāršā mērā. Bet mākslinieki neaptvēra un nesajuta to.

Revolūcijas pirmajā posmā, pa koalīcijas valdības un Kerenska laikiem, tikpat kā visi krievu un latviešu mākslinieki bija «revolucionāri». Ja viņi arī aktīvi nepiedalījās atsvabināšanās kustībā, tad tomēr pretim tai neuzstājās. Viņiem nebija itin nekas pret tādu pieklājīgu revolūciju, pret revolūciju smokingā un cimdiem rokā. Ar labpatiku viņi baudīja piemesto brīvības augli, uzgleznoja dažu labu pievilcīgu plakātu demonstrācijām un rakstīja jūsmīgus pantus atsvabināšanās kustībai un viņas vadoņiem.

Oktobra revolūcija novilka asu robežu starp revolucionāro buržuāziju un revolucionāro proletariātu. No šejienes īsteni sākās proletariāta atsvabināšanās darbs vārda tiešajā nozīmē. Tas nu viņam bija jāveic vienam — arī pret tiem buržuāzijas slāņiem, kuri līdz tam līdzi gājuši un līdzi cīnījušies. Padomju vara, strādnieku diktatūra un saimnieciskās iekārtas socializācija apdraudēja buržuāzijas pastāvēšanu. Tāpēc ir saprotams, ka arī līdz šim revolucionārā buržuāzija spēji mainīja fronti. Lielākā daļa pievienojās nogāztai un degradētai plutokrātijai un ieročiem rokās stājās ceļā proletariāta tālākām tieksmēm. Mazākā palika aizmugurē — lai slepeni uzglūnētu un kritiskā brīdī uzbruktu savam nāvīgākajam ienaidniekam.

Arī mākslinieku vairākums palika viņpus barikādēm. Sava laika un savas šķiras audzēkņi, viņi nevarēja saprast proletariāta tālākās tieksmes. Par mākslas absolūto brīvību viņi prata tikai fantazēt, bet neapjēdza tos reālos pamatus, uz kuriem vienīgi var atbalstīties īsta brīvība. Viņi nevarēja to apjēgt. Viņi palika pie tiem, ar kuriem sociāli un psihiski kopā saauguši. Reālās dzīves intereses izrādījās spēcīgākas par māksliniecisku brīvības romantiku un viņas tieksmēm. Un tagad mēs pieredzam bēdīgas ainas. Bijušie sabiedriskie un pat revolucionārie mākslinieki dzīvo un strādā vismelnāko kontrrevolucionāru valstībā un kopā ar to cīnās pret jūgu nometušo, rokas atraisījušo proletariātu. Strādnieku asinīm traipītam zobenam blakus viņi sprauž savu žultī mērcēto

spalvu. Ģenerāļu slaktiņu proklamācijas pārspēj viņu melnsimtnieciskie tēlojumi par to postu, kas kultūrai un mākslai nāk no proletariāta pārāk lielās varas un brīvības.

Riebīgas ir šo viņā pusē palikušo vergu dvēseļu gaudas un gānīšanās. Bet, piemēram, Leonida Andrejeva izmisuma un šausmu brēkā noklausoties, dažam labam nedrošajam tomēr var uznākt šaubas par mākslas un visas kultūras likteni padomju iekārtā un zem proletariāta diktatūras. Var ienākt prātā doma: vai patiešām Oktobra revolūcija ir ceļš uz pilnīgu mākslas brīvību? Tagadējā laika apstākļus un cīņas gaitu vērojot, var uzmākties jautājums: vai strādnieku diktatūra un padomju iekārta nav jauns oligarhijas un patvaldniecības veids? Vai vecās despotijas vietā nav tikai nākusi jauna? Mēs redzam, ka tagad iznāk tikai strādnieku laikraksti un žurnāli. Mākslas literatūra pa lielum lielākai daļai piemērota proletariāta idejiskiem nolūkiem un interesēm. Tāpat pārējās mākslas nozares un visi mākslinieciski pasākumi liekas saskaņoti ar revolucionārās cīņas un proletariāta varas prasījumiem. Te iemesls norādījumiem, ka valdošā Komunistiskā strādnieku partija nebūt vēl neapvieno visus proletariāta slāņus. Krievijas un Latvijas proletariāts vēl nav viena kompakta masa ar vienādām tieksmēm un vienotu ideoloģiju. Strādnieku šķirā vēl ir dažādas nošķiras — ja arī ne naidīgas vadošai partijai, tad tomēr dažos idejiskos un taktiskos jautājumos citādi domājošas. Mākslinieciem un mākslai no seniem laikiem it sevišķi piemīt tendence izturēties skeptiski pret visu valdošo, oficiālo un vispārpieņemto. Māksla mīl kontrastus un labprāt meklē ikkatras lietas un parādības noslēpto ēnas pusi. Valdošajam allaž ir tieksme izvērsties par dogmu, par kategorisku imperatīvu. Bet māksla nevar atzīt nekādu dogmu. Viņas ceļš ir nepārtraukts jaunu meklējumu ceļš. Viņas tieksmes allaž ir pēc tālākā, labākā un pilnīgākā. Ikkatra nodibinājusies un vispārpieņemtā patiesība ir ceļā uz zināmu apstāju un sastingumu. Idejiskās un tamlīdz arī mākslinieciskās domas galvenais uzdevums — vērtēt un pārvērtēt, meklēt dzīves attīstības izrosītus jaunus elementus un jaunas atziņas un stiprināt nerimstošās dzīves tālākvirzošās dziņas. Ikkatram, kas patur prātā cilvēces kultūras nemitīgo tālākas un augstākas attīstības gaitu, ir tiesības aplūkoties un prasīt: vai Oktobra revolūcija un strādnieku diktatūras uzvara garantē mākslai un kultūrai brīvu un vispusīgu tālākas attīstības iespēju?

Nav ko noliegt — mūsu mākslas un kultūras dzīve patlaban ir stipri vienpusīga un vienmuļīga. Līdz ar visu kontrrevolucionāro partiju un sabiedrisko slāņu nobīdīšanu pie malas novirzās kaktā arī viņu publicisti un mākslinieki. Krievu mākslā nemana vairs tās žirgtās, pievilcīgās un ierosinošās virziena, ideju un ieskatu zīmes, kuras tik zīmīgi raksturoja 1917. gada revolūcijas un agrāko laiku. Visa tagadējā māksla bez iebildumiem iet līdz ar lieli-

niecisko proletariātu. Tomēr aplam sacīt, ka lielās sociālās revolūcijas cīņa būtu tagadējās mākslas vienīgais motīvs. Cīņas gaita ir pārāk strauja, notikumi pārāk mainīgi un dažādi, lai tagadējie mākslinieki spētu tos aptvert viņu plašumā un dziļumā. Pati dzīve ir mutuļojoša nemiera un trauksmes stadijā, lai mākslinieku fantāzija no turienes varētu iztvert veselus noskaņotus tipus un estētiski gleznainas notikumu un parādību ainas. Krievu māksla patlaban iet proletariāta cīņām iepakaļ. Sniedz mums vai nu šo cīņu vāju, bālganu atspoguļojumu, vai tuvo nolūku vispārējās, revolucionārā proletariāta programā sen pazīstamās ainas, vai arī izklīst sīkas un nenozīmīgas šīsdienas miniatūrtēlojumos. Un vismīļāk viņa kavējas nesenās revolucionārās pagātnes laikos un mēģina izcelt tos šīsdienas spilgtā apgaismojumā. Bet tie spējīgākie mākslinieki nekad nav galīgi piesaistījušies vakarējās un šīsdienas saturam, bet allaž lūkojuši saskatīt rītdienu. Pagātne un tagadne viņiem bijušas tikai pakāpes uz nākotni. Katra laikmeta dzīvākā māksla, tā, kurā proletariāts arī vēl tagad atrod nenoliedzamas idejiskas un mākslinieciskas vērtības, allaž gājusi dzīves priekšgalā, blakus nākotnē tiecošai un virzošai ideoloģijai. Vai patiešām Oktobra revolūcija un strādnieku diktatūra būtu ieslēgusi mākslu kā tērauda lokā, par kuru tai neiespējams pāri lauzties? Vai mākslai uz visiem laikiem atņemta patstāvīgas meklēšanas un kritikas brīvība? Vai sociālistiskais ideāls visā pilnībā jau tagadnē izveidojams, un vai nākotnē nav sagaidāmi jauni pārvērtības procesi saskaņā ar jaunās iekārtas radošiem apstākļiem un jaunveidojamo masu psihi?

Zināms idejisks shematisms, zināms šaurums un vienmuļība arī mums jāatzīst tagadējā proletariāta mākslā. Tomēr aplams un ļaunprātīgs ir padomju iekārtas un strādnieku diktatūras ienaidnieku apgalvojums, ka Oktobra revolūcija novilkusi mākslas attīstībai nepārkāpjamas robežas un visu kultūras dzīvi nospiedusi atpakaļ pirmatnējā stāvoklī. Tikai saniknoti buržuāzijas kalpi var apgalvot, ka proletariāta uzvara ir barbarisma un tumsības uzvara. Tikai akla naida apstulboti, līdz ar viņu šķiru atmesti un sāņus nobīdīti publicisti var iedomāties, ka sociālā revolūcija ir kultūras un dailes sagrāvēja un iznīcinātāja. Neapmiglotām acīm redzams tagadējā mākslas stāvokļa un viņas būtības citāds pamats.

Ja Krievijas proletariāts pēc Oktobra revolūcijas varējis manīgi paturēt iegūto varu un izlietot savus spēkus radošam saimnieciskās un garīgās kultūras darbam, tad, bez šaubām, arī mākslas laukā būtu redzama citāda rosība un citādi plašumi. Bet viņam bija jāuzsāk cīņa ne vien pret savējo, bet pret visas pasaules buržuāziju. Jāsaņem un jākoncentrē visi spēki apvienotās kontrrevolūcijas uzbrukuma atsišanai. Pat tam naivākajam domātājam viegli saprotams, ka ielenktā cietoksnī nav iespējams

pienācīgu vērību piegriezt garīgās kultūras un mākslas jautājumiem. Visa enerģija un uzmanība tur jāpiegriež no ārienes draudošām briesmām. Nav nekāds brīnums, ka arī māksla pievēršas tām. Jo līdz ar padomju varas krišanu kristu arī brīvās mākslas ieguvums. Melnā reakcija nospiestu visu, un mākslā atsāktos atkal veco dogmu kults un vecā verdzība. Māksla stāv dzīves vidū, ne ārpus tās. Mākslinieka stāv tā pati šķiras un viņas cīņas psihe. Tāpēc dabiski, ja tagadējo laiku mākslā pārsvarā šīsdienas un viņas cīņu motīvi. Visa šķiras enerģija un tamlīdz arī mākslinieciskais spēks tiek pievērsti kailas varas jautājumam, kas uz ilgākiem laikiem izšķir proletariāta un buržuāzijas likteni. Pretišķu motīvu mākslā nedzird arī tāpēc, ka visi spilgtākie cita virziena darbinieki palikuši otrpus frontes. Un, kas te ir, tie naidīgi klusē un tumšos kaktos gaida atgriežamies veco, pierasto — zelta varas un kalpības pasauli. Saprotams ir, ja proletariāts izšķirošās cīņas brīdī nepielaiž nekādu uzbrukumu no mugurpuses. Viņš zina, ka māksla var būt ievērojams spēks, bet arī pretspēks. Viņam jānovērš jebkurš dezorganizācijas un jaukšanas mēģinājums. Šajā brīdī proletariāta diktatūra jāsajūt arī mākslai. Tomēr ne proletariāts pie tā vainīgs, bet tie, kas uzbrūk un apdraud, un spiež viņu aizsargāties tādiem pašiem ieročiem, kādiem viņu grib noslepkavot. To derētu apdomāt visiem, kas patlaban vaimanā par proletariāta varmācību.

Tomēr objektīvs vērotājs bez vārda runas atzīs, ka proletariāts savā pārmērīgi grūtā cīņā ir nesalīdzināmi tolerantāks un saudzīgāks pret saviem idejiskiem pretiniekiem arī mākslā nekā tie, kas viņam uzbrūk un pie tam sūdzas par viņa barbarismu un varmācību. Tur bez žēlastības tiek iznīcināts katrs, kas aizdomās par lieliniecisķām tieksmēm vai simpātijām. Padomju Krievijā un Latvijā neviens mākslinieks nav tiesāts un vajāts par to, ka viņš vecās iekārtas piekritējs un viņa tieksmes nepārprotami uz strādnieku šķiras ienaidnieku pusi. Pat šajā kritiskajā laikā padomju iestādes un citi varas orgāni nav meklējuši augšā mākslinieku vecos grēkus. Nav mēģinājuši pārliecību un ideju iznīcināt ar uguni, zobenu un cilpu. Ļāvuši visiem naidīgiem, sarūgtinātiem, nobiedētiem un neuzticīgiem vaļējām acīm pieredzēt, ka proletariāts nav kultūras un mākslas iznīcinātājs un pazemotājs, bet saudzētājs un veicinātājs, kāda vēl līdz šim nav bijusi neviena no bijušām valdošām šķirām.

Mākslas dzīves objektīvi vērojumi Padomju Krievijā un Latvijā apgāž visus ļaunprātīgos apmelojumus. Daudzi buržuāzijas «speciālisti» un arodnieki padomju iekārtā ir palikuši bez parastā darba un algas. Mākslinieķiem, kuri paši gribējuši strādāt, darba un maizes nekad nav trūcis. Mūziķiem, gleznotājiem, skulptoriem, dziedātājiem, aktieriem — visiem viņiem nekur un nekad nav bijis tik plašs darbības lauks kā padomju iekārtā. Liekas, drīzāk

jau pārāk lielu toleranci un pretimnākšanu dažādu virzienu mākslinieciem var pārmest padomju vadošajām iestādēm un partijas organizācijām, ne apspiešanu vai nevērību. Algas ziņā, piemēram, Krievijas aktieri nostādīti sevišķā izņēmuma stāvoklī, pāri visām normām un tarifiem. Gluži to pašu var sacīt par mākslinieku apstākļiem bijušajā Padomju Latvijā. Nemaz nerunājot par visām citādām privilēģijām, aktieri, dziedātāji un mūziķi nekad nav saņēmuši tādus honorārus kā proletariāta varas laikā. Jaunie gleznotāji par vieniem pašiem Maija svētkiem nopelnīja vairāk nekā pa desmit iepriekšējiem gadiem kopā. Kas vien šajos kļūmainajos apstākļos bija iespējams, tika darīts mākslinieku un mākslas labā.

Mēs varam droši sacīt, ka proletariāta atsvabināšanās no buržuāzijas un kapitālisma jūga nozīmē arī mākslas atsvabināšanu no itin visiem spaidiem. Ka Oktobra revolūcija un proletariāta uzvara ir arī brīvās mākslas uzvara.

Par ko tad visvairāk gaudās mākslinieki buržuāziskā iekārtā? Par to, ka viņi paliek vientuļi, ka neizglītotā tauta viņus nepazīst un nejūt nekādas dziņas pēc īstas, vērtīgas mākslas. Viņiem bija iemesls gausties. Mākslas darbu apgādāšana un izdošana bija kapitālistisku veikalnieku rokās. Mēs jau minējām, ka tiem rūpēja peļņa un tāpēc viņi spekulēja tikai uz pārtikušo un bagāto makiem. Tautai māksla un mākslinieki palika sveši. Gleznas un citi mākslas priekšmeti noslēpās bagātnieku salonos un kalpoja vienīgi viņu privātās godkāres apmierinājumam un dižošanai. Grāmatas neatgrieztas putēja buržuju plauktos. Koncertus, teātrus, operu un mākslas muzejus modes pēc apmeklēja vienīgi tikai laiskā, garlaika mocītā buržuāzija. Mākslinieks ar savu darbu kalpoja tikai bezdarba ļaužu modes vajadzībām un izpriecām. Oktobra revolūcija ir atsvabinājusi mākslinieku no pazemojošās sulaiņa un nerra lomas. Rūpīgi noslēptie mākslas darbi tiek vilkti laukā no pieputējušiem saloniem un ievietoti atklātās, visiem pieejamās izstādēs. Milzīgās, līdz šim mākslai pilnīgi svešās strādnieku masas visiem līdzekļiem tiek skubinātas iet skatīties un mācīties saprast mākslas estētisko skaistumu un idejisko spēku. Populāri tautas un simfoniskie koncerti pulcina desmitiem tūkstošu klausītāju. Iemīļotie koncerti-mītiņi ar sekmēm mēģināja savienot dzīvo idejisko vārdu ar sajūsminošu mākslas daili. Strādnieku svētku dienās mākslai ar visām viņas nozarēm piekrīt galvenā loma. Dibinās neskaitāmi teātri, kuri cenšas ievilkt mākslinieciskā darbībā apdāvinātus spēkus tieši no pašām ļaužu masām. Tas pats sakāms par citiem mākslas veidiem. Māksla ir izvirzīta brīvā dzīves klajumā un visiem pieejama. Viņa ir ceļā palikt par tautas mākslu vārda visplašākajā nozīmē. Oktobra revolūcija plaši atver durvis tiem mākslas ideāliem, tam šķietami

nepiepildāmajam mākslas sapnim, ar kuru aizgāja kapā vecās pasaules lielākie domātāji, kā Reskins un Tolstojs. Mākslinieki runā tieši uz tautu. Viņi var novērot, kā vārds un skaņa masās top par miesu un izveidojas dzīvā darbā. Un, redzot savu ideju dzīvo veidojumu, viņu sajūsma saņem tik spēcīgus jaunus rosinājumus, viņu radīšanas dziņa pieaug tādā spēkā, par kādu vecajā kapitālistiskajā vergu pasaulē pat sapņot nebija iespējams.

Saprotama lieta, ka tagadējā cīņas laikā masas visvairāk uztver to, kas saskan ar acumirkļa degošām reālām vajadzībām. Tas, dabiski, rada zināmu vienpusīgu un vienmuļu tendenci mākslā. Gan arī turpmāk lielā sociālisma ideja būs arī mākslā valdošā un vadošā! Bet viņas hegemoniju nesajutīs kā spaidu vai obligatorisku prasījumu. Sociālistiskā sabiedrībā izauguši mākslinieki brīvi smels no savas sabiedriskās apkārtnes un vēros sava laika nākotnes ceļus. Ikviena liela ideja dzīvē rādās tūkstošējādos paveidos un nokrāsās. Māksliniekam ir pilnīga patvaļa individuāli īpatnēji vērot, uztvert, domāt un izdomāto attēlot īpatnējā veidā. Liela idejiska patiesība nebaidās arī nolieguma un apkarojuma. Gluži otrādi. Arī ideju dzīvē un it sevišķi idejiskā mākslā nepieciešama kritika, opozīcija un pretspars. Pretišķie spēki tikai izaicina pozitīvo enerģiju, piespiež nodziļināties aizstāvamā patiesībā, izstrādāt un noasināt viņas aizstāvamos ieročus. Asajam cīņas laikam paejot un proletariāta varai nostiprinoties, māksliniekam būs pilnīga brīvība uzstāties par vai pret sociālistisko ideju. Viņa ir izaugusi dzīves attīstības gaitā, viņas saknes tik dziļi reālā zemē, ka viņai nav vajadzīgs nekāda ārienes atbalsta un aizsardzības. Bet arī šīs idejas plašais loks neierobežos mākslinieka brīvību. Nav ne mazākā iemesla domāt, ka proletariāts atzīs, pieļaus un cienīs vienīgi tikai sociālistiski tendenciozo un idejiskās propagandas mākslu. No vecās pasaules un viņas kultūras mantojuma viņš saņem visas paliekamās vērtības un rūpīgi uzglabā tās. Brīvā darba un sadzīves iekārtā viņa psihe veidosies tik plaša un dziļa kā nevienai no viņa priekšgājējām laužu šķirām. Mākslas daile ar visām viņas dažādīgajām nokrāsām atradīs jūtīgu atspulgu proletariāta dvēselē. Idejiskai un tā saucamai tīrai mākslai — abām viņām būs sava loma nākotnē. Māksliniekiem nav jābaidās no kaut kādas uzspiestas tendences. Viņa īpatnējai radīšanas dziņai būs pilnīga brīvība.

Tikai sociālistiskā iekārtā mākslinieks būs brīvs vārda pilnīgā nozīmē. Kur nebūs pirkšanas un pārdošanas, un peļņas kāres, tur arī mākslas darbs zaudēs savu tirgus preces raksturu. Kā īsti iekārtosies nākamais kolektīvais darbs, to mēs acumirklī varam pārredzēt tikai vispārējos vilcienos. Bet proletariāta līdzšinējā mākslas cieņa ir labākā garantija mākslinieka eksistences un darba brīvības nodrošināšanai. Nākotnes māksliniekam nebūs jā-

nīkst badā un jānīkst kā nabagam, ne arī piespiestam jāražo tirgus pieprasījumiem. Proletariāts zinās nodrošināt viņa eksistenci. Mākslinieks būs strādnieks starp strādniekiem, kura darbs tikpat vērtīgs un nepieciešams kā katrs cits radošs darbs apvienotā darbaļaužu kopumā. Viņam nebūs jāgaida atsevišķu cienītāju žēlastības un jādzīvo no ubagu dāvanām. Viņam būs tiesība prasīt un saņemt nepieciešamos eksistences līdzekļus pret savu darbu.

Lai kam, bet mākslai nav iemesla nosodīt Oktobra revolūciju un padomju varu. Lai kam, bet māksliniekam nav ne mazākā pamata žēloties par proletariāta diktatūras varmācību un spaidiem. Proletariāts atsvabinādamies atsvabina visu nospiesto un vergoto. Un māksla kapitālisma iekārtā ir tā visciešāk saistītā. Mēs redzējām — jau tagad viņa izvirzās plašos, saulainos darba brīves klajumos. Un tas ir vēl tikai pats sākums.

K. St[rauts].

«Darbs», 1919, Nr. 5, decembris, 68.—77. lpp.

PROLETĀRISKĀ RAKSTNIECĪBA

Nāk prātā kaut kur dzirdēts vai lasīts izteiciens, ka jūtas esot daudz konservatīvākas nekā prāts. Tas patlaban zināmā mērā parādās arī proletāriskās literatūras un vispārīgi mākslas laukā. Neskatoties uz to, ka mūsu proletāriskās šķiras apziņa ir jau paguvusi izstrādāties diezgan plašās masās, neskatoties uz to, ka politisko stāvokli no proletāriskā redzes viedokļa prot novērtēt daudzi mūsu darbinieki un arī dzejnieki, — visa tā tomēr pārāk par maz, lai mēs jau ar drošu pieri varētu iegalvot, ka esam galīgi atsvabinājušies no buržuāziskās kultūras idejiskā iespaida.

Mūsu neapziņīgā jūtu pasaule nav vēl pārkausēta proletāriskās atziņas ugunīs. Viņa vēl viscaur piesūcināta, cauraustā pilsoniskās psihes elementiem.

Ņemiet pilnīgi apzinīgu strādnieku, pat vairāk — ņemiet strādnieku šķiras teorētiķi, politiķi. Pret viņa nosprausto politisko līniju nav un nevar būt iebildumu. Bet paraugieties tuvāk viņa personīgā dzīvē, viņa attiecībās pret sievu, pret ģimeni, parunājiet ar viņu teātrī, koncertā, mākslas izstādē, visur tur, kur viņš neuzstājas, neruna kā politiķis, kā savas šķiras priekšstāvis, bet kā vienkāršs mirstīgais, — un jums nebūs grūti saskatīt viņā sīkpilsoni, patriarhu, mirstošās pasaules mantinieku.

Citādi arī tas nevar būt. Mēs vēl ar vienu kāju atrodamies vecā iekārtā un ar otru tikai taustām, meklējam, kur nostāties uz cietas zemes, uz drošiem proletāriskās iekārtas ekonomiskās uzbūves pamatiem. Mūsu proletāriskā psihe šķaidīta buržuāzijas, kā

valdošās šķiras, garīgā iespaida elementiem, no kuriem mēs tikai pamazām atraisāmies.

Ja tas sakāms par strādnieku šķiru vispārīgi, tad vēl jo vairāk tas attiecināms uz proletārisko inteliģenci, kura daudz ciešāk saistīta ar buržuāzisko kultūru un vairāk atrodas zem viņas iespaida.

Šis apstāklis ir vispirms jāņem vērā, kad runājam par proletārisko mākslu un literatūru, kad nākas pastrīpot, ka mums vēl nav proletāriskās mākslas, ka mēs stāvam ceļa jūtīs, esam tikai meklētāji, purva bridēji, ka mums vēl pāragri lepoties ar proletāriskās mākslas kristāliem.

Mākslā vairāk kā jebkurā citā cilvēka garīgās darbības nozarē izpaužas cilvēka neapzinīgais «es». Instinktīvas tieksmes, jūtu trauksme. Apkārtnes mantotie tikumi, neapzinīgie iespaidi. Mākslā cilvēks cenšas izpaust sevi kā veselu, viengabalainu, noskaņotu būti. Viņa vispirms izpauž mūsu jūtu un prāta pasaules pretrunas, nesaskaņas.

Pagātnes lāsts šeit zināmā mērā izjūtams arī caur tiešo pilsoniski buržuāziskās literatūras iespaidu. Burtiska pieturēšanās pie pagātnē izstrādātās ārējās izteiksmes formas, līdz banalitātei novazāti cīņas un brīvības motīvi, bieži vispārējos inteliģentiski demokrātiskos apzīmējumos stipri sentimentālais sīko individuālo sāpju, ciešanu un pārdzīvojumu motīvs — tas viss bieži atstāj pasliktināta pilsoniskās literatūras jaunizdevuma iespaidu. Nerunājot jau nemaz par mūsu latviskiem jaunākās proletāriskās audzes dziedoņiem — arī krievu jaunākā literatūrā grūti atrast darbu, pie kura varētu apstāties kā pie proletāriskās mākslas izejas punkta.

Mūsu jaunās proletāriskās literatūras mēģinājumi plūst pa virspusi. Trūkst konkrētības, vispusības. Nav dziļuma, plašuma. Šķiet, šinī ziņā mēs visi klusībā jau esam vienojušies. F. Kaļiņins* saka par krievu strādnieku rakstniekiem, ka viņu darbos dominējošais motīvs ir mūsu dienu revolucionārās jūsmas atspoguļojums, ka pozitīvu proletārisku pamatmotīvu, kuros izskanētu strādnieku sociālistiskās kustības iekšējie dzinējspēki, viņā gandrīz pavisam nav. Tas pats vēl jo lielākā mērā sakāms par latviešu proletāriskās rakstniecības mēģinājumiem. Revolucionārā frazeoloģija, neizjusti un neizjūtami tēlojumi, samākslota, viscaur patapināta ārējā forma, izteiksmes veidi un līdzekļi liek domāt un vēlreiz pastrīpot, ka proletāriskā atziņa, pārliecība mūsu dienās vēl jo lielā mērā uzskatāma vienīgi par prāta pasaules ieguvumu, kas vēl nav pārgājis mūsu miesās un asinīs. Un interesanti, ka raksturojums, ko dod V. Pletņevs par revolucionāri demokrātiskiem rakstniekiem, kurus neapmierināja buržuāziskā

* *П. Бессалько* и *Ф. Калинин.* Проблемы пролетарской культуры.

māksla, gandrīz visumā attiecināms uz jauno proletārisko dzejnieku audzi: «Tas, kas ārēji un teorētiski priekš tiem skaidrs, nesaprotams viņiem psiholoģiski.»* Un atkal — ne tik daudz nesaprotams, prāta atziņā neuztverams kā n e i z j u s t s, n e p ā r d z ī v o t s, miesās un asinīs neieaudzis. Daži, kā, piemēram, V. Friče, izskaidro šo parādību caur to, ka proletāriskie dzejnieki, kļūdami par dzejniekiem-profesionāļiem, atsvešinās no masām, no ražošanas, no fabrikām, pāriet proletāriskā inteliģencē un vienmēr vairāk padodas buržujiskās inteliģences dzejas iespaidam, tāpat kā komunisti-revolucionāri, nepieciešamības spiesti, strādājot padomju iestādēs, atraujas no strādnieku masām un pārvēršas par birokrātiem.** Citi, kā, piemēram, A. Upīts, izskaidro šo parādību caur to, ka literāriskais darbs nav vēl paša proletariāta, bet pagaidām vēl līdzgājējas inteliģences rokās.*** Bez šaubām, daļa taisnības būs tiklab vieniem, kā otriem no viņiem. Taču vienīgi ar to izskaidrot šo parādību nav iespējams jau vienkārši tādēļ, ka ne visi jaunie proletāriskie dzejnieki ir nākuši no inteliģences vidus un ne visi ir atrāvušies no tās zemes, kas viņus audzējusi, — no fabrikas. Sevišķi tas sakāms par krievu biedriem. Man šķiet, ka, starp citu, šeit jo lielu lomu spēlē sākumā minētais faktors — proti, pagātnes slogs, buržuāziskās kultūras virskundzības garīgais iespaids pašā proletāriskās literatūras būtībā, saturā, formā. Citi, galvenā kārtā ārēji traucējoši apstākļi izriet no pārdzīvojamā momenta vispārējiem apstākļiem. Pie tiem apstāsimies turpmāk.

Patlaban dominējošais motīvs proletāriskā dzejā ir — revolucionāra jūsmošana, kura līdz apnikumam atkārtojas daudz un dažādās variācijās. Bet arī revolucionārā garastāvokļa trauksmes izpausme ir ļoti vienmuļa, pateicoties tam, ka arī šeit proletāriskie rakstnieki visai reti apstājas pie konkrētām parādībām, necenšas analizēt viņas, apgaismot viņu sabiedriski psiholoģisko būtību. Pirmajā vietā izvirzās revolucionārās, tieši no politiskiem dienas laikrakstiem patapinātās frāzes. Lai piešķirtu viņām dzejisku ārējo ietērpu, tad viņas bieži tiek tā samākslotas, tādos vārdu vizuļos ietērptas, ka grūti no viņām kaut ko izlobīt. Pēdējā ziņā visiem priekšā stāv Al. C e p l i s, kuram uguņkraujas, akmensjomas, zavodtrubas, muskuļaudi, tēraudi, veseri, vulkāni mijas vienā laidā, kas bieži padara nebaudāmu viņa īpatnējo apkārtnes uztvērumu, veiklo, daudzkrāsaino izteiksmi un tuvina to futūristu stūrainam, gabalaini raibam un nesakarīgam izteiksmes veidam. Tāpat pilnīgi nesagremojami un samocīti ir, piemēram, šādi P. S v i r a salīdzinājumi: «Es aklais purva suns nu — liesmots

* «Верхарн и Гастев» — «Горн». Книга 4-я.
** *В. Фриче.* Пролетарская поэзия.
*** «Cīņas Biedrs», 1919. Nr. 24.

čuguns,» — vai atkal: «Velēsim zvaigžņu suni pa lietaino debesu trauku.»

Bez šaubām, arī revolucionārai jūsmošanai, tāpat kā visam, ko mēs pārdzīvojam un izjūtam, ir savas pilsoņa tiesības mākslā. Šinī gadījumā mums tomēr nākas pastrīpot proletāriskās dzejas motīvu vienpusību, kura sevišķi spilgti parādās latviešu literatūrā. Pateicoties viņai, uzmācas tāda tukšuma sajūta, pārskatot mūsu beidzamā laika literārisko druvu.

Neskatoties uz visiem šiem vispārējos vilcienos negatīviem slēdzieniem, nepareizi būtu noliegt mūsu proletāriskās literatūras kaut arī neveikliem mēģinājumiem jebkādu vērtību un nozīmi. Viņas trūkumi un neveiksmes izriet tieši no pārdzīvojamā ārdīšanas un jaunradīšanas laikmeta apstākļiem, kuri vienmēr jāpatur priekš acīm, runājot par proletārisko mākslu. Ja salīdzinām mūsu jauno pēcrevolūcijas literatūru ar priekškara demokrātisko rakstniecību, tad pēdējā, bez šaubām, stāv nesalīdzināmi augstāk. Bet, ja salīdzināsim viņu ar tagadējās baltās Latvijas literārisko pīļu dīķi, tad tomēr uz vietas redzam, ka nevarīgam bezspēkam un izdzīves seklumam stāv pretim darba tautas spēka apziņa, cīņas trauksme un lielās nākotnes nojauta.

No visas agrāko plaši pazīstamo demokrātisko rakstnieku plejādes ar mums palicies vienīgi Andrejs Upīts. Visi pārējie, neizslēdzot pat mīļoto pamatšķiras dzejnieku — Raini, atrodas mūsu pretinieku pusē.

Kad mēs agrāk minējām vārdus «proletariāta diktatūra» — tas priekš mums bija kails jēdziens, kurš nebija tērpies reālās formās. Un, ja mēģinājām viņu iedomāties, priekšā stādīties, tad fantāzija tēloja to pavisam citādu, nekā tagad redzam.

Domāja — atnāks mirdzošā slavā
Laipni vēlīgs un maigs,
Bet viņš, līdzīgi uguns lavai,
Atnāca nemiertrauksmē baigs ... —

saka krievu proletāriskais dzejnieks Kirilovs. Tagad, protams, tas izliekas ļoti naivi, bet tikpat neiespējami bija toreiz dzīvi iedomāties mūsu dienu cīņu lielumu un asiņaino gaitu. Tagad šīs dienas ir pienākušas priekš daudziem varbūt ārēji nepievilcīgas, pat atbaidošas. Vai brīnums, ka, atrodoties uz reizi šīs cīņas mutulī, tik grūti izrādās uztvert viņu taisni sīkumos, atsevišķās viņas konkrētās izpausmes parādībās, tipus, kuri mainās ne gados, bet mēnešos, kā arī visas varenās stihijas kopelementus.

Vēl grūtāk uztverama ir tieši kolektīva psiholoģija, viņas neskaitāmās daudzkrāsainās vibrācijas. Proletāriskie mākslinieki instinktīvi jauš, kāds grūts uzdevums šeit stāv viņiem priekšā, un netraucas braukt pa individuālās buržuāziskās mākslas iemīto ceļu.

Viena no proletāriskās mākslas pamatiezīmēm, kura pagaidām praktiski un tieši mākslā vēl grūti vērojama, bet kuru mēs tai pierakstām teorijā, pamatojoties uz esošiem organizatoriskās dzīves novērojumiem un komunisma pamatprincipiem, ir — kolektīvisms. Mūsu teorētiskie slēdzieni mums saka, ka nākotnē liela, ja ne galvenā loma piekritīs kolektīvai jaunradīšanai. Kolektīva dvēseli pilnīgi un vispusīgi domājams aptvert tikai kolektīvā darbā. Strādnieciskie raksturi instinktīvi jūt, ka proletāriskā māksla neizveidosies kabinetos. Un viņi meklē, tvarsta, kurp vērst savus soļus. Kādos veidos praktiski, konkrēti izpaudīsies proletāriskā jaunradīšana? Atbildēt grūti. Vienīgi pats darbs, turpmākā attīstības gaita to rādīs. Darba mēģinājumi ir nepieciešami, kļūdas neizbēgamas, ja negribam, lai pats darbs stāvētu uz vietas.

Reizē ar to, mainoties ekonomiskai struktūrai, jaunradīšanas darba veidam, saturam un būtībai, neizbēgami jāmainās arī literāriskai formai, stilam, izteiksmes veidiem un līdzekļiem. «Lokomotīvei ir savs īpatnējs ritms, un Čikāgas iela skan citādi nekā senās Arkādijas noras,» saka Valts Vitmens. «Kā senais grieķis rakstīja dzejas pret krastu šļācošo viļņu ritmā, tāpat mūsu dzejnieks savā dzejā uztvers mums tuvo mašīnu un devītā viļņa ritmu,» raksta P. Bezsaļko. Nevar būt divu domu par to, ka proletāriskai dzejai jārod savs īpatnējs ritms, sava īpatnēja forma. Jārod jauns mūsu laikmeta būtības un ekonomiskās struktūras atbalsojums, jo «katram laikam sava dziesma».

Viena no vislielākām jauno iesācēju kļūdām, kura bieži padara viņu darbus par nebaudāmiem, ir akla pieturēšanās pie pagātnē izstrādātām formām. Mācīdamies, studēdami feodāli kapitālistiskā laikmeta literatūras izteiksmes veidus un līdzekļus, iedami skolā pie modernistiem, proletāriskie rakstnieki pa lielākai daļai pakļūst zem viņu iespaidu ne tikvien formas, bet arī satura ziņā. Te var uzmākties domas, kuras izteicis, starp citu, P. Bezsaļko,* ka «strādniekam-rakstniekam nav jāmācās, bet jārada». Taču vispārējā mūsu dzīves un jaunradīšanas darba praktika, piemēram, «speciālistu» izmantošana, runā pretējo. Pagātnes vērtības jāpiesavinās, jāpārkausē, piemērojot viņas jaunā laika garam un saturam. Mācities nozīmē ne vien uzsūkt sevī, piesavināties pagātnes vērtības, bet reizē arī sevī pārkausēt, pārstrādāt piesavināto. Un tas nozīmē reizē arī pašam radīt.

Šeit nevar paiet garām jautājumam par mūsu proletārisko rakstnieku izglītību vispārīgi. Visi viņi nāk no līdzšinējiem dzīves «pakrēšļu ļaudīm», kuriem svešas ne tikvien pagātnes kultūras vērtības, bet kuriem trūkst pašu elementārāko, uz katra soļa nepieciešamo praktisko zināšanu. Tādēļ jau principā absolūti nepieņemami ir kritikās izteiktie pārmetumi proletāriskiem žurnālistiem

* «Проблемы пролетарской культуры».

un rakstniekiem par to, ka viņi vēl nav pietiekoši «iemācījušies» rakstīt un jau iedrošinās nākt klajā ar saviem negataviem ražojumiem. Un tālākais slēdziens? Radošais darbs jāatliek, kamēr pilnīgi izmācās, piesavinās tehniku. Ja mēs turētos pie šīm domām, tad būtu «jāatliek» visa proletāriskā revolūcija, jo arī viņā mēs taisām bezgala daudz kļūdu, mēs vēl neesam «iemācījušies» viņu izvest, mēs mācāmies tikai pašā cīņas un jaunradīšanas procesā.

Bet īstenībā taisni šinī apstāklī slēpjas mūsu spēks. Tikai šādu un ne citādu ceļu var iet proletāriskais jaunradīšanas darbs.

Mūsu dienās, tikko strādnieks iemācījies spalvu turēt un rakstīt, — viņam šīs savas niecīgās zināšanas jāizmanto.

Tas sakāms vispārīgi par mūsu revolūcijas laikmeta darbiniekiem un attiecināms arī uz proletāriskiem rakstniekiem. Sijāt, labot viņu skolnieciskos mēģinājumus ir redakciju uzdevums. Redakcijas uzdevums — būt par vecāko biedru, dot norādījumus, audzēt jaunus spēkus. Šādu ceļu diktē vispārējais revolūcijas attīstības virziens.

Mācīšanās, bez šaubām, laba un nepieciešama lieta. Bez viņas nav domājams kādreiz izdzīvot arī visus augstāk minētos trūkumus proletāriskā literatūrā. Bet lietot vienu mērauklu visos laikos un pie visiem apstākļiem nav visai labi un galvenais — nav praktiski. Priekš tiem cilvēkiem, kuriem šī mācīšanās patlaban ir tāls ideāls, ir pilnīgi neiespējama lieta vai arī iespējama tikai ļoti mazā mērā — priekš tiem šī prātīgā pamācība skan kā ļauna ironija. Un tādu mums patlaban vairākums.

Nevienam nav sveši tie apstākļi, kādos dzīvo un strādā mūsu jaunā rakstnieku un žurnālistu paaudze, kuri visi reizē ir arī politiski darbinieki, kuri uzmet savus «garabērnus» vienā otrā brīvākā starpbrīdī — par mācīšanos jau nemaz nerunājot.

Mums tikai sapnis par nākotni vien,
Par dienām, kuras guļ priekšā.
Simts pienākumu mūs tvarsta un sien —
Mēs esam tagadnes gūstā, —

tā raksturo šo stāvokli Ed. Šillers.

Līdz ar to, ka strādniecībai atraisīsies pilsoņu karā un cīņā pret saimniecisko sabrukumu saistītās rokas, attīstības nespējīgi nemākuļi — diletanti paši no sevis nozudīs no skatuves.

Tiešā un visciešākā sakarā ar jautājumu par proletāriskās mākslas attīstību un proletārisko rakstnieku izglītību stāv jautājums par profesionālismu, t. i., vai nepieciešams dot iespēju apdāvinātiem literātiem, artistiem, mūziķiem utt. nodoties vienīgi šim savam darbam. Mūsu presē šis jautājums nav polemizēts,

bet starp krievu biedriem šeit valda asas domstarpības. Jau senāk, tēlojot nākotnes valsts iekārtu, pacēlās jautājums: vai mākslinieki, skulptori, gleznotāji, mūziķi, literāti tiks pilnīgi atsvabināti no jebkura cita darba vai ne? Pie tam tika pievests motīvs, ka mākslinieka darbs, bez šaubām, uzskatāms par tādu pat sabiedriski derīgu un nepieciešamu darbu kā jebkurš cits ražojošs darbs, kādēļ, atsvabinot viņu no fiziskā darba, mēs to nebūt nepārvēršam par parazītu. Šī doma pati par sevi ir pilnīgi loģiska. Beidzamā laikā jautājums par profesionālismu izvirzās kā akūts dienas jautājums. Dziļi izjusta nepieciešamība pēc savas šķiras mākslas spiež proletariātu jau tagad, visskarstāko cīņu laikā, domāt par praktiskiem soļiem, kā veicināt savas mākslas attīstību. Un nav strīdu par to, ka jauniem, augošiem proletariāta māksliniekiem nepieciešams pārvaldīt mākslas tehniku. Nepieciešams pārzināt viņas līdzšinējos ieguvumus un izstrādāt savas metodes. Priekš tam vajadzīgs nopietns, intensīvs darbs, kurš aizņem visu cilvēku. No šejienes arī izriet slēdziens, ka apdāvinātiem māksliniekiem iz strādnieku vidus jādod iespēja nodoties vienīgi šim darbam. Liekas, šeit nevarētu būt nekādu iebildumu. Bet iebildumi tomēr ir un, proti, sekojošie.

Proletāriskās kultūras izveidošana reizē ir cīņa pret buržuāziskās kultūras iespaidu. Pārvaldīt mākslas tehniku priekš proletariāta māksliniekiem nenozīmē tikai piesavināties buržuāziskās kultūras izstrādāto tehniku un viņu papildināt. Viņa pašos pamatos jāpārveido, jāsver un jāvērtē, jāpieņem un jāatmet. Priekš mums nav patstāvīgas, neatkarīgas mākslas formas. Forma rodas caur saturu. Katrai domai, izjūtai vajadzīga sava īpatnēja forma. Drudžainu, spēkpilnu cīņas saturu nevar ieliet Poruka vai Esenberģa sēro mīlestības dziesmu formā. Lautenbaha-Jūsmiņa vai Jakobsonu Kārļa eposā. Un otrādi. Mākslinieki, kuri pilnīgi pārvalda formu, bet kuriem trūkst strādnieku šķiras pasaules uzskata, kuriem sveša viņas dvēseles dzīve, visā nopietnībā pasniedz mums mamzeles un princus baltos zirgos kā strādnieku dzīves un cīņas veidolus, kā tas notika, piemēram, pagājušos Maija svētkos Rīgā.

Proletāriskās mākslas, tāpat kā visa mūsu jaunradīšanas darba pamats ir proletāriskais pasaules uzskats un proletāriskā psiholoģija. «Iekams izpaust ideju vārdos, skaņās, akmenī, krāsās, mākslinieks viņu apstrādā un veido savā apziņā. Un jau šīs domu darbības, garīgais iekšējais degšanas process māksliniekiem-strādniekiem ir cīņa pret buržuāzisko domu. Jau šinī gadījumā tīra šķiras apziņa ir tas uguns, kurš tīra proletariāta domu un jaunradīšanas darbu no visa, kas viņam svešs un naidīgs. Un tikai tad, kad caur iekšējās radīšanas procesu rodas nepieciešamība izpaust ideju, — tikai tad — kā otrā pakāpe — rodas mākslas forma, viņas tehnika,» raksta viens no karstākiem profesio-

nālisma pretiniekiem — V. Pletņevs.* Tātad stūrakmens — proletariāta ideoloģija un psiholoģija. Abas beidzamās veido un kaldina ražošanas process. Proletariāta loma ražošanā sistemātiski attīsta biedriskuma jūtas, mehāniski saista, organizē, vieno. Pārvērš proletariātu par masu lielā mehānisma sastāvdaļu, liek viņam sajust sava individuālā spēka niecīgumu. Atraut strādnieku pavisam no ražošanas procesa nozīmē atraut viņu no tās zemes, kas viņu audzējusi, padot viņu vienu atsevišķi svešiem vējiem un iespaidiem tai laikā, kad viņa māksliniecisķā jaunradīšanā nepieciešami ražošanas smēdē kaldinātie garīgie ieroči. Māksla jāienes pašā ražošanas procesā, bet nevis jāieslēdz kabinetos. «Priekš kam gan siltumnīcas māksliniekiem-proletāriešiem,» izsaucas V. Pletņevs, «lai viņi norūdās darba procesā, lai brāž pār viņiem šķiru cīņas straujie vēji.»

Šie ir galvenie motīvi par un pret profesionālismu mākslā. Jāpiemetina, ka patlaban mums fabrikas strādnieka Krievijā nav. Viņš izkaisīts pa visiem vējiem. Tagad viņš ir ierēdnis, politisks darbinieks, sarkanarmietis, komisārs. No tiešā ražošanas procesa viņš atrauts. Bet tas ir pagaidu stāvoklis. Padomju darbinieku apmainīšanu ar fabrikās strādājošiem, kas pagaidām vēl netiek izvests dzīvē, pirmie komunistiskā darba soļi — sestdienu darbi, — tas viss liecina, ka Krievijas proletariāts apzinās, ka nepieciešams jo cieši saistīties ar ražošanas procesu, viņš traucas atpakaļ savā auglīgā melnzemē, pie viņas dzīvības sulas. Mākslinieki, protams, šeit nebūs izņēmums. Un ko gan lai sniegtu mākslinieks sevišķi mūsu cīņas dienās, ja viņš aizietu no mutuļojošās dzīves un iegrimtu savās studijās?

Izveidot proletārisko mākslu nav mēnešu un dažu gadu darbs. Mākslīgi paātrināt šo procesu siltumnīcas atmosfērā — tas sevišķi pirmiem asniem varētu nākt tikai par ļaunu. Lai nebūtu pārpratumu, piezīmju, ka mēs nerunājam par nākotni, mēs runājam tikai par to, ko dīktē šodiena.

Kļūdās tie, kas domā, ka proletāriskā māksla uz reizi var tapt liela, ka viņa var iztikt bez «eksperimentiem». Kļūdās tie, kas domājas ieliet proletārisko mākslu vecās pagātnes mākslas formās; kļūdās tie, kas pieiet viņai ar vecās mākslas mērauklu. Gaidīt uz milzu lēcieniem gatavā proletāriskā mākslā — tā ir mūsu vispārējās dzīves attīstības neizprata.

Vēl jo grūtākā stāvoklī patlaban atrodas kritiķis. Ar kādu mērauklu pieiet? Viņas nav! Viņa vēl jārada!

Literatūra ir vistuvākā, vispieejamākā no visām mākslas nozarēm. Vēlēšanās izteikties, dalīties domās ir kļuvusi par instinktīvu tieksmi. Vārds — mūsu garīgā cilvēka sastāvdaļa. Vārds saauž mūs cietām saitēm.

* «Пролетарская культура», № 7/8.

Šīs lielās dienas katram mums ir kaut ko stāstījušas. Katram no mums ir iekšējas dziņas, pārdzīvojumi. Cenšoties viņus izpaust, mēs reizē laižam viņus caur savas apziņas kontroli. Tas savukārt atstāj iespaidu uz mūsu iekšējo pasauli. Vienkārši, sirsnīgi, nemāksloti izpausti proletāriskās dvēseles pārdzīvojumi, domas, izjūtas liks pirmos pamatus proletāriskā mākslā. Skaņie vārdu vizuļi tiks aizsviesti, kā viss ārējais buržujiskās pasaules spožums.

Drūmas, asiņainas, bet reizē skaistas ir mūsu cīņas dienas. Arī šajās dienās mēs gribam dzīvot — dzīvot vispusīgi, ne tikai ar prātu, ne tikai ieroču cīņā, bet ar visu savu būti. Likt skanēt visām savām dvēseles stīgām.

Viena

«Strēlnieks», 1920, Nr. 1—2, 33.—37. lpp.

PIEZĪMES PAR PROLETĀRISKO MĀKSLU UN VIŅAS KRITIĶIEM*

Pie krievu biedriem proletāriskās kultūras un, starp citu, arī mākslas jautājumi ir savā laikā plaši debatēti un ar gandarījumu jāatzīmē: izšķirti pozitīvā nozīmē. Vienkop ar ekonomiskās un politiskās cīņas ieročiem Krievijas proletariāts tagad kaldina neatlaidīgi arī savas kultūras (ideoloģijas un mākslas) tēraudu; vienkop ar cīņas šķēpu asina visskaudrāko no visiem ieročiem — izkopj un izveido savu «garīgo» pasauli saskaņā ar tiem lielajiem ekonomiskajiem un sabiedriskajiem uzdevumiem, kurus, kā darba šķirai un nākamās dzīves mantiniecei, viņam uzlikusi vēstures gaitas negrozāmā loģika.

Šai proletariāta uzvaras gājienā neapšaubāma un nepārprotama patiesība ir un paliek viens likums: proletariāts gūst uzvaru un iekaro savas tiesības tikai uz cīņas lauka. Sacītais attiecas ne vien uz tiem ieguvumiem, kuri proletariātam piekrituši tieši ieroču cīņā, satriecot sava pretinieka fizisko varu. Vēl niknāka cīņa nekā uz karalauka, cīņa, kura pilnīgi izšķirta var tikt tikai nākotnē, lielgabaliem un ložmetējiem apklustot, ir proletariāta kultūras pamatu nostiprināšana un viņas templa uzbūve. Šinī cīņā tiks sabojāti daudz vairāk zīmuļu, spalvas kātu un citu duramo un sitamo ieroču nekā visā imperiālistiskā kara laikā, pilsoņu karu līdzieskaitot. Tiks vēcināts dūrēm, draudēts, žņaugts un rakstīts, rakstīts un rakstīts.

Ja fiziskajā cīņā par vecās kapitālistiskās pasaules iekārtas likvidāciju mums ir darīšanas ar tiešiem pretiniekiem un viņu lielgabaliem, tad turpmākā cīņas gaitā proletariāts būs spiests

* Ievietojam šo rakstu diskusijas kārtībā. *Red.*

vispirms no saviem kamiešiem nokratīt tos garīgos žņaugus, kurus viņam pašam uzlicis iepriekšējais vēsturiskās attīstības posms kapitālistiskās sabiedrības un iekārtas rāmjos.

Ar tādu pat nopietnību kā par savas viengabala ideoloģijas aizstāvēšanas un tālākveidošanas darbu vispār proletariātam jārūpējas arī par savas vēl pagaidām ļoti nepilnīgās atziņas noskaidrošanu attiecībā pret kultūras un mākslas jautājumiem. Te atplaiksnījumi un pat dziļa plaisāšana ļoti viegli iespējamas lietas.

Plaismu jau tagad še ienes un padziļina tie proletariāta «dzimtas locekļi», kuri šai dzimtā nokļuvuši aiz zināma pārpratuma un iet līdz zināmai robežai kopā ar proletariātu, pa lielākai daļai ļoti nepilnīgi piesavinājuši viņa ideoloģiju.

Nebūdami cieši saistīti asinsradnieciskām saitēm pie darba masām, šie indivīdi nespēj saaugt ar kolektīvu, nespēj raudzīties dzīvē darba šķiras acīm. Labākā gadījumā, tie lūko līdz zināmam mēram pielāgot savu psihi proletariāta «galvas darba» virzienam. Ka tas tā, to mums liecina tās asinis, kuras nemitīgi tiek lietas uz proletariāta kultūras un, starp citu, arī viņa mākslas problēmu arēnas.

Vai darba šķiras ideologs vispār drīkst šķirt proletariātu no viņa kultūras, ideoloģijas un mākslas? Par nožēlošanu, tamlīdzīgi eksperimenti tiek pielaisti, pie kam dažkārt pārāk vulgārā un uzkrītošā formā.

Vēl nesen, cik dīvaini tas arī neizliekas, pat Krievijas strādnieku partijas līderu vairākums izturējās visai skeptiski (noliedzoši) un pat naidīgi pret proletariāta kultūru vispār. Kā jau tiku minējis, Krievijas proletariāts tagad guvis neapšaubāmu uzvaru arī šinī ziņā. To liecina viņa Proletkulti — strādnieku šķiras kultūras laboratorijas. Daudz vājākas sekmes šinī ziņā spējusi pierādīt mazo tautiņu strādniecība, starp citu, arī latviešu proletariāts, sevišķi kas zīmējas uz proletārisko mākslu un viņas pilsoņu tiesību nostiprināšanu tagadējā pārejas laikmetā. Latvijas strādnieku partijas līderiem jautājums par proletārisko kultūru vēl joprojām ir un paliek grāmata ar septiņiem zieģeļiem. Un ja ne atklāts naids, tad dziļš skepticisms dvesmo pretim, ja kāds ieminas vārdu par proletārisko mākslu. Ne bez noslēptas ironijas jums tīri akadēmiski un nopietni tad uzstādīs jautājumu: «Kur tad viņa ir — tā jūsu proletāriskā māksla?» Pāris — trīs bālasinīgu sikšņotāju! Vai tie tās proletāriskās mākslas pamatlicēji?! Kauns pa visu ģīmi! Kauns par tādu mākslu un viņas plāngaldiņu urbējiem! Kāds tur Ceplis, Šalkonis, Astra, Veinis ... tad jau daudz labāk griezties atpakaļ pie Raiņa, Aspazijas, Andreja Upīša ... kamēr proletariāts nekā vērtīga nespēj dot. Šādi skatīties uz proletāriskās kultūras un mākslas problēmu var tikai ļaudis, kurus dzīve situsi ar parasto garīgo aklumu, vakardienas cilvēki, kuri ar kapitālistiskās iekārtas sabrukumu un komunisma nostiprināšanos

vairs nespēj būt proletāriski. Cara žņaugiem valdot, viņi tādi varēja būt. Varēja ražot demokrātiski *«en gros»* un tepat jau tik tikko ne «proletāriski»; varēja gūt laurus un to dzelteno metālu, kam asins smaka ... Pārāk sīksta ir bioloģijas loģika, lai cilvēks, kuram vēl elpa turas pie lūpām, sevi atzītu par mirušu, dzīvei nederīgu.

So bijušo ļaužu aprindās tad arī proletariātam nākas sastapties ar savas kultūras sīvākajiem pretiniekiem. Akls skepticisms un nelabvēlība šeit tomēr nevar gūt panākumus.

Tanī brīdī, kad proletariāts bija nācis pie savas šķiras apziņas, viņš jau bija licis pamatus arī savai kultūrai un mākslai.

Par to, ka jau tagad proletariātam ir skaidri un gaiši izveidota šķiras ideoloģija, neviens marksists, man šķiet, iebildumus netaisīs. Tā būtu pašam sevis pēršana un līdz ar to arī pierādījums mums, ka še darīšana ne ar apzinīgu strādnieku šķiras locekli, bet ar vienu no tik pārāk parastajiem eksemplāriem, par kuriem mēdz sacīt, ka tie «lec, lec un pagaida».

Reiz ja strādnieku šķirai ir sava ideoloģija — viens no kultūras pamatelementiem, kāds iemesls tad būtu izturēties noliedzoši pret šīs kultūras otro sastāvdaļu, kuru apzīmē ar vārdu «māksla».

Te nu mums jājautā, izejot no vēsturiskā materiālisma viedokļa (tiešām neveikli pie šādām ābeces patiesībām šeit uzkavēties): vai tiešām proletariāts, kā šķira, kurš iekaro sev politiskās un ekonomiskās tiesības uz visas zemeslodes, nebūs spējīgs radīt un izveidot arī savu mākslas pasauli? No otras puses ņemot, tikpat brīnišķīgi būtu spriest un paģērēt, lai viņš kā dievmaizīti atnestu mākslu šķirstiņā un noliktu pasaules priekšā: «Še un priecājies — pēc visiem parastās mākslas likumiem radīta un noslīpēta, ja neticat, pārliecinieties — 56 proves.»

Proletariāta māksla aug un veidojas kopā ar šīs mākslas nesēju, un prasīt pēc proletariāta mākslas, kurai piemistu visas tās pozitīvās īpašības, kādas var uzrādīt buržuāziskā un demokrātiskā māksla, ir ne vairāk, ne mazāk kā pilnīga rakstīt un lasīt neprašana, toties jo vairāk, ja šis jautājums nāks no mākslas vēstures pazinēja un pie tam iz paša proletariāta vidus.

Neviens apzinīgs strādnieku šķiras loceklis, kas izpratis viņas ideoloģiju un cilvēces attīstības vēsturi vispār, neprasīs, lai to dievnamu, kas uzceļams 40 gados, dabūtu gatavu trijās dienās. Vai asni sāk parādīties, vai vispār jūtami kādi dīgļi proletāriskās mākslas tīrumā — jautās viņš un vērīgi lūkosies apkārt. Un, saskatījis kaut asnu, izdzirdis kaut vienu skaņu, kura spēj atbalsoties viņa krūtīs, organizēt viņa jūtas un vadīt tās uz noteiktu mērķi, viņš atvieglots uzelpos: pārāk bezgaršīgas un sēnalainas pašreiz šķiet tās druskas, kuras viņam tiek atmestas no kungu galda. Mūsu normatīvajām tieksmēm, bez šaubām, jābūt virzītām

uz vienu punktu — pēc iespējas drīzāk nodot ne tikai buržuāzijas laicīgo, bet arī viņas garīgo mantu skapeli ugunsdrošā arhīvā — literāriskām studijām... Visu bez izņēmuma un sevišķas ekspertīzes... Un ne vairāk.

Pašreiz šo savu vēlēšanos mēs tomēr nevaram vēl piepildīt. Pārāk sīka un nabaga ir mūsu (latviešu) proletāriskā māksla šai pārejas laikmetā, un tas gluži labi saprotams: proletariāts cietu roku piekalis reālās cīņas darbam arī savus māksliniekus. Arī pārāk īss un ērkšķains bijis proletariāta dzīves ceļš, lai no viņa varētu prasīt tik pilnīgus mākslas paraugus, kādus devušas pārējās šķiras gadu simteņos. Un tomēr, kaut arī mums nav vēl izveidotas un izkoptas šķiras mākslas, sīki asniņi, atsevišķi asins pilieni jau mākslas tīrumu svētījuši. Šie asni jāaudzina, jākultivē, jāapstaro ar šķiras mīlestības sauli.

Par nožēlošanu, mēs pie latviešiem sastopam tikai vienu mākslas veidu: racionāli hirurģisko. Mūsu kritizētāji vikingi un konfūziji ar ušņu duramo rokā, kā senāk, cītīgi bradā pa mākslas tīrumu un domājas pastrādājam svētīgu darbu. Ne vienas vienīgas rindas (literatūrā) ar pozitīvu nozīmi pie mūsu jaunākajiem rakstniekiem iecienītie mākslas kritiķi nav turējuši par savu pienākumu uzrādīt.

Tai laikā, kur krievu biedri sakausē mākslas kritiku ar mākslas veidošanas procesu, kopīgi iztirzājot mākslas darbus un ierādot kritikai šai procesā tikai palīga lomu, pie mums kritika pastāv kā atsevišķs institūts, kurā apspriež un lemj aizmuguriski un pie tam pa lielākai daļai proletariātam un viņa mākslai sveši cilvēki. Tīri kā bijušie tautskolu inspektori, kuri, izbraucot uz skolu reviziju, parasti mocīdamies ar nelabu dūšu, zina lietot tikai vienu olekti un vienu mēru, vienu novērtējumu, proti: ar ciparu «1» (jeģiņica).

Pie šīs ne uz ko nedibinātās un ne ar ko neattaisnojamās kritikas taktikas gribu mazliet uzkavēties, kaut arī tikai vispārējos vilcienos.

Tas oriģinālākais un tamlīdz arī savādākais pie mūsu kritiķiem ir un paliek tas, ka viņi nepavisam nav skaidrībā par saviem kritiķa uzdevumiem.

Ar kādu mērauklu? Tādas nav. Kādam nolūkam? Grūti nosacīt. Kā vārdā? Protams, proletariāta — lai viņu glābtu un pasargātu... no proletāriskās kultūras. (Uz pēdējo no šiem jautājumiem tātad mūsu kritiķi spēj «noteikti» atbildēt.)

Galvenais ir un paliek: ne audzināt, bet — «sadot», aizraut dziesmu. Īsti sindikātu un trestu karaļu paņēmieni! Mazliet neglīti un tomēr tik pārāk parasti bijušās sabiedrības «pieklājības» robežās.

Lai pamatotu savas domas, gribu piegriezt vērību sekojošam faktam.

Kaut gan mūsu literāriskai mākslai oficiāli tiek ierādīta vēl vienmēr pabērna vieta un katrs rakstiņš pirms nodrukāšanas tiek izlaists caur stingri demokrātisku «filtru», atklātībā tomēr viens otrs darbiņš parādās. Jādomā, ka viņam, šim dienas gaismu ieraudzījušam darbam, zināma literāriska un mākslas vērtība piemīt. Bet tavu brīnumu! Te jau atkal vīrs ar ušņu duramo klāt, un lieta darīta — kā «āmen» baznīcā. I gailis pakaļ nedziedās. Negribētos ticēt, ka viss tas, kas līdz šim nodrukāts latviešu proletāriskajos izdevumos, būtu tur uzņemts tikai ar vienu nolūku: rādīt atbaidošu piemēru. Par asprātīgu šo paņēmienu saukt nevar. Attaisnojuma vismaz tādai asprātībai nav.

Visvairāk šos mūsu kritiķus kaitina fakts, ja kāds no mūsu jaunajiem māksliniekiem liek manīt, ka viņš vienā vai otrā ziņā pretendē uz proletāriskā mākslinieka vārdu. Tad — uguns pakulās. Kādas tiesības, piemēram, Šalkonim sevi ierindot proletāriskās mākslas darbinieku rindās? Vai tamdēļ, ka viņš raksta jau no 1912. gada un nav nekādas spīdošas sekmes pierādījis ne lielražošanā, ne arī kā «vidusmēru» talants? Tad jau dažam labam savā laikā spējīgam talantam šis gods drīzāk piešķirams — tad jau labāk bez kategorijām. Piespiest zieģeli «demokrātisks» — un lieta spieķos. Būs atkal garantēta iespēja spīdēt katram ar savu talantu un ražošanas spējām kā tādām. Tas daudz izdevīgāk un parocīgāk demokrātiskai mākslinieka dvēselei. Jā, tur šaubu nav. Vienlīdzība, brālība utt. Laiks izbeigt niekošanos! Lai kritizētu, šķiras mākslas kritiķim vajag būt skaidrībā ar sekojošām trim lietām: ko kritizē, kāpēc kritizē, un kāda šīs kritikas olekts.

Es nebūt negribu apgalvot, ka visi tie, kas saka «kungs, kungs», ieies debesu valstībā. Ne viss tas, kas tiek rakstīts proletariāta mākslas vārdā, ir jau tiešām šī vārda cienīgs.

Kur mēraukla? Kas ir proletāriskā māksla? Kas ir proletāriskā māksla un kādas prasības mēs viņai uzstādām šai šķiru cīņas un ekonomiskās dzīves pamatu pārveidošanas laikmetā — par to nākamo reizi.

P. Sviris (Blūmfelds)

«Strēlnieks», 1920, Nr. 1—2, 37.—39. lpp.

DZEJNIEKI UN KRITIĶI

Pagājušā «Strēlnieka» numurā nodrukātās b. P. Svira «Piezīmes par proletārisko mākslu un viņas kritiķiem» ir savā ziņā izrunāšanās par «augstām lietām». Šīs «augstās lietas», kuras aizstāvēt ir uzņēmies Sviris, ir latviešu proletāriskā kultūra un māksla — sevišķi literatūra. Labāk sakot, viņš uzņēmies aizstāvēt pret «demokrātiskās un sīkburžuāziskās» kritikas uzbrukumiem visus tos tagadējos jaunos dzejniekus, kuri vietā un nevietā mīl runāt

latviešu proletariāta vārdā, bet kurus vēl līdz šai baltai dienai latvju proletariāts nav atzinis par savu domu, jūtu un dvēseles pārdzīvojumu izteicējiem. Šādai parādībai Sviris neredz cita iemesla kā vienīgi kritikas ļaunprātību — ka te ir vainojama tā kritika, kura nevis audzina, pamāca, bet kura «aizrauj dziesmu». Pret šādiem kritiķiem ir vispirmām kārtām vērstas Svira piezīmes.

Bet tomēr — ne tikai pret tiem. Viņš redz arī citus iemeslus, kas kavē un bremzē proletāriskās mākslas uzplaukšanu un attīstību.

Par to, ka krievu biedri ir jau stājušies pie savas kultūras un mākslas radīšanas, nav tiešām nekas ko iebilst. Tāpat arī tas, ka šai laukā stāv priekšā «vēl niknāka cīņa nekā kaujaslaukā, kuru izšķirt var tikai nākotne», ir visai saprotams. Bez šaubām, proletariātam nāksies nokratīt no saviem kamiešiem tos garīgos žņaugus, kurus viņam pašam uzlicis iepriekšējais vēsturiskais attīstības posms. Te Sviris norāda, ka šajā ziņā varot notikt «plaisa», ko ienes un padziļina tie proletariāta «dzimtas locekļi, kuri šai dzimtā nokļuvuši aiz pārpratumiem» utt. un «kuri nav saistīti asinsradnieciskām saitēm ar darba masām, nespēj saaugt ar kolektīvu, bet pielāgo savu psihi proletariāta «galvas darbam»».

Bet kas ir tie, kas, pēc Svira domām, piesmērējušies proletariātam kā «dzimtas locekļi»?

Uz to tiek noteikti atbildēts, ka, «cik dīvaini tas arī neizliekas, pat Krievijas strādnieku partijas līderu vairākums izturējās naidīgi pret proletārisko kultūru vispār (!?)». Šis apgalvojums, cik pārdrošs viņš arī nebūtu, cik uzkrītošs arī neizklausītos, nav vairs nekas cits kā apgalvojums, frāze bez kaut kāda pamata un motivējuma. Ja Sviris ir iedomājies proletāriskās kultūras noliegšanu no partijas līderu puses pastāvam iekš tam, ka daži no tiem izsacījās pret Proletkultiem kā vienīgiem un īstiem proletāriskās kultūras radītājiem, tad tā ir aklība, ja ne pat zināma demagoģija. «Partijas līderi» izsacījās, ka Proletkulti nav vieni spējīgi radīt proletārisko kultūru aiz tā iemesla, ka paši proletkultieši vēl mācāmi un audzējami, lai tie paši saprastu, kas ir proletāriskā kultūra, kādai ir jābūt strādniecības kultūrai un kā tā radāma. Bez tam, ka proletāriskā kultūra un māksla radīsies, visam proletariātam uz augstāka garīgā stāvokļa paceļoties. Lai gan Sviris saka, ka Proletkulti esot uzvarējuši, tad tā ir tāda uzvara, kas līdz šim vēl nekādus kaut cik redzamus rezultātus nav sniegusi.

Bet atstāsim krievu strādniecību un pāriesim pie latvju proletariāta.

Kas pie mums bremzē šīs kultūras rašanos un attīstību?

Sviris saka: «Latviešu strādnieku partijas līderiem jautājums par proletārisko kultūru vēl joprojām ir un paliek grāmata ar sep-

tiņiem zieģeliem. Un ja ne atklāts naids, tad dziļš skepticisms dvesmo pretim, ja kāds ierunājas par proletārisko mākslu.»

Tātad arī latviešu strādnieku «partijas līderi» ir vainīgi pie tā, ka latvju proletariātam nav savas kultūras un mākslas. Atliek tikai pabrīnīties: kāpēc latviešu proletariāts neuzstājas pret tiem saviem līderiem, kuri neļauj tam atsvabināties no garīgās verdzības? Un kāpēc tas neaizstāv savu kultūru un mākslu? Par to arī Sviris nesaka ne vārda, bet tikai apgalvo, ka «visi tie ir vakardienas cilvēki, kas sisti ar garīgu aklumu un kas, kapitālismam sabrūkot un komunismam nostiprinoties, nespēj būt proletāriski. Šo bijušo ļaužu aprindās proletariātam nākas sastapties ar savas kultūras sīvajiem pretiniekiem.»

Pietiks.

Pietiks visi šie citāti, visi šie tukšie spriedelējumi par «augstām lietām». Latviešu apzinīgais proletariāts, bez šaubām, izšķirs, kas acumirkli atrodas Antiņa lomā: vai viņš vai «partijas līderi», vai arī visi tie, kas to tā saka.

Pēc visa tā ir jāteic daži vārdi arī par to, par ko grib runāt Sviris: par jauno dzejnieku aizķerto «pašlepnumu».

Latviešu jaunāko dzejnieku dzejas vēl nebūt nav latvju proletāriskā kultūra, ne arī mākslas bauslība un pravieši, kas pielūdzami un godā ceļami, kā to iedomājas Sviris. Latviešu proletāriskās mākslas kritikas mums vēl nav. Tas tiešām tā. Ir parādījies viens otrs rakstiņš, kuram ir tikai gadījuma raksturs, par jaunāko rakstniecību. Bet tāpat arī kā mums vēl nav kritikas, mums nav vēl paša galvenā — proletāriskās mākslas. Gluži tāpat kā kritikā no viena otra piesmērējušos «dzimtas locekļa» ir parādījies pa atsevišķam rakstiņam, tāpat pašā literatūrā ir parādījies viens otrs dzejolītis, kas, lai gan priekš proletariāta labi domāts, tomēr no strādnieka spalvas tas vēl nav uzrakstīts un strādnieka dvēselē tas nav dzimis.

Tas ir skaidrs. Un, ja vien mūsu jaunā dzejnieku audze atmestu nost to «muļķīgo lepnumu», kā vecais Šnirmanis «Ogļraktuvēs» saka, tad arī tie to saprastu. Runāt par šiem dzejniekiem — par Cepli, Astru, Mildu Vintiņ u. c. — kā par latviešu proletariāta dzejniekiem vēl pagaidām nevar. Lai mani atvaino, bet es šo godu viņiem pierakstīt nevaru. Tā būtu noziedzība. Pārāk naiva ir tā viņu iedomība, ka viņi ir jau tie, kas liek pamatus proletāriskai mākslas ēkai, uz kā pacelties visam turpmākam.

No kurienes viņi ir nākuši?

Vai no fabrikām un arkliem, par ko viņi mīl dziedāt?

Nē, no turienes viņi nenāk. Fabrikas viņi redzējuši tikai, garām ejot, un arklus skatījuši kalpa vīru rokās.

Tātad ne vairāk, ne mazāk viņi vārda pilnā nozīmē ir tie

«dzimtas locekļi», kas ne vien savu psihi, bet arī dzejas kokli ir pieskaņojuši proletariāta lielai atsvabināšanās cīņai, kas ... «lec, lec un pagaida» — jo viņi tiešām ir līdz šim rakstījuši tikai par to, ko proletariāts jau pārdzīvojis un izjutis.

Ja piemēra dēļ ņemam kaut ievērojamākos šīs «proletāriskās» mākslas priekšstāvjus, tad redzam, ka, cik skaidra arī nebūtu viņu ideoloģija, viņu psihe nebūt nav un nevar būt tīra no tiem «demokrātisma sārņiem», no kuriem viņi sākuši attīrīties tikai pēc komunistiskās revolūcijas.

Šalkonis dzejo jau vairākus gadus. Viņš dzied par lielpilsētu, par pāļu sitējiem upes malā, kuri «Dubinušku» dzied, par fabrikām, kur smagais veseris kland, kur plēšas smagi elš, kur kalēji dzelzi liec utt. Bet tas viss ir tikai platoniska mīla uz strādniecību. Starp Šalkoņa psihi un proletariāta psihi pastāv milzu plaisa, kura neizzudīs ar to, ja apgalvos, ka Šalkoņa dzeja ir proletariāta dzeja. To pašu mērauklu, ko Sviris lieto pie kritiķiem, var lietot arī pie dzejniekiem: Šalkonis nekad nav bijis asinsradniecībā saistīts ar proletariātu.

Al. Ceplis vēl jauns iesācējs, uz kuru tiek liktas zināmas cerības, ka no viņa iznāks dzejnieks. To, protams, rādīs nākotne. Bet tagad: vai kaut viena viņa izjūta, psiholoģiski ņemot, ko viņš demonstrē savā dzejā, ir arī patiesa attiecībā pret proletariāta psihi? Lasot viņa dzejas, mēs redzam tēraudu, dzelzi un svinu, ēzes, krāsnis un laktas, vīles, āmurus un cirvjus — bet dvēsele paliek tukša. Bet taisni tās dzejas, kurās Ceplis nav gribējis par visu vari būt «proletārisks», ir vislabākās, un tām proletariāts nebūt nepaies vienaldzīgi garām, kā pārejas laika dzejai. Turpretī visādi dzejiskas izjūtas «erzaci» nav proletāriska dzeja, un ar to nevienu neapmānīs.

Nu, bet citi pārējie jaunie dzejnieki? Arī tie ir tikai «dzimtas locekļi», kas šādi vai citādi ir nākuši no progresīvās demokrātijas, un viņu «tīrā» proletāriskā psihe ir apšaubāma. «Iepriekšējais vēsturiskās attīstības posms» ir arī viņu dvēselēm uzspiedis savu zīmogu. Tāpat kā viņu toreizējā dzeja vēl nebija proletariāta dzeja, tāpat arī viņu tagadējā dzeja nav proletariāta dzeja.

Tālāk Sviris norāda, ka «krievu biedri sakausējot mākslas kritiku ar mākslas veidošanas procesu, kopīgi iztirzājot mākslas darbus un norādot kritikai šinī procesā tikai palīga lomu. Turpretī pie mums kritika pastāv kā atsevišķs institūts.» Par šādu parādību pie krievu biedriem var tikai priecāties. Turpretī šāda saprašanās starp latv. «proletāriskiem» dzejniekiem un «proletāriskiem» kritiķiem nebūs panākama tik ilgi, kamēr pirmējie neatmetīs to naivo iepūtību par savas dzejas «tīro» proletāriskumu un nenokāps no savas iedomības «fabriku skursteņiem» un otrējie nenoliks nost

šo «ušņu duramo». Taisni no krievu biedriem pirmajiem vajadzētu ņemt priekšzīmi. Krievu biedri savās studijās klausās Valeriju Brjusovu, Andreju Beliju, Aleksandru Bloku un citus «buržujiskus» dzejniekus. Krievu biedri tos pielaiž savos Proletkultos un klausās viņu lekcijās, ne tāpēc, lai tos pienācīgi izāzētu, bet lai paši mācītos un lai no iegūtām zināšanām, pārkausējot tās sevī, rastu to īpatnējo garīgo spēku, bez kura nav domājama proletariāta māksla un kultūra — sevišķi proletariāta literatūra.

Pie mums tas vēl tālu. Mūsu jaunais dzejnieks noteikti un ar zināmu ironiju pasacīs: priekš kam man viņu buržujiskās gudrības?!

Bet ar bramanīgu sišanu pie krūtīm it nekas nav panākams. Tā ir komēdija, farss. Ja proletariāts to visu cieš, tad tas vēl nebūt nenozīmē, ka viņš nevarētu reiz arī «izsvilpt».

Beidzot — Sviris taisa pārmetumu, ka ikviens literārisks rakstiņš pirms nodrukāšanas tiekot laists caur stingri «demokrātisku» filtru. Te tiešām Svirim jānorāda, ka visu to, ko mūsu jaunie dzejnieki uzraksta, vēl nevar drukāt. Ne tikai tāpēc, ka viņi kļūdītos pareizrakstībā, kas būtu tas mazākais, bet tāpēc, ka viņi kļūdās ritmā, stilā, tehnikā utt. Uz to man, protams, iebildīs, ka tā ir «demokrātiska» prasība, buržuāzisks aizspriedums un pie proletāriskas dzejas šāda mēraukla nav lietojama. To prasa arī Sviris, bet maz ticams, vai šī prasība jelkad tiks izpildīta — arī nākotnē — pat gadījumā, ja arī tiktu pieteikts «streiks». Ar to, ka vienā otrā periodiskā izdevumā tiek nodrukāts pa dzejolītim, tad tas nebūt nav nekāds «atbaidošs piemērs». Vienīgais nolūks ir rādīt, ko sasnieguši un kas gaidāms no mūsu jaunajiem dzejniekiem. Bīstama tur nekā nav. Sevišķi proletariātam no šiem dzejolīšiem nav jābēg. Viņš tikai izlasa tos. Un, ja kāds pantiņš spēj saistīt viņa uzmanību, tad tas runā dzejniekam tikai par labu.

Proletariāta dzejnieks būs tas, kura dvēselei šalkos cauri visa kolektīva spēks, cīņa, sāpes, mīla, naids un prieks, un tas, kurš izteiks patiesi un neviltoti to, «kas neizteikts ikkatra krūtis dus . . .».

Ed. Š[illers]

«Strēlnieks», 1920, Nr. 3—4, 71.—73. lpp.

«SARKANIE PAVEDIENI» I

Latviešu strādnieku rakstnieku savienības dzeju krājums. Pēterpilī. Pēterpils Proletkultu Literāriskās nodaļas apgādiens, 1919. 104 lpp. Maksā 22 rub.

Pārlapojot šo jauniznākušo dzeju krājumu no viena gala līdz otram, mēs viņā neatrodam to, ko meklējam. Galvenais, viņā atrodams nav tas, kas piedotu šim krājumam īstas latviešu prole-

tāriskās dzejas nozīmi, īpatnību un vērtību. Izņemot «redakcijas kolēģijas» frāžaino priekšvārdu, ka «mūsu dzīve — cīņa», ka «mūsu dziesmas — cīņas un darba dziesmas» un ka «mēs kopā ar jums, biedri, uz barikādēm, frontēs, fabrikās, pie arkliem», viss pārējais jau sen — gadiem atpakaļ — dzirdēts un lasīts. Viss krājums sastādīts no tādām dzejām, kas jau savā laikā drukātas pa avīžu literāriskiem pielikumiem un dažādiem periodiskiem un neperiodiskiem izdevumiem — ne vien pa revolūcijas laiku, bet gadus 6—7 atpakaļ. Piemēram, no Šalkoņa, Astras, Aug. Brūklenāja, P. Veiņa u. c. ievietoti tādi darbi, kas nodrukāti «Jaunā Dienas Lapā» un Ventspils «Jaunā Avīzē». Turpretī arī no jaunākajiem — imperiālistiskā kara un revolūcijas laikā radušajamies dzejniekiem krājumā iekļuvis tikai tas, kas jau citos izdevumos kādreiz drukāts.

Tātad jaunizdotais krājums nav nekas cits kā vienīgi jau drukātu dzeju sakopojums zem viena kopēja virsraksta. Jeb, pareizāk sakot, deviņu autoru «kopotu rakstu» krājums. Kā tāds tas būtu arī aplūkojams.

Tomēr krājuma sastādītāji pretendē uz pavisam kaut ko citu. Jau uz pašas pirmās lappuses mēs redzam, ka krājums sastādīts no «Latviešu strādnieku rakstnieku savienības» un ka to izdevusi Pēterpils Proletkulta Literāriskā nodaļa. Bet redakcija savā «priekšvārdā» gaiši un skaidri pasaka, ka krājums domāts kā latviešu strādnieciskās dzejas «sarkanie pavedieni». Tas ziņāmā mērā krājumam piedod pavisam citu nokrāsu. Gribot negribot pie viņa nākas drusku tuvāk pakavēties, vai vienīgi tāpēc, lai sacītu, ka tas viss, kas proletariāta vārdā tiek darīts, nav vēl proletārisks un nevar tikt no proletariāta atzīts.

Kas latviešu strādniecības dzejai kopējs ar šo krājumu, ar visiem tiem Šalkoņa, Brūklenāja, Cepļa un pārējo autoru pantiem? Uz šo jautājumu var noteikti atbildēt, ka itin nekas, — strādniecība, tāpat kā gadus atpakaļ, gājusi pāri visiem Šalkoņiem, Veiņa un Astras pantiem. Viņa arī tagad iet pāri visiem Cepļa un Priednieka ražojumiem. Lai arī kā viņi necenstos sevi reklamēt par «īstajiem strādniecības dziesminiekiem», tomēr strādniecību viņi nespēj un nespēj aizraut sev līdzi un piespiest uzklausīt kaut jel vienu dzejas pantiņu. Viņu dziesmas skaņas paiet strādniecības ausīm garām — un nesasilda darbā un cīņā iztvīkušās dvēseles. Tas arī pilnīgi saprotams. Saprotams tāpēc, ka visi strādnieciskās dzejas autori spēj rakstīt vienīgi skaļās frāzēs par darbu un fabriku, par tēraudu un liesmojošām ēzēm, paši stāvēdami tālu no šās dzīves un no visa tā neko neizjutuši. Gatavodami šādā kārtā savu «proletārisko» «dzeju», viņi mūžam paliks sveši un nepazīti strādniecības masām.

Arī «Sarkano pavedienu» pirmajam negludajam kamoliņam sagaidāms šāds neizbēgams liktenis. Viņš paliks aizmirsts no strād-

niecības un uzglabās tikai savu bibliogrāfisko nozīmi, kas priekš īstu dzeju krājuma būtu tomēr daudz par maz.

«Nē, mēs neesam nespēcīgi — mēs jauni, droši un bezbēdīgi kā pavasara vējš!» raksta redakcija «Sarkano pavedienu» priekšvārdā. Arī tas nav cits nekas kā tikai iepūtīga balmutība. Darbi rāda, ka sešu un pat vairāk gadu laikā ne Šalkonis, ne Veinis, ne Astra nav paspējuši pacelties līdzās šim iedomātam pavasara vējam, ne arī izķepuroties no diletantisma autiņiem. Kādi tie bijuši 1912. un 1913. gadā, tādi tie vēl tagad. Viņu revolucionārā frāžu dzeja kā purvā iestidzis vezums nekustas ne no vietas. Abi pēdējie revolūcijas gadi vēl jo vairāk to apstiprina. Un jaunā dzejnieku paaudze, braukdama pakaļ pa vecā vezuma pēdām, nokļuvusi tai pašā purvā, no kura diezin vai pat pavasara vējš tos spēs iznest ārā uz tā «ilgu zemes kalna, kur zilas tērauda rozes zied, kur granīts darba himnas dzied . . .».

Proletāriskās vīģes lapas nespēj aizsegt diletanstisku kailumu.

«Sarkano pavedienu» rediģēšanu «Strādnieku rakstnieku savienība» uzticējusi Ceplim, Veinim un Priedniekam. No kādiem principiem un kritērijas šī redakcija likusies vadīties pie krājuma sastādīšanas, nav nosakāms, un jādomā, arī pati redakcija to nezina.

Ar ko izskaidrojama Aug. Brūklenāja sen drukāto dzeju ievietošana krājumā?

Maz ticams, vai minētais «proletariāta» dzejnieks reģistrējies kā biedrs komunistiskajā rakstnieku savienībā, jo pēdējam, kā maziniekam, tur nebūtu visai patīkams stāvoklis. Tomēr redakcija atradusi par vajadzīgu viņa dzejas ievietot «Sarkanos pavedienos».

Ja turpretī redakcija ir gribējusi dot latviešu strādniecības dzejas vispārēju atspoguļojumu, tad jānorāda, ka strādnieciskā dzeja latviešu literatūrā nav sākusies ar Šalkoni un Sviri 1912. gadā, bet gan daudz agrāk. Un ka arī vēlākā laikā latviešu literatūrā parādījušies tādi «strādniecības dzejnieki» kā A. Švābe, J. Kārkliņš u. d. c. Arī tiem «Sarkanos pavedienos» bija tādā gadījumā jāierāda pienācīga vieta.

Beidzot vēl jāatzīmē, ka krājuma beigās redakcija dod «drukas kļūdu» izlabojumu, kādas «aiz pārprātuma neizlabota «černovika» manuskripta nodošanas dēļ tipogrāfijā» iekļuvušas «Sarkano pavedienu» priekšvārdā. Tās, protams, nav «drukas kļūdas», bet gan ortogrāfijas un stila kļūdas, un ar viņu atsaukšanu redakcija sevi tikai izpērk. Bez šaubām, priekšvārdu taču bija uzrakstījis kāds no redakcijas locekļiem!

Krājums izdots samērā diezgan glīti, ar mākslinieka Vidberga zīmētu vāku.

J. S.

«Strēlnieks», 1919, Nr. 4/5.

PROLETĀRISKĀS RAKSTNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS GAITA

Nabadzīga un bāla ir mūsu proletāriskā rakstniecība. Starp visu mūsu proletāriskās literatūras ražu meklējot, nevar atrast darbu, kas spilgti izceltos starp citiem šīs mākslas nozares ražojumiem un liecinātu par autora ievērojamu talantu vai ģēniju. Tāpat grūti atrast atsevišķus darbus, kur reizē ar satura dziļumu un bagātību būtu arī attiecīga forma. Formas ziņā mūsu proletāriskā literatūrā vesels mistrs — viens no jaunajiem dzejniekiem akli iet skolā pie «lielā futūrista» Majakovska, otrs — pie imažinistiem, trešais — pie Baļmonta, Severjaņina un Bloka, ceturtais, tiesa, mazākums, pie lieliem dzejas meistariem — Puškina, Ļermontova un citiem klasiķiem. Gandrīz neviens no mūsu proletāriskiem dzejniekiem nav pilnīgi atsvabinājies no svešiem iespaidiem, un tālab mūsu proletāriskā rakstniecībā tik maz īpatnēju, oriģinālu darbu, kas saistītu pie tiem ilgāk — sajūsmināties, baudīt un apbrīnot! Gandrīz vai visa dzejnieku plejāde vēl arvien jaunu vīnu mēģina liet vecos traukos, jo jaunus traukus iztaisīt nav vēl izdevies. Viens otrs mēģinājums šinī ziņā ir palicis tikai mēģinājums un gandrīz vairāk nekas.

Lielākā tiesa no visiem mūsu proletāriskās rakstniecības darbiem ir pilni organizējošā kaujas elementa, kas gan labi noder kā papildinājums tekošā momenta mītiņu runai, bet kas arī tūliņ izzūd no mūsu atmiņas, neatstājot tanī ne mazāko iespaidu. Ar īstiem mākslas darbiem tas gan nekad nenotiek. Tikai viena maza daļiņa no mūsu proletāriskās rakstniecības ražas ir mākslas darbi — tiklab pēc sava satura un formas, un tie ir pamatakmeņi mūsu rakstniecībā. Kā šo darbu autorus var minēt Gastevu, Kirilovu, Bezsaļko, Aleksandrovski un varbūt vēl pāris vārdu.

Vispār liela tukšuma iespaidu atstāj mūsu proletāriskās rakstniecības apcirkņi, un tas vienam otram ar ironiju liek nosmīnēt, ka mēs vispār jau runājam par proletāriskās literatūras ražu kā tādu. Tak tas ir pilnīgi aplam.

Proletāriskā rakstniecība kā tāda mums jau ir, to nevar vairs noliegt neviens skeptiķis. Un tiem, kas mūsu proletāriskā rakstniecībā jau prasa pēc lieliem talantiem un ģēnijiem, mēs mierīgi varam ievaicāties: no kura laika mākslinieki-ģēniji no gaisa krīt?

Darbs dara meistaru. Darbs dara mākslinieku, jo darbs ir tas, kas izkopj katra iegūtās vai iedzimtās spējas un dāvanas. Bet cik ilga ir bijusi mūsu proletāriskiem dzejniekiem iespēja nodoties šim sava talanta izkopšanas darbam? Trīs gadi? Trīs dienas varbūt. Proletāriskais dzejnieks tāpat visu laiku bija cīņās gan ārējās frontēs pret ienaidnieku, gan fabrikās, zavodos vai padomju iestādēs, kur tas strādāja caurām naktīm to darbu, ko acumirklī

no viņa prasīja lielais revolūcijas laiks, un tikai atsevišķus nozagtus mirkļus tas varēja ziedot jaunradīšanai. Tikai atsevišķos brīžos pēc nervozā, nogurdinošā darba tam radās un, es uzsveru, tikai tā vēl tagad rodas iespēja izliet savus pārdzīvojumus uz papīra lielākā steigā, kā mazus uzmetumus, mazas skices ... Nodziļināties savā jaunradīšanas darbā, studēt un pētīt pagātnes mākslu ar viņas apbrīnojamo tehniku un dziļo saturu proletariātam nav vēl radusies itin nekāda iespēja.

Ja mūsu proletāriskie rakstnieki visus šos trijus gadus būtu nostādīti tādos apstākļos, ka viņi, netraucēti no saimnieciskām rūpēm, brīvi varētu nodoties tikai jaunradīšanas darbam un pie tam mācīties literatūras tehniskās zināšanas un studēt vecās literatūras bagātības, arī tad mēs vēl nevarētu prasīt, lai no viņu vidus jau izceltos lieli mākslinieki. Nav vēl bijis neviena ģēnija, kas bez rūpīgas ilggadīgas studēšanas par tādu būtu kļuvis. Vai tas būtu gleznotājs, dziedātājs vai komponists — katram no viņiem ir nepieciešami ilgi, rūpīga darba pilni gadi, lai, iegūstot nepieciešamās tehniskās zināšanas, tas varētu izcelt visas sava talanta bagātības. Un kā gan pēkšņi lai tādus mēs prasītu no mūsu proletāriskiem dzejniekiem, no kuriem viens otrs varbūt tikai spalvu pārvaldīt ir iemācījies. Buržuāzijas kultūra ir gadu simteņu veca, bet cik ģēniju vai lielu talantu tā saskaita savā rakstniecībā? Buržuāzijas šķiras māksliniekiem mākslas templu vārti bija plaši atvērti no bērnības dienām, un nekādas materiālas rūpes tos nenospieda un nekavēja pilnīgi atdoties sava talanta izkopšanai un izveidošanai. Bet tādi mākslinieki kā M. Gorkijs, Andrejevs, Veresajevs u. c., nemaz nerunājot par Puškinu, Ļermontovu, Tolstoju, Turgeņevu utt., varēja zināmā laikā brīvi nodoties savam jaunradīšanas darbam, brīvi no materiālām rūpēm. Un pie tam savus labākos darbus tie ir radījuši nevis tad, kad apstākļi bija spaidoši un grūti, bet gan tad, kad varēja netraucēti nodoties savam darbam.

Tātad viena no svarīgākām prasībām, kas nepieciešama, lai proletāriskā māksla varētu attīstīties un izveidoties, ir — proletārisko mākslinieku nostādīšana tādos apstākļos, kur tie atrodas ārpus rūpēm par dienišķo maizi. Tikai tad, kad proletāriskais dzejnieks brīvi varēs atdoties jaunradīšanai, kad viņš gūs iespēju netraucēti nodoties rakstniecības studijai, tas radīs un mēs varēsim prasīt, lai tas rada paliekamas vērtības.

Pilnīgi pareizi raksta Kijs kādā rakstā par proletārisko jaunradīšanu, ka, «jo vairāk būs nelabvēlīgu apstākļu, jo lēnāk augs proletāriskā rakstniecība». Bet proletāriskai rakstniecībai vajag būt pārdzīvojamā revolūcijas laikmeta atspulgai, proletariāta ideju, centienu un domu izteicējai, viņa dvēselei. Līdz šim tas tā nav bijis. Proletāriskie dzejnieki (es te, zināms, nerunāju par sīkbirģeliskiem «proletārisku» pantu kalējiem, futūristiem, imažinistu

bandu utt.) līdz šim to nespēja sniegt, jo šis uzdevums stāvēja beidzamajā vietā. Pirmajā vietā bija pati cīņa, revolūcijas ieguvumu nostiprināšanas darbs. Tagad tomēr apstākļi ir daudz labvēlīgāki un mūsu pienākums ir tos proletāriskos dzejniekus, kuri jau ir sevi pierādījuši par spējīgiem kaut ko paliekamu radīt tādā vai citādā jaunradīšanas nozarē, nostādīt tādos pat apstākļos uzturas ziņā kā smagākā fiziskā darba strādnieki, līdz ar to tos atsvabināt no darba padomju iestādēs, Sarkanarmijā u. c. Ar vārdu sakot, proletāriskie dzejnieki ir jāatsvabina no citiem darbiem, ka viņi tieši var nodoties rakstniecības darbam. Praktiski šo jautājumu atrisināt un nokārtot ir neatliekams Proletārisko dzejnieku savienības viens no vistuvākiem uzdevumiem. Tāpat plaši atvērtām jātop ir visu mākslas templu durvīm priekš katra, kurš parāda zināmas spējas mākslas laukā. Mūsu iesācējiem proletāriskiem dzejniekiem nepieciešama speciāla un vispārīga izglītība. Te nevarēs apmierināties tikai ar literāriskām studijām un attiecīgiem kursiem vien; te liela nepieciešamība ir pēc Literatūras akadēmijas, par kuru beidzamā laikā, kaut arī nedroši, jau domā Tautas izglītības komisariāta aprindās.

Katrs nopietnāks un lielāks darbs prasa, lai autors to ilgāku laiku nēsātu sevī, gan dziļi pārdomājot un izjūtot, gan krājot materiālus un tos pārkausējot savā mākslinieka dvēselē. Tas tikai pastrīpo prasību pēc proletārisko dzejnieku pilnīgas atsvabināšanas no citiem pienākumiem, kā vien jaunradīšanas darba.

«Proletāriskai literatūrai vajag stiprināties, tak netikt pulgotai, ne sastingt uz vienas vietas — literātiem vajag tikt nostādītiem apstākļos, kur vismazāk materiālu, bet visvairāk garīgu rūpju,» saka Kijs, un to var tikai pastrīpot.

Ne tālab mums nav vēl proletāriskās rakstniecības, ka proletariāts nebūtu spējīgs tādu radīt. Proletariāts ir spējīgs radīt savu kultūru, to tagad vairs neviens skeptiķis, ne proletariāta ienaidnieks noliegt nevar. Bet paši pārdzīvojamie apstākļi ir vēl pilni dažādu šķēršļu, kas kavē attīstīties šim lielajam jaunradīšanas darbam. Novēršot šos šķēršļus, kas še tika norādīti, mēs patiešām varēsim gaidīt daudz daudz vairāk no mūsu proletāriskās rakstniecības, tak tomēr ne ģēniju darbus. Tos gaidīt vēl par agru. Tādiem attīstīties vēl tikai radīsies iespēja no mūsu darba jaunatnes, kas patiešām izvirzīs no sava vidus īstus proletariāta māksliniekus, kuri pilnīgi pieder jaunajam laikam. Kas ir strādājuši, mācījušies un izveidojušies sociālisma laikmeta apstākļos un atmosfērā, pie kuru kājām vairs nebūs vecās kapitālisma pasaules putekļi un traipi. Tie izteiks jaunā laika verdošās domas, centienus un idejas.

Mūsu tagadējā paaudze un tās vidū arī tagadējie rakstnieki ar vienu kāju vēl ir uz vecās zemes. Vēl nav izdevies — un diez vai tas maz ir iespējams — galīgi saraut visas neskaitāmo sīko

stīdziņu saites ar veco pasauli un nokratīt no sevis visus vecās dzīves puteklļus un puteklīšus.

Tak pārdzīvojamais lielais laiks atstāj dziļu iespaidu uz katru mākslinieku, un tas nevar neizskanēt rakstniecībā kā jaunā laika atbalss un šalciens. Tas jau arī ir jūtams mūsu proletāriskās rakstniecības pirmajos mēģinājumos. To arī izteic pa daļai mūsu tagadējie proletāriskie (zināms, ne dažādi inteliģenti, kuri pieslienas proletariātam, kā «pantu kalēji») dzejnieki. Un šie viņu radītie darbi mums būs kā pamats proletariāta rakstniecībai viņas ziedu laikā, kā mēs to arī nesauktu — par sociālistisku, komunistisku vai citādi.

Veicināt proletāriskās rakstniecības attīstību un uzplaukšanu ir mūsu neatliekams šīsdienas uzdevums. To prasa lielais jaunais laiks.

J. Eiduks

«Komunists», Petrogradā, 1920, Nr. 249 un 250, 5., 6. XI.

PAR KULTŪRAS DARBĪBU MASKAVĀ

Līdzko atskanēja atsvabināšanas sauciens pār Latviju, vietējie latvieši pārdzīvoja sevišķu drudzi: viena doma pārvaldīja tikai viņu galvas, kā ātrāk atsvabināties no savas darba vietas un pārcelties uz Rīgu jeb citām vietām Latvijā. Ja nebūtu no partijas puses izstrādāto instrukciju par izbraukšanu uz Latviju, tad nezin vai arī kāds partijas biedrs — latvietis te, Maskavā, vēl būtu atrodams. Pēc balto sekmēm Kurzemes un ziemeļu frontēs šī slimība laikam bija pārgājusi un bija nomanāms pat atplūdums. Tomēr lielākais vairums partijas aktīvo biedru pārgāja uz Latviju.

Sekas no visa tā bija tās, ka te, Maskavā, uz vietas nomanāms pagurums gan partijā, gan kulturālā darbībā latviešu strādniecības starpā.

Par partijas darbību sekcijās bieži vien dabūjam lasīt partijas presē. Par mūsu kulturālo darbību, no pagājušā rudeņa sākot, ne no oficiālas, ne arī neoficiālas puses nedzirdam ne vārdiņa. Tiesa gan, ir parādījies viens gabals no R. Klepera — «Par darba skolu», bet tas drīzāk ir uzskatāms par teorētisku rakstu, bet ne par kādu nebūt darbības atreferējumu jeb pārskatu — lai gan pēc viņa raksta vietējās skolotāju aprindās bija nomanāms mazs uztraukums, sevišķi, kas attiecas uz to vietu rakstā, kur iet runa par skolotāju sastāvu — «jaunkundzītes, kas nav izgājušas pie vīra».

Vispirms apstāsimies pie skolām: Maskavā pastāv un darbojas pašlaik 7 pirmās un 1 otrās pakāpes skola. Skolu apmeklē 500—600 bērnu. Skolotāju sastāvs sekojošs: 25 pirmās pakāpes

skolotāji (8 skolotāji un 17 skolotājas) un 11 otrās pakāpes skolotāji. No pirmās pakāpes skolotājiem partijas biedri 2 un no otrās pakāpes neviena. — Jau no šī sastāva mēs varam spriest, kā un kādā garā tiek audzināta mūsu jaunatne. Un mēs visi līdz šai baltai dienai esam tai pārliecībā, ka mazinieki un vēl «labākie» par tiem no mūsu bērniem izaudzinās komunistus — jaunus cīnītājus par strādniecības lietu.

Darba skolas princips daudzmaz tiek izvests vienā skolā. Pārējās, lai gan vārda pēc skaitās par pirmās pakāpes darba skolām, no darba skolām vēl stāv ļoti tālu. Stundas sadala pa 30 vai 40 minūtēm, pēc zvana, kaut vai uz pusvārda — skolotājs pa durvīm laukā. Skolu padomes pilnā sastāvā ir tikai trīs skolās: Blagužas, Raiņa un Imanta. Pārējās skolās skolu padomes sastādās tikai no skolēnu, skolotāju priekšstāvjiem; sabiedrības priekšstāvju tur nemaz nav. Pareizi noorganizēta skolu padome ir tikai vienā skolā; notiek katru nedēļu kārtīgas padomju sēdes un visu bērnu pilnas sapulces. Pārējās skolās padomes sanāk ļoti reti. — Galvenie jautājumi padomju sēdēs ir šādi: skolas iekšējā dzīve un darbība.

Galvenais iespaids uz visu skolas dzīvi ir audzinātājiem. Ko tie grib, to tie arī izved. Bērnu priekšstāvji viņiem ļoti labi noder par dekorāciju.

Par otrās pakāpes skolu jāsaka sekojošais. Viss te norit vēl Ata Ķeniņa garā. Dejošana nostādīta pirmajā vietā.

Neskatoties uz to, ka mūsu audzinātāji atrodas tikpat kā cālīši zem vistas spārniem, viens pakaļ otram tie aizvācas uz Latviju, lai tur iepazīstinātu «nemākuļus Latvijas skolmeistarus» ar darba skolas principiem teorijā un praksē. Stāsta, ka Eferta un Vecgaiļa vadītā Izglītības nodaļa viņus uzņemot ar atplestām rokām. Mēs gan, maskavieši, pēc viņiem neraudam. Drīzāk mūsu vadošās iestādes stāsies pie viņu apmainīšanas ar audzinātājiem no strādniecības vidus, kaut arī bez diplomiem.

Tālāk drusku pakavēsimies pie Maskavas Latviešu strādnieku teātra. — Pati Strādnieku teātra Izpildu komiteja savā pēdējā sēdē konstatē, ka tā kā līdz šim teātris uz priekšu nevar darboties un visdrīzākā laikā jālikvidē. Tādu pašu lēmumu pieņem bez debatēm arī Maskavas Apvienoto grupu Izpildu komiteja. Jautājums visiem ir skaidrs, tāda teātra latviešu proletariātam Maskavā nav vajadzīgs. Uz viņu liktās cerības viņš nav attaisnojis. Aktieri nav cilvēki no pašas strādniecības vidus; sveša tiem ir strādniecības tagadējā cīņa. Tāpēc arī tiem nav iespējams dot iekšķīgi noskaņotus tēlojumus, kas varētu apmierināt strādniecības masas. Tāpēc arī ir izskaidrojams tas, ka maz, ļoti maz ir apmeklētāju. Gan morāliski, gan materiāli spiestai teātra Izpildu komitejai bija jāiznes lēmums par viņas likvidēšanu.

Skolas un teātris ir tās iestādes, ap ko grozās kulturālā darbība. Pie tam šis darbības kurss nebūt netiek vadīts strādniecības garā, bet drīzāk uz pretējo pusi. Pati strādniecība kā tāda pamazām ir aizmirsta. Liela daļa no latviešu strādniekiem, kas bēgļu laikos ir iebraukusi no Latvijas, nesaprot krievu valodu. Par viņu kulturālo vajadzību apmierināšanu nav pacelts ne pirkstiņš, lai gan, cik man ir zināms, līdzekļus priekš tam ir iespējams no valdības dabūt. Sakarā ar to beidzamā laikā latviešu sekcijās sāk biežāk un biežāk pacelties jautājums par kulturālās darbības pacelšanu, lai apmierinātu latviešu strādniecības dabiskās tieksmes pēc zināšanām.

Vieni ieteic to darīt pašām sekcijām, izdalot no sava vidus izglītības komisijas, kuras lai dabūtu lektorus, dibinātu teorētiskus pulciņus utt. Vairākums no biedriem pareizi aizrāda, ka kulturālā darbība nav partijas uzdevums. Priekš tam pastāv valdības iestādes, kuru priekšgalā stāv mūsu partijas biedri. To tiešais uzdevums ir gādāt par mūsu biedru kulturālā līmeņa pacelšanu. Pretējā gadījumā partija draud pārvērsties par klubu jeb Izglītības komisariātu.

Neskatoties uz to, ka jau vairāk nekā mēnesi šis jautājums viļņo partijas biedru prātus, nekāda izeja no šī stāvokļa vēl nav atrasta. Izliekas, it kā Maskavā nepastāvētu valdības iestādes, kam būtu uzlikts par pienākumu apkalpot latviešu proletariātu kulturālā ziņā.

Patiesībā tā nemaz nav. Līdz šim šo darbu veica Latviešu nacionālo lietu komisariāta Izglītības nodaļa. Ar viņas palīdzību tika noorganizētas latviešu skolas, un zem viņas tiešas kontroles skolu darbība noritēja līdz aprīļa mēnesim. Uz viņas iniciatīvu tika nodibināts Maskavas Strādnieku teātris, kurš pēc tam palika par patstāvīgu, neatkarīgu no komisariāta, iestādi. Viņai bija tiesības saņemt līdzekļus priekš ārpusskolas izglītības veicināšanas, t. i., priekš strādniecības kulturālā līmeņa pacelšanas. Ar kādām sekmēm tas ir veikts, to pierāda viss augšā teiktais.

Iemeslus tam visam te varētu uzskaitīt daudzus un dažādus. Pašlaik pakavēšos tikai pie viena, kuru skaitu par pašu galveno. Latviešu nacionālo lietu komisariāts ir Viskrievijas iestāde. Viņa uzdevums ir apkalpot visu Krieviju, bet ne Maskavas vietējās vajadzības. Nacionālo lietu komisariāta un viņa nodaļu priekšgalā stāv cilvēki, izbīdīti no partijas Viskrievijas organizācijām. Tātad pēc savas darbības būtības komisariāta Izglītības nodaļa nav ieinteresēta, lai pēc iespējas Maskavā nostādītu kulturālo darbu pienācīgā augstumā; 2. — Šīs nodaļas vadītājs nav atbildīgs pret vietējām partijas organizācijām. Gan viņi atbildību dos, bet tikai tad, kad prasīs partijas centrālās iestādes, bet kad tas būs... Līdz tam vēl diezgan laika.

Ka tiešām tas tā, to pierāda latviešu sekcijas dibināšana pie Maskavas Str. un sark. dep. padomes Izglītības nodaļas.

Šis sekcijas uzdevums ir uz priekšu veikt tos uzdevumus, kurus līdz šim veica Latviešu komisariāta Izglītības nodaļa, attiecībā tikai pret Maskavu. — Neskatoties uz to, ka vietējo partijas organizāciju tiesības un pienākums sūtīt turp vajadzīgos priekšstāvjus, lai tur veiktu kulturālos darbus tā, kā to vēlas Maskavas latviešu proletariāts, kā arī uz to, ka jautājums par kulturālo darbību ir pārrunāts jau vairākās sekcijās, šīs latviešu sekcijas priekšgalā ar Latviešu komisariāta Izglītības nodaļas ziņu atrodas bezpartejiskie, kuriem nav ne mazāko sakaru ar strādniecības masām, ne arī sajēgas par viņas vajadzībām.

Tāpēc jau iepriekš mēs varam pateikt, kāds būs šis kurss kulturālā laukā.

Domāju, ka būtu laiks gaidīšanu no augšienes mest pie malas un pašām vietējām partijas organizācijām rast izeju, lai kulturālais darbs tiktu veikts tādā garā, kā tiešām to vēlas strādniecība.

O.-

«Cīņa», 1919, Nr. 79, 80, 4. un 6. V.

L. N. L. K. MASKAVAS LATVIEŠU STRĀDNIEKU TEĀTRIS

Vairāki mēneši ir pagājuši, kā pie mums Maskavā L. Nac. L. komisariāts noorganizēja Strādnieku teātri, kurš darbojas līdz pat šim laikam. Plašākām Maskavas latviešu strādnieku masām teātra iekšējās organizācijas struktūra ir pavisam sveša, nerunājot nemaz par provinci un attālākiem centriem. Tāpēc, domāju, nebūs lieki pakavēties pie minētā jautājuma, jo sevišķi tamdēļ, ka Pēterpils Strādnieku teātra noorganizēšana sacēla presē (resp. «Komunistā») veselu kritiku un polemiku vētru. Pie mums Maskavā turpretī Strādnieku teātris nodibinājās un darbojas līdz pat šim laikam bez kādām plašākām pārrunām jeb atklātām domu izmaiņām iekšējās organizācijas jautājumā. Presē, izņemot varbūt kādus pāris īsākus paziņojumus un teātra sludinājumus (reklāmu daļā) «Cīņā», nekas nav ziņots. Ar ko izskaidrojama šāda dažādība? Vai tas nozīmē, ka pie mums viss iet tik gludi un glumi, ka pa visu teātra pastāvēšanas laiku nebūtu bijušas nekādas domstarpības, ja tā, tad iznāk pēc latviešu parunas: «Lēna cūka dziļu sakni rok,» — t. i., ka Maskavas Strādnieku teātris, visā klusībā darbojoties, ir pilnīgi bijis nostādīts savu uzdevumu augstumos un apmierinājis proletariāta kulturālās prasības visā pilnībā.

Par nožēlošanu, jāsaka pretējais.

Pirmkārt, nevar neatzīmēt tās dažādības, kādas ir starp Pēterpils un Maskavas strādnieku teātriem. Pēterpils Latviešu strādnieku teātris saucas par «Pēterpils Latv. strādn. teātri», Maskavas turpretī — «L. Nac. L. K. Maskavas Latviešu strādnieku teātri».

Tā, kā redziet, pašā nosaukumā jau ir dažādība. Un šķiet, kā te meklējama būtu galvenā vaina. L. N. L. komisariāts un Maskavas Latv. strādnieku teātris pēc savām būtībām ir pavisam divas dažādas iestādes. «L. N. L. K.» ir valsts oficiāla iestāde, par kuras darbību Maskavas latviešu proletariāts nedrīkst (pareizāk — nevar) izteikt nekādu kritiku jeb dot norādījumus. «Maskavas Strādnieku teātris» ir jau pēc nosaukuma proletariāta kulturāla iestāde, par kuru varbūt «L. N. L. K.», neskatoties uz visām etiķetēm, mazāk daļas. Iznāk — priekš «L. N. L. K.» teātra labāka nostādīšana dažādu iemeslu dēļ ir blakuslieta. Pašam proletariātam turpretī, ņemot vērā teātra atrašanos zem komisariāta v e t o, ir ņemta iespēja būt par teātra izveidotāju un vadītāju. Tādā ziņā visa teātra lieta paliek novārtā, kā tas parasti mēdz būt, kur valda divi kungi.

Lai sīkāk raksturotu Maskavas Strādnieku teātra organizācijas veidu, atgriezīšos pie paša pirmsākuma. Šī gada maija mēnesī uz pašu Maskavas kulturālo organizāciju iniciatīvu tika sasaukta kopēja apspriede, kurā piedalījās 10 balsstiesīgi priekšstāvji, to starpā arī no «L. N. L. K.». Apspriedes nolūks bija dibināt pēc krievu biedru parauga Latproletkultu, kurš lai būtu kā Maskavā dzīvojošās latviešu strādniecības kulturālais centrs. Bet, kā jau mēs, marksisti, mēdzam sacīt — «cilvēks ir atkarīgs no pašreizējiem materiāli ekonomiskiem apstākļiem», — tā tas bija arī šoreiz. Dzīvības (lasi — naudas) nervs pašreiz atradās «L. N. L. K.» rokās, kamdēļ arī komisariāta priekšstāvis bija pret tāda «Latproletkulta» dibināšanu un paziņoja, kā viņš, t. i., komisariāts, tādam «Latproletkultam» līdzekļus nedošot, bet mēģināšot organizēt kulturālo darbību Maskavā pats, «v a r b ū t» (pastrīpojums mans. — *P.*) saistoties tuvāk ar partijas organizācijām (sk. «Komunists», Nr. 8). Pārējām organizācijām gribot negribot bija jāpievienojas pie minētā priekšlikuma, jo viņu rokās nebija līdzekļu. Pastāvošais Maskavas Strādnieku teātris sakarā ar šo lēmumu ar 1917.—1918. g. sezonas beigām likvidējās, un, sākot ar 1918.—1919. g. sezonu, iesāka darboties L. N. L. komisariāta nodibinātais teātris, t. i., tagad pastāvošais. L. N. L. komisariāts teātri nodibināja pavisam patstāvīgi, tikai varbūt informācijas jeb vairāk skaita dēļ (apspriedē ir izteiktas domas, ka nebūtu vēlams, ka tāds «Latproletkults» nodibinātos, pat arī tamdēļ, ka visa vadība nāktu nedaudzu klubu rokās, kuru biedru skaits visai aprobežots un sastāv pa daļai no inteliģenta darba strādniekiem) tika uzaicināti no Maskavas latviešu komu-

nist. sekcijām priekšstāvji, no kuriem vajadzēja sastādīties tā sauktai Teātra padomei ar savu izpildu orgānu priekšgalā. Šim izpildu orgānam kā tādam tad arī, loģiski ņemot, vajadzēja vadīt Strādnieku teātri un visās lietās sacīt savu gala vārdu. Bet vai praktikā tas tā notika? Nebūt ne! Daudzi un dažādi fakti, kuri pamazām sāk nākt dienas gaismā no aizkulisu dzīves, mums rāda pavisam pretējo. Vispirms jāatzīmē tas, ka, neskatoties uz to, ka no organizācijām varbūt arī tika uzaicināti priekšstāvji, tie ieradās ļoti mazā skaitā, tā ka Teātra padome un tāpat Izpildu komiteja sastādījās pa lielākai daļai no pašiem teātra kalpotājiem, režisora un priekšstāvja no L. N. L. komisariāta. Teātra iekšēja noorganizēšana un vadīšana tika nodota režisora Teodora Amtmaņa rokās. Viņš bija pilnvarots angažēt pie teātra aktierus pēc savas garšas, sadalīt lomas utt., ar vārdu sakot, varēja rīkoties, kā tagad mēdz teikt, diktatoriski. Tas jau vien rāda, ka teātra dibinātāji nav griezuši vērību uz to, ka mēs pašreiz dzīvojam pārejas laikmetā no individuālisma uz kolektīvismu — komunismu un ka tikai pašas proletariāta masas var dot, radīt ko jaunu. Uz veciem buržujiskiem pamatiem celt proletariāta mākslas pili nevar, jo pamats ir ēkas galvenā daļa, kura ir jālej no cementa, bet nevis jāklīsterē no veciem māliem. Jautāju: caur ko tad atšķiras Maskavas Strādnieku teātris no buržujiskā pirmsrevolūcijas teātra? Vai iekš tam, ka viņš saucas par Strādnieku teātri? Pareizi. — Tikai caur to Maskavas Strādnieku teātris var, t. i., ja vispār var, atšķirties. Tā Elīze Arnis, domāju, tīri pašapzinīgi var izsaukties Ludviķa XIV vārdiem: «Valsts — esmu es!» (Resp. Maskavas Strādnieku teātris — esmu es!) Vai tādā gadījumā var izpausties atsevišķu indivīdu v e t o. Zinu, ka daži aktieri ir, kuri gribētu radīt tikai ko jaunu. Ir ticis iekustināts pat jautājums par studijas dibināšanu, bet arī tas ir palicis tikai viņu vēlēšanās. Taisni — vienu laiku izlikās, ka L. N. L. komisariāts teātri nav vis organizējis kā kultūras nesēju, proletariāta audzinātāju, kur viņš varētu baudīt atspirdzinājumu, jaunus spēkus turpmākās cīņās un rītdienas darbam, bet ka teātris ir organizēts vienīgi tamdēļ, lai būtu Strādnieku teātris un būtu kur aktieriem spēlēt. Sākot ar pašām pirmajām augusta mēneša izrādēm, tapa skaidri redzams, ka teātrim kaut kā trūkst — trūkst dzīvības. Teātris nespēj iemantot proletariāta simpātijas. Gandrīz visas izrādes tiek apmeklētas ļoti vāji. Izrādes notiek ar maz mēģinājumiem, un vispār lomas tiek iestudētas vāji. Visu to kopā ņemot, izrādās, ka katru mēnesi ir nācies pielikt pie teātra tūkstošus un tikai tūkstošus, kuru summa pēdējā laikā ir sasniegusi diezgan lielu skaitu. Redzot visu šo, arī L. N. L. komisariāts sāka prātot: kā galu galā tikt vaļā no šī uzbāzīgā zīdaiņa? Tika par jaunu uzaicināti priekšstāvji no vietējām komunistiskajām organizācijām, lai tie nu

pēdīgi pieliekot savas pūles un ievelkot pareizi buras gandrīz uz sēkļa uzgājušam kuģim. Cerēsim, ka uz viņiem liktās cerības nebūs veltas un ka viņi pratīs vadīt šo noklīdušo kuģi pretim visām vētrām bangojošā jūrā, bet arī tikai tad, kad būs izstrādājuši savu vadīšanas plānu proletariāta principiem un vecos — pēc buržuāzijas parauga liktos pamatus noārdīs.

Pēdīgi nevaru aiziet garām neatzīmējis dažus raksturīgus faktus, kuri notika jau pēc tam, kad «Cīņā» parādījās paziņojums no teātra Izpildu komitejas, ka viņa ir spērusi stingrus soļus, lai novērstu dažādas nebūšanas, kā arī vispār stingri skatīties uz teātra tehniskās puses pacelšanu utt. (Sk. «Cīņu», Nr. 215.) Neskatoties uz augšā pievesto Izpildu komitejas paziņojumu, jābrīnās, kā varēja notikt tāds pārpratums (citādi nevar saukt viņu), par kuru bija nezināšanā viens otrs. Biedri būs lasījuši «Cīņas» 219. numurā recenziju par drāmu «Sidraba šķidrauts», kura tika izrādīta 8. decembrī Maskavas Latviešu strādnieku teātrī. Šinī izrādē pirmo reizi piedalījās Alfr. Austriņš — «Normunda» lomā un «Gunas» lomā Paula Baltābola. Minēto izrādi var uzskatīt par lielāko šinī sezonā. Visas lomas bija pareizās rokās. Zāle tā bija pārpildīta, ka daudziem vajadzēja palikt aiz durvīm bez biļetēm. Tāpēc arī bija nolemts nākošo svētdienu, t. i., 15. decembrī, atkārtot «Sidraba šķidrautu». Bet, kā par izbrīnīšanos, šoreiz galvenās lomas spēlēja nevis Baltābola un Austriņš, kuri pirmizrādē tik spīdoši tās bija veikuši, bet gan Elīze Arnis un Teodors Amtmanis. Nezinu: vai tas ir ar nolūku jeb aiz pārskatīšanās tā noticis? Ja ar nolūku, tad domājams — praktizēšanās dēļ, vai? Ja aiz pārskatīšanās, tad kādas iestādes vai personas pie tam būtu vainojamas? Vai L. N. L. K. vai Maskavas Latviešu strādnieku teātra padomes Izpildu komiteja un varbūt režisors? Kaut gan režisoru še nevarēs vainot, jo esot pēdējā laikā nolemts sastādīt režisoru kolēģiju. Lai kas arī nebūtu vainīgs, pie šī kuriozā gadījuma Maskavas proletariāts ir pilntiesīgs prasīt attiecīgu paskaidrojumu no augšā minētām iestādēm. Sevišķi tamdēļ, ka «Sidraba šķidrauta» otrā izrāde, kā jau teicu, bija ēna, salīdzinot ar pirmo, un gandrīz tikai tamdēļ, ka Baltābolas vietā «Gunas» lomu spēlēja E. Arnis. Vai tas ir pielaižams?

No visa augšā sacītā var izlobīt šādu rezumē: 1) Maskavas Latviešu strādnieku teātra vadošās iestādes pašos pamatos ir pielaidušas kļūdu, nododot teātra vadīšanu atsevišķu aktieru-režisoru rokās; 2) pa visu teātra pastāvēšanas laiku nav ķērušies pie studijas nodibināšanas, kura ir nepieciešama, ja vispār domā un runā par Strādnieku teātri vārda pilnā nozīmē; 3) visa strādnieku teātra organizēšana, kā arī vadīšana līdz šim ir bijusi par daudz tālu no paša proletariāta un tāpēc arī pavisam sveša.

Tamdēļ proletariāts pilntiesīgi var teikt: «Ko tas kungs dod — ņem, pats es nekā nespēju radīt.»

Kamēr tas viss ies pa vecam, mēs nekā laba nevaram gaidīt no Maskavas Strādnieku teātra, jo tagadējā stāvoklī viņš nekad nevar radīt kaut ko proletārisku un arī necenšas, nemeklē tās noslēpumainās ejas, pa kurām nākotnē ies proletariāta māksla. Vai tad aizliegts mest kaut vai skatu uz krievu biedru Proletkultu pusi, kuri aizņemti no drudžaina darba. Vecā pārvērtēšanā un jauna radīšanā (piem., Pēterpils Proletkults). Kamdēļ mūsos atstāja tik daudz enerģijas viņa viesošanās Maskavā?

Cerēsim, ka arī latviešu proletariātu pārņems tas meklēšanas un jaunradīšanas drudzis.

Kaut drīzāk!

P. P.

«Darba Zvans», 1919, Nr. 1, janvāris, 14.—16. lpp.

IMAŽINISMS

Labu laiku jau dzirdams no Krievijas laikrakstiem un žurnāliem par jaunu mākslas virzienu — «imažinismu». Kas tas ir par «ismu»? Vadims Šeršeņevičs, viens no šā virziena *maîtr*'iem, Viskrievijas Anarhistiskās jaunatnes federācijas žurnālā «Жизнь и творчество русской молодежи», 28—29 (rakstā par «Mākslu un valsti»), zīmē šā virziena galvenās līnijas.

«Mūsu galvenā bāze,» raksta Šeršeņevičs, «ir tēze, ka vienīgais dzejas materiāls ir glezna, tēls (franču *image*, no kurienes cēlies arī «imažinisms». — *Red.*), pie kam gleznai nepavisam nav jābūt līdzīgai.»

Tālāk:

«Mēs esam reālisti un aizmirstam tādēļ cildeni par romantiku, mistiku, reliģiozumu. Līdz šim gleznu, tēlu procents bija dzeju rindās 4, 5, reti 10. Mēs prasām, lai tēlu būtu tik daudz, cik rindu, tas ir, 100 proc.

Mēs prasām pilnīgu mākslas sadalīšanu (diferenciāciju). Tādēļ mēs izmetam no dzejas skanīgumu (mūziku), aprakstus (gleznie cību), skaistas un noteiktas domas (loģiku), dvēseles pārdzīvojumus (psiholoģiju) utt.

Mūsu nav vēl daudz. Mūsu — dzejnieku-imažinistu, kuri parakstīja pirmo imažinisma deklarāciju, bija četri: es, Vadims Šeršeņevičs, Sergejs Jeseņins, Anatolijs Marijenhofs, Rjuriks Ivņevs. Ivņevs ir jau aizgājis bojā (valsts pieklājības upuris). Viņa vietu ar uzvijām izpilda Aleksandrs Kusikovs, Nikolajs Erdmans, Iv. Starcevs, Sergejs Spaskis. Pie mums ir Ļevs Monostons un Sergejs Tretjakovs.»

Tātad nost! ārā! — domas, jūtas, muzikālismu, gleznainību! Kas paliek? To nevar labi izlobīt. Jo «образ» ļaujas tulkoties arī ar «gleznu», lai gan tuvāks šim jēdzienam «tēls». Paliek tēli, 100 procentu tēlu, bez domām un jūtām. Nav daudz un nav galu galā arī necik skaidri un pārliecinoši. Futūristiem imažinisti uzbrūk, tāpat jaunajiem proletāriešiem, bet nesen vēl Šeršeņevičs pats bija futūristos. Tādā koncepcijā kā tagad imažinisms pilnīgi nevajadzīgs un nederīgs un kā tāds kaitīgs patiesas proletāriskās mākslas attīstībai. Skaļie lozungi («Nost ar valsti! Lai dzīvo valsts šķiršana no mākslas! Lai dzīvo imažinisma diktatūra!»), būdami bez kādiem nopietnākiem pamatiem, bez kāda dziļāka satura, izšvirkst kā raķetes. Kādā krēslas un miglas vakarā arī šādām raķetēm ir sava nozīme: ar gaismas lāmu, kuru tās izlej gaisos, tās palīdz apgaismot apkārtni, izšķiļ kādu jaunu atziņas dzirksti. Bet tagad, kur izplešas pasaulē jauna, varenas gaismas un dzīvības pilna diena, no šādām nost-deklarāciju raķetēm nepaliek nekas cits vairs kā vienīgi skaņa švirkstoņa. Un darba un cīņu laikā uz šo bezdomu un bezveida skaņu sprakstēšanu izplatījumā gan nenākas klausīties. Tam jaunam un vērtīgam, kas imažinistos varbūt slēpjas, jātop nopietnākam, dziļākam, bagātākam ar saturu. Bet tas jau runā pretim viņu tēzēm.

«Cīņa», 1919, 24. IV, Nr. 89.

NO DEKADENCES LĪDZ FUTŪRISMAM UN «*FUTURUM* KOMUNISMAM»

Ko dievs grib pazudināt, tam vispirms viņš atņem prātu.

Tautas paruna

Apbrīnojami «progresējoša» šķira ir modernā buržuāzija ar saviem neskaitāmiem kalpiem, kurus tā sauc par saviem ideologiem — zinātniekiem, prātniekiem, māksliniekiem. Matemātiski noteikti viņi trauc uz priekšu, bet, par nožēlošanu, pretī savai nāvei, iznīcībai. Viņa progresē uz regresu. Un šinī ceļojumā viņu pavada «ideoloģijas stutes» — zinātnieki un mākslinieki. Visus baudas līdzekļus izlietojusi, nervus pārkairinājusi, miesas novājinājusi, buržuāzija sāk dzīva trūdēt, un nelaba smaka plūst no šī «kulturālā» dzīvā miroņa. Komunisma sarkanais spoks aug arvien lielāks, spēcīgāks, uzmācošāks. Šinī agonijas periodā uzzied mistikas baiļu un šausmu ziedi, kurus audzēja «lielie cilvēki» — «pārcilvēki», zilzaļgansarkanā krāsā ietītie dekadenti. Tā Francijā, šinī dekadences dzimtenē, uzziedēja Bodlēra «Ļaunuma puķes». Krievijas Vjačeslavi, Ivanovi un Pšibiševski ar

mūsu māju «ķerubiem» — «fauniem un klauniem» — Eglīšiem, Fallijiem un Eldgastiem rāva vaļā savas «baltās nakts simfonijas», savas augstākās indivīda pilnības, neatkarības un baudas «poēzas». Visa «kulturālā» Eiropa ietinās misticisma, nejēdzīgākās izvirtības un neģēlības plīvurā, kurā kā tīklā ieskrējusi zivs pārtaukojusies buržuāzija ar saviem «klauniem un fauniem» savās pēdējās mūža dienās ņēmās uzdzīvot uz velna paraušanu! Bet izrādījās, ka buržuāzijas dienas ar to vēl nebija skaitītas, ka tai atlicis vēl dzīvot dažus gadus, ka, lai gan vispārējā — galvenā kārtā garīgā atrofija jau bija iesākusies, tomēr šis process vēl nebija sasniedzis savu kulminācijas punktu. Pēc dekadences — dekadence, pēc orģiju izorģijēšanās buržuāziskie dzīvie miroņi — galvenā kārtā dzejnieki, mūziķi, gleznotāji — sāka meklēt vēl oriģinālākas baudas un dailes tāles... Dekadenti, kuru augstākais ideāls bija prieka nams un kaila sieviete, — priekš futūristiem, šiem jaunās sugas «pārcilvēkiem», tas izlikās par nevajadzīgu un lieku, jo viņi vairs nenodarbojās ar zemes lietām, viņiem jācīnās ar zvaigznēm, skaļām krāsām, jārada zila mūzika utt. Futūristi, kā buržuāzijas beidzamie visvārgākie bērni, nevar vairs noturēties uz kājām un staigāt pa zemes virsu, bet lido pa gaisu. Visvārgākais no viņiem — itālietis Marineti savā «Manifestā» raksta: «Iesim! Kustēsimies! Beidzot tad tomēr ir pārlaista Mitoloģija un Mistiskais Ideāls. Mēs būsim klāt pie Centaura dzimšanas un drīz ieraudzīsim pirmo ērgļu lidojumu!...» Kā redzam no tās Mitoloģijas, šie dekadentu pēcnākamie nevar vis tik viegli atkratīties: «centauri» un «eņģeļi» kā nedod, tā nedod miera!

Un katrā ziņā, ko tur lai nodarbojas ar kādām tur idejām un gudrībām — pie velna visu! Pie velna vakardienu, lai dzīvo tikai nākotne! Lai dzīvo lielais *Futurum!* Un Marineti dūšīgi turpina: «Выйдем из мудрости, как из ужасной матки (!), и выйдем плодами, насыщенными перцом честолюбия, в огромный и кривой рот ветра!... Отдадим на съедение неизвестному, не из отчаянья, а просто, чтобы обогатить резервуары абсурда!» Ievērojiet: «Ļ a u s i m s e v i a p r ī t n e z i n ā m a m u n n e a i z i z m i s u m a, b e t v i e n k ā r š i t ā p ē c, l a i p i e p i l d ī t u a b s u r d a r e z e r v u ā r u s!» Un tālāk: «Mēs atrodamies uz tālākā mūžu fjorda! ... Mēs gribam s v ē t ī t k a r u k ā v i e n ī g o p a s a u l e s h i g i ē n u — m i l i t ā r i s m u, p a t r i o t i s m u, a n a r h i s t a i z n ī c i n o š o ž e s t u, nāvei nolemtas skaistas idejas (cik lieliski!) un sievietes nicināšanu. Mēs gribam iznīcināt muzejus, bibliotēkas utt.» Un vēl tālāk: «Pielaižiet bibliotēku plauktiem uguni! Saceliet kanālu ūdeņus, lai applūdinātu muzeju ēkas! O, lai plūst pa vējam un pa straumi ievērojamas gleznas! Pie jums lāpstas un āmuri! Izrociet godāto pilsētu pa-

matus!» Bet vēl pašās beigās: «Stāvot uz pasaules virsotnes, mēs vēlreiz raidām izaicinājumu zvaigznēm!» Pēc pievestiem citātiem gribētos izsaukties: «Tā runāja Zaratustra!» — bet, drusciņ apdomājoties, tomēr gods jādod, kam tas nākas, un jāsaka: «Tā runāja Marineti . . .» «Futūristu manifests» tika pasludināts iepriekš pasaules kara, un tagad, kad Itālija, šī futūrisma dzimtene, arī tika ierauta šinī karā, no kura viņa vēl tagad nav atsvabinājusies, neviļus uzmācas jautājums — vai nav piepildījušies Marineti «manifesta» vēsturiskie vārdi: «Mēs gribam svētīt karu kā vienīgo pasaules higiēnu — militārismu, anarhista iznīcinošo žestu.»

Pēc vairāk nekā četru gadu «militārās higiēnas» ražīgā darba mēs jau varam ievākt šī darba augļus — miljoni guļ zem zemes, miljoni lec uz kruķiem vai paralizēti idiotisku skatu aplūko savas miesas atliekas . . . Sagrauti ir neskaitāmi muzeji, sadedzinātas bibliotēkas, uzspridzinātas pilsētas . . . Un kas jauns? Kas radies šo «nevajadzīgo krāmu» vietā?! Pār asiņu straumes pārplūstošo zemi, pār nodedzinātiem mežiem, lādiņu izrakņātām druvām un izpostītām pilsētām b ā l i r a u g ā s z v a i g z n e s, kuras Marineti un viņa draugi — Bočoni, Karrā, Russolo, Balla u. c. — vēl nav paspējuši «nogāzt». Brīnums, ka vēl saule stāv. Arī to vajadzētu gāzt zemē! Bet liekas, ka futūriskie Ikari to neuzdrošinās, jo viņu futūrismam sāk draudēt nopietnas briesmas no aziātiskiem austrumiem — sarkanās Krievijas, kuras atriebības cīņas sarkanais karogs sāk plīvot pa visu pasauli, un tāpēc jātaisās, lai tiktu cauri ar veselu ādu . . .

Un viscentīgāk šo darbu saprot un veic mūsu «futūrkomunisti», par nožēlošanu, ļaudis, kuriem aiz pārpratuma vai naivuma ir dota pat zināma valdības vara . . . Uz dienas kārtības pašreiz stāv Krievijas futūriskie zubri, kuri beidzamā laikā ielīduši komunistu ādās. Šie butaforijas malači kā mušas ap medus podiņu salipuši ap proletariāta diktatūras valdību un, galvenais, pietaisījušies tuvu tuvu pašam medus podiņam — v a r a i un l ī d z e k ļ i e m. Ņemot vērā padomju valdības grūto stāvokli inteliģences sabotāžas ziņā, viņi, šie arī vakardienas sabotanti, šodien lielum lielie «komunisti» ar piepūstiem vaigiem un izgāztām krūtīm, nostājušies proletariāta priekšā un rāda savus šarlatāniskos kumēdiņus! Un rekomendējas sevi par vienīgiem proletāriskiem māksliniekiem!

Ja padomju valdība, vēlreiz atkārtošu, veco profesionālo mākslinieku sabotāžas vai nespējības un savas šķiras nepietiekoši sagatavoto mākslas darbinieku dēļ pieņēma futūristus k ā k a l p o t ā j u s, kad tiem uzdeva pagatavot 1. Maija svētku plakātu un arī 25. Oktobra revolūcijas svētku plakātu un zīmējumus, tad šo kungu nekaunības mērs jau kūsāja pāri. Un kļūdu ir pielaidis pats Tautas izglītības komisariāts ar b. Lunačarski priekšgalā,

kurš šos «virves dejotājus» pieņēmis proletāriskās valsts dienestā. Visi šie Majakovski, Briki, Altmaņi, Puriņi un Ko sastāda T. Izgl. K. Tēlojošo mākslu nodaļas kolēģiju un izdod avīželi «Искусство коммуны». Lai redzētu, cik «revolucionāri» raksta un žestikulē šie bijušie «novožizņeci», piemēra dēļ pievedu izvilkumus iz avīželes 1. numura. Ievadrakstā «Дренаж искусству» O. Briks raksta: «Buržuāzija miesu pārvērta garā. Gāzveidīgā stāvoklī noveda matēriju. Cietu ķermeņu vietā — ideoloģiski izgarojumi» (pastrīpojumi mani. — *K. Oz.-Pr.*). Šie pirmie vārdi ir pašu futūristu nāves spriedums, jo paši viņi ir ne vairāk, ne mazāk kā «buržuāzijas ideoloģijas izgarojumi». Nevajadzēs šeit pievest vairs neviena piemēra, jo revolūcijas svētku izgreznojumi Pēterpilī un Maskavā jau runāja pārāk gaišu valodu. To apliecinās katrs reāli domājošs un jūtošs strādnieks, kurš vēl nav sasirdzis ar dažādiem sīkburžuāzisko inteliģentu ideoloģiskiem izgarojumiem. Futūristi iedomājas, ka, ja pašreiz nav radījušies proletāriskie mākslinieki, tad viņi ar piesmērēšanās palīdzību cer sevi iztaisīt par tādiem. Bet paruna jau saka, ka tiem, ko dievs grib pazudināt, viņš iepriekš atņem prātu. Kā itāliskais imperiālistiskais, tā tagadējais «*futurum* komunisms» ir buržuāzisko neatzīto talantu diletantiskā ākstīšanās. Ar teatrālisku troksni un žestiem viņi grib «revolucionarizēt» mākslu! Bet ar doniem Kihotiem taču nevar nopietni runāt. Kā savā laikā dekadenti — Krūzas, Akurateri, Miķelsoni — dziedāja savas «revolucionārās cīņas dziesmas», tā tagad futūriskie klauni dzied, lec, smērē ar sareni vai kaut ko nesakarīgu muld t. s. «mākslas» revolūcijas mītiņos. Šie «futūrkomunisti» pat uzstājas pret Proletkultiem, jo tās esot fiktīvas organizācijas! Bet šie kungi atgādināja nesenos politiskos bankrotus — kreisos sociālistus-revolucionārus. Tā arī šie mākslas «kreisie eseri» nevedīs pie laba gala. Politiskiem vai «mākslas» šarlatāniem ir vienalga, kur viņi strādā savas cūcības. Bet, ka šiem kungiem nebūs lemts ilgi noturēties līdzšinējā stāvoklī, par to gādā proletariāta slota, jo nevar atļaut tādiem ļaudīm pieķēzīt savas jaunās kultūras svētnīcu! Šie «futūrkomunisti», gluži kā kreisie eseri, pēc saviem uzskatiem ir sīkburžuāziski ideālistiskās skolas piekritēji, un tāpēc vien tiem nevar būt kopu ceļa ar apzinīgo proletariātu. Kas attiecas uz viņu «mākslas darbiem», tad tādu vietā līdz šim mēs esam redzējuši tikai nedarbus. Tiesa, nav vēl proletariātam savu īstu mākslinieku, bet atļaut izbadojušamies buržuāziskām vārnām izgreznoties ar proletārisko ideālu spalvām ir nepiedodami un nepielaižami. Proletārisko mākslu, proletārisko kultūru neradīs kādi tur «strādnieku draugi», bet pati šķira un no viņas nākoši atsevišķi indivīdi. Par futūristu «revolucionārismu» ir velti sajūsmināties: ākstīties un skaļas frāzes klaigāt prot katrs ekspresis, un tam

nav jābūt kādam tur pārcilvēkam — «nākotnes nesējam». Lielo nākotni un viņas mākslu nenesīs «buržuāziskās ideoloģijas izgreznojumos» dzimusī inteliģence, kaut arī ar komunisma lozungiem uz lūpām, bet paši darba proletārieši. «Futūrkomunistiskos» šarlatānus un diletantus vajag pie laika triekt ārā no proletariāta iestādēm un neļaut muļķot un duļķot proletariāta dailes tieksmes. Futūrisms ir dekadences tālākās attīstības posms — tas jāiegaumē katram strādniekam, kas vēl nav skaidrībā par futūrisma būtību, kādās formācijās tas arī neizlietos, kādos «idejiskos» brunčos netērptos.

K. Oz.-Pr. [*K. Ozols-Priednieks*]

«Darba Zvans», 1919, Nr. 1, janvāris, 10.—12. lpp.

III

PAR RAINI

RAINIS KĀ PROLETARIĀTA DZEJNIEKS

Izlasot «Cīņas Biedra», Nr. 3 un 5, piezīmes par Raiņa atgriešanos uz Rīgu un viņa iestāšanos Ulmaņa apgaismošanas ministrijā, man iesāpējās sirds par to toni, kādā te rakstīts Komunistiskās partijas laikrakstā par Raini. Un man nepārvarama vara iespieda rokā spalvu, lai uzrakstītu tanī pašā vietā ar lieliem burtiem: «Un tomēr! Rainis ir Latvijas proletariāta dzejnieks!»

Jā, Latvijas proletariātam, šai pamatšķirai, kurai Rainis veltījis savus asinīm un negulētām naktīm rakstītos darbus, pieder Rainis, un mēs viņu nedrīkstam bez cīņas atdot prom buržuāzijai jeb tiem, kas ap šo buržuāziju. Ir 13 gadi pagājuši, kā Rainis, biedrs Rainis ir projām no mūsējo rindām. Atšķirts, bez sakariem ar mums un barots ar nepareizām, tendenciozām ziņām par mums. Nav brīnums, ka viņš varbūt uz laiku atsvešinājies, ar mums patlaban nesaprotas tik labi kā agrāk... Un tomēr! Viņš ir un paliks Latvijas proletariāta dzejnieks!

Es, paņemdams spalvu, gan sajūtu, ka tas ir grūts jautājums. Jo par Raini nevar rakstīt, pat ja mēs esam dažādās domās, pat ja mēs būtu pretējās pusēs, tanī pašā vieglajā valodā, kādā nevar nerakstīt par visiem tiem bijušiem un nebijušiem ļaudīm, kas arī saucas par rakstniekiem un dzejniekiem. Un par tiem, kas grib kļūt slaveni ar to, ka pasteidzas parakstīt savu simtnieku rakstnieka balvai jeb grib būt pirmie, kam tas gods būs nopucēt Raiņa no ceļa noputējušos zābakus. Lai rakstītu par Raini, vajag citas spalvas un citu vārdu.

Bet jāraksta ir, jo Rainis ir reizē ar to vīrs, kuru var gan lādēt vai slavēt, bet kuru nevar noklusēt. Un viņš pirmajā vietā ir dzejnieks, īstens dzejnieks, vienīgais latviešu dzejnieks ar ne vienīgi vietēju vārdu, varbūt vienīgais patlaban proletariāta dzejnieks ar starptautisku nozīmi. Es labi saprotu arī to biedru dusmošanos, kas redz, ka mūsu Rainis iekļuvis pretinieku valgos, es tieši teikšu — viltu valgos, jo es neticu, ka tā nebūtu

liekulība no to dižvīru puses, kas taisās puķes kaisīt lielajam dzejniekam pa viņa ceļu uz dzimteni, bet kas ar viņa dzejām mājās vienaldzīgi, ja ne ļaunprātīgi, nu — sacīsim, cigāru aizsmēķē. Es nezinu, cik visos tanīs nostāstos par Raiņa izturēšanos pret Ulmaņa valdību, pret Ulmaņa republiku un pret Ulmaņa sociāldemokrātiju ir taisnības, ko baltās avīzes stāsta, bet, ja arī patiesība, ja arī tiešām Rainis ir ar mieru nest tos lielākos upurus, lai tiktu dzimtenē, viņš, ieraudzījis visus šos tautiešus, kuru «miesas apmērs ne par tievu» utt., neviļus, kaut iekšēji, izsauksies: «Tevi, vīrs, es pazīstu,» — un viņš, sniegdams roku kaut tādam Kalniņam vai Menderam, nevarēs neatminēties savu pantiņu par tiem, kas laipot grib «starp kreisiem un labiem un beigās pērienu dabū no abiem». Rainis ir ne vien dzejnieks, bet arī satīriķis — kā viens, tā otrs viņš izbīdās blakus vienīgi H. Heinem. Un atminiet, cik skarbi Heine prata dzelt pat tad, kad viņš, no slimības salauzts, šķita ar mieru slēgt izlīgumu ar debesi un zemi...

Nav telpas avīzes piezīmē vērtēt milzeņa nozīmi — milzeņa, kaut arī negatīvām, varbūt uzreiz un varbūt pat nekad nesamierināmām īpatnībām. Te mazā piezīmē es gribu tikai pateikt to, ko skaitu par stipri nosebojušu.

Pirmajā dienā, kad mēs kāju minām Latvijā, es pirmā kārtā atminēju Raini. Bija runa mūsu starpā, kā viņam nākt pretim, lai viņš justos kā mājās Padomju Latvijā. Es un mani tuvākie biedri zinājām labi, ka viņš skatījās negatīvi uz daudziem mūsu soļiem, bet man priekš acīm bija viņa no Lugāno rakstītie vārdi, ka viņš «gaida sauciena no mums, lai strādātu kopā ar mums». Un viņa pieteiktie jaunie darbi bija cenzūras strīpoto dzeju krājums, drāmas «Marata triumfs» un «Grakhi», kuru nosaukumi vien jau liecina, kādā virzienā strādāja viņa domas. Es caur Bernes sūtniecību aizsūtīju privātvēstuli un tanī pat laikā nelaikis b. Āzis oficiālu, uz kurām atbildes nav dabūtas, un es pat nezinu, vai tās saņemtas. Jo no tā laika pārtrūka sakari ar Šveici un līdz šim nav atjaunojušies. Es iesāku savu atbildi Rainim vaļsirdīgi ar vārdiem: «Ja Tu mums sniedz mazo pirkstiņu, tad es ņemu visu Tavu roku; nāc pie mums, tas nevar būt, ka Tu nebūtu ar mums.» Tā apmēram es rakstīju tanī vēstulē, par kuru es nezinu, vai tā viņu sasniegusi.

Kā teikts, mēs Rīgā runājām par to, kā viņam nākt pretim, bet es redzēju, ka mūsu ļaužu prāti nebūs vienoti šinī jautājumā, ka vēl nav pārdzīvotas tās sāpes jeb dusmas, kas šoreiz viens un tas pats, par Raiņa it kā šķiršanos no mums. Atklāta diskusija tanī laikā un tik delikātā jautājumā man šķita neiespējama, un es uz laiku jautājumu noņēmu no dienas kārtības. Bet mēs to neaizmirsām, un, kad jautājums šķita pārdzīvots — tas bija neilgi priekš Rīgas krišanas, — tika CK un padomju

valdības kopējā sēdē spriests godināt mūsu dzejniekus Raini un Aspaziju ar padomju valdības mūža pensiju visaugstākā apmērā, skaitot no 1918. gada 17. decembra. Mēs to līdz šim fiziski neesam spējuši izpildīt sakaru trūkuma dēļ, bet lēmums paliek spēkā, kamēr būs spēkā padomju valdība. Un no abiem lielajiem dzejniekiem atkarājas to pieņemt jeb nepieņemt.

Šī īsā vēsturiskā piezīme bija vajadzīga atklātībai taisni tagad, ne priekš Rīgas un tās tagadējiem varas turētājiem, bet priekš mums pašiem un mūsu biedriem. Mums jāatrod būt maziskiem lielos jautājumos, un Raiņa jautājums ir liels jautājums. Cik arī ap viņu netaustītos labie un nelabie, cik ap viņa vārdu arī nevītu mītus un tenkas baltie un nebaltie, viņa karogs nebūs ne balts, ne zils, ne zaļš un pat ne «sarkans, tik viena piektā daļa balta» — bet sarkans, asinssarkans.

Lai kā! Es vēlreiz saku: tomēr Rainis ir Latvijas proletariāta dzejnieks, un Latvijas strādnieku šķira nedrīkst viņu atdot prom bez cīņas buržuāzijai. Cīņa nav viegla, tā jāizcīna pašai ar sevi. Jo tanī dienā, kad Latvijas strādnieku šķira būs pati sevi pārvarējusi savās attiecībās pret Raini, Rainis būs viņas starpā. Rainis nevar nebūt ar strādniecību un nevar nebūt ar lielo Proletārisko Revolūciju, kuru viņš izsapņojis sāpēs un negulētās naktīs. Varbūt drusku citādi nekā mēs, bet ne mazāk nopietni un cerību pilns.

P. Stučka

«Cīņas Biedrs», 1919, Nr. 10, 1. XII.

«TIE, KAS NEAIZMIRST»

Jā — tomēr dzīvo vēl «tie, kas neaizmirst»! Tikai ne tur un ne tie, kas šos neaizmirstamos vārdus patlaban skandina baltajā Latvijā... Viņu tēvija patlaban ir vispasaules sociālistiskās revolūcijas māmuļa — Padomju Krievija. Iztālēm viņi klusi vēro savu lielo trimdas dziesminieku — Raini, kurš patlaban līdz ar Aspaziju atgriezties «brīvā Latvijā». Viņi ir tie pamatšķiras labākie dēli, kas atdusas Latvijas laukos, sētmalās un Padomju Krievijas sarkanajās frontēs. Tie ir tie, kas smok «brīvās Latvijas» cietumos un no turienes sūta pamatšķiras dzejniekam savus sveicienus*, rādīdami, ka vēl dzīvo «tie, kas neaizmirst». Jā, dzīvo... un zina, ka Rainis baltajā Latvijā nav atradis un neatradīs savu tēviju — brīvo Latviju, kuru tas tālumā sveica.

Tas redzams jau no viņa runas svētku koncertā 12. aprīlī, kurā viņš starp citu saka:

* «Sociāldemokrāts» no 14. apr. ziņo, ka Rainim, starp citu, piesūtīts apsveikums arī no 82 politiskiem apcietinātiem iz Centrālcietuma.

«... Māksla attīstās caur individualitāti un plašu brīvību. Mākslas tēlu radīšana ir individuālu personību darbs. Arī tautas īpatnības izpaužas mākslā, un plaši viņa var izpausties tikai brīvā mākslā. Tāpēc valstī nepieciešamas visplašākās politiskās brīvības. Tauta, kurai nav šīs brīvības, nespēj arī dot lielus mākslas darbus. Gādājiet tāpēc, lai Latvija patiesi būtu brīva, tad arī Latvija sasniegs tādu attīstības pakāpi, kādu pasaule vēl nav pieredzējusi.» Un turpat tālāk Aspazija saka:

«... Šais gavilēs arī klusas asaras mums pretim mirdz. Lielais un stiprais brālis arvien vēl pāri dara mazajam un vājākam brālim. Tas mūs sarūgtina.»*

Mēs, protams, nemeklēsim šajos liberāli demokrātiskos vārdos kādas nebūt komunistiskas ieskaņas — tas būtu velti. Aspazija, piemēram, nobeidz savu runu ar vārdiem: «Mēs centīsimies aust to zelta tīklu, kas nākotnē VIENO (pastrīpojums mans. — *V.*) abus brāļus un dara spēcīgu mūsu tautu.»**

Mēs tikai pastrīpojam, ka šeit jau Rainis, kaut arī tikai paviršī no pirmā skata ieskatījies Latvijas dzīves tiešamībā, bijis spiests grozīt savā sērdieņu dziesmā «Daugava» un dzeju krājumā «Sveika, brīvā Latvija!» izpaustās domas un slēdzienus par «brīvo Latviju». Melna strīpa tiek pārvilkta baskājiešu karodznieka vārdiem «Daugavā»:

Sarkanuguns kvēlumā
Dzima mūsu brīvā Latve.
Sarkanbaltais karodziņš
uz sarkana plivināja.
Klusī rokas uzliekam
Brīvās Latves karogam —

jo — «brīvās Latves» nav!

Skaidrs ir viens — ka Rainim patlaban trūkst jebkādas noteiktas principiālas līnijas. Viņš nespēj orientēties notikumos un apstākļos, kuri viņam tēloti un tēlojušies pavisam citādā — mums naidīgā apgaismojumā. Izmisis viņš svaidās un nevar atrast pieturas punkta. Un, ja uzmanīgi ieskatāmies plānajā dzeju krājumiņā «Sveika, brīvā Latvija!», tad atrodam tur tādu pat neziņu un svaidīšanos.

Gadiem jūs izcietāt mokas
Un briesmībās gājāt un nāvē, —

saka Rainis dzejolī «Jauns slogs» un turpina:

---

* Abi citējumi no «Sociāldemokrāta» 83. num., 14. aprīlī.

** Aizrādu, ka «Sociāldemokrāts» šai teikumā pastrīpojis vārdu «nākotnē», it kā sarkdams par to, ka viņa partijas kandidāte uz Satv. sap. runā par šķiru apvienošanu.

Jūlija Janele-Viena

Tagad reiz brīvi var elpot,
Bet tagad dzird čukstamies vergus:
Jācelj par kungu kāds vergs,
Tas lai mūs valda kā slogs.

Tātad proletariāta diktatūra Rainim spokojas kā «jauns slogs», kad vergs būs par kungu tapis.

Brīžam viņam most it kā šaubas, un viņš jautā:

Vai tu, Latvija,
Esi jau brīva?

Un, kad atbilde skan:

«Brīva! brīva!»
Visapkārt sauc, —

viņš saka, brīdinādams:

Skaisti, lepni!
Bet esi vēl spīva —
Brīva būt nevar
Nekad par daudz.

Dzejolī «Kad man ziņoja par savstarpēju naidu» viņš atkal, šķiet, no jauna sajūt mūsu cīņas lielos mērķus:

Nav mūsu karš dēļ kara,
Naids dēļ naida:
Dēļ miera cīnāmies,
Dēļ mīlas nīstam.

Bet Rainis nespēj tālumā šai cīņai līdzi dzīvot, viņu izprast un skumji piebilst:

Jūs savā starpā naidojat —
Man sāp — —

Arī tālāk dzejolī «Kad mani lūdza izšķirt, kurai grupai taisnība» viņš izvairās no tiešas atbildes, un redzams, ka viņu atbaida tas, ka mūsu cīņas izšķir ieroču pārspēks, ka viņa netiek veikta tikai idejiskiem līdzekļiem:

Ir cīņai jābūt taisnai, skaidrai, skaistai!
Tik tā vērts cīnīties un tā tik veic:
Jo veic tik sajūsma, bet veic ikreiz — —

O, mēs zinām, cik bieži pamatšķiras sajūsma ir veikusi divun trīskārt stiprāko ienaidnieku. Bet tiklab «Daugavā», kā arī beidzamā dzeju krājumā redzams, ka visvairāk apmiglo dzejnieka acis viņa bezmērīgā mīlestība pret tautu, pret mazo Latviju. Rainim šķiet, ka pietiek nokratīt tikai sveštautu jūgu, lai Latvija būtu brīva. Cīņa starp tautisko buržuāziju un pamatšķiru viņam paliek sveša un nesaprotama:

Aizved māsu svešniekos,
Saplēš ģinti gabalos,
Steidzies, dzenies — neļauj plēst,
Mūsu latvju ģinti dzēst.
(«Krauklīša spēles».)

Vai atkal:

Salīgs gan savstarp
Vilki un lāči,
Nemūžam nesalīgs
Latviešu brāļi.
Mēs jau priekš vilka!
Mēs jau priekš lāča!
Kas ir priekš latvieša?
Vai es viens pats?
(«Kas salīgs».)

Neizprazdams ceļus, pa kādiem mēs smagās cīņās soļojam pretim nākotnei, viņš tomēr pa vecam sapņo par viņu un mierina dzimteni:

Ikviens, ikviens, kas bārs un sērs,
Lai cer uz drīzu nākamvalsti:
Tur saulei pilns silts laimes mērs,
Tiks lāsīte ij tev, kas salsti.
(«Sveika, dzimtene!»)

Mēs zinām, ko priekš dzejnieka nozīmē tauta, mātes valoda un viss, kas ar to saistīts. Neviena mākslas nozare nav tik nacionāla, nav tik cieši saistīta ar tautas valodu kā rakstniecība. Bez viņas dzejniekam nav iespējams veidot dzīvi mākslas tēlos. Ar to viņam tiek atņemts visdārgākais. Un mēs ar «savu internacionālistisko apziņu» nebrīnāmies un nenosodām dzejnieku, kad viņš ver logu un ar ilgām vēro:

... Debess visa vizuļota
Mana loga vērumā.
Vienas zvaigznes — latvju zvaigznes —
Nesaredzu debesīs:
Paliec, debess, vizuļota —
Cieti taisu savu logu.
(Iz «Daugavas».)

Pēc visām polemikām par Raini mēs ar nodomu pievedam daudzos citātus, ļaujam runāt tagadējam Rainim, lai lasītājam pašam būtu iespējams ieskatīties tai iekšējo nesaskaņu, šaubu un sāpju pasaulē, kādā dzejnieks dzīvojis beidzamā laikā svešumā. No jauna mēs redzam un sajūtam to, ko jau agrāk vairākkārt mums nācās konstatēt: Rainis ir novērsies no mūsu un sava ceļa. Un, sekojot viņa mocošo domu un iekšējo šaubu gaitai, mēs rādām viņam, ka pamatšķira arī tagad uzmanīgi to vēro iztālēm. Mēs zinām, ka lielā mērā nejaušība ir arī tas, ka Rainis patlaban balotejas baltajā Latvijā mazinieku kandidātu sarakstā uz Satv. sapulci, ka ar viņa vārdu tiek dzīta nekaunīga reklāma. Un nesteigsimies taisīt pāragrus slēdzienus.

Un nu mēs aizveram skumjo dzejnieka tagadnes lapas pusi. Noliekam «Daugavu» un «Sveika, brīvā Latvija!». Vēl un vēlreiz atgriežamies pie Raiņa pagātnē — pie pamatšķiras Raiņa. Vēlreiz pārskatām un pāršķirstām visu to, kas tik tuvs, pazīstams, gandrīz no galvas zināms un tomēr vienmēr jauns Raiņa pagātnes rakstos. Un, kad dzejnieks aklā lielās mīlas maldā «sniedz roku pāri šķirām», mēs no jauna veram viņa lielās šķiru cīņas idejas apgarotās grāmatas un smeļamies tur jaunu iejūsmu tagadnes cīņai — beidzamai cīņai starp šķirām, pēdējai kaujai. To neviens mums nevar liegt — tas mūsu mantojums.

Mēs atšķiram «Tie, kas neaizmirst» un lasām: «Ir bijuši un būs vienmēr tie, kas neaizmirst. Tie ir dzīvā vēsture, kas atmiņu dzeļ. Kad dzimtene aizmirst savu nākotni, tie to neaizmirsīs — tie ir dzīvā nākotne, kas dziņu dzeļ. Un tie paši ir bijuši un būs vienmēr tie, kurus dzimtene izraidīs no sevis, jo viņi nesīs garīgu dzīvību, kādu vēl nespēj dzimtene dzīvot, bet bez kuras tomēr viņai nav nākotnes. Tie ir tie paši, kuri zaudē tēviju un atrod pasauli, zaudē sevi un atrod cilvēci . . .»

Piepildās Tavi vārdi, lielais p a m a t š ķ i r a s Raini: «Pamatšķira iet savu nenovēršamo gaitu uz lielo pārvēršanos: viņai mērķi tik plaši, kādi nekad nekam nav vēl bijuši, viņā savienojas visas darbības, arī to, kas negrib.»

Tu vari būt mierīgs: Tavs jaunībai un pamatšķirai veltītais mūža darbs ir nesis un vēl vienmēr nes bagātīgus augļus. Jaunas pasaules pie viņa spēka jūsmu smeļ. Šī apziņa lai no jauna skaidru dara Tavu skatu, lai gaismo Tavu tumšu šaubu un domu apēnoto pieri. Un šinī brīdī, kad Tu sniedz roku «pāri šķirām», mēs nevaram spiest Tavu roku: mēs paliekam uzticīgi pamatšķirai, sev un Tev. Bet klusā sirsnībā no mīlas pārpilnas sirds mēs minam Tavu pagātni, minam Tevi — SAVU Raini, jo —

«M ē s t i e e s a m, k a s n e a i z m i r s t»!

Viena [*J. Janele*]

«Strēlnieks», 1920, Nr. 3/4.

«TOMĒR» — PROLETARIĀTA DZEJNIEKS

Manā priekšā uz galda guļ «Klusā grāmata» un «Cīņas Biedrs», Nr. 23, ar b. A. U.* recenziju par J. Raiņa «Daugavu»**.

* A. U. — Andrejs Upīts. — *Red.*

** Man minētā Raiņa grāmata «Daugava», kura nule iznākusi Gulbja apgādībā Rīgā, nav kļuvusi rokās. Bet tos pašus pantiņus, kurus min A. U. savā recenzijā, es esmu lasījis citētus Rīgas baltajā presē. Tikai tur minēts arī vēl tas, ka Raiņa «Daugava» ir dramatiski sakopots gabals, kurā viņš vienu vai otru pantiņu izteic ne savā vārdā, bet ieliek mutē dažādām, dažādu šķiru un virzienu personām, tā ka tos vismaz visus nosaukt par Raiņa domām vai ilgām nevar. To A. U. nedrīkstēja noklusēt. Jeb arī viņš pašu grāmatu nav lasījis? Negribētos domāt.

Uz šo materiālu pamata man jāspriež: kam pieder dzejnieks Rainis (es runāju agrāk un arī tagad vienīgi par dzejnieku Raini un ne par politiķi vai vienkāršu cilvēku) — proletariātam vai buržuāzijai? Un es, nebaidīdamies no palamām, kā, piemēram, «naiva Antiņa», «pārāk tuvredzīga, kam nav līdzams», un nākotnē gan arī vēl nesaudzīgākām, tomēr palieku pie sava pirmā sprieduma (sk. «Cīņas Biedru», Nr. 10). Es šinī, kā daudzos citos jautājumos esmu visai ietiepīgs, kā, piemēram, tanī pašā jautājumā par imperiālistisko karu, kurā es no viņa pirmajām dienām (piemēram, atklāti Rīgas «Darbā» un «Kalendārā» 1914. gada rudenī) stāvēju ar to daļu «latviešu strādnieku partijas, kura kopā ar krievu revolucionāro proletariātu uzsvēra imperiālisma nespēju izbeigt karu un nodibināt mieru». Un, ja man šī mana tagadējā ietiepīguma dēļ, kādreiz kā vecajā pasaciņā, būtu jālien āliņģī, tad arī es no turienes vēl izbāztu pēdējoreiz savu dūri, kas lai apzīmētu simboliski atkal to pašu: «Un tomēr — proletariātam!»

Es, saprotams, ne tādēļ ķeros no jauna pie spalvas, ka es salīdzināts ar naivu Antiņu utt. No tādiem salīdzinājumiem man, šķiet, nebūtu jābaidās. Bet es domāju, ka mēs, komunisti, kļuvuši par vadošu un pat valdošu partiju, esam spiesti noskaidrot savas attiecības arī pret mākslu un, starp citu, pret dzeju un literatūru. Nepietiek vairs vispārēju teikumu, vienkāršu apzīmējumu par proletārisku mākslu vai par proletariāta dzeju. Jānoskaidro noteikti proletariāta stāvoklis pret šiem jautājumiem vispārīgi. Un lietišķā polemikā to vienmēr vislabāk noskaidrot. Man, diemžēl, politiskais darbs neļauj daudz laika parakņāties pa grāmatām, kas jāmeklē bibliotēkās pēc tam, kad nelielais izvēlētais grāmatu krājums palicis Rīgā. Bet tomēr man jāizpilda savs pienākums.

A.U. nostāda man pretim «strādniecības kritiķu un publicistu vērojumus, kas jau sen nomanījuši jauno virzienu Raiņa ieskatos un arī dzejā». Bet, ja es salīdzinu A. U. iz «Daugavas» izrakstītos pantiņus (nepieminot, kam dramatiskajā apcerējumā viņi ielikti mutē, un vienmēr tos nostādot par dzejnieka paša uzskatiem)* ar recenzenta slēdzieniem, es ne ikreiz tur atrodu vajadzīgās loģiskās laipiņas. Tā kāda no sacerējuma personām dzied, ka «krauklis krauklim aci saudz, vilks vilkam nekož rīkli, — kādi zvēri esam mēs? Kožam paši savu tautu!» Slēdziens: «Rainis dziļi skumst par proletariāta un buržuāzijas atšķelšanos (? sašķelšanos), par šķiru cīņu latvju tautā.» Jeb — kāda no Raiņa personāžām dzied par «tēvu zemes atdo-

* Ja marksists-dzejnieks rakstītu lugu, kurā uzstātos, sacīsim, barons, tad šis barons arī šinī lugā runātu barona valodu un ne marksistiskus vārdus un neviens par to nenosodītu marksistu-dzejnieku kā renegātu. Tā ir ābeces gudrība.

šanu» un min «latvjus nodevējus». Slēdziens: pats Rainis ir «pilnīgi vienis prātis ar latviešu buržuju madāmiņām, ka latviešu proletariāta un revolucionāro strēlnieku idejiskie vadoņi pārdevuši par naudu Rīgu un Latviju vāciešiem». Un tālākais slēdziens: «Šādi saprastais konkrētais «nodevības» un Rīgas «pārdošanas» fakts novelk pēdējo līniju starp Raini un to latviešu strādniecības daļu, kas turējusies un turas pie internacionālā revolucionārā proletariāta ideāliem un taktikas.» Jeb beigās vēl kāds pantiņš (arī nezinu, kā teikts) skan: «Zeme — tā ir valsts, paša zemi, paša valsti, dzīvi, paša darinātu, paša valstī kungs.» Un atkal slēdziens, ka «proletariāta centieni Rainim absolūti sveši... viņš sajūsminās līdz ekstāzei: brīva un neatkarīga būs Latvija — bez šķiru naida, bez buržuāzijas un proletariāta aplamas cīņas» (pastrīpojums mans). Nelasījis pašas grāmatas, es nevaru sacīt, vai šie slēdzieni tur neatrodas, bet recenzenta minētos pantiņos, pat vienalga, kā runātos, tos neatrodu, vismaz ne tādā pārspīlētā formā, kas nemaz nesaskan ar A. U. apgalvojumu: «Mēs neapsūdzam un netiesājam — tikai nenoliedzamus faktus uzrādām.»

Bet kādi tad A. U. slēdzieni par pašu dzejnieku? Pirmkārt, mēs recenzijas iesākumā lasām: «Kam atmiņā Rainis ar viņa simpātijām pret revolucionāro strādniecību (tikai simpātijām! — *P. St.*) un dzēlīgo sarkasmu pret latviešu mietpilsonisko buržuāziju...» Otrkārt, mēs lasām turpat par «sociālajām un revolucionārajām idejām, ko Rainis līdz tam parasti tērpa romantiskā tautas dziesmu un pasaku tēlojumā». Treškārt, raksta vidū lasām: «Latviešu proletariāts var sacīt, ka viņam reiz bija Rainis (tātad tomēr bija! — *P. St.*). Tagad vārds latviešu buržuāzijai... viņai pilnīga tiesība sajūsminātīes. Ir vērts, ka viņa sajūsminās» (tātad tomēr ir ko vērts! — *P. St.*). Bet beigās nu lasiet paši: «Uznāk savāda doma par desmitējādiem jautājumiem. Vai latviešu proletariāts maz var sacīt, ka taisni viņam reiz bija Rainis utt. Vai mums nebūs jārevidē no paša gala sava lielā sajūsma un atklāti jāatzīstas, ka esam maldījušies, bet taisnība bijusi liberālajai buržuāzijai, kura no pirmā sākuma skaitīja Raini par savējo? Un vai viņa tagadējā pozīcijā nav tikai loģisks noslēgums taisnai, konsekventai attīstības gaitai?» Šis pēdējais slēdziens ir tiešām spēriens, bet — revolucionārajai strādniecībai! *Parlez pour vous!* Runājiet par sevi, b. A. U., varbūt arī vēl par kādu no «strādniecības kritiķiem», kas «savas proletāriskās dzejas tur (t. i., Raini) vienkārši paši iedzejojuši — kā to dažs labs vēl tagad izmēģinās». Nē, latviešu revolucionārā strādniecība nesastāv iz tādiem tītariem ar «teļa sajūsmu» un labi saprata savu Raini! Tas ir vispār bezdarbju kritiķu darbs, iedzejot dzejnieka un vispār mākslas darbos ne to

s a t u r u, kas tanī izlasāms. Tā vēl šo baltdien mocās mūzikas kritiķi iedzejot Čaikovska «Patētiskajā simfonijā» viņas «īsto» saturu un velti pūlas izlasīt to patieso traģēdiju, kas tanī slēpjas. Bet pati simfonija tādēļ nemitas būt īsts mākslas darbs un aizraut klausītāju masas savām, viņām saprotamajām skaņām. Un daudzkārt lielākā mērā tas taču zīmējas uz dzeju.

Tā, redzat, vienā feļetonā mēs izlasām četras dažādas domas par vienu un to pašu dzejnieku, to starpā dīvainības ziņā nepārspējamo pēdējo slēdzienu. Un lietu ne uzlabo, bet vēl ļaunāku padara pēdējā piezīme, kurā atbildi uz jautājumiem par to, v a i R a i n i s j e l m a z k ā d r e i z p i e d e r ē j i s p r o l e t a r i ā t a m, A. U. liek priekšā «atlikt nākošām dienām», jo «tie (laikam gan tās, tas ir, dienas), bez šaubām, sniegs mums n e m a l d ī g u s f a k t u s drošai pieturai». Uz kādiem jauniem nemaldīgiem dokumentiem A. U. dibinās savu prāvu par Raiņa piederību vai nepiederību proletariātam, es nesaprotu. Bet es zinu, ka revolucionāram proletariātam šie «nemaldīgie fakti» jau sen ir rokā un, proti, no tiem laikiem, kad pats A. U. varbūt vēl nebija šīs strādniecības vidū. Šie fakti ir Raiņa grāmatas: «Tālas noskaņas», «Vētras sēja», «Klusā grāmata», «Tie, kas neaizmirst» utt.; un pat «Gals un sākums» tieši pašrocīgi veltīts «pamatšķirai», tas ir, proletariātam. Negaidīsim jauna termiņa, bet apskatīsim tūliņ to, kas mums ir, un taisīsim savu spriedumu.

Es pieņemu «Kluso grāmatu», šo no cenzūras sakropļoto un vēlāk pavisam nožņaugto un tomēr tik bagātīgo dzeju krājumu. Es lasu «Darbu darbs» — «Draugiem uz mājām»:

Mēs vienu posmu esam zaudējuši.
— — — — — — — — — — —
Ko spēku tērēt līdzi tecētājiem,
Kad tā priekš pamatšķiras nepietiek?
Celt visu pašapziņu pamatšķirā.
— — — — — — — — — — —
Tur ir tā izeja un darbu darbs.

Vai tā var runāt neproletariāta dzejnieks liberālais buržujs, par kuriem «pastarā dienā» dzejnieks sludina:

Bet mēmā zeme
Tad muti vērs
Un aprīs jūs,
Un kūpēs sērs.

Un kam nav atmiņā kaut no Birutas Skujenieces nosūtītais dzejolis «Sasaukšanās»:

Un pāri no viņpus okeana
Nāk līdzi ar vētrām saukšana:
Brāļi, brāļi,
Esat tuvu, kas tāļi!
Sauc: brāļi, vai esat nomodā?
Sauc: atbildat tur dziļumā!

Vai neatgādina tas tagadējo komunistu sasaukšanos «no asiem ziemeļiem, no maigiem dienvidiem, no cilvēces dziļās pirmdzimtās — no pašas mātes Āzijas, no krustiem dzelžiem kaltās Eiropas»?

Lai ledus cik stipris, cik skaisti mirdz,
Pēc brīva, pēc dzīva ilgojas sirds —
Tā nevar palikt, tā nepaliks:
Līdz pašam pamatam jauns viss tiks!

Un citā vietā, romancē, «teiku ļaudis» dzied:

Mēs tūkstoši esam,
Mēs miljoni;
Jo ejam, jo topam
Tik vairāki.
— — — — — — — —
Pār klintīm, pār aizām
Mēs rāpsimies,
Viens otram pāri
Stiepsimies.
— — — — — — — —
Caur ūdeņiem cauri
Mēs bridīsim,
Līdz solīto zemi
Sasniegsim.

Vai tāda pārliecība var būt līdzskrējējam? Vai te vēl spēj ko iedzejot «strādniecības kritiķi»?

Tas jaunais laiks, kas šalkās trīs, —
Tas nenāks, ja ļaudis to nevedīs.

Tā sauc Rainis proletariātu un vienīgi proletariātu uzvarām pretim, jo

Tā nevar palikt — un nepaliks,
Par velti cerēt, ka straume sīks,
Ka ūdeņi pārskries un aprimsies
Un atkal viss pa vecam ies.

Jeb citā vietā:

Ir vārds — saukts «Tomēr»,
To pieminat,
Kad visus jau nomāktus
Domājat.

Jel palasiet viņa 1906. g. atskaņas:

Ko runājam, ko daram,
Ko jūtam katris viens,
Tam cauri velkas šalkas
Kā sarkans pavediens ...

Un citā vietā — «Viena sirds»:

Cik auksti flinšu stobri mirdz!
Divpadsmit lodes un viena sirds,
Dikts rībiens, nepabeigts sauciens: «Lai dzīvo!» —
Un aprimst sirds, kas mūs še brīvo.

Vai šis ir tas Rainis, kuru, pēc A. U. domām, «liberālā buržuāzija no pirmā gala skaitījusi par savējo»? Kaut gan viņš pats par to rakstīja:

Cik vien spēji, tu zagi un rāvi,
Līdi, spiegoji, bendēji, kāvi.
Kas vien ir kauns, to tu darīji,
Nu tev ir jāslēpj šie traipekļi —
Ej uzkārs tiem virsū — ordeni.

Es atvainojos, ka tik daudz un tomēr tik maz te minu izrautus vārdus iz Raiņa poēzijas. Un tomēr tas jādara jau tādēļ, ka visas šīs grāmatas ir retas un nav sasniedzamas, jo nav no jauna pārdrukātas. Un vēl daudz to, ko agrāk nevarēja drukāt un kas arī vēl nav parādījušās klajā.

Raug, kāds ir tas Rainis, kuru proletariāts skaitīja par savējo! Pēc tiem «nemaldīgajiem faktiem», kas bija un vēl ir viņa rokās! Un tagad stāsimies pie balsošanas. Kas ir par to? Jeb pareizāk: kas pretim? Es neredzu tādus. Un, ja kāds atturas izteikt savas domas, gaidīdams jaunus faktus, tad mums nav iemesla ar viņu kopā gaidīt, jo dzejnieku apspriež pēc viņa dzejām.

Bet kā būt ar to Raini, kas aizgājis no proletariāta? Pieņemsim to ļaunāko, ka tas jau noticis un galīgi noticis. Mums vēsturē ne mazums tādu gadījumu. Freiligrats, lielais vācu revolūcijas dzejnieks un Marksa draugs, vēlākos gados bija liels patriots un mazs patriotisks dzejnieks. Bet līdz ar viņu nomira viņa proletāriskā dzeja, un mēs pazīstam tikai revolūcijas dzejnieku Freiligratu. Lielais H. Heine kā cilvēks kādreiz bija ļoti mazs, un pensija, ko viņš saņēma no franču reakcionārās ministrijas, viņam kā cilvēkam goda nedarīja. Tālāk, viņš savās lielajās sāpēs nonāca tik tālu, ka sāka atsaukt, ko viņš sludinājis, sāka mierināties ar katoļu baznīcu utt. Bet reakcija viņam necēla piemineklī un nepiedeva viņam viņa dzejas grēkus. Un mēs — mēs viņu mīļojam un cienījam kā savēju. K. Markss bija un palika līdz galam viņa draugs un cienītājs un uz kāda to laika ierunām atbildēja vienkārši, ka dzejnieki jāsver ar citādiem svariem, jāmēro ar citādu mēru, jo «viņi reiz ir savādnieki» (*sonderbare Käuze*). Mēs varētu minēt arī mazākus: Hervegu, Henkeli utt. Un arī lielais Gorkijs kādu brīdi nogāja no mums, bet mēs zinājām, ka viņš ir pārāk nopietni domājošs cilvēks, lai paliktu

uz visiem laikiem ārpus revolūcijas, un mūsu «cerības un gaidas» piepildījās. Pat rakstniekus, kā lielais Koroļenko, kas bija un vēl ir mūsu pretinieks, proletāriskā revolūcija prata cienīt. Un tikai mēs lai atmetam pie malas savu Raini, atsakāmies no tā bez cīņas? Jā, vēl vairāk, atsakāmies no viņa, kā viņā vecajā pasaku grāmatā par Pēteri, kas trīsreiz, iekams gailis dziedāja, noliedza savu mācītāju: «Mēs viņu nepazīstam, viņš nekad nav bijis mūsējs.»

Uz to es noteikti atbildu: nē, proletariātam ir piederējis Rainis ar savām dziļajām domām, ar savām lielajām sāpēm, un proletariāts viņu nevar atdot bez cīņas. Man kādā privātā vēstulē aizrāda, ka es esot šo cīņu sapratis kā pensijas piespriešanu... Nē, tik maziski mēs neesam. Ja mēs piespriedām pensiju dzejniekam Rainim, tad vienīgi iziedami no tā vienkāršā principa, ka komunistiskai valdībai ir jānodrošina savu lielo dzejnieku un mākslinieku eksistence, lai viņiem pārejas laikā nav jākrīt vienkārši bada nāvē un nav jāturpina pārdoties, kā tas bija kapitālisma laikmetā, pa rindiņām vairāk vai mazāk veikaliskam izdevējam. Nē, tik maziski neskatās proletariāts uz cīņu dzejnieka un dzejas piederības dēļ. Proletariāts arī šo cīņu saista ar visu savu lielo cīņu. Un, ja proletariāta dzejnieks uz brīdi atšķīries no proletariāta, proletariāts nestums galīgi viņu prom, viņu noliegdams, bet ar savu lielo cīņu no jauna ieraus savās rindās.

«Māksla ir jūsmu dzīve, izveidota līnijās, krāsās, skaņās.» Dzeja ir tikai viena daļa no šīs mākslas. Tā nav vienkāršs vārdu sarindojums, kaut vai vislabākajā nolūkā. Dzejnieks dzīvo, tā sakot, dubultu dzīvi — fizisko un parasto, t. s. ikdienišķo gara dzīvi un blakus pastiprinātu jūsmu dzīvi, kas viņā visu ārējo un iekšējo pasauli attēlo spilgtākās ainās nekā ikdienas cilvēkā. Saprotams, ka arī šīs abas dzīves ir uz ciešāko saistītas un nekāda duālisma patiesībā nav. Arī dzejnieks ir sava laikmeta, saimniecisko apstākļu un to attīstības produkts; taisni viņš visu pārdzīvo sajūtīgāk nekā pārējā pasaule. Un, saprotams, visus lielos notikumus, visas lielās bēdas, visus lielos priekus viņš pārdzīvo iekšēji daudzkārt asāki nekā pārējie cilvēki. Taisni viņš ir tādā kārtā vēl vairāk atkarīgs no ārējiem un iekšējiem notikumiem nekā jebkurš. Tas nav dzejnieks, kas neaizraujas uz vienu vai otru pusi, bet paliek «špīseriskā» vai «olimpiskā» vienaldzībā. Un tādēļ, ja Latvijas proletariāts atzīst, ka tas Rainis, ko viņš pazīst iz augšminētām grāmatām, ir viņa Rainis, kaut arī tikai bijis, tad lai viņš viņu neatbīda no sevis, jo var būt pārliecināts, ka tā lielā cīņa, kuru Rainis 13 gadu laikā redz tikai iz laikrakstiem un vēl buržuju laikrakstiem, slimībā un trūkumā un dzird tikai no vienpusējas, mums pretējas apgaismas, tiklīdz viņa savā visumā un pareizā apgaismojumā

stāsies viņa priekšā, no jauna padarīs Raini par mūsu. Jo, ja jau Gēte sacīja:

Willst den Dichter du versteh'n,
Mußt in Dichter's Lande geh'n.

(Ja tu gribi saprast dzejnieku, tev jābūt zemē, tas ir, apkārtnē, kur dzejnieks mīt),

tad desmitreiz vairāk tās zīmējas uz trimdā dzīto dzejnieku, kas tur, skaistajos Lugāno Šveices kalnos, jūtas kā sprostā kalts, padzīts un, kā viņam var likties, atstāts arī no savējiem. Un, ja es jau pirmajā rakstā minēju, ka, man šķiet, mēs nokavējām atminēties viņu, kad bijām Latvijā, brīvajā Latvijā, tad es varētu vēl pievienot vienu citu faktu, kurā mēs vainīgi: Padomju Latvijas teātru repertuārā, izņemot vienu otru deklamāciju, Raiņa vārds nebija lasāms. Man kādreiz skaidroja, ka tur vainīgi esot tehniski iemesli, es par to neņemos spriest, bet to tikai es saku, ka tas Rainis, kurš ir piederējis proletariātam, viņam piederēs arī nākotnē neatkarīgi no viņa turpmākās gaitas. Bet pat, ja Rainis šķirtos no proletariāta, tad šķiršanās būtu galīga tikai tad, kad viņš radītu jaunā garā darbu līdzīgas vērtības ar agrākiem.

Tādu darbu vēl nav. Tā pati «Daugava», kā izsakās i A. U., i Rīgas baltās preses recenzenti gandrīz vienbalsīgi, esot viņa vājākais darbs. Jau viņa «Pūt, vējiņi!» arī neskaita par labākajiem. Tās ir «gadījuma dzejas», acumirkļa poēzija, varbūt pat uz «pasūtījuma», bet ne agrākajiem ģeniāliem darbiem konģeniāls darbs. Un tādi darbi nevar atsvērt viņa pagātni.

Kas mūs šķirs no Raiņa? Viņa nacionālisms, viņa tautiskā sajūsma, kurai mēs pretim stādām komunistisko internacionālismu. Bet tā ir slimība, ar kuru slimojis ne viens vien Rainis. Un tā ir slimība, ar kuru viegli var mēroties pretējā slimība, kas noliedz pašu tautisko jautājumu pat kā faktu. Un beigu beigās pēdējā ir bieži vārdu slimība, kura darbos izvēršas par nacionālismu, kā mēs to varējām novērot Rīgā, vienup, un plašajā Krievijā, otrup. Bet par to citreiz plašāk.

Taču b. A. U. iet tālāk. Viņš jau «Galā un sākumā» redz jaunu, tas ir, proletariātam pretēju virzienu («tautisku individuālismu», kāds sakopojums man mazliet nesaprotams, īpaši, ja to pretstāda «revolucionārajam kolektīvismam»).

Tev, pamatšķira, —
Kur lielāks gods kā tas, tev kareivs būt?
Tu izej cilvēci un sauli gūt.

Kur tas lasāms? J. Raiņa «Gala un sākuma» pirmajā dzejolī, kuram iepriekšējā lappusē lieliem burtiem lasāms veltījums: «Tev, pamatšķira!» Vai man te citēt iz Marksa «Kapitāla», ko

mūsu vecais skolotājs saka par fabrikas verdzību un brīvo cilvēku nākotnē... Es nezinu grāmatas, kas tik daudz dotu kā taisni šis krājums. Un ne tautiskam špīserim, bet brīvam cilvēkam, tas ir, rītdienas (un pat šodienas) proletariātam:

Mani vistuvākie draugi
Ir vistālākie jaunie augi;
Vēl nepiedzimušie dzimumi
No visiem man īstākie radnieki.

Ja var runāt par «Gala un sākuma» individuālismu, tad nekādā ziņā ne par tautisku un pat ne buržujisku individuālismu, bet par individuālismu, piemērotu jaunajai, tas ir, komunistiskai šķirai:

Tev, pamatšķira, —
Kas celsies pāri sev, iekš vienības
Tās šķiras veiks, kas ļaudis šķīrušas.

Es nezinu un neticu, vai Rainis tagad jau lasījis mūsu konstitūciju, vismaz toreiz, kad viņš šos vārdus rakstīja, viņš to nebija lasījis, jo pašas konstitūcijas vēl nebija. Bet pantiņš skan kā dzejā pārlikta mūsu tieksme — veikt visas šķiras, kas ļaudis šķīrušas.

Man jābeidz! Vēl vienu vārdu personīgā lietā. Es sākumā uzsvēru, ka es runāju vienīgi par dzejnieku Raini un ne par cilvēku vai politiķi. Bet es baidos, ko tās nerakstītās avīzes, kas vairāk izplatītas nekā drukātās, čukstēs par manām personīgām, veca drauga attiecībām ar Raini. Es, saprotams, kā draugs labprātīgi izpildītu to pašu pienākumu kā tagad. Bet tagad to raksta ne drauga roka. Pēc tiem veciem laikrakstu strīdiem, kuros es atklātību neesmu kavējis ne ar vienu vārdu, mēs personīgi ar Raini esam šķirti ļaudis. Bet es izpildu savu pilsoņa un biedra pienākumu.

Ja es būtu iekustinājis vienā otrā no biedriem jautājumu par proletariāta dzeju vispārīgi un par Raini kā proletariāta dzejnieku sevišķi, tad mans nolūks pārpilnam sasniegts.

P. Stučka

«Cīņas Biedrs», 1920, Nr. 36, 37, 38.

IV

DAŽI LITERATŪRAS ORGANIZĒŠANĀS JAUTĀJUMI DIVDESMITAJOS GADOS

MASKAVAS LATVIEŠU CENTRĀLĀ KOMUNISTISKĀ KLUBA LITERĀRISKĀS SEKCIJAS DARBĪBAS RAKSTUROJUMS

(Oktobris 1920. g. — marts 1921. g.)

Jau no 1919. gada pavasara, kad tika nodibināts augšminētais klubs, «pastāv» arī viņa Literāriskā sekcija. Bet patiesībā «pastāvēja» tik uz papīra, jo tikai ar 1921. gada sākumu var teikt, ka tā sākusi darboties. Es šeit neņemšos spriest par tiem iemesliem, kāpēc sekcija nedarbojās, tas cita biedra uzdevums. Mans nolūks kaut cik raksturot tās pastāvēšanu no 1920. gada oktobra līdz šī gada marta mēnesim. Tātad par apaļu pusgadu.

Kad pag. gada oktobra vidū Maskavas Latv. centr. kom. kluba pilnā biedru sapulcē kāds biedrs iejautājās, kāpēc nedarbojas Literāriskā sekcija, tad neviens uz šo jautājumu nevarēja atbildēt. Un ilgi nevarēja atbildi atrast arī šo rindiņu rakstītājs, kad Centr. kluba valde tam uzdeva organizēt šo «nelaimīgo» sekciju, jo uz laikrakstos izsludinātām sekcijas organizācijas sapulcēm ieradās 3—5 cilvēki un arī tie — katrreiz citi... Tātad sekcija no oktobra līdz 16. decembrim, kad notika pirmā organizācijas sapulce, reprezentējās vienā personā...

Īsi pēc pilnās biedru sapulces, 23. oktobrī, «sekcija» (pēdiņas pilnīgi vietā) sarīkoja pirmo publisko literārisko vakaru «par latvju proletārisko dzeju». Vakarā ņēma dalību b. P. Dauge, nolasīdams referātu «Par proletārisko dzeju», un mūsu jaunie dzejnieki — Al. Ceplis, P. Veinis, Šalkonis, Ed. Šillers, K. Priednieks, nolasot savas dzejas. Vakarā tika karsti debatēts gan lietišķi, gan nelietišķi, kas sevišķi sakāms par b. Kr. Imūna naivajiem «sadošanas» paņēmieniem. Ar šo vakaru sekcija spēra pirmo soli mūsu literatūrdzīves lēnajā attīstībā. Jo pēc vairākkārtīgiem veltīgiem mēģinājumiem sekciju tomēr beidzot izdevās noorganizēt.

Un tagad, kad sekcijā darbojas 15—20 aktīvi, apzinīgi biedri, jācer, ka sekcijas pastāvēšana nodrošināta. Nodrošināta vismaz uz zināmu laiku, uz laiku, kamēr darbosies līdzšinējais sastāvs. Bet, tā kā līdzšinējais biedru sastāvs vairāk vai mazāk ir veci biedri un pazīstami literāriski un sabiedriski darbinieki, tad sekcija, to vērā ņemot, izstrādāja darbības plānu, kurā paredzēta

arī strādniecības masu literāriska nodarbināšana un jaunu literātu audzēšana. Lūk, šis plāns:

«Literatūras ieguvumu piesavināšanās un proletāriskās literatūras jaunradīšanas ierosmes un attīstības nolūkos pie Mask. L. C. K. kluba tiek dibināta Literāriska sekcija. Sekcijas darbība sadalās trijās daļās: 1) kulturāli izglītojošā, 2) kulturāli jaunradošā un 3) organizatoriskā.

A. Kulturāli izglītojošā daļa

Proletariāts ir audzis ārpus katras literāriskas izglītības. Strādnieku kluba uzdevums, cik iespējams, aizpildīt šo robu. Šajā nolūkā M. L. C. K. K. Lit. sekcija rīko sistemātiskus vispārējās literatūras vēstures apskatus — publisku literārisku vakaru veidā. Blakus minētiem vakariem rīko arī īpašus «literatūras momenta» vakarus, kuros apskata gan atsevišķas literāriskās parādības, gan rakstniekus un viņu darbus. Literāriskie vakari tiek rīkoti pēc šādas programas: vakara pirmā daļa — lekcija; vakara otrā daļa — darbu demonstrēšana; vakara trešā daļa — domu apmaiņa. Vispārējās literatūras vēstures apskats izņemams šādā kārtībā: Literatūra un dzīve. Literatūras vēsture: 1) literatūras vēstures senatne; 2) viduslaiki; 3) romantisms; 4) renesanses laikmets; 5) klasicisms; 6) reālisms; 7) naturālisms; 8) simbolisms; 9) misticisms; 10) futūrisms; 11) imažinisms; 12) ekspresionisms; 13) Proletkults un literatūra.

«Dienas jautājumi» — Vitmena vakars, Verharna, Raiņa, M. Gorkija, Ņekrasova, Gasteva, Adas Negri vakari utt.

B. Kulturāli jaunradošā daļa

M. L. C. K. K. sekcija apvieno visus latv. proletāriskās literatūras darbiniekus, kā rakstošos, tā iesācējus.

Literārisko iesācēju vienošanai un vispusīgai literāriskai izgl. attīstībai sekcija piegriež vislielāko vērību. Šajā nolūkā šī darbība tiek ievirzīta pulciņu vai studiju sistēmā. Vispirms sekcija noorganizē divus pulciņus — daiļliteratūras un žurnālistikas-publicistikas, kā palīglīdzekli pie abiem pulciņiem — literārisku terminkomisiju.

Daiļliteratūras pulciņa darbība

Teorētiskā daļa: Latviešu gramatika. Latv. rakstn. teorija. Latv. liter. vēsture. Vispārējās lit. vēsture. Kritika. Valodu

vēsture un jaunās valodas. Mākslas vēsture. Kultūras vēsture. Vēsturiskais materiālisms.

Praktiskā daļa: Pulciņa biedru darbu iztirzāšana. «Dzīva» literāriska mēnešraksta izdošana. Publiskas literāriskas tiesas organizēšana. Piedalīšanās visos sekcijas darbos.

Žurnālistikas-publicistikas pulciņa darbība

Teorētiskā daļā: Tie paši priekšmeti, kuri atzīmēti daiļlit. pulciņa teorētiskā daļā, ar papildinājumiem — avīžniecība (organizatoriskā puse), žurnālistika, publicistika. Piezīme. Abi pulciņi teorētisko mācību daļā mācās kopā.

Praktiskā daļā: Pulciņa biedru darbu iztirzāšana. Pieņemto rakstu, kritiku, recenziju, korespondenču utt. iesūtīšana presē. Piedalīšanās literāriskos vakaros un disputos. «Dzīvās» avīzes izdošana.

C. Organizatoriskā daļa

M. L. C. K. K. Lit. sekcija ved visplašāko literāriskās nodarbošanās un izglītošanās propagandu Mask. latv. proletariāta masās. Šajā nolūkā sekcija reģistrē visus kluba biedrus, kuri vēlas strādāt sekcijā. Sekcijas iekšējā konstrukcija veidojas šādi:

1. Sekcijas darbību vada no kluba valdes izvēlēts sekcijas vadītājs.

2. Sekcijas iekšējās darbības veikšanai sekcijas biedru sapulce izvēlē vadītāja vietnieku un sekretāru, kuri kopā ar sekcijas vadītāju sastāda sekcijas prezīdiju.

3. Vienreiz mēnesī sekcija sniedz valdei rakstisku ziņojumu.

4. Priekš sekcijas mākslinieciskās un organizatoriskās darbības saskaņošanas sekcija deleģē savus priekšstāvjus: a) kluba mākslas kolēģijā, b) Viskrievijas Proletārisko rakstnieku savienībā, c) Maskavas Proletkulta literāriskā nodaļā utt.

Bez tam sekcija stājas sakaros ar provinces latv. strādn. klubu literāriskām sekcijām un pulciņiem.

5. Sekcija organizē un vada kluba lasāmo galdu.

6. Sekcijas līdzekļi glabājas pie kluba mantziņa, kurš tos izsniedz sekcijas prezidijam pēc vajadzības.

Tāds tika izstrādāts, pieņemts un apstiprināts plāns. Vajadzēja nu tik ķerties pie tā realizēšanas. Bet, diemžēl, nebrīnīsimies, ja šis plāns vēl līdz šai dienai nav dzīvē izvests. Jo mēs dzīvojam vecā ārdīšanas un jaunā celšanas laikmetā. 4. janvāra sēdē kluba valde nolemj, ka sekcijas vājās darbības dēļ «jāatsvabina» tās vadītājs un viņa vietā jāieceļ cits.

Bet šo lēmumu valde vecajam vadītājam tikai paziņo 26. janvārī (!), bet, tā kā jaunajam vadītājam arī nav paziņots, tad tas, to zināt dabūjis, iesniedz «atlūgumos no amata», ka esot ļoti aizņemts utt. Un sekcija paliek bez vadītāja! Redzēdams valdes kļūmīgo stāvokli un iesāktā darba lielo nozīmi, vecais vadītājs iesniedz valdei pieprasījumu, lai to apstiprina kā pagaidu vadītāju, ar ko valde savā 27. janvāra sēdē «apmierinās».

No šī laika sekcijas darbība kāpj uz augšu. Darbības vakari kārtīgi notiek ik nedēļas, tajos piedalās 25—30 dalībnieku un jautājumi tiek iztirzāti ar sevišķu dedzību. Tā tiek iztirzāts dzejoļu krājums «Uguns ziedi» (ref. K. Ozols-Priednieks), nolasīti trīs referāti — jaunāko dzeju iztirzājumu veidā — par J. Raini (K. Ozols, K. Prātnieks, P. Vīksne), referāti par «Dzejas formu un saturu» (K. Ozols-Priednieks), «Par mākslu» (Lindulis), «Par proletārisko mākslu» (K. Jokums), «Par futūrismu» u. c. Blakus tam sekcijas darbības vakaros ir nolasīti un iztirzāti sekcijas biedru darbi. Vienā ziņā priekš paškritikas un otrā priekš labāko darbu ievietošanas atsevišķā pielikumā pie laikraksta «Krievijas Cīņa». Tā ir nolasīti K. Ozola, K. Čokes, K. Pelēkā, P. Svira, K. Jokuma, Otvara dzejas; Astras, K. Priednieka, Nātrītes, Dzeloņa (Jāņa Zaķa) tēlojumi utt. Minētie darbi ir apskatīti pēc satura un formas — idejiskās un mākslas vērtības. Laba daļa šo darbu ir atdota atpakaļ autoriem pārstrādāšanai, viena daļa nodota liter. pielikuma redakcijas kolēģijai. Un tā 31. martā iznāk pirmais literāriskās sekcijas darbu krājums. Šis krājums-pielikums iznāks periodiski, ik mēnesi reizi, un būs sekcijas biedru jaunradīšanas spogulis. Ka sekcijas biedri tiešām «šo to» spēj, to pierāda pielikuma 1. numurs. Pielikums sākas ar K. Jokuma dzejoli «Mūsu gājums»:

Vingrā soļu ritmā ejam. Aiz cīņas cīņu gadi audzē.
Vēl vakardienas kauju vērsmē dega.
Un šodien atkal dienas dun no posta soļiem.
Te darba pulki pretī iziet. Ar badu cīņā

un tālāk:

Mēs ejam!
Vai, kas tur pagurst? Kam tur spēka pietrūkst?
Saņematies! Mums cita ceļa nava!
Tik vien rindās! Ciešās rindās! Darba kolonās!

Un Ed. Šillers ar aizraujošu entuziasmu apdzied lielo proletariāta cīņu, kuru reizē var attiecināt uz šīs šķiras dzejas un literatūras attīstību vispār, kā:

Vēl tikai sākums tai lielai cīņai,
Kā rīta ausma pirms diena rit.

Tālāk ievietots politiskā katordznieka b. K. Čokes dzejolis (kaut arī no red. kolēģijas pārstrādātā veidā) «Upuri» un K. Priednieka «Flengo». Bez tam Pētera Svira dzejolis «Visums». P. Sviris nav sekcijas biedrs, bet sekcija atzina, ka daži darbi var tikt ievietoti krājumā arī no ārienes, katrā ziņā priekšroku dodot pašas sekcijas darbiem. Aiz dzejoļiem nodrukāta Nātrītes skice «Māte», kurā attēlota viena no tām mātēm-revolucionārēm, kuras, izaudzējušas savus bērnus-komunistus, pašas krīt par upuri baltgvardu «kultūrai»... Māte tiek izsūtīta no «demokrātiskās» Latvijas uz «zvērisko» Padomju Krieviju, bet ceļā «bēgot nošauta»...

«Pie štāba stāvēja redeļu ore. Drukns puisis rīkojās ar zirga galvu. Ores vienā pusē stāvēja divi kareivji ar flintēm uz pleciem. Štāba durvīs uz trepēm kāds dižvīrs rādīja laternu. «Sēdieties nu orē, jūs brauksiet caur pirmo bataljonu.» — «Ko tur nu, mums tagad vienalga, caur kuru,» saka Laužņa māte.»

Un viss tas beidzas, ka... «dižvīrs paceļ laternu, gaisma apspīd mātes un Spodrītes seju. Viņas ir bālas, ap acīm un degunu tumši zilganas ēnas. Spodrītei krūtis ceļas un krīt. Brīžiem viņa sakož lūpas, lai nekliegtu, lai nedomātu, lai nejustu. Māte ir mierīgāka. Druknais puisis žāvādamies iekāpj orē.

«Ar dieva palīgu,» pussmaidā, pusnopietni saka dižvīrs un aizgriežas ar laternu.

Spodrīte elso...

Ore sāk kustēties.

Māte pagriežas pret kareivjiem, viņas skats, kā ko meklēdams, veras viņu norūdītajās sejās.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Nakts klusumā norīb šāvieni un atbalsojas snaudošā meža malā.

Sārtojas rīts...»

Vienkāršā, bet dziļi satricinošā gleznā mūsu acu priekšā attēlojas tā sāpju traģēdija, kuru vēl pārdzīvo Latvijas strādniecība un it sevišķi viņas apzinīgais priekšpulks.

Tāds apmēram lit. pielikuma pirmā num. s a t u r s*. Mākslinieciskā puse, bez šaubām, vēl nepilnīga, un tādēļ, to vērā ņemot, Literāriskā sekcija š. g. aprīlī atvērs d a i ļ l i t e r a t ū r a s s t u d i j u, kura cik spēdama aizpildīs minēto robu.

Par daiļliteratūras studiju es runāšu lejup, tāpēc tagad atgriezīsimies pie sekcijas vēl neapskatītiem darbības veidiem.

Te jāmin p u b l i s k i e l i t e r ā r i s k i e v a k a r i. Kā jau aizrādīju šī raksta sākumā, pirmais vakars tika sarīkots 23. oktobrī 1920. gadā. Nākošais vakars par tematu «Erotisma plūdi Baltlatvijas dzejā» notika 8. janvārī. Kā referenti uzstājās

* Rakstiņš jau bija uzrakstīts, kad iznāca «darbu krājuma» otrs numurs.

b. b. P. Vīksne un K. Ozols-Priednieks. Domu apmaiņā piedalījās vesela rinda biedru. Vakars bija pieaicinājis pilnu bijušā teātra «Ermitaž» Ziemas zāli. Pēc tam notika «Krievu proletāriskās dzejas vakars», kurā runāja V. Ignatovs un Ozols-Priednieks. Centrālkluba Dramatiskā sekcija izpildīja vairākas deklamācijas. Un tagad sekcija nolēmusi sarīkot ilgi gatavoto priekšlasījumu — disputu par J. Raini, apmēram par tematu «Vai J. Rainis ir proletariāta dzejnieks?». Kā referentu uzaicināja b. P. Daugi. Pēc šī vakara sekcija ir nolēmusi sarīkot dzejnieka Eduarda Veidenbauma vakaru. 24. martā sekcijas sēdē tika pieņemts daiļliteratūras organizācijas plāns un mācības programa. Šis plāns un programa apmēram būtu šādi:

«1. Studijas mērķis sniegt saviem locekļiem speciālu izglītību daiļliteratūras laukā.

2. Studijas mācības programa dalās divās daļās — minimālā un maksimālā.

a) Minimālā daļā ietilpst: latv. gramatika; elem. latv. rakstniecības teorija, paralēli ar latv. literatūras vēsturi; krievu, vācu, franču, angļu valodas (elementārkurss). Pirmie praktiskie studiju mēģinājumi un viņu kolektīvā kritika; vispārēji referāti iz mākslas vēstures.

Publisku literārisku disputu, mākslas muzeju, lit. biedrību apmeklēšana.

b) Maksimālā daļā atliek pārējie priekšmeti: latv. rakstn. teorija salīdzinājumā ar cittautu rakstn. teoriju sistēmām, paralēli ar vispārējās literatūras vēsturi; mākslas vēsture; elementārā filozofija (teorētiski pētījumi); literatūras kritika; krievu, vācu, franču, angļu valodas (darba skolas II pakāpes kurss); studiju literāriskā jaunradīšana un darbu kolektīvā kritika un izdošana pielikumu, krājumu, almanahu veidā; piedalīšanās literāriskos vakaros un disputos.

Pirmā piezīme

Ja studijā aiz kaut kādiem iemesliem netiek mācīti kādi nebūt priekšmeti uz studiju vēlēšanos, tie var apmeklēt attiecīgas mācības iestādes.

Otrā piezīme

Sabiedriski zinātnisko mācību daļu piesavinās kluba attiecīgās sekcijās.

3. Studijas iekšējās darbības pamatā — pašdarbības-pašmācības princips, t. i., referāti un citi darbi tiek sagatavoti no pašiem studistiem.

Tikai tajos priekšmetos, kuros studisti nespēj, tiek uzaicināti lektori no ārienes.

4. Studijas vispārorganizatoriskās darbības pusi vada lit. sekcijas prezīdijs, kamēr mācības daļu regulē no pašas studijas locekļiem (3 cilv.) izvēlēts studijas prezīdijs. Mācību kārtību,

darbības vakaru, stundu iedalījumu, lektoru uzaicināšanu un iekšējo strīdu izšķiršanu nokārto un izšķir stud. prezīdijs saziņā ar sekcijas prezīdiju.

5. M. L. C. K. K. daiļliteratūras studija pašreiz mācās sekojošus priekšmetus (no mācības programas minimālās daļas): latv. rakstniecības teoriju, paralēli ar latv. literatūras vēsturi. Darbības vakari paredzēti šādā kārtībā:

1. darbības vakars. Valoda, tās izcelšanās un attīstība. Latviešu valoda.

2. d. v. Literatūras jeb rakstniecības izcelšanās un attīstīšanās līdz mūsu dienām (īss vēsturisks pārskats).

3. d. v. Stilistika. Vienkārša un tēlojoša valoda. (Piemēri no literatūras vēstures, no katra laikmeta un pēc iespējas no katra rakstnieka attiecīgā kārtībā.)

4. d. v. Stilistika. Ritmiska un prozaiska valoda (ar augšup norādītiem piemēriem).

5. d. v. Stilistika. Norauta un periodiska valoda (piemēri).

6. d. v. Proza. Apraksti (piemēri).

7. d. v. Proza. Vēstījumi.

8. d. v. Proza. Pārspriedumi.

9. d. v. Proza. Raksturojumi.

10. d. v. Oratoru māksla (daiļrunāšana un daiļlasīšana).

11. d. v. Dzeja. Par dzejas būtību.

12. d. v. Dzeja. Episka dzeja.

13. d. v. Dzeja. Tautas episkā dzeja un mākslīgā tautas dzeja.

14. d. v. Dzeja. Fābulas un balādes.

15. d. v. Idiles un poēmas.

16. d. v. Stāsts, novele, romāns.

17. d. v. Liriskā dzeja.

18. d. v. Tautas liriskā dzeja (latvju dainas).

19. d. v. Latvju dainas.

20. d. v. Tautas liriskā dzeja: mākslīgās tautas dziesmas; garīgās un laicīgās dziesmas.

21. d. v. Odas, elēģijas, sonetas.

22. d. v. Satīras, epigramas un didaktiska dzeja.

23. d. v. Dramatiskā dzeja. Traģēdija un komēdija.

24. d. v. Skatu lugas.

25. darbības vakars. Drāma.

Pievedu šo studiju darbības programu kā piemēru materiālu pārējām literāriskām sekcijām, kuras savu darbu tikko iesāk.*

Šo programu studija domā nobeigt gada laikā.

Pašreiz atklāta studistu pieņemšana. Kad salasīsies vajadzīgais komplekts, 25—30 cilv., nekavējoši sāksies darbi.

* Autors rakstu domājis priekš vispārējās nodaļas kādam citam izdevumam. Ievietojot viņu «S. Zv.» hronikā, redakcija, ievērojot augšā sacīto, atrada par vajadzīgu nodrukāt arī mācību programu. — *Red.*

Beidzot vēl dažas ziņas par Literārisko sekciju vispār.

Sekcija savu darbību turpinās jau sākumā norādītās programas kārtībā. Tikai darbības vakaros referāti tiks lasīti pēc iepriekš izstrādāta cikla. Un pirmais cikls būtu šāds:

I. Literatūras loma mākslā un dzīvē.

II. Literāriskie virzieni un skolas.

1) Tautas dziesmas kā dzejas pirmavots. 2) Antiskais klasicisms. 3) Misticisms. 4) Klasicisms. 5) Romantisms. 6) Naturālisms. 7) Reālisms. 8) Simbolisms. 9) Futūrisms un komfutūrisms. 10) Futūrisma ataugas: centrifūgisms, imažinisms, ekspresionisms. 11) Modernisma atraugas: akmeisms, adamisms utt.

III. Buržujiskā un proletāriskā literatūra. IV. Literāriskās jaunradīšanas psiholoģija. V. Individuālisms un kolektīvisms literāriskā jaunradīšanā. VI. Literatūra un darbs. VII. Literatūra un ētika. VIII. Literatūra un reliģija. IX. Literatūra un politika. X. Par profesionālismu literatūrā. XI. Par literatūras kritiku. XII. Vēsturiskie tipi pasaules literatūrā. XIII. Literatūras ģēniji, viduscilvēki un pigmeji. XIV. Literatūra un izglītība. XV. Literatūra un komunisms.

Bez minētiem jautājumiem sekcija apskatīs arī vēl citus jautājumus.

Ar šīm ziņām arī pietiktu, lai raksturotu M. L. C. K. K. Literāriskās sekcijas nodomus un ieguvumus. Katrā ziņā nodomāts ir vairāk, nekā iegūts, bet strādniecības garīgās enerģijas avoti ir neizsmeļami — vajadzīgs tik tos atrakt, lai dzīvās varavīksnes strūklās šļāktos viņas nemierā dzimusī literāriskā jaunradīšanas dziņa!

K. Oz.-Pr. [*K. Ozols-Priednieks*]

«Sarkanā Zvaigzne», Maskavā, 1921, Nr. 5, 371.—375. lpp.

I VISKRIEVIJAS LATVJU PROLETĀRISKO RAKSTNIEKU KONFERENCE

Viskrievijas Proletārisko rakstnieku asociācijas Latvju sekcijas pagaidbirojs uz 15. nov. š. g. nolēmis sasaukt I Viskrievijas Latvju proletārisko rakstnieku konferenci.

Par šādas konferences vajadzību un nozīmi teit būs maz ko runāt. Plašākos apmēros latv. prol. rakstnieki Padomju Krievijā apspriedīsies pirmoreiz. Kā jau no «Kr. C.» izsludinātās konferences dienas kārtības priekšstāvniecības redzams, tad konference būs «demokrātiska» kā pēc savas programas, tā šīs programas realizēšanā.

Konferencei jāizklīdina domas par asociācijas Latsekcijas darbības akadēmismu, noslēgšanos sevī, novirzīšanos no strād-

niecības masām un tml. Bet konferencei tomēr būs jāveic liels un atbildīgs «iekšējo nesaskaņu» nolīdzināšanas, «virzienu» cīņas noskaidrošanas, ideoloģiskās apvienības un latvju proletārisko rakstnieku (kā «veco», tā «jauno un visjaunāko») vienotas frontes radīšanas darbs. Šī vienotā fronte nav jāsaprot kā visu proletārisko, pusproletārisko un līdzjutošo literātu, tā sakot, ķīmiska sakausēšana. Tādā gadījumā iznāktu viena mākslinieciska un ideoloģiska mozaīka. Ka praktiski tas jau ar nav iespējams, to rāda asociācijas Latsekcijas gada darbība.

Nepakavējoties it nemaz pie Latsekcijas pilntiesīgo locekļu iekšējās rīvēšanās, kura bremzēja šīs jau tā mazās «tīrasiņu» literātu saimītes apvienošanu, mums visiem nācās atzīmēt tās nevēlamās parādības, kā, piem., dažādu literatūras mecenātu uzpeldēšana, kuri, izdodami vai projektēdami izdot dažāda nemākslinieciska tipa izdevumus («Skatuve un Dzīve»), vilināja un skaldīja proletāriskos rakstniekus.

Ka žurnāls «Skatuve un Dzīve» un līdzīgie izdevumi vienīgi kompromitēja proletārisko rakstniecību vispār, tas savā laikā ir ticis atzīmēts gan «Kr. Cīņas» slejās, gan klubu literārisko sekciju sapulcēs. Pret šādu parādību attīstību konferencei vajadzēs izsacīties viskategoriskākā veidā.

Tādi konferencei vajadzēs noskaidrot un novilkt ideoloģisko līniju: ar ko un kādās attiecībās patiesi proletāriskie rakstnieki varēs vienoties turpmākajā darbā. Lai to panāktu, jānoskaidro politiski ekonomiskais stāvoklis, proletariāta un rakstnieka loma ražošanā un sabiedrībā. Tas jāsasniedz b. Vīksnes referātam «Jaunā ekonomiskā politika un proletāriskās literatūras stāvoklis». No pievestā izrietēs turpmākais moments — proti, mākslinieciskās jaunradīšanas jautājums. Tāpēc gluži vietā būs referāti par «satura un formas jautājumiem proletāriskā literatūrā». Kā referenti nozīmēti b. Ceplis (viskreisākā virziena piekritējs) un b. Pelēkais, kā reālisma aizstāvis.

Vai šai svarīgajā jautājumā tiks sasniegta zināma sintēze vai pretēji tam — sadalīšanās pa atsevišķiem virzieniem turpināsies, — to rādīs konferences sastāvs. Pašreizējais stāvoklis runā par labu pēdējai varbūtībai.

Tā kā proletāriskai literatūrai, kā katrai literatūrai, normālā attīstībā svarīga loma piekrīt kritikai, tad Pagaidbirojs, to vērā ņemot, kā referentu par minēto jautājumu ir uzaicinājis krievu proletārisko rakstnieku — kritiķi b. V. Pletņevu. Par sevi saprotams, ka konference galīgi nevarēs izšķirt kritikas jautājumu absolūtā nozīmē. Un tas arī būtu velts darbs. Konferencei ir jānovelk galvenās līnijas — kādai jābūt marksistiskai zinātniskai kritikai, gar kuru latvju literatūrā ne mazumu spalvu ir lauzuši nel. J. Jansons, P. Roberts, V. Knoriņš,

P. Vīksne, Klusais, «neaizmirstamais» Andrejs Upīts un citi.

Pēc visa sacītā konference varēs izšķirt organizācijas jautājumu. Kādā veidā Latsekcijai strādāt savā iekšienē («centrā» un «uz vietām»), kādi saistīties ar krievu biedriem un citu tautību proletāriskiem rakstniekiem (leišiem, ebrejiem, armēņiem, igauņiem u. c., kuri arī organizē savas sekcijas pie Viskr. asociācijas), kādi darboties strādnieku klubu literāriskās sekcijās, studijās, pulciņos, kādi saistīties ar strādniec. masām, partijas un citām strādniec. organizācijām. Pēc organizācijas jautājuma izšķiršanas (daži ievērojami Latsekcijas biedri tagad izsakās par pašas sekcijas nevajadzību!) varēs nospraust arī turpmākās darbības saturu un veidu. Konferencei būs arī jāizlemj par «veco» rakstnieku un dzejnieku aktīvu piedalīšanos strādnieku klubu liter. sekcijās, studijās un pulciņos.

Par jauno un visjaunāko rakstnieku savstarpēju audzināšanu. Tālāk, par darbu drukāšanu kā periodiskos, tā neperiodiskos izdevumos (attiecības pret laikrakstu redakcijām un izdevniecībām), par honorāra lietu un, beidzot, par savas izdevniecības (varbūt ar saistīšanos ar pastāvošām izdevn.) nostādīšanu. Jo nav noslēpums, ka darbu (sevišķi dzeju krājumu vai atsevišķu darbu) drukāšana atrodas ļoti nenormālā stāvoklī.

Beidzot, konferencei noteikti jāizsakās par žurnāliem «Sarkanā Zvaigzne» un «Skatuve un Dzīve». Pēdējo nevar arī nekādā ziņā turpmāk atbalstīt, ja tas atrodas, kā līdz šim, mākslinieciski neatbildīgu ļaužu rokās. Ja to galīgi reorganizē, sastāda neatkarīgu (no atsevišķiem cilvēkiem vai grupām) redakciju, paplašina apjomu utt., tad var citādi runāt.

Citādi ar «Sarkano Zvaigzni»... «S. Zv.» līdz šim bija tīri valstisks orgāns. Redakciju sastādīja Taut. izgl. komisariāta Latvju centrālbirojs, apstiprināja Kr. K. P. C. K. Latsekciju C. B. Bet līdz šim iznākušie numuri un redakcijas sastāvs neapmierina ne rakstniekus, ne lasītājus. To liecina M. L. K. kluba Latsekcijas lēmums, rakstnieku un dzejnieku («S. Zv.» līdzstrādnieku) vēstule asociācijas Latsekcijas pagaidbirojam utt. Cik zināms, «S. Zv.» turpmāk izdos Valsts izdevniecība (līdz šim tas, kā zināms, bija «Glavpolitprosveta» Latvju sekcijas orgāns). Redakciju, jādomā, sastādīs «pa vecam» un viss ies pa vecam... Konferencei būs noteikti jāizsakās: kādi nostādīt žurnālu, lai tas apmierinātu (ne jau, protams, absolūtā nozīmē) visus. Vislabāk būtu, ja «S. Zv.» pārvērstu par asociācijas Latsekcijas orgānu līdzīgi krievu žurnālam «Kuzņica». Un arī redakciju vajadzētu izvēlēt konferencei. Tad tas baudītu rakstnieku «masu» uzticību un atbildību.

Vispēdējais konferences darbs: jauna Latsekcijas biroja izvēlēšana.

Ar pagaidbiroja darbību un bezdarbību ir daudzi nemierā. Radusies pat zināma «opozīcija». Konferencei vajadzēs apsvērt «par» un «pret» un ievēlēt jaunā birojā biedrus, kuri p r o t un g r i b darīt kaut mazu, tomēr reālu darbu.

K. Ozols-Priednieks

«Krievijas Cīņa», Maskavā, 1922, Nr. 102, 18. X.

DISKUSIJA PAR PROLETĀRISKĀS LITERATŪRAS STĀVOKLI

Uz diskusiju par «pašreizējo latvju proletāriskās literatūras stāvokli un viņas uzdevumiem» Maskavas LCK klubā piektdien, 15. augusta vakarā, ieradies bija prāvs skaits apmeklētāju.

Diskusiju ievadīja b. C e p l i s. Galvenā doma tā, ka proletāriskās literatūras jautājumā pašreiz sevišķi krīt svarā organizācijas moments. Grupas, kuras patlaban pastāv, tikai traucējot organiskas vienības radīšanu. «Kliķisms» ir jāizskauž. Priekš proletāriskās literatūras vajadzētu dibināt kādu kopēju orgānu, lai apkalpotu darbaļaužu masas un cīnītos pret Baltlatvijas buržuāziskās literatūras iespaidu. Tādēļ jānoskaidro, ko šinī lietā varētu darīt mūsu partijas orgāni un izdevniecības.

Debatēs b. K l u s a i s aizrāda, ka Cepļa pieejai pie diskusijas temata ir pārāk tehnisks raksturs, un mēģina jautājumu ievirzīt principiālākās sliedēs. Nav pareizi, ka grupas būtu radušās priekš «matu skaldīšanas». Bez šiem pulciņiem, kuri raksturo zināmu darba metodu pārvērtēšanu un dažkārt arī zināmu augšanas slimību, proletāriskai literatūrai draudēja sastingums, šablons. Tādēļ arī izjuka mākslīgi radītā bālasinīgā kādreizējā Latvju proletārisko rakstnieku asociācija. Grupas «Darbdiena» nozīme pastāv iesakņojušos rainisma tradīciju laušanā. Raiņa «Klusās grāmatas» revolucionāro koncepciju viņa epigoņi mūsu proletāriskajā literatūrā nav tālāk virzījuši. Bet Raiņa revolūcijas izpratnē nav proletāriskās revolūcijas satura, kas galu galā viņu noveda kā politikā, tā dzejā pie maziniekiem. «Darbdienieši» mēģina literatūrā ielikt proletāriskās revolūcijas specifisko (sevišķi viņai piemītošo) — tēlot ne vispārējo, bet konkrēto, aktuālo, pašreiz svarīgo. Organizatoriskā ziņā atzīstams dialektiskais nogrupēšanās ceļš zināmā darbības posmā. Vajadzīgā kopdarbība izdevniecībās, klubos utt. Bet steidzīga grupu iznīcināšana mūsu apstākļos nebūtu pozitīvs darbs.

Tālāk, b. b. Š a b r a k s un Z a m u e l s izsakās, ka nevar gan prasīt priekš mūsu literatūras siltumnīcas apstākļus, bet pastāvošās izdevniecības slāpē literāriskus pasākumus, tādējādi bremzējot to iespaidu, ko varētu radīt mūsu kaut arī vēl vājā literatūra. — Lasītāju masā ir pieaugusi prasība pēc revolucionārās

literatūras. Mūsu pienākums: strādāt un pašpadziļināties un — rast ceļus uz mūsu lasītāju. Jārod elastīgi, dzīvesspējīgi organizatoriski veidi.

B. Eiduks, atzīdams pulciņu darbības vajadzību, norāda konkrēti uz kopējā žurnāla nepieciešamību, kuru vadītu autoritatīvi biedri.

B. Ozols-Priednieks norāda, ka grupu nepieciešamību uzstādīšanā izjūtams zināms fetišisms. «Darbdienas» locekļu darbos nekāda tradīciju laušana nav saskatāma.

B. Markuss atzīmē, ka no svara ir ne vien tas, ka organizējas, bet galvenā kārtā — priekš kā organizējas. Kur tas nav skaidrs, tur organizācijai ir sektes raksturs.

B. Gailis spriež, ka mūsu šejienes rakstniecībā atmosfēra ir neveselīga, no tagadējiem rakstniekiem maz kas gaidāms. Tādēļ vajag meklēt jaunus avotus literatūru radīšanai mūsu vēl nesamaitātā jaunatnē.

B. Knoriņš, turpinot šo domu, nostāda, ka mēs patlaban stāvam pie Krievijas latvju rakstniecības deģenerācijas, pagrimšanas dekadencē. Rakstniekos radies īpatnējs anarhoindividuālisms. Aizrāda, ka viņš, būdams saistīts ar kādu no izdevniecībām, vairākkārt mēģinājis nodibināt organizatoriskus sakarus ar šejienes rakstniekiem, no kā nekas neesot iznācis. Pie tādiem reāliem apstākļiem nevar būt runas par šejienes literatūras nostādīšanu priekš nopietnākiem uzdevumiem. Lai radītu mūsu literatūras apvienību, būs jāpārkāpj pāri labai daļai no tiem rakstniekiem, kuri par tādiem reprezentējas. Netiek apkalpota strādniecība šeit un Latvijā. Trūkst kulturālas un politiskas iespaidošanas latvju zemniecības masās. — Baltlatvijas literatūra ne visa atmetama. Ir viņā arī revolucionāri elementi. Bez tam sliktā Latvijas literatūra ir tomēr labāka nekā tā, ko drukā «Kr. Cīņa». — Atbildot uz jautājumu par krāj. «Jaunais Laiks», b. Knoriņš pienaglo krājuma izdevējus, kuri pa pusei jau nodrukātu grāmatu bez kādiem motīviem pārvērš makulatūrā un iznīcina.

B. Jokums aprāda, ka pie rakstnieku vājas organizācijas pa daļai vainīgi paši organizatori. Ozola-Priednieka un Knoriņa organizatīvie paņēmieni nav izrādījušies par dzīves spējīgiem. Apvienība tomēr notiek ap «Kr. Cīņu», «Dzīvo Vārdu», ap dažādām kampaņām utt. Veltas biedru zobusāpes par grupu «Darbdiena». Darba spējīgus kolektīvus neizjauks traģiski žesti. Un dzīvie rakstnieki paši radīs dzīves sadarbības iespējas.

B. Viena konstatē, ka krievu apstākļos literāriskie strīdi ir dabīgi. Latvju sabiedrībā viss atspoguļojas greizā spogulī. Mūsu grupās ir kliķu gars, nav izsaukts no dzīves nepieciešamības.

Sapulce, noklausījusies debatēs, atrod par vajadzīgu griezties pie K. K. P. Latsekcijas centrālbiroja ar priekšlikumu: pacelt

jautājumu septembrī sanākošā plēnumā dēļ zināma centra radīšanas kopējam literāriskam darbam. Bez tam tiek izteikta vēlēšanās, lai strīdus jautājumi tiktu pārrunāti mūsu presē.

* *
*

Liekas, ka dažu biedru spriedums par mūsu literatūras deģenerēšanos ir netaisns. Viņa ir gan drusku sagurusi, ko novērst varētu ar drusku lielāku pretimnākšanu tiem darbības veidiem, kurus liek priekšā paši darītāji. Jāatzīst, ka tā ir mūsu literātu liela vaina, ka viņi nemēģina savas dažbrīd ne jau tik svarīgas domstarpības noskaidrot šaurākā apjomā, lai vienoti uzstātos par tām viņu darbā nepieciešamām izdevnieciskām vajadzībām, kurās visi zināmā mērā ieinteresēti. Ja attiecīga centra (redakcijas) radīšana notiks ārpus pašu darbojošos iespaida, tad no viņa būs vairāk ļauna nekā laba.

Vajadzīgs ne paplašināt ķildas (arī «Kr. Cīņā» ne!) — tās drīz atēdīsies ir klausītājiem, ir lasītājiem, — bet organizēt darbus, cik vien tas mūsu grūtajos apstākļos iespējams.

Vispārējais iespaids no vakara: viņš bija vajadzīgs vairāk pašiem rakstniekiem un kritiķiem nekā klausītājiem...

K. Plk. [*Pelēkais*]

«Krievijas Cīņa», Maskavā, 1924, Nr. 91, 19. VIII.

V

TEORĒTISKAS PROBLĒMAS DIVDESMITAJOS GADOS

PIEZĪMES PIE MŪSU KULTŪRDZĪVES PARĀDIBĀM

1

Proletāriskā kultūra

Iepazīstoties ar dažādām kritiskām piezīmēm, tā vien liekas, ka jautājumā par proletārisko kultūru nekas jauns nav sakāms. No otras puses, Latvijas mazinieki taustīdamies, ar parasto gļēvulību atkal un atkal paceļ jautājumu par proletariāta kultūru — nedroši, mistiskā nozīmē tiek minēts sociālisms, kolektīvisms utt. Noteikti tomēr jāsaka, ka jautājumā par proletārisko kultūru «vispār» pastāv domstarpības un ka šīs domstarpības izpaudušās arī mūsu literatūrā. Ja pēdējā laikā tiek apieta proletāriskās kultūras problēmas filozofisko pamatu pārruna, ja kritika runā par skolu, dzeju, teātri utt., uzkavējoties pie ārējām parādībām, tad gala iznākums tīri loģisks: cik kritiķu, tik uzskatu par proletārisko dzeju, cik rakstu, tikpat patstāvīgu slēdzienu par proletāriskā darba metodēm, cik pedagogu, tikpat audzināšanas veidu darba skolā. Pirmais mūsu uzdevums — radīt vienotu uzskatu jautājumā par proletārisko kultūru, lai varētu rast vienotu darbības plānu. Otrkārt, mūsu kultūrdzīves jautājumu iztirzāšanas nozare jāpadara par mūsu kultūrdzīves novērojumu un pētījumu krātuvi. Tiešām, — vai ir kaut viens apcerējums mūsu jaunākā literatūrā, kuru varētu nosaukt par nopietnu, marksistiski izdomātu pētījumu vienas vai otras mūsu kultūras dzīves nozarē? Tādu nav. Revolūcija attīstās, materiāli iz strādnieku dzīves krājas kaudžu kaudzēm — trūkst tikai roku, kas šos materiālus rūpīgi savāktu, kas viņus izpētītu no zinātniski materiālistiskā redzes viedokļa. Trūkst darba roku — tā mūsu nelaime cīņas brīdī, tomēr vislielākā kļūda ir tā, ja šādus dzīves tiešamības pētījumus apmaina pret kliedzošām kritikām, tukšām un nevajadzīgām polemikām par teātri, dzeju, darba skolu utt. Tuvāk dzīvei, tuvāk proletariāta pārdzīvojumiem — vairāk faktu un vairāk plānveidības katra jautājuma iztirzāšanā. Tikai tad, ja mūsu darbinieki ievēros šīs prasības, vēsturiski paliekoša nozīme būs katrai rakstu rindiņai. Šādi pētījumi būs arī bagātākais materiāls mūsu pasaules uzskata izveidošanai un noapaļošanai par kultūras attīstību vispār. Līdz šim spējīgi darbinieki,

izvairīdamies no proletāriskas kultūras pamatprincipu sakārtošanas, nodarbojušies ar blakusjautājumiem, novezdami mūsu mākslas kritiku bezprincipu purvā, pārvērzdami jauno skolu par atsevišķu indivīdu cīņas arēnu.

Teiks, ka proletāriskās kultūras problēma tagadējā brīdī nevar būt strīdus ābols; ka proletāriskā kultūra ir vēsturiski nepieciešama un neizbēgama. Pieņemsim, ka tas tā. Daudz gadu atpakaļ b. Brauns-Jansons atbildēja uz jautājumu, vai mums gaidāma proletāriskā māksla:

«Nāks laiks, kur apzinīgais proletariāts to neticami lielisko iniciatīvu, kādu tas pierādījis savā politiskā un ekonomiskā kustībā, pārnesīs arī uz saviem kulturāliem pasākumiem un arī te veiks varoņu darbus. Mums nav nekādu bažu, ka proletariāta spēki būtu par niecīgiem un vājiem, lai tas varētu uzsākt sacīksti ar bagāto buržuāzijas kultūru, jo vēsture mums rāda, ka tautas masās guļ neizsmeļami garīgas enerģijas avoti un ka vienmēr radušies un radīsies talanti, kas spēj piepildīt sava laikmeta kultūras uzdevumus.»*

Ar interesi varam noklausīties Bazarova (krievu oportūnista) uzskatus proletāriskās kultūras jautājumā:

«Ja mēs jautājam sevi — ne tikai pie mums Krievijā, arī visā pasaulē, Eiropā, — vai radušies jaunas proletāriskas kultūras jaunas arhitektūras līniju pamati, tad, salīdzinot bijušo buržujisko revolūciju vēsturi, arī būtu jāgaida, ka, ja atrodamies uz sociālistiskās revolūcijas sliekšņa, šīm līnijām jābūt skaidri un gaiši saredzamām, tāpēc ka buržujiskā kultūra izveidojās visās dzīves nozarēs, kā mākslā, tāpat zinātnē jau sen gadu desmitus, simteņus pirms faktiskās buržuāzijas uzvaras.»**

Vēl citāts no krievu proletāriskā beletrista P. Bezsaļko:

«Jaunās šķiras spēks un nozīme pieaug ar katru dienu. Pārdzīvojamie notikumi rāda mums, ka starp buržuāziju un proletariātu norisinās izmisuma pilna cīņa par visas pasaules iekarošanu. Cīņai ekonomikas un politikas laukā neizbēgami jānokļūst arī garīgās kultūras pasaulē.»***

Vienkārši un saprotami. Tā vien liekas, ka Bazarova oportūnisms draudzīgi apvienojas ar revolucionāro komunismu jautājumā par proletārisko kultūru. Un tomēr proletāriskās kultūras vēsturiskās neizbēgamības atzīšana nebūt nav atbilde uz jautājumu. Kaut kur taču vajag būt proletāriskās kultūras pirmsākumam. B. Jansons citē dāņu proletāriskā rakstnieka Andersena-Nekses ziemas aprakstu un piezīmē: «Mēs varētu pievest tādus

* «Vārds». Literāriski kritisku rakstu krājums. A. Upīša sastādīts. Otrais sējums. 1913, 273. lpp.

** Культура и свобода, Сборник первый. Петроград, 1918, стр. 81.

*** П. Бессалько и Ф. Калинин. Проблемы пролетарской культуры. Петроград, 1919, стр. 6.

piemērus desmitiem, sevišķi iz proletāriskās lirikas,» — pastrīpodams šo darbu mākslinieciskо vērtību. Bezsaļko raksta, ka «nesen vēl kapitālistiskās kultūras dziļumos iesāka savu attīstību sociālistiskā kultūra, kuras paudējs ir proletariāts». Tātad priekš Brauna-Jansona 1913. gadā proletāriskās kultūras problēma nav vienīgi teorija — runa iet par to, ka jau kapitālistiskā iekārtā parādījušies jaunas kultūras vēstneši — proletāriskā beletristika un lirika. Bezsaļko 1919. gadā atzīmē to pašu. Tikai Bazarovs 1918. gadā — Krievijas proletāriskās revolūcijas sākumā — paziņo: «Šo jauno stilu es neredzu.» Saprotams, ka Bazarovs neredz arī proletārisko revolūciju, un Krievijas proletariāta revolūcija priekš viņa ir vergu, neorganizēta un demoralizēta pūļa sacelšanās. Nevajag domāt, ka oportūnisti neizglītoti ļaudis, ka tie nespēj savas domas zinātniski aizstāvēt un pierādīt, — erudīcija šiem ļaudīm plaša, argumentācija slīpēta un izturēta, un varam būt pārliecināti, ka pēc tūkstots gadiem «zinātniskie» sociālisti lasīs disertācijas par to, ka komunisms piedzimis nelaikā un ka proletāriskā revolūcija Krievijā iesākusies, pirms Bazarovi saskatījuši «proletāriskās kultūras arhitektūras jauno stilu».

Jautājam: kādi uzskati izpaudušies latviešu literatūrā revolūcijas laikā, un vispār vai maz ir nozīme runāt par Bazarova un kompānijas oportūnistisko domu jautājumā par proletārisko kultūru? Principi taču, liekas, tik skaidri, un, kas principā esot skaidrs, par to nenākoties laiku tērēt. Tā oportūnisma raksturīgākā īpašība, ka principos oportūnisti «nekļūdās», tikai no praktikas, no principu realizēšanas un revolucionarizēšanas sargās kā no uguns. Ja tomēr apstākļi piespiež šos ļaudis iziet dzīvē, tad savus principus tie gatavi pārdot kaut vai «velna mātei», kā Fr. Menders teiktu.

Samērā daudz rakstījis par proletārisko kultūru Andr. Upīts, un šinī vietā nevaram neatzīmēt viņa uzskatus. Vispirms Upīts izdara lāča pakalpojumu Jansonam. Tāpat kā Jansons pirms revolūcijas, Upīts revolūcijā jautā: vai gaidāma proletāriskā māksla? Pirmsrevolūcijas laikmets Upīša raksturojumā ir sekojošs:

«Toreiz tāds jautājums bij vietā. Jautājums vēl nebij skaidrs, tāpēc ka neskaidra vēl bij pati dzīve ar savām saimnieciskām, sabiedriskām un politiskām tendencēm. Sociālisms toreiz vēl bij problēma — ne tikvien plašākajām ļaužu nošķirām, bet daudzkārt pat nopietniem domātājiem. No Latvijas sabiedriskā viedokļa lūkojoties, nebij vēl skaidri izredzams, vai sociālisms vispār uzvarēs un, ja uzvarēs, vai tad Marksa aprādītās proletariāta diktatūras veidā vai ar manāmu atvirzīšanos no klasiskiem vēsturiskā materiālisma

principiem, ar piekāpšanos pret zināmām buržuāzijas nošķirām.»*

Var būt, ka «nopietni domātāji» tiešām domāja tā, kā raksta Upīts, marksists-revolucionārs tā nevarēja domāt. Revolūcijas negaisa tuvums elektrizēja gaisu jau toreiz, kad Jansons rakstīja par proletārisko mākslu. Tāpat marksists nekad nav vērtējis sociālisma uzvaru no Latvijas sabiedriskā viedokļa — šis viedoklis pārāk šaurs, sociālisma uzvara ir proletariāta starptautiskās cīņas problēma. Tādā kārtā A. Upīts savu agrāko apcerējumu par proletārisko mākslu ievada ar pilnīgi nemarksistisku domu. Tikpat nemarksistiski slēdzieni Andrejam Upītim ir par pārdzīvojamo laikmetu: «Tagad nestomīdamies varam atbildēt — mums būs proletāriskā māksla, ja būs proletariāta un sociālās revolūcijas uzvara. Kas par šo pēdējo šaubās, tikai tas var šaubīties arī par proletāriskās mākslas, par proletariāta šķiras mākslas nākotni» (8. lpp.).

Proletāriskā māksla un proletāriskā kultūra vispār nevar būt šaubu jautājumos priekš marksista domātāja. Proletāriskā kultūra jau ienākusi plašajā kultūras pasaulē. Proletāriskās kultūras pirmsākumi meklējami dziļā pagātnē, un revolūcija uzskatāma kā šīs kultūras legalizētāja. Pavisam cits jautājums, kādus veidus pieņēmusi proletāriskā kultūra, — par to runāsim turpmāk. Andreja Upīša slēdziens par proletārisko mākslu ir sofistisks, izvairīšanās no noteiktas atbildes svarīgā jautājumā. Tā parasti rīkojušies oportūnisti, piemērs — Halles neatkarīgo Vācijas s.-d. kongress, kurā labais spārns centās izvairīties no kaujas jautājuma par proletariāta diktatūru un domstarpības starp komunistiem un neatkarīgo labo spārnu mēģināja novirzīt sīkumos. Mēģinājumi ar atsevišķu kultūras parādību kritiku izšķirt jautājumu par proletārisko kultūru priekš zināmiem ļaudīm ir sofistika — domstarpības nepastāv tikai iekš tam, vai Aleksandrovska jeb Cepļa dzeja proletāriska jeb ne. Proletāriskas kultūras problēma ir daļa no marksistiska pasaules uzskata, un atsevišķas parādības vērtējamas ar tādiem pat principiem un loģiku, kā tas tiek darīts politikā un ekonomikā. Bazarovs šinī ziņā ir loģisks līdz galam — viņa kritikas principi ir vieni un tie paši kā politikā, ekonomikā, tāpat kultūras jautājumos. Noliedzot proletariāta radīšanas spējas politiskās un saimnieciskās dzīves nozarēs tagadējā revolūcijā, loģiski seko negatīvs spriedums arī par proletārisko kultūru. Upīts nav latviešu Bazarovs, trūkst viņa darbos klasiskā oportūnisma loģikas. Upīts var kritizēt, var noliegt un reizē rakstīt liriskas gleznas par proletariāta varonīgo cīņu. Upīša apcerējumos trūkst pamat-

* Andreja Upīša «Proletāriskā māksla», literāriski kritisks apcerējums, 1920, 7. lpp.

domas, un šo trūkumu rakstnieks cenšas apslēpt ar valodas mūziku. Cik tīkama arī nebūtu stila krāsainība Upīša apcerējumos, marksistiska loģika tomēr stādāma pirmajā vietā. Minētais trūkums izmanāms visos Upīša darbos, šo trūkumu varētu formulēt kā nespēju uztvert un izjust pārdzīvojamās parādības marksistiski — Upīša pētīšanas metode ir subjektīva — izsmalcināta estēta un kritiķa metode. To pastiprina arī b. Pilats kādā atsauksmē par Upīša darbiem: «Vispār b. X. jautājumos un atbildēs ir izlasāma daudz lielākā mērā poētiska meklēšana un šaubīšanās nekā skaidrs marksistisks pasaules uzskats» («Cīņas Biedrs», 1920, Nr. 17).

Ne tā domā cits kritiķis, rakstīdams par to pašu Upīša darbu: «X. «Revolūcija un māksla» ļoti pievilcīgā un populārā veidā izliek vispārpazīstamos marksistiskās publicistikas ieskatus par revolūcijas un mākslas savstarpējām attiecībām.»*

Uzskati vispār pazīstami, bet marksīstiski gan viņi nav, un, ja runājam par Upīti šinī vietā, tad tikai tamdēļ, ka visa turpmākā kritika par proletārisko dzeju, teātri un proletārisko kultūru vispār mūsu literatūrā ir bijusi upītiska. Upīša darbiem ir sava paliekoša vērtība, tie uzrakstīti no spējīga publicista rokas. Upīts ir kritiķis ar plašu erudīciju mākslas un kultūras jautājumos, un viņa sniegtais materiāls var noderēt kā izejpunkts arī proletāriskam māksliniekam un mākslas kritiķim. Tomēr, cik liels un spēcīgs ir Upīts savos darbos, tikpat nespēcīgi, paviršu un sekli ir viņa epigoņi mūsu literatūrā. Nav nekā seklāka mūsu kultūras pasaulē kā dažādu -tdr-, Peku un Miķeļu Digeru kritikas par proletāriskās mākslas jautājumiem. Upītim ir zināšanas, neapšaubāmas mākslas kritiķa dāvanas — iztrūkst izturētas, stingri objektīvas marksistiskas loģikas, — Upīša pēctečiem — epigoņiem nav ne viena, ne otra.

Ekskursija pa dažādiem izdevumiem un apcerējumiem bija vajadzīga, lai rādītu, ka proletāriskas kultūras problēma prasa daudz nopietnāku izturēšanos pret to, nekā tas vērojams līdz šim. Tanī ziņā mums jāiet mācīties pie b. b. Jansona-Brauna, Ziemeļa-Bērziņa u. c. darbiem. Tāpat jāredz, ka Upīša uzskatu dievinātāju nākošais solis ir oportūnisma purvs, kurā sen jau iestiguši dažādi Švābes, Dziļlejas u. c.

Proletāriskā kultūra priekš strādniecības ir tāds pat dārgums kā pati proletāriskā revolūcija. Revolūcijā ir arī trūkumi, nepilnības, tāpat kā proletāriskā mākslā. Tomēr strādnieki, vadīti no Komunistiskās partijas, ceļas un pēc katras neizdevības pārkārto rindas, lai aizstāvētu iekaroto. Taisni šajos neveiksmju brīžos oportūnisms sāk savu postošo darbu — sīkā kritika, visa pada-

* «Krievijas Cīņa», 1920, Nr. 11. -tdr- recenzija par žurnāla «Darbs» 5. burtnīcu.

rītā noliegšana ārda mūsu psiholoģijas revolucionārismu, — oportūnisma vadošais lozungs pastāvīgi ir bijis — atpakaļ pie pagātnes. Šo darbu padara arī tie kritiķi un rakstītāji, kuri rupjā kārtā izbradā tikko sazēlušo proletāriskās mākslas sējas lauku, kuri grūtākā darba brīdī proletariātu raida atpakaļ pie pagātnes. Katra mūsu neveiksme ir ierosinājums jaunam darbam. Kultūras radīšanas darbā mācāmies no pagātnes kultūras paraugiem, tomēr vairāk mācīsimies no savām kļūdām un pretēji oportūnismam, kā arvien, aicināsim proletariātu pastāvīgi lauzt nākotnes dzīvei ceļu. Proletāriskās kultūras darbiniekiem jābūt pirmām kārtām kultūras dzīves parādību analītiķiem. Un, lūk, analīzes — zinātniski dialektiskas analīzes mums trūkst. Pat Andr. Upīša plašajā apcerējumā nav proletāriskās mākslas analīzes. Ir vēsturiski apskati, novērojumi, slēdzieni, kariķējumi — nav tikai tā, ko sagaidām no katra kritiķa, katra pētnieka. Nav atbildes uz jautājumu — kur cēloņi proletāriskās mākslas, proletāriskās kultūras neveiksmēm, kuras tik spilgti mīl izcelt Upīts un viņa epigoņi. Nav atbildes, kur un kā rast jaunus motīvus, jaunus ierosinājumus proletāriskās kultūras darbiniekam. Liekas, ka šīs atbildes būs veltīgi gaidīt no oportūnisma un pseidomarksisma sludinātājiem.

2

Latviešu proletāriskā dzeja

Priekš zināma virziena «kritiķiem» pats temats — «latviešu proletāriskā dzeja» izsauks sen parasto smīnu — sak, ies atkal vaļā par Al. Cepli, Veini, Ozolu-Priednieku utt., utt. Teiksim atklāti, ka kritika nav kritika, ja viņa nodarbojas tikai ar slavas dziesmu dziedāšanu jeb izvēršas par ietiepīgu visa noliegšanas un iznīcināšanas principu. Piekrītu ievērojamā krievu kritiķa domām, kurš uzņēmās pierādīt, ka krievu proletāriskā dzejnieka Aleksandrovska izteiksme ir pirmziemnieciska, ka Aleksandrovskis rada viltotas gleznas, ka viņa dzejas ritms smags, atskaņas mākslotas, vārdu instrumentācija smaga un neveikla un reizē — «es varu pierādīt — b. Aleksandrovska tēli plastiski, oriģināli un dinamiski, atskaņas b. Aleksandrovska dzejā izsmalcinātas, vārdu instrumentācija rāda meistara veiklību». Savus apgalvojumus kritiķis demonstrē ar piemēriem. Tātad kritika, būvēta uz «nē» jeb «jā», ir vienpusīga un reizē proletariātam nepieņemama kritika, jo vairāk — ja runa iet par proletārisko mākslu. Vēl piemērs — J. Raiņa dzeja, par kuras muzikālismu, liekas, tagad neviens nešaubās. Bija laiks, kad latviešu māmuļas žurnālā «Druva», ja nemaldos, Dubura personā, zinātniski tika pierādīts, ka Raiņa dzeja ne tikai

tendencioza pēc satura, bet ka viņa nebaudāma arī mākslinieciskā ziņā, kļūdaina izteiksmē utt.

Komponists Em. Melngailis «Latvijas Kareivja» 1921. gada 25. februāra numurā Rainim veltī veselu apcerējumu, kuru nobeidz ar lozungu: «Lai dzīvo latviskums mūsu dzīvē un dzejā!» Šāda latviskuma viņš neredz Raiņa dzejā un mēģina skolot Raini jeb — Melngaiļa valodā runājot — «taisīsim korektūras». Klausieties, kā Melngailis pārtaisa Raiņa «Pūt, vējiņi!»:

Rainis raksta: Tev jau, Zanīt, acis spīd
Kā kaķītim, zivgribītim.
Vajadzēja: Tev, Zanīt, acis spīd
Kā kaķim zivgribim.
Rainis: Šorīt, māsiņ, nebaries.
Vajadzēja: Šo rītiņu no rītiņa
Tu, māsiņ, nebaries.
Rainis: Pūšot savu sirdi remdē.
Vajadzēja: Pūšot sirdi remdinā.
Rainis: Stājies jele, Vēja māt,
Pasēd sausā zariņā.
Vajadzēja: Sēd sausāi zariņā.
Rainis: Trešo žēlos Laimes māte.
Vajadzēja: To žēlos mīļā Laima.
Rainis: Pats precēju līgaviņu,
Tēvam, mātei nezinot.
Vajadzēja: Pats apņēmu līgaviņu,
Tēvs, māmiņa nezināja.

Tas nebūt nav aprīļa joks — Melngailis Raiņa dzeju ņem no nopietnās puses — «taisa nopietnas korektūras». Ka tas tā, to pierāda turpmākā raksta daļa:

«Bet «Pūt, vējiņi!» ir rakstīts priekš kara, kad Rainis vēl dzīvoja Šveicē. Mēs varam viņu līdzjūtīgi atvainot, teikdami — jaunās dienās viņam nebij vaļas vai indeves mūsu tautas dziesmu pētīt un Šveicē dzīvojot viņam «Dainu» nebija pie rokas. Bet, kad nu viņš ir pārnācis mājā un ir palicis gluži sirms vai tagad, «Krauklīti» rakstīdams, viņš nevarēja paskatīties kaut kur bibliotēkā, kādas tad mūsu «Dainas» izskatās... Vai tad tiešām no mūsu lielākā dzejnieka viņa mūža pievakarē mēs nesagaidīsim galīgi kādu dziļi latvisku darbu? Vai līdz pašām beigām tas melnais bruņinieks (nemelo, ka viņš ir no tatāriem, tu labi zini, ka viņa mājas vieta ir Potsdama), kas caur Platesu tevi nodarbināja ar vācu klasiskā bleķa — Gētes «Ifigenijas» un citu tādu lietu pārtulkošanu latviešu valodā ...» Tādas ir kritikas.

Vai maz jābrīnās, ja Upīts pasludina, ka proletāriskās mākslas nemaz vēl nav — ir tikai uzpūtība, pirmziemniecisms utt. Tādus slēdzienus izvest varam bez lielām zināšanām, arī bez

Upīša praktikas literatūras kritikas laukā. Tomēr šāda kritika ir nepareiza pašos pamatos.

Apcerējumu par latviešu proletārisko mākslu sākšu ar to, ar ko parasti nobeidz kritiķi, — parastā morāle: mācieties no pagātnes dzejas virtuoziem — Baļmonta, Brjusova un Sudrabkalna dzeja vērtīgāka par to, kas radīts proletāriskās mākslas laukā utt. Neiespējami šinī vietā iztirzāt jautājumu par pagātnes un tagadnes mākslas sakariem, kā labāko izvēlējos mazu paralēli starp pagātnes dzejas virtuoziem, kuri rada arī mūsu dienās, un proletārisko dzeju. Sāksim ar piemēriem.

Kā zeltains dzēriens traukā
dzirkst spirgaina dzīvība,
kad diena laistās laukā
un satumst...
Vai dienas pāri staigā
vai ēnas vakariem slīd —
viss trauka kristālvaigā
kā dzīvas ainas spīd.
Pār viņu liecies klusi —
silts glāstījiens seju tver;
un, sirds kad iztvīkusi,
vēss piliens, ko lūpas dzer.
Ja rupja roka tvertu,
tad dārgais kristāltrauks plīst,
tad sausā zeme dzertu,
kas zelta lāsēm līst.
Viss apkārt nīkst un bālē,
kur dzīvība zemē līst, —
nemūžam neaugs zāle,
kur dzīvība saknē vīst.
Vējš nodimst gaitā klusā,
kur rūsgaiņi plankums dēd;
ko saule aiziet dusā,
melns krauklis pamalē sēd.

Dzejoļa pamatdoma — dzīvība, kura pielīdzināta zeltainam dzērienam traukā. Dzīvības simbols — zeltains dzēriens rada zināmu estētisku emociju, tomēr, ja dzīvību glabā traukā, tad estētiskais pārdzīvojums saduras ar loģiku — lai pasaka kaut Andr. Upīts, kā dabas un sabiedrības attīstības saturu ieliet kaut vislielākā traukā; dzīvība ir plūstoša, dzīvība ir kustība, dinamika, tikai dzejnieks iedomājas to rūpīgi glabāt traukā. Priekš kā glabāt? Priekš vientuļiem estētiem, sapņotājiem. «Ja rupja roka tvertu, tad dārgais kristāltrauks plīst...» Individuālista estēta dvēsele trīc varbūtības priekšā, ka rupja roka pieskarsies dārgajam dzērienam. Arī proletariātam rupja, sastrādāta roka, un šī roka izstiepta pēc jaunās dzīvības sulas. Dzejoļa ritms nelīdzens — tā pati vieta: «Ja rupja roka tvertu, tad dārgais kristāltrauks plīst...» — epiteti neparasti, neizdevušies, pat neestētiski, piemēram, *spirgaina dzīvība, rūsgaiņi plankums dēd* u. c. Tādas

atskaņas kā *laukā — traukā, slīd — spīd, dzer — tver, plīst — līst* skolnieciskas, un viņu paraugi meklējami tālā pagātnē; kopā ar Andr. Upīti sakām, ka «tās ir zīmes no Dīnsberģu Ernesta un Lapas Mārtiņa laikiem». Jāpievieno vēl klāt tas, ka autors lietojis pat nepareizas atskaņas, piemēram, *bālē — zāle*. Savā novērtējumā es aizņemos no Upīša vēl sekojošu pilnīgi pareizu domu: «Shēmai tikai tad piemīt zināmi sajūsmas un, varētu sacīt, arī estētiski elementi, kad viņa jauna un pārsteidz mūs ar savu loģisko spēku, viengabalainību un drosmi. Bet, par ikdienas domas piederumu palikusi, viņa vairs tikai nodarbina mūsu prātu un kalpo praktiska darba un cīņas vadībai.» Labs piemērs tam:

Viss apkārt nīkst un bālē,
kur dzīvība zemē līst, —
nemūžam neaugs zāle,
kur dzīvība saknē vīst.

Vai var būt elementārāks jēdziens par to, ka nemūžam neaugs zāle tur, kur dzīvība saknē vītusi? Dzejnieks tomēr apdzied to, lietodams nepareizas atskaņas, neveiklu ritmu un bālas gleznas. Ja dzejolis būtu proletārisko dzejnieku darbs, tad vienam otram slēdziens gatavs — dzejnieki, kuri raksta proletāriskus dzejoļus uz skolas sola, jeb proletāriskā dzeja nekur neder. Par nožēlošanu, mākslotā, mākslinieciskā ziņā pilnīgi nebaudāmā un idejiskā ziņā tukšā dzejoļa autors ir Andrejs Upīts.* Jaunajiem dzejniekiem jāmācās, bet no šādiem piemēriem varam mācīties vienīgi to, kā dzeja nav rakstāma. Vajag tikai tuvāk analizēt dažādus Sudrabkalna darbus, lai pārliecinātos, ka šinī bezsatura dzejā valda vēl lielāks tukšums, un veltīgi viens otrs meklē elkus proletariātam bezkrāsainības un miegainības purvā. Sīks un nevarīgs palicis pagātnes dzejnieks lielo pārdzīvojumu brīdī — jaunais laiks prasa jaunu domu, un šīs vadošās domas nav tiem, kuri nostājušies ārpus proletariāta.

Skan sudrablietus gaišo dienu traukos,
Kā zibens aizstiepjas pēc gada gads;
Kūp dusmu dūmi naida piemirkušos laukos,
Skrien neredzētā steigā ielu rats...
Skrien neredzētā steigā ielu rats,
Dzirkst akmeņi, šalc karogmeži...
Kur jūras līmen's nebeidzami plats,
Lien drednauti kā milžu eži.
Bet tur, kur apvāršņi viskarstāk kvēl,
Sten zeme svina sadragātu krūti...
Šo dienu braucienam nekas nav žēl.
Nekas nav nevarams, nekas nav grūti! —

raksta P. Sviris krājumiņā «Uguns un ziedi».

* «Strēlnieks», 1919, Nr. 1. Skat. A. U. dzejoli «Dzīvība».

Minēto krājumiņu mūsu «kritiķi» sagaidīja ļoti atturīgi. Viens otrs baidās, ka proletariātam nepielīp nedziedējamas kaites un slimības no tamlīdzīgas dzejas, cits sabijies, ka inteliģenti sākuši rakstīt proletāriskus gabalus. Visiem šiem «kritiķiem» vajadzētu kaut uz brīdi salīdzināt mūsu jauno rakstnieku darbus ar pagātnes ģēniju darbiem; salīdziniet kaut citētos dzejoļus, un katrs var pārliecināties par to spirgtumu un svaigumu, kurš valda kaut tā paša Svira dzejā. «Dzīvība» un «Dienas brauciens» ir divi paraugi, kā mūsu dienās runā pagātne ar tagadni. Tur, kur A. Upīts nogrimst sevis meklēšanā, kur katrai gleznai līdzi vijas individuālistiskais estētisms, P. Sviris meklē daiļumu pārdzīvojamo dienu braucienā. Šis dienu brauciens nav kopējams ar tehnikas, formas palīdzību — to izjust, dzejā ielikt spēj vienīgi līdzdzīvotājs. «Skrien neredzētā steigā ielu rats, Dzirkst akmeņi, šalc karogmeži . . .» Tāds un ne citāds ir bijis mūsu dienu brauciens. Svira dzeja ir satura dzeja, un vienīgi no satura radīsies jauna forma. Ar visām nepilnībām Svira dzejas forma tomēr pārspēj to nodriskāto pagātnes izteiksmi, ar kādu reprezentējas Upīts.

Upīts apcerējumā par proletārisko mākslu raksta, ka publika novēršas no krievu proletāriskās dzejas un meklē Baļmontu, Brjusovu, Vjačeslavu Ivanovu. Viens otrs Upiša līdzgājējs papildina, — ja nav proletāriskas dzejas, ejiet pie simbolistiem, Baļmonta, Bloka u. c. Palūkosimies!

Скрип половицы,
Ночью бессонной,
В доме пустом.
В памяти звонной
Тлеют страницы.
Том догорел.
Мысль увидала,
Тление крыши,
Рухнет весь дом.
Зубы у мыши
Остры как жало.
Это — предел.
(Бальмонт.)

Кольцо существования тесно:
Как все пути приводят в Рим,
Как нам заранее известно,
Что все мы рабски повторим.
И мне, как всем, все тот же жребий
Мерещится в грядущей мгле:
Опять — любить Ее на небе
И изменить Ей на земле.
(Блок.)

Ar nolūku atturējos citēt tos Baļmonta darbus, kuros ielikta sabiedriska doma, kuros visā kailumā parādās sīkpilsoniskā vaidēšana par pūļa ārdošo dabu, par revolūcijas ārprātu. Tomēr

pietiek šo piemēru, lai redzētu, ka «formas virtuoziem» nav vairs pat savas formas, ka dzejā Baļmonti un Bloki zaudējuši savu agrāko svaigumu un spilgtumu. Tā ir sīkpilsoniskās inteliģences mūsu dienu traģēdija. Revolūcija mīl kontrastus, un proletāriskā dzeja ir ass kontrasts sīkburžujiskam estētismam. Atmetot sīkās mīlas, mistisku dievību tēlus, proletāriskais dzejnieks runā šīsdienas valodu — asa, nelīdzena, kā pati dzīve, ir jaunās dzejas izteiksme, proletāriskās dzejas forma. Ķaut tādi dzejoļi kā «Aģitpunktā», «Frontes laikraksts» u. c. runā noteiktu valodu.

Nu visa mana būtne kauju cerās,
Še mani izmetis uz brīdi ešelons.
Man priekšā cīņu naids — še to jau dzeros,
Turp krāsains plakāts sauc, to stāsta gramofons.

(K. Pelēkais.)

Tā paša autora:

Tur laikraksta kantor's un redakcija,
Tur papīra blāķis un svina burti...
Nu laikmeti lieli ikdienā mijas,
Nu lieli sārti nomalēs kurti.
No frontes — frontē un aizmugurē,
Klau, nesas vēstis pār galvu, pār kaklu:
— Ak, slava tām dzirkstīm, kas liesmas kūra! —
Jau klausās kurli, jau vēro akli.
— Dun vējā vaidi, dzied izolators...

(K. Pelēkais.)

Varētu citēt tā paša autora māksliniecīskās izteiksmes ziņā labāk izstrādātus darbus — tādi ir b. Pelēkam. Mans nolūks bija rādīt to, kas šķir pagātnes dzejnieku no strādnieku dzejnieka. Vieni raksta par sīkām sāpēm, bez mitēšanās meklē izsāpējušās inteliģences dvēseles noslēpumus, un visi šie noslēpumi tik novazāti, parasti, ikdienišķi, ka varam droši teikt, ka Baļmontu dzeja ir bezmērķa dzeja un viņa baudāma vienīgi tiem, kuru dvēselēs tiešām smeldz neizdzēšamas sāpes par notikušo revolūciju. Proletāriskais dzejnieks nāk ar cīņas, darba dziesmu, proletāriskā dzeja rāda atsevišķa indivīda lielos uzdevumus: «Še mani izmetis uz brīdi ešelons. Man priekšā cīņu naids...» Nogurusi inteliģenta dvēsele, arī tā inteliģenta, kurš kādreiz soļojis taktī ar proletariātu, meklē Baļmontus, Sudrabkalnus u. c. šaubu dzejniekus; viņi tos pirks, lasīs, slavēs un sajūsmināsies. Proletariātam tiešām nav ko meklēt šinī salonu, izsmalcinātas dvēseles dzeju dārzā — pa gabalu no turienes māj nespēks, nogurums un raudošās inteliģentu dvēseles balsis.

Visiem šiem Baļmontu cienītājiem mēs sakām: necentieties aptumšot proletariāta kristālskaidro domu, neduļķojiet proletāriskās mākslas darba rīta sākumu, jūsu kritikas ir tikpat sīkas un nevarīgas kā pati mirstošā pagātnes inteliģence.

Nav mans nolūks rakstīt latviešu proletāriskās dzejas vēsturi, negribu arī nodarboties ar dzejnieku, viņu darbu izskatīšanu — šis darbs ir pāragrs. Proletāriskā dzeja vēl tikai sākumā, un viss, kas radies pāris gados, viegli pārredzams, aptverams — trīs krājumiņi: «Rakstu krājums», «Sarkanie pavedieni», «Uguns un ziedi»; atsevišķi dzejoļi izmētāti pa nedaudzām žurnālu burtnīcām, laikrakstu lapām. Materiāls, kā redzat, stipri aprobežots, un vajag vislielākās gara aprobežotības, lai taisītu tādus slēdzienus, ar kādiem nāk klajā Upīts un viņa epigoņi, citējot trīs četrus dzejolīšus no nedaudziem dzejniekiem. Neapšaubāmi, ka starp darbiem, kuri jau drukāti, viens otrs ievērības cienīgs. Tas pats sakāms par pašiem dzejniekiem — nedaudzie mēģinājumi rāda, ka tādi biedri kā Astra, Pelēkais, P. Lavins, Sviris, Eiduks, Ceplis, Eidemanis u. c. spējīgi augt un attīstīties, izveidoties neatlaidīgā darbā, rūpīgu studiju ceļā par patiesi norūdītiem strādnieku šķiras dzejniekiem. Lai to sasniegtu, ir vajadzīga darba apziņa, neatlaidīgs darbs un zināmi darba apstākļi. Tas, kas veikts no pirmiem proletāriskās dzejas celmlaužiem, lai ir pamats augošai jaunai paaudzei un tiem strādniekiem, kuri pamazām papildinās proletārisko dzejnieku rindas. Reiz par visām reizēm jāatmet tukšā fināze, itin kā kaut kur stikla kalnā snauž neuzmodināta princesīte — proletāriskā dzeja, kura nolaidīsies zemes virsū un aplaimos cilvēci. Saprotams, ka tādas princesītes nav, ka atsaukšanās uz pašu proletariātu pretstatā tiem, kas dara sākto darbu, ir vienkārši daiļradīšanas psiholoģijas un tehnikas nepazīšana. Mums ir strādnieki fabrikās, strēlnieki, kuri nododas mākslai, kuriem ir neapšaubāmi radīšanas dzenuļi, izteiksmes īpatnības un kurus māksla nešaubāmi pacels dienas gaismā, bet priekš tam vajadzīgs laiks, izglītība un darba marksistiska izpratne. Jāatmet ilūzijas, tukši apgalvojumi — proletāriskā māksla attīstās pakāpeniski, tāpat kā paši mākslinieki, proletāriskā māksla paplašinās idejiski, kristalizējas izteiksmes ziņā, un nākošās paaudzes mācīsies ļoti daudz no tā, kas tiek darīts šīsdienas apstākļos.

Līdzšinējā latviešu proletāriskā dzeja ir bijusi cīņas dzeja. Dzejnieks dzīvo līdzi revolūcijai, domā to pašu domu, dara to darbu, kādu veic visa strādnieku šķira. Tamdēļ arī tik daudz momentu mūsu proletāriskā dzejā izpaužas cīņas gaitās, tamdēļ arī vadošais motīvs — cīņa un revolūcija.

Lai nodreb rīti un vakari,
un dienvidi, un ziemeļi —
ņem batarejas vārdu.
Uz vispasaules mītiņu
tās sauc ar vara valodu —
ņem batarejas vārdu.

(R. Eidemanis.)

Šalc sesto dienu vētras simfonija.
Pēc lodes lodi lielgabali rij un — laukā spļauj.
Tā žults, kas simtiem gadu vārījusies bija,
Nu krūtis vulkāniem ar reizi pušu rauj.
(P. Sviris.)

Nu raisās spēks...
Nu pavasaris klāt...
Un pavasara vēji šalcot šaujas,
Un nakts un izmisums, kā bailēs trīsot, raujas.
Tiem vietas nav, kur brīvie vēji savas dziesmas dzied,
Kur pavasara saulē varonība zied...
(Astra.)

Cik svarīgi arī nebūtu proletariāta sacelšanās, kaujas brīži, tomēr jāatzīst, ka uzcelt proletāriskās dzejas pili uz ārējo parādību atdzīvināšanas principu mākslā ir neiespējama lieta. Viens un tas pats motīvs rada šablonu, kādās variācijās to arī nerādītu; un, ja visi dzejnieki rakstīš tikai par nedaudziem tematiem — revolūcija, sacelšanās, cīņa, strādnieks un kareivis, pie tam šīs parādības ņemot pa lielākai daļai abstrakti, — dzeja paliek nevērtīga, pat nebaudāma — viena un tā pati mītiņa runa ne tikai nogurdina, bet pat izsauc reakciju. Tas jāņem vērā turpmākajā darbā — šāda parādība proletāriskā dzejā ieviešas lielā mērā.

Tad — dzejas saturs cieš no abstrakcijām: revolūcija, darbs, mīla, naids, likums, laiks utt. Mākslinieciskās domāšanas ceļā veidojot abstraktus tēlus, vajadzīga meistarība, jo vairāk tāpēc, ka visi šie jautājumi jau apdziedāti desmitiem reižu ne tikai no proletāriskiem dzejniekiem, bet arī no pagātnes dzejas virtuoziem. Piemēram, Al. Cepļa dzejolis «Laiks»:

O, šīm dienām lai jaunas debesis
pāri liek saules un varavīksnu lokus!
Laiks — tas! Laiks, kas vārdus vēl neradis,
vārds tam miljonu soļos noklus.

Pantiņš nav bez satura, trūkst vienkāršības. Ļoti daudz simbolikas. Tomēr Raiņa valoda daudz vienkāršāka, pieejamāka, kaut arī Rainis runā simbolos: «Tas jaunais laiks, kas šalkās trīs, Tas nenāks, ja ļaudis to nevedīs.» Cita variācija:

Kur nezinot kāda dvēselīte mīt,
Bet, ja tu to rokā ņemi,
Tā varena top un deg, un spīd,
Kā komēts pārliesmo pār zemi.
(«Klusā grāmata».)

Starpība ir — Raiņa laiks daudz reālāks. Lai padarītu gleznu vēl spilgtāki vienkāršāku, Rainis laiku pat personificē — «bet, ja tu — laiks, to rokā ņemi», turpretim b. Ceplis no abstrakcijas

rada rindu jaunu abstrakciju — piemēram, pirmās divas rindiņas: «O, šīm dienām lai jaunas debesis pāri liek saules un varavīksnu loku!» Tad — nepareiza ir saules un varavīksnes loku identifikācija, varavīksnes loki taču ir lauztu saules staru atspulgs. Apstrīdams arī tāds apgalvojums, itin ka tagadējais laiks vēl bez vārda, un pavisam nerevolucionārs slēdziens — «vārds tam miljonu soļos noklus». Miljonu soļos laika vārds nav noklusāms, laika vārdu slēpt var individuālistiskais despotisms, turpretim kolektīvā darba un cīņas gaita ir pati par sevi jau laika vārda noteicēja. Maldīgi ir domāt, ka katra dzeja, kura spēlējas ar abstrakcijām, jau filozofiska dzeja, šāda dzeja attālina mūs no proletariāta filozofijas. Strādnieku šķiras filozofijas pamats — pētījums; no konkrētā mēs pārejam pie abstraktiem jēdzieniem.

Proletāriskā dzeja — kolektīvisma paudēja. Pirmais, kas sakāms par latviešu proletārisko dzeju, — tas ir viņas saturs, un pēc satura šī dzeja vismazāk grēko pret kolektīvisma principiem. Tīrie estēti atradīs daudz politiskas aģitācijas, propagandas, frāzes, ņemsim kaut Pelēkā «Aģitpunktā»; un, ja to šie estēti arī konstatētu, tad droši sakām: proletāriskā dzeja atrodas uz pareizā ceļa. Cits jautājums ir daiļradīšanas metodes, un teit tomēr jāsaka, ka mūsu dzejnieks vēl nav atradis sevi. Daudz individuālisma, daudz subjektīvu motīvu pat tajos dzejoļos, kuru pamatā kolektīvisma principi. Domāju, ka Veinis vislabāk izteicis šo trūkumu dzejolī «Darba dzejnieks»:

> Ar jaunu drosmi, zinu es, tu rītu
> pie darba biedriem gūto steigsi dot,
> lai vieglāk skaistos sapņus mīnēt prot,
> pret izmisumu lielo priekus mītu.

Tā ir radīšana priekš darba kolektīva un ne darba kolektīvā — «tu rītu pie darba biedriem gūto steigsi dot».

Latviešu proletāriskais dzejnieks saistīts ciešām saitēm ar Krievijas proletārisko revolūciju, protams, arī ar krievu proletārisko dzeju. Upīts saka, ka latviešu proletāriskais dzejnieks kā satura, tā formas ziņā atkarīgs no krievu dzejas. Fakts nu ir tas, ka idejām nav nacionālo robežu, nešķir tās tālas aizjūras un trejdeviņi kalni — katra ideja ir internacionāla, kāda tā arī nebūtu — buržuāzijas vai proletariāta, individuālista vai kolektīvista, nacionālista vai kosmopolītiķa. Ideju internacionālisms ir pamats dažādiem mākslas virzieniem. Mākslas virziens neietilpst vienas valsts jeb nācijas robežās — romantisms nav tikai Vācijas jeb klasicisms Francijas privātīpašums. Tie ir dažādi virzieni, kuri apceļojuši visu modernās kultūras pasauli. Tātad nav nekas pārsteidzošs, ja latviešu proletāriskā dzejā atspoguļojas krievu dzejas vērtīgākie motīvi. Tomēr varam brīdināt mūsu rakstniekus atturēties, pirmkārt, no kopēšanas, otr-

kārt, no to motīvu atkārtošanas, kuri vēl stipri problemātiski un uzlūkojami pat kā neizdevušies krievu dzejā.

Tā, piemēram, Kirilovs saka:

Мы во власти мятежного, страстного хмеля,
Пусть кричат нам: «Вы палачи красоты...»
Во имя нашего завтра — сожжем Рафаэля,
Музеи разрушим, растопчем искусства цветы.
(«Мы».)

R. Eidemanis atsaucas:

Kas Gēte mums,
Kas Bairons, Šekspīrs, Dante?
— Par viņu noskaņotiem pantiem,
par daili daiļāko mums mīļāks
viens vienīgs lielgabala grāviens smags.
(«Mītiņš».)

Ja apvienojam visu iepriekš teikto, tad redzam, ka latviešu proletāriskais dzejnieks atradis idejiski vadošo un noteicošo motīvu kolektīvismā, ka mēģinājums apslāpēt pirmos proletāriskās dzejas asnus ar Baļmonta, Bloka, Upīša, Sudrabkalna bezsatura ražojumiem ir dzirnavu spārnu kauja ar mutuļojoša negaisa viļņiem, kuri saniknoti ārda apkārtnes mieru un kārtību. Proletāriskam dzejniekam nav ko slēpt savus trūkumus: pirmkārt, ārējs revolucionārās kustības uztvērums un aprakstīšana. Jādara viss, lai proletāriskā dzeja būtu tiešām pašu radītāju dvēseļu pārdzīvojumu dzeja. Otrkārt, līdzšinējā dzeja ir bijusi tikai cīņas dzeja — proletāriskai dzejai jābūt organizēta darba dzejai, proletāriskam dzejniekam jārāda ne tikai darba ārējās kontūras, jāapdzied ne tikai strādnieka sastrādātās rokas, zilā blūze utt., bet jāiedziļinās darba procesā, lai pierādītu, ka darbs nav tāds, kā to apdzied buržujiskais jeb demokrātiskais, pat viens otrs proletāriskais dzejnieks. Treškārt, laiks noņemt no dienas kārtības abstraktos motīvus: revolūcija, kontrrevolūcija, brīve utt. Tiešām, nav nekas labāks mūsu literatūrā par tām lugām, kur figurē personificēts Laika vecis, jaunais laiks, kontrrevolūcija, brīvība, revolūcija, kapitālisms utt. Tas zināmā mērā strādnieka rakstnieka lāsts, ka nesāk viņš savu dzeju ar darba vietu, ar figurējošām personām savā apkārtnē, ar kontrastiem, pārgrozībām, pārdzīvojumiem ikdienišķā dzīvē. Proletāriskam dzejniekam jābūt apkārtnes novērotājam, pastāvošo elementārāko sabiedrisko attiecību analītiķim, jo visas lielās problēmas, kā revolūcija, kontrrevolūcija, ir vienkāršāko dzīves parādību sakopojums, gala rezumējums, un pie šiem slēdzieniem varam nonākt vienīgi ar dialektiskā materiālisma pētīšanas metodēm. Ceturtkārt, proletāriskais dzejnieks nedrīkst padoties motīvu un formas kopēšanai. Piektkārt, proletāriskai dzejai jābūt kolektīviskai dzejai kā satura, tāpat daiļradīšanas paņēmienu ziņā. Jārada

darba kolektīvā, jākristalizē katra doma, katra glezna mūsu studijās. Ja tas būtu pienācīgi darīts līdz šim, tad varam būt pārliecināti, ka rinda nevērtīgu dzejoļu neparādītos dienas gaismā un, ja parādītos, tad pavisam citā tērpā, citā noskaņojumā. Ja proletāriskais dzejnieks paliks uzticīgs tam, ko saka Veinis, tad kolektīvisma princips paliek tikai pusprincips, kolektīviskā doma — atšķaidīta un neīsta. Proletāriskam dzejniekam daiļradīšanā nav jāzaudē sava oriģinalitāte, bet kļūda, nepareizi izteikta doma, neestētiski konstruēta glezna nebūt nav oriģinalitāte — tā ir un paliek kļūda, nepilnība.

Pašā sākumā es vilku paralēli starp proletāriskās dzejas mākslinieciskо izteiksmi un bezsatura dzejnieku ražojumiem.

Dzirdam atsauksmēs, ka proletāriskā dzeja mākslinieciskā ziņā nebaudāma, izteiksmē kļūdaina un ļoti paviršа. Nevajag būt kronētam estētam, lai to pierādītu. Trīs četri neizdevušies piemēri un slēdzieni var būt paši radikālākie resp. konservatīvākie. Nevaru šinī vietā uzkavēties pie proletāriskās dzejas formas pozitīvām pusēm — tas izdarāms atsevišķā apcerējumā un prasa nopietnāku formas analīzi. Ka proletāriskās dzejas forma pie visiem dzejniekiem nebūt nav pirmziemnieciska, to pārliecināmies no tā salīdzinājuma, ar kuru ievadījām apcerējumu par latviešu proletārisko dzeju. Skaidrs, ka Andreja Upīša pievestais dzejolis nebūt nepārspēj mākslinieciskās izteiksmes ziņā b. Svira, Eidemaņa, Astras u. c. dzejas mākslinieciskо ietērpu. Man gribas pāris vilcienos raksturot proletāriskās dzejas formas neveiksmes kā pie atsevišķiem dzejniekiem, tāpat pie proletāriskās dzejas vispār. Šīm neveiksmēm jābūt jaunam ierosinājumam turpmākajā darbā. Formas problēma nav noslēgta — sastingušu tradīciju problēma. Jo bagātāka kļūs proletāriskā dzeja satura ziņā, jo pilnīgāks, spēcīgāks un sulotāks taps jaunās dzejas mākslinieciskais ietērps. Un tomēr, atkārtoju, elementārākas kļūdas nevar būt proletāriskās dzejas vispusības pazīme. Ja cīņa pret analfabētismu tiek vesta visas kulturālās darbības apmēros, tad šī cīņa ar daudz stingrāku roku jāizved proletāriskam dzejniekam.

Pievedīšu piemērus no Ozola-Priednieka darbiem, kuru parādījies atklātībā jau labs skaits.

Cīņa iekaist,
As'nis straumēm plūst,
Un biedri krīt...
Tikai važu saites nesasiet,
Bijušo par esamību neatgriezt! —
Visa pasaule kā katls verd,
Visa darba pasaule nu smejas
Vecai saulei sejā,
Kura mūža jūrā grimst...

... Nodreb kalni, norīb lejas,
Staru liesmās jaunā saule dzimst, —
Septiņkrāsu varavīksnē mirdzot:
«Visu zemju proletārieši, savienojieties!»
(«Jaunā saule».)

Katrs jūt, ka tā nav dzeja.

Proletāriskie dzejnieki izmantojot Raini, Verharnu, Vitmenu — tāda parādība esot nenormāla, viss, kas radies vērtīgāks proletāriskā dzejā, katrā ziņā atgādinot Raini utt. Šī nelaime tomēr nav tik liela, un ilgi vēl mūsu dzejnieks mācīsies no pagātnes dzejas labākiem paraugiem. Ja tomēr šo pašizglītību pārvērš par kopēšanu, norakstīšanu, tad jādara viss, lai vismaz šādi darbi neparādītos atklātībā. Ozols-Priednieks pārraksta ne tikai Vitmenu, viņš neatsakās pat no sliktākiem, bieži vien mākslinieciski nebaudāmiem paraugiem. Izmantots pat tāds motīvs:

Mostaities jūs, darba|aūdis,
Atstājiet miegu, kas vēl snaudis.

Priednieks:

Kājās lai ceļas darba|audis,
Kājās lai ceļas, kas līdz šim vēl snaudis.
(«Brīvā darba zvans».)

Šādus dzejoļus pārdrukā pat divās vietās — žurnālā «Darba Zvans» un krājumā «Sarkanie pavedieni». Dzejniekam vajadzēja sajust cienību vismaz pašam pret savu darbu, nedomājot nemaz par to, kādu iespaidu atstāj tādi ražojumi uz lasītāju.

Kādā no latviešu proletāriskās dzejas vakariem dzirdēju minam Veini mūsu proletāriskās dzejas veterāna lomā. Ja tas tā, tad Veiņa dzejai tiešām jāiztur kritika arī mākslinieciskās izteiksmes ziņā. Palūkosimies. Vispirms Veinis ir viens no tiem dzejniekiem, kurš visvairāk min svārpstus, vīles utt., par ko tik daudz ironizēts, pat mēģināts visu latviešu proletārisko dzeju apštempelēt ar šo štempeli. Tomēr jāsaka, ka šīs īpašības piemīt galvenām kārtām Veinim. Tikai vienu piemēru:

Tuvs man tērauda asmens un vīles,
svārpstas un zāģi, cangas un kalts.
Rokās tos ņemot, jūtos es stalts —
redzēt man gribas dziļumu dzīles.
(«Strādnieks».)

Veinis grib būt oriģināls izteiksmes ziņā. Šī oriģinalitāte pieņēmusi sekojošu sastingušu veidu:

Uzvarēt!
Visi ar joni
Drāžas uz priekšu ...
Ienaidnieks |imst ...
Uzvara —
sāpēs, cīņā
iegūtā —
sveika!
(«Titāns».)

No piemēra jūtam cenšanos rakstīt vien- jeb divvārdu slejās. Vai tur kas jauns, oriģināls? Krievu simbolists Andrejs Belijs raksta tā:

А
Из
Темных
Бездомных
Далей
На
Косматых
Черных
Конях
Рыцари
К замку скакали — в густых,
Густых
Тенях!...

Daudz amizantāks šinī ziņā ir krievu imažinists Vadims Šeršeņevičs, kurš rada tādas kombinācijas:

Это я протянул к вам руки большие,
Мы длинные руки вперед
И вперед
Как вековые
Веки Вия
Свое
Дон Кихот.

Saprotams, ka tāda dzejoļu rakstīšana pierāda tikai to, ka dzejnieks, izdzīvojis visu, kas bijis padomā, uzsāk visbērnišķīgāko spēlēšanos ar vārdiem, radot tīri mehāniskas kombinācijas. Veiņa dzeja mums var interesēt vēl citā ziņā. Tanī ziņā raksturīgs ir sekojošs piemērs, kurā parādās Veiņa dzejas īpatnība visā visumā:

Uguns un liesma
ogles sedz,
āmurs kaļ,
lai dzirkstis lec,
tecels rūdījies,
zāģis mirdz,
vīle neraud,
zemes sirds
brūnganā rūda
kūpot kūst,
zili melns tērauds
veidā rūst —
pāries radošā
darba laiks,
izgaisti vecā
laika tvaiks.

(«Kad zvēr un piepildās».)

Šis piemērs ir pirmo divu sintēze. Veinis grib būt ne tikai proletariāta dzejnieks, reizē viņš cenšas kļūt oriģināls, piesa-

vinādamies impresionisma un simbolisma vājākās īpašības. Runājot par mākslinieciskо ietērpu ārpus vārdu kombinācijas, impresionistiskiem dzejošanas paņēmieniem, jāsaka, ka darba rīku uzskaitīšana, viena vai otra darba procesa skaņu uztveršana nebūt nav vēl dzeja. Dzejai jārunā ne tikai uz jūtām — viņai jābūt reizē darba vadītājai, organizētājai. Dzeja runā ar tēliem, un tomēr īstai dzejai ir sava iekšējā loģika. Katrs domu sastrēgums rada nesakarību, katra nevietā likta glezna, nepareizi lietots vārds rada haosu. Ja trūkst iekšēja noskaņojuma, dzejnieku neglābj ne impresionisms, ne daudzpunkti, ne arī vārdu mākslīgi kombinējumi. Ko apdzied Veinis? Uguni, liesmas, ogles, dzirkstis, teceli, zāģi, vīli, sirdi, rūdu un tēraudu. Kādus tēlus, kādu gleznu var dzejnieks izveidot nedaudzās rindiņās no šī dažādā materiāla? Vārds pats par sevi ir tēls. Tēli un gleznas var būt ļoti dažādi, pie kam katrs tēls, glezna rada zināmu estētisku emociju, garīgu pārdzīvojumu. Tāpat tas ir ar dzejas materiālu — priekšmetu simboliem, vārdiem, kuri katrs par sevi dod zināmu jūtu pārdzīvojumu. Veinis parasti ķeras pie tik plašu tēlu apstrādāšanas vienā pašā dzejolī, beigas runā pavisam par citu, nekā sākts. Tā ir viena parādība, otra — ja, runājot par oglēm, dzirkstīm, rūdu un tēraudu, min āmuru, tad tēlu kopums, cik dažāds arī nebūtu elementu sastāvs, rada vienotu estētisku emociju, un radītā glezna var būt tā, kas padara dzejas darbu pieejamu lasītājam. Bet, ja tanī pat gleznā iepinam zāģi jeb teceli, tad zūd katra estētisku pārdzīvojumu iespēja, pat tā, kuru rada dzejoļa virsraksts. Rodas tukšums, atsevišķi tēli nesienas kopīgā gleznā, jūtu plūdums pārtrūkst, un, dabiski, ceļas jautājums: kā rast mākslinieciski noskaņotu gleznu, lietojot vienā paņēmienā *uguni — zāģi, dzirkstis — zāģis, rūda — tecele?* Skaidrs, ka dzejnieks zaudē atsevišķu tēlu — simbolu iekšējā satura loģisko sakarību; un tur, kur vajadzētu rasties noskaņotai gleznai, izveidojas iekšēji kontrasti, pretrunas, loģiska nesakarība.

Tanī pat piemērā, nenodalot pat vienu gleznu no otras ar daudzpunktiem, Veinis dzejo — *dzirkstis lec, āmurs kaļ, rūda kūst, tērauds rūst,* un līdzās pavisam cita glezna — *zāģis mirdz.* Pietiek tikai viena šāda iepinuma, lai izbeigtos katrs estētiskais pārdzīvojums. Vispirms dzejnieks rāda darbības, pārvietošanas, pārveidošanās, aktivitātes un kustības procesus, turpretim *zāģis mirdz* attēlo nevis kustību, darbību, bet gan pasīvu, nekustošos un nemainošos priekšmeta īpašību. Tādu pretrunu Veiņa dzejā pārpilnība. Vēl piemērs:

Tuvs man darbnīcas ikdienu valsis...
(«Strādnieks».)

Pietiek vienas rindiņas, lai vesels dzejolis zaudētu savu mākslinieciskо nokrāsu. Vārds «darbnīca» izsauca mūsu smadzenēs

darbnīcas iekārtas, darba rīku priekšstatus, strādnieku tēlus, atdzīvina mūsu muskuļos darba ritmu. Darbs ir smaguma, stingras, noteiktas gaitas simbols. Veinis turpretim salīdzina darbnīcas iekšējās kustības gaitu ar buržujiskas dejas ritmu — valsi, vieglas izdzīves, flirta, pa daļai izvirtušas šķiras kustību ritmu. Tā nav oriģinalitāte, drīzāk psiholoģijas likumības ignorēšana. Un, ja mēģina iegalvot, ka proletāriskās dejas trūkumi meklējami strādnieku blūzes, darba roku apdzejošanā, tad jāsaka, ka šie iegalvotāji stāv daudz tālāk no dejas izpratnes nekā Veinis no apdzejotiem priekšmetiem. Materiāls, kurš ņemts no strādnieku dzīves, nekad nav dzejā nelietojams — jāprasa tikai no dzejnieka mākslinieciskas domāšanas loģika un gleznu mākslinieciskā uzbūve. Šīs prasības tomēr bieži vien nepilda proletāriskais dzejnieks, vadīdamies vai nu tikai no sajūsmas jeb, neizpētot psiholoģijas likumus, ķeroties pie komplicētu gleznu uzbūves.

Ir vēl pāris interesantu parādību proletāriskā dzejā. Piemēram, Astras dzeja. Astra pati kādā dzejolī saka:

Nav mana dziesma skaista,
Kaut skaistums mīļš ir man.

Pati dzejniece tomēr atzīstas, ka viņas dzeja daudzus saista — «jo cauri tai sauciens skan». Sekojot Astras dzejai, vērojam, ka šī dzeja mākslinieciskās izteiksmes ziņā pretrunu pilna. Kāda kritiķe izskaidro pretrunas ar frāžainību. Tomēr šādi apgalvojumi nekā nedod. Astra nav atradusi patstāvīgu, nosvērtu izteiksmes formu. Dzejnieces dzejas formu nosaka trīs svarīgi faktori: lauku dzīves ritms, lielpilsētas steiga un revolucionārās cīņas momenti. Šie trīs motīvi atrodami vispār proletāriskā dzejā, kurpretim vienā personā savienot lauciniecisko un lielpilsētas ritma elementus ir neiespējama lieta. Astra nav paguvusi atsvabināties no lauku dzīves iespaidiem, bet dzejā izlaužas jau pilsētas troksnis, revolucionārās cīņas balsis. Tanī ziņā Astrai daudz kas vēl meklējams, un gribas teikt, ka Astras dzeja nekad nebūs pilsētas dzeja, tanī virzienā viņa nav spējīga attīstīt savas dzejas izteiksmes formu. Astras dzejas ritms ir un paliek lauku dzīves ritms, un tanī virzienā jānorisinās arī dzejnieces turpmākai attīstībai.

Par Al. Cepļa dzeju nākas dzirdēt visdažādākos spriedumus. Vieni atraduši Cepļa dzejā futūrismu, imažinismu, Andr. Upīts, protams, uzpūtību un iedomību, citi runā, ka Cepļa darbos izmanāma paviršība, steidzīga rakstīšana, bez kaut kādas pārdomas, vēl citi saka, ka Cepļa dzeja esot spalvas kāta graušanas dzeja utt., utt. Man tomēr gribas teikt, ka Cepļa dzejas forma ir interesantākā parādība latviešu proletāriskās dzejas krājumā. Sākumā, 1918. gadā, Ceplis lieto parastos izteiksmes paņēmienus:

Es — tavs klusais bērns, kam kāri
šūpuli pie melnas sijas;
Es — kam tavas sāpju dzijas
pāraudušas sirdi pāri.
(«Savai ciltij».)

Dažu gadu laikā šī pati dzeja nāk pavisam citā tērpā:

Es jau ienācis ar priekšpilsētas skrandām,
sviedru rētām plecos, ēzes guni vaigos —
vārgo glāžu vietā tērauds spožs te zaigos,
zavodtemplis lepni celsies līdzi karogplandam.
(«Es jau ienācis».)

Cik sīku trūkumu un kļūdu neuzrādītu Cepļa jaunākā lirikā, viņā skaidri samanāms plašums, drošu roku zīmēti vilcieni. Cepļa dzejas formas revolucionārisms pārspēj satura skanīgumu. Lai to labāk pārliecinātos, vēlreiz salīdzinu mūsu jaunāko liriku ar jaunas formas meklētājiem pagātnes dzejnieku rindās. Kreisākais formas meistars Latvijā tagad skaitās Linards Laicens. Viņa darbu formas revolucionārismu meklē tamlīdzīgos pantos:

Kā visa zeme māj,
Kad dzejnieks dziesmu sviež,
Lai vārdi darbus grauj
Kā granātas, kas šķiež.
Pats vispasaules grautiņš
Nu pārgraujas ar spēku.
Ik pilson's brēc, ik ļautiņš
Pēc dieva un par grēku.
(«Graujotne».)

Cik patīkami, ka tādi panti nav proletārisko dzejnieku roku darbs, un, ja runā par jaunas formas meklēšanu, tad Cepļa dzeja ir labākais pierādījums tam, ka tiešām formas problēma mūsu lirikā nesastings pagātnes dzejas metrikas rāmjos. Ceplis ir meklētājs, un ne uz ko nedibinātas ir klaigas par futūrismu, un, kas to saka, tas pats nav skaidrībā ar futūrismu mākslā. Proletāriskās dzejas formas meklētājiem mēs varam atgādināt tikai vienu — mazāk teatrālisma, ārīgi kliedzošu salīdzinājumu, «mazāk abstrakciju», tuvāk pārdzīvojamās cīņas un darba ritmam.

Latviešu proletāriskais dzejnieks līdz šim parādījis sevi tikai no vienas puses — visa līdzšinējā dzeja ir cīņas, revolucionāras kaujas dzeja. Nākošajam posmam proletāriskajā dzejā jābūt darba, fabrikas ritma un jaunās cilts garīgās pasaules visintīmāko šķiedriņu atrisināšanas posmam. Kolektīvisms iekaros šinī posmā cilvēka psiholoģiju, un proletāriskai dzejai jātop kolektīvistiskai ne tikai saturā, reizē arī pašā jaunradīšanā. Proletāriskai dzejai jāizaug no reālās dzīves satura par mākslinieciski noskaņotu jūtu un domu pasaules atspulgu.

P. Vīksne

«Sarkanā Zvaigzne», Maskavā, 1921, Nr. 1, 41.—58. lpp.

PROLETĀRISKAIS RAKSTNIEKS UN DZĪVES ĪSTENĪBA

«Ļaujiet mums elpot ar plašu krūti! Ļaujiet izplesties mūsu garam! Ļaujiet mums nodoties savam radīšanas darbam un iedziļināties tajā! Ļaujiet mums dzīvot tikai priekš sava radīšanas darba, lai tas apņemtu visas mūsu smadzenes un asinis!» — tā sāpēs kliedz krievu proletāriski zemnieciskais dzejnieks Ivans Jerošins. Šis sāpju kliedziens man bieži ienāk prātā, kad es domāju par tiem apstākļiem, kādos nākas dzīvot un strādāt latvju jauniem — proletāriskiem rakstniekiem un dzejniekiem. Šis kliedziens ienāca prātā arī tad, kad es izlasīju b. Pebusa rakstiņus «Kr. C.» 18. un 24. numurā. Biedra piezīmes no jauna uzplēsa sen čūlojošu vāti. Taču tās nav sāpes, kas pārņem sirdi. Tas ir prieks, ka arī reiz latvju proletāriskie dzejnieki atklāti paceļ savu balsi, lai vēstītu par tiem apstākļiem, kādos nākas tiem strādāt.

«No desmitiem līdz četriem atrodies darbā. Pulksten piecos pārnāc mājās. Sešos jābūt Proletkultā (litstudijā. — *P. V.*), kur jāpaliek līdz desmitiem, pat pusvienpadsmitiem. Un tā tas katru dienu. Vajadzīga ārkārtēja enerģija un spēks, lai tagadējos apstākļos apvienotu fizisko darbu ar intensīvu gara darbību. Bet mēs taču esam darba tautas kultūras koka pavasara jaunie pumpuri. Kāpēc mums tik maz vērības piegriež?» turpina b. Jerošins.

Ir pagājuši trīs gadi no tā laika, kad parādījās atklātībā šīs b. Jerošina piezīmes. Apstākļi ļoti izmainījušies. Izbeidzies asā šķiru kara laikmets, iestājusies jauna revolūcijas attīstības fāze — saimnieciskās dzīves organizēšana un nostādīšana. Toreiz valdīja zināms revolucionārs entuziasms. Valsts lielas summas izdeva priekš kulturālā darba un kulturālo pasākumu nostiprināšanas. Nodibinājās vesela rinda organizāciju (Proletkults, kult. izgl. org.), kur darba tautas jaunie kultūras spēki varēja attīstīt un izkopt savas spējas un tieksmes. Tagad? Tagad uz brīdi valda kails jep'as aprēķins un līdzekļi priekš kulturāliem pasākumiem tiek sašaurināti līdz neiespējamībai. Un, ja toreizējos apstākļos proletāriskais rakstnieks nevarēja sev iekarot tiesības nodoties vienīgi literāriskam darbam un studijām, ko tad lai sakām tagad?

Man jāaizrāda, ka tie apstākļi, kādus tēlo b. Jerošins, vēl ir diezgan ideāli. Viņi tālu nesaietas ar īstenību. Es jautāju: cik ir tādu proletrakstnieku, kas, pa dienu strādājot, vakarus var ziedot litstudiju darbam? Vismaz starp latvju rakstniekiem es nezinu neviena paša tāda, kam tas būtu izdevies. Proletrakstnieks līdz šim ir atradies tādos apstākļos, kur viņam bijis jāatsakās no savām personīgām tieksmēm un gribas un jāizpilda

savas šķiras un partijas uzdevumi un pienākumi, ziedojot tiem visu brīvo un nebrīvo laiku.

Proletrakstnieka «personīgās» tieksmes un griba? Vai dzeja un citi mākslas darbi, kuriem ir liela nozīme un loma darba tautas dzīvē, nav šo «personīgo» tieksmju un gribas rezultāts? Biedrs Pebuss saka, ka sabiedrība* uzstādot dzejniekam zināmas prasības, lai tas «dotu visu noapaļotu, izveidotu līdz sīkumiem». Tas ir gluži dabīgi, un par tādu parādību mēs varam tikai priecāties. Tā ir jau zināma progresa solis. Tā ir pierādījums, ka sabiedrība atzinusi mākslas nozīmi, jūt vajadzību pēc viņas un nevar bez viņas iztikt. Vēl jāsper solis tālāk. Jāatzīst, ka proletrakstnieka tieksmes rakstīt un nodoties savam radīšanas darbam nav personīga, bet gan sabiedriska lieta. Un no šīs atziņas jātaisa zināmi praktiski slēdzieni. Un, ja tas notiks, tad daudzi no tiem jautājumiem, kas sāpina rakstniekus, paši no sevis izšķirsies. Bet tas nenotiks šodien vai rīt! Skatīsimies ar vaļējām acīm īstenībā. Vēl mēs neesam nokļuvuši līdz tai vietai, kad tas varētu notikt. Vēl pārdzīvojam laikmetu, kur visas sabiedrības prāts, uzmanība un spēki koncentrēti pie zināmu svarīgu jautājumu atrisināšanas — saimnieciskās dzīves noorganizēšanas, materiālo vērtību radīšanas. Un, iekams nebūs šie jautājumi kaut necik reāli izšķirti, veltīgi domāt, ka apstākļi varētu grozīties par labu rakstniekiem.

Bet ko darīt? Nekrist izmisumā, nepagurt, augt, cerēt! Tas jau tīri izklausās pēc mītiņa aģitfrāzes! Jā, kaut arī tā, tomēr tā.

Biedrs Pebuss min vairākus darbības veidus un iespējamības, kā būtu iespējams augt. Nebūtu iemesla taisīt iebildumus, tikai... Kāda ir reālā īstenība? Negribētu piekrist tam optimismam, pareizāk sakot — tam ceram, kādus mēdz lolot. Arī šajā gadījumā labāk vaļējām acīm skatīties īstenībā, kaut arī rūgtā, nekā uzplaukt iedomātās cerās. Tas drīzāk tuvinās mērķim.

Viskrievijas Proletārisko rakstnieku asociācijas Latvju sekcija! Jā, tas diži skan! Diži skan arī mērķi: sekcijā organizējas «latvju proletārisko rakstnieku un dzejnieku viscietākā organizatoriskā apvienošanās literārisko jaunradīšanas spēju maksimālai attīstīšanai mātes valodā».

Pagaidām vēl gan sekcijas esamība ir vairāk formāla nekā faktiska. Un varbūt sakarā ar to sabiedrībā par viņu valda dažādas domas un spriedumi, kuriem piemīt vairāk negatīvs raksturs. Daži domā, ka Viskr. Prolet. rakst. asoc. Latvju sekcijai jābūt it kā kādam literātu trestam, kuram vajadzētu apmierināt

* Domāju, ka b. Pebuss, lietodams vārdu «sabiedrība», zem tā saprot proletāristu sabiedrību. Tādā nozīmē es arī viņu lietoju.

visas prasības pēc literatūras. Paceļas balsis par to, vai tāda organizācija maz ir vajadzīga.

Par vajadzību vai nevajadzību nenākas runāt. Tas jautājums pietiekoši skaidrs. Paraudzīsimies pēc tiem iemesliem, kāpēc Latvju sekcija vēl nav izvērsusies par tādu organizāciju, kāda vajadzīga.

Vai ir panākta visu proletārisko literārisko spēku apvienošana? Nav! Jebšu par tādu nevar uzskatīt rakstnieku reģistrēšanos asociācijā. Tā ir tikai formāla apvienība. Vēl joprojām pastāv atsevišķu rakstnieku grupas un šo grupu dažādas «orientācijas».

Kas par iemesliem?

Savās piezīmēs b. Pebuss pa daļai norāda uz tiem. «Diezgan paviršī iztūras mūsu vecākie biedri pret litsekcijām... Ir ļoti grūti no to daudzo ieskatu mudžekļa izlobīt kaut ko īstu un pamācošu. Ļoti reti pazib kādreiz kāds īsts un sirsnīgs biedra norādījums... Mūsu kritiķi prot tikai pelt vai cildināt.» Daži kritiku rakstītāji konsekventi pieturas pie tādas taktikas. Runājot par saviem mīluļiem, redz tikai viņu labās īpašības un labākos darbus (pat vēl nedrukātus), turpretim iedomātiem ienaidniekiem cenšas atrast vissliktākos darbus, bieži vien sen rakstītus. Šādi rīkojoties, var padarīt smieklīgu kuru katru, sevišķi vēl tad, ja neloģiski izrauj no dzejoļa pāris rindiņu. Mūsu proletrakstnieki un dzejnieki vēl visi atrodas augšanas un tapšanas stadijā. Par meistariem vēl nevar būt runa. Un tādos apstākļos mēs kuram katram atradīsim tādus darbus, kurus apskatot mēs viņu varēsim padarīt ne tikvien par smieklīgu, bet arī par muļķīgu un ko vien tikai gribat.

Ja nu atšifrējam visu parādījušos kritiķu parakstus, ko tad dabūjam redzēt? Vismaz deviņdesmit deviņi procenti no visām kritikām uzrakstītas no pašiem rakstniekiem un dzejniekiem. Un viņi «prot tikai pelt vai cildināt». Tas pierāda to, ka paši rakstnieki un dzejnieki vai nu nesaprot patiesas kritikas uzdevumus, vai arī nav atsvabinājušies no vakardienas lāsta — vecā cilvēka. Tas nav nekāds noslēpums, ja saku, ka starp rakstnieku-dzejnieku savstarpējām attiecībām nav iekšēja siltuma, sirsnības, biedriskuma. Ir tāds iespaids, it kā viens uz otru skatītos kā uz kādu ienaidnieku vai konkurentu. Vajag tam «sadot», lai nenotur par pirmo vai labāko. Vajag otru nomelnot un pasacīt, ka viņa dzeja samākslota, neīsta, frāžaina, viņam nav nekā kopēja ar strādnieku šķiru, nav redzējis, nedz izjutis fabrikas dzīvi utt. un tamlīdz. Un tas viss ļoti bieži tiek darīts tādēļ, lai pats varētu būt proletāriskāks, spīdēt spožāk.

Kādreiz sarunās par latvju proletdzeju kāds dzejnieks, starp citu, teica: «Nesaprotu, kāpēc paši dzejnieki savstarpēji nesaprotas un tikai raugās uz to, kā otram varētu sadot! Personīgi

es priecājos, ja kāds ko vērtīgu uzraksta un ja es kādam varu kādā ziņā palīdzēt.» Tā jādomā, katram rakstniekam un dzejniekam jādomā un jādara. Un, ja tas tā būs, tad neparādīsies atklātībā kritika, kas slavē un peļ, bet gan kas prot «analizēt, pierādīt un pārliecināt». Tad izzudīs dalīšanās grupās, radīsies iekšēja sirsnība un biedriskums.

Vēl viens gadījums, kas var būt par redzamu šķērsli ciešai apvienībai. «Par sekcijas biedriem var būt jau atzīti dzejnieki un rakstnieki — strādnieki.» Atzīti? Bet kas ir atzīts? Vai tas nav jēdziens, kuru var kā gumiju staipīt uz vienu, uz otru pusi? Un vai te neatrodas arī daļa no tiem cēloņiem, kāpēc mums ir tik daudz grupu? Kāpēc uzņemt tikai atzītus un ne tos, kas parādījušies atklātībā? Neviens nedomā taču organizēt profesionālu rakstnieku organizāciju, jo tādu rakstnieku mums vēl nav. Un, ja tā, tad kāpēc aizvērt durvis tiem, kas vēl nav no kaut kā atzīti? Bez tam nevajag piemirst to, ka līdzšinējie apstākļi priekš jauniem rakstniekiem ir bijuši vairāk kā neizdevīgi. Ja pa gadu vai diviem gadiem uzraksta pāris dzejoļu vai skiču, tad par tiem nevar nodot kategorisku spriedumu rakstnieka spējām un ierindot atzīto vai neatzīto kategorijā. Ir dažādi rakstnieku indivīdi — vieni pēkšņi rodas, samērā ātri gūst panākumus, otri attīstās lēni, neatlaidīgā darbā. Un parasti kritika par pēdējo pirmiem darbiem izsakās noliedzoši. No otras puses, līdzšinējie apstākļi nav atļāvuši proletrakstniekiem un dzejniekiem publicēt visus savus esošos darbus, jo tomēr nav kur «drukāties». Un varbūt palikuši nedrukāti taisni tie labākie un lielākie darbi! Un vai tādos apstākļos var objektīvi novērtēt rakstnieku?

«Mūsu tekošie uzdevumi kritiski novērtēt proletārisko jaunradīšanu, izstudēt proletārisko mākslinieku darbus, iezīmēt viņu īpatnējos vaibstus, individuālo attīstību,» saka Pletņevs. «Rakstnieka personību, viņa darba raksturu, domu par pasauli, attiecības par šķiras dzīvi, pasaules uzskatu nevar novērtēt pēc diviem trim labiem vai sliktiem darbiem. Priekš tam nepieciešami viņa labie un sliktie darbi — kā tie, kas autoram patīk, tā arī tie, kas viņam nepatīk.» Tāpat nepieciešami jāzina apstākļi, kādos viņš atrodas, dzīvo, dzīvojis, strādā. Vispusīgu objektīvu spriedumu par katru rakstnieku un dzejnieku var nodot tikai kolektīvs, kas vadās no vienas lielas idejas — proletāriskās literatūras radīšanas un ieinteresēts, lai ikviens atsevišķs viņa loceklis pēc iespējas varētu drīzāk attīstīties un vairāk dot. Jo «katram māksliniekam-proletārietim bieži vien jāatrod sava īpatnība. Priekš tam par maz ir vispārējie aizrādījumi. Tikai caur viņa visu darbu detaļu kritisku analīzi iespējams uztvert mākslinieka dvēseles īpatnējākās un raksturīgākās iezīmes (retinājums mans. — *P. V.*). Un tikai tāda kritika dod iespēju māksliniekam redzēt sevi»

(Pletņevs). Un tāda darba analīze arī audzē mākslinieku. Un tādējādi, kolektīvi strādājot, mēs varam izstrādāt jaunu formu, rast jaunus ceļus, radīt proletārisko literatūru.

No šī iztek tas, ka Viskrievijas Proletrakstnieku asociācijas Latvju sekcijai jātop, no vienas puses, par kolektīvu, kur biedriski, sirsnīgi, cieši apvienojas visi atklātībā parādījušies proletāriskie literāriskie spēki, un, no otras puses, par laboratoriju, kur veidojas un izaug proletāriskie rakstnieki un ar to — proletāriskā literatūra.

Parasti mēdz sacīt, ka proletāriskai mākslai piekrīt liela loma pie jaunā cilvēka audzināšanas un viņa psihes izkopšanas un izdaiļošanas. Ja nu tā, iznāk, ka tam meistaram, kas rada šo proletārisko mākslu, pašam jābūt it kā jauna cilvēka paraugam. Jebšu viņš taču savās izjūtās ir īsts, sirsnīgs, neliekuļots.

«Mēs dzīvojam proletariāta diktatūras laikmetā, kad vecās dzīves iekārta ar viņas sabiedriskām un privātām attiecībām, psiholoģiju, priekiem un bēdām, taisnību līdz pamatiem satriekta, sagrauta un vēl šur tur rēgojas bēdīgas vecā atliekas,» raksta b. Poļanskis.* «Bet vai ir radusies jauna dzīve? Nē. Mūsu dzīve pēc savas būtības ir jaunā sajaukums ar veco, kur bieži vien vecais ir pārākumā. Karjerisms, personīgās intereses, rupjš egoisms, principa cienīšana — «kam izdevīgāk papaijāt galvu, kam caur celi dot mugurā», vecās attiecības pret sievieti, bērniem un daudz daudz kas cits, kas var noderēt kā labs materiāls priekš griezīgas satīras Ščedrina stilā, atrodams mūsu jaunajā dzīvē, un no tās puses viņa vēl stipri vien atrodas pagājušā varā. Un citādi tas nemaz nevar būt. Mēs — buržujiskās kultūras bērni un vienā dienā nevar atsvabināties no viņas.»

Un vai rakstnieks ir izņēmums? Nav. Tādēļ būsim atklāti un teiksim: proletrakstniekam jāaug un jāveidojas ne tikvien kā māksliniekam, bet arī kā cilvēkam, galīgi iznīstot no sevis pēdējos buržujiskās kultūras kaitīgos iespaidus un pārveidojot sevi, topot par noteiktu un viscaur izteiktu kolektīvistu.

Tas nebūs viegli izdarāms. Un tas varbūt no proletrakstniekiem prasīs daudz daudz vairāk nekā viena otra literāriskā darba veida piesavināšanās. Bet pa šo ceļu neizbēgami jāiet proletrakstniekiem. Un tas ir jāsaprot visiem tiem, kas grib ņemt rokā spalvu, lai radītu proletāriskās literatūras darbus.

Dažkārt mēdz pārmest proletrakstniekiem, ka viņi atraujas no masām. Gribētos sacīt, ka šādi pārmetumi ir vairāk nepamatoti nekā pamatoti. It sevišķi tad, ja proletrakstnieki sabiedrisko darbību vērtē pēc zināma šablona.

* Vēstulē par proletkritiku, kura datēta ar datumu 19. 1. 21. g. Kaut gan apstākļi tagad mainījušies, tomēr tas šai gadījumā nekrīt daudz svarā.

Kā ikvienam sabiedriskam darbiniekam, tā arī proletrakstniekam tas laiks, ko viņš var brīvi izmantot pēc savas gribas, ir labi aprobežots. Parasti sabiedriskie darbinieki šo savu brīvlaiku izmanto sabiedriskā dzīvē. Un par to mēs priecājamies: aktīvi biedri. Proletrakstnieks šos brīvos brītiņus, gluži dabīgi, cenšas izmantot priekš mācīšanās un literāriskā darba. Bet par to viņu apvainot, ka atraujas no masām, nav aktīvs? Tas būtu nepareizi. Jā, kāpēc tas, kas ir atļauts sabiedriskam darbiniekam, aizliegts proletrakstniekam? Es redzu tikai lomas mainītas: priekš sabiedriskā darbinieka iemīlētā sabiedriskā dzīve, priekš proletrakstnieka literāriskais darbs. Ar to es negribu teikt, ka proletrakstniekam nav jāpiedalās sabiedriskā dzīvē. Gluži otrādi. Viņam jo dzīva dalība jāņem tajā. Tikai no viņa nevar prasīt to, ko prasa no visiem pārējiem. Viņš atsvabināms no tādiem darbiem, kuriem ir praktiski organizatorisks raksturs.

Protams, būs tādi gadījumi, kur proletrakstnieki tiešām apzinīgi vai neapzinīgi atraujas no masām. Bet tādu gadījumu nebūs daudz.Un tiem ir tikai gadījumu, pārejas raksturs.

Bīstamāka ir tā «atraušanās» no masām, kas rodas uz darba apstākļu pamata. Saprotams — proletrakstniekam desmitreiz labāk atrasties tādā darbā, kur viņš diendienā nāk tuvos sakaros ar darba dzīvi un strādnieku masām vai pat atrodas viņu vidū. Bet darba izvēle tagadējos apstākļos jau neatkarājas no pašiem proletrakstniekiem. Tas no vienas puses. No otras puses, ja vien apdomā, arī šajos apstākļos neatrodas tāda kliedzoša nelaime, kā tas izliekas. Vajag atrast katrā darbā to cēlāko un skaistāko! Un tas, bez šaubām, ir! Un vai katrs solis, ko mēs speram, un katra padomju iestāde nav radīta priekš tam, lai mēs tuvotos savam lielam gala mērķim?

Runājot par atraušanos, b. Pebuss izsaka domas, ka vajadzētu proletrakstniekiem atkal atgriezties uz fabrikām. Cik man zināms, lielākā daļa no atklātībā parādījušamies rakstniekiem ir bijušie fiziskā darba strādnieki vai vismaz nākuši no darbaļaužu aprindām. Un teorētiski tas būtu viegli izdarāms. Bet viņi visi jau sen, daži jau pirms revolūcijas, izrauti no fabrikas sienām, un pārdzīvojamais laiks viņiem uzlicis izpildīt daudzus un dažādus pienākumus valsts dzīvē. Vai viņiem iespējams atgriezties fabrikā? Ja arī to republikas apstākļi atļautu, daudzi no viņiem personīgi to nevarētu izdarīt. Pa šiem bada gadiem viņi ir savus fiziskos spēku krājumus galīgi iztukšojuši un muskuļi atrofējušies. Vajadzīgi sevišķi apstākļi, lai atkal varētu pierast pie fiziskā darba. Tādās domās esmu ne tikai es, bet arī tie biedri, ar kuriem par šo jautājumu esmu runājis.

Šķiet, nav no tik liela svara tas, kur strādā, bet gan tas, kā prot proletrakstnieks orientēties apkārtnē, uzņemt iespaidus, sevi pārdzīvot,

izjust un attēlot pārdzīvojamā laikmeta priekus, cerības un sāpes.

Par proletrakstnieka literārisko darbu kā profesiju tiešām šajos laikos nenākas runāt. Tā ir pagaidām utopija. Proletrakstniekam vēl ir jāizpilda kāds cits sabiedriski nepieciešams darbs, kas varētu nodrošināt viņa personīgo eksistenci. Kāds? Tāds, kas mazāk prasītu no viņa un vairāk dotu svabada laika. Vai tāds darbs ir iespējams?

Protams, ir iespējams. To vajag saprast sabiedrībai. Un tas būs samērā viegli realizējams. Pagaidām atliek pašiem proletrakstniekiem mēģināt tā iekārtoties, lai vairāk varētu tuvināties saviem mērķiem.

«Dzejnieku nākošo dienu uzdevums: uz augstskolu vai atpakaļ uz fabrikām,» — tā nobeidz savu piezīmi b. Pebuss. Es jautāju: kādos apstākļos uz augstskolu? Ja tā dos, kur dzejniekam diena jāpavada maizes darbā un augstskola jāapmeklē tikai pa vakariem, — nav jautājuma izšķiršana. Tad labāk nemaz nevirināt augstskolas durvis. Jo ko tas nozīmē? Tas nozīmē to, ka viņam uz vairākiem gadiem būs galīgi jāizrauj sevi no visas dzīves un jāiekonservējas četrās sienās. Un priekš proletrakstnieka tā ir nāve tagadējā laikā. Mēs joprojām pārdzīvojam revolūcijas laiku. Joprojām norisinās grandiozas divpasauļu cīņas. Joprojām vajag sajūsmas ugunis šķilt, lai liesmotu tuvumi un tālumi. Un proletrakstniekam visu to neredzēt, nejust, atrasties ārpus visa tā? Apmeklēt augstskolu, bet tādos apstākļos, kur proletrakstnieks varētu nodoties vienīgi tikai viņai un savam darbam. Vai tas iespējams pašreizējos apstākļos?

Būsim sava laika pilsoņi un dzīvosim līdzi sava laika dzīvei, kaut arī būdami vēl mazi, bet īsti. Un augsim! Augsim, cieši vienojušies, biedriskā saimē!

P. S. Redakcija visumā nepiekrīt autora izteiktām domām, tomēr rakstu ievieto, lai jautājumu vispusīgi pārrunātu un noskaidrotu. *Red.*

P. Veinis

«Krievijas Cīņa», Maskavā, 1922, Nr. 36, 38, 3. un 9. maijā.

PROLETARIĀTS UN DZEJA

(NETIEŠA ATBILDE RAKSTAM «SABIEDRĪBA UN DZEJNIEKI»)

«Sabiedrība un dzejnieki» — šāds jautājums tiek pārspriests presē, arī vienā otrā literāriskajā studijā ... Šis temats bija ļoti iemīļots no buržujiskiem kritiķiem, tikai viņi to risināja, risināja un laikam arī tā i neatrisināja, baidīdamies nostādīt jautājumu jo konkrēti, baidīdamies atzīt, ka sabiedrībā taču ir dažādas šķiras, kurām dažāda psiholoģija un tātad arī dažādas attiecības pret mākslu.

Mēs arī vēl neesam tālāk tikuši. Arī mēs runājam tikai par sabiedrību, bet, diemžēl, arī mūsu Padomju Krievijas latviešu sabiedrība uzskatāma vēl kā konglomerāts no dažādām šķirām un grupām, kurām visām sava psiholoģija un savs vai arī vienkārši buržujiskais — agrāk valdošais uzskats par mākslu. Un dzejnieks, kas to nesaprot un grib izlabot, izpatikt visai sabiedrībai, var tiešām nokļūt tai kļūmīgā stāvoklī, kad traģiski jāizsaucas: «Jā, bet kam tad lai nu tic? Viens saka to, otrs taisni pretējo. Ko viens slavē, to otrs nopelt. Pretruna uz pretrunu . . .»

Dzejniekam līdz ar to nu neviļus jājautā: vai sabiedrībā ir maz kāda grupa, kura tur mani par savu, kur es varu justies kā savā elementā, jeb es varbūt jau esmu palicis viens. Vai sakarā ar krasām pārmaiņām ekonomiskā un sabiedriskā dzīvē un tāpat dažādo ļaužu grupu psiholoģijā es neesmu palicis bez kādas grupas? «Es esmu revolucionāro strēlnieku dzejnieks.» Bet latvju strēlnieku kā noteikta kolektīva tikpat kā vairs nav. «Es esmu vienkārši revolūcijas brāzienu dzejnieks.» Bet dzīve tagad uz brīdi metusi ieloku sāņus . . .

Visu šo tagadējās sabiedrības, viņas dažādo grupu psiholoģijas mudžekli nav iespējams atmežģīt nevienam psihologam. Tomēr, nepārzinot kaut vienas zināmas grupas psiholoģiju pat vispārējos, galvenos vilcienos, nevar arī noskaidrot, kādu iedomājas savu dzejnieku un mākslu šī grupa.

Nav noliedzams tomēr, ka pamazām šīs kara laikā no ražošanas izrautās tagadējās sabiedrības masas, kuras bieži jutušās bez stingra šķiras pamata, pamazām ieplūst atpakaļ ražošanas gultnē. Tāpēc mēs savu jautājumu par psiholoģiju norobežosim un tomēr arī tad vēl atstāsim to tik plašu un smagu, ka tas atrisināms kaut cik pietiekoši tikai kolektīvi un pēc nopietnas pētīšanas. Kāda ir galvenos vilcienos un konkrēti kādā virzienā attīstās uz priekšu j a u n r a ž o š a n a s (rūpniecības, lauksaimniecības) proletariāta psiholoģija? (Es nerunāju par administratīvo, kancelejas utt., tieši pašā ražošanā neierauto proletariātu.)

Pie tam varbūt nav lieki aiziet drusku sāņus un līdz ar J. Jansonu atgādināt tiem, kuri kritikas audzināšanas darbu iedomājas pārāk vienkāršu un gaida no viņas tiešus praktiskus norādījumus un receptes (kā saka, man jāraksta, lai es kļūtu proletariāta dzejnieks), ļoti kļūdās un velti uztraucas, šādas receptes nesagaidījuši, ne nu vēl no mākslas kritiķiem (jo arī tie tās nedod), bet pat ne no publicistiem, pie kādiem vēl vai vienīgi pieskaitāmi mūsu kritiķi.

«Nav jādomā, ka mākslinieks savus darbus ražotu uz zināmas šķiras priekšstāvju pavēli vai pēc viņu dotiem priekšrakstiem (kaut gan tas bieži noticis un notiek arī vēl tagad pie lielākiem māksliniekiem) . . .

No mākslinieka mēs tikai prasām, lai tas savos darbos būtu

vienmēr īsts un patiess, lai tas vispilnīgāk izsaka to, ko tas, kā zināma laikmeta sabiedrības loceklis, pats skatījis, izjutis un pārdzīvojis, pie tam neliekoties savā mākslā vadīties no nekādiem sāņus nolūkiem. Mākslas darbam jāieviļņo pašam par sevi mūsu jūtās, nevis kādai no ārpuses uzlipinātai «tendencei», jo mākslas ražojuma vērtību mēs apspriežam tikai pēc pilnīguma, kādā mākslinieka doma vai ideja pārvērtusies konkrētos tēlos un gleznās... Un, tā kā māksla ir subjektīva, tad taisni te visciešāk izteiksies mākslinieka šķiras psiholoģija — viņa šķiras simpātijas vai antipātijas pret zināmām sabiedriskām parādībām, viņa šķiras tikumības vai taisnības sajūtas, viņa šķiras dzīves ideāls, jo mākslinieks ir un paliek zināmas šķiras loceklis.»*

Un kritiķis, analizēdams mākslas darbu, tāpat izskaidro viņa saturu un konstatē, kādas šķiras psiholoģija te izpaužas. Tātad kritika nevar dot dzejniekam nekādus aizrādījumus, kā jāraksta, ja daudz viņa var dot ļoti vispārīgus aizrādījumus, kā viņš vispār var tuvināties un saplūst ar proletariātu (ja vispār stāv ļoti netālu no tā) un tā ieaugt viņa psiholoģijā; tad arī te radīsies materiāls proletāriskās dzejas saturam un formai, ja viņi kur var rasties.

Kāda nu ir šī «jaunražošanas» proletariāta psiholoģija? Bez šaubām, viņa stipri atšķiras no 1917. gada psiholoģijas. Toreiz politiskā cīņa sauca proletariātu — apspiesto šķiru — prom no darba vietām, ar ieročiem, sajūsmu un drošsirdīgiem brāzieniem ņemt cietoksni pēc cietokšņa, tā aizraujot līdzi sev visas nemantīgās šķiras. Un proletariāts cēlās un gāja. Un viņš atgriezās atpakaļ ražošanā, darba vietās, bet nu jau kā saimnieks, kas līdz ar to ar saimnieka aci visu aplūko un novērtē. Jāatzīst tomēr, ka te vēl ārkārtīgi maz konkrētu psiholoģisku novērtējumu un pati šī fabrikas strādnieku masa vēl tālu nav izveidojusies par noteiktu kolektīvu.

Tātad te vēl ārkārtīgi maz materiāla. Arī krievu proletāriskā rakstniecībā mēs vēl neatrodam nevienu kaut cik nopietnu tautas psihologu, kas būtu jau mēģinājis kaut cik iedziļināties «jaunražošanas» proletārieša psiholoģijā. Kādus netiešus — ne pašu iegūtus — materiālus mēs vēl varam iegūt? Bez šaubām, revolūcijas dziļākie vadoņi, piem., b. Ļeņins, izpauž galvenos vispārējos vilcienos šī proletariāta apzinīgās daļas psiholoģiju. Tāpat viens otrs īss momenta uzmetums literatūrā parādījies. Tā, piem., rakstnieks Okuņevs apraksta šādu strādnieku. Viņš strīdas ar biedriem par tīri sīkām saimnieciskām lietām un savus argumentus pierāda ar skaitļiem no piezīmju grāmatiņas. Viņš atzīmē katru nieku — kā izmantot katru nagliņu fabrikā, — ko tas padzird no biedriem. Tiešām šķiet, ka te vairs

* *J. Jansons.* Fauni vai klauni? 65. lpp.

nav saredzams vakarējais cīņas sajūsmas pilnais, mazliet cīņas romantisma apgarotais karavīrs, kuram ar vislabāko tālskati nepietika ko apredzēt tos tālumus, kas tam vienā dienā iekarojami. Nu viņš it kā rakņājas pa zemi un ne vairs ar tālskati, bet ar vairojamo stiklu pēta, kas turpat uz vietas.

1917. gadā un vēlāk proletariāts kā teiksmu varonis gāja pār zemi, romantisku dzejnieku apdzejots. Nu b. Ļeņins sakarsušākiem romantiķiem krata ar galvu: «Jūs kaklu lauzīsiet! Ejiet strādāt fabrikā un visu saimnieciski aprēķiniet!»

Strādnieks atgriežas atkal ražojošā darba dzīvē. Veidojas jauna psiholoģija un līdz ar to jauns uzskats par mākslu.

Ja dažs labs reālists vēl atcerētos b. Lunačarska 1917. gada sākumā izteikto un, toreiz proletariātam vēl pie varas neesot, tiešām ļoti vietā izteikto frāzi, ka «proletāriskā dzeja ir zobens un cerība», tad viņš varbūt, gribēdams būt pārspīlēti brutāls un naturālistisks, tagad triektu pretī: «Nē, tas ir — kalts un kalkulācija!»

Vai, atgriežoties fabrikā, vairs vieta romantiskai cīņas dziesmai? Pret mašīnu skrituļiem uzbrukums nav jātaisa. Tie nav pretinieki! Šo dziesmu strādnieks dziedāja, kad viņam bija jāceļas ārā no darba vietas, un to viņš dziedās tad, kad būs jāiet atkal jaunās cīņās. Heroiskie, revolucionārie romantiķi, revolūcijas dzejnieki savās labākajās dzejās būs proletariātam tuvi vienmēr revolūcijas brāziena brīžos, tāpat kā tam vēl var būt tuvs Fr. Šillers ar savu «Jātnieka dziesmu». Bet ikdienas ražojošais darbs, darba kolektīva iekšējā darba dzīve arī prasa savu dzeju, kur gribas korektības un reālības, kur gribas taisni sava darba rituma un mūzikas. Vispārējā revolucionārā jūsmošana vai uzbrukuma ritmā rakstītā dzeja nespēj šai darbā ievīties kā darbu atdzīvinošs un darbu organizējošs elements, jo šai dzejai ir cits ritms, tā rada citas asociācijas, prom no šī konkrētā darba, un tāpēc varbūt var aizvilināt revolucionāru cīņu atmiņās, bet ne vilināt dziļāk iedziļināties un iegrimt pašreizējā darba procesā.

Strādniekam, iegājušam fabrikā, vajag iedzīvoties savā jaunā pasaulē, viņam jāiepazīstas ar katru sīkumu, jāatrod visas viņa īpatnības, jāatrod lietu «dvēsele», kā vecos laikos teiktu; tikai tad viņš jutīsies ar tiem brīvs un svabads, bet nevis kā nezināmu draudošu spēku priekšā; jutīsies ar tiem kā biedru starpā un tos iemīļos un tālāk veidos un attīstīs. Viņam jābūt te fabrikā kā dabā izgājušam panteistam, kuram šķiet «brālis katrs putniņš zarā»; tādam viņam jābūt starp saviem darba rīkiem, saprotams, bez kāda panteista sentimentalitātes un misticisma. Un tai jābūt proletāriskai dzejai, kurai jāatdzīvina tas viss. Tā var būt tikai dziļi reālistiska dzeja, kas var rasties, tikai dzejniekam pašam šo dzīvi cauri dzīvojot.

Te nevar līdzēt arī A. Upīša daudzinātā radošā fantāzija, kurai savas robežas. Radošā fantāzija, bez kuras tiešām māksliniecīskās radīšanas nevar būt, spēj tomēr attīstīties tikai uz izdzīvotas dzīves; ņemdama elementus izdzīvotas dzīves, viņa rada un kombinē pat no vieniem un tiem pašiem elementiem jo dažādas, dažreiz pat tīri fantastiskas pasaules, kurām, šķiet, pat nav nekā reāla. Tā, ja ņemam tādu spēcīgu reālistu kā A. Upīti, mēs redzam, ka viņa tiešām var darīt brīnuma lietas... bet kamēr viņa veido no elementiem, kuri ņemti no A. Upīša cauri dzīvotās lauku pusproletārieša un inteliģenta dzīves. Bet viņa top nespēciga, kolīdz A. Upīts grib aizņemties elementus no svešas, nepārdzīvotas dzīves. Un tālāk, — ja arī romantiķis J. Jaunsudrabiņš saka savā autobiogrāfijā, ka itin nekas no visa tā, ko viņš tēlojis savā «Aijā», patiesībā nekad nav noticis viņa dzīvē, tad tomēr mēs te atrodam elementu uz elementa no viņa lauku dzīves, tikai gluži savādā kombinējumā. Tie te ir tādi pat neapzinīgi lauku proletārieši un pusproletārieši kā J. Jaunsudrabiņš, kurus neaizskar nekāda sabiedriska kustība vai, ja arī aizskar, tad J. J. to nespēj savā fantāzijā uztvert.

Un, ja J. J. tēlos savas «baltās dvēseles» pilsoņu kara laikā, tie droši vien, tāpat kā Jaunsudrabiņš, drusku pavelsies uz vieniem sāniem, tad pēc vajadzības uz otriem un iztiks caur pie visiem, jo «lai kaujas citi, es ar politiku nenodarbojos». Un tikai «brīvās Latvijas» laikā palādēs komunistus un viņu politiku, kuru «latvju tauta nav pretī ņēmusi». Bet lai ķeras apolitiskais Jaunsudrabiņš — kurš savā mūžā nav bijis ierauts nekādā revolūcijā, sabiedriskā kustībā, kuram galīgi svešs cīnītājs ar plašākiem sabiedriskiem ideāliem — pie kāda strādnieka-komunista tēlošanas, un viņa radošai fantāzijai nav vairs materiāla, no kura lai veidotu. Viņš iekrīt pavisam citā lomā: no rakstnieka ar dzīvu, radošu fantāziju, kura rada dzīvus cilvēkus, viņš pārlec uz spekulatīvu filozofiju, un dzīvu būtņu vietā rodas no «pirksta izzīstas abstrakcijas».

Arī latviešu proletāriskā dzejā vēl pārāk daudz šīs spekulatīvās filozofijas un abstrakcijas, tikko lieta grozās ap darba dzīves konkrētāku tēlošanu.

Ko var strādniekam sniegt P. Veiņa

> ... āmurus kaļ,
> lai dzirkstis lec,
> tecels rūdījies,
> zāģis mirdz,
> vīle neraud utt. —

kad P. Veinim palikusi sveša, varētu teikt, tikai ikdienas darba uztveramā lietu visdziļākā īpatnība, intīmākā pasaule. Kā strēlnie-

kam var radīt tikai riebumu ar savu tukšumu un neīstumu tādu dzejnieku kaujas dzeja, kuri paši kaujā nekad nav bijuši un uztver tikai ārējo, no tālienes dzirdamo, bet nevar uztvert nevienu dziļāku, īpatnējāku pārdzīvojumu, ko pārdzīvo strēlnieks cīņas ugunīs, tā šāda dzeja strādniekam var radīt tikai dziļu riebumu. «Tas dzejnieks jau nu gan nekad nav fabrikā strādājis» (ja arī strādājis, tad maz ko spējis uztvert), saka strādnieks, šādu dzejoli izlasījis. Un, ja buržujiskam rakstniekam šāds iebildums izliksies jo naivs un muļķīgs — jo priekš kam tad dzejnieka radošā fantāzija! — tad mums šis iebildums liksies pilnīgi vietā, ja te neparādās radošā fantāzija, kura smeļ spēkus no reālās izdzīvotās dzīves un sistematizē pārdzīvotās jūtas, bet gudrošana un spekulatīva filozofēšana: kāda gan tā dzīve varētu būt, kura man galīgi sveša ...

Man nav pie rokas pozitīva piemēra. Atmiņā palikusi kāda varbūt mazāk raksturīga maza glezna no kāda strādnieka īsa uzmetuma: «Mūsu fabrikā bija salaidušies jauni strazdi. Zeļļu kambarī vīles svilpot svilpoja,» — kur jau ar šiem pāris vilcieniem strādnieks pratis ienest daudz dzīvības. Momentus no reālistiskās proletāriskās dzejas, mēģinājumus atdzīvināt fabrikas dzīvi atrodam jau šur tur Gorkija fabrikas strādnieku darbos. Bet tie bija pavisam citādi — kapitālistiskās fabrikas apstākļi, kuros strādnieks bija vergs, ne kungs, kur viņš tikai savās klusākās cerās varēja domāt par to, kas tagad jau ir. Tagadējo fabriku dzīvu darīt vēl nav spējuši arī krievu biedri, nerunājot par latviešiem, kuru «literāriskās aprindās» liekas vispār diezgan liels skepticisms pret reālismu.

Bet vai mums maz ir rakstnieki reālisti? Jāsaka tomēr, ka daži ir — gandrīz vienīgi bijušie strēlnieki. Viņu reālistiskā dzeja no strēlnieku pasaules, bez šaubām, dzīvos vēl tad, kad vērojošo, jūsmojošo romantiķu kliedzošās, bet neīstās kaujas dziesmas būs jau sen aizmirstas, tāpat kā nekad kaujās nebijušā Viktora Igo blarkšķošie kauju apraksti sen jau aprakti putekļos, bet Ļ. Tolstoja kauju apraksti vēl ilgi valdzinās ar saviem reāliem, vienkāršiem un savā it kā ikdienišķā vienkāršībā visu laikmeta traģismu izceļošiem skatiem. Bet, kā teicu, tie pa lielākai daļai strēlnieki, kuru darbos kā mikrokosmā ietverta dzīvi mirgo pretī zemju zemes izsirojušu argonautu-strēlnieku pasaule.

Jaunražošanas proletariātam, ražošanā ierautam proletariātam tomēr šādu dzejnieku vēl nav. Vai tie radīsies vispirms tikai vēl no augošās darba jaunatnes, kuras pirmos mēģinājumos jau šai ziņā raksturīgus tvērienus atrodam, vai arī no revolūcijas dzejnieku rindām — par to šķēpus neiesim lauzīt. Nav noliedzams tikai viens — ka šis proletariāta dzejnieks nāks pie tam kā reālists un no fabrikas sienām.

Pie tam nav domājama tāda dilemma — «vai nu fabrika, vai augstskola», kā to dažs biedrs mēģina nostādīt. Te šķiet tomēr nepamatots pesimisms. Proletariāta rakstnieks nevar būt saistīts augas dienas un visu mūžu fabrikā. Bet viņam te tiktāl jāiedzīvojas, ka viņš jūtas fabrikā un fabrikas strādnieku kolektīvā tiešām kā savā elementā, — tad viņš var no šīs «apkārtnes» arī uz īsāku vai garāku laiku atrauties (gan nekad to nepazaudējot kā savu «apkārtni» un savus ļaudis, ar kuriem tas ikbrīdi var būt atkal kopā kā «savs cilvēks»); tas tiešām nepieciešams, ja mēs pieņemam, ka proletārisks rakstnieks tomēr vēl ir savā ziņā profesionāls, kuram, kā reālistam, ārkārtīgi daudz jāstudē arī zinātnes (it sevišķi psiholoģija), mākslas vēsture un galvenām kārtām pati agrākā māksla. Fabrikai ar augstskolu jātiek apvienotām. Ja tas arī vēl tāls mūsu nākotnes mērķis, proletāriskam rakstniekam tomēr jau tagad tas jāprot un jāspēj apvienot. Nav jau noliedzams, ka praksē te būs jāsaduras ar jo lieliem šķēršļiem. Proletkultam te tiešām jo lieli uzdevumi, lai proletariāta rakstniekus nevis «izņemtu no ražošanas un padarītu par liekēžiem» (kā dažs dusmās pukojas), bet lai palīdzētu iekārtot viņu dzīvi tā, ka viņi nav «liekēži», bet spēj jo produktīvi strādāt.

Klusais.

«Krievijas Cīņa», Maskavā, 1922, Nr. 30, 31, 13. un 20. aprīlī.

LATVJU PROLETĀRISKĀ RAKSTNIECĪBA PADOMJU KRIEVIJĀ

(PIEZĪMES PAR 1921.—23. g. g.)

Proletāriskā rakstniecība nav šķirama no proletāriskās revolūcijas, ar kuru tā radusies, ar kuru kopā var izveidoties tālāk. Bet revolūcija savā attīstībā taisījusi zināmu ieloku, salīdzinot ar to attīstības gaitu, kādu mēs dažs labs iedomājamies pašā revolūcijas sākumā. Šis ieloks — šī pāreja no kara komunisma uz jauno ekonomisko politiku sākās apm. $1^1/_2$ gadus atpakaļ un bija saistīts ar zināmu, kaut īsu krīzi proletariāta un arī viņa apzinīgākās daļas — komunistu psiholoģijā. Ja runājam par politisko rakstniecību, tad viņa — ja tā bija cieši saistīta ar reālo, konkrēto dzīvi — nevarēja būt no šādas krīzes pasargāta. Jautājums tikai, cik ātri un noteikti viņa to pārdzīvojusi un vai šī krīze nav tomēr novedusi pie daudziem īpatnējiem momentiem, ar kuriem tad raksturīga šī pēdējā $1^1/_2$ gadu rakstniecība. Lai šo jautājumu labāk aptvertu, būtu kaut nedaudz vārdos jāpakavējas pie šīs pārejas psiholoģiskās puses.

Katrā laikmetā katras šķiras vai arī šaurākas ļaužu grupas locekļiem izkopjas savas attiecības, savi reaģēšanas veidi pret ārpasauli, ar vārdu sakot — savi refleksi. Arī cilvēku domas, pēc

Behtereva*, ir tikai «aizkavēts, uz āru neizlauzies reflekss». Šie refleksi savā kopībā būtu apzīmējami par šīs ļaužu grupas dzīves veidu (быт) zināmā laikmetā. Katra laikmeta reālistiskā rakstniecībā šī dzīves veida tēlojums ieņem jo ievērojamu vietu.

Bet nu jautāsim: vai kara komunisma laikmetā maz bijis savs «быт»? Daži biedri saka, ka tāda nav**, jo dzīves veida izkopšana prasa diezgan pastāvīgus apstākļus, vismaz apstākļus, kuri krasi nemainās ik brīdi. Turpretim kara komunisma laikmets bija nepārtrauktas trauksmes laikmets. Bet vai arī trauksmē — kura kļuva permanenta un turpinājās vairākus gadus — zināma noteikta ļaužu grupa, piem., sarkanarmieši, nodzīvodama dienu no dienas gandrīz vienādos apstākļos, nevarēja izkopt savu sadzīves veidu? Jāsaka, ka jā. Ja citur mazāk, tad Sarkanarmijā šāds kara komunisma «быт» bija.

Vai viņš radis attēlojumu literatūrā, ja ne citur, tad vismaz proletāriskajā rakstniecībā? Jā, viņš ir radis šo attēlojumu. Jāsaka pat, ka latvju proletāriskās rakstniecības sākums visciešāk saistās taisni ar šiem sarkanarmiešu — latvju strēlnieku dzīves tēlojumiem, kuri parādījās strēlnieku avīzes «Cīņas Balss» (arī «Komunista») literāriskos un satīriskos pielikumos, sīkākos frontes žurnālīšos un mazāk vai nemaz toreizējos latviešu žurnālos.

Tomēr bez šiem sarkanarmiešiem-dzejniekiem (Pelēkais, Vold. Jakobsons u. c.), kuri galvenām kārtām tēlo strēlnieku dzīvi, mēs atrodam arī cita tipa dzejniekus, kuri nav dzīves veida tēlotāji, nav vispār konkretizētāji. Viņi neuztver dzīvi tieši konkrēti un reizē arī emocionāli, bet abstrakti; viņi pa lielākai daļai nesāk no atsevišķiem faktiem, bet no vispārējā, iepriekš intelektuāli pieņemtā (Sviris, Ceplis daudzās savās dzejās). Saprotams, tas nav vēl jāiedomājas pārāk shematiski, un jāšaubās, vai te vēl var runāt par diviem noteiktiem psiholoģiskiem tipiem rakstniecībā, kādus min mākslas kritiķis Millers-Freienfelss***. Varbūt vairāk te būs kritušas svarā sabiedriski funkcionālās izšķirības, ja tā var izteikties. Pirmējie, kā vienkāršie strēlnieki, bija mazāk apvienotāji, mazāk nodarbojās ar sintēzi; bet viņiem bija bagātīgs tiešo revolūcijas faktu un izjūtu krājums, un viņi deva jo spilgtus reālus, konkrētus momentus no revolūcijas dzīves. Otrējie, būdami tālāk ārā no Sarkanarmijas rindām, kur kaut cik noteikts sadzīves veids mazāk izkopās un kur revolūcijas konkrētie cīņas fakti tika saņemti pa lielākai daļai jau daudzmaz sistematizētā veidā, varēja uztvert galvenām kārtām revolūcijas vispārējos etapus. Nevar noliegt, ka tādā brāzienu laikmetā, kad sīkie, konkrētie momenti it kā saplūda vienā vizmā, šāda

* *Бехтерев.* Рефлексология мозга человека. 1923.
** Sk. «Skatuve un Dzīve», 1923, Nr. 1. rakstā «Māksla utt.».
*** *Мюллер-Фрейнфельс.* Поэтика, 1923, 81. un t. lpp.

abstrakcija varēja būt savam laikmetam arī diezgan piekļāvīga izteiksme.

Pirms pāriet uz proletārisko rakstniecību jaunās ekonomiskās politikas laikā, jāatzīmē sekojošais. Pāreja uz jauno ekonomisko politiku nav ņemama savrup no ārējās kara frontes pārejas uz iekšējo fronti un armijas demobilizāciju. Arī partijas 10. kongresā 1921. gada pavasarī šie divi jautājumi tika šādā ciešā kopsakarībā apskatīti un tāpat dzīvē izvesti.

Bet pāriet no frontes dzīves uz aizmugures — j. e. p. «organisko» dzīves attīstību nozīmēja par visām lietām jo krasi pārmainīt dzīves veidu. Aizmugurē frontes, sarkanarmiešu, kara komunisma sadzīves veids nebūt nebija vēl izkopis kaut cik noteiktas formas; te jaucās daudz lielākā mērā pa starpām agrākais — pirmsrevolūcijas dzīves veids.

Jaunās ekonomiskās politikas sākumā, kad vēl nebija kaut cik nostiprinājusies rūpniecība un nebija kaut cik kompaktu proletariāta masu, šis kontrasts starp kara komunisma dzīves veidu un šo pārejas laikmeta dzīves neorganizētību, kurā tomēr jo spilgti sitās acīs uzplūstošie sīkpilsoniskie dzīves veida elementi, it sevišķi sāpīgi bija jāizjūt dzīves tēlotājiem reālistiem-sarkanarmistiem. Zināma reakcija pret j. e. p. te uz brīdi izpaužas, un taisni šī jaunuzplūdušā sīkpilsoniskā быт'a pēc. Kara gados izkoptie refleksi atduras kā pret mūri: ik uz soļa sāpīgi saduras ar ārpasauli, kura prasa jaunus, sev piemērotus refleksus. Kaut uz zināmu brīdi ievilkšanās sevī te neatvairāma — ikdienas uzņemamo jauno, neparasto iespaidu sistematizēšanai, jaunu refleksu izkopšanai, kas prasa savu grūtu iekšēju psihisku darbību.

Var jau šos momentus noslēpt un nerādīt, un tad par kaut kādu «krīzi» proletāriskajā rakstniecībā sakarā ar zināmu krīzi proletariāta psiholoģijā nevarētu būt ne runas. Cik tas «pareizi» vai «nepareizi» — te neiztirzāšu. Bet, ja viņi parādījušies uz āru, viņi ir «psiholoģisma», zināma pesimisma un pat šaubu caurausti, kā katra vērtību pārvērtēšanas dzeja.

Šādas noskaņas uz īsu brīdi padzirdam Pelēkā dzejā, piem., «Slimā pilsētā»:

Kad reiz sulotiem asniem sadīgs
Asiņu peļķēs un drupās sētais?
Sirdī durst ik skatiens badīgs,
Sirdī moka pūžņainās vātis...

Daži liekas pavisam apklusuši vai arī mēģina palikt šim posmam tālu pāri (Sviris, Šmits, Birojs).

No dzejniekiem, kas arī agrāk revolūcijas gaitu uztvēruši ne konkrētos momentos, bet zināmā abstrakcijā, vienīgi Ceplis mēģina nodrāzties no šiem augstumiem lejā un iecirsties pašā dzīves burzmā. Viņa dzeja par badu, tāpat «Vēlā rudenība» sniedz spilgtas reālistiskas ainas, lai gan viņu par maz, lai varētu

spriest, cik te Ceplis atsvabināsies no Majakovska un arī ekspresionistu iespaida un noteiktāk pierādīs savu īpatnību. Turpretim viņa dzejolī «Aizgāja štikus trīt...» redzama vēl pilnam dzīves pārmaiņas neizpratne:

Mēs aizejam atpakaļ uz savām nomalēm...
— — — — — — — — — — — — — — — — —
No nomaļu spraugām labāk ir cīņā gāzties,
Pa šaurajām rūtīm labāk ir vērot,
kā pasaulē vergi ceļas.

Jaunā ekonomiskā politika nav nebūt galveno pozīciju atstāšana un atvirzīšanās uz nomalēm, lai caur šaurajām rūtīm v ē r o t u, kas pasaulē notiek. J. e. p. nav kapitulācija.

Jaunā ekonomiskā politika priekš proletariāta ideoloģijas nebija nebūt tik draudoša, kā tas izlikās un dažam labam izliekas vēl tagad (piem., krievu dzejniekam Kirilovam u. c.).

Nerunājot par citu, tikai sakarā ar viņu bija iespējama fabriku rūpniecības atzelšana un līdz ar to strādnieku šķiras stingra nostāšanās uz savām kājām saimnieciskā dzīvē, revolūcijas dzīves pamatā — un tātad arī proletariāta jauna dzīves veida un ideoloģijas tālāka izkopšana. Gan tiesa: atguva zināmu vaļu arī sīkburžujiskās ideoloģiskais uzplūdums. Jāsaka vēl vairāk: dažu kapitālisma elementu atjaunošanās saimnieciskā dzīvē, tāpat zināms psiholoģisks pagurums pēc vairākus gadus nepārtrauktas ieroču cīņas arī dažās neapzinīgās grupās uz brīdi it kā atmodināja sīkpilsoniskus refleksus, kuri revolūcijas brāzienu laikmetā bija it kā galīgi nomākti. Caur to ļaužu savstarpējās attiecības un ideoloģiskā dzīve kļuva daudz komplicētākas, dažda žādu kontrastu un novirzienu pilnas. Tomēr, ja dažs vēl varēja šaubīties kara komunisma laikā par zināma jauna sadzīves veida izkopšanos, tad tagad šādu šaubu vairs nevarēja būt. Bet šai procesā proletāriskam rakstniekam bija iespējams orientēties, varēja palīdzēt organizēt proletariāta psihi, nospraust kaut cik noteiktu proletārisku līniju, tikai ejot iekšā kā reālistam pašā dzīves mutulī un pie tam paliekot brīvam no sīkpilsoniskiem iespaidiem. Liekas, latviešu proletāriskai rakstniecībai vismazāk baidīties no sīkpilsoniskiem iespaidiem, jo Baltlatvijas literatūra mūs aizsniedz maz un Krievijā galvenām kārtām palikuši strādniecības elementi. Un tomēr, ja mūsu satīriķi, joku lugu un burlesku rakstītāji (Šillers, S. Berģis u. c.) piegriež Baltlatvijas sīkpilsoņu lietām tik lielu vērību, ka vai visus savus šā žanra darbus ziedo viņām un pie tam pirmām kārtām Baltlatvijas seksuālām orģijām, tad tas ir diezgan simptomātiski. Ja te nav pietiekoši satīras un nesaudzīgas, asas kritikas, bet dažreiz pat it kā sacenšanās ar Baltlatvijas dzejniekiem attiecīgu situāciju kombinēšanā, tad tā ir galu galā ne vairāk, ne mazāk kā to pašu slimīgo baltlatvisko tīksminašanās noskaņu plūdināšana arī

mūsu rakstniecībā, un nav ko atsaukties uz Pļehanova «antitēzi» par askētismu, ja pret šiem erotisma plūdiem uzstājas; drīzāk te var būt vietā Pļehanova aizrādījums*, ka tie rakstnieki, kuri iedomājas, ka māksla bez erotikas nav māksla, nav vēl atsvabinājušies no viduslaiku uzskatu par mākslu. Latviešu proletāriskajā rakstniecībā ir daži dzejnieki, kuri sevī dēvējas par intelektuālistiem un bieži atgādina par saviem mākslas jaunradīšanas principiem. Neskatoties uz to, viņu principi vēl ir diezgan neskaidri, un arī tie pāris referāti, kuri dzirdēti, diezgan maz noskaidrojuši. Te intelekta krasa nostādīšana pretim jūtām (emocijām), te atkal jūtu noliegšana pavisam vai atkal visas zemapziņas pasaules apzīmēšana ar šo vārdu (b. Svira referāts) neliecina par skaidrību pie pašiem intelektuālistiem šai jautājumā. Gan zināms duālisms te redzams, kuru eksperimentālā, fizioloģiskā psiholoģija vai refleksoloģija jau pārvarējusi un kurš vēl uzglabājies tikai ideālistiskajā psihiloģijā.

Pārdzīvojums, bez kura nevar būt reālistisks tēlojums — ja mēs neiedomājamies tā sauc. «radošo fantāziju» pārāk ideālistiski, — satur reizē i intelektuālos, i emocionālos elementus, kuri ir tikai divas puses vienam un tam pašam aktīvam ārpasaules uztvērumam. Pa daļai citādas dabas ir pasīva novērošana un novērotā sistematizēšana, kur tiešām pārsvarā spekulatīvais (умозрительный) elements. Vai šādu novērošanu intelektuālisti grib likt savas mākslinieciskās jaunradīšanas pamatā? Šai ziņā varbūt tiešām raksturīgs kāds Svira dzejolis («Kr. C.», 18. III, — «Rītu»), kur revolūcijas gaita tiek ietverta it kā zināmā matemātiskā formulā (vēl raksturīgāka šai ziņā gan neintelektuālista b. Šmita-Biroja «Nebija pārsteidzoši» — «Prolet. Cīņā») un aplūkota it kā no putna perspektīvas, nejaucoties revolūcijas dzīves kontrastos. Un te tiešām mēs redzam agrāko «ideālistu» (ne filozofiskajā nozīmē, bet kā pretstatu reālās dzīves konkrēto faktu uztvērējiem) — sistematizētāju Sviri. Te tikai var rasties šāds jautājums. Tāds uztvērums varbūt bija pilnīgi vietā dažus gadus atpakaļ. Bet tagad jau ķeramies konkrēti pie revolūcijas laikmeta sadzīves, ļaužu savstarpējo attiecību izveidošanas, un visakūtākais proletāriskās rakstniecības jautājums — proletariāta psihes organizēšana šai sfērā prasa vairāk konkrētības. Pāreju pie tā sauc. sadzīves tēlotājiem, kuri arī viens mazāk, otrs vairāk sistematizē, savelk galus kopā, kas proletāriskai rakstniecībai jādara, jo tā nevar tikai protokolēt, bet, pirms to darīt, pirmām kārtām uztver konkrētus, reālus sadzīves kontrastus un tos analizē.

Te kādreiz būtu jāpakavējas plašāk pie pašiem elementārākiem sākumiem, pie sienas avīzēm, kuras radušās vienā otrā

* *Г. Плеханов.* Искусство. Сб. статей. 1923.

strādnieku rajonā, pie partskolas žurnāla «Sākums», latviešu strādfakiešu «karikatūru vitrīnas», kuri — kā kādreiz strēlnieku frontes izdevumi — radušies organiski, kā dzīves nepieciešamība; te atrodam diezgan bagātīgu materiālu: kā dzīves kontrasti tiek uztverti jo konkrēti un tieši, gan varbūt vēl pārāk šaurā aplokā un pamaz apvienojot; ne katrreiz cenšoties šos uztvērumus tērpt agrāk parastās dzejas formās, kuras tagadējam dzīves uztvērumam nepiemērotas, bet pa daļai izkopjot pusfeļetonisku, pussatīrisku žanru, kaut ko līdzīgu raibam feļetonam. Šī pieeja pie dzīves liekas visvienkāršākā un reālākā, un, kā visa dzīve jāsāk no pirmelementiem, saistot viņus nu jau jaunā, proletāriskā sistēmā, tā tas arī rakstniecībā.

Ņemsim kaut Ed. Salenieku, kurš tikko izniris no šādu žurnālistu slejām un kurš ne bez iemesla ieguvis sev savus lasītājus — latviešu kolonistus — un, redzams, diezgan dziļi ieaudzis viņu dzīvē. Grūti iedomāties kaut ko elementārāku, konkrētāku un primitīvāku par viņa «Kalpa zēniņu» («Kr. C.») u. c., pie tam vēl bieži vien diezgan neveiklā formā:

> ... Saimnieks jau dēliņam zābakus nopircis,
> Kalpam ar taukiem tos izsmērēt pateicis, —
> Zēniņ, nu tavam ziedonim gals!

Drusku komplicētāks varbūt Zaprovskajas «Jaunais aģitators» («Prol. Cīņa»), Zamuela «Poēma par zābakiem», arī Š. Biroja (Fr. Krastiņa) «Tautijā».

Mans fragmentārais apskats neatļauj iet soli pa solim šai attīstībā. Ja minam vistālāk izkopušos šī žanra dzejniekus — Pelēko, arī Vold. Jakobsonu, tad redzam to pašu tiešo, vienkāršo, pussatīrisko, pusnopietno pieeju pie dzīves (Pelēkā «Varoņu laikā», «Lustīg' dzīvošan'» u. c.), kaut arī dzīves uztvērums daudz plašāks. Tas liecina, ka dzīves tēlotājiem nebūt nav jāpaliek tikai pie visprimitīvākām formām un pie visatpakaļpalikušās dzīves tēlojumiem, vienīgi pie «vaļenkiem» vai kalpa zēniņa pastalām. I radio, i elektrifikācija, i vispār jaunlaiku tehnika iejaucas arvien vairāk šai sadzīvē un tiek uztverti līdzi šais dzīves kontrastos. Turpretim, pieejot pie šīm lietām intelektuāli, abstrakti, jāšaubās, vai šo kosmisko elektrodzeju bez kosmistiem vēl kāds sapratīs. Bet, kur šādā uzdevumā rakstīta «populāra» elektrodzeja var novest, rāda Gerasimova «Elektropoēma»*, kur autors nodarbojas ar parasto dzīves parādību pārģērbšanu elektrotehnikas terminoloģijā, piem., ziedu pumpuri — dinamo, divi samīlējušies — divi elektroni; vai atkal, runādams par dinamomašīnas elektrosviedriem un elektropienu, apliecina tikai sevi par dabaszinātņu pamatīgu vulgarizētāju.

* *М. Герасимов.* Электропоэма. 1923.

Vēl pāris vārdu par to, vai proletāriskie dzīves tēlotāji arī mēģina tagadējos sadzīves kontrastus organizēt jaunās sadzīves formās un attiecībās, vai mēģina starp šiem sadzīves kontrastiem atrast jaunas sadzīves metus, jo tiem jāprot būt šādiem sintezētājiem. Ņemsim konkrēti kaut attiecības starp darba vadītāju un izpildītāju, tāpat attiecības starp vīrieti un sievieti, kuras kā viņas, tā otras vēl kontrastu pilnas.

«Serapiāniešī» Krievijā, tāpat daži ekspresionisti (piem., Laicens) tiešām uztver dzīvi spilgtos kontrastos, tomēr nespēj vēl tos organizēt jaunās proletāriskās attiecībās.

Piem., spilgtākais no «serapiāniešu» dzejniekiem — Tihonovs* savā «Balādē par atvaļināto kareivi» rāda attiecības starp imperiālistiskā kara komandieri un zaldātu; otrā — «Balādē par zilo vēstuli» — attiecības starp padomju komisāru un sarkanarmieti. Tihonovs jo spilgti kontrastos uztvēris šīs attiecības kā te, tā tur, un tomēr mēs neredzam nekādu starpību šais attiecībās: kāda nevērība pret kareivja sāpēm no imperiālistiskā komandiera puses, tāda pat nevērība komisāram pret sarkanarmieti, kura asinis tam notraipa rokas, saņemot sarkanarmieša ar tādu pašaizliedzību un mokām atnesto vēsti no frontes. Tihonovs nav pratis revolūcijas kontrastos atrast tomēr jaunu attiecību, jaunas dzīves momentus. «Tā tas bija agrāk, tā tas arī revolūcijā! . . .» Un tomēr vai šādus revolūcijas kontrastus neizprot jau citādi un nemēģina organizēt jaunās attiecībās viens otrs proletāriskais dzejnieks (kaut, piem., K. Jakobsons savā «Sarkanā direktorā»):

Vai kāds aizvilcis aizkaru saules pusē?
Nupat ap mani vēl sanēja saulstaru bites.
— — — — — — — — — — — — — —
Simti un simti jāsviež uz ielas,
Neturot pār palaidņiem tiesu — utt.
— — — — — — — — — — — —
Bet paliek vēl puse, puse! . . .
Mēs neatdosim pēdējās pozīcijas —
No šejienes sāksies uzbrukums.

Ņemsim otras no minētām attiecībām. L. Laicens no rakstniekiem Latvijā varbūt mēģināja visdziļāk izprast proletārisko revolūciju, un mīlas problēma ir tā, kuru viņš savos «Attaisnotos» («Mīlestība», «Precība», «Saimnieks») vairākkārt apskatījis, arī sakarā ar šo revolūciju.

Un tomēr, ja viņš šais attiecībās revolūcijas laikā kādus jaunus elementus uztvēris, tad tie drīzāk atgādina anarhistu brīvo mīlu. Blakus tam varētu ņemt kāda proletāriska rakstnieka — A. Ziediņa drāmu «Rēgi»**, kurā sakropļots strēlnieks pārrodas

* *Тихонов.* Брага. Стихи. 1923.
** «Komunista» liter. pielik., 1922, Nr. 6—8.

mājās un atrod, ka arī viņa līgavu nav saudzējis imperiālisms; mēģina tomēr visu pārvarēt un iesākt dzīvi par jaunu. «Vai mīlestībai mūžam jābūt kā tumšam instinktam, kurš valda pār cilvēku?» — un kā lielinieks mēģina organizēt un disciplinēt arī šo visnepadevīgāko stihiju saskaņā ar proletariāta attīstības interesēm.

Savās fragmentārās piezīmēs esmu mēģinājis ierosināt dažus jautājumus. Neesmu domājis sniegt «izsmeļošu apskatu».

Klusais

«Krievijas Cīņa», Maskavā, 1923, 21. IV, 24. IV, 26. IV.

DIALEKTISKĀ MATERIĀLISMA METODE MĀKSLĀ UN KRITIKĀ

Proletāriskās pētniecības metode ir dialektiskais materiālisms. Proletāriskās pētniecības uzdevums — ar šīs metodes palīdzību izrevidēt visus līdzšinējos panākumus prātniecībā, tiesībās, ētikā, estētikā, vēsturē, dabaszinātnēs un, apstrādājot konkrēto novērojumu, eksperimentu un vēsturisko pētījumu materiālu, dot jaunu apgaismojumu un nākt pie jaunām materiālistiskām atziņām visos zinātnes laukos. Proletāriskā doma Padomju Krievijā ar vislielāko nopietnību ir ķērusies pie šīs lielās zinātniskās revīzijas darba. Katrs, kas gribētu uzstāties kā nemateriālists vēstures pētniecībā, prātniecībā, tiek pats uzskatīts par vēsturisku anahronismu un plānprātiņu. Bet ne tikvien šinīs nozarēs. P. Stučkas darbi ir nostādījuši uz plašiem pamatiem materiālistisko tiesību sapratu un pētniecību; K. Korņilova, Zeligmaņa un citu darbi pirmoreiz nopietni runā par materiālistiskās metodes izlietošanu psiholoģijā, veic jau svarīgāko psiholoģijas jautājumu materiālistiskās revīzijas darbu. Mākslai, mākslas pētniecībai, estētikai dialektiskā materiālisma metode nav sveša jau sen. Pļehanovs veselā virknē savu apcerējumu ir devis spilgtus materiālistiskās mākslas sapratas paraugus. Bez Pļehanova nopietni strādājuši pie materiālistiskās mākslas sapratas izplatīšanas vēl desmit mazāk pazīstamu marksistu. Beidzot mums ir jau sava Sociālistiskās mākslas zinātņu akadēmija. Bet visai šai materiālistiskajai mākslas pētniecībai nav bijusi diezgan plaša atbalss tekošā mākslas darbībā, tekošo literārisko, gleznieciskо, muzikālo, teatrālo utt. problēmu izšķiršanā. Un vēl mazāk šai plašajai materiālistiskai darbībai mākslas laukā ir bijis tiešs iespaids uz Krievijas latviešu rakstniecību, teātri, gleznieciību utt. Tas rada paviršību mūsu domāšanā, tiklīdz tā pieskaras mākslai. Tas rada iespēju domāt, ka te subjektīvismam, vēsturiskam un filozofiskam eklektismam daudz vairāk vietas nekā citās ideoloģijās. Un mūsu nolūks ir pierādīt tik to, ka māk-

slas sapratā, mākslas pētniecībā, estētikā mums, komunistiem, nākas prasīt tikpat ortodoksāli marksistiskas sapratas kā tiesībās, vēsturē, prātniecībā. Komunists nevar teikt, ka mākslas pētniecības metode ir katra privāta lieta, kaut gan neviens nevar noliegt to, ka mākslas jautājumos subjektīviem elementiem daudz vairāk vietas nekā tiesībās, filozofijā, vēsturē.

Ir samērā viegli ar dialektiskā materiālisma mērauklu pieiet pie tām mākslas parādībām, kuras jau pieder vēsturei, bet ir daudz grūtāk izlietot materiālistisko metodi tekošo mākslas parādību sapratai dienu no dienas. Tāpat kā ir samērā viegli ar piesavinātu vēsturiskā materiālisma metodi pētīt vēsturisko zinātni, bet daudz grūtāk izprast tagadnes politiskos un ekonomiskos notikumus. Un šis pēdējais uzdevums vairāk gulstas uz politiķiem nekā uz zinātniskiem speciālistiem. Turpinot paralēli — tekošās mākslas izpratas jautājumos mums nākas runāt par mākslas politiku, par mākslas politiķiem. Un šī loma, dabiski, pieder literāriskai kritikai un viņas darbiniekiem, kā tiem, kam uzdevums likt atzīmēt katrai literāriskai parādībai viņas pienācīgo vietu, kā tiem, kam uzdevums cīnīties pret antisabiedriskumu un veicināt sabiedriskas tendences literatūrā.

Kā tad ir iespējama mākslas politiskā, t. i., literatūrkritiskā darbība? Kā tad ir iespējami vispārēji normatīvi mākslas spriedumi? Kādi sabiedriski likumi viņus noteic? Kas tad ir māksla?

Jā, kas tad ir māksla?

P. Birkerts savā «Daiļradīšanas psiholoģijā» (16. lpp.) teic: «Māksla ir tāda cilvēka darbība, kurā estētiskās jūtas jeb pārdzīvojumi tiek ietverti un kristalizēti tādās ārēji nojaušamās formās, kas citos cilvēkos var ierosināt estētiskas jūtas, analoģiskas pirmradītāja (mākslinieka) estētiskajām jūtām (resp. pārdzīvojumiem).»

Šis mākslas definējums domā mākslu kā tīri estētisku parādību. Ja tas tā būtu, tad mūsu tālākais uzdevums būtu tikai viens — estētisko likumu materiālistiska analīze, estētikas socioloģiska pētīšana.

Bet tas tā nav. Un P. Birkerts, būdams pēc saviem uzskatiem tipisks eklektiķis ar zināmu nosvaru uz materiālisma pusi, te ir pilnam pakļuvis zem ideālistiskās psiholoģijas (Džemsa u. c.) iespaida. Māksla nav tikai estētisku likumu sistēma (kopojums), māksla nav tikai jūtu darbība, māksla nav tikai dailes tīrkultūra. Māksla ir tāpat izziņa kā zinātne. Tikai māksliskā izziņa darbojas citiem līdzekļiem kā ziniskā izziņa. Bet viņas abas apstrādā vienu un to pašu vielu, nonāk pie jauniem atradumiem, pie jaunām atziņām novērojumu un eksperimentu ceļā. Nevar mākslas darbību sašaurināt līdz estētiskai iejūtai, līdz tīri pasīvai instinktīvai cilvēka psihes darbībai. Māk-

slinieciskā darbība ir aktīva darbība, kurā ietilpst visi tie paši elementi, kuri atrodami zinātnē, kas izlieto tos pašus atziņas ceļus, pa kuriem iet zinātniskā atziņa.

Un, ja tas nu tā ir, tad mākslas teorijā un kritikā (analoģija politikā) izlietojamas tās pašas metodes, kas tiek lietotas zinātnē, — mākslas un zinātnes metodoloģijas ir tuvos rados.

«Materiālistiskā virziena ļaudis,» saka Markss, «skatās uz reālo pasauli, uz dabu un uz vēsturi bez ideālistiskām brillēm un redz tikai to, kas viņā ir. Viņi bez jebkādām žēlām atsakās no visiem ideālistiskiem aizspriedumiem, kas nesaskan ar reālās pasaules parādībām, ņemtajām viņu patiesajā un ne fantastiskajā kopsakarā.»

Māksla vispār un literatūra un literatūras kritika sevišķi ir tādi ideoloģiskās darbības veidi, kuros ideoloģiskā, t. i., atvasinātā, ne reālā domāšana jo plaši iepletusies, kur visreakcionārākie, visnovecojušākie aizspriedumi spēlē svarīgu sabiedrisku faktoru lomu, kur literatūras un mākslas vēstures grāmatu kaudzes un estētisku teoriju lūžņi tiešām kā lietuvēns māc jauno augoto rakstniecību un mākslu un saista tradīciju valgos kritisko domu.

Eklektisms mākslas un literatūras teorijā un kritikā balstās vispirms uz neizprastām mākslas un ekonomikas attiecībām. Latviešu vecā sabiedriski reālistiskā kritika, cik arī tā nesaucas par marksistisku, bija tomēr pilnam Tēna un Brandesa valgos. Un pat Andrejam Upītim neizdevās izrauties no tēnisma ķetnām.

«Ideālais nav nekas cits kā cilvēku galvās atspoguļots un izveidots materiālisms,» — tā ir vispār atzīta marksistiska patiesība. Māksla ir ideālais — tātad viņa arī nav nekas cits kā cilvēka materiālās dzīves atspulgs viņa smadzenēs. Ne ģeogrāfiskā apkārtne, ne «ģēnijs», ne kas cits nevar noteikt mākslas būtību un viņas likumus kā vien ekonomika un sabiedrisko šķiru satiecības.

Bet māksla ir viens no visaugstākajiem ideoloģiju veidiem. Viņas likumu sakarību ar materiālās dzīves ražošanas kārtību atrast daudz grūtāk kā, piemēram, atrast tiesību, filozofijas utt. sakarus ar to. Pļehanovs kādā vietā saka: «Dialektiskā materiālisma piekritējiem pieraksta bieži vien to domu, ka vispusīga tautas apziņas attīstība notiek zem vienvienīga «ekonomiskā faktora» iespaida. Grūti ir nepareizāk iztulkot viņu domas — viņi saka pavisam pretējo. Viņi saka, ka literatūra, māksla, filozofija utt. izteicas sabiedriskajā psiholoģijā, bet sabiedriskās psiholoģijas raksturu noteic tās savstarpējās attiecības, kādās atrodas ļaudis, kuri sastāda pārrunājamo sabiedrību. Šīs attiecības beidzamā kārtā ir noteiktas no sabiedrības ražojamo spēku attīstības pakāpes. Katrs daudzmaz nopietns solis uz priekšu šo spēku attīstībā izsauc pārmaiņas cilvēku savstarpējās attiecībās un līdz

ar to arī sabiedriskajā psiholoģijā. Pārmaiņas, kas notikušas sabiedriskajā psiholoģijā, katrā ziņā vairāk vai mazāk spilgti tūliņ atspoguļojas literatūrā, mākslā, filozofijā utt. Bet sabiedrisko attiecību maiņas iekustina visdažādākos «faktorus», un kāds no tiem katrā gadījumā darīs lielāku iespaidu uz literatūru, mākslu utt. — tas atkarājas no daudziem otrās un trešās šķiras iemesliem, kuriem nebūt nav tieša sakara ar sabiedrisko ekonomiju. Tiešs ekonomikas iespaids uz ideoloģiju ir novērojams tikai ļoti retos gadījumos. Visbiežāk iespaido citi faktori: politika, filozofija utt. Dažreiz kāds no viņiem sāk iespaidot vairāk par citiem. Tā pagājušā gadu simteņa Vācijā uz mākslas attīstību darīja vislielāko iespaidu kritika, t. i., filozofija. Restaurācijas laiku Francijā literatūra atradās zem stipra politikas iespaida. Bet XVIII gadu simteņa beigās bija ļoti manāms literatūras iespaids uz politiku. Politiskie oratori toreiz runāja kā Korneļa varoņi. Lūk, traģēdija kā faktors, kas dara iespaidu uz politiku. Un nevar jau nemaz pārskaitīt tās dažādās kombinācijas, kurās dažādie faktori sapinas dažādās zemēs un dažādos sabiedriskās attīstības laikmetos. Materiālisti dialektiķi to ļoti labi zina. Bet viņi neapstājas pie parādību virspuses un neapmierinās ar aizrādījumiem un dažādu «faktoru» sadarbību. Kad jūs sakāt: «Šinī gadījumā redzams politiskā faktora iespaids,» — viņi paskaidro: «Tas nozīmē, ka cilvēku savstarpējās attiecības sabiedriskās ražošanas procesā visredzamāk izteicas politikā.» Kad jūs aizrādāt uz filozofijas vai reliģijas «faktoru», viņi atkal cenšas definēt to sabiedrisko spēku kopsakaru, kurš izsaucis šī faktora virsonību (hegemoniju).»

Izejot no šīs Pļehanova teorijas, mums nākas teikt, ka nevar katrā literāriskā sacerējumā un katrā mākslas darbā meklēt zināmus tieši ekonomiskus iespaidus. Tehniskā attīstībā ekonomiskās pārvērtības nedara tiešu iespaidu uz mākslu un literatūru, bet gan caur sava laika valdošo psiholoģiju, caur sava laika valdošo ideju, — *idée fixe.*

Kāda ir tagadējās Krievijas un līdz ar to arī Krievijas latviešu rakstniecības valdošā ideja, kurā izteicas laikmets, *idée fixe,* kurš faktors tagad ir dominējošais mūsu rakstniecībā, un kurš faktors, kāda *idée fixe* valda tagad Latvijas rakstniecībā?

Maza ekskursija latviešu literatūras vēsturē.

Latviešu literatūra radās pagājušā gadu simteņa vidū zem tautiskuma psihozes. Nacionālā atmoda, tautiskums, folkloras krāšana, nacionālās senatnes pētīšana bija šī laikmeta *idée fixe.* Ja mēs prasītu Auseklim, kādi ekonomiski faktori noteikuši viņa «Imanta», «Trimpulas», «Es latvju tautas meitēns», «Lai top» utt. dzejisko iejūsmu un formu, tad šis tautiskais ideālists un lielais 60.—70. gadu dzejnieks būtu visai apvainots — un subjektīvi viņam būtu taisnība. Auseklim nebija savtīgu nolūku

latviešu saimnieku šķiras materiālās organizēšanas procesā, viņam pašam nebija domas kļūt par saimnieku, viņam bija tāda subjektīva pārliecība, ka viņš ir visas tautas, tautas atmodas pravietis. Viņš izteica jauno, augoto latviešu sabiedrības spēku, jaunās latviešu sabiedrības psiholoģiju. Un tikai mēs — vērotāji, domātāji — prasām: kādas ekonomiskas pārvērtības izteicās šais ideoloģiskajās parādībās. Latviešu nacionālās buržuāzijas nodibināšanās, viņas kapitālistiskās akumulācijas sākums radīja nacionālo atmodu, tautiskās idejas. Un šīs tautiskās idejas, šī *idée fixe* deva lielo sparu un krāšņo formu Ausekļa dzejai.

Un, ja mēs meklētu pēc tiešiem ekonomikas iespaidiem vecā Krišjāņa Barona «Krīvu Krīvā», tad mēs vēl vairāk paliktu atbildi parādā. Vecās teikas dzejiskam izveidojumam bija par iemeslu tā pati dzejiskā senatnes dievināšana, kas izcēla Ausekli un kas tomēr bija izaugusi no latviešu zemnieka un vācu muižnieka jaunajām satiecībām. Cīņā par savu nākotni — cīņā, lai līdzi taptu vāciem, latvju augotā buržuāzija izbīdīja par savu aizsargu un vairogu senatni. Un tā senatne kļuva par dominējošu sava laika sabiedriskajā psiholoģijā un līdz ar to arī par sava laika dzejas svarīgāko objektu.

Un, kad proletāriskā jaunatne ņem rokā «Trimpulu» un «Krīvu Krīvu», tad viņai vajag izdarīt šādu socioloģisku analīzi, lai pilnam saprastu šo dzejojumu daiļumu.

Un deviņdesmitie gadi.

Veidenbaums un Aspazija kā jaunas — labākas dziesmas nesēji.

Latviešu sabiedriskajā kritikā ir simtiem reižu atkārtots, ka tie ir pamodušās latviešu sīkpilsonības dzejnieki. To apstrīdēt mums nenāk i prātā. Bet 90. gadu jaunā, labākā dziesma ir pārāk sarežģīts un pārāk svarīgs sabiedrisku procesu komplekss, lai mums ar šo konstatējumu pietiktu. Mūsu vecākā paaudze vismaz tik tuvu ir stāvējusi Aspazijai un Veidenbaumam, ka tā uzreiz tos atdot vēsturiski mirušai šķirai nav viegli. Tamdēļ turpināsim mūsu analīzi.

Radusies jauna šķira — latviešu pilsētnieciskā sīkpilsonība, kura tiecas pēc sava stāvokļa dzīvē. Radusies sīkpilsoniskā inteliģence. Bet kā no šī ekonomiski sabiedriskā faktora rodas tā «jaunā, labākā dziesma», ar kādu nāca 90. gadu jaunstrāvnieki?

Jaunās šķiras ekonomika darīja nepieņemamu viņai veco, patriarhālo latviešu ētiku. Jaunais stāvoklis prasa pēc jaunām ētikas normām. Un jaunstrāvniecība — provinciālā latviešu jaunstrāvniecība savu revolucionārismu vispirms izpauž ētikas jautājumos. Parādība analoģiska tai, ko redzam Vācijā Arno Holca un citu laikā. Sabiedriskās psiholoģijas lūzums parādās ētikas normu lūzumā. Un tādēļ arī literatūrā ētikas problēma ir dominējošā. Bet Latvijas sabiedriskās dzīves šaurums un cariskās

valsts policejiskie spaidi spiež izmantot literatūru kā tīri sabiedrisku tribūnu. Un tamdēļ Aspazijas varones un viņu jaunstrāvnieciskās idejas gūst vēl lielāku nozīmi.

Bet latviešu sīkpilsonības attīstība aptver garu laikmetu. Un katrā šī laikmeta posmā viņa pagriež pret sauli vienu pusi. Ja 90. gados literatūra apgaismoja pirmām kārtām ētikas problēmas, tad 900. gados politika bija latviešu sīkpilsoniskās dzejas kvintesence. Ētiskās problēmas sīkpilsonība ir izcīnījusi. Aspazijas censone ir kļuvusi par masu parādību, patriarhālie uzskati par mīlestību un ģimeni ir dabūjuši krietnu triecienu. Jaunās ētikas atziņas ir kļuvušas par vispārējām un zaudējušas savu revolucionāro nozīmi. Bet sīkpilsonības problēma nav vēl izšķirta. Ir izrādījies, ka pirmais sīkpilsonības cīņas problēmu mezgls var tikt atrisināts, neatrisinot visu sīkpilsonības problēmu. Tālākā sīkpilsonības cīņa norit zem cita lozunga. Politika kļūst par dzejas karogu. Zem šī karoga izbrauc 1902.—1905. gadu dzejnieku paaudze. Bet sīkpilsonība 1905. gadā nav uzvarētāja. Latvijā viņa nav iekarojusi sev stāvokli. Nav viņa arī pārāk nobijusies, kā lielburžuāzija un lauku pelēči. Un tamdēļ ar augoto strādnieku kustības vilni sīkpilsonība un sīkpilsoniskā inteliģence ceļas, lai izmantotu par sīkpilsonības šķiras cīņas ieroci proletariātu un marksismu. Sīkpilsoniskie dzejnieki zvēr proletariātam, jo proletariāts ir vienīgais revolucionārais spēks. Proletariāta ārējie aksesuāri kļūst par dzejas priekšmetu. Dzejnieki domājas subjektīvi sevi par proletāriskiem, bet viņu darbi caur to nemaz vēl nekļūst proletāriski. Objektīvi viņi ir sīkpilsoniski. Un šo sīkpilsonisko literatūras pseidomorfozu pabalsta vēl strādnieku aristokrātija, kurai ir nepieciešama sava literatūra un kura ar ticību pieņem to, ko viņai sniedz sīkpilsoniskā inteliģence, un pievienojas tās subjektīvam novērtējumam. Sīkpilsoniskā literatūra kļūst par proletāriskās masas audzinošu revolucionizējošu faktoru.

Nav vajadzīgs šinī rakstiņā sekot vēl tālāk latviešu dzejas attīstībai, lai parādītu mūsu pamattēzi.

Bet nu latviešu rakstniecība ir sašķēlusies divās daļās. Viena tur, Latvijā, otra Krievijā. Viena no viņām ir vecās turpinājums, tikai bez izredzēm uz priekšu, otra — jaunās, nākotnes latviešu rakstniecības pirmsākums.

Divas pasaules, divas kultūras, divas rakstniecības.

Bet kā viņās atspoguļojas šī laika ekonomika? Kas ir šī laika sabiedriskās psiholoģijas vadošie elementi?

Mūsu laiks ir politikas laiks.

Mūsu laiku sabiedrības psiholoģijā politika ir dominējošā. Ētika, filozofija, viss cits kalpo politikai. Politika — šī laika *idée fixe* tiklab vienā, kā otrā pusē valsts un kultūras robežai.

Tanī pusē pelēkbaronības — turienes valdošās šķiras politika,

ar viņas valstisko patstāvību, nacionālo nošķiršanos, visiem buržuju valsts aksesuāriem. Un rakstnieks uzsūc šo valdošo ideoloģiju un kalpo savam valdniekam — pelēcim, tas pats rakstnieks, kas vakar meklēja sev strādniecisku karogu.

Bet šai pusē proletariāta cīņa ir tik liels faktors, viņa ir katra miesās un asinīs — un rakstīt par kaut ko citu, būt ārpus šīs cīņas nozīmē būt kurlam, aklam, nozīmē būt nespējīgam uztvert laikmeta garu.

Politika, proletāriskās valsts politika ir mūsu rakstniecības kvintesence. Un, par cik šinī laikā politikas un ekonomikas sakari ir viegli pārredzami, par tik viegli pārredzami ir arī literatūras un ekonomikas sakari.

Mēs tik plaši apstājamies pie mākslas un ekonomikas sakariem, lai dotu atslēgu jautājumam: vai ir iespējami vispārēji, normatīvi mākslas spriedumi, un tamlīdz arī vai ir iespējama objektīva mākslas politika, tas ir, literāriski kritiska darbība? Atbilde, kuru mēs dabūjam, dod mums diezgan materiāla, lai teiktu, ka mākslinieciska viela ir diezgan konkrēta un mākslinieciski iespējamās problēmas diezgan noteiktas no sava laika ekonomikas, lai varētu runāt par zināmas sabiedrības mākslas aploku zināmā laikā. Un, no otras puses, problēmas, kuru izteiksmi literatūrā un mākslā mēs prasām, ir arī priekš katra laikmeta un šķiras tik konkrētas, ka politika — literāriski kritiska darbība te kļūst ne tikvien kā iespējama, bet arī nepieciešama. Ar to nebūt nav teikts, ka visa rakstniecība un māksla ir jāstiepj uz vienas liestes. «Liels dzejnieks ir liels tamdēļ,» saka Pļehanovs, «ka viņš izteic lielu soli uz priekšu sabiedriskajā attīstībā. Bet, izteikdams šo soli, viņš nepārstāj būt par īpatni, indivīdu. Viņa raksturā un viņa dzīvē droši vien ir daudz tādu raksturīgu īpašību un apstākļu, kam nav nekāds sakars ar viņa vēsturisko lomu un kas uz to nedara ne mazāko iespaidu. Bet viņā droši vien ir arī tādas īpašības, kas, nebūt nesagrozot cilvēka darbības vispārējo vēsturisko raksturu, piedod tai *īpatnēju individuālu* nokrāsu. Šīs īpašības var un vajag pētīt, pētot rakstnieka personīgās dzīves apstākļus un rakstura īpašības.»

Un mēs, no teiktā izejot, nemēģināsim izskaidrot katru literārisku sākumu ar ekonomiku, bet atļausim piedienīgu vietu katra vēstures darbinieka un tamlīdz arī rakstnieka īpatnībai. Vēl vairāk, mums nāksies teikt, ka sava laika problēmas atrisinājums tanī jeb citā formā ir lielā mērā individualitātes jautājums. Gan rakstnieks ir saistīts ar sava laikmeta dzejas tehniku. Bet šī tehnika arvien dod zināmu manevrēšanas brīvību. Un mēs izdarītu arī mūsu jaunajai literatūrai lāča pakalpojumu, ja apgalvotu, ka tā no mūsu literatūras tehnikas arhīva var lietot nevisus, bet tikai dažus zināmus paņēmienus.

Un tagad mēs pārejam pie tām pamattēzēm, kādas, pēc mūsu domām, obligatoriskas materiālistiskam mākslas teorētiķim un komunistiskam mākslas politiķim — kritiķim.

Dialektiskais materiālisms saka, ka nav priekšmetu, bet ir tikai procesi, kas savā attīstībā padoti zināmiem likumiem. Viss vēl nav, ir un atkal jau vairs nav. «Lielā pamatdoma ir tā, ka pasaule nesastāv no gataviem, reiz iztaisītiem (radītiem) priekšmetiem, bet pasaule ir procesu kopums, kurā priekšmeti, kas liekas nemainīgi, un tāpat galvā taisāmie viņu uzņēmumi — jēdzieni atrodas pastāvīgā maiņā — rodas un iznīkst» (Fr. Engelsa «Ludvigs Feierbahs»). Un šo filozofisko patiesību marksisms izplata tiklab uz dabas, kā uz sabiedrības parādībām. Un, pieņemdami šo tēzi, domādami dzīvi kā procesu, mēs nevaram no tās atkāpties arī mākslā. Mums arī mākslā jātēlo un jāuzņem katra parādība viņas attīstībā, maiņās un pārvērtībās. Un mākslai taisni jāuzsver šī dzīves nemitīgo pārvērtību gaita. Tēlot dzīvi kā esošu, tēlot lietas viņu statikā, tēlot dzīvi kā vienbūtību, neatklājot viņas dinamiku, neatklājot viņas topošos un esošos spēkus, ir tīrā metafizika, ideālisms, pret kuru mākslā jāved tāda pat cīņa kā citās ideoloģijās. Māksliniekam līdz ar Mefistofeli Gētes «Faustā» jāsludina: «Viss, kas pastāv, ir vērts, lai bojā ietu,» — un jāzina, ka vienīgi šis tapšanas un bojā ejas process ir reāls.

Bet tur nu var teikt: kā māksliniekam parādīt atsevišķu lietu viņas dinamikā? Nevar taču tēlot namu kā vienā brīdī ceļamu, uzceltu un grūstošu. Jā, gan. Bet mākslinieks-rakstnieks jau nav kodaks, nav reportieris, mākslinieks-rakstnieks neraksta tik vien tamdēļ, lai ar aukstu prātu aprakstītu *nature morte* vienu sekundi. Priekš rakstnieka-mākslinieka tēlojamais priekšmets nekad nestāv viens, bet stāv zināmās sabiedriskās attiecībās. Un rakstnieks *nature morte* tēlo zināmā kopsakarā un zināmās attiecībās ar apkārtējo, viņš to skata caur paša mākslinieka un uzņēmēja psiholoģiju, kas ir sabiedriskās psiholoģijas daļa, atspulgs. Un tādā gadījumā prasīt, lai tēlotā *nature morte* būtu zināmā tapšanas pakāpē no tiem priekšmetiem, kas iepriekš nogulušies lasītāja, klausītāja jeb skatītāja smadzenēs, — tas absolūti nepieciešams.

Uzstādot par savu veidošanas objektu mainīgo, topošo dzīvi, dialektiska domātāja un tamlīdz arī maksliska domātāja uzdevums ir atklāt dzīves pretišķības, tikpat sabiedriskās, kā psiholoģiskās, atklāt cīkstējošos spēkus, diferencēt viņus un ar to paasināt viņu pretišķību asumu un virzīt viņas tālāk pretim dzīves jaunveidam. Andreja Upīša «Jauni avoti» ir tāds klasisks darbs latvju literatūrā, kur šīs pretišķības priekš sava laika atklātas un saasinātas jo lielā mērā, kas tamdēļ uzstāda jaunas sabiedriskas problēmas, noved pie slēdzieniem, par kuriem Upīts.

pats rakstīdams savus «Jaunus avotus», nebija i domājis. Tamdēļ «Jauni avoti» atstāja tik lielu iespaidu uz 1908.—1914. gada latviešu sabiedrību, tamdēļ «Jauni avoti» kļuva par faktoru, kas pašu Upīti dzina uz priekšu — pretim revolūcijai, pa Robežnieku Mārtiņa un Gailēnu Zelmas konsekvencēm. Un tamdēļ «Jauni avoti» kļuva par populārāko latvju rakstniecības darbu un līdz šim nav pārspēti.

Revolūcijas laika pretišķības ir vēl asākas, viņu kolīzijas straujākas, postošākas un jaunradošākas. Revolūcijas laiks atklāj sociālo pretišķību perspektīvas un dara taustāmas tēlojamo kolīziju patiesās sekas. Tamdēļ arī kontrrevolucionāro šķiru rakstnieki, kuri mierīgā laikā ar mierīgu sirdi varēja izmantot Šekspīra un Šillera asās dramatiskās kolīzijas un Verharna un Vitmena revolucionāro ritmu, revolūcijas laikā bieži vien novēršas no dialektiskās reālās dzīves izpratas un aizver acis pret dzīves dialektiskajām pretišķībām un pasaules ritmu kolīzijām. Tamdēļ tie bēg no materiālisma un materiālistiskās mākslas sapratas. Bet revolūcijas laikā arī vairāk kā jebkad redzams, ka bez šādu pretišķību, kontrastu, sadursmju māksliskas veidošanas nevar būt mākslas. Revolūcijas laikā dzīve rit pārāk strauji, lai varētu uzņemt viņas statiku. Lielākie kontrasti katra acu priekšā. No Spaskaja Kremļa vārtu pulksteņa gadu desmitiem ik nakts vidū skanēja dievbijīgais «Коль славен», bet tagad no viņa atskan revolucionārā «Internacionāle» — tas liels kontrasts mazā faktā, kas nevar palikt ne no viena neievērots, kas asi duras acīs pat tādiem cilvēkiem kā prof. Ustrjalovam un Kļučņikovam. Jeb pirmā maija vakarā Iveras svētnīcā dievkalpošana, mistiska baznīcas dziesma, viduslaiki — pie baznīcas pulks ceļos kritušu dievlūdzēju ... Un vēl nesen katrs garāmgājējs — i ticīgs, i neticīgs — dievbijīgi noņēma cepuri un pārkrustījās. Bet nu jautrs sarkanarmiešu pulks izaicinoši maršē garām, dziedādams: «Никто не даст нам избавленья, ни бог, ни царь и ни герой.»

Desmit soļus aiz tā komunistiskā jaunatne dejo revolucionāri trakulīgo karmanjolu. Un priesteris, svētīdams draudzi, lasa pretējā sienā: «Религия — опиум для народа.» Viduslaiku mistika, vecā, bojā ejošā dzīve — un līdzās jaunais, karojošais materiālisms, jaunā dzīvespriecīgā, augotā pasaule, jaunais varenais karmanjolas ritums. Un vēl desmitiem un desmitiem līdzīgu piemēru varētu pievest. Bet pats lieliskākais no viņiem — mūsu Padomju republika pilsonisko valstu apriņķojumā.

Vai mūsu māksla ir uztvērusi šīs jaunās pretišķības, vai mūsu rakstnieki tās ir pratuši ieveidot savos beidzamā laika darbos? Andrejs Upīts «Jaunos avotos» spilgti izcēla 1900.—1910. gada latviešu sīkzemniecības iziršanas procesa kontrastu. Bet tā tagad ir tāla pagātne. Bet vai tagadējā latviešu rakstniecībā ir darbs, kas izpildītu to pašu sabiedrisko uzdevumu 1917.—1923. gadā?

Diemžēl, tādu nav. Nav pat mēģinājumu. Latviešu rakstnieka doma visbiežāk vēl kavējas pie 1905. gada notikumiem un toreizējām zemnieku un muižnieku pretišķībām jeb viņš tēlo sabiedriski malēnieciskas jeb individuāli psiholoģiskas idiles, kuras diezgan tālas no šīs domas. Krievu jaunākās rakstniecības lietas apstāv drusku labāk. Te ir jaunā proletāriskā eposa sākumi Libedinska, Veselija, Ļaško un citu darbos. Te ir daži interesanti Piļņaka darbi, te ir Al. Bloka «Divpadsmit», te ir I. Ērenburga «*Hulio Hurenito*» un «Nikolajs Kurbovs», te ir Veresajeva «В тупике».

Ja Al. Bloka «Divpadsmit» ir viens no ievērojamākajiem revolūcijas laika literāriskiem darbiem, ja tas ir ieguvis pasaules slavu, tad tikai ar saviem asajiem kontrastiem, ar savu stihisko spēku sablīvējumu un neskatoties uz visiem saviem idejiskiem trūkumiem, neskatoties uz savas domas nabadzību.

Товарищ, винтовку держи, не трусь!
Пальнем-ка пулей в Святую Русь —
В кондовую,
В избяную,
В толстозадую!...
Мы на горе всем буржуям
Мировой пожар раздуем,
Мировой пожар в крови —
Господи, благослови!

Jā, Al. Bloks ir r e d z ē j i s lielās pretišķības; lai arī viņš nav tās diezgan s a p r a t i s, bet ir pratis p a r ā d ī t, n o t ē l o t. Un tamdēļ mēs Blokam diezgan nevaram paiet vienaldzīgi garām.

Un Piļņaks savās «Divās galvaspilsētās» sniedz šādu mazu ainiņu, kurā ir visa «Divu galvaspilsētu» kvintesence:

«Sebežā laikam jeb Veļikije Lukos, jeb kur citur sieva skrēja, ķērkdama: «Duņka-a, Duņka, stājies šite!» — un maisinieki kaukdami skrēja pa tirgu. Sebežā laikam jeb Veļikije Lukos pa sliedēm gāja sliežu bīdītājs; galvā viņam bija cepure, aiz jostas divi karodziņi — zaļais un sarkanais, bet pie jostas somiņā divas grāmatas — Evaņģēlijs un Komunisma ābece; kājās viņam, kā jau pavasarī, nekā nebija; un sauca šo sliežu bīdītāju par Semjonovu. Semjonovs gāja pa sliedēm — maisinieki jau projām, jo vilciens aizgājis. Semjonovs tad izņēma no somiņas Komunisma ābeci un sāka kalt, kā bija kādreiz kalis Evaņģēliju, — Komunisma ābeci kala, lai varētu samierināt Ābeci ar Evaņģēliju, jo tas ļoti bija vajadzīgs priekš viņa dvēseles.»

Tā Piļņaks. Tādi viņa kontrasti. Tāda zemnieciskā Krievija zem strādniecības diktatūras.

Jautājums sarežģījas ar to, ka nepietiek redzēt šos kontrastus. Vajag saprast viņu kopsakarus, vajag šos kontrastus saistīt tā, ka lai kļūtu redzams, kā šinīs pretišķībās aug jaunā dzīve. Tikai saistot šos kontrastus viengabalainā sabiedriskā procesā, rādot

un izskaidrojot tālākās sabiedriskās attīstības tendeces, mēs radīsim lielu, visaptverošu un savu laiku izteicošu mākslas darbu. Mākslinieciski emocionālā izziņa var taisīt savus spriedumus tikai uz plašas sabiedriskas izziņas pamata. Emocionālā izziņa ir tikpat konkrēta kā intelektuālā. Viņa necieš shēmas, viņa necieš patiesības, kas būtu derīgas visiem laikiem. Dialektiskā materiālisma metode prasa, lai spriedums katrā gadījumā izrietētu no zināmiem konkrētiem apstākļiem. Šī patiesība vislabāk ir izmēģināta politikā, kur daudzkārt ir atzīts par lielāku mākslu patiešām pārzināt stāvokli un prast viņā orientēties. Mākslā šī patiesība atrod tikpat labu piemērojumu. Mākslinieks, kas nepazīst dzīvi, ir absurds. Ne pastāvīgi mainīgu pārdzīvojumu vajag rakstniekam, bet viņam vajag zināt. Viņam vajag zināt ne tikai teorijas un shēmas, bet viņam vajag zināt faktus. Mākslinieciskā izziņa ir konkrēta izziņa. Mēs zinām, ka liels gleznotājs krāj desmitiem un simtiem skiču, pirms kā stājas pie liela darba. Mēs zinām, ka visiem lieliem māksliniekiem ir bijušas arī lielas dzīves zināšanas, lieli novērojumi un dzīves faktu krājumi. Viņi ir pratuši uzņemt dzīvi kā parādību, kā konkrētu faktu. Zinātniskā darbība ir eksperimentāla darbība jeb arī darbība bibliotēkā, darbība kabinetos. Mākslinieciskā darbība ir tikpat eksperimentāla darbība — simtiem eksperimentu, pirms atrast vienu mākslinieciscu patiesību; mākslinieciskā darbība ir tāpat darbība «bibliotēkā» jeb «dzīves bibliotēkā» — simtiem uzņemtu un pārdomātu faktu, situāciju, tēlu, pirms kā rodas mākslinieciskais tēls, situācija, fakts. Lieli cilvēki arvien ir bijuši lieli strādnieki. Lielu cilvēku darba spējas ir vienmēr bijušas pārākas par ikdienējām. Un, lai būtu par lielu rakstnieku, vajag vispirms liela, grūta un nopietna darba. Daiļradīšana nav tikai atpūta, viņa ir māksla, bet māksla ir meistarība, prašana, liela rūpība, liela nodziļināšanās savā darbā. Dzejolītis ir sajūsmas brīža produkts, bet šo sajūsmu vajag ieliet formas kristālā. Bet, lai arī dzejolis ir visnoslīpētākais dzejas kristāls, viņš tomēr ir arī visprimitīvākais rakstniecības veids. Latviešu proletāriskā rakstniecība Krievijā līdz šim ir devusi dažu labu darbu liriskā dzejā, bet pāriet uz eposu, uz vissarežģītāko daiļrakstniecības veidu, kas prasa visvairāk prašanas un zināšanas, viņa vēl nav spējusi. Viņa tikai vēl ceļā uz to. To, starp citu, pierāda arī mūsu krājums. Vai viņa veiks šo uzdevumu? Tas vispirms atkarāsies no Krievijas latviešu proletārisko rakstnieku spējām, no viņu gribas pēc meistarības, no viņu nopietnības ilgi un bez apnikas vērsties mūsu laika dzīvē, analizēt to, pētīt, krāt dzīves kodakuzņēmumu skices vienu pēc otras lielam episkam darbam, tik lielam kā mūsu laiks.

Tātad mūsu atziņa par mākslinieciscu darbību izriet no šādiem pamatprincipiem: atkratīties no ideoloģiskiem aizspriedu-

miem, kas nesakrīt ar reālās pasaules parādībām, uztvert un tēlot dzīvi un viņas atsevišķās parādības viņu vēsturiskajā cēloņsakarībā, viņu tapšanas procesā, uztvert un tēlot dzīves tapšanas un pārveidošanas procesu viņa asākajos kontrastos, viņa visiem redzamā un uzņemamā stilizējumā un ar mākslinieciskās emocionālās atziņas līdzekļiem taisīt savus sabiedriskus slēdzienus un spriedumus.

Pirmās no šīm prasībām var izpildīt arī daži no tiem rakstniekiem, kuri nav proletāriski, kuri ir revolūcijas līdzskrējēji, kuri vēro un simpatizē tām pārvērtībām, kas notiek, bet viņas neizprot. Tādi ir tie Piļņaka, Ērenburga, Bloka, Ivanova darbi, par kuriem mēs augstāk runājām. Viņi nav proletariāta ideoloģijas caurausti, viņu autoriem trūkst mūsu dzīves izpratas, bet viņi ir tomēr mūsu sadzīves, mūsu sabiedriskās attīstības procesa un viņa kontrastu tēlotāji. Viņi daudzreiz nonāk pie aplamiem slēdzieniem. Tad viņi kļūst kaitīgi, pretsabiedriski. Viņi daudzreiz netaisa nekādu slēdzienu — un tad pati viela, paši fakti runā par sevi. Pļehanovs kādreiz izteica ļoti atzinīgu spriedumu par vācu muižnieka Vilhelma fon Polenca romānu «Zemnieks», kur auksts dzīves vērotājs bija pratis attēlot vācu zemniecības attīstības gaitu tā, ka viņa muižnieciskie ieskati tur nebija spējuši sagrozīt dzīves reālās tendences. Bet tas ir rets gadījums. Piļņaka «Trešā galvaspilsēta» ir liels darbs, bet viņā tā i dveš pretim smenovehistiskās inteliģences dvaša, un tas pazemina viņa vērtību par 50 procentiem. Čapigins kā auksts tēlotājs sniedz savu grāmatu «Pa zvēru taku», bet viņa caurcaurēm reakcionāra, jo rakstnieks — labs tēlotājs — ir pratis uztvert tikai to, kas ved atpakaļ, kas ir reakcionārs, bet nav pratis uztvert to, kas ved uz priekšu, kas ir progresīvs.

Tā ir dzīves nomalē stāvošā rakstniecība, tā ir sīkpilsoniskās rakstniecības revolucionārās daļas dāvana proletariātam. Proletariātam no šīs dāvanas nav iemesla atteikties. Bet viņam šī dāvana jāuzņem ar zināmu kritiku. Proletariāts jau neatteicas no tā, lai rēķinātos ar atpakaļpalikušiem slāņiem, viņš nevar atraidīt arī šo viņam līdzgājēju slāņu izpaudumu literāriskā formā.

Bet daudz pāri par šo literatūru, daudz vērtīgāka proletariātam ir tā literatūra, kas ne tikvien uztver un tēlo dzīvi, bet saprot un veido. Tāda ir tagad tikai proletāriskā rakstniecība. Un caur šo vienu īpašību tā vispirms un galvenām kārtām atšķiras no sīkpilsoniskās, revolūcijas līdzskrējēju rakstniecības. Libedinska mazais stāstiņš «Nedēļa» grieza uz sevi visu krievu literatūras uzmanību ar to, ka te viss, ko mēs prasām no proletariāta, apvienojies laimīgā kārtā ar dzejnieka marksistisko un komunistisko dzīves izpratu. Aroseva «Terentija piezīmes» tika pārdrukātas pat Berlīnē tikai tamdēļ, ka Arosevs ir viens

no nedaudziem, kas, būdams rakstnieks, ir reizē arī konsekvents marksists un aktīvs revolūcijas cīnītājs un liels organizators. Tas viņa mazās ainiņas iz revolūcijas darbdienas padara par dziļiem un vērtīgiem mākslas darbiem.

Tā ir jaunā literatūra, kura ar visām savām pusēm piekļaujas jaunajai revolūcijas kultūrai un jaunajam revolūcijas cilvēkam. Bet piļņaksisms, bloksisms atmirdz pret revolūciju tikai ar dažām savām pusēm.

Šā laika buržuāzijas filozofs Osvalds Špenglers raksta, peldams Eiropas rieta laiku buržuāzijas domātājus: «Nesenās pagātnes domātāju lielākais trūkums bija tas, ka viņi neieņēma vadošās lomas sava laika sadzīvē. Neviens no viņiem nedarīja manāmu iespaidu ar savu domu un darbību uz augstāko politiku, uz sava laika tehniku, satiksmes līdzekļiem vai kādu citu plašās īstenības nozari. Sofokls pārzināja Atēnu finanses, Aristotelis bija vislabākais sava laika sadzīves izpratējs, Gēte, būdams par priekšzīmīgu ministru, interesējās par Panamas un Sueca kanālu būves plānu un viņu saimniecisko nozīmi.» Un Špenglers turpina: «Raugoties uz tāda kalibra cilvēkiem, mums kļūst kauns par tagadnes filozofiem. Cik maz nozīmes viņiem kā personām! Kāda ikdienība viņu garīgā un praktiskā redzes aplokā. Pat domas par to, ka kāds no viņiem varētu izrādīt savas spējas kā valstsvīrs, diplomāts, plašu apgabalu organizators, kāda liela koloniāla, transporta vai tirdzniecības uzņēmuma vadītājs, izsauc tikai ironiju. Tā nav dziļuma, bet viegluma pazīme. Es velti meklēju starp viņiem tādus, kas būtu ieguvuši šo vārdu ar dziļām un pravietiskām domām par kādu no tagadnes svarīgākajiem jautājumiem. Pie visiem es sastopu tikai provinciālus spriedumus, kādus var dzirdēt no katra mietpilsoņa. Kad es ņemu rokās tagadnes domātāja grāmatu, es prasu, kāds viņam vispār ir jēdziens, kas būtu vairāk kā viegli avīžnieciska patērzēšanās par pasaules politikas svarīgākajiem jautājumiem, par pasaules pilsētu problēmu, kapitālismu, valstu nākotni, tehniku un civilizācijas augstākās pakāpes satiecībām, Krievijas jautājumu, vispār par zinātni. Gēte to būtu sapratis un mīlējis. Bet no tagad dzīvojošiem filozofiem nevienam nav priekš tā diezgan plaša skata.»

Tā raksturo Osvalds Špenglers — Vakareiropas buržuāzijas XX gadu simteņa labākais domātājs. Un mēs pilnīgi piekrītam viņa pamatdomai. Nožēlojami tie filozofi, kuru problēma pastāv tikai veco atziņu jaunā savārstījumā, kuri dzīvo ārpus sava laika praktiskiem uzdevumiem. Nožēlojami ir tie rakstnieki, kuru literāriskās darbības problēma pastāv iekš tam, lai atrastu jaunas, vēl nedzirdētas atskaņas jeb izdomātu pārsteidzošas aliterācijas, švirkstošas frāzes, kam vēl un vēlreiz jāgriežas pie klasiskās pagātnes varoņiem un jāmēģina viņi ietērpt jaunās, kaut

arī tekstilsindikāta kokvilnas togās. Bet tā tas bija ar priekšrevolūcijas laikmeta rakstniecību tiklab Vakareiropā, kā Krievijā, tā tas ir zināmā mērā vēl tagad.

Proletāriskie rakstnieki, jaunās, augotās Padomju Valstu Savienības kultūras darbinieki, negrib un nevar būt tikai par daiļuma priesteriem. Viņiem vajag būt ne tikai domātājiem un prātniekiem — viņiem jābūt arī proletāriskās valsts organizatoriem. Un tas, par ko velti sapņo buržuāzijas prātnieks Špenglers, — tas pats par sevi saprotams proletariāta kustībā, jaunā, augotā šķirā. Ļeņins ne tikvien ir lielākais strādniecības domātājs, bet viņš ir arī lielākais strādniecības organizators un praktisks cīnītājs, un valstsvīrs. Un ikkatrs aktīvs proletariāta domātājs līdz ar to kļūst arī organizators. To redzam pie Rozas Luksemburgas, Tālheimera un pie daudziem citiem visās valstīs, kur aug strādnieku kustība.

Bet kā tas ir ar proletārisko rakstniecību?

Vai proletārisks rakstnieks var palikt par mierīgu, nomaļu dzīves skatītāju, kas kopj dailes svētuguni, kas tēlo dzīvi, sekodams Aspazijai, un ar vārdiem: «Mūža gaisma tam tik mirdz, kam no dzīves šķirta sirds.»

Nē, proletāriskā rakstniecība būs par tik liela un stipra, par cik viņas rakstnieki un dzejnieki būs saistīti ar jauno, augoto dzīvi, ar šīs dzīves jaunradīšanas darbu. Pilsoniskie vulgārdomātāji bieži vien runā par to, ka, lai rakstnieks varētu dzīvi tēlot, viņam to vajag izbaudīt līdz dibenam, ar visām viņas mielēm. Bet tā ir tikai pilsoniskās dekadences mākslas teorija. Proletārisks rakstnieks ir organizators — vispirms dzīves organizators, viņas jauno formu meklētājs. Un tas pats viņš ir literatūrā. Viņa uzdevums — jaunās kultūras, jaunās sadzīves elementus organizēt tādā literāriskā formā, ka viņu cēloņsakarība un virziens uz nākotni būtu vislabāk redzami, un, no otras puses, parādīt vecās irstošās dzīves formu deģenerāciju literāriskā formā, ka viņi ilgi iespiestos apziņā. Tātad rakstnieku uzdevums ir sabiedrisks uzdevums, un viņu mūsu rakstniecība veiks tikai tad, ja viņas darbinieki nebūs tikai formāli domātāji, bet dzīves sapratēji un organizatori.

Te ir mūsu rakstniecības izmēģinājums caur uguni un ūdeni.

Latviešu proletārisko rakstnieku vecākā paaudze Krievijā ir izcīnījusi visu pilsoņu karu un līdzdarbojusies Padomju valsts uzbūves darbā, bet viņai nav bijis pietiekoši laika domāt par dzeju, un tikai tagad tā sāk atgriezties pie dzīves veidošanas arī literāriskās formās, turpinot savu politiski administratīvi ekonomiskās organizācijas darbu. Te latviešu proletāriskai rakstniecībai ir liels pamatkapitāls, no kura tā varēs saņemt procentus vēl pāris gadu desmitus, tāpat kā līdz šim demokrātiskā un arī pa daļai proletāriskā latvju rakstniecība dzīvo no tā kapitāla.

kuru viņa ieguvusi, aktīvi piedaloties toreizējai jauno rakstnieku paaudzei, 1905. gada revolūcijā. Andreja Upīša «Robežnieki», Jaunsudrabiņa, Skalbes labākie darbi, Linarda Laicena un arī Sīmaņa Berga un Ed. Šillera drāmas un, beidzot, šinī krājumā nodrukātais Rob. Eidemaņa stāsts «Vaskis» ir tikai procenti no 1905. gadā iekrātā kapitāla. Bet nu mums jau tiesības prasīt Rob. Eidemanim, vai nav jau laiks sākt maksāt procentus no tā kapitāla, ko rakstnieks ieguvis lielajā revolūcijā un pilsoņu karā kā plašu tautas masu organizators, armijas komandieris un valstsvīrs. Tagad mums jau laiks sākt prasīt procentus no Sīmaņa Berga ne nu par tiem papīra «sīmaņiem», ko viņš izlaidis, bet no tā kapitāla, kuru viņš pats ieguvis revolūcijas cīņās. Un ar tādu pat prasību mums jāgriežas pie visiem tiem, kas pēc asām kaujām tagad sāk normālu organizatorisku darbu.

Revolūcija ir atklājusi visus sabiedriskās dzīves attīstības apslēptos likumus. Tagad nevar būt citādi, kā vien mūsu rakstniecības degpunktā ir jābūt p o l i t i k a i. Tā tas ir viņas pirmajos pasākumos, tā tam jābūt arī turpmāk visā priekšā stāvošās latviešu rakstniecības atmodā.

Krievijas proletāriskā latviešu rakstniecība izaug iz Krievijas revolūcijas un attīstās Krievijas kultūras jaunradīšanas procesā. Tamdēļ tā ir daļa no Krievijas rakstniecības. Un mums liekas itin dabiski, ka tiklab Rob. Eidemaņa «Agonijas», kā Al. Cepļa «Preču vagonu» saturs ir stipri vien krievisks un darbojošās personas ir krievi. Jo latvieši Krievijas revolūciju neizdzīvoja kā kompakta masa, bet ņēma līdzdalību šinīs lielajos notikumos plecu pie pleca ar simtiem un tūkstošiem, neprasot, no kādas tautas tie nāk, zem krieviskā vairākuma vadības krieviskā zemē.

Bet, ja nu arī latviešu rakstnieks Krievijā tēlotu tikai latviešus, tad ar to nebūtu cits grozījies, kā vien sīkāka un nomaļiskāka kļūtu pati Krievijas latviešu rakstniecība. Bet nu lieta ir tāda, ka Krievijas latviešu proletāriskā rakstniecība negrib un nevar kļūt par emigrantu literatūrā. Un iekš tā pastāv viņas spēks. Tāda, kāda viņa tagad ir, viņa kļūst par Latvijas pilsoniskās rakstniecības pretpolu. Un, ja viņa ir vēl saistīta ar savu pagātni, ar Latviju un ja viņas sapņu viena daļa kaut cik ir Latvijas literatūras vēsturē, tad, no otras puses, savās jaunajās krieviski lielinieciskās kultūras formās viņa ir nākošās L a t v i j a s proletāriskās rakstniecības paraugs, tās rakstniecības, kura izaugs tad, kad Rīga atkal piederēs tiem, kas viņu ir cēluši, kad Latvija pievienosies jaunās pasaules kultūras vienībai.

Un tādā gadījumā latviešu marksistiskai mākslas un literatūras kritikai Krievijā ir priekšā grūts un atbildīgs sabiedriski politisks uzdevums.

Mēs esam apskatījuši, kā izaug un kā jāuztur mākslas darbs ar sava laika ekonomiku, mēs esam atzīmējuši materiālistiskās

literatūras kritikas pamatprincipus, mēs esam atzīmējuši īstiem vārdiem Krievijas latviešu literatūras stāvokli un izredzes.

Un beigdami mēs varam teikt: jaunā latviešu literatūra izaugs līdz ar jauno kultūru uz Padomju zemes un būs tik liela un stipra kā Padomju republika, kā uzvarošā strādniecība.

Maskavā 29. aprīlī 1923. g.

V. Knoriņš

Rakstu krājums «Jaunais Laiks», Maskavā, 1924, 105.—117. lpp.

MŪSU RAKSTNIECĪBAS ŠODIENA

(PIEZĪMES PAR LATVJU PROLETĀRISKĀS RAKSTNIECĪBAS NOVIRZIENIEM UN TENDENCĒM)

Latvju proletāriskā rakstniecība RS veidojas īpatnējos sociālistiskās celtniecības apstākļos. Īpatnēji saimnieciski politiski apstākļi un viņu izsauktās savādības RS šķiru attiecībās, īpatnēja sabiedriskā praktika un tiecieni, īpatnēja — tikai šajos apstākļos iespējama dzīves veida formēšanās — tas viss, gluži dabīgi, nevar neatstāt noteiktu iespaidu uz sabiedriskā cilvēka, veselu sabiedrisku slāņu psihoideoloģiju. Rodas jauni refleksi pret ārpasauli, jauna dzīves uztvere un izjūta. Rakstniecībā — pārvarot vakardienas tradīcijas un šodienējo pretrunību — šie refleksi, jaunā laikmetiskā dzīves uztvere un izjūta rod attiecīgu izpausmi ne tikai jaunā literāriskā saturā, bet (un tas jo sevišķi raksturīgi) arī jaunā formā. Rodas proletāriska laikmeta stila pirmveidols. Vēsturiskā konkrētībā mēs šeit sastopamies ar uzdevumu, kuru proletāriskai mākslai un rakstniecībai jau 1913. gadā uzstādīja teorētiski Jansons-Brauns*. Kapitālistiskai iekārtai raksturīgās sabiedriskās diferenciācijas (nošķirošanās) procesa nosacītās daudzvirzienības vietā te, RS, gluži pretēju sabiedrisku procesu izsāktas un rosinātas, cauri literārisko virzienu pretrunīgiem elementiem lauž sev ceļu šos pretrunīgos elementus jaunā kausējumā sintezējošas (vienojošas) proletāriskās literatūras ideoloģiski stilistiskās tendences.

* *
*

Latvju rakstniecība pašreiz ir teritoriāli sašķēlusies kapitālistiskā un sociālistiskā sektorā. Tāpēc jo raksturīgi šo pretējo izveidības tendenču caurgriezumā pretstādīt rakstniecību RS

* «Un, ja dažam diletantiskam iesācējam būtu diezin cik labi nodomi, tad tie viņus neglābs, ja tiem nebūs mākslinieciskās izteiksmes spēks. Jo par visām lietām māksla ir forma... un proletāriskai mākslai, ja tā savu uzdevumu grib izpildīt, jāatrod arī savam saturam jauna, daiļa un varena forma» (J. Jansons. Vai gaidāma mums prolet. māksla? — «Vārds», 2.).

Baltlatvijas rakstniecībai — kā nākošās Padomju Latvijas, sociālistiskās Latvijas rakstniecības prototipu — tās kodolu, vadošo strāvu.

Ja pielietojam V. Hauzenšteina apzīmējumu, varam sacīt, ka baltlatviskā rakstniecība (kā kuras katras kapitālistiskās valsts rakstniecība) pārdzīvo «vispārēju subjektīvismu, kad nozīme tikai diferencējošiem, bet ne vienojošiem spēkiem», kad «nav tilta no mākslas uz dzīvi un no dzīves uz mākslu», kad «māksla maldās estētiskās spekulācijās». Baltlatviskai buržuāzijai vajadzīga tikai pārdevīga urrāpatriotiskā «literatūra» pēdiņās (dzīves dziļākos procesus atsedzošā un apgaismojošā rakstniecībā atspoguļotos tās iznīcība). Tāpēc Virzas, Janševski un Ko. Tāpēc literāriskā bohēma «bez stūres un zēģelēm». Tāpēc tas individuālisma spektrs literārisku šablonu stilistiskos kankaros. Baltlatvijas rakstniecībai (izņemot kreisos — Laicenu u. c.) nav saistības ar dzīvi virzošiem spēkiem. Saturā: individuāli psiholoģiskas «problēmiņas», erotiski jutekliski un dvēseliski pārdzīvojumi, mistiskas u. c. «vīzijas» (baltlatviskās kritikas apzīmējums gaudena inteliģentiska intelekta blandonībai no dzīves reālības atrautās «atziņas» sfērās). Formā: stilistisks vinegrets no visdažādākiem formas krikumiem, daudzkrāsaina formas dzensiksna, sastiķēta no pārāk nederīgām, vēsturisku kodu saēstām strēmelēm, lai pārnestu šās literatūras slimīgo saturu uz darbaļaužu masu pārdzīvojumu un tiecienu pasauli. Masu pārdzīvojumi iet garām un pāri deģenerācijas dūksnājā arvien dziļāk slīkstošai Baltlatvijas pilsoniskai un sīkpilsoniskai rakstniecībai.

Pretēju ainu vērojam RS latvju proletāriskā rakstniecībā. Viņa nav vēl kļuvusi par plašu darbaļaužu slāņu audzinātāju kultūrspēku, tomēr viņa par tādu kļūst. Iespaidots, aizrauts no sociālistiskās masu jaunradības, jaunais rakstnieks laužas dzīves pārveidības procesos — cenzdamies dot to attēlu, meklēdams šim attēlam, šai laikmetiskai jaundzīves pulsācijai atbilstošus, to ietverošus un tālākvirzošus — organiskus, ne taisītus — izteiksmes veidus. Pretēji individuālistiskai un nacionālistiskai aprobežotībai, kāda vērojama provinciāli šaurajā baltlatviskās Čangales literatūrā, RS latvju rakstniecība jau savos pirmsākumos rāda internacionālas masu rakstniecības nepārprotamas pazīmes, paplašinot savu tematisko ieloku, risinot mirstošās vakardienas un caur šodienu sevi izcīnošās rītdienas kontrastaino pretišķību mezglojumu.

Un tomēr — pretišķības pastāv. Pastāv dzīvē. Pastāv arī rakstniecībā. Lai tās iznīcinātu, jāprot atšķirt iznīkstošais no topošā, pārdzīvotais un attīstību bremzējošais no jaunus veidus tikko vēl tverošiem literāriskās tālākattīstības ķēdes locekļiem. Lai veidotu dzīvi, jāizprot tās objektīvā cēlonība, tās dialektika. Lai veidotu rakstniecību, nepieciešams tas pats. Un taisni teit uz

visnoteiktāko jānostājas pret sīkpilsoniski blankistiskām un oportūnistiskām tendencēm literatūras praktikā un teorijā. Literāriskais blankisms — inteliģentisks pēc savas būtības — nespēja un nespēj uzplaukt RS latvju rakstniecībā («Krefs», dažas ekspresionistiskas un intelektuālistiskas formas ekstravagances). Toties literāriskais oportūnisms ieņem diezgan redzamu vietu mūsu rakstniecības attīstībā. Ja acumirklī varam nepiegriezt sevišķu ievērību oportūnistiskām tendencēm literatūras teorijā un kritikā (uzskats, ka literatūra izaug spontāni — kā masu kultūras sastāvdaļa, bez sevišķu uzdevumu uzstādīšanas, personas lomas noliegšana literāriskā jaunradībā u. tml.) — literatūras praktikā šīs tendences atsedzamas uz visnesaudzīgāko. Kaut gan pašreiz varam runāt gandrīz vienīgi par oportūnismu literāriskā formā (ideoloģisko oportūnismu stiprā mērā mazina Baltlatvijas asenizējošais iespaids) — mēs zinām, ka nerevolucionāra forma signalizē nerevolucionāru saturu, liecina, ka tajā ietērptā revolucionārā ideoloģija nav kļuvusi organiska, ka zem tās strāvo attiecīgai formai atbilstoši konservatīvās zemapziņas nerevolucionāri tiecieni un rosinājumi*.

Šis formālais, nereti ideoloģiski reakcionārus momentus atplaiksnojošais oportūnisms latvju proletāriskā rakstniecībā izpaužas vispirms kā romantisms (galvenā kārtā dzejā), no vienas, un vecreālisms-naturālisms (prozā) — no otras puses.

Romantisms agonē, vecreālisms-naturālisms, izrādīdams noteiktu pretestību, atkāpjas topošā proletāriskā aktīvā reālisma priekšā.

Tāda mūsu rakstniecības šodiena savās vispārējās tendencēs.

* *
*

Dzeja . . .

Nesen atpakaļ romantisma (Raiņa epigonisms + inteliģentiski zemnieciskais jaunromantisms + pilsoņkara romantika) pozīcijas latvju proletdzejā bija visstiprākās, romantisms bija dominējošais. Tagad stāvoklis krasi mainījies. Sociālistiskās celtniecības uzdevumiem konkretizējoties, romantisms neatrod vairs sabiedriskus rosinājumus. Romantisms agonē. Paliek vakardienā, bez izredzēm uz rītdienu.

Tipiskākais starp latvju proletāriskiem dzejniekiem romantiķiem — Ed. Šillers. Viņa dzeja — bezkontūru dzeja. Tēlu un

* «. . . Agrākā metrika un stilistika var atkal ievirzīt vecos ceļos un ar līkumu vest atpakaļ, tāpat kā oportūnisms politikā. Agrākie dzejas izteiksmes līdzekļi bieži vien revolucionārai idejai izpūš viņas revolucionāro dvēseli un nebūt nepalīdz iejusties, iedzīvoties jaunajās, revolūcijā pašā radušās izjūtās, bet gan ierosina atkal agrākās izjūtas, kas izveidojušās jau kapitālistiskā, uz privātīpašumu dibinātā iekārtā» (*Klusais*. Proletāriskā dzeja. — «Darba Kalendārs», 1922).

gleznu impresijas bez vienojošas sintēzes, jūsmu nestas — gan vērojoši refleksīvas, gan daudzkrāsaini haotiskas, bet arvien subjektīvi bezpriekšmetainas. Metaforika, epiteti neizriet no tēlojamā objekta, bet no dzejnieka subjektīvā skatījuma. Piem.:

Te katrā pēdā iemītā
Reiz dega asinis ...
Un lauki neartie un plavas
Bij vētrām, negaisiem.
Te zeme lielu sēklu nes.
Un liels būs tas, kas augs.
Kas katrā solī skanējis,
Tas skanēs negaisiem.
Kas zemei šai reiz pāri ies,
Tam augt, lai būtu liels!
Tā elpā sarkans uguns degs,
Kā zemē asinis.

(«Perekops». — «Jauni Ceļi», 1926, Nr. 2.)

Kā redzat, neviena priekšstata, kas atgādinātu reālo Perekopu, vēsturiskās Perekopa kaujas. To vietā — vētras, negaisi... To vietā — romantiķa konsekvence pat vārdā nesaukt (nerunājot jau nemaz par tēlainību) uz Perekopa vaļņiem izcīnīto jaundzīvi (romantiski miglainais «tas, kas augs»).

Tāda Šillera dzeja visā visumā. Un raksturīgi: Šillers apklust. Apklust ar vienīgo mēģinājumu skatīt mūsu šodienu ne romantismā, bet reālistiskā, konkrētā, kaut arī vispārēji shematiskā tvērienā («Mūsu saknē». — «J. C.», 1925, Nr. 7).

Apklust arī Ed. Birojs. Viņa patosa pilnie, kontrastainie «uzsaukumi» — solis pretī reālistiski aktīvai dzejai, kaut arī tikai vielas uztveres ziņā. Idejiskā koncepcija te vēl tikai bulta no graujošās vakardienas uz rītdienu. Likt skanēt savā dzejā no vakardienas uz rītdienu ejošās šodienas soļiem celtnes betonā — no tā Birojs izvairās. Izvairās un paliek ārpus aktīvi reālistiskās šodienējās latvju proletāriskās dzejas izveidības.

Tas pats jāsaka par Klitiju, kuras romantika gan tikai pieskaras latvju proletāriskai dzejai. Viņas pēdējo gadu dzejā — mēģinājums it kā lauzt subjektīvo jūtoņu un sīkpilsoniski romantiskās, impresionistiskās priekšstatības šauro loku («Angļu ogļračiem». — «Kr. C.», 1926, 134). Bet krasa pāreja no romantisma (pie tam tikai daļēji proletāriska) uz aktīvi reālistisku dzeju Klitijai, tāpat kā pārējiem romantiķiem, nav pa spēkam. Iepriecinoša te ikviena konkrēti skatīta laikmetiska un svaiga glezna, iepriecinošs ikviens revolucionizējošs paņēmiens, tomēr tie vēl tikai lūzuma simptomi, jo līdztekus visvecmodīgākā, sentimentālisma atšķaidīta banāla nedzeja, dzejas (un te tikai dzejas!) analfabētisms («Padomju darba sievietei». — «Kr. C.», 1927, 29).

Duālistisks joprojām reālists-romantiķis V. Jakobsons.

Romantiskās «degošās tāles» — saucošas, aicinošas ar bijušo un nākamo cīņu trauksmainību, ar perspektīvām ārpus šodienas (sākot ar «Argonautiem» un «Eldorado», beidzot ar «Nu lai» un «Vokzālēm». — «Kr. C.», 1927). Pelēkais, driskātais mātes galvas lakats, «Bajs» un «Lieldienu kontrasti» («Kr. C.», 1926, 27) viskonkrētākā reālībā un šodienu pretišķību pilnumā. Un kā šī duālisma subjektīva izskaņa — pesimistisku impresiju motīvi («Dažbrīd vakarā», «Noklīdis suns») un tieksme prom pašreizējās tiešamības bijušo cīņu romantikā un nākotnes (ar lielo burtu) gaidās («Kā tiktos». — «Kr. C.», 1927, 95).

V. Jakobsona pēdējā laika dzejā retumis it kā iedzirkstās metriski un tēliski jauni, no vecās formas sastinguma promvirzoši elementi. Šo elementu pieaugumā — ceļš uz aktīvi reālistisku dzeju.

Vecreālisma gūstā aizvien vēl K. Pelēkais. Ja «Lidā un Ledā» (krājumā «Darbdiena») bija sazīmējams jau plašāks tvēriens — «Jaunajā kursā» un «Taupībā» («Kr. C.», 1927, 52) laikmeta zemnieciski minimāla, sīki ikdienēja izjūta. Jo tik tiešām nevar «saules ietaupīšanas» sīkmanības putekļiem aizmiglot revolucionārās celtnes grandiozās perspektīvas. Nevar mūsu dienās «dzejot»:

> Dažs nomaldījās arīdzan —
> un nav vairs kolektīvā.

Ka Pelēkā dzeja kultivē zemniecisko minimālismu, liecina viņa gramofona apoloģētika dzejiskā deklarācijā «Dziesmas» (krājumā «Darbdiena»), kur uzstādīta prasība pēc dzejas,

> kas sevi rakstīt prot uz bērza tāsīm
> un katrā gramofonā iedziedāt.

Un tas — sādžas radiofikācijas laikmetā! Tā var runāt tikai individuāls savas sīksaimniecības ideologs un pilsētas amatniekelis, bet ne kolektivizēšanās procesā ierautais strādnieks un darba zemnieks.

Šim zemnieciski konservatīvajam minimālismam atbilst arī dzejas forma. Tā «Lidā un Ledā» —

> armijas dauzās pierēm ...

Tiešām prieks pēc tādas pārsādžiskotas «armijas dauzīšanās» izlasīt V. Jakobsona («Efertam-Klusajam». — «Kr. C.», 1927):

> Ar tankiem, ar flotilēm, giftgāzu tvaikiem
> nāk laiki, kas būdību deld.

Zemnieciskā minimālisma caurausta arī Ed. Salenieka naivi vienkāršā un nepretenciozā dzeja («Pirmdienas gaitā»). Reāli latvju koloniju vērojumi laucinieciskas lirikas apdvesti, nereti sensenā tautas dziesmu stilā. Izjūta un forma, kas nespēj izcelt

vajadzīgā dramatismā vecās un jaunās sādžas kontrastus. Tāpēc sentimentālas nopūtas («Anniņa mirst» — kr. «Darbdiena»), kur no proletāriskā dzejnieka prasāma naida svelpa un sažņaugtu dūru niknums. Tāpēc «Robežlīgas» saimnieķelis laucinieciska Antiņa idealizējumā.

Mēģinājumi atmest veco liriski reālistisko formu («Mana Ļeņina piemineklis») — nemākulīgi, diletantiski. Salenieks aizvien vēl tikai iesācējs — «pirmdienas gaitā».

Jo romantiskā dzeja ir lielākā vai mazākā mērā — atkarīgi no subjektīvo elementu daudzuma — aizvērtu acu dzeja, kuras aicinājumi neizriet no reāli skatītu parādību cēloņības un virzošiem procesiem, to izpratnes, izjūtas un attēla; vecreālistiski naturālistiskā proletāriskā dzeja turpretim īsredzīga dzeja, nespējīga pacelties pāri reālās tiešamības sīkumiem, uztvert šo tiešamību tikai raksturīgākās pazīmēs — rītdienā sniedzošā plašā perspektīvā.

Ņemsim kaut Ed. Šillera un K. Pelēkā — «Perekops» un «Kauja».

Šillera «Perekopā» kaujas ķēžu, lādiņu graujas konkrētā cīņas attēla vietā — degošas asinis, vētras, negaisi: simbolika. Augošās jaundzīves uzticība seno cīņu tradīcijām — «tā elpā sarkans uguns degs, kā dega asinis».

Pelēkā «Kaujā» — sīkum sīks kaujas apraksts. Apkārtne: kārklu krūmi, mežs. Zem kājām lūstošs vaivariņš un brūkleņogas. Dzeņa kaliens. Ķēdes virzīšanās soli pa solim. Beigās — noslēdzoša dabas impresija. Bet galvenais izpaliek: subjektīvā priekšstatība, kas ieviļņo, aizrauj, aģitē par kaujas mērķiem, izceļ to iedvesmojošos šķiru cīņas kontrastos. Pelēkais saka — «no savas zemes ienaidnieku dzīt» un «mēs taisnāki kā viņi». Bet to pašu jau teiktu arī nacionāli šovinistiskās armijas ideologs.

Dzejnieks — konkrētības gūstā. Un, ja Šillera «Perekopā» perspektīva bez izejas punkta, Pelēkā «Kaujā» — izejas punkts bez perspektīvas. Romantiķim Šilleram subjektīvais dominē pār objektīvo, vecreālistiski naturālistiskās dzejas priekšstāvim Pelēkajam — objektīvais pār vielisko subjektīvo.

Aktīvi reālistiskā proletāriskā dzeja ietver sevī kā vienu, tā otru.

> Mēs toreiz nedomājām vēl par celtni,
> mums jāmācās bij graut.
> Varbūt... Var būt, ka ložmetēji jautā: druvām zelt?
> Un štiki asiņoja — reiz tā kviešus pļaus.

Tad — ar saceltām vintenēm pasaulē aizejošās kalpu Latvijas kontūras. Atzeļošās jaundzīves druvas un pilsētas. Un noslēgums:

Mēs toreiz nedomājām vēl par celtni,
kā šodien, ceļot nepiesaucām grauju.
Bet štiki asiņoja — druvām zelt.
Un druvas briestot nu spēs sacelties pat kaujā.
(Al. Ceplis. Oktobrī.)

Un citā dzejolī («Eskadrona nakts komandas») Ceplis dod mums izcīnīto un izcīnāmo kauju perspektīvā briestošo padomju druvu sacelšanās ekspresīvi reālistisku priekšstatību:

Pat mierīgā naktī mēs dzirdam draudus
padomju darbdienām siltām, —
Liekat, lai rudzi krīt svina graudiem,
kaujās kad nodimdēs tilti!

(Vecreālists Pelēkais, bez šaubām, būtu ņēmies visos sīkumos attēlot šīs padomju darbdienas, nespēdams saskatīt galveno: aiz naturāli ikdienējiem darbdienas putekļiem šauri praktiski šodienējo «graudu» dialektisko pārvērtību pasaulīgo revolūcijas kauju svina graudos.)

Rindas par celtnes lozungos asiņojošiem štikiem nav labākās Al. Cepļa dzejā. Pievestas tās tematiska paralēlisma dēļ — kā dzejas paraugs, kurā vakardiena, šodiena un rītdiena ietveras vienotā dialektiskā procesa ķēdē — pretēji romantiskiem lēcieniem pāri šodienai, pretēji natūrvecreālistiskam šodienības verdziskumam.

Cepļa dzejā vēl daudz trūkumu, daudz nepilnību. Tomēr Ceplis tuvāk kā neviens piegājis aktīvi reālistiskās proletdzejas uzdevumu atrisinājumam.

Cepļa dzeja ir aktuāla. Šodienas degošie jautājumi: sociālistiskā celtniecība («Vagons ar oglēm», «Provinces radiotelegrāfists», «Meitenei-traktoristei», «Dzejolis» u. c.), sadzīves pretrunīgās problēmas («Huligāni», «Par jauno dzīvi», «Par galošām, tepiķiem, industrializāciju», «Par daiļu dzīvi»), starptaut. revolucionārās cīņas un RS aizsardzība («Ķīnas kaujinieks», «Anglijas ogļračiem», «Eskadrona nakts komandas» u. c.).

Cepļa dzeja ir konkrēta. Ķādreizējā («Naivais ar rokas granātu») kosmiskā saule ir nokāpusi no romantiski subjektīviem utopijas augstumiem, lai objektivizētos, iedegdamās pār Dņepras celtni, Gomindana karogā. Ķosmisko reidu vietā — laikmetiskas ostas, naktselektrojausmu vietā — objektīva celtnes laika priekšstatība. Aktīvais reālists ir izcīnījis sevi, atbrīvojies no romantiskās pagātnes.

Bet, varbūt pateicoties taisni šai romantiskai pagātnei, Cepļa dzejā tik spilgti aktīvi reālistiski tvērieni. Varbūt taisni tamdēļ viņa paceļas augstu pāri vecreālistiski īsredzīgai, vērojošā pasīvismā izplūstošai ikdienas konkrētībai, jo pretēji metafiziskam materiālismam (mākslā — naturālismam) «revolucionārais dialektiķis redz ne tikai konkrēto, bet arī konkrētās pretrunas, ne

tikai konkrētos stāvokļus, bet arī konkrēto kustību, ne tikai «esamību», bet arī tapšanu (становление), ne tikai lietas, bet arī procesus — visā to daudzkrāsainā, varavīkšņainā, kontrastainā vibrējumā».

Al. Cepļa dzeja ir ceļā uz šādas revolucionāri dialektiskas, aktīvi reālistiskas mākslas atziņas izveidību. Kā sevišķi spilgtu paraugu gribētos pievest «Par daiļu dzīvi» («Kr. C.», 1927, 62), kur plastiskos tēlos «laikmetiski» maskotai individuāli vakarējai sarkano abažūru un smaržvielu «dailītei» (tēze) tiek pretstādīts Dņepras celtnes kolektīvistiskās rītdienas dailes (analīze) uzvaras gājiens no šodienas (sintēze).

Al. Cepļa dzejai ir savi trūkumi, savas vājās puses. Ceplis nereti runā vēl ne ar tēliem un gleznām, ne laikmetiski plastiskā («Par daiļu dzīvi»), bet beztēlainā aģitācijas valodā, piem., «Par galošām, tepiķiem, industrializāciju», «Iz Anglijas streika plakātiem» («Darba Kalendārs», 1927) u. c. Arī dzejiskam plakātam (māksliniecīskam plakātam) nepieciešama tēlainība, kaut arī īpatnēji plakātiska. Bez tās nav dzejas...

Tas — pirmkārt...

Otrkārt, meklēdams sintētiskus izteiksmes veidus ārpus oportūnistiskās formas konservatīvisma un blankistiski formālistiskiem (arī saviem kādreizējiem) tiecieniem, Ceplis brīžiem (tikai brīžiem) it kā nokļūst zem vecās formas iespaida (piem., «Dzejolis», kur vērojošā impresija ar savu pasīvi lirisko izjūtu it kā nesniedzas pāri celtnes šodienai, tāpat «Meitenes atpūtas mājā», arī «Latvija 1927. gadā», kur vecais rainiskais pantmērs, kaut arī varbūt ar nolūku stilizēts, neatbilst saturam, izskauž no tā vajadzīgo ekspresiju).

Tomēr tā nav atgriešanās pie vecās formas. Tie — «caurlaušanās puteklī», tāpat kā kādreizējās Al. Cepļa kreiso formas meklējumu ekstravagances.

Jo redzami Cepļa dzejas aktīvi reālistiskais raksturs izceļas, novelkot attiecīgas paralēles, piemēram: Al. Cepļa «Ķīnas kaujinieks» («Kr. C.», 1927, 43) un Rob. Eidemaņa «Li-čun-li» («Kr. C.», 1927, 38). Cik pirmajā kontrastainas laikmetiski šķirisko pretišķību dramatikas —

> Trīs šāvieni grāva starp simtiem —
> par atrauto sauju rīsu,
> par skrandainām plostnieku dzimtām,
> par... .
> visu, kas sakrājies gados.
> — Lai dzīvo Šanhaja dzimtā! —

tik otrajā sapņaini vērojošas, romantiski nolīdzinošas vienveidības:

> Kāpj iz kauju svelmes daiļa un valdzinoša.
> Šanhaja! Šanhaja! Ilgu pilsēta tālā!
> Priecīgās straumēs Jandze skalo tai kājas.

Protams, ar pievesto piemēru negribu teikt, ka Rob. Eidemaņa dzejā nebūtu aktīvi reālistiski momenti. Viņi ir — tikai mazāk spilgti. Pārskatot Eidemaņa dzejas pēdējo posmu, redzam it kā zināmu ieloku — sāņus no aktīvi reālistiskām konsekvencēm, acīs krītoša formas virtuozitāte un gatavība — pusceļā starp romantismu-vecreālismu, no vienas, un aktīvi proletārisko reālismu — no otras puses. Šis ieloks iezīmējas «Maskavā» (krāj. «Neapturams gājiens») kā pāreja no «Sirmgalvja» (turpat) un «Tēraudvēja» kontrastainās ekspresijas uz vērojoši pasīvu lirisku žanru. Eidemaņa dzejiskās uztveres dominante — laikmetiski pozitīvais. «Es mācos saredzēt, kā vecā ieaug jaunais,» saka par sevi dzejnieks, bet šī ieaugšana it kā spontāna, visbiežāk liriskās vizmas aizplīvurota, un aiz tās tikai lielā attālumā jaušamas laikmetiskās pretišķības, caur kurām lauzdamies, kuras izcīnīdams «jaunais ieaug vecajā». Raksturīgi šinī ziņā — «Smieklīgā fabrika», «Mātei» («Jauni Ceļi»), «Pie klusās lampas», «Liriskie starpbrīži» («Kr. C.»), kur redzam to pašu revolucionāro aktīvistu, revolūcijas cīnītāju, tikai ar skatu, vērstu vakardienas apcerē, vērstu vispirms sevī, savos individuālos pārdzīvojumos, un tikai caur tiem subjektīvais objektivizējas «daiļās rītdienas» laikmetiskā priekā («Kas esi tu?» — «J. C.»).

Ārpus šī ieloka — «Mašīnai ceļu», «Runa pie profesora vārtiem», «Gļēvuļiem» («Kr. C.»), «Taktika» («Darba Kalend.»). Tomēr stipri vispārējs, mazāk šodienēji aktuāls («Taktikā» — filozofiski smags) — mākslinieciskas gatavības ziņā Eidemanis šeit neaizsniedz savu liriku.

Kā pozitīvais Rob. Eidemaņa dzejā atzīmējams viņa formas sasniegumi. Eidemanis, šķiet, galīgi atsvabinājies no sveša iespaidu sārņiem (Rainis, Verharns, gleznu un tēlu patapinājumi utt.), kas vēl nesen atpakaļ mazināja tā dzejas māksliniecisko vērtību. Formas organiska piekļaušanās saturam liecina, ka dzejnieks nopietni strādājis pie savas dzejas pilnīgošanas. Vispirmām kārtām tas sakāms par Eidemaņa liriku. Viņa sugestē, pārliecina. Viņā (kaut, piem., «Li-čun-li») īstas, nobriedušas dzejas spēks, kurā nav nekā lieka un traucējoša, kur glezna izaug no gleznas, tēls no tēla — organiski koncentrētā vienībā.

To nevar sacīt par otrās grupas dzejoļiem. Viņos bieži vien nav vēl šīs vienības. Līdzās spilgti īpatnējiem vilcieniem rainiskas rindas («Gļēvuļiem» — «vēl posts kā kalns ceļ saulei pretī ēnu»), laiceniski nepārkausēti lozungi («Mītiņruna pie profesora vārtiem») u. c.

Eidemaņa īpatnība un spēks tomēr lirikā.

* *
*

Kārlis Licis-Kurons

Eidemaņa lirika, neskatoties uz romantiski impresionistisku pieskaņu, ir revolucionārā lirika, proletāriskā lirika. To nu pavisam nevar teikt par pretenciozo J. Eiduka koka Pegaza kavalērisko iebrukumu latvju proletāriskās dzejas tranšejās.*

Drošsirdīgā bruņinieka ieroči — nobālušas rozītiski rainiskas klišejas. Bet uz pakalpīgas rokas darināta vairoga — «Karš tematu šaurībai». Ar dārziem, parkiem, poētiskām matu pīnēm un dvēselību viņam, lūk, lemts paplašināt un glābt no bojā ejas «uz aizlauzta zara sēdošo» proletārisko dzeju. (J. Lojas-Turka priekšvārds.)

Drošsirdīgais bruņinieks maldās, tāpat kā viņa senciskais priekštecis.

«Rudenīgās mīlas» Sančo Pansa žvadzina ar maldīgi pārprastiem lozungiem.

Uz zara (pie tam aizlauzta!) mūsu proletāriskā dzeja nekad nav sēdējusi (zars — piemērotāka vieta rudenīgām «mīlestībām»!). Tiesa, ir viņai savi trūkumi, bet pat šie trūkumi, salīdzinot ar «R. m.» mietpilsonisko seklību, ir tikai sasniegumi.

Ar vispārcilvēcisku, ārpuslaikmetisku (pie tam diletantiski atdarinātu) sonetisku «mīlestības» aplirikošanu nav paplašināma mūsu dzeja. Nav paplašināma ar dārziem, parkiem, balkoniem un matu pīņu risināšanas «fatālību».

Jo blakus eiduciskiem parkiem — Čubarova šķērsielas. Pār plaukstošiem jaundzīves dārziem — draudoši lādiņi. Un uzvarošās masu kultūras sacelšanās — pret Čubarova šķērsielām, pret draudošiem lādiņiem. Fabrikās, darbnīcās, atzeļošos laukos.

Un personīgais (arī jaunā mīla) caurstrāvots no šīs kontrastainās, neredzēti spilgtās šodienas.

Dodiet šo kontrastaino liriku!

---

* J. Eiduks pieder pie tiem dzejas skolniekiem, kuri, būdami pat apdāvināti dzejas skolnieki, bet, neprazdami nepavisam ieturēt nepieciešamo māceklības mēru un taktu, izsauc nelieku|otas bažas par savas tālākattīstības iespējamību. Dziņa būt par vari oriģinālam, taisīt virzienus, neapsverot savus spēkus, liek tiem mētāties no vienas savādības otrā — no ska|a un švirkstoša impresionistiski mistrota mākslotu tēlu un revolucionāras frazeoloģijas patosa līdz pavasarjāniski rozītiskai «flirtu» dzejai, — mētāties un neatrast sevi. Jo nevar būt runa par organisku dzejniecisku izveidību, kur sastopami tik nesavienojami elementi.

Pēdējā laikā Eiduks izrāda tieksmi uz zemnieciski lirisku dzeju (tā teikt — ar seju pret sādžu!). Tikai šī jaunā orientācija tikpat nepamatota. Laucinieciskām gleznām imažinistiski pieblīvētos pantos — ne zemnieciska dzeja, bet zemnieciskota nedzeja, bieži apolitiska, ideoloģiski antiproletāriska.

Vairāk vienkāršības, mazāk ārēja ska|uma, mākslotas oriģinālības un pretenziju. Vairāk paškritikas, nopietnības un atbildības sajūtas. To gribētos teikt ne tikai Eidukam, no kura ar laiku varam sagaidīt arī labu dzeju, bet arī un sevišķi tiem LAPP'a Latsekcijas «dzejotājiem», kuri (kā papīra smērētājs Čāgans u. c.) ar manuskriptiem no «Kr. Cīņas» un «J. C.» papīrkurvjiem «dzejnieciski» «emigrē» (varbūt drīz savas portrejas sāks «iespiest») uz «Amerikas Cīņu».

Dodiet šodienas liriku!
Dodiet cīņas liriku!

Un galvenais: dodiet viņu konkrēti, ne shematiski, jo komunistiskai ideoloģijai ir daudz plašāks tvēriens nekā jautājums par cenu pazemināšanu, cik svarīgs šis jautājums arī nebūtu. Bet komunisti un strādnieki vispār — tie nav staigājošas abstrakcijas, viņi ir dzīvi ļaudis, ar miesu un asinīm. Nekas cilvēcisks tiem nav svešs. Viņi cieš, priecājas, cīnās, mīl, dzīvo, mirst. Ikviens no tiem ir arī personība, bet ne statistiskais vidējais... ne indekss, ne paragrāfs un ne rezolūcijas abzace par tekošo momentu.

Pārejas laikmeta dzīve tik bagātīga un sarežģīta, tik pārpildīta pretrunām un konfliktiem — sabiedriskiem, sadzīves, personīgiem, — ka te vieta i drāmām, i traģēdijām, i komēdijām, i lirikai...

Nevar mūsu jaunatni barot zirga porcijām ar vienu un to pašu. Vairāk dažādīgu jautājumu! Vairāk ievērības dzīviem cilvēkiem ar individuālu psiholoģiju! Vairāk ievērības dzīvei ar visu tās daudzkrāsainību, daudzveidību, dīvaino komplicētību.

Dodiet dzīvu, laikmetiskās pretišķības izcīnošu revolūcijas cilvēku un viņa pārdzīvojumus.

Sakarā ar shematismu, sakarā ar revolūcijas cilvēka abstrahēšanu (mūsu dzejā tikpat kā izdzīvotu) pāris vārdu par Arnoldu Grantu.

Granta dzejā — laiceniski kreisās stilistikas un Rīgas Centrālcietuma vienmuļības iespaidi. Šie divējādie iespaidi rod viņā zināmu saskaņu, jo kas tad ir saimnieku Latvija, ja ne viens vienīgs apziņu grauzošs cietums. Un laiceniskās dzejas abstrakcisms un loģiskums — šīs cietumības atbalss.

Kur ņemt Latvijas cietumniekam (tiešā un netiešā nozīmē), strādniekam un revolucionāram vielu konkrētai uztverei? Šī viela — karikatūrai un gandrīz ne vairāk. Tāpēc skats vērsts uz abstrakto rītdienu un pelēko rītdienas izcīnītāju — masu cilvēku, vienu no daudziem, abstrahētu. Kā reakcija pret mietpilsonisko naturālismu šāds dzīves skatības veids — šāda forma līdz zināmai robežai būs arī revolucionāra*.

Bet mūsu apstākļos (nerunājot nemaz par to, ka Grants šo objektīvās nepieciešamības robežu subjektīvi paplašina līdz «as-

* Pastrīpoju — līdz zināmai robežai. Paliekot par principu, par dogmu, par šablonu, šis dzejas paveids var būt par nopietnu šķērsli Latvijas kreisās strādnieciskās dzejas attīstībai. Nevar taču noliegt, ka arī turienes apstākļos arī strādniekiem-revolucionāriem ir savi konkrēti pārdzīvojumi, kuriem jāatrod tikai attiecīgas izteiksmes formas.

faltiskai» askēzei)? Mūsu celtniecības konkrēti dažādīgā šodienā?

Te viņš nespēcīgs, te viņš vārgs — laiceniski kreisais, baltlatviski cietumnieciskais skatības veids. Dzīvi, kura izlauzusies no rītdienīgās abstrakcijas un tver rītdienu šodienējā konkrētībā, — šo dzīvi neiedzīt vairs laiceniski kreisās formas revolucionārā shēmā.

Mūsu dzejai jāorganizē ne tikai revolūcijas aktīva, bet visplašāko strādniecības un sīkpilsoniskās zemniecības darbaļaužu slāņu apziņa. Šīs masas uztver un izjūt dzīvi konkrēti, sīkumīgi juceklīgā ikdienējā bezsakarībā, t. i., metafiziski, t. i., antidialektiski. Šo uztveres, šo skatības veidu ķonservējošam naturālistiskam vecreālismam te plašs darbalauks. Lai izsistu to no viņa pozīcijām, mūsu dzejai jāprot lozungot ne ar frāzēm, bet ar tēliem — jābūt aktīvi reālistiskai un konkrētai.

Lūk, kāpēc arī laiceniski neīpatnējie «Agrie tramvaji» («J. C.», 16) nemanīti izslīd cauri mūsu celtnes šodienai, bet liekas ieaugam viņā «Topošās pilsētas» («Kr. C.», 1927, 99).*

* *
*

Bez redzamas atbalss izskan arī K. Priednieka «Darba vārdi». Priednieks piegriežas konkrētībai. Priednieks grib būt laikmetīgs, un tomēr — pēc «Darba zvaniem», pēc «Asmeņu liesmām» — «Darba vārdi» pārāk krasa pāreja, lai tā būtu organiska, mākslinieciski izcīnīta.

K. Priednieka dzejā — konkrēti tēli un gleznas, nereti imažinistiski sabiezināti, māksloti. Šie tēli netiek nesti no pietiekoši spēcīgas emocionālas apakšstrāvas, netiek pārkausēti no dziļākas iejūtas, nerod organisku vienību.

Lūk, kāpēc K. Priednieka dzeja sausa, nepārliecinoša. Ārēji skatīta, mehāniski — ar «mazā prāta» palīdzību konstruēta dzejiska priekšstatība arī lasītājā aizskar tikai šī «mazā prāta» stīgas, neieviļņodama tā dziļākos pārdzīvojumus, konservatīvās zemapziņas refleksu pasauli.

Neskatoties uz šķietamo atšķirību (maksimums un minimums tēlainības), K. Priednieka dzeja te sastopas ar Arn. Granta dzeju

* Ar nolūku nerunāju te par Granta dzejas mākslinieciskо vērtību. Lielā produktivitāte, bez šaubām, par iemeslu pilnīgi diletantiskiem pantiem, izplūdušiem un nedzejiski bāliem. Šis diletantisms jāierobežo. Pantu rakstīšana tiek padarīta par vienkāršu blēņošanos. Desmit divdesmit rindās loģiski savārstītu vārdu — un dzeja gatava. Viens otrs (K. Bergs) sāk jau mēģināties šādā «dzejošanā». «Salasījušies kaut ko,» saka Laicens par aktīvi revolucionārās dzejas grūtībām («Dzejas principi», «Semafors»).

un pa daļai ar laiceniski kreiso baltlatvisko dzeju vispār* — uz proletāriskās dzejas pārloģiskošanas ceļa.

Mēs esam pret tikai intuitīvu dzeju, kad dzejnieks savu organisko refleksu varā. Tā ir dzejas pagrimšanas pazīme, raksturīga nāvei nolemtām šķirām (*à la* Fets, Verlēns, Skalbe).

Bet mēs arī pret tikai intelektuālu dzeju, pret dzeju, kurā tikai piesavināto refleksu priekšstatība — vienalga, konkrēta tā (kā pie Priednieka) vai abstrakta (pie Granta).

Jo vispirms jau šāda dzeja nespēj izpildīt dzejas specifiskos uzdevumus, iespiesties tajās masu apziņas sfērās, kuras pieejamas tikai dzejiski tēlainai, dzejiski emocionālai domāšanai.

Jo kā sausu zirņu graboņa nepatīkami aizskar mūsu apziņu vārda pilnā nozīmē nedzejiskās rindas:

> Un padevīgais slieksnis, laimes pakavotais,
> Ko pārkāpj alkohola tvaikā iekavotais...

Vai arī:

> Tas ne jau pēdējais, zilmiglas cepurots,
> Tiks stipru roku grābts un šļaukus renstelots.
>
> (K. Priednieks. Darba vārdi, 16.—17. lpp.)

Mēs par dzeju, kur intuitīvi emocionālais un loģiski intelektuālais rod savu vienību organiskas pasaules izjūtas kausētavā. Mēs par dzeju, kura ieviļņo, kura aizrauj ar iekšējo spēku, kura ienes skaidrību un noteiktību revolūcijas laika izsauktos, priekš mums vēl neskaidros jūtu un pārdzīvojumu kompleksos. Mēs par dzeju, kurai ne tikai mākslinieciski formāla, zināmus dzejas tehnikas principus attaisnojoša «vērtība», bet sabiedriski funkcionāla, radoša un audzinoša vērtība. Mēs par dzeju kā mūsu masu psiholoģijas revolucionārās pārveidošanas ieroci.**

---

* Laicena, Kurcija, Dzelza dzejas loģiskumam izskaidrojums jāmeklē ne tikai Baltlatvijas specifiskā šodienā, bet arī šo dzejnieku sīkpilsoniski inteliģentiskā pagātnē. Pārstrādāt ar programatiskas orientācijas palīdzību no bērnības piesavināto jūtu pasauli — visgrūtākais iekšējais darbs. Ne katrs uz to spējīgs. Tāpēc ne mazums pasaulē cilvēku, kuri domā kā revolucionāri, bet jūt kā mietpilsoņi.

Šeit loģiski intelektuālais — kā pārejas moments uz organisku revolucionāri proletārisku pasaules izjūtu — var būt gluži neizbēgams. Bet tas nebūt nenozīmē, ka mūsu dzejnieku jaunākajai paaudzei jāizvēlas šis «vieglākais ceļš», padarot to par negrozāmu principu, jo te, kā jau minēju, reizē ceļš uz dzejas sastingumu, šablonisku nedzejas «taisīšanu», kurai nav ne tās mazākās sabiedriski mākslinieciskās vērtības.

** Sakarā ar latvju proletāriskās dzejas vispārējām tendencēm dažus vārdus par P. Sviri kā konsekventu aktīvi reālistiskās dzejas izveida meklētāju.

P. Svira dzejā daudz īpatnēja. Bet blakus šai īpatnībai — «Tālo noskaņu» un «Klusās grāmatas» Raiņa revolucionārais mantojums (spēcīgais ritms un dinamika, dramatiskais kāpinājums, intelektuālais moments), un verharniski plašus iespaidus Sviris mēģina pārkausēt, rast tiem organisku vienību, reizē ievirzot (sevišķi pēdējā laikā) savus meklējumus mūsu dzejas pašreizējo konkretizēšanas tendenču gultnē.

* *
*

Mūsu prozā romantisma tradīcijas nav spēlējušas tik redzamu lomu kā dzejā. Romantiski mirkļi te uzmirgojuši tikai retumis (Kļusā «Nemiera sirotājs», daži Cepļa stāsti u. c.). Literārisko tradīciju vara te visjūtamāk izpaudusies un izpaužas naturālistiskā reālismā (vecreālismā, upītiski demokrātiskā — reformētā — jaunreālismā).

Kā īpatnējs naturālistiskā reālisma priekšstāvis uzskatāms Sudrabu Edžus. Arī tagadējā savas literāriskās darbības posmā, iedams kopā ar augošo latvju proletrakstniecību, viņš nav saudzējis šo savu īpatnību.

Tēlojumā «Pagātnes režģi» («Kr. Cīņā», 1926, 92—97) Sudrabu Edžus atsedz dzīves naturālistiskās skatības vājās puses — Zeltiņa personā.

Zeltiņš neprot domāt pretišķībās — laikmetiskās dialektiskās pretišķībās. Administrators — cariskais ierēdnis Troščenko un arī administrators — sarkanais direktors Zorevs. Abi viņi rupji izturas pret strādniekiem, mīl lamāties. Un, lūk, ņemdams šo parādību pašu par sevi, izolēti, ārpus noteicošās (gadījumā ar Zorevu kardināli izmainījušās) cēlonības, Zeltiņš mēro abus ar vienu un to pašu mērauklu. Beidzot viņš nāk pie atziņas, ka ir maldījies — ka taisnība nepelnīti ienīstajam Zorevam, ka Zoreva rupjībai tikai ārēja līdzība ar Troščenko rupjību, ka tā — dzirkstis, kuras šķiļ sociālistiskās celtniecības organizatora «dedzība, atsizdamās te pie viena, te pie otra akmens». Zeltiņš

Tomēr jāsaka, ka šie dažādie elementi Svira dzejā līdz šim bieži vien paliek vēl katrs par sevi. Varētu pievest vairākus piemērus no Svira pēdējā laika dzejas, kur liriski pasīva uztvere bez tēliskas vienības tīri mehāniski pāriet aktīvā, intelektuālā, lozungotā noslēgumā («Druvu briedums». — «J. C.», 1926, 1), kur celtnes laika momentgleznu («Pret desmit». — «Darba Kalendārs», 1927) dzejnieks velti mēģina ievirzīt rītdienas perspektīvā — ar tīri nedzejisku līdzekļu palīdzību («pāri paliek tik jauncelti nami, un vēl paliek izredzes lielas»). Konkrētie momenti Svira dzejā — pretēji vecreālistiskam minimālismam — ekspresīvi, dinamiski, tomēr dzejnieks nereti nokļūst zem vielas iespaida, pārāk maz izceldams laikmetisko kontrastu dialektiku (piem., «Februāra revolūcijas divas dienas» — priekš aktīva reālista nepietiekoši izcelti Februāra revolūcijā briestošie lielinieciskā Oktobra spēki). Poēmā «Metāla gads» sociālistiskās pārveidības spēcīgā ieskaņa («Vara katliņš un ceļamais krāns») paliek it kā pati par sevi, aprauta no sekojošās rainiski vispārējās, rainiski pirmoktobriskās uztveres un formas («Kausētava un lielinieki»). Kapitālistiskā un sīksaimnieciskā metāla «kausēšana» sociālistiskā metālā varēja būt daudz izteiksmīgāka, daudz aizraujošāka un virzošāka, ja dzejnieks dziļāk un koncentrētāk ieskatījies mūsu padomiskās «kausētavas» konkrētā dialektikā, razdams tās attēlam atbilstošus jaunus formas, jaunus izteiksmes līdzekļus, ietverdams tajos no Raiņa vakarējā trafareta atbrīvotos šodienas «kausētājus». Tad «Metāla gads» būtu pirmais aktīvi reālistisks monumentāls darbs mūsu dzejā. Tagad tas (tāpat kā Pelēkā «Lida un Leda») tikai mēģinājums šinī virzienā.

atstāj neievērotu galveno, Zeltiņš padevies ārējo (objektīvo) iespaidu šķietamībai, faktam, nav šo objektīvo šķietamību, šo faktību subjektīvi izpratis, nav saskatījis parādību dialektiskās ķēdes noteicošos locekļus.

«Purva tvaikos» — tēlošanas paņēmieni tipiski naturālistiski. Detalizēti apraksti. Stāsta uzbūvē maznozīmīgi momenti, kuri nebūt neraksturo izceļamos tipus un parādības, bet drīzāk gan aizmiglo galveno un noteicošo ar mazsvarīgiem sīkumiem. Tāpēc, skatot jaunās sabiedrības saimniecisko un kulturālo augsni, nepietiekoši asi tomēr jūtam tās dinamiku. «Spēcīgi straujie pavasara vēji», par kuriem, dialektiski domāt mācīdamies, runā «Purva tvaikos» Kadiķis, liekas mazāk strauji un spēcīgi, nekā tas ir īstenībā (dialektiskā, ne «vesela prāta» īstenībā). Nepietiekoši reljefi, nepietiekoši apjaušami parādīti «purvu tvaiku» — šo jaunceļamai kultūrai naidīgo, tās izveidību traucējošo vecās sabiedrības spēku apslēptā būtība — kā atsevišķos personāžos, tā vispārējā sižeta risinājumā. Nav vajadzīgās sasprindzinātības, dramatikas un virzošo līniju skaidrības veco un jauno sabiedrības un sadzīves elementu sadursmē — kā tēlojumā jaunās kultūras celtniecībā, tā atsevišķu tipu, atsevišķu raksturu veidojumā.

Stipri naturālistisks Sudrabu Edžus pēdējais lielākais darbs — «Pelēko baronu valstī». Te rakstnieks ķēries pie pārāk grūta uzdevuma — tēlot objektu, no kura tas atrauts jau divus gadu desmitus.

Lūk, kāpēc tēlojumam nav šodienējā baltlatviskā kolorīta. Lūk, kāpēc Beiļa un Jānaitis — kā modernā pelēkā barona un sociāldemokrāta tipi — stipri izdomāti, sevišķi tendenciozs pēdējais. Nevietā arī Elzas romantiskā arestēšana un bēgšana, tāpat kaili naturālistiskie spīdzināšanas skati. Rakstnieks pārāk daudz uzmanības veltījis Elzas personībai, pārāk maz tām sabiedriskām parādībām, tam sabiedriski psiholoģiskam, kas mūs vispirmām kārtām interesē šodienējā Latvijā: pārveidības procesi, kuri norisinās zem pelēkbaronības un valdošo kliķu valstiskās saules.

Latvju proletāriskās rakstniecības vispārējās tendences — cauri romantismam un naturālismam uz aktīvo reālismu — vispilgtāk vērojam b. Klusā īsajā literāriskās darbības posmā.

«Nemiera sirotājā» Klusais kā saturā, tā formā zem sīkpilsoniskā romantisma iespaida. Tikai «Plinšu sievas» ir mēģinājums nostāties uz reālistiskā tēlojuma ceļa.

«Pierobežas apriņķī» Klusais mūsu priekšā jau kā upītiskos tēlošanas paņēmienus pielietojošs reālists, kaut arī ne aktīvais reālists, kaut arī ar ievērojamu tīri naturālistisku elementu kvantumu. Pilsoņkara varonīgās cīņas — savā ikdienišķā, ne

romantiski idealizētā heroikā, revolucionārās masas priekšstāvji — savā cilvēciskā vienkāršībā, reizē lielā laika varonības apdvesti.

«Nemiera sirotāja» vienmuļīgi gausā, romantisku jūtoņu piesūcinātā un izplūdušā stāstījuma vietā — plastisks tēlojums, neatslābstoša, revolucionārajam saturam atbilstoša dramatika. Smago periodu vietā — īsa, bieži pat lakoniska, tēlojuma vispārējam raksturam piekļāvīga valoda.

Un, beidzot, «Svētās Māras zemē» («Latv. Zemnieks», 1926, 44—50) vēl līdz galam neizkoptai upītiskā reālisma stilistikai laužas cauri spēcīgi aktīvi reālistiski vilcieni. Salīdziniet romantiski blāvās un vecreālistiski bezformīgās «Nemiera sirotāja» lappuses, «Pierobežas apriņķa» reālistisko plastiku, «Svētās Māras zemes» revolucionāro dinamiku — un jūs redzēsiet, cik audzis nedaudzos gados Klusais — aktīvais reālists. «Svētās Māras zemē» viņš liek vielai dzīvot īpatnēju laikmetisku dzīvi, kur pat pārdotā pulksteņa atstātais bālganais plankums uz Jona būdas sienas kliedz par Latgales bobuļu postu, kur aiziet «Jons Šusts, vecais burlaks, meklēt ārā no badainās dzimtenes, spodro lāpstu kā asu dzelonu spītīgi gaisā sacēlis...», kur «gadu no gada trina dusmīgāk izkaptis Antons un citi zemnieki savās lauku strēmelēs. Un, jo tuvāk nāca muižas robežai, jo biežāk izkaptis trina zobus. Nevarēja zināt, kam vairāk dusmās trinās zobi: zemniekiem vai viņu izkaptīm... Nošmīkstēja pēdējais cirtiens, zobi atsitās pret robežas akmeni, un arī pašu zobi it kā bija akmenī iecirtušies. Apstājās uz brīdi pļāvēji. Un tad stinkšķēja atkal izkaptis, brucekļa asinātas. Vesela rinda pļāvēju stāvēja pie šauras šauras robežas, iztrītās izkaptis atvēzējuši un ar acīm kā ar skaudro izkapts tēraudu zibsnīdami cits citam.

— Vai sākt?

Tik klusa, it kā izbijusies un elpu aizturējusi, gulēja pie kājām lekna, bagāta muižas pļava. Bet no kalna pār kokiem kā kraulenieka šautenes tērauda stobrs biedinoši zvīļoja saulē smailais pilstornis.»

Jūs lasāt, un jums sāk likties, ka Šustu ciema pilstorņa ēna biedinoši stiepjas pār visu Latviju, pār šo «svēto (reliģijas murgos slīgstošo. — *K. K.*), suverēno un brīvo» (kādu sarkasmu Klusais pratis ielikt šajos trijos vārdos!), kur «pat lūku vairs nav nabaga vīra apavam». Un Šustu ciema ainojumā sāk atspoguļoties visa tās «muižu centru» valstiņas laikmetība — šķiru pretišķību un pieaugoša šķiru naida aspektā. Šustu ciema konkrētība ir aktīvistiski vispārināta. Lauzts vielas naturālais šaurums, pārspēta vielas saistība, vielas objektīvi ārējā «naturālā» skatība — rakstnieks mezglu pēc mezgla sien pieaugošo pretišķību kāpinājumā, dialektiski ievirzīdams to (kvantitātes pāreja kvalitātē) graujošā revolūcijas perspektīvā. Šī Klusā «nepabeigtā

lappuse» — dzīva liecība, cik daudz iekšēja spēka mūsu «vaļas brīžu» literatūrā, kādas apsološas iespējamības, kādas laikmetiskas izredzes, kādu plašu perspektīvu — pretēji baltlatviski pelēkbaroniskās rakstniecības «vistu kūtiņai» — izvirza šie literāriskie «vaļas brīži» pat šodienējos, priekš latvju proletāriskās rakstniecības tik smagajos apstākļos.

Al. Cepļa prozā neredzam tik krasas pārejas kā pie Kļusā. Neredzam tāpēc, ka jau savos literāriskos pirmsākumos Ceplis noteikts vakardienas tradīciju noliedzējs un ārdītājs, neatlaidīgs jaunu — aktīvi reālistisku ceļu meklētājs. Liekas, Cepļa princips, no kura tas vadījies un vadās savā literāriskā darbā: nelaikmetiskiem sārņiem jāsadeg mākslinieciskā laboratorijā, bez kam tie izpaustos uz āru. Un, ja šie sārņi — romantiski, naturālistiski impresionistiski — ne vienu reizi vien paceļas kā Cepļa dzejas, tā arī prozas virspusē, to kvantums kļūst arvien niecīgāks, atbrīvojot ceļu viņa mākslinieciskās izveidības spilgti aktīvi reālistiskām tendencēm.

Cepļa prozā, kā tas vairākkārt jau atzīmēts (un atzīmēts gluži pareizi, tikai taisīti nepareizi slēdzieni), daudz shematisma. Tomēr pat cauri šim shematismam, cauri zināmas, gluži neizbēgamas bālasinības švītrām mākslinieciskās pilnīgošanās procesā — reti spilgti proletāriskā aktīvā reālisma momenti. Lūk, paralēles — latviskā kalpu gala naturāli reālistisks Kļusā tēlojums «Pierobežas apriņķī»*:

«Uz garas maikstes pie zemajiem griestiem bija sakārtas samirkušas zirgu segas, kartupeļu kules, gultas maisi... Milzīga cepļa krāsns, kas aizņem vai trešo daļu no istabas, sasprēgājusi un nokvēpusi kā vulkāns, tikko valdīdama sevī briestošas un verdošas brīnumvielas... Augšā pie griestiem pāris trāna zābaku, kuri no turienes nocilpo tikai svētrītos, vesels herbārijs zāļu un tēju, sākot ar mērapuķēm un beidzot ar kumelītēm, sīpolu virknes, kuras kā milzīgas zelta treses nokarājas līdz grīdai» — utt., utt.

Un tā paša kalpu gala aktīvi reālistiskā uztvere Cepļa fragmentos «Mēs apsūdzam»**:

«Četras apkvēpušas sienas, it kā gadu no gada samirkušā sārtā dzīvas būtu dedzinātas. Starp sienu baļķiem — purvu sūnas. It kā visu dzīvi — pa purvu, kur kropli krūmi, bet pa rudeņiem vilki gaudo, pret pārticību zobus cērtot. Virs sienām — zemi griesti, kuros saķeras sasvīdušas matu sprogas. Ja gribi atstiept plecus, šī būda tad simsoniski jāsagāž.

Jūs varat painteresēties... kas tie ir bijuši par ģeniāliem arhitektiem, kas tā pratuši nomērot: salīkuši pleci, kā šī zemes

* Žurn. «Darbs», 1925, 2, 14. lpp.
** Turpat, 1, 24. lpp.

stūra miglainie horizonti — griesti. Tamdēļ, lai plecus nevarētu atstiept. Jo tiem, kas radīti darbam, plecus atstiept nav vēlams un pat kaitīgi... Bet durvis — kalpu kamiešu platuma grādi. Tās — dzīves mēraukla. Lai nedomā plesties un slieties.»

Jūs redzat, kā naturālistiski skatītie kalpu gala «izgreznojumi» aizsedz kalpu gala kalpugaliskumu — ja var tā sacīt — viņu sabiedrisko būtību, nolīdzina sabiedriskās pretrunības, kurām piesūkusies kalpu gala objektīvā šķietamība. Tikai objektīvi samirkusī zirga sega ir tikai zirga sega. Objektīvi subjektīvi — atkarībā no tam, kādās attiecībās ar to pats skatītājs, — viņa būs priekš saimnieka kroga un baznīcas brauciena, priekš kalpa — samirkušās darba dzīves simbols. Un, lūk, šo asociatīvo, šo tēlojuma virzošo momentu, tā sabiedriski šķirisko perspektīvu «vispārcilvēciski» aizmiglo naturālistiskā uztvere (kā attiecīgie sīkumi Pelēkā «Kaujā»). Jo gluži tāpat tēlo latvisko kalpu galu Upītis-Birznieks, tāpat varētu to tēlot Saulietis un Apsīšu Jēkabs.

Un pretēji šādai nolīdzinošai uztverei tikai proletāriskais aktīvais reālists katru uztveres momentu, katru to visniecīgāko sīkumu spēj ievirzīt sabiedriskās pretrunības saasinošā (un atrisinošā) revolucionārā perspektīvā (kalpu gali «simsoniski jāsagāž»). Vienīgi aktīvi reālistiskai uztverei pa spēkam atklāt «ikdienišķam» skatam nepieejamo lietu un parādību apslēpto būtību, apslēpto pretrunību, noteicošo cēlonību. Un tas jau ikviena īsta mākslinieka un jo sevišķi revolūcijas mākslinieka galvenais uzdevums.

«Revolucionārais dialektiķis redz ne vien konkrēto, bet arī konkrētās pretrunas», ne vien «esamību», bet arī tapšanu... «procesus», kuros pretrunas zaudē savu absolūto raksturu, «pārvēršas viena otrā»*.

Pilsoņkara asiņojošos štikos uzplaukst atzeļošo padomju druvu lozungi, mierīgās celtniecības naktīs ielaužas Budjonnija kavalērijas komandas zviedzieni, nedaiļajā Doņeckas raktuvju tumsā sākas lielās rītdienas dailes uzvaras gaita.

«Andra Vītola atmiņās» — vienā no labākiem, vismazāk shematiskiem, mākslinieciski vērtīgākiem Cepļa prozas darbiem — šīs pretrunas vispirmām kārtām kā 1905. gada revolūcijas pretrunas starp muižniecību un revolucionāro zemniecību, no vienas, un pretrunas starp saimnieku un kalpu revolūcijām — no otras puses. Pirmās — jau nobriedušas līdz revolucionāram atrisinājumam, otrās — tikko vēl jaušamas, savas formācijas sākumā. Mums no svara pēdējās, jo pat Upīša «Ziemeļu vējā» tās aizplīvuro dzimteniska «filozofija» par «tautu» kā vienotu kopumu.

Ceplis tās izceļ ar vēl nebijušu spilgtumu. Viņas — šīs

* *В. И. Ленин.* Из «Конспекта «Наука логики» Гегеля».

pretrunas — Andra Vītola «bēdīgā īpašumā», kurš pat nedeg bez saimnieka petrolejas. Viņas — saimnieces asarās «par saimnieka ragavām, strikiem un zirgu». Viņas — saimnieka «reizesrēķinā», kad tas atskaita savu revolucionāro pārsteidzību no Andra algas. Un to dialektiskais atrisinājums — «Noliedzēju» un «Malienas vilku» kalpu un saimnieku Latvijas kontrastainās cīņas epizodēs.

To pašu redzam arī citos (kaut arī ne visos) Ceplja prozas tēlojumos. Gadās, ka šodienējās pretrunas, šodienējie kontrasti paliek naturālistiski neatrisināti («Stāsts par apiņiem», pa daļai «Cirvju dumpis»). Gadās, ka tie nepietiekoši izcelti vai arī tīri mehāniski savirknēti («Indija»). Tā ir liecība, ka Ceplim vēl daudz jāstrādā pie savas izveidības. Jo pat «Lādētājos» viņš tomēr neparāda vēl posta, vecās dzīves kroplo parādību atkāpšanos visā visumā — viņš tikai konstatē, ka «vagoni joņojot tos (trokšņus un lamu vārdus. — *K. K.*) saberzīs». Bet pati vakardienas statika tomēr izceļas daudz pārliecinošāk nekā tikai ievērotais pārveidības pavediens: «Kādreiz tomēr būs citādi.»

Telpas un rakstiņa apmērs neatļauj sīkāk uzkavēties pie Ceplja prozas aktīvi reālistiskām īpatnībām. Visredzamāk tās izpaužas pašā tēlojumā (raksturojumos, salīdzinājumos utt.), mazāk tēlojuma uzbūvē, kompozīcijā, kur daudz fragmentārisma, nepietiekošas koncentrētības, nereti («Mēs apsūdzam») haotiskas juceklības un neskaidrības.

Vairāk vakardienā — Rob. Eidemaņa proza. Viņa «Vaskis» nepaceļas pāri utopiskā reālisma skolai. Tā pati psiholoģiskā stieptība, tas pats rāmais un mierīgais stāstījums, kā Veļavas latviski gausie laika ūdeņi, kuri «lēni kremt krastus, uz kuriem stāv krogs, pagastnams un kapsēta». Tas pats ir «Miestiņā pie divām upēm», kur pat solis atpakaļ no upītiskā reālisma, kur anekdotiska miestiņa «ģeogrāfija» Doku Ata garā, kur tikai feļetoniskie komentāri miestiņa varasvīru «biogrāfijās» mēģina paplašināt, sabiedriskot blaumanisko šaurību.

Augstāk par «Miestiņu», augstāk pat par «Vaski» mākslinieciski stādāms «Stāsts par skroderi Faitelsonu». Te tiešām meistarība, spēcīgas, drošas mākslinieciska rokas vilcienu, reālistiska tēlojuma maksimāla koncentrētība. Bet ne aktīvi reālistiskā, laikmetisko kontrastu plašā tvērienā. Jo saceļas pret jauno saimnieku Latvijas valsti tikai Iciks Faitelsons, saceļas pārliecinoši un tomēr tikai viņš. Bet citi? Bet masa?

Faitelsoni, šie pasīvie protestanti, šie — varbūt pat ne protestanti, bet reakcijas upuri — ar savu kaut arī spilgto sacelšanos siksnas cilpā — ne jau viņi graus saimnieku varu. Bet kur tad perspektīva?

Eidemanis mums to nerāda.

R. Eidemaņa pirmais aktīvi reālistiskās uztveres un attēla mēģinājums — romāns «Ielenktie», darbs, kurā vēl daudz neno-

skaņotības, pat sveši, nepārkausēti iespaidi, — tomēr darbs, kurš liecina, ka Eidemanis ar laiku var izveidoties par spēcīgu aktīvo reālistu. Spilgti īpatnēja laucinieciski sulotā, pirmatnīgā stilistika, laikmetiskās dinamikas nesta, — priekšnoteikums liela stila darbiem.

Pēc «Ielenktajiem» (un «Agonijas», no kura parādījušies tikai fragmenti) Eidemanis it kā apstājas savos aktīvi reālistiskos tālākmeklējumos. Paliek starp tradicionāli reālistisko un aktīvi reālistisko izveidību — kā savā dzejā. Raksta psiholoģiski sasprindzētas, dramatiskas un krāsainas pilsoņkara lappuses («Pienākums»), gan atšķaidīdams tās ar pārmērīgu rakņāšanos individuāli psiholoģiskos momentos (poručiks Prohorovs «Mežā»).

«5 000 000» («Kr. C.», 1926), neskatoties uz aktīvi reālistisko kolorītu, jau individuāli psiholoģiskā gūstā. Tikai trīs personāži stāstā, ar kuriem autors grib pastrīpot, ka revolūcijas karogs «nav noplucis», ka revolūcija «pat savā ikdienā, kad apklust lielgabali, paliek ugunīgi sarkani», — tomēr par maz. Nevar aizvietot ar apriņķu padomes priekšsēdētāju Pēteri Vilku revolucionārās pārveidības procesā ierauto un šo pārveidību izcīnošo masu. Un vēl: vai mēs te neredzam to pašu Eidemaņa dzejā — «liriskos starpbrīžos»?

Viens no raksturīgiem mūsu lūzuma, literāriska jaunveida meklējuma laikmeta rakstniekiem prozaiķiem — S. Berģis.

«Ziemeļu pionieros» viņš — reālists iesācējs ar bagātu vielas krājumu, redzīgu skatu un dzīvām, kaut tehniski galīgi neizkoptām tēlotāja spējām. Blakus avīžnieciskai spriedelēšanai un nodilušām gleznām, blakus tīri naturālistiskiem, aprakstoši nedzīviem paņēmieniem ainas un epizodes (kauja Ķempē, linčošanas skats), kuras ar savu plastiskumu un dramatiku atstāj paliekošu iespaidu.

Viscaur reālistiski Berģa tēlošanas paņēmieni arī «Smaguma punktā» («Kr. C.» lit. pielikums). Diezgan daudz arī nevajadzīga anekdotisma.

«Sarkanās kazarmās» — iesācējs prozaiķis, kas šķita spējīgs tēlot tikai tieši pieredzēto, kas pat šo naturālistiskam reālistam pieejamo vielu nespēj vēl mākslinieciski noskaņoti apstrādāt, — «Sarkanās kazarmās» Berģis mūsu priekšā jau kā rakstnieks ar noteiktām aktīvā reālista tendencēm, tiešās pieredzes ierobežotību, tiešās pieredzes šaurumu drošu roku lauzošs, plašu vēsturisku vielu atdzīvinošs, atdzīvinošs ne sīkā ikdienējā tvērienā — ne ar psiholoģisku rakņāšanos pa atsevišķu raksturu cilvēciskiem pārdzīvojumiem šaurā vietas un laika ielokā, — atdzīvinošs konstruktīvi veselas šķiras (Krievijas zemniecība — proletariāts), vesela vēsturiska laikmeta (Krievijas feodālisms — tirdznieciskais kapitāls — kapitālisms) evolūciju. Vietām šķiet:

Berģis tiešām pratis parādīt laikmetisko vēju pūtienus pār Krieviju, i no ziemeļiem (Urālu metālrūpniecība), i no dienvidiem (zemnieku dumpju uzliesmojumi). Pratis parādīt plaši tverošās, spilgtās ainās, jauniem izteiksmes, jauniem tēlošanas līdzekļiem, kurus Berģis prot jau itin veikli izmantot.

Piemēram:

«Pievolgas klajumos, Dienvidurālu stepēs, Muromas mežos, Rjazaņas laukos — visur, kur kungu stiba un zemnieku muguras, kas negribēja vairs vātīs čūlot,

cēlās nemiera brāziens:

zemnieku būdās (ne melnajās barakās — tādu vēl bija maz) zem salmu jumtiem švirkstēja naids — plašs, neapjausts, nevaldāms kā Volgas pavasara viļņi.

Skaloja krievu zemi:

gar zemi, guļus, kāju uz spranda — zemnieku kāju uz kunga tuklā kakla! — kaklu cilpā, starp diviem stabiem, no šķērskoka strika lencē karāties!

Zemnieku lācis cēlās no savām būdām aizvainots, saniknots, ļauns. Dedzināja kungu pilis, bradāja Katrīnas dienderu mundierus, augstmaņus vēl augstāk paaugstināja — starp diviem stabiem.

Hei, mātuška! Taisies uz dzīrēm! Uz savu mīluļu bērēm! Sagatavo sālsmaizi! Paklāj tepiķi Pugačova zirgam!

— Dimd Pievolgas lauki, dun Urālu stepes — cirtīsies šī brāzma arī pret tavu cietoksni!...»

(Nodaļa «Nemiera lācis». — «Darbs», 3, 31. lpp.)

Un otrs piemērs:

«Šīs rokas — tērauds: kauli — krama, miesa — muskuls, dzīslas — drātis. Augsti konstruēts mehānisms: katrā šķiedrā, katrā miesas cīpsliņā dzīvība, spēks, spars. Lai āda bieza, sariepējusi, sabadīta, lai tulznas klāj plaukstas — tās jestras, dzeltenas, rievainas, asas, — lai nagi atlupuši, zem sevis melnzemi sakrājuši, lai, lai...

Šīs rokas veidoja jaunu cilvēku — veselu šķiru:

barakās dzima bērni — ne tikai barakās — apakšzemē pie ķerras, kausētavā pie dūmainām speltēm, uz ledota ceļa rūdas vežmelī; krīta kā salkteņi paši uz savām kājām, muskuļoti no mātes miesām ar tērauda kauliem, rūdītu ādu. Rūda acīs — rūdas, rūdas, rūda matos — pelnpelēki.

Bērni bez saules kaisles, bez pļavu zaļuma, debešu ziluma, druvu dzeltenuma — visapkārt rūda kā pelēka kūdra — apakšzemes drēgna tumsa — virszemes asās vēju mēles — baraku kodīgie dūmi.

Auga bērni līdz ar tēviem, līdz ar mātēm truli smagā darba gaitā.

Brieda šķira — zemes apakšā pie kapļa. Ļaudis rakās rūdā, varā...

— Ved mūs uz Volgu! Kur palika tā dziesma?

Sabira rūdā, saira barakās, iemina dziļajā sniegā, iestiga mūža miegā.

— Vai celsies reiz?»

(«Rokas — darbs — šķira». — «Darbs», 3, 34. lpp.)

Bet tad atkal izplūstošas vietas, bet tad atkal senparastie reālistiskie tēlojuma veidi (piem., nodaļa «Mežu ķirpji»). Un pa starpām atskaņotas prozas rindas, kā «raibais feļetons», kā rīme pat drausmajā metāla čūsku dejas epizodē. Kā disonanse — riebīga, nemotivēta. Kā leijerkastes motīvs sēru marša smagā drūmumā. Sižeta risinājumā neskaidrību ienesošs, tēlojumā iedzīvoties neļaujošs traucēklis. Stila trūkums, kompozīcijas nespēja. Literāriska rotaļāšanās, apdāvināta rakstnieka māksliniecisko

vingrojumi bez vajadzīgās nopietnības, bez apzinātības, kādi literāriski veidi atmetami kā sevi izdzīvojuši, kādi kultivējami un tālāk attīstāmi (jo pēc «Sark. kazarmām» — «Kad pirmie ķirši ziedēja», kur visvecmodīgākā parasto «jaunatnes stāstu» formā kļūst vecmodīgi nedzīvs un maznozīmīgs jaunais revolucionārais saturs).

S. Berģis tomēr rakstnieks ar lielām neizkoptām spējām; «Sarkanās kazarmas», neskatoties uz «vieglo» rakstību, daudzapsološs darbs.

To pašu gribētos sacīt par O. Rihteru. Viņa «Sarkanie izlūki» kompozīcijā vājš, saraustīts darbs, atsevišķos momentos, atsevišķos raksturojumos un pašā tēlojumā dziļš un reti spilgts.

Rihters vismazāk tēlo pilsoņkara laikmetību tās konkrētos sabiedriskos pretstatos, konkrētu vēsturisku pretstatību, konkrētu spēku sadursmē. Šis konkrētais priekš viņa parasti fons, pret kuru un sakarā ar kuru laikmetiski psiholoģiskais īpatnējs pilsoņkara cīnītāja kolektīvtips — sarkanais izlūks. Cīnītājs, priekš kura revolūcijas kategoriskais imperatīvs ne vairs pienākums, ne tikai direktīva, kura jāpilda, bet dziļi organiska iekšēja nepieciešamība. Cīnītājs, kurš, asiņainiem pirkstiem sniegā skrāpēdamies, lien uz priekšu, ne uz mirkli neaizmirsdams, ka viņam tomēr jāiet.

«Viņi pavēlēs sev to noiet. Kas tas, ko nepavēlēt, cilvēks taču var daudz ko sev pavēlēt. Ja nebūtu jānoiet, tad vēl, bet, ja ir jānoiet, nemaz nedrīkst nenoiet.»

Lūk, kāpēc:

«Tu melo, tu vari, tev jāvar, tu nedomā, ka nevari, tu vari vēl visu, visu vēl vari.»

(«Sarkanie izlūki». — «Darba Kalendārs», 1926.)

Revolūcijas vissīkākā molekulā Rihters pratis parādīt tās uzvarošo spēku. Vissīkāko laikmeta kristālu nostādījis tādā gaismā, tādā perspektīvā, lai tajā atspoguļotos revolūcijas pretrunu dialektika, tās pretrunu dialektisks atrisinājums, pārliecinošs, aizraujošs... Arī te kvantuma (revolucionārās apziņas) pāreja kvalitātē (neuzvaramība). Pretrunas starp cilvēcisko spēku niecīgumu un uzdevumu pārmērību tiek atrisinātas pozitīvi — pateicoties šai revolucionārai apziņai, revolūcijas kategoriskam imperatīvam: «Tu vari, tev jāvar... Visu vēl vari...»

Rihtera skatības, uztveres veids (kaut arī neizkopts, kaut visai primitīvs) katrā ziņā jau ne naturālistisks. Jo tikai ievainots, cīņai vairs nederīgs — Einis («Arāja Kalendārs», 1928) pirmo reizi uz mirkli vēro apkārtni pašu par sevi, ārpus aktīvi mērķveidīgas uztveres. Jo aktīvi mērķveidīga ir arī Rihtera kā mākslinieka uztvere, un Kambolas meži šalc unisonā ar izlūku nakšņainām gaitām.

Galvenais, ko varētu pārmest Rihteram: viņš neved savu izlūku iekšējo pasauli sakarā ar sociālo slāni, no kura tie nākuši. Jo tikai attiecīgā atmosfērā veidojusies molekula var tik organiski saaugt ar revolūciju.

Daudz mazāk ko uzkavēties pie pārējiem mūsu prozaiķiem. Tie vai nu — līdzīgi Berģim — aizvien vēl neatrod sevi (K. Jokums), vai arī pēc pirmiem diezgan spilgtiem mēģinājumiem (Ed. Salenieks, no jauno iesācēju paaudzes — J. Zobs u. c.) apstājas savā attīstībā, bieži vien neizrādot vairs ne mazākās dzīvības zīmes.

No visjaunākajiem — dažus vārdus par A. Kadiķi-Grozniju, kuram bagāts pilsoņkara materiāls, tīri intuitīva tēlotveiksme, bet kurš neprot vēl šo veiksmi pietiekoši kontrolēt. Tāpēc gadās, ka rakstnieks-iesācējs dod tikai atsevišķus sulotām krāsām zīmētus momentus, atsevišķas epizodes, bet tās paliek vēl par sevi, izolētas no notikumu kopējās plūsmas, neiesaistītas kopējā cēlonībā. Rodas tas, ko varētu apzīmēt par diletantisku naturālismu, kad, cenzdamies pēc iespējas pareizāk, objektīvāk vienu vai otru parādību attēlot, autors zaudē savu viedokli, nokļūst zem tēlojamās parādības iespaida, nespēj to vairs nostādīt attiecīgā apgaismojumā, bet pasniedz to greizā dzīves «šķietamības» spogulī. Tāds — «Bandas atamana gals» («Amer. Cīņa», 1926, 19—20), kur centrā starp revolūciju un kontrrevolūciju nomaldījies anarhistiskās zemniecības priekšstāvis «zaļo» atamans Vasiļkovskis ar saviem smagajiem bezizejas pārdzīvojumiem un kur tā relatīvā patiesība, relatīvais pesimisms un traģika kļūst par vispārēju, absolūtu tāpēc vien, ka autors nav ierādījis tai pienācīgo vietu starp citām — noteicošām parādībām, aizsedzis ar šo negatīvo naturālistiskas saistības dēļ nesaskatīto laikmetisko pozitīvo. Un rezultātā — bezperspektīvisms un pretrunīgas jūtoņas.

Tas pats «Putenī, kad stepe smilkst». Arī te saasināti drausmais individuālais, kā melna strīpa revolūcijas sarkanā viesuļa brāzmā, aizsedz sabiedrisko, ar melnu traģiku aizplīvuro revolūcijas spilgtos, dzīvesprieka pilnos toņus, kuros šādas strīpas — tikai līdztekus parādība, ne jau nu galvenais. Lūk, kāpēc uz autora noslēgumu —

«vai nu tiešām jeb nu likās, gari stiepti vilki, sauca drausmu pilni smieklu auri» —
var būt tikai viena atbilde: tikai likās . . .

Ja pilsoņkara tēlojumos Groznijs ietur zināmu mākslinieciskū līdzsvaru, dodams vienīgi naturālistiski bezperspektīvus noskaņojumus, savos «sadzīves» stāstiņos šis jaunais iesācējs noslīd līdz purapuķisko humoresku seklībai. Ķeras pie mūsu pārejas laika dzīves veida un dzimumattiecību tēmām, tēlo vienu par

otru pikantākus skatus*, liekas, pat nesajēgdams, ko dara un priekš kam tas tiek darīts. Jo, kur trūkst dziļākas mākslinieciskas analīzes un novērtējuma, kur seksuālais uztverts un attēlots tikai savā ārējā izpausmē, tur līdz fotogrāfijai novests naturālisms izvēršas pornogrāfijā. Un tā ir jau literāriska kontrrevolūcija, kur naturālistisks uztveres veids un idejiska nespēja šo uztveri kontrolēt nostāda spējīgo iesācēju Kadiķi-Grozniju ar vienu kāju ārpus proletāriskās literatūras.

* *
*

Beidzot neliela ekskursija romantisma un naturālisma (naturālistiskā reālisma) socioloģijā. Jo tikai zinot abu šo literārisko strāvu sabiedriskās saknes, varam konstatēt, par cik dzīvesspējīgas pašas literāriskās tradīcijas.

Romantisma — latvju rakstniecības pēdējo gadu desmitu romantisma pamatos vispirms sīkpilsoniski inteliģentiska dzīves uztvere. Reālā dzīve, sabiedriskā šodiena neapmierina. Bet sīkpilsonība, bet sīkpilsoniskā inteliģence nespēj šo dzīvi revolucionāri lauzt. Tāpēc — sapņošanās pāri šodienai, tāpēc nemīlamās konkrētās priekšstatības vietā subjektīvi pārdzīvojumi, jūsmu lirika, teiksmainība un fantastika («sapņu tālumā, staru spožumā»). Revolūcijas uzplūdu posmos šāds romantiski noskaņots sīkpilsonisks inteliģents nereti tiek aizrauts no proletariāta. Un, ja šī aizrautība ir ilgstoša, ja sabiedriskā apkārtne «neatvēsina» romantiķi, viņš kļūst par revolucionāru (arī proletārisku) romantiķi — ar visiem reālistiskās pārveidības priekšnoteikumiem. Beidzot, ja proletariāts uzvar un savu uzvaru nostiprina (proletariāta diktatūra), reizē ar to konkretizējot sociālismu no sapņa īstenībā, — proletāriskam romantiķim, ja viņš grib atrast attiecīgu auditoriju, attiecīgus impulsus un rosinājumus, jākonkretizē arī savi romantiskie rītdienas tiecieni. Jo romantiskiem, tikai romantiskiem rītdienas tiecieniem nav vietas savu rītdienu jau šodien darinošo darbaļaužu masu apziņā.

Daudz dzīvesspējīgākas naturālisma un naturālistiskā reālisma tradīcijas.

Naturālistiskā dzīves uztvere — vērojoši pasīva. Uztverošais subjekts (rakstnieks, lasītājs) stāv it kā pilnīgi sāņus no uztveramā objekta (konkrētās dzīves parādības), ļauj plūst caur savu apziņu ārējiem iespaidiem, vērodams un apcerēdams, bet ne aktīvi iedarbodamies, bet ne nostādamies noteiktās dzīves pārveidotāja attiecībās pret ārējām parādībām. Tāpēc naturālistam nav perspektīvas, pat redzēdams pretrunas, kontrastus, viņš neredz

* «Atspere» un «Fušieris» — «Amerikas Cīņā».

to virzienu, nepūlas saskatīt pretrunu sadursmi un atrisinājumu, nespēj taisīt noteiktus slēdzienus (piemērs: Plūdoņa «Divas pasaules»). Viņam nav aktīva novērotāja viedokļa, tālab tam viss vienlīdz svarīgs (iepriekš pievestajos kalpu gala tēlojumos: aktīvais reālists redz vispirms savādības, kuras izceļ kalpu gala šķiras pretišķības, indiferentam skatam apslēpto būtību, naturālistiskais reālists turpretim redz visu — ārējā, nolīdzinošā, vispārcilvēciskā uztverē). Naturālistiskais reālists var blaumaniski drūmot un jaunsudrabiniski priecāties — viņš nesauc tālāk par pārdzīvojumu, pāri konkrētās esamības ielokam. Viņam nepieejama aktīva dzīves pārveidības trauksme.

Gluži dabīgi, ka šāda naturālistiska uztvere raksturīga sabiedriskām šķirām, sabiedriskiem slāņiem, kuriem ņemta dzīves aktīvas, revolucionāras pārveidošanas iespēja, kuri nespēlē aktīvu lomu sabiedriskā dzīvē. Un, pārejot pie latviskā naturālisma (naturālistiskā reālisma), mēs redzam, ka uz konservatīviem zemniecības slāņiem vispirmā un galvenā kārtā balstās šī uztvere. No Apsīšu Jēkaba līdz Blaumanim. Un tad blaumanisko reālismu tālāk virzīt nācās proletariāta līdzgājējam — revolucionāri demokrātiskajam reformētam upītiskam reālismam, kamēr blaumaniskais naturālisms atrada savu zemnieciski konservatīvo tālākizveidu Jaunsudrabiņa ultraobjektīvā, mietpilsoniski izlīdzinošā aprobežotībā.*

Bet proletariāta nostiprināšana, proletariāta diktatūra iezvana ne vien romantisma, bet arī naturālisma nāvi. Neraugoties uz to, ka zemniecība vēl ilgi pastāv kā šķira, kā īpaša sabiedriska kategorija, sociālistiskās pārveidības procesi pamazām iznīcina dzīves uztveres saknes, kuras pamatā pasīva padotība dzīves tradicionālai gaitai, plašākas sabiedriskas perspektīvas un novērtējuma trūkums, dzīves sastingums, statika. Zemniecība kļūst par aktīvu dzīves veidotāju, sabiedrisko un sadzīves pretrunu lauzēju. Tāpēc parādību aktīvs novērtējums (patstāvīgs viedoklis), tāpēc aprobežotības vietā — vēsturiska aptveroša perspektīva. Jo izolētā sīksaimniecība pamazām atkāpjas kolektīvu saimniecisku (kaut arī sākumā visai elementāru) formu priekšā. Izplēn konservatīvie zemnieciskās apziņas elementi, tos aizskalo straujie laikmetiskie ūdeņi. Zūd naturālistiskas dzīves uztveres priekšnoteikumi. Pēc proletariāta ģīmja un līdzības pār-

* Upītiskais reālisms, upītiskā reālisma skola nav, protams, uzskatāma kā viengabala parādība. Lai kā, visā visumā tas tikai reformēts sīkpilsoniski demokrātisks reālisms, kurš brīžiem spējīgs pacelties līdz «Jaunu avotu» laikmetiskai dialektikai, lai pēc tam no jauna atgrieztos pie latviskās buržuāzijas kariķējumiem, kuriem nav tomēr laikmetiski virzošas, aptverošas perspektīvas, kuros idejiski rosinošā doma paliek pusceļā. Tas pats būtu sakāms par upītisko psiholoģismu, no kura pārmērībām tas tikai pēdējā laikā («Metamorfozas», «Mirabo», «Kailā dzīvība») it kā mēģina atsvabināties.

veidodamās, zemniecība kļūst arvien atsaucīgāka aktīvi reālistiskās proletāriskās rakstniecības rosinājumiem.

Tie objektīvie procesi. Subjektīvi — mūsu rakstniecības uzdevums sekmēt šos masu apziņu revolucionizējošos procesus. Sekmēt, izskaužot no dzīves māksliniecisķās uztveres un attēla naturālistisko (naturālistiski reālistisko) tradīciju paliekas.

Māksla (tātad arī rakstniecība) savā pārveidībā atpaliek no vispārideoloģiskās sabiedriskās apziņas pārveidības, jo tā saistīta ar konservatīvo zemapziņu, ar dziļāko, organiskāko sabiedriskā cilvēka refleksu pasauli. Un sevišķi aktīvam jābūt savos meklējumos proletāriskās revolūcijas māksliniekam, ja tas grib būt virzošs un ne virzāms. Nav robežas starp mākslas formu un saturu — šī robeža tikai relatīva. Un revolucionāra mākslas forma — revolucionāras ideoloģijas augstākā, kristalizētākā izpausme — liecība, ka ideoloģija kļuvusi organiska, ne vien uz apziņas līmeņa virmojoša, bet tās dziļākos dziļumus caurstrāvojoša, ne vien revolucionāru domu, bet reizē revolucionāras jūtas un pārdzīvojumus ieviļņojoša. Audzinoša. Pārveidojoša.

Lūk, kāpēc mūsu rakstniecībai, «ja tā savu uzdevumu grib izpildīt, jāatrod arī savam saturam jauna, daiļa un varena forma».

Mūsu rakstniecība atrodas vēl savas attīstības pirmajā posmā. Ārkārtīgi šaurs vēl tās tematiskais ieloks. Mākslas kultūrai viņa vēl tikko pieskārusies. Un tomēr tās meklējumos saskatāmas jau jaunas literāriskas strāvas, spēcīgas ideoloģiski stilistiskas strāvas pirmveidols, kura tālākattīstībā — latvju rakstniecības, Padomju Latvijas rakstniecības rītdiena. Pāri Latvijas rakstniecības šaurajai vakardienai. Pāri tās buržujiskās šodienas dūksnājam. Jo viņa tiek virzīta no neredzētas revolucionāras masu kustības, revolucionāras masu jaunradības. Un šai jaunradībai nav robežu, nav nekā neiespējama.

K. Kurons

«Krievijas Cīņa», Maskavā, 1927, Nr. 115—123, 6., 8., 11., 13., 15., 18., 20., 22., 25. IX.

AKTĪVĀ UN DZĪVĀ CILVĒKA PROBLĒMA LITERATŪRĀ

Latvju proletāriskās literatūras uzdevumiem, jaunradīšanas un stila jautājumiem pēdējos gados piegriezta nepiedodami niecīga vērība. Ja mūsu rakstniecības augšanas un veidošanās process notiek gausi, tad mūsu kritikas doma virzās vēl kūtrāk. Ne jauni teorētiski meklējumi, ne plašāka literatūrzinātniska analīze un sintēze mūsu kritiķu, kā arī pašu rakstnieku darbībā nav ietilpusi.

Aplam, protams, mūsu literatūrteorētiskās domas kūtrībā un

neizkoptībā vainot tikai personīgi atsevišķus kritiķus. Pats par sevi saprotams, ka ne atsevišķas personas, bet daudzi un dažādi sabiedriski iemesli te vainojami. Citvalodas apkārtne, mūsu kulturālā nabadzība, kritiķu un rakstnieku apkrautība ar citiem darbiem, sava žurnāla trūkums, — lūk, kas galvenām kārtām kavējis un kavē kā mūsu rakstniecības, tā arī kritikas uzplaukumu. Šo nelabvēlīgo apstākļu dēļ daudz akūtu un svarīgu literārisko problēmu palikušas ārpus mūsu kritikas redzes aploka, palikušas neapspriestas, nepārrunātas. Pie tādām problēmām, starp citu, pieder jautājums par aktīvo un dzīvo cilvēku literatūrā.

Šis viens no mūsu literatūrpolitikas un jaunradīšanas centrāliem jautājumiem, par kuru krievu kritikā sen tiek lauzti spalvaskāti un teikts ne tikai daudz prātīgu vārdu, bet arī pietiekoši visādu blēņu, mūs līdz šim visai maz interesēja. Tiesa, tā kā literatūras kritika nevar nerunāt par mākslas darba saturu, viņas tēliem, t. i., par cilvēku attiecību attēlojumu literatūrā, tad arī mēs, vai nu analizējot atsevišķus literāriskus darbus, vai pārspriežot mūsu literatūras jaunradīšanas uzdevumus, šādi vai tādi, bieži vien lietojot citu terminoloģiju, esam pieskārušies tam jautājumam, kuru mēs tagad nosaucam par aktīvā un dzīvā cilvēka problēmu literatūrā.

Jautājums par dzīvo un aktīvo cilvēku literatūras vēsturē un kritikā nebūt nav kaut kas sevišķi jauns. Var minēt literāriskus virzienus, kuri jau sen atpakaļ stādījuši par savu uzdevumu sniegt sava laika aktīvā un dzīvā cilvēka attēlojumu. Vēl vairāk — var teikt pat, ka neviens rakstnieks, ja viņš negrib tikai rakstīt aizprāta valodā, nevar paiet gluži garām šai problēmai. Tas citādi nemaz nevar būt. Jautājums par dzīvo un aktīvo cilvēku pēc būtības ir vecu vecais jautājums par to, k o u n k ā a t t ē l o t l i t e r a t ū r ā. Citiem vārdiem — jautājums par beletristiskā darba varoni un viņa pareizu, patiesu, pilnasinīgi reālu, dzīvu attēlojumu. Jautājums, par kuru rakstnieks — ja tikai viņš uz savu darbību neraugās kā uz «oriģinālu» ākstīšanos un blēņošanos — nevar nedomāt.

Atkarībā no rakstnieka šķiras-būtības, vēsturiskā laikmeta utt., aktīvā un dzīvā cilvēka attēlojums var būt ļoti dažāds. Vienā un tajā pašā vēsturiskā periodā viens rakstnieks aktīvo cilvēku saskatīs kapitālistiskā uzņēmējā, cits — tehniski izglītotā inteliģentā, vēl cits — dumpīgā sīkpilsonī utt. Pie kam viens tēlos viņu romantiski idealizēti, otrs — naturāli portrejiski, trešais — vienkāršoti shematiski. Skaidrs, ka, ja mēs literatūras vēsturē un kritikā sastopamies arī ne pirmo reizi ar aktīvā un dzīvā cilvēka problēmu, tad tomēr mūsu apstākļos proletāriskā rakstniecībā un marksistiskā kritikā šī problēma dabū pavisam citu nokrāsu un atrisinājumu.

Revolūcija, pārgrozības ekonomiskā iekārtā liek norisināties

pārgrozībām arī ideoloģijas, literatūras laukā. «Jauni laiki, jaunas dziesmas.» Mainoties dzīvei, mainās arī beletristiskā darba varonis, jo rodas jauni rakstnieki ar citu pasaules uzskatu, citu dzīves un cilvēku izpratni.

Iepriekšējo šķiru rakstnieki izprast pilnīgi dzīvi un cilvēkus nebija spējīgi. Cilvēka īpatnības un darbības izskaidrojumu viņi meklēja fizioloģijā, patoloģijā. Viņi ļoti nepilnīgi un slikti izprata to, ka cilvēks ir sabiedriskās apkārtnes produkts. Vēl sliktāk viņi izprata sabiedrības šķiru raksturu. Uz saviem radītiem tēliem viņi neraudzījās vis kā uz zināmas šķiras priekšstāvjiem, bet gan kā uz vispārcilvēcīgiem tipiem. Tāpēc pat daudzu šo rakstnieku mākslinieciskā ģenialitāte nebija spējīga atklāt cilvēka īstenības beidzamos pīlvurus. Tikai proletāriskā rakstnieka dialektiski materiālistiskais pasaules uzskats dod iespēju redzēt un parādīt dzīvi un cilvēkus tādus, kādi viņi ir. Materiālistiski domājošam proletrakstniekam cilvēka būtība nav vis atsevišķām īpatnībām piemītoša abstrakcija, bet gan sabiedrisko attiecību kopība. Proletrakstniekam ir jāprot parādīt dzīvi un cilvēkus no dialektiskā materiālisma redzes viedokļa. Tādējādi jautājums par aktīvo un dzīvo cilvēku ir vēl jautājums par noteikti izturētu dialektiskā materiālisma metodi literatūras jaunradīšanā.

Aktīvā un dzīvā cilvēka problēmā mēs varam saskatīt divas daļas. No vienas puses, var runāt par to, kas tiek attēlots, par tematiku — aktīvo cilvēku; no otras puses, par to, kā aktīvais cilvēks tiek attēlots, par viņa mākslinieciskō izveidību, formu — dzīvo cilvēku. Būtu tak aplam — krasi šķirt šīs problēmas daļas vienu no otras. Saturs un forma ir dialektiska vienība. Kā nav bezveida matērijas, tā arī cilvēka literāriskais attēls nevar būt bez formības. Bet vienība nav vienādība. Virzošās matērijas pārveidībās mēs varam novērot, ka zināma forma nonāk pretrunā ar zināmu saturu. Šādu pat pretrunu mēs varam atrast, analizējot literāriskus tēlus. Tas mums dod tiesību atsevišķos gadījumos te vairāk runāt par formu, te saturu, te par aktīvo, te par dzīvo cilvēku.

Nevaram sīkāk uzkavēties pie diezgan pamācošas krievu biedru diskusijas par dzīvo cilvēku. Par viņu b. Fadejevam 1. Vissavienības proletārisko rakstnieku kongresā nācās teikt: «Termins «dzīvais cilvēks» tik bieži vietā un nevietā lietots, tik stipri novazāts, ka kļūst neticami, vai aiz šā termina tiešām var slēpties kaut kas dzīvs.»*

Pēc manām domām, daži mūsu teorētiķi diskusijā bieži vien

* *А. Фадеев.* Столбовая дорога пролетарской литературы. II сборник. Творческие пути пролетарской литературы.

šāva bukus. Fadejevs šo lietu mēģināja labot kongresā, bet visas citu sarunātās muļķības attaisnot nespēja. Nav, protams, vēl liela nelaime, ja Zoņins dzīvo cilvēku redz Fedina Svaakerī («Transvale»), bet Jermilovs — Ļeonova Vekšinā («Zaglis»). Ļaunāk ir, kad tiek izvirzīts nepareizs lozungs, piemēram, lozungs par harmonisko cilvēku utt. Vispār, par cik krievu biedri galvenām kārtām akcentēja formālo pusi, to problēmas daļu, kuru mēs apzīmējam ar dzīvo cilvēku, viņi, pēc mūsu domām, atradās uz nepareiza ceļa. Jau diskusijā daži pamatoti norādīja, ka mēs nevaram cīnīties par dzīvā cilvēka lozungu vispār. Nepietiek ar to, ka mākslinieks radīs savus tēlus psiholoģiski dabīgākus, patiesīgākus, reālākus, mēs interesējamies pirmām kārtām, k ā d u s tēlus viņš mums rāda. Proletrakstniecībai vēl vienmēr jācīnās par izturētu šķiras ideoloģiju, par savu tematiku, par savu šķiras varoni, jo šinī laukā valda vēl diezgan lieli trūkumi. Proletāriskā literatūrā varoņa lomā mēs biežāk atradīsim sīkpilsonisku inteliģentu nekā vienkāršu strādnieku vai strādnieku masu. Mēs prasām, lai proletrakstniecība nodarbojas ar problēmām, kuras interesē strādniecību, lai viņa parāda mums kulturāli augošā aktīvā strādnieka psihi, viņa domas un pārdzīvojumus.

Latvju proletāriskai rakstniecībai it sevišķi vajadzētu uzsākt cīņu par satura uzlabojumu, par a k t ī v ā cilvēka attēlojumu, jo mēs mūsu dzīves jaunradītāju un pārkārtotāju — strādnieku, strādnieku šķiru esam parādījuši vēl daudz vājāk nekā krievu biedri. Mūsu rakstnieki vai nu kavējas vēl vienmēr vakardienas pilsoņkara tēmās, vai apstrādā tādas tēmas, kurām nav plašākas un akūtākas nozīmes. Mēs ar pilnu tiesību varam prasīt, lai rakstnieks ņem tuvāku un ciešāku dalību mūsu celtniecības darbā, kultūras revolūcijas propagandā.

Ja prasām noteiktu šķiras apziņas izpausmi mākslas darbā, prasām, lai parāda strādnieku viņa darbībā un pārdzīvojumos, tad tas, protams, nenozīmē ne to, ka mums nav jāraksta arī par saviem līdzcīnītājiem, par to pašu sīkpilsonisko inteliģentu, vai pat mūsu šķiras ienaidniekiem, ne arī to, ka kaili nemākslinieciski, shematiski, ideoloģiski it kā izturēti tēli stādāmi augstāk par psiholoģiski pilnasinīgākiem, reālākiem, bet mums svešākiem tēliem. Pēc mūsu ieskatiem, kur nav psiholoģiskas patiesības, tur arī ar ideoloģiju ir vāji. Ja nākas izvēlēties, tad labāk ir, ka mūsu rakstnieks, ja viņš nevar parādīt mums aktīvo strādnieku, raksta par to, ko viņš zina, bet lai viņš ir patiess un nemēģina tērpt strādnieka blūzē to, kuram šī blūze piestāv tikai kā maskarādes kostīms.

Kā latvju proletāriskā rakstniecība nevar sevišķi lepoties tematikas laukā, tā viņa nevar lepoties arī ar sevišķu mākslinieciski tehnisku gatavību. Mūsu rakstnieki patiesībā vēl tikai mā-

cās rakstīt. Mūsu rakstnieka mākslinieciskā nevarība, tehniskā nemākulība, kulturālā mazizglītotība bieži ir šķērslis, kas neļauj viņam pienācīgi tikt galā ar izvēlēto vielu. Viņš tēlo vēl ļoti paviršām, vienkāršoti shematiskām līnijām. Lūk, kāpēc, cīnoties par aktīvo cilvēku, mums jācīnās arī par dzīvo, jo mums no svara ne tikai tas, kas tiek tēlots, bet arī tas, kā tiek tēlots. Mēs sakām mūsu rakstniekiem: ko jūs arī netēlotu, tēlojiet viņu pareizā perspektīvā, savā īstā ādā, neizpušķojiet viņu kā uz maskuballi.

Te mūsu rakstnieki var teikt: jūs prasāt aktīvā strādnieka attēlu, bet, ja mēs esam patiesi un godīgi pret savu darbu, tad mūsu spalva tēlo to, ko ne jūs, ne mēs sevišķi gribam. Kādu padomu jūs mums varat dot?

Jautājums par to, kāpēc mūsu rakstnieku darbi ir shematiski, nedzīvi, psiholoģiski neīsti un sekli, ir dziļākas izpētīšanas cienīgs. Tas prasa jau konkrētu darbu un rakstnieku analīzi. Pagaidām aizrādīsim tikai, ka, pēc dažu krievu kritiķu domām, šis shematisms izskaidrojams vienīgi ar tehnisko nemākulību. Šinī gadījumā atbilde uz jautājumu būtu ļoti vienkārša: mācieties no klasiķiem, piesavinieties un izkopiet literārisko tehniku — un cits viss radīsies pats no sevis.

Pēc mūsu domām, lieta nav tik vienkārša. Šāds izskaidrojums ir pārāk sekls. Šai parādībai ir dziļāki sabiedriski cēloņi. Vulgāri runājot, rakstnieks raksta shematiski, šabloniski tāpēc, ka viņš mēģina rakstīt par to, ko viņš nepārzina visos sīkumos, par to, ko viņš psiholoģiski nav dziļāk pārdzīvojis. Rakstnieka tā sauktais mazais prāts nav saskaņā ar viņa lielo prātu, ideoloģija ar psiholoģiju. Šī pretrunība rakstnieka sabiedriskā būtībā ir par iemeslu tam, ka rakstnieks skan kā sabojāta ermonika.

Meklējot vainu instrumentā, var mēģināt rakstnieka psiholoģisko nabadzību izskaidrot ar viņa piedzīvojumu trūkumu vispār. Tas ir aplam. Tikai uz trulu, neatjautīgu cilvēku apkārtne nedara nekādu iespaidu. Rakstnieks tāds cilvēks nav. Viņa psihe, bez šaubām, ir diezgan bagātīgi piesūcināta, tikai dažkārt piesūcināta ar to, par ko viņam nav nekādas vēlēšanās runāt. Kādi iemesli tam, ka rakstnieka ideoloģiskie pārdzīvojumi atrodas citā plāksnē nekā psiholoģiskie? Pēc mūsu domām, lietas atrisinājums meklējams tajā parādībā, ka rakstnieks tiek izrauts no savas šaurākas sociālas apkārtnes, aizrauts līdzi plašākai, dziļākai strāvai. Ideoloģiski mūsu rakstnieks nevar nebūt kopā ar dzīvi virzošo strādnieku šķiru, psiholoģiski viņš vēl vecā, sīkpilsoniskā apkārtnē. Jautājuma atrisinājums tātad atrodas rakstnieka psiholoģijas pārveidotībā, viņa sirsnīgumā un godīgumā pret sevi un savu darbu. Tas panākams, ja rakstnieks neatrausies no savas šķiras. Kas grib sevi saukt par proletārisku rakstnieku, tapt par tādu, tā sociāliem sakariem ar strādnieku

šķiru jākļūst arvien spēcīgākiem un ciešākiem. Mēs sakām mūsu proletāriskam rakstniekam: mācies krāt materiālu, izveido un pārveido sevi, esi sirsnīgs, nopietns un patiess visā savā darbā — tēlos, raksturos, emocijās, valodā. Mācies, esi paškritiskāks, raksti tikai par to, par ko tu nevari nerunāt, raksti ar savām sirds asinīm un nervu sulu, esi materiālists, dialektiķis — un tu redzēsi, ka zudīs shematisms, redzēsi, ka tavi tēli atdzīvosies, liks domāt, just, sauks un aicinās.

Nedomāju, ka šinī īsā rakstā es būtu sistemātiski un galīgi atrisinājis aktīvā un dzīvā cilvēka problēmu. Telpu trūkuma un savas neprašanas dēļ īsāk izteikties par dažiem jautājumiem man nācās runāt ļoti aprauti, likt viņus tikai nojaust, — par dažiem pat pilnīgi klusēt. Mans nolūks bija ne tik daudz atrisināt pašu problēmu kā norādīt teku problēmas atrisinājumam un ierosināt mūsu kritiķu un rakstnieku domu šinī virzienā.

Ķencis Šabraks

«Celtne», 1929, Nr. 1, 25.—27. lpp.

RAKSTNIECĪBA UN DZĪVE

(PUBLICISTISKAS PIEZĪMES)

1

Neviļus nostādās jautājums: kā mūsu lielais celtniecības laikmets atbalsojas literatūrā?

Vispirms: kāds ir šis mūsu lielais laikmets?

Asas cīņas, šķiru cīņas laikmets īpatnējos apstākļos, jaunā, citās zemēs vēl nepiedzīvotā gaitā. Šīs ir sociālistiskas revolūcijas turpmākās kaujas, kas izriet no Oktobra revolūcijas spraustajiem mērķiem, kas šos mērķus tuvina straujā tempā, kas pārveido tiklab kā ekonomiskos pamatus, tā arī ideoloģisko virsbūvi.

Kad Oktobra revolūcija strādnieku šķiru nostādīja pie varas, viņa satricināja kapitālistiski muižnieciskās Krievijas iekārtu līdz pamatu pamatiem, nojauca vecās pasaules ēku un stājās pie jaunbūves darba. Īsajā kara komunisma laikā vajadzēja atsist uzbrukumus no visām pusēm, vajadzēja vīstīt stipru pretspara dūri, kas savukārt sastindzināja zemes ražošanas un attīstības spēkus, kas veicināja ne ražošanas, bet patēriņa komunisma novirzienu. Kad frontālās cīņas ar ārējiem uzbrucējiem un iekšējās cīņas ar kontrrevolucionāriem sazvērniekiem beidzās, tapa redzamas tās pretrunas un šķēršļi, kas izrietēja no šī virziena. Tika mainīta saimnieciskā politika, un līdz ar viņu pārgrupējās dažādās ļaužu šķiras un slāņi attiecībā pret revolūciju un jauno kursu. Tika paturēta tā pati galvenā politiskā līnija — cīņa par

sociālismu, bet taktiskie paņēmieni tika pielāgoti ikreizējā momenta cīņas prasībām.

Bet ļaudis, kas nesaprata šo ģeniālo Ļeņina plānu, kas negrib un nevar izprast sarežģīto un grūto sabiedrības pārveidošanas cīņu viņas dažādos momentos un stratēģiskos punktos, vai nu novirzījās it kā pa kreisi un nosodīja jauno ekonomisko politiku, salīdzinādami to pat ar nodevību un galīgu atkāpšanos no šķiru cīņas pareizās līnijas, vai peldēja līdzi partijas stingrās vadības straumei, neizprazdami jaunās politikas kodolu pašā viņa būtībā.

Pirmie kā Ijabi bēra pelnus sev uz klēpja vai kā pravietis Jona apsēdās tuksnesī zem nokaltušą koka un gaidīja, kad viņu pareģojumi piepildīsies un mūsu cīņa iestigs neizbēgamu šķēršļu pinekļos, kas novedīs atpakaļ pie kapitālisma — pat katastrofālā ceļā. Bet pirmie bija pārāk mazskaitlīgi, idejiski naivi un vāji, lai pie viņiem uzkavētos, un drīz tie iznīka, kā jebkuras greizas un aplamas teorijas piekritēji.

Otrie mūs vairāk interesē. Tie bija un ir ļaudis, kas arī tāpat neizprata un neizprot jaunās ekonomiskās politikas šķiru cīņas būtību, kas vai nu viņu sevī visā klusībā iztēloja kā mierīgu evolūciju atpakaļ uz kapitālismu («ustrjalovieši»), vai, piederēdami pat partijas rindās, domāja, ka jaunā ekonomiskā politika ir garlaicīga un lēna klumzošanās uz priekšu, mierā un saticībā dzīvojot ar jepmani un sādžas budzi, tos paspaidot (tikai ne pār mēru), neizsaucot šķiru sadursmes krasos veidos, nesadalot Krievijas zemniecību pēc saimnieciskā stāvokļa un turības dažādās naidīgās grupās.

Šis uzskats tiktāl «stabilizējās», tiktāl «nogruntējās», ka apdraudēja partijas vienību, šāva kājas ceļā partijas pareizai gaitai. Viņš aizmirsa, ka šķiru cīņas temps starptautiskos apmēros imperiālisma un fašisma laikmetā ir pārāk straujš, ka nav laika mierīgi klumzoties un labi un sātīgi pieēst pilnu kuņģi, ka jāsit strauji, asi un droši, ka jākaldina cīņas ieroči spoži, ka strauji jālej cementa pamati smagajai rūpniecībai, ka jāvago ar dzelzs kumeļu ne tikai sādžas ežainie tīrumi, bet arī pašu sādžinieku savēlušies pakauši un spēji jābīda salmaini pakulainā «sirmmūžu māmiņa» kolektīvās saimniecības un mūslaiku agronomiskās tehnikas gaitās. Citādi jautājums taču «kurš kuru?» vēl akūts, citādi ārējais pretinieks, par spīti savām iekšējām, aizvien pieaugošām šķiru cīņas likstām un savstarpējās plēsonības kārei, būs aizvien par mums stiprāks un priekšā stāvošā cīņā mūs uzveiks.

Bet cīņas vadība stingrās partijas miljona vairākuma rokās bez vilcināšanās un kautrības dragā šo mietpilsonisko «stabilizāciju» un bezbailīgi vada cīnošo priekšpulku un līdzejošo trūcīgo un vidējo zemniecību pa to kaujas ceļu, kāds paredzēts

jaunās ekonomiskās politikas pirmsākumā: pakāpties drusciņ sānis, atrotīt uz augšu piedurknes, savākt spēkus kopā un tad sist — sist pa kapitālisma atliekām, pa viņa jaunajām atvasītēm, kas cenšas izbāzt savas galotnītes pa proletāriskās virsvaldības šķirbām, lauzt laukā kapitālisma satrunējušos celmus sādžā, sīkrūpniecībā un tirdzniecībā, izskaust katru kapitālistiskās varbūtības un iespējamības cēloni un pamatu.

Šis ceļš — grūts, aizaudzis un akmeņains, bet viņš vienīgais — nav citas izejas. Dažs labs vēl laida un laiž uz viņa ceļmalas kokus un vanda akmeņus zem kājām. Bet ceļš šis plešas par plašu, miljonu strādnieku kājām nostampātu lielceļu, kas ved pie nospraustā mērķa.

Un pats cīņas priekšpulks iemieso sevī visu pamatšķiru, cauraužas stingrām strādniecības šķiedrām, sauc visplašākās masas pie vadības un pašdarbības.

Lūst viens otrs vecais ceļmalā — nav žēl: tik daudz jaunu ar tērauda muskuļiem, ar svaigām, spējīgām smadzenēm nāk vietā. Dažs šaubās un «piemērojas» — nav drosmes teikt atklātu vārdu pret priekšpulka vadības stingro līniju, nav pašam nekādas savas līnijas, bet apziņā trūd veci saskaņošanās sārņi, kas neļauj nosodīt tos, kas tur uz ceļa stabiņiem svilpo un gaida, kad priekšpulks griezīsies atpakaļ un virzīsies pa viņu loloto taku — uz purvu.

2

Vai mūsu proletāriskā rakstniecība nākusi talkā šajās cīņās? Vai viņa grūtos pārejas un lūzuma laikmetos izpratusi, kaut cik nostājusies priekšpulka pozīcijās un mēģinājusi — kaut tikai mēģinājusi — attēlot un paust tās lielās idejiskās cīņas, kas norisinājās partijā un ap to?

Pāreja uz jauno ekonomisko politiku, trockisma plīvojumi un partijas rindu sašķelšanas mēģinājumi, viņu klibošana, galīgā novirzīšanās no šķiru cīņas ceļa un pāreja buržuāzijas lēģerī; saimnieciskās grūtības un sastrēgumi, drošie triecieni pa vecās ekonomikas ribām, labējā novirziena kļūdas, proletariāta varonīgā cīņa par galveno, pareizo partijas līniju un, pats svarīgākais, topošās komunistiskās iekārtas uzvaras elsas, — kā atbalsojušies šie lielie momenti mūsu rakstniecībā?

Vāji, tikpat kā nemaz.

Valda pat nepiedodami paviršs, truls un gļēvulīgs uzskats, ka par tādām lietām rakstniekam jāklusē, ka viņš nedrīkst iejaukties šajos lielajos strīdos un cīņās — lai partija, lai cīnošā sabiedrība to izdara pašas... slēgtās sapulcēs, biedru starpā, pat tad, kad šīs cīņas izlaužas uz āru, kad viņās ierautas plašās aktīvās — ne tikai partijas — masas, kad viņas tiek izcīnītas uz

saimnieciskā lauka un kulturālās cīņās, kad partijas lozungi un virzošā taktika atskan vai no katra darbarūķa lūpām.

Rakstniecība klusē vai — piedodiet! — nodarbojas ar... blusu ķeršanu. Ķersta sīku birokrātiņu, moca savu fantāziju pie desmitkārt nogrābstītām tēmām, rausta aiz diedziņa to pašu noplūkāto pirmajos «jepa» gados tipisko mietpilsoni un spekulantu, kas palicis jau trafarēts un piedauzīgs kā tautiskās rakstniecības ziedu laikos drāmā nomocītais paunu žīds vai čigāns, atgaršo noskaņotas «*Gartenlaube*'s» *à la Soviet* stilā kokainas figūras un primitīvās situācijas, kur viss beidzas labi, kā pa šņori, kur shematiski nodrāzts «sarkanais» varonis nepieciešami uzvar savu briesmīgi reakcionāro, bet briesmīgi dumjo un naivo pretinieku, — ja ne, nāk palīgā GPU vai cita kāda proletāriskās varas instance.

Nav drosmes ķerties pie plašākām, jaunākām tēmām, pie mūsu sulotās ikdienas, pie šķiru cīņas viņas akūtos, degošos veidos. Nav tieksmes rādīt dzīvu, aktīvu cilvēku — kaut cīnītāju vai pretinieku — ar īstu miesu, kauliem un asinīm, ar viņa tagadnes centieniem un darbību.

Un trauc garām lielais laikmets rakstniecībā nemanīts vai nemākulīgi iegrābstīts — tā no malas, tā garām ejot.

3

Straujš, dzīves pulsējošs laikmets.

Cik maz dzīvots — cik daudz jau pārdzīvots!

Un šai steigā nemanīti paiet garām lieli cīņas un ieguvumu posmi, kas sevī ietver tikpat daudz kā agrākos laikos gadsimti.

Vai vajag piemēru? — Nu, labi.

Kapitālistiskās pasaules strādnieki vairāk kā gadsimtu cīnījušies un vēl šobaltdien cīnās par astoņstundu darba dienu, bet vēl nav to panākuši. Cik daudzi par to nav smakuši cietumā, zaudējuši darbu, miruši badā vai varonīgi gājuši uz ešafota, kā Čikāgas Siena laukumā traģēdijas slavenie anarhisti! Cik daudz nav strādnieku nodevīgie vadoņi par to lējuši salkanas frāzes, cēluši rokas pret debesīm un dievu lūguši (Bens Tilets) vai līduši uz vēdera pie karaļu kambarkungiem un laizījuši kapitālistisko trestu karaļu zābakstulmus!

Bet Republiku Savienības proletariāts izved jau septiņstundu darba dienu dzīvē un trauc uz jauniem ieguvumiem.

Rakstniek, vai esi nomaļus stāvējis, vai šis lielais ieguvums tevi nav aizrāvis un jūsmājis? Ko esi par viņu rakstījis, kā tēlojis, kā masās paudis?

Nekā. Žēl. Atliek vēl cerība: tas vēl jādara.

Jauns ieguvums — nepārtrauktā ražošana. Maz mums vēl mašīnu, maz pašu rūpnīcu, bet produkcijas pieprasījumi aug, un

pieaug proletāriskie kadri, kam jādod darbs un šķiras rūdījums ražojošā darbā. Jūk svētdienas piecdienu nedēļu gaitā, jūk ticības vaţas un baznīcu māņi, jo kas vairs tos bimbekļus klausīsies, kad tā bimbēšana iekrīt tanī dienā, kad esi pie mašīnas darbnīcā.

Dzejniek, vai kokli esi stīgojis kapitālistiskās iekārtas kalendāra bērēm? Vai jauno piektās dienas atpūtu strādniekam esi saldinājis baznīcas bimbekļu vietā?

Neesmu vēl dzirdējis. Pasteidzieties!

Lūst vecais dzīves veids sādžā un pilsētā, jo lūst un lūzušas jau ražošanas attiecības, uz kurām balstās cilvēka dzīve, brīve un laime. Ko esi darījis — vai tikai mēnesi grozījis pa labi un pa kreisi, lai rādītu topošo, jauno morāli un dzimumu attiecības? Kur paliek saule, kurai jāapspīd šīs jaunveidīgās cilvēku atziņas, paražas un tieksmes spilgtākā, īstākā gaismā?

Man negribas runāt par mīlu, jo esmu jau pavecs kraķis un vispār tā mīlas lieta novazāta. Novazāta ne tikai rakstniecībā — tas jau tas mazākais ļaunums, — nē, novazāta dzīvē, un braucam vēl vienmēr pa veco grāvi. Kas — vai tad šo vezumu nevar izkustināt laukā? Vai tad mums vienmēr jābradā pa sīkpilsonisko dūksnāju un jāzīļā sūkalas, ko cita šķira piešmurgājusi? Laiks meklēt, laiks radīt jaundzīves mīlas jēdzienu un tīrīt nost vecos sārņus.

4

Kad ģeniālais sliņķis un kapitālistiskās «demokrātijas» dziedonis Valts Vitmens Longailendā braukāja ar piena kannām un savos «Zāļu stiebros» sveica lielo, topošo demokrātiju — kapitālistiskā attīstība Savienotajās Valstīs tīstīja vaļā ražošanas spēkus, bet tīstīja cieti, važoja melno un balto vergu algas verdzības ķēdēs. Kur Amerikas traktors kāju spēra, tur radās verdziskas attiecības, tur cilvēku pirka un pārdeva, tur zelta maiss peļņu rausa.

Kur Padomju zemes traktors tuktiņa, tur vaţas un māņus dragā, tur cilvēku atbrīvo no verdziskā darba, no neraţas un bada, tur rada jaunas zeltējošas labības veldres, kas nodrošina sociālistisko celtniecību un kolektivizē domas un cilvēka psihi.

Un straujā gaitā mēs dodamies atpalikušā sādžā: vēl vakar aizvakar tur vilki kauca, bet šodien jau radio, bet šodien komūna vai lauksaimniecības artelis, kas ne tikai uz papīra eksistē — pat pārspēj Ameriku!

Tas nav izdomāts, ne pārspīlēts, bet fakts. Sniedzu faktisku paskaidrojumu: komūna «Sējējs», Saļskas apvidū, Ziemeļkaukāza apgabalā jau pērn zemes apstrādes ziņā un graudu birumu

tiesā pārspēja vispriekšzīmīgāko fermeri Amerikā — Mr. Kempbeli Ziemeļdakotas valstī (sk. «Pravdu», 1. maijā, 1929. g.).

Bet lielās graudu fabrikas — padomju saimniecības? Tās nav vairs tās nolaistās muižas, kur kroņa maizi ēda par velti, sev sēklas tiesu neizaudzēdami, — tur visā drīzumā, pēc dažiem gadiem, viļņos nebeidzamas kviešu druvas (Pievolgā, Kaukāzā, Ukrainā, Altajā) un sniegs mums maizi, lai budzis nebūtu jālūdzas vai «jāņem aiz dziesmas», lai pati šī maizes problēma vairs netirpina prātus.

Jau pirmajā gadā Graudu trests savus plānskaitļus pārsniedzis. Bet kāds darbs, kāda cīņa vēl priekšā — cīņa ar dabu, ar cilvēku atpalikušo prātu, ar apkārtnes neziņu un tumsu, — lai pārspētu Amerikas graudu saimniecības. Jo uzdevums taču ne tikai panākt, bet pārspēt!

Un pārspēt mēs varam — to saka mūsu ekonomiskā ģeogrāfija, to liecina darba šķiras radošā griba un dziņas; ne utains «voblis» (kā Amerikā) velkas pa sliedēm no fermas uz fermu ar vīstulī satītu deķi pār plecu, kas izsūkts un saniknots paslepen laiž kūlējā uz dzelzceļa pacelto un azotē glabāto sliežu tapu, — brašs padomju jauneklis sēd traktoru krēslā, kam dziņa dziļāka par jūru...

Kur mūsu Valts Vitmens, kas apdziedātu lielāko demokrātiju — strādnieku virsvaldības valsti viņas varonīgajā cīņā un celtniecības gaitā, — ko viņš snauž?

5

Stipri vienpusīgs ieskats, ka rakstniecībai vienmēr jāvelkas dzīves astē, ka rakstnieks spēj sniegt tikai mākslas darbus par lietām un gaitu, kas pagājuši, ka viņam kā sūceklim jāiezīžot apkārtnes iespaidi, lai norūgst un noguļas, ka pēc gadiem desmit, piecpadsmit viņš laidīs klajā. Bet tās jau būs *tikai atmiņas*, tikai *pagātnes tēli*, pie kuriem cīnītājs var sasildīt rokas kā pie kamīna ugunskura, ne degt, ne liesmoties *tagadnes cīņās*.

Lielos lūzuma un tapšanas laikos šī māksla kā beletristisks pielikums pie dzīvas avīzes vai žurnāla, ko lasa, kad *galvenais* jau izlasīts — kad sāk mocīt žāvas un žegas. Lielos trauksmes un celtnes laikmetos cīnītājs grib sirdī silt, savas izjūtas tirpināt, sparu un sajūsmu smelt no mākslas, kas iet dzīves rakstā, kas nesit soli atpakaļ, bet uz priekšu.

Vai buržuāzijai viņas pirmajos cīnītājas laikos, kad viņa bija vēl progresīvs faktors, nebija tādu mākslinieku vai mākslas darbu? Vai Šillers savos «Laupītājos» un «Vilhelmā Tellā» nepauda tā laika buržuāzijas progresīvās trauksmes, vai Zolā

negraizīja jau iesākušos un iesakņojušos kapitālistiskās Francijas trumus? Piemēru var pievest daudz.

Vēl vairāk — daudzi no Eiropas klasiskajiem romānistiem aizsteidzās savam laikmetam priekšā. Kad Žils Verns, Valters Skots vai tagad pārpiepējušais un satrapējušais sociālšīberis Herberts Velss rakstīja savus fantastiskos romānus, daudzas viņu utopijas izlikās pārdrošas, bet vēlāk palika par īstenību, ko zinātnes sasniegumi pilnīgi attaisnoja un izveda dzīvē. Piemēram— gaisa kuģniecībā.

Mūsu lielais laikmets p r a s a attēlu, prasa māksliniekus, kas soļotu viņam līdzās, kas viņa cīņās ienestu d z ī v a s s t ī g a s, — prasa dzīvus, aktīvus, cilvēkus, kas paši cīnās, uzvar un iet uz priekšu un tāpēc spēj rādīt un radīt šī laika un nākotnes virzītāju.

Plašas darbašķiras masas modušās. Tās aktīvi piedalās celtnes darbā. Caur nesaudzīgo paškritikas liesmu jau laidušas daudzas līdzšinējās vērtības, daudzus līdzšinējos darba darītājus svērušas — un atradušas par viegliem. Lai! Jo dziļāk uzarta zeme — jo labāk augs.

Strādnieku šķira nāk pie vadības. Jāveic otrs svarīgais posms sociālistiskajā revolūcijā — sabiedrības ekonomiskā pārbūve un jaunbūve. Šo darbu var paveikt tikai ar visplašāko masu aktīvu līdzdalību.

Ļaudīm no darba, no masas jāstājas pie rakstīšanas — tiem, kas paši šo dzīvi un cīņu veic, kas piesātināti no viņas starojošām strāvām, no iekšējā cīņas impulsa. Un vielas tiem netrūks, jo mūsu dzīve tik strauja, tik šķiru cīņas un darba pilna, ka ikvienā Padomju zemes stūrītī pulsē straujš ritms, riņķo karstas enerģijas asinis. Izstiepiet rokas gaisā — un jūs sajutīsiet jaunās dzīves topošos pukstienus!

Vēl atliek rakstniecības tehnika, kura jāpārvar, jāmācās pārvarēt. Bez rakstības nav domājams kulturāls cilvēks, ne nu vēl apzinīgs nākotnes cīnītājs. Rakstniecības tehnika jāiegūst turpmākā neatlaidīgā darbā. No sākuma lai arī māksliniecīskais apstrādājums vājš un grumbuļains — tas jānogludina redakcijām, vecākiem biedriem. Jānogludina rūpīgi, lai darbs būtu mākslas darba cienīgs, bet jāraugās saudzīgi, lai jaunā iesācēja īpatnība nepazustu šabloniskās literatūras «piesukāšanas ķemmēs», lai stila un satura svaigums netaptu nolaizīts kā ar mēli.

Jaunatne, lauku un fabriku aktīvisti, jums jāķeras pie spalvas!

Jau dīgst jauns, spēcīgs rakstniecības zelmenis. No tālās Sibīrijas taigām, no Baltkrievijas laukiem, no fabriku darbnīcām un mācību iestādēm formējas jauni rakstnieku kadri.

Tiem plašāk ceļu, tiem palīdzīgu roku! — tāds mūsdienu literatūras lozungs.

S. Berģis

«Celtne», 1929, Nr. 3, 25.—28. lpp.

MĀKSLA UN SOCIĀLISTISKĀ CELTNIECĪBA

Padomju zemes māksla visās savās nozarēs pēdējos gados sasniegusi diezgan ievērojamus panākumus. It sevišķi nopietnus sasniegumus guvusi daiļliteratūra, dramaturģija un teātris. Vismazākos guvumus spēj uzrādīt mūzika. Mazāku darbu gan ir daudz arī mūzikā, bet viņu vērtība nav pietiekoši augsta. Pa daļai ar to izskaidrojama tā savādā parādība, ka no pāris tūkstošiem jauno darbu tikai pāris desmitu tiek dziedāti un spēlēti. Pārējie neatrod ne vismazākās piekrišanas un paliek guļot veikalu plauktos. Bet šīs savādās parādības cēloņi allažiņ meklējami ne tikai mūzikas darbu zemā kvalitātē (labumā), bet arī mūsu pašu vecā gaumē — mēs pārāk pieraduši pie dažādām vecām dziesmām un «peršām»... Še nav iespējams šo interesanto jautājumu sīkāk apskatīt. Tikai atzīmēsim, ka lielu revolucionāru mūzikas darbu, kā operas, simfonijas, — tādu savu darbu mums tikpat kā nemaz vēl nav, ja neskaita 3—4 neizdevīgas operas un operetes un 2—3 simfonijas. Tas izskaidrojams ar to, ka vecā muzikantu paaudze nespēj sniegt mums vajadzīgo (pietiekoši dziļi nejūt un nesaprot revolūciju), bet jaunā paaudze vēl nav pietiekoši izaugusi.

Par krievu proletāriskās daiļliteratūras un teātra mākslas lielajiem panākumiem še nav vērts runāt: viņi visiem zināmi. Arī latviešu studija «Skatuve» guvusi nopietnus panākumus. Glezniecībā, skulptūrā un arhitektūrā arī krietni panākumi, kaut gan daudz mazāki nekā teātra un literatūras laukā. Glezniecība devusi daudz jaunu darbu, bet viņu mākslinieciskā un sabiedriskā vērtība nav pietiekoši augsta: bāli naturālistiski dabas skati un skolnieciski uzmetumi (etīdes) mūs nespēj apmierināt. Tāda ir glezniecības darbu lielākā daļa.

Latvju proletāriskā māksla, it sevišķi daiļliteratūra, arī spērusi lielus soļus uz priekšu. Mums jau ir rakstnieki (Ceplis, Eidemanis, Jokums u. c.), kuru darbus tagad katrs lasa ar lielu patiku. Latvijas buržujiskā literatūra nespēj uzrādīt samērā tik daudz jaunu, apdāvinātu, vērtīgu spēku kā lielās Padomju zemes latvju proletariāta pulks. Baltās Latvijas daiļliteratūrā izcilus vietu ieņem nevis Skalbes un Jakobsoni, bet A. Upīts, L. Laicens. Tas izskaidrojams ar to, ka buržujiskam Latvijas māksliniekam viņa dzīve nesniedz pietiekoši dziļu un plašu ierosinājumu mākslinieciskai sajūsmai un darbībai. Baltajā Latvijā vēl valda tā pati dzīve, kuras debesis Kārlis Skalbe

savās jaunās dienās un 1905. gada lielās sajūsmas brīžos varēja sasniegt ar... karoti. Protams, tāda dzīve, tādi ideāli un tieksmju plašumi spēj radīt tikai mākslinieciskus zvirbuļus, bet ne ērgļus.

Tomēr Sarkanās Zvaigznes valsts dzīve trauc uz priekšu ātrāk nekā viņas māksla. Tāpēc mēs savai mākslai uzstādām aizvien jaunas un lielākas prasības. No saviem māksliniekiem tagad jau prasām daudz rūpīgākus formas un stila izstrādājumus nekā vēl tikai pāris gadu atpakaļ. Mēs beidzam vai gribam beigt viņus uzskatīt par mācekļiem. Mēs sākam viņus uzskatīt par meistariem. Tāpēc prasām augstas mākslinieciskas vērtības, kuras spēj sniegt tikai sava darba meistars un — kas vēl svarīgāk — nopietni strādājot.

Līdzi mūsu sociālistiskai celtniecībai mēs ejam vēl tālāk: mēs prasām revolūcijā dzimstošo problēmu apstrādāšanu mākslā. Agrāk apmierinājāmies ar nenoteiktām, vispārējām prasībām pēc revolucionāras un proletāriskas mākslas. Tagad ar katru dienu topam noteiktāki, konkrētāki. Tagad mums vairs nepietiek ar nejaušu tematu apstrādāšanu iz tekošās dzīves sīkumiem vai arī iz neseno pagājušo dienu lielajiem cīņu notikumiem. Sociālistiskā celtniecība tagad pāriet uz plānveidību visās saimniecības nozarēs. Plāns un sistēma kļūst par mūsu valsts celtniecības svarīgākiem noteikumiem un prasībām. Šais nolūkos strādā daudzas dažādas speciālas iestādes: Statistiskā pārvalde, Valsts plānu komisija (Госплан), Tautsaimniecības Augstākā Padome (ВСНХ) utt. Šādu iestāžu priekš visas valsts saimniecības plānveidīgas vadīšanas nekur citur pasaulē nav kā tikai vienīgi Padomju zemē. Plāns un sistēma, t. i., apzinīga, organizēta darbība, guļ tikai mūsu tautsaimniecības pamatos. Šī ir viena no sociālistiskās saimniecības vissvarīgākām īpatnībām, ar ko tā atšķiras no kapitālistiskām valstīm.

Rodas jautājums: vai mākslinieciskā darbība var palikt pilnīgi ārpus šīs saimnieciskās celtniecības formām un uzdevumiem?

Protams, ne.

Ar to mēs tomēr nemaz negribam sacīt, ka arī mākslas laukā jārīkojas pēc Statistiskās padomes un Tautsaimniecības Augstākās Padomes datiem un plāniem. Mākslinieciskā darbība laikam aizvien paliks mazāk organizēta nekā visas pārējās derīga darba nozares — tas izriet iz mākslas rakstura un būtības, kuri prasa visvairāk atsevišķa cilvēka (individuālas) brīvas iniciatīvas (rosmes) un spēju pielietošanu. Gluži pretēji norit rūpnieciskās darbības process: še simti un tūkstoši cilvēku (it sevišķi ar konveijera sistēmu) savstarpēji saistīti vienā milzu ķēdē. Un atsevišķi uzņēmumi savukārt saistās veselā sarežģītā sistēmā, kurā katrai atsevišķai daļai (fabrikai, sindikātam, trestam) ierādīta

sava noteikta vieta... Nekad, domājams, tas pilnīgā mērā nenotiks mākslas laukā. Bet tomēr gluži neorganizēta nevar palikt arī šī visai svarīgā celtniecības nozare. Ne teorētiska shēma, bet dzīves faktu loģika jau tagad sāk prasīt savu daļu. Tā gluži dabīgi rodas prasības pēc lugām par lauksaimniecības kolektivizāciju, par darba ražīguma pacelšanu. Gluži dabīgi radās doma par rakstnieku un citu mākslinieku izbraukšanu uz lauku komūnām, lai viņu dzīvi tēlotu vārdos, krāsās un skaņās. Tikpat dabīgi rodas prasības pēc mākslas darbiem, kuri ar savu smalko, bet lielo spēku līdzētu cīnīties pret reliģiju un viņas kalpu rosīgo darbību. Valsts aizsardzība arī sauc pēc mākslas palīdzības. Kur nu vēl paliek lielais pamata darbs — visas valsts saimniecības industrializācija, racionalizācija, darba ražīguma un disciplīnas pacelšana utt.! Par sīkākām dzīves prasībām, kā cīņa pret alkoholismu, ģimenes netikumiem, — tādu prasību ir desmiti, ja ne pat simti. Visas šīs, kā liekas, no ārpuses skatoties, sīkās prasības un jautājumi patiesībā saplūst vienā lielā jautājumā — jaunā cilvēka problēmā.

Tātad māksla nekādējādi nespēj palikt ārpus saimnieciski politiskās dzīves plāniem un cīņām. Tāpēc mākslai arī jādomā par savu lielo, atbildīgo uzdevumu veikšanu iespējami organizēti un plānveidīgi. Mākslinieciem jāķeras pie sociālistiskās celtniecības sīko dienas jautājumu un lielo problēmu apstrādāšanas. Līdz ar to mēs sakām, ka mums nevajag lētus aģitācijas darbus, bet lielus, īsti mākslinieciskus darbus. Vecā māksla mums sniedz daudz paraugu, kuros liela, dziļa aģitācija tērpta vēl nepārspētās mākslas formās. Nu, piemēram, L. Tolstoja stāsti, kuri reizē ir visspilgtākie aģitācijas un arī mākslas darbi.

Protams, lielas idejas un praktiskus dzīves uzdevumus mākslas darbos spēj veidot tikai īsti mākslinieki un šo ideju izpratēji, un šīs dzīves pazinēji. Diemžēl, proletārisko rakstnieku vecā paaudze vairs nedzīvo strādnieka ikdienas dzīvi un darbu fabrikā, darbnīcā, tāpēc viņa to nespēj tēlot. Jaunie proletāriskie mākslinieki, kuri svīst ikdienas darbā, vēl nav pietiekoši izauguši. Še rodas zināmas grūtības. Bet vissvarīgākais tomēr tas, ka mums jau ir savi mākslinieki. Ir krieviem, ir arī citām tautām. Ir arī latvju proletariātam Padomju zemē. Tolstoju gan šodien vēl nav, bet rīt viņi jau var būt: mums ir daudz visai spējīgu rakstnieku un citu mākslinieku, kuri ne visai tālā nākotnē varbūt pat pārspēs dažu labu vecu meistaru. Mūsu mākslinieku svarīgākais trūkums ir — formas neizkoptība. Runājot par krievu proletāriskiem rakstniekiem, piem., jāsaka, ka pat vecākie starp viņiem nav vēl pietiekošā mērā izkopuši stilu, t. i., savu īpatnējo izteiksmes veidu. Par jaunākiem

rakstniekiem jau nav ko runāt. Panfjorovs, kurš uzrakstījis garu stāstu «Бруски», vai Šolohovs, garā «Тихий Дон» autors, — abi visai apdāvināti cilvēki, viņu darbi vietām aizrauj ar savu spēku, dziļumu, svaigumu, jaunumu. Bet, vispār ņemot, stils stiepts, pinas sīkumos; darbu uzbūve (struktūra) sniedz atkārtojumus, galveno domu un tipus (tēlus) allaž aizmirst daždažādos mazsvarīgos starpgadījumos un blakustēlos. Vietām pārāk daudz psiholoģisma; psiholoģija nepieciešama, bet — ar mēru. Vārdu sakot, autori vēl nespēj veikt lielās materiālu kaudzes — viņiem vēl jāmācās. Latvju proletāriskie rakstnieki gan nav snieguši tik lielus darbus kā minētie, bet daudz vērtīga devuši arī viņi.

Tomēr jāmācās vēl visiem divkārt: sociālistiskās celtniecības jautājumus risināt un mākslinieciskō ietērpu spodrināt.

R. Pelše

«Celtne», 1929, Nr. 1, 16.—17. lpp.

VI

LITERATŪRVĒSTURISKI MATERIĀLI

PIE RAIŅA KAPA

Un tomēr! Rainis ir Latvijas proletariāta dzejnieks!

(Iz mana rakstiņa «C. B.» no 1. nov. 1919. g.)

Šie vārdi man bija jāraksta gandrīz taisni 10 gadus atpakaļ. Man viņi bija sīkāk jāaprāda garākā rakstu virknē pret «lielo» Upīti, kas toreiz, ultralielinieks, nekautrējās izlūgties tanī pat laikā no baltās Latvijas valdības žēlīgu atļauju no «mīļotās» sociālistiskās tēvijas aizbraukt uz savu vēl mīļāko dzimtenes lauku māju Latvijā. Tagad es šos vārdus atkārtoju pie Raiņa kapa. Rainis kā cilvēks, kā politiķis ir šķīries no dzīvajiem, bet kā dzejnieks, tas ir, kā revolūcijas, «pamatšķiras»* dzejnieks, viņš dzīvos un pat atdzīvosies. Pats Rainis sevi vērtēja vārdiem: «Kopš gadiem 5 neesmu vairs nopietni literāriski strādājis, bet izdevis tikai dzejolīšus un tulkojumus. Varbūt ar laiku varētu vēl kādu īstu darbu pastrādāt.» Nebija lemts to padarīt, un Rainis aizgāja, neapmierināts no savas nesociālistiskās tēvijas. Viņu vilka iekšēja dziņa uz sociālistisko tēviju, bet viņš bija jau par vāju, lai izrautos no apkārtnes un sevišķi atsvabinātos no tā «dzirnus akmeņa», kas viņu vilka atpakaļ baltajā dumbrājā.

Mani neviens nevainos, ka es, vienup, nepazītu Raiņa labās puses un trūkumus vai ka es varētu būt vienpusīgs par labu Rainim. Ar Raini mēs esam dzimuši vienā gadā, esam nešķirami dzīvojuši un strādājuši uz viena sola vidusskolā un 4 gadus vienā istabā un pie viena kopdarba** augstskolā. Tas nav maz pie mūsu pilnīgi pretējiem raksturiem. Un tad vēlāk

* Šo nosaukumu Rainis izgudroja pret cara Latvijas cenzūras spaidiem, lai apzīmētu strādnieku šķiru, un tikai demokrātiskās Latvijas sociālistiskie saimniekdēli ar to tiecas apzīmēt arī sevi, tas ir, sociālnodevīgo inteliģenci.

** Raug, kā Rainis pats attēlo šo kopdarbu kādā nepublicētā vēstulē no baltās Latvijas: «Arī sīkumos daudz bija jādomā par pagātni, piem., no 1887., 88. gada izmeklējot avīžu rakstus, bieži nevarēja īsti noteikt, vai tie manis rakstīti, arī «Mazos Dunduros» nezinu vairs, kas mans, kas ne. Tik ļoti viss kopējs. Nevar ne pēc stila izšķirt, bija taču kopēja dzīve. Tagadējo dzīvi nevaru iedomāties.»

mēs vairāk kā 30 gadus esam veduši pilnīgi šķirtu dzīvi, kurā Rainis man vairāk nekā jelkāds ir pāri darījis un pie tam ar melu ziņām un nekrietniem palīgiem pāri darījis, uz ko es atklātībā neesmu nekā reaģējis. Es esmu atklāti asi nosodījis Raini kā politiķi, bet es vienmēr esmu no visas sirds cīnījies par dzejnieku Raini un gribu to darīt arī pie viņa kapa un pāri tam. Markss par savu draudzību ar Heini, ar visām viņa politiskām nekrietnībām, izteicās, ka «dzejnieki nu reiz ir savādnieki (*sonderbare Käuze*), kuru īpatnības jāmēra ar citādu mēru». Mums tāpat jāmēra arī dzejnieka Raiņa vājības.

Otrs jautājums, pie kura gribēju pakavēties kā pie patreiz vissvarīgākā, tas ir — viņa attiecības pret tautisko dzimteni un sociālistisko tēviju. Man ir vairākkārt bijis gadījums izteikt savu pabrīnīšanos par to, kādēļ es, kas izauga pašā tautiskajā Jaunlatvijas mutulī, kur man kā zēnam bija izdevība būt un augt tuvu tādiem tiešām dižiem un pie tam nesavtīgiem «tautiskiem» vadoņiem kā Kronvalda Atim, Pilsētniekam, Krogzemju Mikum (Auseklim), Valdemāram, gan arī reizē redzot tādus tautiskus mantraušus kā advokātu Kalniņu (tagadējā Ringolda tēvu), Fr. Grosvaldu, pirmo latviešu «hofrātu» B. Dīriķi u. c., kļuvu par tik noteiktu antinacionālistu. Un kādēļ Rainis, uzaudzis pilnīgi kosmopolītiskos apstākļos pārkrievinātajā Latgalē (pareizāk, Krievijas Dvinskas apriņķī*), un pie tam tikai emigrācijas laikā tālajā Šveicē (starp Lugāno itāļu zemniekiem, kuru starpā viņš jutās kā mājās) kļuva par «sociālnacionālistu»? Fakts ir tas, ka viņa dzejas darbiem, īpaši viņa drāmām visām bija zināmā mērā nacionāla nokrāsa («Indulis un Ārija», «Uguns un nakts» utt.), kaut tanīs bija ieaustas arī sociālās problēmas, un pat viņa agrārdrāma par veco Romu («Grakhi») atgādināja Latviju, kā arī viņa «Jāzeps un viņa brāļi» patiesībā norisinājās Latvijā.

Dzejnieka fantāzija viņa dzejas sapņus pārnesa uz demokrātisko Latviju. Ar savu «pārcilvēcisko» gribas spēku viņš fantāzijā cerēja ieraut strādniecības kustībā arī pārējo tautu, ne vien «pamatšķiru». Ar tādām bagātām ilūzijām, pie tam vēl siltumnieciski izkoptām salkanā Aspazijas romantisma atmosfērā, viņš atgriezās «dārgajā» dzimtenē. 27. 9. 20. (vienīgā vēstulīte ar datumu) viņš raksta: «Mīļo, dārgo māsiņ! Mīļo Pēter! Rets gadījums, īss laiciņš pārsniegt roku pāri par lielo plaisu. Mani mīļie, dārgie, varbūt taču redzēsimies vēl. Dzirdu, ka Jūs ar veselību abi turoties, mēs arī; es gan balts palicis. Elza

---

* «Asprātīgi» «arī marksistiskie» literatūras pētnieki, kā Antons Birkerts, bija izgudrojuši, ka tas izskaidrojams ar to, ka Rainis dzimis daudztautību apriņķī Augškurzemē. Bet patiesībā tur viņš varēja kļūt tikai par muhobrodu, jaukumu no ebrejiem, poļiem, krieviem, latgaļiem un leišiem.

** Visi pastrīpojumi vēstulēs mani. — *P. St.*

(t. i., Aspazija) labi noturējusies. Bet vesels arī es esmu atkal pēc lielām krīzēm. Es kā bērns visu apskraidu, apskatu dzimteni...»*

Bet nepaiet ilgs laiks, un mēs lasām Raiņa vēstulēs jaunas noskaņas. Es te nodrukāšu tikai dažus izrakstus no tām.

«... Iebraucu ar lieliem priekiem un cerībām, bet abi nu izbeidzās. Grūti par to runāt; Pauls par to maz interesējās, maz viņam stāstīju. Kad mēs tiksimies? Vācijā laikam ne, jo Jums arī grūti turp iebraukt. Bet varbūt es pie Jums nobraucu. Kad nu Tu, mīļi mīļo draudziņ, ar veselību salabtu! Un mūsu nabaga Pēters kā iztura? Veselība jau labāka, ka strādā literāriski. Cik tas bij cilvēciski mīļi, ka viņš mani aizstāvēja atkal, tiešām tās baumas ir nepareizas. Ko nu mums kaunēties, labi mēs tomēr esam viens otram; vecu ieēdušos mīlu nevar nebūt izplēst, sveicini viņu tikpat mīļi kā agrāk.»

Te vaļsirdīgi Rainis atzīst savu vilšanos par demokrātisko dzimteni.

Tad nākošajā vēstulē viņš raksta:

«Pārs rindiņu atkal ar gadījumu; kārtējais pasts jau ejot gan, bet negribu ļauties kontrolēties, kaut arī nevainīgas rindas... Es visā drīzumā braucu uz Kastagnolu (ciemu pie Lugāno) paņemt savus rokrakstus, atpūstīes no manas vecās gripas un no šejienes dzīves... Ar veselību citādi būtu labi, tikai liels garīgs nogurums un negriba, kurš varbūt arī nāk no neapmierinošiem apstākļiem. Nu jau mēs gadu še, bet nevaram iedzīvoties. Tu to būsi jutusi arī no dzejoļu krājumiem, ja Tu tos būsi saņēmusi. Tātad — nu es eju strādāt darbu, kurš lai derētu. Elzai iet puslīdz tāpat, viņa tikai labāk panes šo klimatu un šo dzimteni.»

Te gaiši un skaidri redzams, kurp vilka Raiņa prāts. Bet viņš bija jau pārāk paguris, lai drošu roku pārcirstu tos demokrātiskos valgus, kas viņu valdzināja, un nomestu to piekaru, kuru viņš labprātīgi stiepa. Es viņam kā atbildi uz vienu no šām pēc gadu desmitiem arī man adresētu vēstuli nosūtīju uzaicinājumu pārbraukt šurp, kur strauji ceļ jaunu dzīvi, līdzīgu tai, par kuru mēs kādreiz kopēji sajūsminājušies. Es viņam devu praktiskus norādījumus, kā tas izdarāms; atzīmēju arī to, ka materiālais stāvoklis te nebūs spīdošs, bet visādā ziņā es garantēju, ne ļaunāks par mūsējo. Es atbildes nedabūju; pat nezinu droši pateikt, vai «gadījums» šo vēstuli bija nogādājis viņam rokās. Un, kad māsa viņam, 2 gadus atpakaļ Minskā esot, piesūtīja tādu pat uzaicinājumu, tikai ar pārmetumiem, viņš atbildēja: «Te nu esmu, roku no tālienes jau varētu pasniegt un drīz varētu pats acīm Jūs redzēt. Nedusmo-

* Visi pastrīpojumi vēstulēs mani. — *P. St.*

jies un nebēdājies, mīļā, dārgā, mana vienīgā! Neesi nepacietīga, neesi pārāk strauja, es vairs straujumu nepanesu, mana sirds neiztur (nāk sirds slimības apraksts) utt.»*

Vai Rainis varēja tiešām pārcelties uz Maskavu, vispār SPRS? Jā un ne. Še viņam rastos jauna enerģija, jo patiesībā viņš bija vienīgais, kas Latvijas s.-d. partijā vēl tiešām ticēja piedzīvot sociālismu. Šinī ziņā viņu varēja pielīdzināt nelaikim A. Bēbelim. Bet es neticu, vai viņš būtu bijis apmierināts ar šejienes straujo gaitu. Un tad — viņš te vismaz ilgāku laiku nebūtu atradis vispusēju atzīšanu; mūsu biedri bija un ir — ar pilnīgāko pamatu — sašutuši par to, ka viņš deva savu vārdu visnekrietnākajai partijai pasaulē — L. s.-d. str. partijai, kurā, par sekretāru esot, tāds neģēlis kā Bruno Kalniņš nesodīts izplatīja savas melu ziņas, pat Rainim klusējot.

Savā kabinetā viņš esot draudzīgi attiecies pret visu, kas zīmējās uz mūsu Sociālistiskās republikas darbu un darbiniekiem. Pēdējā laikā viņš pat stājās kādas Krievijas-Latvijas tuvināšanās komitejas priekšgalā. Bet viņa enerģija bija salauzta. Par to liecina arī viņa darbi, kuros atkal un atkal atkārtojas viņa cerību zaudēšanas motīvs.

Pie kapa stāvot, mēs cildinām viņu tajā lomā, ko tas spēlēja kopš 90. gadiem līdz pēc 1906. gada sodu ekspedīcijām un pat pasaules karam. Ar šo laiku var uzskatīt arī viņa īsto darba laikmetu par izbeigtu. Bet tā ir pietiekoši, lai Latvijas proletariāts viņu pavadītu pēdējā gaitā kā savu dzejnieku. Mēs viņu 1919. gadā pasludinājām par Latvijas Padomju valsts stipendiātu. Mēs viņam to nespējām oficiāli pasludināt, kad mūsu varu salauza. Pie kapa mums ir jānovērtē šī viņa dzīve. Šis Rainis ir mūsu un ne baltās Latvijas Rainis.

P. Stučka

«Celtne», 1929, Nr. 2, 21.—23. lpp.

RAINIS
(1865—1929)

Tev, pamatšķira, —
kur lielāks gods kā tas, tev kareivs būt?

Rainis ir valstiski apbedīts, s.-d. «kārtības partija» ir izsludinājusi Raini par nacionālo ģēniju — latvju tautas nacionālo ideologu, Latvijas «demokrātiskās» republikas ideologu. Sīkā laika sīkie ļaudis, lai maskētu savu mazisko īgnumu par zaudēto politisko akciju, ir bārstījuši uz viņa kapa vārdu vizuļus — par

* Toreiz «Kr. Cīņā» ziņojām, ka viņš neatbraukšanu (pēc zināma laika svārstīšanās) motivēja ar telegramu par Elzas (Aspazijas) saslimšanu. Tas ir pierādīts fakts, ka telegrama meloja. Tā bijusi s.-d. CK ultimātums.

«lielo mūžību», par cilvēci, par visumu un mazliet arī par strādnieku šķiru.

Rainis ir apbedīts. Un politisko veikalnieku komēdija pie viņa kapa mūs varētu arī neinteresēt, ja vien tajā neizpaustos lielā dzejnieka lielā traģēdija. Bet tas nu ir tā, un 15. augusta joku spēle — pēdējais akords Raiņa dzīves un dzejas traģiski pretrunīgā gaitā.

Tiešām: kas kopējs varēja būt Rainim — lielajam nemierniekam, pasaulīgu mērķu un augstākās cilvēcības paudējam, — kas kopīgs varēja būt Rainim, neraugoties uz viņa kļūdām, ar šo spekulantu «demokrātiju», par kuras «saulvedi» viņš tagad tiek sludināts, — ar «šo dzimteni», kā viņš pats nicīgi pēdējā laikā to bija saucis? Kā tas ir nācies, ka Latvijas proletariāta dzejnieks, viņa 1905. gada taurētājs jau sen kopš staigā vienus ceļus ar latviskās buržuāzijas sulaiņu baru? Un beidzot: kam pieder Rainis dzejnieks, Rainis mākslinieks — viņiem — pilsoniskās Latvijas dienderiem, maka bruņiniekiem un «vienas stundas kalifiem», vai mums, kuriem vienīgiem lemts atbrīvot Latvijas darba tautu no tā dzimteniskā zirnekļa, kura tīklos iepinies Rainis nespēja vairs atsvabināties?

Dzejnieka un laikmeta, dzejnieka sabiedriski psiholoģiskās būtības un laikmeta virzošo, šķirisko spēku savstarpējās attiecībās un iedarbībā meklējama ikviena dzejas darba, ikvienas kaut cik nopietnākas mākslinieciskas personības izpratne.

Raiņa mākslinieciskā personība, neraugoties uz savu daudzpusību un iekšējo pretrunību, reti plastiska un organiska. Un reizē — grūti atrast otru dzejnieku, kurš būtu tik cieši saistīts ar sava laika sabiedriski psiholoģiskiem strāvojumiem kā Rainis. Tāpēc nav jābrīnās, ja viņa pirmajā krājumā — «Tālas noskaņas» saskatāmi jau visi tie elementi, visi tie motīvi, kuriem sekojošā sabiedrisko spēku pārgrupējumu un vēsturisko lūzumu procesā bija sarežģīties tik dziļi pretrunīgos mākslinieciskās izveidības lokos.

Vispirms *individuālisma* motīvi (nodaļas «Aiz apmiglota loga», «Nakts ēnas», «Zem vientulības tumšzaļiem spārniem»). Te «kalnā kāpēja» ibseniski smeldzošas sāpes, ničeāniski lepnas dvēseles «brīvi» lidojumi «mūžībā» — «aiz zvaigžņu zvaigznēm», meterlinciski subjektīvu pārdzīvojumu noskaņas latviskās dabas lirikas ieveidā. Motīvi, kuru loģiskā tālākrisinājumā rodas Raiņa otrā «vientulības» posma ceļazīmes — «Gals un sākums» un «Cūsku vārdi».

Tad *nacionālās un kulturālās atbrīvošanās* motīvi, senlatviski ausekliskās romantikas ieplīvuroti («Senatne», «Karaļmeita» u. c.). Tas vēl tikai pirmveidols Raiņa vēlākajam nacionālismam, kuram bija plesties un žuburoties

«Ugunī un naktī», «Indulī un Ārijā», «Pūt, vējiņi!», «Spēlēju, dancoju», «Krauklītī», lai beidzot reakcionārajā «Daugavā» galīgi aizsegtu Raiņa dzejas idejiskos plašumus.

Un pēdīgi — sociālā protesta un revolucionārās cīņas motīvi («Piekvēpis gaiss», «Priekšpavasars»). Tie pirmie 1905. gada pērkoņi, kuriem — vēl tālumā dobji dunošiem — Rainis liek tik graujoši izskanēt pravietiskā «Pastardienā». Un, ja Rainis vēl nepaceļas līdz proletariāta vēsturisko uzdevumu konkrēti reālai uztverei, ja viņa laikmetiskā izjūtā (lauciniecis-kās gleznās, stilistikā — vispārinošā simbolikā) pārāk daudz vēl inteliģentiski zemnieciska, tā tomēr ir proletariāta dzeja, viņa pirmie signāltaures pūtieni. Vienīgi dziļa iekšēja saistība ar revolucionāro proletariātu, viņa tieksmēm, augošo spēku un cīņas gribu varēja pacelt jau tā laika Raiņa dzeju līdz tādam patosam, ietvert tajā pasaulīgu mērķu nepārredzamus plašumus.

1905. gada kolektīvā trauksmē Raiņa dzeja galīgi atbrīvojas no pirmajiem — paguruma un atrautības cauraustiem individuālisma motīviem. Liekas, ar «Vētras sēju», ar «Kluso grāmatu» Rainis kā dzejnieks uz visiem laikiem ir nostājies revolucionārā proletariāta cīņas ceļos.

> Izmisums bēg manas dziesmas,
> un nāve tur neatrod vietas:
> cerība, pretspars un spēks,
> dusmas un uguns, un spīts.

«Klusā grāmata» — Raiņa dzejiskās iedvesmas un idejiskās skaidrības augstākā pakāpe. Nākošajā dzeju kopojumā — rudens dziesmā «Tie, kas neaizmirst» Rainis stāv jau krustceļos.

Tagad, kad varam objektīvāk apsvērt un novērtēt Raiņa cilvēciskās un māksliniecis kās gaitas, varbūt nebūtu lieki uzkavēties taisni pie viņa 1905. gada lirikas sīkākas analīzes. Varbūt taisni te — «Senatnes» un «Karaļmeitas» nacionālromantisko jausmu, 1905. gada revolūcijas zemnieciskās strāvas bangojuma un proletariāta virsvadonības vienotā pavedienā — Raiņa tā laika dzejas lieliskums un aizraujošais spēks.

Pilsoniski demokrātiskā un proletāriski revolucionārā 1905. gada vienotam pavedienam atšķetinoties, atšķetinās arī Raiņa māksliniecis kās izveidības vienotais pavediens — atšķetinās pretrunīgi un kļūmīgi, izārdot to sintētisko viengabalību, kuru, likās, dzejnieks bija jau sasniedzis. No jauna ieskanas individuālisma stīgas, un, revolucionārās šķiru cīņas motīviem pamazām apklustot, tos sāk pārskanēt nacionālromantisma un «dzimteniskās» mīlas izlīdzinošā mūzika. Emigranta vientulība, atrautība no Latvijas un savas šķiras, konflikts ar partijas vadību, liekas, sekmē šo procesu. Individuālisma un nacionālromantisma motīvi paliek noteicošie un vienīgie. Vienlaikus soli pa solim Rainis — pretēji revolucionārā marksisma pamatprin-

cipiem — nāk pie īpatnēja uzskata šķiru cīņas jautājumos: nacionālās kultūras vārdā «katra partija, kas cīnās par saviem šķiras uzdevumiem, lai neaizmirst vienojošos elementus, kas ir tautā. Iekšējās savstarpējās cīņas nav jāizcīna tā kā pret svešiem nospiedējiem, bet kulturāliem, humāniem līdzekļiem.» Šinī uzskatā cieši iekļaujas gan dzejā, gan jo sevišķi spilgti drāmā uzmirgojoša un par vadošo kļūstoša ideja: mīla ir virzošāks vēsturisks spēks nekā naids. Šis savādais nacionālhumānisms, kur internacionālie uzdevumi tikai tālā perspektīvā, kā brīvu «tautu» saplūšana vienotā cilvēcē, gluži dabīgi, tuvina Raini sociālreformistu un pat latviskās buržuāzijas aprindām. Individuālistiskā sevī noslēgtība, ap Šveices klusajiem ezeriem bangojošo šķiru naidu izlīdzinošā mietpilsoniskā apkārtne apslāpē pēdējo revolucionāro dzirksti Raiņa dzejā.

Rainis aiziet no proletariāta. Antiņš, Indulis, Jāzeps, Tots — tas ir viņš pats, mākslinieciski daudzveidīgais, pret romēnrolānisku viscilvēces mīlu šķiru naidu apmainošais naivais sapņotājs. Sapņotājs, kurš domā, ka latviskā Lelde, no jaunā Kunga nāvējošās varas atbrīvota, roku rokā ar laucinieciski trulo Zemgu (ne vairs cīnītāju Lāčplēsi), tautisku Jāņu dziesmu trallināšana, ieies cilvēcē. Un viņš pats — kā Gatiņš stabulnieks, kā vijolnieks Tots — stieps vienojošas mīlas stīgas «pāri pasaulei».

Rainis kļūst par savu ilūziju upuri. Viņš raksta patriotisko «Daugavu», saukdams «vienoto» tautu cīņā — kā pret rietumiem (vācu okupantiem), tā pret austrumiem (proletāriskās revolūcijas strēlniekiem). Romantiskās ilgu zemes, savas iedomātās Latvijas vārdā uz mirkli viņš nostājas savu šķiras ienaidnieku pusē pat kā aktīvs cīnītājs — pret savu šķiru, pret savu revolucionāro pagātni.

Latvijas «demokrātijā» atgriezdamies, Rainis ir vēl maldu ilūziju varā, tic vēl, ka sastaps tur tiešamībā Šveices kalnos sasapņoto «fatamorgānu». Bet drīz vien tam jāpārliecinās, ka ir vīlies. Un rūgtā atziņa:

Es mājās pārnācis pirms sava laika,
kā balodis,
vēl zem' un prāti kūp no asins tvaika.
— — — — — — — — — — — —
Lūk, brīve zūd, kas rada jaunu valsti,
lej atkal as'nis cilvēcei par kaunu,
top grēkos celti veckārtības balsti.
Tev atkal cīņā iet pret veco jaunu,
tev spēk' un garu daile darīs jaunu.*

* *J. Rainis.* Kopoti raksti, 4. sējums. «Piecas Dagdas skiču burtnīcas». Romāns dzejā.

To pašu, vēl skaidrāk, Rainis pasaka sava autobiogrāfiskā «romāna» ievadā: ««Sudrabotā gaisma» («romāna» 4. nodaļa. — *K.*) sacerēta, jau

Fiziski un morāliski salauzts Rainis meklē atbalstu dailē, ne vairs revolucionārā proletariāta rindās (s.-d. partijas apkaunojošai izmantošanai atdevies, viņš to neredz, un arī pēdējais necilvēciski smagā cīņā ar reakcijas spēkiem nevar piedot Rainim viņa objektīvi neķītro lomu). Bet buržujiski fašistiskās reakcijas zemē daile atrodama vienīgi sapņos, ne īstenībā. Un, dzimteniskās «fatamorgānas» sapnim izirstot, Rainis sapņo jaunu sapni — par sievietību, par «mēness meitiņu» («Dagdas skiču burtnīcas», 4 .un 5.). Bet tā tomēr nav izeja:

Dzīve sapnis, sapnis klīst —
kaut tik sapnis nesāpētu!
Sapnis klīda — kaut tik sāpes
vēl pēc sapņa nepaliktu!

Ar šīm beigu sāpēm, varbūt vissmagākām, Rainis — tāpat kā viņa divvienis Dagda — aiziet «nāvē atjaunoties uz gluži citu būtību».

Rainis atjaunosies. Atjaunosies ne ar savu baltlatviskās gūstniecības ieloku (jau pats viņš ir atzinis, ka nekā kaut cik vērtīgāka tur nav uzrakstījis), ne ar patriotisko un seklo «Daugavu», ne ar pieklājības dēļ «Sociāldemokrātā» un ģimenīgu skuķēnu albumos rakstītām rīmēm, ne ar «Turaidas Rozēm» un «Rīgas raganām» — Rainis atjaunosies ar «Tālajām noskaņām», ar «Vētras sēju» un «Kluso grāmatu». Atjaunosies ar tiem gaišākos brīžos rakstītiem otrā ieloka darbiem, kuru idejiskie un mākslinieciskie dziļumi nav pieejami pilsoniskās Latvijas viendieņiem, — ar «Gala un sākuma» filozofisko domu, ar lielas un gaišas cilvēcības apstaroto *«Addio bella»* mīlas liriku, pat ar savām lielajām drāmām, kurās, neraugoties uz proletariātam svešu idejisku balastu, tik daudz neaizsniedzama mākslinieciska spēka un dzejiskas bagātības.

Vēl būtu jārunā par Raiņa iespaidiem mūsu proletāriskā dzejā, jo viņš taču tās pamatlicējs. Bet šoreiz tas lai izpaliek — pie šiem jautājumiem nāksies apstāties ne vienam vien un ne vienreiz. Lai šīs rindās tikai viņam, kurā Oktobra revolūcija — ja vien tas neaizgājis pa pretrunības ceļiem — būtu atradusi savu dzejnieku — tādu, kāda nav vēl bijis nevienai šķirai, nevienai revolūcijai — nekur un nekad.

---

pārbraucot dzimtenē 1926. gadā... Tā ir pilna sveicieniem un pati liels sveiciens jaunajai dzimtenei. Bet sēras skaņas drīz sāka jaukties priekā, un lielais prieks pārvērtās par ļeju — fatamorgānu; velta palika Leldes meklēšana — kā Totam.» Un tālāk, rakstīdams par savu divvieni Dagdu, viņš saka, ka tas «... pārdzīvo laimīgu sajūsmas un atkalredzēšanās gadu, bet pamazām sajūt un saprot, ka dzimtene ir ņēmusi citu virzienu savā dzīvē, nekā viņš domājis».

Raiņa vairs nav. Tikai vientuļš kaps vientuļās priedēs naidīgas «dzimtenes» dzeloņdrāšu pinumā. Varizejiskiem karogiem plīvojot, vēl vakar tur skanēja varizejiskas runas: filistri, renegāti, spiegi centās pierādīt, ka Rainis nu pieder viņiem — v i s s Rainis.

Vientuļš kaps. Filistru, renegātu, spiegu plauktos — v i s s Rainis. Bet maz tur lapu — greznajos sējumos, kas nekvēlotu naidā pret «dzimteni», kura vienīgi «tumšas valodas un sīku viltu» spēja dot lielajam dzejniekam. Maz tādu lapu, jo — nerimstoši sitas Daugavas krastos veļu airu klaudzieni; un zemgrīdē, cietumos, pāri dzeloņdrāšu robežai klaidētie Latvijas pamatšķiras cīnītāji sūta savam pirmo kauju taurētājam pēdējos sveicienus:

«M ū s u Raini tie nepaņems!»

K. Kurons

«Celtne», 1929, Nr. 2, 24.—26. lpp.

RAINIS UN VIŅA DZEJA

(APTAUJAS MATERIĀLI)

V. Dermanis

Rainis miris! Ar viņa nāvi gājis kapā vislielākais latviešu literatūras gars, īsts dzejas ģēnijs. Rainis ieveda latv. literatūrā r e v o l ū c i j u pēc satura un formas. Viņš lieliskos simbolos, agrāk neparastā r e v o l u c i o n i z ē t ā dzejas stilā, tēlojis augošo proletariāta revolucionāro kustību agrākajā Krievijā, proletariāta ilgas pēc brīvības, cerības uz nenovēršamo uzvaru, uz brīvības saules lēktu. Viņš savā dzejā šautis kā pātagām reakcijas asiņainās negantības, graizījis mietpilsonību, nīdis ikdienību un saucis uz nenogurstošu cīņu. Tūkstoši un tūkstoši revolūcijas cīnītāju smēlušies sajūsmu no Raiņa r e v o l u c i o n ā r a j ā m dzejām. Latviešu revolucionārā kustība agrākajā Krievijā nav atdalāma no Raiņa dzejas.

Bet l i e l a i s R a i n i s pēc pārbraukšanas no trimdas emigrācijā uz pilsonisko Latviju m i t ē j ā s b ū t l i e l s kā revolūcijas dzejnieks. Kā politiķis viņš nekad nav bijis liels. Pārbraucis Latvijā, viņš vēl apsīka Latvijas sociāldemokrātijas un pilsonības purvā. Savā politiskā darbībā viņš vairs nebija revolucionārs, bet gāja pa sociāldemokrātu oportūnisma ceļu. Viņa dzejā stipri skanēja nacionālisms, bet nebija dzirdama neviena revolucionāra skaņa par lielo proletariāta revolūciju Austrumos no Latvijas. Man tomēr iemesls domāt, ka Rainis n e n ī d a Padomju Savienību — viņš nojauta, ka tur notiek kas liels, bet purvīgā apkārtne atturēja viņu no pamatīgākas iepazīšanās ar mūsu lielo proletārisko revolūciju. Mēs tomēr Raini turēsim dārgā piemiņā — kā b i j u š o revolucionārās dzejas ģēniju,

no kura agrākajiem revolucionārajiem dzejas darbiem vēl ilgi ilgi latviešu revolucionārās paaudzes smelsies baudu un sajūsmu.

Mūžīgu piemiņu revolucionārajam Rainim, mūžīgas sēras par revolucionārās dzejas ģēniju!

J. Eiduks

Miris Rainis, bet nemirs Raiņa ģeniālā vētras laika dzeja. «Tālas noskaņas», «Vētras sēja», «Klusā grāmata», «Tie, kas neaizmirst», *«Ave, sol!»* — pamatakmeņi latvju proletāriskās dzejas celtnē. Pats vērtīgākais Raiņa literāriskā mantojumā veltīts pamatšķirai. Rainis — proletāriskās rakstniecības nodibinātājs — dzīvos strādnieku šķiras maiņu maiņās.

J. Loja

Latvju proletāriskās rakstniecības galveno stīgu apzīmē trīs lieli vārdi: Ed. Veidenbaums, J. Rainis, Linards Laicens.

No tiem Rainis ir pats lielākais ne tikai latvju proletāriskajā, bet vispār latvju literatūrā. Vēl vairāk — Rainis ir prāva figūra vispasaules lielāko rakstnieku starpā.

Latvijas buržuāzija sev guva nenomazgājamu kauna traipu, kad tā — vadoties no šaurām savas šķiras interesēm — mēģināja noliegt Raiņa neapšaubāmās tiesības uz Nobeļa prēmiju un, kā par izsmieklu, uz šo prēmiju gribēja uzstādīt ... Janševski.

Dzejnieks ar ļoti plašu vērienu (no skaudrām cīņas dzejām pret visiem vidusceļa laipotājiem, cauri dziļai filozofiskai lirikai līdz liegai mīlas un bērnu dzejai) un tādu mākslas gatavību, ka pie tās mācīsies latvju strādnieku paaudžu paaudzes; blakus Kronvaldam — otrs lielākais latvju valodas kuplinātājs; rosmes nesējs visā Latvijas garīgajā dzīvē (lai atceramies tikai, kādu revolūciju latvju skatuves mākslā sacēla «Uguns un nakts»!) — tāds ir Rainis.

V. Knoriņš

Ļoti nožēloju, ka nevaru kopā ar Jums godināt mūsu Raiņa piemiņu, skumt līdz ar Jums par to, ka aizgājis no dzīves mūsu Rainis — «Tālo noskaņu», «Vētras sējas», «Uguns un nakts» Rainis. Ne «Daugavas», «Turaidas Rozes» Rainis, ne Rainis ministrs, ne birģeļu Latvijas Rainis, kurš nav un ne-

bija mūsējais un kuram ar mūsu Raini nav nekā kopēja. Pie Raiņa kapa mums vajag aizmirst Raini ministru, Raini — nacionālās birģeļu Latvijas dzejnieku, mums vajag aizmirst Raiņa noeju un Raiņa pārbirģeļošanos un atdot visu pienācīgo godu mūsu — «Tālo noskaņu» un «Vētras sējas» Rainim, 1905. gada, bet ne 1920. gada Rainim.

Es zinu, ka Jūsu starpā ir daudz tādu, kurus uz revolucionāru cīņu pirmoreiz ir modinājis Rainis. Es piederu arī pie tiem. Varbūt vairāk kā jebkurš cits es esmu pateicīgs Rainim par to lieliniecisko vētras un negaisa garu, kuru viņš prata dēstīt, sagatavodams ceļu Ļeņina uzņemšanai mūsu prātos. Varbūt vairāk kā daudzi citi es esmu pateicīgs Rainim, ka esmu nometis nacionālos kankarus, «mazo dzimteni» un cīnos «lielākās dzimtenes» — pasaules un pasaules darbaļaužu labā.

Lielo revolucionāro Raini mēs neatdosim Latvijas birģeļiem, viņš pieder Latvijas revolucionāriem strādniekiem.

Mēs savu Raini zaudējām pirms vairāk kā desmit gadiem, skumām par to un vēl vairāk skumstam tagad pie viņa kapa.

(No vēstules Raiņa piemiņas vakara dalībniekiem.)

K. Priednieks

Rainis — izcils intelekta un izcils emociju kausējums latvju un, gribētos teikt, pasaules literatūrā. Bet Raiņa īpatnējo, spēcīgo, varavīkšņoto dzeju tik grūti tulkot cittautu valodās; tāpēc šobrīd Rainis vēl iespiests latvju literatūras šaurajā lokā . . .

Rainis — 1905. gada revolūcijas dziļākais, patiesākais, lielākais dziesminieks, viņas kaujas karogs. Raiņa dzejā dārdēja tuvojošās 1905. gada vētras grāvieni, viņš liesmoja Piektā gada cīņās un vēlāk — reakcijas pūstošā klusumā — nēsāja melno sēru grāmatu uz savām jūtīgām krūtīm, kurā katrs burts klusi kvēloja un — cik sāpīgi mums, Raiņa labākiem mācekļiem, arī nebija — izkvēloja un apdzisa!

Šī laikmeta Rainis ir mūsu — karojošā, revolucionārā marksisma dzejnieks un cīnītājs; šī laikmeta Rainis pieder latvju proletariātam, kā viņa labāko domu, jūtu, šķiras kaujas centienu mākslinieciski izpaudējs.

. . . Šveicē, pirmskara emigrācijā, dzīvoja un labākos darbus radīja Rainis un . . . Ļeņins. Bet Rainis aizgāja no Ļeņina, no revolucionārās sociāldemokrātijas. Politiski un mākslinieciski. (Kaut arī Rainis politiski lielinieks nekad nav bijis.)

Jaunais laikmets (1914.—1929. g.) Raiņa polit. sabiedriski literāriskā darbībā — reformistiskās evolūcijas, ne nesamierināmās proletāriskās revolūcijas ceļš. Revolūcijas sarkano karogu Rainis izmaina pret sarkan-balti-sarkano Latvijas buržujiskās

valsts karodziņu. Rainis — buržujiskās valsts sociālists; viņa dzeja piemērojas sava sabiedriskā stāvokļa prasībām ... Neskan vairs «rupjie, skarbie» revolucionārās dzejas akordi, Rainis — vispārcilvēcīgs estēts.

... Ar Raiņa dzejas oreolu, kā svētbildi, šodien, pēc viņa nāves, Latvijas sociālfašisti apstaigās pilsētas un laukus, ar ko centīsies uzlabot savu sašļukušo politisko budžetu. Bet Latvijas proletariāts novērsīsies no šiem politiskiem spekulantiem; viņš dārgā atmiņā paturēs Raini revolucionāru, Raini šķiras cīņas paudēju, kura 1905. gada lozungs — «Mesti ir kauliņi, brāziet uz priekšu, viesuļi!» tiks piepildīts nākošās izšķirošās kaujās par «lielāko dzimteni» — Padomju Latviju.

L. Grinbergs

Lasu «Krievijas Cīņā», ka Rainis neesot Baltlatvijas, bet mūsu sarkanais Rainis. Cik tas brīnišķi! ...

Kad Rainis atgriezās no ārzemēm ar savu Aspaziju, tad brauca uz Baltlatviju, bet uz Pad. Krieviju neturēja par vajadzīgu braukt, palika Baltlatvijā pelt strādniekus ar savām dzejām. Vai tas nav Rainis, kas visus šos gadus Baltlatvijā ar saviem literāriskiem darbiem palīdzējis Latvijas kreiso strādniecību nospiest?

Tamdēļ, ka Rainis kādreiz bijis mūsu dzejnieks 1905. gadā, nav tagad jāliek viņam slavas lauri uz kapa.

Daudz mums tādu, kas dziedāja 1905. g. slavas dziesmas par brīvo tautu, bet, kad tauta tiešām sev brīvi izcīnīja, tad tiem pēc slavas slāpstošiem vīriem bija citādā ceļā jāmeklē slava un gods, kā Trockim un daudziem citiem ...

Nepienākas latviešu strādnieku šķirai cildināt Raiņa nopelnus. Rainis tai kļuvis jau traips, kuru nokratot tauta var brīvi uzzelt.

Sarkanā Maskavā rīko Raiņa piemiņas vakaru. Vai nebūs Padomju Krievijā dzīvojošiem latviešiem jāsamet fonds Raiņa piemineklim?

Kad jau vainagus sūta uz kapa, tad piemineklis arī jāpalīdz celt.

Dažus gadus atpakaļ «Krievijas Cīņā» Raini pēla kā Latvijas strādnieku nodevēju, bet tagad vainago ar slavu un no baltā Raiņa iztaisa sarkano Raini.

Tas ir rets brīnums priekš visiem latviešu kreisiem strādniekiem ...

Гор. Ковров, Влад. губ., Поселок «Красный металлист».

Al. Ceplis

Visatbaidošākais ir tautiskais jandāliņš, kādu ap mirušā dzejnieka kapu rīko Latvijas pelēkie un baltie baroni, sākot ar «kultūras sociālistiem» (apm. tā teicis Cielēna kgs savā kapa runā) un beidzot ar šovinistiskiem spalvnešiem — Aspazijas kdzes (resp. Spīdolas, par kādu viņa sevi tagad apliecina) vadībā. Viņi taču aiziet pat tiktāl, ka Raiņa vārdu «pamatšķira» piesavina saimniektēviem un Rīgas kupčiem.

Protams, uz visu to viņiem ir zināmas tiesības. Jo j a u n a i s Rainis, «Daugavas» Rainis īstajai pamatšķirai ir svešs, tāpat kā viņa apdziedātā tagadējā Latvija.

Tomēr — paliek vēl v e c a i s R a i n i s. «Vētras sējas», «Klusās grāmatas» Raini diez vai kāds spētu mums noliegt un atņemt, jo no viņa sākās m ū s u rakstniecības ceļš. Un es esmu pārliecināts, ka šī augošā rakstniecība pratīs arī jaunā Raiņa šķiru samierināšanās un vispārcilvēcīgās mīlas propagandu sagraut ar tādiem pat izcīņu saucieniem, kādus Latvijas strādnieku un kalpu masā reiz meta Rainis — revolūcijas cīnītājs.

K. Pelēkais

Būtu slikti, ja lielā dzejnieka nāve traucētu objektīvi vērtēt viņa darbu. Raiņa dzejas marksistiskā analīze līdz šim iztrūkst nepiedodamā kārtā. Viņa īstā vieta literatūrā vēl nav galīgi izprasta un noteikta.

Parasts krasi nodalīt Raini dzejnieku un Raini politiķi, novilkt stingru robežu starp «veco» un «šālaika» Raini, pirmo pieņemt, otro noraidīt. Es iedomājos Raini noteiktāku un viengabalaināku. Pārāk asus lūzumus, sevišķi dziļas pretrunas Rainī nav nācies novērot. Vai mēs dažkārt gribēto nepieņemam par esošo?

No Raiņa nevarēja vairāk prasīt, nekā viņš spēja dot. Rainis, kura «Vētras sēja» dedza cīņas sparu divās revolucionāru paaudzēs, kurš «pierē rīta zvaigzni nēsāja», pamazām sāka gaist ar «Galu un sākumu», līdz pazuda «Daugavā». Tendences, kuras apslēptākā veidā sataustāmas jau arī viņa Piektā gada dzejā, tālāk attīstīdamās, nošķieba Raini taisnā līnijā no mums projām.

Priekš dzejnieka paša būtu bijis labāk apklust 15 gadus atpakaļ, kad plaisa nebija vēl tik plata.

Mēs nebūt neesam cilvēki bez pagātnes. No Raiņa atstātā mantojuma ņemam un ņemsim visu revolucionāri trauksmaino, uz priekšu virzošo. Bet centīsimies kritiski iztirzāt ne tikai viņa pēdējā laika darbus, bet arī «veco Raini» visumā.

Ed. Šillers

Tā tomēr ir dziļa traģēdija. Rainis, kurš tik liels bija «visā» latvju tautā, mirst viens un atstāts. Un latvju strādniecība,

latvju darba tauta — pamatšķira, pie kuras Rainis, kā viņš pats to kādreiz apdziedāja, bija saistīts ciešām saitēm, nav klāt pie viņa zārka. Ap viņa līķi vienīgi kladzina bezzobainās tautiskās tantiņas un politiskie mietpilsoņi, lai iesistu kādu grasīti saviem izbankrotējušiem veikaliem. Tāda — visa tā «tauta»!

Bet pamatšķiras nav.

Priekš latvju darbaļaudīm — tiklab pie mums, kā arī tagadējā «brīvajā» Latvijā — Rainis bija miris jau sen. Un ne tikai kā politiķis, bet arī kā dzejnieks. Sākums šai nāvei meklējams jau tālā pagātnē: no imperiālistiskā kara un «brīvās» Latvijas dzimšanas laikiem.

Latvju darbaļaudis nesēro par Raini. Viņi nepavada uz kapiem savu dzejnieku, kurš cīnījies uz vienām barikādēm, vienā frontē, plecu pie pleca par vienu mērķi un ideāliem. Raiņa fronte nebija vairs latvju darbaļaužu asā cīņu fronte. Tāpēc arī ar Raiņa nāvi nejūt robu šīs frontes karotāju rindās.

Rainis pamazām nogrima «brīvās» Latvijas mietpilsonības visnetīrākajā purvā. Un, ja kādreiz viņš vēl mēģināja iztikt ārā no šī purva un ieelpot tīru gaisu, tad viņš izvēlējās sev ceļu labāk uz Ēģipti vai Šveici un pastaigāšanos pa Jeruzalemi, bet ne pa Sociālistisko Padomju Republiku Savienības pilsētām un ciematiem, lai redzētu, kā viņa kādreiz apdziedātā pamatšķira ceļ sociālismu. Tāds ceļš Rainim bija par grūtu. Priekš tam viņam nebija spēka un gribas.

Rainis bija mums tuvu stāvošs un līdzi cīnījošs dzejnieks tālā pagātnē, par kuru atmiņa vairs neizsauc ne asaru, ne sāpes, ne līdzjūtas . . .

Mēs skumstam par cīnītājiem, kas mirst par pamatšķiras mērķiem, kas šiem mērķiem ir bijuši uzticīgi līdz galam.

Politemigrants J. Siliņš

Rainis pēdējos gados «spēlēja un dancoja» . . . «Spēlēja» skaistas dzejas par Baltlatviju un, kā pats teica, par cilvēci un «dancoja», kā gribēja sociāldemokrāti-fašisti. Kad «pamatšķira» — proletariāts cīnījās un, represiju žņaugts, cieta, viņš, kā viņa «Labdaris», protesta un revolucionārās darbības vietā «izvilka savu nēzdodziņu» — «Kalnā kāpējs» mira purvā.

Politemigrants Pakalns

Šais dienās, kad Raiņa dzīvei un darbam tiek pavilkta strīpa, kad dažādās šķiras un grupas vēlreiz vērtē un sver lielo rakstnieku, ir jāsaka savs vārds arī Latvijas revolucionārai jaunatnei.

Latvijas šīsdienas revolucionārā jaunatne pazīst Raini vispirmā un galvenā kārtā kā mūsdienu rakstnieku un darbinieku un daudz mazāk viņa lomu pagātnes strādnieku kustībā. Pagātnes Rainis, Rainis revolucionārs, Rainis revolucionārās kustības iedvesmotājs, mums ir svešs. Mēs pazīstam buržujiski sociāldemokrātiskās Latvijas Raini, to Raini, ar kuru mums nevarēja būt nekas kopējs.

Tagadējās Latvijas pagrīdes jaunatne savās cīņās nav redzējusi Raiņa atbalsta. Raiņa vārds ir sedzis mūsu pretiniekus — jaunos oportūnistus — izlīdzējus — sīkburžujisko sociāldemokrātisko jaunatni un viņas idejisko tukšumu. Vēl vairāk: ar savu vārdu, ar savu autoritāti Rainis ir stiprinājis viņu sociālfašistisko spārnu Latvijas strādnieku kustībā. Tādā kārtā Rainis ir bijis ne ar, bet pret mums. Mēs jūtam visdziļāko cienību pret pagātnes revolucionāro Raini, mums ir dārgas tās plašās kultūras vērtības, ko atstāj Rainis, bet mēs pazinām viņu no citas puses.

K. Kurons

«Celtne», 1929, Nr. 2, 27.—29. lpp.

MAITAS PUTNU PLŪKŠANĀS PIE RAIŅA KAPA

Rainis ir liela un viena no vispopulārākām personībām visā Latvijā. Tāpēc arī viņa nāve ir radījusi stipru saviļņojumu balto midzenī. Ap Raini tagad krusto šķēpus i fašisti, i sociālfašisti. Notiek vēl nedzirdētu maitas putnu plūkšanās ap Raiņa garīgo mantojumu un pat līķi, kuru uz Aspazijas apgalvojuma pamata, ka Rainis ir ticējis nemirstībai, buržuāzija gribētu apbedīt melnsvārču pavadībā vecajos «kristīgo» kapos.

Raiņa nāve ir pacēlusi aizkaru un vēlreiz jo spilgti parādījusi baltās Latvijas pilsoniskās un sīkpilsoniskās sabiedrības zemiski veikalniecisko būtību. Šis gadījums tiek visādi izmantots, vai nu lai paceltu vienas otras grupas kritušās politiskās akcijas, vai arī vienkārši lai izdarītu labu veikalu.

«Sociāldemokrāts» sūdzas, ka manīgi spekulanti izmantojuši Raiņa nāvi, izlaizdami speciālu ekstraziņojumu un pārdodami to par 10 santīmiem. Bet vai pats «Sociāldemokrāts» ir labāks? Raiņa nāve ir devusi viņam izdevību paplašināt laikrakstu, pildot vairākas lapas ar sludinājumiem. Sociāldemokrātiskie veikalnieki turpat tekstā, blakus nāves ziņām, atkārtoti sludina: «Rīgas patērētāju biedrības desas ir labas. Pērciet Rīgas patērētāju biedrības desas!» Šī ir viszemiskākā Raiņa piemiņas pulgošana.

Bet tas tomēr nav galvenais. Raiņa darbu un viņa nozīmes vulgarizēšana sevišķi reljefi izpaužas apbedīšanas laikā. Spilgts piemērs tam ir F. Cielēna kapa runa. Visu galveno vērību

Cielēns piegriež Rainim kā latvju tautas vadonim, kā latvju tautas nacionālam ideologam. Tālāk Cielēns Raini cildina kā «Latvijas demokrātiskās republikas ideologu», kā «lielāko, cēlāko un spēcīgāko Latvijas demokrātiskās republikas dibinātāju». Runādams par Raiņa attiecībām pret proletariātu, viņš gan saka, ka Rainis ir strādnieku šķiras vadonis un ideologs, bet turpat tālāk uzsauc: «Apņemsimies sekot Raiņa idejiskam, kulturālam sociālismam!» Šeit skaidri saskatāma Cielēna ēzeļa kāja, ar kuru tas Raiņa vārdā taisās iespert patiesi revolucionārai strādnieku cīņai par sociālisma uzvaru. Un to jau Cielēns pastrīpo savas runas beigās ar izsaucienu: «...turiet augstu Raiņa kultūras tradīcijas, lai mēs patiešām kā kultūras tauta ieietu cilvēcībā blakus citām — vecām kultūras tautām!» Tātad Raiņa vārdā par «kulturālu sociālismu», par orientēšanos uz kapitālistisko kultūru un iekārtu!

Vēl nekaunīgāk Raini vulgarizē Aspazija, kura ar sociāldemokrātu svētību tagad uzskata sevi par Raiņa garīgā mantojuma izskaidrotāju. Jau savā sēru paziņojumā, kurš nodrukāts «Jaunākajās Ziņās», Aspazija «uzstājas» ar speciālu, šim gadījumam sarakstītu dzeju:

Viņa sirds bij saule,
kas spīdēja pār visu tautu.
Aicinu visus: draugus un
izbijušos pretiniekus, augstus
un zemus, ticīgus un neticīgus
viņu mīļi pavadīt.
Rainis ticēja nemirstībai —
Es viņa dvēseli nesu tālāk...

Tātad vecā revolūcijas dzejnieka pilnīga noliegšana, izceļot Raini kā «viskopus lietas» ideologu, Raiņa piegriešana ticībai un nekautrīga pašuzslava.

Tāds pats, vēl vairāk mistiskots un iedomīgāks saturs ir Aspazijas atvadīšanās runai pie kapa:

«Man šodien ir visgrūtāk. Man liekas, ka es nesu visas Latvijas skumjas uz sevis. Bet Rainis man ir devis savu stiprumu. Viņš man uzlicis pēdējos uzdevumus. Viens uzdevums ir viņa darbu izskaidrošana, kuros ir vēl daudz bagātību iekšā, kas nebūtu saprotamas, ja tām trūktu sakara. Rainis tagad ir iegājis pārvērtībā — miris.»

Tad nāk bībeles vārdi:

«Ko jūs meklējat dzīvo pie mirušiem? Viņš ir augšāmcēlies.»

Un tālāk:

«Es izsaku visdziļāko pateicību un sveicienus visai latvju tautai: visām tautībām, arī nelatviešiem, kas dzīvo Latvijas zemē, zem Latvijas spārniem, tad arī visiem tiem, kas nākuši no tālās ārienes, nesdami pēdējos sveicienus. Es izsaku sveicie-

nus tiklab sociālistiem, kā arī nacionālistiem, kas nākuši Raini pavadīt, tiklab augstiem, kā zemiem. Šim lielajam kapam vajadzēja nākt, kā te teica, lai visus apvienotu.»

Beidzot Aspazijas visnekautrīgākā pašuzslava un iedomība: «Arī es iešu cīņā, ja jūs mani aicināsiet. «Lai ceļas ik reizes Lāčplēsis, un lai Spīdola iet viņam palīgā», jo «vēl cīņa nav galā un nebeigsies, Tev, Lāčplēsi, Spīdola palīgā ies». To Raiņa lielais gars man liek jums sacīt. Tas jūs vadīs uz priekšu.»

Šeit komentāri lieki.

Un pēc visa šī tiek dziedāta «Internacionāle».

* *
*

Raiņa kaps aizbērts. Bet kņada vēl tikai sākas. Buržujiskā prese, sadalījusi lomas, uzsāk kolektīvu cīņu par «Raiņa garīgā mantojuma atdabūšanu nacionālai Latvijai», jo šo mantojumu grib monopolizēt tikai sociāldemokrāti.

«Jaunākās Ziņas» izved aptauju par to, vai Rainis pareizi ārstēts. Rainis taču piederējis visai tautai, un tāpēc arī jāzina, kas vainojams pie viņa nāves. Jezuītiski skan šo mietpilsoņu rūpes tagad, pēc nāves. Vēl vairāk tāpēc, ka, Rainim slimam esot, rets kāds apmeklējis viņu. Rainis kādā sarunā pats izteicies: «Vai patiešām visi ārsti mani ir aizmirsuši?»

«Pēdējā Brīdī» kāds Avots gari izrakstās par to, ka Rainis ir bijis visu laiku sociāldemokrātu vaņģniecībā, ka vismaz tagad Latvijas tautai no šīs vaņģniecības jāatbrīvo Raiņa garīgais mantojums. Viņam palīdz Em. Melngailis, kurš, acīm redzot, pateikdamies Aspazijai par tautisko runu pie Raiņa kapa, uzsver: «Tik tiešām gribas ticēt, ka dzejnieku Raini mums izaudzējusi Aspazija ar savas apgarotās sievietības siltumu.»

Un tālāk Melngailis ņemas rakņāties «radu rakstos», lai parādītu lasītājiem, kas devis ierosmi Raiņa darbam. Lai tikai palasāmies Melngaiļa «gudrībās»:

«No sava tēva viņš ņēmies nemiera garu. Kā sava laika bagāts cilvēks, vecais Pliekšāns Māteru Jurim bija devis lielu naudu — teica — 8000 cara rubļu — avīzes izdošanai. Arī Aspazija dzimusi turīgu laucinieku ģimenē, no labas latviešu pamatšķiras. Lai vēl šī šķira nāk veltīt topošās audzes!»

Tātad Raiņa jēdziens «pamatšķira» tiek jau atklāti viltots, nostādot strādnieku vietā pelēko baronību.

Tomēr visdrošāk savu skala zobenu vīcina «Latvis». Garākā rakstā «Rainis un sociāldemokrāti» tiek izcelts Rainis kā nacionālists un strostēti sociāldemokrāti. Visumā raksts ir fašistiska vulgārisma pārsātināts, tomēr ir arī daļa patiesības. Un patiesība ir tā, ka sociāldemokrāti nekaunīgā kārtā izmantojuši Raini savas partijas stiprināšanai.

«Raiņa un Aspazijas vārdi sociāldemokrātu partijas kandidātu saraksta priekšgalā deva viņiem lielus panākumus Satv. sapulces vēlēšanās, un no šiem panākumiem sociāldemokrātu līderi barojas vēl tagad. Raiņa vārds ir devis s.-d. partijai ļoti daudz, bet s.-d. partija nav viņam devusi nekā, izņemot sarūgtinājumus.»

S.-d. partijas tagadējie līderi visas neģēlīgās noziedzības pret strādnieku šķiru ir slēpuši aiz Raiņa lielā vārda. Bet pašu Raini viņi ir piemirsuši. Arī pirms nāves s.-d. partijas veikalnieki, aizņemti no savām šeftēm, nav piegriezuši Raiņa veselībai nekādu vērību.

Un «Latvis» atklāti pasaka:

«Rainis ir daudz mazāk cietumu, trimdas vai cara reakcijas, bet gan daudz lielākā mērā sociāldemokrātu līderu un viņu politisko intrigu upuris. Dzīvo Raini un arī mirušo viņa prata dabūt savās rokās, bet paturēt viņi Raini nepaturēs. Nacionālā Latvija viņu paņems, un Latvijai viņš paliks.»

Protams, sociāldemokrātos tas izsauc dusmas un bailes. Bailes par to, ka Raini patiešām nepaņem pilsonība savā apgādniecībā, jo ar savām kapa runām viņi ceļu uz to ir sagatavojuši. Tas priekš sociāldemokrātiem būtu liels zaudējums, jo ar Raiņa vārdu viņi spekulē jau tagad un grib spekulēt arī uz priekšu. Tāpēc viņi niknumā sauc: «Rokas nost!» Arī šinī rakstā, kura galvenais nolūks pierādīt, «ka Rainis neatņemams s.-d. īpašums», ir daļa patiesības. Buržuāzija, kura tagad tīko pēc Raiņa, ir viņu ķengājusi un pēlusi, cik tas viņas spēkos bijis. Lai tikai paklausāmies:

«Raini tūkstošiem reižu sauca par «plaģiātu», par «viduvēju rakstnieķeli», kuram nekādā ziņā starp latviešu rakstniekiem nedrīkstot piešķirt Nobeļa prēmiju. Rainis tad bija «sarkanais barons», «naudas kārīgs» un pat «viltotas naudas izplatītājs». Visu viltotu naudu «Latvis» sauca Raiņa vārdā. Rainis tad bija «gļēvulis», kas pēc 1905. gada revolūcijas aizbēdzis «drošībā» un savus biedrus atstājis likteņa varā. Tauta tad no Raiņa bija «novērsusies» viņa partejiskās politikas dēļ. Tika raidīti pārmetumi Rīgas pilsētas valdei, ka divi bulvāri Rīgā nosaukti Raiņa un Aspazijas vārdā.»

Savu aizstāvēšanās rakstu sociāldemokrāti nobeidz ar niknu patosu pret buržuāziju:

«Nekas viņiem no Raiņa nenākas. Velti arī viņi klauvē pie Aspazijas durvīm, lai dabūtu kaut ko par Raini, tādu, kas viņiem vajadzīgs sociāldemokrātijas apkarošanai. Lieciet mieru Raiņa pīšļiem! Dzīvā Raiņa dzīve un darbs ir tik liels un skaidri visiem redzams, ka šaubas par to nevienam nevar celties. Tikai jūsu rokas nost no Raiņa darbiem! Tās var viņus tikai aptraipīt. Jūs esat lieliski piemēroti koalīcijas andelēs ar direktoru vietām, ne Raiņa garīgā mantojuma dalīšanā!»

Un tomēr fašistisko buržuāziju šis niknums nebaida. Viņa s.-d. argumentācijas sāk apšaudīt ar saviem smagajiem lielgabaliem. «Latvja» 2377. numurā tiek ievietots A. Berga ievadraksts «Rainis», kurā tas ņemas pierādīt, ka Rainis savā būtībā nav bijis sociālists, kaut gan oficiāli piederējis pie s.-d. partijas. Šī esot «viena no tām pretrunām, kas ir tik biežas lielo cilvēku dzīvē».

Līdz ar to Bergs grib pierādīt, ka s.-d. partijai nav nekādu tiesību uz Raiņa garīgo mantojumu. Viņš raksta:

«No visiem sociāldemokrātiem Rainis bija vienīgais, kas gribēja un varēja kaut ko dot ne tikai partijai, bet tautai, cilvēcei. Ar to viņš šaurās interesēs iestigušās partijas nozīmi milzīgi pacēla, paplašināja. Tas sociāldemokrātiem tagad ir zudis, un tas viņiem tiešām ir neatsverams zaudējums, kas arī neizlīdzināsies, jo pats sociāldemokrātu varonības laikmets, kura reprezentants bija Rainis, sen jau zudis un sociāldemokrāti Raiņa personā to ir guldījuši kapā.»

Kā redzat, šo tautisko maitas putnu plūkšanās pie Raiņa kapa kļūst arvien negantāka. Līdz ar to tiek galīgi nopulgots un vulgarizēts pats Rainis ne tikai kā sabiedrisks darbinieks, bet arī kā dzejnieks.

«Krievijas Cīņa», Maskavā, 1929, Nr. 112, 28. IX.

J. JANSONU-BRAUNU PIEMINOT

(DESMITĀ NĀVES DIENĀ)

«Mēs mierīgi pasmaidām par Jūsu naidu un niknumu. Jūs varat apmelot, rīdīt, šņākt pret mums, bet mūsu lietai Jūs maz kaitēsiet ar to; mēs paši pat varētu pagurt un nokrist ceļmalā, bet aiz mums nepārredzamiem pulkiem nāks atkal citi, jo uzvara pieder mums — mēs nesam savās rokās nākotnes atslēgas.»

(*J. Jansons.* Vecajai paaudzei. 1894. gadā.)

Šodien, 13. aprīlī, palika desmit gadi, kopš Ziemeļjūras viļņi apraka uz mūžiem mūsu biedru Jansonu-Braunu. «Pravdā» no 7. (20.) aprīļa 1917. g. mēs redzamā vietā lasām «Biedru piemiņai»:

«Uz tvaikoņa «Zara», kas brauca no Anglijas uz Norvēģiju, apakšūdens laivas uzbrukums atnesa nāvi daudziem mūsu biedriem. Viņu starpā atradās Karpovičs un Latvijas s.-d. strādnieku partijas dibinātājs b. Jansons (Brauns). Šai kara laikā, kad daudz cīnītāju iz to vidus, kas iet nāves cīņa par lielo uzvaru, pārgāja uzvarētāja lēģerī, b. Jansons ieņēma noteikti internacionālistisku stāvokli un pievienojās tai pozīcijai, kuru ieņēma b. Ļeņins. Arī tagad uzticīgs pienākumam kalpot internacionālā

sociālisma lietai viņš, kā arī viņa biedri, negriežot vērību uz viņu dzīvībai draudošām briesmām, steidzās mājup Krievijā. Bet ceļā uz varonīgo cīņu viņus sasniedza nāve. Viņi krita par upuriem savā cīņā par proletariāta uzvaru, savā ienaidā pret kapitālistisko iekārtu un tās izcelto starptautisko slaktiņu.

Cepures nost viņu nezināmā kapa priekšā; lāsts kapitālistiskās pasaules puveklim!»

Man daudzus biedrus lemts pārdzīvot, un ne mazumu nāves ziņu esmu saņēmis, bet grūti atminēt citu gadījumu, kas mani būtu tā satriecis ar savu negaidāmību. Vēl mēnešiem negribējās ticēt šai nāvei nezināmos viļņos un it kā gaidījās: raug, raug, atvērsies durvis, un ienāks dzīvs un vesels ar savu jautro smaidu, ar savu gudro pieri, atjautīgs, kā arvien, Jansons-Brauns. Un jo sevišķi sāpīgi to sajūtu viņa piemiņas labā. Ja bija kādreiz bijuši kādi novirzieni, tie bija pārdzīvoti. Jansons-Brauns bija galīgi ierakstījies ar sirdi un dvēseli b. Ļeņina leģionos, ar b. Ļeņina paša svētību, ko pats b. Ļeņins tikai dažas dienas iepriekš nāves ziņas atgriezies apliecināja, ievietojot augšā citēto «Pravdas» nekrologu. Biedram Jansonam nebija lemts maršēt b. Ļeņina leģionos uzvaras cīņā. Viņš atrada negaidītu priekšlaika nāvi jūras dzelmēs. «Ar kaujas saucieniem uz lūpām...»

Tas bija jau ļoti sen, 34 gadus atpakaļ, kad klusās Jelgavas vecās «māmuļas», tas ir, latviešu pilsonības «cietokšņa», Latvijas biedrības dārza telpās svētkos, ko padevīgā un pazemīgā latviešu pilsonība ik gadus svinēja par godu «cara dāvātai» «brīvlaišanai», atskanēja pirmoreiz — brīvais vārds. Toreiz vēl nepilngadīgais «students Jansons» sacīja šo vārdu. Nelaika iemīļotais Heine deva viņam moto šai «jaunajai strāvai»:

Ein neues Lied, ein besseres Lied,
O Freunde, will ich euch dichten!

«Jaunu, labāku dziesmu, draugi, es jums dzejošu!» ar šiem Heines slavenās sociālistiski satīriskās dzejas vārdiem viņš iesāka savu sadragājošo spriedumu par to laiku Latvijas salkano, bezsatura literatūru. Un veikli, cenzūrai nemanot, viņš zem literatūras maskas iepina tiešām jaunas vēstis, toreiz no rietumiem, — vēstis par jaunu mācību, ko tolaik drīkstēja apzīmēt tikai par «jauno strāvu», ko tagad saucam par komunismu. Veči bija apstulbuši, viņi nesaprata. Jaunie uzgavilēja. Tas bija uzvaras gājiens, kas iesākās no Jelgavas latviešu biedrības dārza un drīz apņēma visu Latviju. Ja nerēķina 60. gadus, tas bija pirmais brīvais vārds Latvijā — Latvijas demokrātija iesākās ar sociāldemokrātiju. Tā tas ar nelielu pārtraukumu vilkās līdz 1905. gadam. 1905. gads galīgi saskaldīja šo revolucionāro fronti — saimniekos un kalpos. Toreiz vēl pat saimniekdēli gāja

ar kalpiem. Nevarēja vēlēties spilgtākas figūras šīs cīņas atklāšanai kā taisni «studenta Jansona», ar kādu, tā sakot, «lamas vārdu», pilsonība ierakstīja nelaiķi vēstures grāmatās. Viņš pēc aizrautības, pēc balss, stāva un runas dāvanām bija radīts aizraut masas. Viņam nebija lemts uzstāties patiesi brīvu masu priekšā pēc 1917. gada uzvaras. Tikai īsas dienas 1905. gadā, tad no jauna apakšgrīda, trimda un — nāve jūras viļņos.

Kā teikts, Jansons bija masu, mītiņu vadītājs, viņš reizē bija reti izglītots cilvēks, dziļš literatūras kritiķis — literatūras kritika to laiku cenzūras apstākļos bija Latvijas vienīgā politiskās cīņas skatuve. Viņa Jelgavas priekšlasījums «Domas par jaunlaiku literatūru» un tā turpinājums «Vecajai paaudzei» vēl tagad lasās ar dzīvāko interesi. Un, kad no tiem toreiz izvilkumi parādījās spīdošā vācu valodā — «*Rigasche* (vai *Düna*) *Zeitung*'ā», ar trekniem burtiem pastrīpojot sociālistiskās vietas, tad grūti bija pateikt, vai vairāk sirdīties par nekaunīgo denunciāciju (kā tā bija domāta) vai lepoties ar to, ka mums, patlaban dzimušajai «jaunajai strāvai», ir tāda spalva. Interesanti atzīmēt, ka toreizējais denunciants un Jansona raksta tulkotājs vācu valodā bija tagadējā niecīgā s.-d. Skujenieka tiešām talantīgais, ja arī atpakaļrāpulis tēvs (Vensku Eduards).

Es te nekavēšos ne pie nelaiķa Jansona dzīves apraksta, ne viņa darbu novērtējuma. Es še, pie nelaiķa nezināmā kapa, gribētu izlietot gadījumu, lai minētu dažus personīgus vārdus nelaiķa piemiņai. Vēl līdz šim brīdim ir biedri, kas, tā sakot, nēsā «akmeni azotē» pret nelaiķi. Viņu vajāja nelieši eseri (no M. Valteru un b. sugas), viņu nīda s.-d. — nodevēji, bet viņam teicās «nevarot piedot» arī daži komunistu biedri. Tas zīmējas uz īsu novirziena laiku nelaiķa dzīvē, kad tas — trimdā no dzīves īstenības atrauts — uz brīdi pieslējās maziniekiem. Tas bija īss brīdis. Un jāteic, ka man varbūt visgrūtāk to bija pārnest, ievērojot mūsu tuvo sakaru (ne velti viņu dēvēja par manu «īsto», protams, tikai garīgo dēlu). Bet tanī pat dienā, kad viņam aizrakstīju pat priekš manis neparasti asu vēstuli uz Briseli, es pēc dažām stundām sūtīju viņam citu vēstuli, kurā aicināju viņu uz satiksmi. Tas bija ārzemēs, augusta m. 1914. g., divas vai trīs dienas iepriekš kara. Viņš varēja izpildīt šo uzdevumu tikai divarpus gadu vēlāk. Bet viņš brauca, kā atjaunots cilvēks, kā norūdīts ļeņinists, ko, kā jau sacīju, apliecināja pats b. Ļeņins. Jau 1914. g. beigās es caur gadījumu dabūju no Londonas viņa vēstules, kas deva vislabāko liecību par viņa pārdzimšanu.

Kad izcēlās Februāra revolūcija, viņš traucās mājup. Bet kā? Anglijas varasvīri zināja, kas te slēpās. Viņi deva iespēju braukt tikai ar preču transportkuģi, kuram vācu apakšūdens laivas draudēja drošu galu. Ne velti cilvēkmīlīgie angļu valdnieki nelaida līdzi biedru dzīves biedrenes un bērnus! Bet b. Brauns bija

uzkrājis galvā bagātīgu krājumu revolūcijai svarīgu ziņu — pret toreiz uz Pēterpili braucošo angļu strādnieku imperiālistisko vadoni Tornu. Brauns gribēja agrāk būt Pēterpilī nekā tas. Bet nodevīgos angļu strādniekus kopā ar soc. nodevīgo Pļehanovu angļi uzsēdināja uz ātrskrejoša kara kuģa. Tie nonāca Kristiānijā un Pēterpilī sveiki un veseli. Bet «vācu draugu» Jansonu-Braunu tie uzlika uz preču kuģi — par drošu upuri vācu apakšūdens laivai. Un, kad vēlāk angļu valdība liedzās dot atļauju atgriezties citiem krievu emigrantiem, tā (sal. «Pravdu» no 16. maija d.) atsaucās: «Ja vēl ne visi krievu pilsoņi atgriezušies Krievijā, tad tikai tādēļ, ka angļu valdība šimbrīžam neatrada par iespējamu viņiem atļaut braukt pa Ziemeļjūru, lai novērstu to bēdīgo likteni, kāds sagaidīja viņu biedrus uz tvaikoņa «Zara».» (Plūst asaras.) Vai nejaušība jeb tiešām ellišķīgs plāns?

Biedrs Jansons-Brauns ir kritis. Desmit gadus atpakaļ. Vai esam cienīgi svinējuši viņa piemiņu? Atbildēsim vaļsirdīgi: nē! Bet apņemsimies to izlabot. B. Jansona balss ir pirmā, kas Latvijā brīvi sludināja jauno strāvu — sociālismu. To nevajag aizmirst.

P. Stučka

13. aprīlī 1927. g.
«Krievijas Cīņa», Maskavā, 1927, Nr. 44, 14. aprīlī.

PIEMIŅAS LAPIŅAS IZ BIEDRA JANSONA-BRAUNA EMIGRĀCIJAS LAIKMETA

Desmit gadus mūsu lielā proletāriskā revolūcija turpina savu uzvaras gaitu. Arvien dziļāk un dziļāk miglā tinas vecas atmiņas par mūsu kustības bērnības gadiem, aizzūd tēli un atsevišķi fakti, izplūzdami lielajā masu kustībā un milzīgo pasaules notikumu jūrā. Tā aizzūd atmiņas par mīļiem veciem biedriem, ar kuriem kopā izsapņoti skaisti jaunības sapņi, izcīnīta kopā viena otra cīņa. Lūk, desmit gadu jau pagājis no b. Jansona traģiskās nāves dienas, vairāk kā divdesmit gadu no mūsu pēdējās tikšanās un 35 gadi no tā laika, kad pirmie sīkie marksistu pulciņi Latvijā ievadīja «jauno strāvu», kuras centrā toreiz stāvēja b. Jansons.

Desmit gadu atpakaļ man nācās kādā piemiņas rakstiņā «Strādnieku Kalendārā» attēlot b. Jansona lomu latvju proletariāta atmodas laikmetā, 90. gadu sākumā. Es toreiz rakstīju: ««Jaunā strāva» un Jansona persona ir liela, dzīva procesa divas nešķiramas daļas. «Jaunā strāvā» ideja un persona apvienojas veselā, organiskā būtnē. Nedz šī «strāva» ir domājama bez Jansona, nedz Jansons bez šīs «strāvas». Latvijas vēsturē abi ir viens. Un arī manā atmiņā. Es redzu, kā šodien, dzirkstošās acis zem augstās, gudrās pieres un dzirdu, kā šodien, izsaucošo, skaļo

balsi no Rīgas Latv. biedrības pirmās krēslu rindas, raidītu pret estrādi, uz kuras dusmās un nespēkā sarka biedrības dižvīru vaigi. Tas jau nebija Jansons, kas stāvēja blakus un griezīgiem vārdiem ārdīja šo vīru tautiski trulo mietpilsoņu gudrību, tā bija pati jaunā strāva, kura nesa jaunu, dzīvu ūdeni smacīgā purvā.»

Šī aina ir iegriezusies manā atmiņā, neraugoties uz 35 gadiem, kas mūs šķir no vēsturiskās Rīgas Latv. biedrības Zinību komisijas sēdes 1892. gada vasarā, kad Jansons tikko bija publicējis «Domas par jaunlaiku literatūru» un kad viņa kara sauciens «vecajai paaudzei» bija saviļņojis visu lielo latvju filistru purvu.

Šis skaistais laikmets jau ir kļuvis par vēstures piederumu. Nezinu, vai «jaunās strāvas» vēsture kā tāda ir uzrakstīta. Noslēgta darba par viņu mums, cik zinu, trūkst. Bija laiks, kad b. Jansons pats sapņoja par šāda darba izdošanu. Par to liecina piezīme kādā no viņa vēstulēm, kura manā krājumā ir uzglabājusies.

Šinī rakstiņā man gribētos atzīmēt dažus vilcienus no b. Jansona emigrācijas gadiem, kad viņu mocīja domas par «jaunās strāvas» laikmeta attēlošanu.

Man ir 3 Jansona vēstules no 1912. un 1913. gada. Visas rakstītas Briselē.

Šie, kā zināms, bija vismelnākie reakcijas gadi. Tuvie biedri izkaisīti pa cietumiem, pa tundru un emigrāciju. Organizācijas satriektas, visa revolucionārā kustība pagrīdē. Partijas biedru starpā stipras nesaskaņas, pretrunīgas sadursmes, intrigas. Jansons atrodas grūtos materiālos spaidos. Regulāra darba nav. Aprobežotie graši, kurus tam atmet izplicinātā partijas kase, nedod iespēju uzturēt ģimeni. Vienīgā cerība uz personīgo draugu atbalstu no veco draugu puses... Nav brīnums, ka visas trīs vēstules iesākas ar sasodīto naudas jautājumu. «Mīļo, labo!» iesākas pirmā vēstule no 9. XI 13. g. «Vispirms sirsnīgs paldies Tev par Tavu sūtījumu — tas bija atbalsts īstā laikā, jo mājās te bija tukšums liels. (Pats, protams, arī pārbraucu gandrīz bez santīma kabatā, tikai par dažiem spiedīgiem parādiem bagātāks.) Man bija no sirds prieks, ka neesi mani vēl aizmirsis un ka esi palicis vēl tas pats, kas biji savas jaunības laikā. Par daudziem veciem draugiem — diemžēl! — to vairs nevar teikt. Mana slimība (nervu kaites aiz pārmocīšanās un pārpūlēšanās pa visiem šiem smagiem gadiem) bija gan nejauks trieciens. Sagulēju nedēļas piecas sanatorijā — visādu rūpju un bažu pa šo laiku man bija pārpārim... Tagad nu esmu jau vairāk kā nedēļu teit; savārdzis gan vēl jūtos stipri, bet pamazām sāku jau atkal strādāt savu darbu. Lieku lielas cerības uz nākošu pavasari — varbūt ka tad izdodas tikt pie cerētās atpūtas.»

«... Tagad nu vēl — kā jau pats zināsi — asie frakciju strīdi,

kuri šogad tika izcīnīti (viens no mūsu daudzinātās «vienotās» partijas ļaunumiem. — *P. D.*) un kuri, protams, nevarēja arī mums, latviešiem, paiet garām. Tas viss aizņēma daudz laika un enerģijas un nejauki savukārt vēl bojāja nervus. Tagad nu tās lietas ir vairāk noskaidrojušās: ārzemēs te vairs nekas nav ar varu strīpojams un saistāms kopā, visas grupas galīgi saskaldījušās, un atjaunota un apvienota darbība gaidāma tikai no pašas Krievijas. Būs mums tagad te arī mierīgāk un atliks vairāk laika produktīvam darbam.»

Par kādu darbu Jansons šeit runā?

«Šinīs dienās,» turpina viņš, «iznāk tepat pirmā daļa no manas «Baltijas revolūcijas». Tas būs tāds pirmais mēģinājums sniegt vēsturisku analīzi par 1905. gadu — vietām gan man trūka daži materiāli un vispār savu grāmatu uzskatu tikai kā priekšdarbu nākamai revolūcijas vēsturei.

Otro daļu domāju dabūt gatavu pēc 2—3 mēnešiem. Ja Tu man uzdotu kādu adresi, es Tev ar mīļu prātu piesūtītu vienu «autora eksemplāru». Vispirms, ja vien Tu vēlies, es varētu Tevi apgādāt ar ārzemju literatūru.»

Neatceros, vai man nācās izlietot šo piedāvājumu. Man bija toreiz citi ceļi nelegālās literatūras iegūšanai. Neatceros arī, vai Jansona darbs toreiz iznāca drukā un vai saņēmu solīto «autora eksemplāru». Mūsu sakari tomēr turpinājās — vismaz literatūras laukā. Vēl pievestajā vēstulē Jansons man rakstīja: «... Un tagad vēl viens lūgums pie Tevis: zinu, cik Tu ļoti ar darbiem esi apkrauts, bet vai Tev tomēr neatliktos laiks uzmest gabaliņu priekš mūsu žurnāla? (Neatceros, par kādu žurnālu šeit runa. — *P. D.*) No veciem literātiem esmu te viens vienīgs — ārzemju jaunā paaudze ļoti aizgrābta par likvidatoru «jaunām formām» un «jaunām metodēm», un man pret šo sērgu nākas diezgan karot. Varbūt Tu varētu kādā rakstā izteikt savas domas par tagadējo situāciju, par tuvākām izredzēm, par mūsu tagadējiem uzdevumiem un pienākumiem. Būtu Tev ļoti ļoti pateicīgs.»

Vēstules beigās b. Jansons pastrīpo, ka viņš, neraugoties «uz visādiem rupjiem un skandaloziem frakcionāriem paņēmieniem», vispār turas vairāk Ļeņina grupas pusē, «jo mūsu taktiskās līnijas sakrīt kopā»... «Ja Tev varbūt būtu citādas politiskas simpātijas, tas, protams, ne mazākā mērā netraucē mūsu draudzīgo satiksmi, ne arī var Tevi atturēt no līdzstrādības, jo kreisā spārnā Tu tā kā tā, bez šaubām, esi.»

Šeit b. Jansons delikāti aizķer manus toreizējos filozofiskos darbiņus, kuros es atrados zem stipra Jāzepa Dīcgena filozofijas iespaida un kuros, bez šaubām, biju izteicis vienu otru kļūdīgu domu, kauču es arvien centos no Dīcgena izcelt viņa filozofijas revolucionāro kodolu.

Vēstulē no 31. maija 1913. g. Jansons atgriežas pie šī punkta.

Pauls Dauge

Žurnālā «Domas» viņš pie kāda no maniem rakstiem par manu filozofijas pasaules uzskatu, zem virsraksta «Iz filozofijas un dzīves», kurā es tagad atrodu diezgan daudz kritizējamu vietu, bija piemetinājis kritisku piezīmi. Minētajā vēstulē b. Jansons aizķer šo rakstu. «Tikai cilvēks, kam, tā sakot, dzīvs dievs vēl sirdī, var tik karsti interesēties par filozofiskiem jautājumiem kā Tu. Manas piezīmes «Domās» Tev nekādā ziņā nevajadzētu uzskatīt par kādu uzbrukumu — es tikai gribēju aizrādīt uz kādiem bīstamiem slēdzieniem, kādus viens otrs nekritisks dilletants varētu atvasināt no Tavām tēzēm. Es pats neesmu tik liels Dīcgena piekritējs (man viņš neliekas tik dziļš, un es nevaru atzīt viņa pārmērīgo relatīvismu), bet es esmu tanīs domās, ka tīri filozofiskos (atziņas teorijas) jautājumos katrs no mums var *nach seiner Fasson seelig werden.* Protams, jācenšas mums tikai nostāties uz pozitīva, antimetafiziska pamata. Es pats jau dažus gadus atpakaļ esmu šķīries no Pļehanova mehāniskā (? — *P. D.*) materiālisma, esmu izgājis cauri mahismam — Maha sistēmā es atdūros uz pretrunām — un tagad, atklāti sakot, es atrodos atkal ceļā. Daudzas problēmas man palikušas neatrisinātas un varbūt arī neatrisināmas, kaut gan man ir pārliecība, kādā virzienā meklējama viņu atrisināšana. Augstākais jau tomēr paliek — pēc Lesinga vārdiem — nevis tā *Wahrheit* (patiesība. — *P. D.*), bet *das Streben nach Wahrheit* (tieksme pēc patiesības. — *P. D.*).»

Agrākajā vēstulē, no 2. XII 12. g., b. Jansons atkal apstājas pie sava kļūmīgā materiālā stāvokļa. Viņš griežas pie manis ar nervozu lūgumu viņam piesūtīt kādu naudas summu. Es biju it kā viņa pēdējā cerība. Un taisni šinī brīdī vajadzēja notikt ķezai. Viņa vēstule nebija sasniegusi manu adresi. To pierāda vēstules trešā lapas puse, kura ir turpināta 15. maijā 1913. g., tātad pusgadu vēlāk. Šī trešā lapas puse sākas: «Izsūtīju Tev šo vēstuli pērn decembra sākumā uz Metropol nama adresi, bet pēc kādām 6 nedēļām dabūju to atpakaļ, jo «adresāts neesot atrodams»!! Tas laikam bija tāds «dieva pirksts», lai Tevi ar šādām vēstulēm neapgrūtinu, un tamdēļ arī vēstuli vairs otrreiz nesūtīju un cerēju kaut kādi tāpat izkulties cauri. Bet tikpat uznāca nu tagad tas brīdis, kad esmu spiests pie Tevis pieklaudzināt. Esmu briesmīgi noguris un savārdzis — ārsts man pasludināja ultimātumu, ka man jāiet uz ilgāku laiku atpūtā.»

Divas nedēļas vēlāk — augšminētajā vēstulē no 31. maija — Jansons man raksta: «... Sirsnīgs paldies par Tavu sūtījumu! Tu man un manējiem esi lieliski izlīdzējis — vasaras atpūta nu mums droša, bet, taisnību sakot, man par Tavu vēstuli bija vēl lielāks prieks nekā par prāvo sūtījumu. Tava vēstule liecina, ka Tu esi palicis tas pats vecais, sirsnīgais biedrs un entuziasts kā mūsu labākos jaunības gados. Un tagad, kur mums tik daudz

no rindas izstājušos, tik daudz renegātu, nogurušu un vienaldzīgu, ir varens prieks satikt kādu, kuram ne gadu virkne, ne nežēlīgā dzīves proza nekā nav spējusi darīt.»

Es visai ne labprāt citēju šīs vēstules vietas, tālab ka viņām stipri personāls raksturs. Es savā 1917. gada rakstiņā aiz šiem iemesliem atturējos no vēstuļu publicēšanas, tikai īsi piezīmējot: «Viņām ir zināma vēsturiska nozīme, un es viņas publicēšu, kad pienāks laiks.» Man šķiet, ka tagad šis laiks ir pienācis, kur man nav tiesība viņas glabāt galda atvilktnē.

Bija vēl viens iemesls, aiz kura es vēstules aizturēju. Tur ir aizķerts jautājums, par kuru man toreiz trūka skaidrības un kurš stiprā mērā attiecas uz dzīvām personām. Jautājumam ir ļoti intīms raksturs iz partijas dzīves. No man toreiz pieejamās preses nekādi nevarēja izlobīt patiesību. Tikai vēlāk nācu skaidrībā. Jau 1912. gada ziemā b. Jansonam nācās pārdzīvot grūtas partijas ķildas. «Bez mūžīgās, sūrās cīņas kailas eksistences dēļ, bez visas darba nastas nāk mums vēl klāt nebeidzamie strīdi un nepatikšanas partijas lietu dēļ. Nav vairs vecie laiki gadus 7—8 atpakaļ, kad strādājām visi plecu pie pleca, — tagad pašā tanī burzmas vidū esmu viens, gluži viens. Citi atgājuši sāņus, citi gūstniecībā vai aizkavēti aktīvi līdzdarboties — un tātad nu sitos un plēšos puslīdz viens pats. Es, kā aizvien, stāvu, kā stāvējis, kreisā spārnā, bet mūsu «jaunā paaudze» tagad saceļas pret mums, vecajiem petrefaktiem, un sludina nu savas «jaunās metodes» un «jaunās formas» likvidatori — revizionistiska virziena vārdā! Un, ja citādi mani nevar pie malas dabūt, tad tiek izmēģinātas visādas intrigas un aizmuguriski ķērieni (tā, piem., mūsu agrākais draugs, mūziķis (Skare — «Muzikants», 1905. gadā Liepājā darbojās kā lielinieks, kā kaujinieks, tagad pārvērties par godīgu tautisku demokrātu. — *P. D.*) tagad pilnīgi izvērties un grozījis ne tikvien savus uzskatus, bet arī savu agrāko raksturu). Tomēr nokusis es nejūtos un turos savā pozīcijā, jo vairāk vēl tāpēc, ka mājās strādnieki sāk atkal atspirgt no miermīlīgā revizionisma un pārmērīgā legālisma sērgas.»

Šeit minētie partijas strīdi pieņem jo dienas jo asāku raksturu. «Jauno metodu» varoņi brien arvien dziļāk un dziļāk purvā. Principi kļūst jo dienas jo lētāki, un legālisms dod visādiem politiskiem karjeristiem iespēju viegliem ieročiem apkarot savus pagrīdē sadzītos pretiniekus. 1913. gada pavasarī sākās nejēdzīgs tracis pret b. Jansonu. «Jaunajā Dienas Lapā», kurai trūka cieta principiāla vadoņa, nāk klajā Jankava un Miķeļa Valtera kliķe ar nejēdzīgiem paskviliskiem apvainojumiem pret b. Jansonu, kuru īstais mērķis ievilkt dubļos ne tikai Jansona personu, bet visu nelegālo partijas spārnu, iejaucot pat mūsu veco mīļo b. Stučku. Savā neķītrajā tieksmē jankavieši bija visādiem veikliem paņēmieniem mēģinājuši savā pusē piedabūt lēt-

ticīgo Raini, caur ko partijā radās ļoti smaga atmosfēra, kura mūs visus grūti nomāca. Pateicoties nevienādiem ieročiem, bija grūti nelegālajam spārnam legālā presē atraidīt legālo intrigu uzbrukumu. «Varbūt lasīji Valtera bandas uzbrukumu pret mani par 1897. gada prāvu?» raksta b. Jansons. «Man stipri šķiet, ka aiz šiem vīriem stāv pati ohranka. Plāns tiem bija sagudrots nejauks: vienā laikā mani ārzemēs un iekšzemēs izsludināt par bīstamu cilvēku! Bet tas tikai nu izdevās — es tomēr stāvu pārāk stipri, lai mani šādi subjekti varētu pie zemes nogāzt. Viss šis nežēlīgais štuks beidzās ar to, ka šie huligāni tika ar kaunu noraidīti un man no visām pusēm izteikta atzinība un uzticība (latv. laikrakstiem ir piesūtīts pāris paskaidrojumu — to starpā arī Int. Soc. B.* paziņojums — bet laikam administratīvu spaidu dēļ baidās publicēt!). Vairāk kā mēnesi aizņēma man cīņa ar šo bandu — tagad nu ir pagalam arī viņu pēdējā trumpa, — bet šī atgaiņāšanās pret tik smacīgu subjektu kliķi man tomēr prasīja daudz spēka un enerģijas. Tagad, kur nu viss šis nelāgais krāms pāri, es jūtos pavisam kā salauzts un samocīts. Tomēr ceru, ka pēc pāris mēnešiem būšu savus nervus uzlabojis un tikšu atkal uz kājām. — Par citām lietām rakstīšu Tev vēlāk. Mana iedomātā brošūra par tautisko birģelību palika neuzrakstīta nevaļas un saguruma dēļ —atstāju to citiem laikiem, patlaban dzenu uz priekšu 1905. g. II daļu.»

Par minēto brošūru Jansons jau ieminas agrākā vēstulē, kur viņš raksta: «Darba man milzīgi daudz — esmu dažreiz tā apkrauts, ka tikai kādu stundu dienā varu atlicināt sev priekš pastaigāšanās. Bez tekošām lietām, bez agrāk jau apsāktiem plāniem man tagad steidzami jāpabeidz divi darbi: «Balt. revolūcijas» II daļa (iznāks ārzemēs) un brošūra «Mūsu tautiskā pilsonība» — legāli Rīgā. Ja man nekas cits nenāks starpā, tad mēģināšu brošūru pa svētku laiku izgatavot un no sirds nokaitināt mūsu birģelību un viņas šmokus. — Bez tam nākošu vasaru paiet taisni 20 gadi no mūsu «jaunās strāvas» laikiem; šim gadījumam par piemiņu gribu izdot kādu verķi par 90. gadiem. Apskatīt ne tikvien vēsturiski kritiski toreizējo laikmetu, bet salīdzināt arī mūsu toreizējos uzskatus, lozungus, ideālus svarīgākos jautājumos ar mūsu tagadējiem uzskatiem — pēc 20 gadiem.»

Mēs no šīm trim, pēc apjoma nelielām, bet pēc satura ārkārtēji bagātām vēstulēm (nekad neesmu sastapis b. Jansona rokrakstam līdzīgu rokrakstu — litogrāfiski glītie, gandrīz punktiņam līdzīgie burti ļauj viņam iespiest vienā lapas pusē veselu avīzes ievadu) dabūjam diezgan bagātu gleznu par b. Jansona dzīvi un darbību emigrācijā. Šinīs vēstulēs izpaužas viņa

* Starptautiskais soc. birojs. — *P. D.*

apbrīnojamā darba spēja, viņa plašais zinātniskais un literāriskais apjoms, viņa politiskā pārliecība un principiālā noteiktība. No šīm vēstulēm mēs varam nojaust, kādu triecienu priekš latvju proletariāta, kādu zaudējumu priekš revolūcijas nozīmē mūsu vecā mīļā biedra nāve. Mūsu partijas latvju sekciju uzdevums ir izcelt gaismā Jansona-Brauna nozīmi revolūcijas vēsturē, sakrāt un sakopot visus izkaisītos materiālus, spert nopietnus soļus, lai ātrāk savāktu viņa ārzemēs atstāto arhīvu, un plaši iepazīstināt mūsu komunistisko jaunatni ar šī mūsu vecākā drauga un cīņas biedra dzīves gaitu.

P. Dauge

«Krievijas Cīņa», Maskavā, 1927, Nr. 44, 46, 14. IV, 16. IV.

KO MUMS ATSTĀJIS KLUSAIS?*

(SAKARĀ AR EFERTA-KLUSĀ NĀVES DIENAS ATCERI 16. JŪLIJĀ)

Šī gada 16. jūlijā paiet gads no liktenīgās pēcpusdienas, kad Saharijas sanatorijā nāve aprāva b. Eferta-Kļusā dzīvi. Šinī dienā katrs latvju darba cilvēks jo sevišķi asi izjutīs lielo zaudējumu, kāds cēlies ar b. Kļusā nāvi, lai gan viņa trūkumu mums nācās sajust ik uz soļa visās šinīs bez viņa darba steigā aizvadītās dienās. Vienīgais apmierinājums, ka arī pēc savas nāves b. Kļusais mums atstājis pietiekoši daudz no sava īsā mūža darba produkcijas, kura tagad kā asi trīts ierocis mums noder un noderēs turpmākās kultūras revolūcijas cīņās. Mēs vēl neesam pratuši, kā nākas, novērtēt b. Kļuso un to mantojumu, ko viņš mums atstājis savu sabiedriski zinātnisko apcerējumu un literārisko darbu veidā. Neviens nopietnāks apcerējums, par nožēlošanu, nav vēl parādījies par Kļuso ne kā par marksistisku kritiķi, zinātnieku un sabiedrisku darbinieku, ne arī kā par ievērojamu proletrakstnieku.**

Reti nosvērts, asi slīpēts, konsekventas marksistiskas kritikas darba paraugs, lai arī varbūt pārāk konspektīvs, ir viņa apcerējums «Piezīmes par latvju ideoloģijas vēsturi». Šo konspektveidību kā zināmu trūkumu atzīmēja jau arī pats b. Kļusais, kurš «Ideoloģijas vēsturei» domātā, bet neievietotā priekšvārdā raksta:

---

* Pret dažiem b. Jokuma spriedumiem un slēdzieniem šinī rakstā ir ceļami iebildumi. — [«Krievijas Cīņa»] *Red.*

** Jo nevar uzlūkot par nopietni ņemamu mēģinājumu savā laikā nostādīt b. Kļuso kā idejiski radniecisku ar Latvijas pilsoniskiem jaunromantiķiem. (Sk. žurnālu «Darbs», Nr. 1, R. Pelšes recenzija par almanahu «Jaunais Laiks». Protams, ka par Kļuso tik maldīgi varēja runāt tikai tie biedri, kuriem Kļusais bija pilnīgi svešs un nesaprasts.)

«Nav noliedzams, ka «Piezīmes par ideoloģiju» ir stipri fragmentāras, konspektīvas un ar daudz trūkumiem. Viņas jau arī radās no tiem trūcīgajiem konspektiem, kurus sastādīju, lasīdams par latvju literatūras vēsturi Latviešu strādnieku fakultātē, Riet. tautu komuniversitātē un Latviešu pedag. institūtā, un ar kuriem tomēr bija jādod kaut zināms materiāls studentiem, ievērojot to, ka pirmavoti plašākā lietošanā nebija nemaz pieejami, bet agrākās Latvijas rakstniecības vēstures parasti apskata tikai daiļliteratūru, bez citām ideoloģijas parādībām (kas liekas ļoti nepareizi) un bez sakarības ar katra laikmeta ekonomiskiem apstākļiem.

Esmu mēģinājis materiālus sadalīt pēc ekonomiskās attīstības laikmetiem, pakavēties it sevišķi pie tiem momentiem ideoloģijā, kuri varēja krist svarā pie tālākās attīstības un it sevišķi pie proletariāta ideoloģijas izveidošanas, un šo pēdējo par visām lietām saistīt ar Komunistiskās partijas attīstību.»*

Neraugoties uz to, nebūs pārspīlēts, ja teiktu, ka tas ir viens no labākiem mūsu latvju marksistiskās literatūras kritikas darbiem. Līdzās tam jāmin viņa vērtīgais apcerējums par Jansonu-Braunu. Kļusā interesantais agrārvēsturiskais apcerējums «Latvijas bezzemnieks»**, kurš parādījās tikai pēc viņa nāves un kuru viņš pa pusei rakstīja jau uz savas slimības gultas, liecina, cik spējīgs sabiedrisku procesu analītiķis bija b. Kļusais. Kā zinātnieks, viņš bez daudziem atsevišķi pa dažādiem žurnāliem un laikrakstiem izmētātiem rakstiem reprezentējas ar savu apcerējumu «Radio», kurā viņš pieiet jautājumam kā īsts dialektiķis, izceldams zinātnes sakarus ar ekonomisko un sabiedrisko dzīvi, atzīmēdams pirmos radio panākumus ne kā atsevišķu savrup stāvošu zinātnieku nejaušus, necerētus atradumus, bet kā veselu ekonomisku laikmetu sabiedriskas, ideoloģiskas (smadzeņu) darbības rezultātus. Ar savu literārisko darbību b. Kļusais raksturojams kā latvju proletrakstniecības pamatlicējs, kura «plinšu sievas» un «dumpju Donāti», šie spilgti zīmētie dzīvie revolūcijas cilvēki, dzīvos kā sava lielā laika veidotāji un cīnītāji nākamās audzēs. Vēl vairāk sāpīgi sajūtams Kļusā zaudējums tāpēc, ka b. Kļusais pēdējos gados savā literāriskā attīstībā neapturami gāja uz priekšu. No «Nemiera sirotāja» līdz

---

* Šis, kā arī visi šinī rakstā minētie dokumenti un materiāli ņemti no RTKU Kļusā stūrīša arhīva. Pie tās pašas reizes vēl jāatzīmē, ka šo savu darbu pirms nodošanas drukā b. Kļusais izdevniecības apstākļu dēļ bija spiests stipri strīpot, kas nekādā ziņā nevarēja nākt darbam par labu. (*K. Pelēkais.* — Sk. Vissavienības Proletrakstnieku konferences protokolus.)

** Sk. «C. B.», Nr. 5—6, 1927. g.

«Pierobežas apriņķim» ir liela distance, kura liecina par straujām augšanas tendencēm.

Viss tas, kā jau minēts, vēl nav pienācīgi izcelts, novērtēts, tāpat kā nav vēl raksturots pats b. Eferts-Ķlusais, kurš ar savu dzīvi, darbu, aizrautību, pašaizliedzību ir paraugs, kādam jābūt īstam revolucionāram, kurš grib tuvoties nākotnes cilvēka tipam.

Bet šī raksta nolūks nav uzkavēties pie šo jautājumu atrisināšanas, kam veltāmi atsevišķi speciāli raksti. Te mēs gribētu atbildēt uz vienu citu jautājumu, kuru, bez šaubām, neviens vien sev uzstādījis pēc b. Ķlusā nāves: vai ir un kas ir palicis pēc b. Ķlusā viņa manuskriptos, kas vēl nav parādījies atklātībā? Jo galu galā bez tiešas intereses pret šo jautājumu, kura rodas katram b. Ķlusā cienītājam, atbilde uz to palīdzēs jo pilnīgāk noskaidrot un izprast paša Ķlusā sarežģīto personību, palīdzēs vēl vairāk novērtēt Ķluso kā cilvēku, sabiedrisku darbinieku, zinātnieku, literātu. Tāpēc arī mēs īsumā pie šī jautājuma uzkavēsimies.

Vispirms jāaizrāda, ka b. Ķlusais, kā jau tas zināms, nebija nekāds sauss kabineta darbinieks, bet gan bija īsts mūsu dienu revolucionārs, kurš uzlūkoja par savu tiešo pienākumu visaktīvāk piedalīties tekošās dzīves uzdevumu veikšanā. Kurš neatminas, ar kādu akurātību b. Ķlusais veica no partijas un sabiedriskām organizācijām viņam uzliktos pienākumus, cik noteikts viņš bija Mapa sekcijas darbības vakaru apmeklēšanā, cik tuvs bija mūsu laikrakstu līdzstrādnieks. Tāpēc gluži dabīgi, ka viņam atlika maz laika plašākiem literāriskiem darbiem. Viss, kas tika nodrukāts, tika no mūsu redakcijām rautin izrauts. Biedrs Ķlusais nebija paradis atteikt, ja kas bija uzrakstīts un ja no viņa prasīja, viņš to arī tūliņ atdeva.

Bet tas nenozīmē, ka b. Eferts nebūtu plašākus sabiedriski kritiskus apcerējumus un literāriskus darbus gatavojis. Spriežot pēc atstātajām burtnīcām, kuru skaits sniedzas līdz 30 un kuras pilnas dažādām atzīmēm, citātiem, izrakstiem, jānāk pie slēdziena, ka b. Ķlusais vismazāk bija domājis par nāvi: viņš bija gatavojies uz plašu darbu, priekš kura bija vācis dažādus materiālus. Visas šīs burtnīcas izraibotas sīkām atzīmēm, strīpojumiem, jauniem uzrakstiem, pusvārdiem, tā ka daudzās vietās tās pat grūti salasāmas. Visu to citam sakārtot, sistematizēt gandrīz nav iespējams. Skatoties šinīs burtnīcās, smagi un sāpīgi kļūst ap sirdi, redzot šo nepabeigto darbu, aprauto domu, kuru nobeigt citam nav iespējams.

Vienīgi kaut cik sakārtotas un apstrādātas ir kādas piecas sešas burtnīcas, spriežot pēc kuru satura liekas, ka tās ir «Latvju ideoloģijas vēstures» turpinājums. Kādā burtnīcā tiek raksturots 1905. gada revolūcijas laikmets, citā iesākts raksturot 1910.—

1914. gada periods*. Tiek pievesti skaitļi par strādnieku skaita pieaugšanu, sadalot strādnieku daudzumu pa rūpniecības nozarēm. Tāpat atzīmēts arodbiedrību skaita pieaugums. Daudz izrakstu no ilegālajām partijas avīzēm par strīdiem partijā, citējumi no b. Šilfa-Jaunzema rakstiem, «C. B.» 1913. gadā. Liekas, ka šos materiālus, rūpīgi sakārtojot, sagrupējot ar vajadzīgām piezīmēm, vispirmām kārtām varētu sagatavot drukai, kas būtu visai vērtīgs ieguvums mūsu marksistiskās literatūras laukā.

Ne mazāk interesantas ir b. Klusā tēzes par literatūras vēsturi. Kā zināms, b. Klusais Rietumtautu universitātē pasniedza literatūras vēsturi, kamdēļ arī šīs tēzes ir minētā darba produkts. Tēzes, kuras sastāda apmēram divi drukas loksnes biezu grāmatiņu, sadalās divi daļās: tēzēs par latvju un vispasaules literatūras vēsturi. Pirmās sākas ar tautas dziesmu stila izveidošanās novērtējumu, aptver kapitāla akumulācijas laikmetu Latvijā, lauksaimniecības krīzes laikmetu (1885—1905), kuram veltītas 3 tēzes. Visai interesants ir 1905. gada revolūcijas laikmets ar Raiņa un Niedras raksturojumiem. Starp citu, b. Klusais, rakstīdams par Raini, diezgan sīki analizēdams un nosvērdams viņa dzeju un tās nozīmi, nobeidz savu domu par Raini sekojošiem vārdiem: ««Pārdrošā doma» ir vienīgā dzeja, kurā Rainis konkrētāk pieskaras padomju varai un saka, ka tā «nākamus laikus ievadījusi», jo «gribējusi no jūga vieglināt, ne pātagu īsināt», «bet pātagu pašu pušu lauzt». Te pēc ilgiem laikiem mēs atkal sadzirdam seno revolucionāru. Dzirdam uz brīdi 1905. gada cīņas drosmi un riebumu pret bailīgiem sīku darbiņu tvarstītājiem. Bet gadi pēc tam aizgājuši, un Rainis tomēr nav spējis kāpt šo drošo soli. Emigrācija un Baltlatvijas sīkā ikdiena, atrautība no praktiskā revolūcijas darba salauzusi arī 1905. gada lielo proletariāta dzejnieku Raini.» Nobeidzas šīs tēzes ar pēcrevolūcijas laikmeta apskatu 1906.—1917. g., uzkavējoties pie simbolistiem un jaunromantiķiem un pie naturālisma un reālisma raksturojuma kapitālisma uzplaukuma periodā.

Tēzes par vispasaules literatūru sadalās divi posmos. Pirmajā posmā tiek apskatīts pārejas laikmets no feodālisma uz kapitālismu, otrā — pārejas laikmets no kapitālisma uz komunismu. Visai interesantas ir piezīmes par «tirdzniecības kapitālu un daiļliteratūru», kurās bez vispārējā ievada iet runa par sengrieķu drāmu, tad seko Dantes laikmets un viņa «Dievišķā komēdija», Servantesa romāns («Dons Kihots») un Lope de Vegas drāma (Spānija). Otrais posms ietver laikmetu, kad buržujiskās revolūcijas gan vēl nav atbīdījušas pie malas feodālisma paliekas, bet kad tomēr proletariāts jau uzstājas patstāvīgi ar

* Kā zināms, savu «Ideoloģijas vēstures» pirmo daļu b. Klusais nobeidza ar 1905. gada priekšvakara raksturojumu.

saviem centieniem pret buržuāziju. Tāpēc arī te mēs redzam apskatītu Vakareiropas literatūru no 1848. līdz 1925. gadam, periodu starp Parīzes Komūnu un imperiālistisko karu (E. Zolā, E. Verharns, Anatols Franss, Rolāns, Anrī Barbiss). Neraugoties uz tēžu konspektību, tās tomēr ir ļoti interesantas un var būt visai noderīgas pie literatūras pētīšanas. Pie kam b. Eferts, tāpat kā savās piezīmēs par «Latvijas ideoloģijas vēsturi», apskata ne tikvien daiļliteratūru (no kuras arī viņš ņem tikai tos momentus, kuri «varēja krist svarā pie tālākās attīstības un it sevišķi pie proletariāta ideoloģijas izveidošanas», kā, piem., Amerikā Vitmens un Sinklers), bet arī attiecīga laikmeta sociāli ekonomiskos apstākļus. Tas viss padara šīs tēzes ļoti vērtīgas, no kurām pretī dveš Klusā dziļā, skaidrā doma un marksista-dialektiķa izturētais skats.

No beletristiskiem darbiem b. Klusais neko nav atstājis nobeigtu. Viņa pēdējais stāsts, kurš tika drukāts «Kr. C.», kad viņš jau atradās sanatorijā, ir «Biedrs Indriķis». Atstātajos papīros ir kāds agrāk, ja nemaldos, «Darba Kalendārā» drukāts stāstiņš «Rīta vējos», kurš vietām labots un kuram beigas pierakstītas uz kādām sešām lapiņām gluži jaunas. Tomēr, cik var spriest no stāsta satura, arī tas vēl nav gluži pabeigts. Bez tam ir vēl kāds otrs nenobeigts stāsts, kurā, kā tas spriežams no uzmetumiem, ir bijis nodomāts tēlot Padomju Latvijas laikmetu. Atzīmēs burtnīcas priekšpusē, kuras, jādomā, ir stāsta plāns, atzīmēti sekojoši momenti: «Sastapšanās pie robežas. Sacelšanās Ulmaņa rotā. Rīgas ieņemšana. Laukmaņa dzīvoklī. Propagandistu kolēģijā — strīds par agrārjautājumu (Bērziņš, Vīksniņš, Roziņš). Partijas sapulce. Kongress. Metālistu sapulce. Skolotāju sapulce (Dēķens, Dziļleja). Elektriskās stacijas. (Daugavas izmantošanas) komisārs. Augstskolas komisija. Valdības sēde. Rev.-kara padomes sēde. Bēru gājiens. Operā. Fabrikā.» Var būt, ka šie ir atsevišķu situāciju apzīmējumi, bet var būt, ka tās ir kāda garāka darba (varbūt romāna) nodaļas. Skaidrs, ka te Klusais ir domājis parādīt Latvijas ieņemšanu, kā arī cīņas dēļ Padomju Rīgas, jo tanī pašā lappusē mēs atrodam šādu atzīmi: «Revoluc. Rīga briesmās (marta dienās — atkāpšanās no Jelgavas). Gaumants par Rīgas atstāšanu. Nē! — visa vara Kara revolucionārai komitejai.» Tad turpat apakšā: «... Nošaut! Mobilizēt! Izraidīt! (Līdz 8 vakarā uz Kundz., Zaķu (salu)!) Mītiņus (20 vietās). Visi biedri apbruņoti uz sapulci!» Kā redzams no atzīmēm, Eferts domājis, bez šaubām, aizķert izcilākos momentus no Padomju Latvijas cīņu dienām, kuras līdz šim ir palikušas neattēlotas. Minētajā burtnīcā uzmesti tikai atsevišķi momenti, atsevišķas ainas no revolucionārā latvju proletariāta cīņām, pat tikai atsevišķi dialogi, kā, piem.:

«— Jūsu automobilis kārtībā?

— Priekš kam to?

— Uz visu jābūt gataviem.

— Automobilis jau sen nodots kopējā garāžā un droši tagad darbā.

— Šī vieta pārāk vientuļa un atstāta — 16 verstes.

— Mēs varam visādi, — ja vajadzīgs, arī apakšzemē.»

Visas šīs piezīmes un materiāli visai interesanti Klusā māksliniecīskās radīšanas paņēmienu noskaidrošanai. Interesanti atzīmēt, ka dažās vietās zīmējumu veidā Klusais uzmetis arī savu stāsta varoņu kontūras. Tā šinī pašā burtnīcā, kur atzīmētas, jādomā, darbojošās personas — sievieši, jaunieši, atrodas arī daži vienkāršiem vilcieniem rupji uzmesti seju zīmējumi. Viss tas runā, ar kādu rūpību, uzmanību piegājis b. Klusais pie savu varoņu izveidošanas, pielietodams to attēlošanai dažādus īpatnējus darba paņēmienus.

Tālāk, Klusā atstātajos materiālos mēs vēl atrodam Fr. Roziņa darbu sarakstu. Kā zināms, b. Klusajam bija uzdots strādāt pie Fr. Roziņa rakstu sakopošanas. Klusais ar viņam piemītošo enerģiju bija ķēries pie šī uzdevuma, racies pa arhīviem, avīžu komplektiem, atzīmēdams visus Fr. Roziņa rakstus. Darba rezultātā — neliela burtnīciņa, kurā uzrādītas avīzes ar Roziņa rakstiem, sākot no Amerikas «Strādnieka» un beidzot ar vēlākā laika periodiskiem izdevumiem. Protams, ka arī šim, varbūt no pirmā acu uzmetiena niecīgam darbam tomēr ir liela vērtība, jo tas nākotnē stipri vien noderēs. Vērtīgs tāpēc, ka b. Klusajam nācās atšifrēt dažus Fr. Roziņa rakstus, vienīgi pētot «vecā Āža» stilu, jo nelaikis Roziņš daudzās vietās ievietojis savus ievadrakstus un apcerējumus bez parakstiem. Protams, veikt šo darbu bija spējīgs tikai b. Klusais, kurš vislabāk spēja orientēties pēc Fr. Roziņa stila.

Nenoliedzama vērtība ir arī b. Klusā vēstulēm, kuras viņš rakstījis vienam otram no mūsu rakstniekiem. Jāaizrāda, ka neviens varbūt no mūsu pēdējā laika kritiķiem nav pratis tā audzināt jaunos rakstniekus un iesācējus, kā to ir darījis b. Klusais. To liecina ne tikai viņa recenzijas un apcerējumi mūsu presē, to liecina arī viņa jauno autoru darbu koriģējumi. Arhīvā uzglabājušies daži Rihtera, Saprovskajas u. c. manuskripti ar b. Klusā atzīmēm. To pašu pastrīpo arī viņa vēstules (J. Krūmiņam, O. Rihteram, K. Pelēkajam u. c.), kurās viņš devis dažādus norādījumus un arī izteicis daudz interesantu slēdzienu par dažādām mūsu literāriskās dzīves parādībām un atsevišķiem rakstniekiem. Te mums nav iespējams pie šīm vēstulēm sīkāk uzkavēties, kā būtu nepieciešams, — tas temats citam rakstam, jo tas daudz ko varētu dot mūsu augošajai proletrakstniecībai.

Beigās vēl aizrādīsim uz b. Klusā kritiskām atzīmēm uz da-

žām viņa bibliotēkas grāmatu lappusēm. Tā, starp citu, interesantas ir viņa dažas atzīmes uz K. Kurona grāmatas «Revolucionārās Krievijas rakstniecība ceļā uz rītdienu». Šīs grāmatiņas 64. lappusē, kur b. Kurons raksta par to, ka «proletariāta un viņa partijas šodienas lozungs — «смычка», kuram jāatrod piemērotas formas un kurš jāizved kā saimnieciski politiskā, tā arī kulturāli ideoloģiskā sfērā (Klusā pastrīpots. — *K. J.*), — šis lozungs tiek demagoģiski apspļaudīts (no «Oktobra». — *K. J.*) un mīdīts un viņa vietā tiek izbīdīts jauns, pārdzīvojamam revolūcijas posmam un Padomju Republikas īpatnējiem apstākļiem dziļi naidīgs lozungs — «размычка»», b. Klusais ironiski piezīmē: «Apvienošanās būtu laba, ja ap līdzgājējiem būtu apvienojusies proletrakstniecība (Voronskis). Nagla!» Un nākošajā — 66. lappusē, kur b. Kurons turpina savu domu par «Kreisās frontes», «Oktobra» un «Smēdes» «efemeriski frontālās apvienības cīņu ar iedomātiem naidniekiem», konstatējot, ka tas neesot nekas vairāk kā ideoloģiskas vēja bakas, b. Klusais raksta: «Kurons grib attaisnot savu bezprincipiālību.» Un, ka tas tiešām tā, b. Klusais atzīmē vēl dažas vietas b. Kurona grāmatiņā. Turpat 68. lappusē b. Kurons raksta: «Lai kā — proletāriskā dzeja ir vienīgā, kurai — pēc V. Brjusova un arī pēc mūsu domām — pieder nākotne.» Biedrs Klusais ironiski jautā: «Tiešām? Bet tagad? Sk. 76. lpp.» Norādītajā 76. lappusē b. Kurons raksta, ka «Oktobra revolūcijas literāriskie līdzgājēji visā visumā blakus proletāriskās daiļprozas priekšstāvjiem, viņi vienīgais jaunās Krievijas daiļprozas reālais spēks». Un beidzot, noslēdzot šo «polemiku», 96. lappusē, kur Kurons raksta, ka Piļņaks «slēpj sevī nākotnes mākslas — kolektīvistiskā monumentālisma pirmelementus», b. Klusais zobodamies izsaucas: «Riktīgi!»

Vēl b. Klusā atstātajos papīros atrodamas arī vairākas kabatas piezīmju grāmatiņas, kurās tāpat sazīmēti materiāli darbam, izraksti no avīzēm, citējumi. Un vai katrā grāmatiņā atrodama arī pa — zāļu receptei, kas liecina, ka šis cilvēks, slimības vajāts, ir cietis un tomēr ir strādājis, gatavojies lielākiem darbiem, stādījis jaunus plānus, vārda tiešā nozīmē ir cīnījies ar nāvi!

Ja visam tam, ko savā īsajā mūžā ir sarakstījis b. Klusais, sākot ar «L. N. L. K. Ziņotāju» («Jaunstrāvnieku principu cīņa», «Mūsu pamatskola») un beidzot ar viņa vēl tikai pēc viņa nāves atklātībā parādījušamies rakstiem, pievienosim arī tos, kuri palikuši pēc viņa nāves neapstrādāti un neizmantoti, tad kopā ar visu to, ko veicis b. Klusais kā pedagogs, sabiedrisks darbinieks, partijietis, kopā viss tas sastādīs ievērojamu kulturālu manto-

jumu, ko latvju proletariāts ar vislielāko pateicību varēs izmantot savās turpmākās cīņās un celtniecības darbā. Tas arī būs labākais piemineklis mūsu neaizmirstamam Klusajam-Efertam.*

* *
*

Beigās jāaizrāda, ka Klusā atstātie rokraksti, piezīmes, dažādi dokumenti tiek koncentrēti Rietumtautu komuniversitātes Eferta stūrītī. Šis darbs atrodas speciāli nozīmētas komisijas rokās. Par nožēlošanu, jāaizrāda, ka ne visi biedri ir atsaukušies uz komisijas uzaicinājumu nodot viņu rīcībā esošos dokumentus un materiālus, kuriem sakars ar Klusā darbību. Nekādus materiālus nav sūtījuši Ļeņingradas biedri, starp citu, turienes latvju mācību iestādes, kuru rīcībā, bez šaubām, šādi materiāli atrodas. Tādēļ mūsu lūgums būtu visus šādus materiālus (rokrakstus, atmiņas, kopijas no sienas avīzes un citos studentu izdevumos ievietotiem Klusā rakstiem), kā arī Klusā rakstītās vēstules nosūtīt minētajam stūrītim. Vienā vietā savāktie materiāli par b. Kluso vienmēr būtu pieejami vajadzīgā gadījumā.

K. Jokums

«Krievijas Cīņa», Maskavā, 1928, Nr. 80, 81, 82, 17. VII, 19. VII, 21. VII.

BIEDRS K. LĪCIS-KURONS DZĪVĒ UN DARBĀ

Biedra Kurona dzīves stāsts ir degošu pārdzīvojumu, asu pretrunu un dziļa traģisma pilns. Tas ir garš stāsts par dzīvi, kurai vajadzēja būt lielai un bagātai, skaistai un aizraujošai, bet kura bija nomākta un sadragāta, izpostīta un saraustīta... Šeit es varu saaust tikai nedaudzas epizodes no šī dziļi cilvēcīgā stāsta...

Kurzemes lauku klusumā un mežu šalkoņā var klausīties kopā ar citiem, bet var klausīties arī viens — savrup stāvot, nedzirdot viengadnieku smieklus un klaigas. Tā no 1898. gada Sēlpils «Treikaiņos» aug b. Kurons. Gan dragā viņa stipro noslēgtību vēlākie skolas gadi un cilvēku tuvums, bet galīgi šī noslēgtība netiek pārvarēta, un viņa raksturā paliek daudz savādību, kuras citādi nav saprotamas, kā vien ņemot vērā izcelšanos no lauku sīkražotāja, sīkzemnieka ģimenes.

Bet, augdams noslēgti, ārpus plašākas sabiedrības, b. Kurons drīz nokļūst citā — plašā un saistošā pasaulē. Jau pagastskolā viņš ar neredzētu aizrautību nododas daiļliteratūras lasīšanai, un

* Arī krievu strādniecība pietiekošā mērā ir pratusi novērtēt b. Klusā kā mākslinieka-rakstnieka lielo nozīmi: viņa literāriskie darbi iznākuši jau vairākos izdevumos.

jau te skolas darba kārtībā uzmestajās skicītēs parādās nākošā rakstnieka pirmie nedrošie spalvas vilcieni.

Līdz ar iestāšanos Jēkabmiesta četrklasīgā pilsētas skolā 1912. gada rudenī b. Kurons nokļūst pavisam jaunos apstākļos, kuriem nav nekā kopēja ar izolēto sīkzemnieka sētu. Šeit kūsā strauja sabiedriska dzīve. Kā starp vietējo fabriku strādniekiem, tā arī starp dažādo skolu audzēkņiem ir prāvs skaits Madlienas-Gaismas organizācijas locekļu, un drīz vien b. Kuronu mēs redzam partijas rindās (skolnieku pulciņā «Vilnis») kā aktīvu darbinieku. Tāpēc arī viņa vārds tiek ierakstīts žandarmu rotmistra ruļļos, un 1915. gada pavasarī, īsi pirms skolas beigšanas, viņš kopā ar dažiem citiem biedriem tiek arestēts un pēc kādiem mēnešiem administratīvā kārtā izraidīts uz Jeņisejas guberņu.

No trimdas b. Kuronu atsvabina tikai Februāra revolūcija, bet Sibīrijas mūžamežu apstākļi jau ir darījuši savu postošo darbu — Maskavā viņš ierodas slims ar grūti ārstējamo kaulu tuberkulozi. Kopā ar citiem politiskiem trimdiniekiem un ieslodzītiem viņš tiek aizsūtīts uz Krimu. Vācu okupācijas karaspēkam iebrūkot Krimā, b. Kurons 1918. gada aprīļa beigās pārbrauc uz Kaukāzu, no kurienes vēlāk atkal atgriežas Krimā.

Šis baltgvardu ielenkumā pavadītais laiks ir ārkārtīgi smags periods b. Kurona dzīvē. 1921. gada sākumā, atgriezies ar bēgļu ešelonu caur Vakareiropu Latvijā, b. Kurons par to raksta sekojoši:

«Cik bezgala gari ir bijuši priekš manis šie divi gadi, un kas gan nav pārdzīvots! Un galu galā — tukšs plankums dzīves jau tā diezgan bēdīgajā stāstā... Pagājušajā gadā ar lielām pūlēm noturējos virs līmeņa.»

Baltajā Latvijā viņš, protams, «neatrada sev mājvietas». Tajā viņš «ieradās, taisnību sakot, tikai pa ceļam». «Gatavodams ceļa kuli» uz Padomju zemi, viņš turpina:

«Gribu nodeldēt šo divu gadu parādu. Kaut gan diezgan sveši man ir patreizējie Krievijas apstākļi, taču esmu tajā pārliecībā, ka arī priekš manis darbs būs. Un griba strādāt jau ir.»

Maskavā b. Kurons ierodas 1921. gada vasarā, bet — ar kruķiem: briesmīgā slimība bija gājusi uz priekšu. Tāpēc radoša darba un kūsājošas dzīves vietā — pelēkas, vienmuļas sanatoriju un dispanseru sienas un pa starpām — nepieciešamība sēdēt istabā tajā laikā, kad ik nervu šķiedra trauc pēc darba, pēc sabiedrības.

Kur te izeja? Jā, kur izeja? Un b. Kurons sāk domāt par tuberkulozes saēstās kājas amputēšanu.

«Kā jau vairākkārt esmu apgalvojis,» raksta viņš kādā vēstulē 1922. gada janvārī, «izlietošu visus manā rīcībā un manās spējās esošos līdzekļus, lai atsvabinātos no tā nelaimīgā lo-

cekļa... Un, kaut arī nekas vēl nav noskaidrojies šinī ziņā, vismaz ceru uz to labāko, jo «dzīvot» kā līdz šim nav manos spēkos.»

Viņam liekas, ka kājas amputācija «atvērtu daudzas un dažādas iespējamības». Starp citu, viņš «domā par pedagoģisko institūtu», par pedagoģisko darbu, kuram viņš «atdotos ar visām dvēseles fibrām».

Kad b. Kurona veselība daudzmaz uzlabojas un rodas iespēja kaut arī ar kruķu palīdzību tikt uz ielas, viņš sāk strādāt Baumaņa rajona partijas komitejā kā bibliotekārs un vēlāk «Latizdatā» un «Prometejā» kā korektors.

Šis sausais, nogurdinošais, tīri tehniskais darbs nav tas, kas vajadzīgs b. Kuronam. Vēl vairāk — viņš kļūst par griezīgi asu un sāpīgu pārdzīvojumu avotu.

«Dzīvot un apmierināties ar revolūcijas piekrastes bibliotekāriski korektoriskiem vilnīšiem,» raksta viņš 1925. gadā, «*nespēju vairs*. Ar šiem vilnīšiem — atceroties kādas Tavas vēstules vārdus — «man nepietiek un nepietiks nekad. Sāku aizrīties jau no viņiem».»

Aktīvs, radošs domātāja un dzejnieka darbs, — lūk, kas vajadzīgs b. Kuronam. Bet, ko es saku «vajadzīgs»! Tas viņam ir *nepieciešams*, jo tas ir «aizsāktais», «vienīgais». Tam viņš ir audzis, tam pieder viņa sirdspuksti, bez tā viņš nespēj *dzīvot* — jā, tiešā burtiskā nozīmē — dzīvot, fiziski dzīvot.

Bet šim nerimstoši aicinošam darbam var atdot tikai nedaudzus vaļas brīžus — pelēkā ikdienas darba nomāktos vaļas brīžus. Un, kad rokas tiek pieliktas pie darba, pretī stājas jauni briesmīgi, gandrīz nepārvarami ienaidnieki...

Kas tie par ienaidniekiem, to divos vārdos nevar pateikt, ja vispār to var pateikt.

Bet daudz ko te var pastāstīt pats Kurons. 1926. gadā no kādas atpūtas mājas viņš raksta:

«Tā vien liekas, ka šeit pavadītais mēnesis nespēs anulēt to, ko darījuši gadi un kas atstājis visos audos paliekošas uz visiem laikiem pēdas. Pat smadzenes diezin vai spēšu kaut cik izdezinficēt.» No šejienes «psihiskās kontrrevolūcijas dezorganizējošā politika», tas, ka nervi «dauza kēks-uoku» (Amerikas nēģeru deja. — *K. O.*), «organisma disharmonija» (1923. g.), «fatāls gurdenums» (1924. g.), «mazpacilājoši apnicīgi rezignējoši toņi» pašsajūtā (1925. g.), nespēja atpūsties pat atvaļinājumu laikā. Visumā šo stāvokli prof. Krīgers jau 1921. gadā raksturoja ar vārdiem: «Viņš pats sev ir par slogu.»

Šim mantojumam, kuru atstāja cietums, etapi, trimda, postošā slimība, necilvēcīgie apstākļi baltgvardu aizmugurē un slimības uzspiestā nokaujošā nepieciešamība pavadīt gandrīz visu

laiku četrās sienās — šim pagātnes mantojumam pievienojās vēl citi, ne mazāk smagi apstākļi.

Kā rakstnieks b. Kurons vienmēr prasa no sevis ārkārtīgi daudz, parasti pat vairāk, nekā stāv viņa novājinātos spēkos. Cik reizes personīgās sarunās, atbildēdams uz aicinājumu atteikties no pārmērīgām prasībām, viņš izsakās: «Es tā nevaru rakstīt.»

Viņa paškritikai vārda pilnā nozīmē nav nekādu robežu. Brošūra «Revolucionārās Krievijas rakstniecība ceļā uz rītdienu» viņa paša novērtējumā nav nekas cits kā «nelaimīgs raksts», «nelaikā dzimis bērns», kuru var saukt, kā patīk, bet tikai ne par grāmatu. «Ar idejisku bagāžu, kuras varbūt būtu pietiecis priekš ierosinoša rakstura avīžraksta,» saka Kurons kādā vēstulē, «nevar ķerties pie «labas grāmatas».»

Nekādi pozitīvi spriedumi te nelīdz. Vienīgi b. Knoriņa atzinīgā atsauksme kaut cik samierina b. Kuronu ar viņa «nelaimīgo rakstu».

Tajā pat laikā viņš apstrīd un noraida gandrīz vai katru kritisku iebildumu pret atsevišķām šīs grāmatiņas vietām. Lai atceramies kaut tikai viņa atbildi uz b. Eferta-Klusā recenziju par šo grāmatiņu. Drusku pārspīlējot, var sacīt, ka Kurona darbus drīkst kritizēt vienīgi viņu autors, kamēr citiem ir atļauts tikai sajūsmināties par tiem.

Bet ko tādā gadījumā nozīmē paša Kurona kritiskās, pat ņirdzīgās atsauksmes par savu darbu? Varbūt tas ir smalks līdzeklis glaimot savai patmīlībai?

Šo Kurona rakstura īpašību nevar, protams, noliegt, bet ar to maz kas ir, pareizāk sakot, nekas nav pateikts. Pareizā atbilde uz uzstādīto jautājumu būs tā, ja teikšu, ka savus darbus, kā sabiedrisku parādību, b. Kurons vērtē ļoti augstu, bet tajā pat laikā viņš pats ar tiem nav un nevar būt ne mazākā mērā apmierināts, jo, kā jau teikts, viņš no sevis prasa pārāk daudz. Tā, strādājot pie nodomātā plašā apcerējuma par latvju proletārisko rakstniecību,viņš grib sarakstīt kaut ko Marksa «Kapitālam» līdzīgu, kur teorija būtu saausta ar konkrētu parādību analīzi un kam nekāda kritika netiktu klāt.

Pārmērīgās prasības pret sevi un pārspīlētā paškritika traucē pat samērā nelielu darbu izpildīšanu. «Veselu nedēļu jau mocos ap recenziju... Četriem pieciem lāgiem esmu stundu — divas stundas un pat vairāk nosēdējis pie viņas un — nevaru uzrakstīt» (1926. g.). Neņemos, protams, apgalvot, ka zināma loma te nepiekrīt arī citiem cēloņiem, bet sava nozīme ir arī augšā minētiem faktoriem.

Tādas pat stingras prasības b. Kurons uzstāda sev arī kā partijas loceklis. 1926. gadā, lai kaut cik nomierinātu savus mūžam saspraigotos nervus, Kurons projektē «uz gadu, pusotra

gada, diviem gadiem ķerties pie fiziskā darba ārpus nervozējošās, mehanizēti nežēlīgās, automātiski nokaujošās pilsētas atmosfēras». Bet te sāk strādāt kontrolējošais un ... paralizējošais kritikas aparāts:

«Vai varētu strādāt sādžā fizisku darbu un pārējo uz laiku «par tik, par cik», tanī pat laikā ar mierīgu pašapziņu skaitoties par partijas biedru no 1912. gada? T a č u n e.»

Tādas pat stingras prasības, paliekot Maskavā:

«... Tas, ko partija man (tagadējam «man»!) var uzticēt, nevar attaisnot partijas biedra vārdu. Priekš manis tā par maz, man j ā d o d v a i r ā k, — ar šo mocošo apziņu es nebūšu pat tā mazuma vērts.»

Izejas, psihiskas izejas tātad nav ne tur, ne te. Abos gadījumos k o l ī z i j a starp pienākuma apziņu, starp pārmērīgām prasībām (aizmirsts — «no katra pēc viņa spējām») un sadragātā, nomocītā organisma spēkiem ...

Šo pašu konfliktu b. Kurons pārdzīvo, kad iet runa par viņa atpakaļuzņemšanu partijā (pēdējos pāris gados Kurons dažādu formālu iemeslu dēļ nokļuva ārpus partijas rindām). Viņam trūkst pārliecības, ka viņš «spēs attaisnot savu restaurēšanu».

«Bet, ja nevari simtprocentīgi attaisnot sevi un savu piederību pie partijas, tad jau labāk nemēģināt. Tā godīgāk un taisnāk kā savās acīs, tā savās attiecībās pret partiju, kurai — ja vien kaut cik normālāki dzīves un darba apstākļi, — arī ārpus tās stāvot, iespējams sevi un savu enerģiju atdot, varbūt pat maksimāli» (1929. gada 6. okt.).

Jā, visu sevi, visu s a v u e n e r ģ i j u b. Kurons grib atdot partijai u n r e v o l ū c i j a i, bet viņš ir izsviests no tās dzīves un tā darba gultnes, kurā vienīgi viņš var atrasties. Lūk, paša Kurona stāsts par to:

«Idiotiski muļķīgi un nevajadzīgi mētāts un viļāts pa revolūcijas piekrasti (jā, t i k a i p a p i e k r a s t i!), velti pēdējos gados esmu mēģinājis konstituēties tādi, lai šī mocošā apziņa (ja tu zinātu, cik mocoša ir viņa!) rastu gandarījumu — kaut cik, kaut par tik, par cik tas nepieciešams kuram katram, — turpmākā darbā. Likās, ka beidzot tas sāk it kā izdoties, jo bija atrasts darbs, kur vēl varētu būt derīgs darbs, kurš sauktin sauc, — darbs, kur tik daudz, tik daudz būtu darāms un... izdarāms.* Un piepeši — jāatsakās, jāatsakās un jāatstāj aizsāktais, kā neprašam, kā diletantiskam «plānā galdiņa» urbējam; jāatsakās un jāpaliek par tādu... apkaunojošu traipu uz jaunās dzīves sarkanā tērpa uz visiem laikiem, kaut arī zini, ka tev simtreiz vairāk ko teikt nekā tiem, kuri bramanīgi šo

* Ja nemaldos, tajā laikā, kad rakstīta šī vēstule, b. Kurons bija ķēries pie sava nodomātā plašā apcerējuma par latvju proletārisko rakstniecību, un runa te, acīm redzot, iet par šo darbu — literārisko darbu.

traipu par vēsturisku cenšas padarīt; jāatsakās un jāaiziet ar visu neizteikto, kā aiziet spērienu (nepelnītu spērienu!) dabūjis suns, jāaiziet tāpēc, ka tava smadzeņu kaste nespēj vairs konkurēt tempa un caurlaižamās vielas ziņā ar tiem, kuriem nav «stāža» un no kuriem tātad mazāk tiek prasīts, kuri var strādāt arī trokšņu brāzmas ielenkumā, jo viņi nav ne mētāti, ne viļāti. Tā aiziet es vairs nevaru — ne jau kaut kādas tur pašmīlas dēļ, bet tāpēc, ka līdz ar to dzīve zaudē katru nozīmi, jo personīgas dzīves ārpus mana darba man nav... viņas nav, un, ja tā kā tagad, — viņas nebūs un nevar būt nekad.»

Un no šejienes jautājums: «Kas jādara, lai nebūtu jāatsakās no aizsāktā, no vienīgā?»

Kurons pats ir pārāk neuzņēmīgs un nevarīgs praktisku jautājumu nokārtošanā. Priekš sevis viņš vispār gandrīz neko nespēj izdarīt, sevišķi, ja tas ir savienots ar viņa cilvēcīgās pašapziņas iedomātu pazemošanu. Nevienu reizi, piemēram, viņš nevar aizbraukt ārstēties, ja kāds cits visu to iepriekš praktiski nenoorganizē.

Bet arī citi viņam maz var palīdzēt, jo viņš ir cilvēks, kurš gandrīz nemaz nepadodas citu cilvēku tiešam iespaidam. Tīri instinktīvi viņš saceļas pret katru mēģinājumu viņam kaut ko «uzspiest». Lai piedabūtu viņu, teiksim, kaut pie tās pašas braukšanas ārstēties, iepriekš vajag bezgalīgos strīdos satriekt visas pasaules ētiskās normas un filozofiskās sistēmas, vajag, tā sakot, no visiem iespējamiem un neiespējamiem viedokļiem apgāzt viņa iebildumus un pierādīt, ka citādi nemaz nevar un nedrīkst rīkoties, ka taisni to prasa revolucionāra cīnītāja pienākums...

Vienīgi ja pati dzīve viņam uzsmaidītu un pasniegtu to, kas viņam nepieciešams, augšā formulētais jautājums («Kas jādara?»...) būtu atrisināts. Tā nav, un tāpēc šis jautājums paliek bez reāla atbildes.

Bet atbildes trūkums vissvarīgākajā dzīves un darba jautājumā nozīmē pārāk daudz, sevišķi priekš tāda cilvēka kā Kurons, kurš visu uztver un pārdzīvo neparasti dziļi un sāpīgi:

«... Mana tā sauktā dzīve taisās galīgi no sliedēm noiet. To jūtu un redzu jau sen, bet tikai tagad — ārpus nervozējošās, apstāties, sevī pavērties un apdomāties neļaujošās pilsētas atmosfēras* — ir izdevies nākt pie pārliecības, ka tālāk tā vairs nevar un nedrīkst iet, kā arī pie apņemšanās tā jeb citādi rast izeju no stāvokļa, kādā esmu nonācis, sevišķi tāpēc, ka šis stāvoklis ir ne tikai sabiedriski nelietderīgs, bet arī priekš

* Vēstule rakstīta no kādas atpūtas mājas 1926. gadā.

manis personīgi kļūst jo dienas jo nepanesamāks — pat tik nepanesams, ka, nerodot nekādas izejas, būšu beidzot spiests atteikties viņu (t. i., šo stāvokli) «nest». Bet tā ir «izeja», kuras iznākumā — nulle, nekas, kas tomēr nebūtu it kā attaisnojams ne no personīgā, nedz arī no sabiedriskā viedokļa. Tāpēc arī apņemšanās, lai tur lūst vai plīst, apiet šo izeju pēdiņās, apiet, kamēr vēl laiks, kamēr nav par vēlu.»

«Izeju pēdiņās» b. Kurons piemin ne vienu reizi vien — piemin i vēstulēs, i personīgās sarunās. Bet būtu vislielākā aplamība iedomāties, ka viņš par to nopietni domātu, mazākais, ka viņš spētu izvēlēties šo «trešo neceļu», kā viņš to nosauc kādā citā vietā. Pļāpāšana par to ir farss, ārējība. Tiesa, reālas, vēlamas izejas trūkums viņu ne vienu reizi vien pa loģikas ceļiem noved pie šī Rubikona, bet viena lieta ir loģiskas domas konsekvence un otra lieta — dzīvais cilvēks, kurā plosās nevaldāms dzīvības instinkts, slāpes, bezgala slāpes pēc neredzētās, neizbaudītās dzīves pilnajiem kausiem. Tā — viena no Kurona daudzajām iekšējām pretrunām.

Visa viņa dzīve deg dziļās, mocošās kolīzijās: viena tā, kura saistīta ar viņa sociālajām saknēm (kolīzija starp komunistisko apziņu un stiprām individuālistiskām, zināmā nozīmē pat anarhistiskām tieksmēm, starp slāpēm pēc sabiedrības un zināmu noslēgtību); otra tā, kura savienota ar latvju proletāriskā rakstnieka stāvokli Republiku Savienības tagadējos apstākļos (kolīzija starp nepielāgoto ikdienas darbu un trauksmi strādāt citā — «vienīgi iespējamā» virzienā); trešā tā, pie kuras noveda dažādu apstākļu kopsumma, tai skaitā cariskās iekārtas žņaugi (kolīzija starp pārmērīgām prasībām, nāvējošu paškritiku un nomāktiem, novājinātiem organisma spēkiem); ceturtā tā, kura izriet no Kurona personīgās dzīves apstākļiem (kolīzija starp ilgām pēc iekšēji bagātas personīgās dzīves un šādas dzīves trūkumu, kam savukārt cēlonis meklējams dažās viņa personīgā rakstura īpatnībās un slimības rezultātos). Protams, nejau visas viņa kolīzijas te ir uzskaitītas.

Šajā pretrunu un pretišķību pilnajā dzīvē atspoguļojas kā pirmsrevolūcijas laika, tā arī tagadējā pārejas perioda sociālās pretišķības. Jau tolaik strauji augošā revolucionārā kustība dragā viņas iespaida sfērā nokļuvušo, lauku sīkražotāja dzīves apstākļos izaugušo noslēgto individuālistu, un vēl straujāk un kategoriskāk to dara tagadējais daudz prasošais sociālistiskās celtniecības laiks. Bet Kurona raksturs ir sīkstas dabas, un tāpēc asa un dziļa ir šī kolīzija.

Tomēr pats galvenais, kas Kuronu padara pašu sev par slogu, ir carisko cietumu, trimdas un tur iegūtās slimības atņemtā iespēja strādāt tā, kā viņš grib strādāt. Tāpēc visa

Kurona izpostītā dzīve ir smags apsūdzības raksts pret veco — kapitālistisko pasauli un reizē nerimstošs aicinājums uz cīņu par to jauno iekārtu, kurā šādām kolīzijām vairs nebūs vietas.

Pretišķību nomākts b. Kurons nereti nokļūst stāvoklī, kad jāizsaucas:

«Un tā mazuma dzīvesprieka, dzīvot gribas, bez kā nevar strādāt, bet kā man vairs nav, — kur to lai ņemu?»

Šādos brīžos Kurons cenšas aizmirsties, krist ekstrēmos, bet atkal un atkal viņš uzvaroši ceļas augšā, jo viņam ir revolūcijas vētrās un smagos dzīves cīņuos kaldināta tēraudcieta lieliniecisk a d o m a, kuru var iznīcināt tikai līdz ar viņa paša iznīcināšanu.

Tas nu ir noticis. N e j a u š s n e l a i m e s g a d ī j u m s — un tikai par tādu te var būt runa — pārtrauc šo domu, veselu bagātu domu un dailes pasauli, pārtrauc taisni tajā laikā, kad viņš g a t a v o j a s l a u z t j a u n u s c e ļ u s s a v ā r a d ī š a n a s d a r b ā, kad viņš grib «ķerties arī pie d a ž i e m n o p i e t n ā k i e m l i t e r ā r i s k i e m d a r b i e m».

Kā liesma nošalc un sadeg Kurona dzīve. Bet tā ir liesma, kura l i e k d o m ā t, s t r ā d ā t, c ī n ī t i e s u n u z v a r ē t.

K. Ozoliņš

«Celtne», 1929, Nr. 3, 34.—38. lpp.

VII

PAR LITERATŪRU UN RAKSTNIEKIEM BURŽUĀZISKAJĀ LATVIJĀ

LATVIJAS RAKSTNIECĪBAS KREISAIS SPĀRNS

«DOMAS». AKTĪVĀ MĀKSLA UN «KREISĀ DEKADENCE». PAEGLE. LAICENS. RAINIS UN ASPAZIJA

1

Smagas reakcijas varā Latvija. Valdošā pilsonība stādījusi par vienu no saviem pirmajiem uzdevumiem iznīcināt un atmest visu to, kas bija radīts tanī latviešu kultūras cīņas laikmetā, kad visiem kultūras ieguvumiem lielākā jeb mazākā mērā tika uzspiests sabiedriskā progresa zīmogs, kad sīkpilsoniski zemnieciskās Latvijas kultūras veidošanas darbs norisinājās pie mostošās strādniecības aktīvas līdzdalības. Nokratīt sīkpilsoniskā un pusproletāriskā radikālisma pīšļus no savām kājām, iztīrīt iepriekšējo gadu kultūras cīņu ieguvumus no marksistiski strādnieciskiem iespaidiem, nostiprināt Latvijas kultūru kā reakcionāri pilsonisku un zemnieciski ķesterisku kultūru — tāds bija Latvijas pilsonības mērķis, kad viņa bija noorganizējusies savā nacionālā valstī, kad viņa bija pārvarējusi strādniecisko Padomju Latviju.

Un ar jo lielu enerģiju šo darbu priekš Latvijas pilsonības tagad veic Kārlis Skalbe un Jānis Akuraters, Kārlis Kasparsons un Aleksandrs Dauge, Arvēds Švābe un Jānis Kārkliņš, kuri kādreiz bija diezgan daudz darījuši pie priekšrevolūcijas Latvijas kultūras dzīves radikalizēšanas.

Šai Latvijas kultūras un arī literatūras pārkratīšanai no Meierovica-Ulmaņa «literatūrpolitiskās apsardzes» bija «veltīts» žurnāls «Ritums». Šim priekš valdošās kliķes tik svarīgam darbam bija organizēts rakstnieku «kooperatīvs» un viņā mobilizēti zem Rozīša-Švābes renegātiskās vadības visi Latvijas spalvas meistari un spalvas žandarmi. Un tā bija Latvijas rakstniecības visdziļākā krišana. Tādiem reakcionāriem nolūkiem, tādiem reakcionārās birģeliskās kliķes nolūkiem latviešu rakstniecība vēl nekad agrāk nebija kalpojusi.

Bet šinī «kooperatīvā» bija arī savs «kreisais spārns», kurš bez saviem valstiski policejiskiem uzdevumiem «Ritumā» jeb, labāk sakot, pēc šo literāriski valstisko un valstiski policejisko uzdevumu veikšanas nodarbojās ar literārisko brīvo praksi. Šinī «kreisajā» spārnā mēs redzējām tādus rakstniekus kā Kārli Dzelzu, Kārli Dziļleju un Valdi Grēviņu. Šinī

kreisajā spārnā iederas arī Andrejs Upīts un Birznieks-Upītis, kas valstiskā «kooperatīvā» bija ielaisti, lai tanī veidotu viskopus lietas nokrāsu. Tad Andrejs Kurcijs, kas ieņem atsevišķu vietu. Visi tie kopā sastāda to latviešu rakstnieku grupu, kas sevi skaita tagadējās sociāldemokrātijas kreisajā spārnā jeb dažus milimetrus pa kreisi no sociāldemokrātiem, bet kurai tomēr nebija tik daudz pašcienības un sabiedrisko apstākļu sapratas, lai nelīstu valstiski policejiskā rakstnieku «kooperatīva» «Rituma» maisā.

Un vēl pa kreisi mēs redzam tikai divus rakstniekus — Linardu Laicenu un Leonu Paegli, kuri nav gājuši valdošās kliķes kalpībā, bet arī šinīs laikos centušies sevi pretimnostādīt «ritumiskai» literatūrai un Ulmaņa-Meierovica valstībai, kuru darbībai visus šos gadus diezgan vērīgi ir sekojis Latvijas proletariāts un radikālā inteliģence.

Ja tagad mums nākas runāt par latviešu rakstniecības pārgrupēšanos, tad mēs varētu apsveikt tikai tādu soli, kas vestu uz tiešām radikālas literatūras pretnostādījumu valstiski «ritumiskai», kas vestu uz jaunas kultūras principu pretnostādījumu reakcionāri pilsoniskai un zemnieciski ķesteriskai kultūrai zem revolucionārā marksisma ideoloģiskās vadības, kas spēlētu Latvijā kaut inteliģentiskās *«Clarté»* lomu. Ārpus šī sabiedriskā pretnostādījuma «Ritumam» var pretim nostādīt tikai drusku radikālāku frāzi, formas skolu, bet nevar nostādīt pretim nekādas kultūras uzskatu sistēmas, nekādu noteiktu principu. Jo, lai par cik milimetriem no sociāldemokrātiem pa kreisi stāvošu sevi neiedomātos Andrejs Upīts un lai kādi nopelni Upītim arī nebūtu pie latviešu literatūras radikalizēšanas pirmskara laikā, tagad viņa bezmugurkaulība, viņa principu tukšums, viņa prašana piemēroties valdošajam virzienam ir pārāk skaidra, lai tas vēlreiz varētu nostāties latviešu rakstniecības idejiskā vadoņa lomā. Un Dzelza un Grēviņa «kreisums»? Vai šie dzejnieku kungi, kuri ir vienā partijā ar «Rituma» literārisko žandarmēriju, var nostādīt pretim «Ritumam» kaut jebkādu uzskatu un domu sistēmu? Saprotams, ka par to nevar būt i runas.

Kas tad ir tagadējās «Domas», kas ir viņu vadītāji, kādi ir viņu principi, ar ko tās atšķiras no vecajām «Domām»?

Domas par «Domām» radušās tanīs literāriskās grupās, kas stāv pa kreisi no sociāldemokrātiem, kas pa daļai stāvēja arī uz vecajām — 1912.—1914. gada «Domām». Viņu nolūkam vajadzēja būt — visu sabiedrisko, progresīvo latviešu rakstniecību apvienot, lai tālāk turpinātu to pašu Latvijas kultūras radikalizēšanas darbu, kādu «Domas» veda 1912.—1914. gadā. Bet, ja arī tādi bija «kreiso» nolūki, tad no viņiem nevar nekas iznākt vienkārši tamdēļ, ka tagadējā grupu koalīcija, kas ap «Domām» vienojās, nodod «Domas» pilnīgi atpakaļrāpulīgās sociāldemo-

krātijas rokās. Un, ja «Domu» līdzstrādnieku starpā ir ļaudis, kuri apzinās, ka Latvijas sociāldemokrāti ir tagad reakcionāri, bet ne revolucionāri un reakcionāri arī literatūras un kultūras jautājumos, tad jāsaka, ka koalīcija ar sociāldemokrātisko partiju, sociāldemokrātiskā žurnāla politiskās nodaļas vadība padara kreisos rakstniekus, sākot no Paegles un beidzot ar Birznieku-Upīti, par sociāldemokrātu un līdz ar to par esošās Latvijas iekārtas un zemnieciski ķesteriskās kultūras balstītājiem. Ne kreisā rakstniecība izmanto sociāldemokrātisko partiju kultūras radikalizēšanas un demokratizēšanas darbam, bet sociāldemokrāti izmanto kreiso rakstniecību un apvieno ap sevi radikālos rakstniekus pilsoniskās valsts nostiprināšanai.

Kreisai rakstniecībai nav savas noteiktas sejas. Viņa izaugusi pēdējo gadu reakcijas skolā. Viņa nav pratusi radīt jeb daudzmaz pieklājīgi piesavināties kaut kādu no kreisās rakstniecības teorijām, un sabiedriskas kritikas principos viņa gandrīz i nav mēģinājusi iet tālāk par Upīša Rakstniecības vēstures «marksismu». Iziet ar tādu niecīgu bagāžu 1924. gadā — tas parāda visu to briesmīgo tukšumu, kāds valdījis latvju rakstniecībā beidzamajos gados.

Un, ja mums prasa daudzi un daudzi biedri un literāriski draugi, vai tomēr nevar cerēt, ka «Domas» kļūs par radikālās rakstniecības vadītājām, tad mums jāatbild, ka šīs cerības ir veltas līdz tam laikam, kamēr viņas vadīsies no sociāldemokrātu politiskiem nolūkiem un ņebūs kļuvušas par k r e i s ā s kultūras nesējām.

Jaunās «Domas» atšķiras no vecajām ar to, ka vecās bija ierocis revolucionārās partijas — vecās lielinieciskās Latvijas Sociāldemokrātijas rokās, ka viņu politiski sabiedriskā nodaļa deva mums visradikālāko priekš sava laika domu kultūras un sadzīves jautājumos b. Bērziņa-Ziemeļa, Daniševska, Jansona u. c. rakstos, bet jaunās «Domas» ir ierocis sīkpilsoniskās un pretrevolucionārās tagadējās Latvijas sociāldemokrātu partijas rokās un kalpo viņas izlīguma politikai ar buržuāziju, viņas šķiru pretišķību samierināšanas politikai, un Bīlmanis un Cielēns nekādi nevar aizpildīt Ziemeļa, Jansona, Dermaņa un Daniševska vietas. Vecajās «Domās» Skalbe un Akuraters tika izmantoti revolucionāriem nolūkiem un bija spiesti savā radošā darbā orientēties pa kreisi, kamēr jaunajās «Domās» Laicens, Paegle un Upīts tiek izmantoti reakcionāriem nolūkiem un savā radošajā darbā spiesti orientēties pa labi. Iekš tam pastāv visa starpība, un tas priekš mūsu «Domu» novērtējuma ir noteicošais apstāklis.

Andrejs Upīts grib jaunajās «Domās» ieņemt to pašu vietu, ko viņš ieņēma vecajās. Vai tas viņam izdosies? Vai viņš vēl 1924. gadā var nostāties mūsu sabiedriski progresīvās rakstniecības priekšgalā?

Visas zīmes rāda, ka tas nevar notikt. Upīša raksts «Skanošais tukšums» ļoti asi graiza tagadējo Latvijas rakstniecību. Te uz Upīša spalvas ir uzķēries dažs labs vārds no tiem, ko Upīts 1909.—1911. gadā veltīja vecajai latviešu rakstniecības dekadencei. Bet starpība tā, ka toreiz Andreja Upīša literatūras kritiskie feļetoni bija viegls papildinājums Jansona marksistiskās kritikas smagajai artilērijai. Kad Jansons dekadencei bija norādījis vietu, kad Jansons bija atsedzis dekadences reakcionāro sabiedrisko dabu, tad nāca Upīts un graizīja atsevišķus dekadentiskā virziena darbus ar savu sarkastisko kritiku. Tagad Upīts ir viens — un, ja tagad Upīts ņem latviešu rakstniecības tagadējo «dekadenci» tikai viņas formāli literāriskajās parādībās, nedodot viņas sabiedriskās analīzes, tad viņa kritika noskan kā tukšas skaņas, kas nemodina ne uz kādiem jauniem uzdevumiem un cīņām. Katra literāriska parādība ir likumīga tikai vienreiz. Atkārtojoties tā kļūst banāla un tukša, tāpat kā katra vēsturiska parādība, norisinoties divreiz, pirmoreiz norisinās kā traģēdija, otrreiz kā farss. Upīts atkārto 1924. gadā 1911.—1913. gada Upīti un, zināms, iejūsmināt un ieviļņot tos dziļos sabiedriskos slāņus, ko 1911.—1913. gadā, vairs nevar. P. Birkerts raksta par «Andreju Upīti savā daiļradīšanas darbā un gaitā» — bet, ja P. Birkerts, kas kādreiz bija Padomju republikas sociālistiskās akadēmijas biedrs, domā, ka viņa darbā ir kaut par gramu no marksisma un marksistiskās daiļradīšanas psiholoģijas izpratnes, tad viņš ļoti maldās. P. Birkerts savā darbā ir aizgājis atpakaļ tur, kur mēs bijām pirms Jansona, tas ir, pie Tēna un Brandesa, pajauninādams tos ar amerikāņu psihologa Džemsa un citu jaunāko ideālistisko filozofu ieskatiem.

Nerunāsim jau nu par bezprincipiālo kompilatoru K. Dziļleju, kas raksta par Jāni Asaru, — kādu marksistisku pasaules uzskatu var no viņa prasīt? Un vai tas nav raksturīgi priekš visiem «jaundomniekiem», ka monogrāfijā par politisku darbinieku un cīnītāju, tautas tribūnu un vienu no spējīgākajiem vecās, revolucionārās Latvijas Sociāldemokrātijas darbiniekiem tikai viena lappuse tiek veltīta politikai, bet viss pārējais — par viņa kulturālo darbību. Tas ir raksturīgi pat priekš Latvijas tagadējiem sociāldemokrātiem. Atmest no Jāņa Asara darbības visu, kas tanī bijis revolucionārs, izcelt lasītāju priekšā Jāni Asaru tādu, kāds viņš pieņemams Latvijas kuslajai inteliģencei, — tāds bijis, acīm redzot, autora nolūks, kuru viņš godam veicis.

Bet tagad dažus vārdus par jautājumiem, vai «Domu» daiļliteratūra tomēr ir k r e i s a.

Literāriskas parādības kreisumu mēs mērojam ar to, cik viņa uztver augotās nākotnes šķiras, šinī gadījumā proletariāta un

viņa līdzgājēju sabiedriskos centienus, psiholoģiju, sadzīvi, par cik viņa mākslinieciskā jaunradīšanā iet jaunus ceļus.

Ko mēs redzam «Domās»?

Ir te nedaudzi mēģinājumi tuvināties strādniecībai. Mēs par tiem rakstīsim turpmāk. Visa pārējā «Domu» daiļliteratūra ir tikai radikālās kultūrtrēģeriskās inteliģences daiļliteratūra. Viņa ir kreisa, salīdzinot ar pārējo Latvijas daiļliteratūru, bet stāv tālu pa labi, salīdzinot ar Krievijas daiļliteratūru. Latvija ir pārdzīvojusi padomju varu, ir redzējusi revolūciju — un tamdēļ mēs varam prasīt, lai tas atspoguļotos Latvijas rakstniecībā. Bet mēs neredzam, ka Latvijas rakstniecība šo prasību pildītu. Latvijas kreisā rakstniecība pat viņas visinteresantākajās parādībās nav diezgan kreisa un diezgan aktīva. Latvijas radikālās inteliģences vairākums ir sabiedriski un kulturāli impotents. Viņi nepilda to sabiedrisko uzdevumu, kāds ir uzlikts Latvijas radikālajai inteliģencei.

Un par to mēs viņu apvainojam.

2

Kas ir aktīvā māksla?

Kādu mākslas virzienu tagad Latvijā apzīmē ar aktīvās mākslas vārdu, kāds ir aktīvās mākslas šķiras saturs, un kur viņas vieta, kādas ir aktīvās mākslas satiecības ar upītisko sabiedriskumu un impresionismu?

Un beidzot: vai Kurcija-Laicena aktīvā māksla tiešām ir aktīva, un par cik viņa ir aktīva?

Atbildi uz šiem jautājumiem mēs atradīsim, pārskatot un novērtējot Andreja Kurcija grāmatu par «Aktīvo mākslu» un pāris Linarda Laicena pusbeletristisko gabalu, kuros mēs atrodam tagadējās Latvijas rakstniecības visprogresīvāko sabiedrisko un mākslas tehnisko domu. Gan jau neviens no viņiem neiet jaunus, vēl pasaules literatūrā un mākslā neietus ceļus, bet jau tas viens apstāklis, ka viņi jaunās un dzīvākās Vakareiropas mākslas atziņas mēģina pārvest uz Latvijas pelēko un tukšo mākslas dzīvi, liek mums piegriezt viņiem zināmu vērību.

Aktīvā māksla, pēc Kurcija, ir tas jaunais mākslas virziens, kas jau pirms kara sāka parādīties Vakareiropā, progresīvākai rakstniecībai pārvarot tīro formālismu un nostādot viņa vietā konstruktīvismu un kubismu viņu visdažādākajos paveidos kā «mākslinieciski reālu mākslu», par kuras pirmiņiekiem Francijā bija Pikaso, Žoržs Braks, Sivāžs, Grīzs un par turpinātājiem, kas iegūst jau zināmu principiālu un tehnisku skaidrību, Krievijā — Tatlins, Arhipenko, Lipšics un, mēs vēl piebildīsim, Rodčenko un Stenbergs, Vācijā — Feiningers, Francijā — Lešē un dažs labs no visjaunākajiem. Literatūrā Kurcijs šim aktīvās

mākslas virzienam pieskaita franču radikālo mākslas grupu «*Clarté*» ar Anatolu Fransu un Anrī Barbisu priekšgalā un tādus no visjaunākajiem kā Šarlu Vildraku, Žilu Romēnu, Andreju Židu un citus. Vācijā, kurai Kurcijs savā grāmatā piegriež maz vērības, tādā gadījumā par šī virziena jeb literatūras attīstības posma priekšstāvjiem varētu saukt Ernstu Tolleru, Georgu Kaizeru, Kārli Šteinheimu un varbūt vēl kādu no līdzīgiem.

Kā jau no manis minēto rakstnieku vārdiem redzams, aktīvā māksla Kurcija sapratā nav kaut kāds stingri norobežots virziens, jo ir milzīga starpība i mākslas teorētiskos principos, i tehnikā starp Pikaso un Tatlinu, Anrī Barbisu un Šarlu Vildraku. Kurcijs nav pratis dot ne tikvien kā definējumu tam, ko viņš sauc par aktīvo mākslu, bet nav pratis visā grāmatā savu uzskatu pretim nostādīt tiklab vecajam formālismam, kā vecajai sižetu mākslai. Un jo sevišķi viņam kavē šo skaidrību ievestā «jaunlatviskā» «literāriskā» valoda, «kura laikmetīgi sakarīga epifenomenālai un metestētiskai lietu būtības meklēšanai», kuru piekopj tagadējā latviešu mākslas dekadence. «Aktīvā māksla nav vis filozofisks spekulants — epifenomenālas un metestētiskas lietu būtības meklētājs, bet cilvēks ar stingru un noteiktu māksliski arhitektonisko formu uztvertni un izpratni, kuras dibinājums bioloģiski sabiedrisks. Aktīvists orientējas uz tagadnes dzīves dziļākajām strāvām. Un tāpēc aktīvisms ir jauna, no vecās pasaules izjūtas svabada mākslinieka īstenības skatīšana — koncepcija. Saprotams, māksliskā koncepcija, ne šablonisko klasifikatoru sagumzīta, bet tai nozīmē, kādu tai piešķīra jau Šopenhauers, — māksliska koncepcija kā mākslinieka pirmreizējs vienības sasniegums mākslas darbā.»

Ja no manis pievestajiem teicieniem atmet veco profesorisko «gelērterismu», tad iznāk, ka šī aktīvā māksla nav nekas cits kā mūsu Krefs, tikai Latvijas sīkpilsoniski inteliģentiskajos apstākļos, tikai ar stipru kompromisu, izlīgumu ar visām vecajām mākslas skolām un pirmām kārtām ar impresionismu un dažādām ekspresionistiskām grupām. Un mūsu — Krievijas latviešu krefistiem, tiem krefistiem, kas pilnam apzinās Krefa lielos sabiedriskos un mākslas tehniskos uzdevumus par šādu radu rakstu izdibināšanu, ir tikai jāpriecājas: tas pierāda vēl lieku reizi, ka visā tagadnes literatūrā un mākslā visās zemēs un tautās ir zināmi uzdevumi, kas jāveic Krefam un viņam radnieciskiem mākslas virzieniem. Tikai «Latvijas Krefs — aktīvisms» ir pārvēlojies Krefs, un tamdēļ ir Krefs bez tā spēka un tās spilgtās īpatnības un trakulības, kāda piemīt krievu Krefam. Citiem vārdiem, lielākajā daļā (Kurcijs u. c.) tas ir vecmeitu Krefs.

Un tomēr viņa priekšā stāv lieli uzdevumi. Viņam jāizdara mākslas formas pārkalšanas darbs. Viņam jāpārcērt jaunās mākslas sakars ar tiem mākslas tehniskajiem paņēmieniem, kādi

valda latviešu rakstniecībā no tēvutēvu laikiem. Gan jau jauna mākslas forma kā vēsturiska parādība rodas iz jaunām sabiedriskām prasībām, iz jauniem sabiedriskiem apstākļiem, kas pārveido atsevišķu cilvēku psihiku. Ja nebūtu šo sabiedrisko pārvērtību, progresa, ja nebūtu pārmaiņu cilvēku psihikā, tad mums nebūtu ko rūpēties par nākošās formas attīstību, tad mūsu jaunie rakstnieki un nākošās, vēl nepazīstamās mākslinieku audzes varētu strādāt ar tiem pašiem līdzekļiem, kādiem strādāja Apsīšu Jēkabs un Rūdolfs Blaumanis, Vilhelms Purvītis un Janis Rozentāls. Bet tas nu tā reiz nav. Un tamdēļ jaunai mākslas formas skolai ir savi uzdevumi atrast līdzekļus, kā lai jaunā cilvēka izjūta kļūtu spilgtāka un labāk pieejama, kā lai viņa dziļāk iespiestos cilvēkos, kā lai viņa izceltu jaunas cilvēka psihikas puses.

Bet aktīvā māksla, tāpat kā Krefs, ir tāla no formālisma — viņa ir sabiedriska māksla. Un tamdēļ mūsu uzdevums ir apskatīties pēc viņas sabiedriskā satura.

Anrī Barbiss un Šarls Vildraks ir radikālās inteliģences rakstnieki, Pikaso un Arhipenko ir tāpat inteliģences mākslinieki, bet viņi pieder tai inteliģencei, kas iet uz rītdienu. Un līdz ar to arī proletariātam, tai jaunajai kultūrai, kas proletariāta vadībā tiek celta. Anrī Barbiss, Kārlis Vitfogels un vēl daži citi šo patiesību ir pastiprinājuši, iestādamies jeb atbalstīdami komunistiskās partijas. Latvijas aktīvistu starpā ir Laicens, kas pēc savas domas un mākslinieciskās izjūtas gan vairāk anarhists, bet kas pratis diezgan spēcīgi sevi nostādīt pretim visai pasīvajai latviešu sabiedrībai, visai pasīvajai Latvijas rakstniecībai, viņas piesmakušajam jaunromantismam, novecojušam upītiskajam sabiedriskumam. Linards Laicens — Latvijas visradikālākās inteliģences rakstnieks, tās pašas inteliģences, kurai pieder Francijā Anatols Franss un Anrī Barbiss, kurai pieder Vācijā Kaizers un Vitfogels. Laicens nāk no latviešu zemnieciski inteliģentiskā jaunromantisma, bet, pārvērtējot savas sabiedriskās un nacionālās atziņas, Laicens kā pirmais pēc revolūcijas Latvijā uzsāk cīņu pret jaunromantismu, par aktīvu, aktīvi reālu, bet formā konstruktīvistisku mākslu. Viņa «Attaisnotie» ir klasisks šādas mākslas darbs. Un pierāda desmitreiz vairāk par Kurcija teorētisko grāmatu, ka aktīvisms ir sabiedriski spējīgs mākslas virziens, kas cieši saistīts ar reālo dzīvi un viņas kļūmēm un cīņām. Bet formālais aktīvisms nav vēl diezgan liela garantija par to, ka pilsoniski elementi tajā neieplūdīs. Par to liecina i paša Laicena dzeja, i vēl lielākā mērā Andreja Kurcija dzeja. Te jaunromantiskais epigonisms bieži vien spiežas cauri aktīvismam. Un citādi arī nevar būt, kamēr rakstnieki aktīvisti atrodas sīkpilsonības ielenkumā, kamēr viņu politiski maz

kvalificētajās smadzenēs sociāldemokrātiskie kreisuma monopolisti pumpē savu pretkomunisma vakcīnu.

Bet aktīvisms latvju literatūrā ieņem daudz mazāku lomu kā glezniecībā un tēlniecībā. Literatūra, kas priekšrevolūcijas Latvijas mākslas dzīvē ieņēma pirmo un vadošo lomu, parādījusi daudz labākas iztapšanas un piemērošanās spējas kā krāsu un kalta mākslas. Tas tamdēļ, ka te sabiedriski reakcionārie uzdevumi, kādus valstiski literāriskā žandarmērija uzlikusi mākslai, galvenām kārtām attiekušies uz literatūru kā mākslas veidu, kas saistīts ar visplašākajām masām, bet tēlniecība un glezniecība, kurās daudz vairāk formālo elementu, varējušas attīstīties pēc saviem īpatnējiem likumiem un izpaust laikmeta mākslas progresīvās tendences pilnīgāk. Tamdēļ te mums ir tādas spilgtas un īpatnējas parādības kā Teodors Zaļkalns, K. Ubāns, K. Zālītis, Nikl. Strunke un citi, kas tālāk gājuši un turpinājuši to, ko labi sen atpakaļ uzsāka A. Matvejs (krieviski — Markovs).

Aktīvisms tātad pārspēj un pāraug iepriekšējo mākslu ar viņas visdažādākajiem virzieniem. Viņš ir pret ideālismu un romantismu, viņš ir reāla sava laika māksla. Padziļināt un atbalstīt viņu — tas nozīmē virzīt to pa kreisi, virzīt uz sabiedriskās dzīves reālu izpratni, virzīt pa to ceļu, pa kuru iet Žils Romēns, šis tipiskais Vakareiropas «aktīvists», kas mīl dzīvi un mīl cilvēku, bet divus cilvēkus mīl vairāk nekā vienu, pūli vairāk nekā divus, tautu vairāk nekā pūli, bet par visu vairāk cilvēci un tamdēļ būs tur, kur vairāk cilvēku, kur vairāk dzīves. Tas ir ceļš, kas arī ideālistu un formālistu mākslinieku noved pie aktīvas laikmeta un sava laika sabiedrības izpratas, kas mākslu paceļ līdz dzīves organizētāja un konstruētāja augstumiem.

Bet ir vēl viens ceļš, pa kuru iet dažs labs tad, kad nejūt savu sakaru ar masu. Tas — individuālisma un pasīvisma ceļš, kad kreisās mākslas tehniskie ieguvumi tiek izmantoti sīksīko jūtiņu pārsēšanai un savas mīļākās pārcildināšanai, kad aktīvistiskie principi kalpo nacionālistiskiem un reakcionāriem uzdevumiem (Dzelza «Naktssapulce Zilā kalnā»). Tad mēs dabūjam «kreiso dekadenci», t. i., tādu posmu mākslā, kas nebalstās tieši ne uz kādas šķiras, kas tos sabiedriski progresīvos mākslas principus, ar kuriem iesāka, balstīdamies uz proletariātu un viņam tuviem radikāliem slāņiem, mēģina izlietot tad, kad šos pamatus jau zaudējis, kad vēl gan nav pārgājis citā šķirā, bet ir ceļā uz šo pāreju un karājas zilā gaisā. Tā tas pa daļai bija ar Raini tanī laikā, kad viņš rakstīja savu «Zelta zirgu» un «Pūt, vējiņi!». Un šī laikmeta Raiņa kultu Jansons mēdza saukt par «kreiso dekadenci». Latvijas aktīvisms dažās savās parādībās dažu labu reizi uzstājas zem šīs kreisās dekadences zīmes. Un arī Linards Laicens tad, kad viņš raksta par «mākslinieku buržujīgo nakti», — jo kas gan patiesam aktīvistam var būt kopējs ar jaunromantisko

bohēmismu? Un arī Leons Paegle tad, kad viņš savai izredzētai grib iestāstīt, ka tā, «ko dzejnieks mīl, — tā pieder mūžībai un dievus pārdzīvo kā jauka daina». Un arī Andrejs Kurcijs, kad dzied: «Tev, apspļaudītā, papirosu dūmos (kas tu nu dzīvo augstos mākoņos) pie kājām noliecos un saku: *«Ecce Homo!»* — kad garlaiks iesalst melnos kamīnos.»

Kur te aktīvisms? Te viņa nav. Te pārvēlīns bodlērisms, te pārvēlīna dekadence, kas drukājas k r e i s ā žurnālā, saucas par k r e i s u, balstās uz sabiedrības k r e i s a j i e m slāņiem un saņem pēc literāriskās inercijas likumiem atzīšanu no tiem, kas mīl k r e i s o rakstniecību un ciena k r e i s o s rakstniekus.

Bet kreisā dekadence nenāk ţik vien no aktīvistiem. Kreisās dekadences rindas papildina vecie sabiedrībnieki, kas ilgus gadus strādāja kā progresīvi reālisti, bet reakcijas un sabiedrības sastrēguma brīdī zaudējuši savu progresīvo, dzīvi veidojošo un organizējošo nozīmi. Kad jaunajā laikmetā turpina ar veciem līdzekļiem. Vai Upīša «Muļķa sirds» «Domu» 2. numurā nav vecā sabiedriskā upītisma dekadence? Vai tā paša upītisma dekadence nav K. Dziļlejas dzejolī «Rainis sirds klusumā».

Kas ir šīs dekadences pamatos?

Tas, ka upītisms ir pārdzīvojis savu laiku, ka viņam vajag pārspēt sevi jeb nomirt, bet, ja nu viņš nevar ne vienu, ne otru, tad viņš zaudē savus vecos sabiedriskos sakarus, paliek karājamies gaisā, paliek par mākslu, kas neveic nekādus sabiedriskus uzdevumus, paliek par dekadenci.

Un gluži tāpat tas ir ar rainisko impresionismu.

Mēs nīstam līdz beidzamam katru dekadenci, tiklab veco, kā jauno, kā labo, kas karājas starp zemnieku un pilsonību, tā kreiso, kas karājas starp proletariātu un radikālo inteliģenci un pilsonību. Mēs sakām, — ja Latvijas aktīvisms nepratīs uzsākt noteiktas cīņas ar šo dekadenci pa kreisi, tad viņš kļūs par tās upuri.

Mēs par aktīvo mākslu tamdēļ, ka tā veic lielu sabiedrisku priekšdarbu jaunajai kultūrai un jaunajai mākslai. Bet mēs pret to, ka šī aktīvā dzīves veidotāju un konstruktīvistu māksla iet kompromisos ar veco, pasīvo mākslu. Mēs pret kompromisiem, pret maziniecismu literatūrā.

Mēs pret dekadenci, lai no kurienes viņa nāktu, jo tā ir ģifts jaunajai kultūrai, jo tā ir reakcijas, bet ne progresa zīme.

Mēs varam piedot sīkpilsoniskam rakstniekam viņa formas ekstrēmus, dažu labu sabiedrisku delverību, bet nevaram piedot atpakaļrāpulību un pie tam zem progresa flagas.

3

Linards Laicens un Leons Paegle. Tie ir divi vārdi tagadējā Latvijas rakstniecībā, kas sev piegriež vislielāko uzmanību. Tie ir divi rakstnieki, kas šinīs gados mēģinājuši nostādīt sevi pretim «ritumiski» iztapīgai rakstniecībai un mēģinājuši (tikai mēģinājuši!) būt par zemnieciski ķesteriskās kultūras grāvējiem. Kas vienīgi visā kreisajā, aktīvajā Latvijas rakstniecībā mēģinājuši tuvināties radikālajām masām un zināmā mērā balstīties uz Latvijas strādniecību. Tamdēļ no jo liela svara ir noskaidrot, kādu vietu Laicens un Paegle, pēc mūsu domām, var ieņemt Latvijas rakstniecībā un viņas turpmākajā attīstībā, noskaidrot, par cik pamatota ir tā uzmanība, kādu viņam piegriezusi Latvijas radikālā inteliģence un strādniecība un pat Krievijas latviešu komunistiskā inteliģence.

Linards Laicens darbojas latviešu rakstniecībā jau gandrīz divdesmit gadus, Leons Paegle — jau pāri par piecpadsmit gadiem. Viņiem abiem aiz muguras diezgan raibs rakstnieka mūžs. Radikālajam aktīvismam viņi piegriezušies tikai revolūcijas laikā. Meklēt sev atbalstu Latvijas sabiedrības galējos kreisajos spārnos — strādniecībā un radikālajā inteliģencē — viņi sākuši tikai pēc tam, kad ilgus gadus bija gājuši kopā ar Latvijas pilsonisko rakstniecību. Tamdēļ, dodot viņu tagadējās darbības sabiedriski literārisku novērtējumu, mums jādod arī īss atskats uz viņu pagātni, uz to, kā Laicens un Paegle attīstījušies no zemnieciski sīkpilsoniskā reakcionārā un pasīvā jaunromantisma uz strādniecības pusi, uz progresīvas un aktīvas mākslas pusi.

Linards Laicens iesāk savu rakstniecisko darbu 1905. gada revolūcijas dienās, kad sīkzemnieciski sīkpilsoniskais jaunromantisms likās — likās, bet nebija vistuvāk piegājis revolūcijai, kad Skalbe, Akuraters, Austriņš, Krūza, dēvēdamies sevi par sociālistiem un līdziedami Latvijas zemnieciskai revolūcijai, mēģināja būt par sīkzemnieciskās inteliģences — skrīveru un skolotāju palīgu — protesta nesējiem pret muižnieciski mācītājisko kultūru un junkuriski feodālo iekārtu. Linards Laicens iesāk, tāpat kā Skalbe un Akuraters, kā sīkzemniecisks sociālists un revolucionārs, kas revolūcijai var atdot tikai savu skrīvera un skolotāja palīga protestu un mutuļojošo nemieru, bet kam tāli katri daudzmaz noskaidroti sabiedriski principi, kam nav nekādu nodibinājušos uzskatu par notiekošajām revolucionārām cīņām. Un par šo «aizraušanos» Linardam Laicenam, tāpat kā Skalbem, Akurateram un citiem viņa laikabiedriem, nākas stāvēt tiesas priekšā, sēdēt cietumā, emigrēt. Bet Laicens ir malienietis-laicenietis, un viņa laicenieši ilgāk patur atmiņā «trako piekto gadu» nekā Skalbes piebaldzēni jeb Akuratera daugmalieši, jo

viņu piektā gada prasības palika nepiepildītas, viņi palika revolucionāri arī uz priekšu, kamēr turīgāko aprindu zemniecība jau pārgāja atklātā reakcijā. Tas saista Laicenu pie Latvijas sabiedrības kreisā spārna vēl uz dažiem gadiem, kamēr rakstnieks pats pāraug savā attīstībā dzimtenes pagasta robežas, kamēr tas paceļas no Laicienes sīkzemniecības līdz Latvijas sīkpilsonībai.

Linards Laicens nepaspēj sevi izteikt kā rakstnieku kaut cik pietiekoši 1905.—1906. gada revolūcijā. Bet dekadences pirmajam posmam arī viņš ir par svešu, ir «par daudz dabisks», zemniecisks, *Linea Borealis* panti — Laicena emigrācijas pseidonīms — ne visai pieskan «Dzelmes» un «Staru» vadošajam virzienam. Laicena pirmais dzejoļu krājums «Kvēle», kas iznāk 1908. gadā, stāv savrup un griež uz sevi samērā maz vērības, jo viņš nepieder ne dekadencei, ne sabiedriskai rakstniecībai, kaut gan viņā ir daudz dzejas, kas latviešu jaunromantikā varētu ieņemt redzamu vietu. Kaut gan te jau ir nomanāma Laicena īpatnība, tomēr kā pilnīgi patstāvīgs rakstnieks, kam lemts ieņemt īpatnēju vietu latviešu rakstniecībā, viņš sāk parādīties tikai pēc dekadences bankrota — 1912.—1915. gadā, kad iznāk viņa dzejoļu krājums «Pilsētā un laukā» un stāsti «Vēji un aizvēji» un «Malienā». Te jau mēs redzam to dzīves skatīšanas veidu, kas Laicenu viņa tālākā attīstībā noveda pie tiem mākslas principiem, uz kuriem viņš tagad balstās. Vajadzēja tikai lauzt viņa pasīvismu, kas te māca nost dzejnieku, vajadzēja radīt sabiedrisku perspektīvu, kuras Laicenam nebija, rast ceļu, kuru Laicens nezināja, — un to Laicens sāk meklēt kara gados, aizraudamies no sīkpilsoniskā ultranacionālisma, bet, redzēdams tā bankrotu un tukšumu, novirzās jau revolūcijas sākumā pa kreisi.

Te sastopas Linarda Laicena un Leona Paegles rakstnieku ceļi uz ilgāku laiku.

Bet tagad par Leonu Paegli. Viņš iesāk savu rakstniecisko darbību pašos dekadences pēdējos gados kā dekadences un jaunromantisma reakcionāri pilsoniskā spārna epigonis. Kā cilvēks, kas bravurē ar savu nesabiedriskumu, kas lepojas ar to, ka viņam vienalga, kas viņa darbus drukā un lasa. Kas par rakstnieka darba sabiedriskiem uzdevumiem un par dzīves pārveidošanas un jaunradīšanas mērķiem domā visai maz. Kas nāk sadursmē ar veco muižnieciski mācītājisko un zemnieciski ķesterisko kultūru tikai dzimuma un ģimenes dzīves jautājumos. Kas, nezinādams sava sabiedriskā ceļa, neapzinādamies savu vietu, nevar ienest arī nekā sevišķa un jauna latviešu rakstniecībā. Viņš tulko Franku Vedekindu, šo tipisko vācu dekadentu, bet tanī pat laikā arī Protopopova «Melnos kraukļus». 1911.—1912. gadā Paegle

saraksta savus romānus «Gāju putni» un «Purva tvaiki», kuros liela bezgaršība un stila trūkums. Un tiešām žēl, ka rakstnieks, kas savos sabiedriskos uzskatos tik tālu aizgājis pagājušos desmit gados pa kreisi, atradis par iespējamu pēc 10 gadiem tos izvilkt no pieputējušām «Druvas» burtnīcām un zem virsraksta «Kurš mani mīl?» pasniegt plašām lasītāju masām. Šinī mazajā apstāklītī izpaužas tas viss, kas bieži vien Leonu Paegli dara mums nepieņemamu: paškritikas, sabiedriska takta, gaumes, stila trūkums. Tās pašas īpašības arī citiem Paegles priekšrevolūcijas darbiem, viņa drāmai «Dievi un cilvēki». Tas ir jaunromantisma epigonisms — un tikai.

Leona Paegles sabiedriskā attīstībā tomēr notiek pārmaiņas. Viņu aizrauj kara nacionālisma vilnis kara gados. Tas pāriet — un Paegli tagad pacej revolūcijas vilnis. Viņš iet līdzi. Ne tā kā Laicens, kam grūti mainīt sevi. Paegle, kuram nav savas pagātnes, mainās daudz vieglāk. Bet, ja Laicens priekšrevolūcijas laikos ir atradis sevi kā rakstnieku, ja revolūcijā viņam atliek tikai tālāk attīstīties, tad Paeglem vēl ir tikai jāatrod sevi, ir jāatrod savi dzejas principi, ir jāpadomā par sava darba tehniku. Linards Laicens pagriežas pa kreisi kā nobriedis rakstnieks, Leons Paegle — kā iesācējs, meklētājs.

Tā ir liela starpība starp Linardu Laicenu un Leonu Paegli.

Linarda Laicena pēcrevolūcijas darbā galvenais ir viņa cīņa ar veco, pasīvo zemnieciski sīkpilsonisko jaunromantismu, cīņa par jaunu dzejas tehniku jaunu uzdevumu veikšanai. Un par tik būs liela Linarda Laicena loma latviešu rakstniecībā, par cik viņš šo uzdevumu būs veicis, par cik viņš būs pratis pārvarēt veco zemniecisko jaunromantismu. Par tik viņam būs nozīme arī priekš Krievijas latviešu rakstniecības.

Pirmos Linarda Laicena mēģinājumus apzinīgi pārvarēt veco jaunromantismu mēs sastopam 1911.—1915. gadā rakstītajos kolektīvtipos, kas izdoti zem nosaukuma «Laterna tumsā». Šinī grāmatā sakopotie nelielie gabaliņi nav ne individuāla rakstura, ne arī tipu stāsti vai tēlojumi parastā apzīmējumā. Priekš tā viņi izliksies pārāk epizodiski, sintētiski, un dažās vietās stāstījums būs pat sauss un protokolisks. Tikai analizējot varēs nojaust, ka tāds ir rakstības veids, piemērots vielai. Šie ir mēģinājumi rakstīt kolektīvtipus un kolektīvveidus. Skolas, miesta, pilsētiņas — tips kolektīvs, bet saimnieka, žurnālista u. c. stāstījumi — dzīves veida tipi. Kolektīvā vairāki epizodiski veidojumi iet caur vienu kolorītu, kura pamats — laikmets, bet nevis atsevišķu raksturu zīmējumi. Dzīves veida tipā šie veidojumi sašaurināti līdz personiskās dzīves epizodiskam aprakstam. To ievērojot, stāstījumos velti meklēt kādu sarisinājumu vai atrisi-

nājumu, kā tas ir individuāla veida stāstiem, kur kolektīvais ieņem tikai fona-kolorīta vietu.

«Še turpretī individuālā darbība noder par fonu kolektīvo īpatnību pastiprināšanai,» — tā raksta pats Laicens 1918. gadā grāmatiņas priekšvārdā.

Ņemot šo grāmatiņu par izejas punktu Linarda Laicena jaunākā darbības posma analīzei, mums jāteic, ka te ir latviešu rakstniecībā pirmais mēģinājums novirzīt sāņus visur plūstošās rakstnieku jūsmas, pārsijāt tās un konstruēt apzinīgi stāstu zināmam mērķim, zināmam uzdevumam. Te ir pāreja no impresionisma uz apzinīgu mākslu, uz konstruktīvismu-futūrismu, uz to aktīvismu, kādam beidzamajos gados pieķēries Laicens. Laicens mēģina pārraut ar veco jaunromantiku laikmetā, kad jaunromantika jau pārdzīvojusi sevi, kad viņa kļuvusi par reakcionāru, un Laicenam, tādā laikmetā pārraujot savas vecās saites ar jaunromantiku, izdodas atrast ceļu uz jaunu rakstniecības veidu.

Bet «Laterna tumsā» ir tikai pirmais solis prom no jaunromantikas uz jaunu mākslas tehniku, uz jaunu — sabiedriski aktīvu mākslu. Otro soli Laicens sper 1917.—1920. gadā, kad saraksta stāstus, kas iegājuši krājumā «Attaisnotie». Rakstības veids te tas pats, kas krājumam «Laterna tumsā», bet pieeja cita — tur statika, te dinamika, tur «kolektīvveids», taisīts mierīgai aplūkošanai, te revolūcijas mērķiem, — te par mākslas priekšmetu kļuvis cilvēks kā daudzu citu veids, viens no daudziem, cilvēks-grāvējs, protestants, zemnieciskais anarhists. Ņemiet, piemēram, kalpa stāstu vai gūstekņa stāstu. Tanīs nav revolūcijas notēlojuma, bet ir daudz vairāk revolūcijas nekā desmitos revolūcijas notēlojumos. Kalps, kura cilvēcību min kājām bagāts saimnieks, — kalps, kurš zaudē savu līgavu tikai tamdēļ, ka tā «vajadzīga» uz brīdi bagātam saimniekam, kas caur šīm individuālām likstām kļūst par dedzinātāju, kas ved nāvīgu cīņu pret saimnieku un šinī cīņā sāk apzināties sevi kā pretējās šķiras piederīgu. Vai tas nav mūsu revolūcijas neapzinīgais izcīnītājs tumšajos lauku kaktos, Latvijas malienā, nomaļās krievu sādžās, latvju kolonijās? Vai tas nav tas pats tips, par kuru Al. Bloks raksta savos «Divpadsmit», ko redzam desmitos zemnieciskās revolūcijas notēlojumos? Ja man teiks, tas nav apzinīgais laukstrādnieks, tādam nevajag būt revolūcijas izcīnītājam, — es tam pilnīgi piekrītu. Bet apzinīgo laukstrādnieku, to, kas uzsāk revolūciju kā apzinīga laukstrādnieka ideāltips, ir tikpat daudz kā balto zvirbuļu. Neapzinīgā protestantā kalpā ir tas spēks, ko šķiras apzinīgo organizācijai vajag griezt uz revolūcijas dzirnavām. Un gūstekņa stāsts — tas ir tāds pat 1918.—1919. gada «kolektīvveids» kā kalpa stāsts.

Gūsteknis atgriežās tēva zemē un nāk pie slēdziena, ka viņam nav kur galvu likt, ka viņam atliek būt tikai par laupītāju. Man nav telpas pakavēties pie citiem Laicena zīmētajiem tipiem, bet teiktā pietiek, lai atzīmētu rakstnieka literatūrtehnisko attīstību, pāreju no statikas uz dinamiku, no jaunromantisma uz «aktīvismu». Te jau Laicens pārspējis jaunromantisko rakstniecības tehniku, savu laiku pārdzīvojušo impresionismu, kas pat tādus rakstniekus, kas apzinīgi balstās uz strādniecību, velk atpakaļ pasīvismā, sapņojošā zemniecības idealizēšanā, nekam nevajadzīgā reflektēšanā. Pārejai uz jaunu rakstniecības tehniku, ko izdarījis Laicens, tātad ir liela revolucionizējoša nozīme priekš visas latviešu rakstniecības. Laicens ir pratis savus «kolektīvveidus», «kolektīvtipus» konstruēt zināmam uzdevumam, mērķim, taisīt viņus ne kā esošus, bet kā veidojošos uz rītdienu, uz apzinīgu cīnītāja tipu. Un tas ir galvenais, ko mēs prasām no katra reālista mākslinieka. Mēs tamdēļ domājam, ka Linarda Laicena konstruktīvais reālisms ir tas, caur kuru iet ceļš uz jaunu Latvijas rakstniecību.

Tagad piegriezīsimies Linarda Laicena dzejai, kurā vislabāk redzamas viņa vājās puses. Paraugam ņemšu tikai divus krājumus — «Karavāna» un «Ho-Taī». «Karavānā» — visā viņa attīstībā — sākumā tipiskie jaunromantiķa panti, bet pamazām tie izzūd, un to vietu ieņem tas konstruktīvais reālisms, par kādu es augstāk runāju. Te arī viņa sabiedrisko uzskatu evolūcija no nacionālisma uz internacionālismu, no pasīvisma uz revolūciju, no individuālisma uz kolektīvismu. Te Laicens dod labu tiesu tādu dzejoļu, kam tiesības būt latvju strādniecības lasāmās grāmatās. Tādi ir arī grāmatā «Ho-Taī». Bet te jo vairāk izpaužas tas apstāklis, ka Linardam Laicenam arī šinī revolūcijā, tāpat kā 1905. gada revolūcijā, nav bijis ciešu sakaru ar revolucionārajām masām, ka pēc lielajiem atplūdiem viņš paliek atkal viens. Un tad viņš brīžiem atkal piegriežas vecajai jaunromantikai, vecajam impresionismam, vecajām refleksijām, jūsmināšanai. Un, kad viņš ņem ne tos vārdus, ko viņam dod dzīve un revolūcija, bet iz vecām, pieputējušām grāmatām, tad tā ir reakcija Laicena dzejā, tā ir atkāpšanās no viņa paša dzejas principiem, atteikšanās no paša Laicena. Mēs esam pret to — mēs par jauno Laicenu, kāds viņš «Attaisnotos» un labākos «Karavānas» un «Ho-Taī» dzejoļos.

Leons Paegle, neskatoties uz savu pailgo rakstnieka mūžu, vēl nav pratis sevi diezgan parādīt. Par viņa lomu latvju rakstniecībā ir daudz grūtāk spriest kā par Laicena. Kas Leona Paegles nelaime? Tā, ka viņam nav diezgan dziļuma, ka viņam nav diezgan savas īpatnības, ka viņš vēl līdz šai baltai dienai ir pārāk paviršs savā rakstnieciskā darbā.

Apstāsimies pie viņa beidzamajiem dzeju krājumiem — «Cietumi nelīdz» un «Leons Paegle dzejo intīmi». Pirmais krājums sākas ar dzejoli «Bēgšana naktī» — un mēs, kas domājam te atrast tos pašus dzejas principus kā pie Laicena, esam nepatīkami pārsteigti, kad te jaucas mēģinājumi iet jaunās dzejas ceļus ar visvecāko nodiluši sentimentālo romantiku. Un doma — arī te Paegle nav varējis cīnītāja nāvē saredzēt neko citu kā līgavas, mātes, sievas, māsas ciešanas. Un tādu dzejoļu daudz. Nodaļa «Cietumā» labāka, te daudz tiešām revolucionāras dzejas, pie kuras vērts pakavēties, kaut arī viņa dažreiz mums, kas izdzīvojuši cauri Krievijas revolūciju, liekas naiva, pārlieku naiva. Te nav mums iebildumu pret dzejnieka domu, pret viņa dzejas sižetu, te mēs atduramies tikai pret to, ka dzejnieks, neprazdams iet s a v u c e ļ u, nespēj piedot savai domai diezgan asuma, diezgan spilgtuma. Leona Paegles dzejisko svārstīšanos vēl vairāk pastrīpo viņa intīmā dzeja. Ja tā būtu revolucionārā strādnieka, radikālā inteliģenta intīmā dzeja, kas saistās ar darbu, ar dzīvi, es domāju — mēs pret to nevarētu nekā iebilst, bet Paegles intīmā dzeja ir tipiski vecmodīga, mīlestības dzeja, grāmatu dzeja. «Ko dzejnieks mīl, tā pieder mūžībai un d i e v u s pārdzīvo kā jauka daina. Lai blakus B e a t r i č e i un H o - T a ī nu skan tavs melodiskais — Aina.» Lai arī man ir ļoti liela cienība un daudz laba ko teikt par cien. Ainu, tomēr es domāju, ka šinīs laikos klasicisms nav pienācīgais veids arī priekš šādiem veltījumiem. Es ar lielu prieku varu lasīt tādu dzejolīti kā «Mani bērni», bet tikai tamdēļ, ka tur nav šīs vecmodīgās romantikas, klasicisma, simbolisma un visa cita, kas pārņemts no vecās rakstniecības. Telpas man neatļauj apstāties pie Leona Paegles dramatiskiem darbiem, bet es domāju, ka viņa literāriskā seja arī tā ir jau diezgan skaidri redzama.

Leons Paegle un Linards Laicens pieder Latvijas rakstniecības viskreisākajam spārnam, un būtu aplam, ja mēs mēģinātu ar lielmanīgi nievājošu smaidu paiet tiem garām: «Kas labs var nākt no Nacaretes!» Jaunā kultūra nevar izaugt no nekā, tai jābalstās uz vecās ieguvumiem, uz vecās b e i d z a m a j i e m tehniskajiem atradumiem. L i n a r d s L a i c e n s un L e o n s P a e g l e ir t i e un v i e n ī g i e, k a s a p z i n ī g i m ē ģ i n a p ā r m e s t t i l t u no L a t v i j a s l i t e r ā r i s k ā s š o d i e n a s u z r ī t d i e n u, k a d j a u n i s p ē k i ņ e m s l a t v j u r a k s t n i e c ī b u s a v ā s r o k ā s. B e t v e c ā s i n t e l i ģ e n c e s s v i n a p a p ē ž i t o s v i l k t i n v e l k a t p a k a ļ. Mums tas jāredz, mums tas jāzina. Bet mums jāzina arī, ka Latvijas strādniecībai un radikālajai inteliģencei n a v citas radikālākas, kreisākas, strādnieciskākas, izturētākas rakstniecības, — tamdēļ m u m s j ā m ē ģ i n a d a r ī t i e s p a i d s u z t o, k a s i r, j ā ņ e m t a s, k a s i r, j ā v i r z a v i ņ a p a m ū s u

ceļu, jākritizē viņas ļaunās puses, bet jāsaudzē viss, kas tanī progresīvs, kas virza uz jaunu — labāku un pilnīgāku. Ar to es atbildu dažiem Krievijas literātiem — biedriem.

Laicens nav proletariāta dzejnieks — viņš ir viens no vecās inteliģences rakstniecības priekšstāvjiem, kas piegriezies proletariātam. Viņš nav komunists — viņā daudz mums sveša anarhistiska rauga. Bet mūsu ceļi tagad iet kopus ar visu tiešām progresīvo inteliģenci, mēs uzņemsim Laicena dzeju ar visu viņa anarhismu, ar visu viņa inteliģentismu, par cik tā nostādīs sevi pretim iztapīgajai, valstiski policejiskai dzejai, par cik Latvijas kultūras cīņās Laicens būs pret zemnieciski ķesterisko kultūru un viņas inteliģentiskajiem balstītājiem. Leona Paegles dzejā mazāk anarhistiska rauga, bet par viņu mēs teiksim arī to pašu, — par cik Leona Paegles dzeja iet pret ķesteriski zemniecisko kultūru, par cik viņa, kaut arī bailīgi, pat nemākulīgi vērš mūsu skatu uz nākotni, — mēs par to.

Mums augstu jāvērtē katrs vārds, ko teic Latvijā, katrs darbs, ko dara Latvijā jaunās kultūras izbūvei, jaunai nākotnei.

V. Knoriņš

«Krievijas Cīņa», Maskavā, 1924, Nr. 32, 33, 38, 39, 51, 52, 25., 27. III, 8., 10., 13., 15. IV.

LATVIJAS REVOLUCIONĀRIE RAKSTNIEKI

(SAKARĀ AR LAICENA, KURCIJA UN DZELZA ARESTU. SK. «РЕЗЕЦ», Nr. 40)

No revolucionāri demokrātiskās literatūras, kāda tā savā vairumā bija pirms kara, latviešu literatūra pārvērtusies pilsoniskā literatūrā. Un tas ir pilnīgi saprotams. Valstī pie varas atrodas «pelēkais barons», kara spekulants un sīkais buržuā. Tas arī nosaka literatūras «sociālo pasūtījumu». Bet rakstnieks? Atrodoties buržuāziskā vidē, apreibināts «savas valsts» perspektīvām, bet dažreiz vienkārši maizes kumosa dēļ viņš top par valdošās šķiras dziedoni, un tikai nedaudzie stingrākie saglabā savu neatkarību un uz vecā drupām rada jaunu — revolucionāru literatūru. Par revolucionārās latviešu literatūras karognesēju skaitās rakstnieks Linards Laicens.

Viņa tuvākie biedri cīņā un radošā literārā darbā ir Andrejs Kurcijs, Kārlis Dzelzs, Andrejs Upīts un rinda proletārisko dzejnieku iesācēju.

Linards Laicens savu literāro darbību uzsāka pirms gadiem 25.

No jaunromantiķa, dabas un mīlas apdziedātāja un Malienas dzīves aprakstītāja viņš revolūcijas iespaidā izveidojas par pirmšķirīgu revolucionārās cīņas dzejnieku.

No L. Laicena grāmatām jāatzīmē stāstu krājumi — «Attaisnotie», «Akmens logā», «Mēbelīgā Rīga», «Ieslēgtie» u. c., kā arī romāni «Emigrants» un «Kliedzošie korpusi», kuri tēlo revolucionāro darbinieku cīņu un dzīvi.

Vecās formas izcils meistars A. Kurcijs savās pēdējās dzejās (krājumi «Utopija», «Barbars Parīzē» u. c.) jaunam saturam atrod arī atbilstošu jaunu formu.

Skaisti izstrādātais Kurcija stāsts «Līderi» ievietots almanahā «Голая жизнь», izd. «Красная газета». Labākā Kurcija stāstu grāmata (prozai dzejnieks pievērsies tikai pēdējos gados) ir «3×3 mēnesnīcas».

Jaunais rakstnieks K. Dzelzs (grāmatu «Karogu nemiers» un «Sniegs un degoša sirds» autors) imponē ar vienkāršību un jūtu sirsnību.

Linards Laicens, Andrejs Kurcijs un Kārlis Dzelzs ir ne tikai savas šķiras izcili rakstnieki, bet arī norūdīti cīnītāji un revolucionāri.

J. Eiduks

Strādnieku-literatūras un mākslas žurnāls «Резец», 1928, oktobris, Nr. 41.

VĒSTULE REDAKCIJAI

I

Pret bezatbildīgu pļāpāšanu

Žurnāla «Резец» 41. numurā (Ļeņingradas «Красная газета» izdevums) ievietots J. Eiduka raksts «Latvijas revolucionārie rakstnieki», kurš satur veselu rindu nepareizu un, acīm redzot, aplamu apgalvojumu un atzinumu. Reizē ar virspusēju, tīri mietpilsonisku tagadējā Latvijā notiekošo sabiedriski ideoloģisko pārmaiņu iztulkojumu rakstā neiedomājami izkropļots jautājums par tā saucamās kreisās revolucionārās literatūras raksturu. Tā kā krievu lasītājiem ļoti trūcīga informācija par Baltlatvijas īstenību, uzskatām par nepieciešamu norādīt sekojošo:

1. Baltlatvijas literatūras kreiso revolucionāro spārnu radīja buržuāziski demokrātiskās valsts šķiru pieaugošās pretrunas. Valsts ekonomiskais sastingums, nacionālistisko ilūziju pakāpeniska izzušana, buržuāzijas nespēks, samierniecīskās sociāldemokrātijas demoralizēšanās un politiskais bankrots un proletariāta revolucionārās kustības pieaugums — tie ir pamatiemesli parādībām: sabiedriskās domas novirzīšanās pa kreisi un jūtīgāko sīkburžuāziskās inteliģences pārstāvju tiekšanās uz proletariāta pusi.

Jau pats par sevi runā J. Eiduka kategoriskais apgalvojums par atsevišķo rakstnieku lomu Latvijas kreisās revolucionārās

literatūras radīšanā: «Tikai nedaudzie stingrākie saglabā savu neatkarību un uz vecā drupām rada jaunu — revolucionāru literatūru.» Vairāk nekā naivi runāt par kaut kādu mītisku «stingrumu» un «neatkarību» tajā laikā, kad Latvijas kreiso rakstnieku sabiedriskā nozīmība un nākotne ir taisni atkarīga no tā, cik tālu viņi atbrīvojas no mietpilsoniskām, anarhistiski individuālistiskām, nacionālistiskām un oportūnistiskām noskaņām. Ne «stingrākie» un «neatkarīgie» rakstnieki, bet proletariāta masu šķiru cīņa (kuru pilnīgi «aizmirsis» raksta autors) virza pa kreisi daļu no rakstošās inteliģences un, ideoloģiski iztaisnojot atsevišķos tās pārstāvjus, rada priekšnoteikumus kreisās revolucionārās literatūras attīstībai Latvijā.

2. Nepielaižami ņemt aiz vienām iekavām L. Laicenu, A. Kurciju un K. Dzelzu, kā to dara raksta autors. Ja Laicens viens no pirmiem (reizē ar nelaiķi Leonu Paegli) sarāva nacionālistiskās ilūzijas un atmeta sociāldemokrātu sīkpilsonisko svārstīgumu, tad nekādā gadījumā to nevar teikt par estetizējošo Kurciju un, vēl jo vairāk, par oportūnistiski neprincipiālo K. Dzelzu, kura dzejas (pēc Eiduka — «imponē ar vienkāršību un jūtu sirsnību») ir pretrunās samulsuša un no sīkpilsoniskās vides apkampieniem izrauties nespējīga, kreisi noskaņota sociāldemokrāta inteliģentiskās mīkstčaulības un nekonsekvences dzīvs iemiesojums.

3. Sevišķi nepārliecinošs, nepamatots un aplams ir Eiduka apgalvojums: «... Andrejs Kurcijs un Kārlis Dzelzs ir ne tikai savas šķiras izcili rakstnieki, bet arī norūdīti cīnītāji un revolucionāri.» Apsveicot A. Kurcija un K. Dzelza mēģinājumus sekot Linarda Laicena piemēram un saraut saites ar sociāldemokrātiem, lai beidzot atrastu «savu šķiru», mēs tomēr nevaram paiet garām K. Dzelza rīcībai sakarā ar 22. augusta notikumiem, kad šis (pēc Eiduka — «stingrais» un «neatkarīgais») «neatkarīgo» sociālistu CK loceklis, iespējamo represiju nobijies un pretēji arestētās «neatkarīgo» CK vairākuma domām, zem Latvijas ohrankas diktāta publiski paziņoja par atteikšanos (ne tikai personīgo, bet visu neatkarīgo sociālistu) no jebkuras politiskas uzstāšanās. Nodevīgā dezertēšana no šķiru cīņas lauka pie pirmā ienaidnieka uzkliedziena ir augstākā mērā raksturīgs solis šim «savas šķiras rakstniekam» un «norūdītajam cīnītājam un revolucionāram». Par nožēlošanu, tai pašā laikā tas arī liecina par J. Eiduka literārās uzstāšanās pilnīgu bezatbildību.

Latviešu proletārisko rakstnieku,
Maskavas Proletārisko rakstnieku
asociācijas biedru grupa *K. Ozols-Priednieks, K. Kurons, V. Āboltiņš, A. Grants, Al. Ceplis, P. Sviris, Ed. Sillers.*

«На литературном посту», 1928, decembris, Nr. 24.

NEAUGLĪGA POLEMIKA

Sakarā ar 22. augusta 1928. gada notikumiem Latvijā saprotamākas kļuvušas arī dažas parādības Latvijas kreisās rakstniecības izveidībā. Dēvētie neatkarīgie sociālisti ļoti ātri pierādīja savu politisko nevarību. Masu kustības pieaugums aizskaloja tos no revolucionārās strādniecības cīnītāju rindām. Līdz ar «neatkarīgo» bankrotu savu nevarību pierādīja arī daži no «kreisākajiem» Latvijas rakstniekiem.

Krievu izdevumos sakarā ar to izcēlas polemika par Latvijas kreisās rakstniecības jautājumiem. Polemikas cēlonis — b. J. Eiduka raksts «Latvijas revolucionārie rakstnieki», kurš nodrukāts Ļeņingradas žurnālā «Резец», 1928. g., Nr. 41. L. Laicena, Kurcija un Dzelza arests deva iemeslu b. J. Eidukam rakstīt par Latvijas «kreiso» rakstniecību kā vienotu, ideoloģiski noskaņotu parādību. Reizē ar to tika sevišķi cildināti cilvēki, kuri izrādījās par nespējīgiem stāties «norūdītu revolucionāru cīnītāju» rindās. Biedra J. Eiduka raksts ir atkāpšanās no tās principiālās līnijas, kādu ieņēma Latvijas rakstniecības jautājumos Vissavienības Latvju proletrakstnieku 2. konference. Pat 22. augusta notikumi ar dažu rakstnieku arestiem nedeva tiesību b. J. Eidukam krasi mainīt latvju proletrakstnieku kopīgo platformu šinī jautājumā. Jo vairāk apdomības vajag no mūsu puses, stājoties krievu lasītāju priekšā.

Maskavas latvju proletrakstnieku grupa (K. Ozols-Priednieks, V. Āboltiņš, Al. Ceplis, Ed. Šillers, K. Kurons, A. Grants un P. Sviris) protestēja pret šo rakstu, iesūtot vēstuli «На лит. посту», Nr. 24, 1928. g. Vēstules nebiedriski asais tonis izsauca tikpat netaktisku biedriskas paškritikas ziņā un neizturētu pretrakstu no Ļeņingradas latvju proletrakstnieku biroja puses (J. Loja, J. Eiduks, A. Kadiķis-Groznijs, Ziediņš). Raksts nodrukāts «Резец» 1929. gada 6. numurā.

Polemika neatrisina nevienu no galvenajiem Latvijas «kreisās» rakstniecības pamatjautājumiem. Polemikas procesā rakstnieki novirzās no pamatjautājumiem, pāriedami uz sīkiem strīdiem un personībām. Tamdēļ arī šī polemika jāuzlūko kā neauglīgas polemikas paraugs.

Strīdi pierāda, ka latvju proletrakstnieki nepietiekoši ievēro paši savas konferences lēmumus. Sakarā ar to novirzīšanās no konferences lēmumiem principiālos jautājumos, sakarā ar to nerēķināšanās ar lēmumiem par biedrisku attiecību nodibināšanu latvju proletrakstnieku rindās. Šādas parādības nebūt nesekmē mūsu rakstniecības augšanu un padziļināšanos.

Konfliktu sakarā ar polemiku nodomāts apskatīt latvju proletrakstnieku Centrālā biroja paplašinātā sēdē, pieaicinot ieinteresētos rakstniekus. Kas attiecas uz «Celtni», tad varam

paziņot lasītājiem, ka tuvākajā nākotnē nodomāts sīkāk uzkavēties pie Latvijas tagadējās kreisās rakstniecības jautājumiem.

P. Viksne

«Celtne», 1929, Nr. 1, 44. lpp.

PRET NEBIEDRISKU UN NEGODĪGU UZSTĀŠANOS

Žurnāla «На литературном посту» 24. numurā ievietota latviešu rakstnieku grupas «Vēstule redakcijai», vērsta pret b. Eiduka rakstu par Rīgā arestētiem latviešu rakstniekiem (sk. žurnālu «Резец», Nr. 41). Šī vēstule satur rindu tīri personīgas dabas izlēcienu.

Atstājot neievērotus šos izlēcienus (raksturīgus tā saucamai Kurona, Ozola-Priednieka u. c. grupai, kuru par šādiem un tamlīdzīgiem «kritikas» un «polemikas» paņēmieniem vienprātīgi nopēla Vissavienības Latviešu proletārisko rakstnieku konference), uzskatām par nepieciešamu īsumā atbildēt pēc «vēstulē» aizskarto jautājumu būtības.

1. Biedra Eiduka raksts par arestētiem latviešu rakstniekiem, uzrakstīts tūlīt pēc 22. augusta notikumiem, par nožēlošanu, presē parādījās vairāk kā uz pusi (pie aplaušanas) saīsināts. Tāpēc daži raksta atzinumi, kā to pareizi norāda pieminētā «Vēstule redakcijai», ir nepamatoti un nereti sasaistīti tīri tehniski. Tā, piemēram, pilnīgi izlaistas oriģināla ievada rindkopas, kuras īsumā apgaismo latviešu literatūras pilsoniskošanās sociāli ekonomiskos cēloņus un tai pretsvarā tā saucamās kreiso rakstnieku grupas rašanos.

«Apšaudītais» teikums par to, ka «tikai nedaudzie stingrākie saglabā savu neatkarību un uz vecā drupām rada jaunu — revolucionāru literatūru», ne tikai pie aplaušanas patvarīgi savienots ar citu teikumu, bet arī izkropļots, jo oriģinālā šī vieta skan šādi: «Tikai nedaudzie stingrākie, ar strādnieku masām ciešāk saistītie, saglabā savu neatkarību un uz vecā drupām, apvienojot ap sevi strādnieku rakstniekus iesācējus, rada jaunu — revolucionāru literatūru.»

Kā redzam, starpība visai būtiska. Pie tam, kā no oriģināla izriet, zem termina «neatkarība» saprotama revolucionāro rakstnieku uzskatu un ideju neatkarība no pie varas esošās nacionālās buržuāzijas «visspēcīgā zelta».

2. Kas attiecas uz «nepielaižamību ņemt aiz vienām iekavām L. Laicenu, A. Kurciju un K. Dzelzu», tad šo patiesību atklāja ne Kurona u. c. grupa un ne pirms 22. augusta notikumiem, bet Rīgas strādnieku prese pēc K. Dzelza atsvabināšanas no aresta, ziņojot par revolucionāra augstā nosaukuma necienīgu K. Dzelza izturēšanos ohrankā. Šis svarīgais fakts, kurš nosaka jaunu attieksmi pret Dzelzu, kļuva zināms tikai pēc protesta kampaņas kārtībā pret rakstnieku vajāšanām uzrakstītā raksta nodošanas

iespiešanai. Pēc tam sekojošā b. Eiduka ilgstošā uzturēšanās provincē nedeva iespēju šo, no viņa neatkarīgo kļūdu izlabot, jo pat pret «vadoņu» nodevību neviens nav apdrošināts.

Un taču par K. Dzelza, kurš pirms dažiem gadiem pārtrauca sakarus ar sociāldemokrātisko partiju un cīnījās pret to, revolucionārismu bez visa pārējā liecina tas fakts, ka 22. augusta notikumu laikā Baltlatvijas varas orgāni viņu vajāja līdzīgi pārējiem strādnieku šķiras cīnītājiem. Bet b. Eiduka raksts taču tika rakstīts tieši tajās dienās. Noklusēt faktu, ka Dzelza «nodevīgā dezertēšana» kļuva zināma tikai pēc viņa atsvabināšanas, t. i., pēc 1928. g. 22. augusta, un uz tā būvēt savu «argumentāciju» pret b. Eiduka rakstu var tikai cilvēki, kuri rīkojas ar, acīm redzot, negodīgiem līdzekļiem.

Nepavisam neaizstāvot revolucionāra rakstnieka necienīgo K. Dzelza izturēšanos, nevar tomēr nepieminēt, ka cilvēkiem, līdzīgiem no VK(b)P izslēgtiem (proletāriskās valsts apstākļos!) kuroniem un cepļiem, ne visai piestāv atestēt nežēlīgas reakcijas un baltā terora apstākļos strādājošu biedru politiskās konsekvences un revolucionārisma pakāpi.

Tai pašā laikā zīmīgi, ka šie «protestanti», nevairoties tīri demagoģisku polemikas paņēmienu, kad to prasa viņu grupas intereses (kura, starp citu, tikai nesen tika uzņemta Vissavienības Proletārisko rakstnieku asociācijā un joprojām vēl nav izskaudusi frakcionārismu attiecībā uz citiem latviešu rakstniekiem — vecākiem VPRA biedriem), noziedzīgi klusēja, kad PSRS un Eiropas revolucionārie rakstnieki (Anrī Barbiss, Johans Behers, Panaīts Istrati un daudzi citi) vienprātīgi pacēla protesta balsis pret Linarda Laicena un viņa spalvas biedru vajāšanu.

Šis fakts ir visai raksturīgs, un ir vērts to atmināties sakarā ar Kurona, Cepļa u. c. demagoģisko protestu pret žurnāla «Резец» rakstu par latviešu rakstnieku arestu.

3. Jautājums par to, vai L. Laicens un A. Kurcijs ir revolucionāri rakstnieki un izturēti strādnieku šķiras cīnītāji un kādā mērā katrs no viņiem, — šis jautājums aiz saprotamiem iemesliem šeit nevar tikt iztirzāts, un cilvēki, kuri provocē uz to, pietiekami noteikti paši sevi raksturo.

Visu b. Eiduka rakstā par Laicenu un Kurciju teikto apstiprinām visā pilnībā.

Tos biedrus, kuri gribētu sīkāk iepazīties ar latviešu literatūru, noraidām pie b. Knoriņa raksta «Современная латышская литература» (almanahs «Молодая латышская литература», «Прибой», 1926).

Ļeņingradas Proletārisko rakstnieku asociācijas
Latviešu sekcijas birojs
J. Loja, J. Eiduks, A. Kadiķis-Groznijs, A. Ziediņš

Žurnāls «Резец», 1929, februāris, Nr. 6.

«TRAUKSMELNIEKI»

«Mēs esam 12 dzejnieki! Konstruktīva radīšana . . .» Ja mūsu apstākļos parādītos izdevums ar līdzīgu pašreklāmu, nav šaubu, ka strādnieks-lasītājs nospļautos par līdzīgu māžošanos un iemestu šādu draņķi attiecīgā vietā. Latvijas strādnieks, pietiekoši izaudzis, jau devis atbildi šādiem literāriskiem gaisagrābšļiem. Tanī ziņā arī būtu lieki atgriezties pie dzīviem miroņiem mūsu izdevumā. Katrai literāriskai parādībai, pat pašai ķēmīgākai un neķītrākai, ir tomēr sava sabiedriska aizmugure, kura ne katrreiz saskatāma un uztverama vienkāršam vērotājam. Tamdēļ arī pāris cirtienu pret «trauksmelniekiem» un reizē pret koalīciju taisītājiem vispār.

Lieta vienkārša. Grupa Latvijas dzejnieku sadomājušies radīt jaunu literārisku virzienu. Priekš tam dibināts žurnāls «Trauksme» —iznākuši 3 numuri. «Trauksmes» priekšgalā «Sociāldemokrāta» pielikumu un «Domu» izperinātie cālēni. Tādi nevarīgi šļupstētāji kā Ķikuts, J. Grots, Plaudis u .c. — galvenie ideologi un «jaunās mākslas» formētāji. Raksturīgākais šinī pasākumā tas, ka sociāldemokrātiskie malači plaši apraksta kādu literārisku vakaru, kuru organizējusi «nacionālā strādnieku partija» (fašisti) ar pazīstamo Bāci priekšgalā. Šī vakara galvenie līdzdalībnieki — «Trauksmes» līdzstrādnieki. Tas ir atklāts un nepārprotams sociāldemokrātu brāļošanās solis ar fašistiem. Dziļleja «Domās» pēc tam neveiklā kārtā mēģina kritizēt šo rakstnieku grupu, ne ar vārdiņu neminot, ka tādu koalīciju audzinātāji ir sociāldemokrāti, ka viņu maskētā politika no rakstnieķeļiem-nemākuļiem ir vienkārši neorganizētā veidā izteikusies uz āru.

Pilnīgi loģiska un saprotama «Trauksmes» vadītāju atbilde Dz.: «Mums jābrīnās, ka tik nopietnā žurnālā kā «Domas» ievietots šāds kritiski un idejiski kropls raksts. Jo, domāju, katram zināms, ka «Trauksmes» vadītāji un daudzi līdzstrādnieki ir arī «Domu» līdzstrādnieki resp. viņu literāriskie darbi, ideoloģija reprezentēti arī «Domās» («Trauksme», Nr. 3). Tas vārds ir vietā — trauksmelnieku ideoloģija ir sociāldemokrātu oficiālā ideoloģija, sociālfašistēni, politapsardzes aģenti aug «Domu» paspārnē — un atliek tikai pabrīnīties, ka pat tik nopietns rakstnieks kā Andrejs Upīts to neredz līdz šai pašai dienai. «Nopietnais» žurnāls, par kura aizstāvi, par lielu nožēlošanu, vēl pastāvīgi reprezentējas Andrejs Upīts, izvēršas par netīrumu zaņķi un strādnieku šķiras apkarošanas ieroci. Koalīcija starp neatkarīgiem sociālistiem-sociāldemokrātiem-fašistiem — tāda ir formula, kura pārāk acīs krītoši jau lasāma tagadējās Latvijas sabiedrisko spēku nogrupējumos.

Koalīciju sludinātāji neizbēgami ieslīd kontrrevolucionāro grupu apkampienos.

Kas attiecas uz minētās grupas «konstruktīvo radīšanu», tad negribot jāsaka, ka tādu gara nabadzību būs grūti pameklēt krievu rakstniecības vissliktākos gados. Nav šaubu — tagadējie Latvijas pantotāji nospiedošā vairumā nāk no neražotājām šķirām. Arī šī grupa ar visu savu ražu rāda, ka darīšana mums ar bohēmu. Vecos laikos šādus vieglus, ideoloģiskā ziņā nenosvērtus apkārtklaiņotājus dēvēja par purgoņiem.

«Trauksme» ir tikai viens no Latvijas purgoņu apvienības paraugiem. Patiesībā pats laikmets ir purgoņu laikmets Latvijas rakstniecībā. Tas ir klaiņāšanas (klaiņā pat tāds nopietns rakstnieks kā Andr. Kurcijs), nenoteiktības, ideoloģiskās neskaidrības, juceklības (juceklis valda pat Andr. Upīša pēdējos rakstos) laikmets.

P. Vīksne

«Celtne», 1929, Nr. 2, 38. lpp.

«ZAĻVĀRNĒNI» JEB NOSTĀSTS PAR JAUTRO JAMPAMPI

Dīvainas parādības vērojam tagadējā Latvijas rakstniecībā. Mainīgi, kaleidoskopiski brīnišķi dzimst dažādi rakstniecības virzieni, periodiski un neperiodiski izdevumi. Literāriski pirmziemnieki nedaudzu stundu laikā izsludina sevi par lieliem rakstniekiem, literatūras reformatoriem, Latvijas rakstniecības nākotnes nesējiem. Bez apstājas viņi drukā un pārplūdina grāmattirgu ne tikai ar saviem dzejoļiem, domrakstiem, bet lielā nopietnībā ražo «apcerējumus» — apbrīnojami nemākulīgus un nevarīgus — par savu draugu ģenialitāti un mākslas pilnību. Drukā šos apcerējumus kopā ar šļipsainu jaunkungu ģīmetnēm.

Tādi bija «trauksmelnieki». No šīs pašas sugas ļaudīm — personas pat atkārtojas — izaudzis jauns virziens — «zaļvārnēni». Protams, ka mūsmāju lasītājs neziņā jautās: kāpēc gan zaļvārnēni, bet ne kovārnēni? Atbilde vienkārša. Tāpēc, ka runa iet par mākslinieku biedrības «Zaļā vārna» žurnālu zem šī paša nosaukuma, un tāpēc, ka Latvijā jaunatrasta šāda patiesība: «Zaļš ir dzīvības simbols un atmiņas, ko viņš (mākslinieks) paņem no dzīves, aiziedams labākā būtībā.» Protams, ka no tik «nopietnas» filozofijas var izaugt tikai «nopietni» literāriski virzieni.

Tiešām, zaļvārnēni «pārvērtē» latvju rakstniecību viņas pamatu pamatos. Paklausieties tikai, kādi jaunatklājumi: «Īsta mākslas atziņa ir meklējama tikai patiesā radīšanas brīvībā. Kur šādas brīvības nav, kur māksla kalpo šādai vai tādai politiskai vai tīri formālai doktrīnai, tur nav arī īstas mākslas.» Jeb citā

vietā: «Darbībai jānorit bez politisko virzienu meklēšanas un ievērošanas.»

Viņi par dzīves sasaistīšanu ar mākslu — tikai ne ar politiskām cīņām, ne ar politiskām partijām jāpinas īstam mākslinie-kam, viņam svarīgāki uzdevumi — «bet kur ir cīruļa zvani, kur dzeguzes vārda spēles, kur vāveres plastiskais lidojums» utt. Šis virziens cenšas nostādīt sevi ārpus virzieniem, kā politiski sabiedriskiem, tāpat literāriskiem:

«Bet tie ekstrēmie literāriskās modes virzieni, kuri tagad plosās ap mums un kuriem viņu dzimtenēs ir dabīgs pamats, — tie lai mūs neaizrauj līdz. Mēs patiešām, vēl jaunekļi būdami, nevaram ielēkt sirmgalvībā. Mums jāatrod pašiem sava valoda, savs virziens — l a t v i s k a i s v i r z i e n s! Jākļūst garīgi neatkarīgiem. Varbūt t a s tiešām b ū s b a l t u r e n e s a n s s, g a l v e n a i s tomēr, kā to arī Eglīts n o r ā d a.»

Zaļvārnēni ir labākais pierādījums, cik ātri nīkst un sabrūk buržujiskā rakstniecība Latvijas apstākļos. Zaļvārnēni ienākuši rakstniecībā kā vecās rakstniecības noliedzēji, jo «vecie ir pārvērtušies par kabineta cilvēkiem, grāmatu grauzējiem, klasiskiem domātājiem ... viņi nespēj būt vadoņi jaunām, nemiera satrauktām dvēselēm», viņi aizmirsuši «maldu saldumu un nemiera uzvarošo spēku.»

Kas nu Jakobsonu Kārlis, Viktors Eglīts un daudzi citi viņiem līdzīgie «vecie» par «klasiskiem domātājiem»! Tomēr nepārprotama un skaidra patiesība, ka zaļvārnēni nav spējīgi patstāvīgi domāt. Viss teiktais jau desmitkārt novazāts un apspļaudīts no pašiem tautiešiem. Iedomājieties tikai — visnemākulīgāko romantisko peršu kalēji iedomājas nostāties ārpus literāriskiem virzieniem, politiskās apsardzes aģenti («vēl jāpaiet daži gadiņi Maskavas aģitskolā» — tā rāda ar pirkstu zaļvārnēni uz kreisfrontniekiem) atrodoties ārpus politiskām cīņām, politiskām partijām! Tiešām — prātiņ, nāc mājās!

«Mēs gribējām veidot to, kas ir savādāks, nekā tas ir, un pat vēl vairāk: radīt to, kā nav.» Tā nu ir tāda plānprātiņu penterēšana, par kuru nav vērts nospļauties. Četros «Zaļās Vārnas» numuros nodrukāts viens vienīgs daudzmaz ciešams gabaliņš par jaunsaimnieku, kurš nogalina dzirnavnieku, tāpēc ka tas neļauj makšķerēt ezerā jaunsaimnieka dēlēnam. Liekas, autors kaut kur pieskāries reālā dzīvē pastāvošām šķiru pretišķībām uz laukiem. Bet kā tad nu nobeidzas šis stāstījums? Jaunsaimnieks, lai izpildītu biblejisko morāli, pats iet un atzīstas policijai. Nemākulīga, nemākslinieciska, skolnieciska «sirdsšķīsto ļaužu», «skaidras sirds» morāles sludināšana. Bet tas jau sen izcelts, tēlots no daudz lielākām un mākslinieciski spējīgākām personībām latvju rakstniecībā.

Pārējie rakstītāji runā par puķēm, vēsmām, mūžībām utt.

Stāstītāji nodarbojas ar piedauzīgu anekdotu nemākulīgu pārstāstīšanu. Vienīgi varbūt Čaks ir atklāts un īsts:

Man svārki drīz vien kļuva lieki,
Bet viņai — krepdešīna kleita.
Man, pašpuikam, bij lieli prieki,
Ka bij tā — priekšpilsētas meita.
Un pāri Juglai, meža malā,
Kur bij kāds šūpuļtīklu kāris, —
Man jāatzīstas galu galā —
Mēs dzīvojām kā laulāts pāris.

Nedomāju šinī vietā plaši runāt par Čaka un viņa kolēģu pašpuicismu. Tomēr pārāk skaidrs no minētiem piemēriem, ka buržujiskā iekārta audzē plašus bohēmas slāņus. Deklasējusies inteliģence nekaunīgā kārtā iespiežas rakstniecībā un mēģina iekarot pat hegemona stāvokli. Tikai tā izprotama «jauno» un «veco» problēmas izvirzīšana pirmajā vietā, noraidot šķiru principu mākslas veidošanas procesā. Bezsaturīgā, izburbusī buržujiskā jaunatne literatūrā meklē instinktu kairinājumus, jūtu pārsātinājumus, jo reālā dzīve priekš viņiem nedod vairs pilnīgu dzīvniecisko tieksmju apmierinājumu. Tāpēc arī zaļvārnēni ar sevišķu patiku apraksta dzīvnieciskās tieksmes un parādības, ar sevišķu patiku un iekšēju baudu rakņājas mietpilsoniskās «dvēseles» noslēpumos. Kāds no viņiem aizdomājies pat līdz šādam zinātniski ģeogrāfiskam atklājumam: «Jocīgi, ka latvieši, kas pēc sava ģeogrāfiskā stāvokļa ziemeļnieki, tomēr lieli mīlētāji.»

Vienu viņi tomēr pareizi atzinuši:

«Jaunatne, sevišķi inteliģentā, citu vairs nekā nezina kā reprezentēties, uzdancot, iedzert un aizrauties līdz — gultai. Dažs labs 18 gadus vecs jauneklis un jaunava zināmā medicīnas nozarē varētu dot praktiskus aizrādījumus ne vienam vien provinces ārstam.»

Tāds ir buržujiskās jaunatnes stāvoklis, tāpēc arī rakstniecībā arvien stiprākas bohēmas noskaņas, tāpēc arī nepārtraukta trokšņošana ap tā sauktajiem «jaunajiem» rakstniekiem. Viņu seja mums pārāk skaidra:

«Atsauciet jautros jampampus, kas bija reiz. Vēl labāk — rādiet jaunus, kas vēl nav bijuši. Lai atdzīvojas atkal kāds pagrabs. Lai tumšā pelēcībā iemirdzas visu mākslu saskaņotā varavīksne, pār kuru savus spārnus pleš putns, ko tauta sauc — «Zaļā vārna».»

Dažus mēnešus vēlāk:

«Šā gada 8/V zaļvārnieši, dāmu piemēra pamudināti, paši sarīkoja savu tējas vakaru — j a m p a m p u. Smērēja sviestmaizes utt. Jampampā valdīja reta saskaņa — liels dziesmu un ēšanas gars. Vakars beidzās ap to laiku, kad piena kannas parādās ielās.»

Mēs gan varam pastiprināt, ka viņš izbeidzies daudz vēlāk uz Jelgavas ielām: 22. sept. rīkota «rakstnieku demonstrācija» — Ķikuts, Čaks, Rabācs, Borincs, Plaudis, Trimda, Lukass, Skujenieks, Vilijs, Talcis un Raisters braucis ormaņos ar bungām un bazūnēm pa Jelgavas ielām un turējuši uz katra ielas stūra runas.

Tāda ir Latvijas buržujiskā jaunā paaudze; un saprotams, ka viņas veidotā rakstniecība ir pilnīgi bez kauliem, bez dzīvības. Nāk prātā simboliska vieta kādā no zaļvārnieku stāsteļiem. Bohēmists uzmācas uz bulvāra jaunavai, kura noraida to. «Tad no tumsas iznāca jauneklīgs vīrietis zilā blūzē, muskuļainu stāvu, vaļēju apaša kaklu un skāra viņas plecu. Viņi saskatījās, pasmaidīja un nozuda tumšo ielu ailēs.»

Arī mākslas jautājumus tagadējā Latvijā var atrisināt vienīgi muskuļainais stāvs zilā darba blūzē.

P. Vīksne

«Celtne», 1929, Nr. 3, 43.—44. lpp.

BIBLIOGRĀFIJA
(1917—1928)

SAĪSINĀJUMI

An. — anonīms
Ang. — angļu, arī angļu valodā
Apc. — apcerējums
Apg. — apgabals, -a
Atb. — atbildīgais
Atref. — atreferējis
Aut. — autors, -e
B-ba — biedrība
B-ka — bibliotēka
Dep. — deputāts
Dz. — dzimis
Dzj. — dzejolis
Eks. — eksemplārs, -i
Fr. — franču, arī franču valodā
Gr. — grieķu, arī grieķu valodā
Grām. — grāmata
Gs. — gadsimts
Il. — ilustrējis, ilustrēta, ilustrācija, -as
It. — itāliešu, arī itāliešu valodā
Izd. — izdevējs, izdevis, izdevniecība, izdevums
Izl. — izlase
Кн. — книга
Kol. — kolēģija
KpR. — kopoti raksti
Kr. — krievu, arī krievu valodā
Krāj. — krājums
Л. — Ленинград
Latg. — latgaliešu
Latv. — latviešu
L-jas — Latvijas
Līdz-ks — līdzstrādnieks, -ce
Lit. — literatūra, -as
Loc. — loceklis
Lpp. — lappuse
Ļ. — Ļeņingrada
M. — Maskava, Москва
Māc. — mācītājs
Mir. — miris
Nod. — nodaļa, -as
Nr. — numurs
Org. — organizācija, orgāns
P. — pielikums
Pb. — Pēterburga
Pp. — Pēterpils
Ps. — pseidonīms
Pusg. — pusgads
R. — Rīga
Rec. — recenzija, -as
Red. — redakcija, redaktors
Ref. — referāts, referents
Sav. — savienība
S-ba — sabiedrība
Sēj. — sējums
Sekr. — sekretārs
Sk. — skaties
Skol. — skolotājs, -a
Soc.-dem. — sociāldemokrāts, -i
St. — stāsts, -i
Strādzemkors — strādnieku-zemnieku korespondents, -i
Стр. — страница
Stud. — students, -i
Tp. — turpat, tas pats
Uzv. — uzvedums
Vāc. — vācu valodā
Vad. — vadītājs
Val. — valoda, -as
Žurn. — žurnāls
AHR — Revolucionāro mākslinieku asociācija
CB — Centrālbirojs
CK — Centrālā Komiteja
CVA — Latvijas PSR Centrālais valsts arhīvs
DT — Dailes teātris
Der. Gr. Nod. — RLB Derīgu grāmatu nodaļa
KI — Komunistiskā Internacionāle
LA — Latvijas augstskola

LABCB — Latvijas arodbiedrību Centrālbirojs
LKJS — Latvijas Komunistiskās Jaunatnes Savienība
LKP — Latvijas Komunistiskā partija
LMJS — Latviešu Maskavas Jaunatnes Savienība
LNLK — Latviešu nacionālo lietu komisariāts
LOKAF — Sarkanarmijas un flotes literātu apvienība
Lpb — Latviešu preses birojs
LPNT — Latviešu pagaidu nacionālais teātris (Valkā)
LU — Latvijas universitāte
ĻAPP — Ļeņingradas Proletārisko rakstnieku asociācija
Ļeņingradas Latiznams — Ļeņingradas Latvju izglītības nams
MAPP — Maskavas Proletrakstnieku asociācija
MLCK — Maskavas Latviešu centrālais (komunistu) klubs
MOPR — Starptautiskā palīdzības organizācija revolūcijas cīnītājiem. (Nobibināta 1922. g. b.)
MORP — Revolucionāro rakstnieku starptautiskā apvienība
NacT — Nacionālais teātris
NO — Nacionālā opera
Orgkomarmlats — Latviešu armiju organizāciju komiteja
RABCB — Rīgas Arodbiedrību Centrālbirojs
RAPP — Krievijas Proletrakstnieku asociācija
RCC — Rīgas Centrālcietums
REF — Mākslas revolucionārā fronte
RK — Rīgas komiteja
RLB — Rīgas Latviešu biedrība
RLPT, arī RLT — Rīgas Latviešu pilsētas teātris
RTKU — Rietumtautu komunistiskā universitāte
S — Saeima, buržuāziskās Latvijas
SS — Satversmes sapulce, buržuāziskās Latvijas
StrTD — Ļeņingradas Latviešu strādnieku teātra darbnīca
TA — Tautas augstskola
VAPP — Vissavienības Proletārisko rakstnieku asociācija
VB — Valsts bibliotēka
VL(D)T — Valsts Latviešu (dramatiskais) teātris
VOKS — Vissavienības biedrība kultūrsaiknes uzturēšanai ar ārzemēm
ZA — Zinātņu akadēmija
ZAFB — Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālā bibliotēka
КПЛ — Коммунистическая партия Латвии
КСМЛ — Коммунистический Союз Молодежи Латвии
AB| — «Antimilitārā Darba Biļetens»
AmC — «Amerikas Cīņa»
Ar — «Arodnieks»
Atv — «Atvase»
B — «Baltija»
Bd — «Biedrs»
Bl — «Blāzma»
B| — «Biļetens»
B|CK — «Biļetens» (LKP un LKJS CK izdevums)
B|LSocd — «Biļetens» (Latv. soc.-dem. Ārzemju grupu biroja izd.)
B|p — «Biļetena» pielikums
B|R — «Biļetens» (Revolucionāro arodbiedrību savienības izdevums)
Br — «Brīvība»
BrD — «Brīvās Domas»
BrJ — «Brīvā Jaunatne»
BrL — «Brīvais Latvis» (1919—1920)
BrSt — «Brīvais Strēlnieks»
Brt — «Burtnieks»
BV — «Baltijas Vēstnesis»
C — «Celtne»
CBd — «Cīņas Biedrs» (1920—1935)
CKzņ — «Centrālās Komitejas Ziņotājs»
Cņ — «Cīņa»
CņB — «Cīņas Balss»
CņBd — «Cīņas Biedrs» (laikr., 1919—1920)
CņK — «Ceiņas Karūgs»
Cņp — «Cīņas» literāriskais pielikums
Db — «Darbs» (1925)
DB — «Darba Bērni»
DD — «Darba Domas»
Dg — «Daugava»
DJ — «Darba Jaunatne»
DKal — «Darba Kalendārs»
Dm — «Domas»
Drb — «Darbs» (1918—1919)
DrbM — «Darbs un Maize»
DrbR — «Darba Rīts»
DrbZ — «Darba Zvans»

Dry — «Dryva»
DRK — «Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Dekrētu un Rīkojumu Krājums»
DT — «Darba Tauta»
DzA — «Dzimtenes Atbalss»
Dznt — «Dzintars»
DzV — «Dzimtenes Vēstnesis»
G — «Gaisma»
Gn — «Gunkurs»
GrSocK — «Grāmata par sociālistisku kultūru» (M.)
Gs — «Gaisma» (1917—1918)
Imn — «Imanta»
Izg — «Izglītība»
JA — «Jaunais Arājs»
JC — «Jauni Ceļi»
JDL — «Jaunā Dienas Lapa»
JKm — «Jelgavas Komunists»
JL — «Jaunais Laiks» (1917—1918)
JLt — «Jaunā Latvija»
JLtg — «Jaunō Letgola»
JnKm — «Jaunais Komunists» (1920—1921)
JnR — «Jaunais Rīts» (1917—1918)
Jnt — «Jaunatne»
JntC — «Jaunatnes Cīņa»
JV — «Jaunais Vārds»
JZ — «Jaunākās Ziņas»
K — «Komunists» (žurn.)
Km — «Komunists» (avīze)
KmC — «Komunāru Cīņa»
Kmp — «Komunista» literāriskais pielikums
KrC — «Krievijas Cīņa»
KrCp — «Krievijas Cīņas» literāriskais pielikums
KTP — «Komunistiskās Armijas Teorija un Prakse»
LAKal — «Latvju Arāja Kalendārs»
LAv — «Latvijas Avīze»
Ld — «Līdums»
LD — «Laika Domas» (1917, laikr. Valkā)
LkD — «Laika Domas» (1918, žurn. Pp.)
LKStrl — «Latvijas Komūnas Strēlnieks»
LkZ — «Laika Zobs»
LpZ — «Liepājas Ziņotājs»
Ls — «Liesma» (1918), «Lismia» (1921)
LS — «Latvijas Sargs»
LSt — «Latvju Strēlnieks»
LStruKGGr — «Latvju Strādnieka un Kolektīvista Gada Grāmata»
LtgC — «Latgolīšu Ceiņa»
LtgKal — «Latgolīšu Kalendars»
LV — «Laika Vēstis»
LZ — «Latviešu Zemnieks»
LZiņ — «Latvijas Strādnieku, Karavīru un Bezzemnieku Deputātu Padomes Ziņotājs»
ĻžB — «Liaužu Bolss»
MC — «Mūsu Cīņa»
MK — «Mazais Kolektīvists»
PC — «Proletariāta Cīņa»
PKal — «Populārs Kalendārs»
PLīd — «Padomju Līdumā»
PLK — «Padomju Latvijas Kalendārs»
RF — «Die Rote Fahne»
RFp — *Literarische Sonntagsbeilage der «Roten Fahne»*
RRnd — *«Rigasche Rundschau»*
RZ — «Rīgas Ziņas»
Rž — «Ražotājs»
S — «Sākums»
Sar — «Sarkanarmists»
SC — «Sibīrijas Cīņa»
Scd — «Sociāldemokrāts» (R.)
Scdm — «Sociāldemokrāts» (M., 1917—1918)
Sgn — «Signāls»
Sk — «Skatuve»
SKal — «Strādnieku Kalendārs»
SktDz — «Skatuve un Dzīve»
SocK — «Sociālistiskā Kultūra»
SrK — «Sarkanais Karogs» (1918—1919)
SrKr — «Sarkanais Karogs» (1920—1921)
SrStrl — «Sarkanais Strēlnieks»
SrZ — «Sarkanā Zvaigzne»
StrA — «Strādnieku Avīze»
StrB — «Strādnieka Balss»
StrC — «Strādnieku Cīņa»
Strl — «Strēlnieks»
StrlC — «Strēlnieku Cīņa»
StZ — «Stukmaņu Apriņķa Strādnieku Padomes Ziņotājs»
Sv — «Svari»
T — «Taisnība» (1918—1919) un «Taisneiba» (1926—1936)
Taur — «Taurētājs»
TC — «Tukuma Cīņa»
Tkm — «Tekošais moments»
Tr — «Trauksme»
Tt — «Tauta»
Up — «Uz Priekšu» (1918)
Upr — «Uz Priekšu» (R., 1919)
Vbļ — «Valmieras Apriņķa Strādnieku un Bezzemnieku Padomes Biļetens»
Vrd — «Vārds»

Ziņ — «Ziņotājs» (Latviešu nacionālo lietu komisariāta izdevums)
Zņ — «Ziņotājs»
ZVrn — «Zaļā Vārna»
А — журн. «Альманах»
АП — «Аграрные проблемы»
БП — «Большевистская печать»
ВиР — «Война и революция»
ВАН — «Вестник Академии наук СССР»
ВВФ — «Вестник воздушного флота»
ВКГ — «Вечерняя красная газета»
Г — «Горн»
ГПП — «Рекоменд. бюллетень библиогр. отдела Главполитпросвета»
Гр — «Грядущее»
ДЛ — «Детская литература»
Ж — «Журналист»
ЖН — «Жизнь национальностей»
З — «Залп»
Зв — журн. «Звезда»
Звз — газ. «Звезда»
Зн — «Знамя»
ЗБК — «За большевистскую книгу»
ЗКП — «За коммунистическое просвещение»
ЗМБП — «За материальную базу печати»
ЗМЛВ — «За марксистско-ленинское воспитание»
ЗС — «Земля советская»
Из — «Известия»
ИЛ — «Интернациональная литература»
К — «Кино»
КиПР — «Книга и пролетарская революция»
КиР — «Книга и революция»
Кн — «Книгоноша»
Ко — «Колыма»
КрА — «Красный архив»
КрН — «Красная новь»
КрП — «Красная печать»
КрФ — «Красный флот»
КИ — «Коммунистический интернационал»
КП — «Коммунистическое просвещение»
КР — «Коммунистическая революция»
Л — «Ленинград»
ЛиИ — «Литература и искусство»
ЛиМР — «Литература мировой революции»
ЛиН — «Литература национальностей СССР»
ЛГ — «Литературная газета»
ЛЛ — «Литературный Ленинград»
ЛП — «Ленинградская правда»
ЛС — «Литературный современник»
МиР — «Музыка и революция»
МГ — «Молодая гвардия»
Н — «Наступление»
На — «Натиск»
НЛ — «Национальная литература»
НЛП — «На литературном посту»
НР — «На рубеже»
Ок — «Октябрь»
ОП — «Омская правда»
П — газ. «Правда»
По — «Подъем»
ПиР — «Печать и революция»
ПР — «Пролетарская революция»
ПН — «Просвещение национальностей»
ПС — «Просвещение Сибири»
Р — «Резец»
Ра — «Рабочий»
РиН — «Революция и национальности»
РМ — «Рабочая Москва»
РЯ — «Русский язык в школе»
СпА — «Спутник агитатора» (для города)
СтБ — «Старый большевик»
СБ — «Советская библиография»
СГ — «Советское государство»
СИ — «Советское искусство»
СО — «Сибирские огни»
СТ — «Советский театр»
СФ — «Советский фольклор»
Т — «Товарищ»
ТиД — «Театр и драматургия»
ХЛ — «Художественная литература»
ЧиП — газ. «Читатель и писатель»

1917

ATSEVIŠĶI IZDEVUMI

Dobelis Ādolfs. Maiņās un maldos. Dzejoļi. M., 1917. 62 lpp. *Rec.:* [*Kurcijs A.*] *A. K.* — Sk 1, 23.—25. lpp.; *Kroks* — BV 145; [*Dziļleja K.*] *K. Dz.* — LkD 1918, 2, 149. lpp.

Kukurs Alfreds. Ceļinieka stāsti. Tēlojumi un skices. Viņjetes zīmējis A. Kro-

nenbergs. R. — Pp., J. A. Kukura izdevums, [1917.] 176 lpp. Saturs: Sestdienas vakarā. Rītā darba diena. Pabērns. Savādnieks. Ledus puķes. Gāju putni. Tumsā. *Rec.:* [*Dziļleja K.*] *K. Dz.* — Sk 1, 25. lpp; [*An.*] — BrSt 1918, 25

Merķelis Garlībs. Virsaitis Imanta. Latviešu teika. Tulk. L. Skalbe. Ilustr. J. Saukums. Pp., J. A. Kukura izd., 1917. 52 lpp. *Rec.:* [*An.*] — BrSt 1918, 25

Skalbe K. Atspīdumi. Laika tēlojumi. R. — P., J. A. Kukura izd. [1917.] 80 lpp. Saturs: Rīgā. Pa Daugavu. Zaglis. Septiņi ar vienu segu. Māte. Slimnīcā. Bezdibeņi. Debess un zeme. Dzīve. Tautai līdz. Vai ir tālu līdz zvaigznēm? Kāds vecs kungs. Kraukļi. Svētku nakts uz lauka. Nojautas. Atspīdumi. Saimniece. Meitenes skumjas. *Rec.:* [*Dziļleja K.*] *K. Dz.* — LkD 1918, 1, 68. lpp.

Sociāldemokrāts. Sociāldemokrātisks rakstu krājums Nr. 1. Pp., Latvijas Sociāldemokrātijas Centrālā Komiteja, 1917. 80 lpp. Saturs: Stučkas P. «Demokrātija un kapitālisms». — -ps,- atstāstījis pēc N. Ļeņina (V. Iļjina) «Imperiālisms kā kapitālisma jaunākais posms». — Žorža Renāra «Lapiņas iz 1848. g. franču revolūcijas vēstures». — J. Ziemeļa «Par karu un mieru». — E. Bērziņa «Partiju izveidošanās». *Rec.:* [*Celmiņš P.*] *Pēters* — Scdm 155; [*An.*] — PC 224

Strādnieku Kalendārs 1918. gadam. M., «Sociāldemokrāts», 1917. 103 lpp. Saturs: Kalendārijs un strādniekam pieminami notikumi. Dažādas ziņas. L. Paegle. Laikmijos. Pēters. Mūža cīņa. P[elše] R. Karš. Stučka P. Politiskās partijas Krievijā. P[elše] Roberts. Revolūciju vēstures. Dauge P. Mīļas vecas atmiņas. *Rec.:* [*An.*] — PC 228; *M.* Grāmatniecība. (Mūsu šī gada kalendāri.) — BV 174; *X.* — BrSt 1918, 8

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U.C.

Dekrēts par presi. Scdm 168

Dzejnieks J. Gulbis (Z. Bulle) †. [1885—1917.] StrA 183

Gaismu! Gs 1

Grīslis Alberts Jēkaba d. [Nekrologs.] Scdm 173

Iznācis Strādnieku Kalendārs 1918. gadam. PC 228

Jaunais latviešu teātris. [Ed. Smiļģa viesizrāžu cikls.] Sk 2, 60. lpp.

Jauns preses orgāns. [«Internacionāle».] PC 228

J. Raiņa «Zelta zirgs» uz krievu skatuves. [Pēterpils Tautas nama teātrī.] Sk 1, 27. lpp.

Ko mums gribēt? [Apsesdēls par Latvijas nākotni LD slejās.] DzA 91

«Laika Vēstis» [sāks iznākt Valkā]. StrA 162

Laikrakstu apskats. [StrA] DzA 88

«Lāpa» *(«Die Fakel»).* 1. nr. [Krievijas strādnieku un zemnieku valdības orgāns vācu zaldātiem.] Scdm 171

Latviešu skatuves darbinieku biedrība. [Rīkos mākslas koncertus un literāriskus vakarus.] Sk 2, 60.—61. lpp.

Maksims Gorkijs par tagadējo momentu. DzA 92

Myusu laikroksti. [«Drywa» un jaunības žurnāls «Gunkuri».] LžB 14

Oportūnisti rīkojas. [Iskolats slēdzis «Līdumu», «Laika Vēstis» un «Laika Domas».] StrA 183

Patlaban iznāca «Jaunais Zobgala Kalendārs» 1918. gadam. StrA 174

Preses lietās. BV 129

Preses lietu komisariāts. PC 233

«Proletariāta Cīņas» lasītājiem. PC 224

Strādnieku kluba «Kultūra» izrāde par labu «Proletariāta Cīņai». [Paziņojums.] PC 228

-ib-. «Līduma» un «Laika Vēstis» slēgšana. Scdm 170

-pc- Maskavas Latv. strādnieku teātris. [E. Verharna «Ausma».] Scdm 183
-s. Jaunais latviešu teātris. [A. Strindberga drāmas «Rotaļa ar uguni» un E. Rozenova komēdijas «Runcis» izrādes.] PC 210
— Jaunais Pēterpils latviešu teātris. [O. Mirabo «Žans Ruls».] PC 202, StrA 169
-te-. Maskavas Latv. strādnieku teātris. [L. Paegles «Augšāmcelšanās».] Scdm 134
A. Aktrise Lilija Štengele. Sk 2, 60. lpp.
Bankavs J. Ļ. N. Tolstoja piemiņai. (Tolstojs kā anarhists.) DzA 89—91
Bērziņš J. Rodēna [Ogista] piemiņai. (1840—1917.) PC 202
Dauge P. Mīļas vecas atmiņas. (J. Jansona un citu draugu piemiņai.) SKal 1918. g., 89.—103. lpp.
— *P.D.* Revolūcijas posta darbi. Scdm 142
[*Daumants J.*] *J. D-nts.* Jaunais latviešu teātris Pēterpilī. Sk 1—2, 16.—17 un 43.—45. lpp.
— *J. D-nts.* Pāri mūsu spēkiem. (Bjernsterna Bjernsona drāma.) Sk 1, 21.—23. lpp.
[*Dziļleja K.*] *K. Dz.* «Ērkšķu krūms». Sk 1, 20.—21. lpp.
— Karš, revolūcija un teātris. Sk 2, 45.—50. lpp.
— Ļ. N. Tolstojs. StrA 168
— Nāve vai dzīvība? (Domas par Strādnieku teātri.) Sk 1, 12.—16. lpp.
[*«Dzimtenes Atbalss»*] *redakcija.* Paziņojums lasītājiem. [Par avīzes bijušo aizliegšanu.] DzA 84
Frida. Mītiņš-koncerts 10. decembrī. [Ar P. Stučkas, Lilijas Ērikas u. c. piedalīšanos.] PC 228
Gailis M. Latviešu strādnieki un skatuves māksla. Sk 1, 25.—26. lpp.
Izrīkotāji. Latv. strādn. pulciņš pie Pēterpils Metāla fabrikas sarīko latv. valodā Ļ. Tolstoja nāves dienas piemiņai «Tumsības varas» teātra izrādi. PC 186
Jago. Teātris un kritika. Sk 2, 56.—59. lpp.
Kurcijs A. Demokrātiskās mākslas gaitas. Sk 2, 40.—42. lpp.
— *A. K.* Raiņa vakari. Sk 1, 18.—19. lpp.
Ķeniņš A. Latv. rakstn. un māksln. b[iedrība]. DzA 86
M. Grāmatniecība. (Mūsu šā gada kalendāri.) BV 174
M-s. Senatnes pieminekļu krātuves. Gs 1
Muncis J. Dekorāciju nozīme un viņu uzdevums teātrī. Sk 2, 54.—56. lpp.
N. Tolstoja piemiņas vakars (Latv. nac. dem. partijas Maskavas grupā). DzA 89
Neilands-Jaunzems Kārlis. Vēstule redakcijai. [A. Alunāna sievas uzdevumā par autorhonorāru par lugas «Pārticībā un nabadzībā» uzvedumu M.] DzA 89
Olers. Valkas Latviešu teātrī «Komēdija». [Heijermaņa «Septītais bauslis».] StrA 178
P.C- Maskavas Latviešu strādnieku teātris. [B. Šova «Sātana apustulis».] Scdm 171
Pelše R. Buržuāzija un proletariāts revolūcijās. (Vēsturiskas paralēles.) [Lielā franču revolūcija, 1830. gada revolūcija, 1848. g. revolūcija Francijā.] SKal 1918. g., 68.—88. lpp.
[*Pēterpils Jaunā latv.*] *Teātra komiteja.* 29. okt. uzvedīs pirmoreiz O. Mirabo drāmu «Žans Ruls». Režisors A. Amtmanis-Briedītis. PC 186
— Paziņojums. [Par Jaunā latviešu teātra komitejas sēdi.] PC 228
[*Pēterpils Latviešu labdarības biedrības*] *Lit. nod. komit.* Pēterpils Latv. labd. biedr. Literāriskās nod. pilna biedru sapulce. [Dienas kārtībā: 1. Ziņojumi. 2. Tautas augstskol. jaut. 3. Tekošas lietas.] PC 186
R. [Jāņa Jaunsudrabiņa vakaru sarīko mākslas mīļotāju pulciņš «Darbs» M.] DzA 90
[*Revolucionārā sociāldemokrātiskā jaunatnes pulciņa žurnāla*] *Redakcijas*

komisija. Uzaicinājums darba un skolu jaunatnei. [Piedalīties žurnāla līdzdarbībā.] Scdm 170

Rozītis Pāvils. Jānis Jaunsudrabiņš. (40 gadu dzimšanas dienas piemiņai.) DzA 93

Rsa. Harkovas strādnieku klubs «Darbs». Scdm 170

S. Jāņa Jaunsudrabiņa vakars. DzA 89

[*Siliņš Jānis*] *Indindi.* Icigs Mozes. [A. Alunāna lugas izrāde dramatiskā pulciņa «Līga» izrīkojumā.] DzA 90, 91

— Ogists Rodēns. [1840—1917.] DzA 88—89

[*«Skatuves»*] *Redakcija.* Lasītājiem. Sk 1, 1.—2. lpp.

Skolas komisija. Biedriem skolotājiem! PC 227

Stučka P. Politiskās partijas Krievijā. SKal 1918. g., 53.—67. lpp.

V. Latviešu rakstnieku un mākslinieku biedrība [sarīkos literāriskus vakarus Latvijā un latviešu kolonijās Krievijā ar L. Laicena, J. Akuratera, K. Skalbes, E. Virzas, A. Ersa un A. Austriņa piedalīšanos]. Sk 1, 27. lpp.

— Revolucionārais preses tribunāls. PC 233

Veinis P. Cilvēces brālības svētki. (E. Verharna drāma «Ausma».) Scdm 180, 181

1918

ATSEVIŠĶI IZDEVUMI

Daniševskis J[ūlijs]. Sociālistiskās revolūcijas priekšvakarā. 1.—2. daļa. M., Latv. nacionālo lietu komisariāta Kultūras-izglītības nodaļa, 1918. — 158 lpp. (1. d.) 220 lpp. (2. d.) 1. daļas saturs: 1. Kapitāla koncentrācija un centralizācija. 2. Pasaules sadalīšana un pārdalīšana. 3. Kapitālistiskā pasaule. 4. Kopdarbība kapitālistiskās pasaules saimniecībā. 5. Saimnieciskās teorijas paplašināšana un aizsargāšana. 2. daļas saturs: 6. Nacionālais jautājums imperiālisma laikmetā. 7. Imperiālisma laikmeta militārisms. 8. Ap sociālo likumdošanu. 9. Strādnieku nodrošināšana darba trūkuma gadījumos. 10. Populācijas jautājums.

25. oktobris. 1917.—1918. g. Proletariāta revolūcijas pirmā gada grāmata. Permā, K K (1) P Urālu apgabala Latv. sekciju Pagaidu centrs, 1918. 64 lpp. Saturs: P. Sviris. Trešais Internacionāls. — K. Seržants. Krievijas revolūcijas etapi. — A. Rozenbergs. Proletariāta politiskā diktatūra. — J. Sarkis. Oktobra revolūcijas starptautiskā nozīme. — Soms. Proletariskās diktatūras uzdevumi rūpniecībā. — K. Seržants. Agrārjautājums un revolūcija. — J. Sviķis. Proletariāta revolūcija un kultūra. — K. Prātnieks. Oktobra revolūcija un nacionālais jautājums. — A. Rozenbergs. Proletariāts un tiesības. — R. Bērziņš. Oktobra revolūcijas gada svētki un Sarkanā Armija. — D. Rozīts. Proletāriskās revolūcijas bruņota aizsardzība. *Rec.:* [*Ceplis A.*] *Al. C.* — DrbR 3

Dzimtenes skaņas, dziesmas jaunībai. Plūdoņa sakopojums. R. — Pp., J. A. Kukura izd., 1918. 102 lpp.

Dzintars. Almanahs daiļliteratūrai, mākslai un zinātnei. R. Egles red. Izd. P. Skrābāns. Vāks un zīm. J. Madernieka. 1. sēj. M., «Dzintars», 1918. 80 lpp. Saturs: Ed. Virzas «Sonetas». — V. Eglīša *«Pro domo sua».* — V. Sekspīra «Sonetas». — A. Ķeniņa «Svētceļnieku dziesma», «Jautājumi», «Mēnesnīca». — K. Strauberga «Itālija». — R. Egles «Rudeņa četrrindas». — A. Dāles «Fontāns», «Kalnu puķes». K. Štrāla «Sirmgalvja dziesma vēlā rudenī». — Anakreonta «Dzejas». — V. Damberga «Skumjā soneta», «A. A. albumā». — Ed. Virzas «Atgriešanās». — Šarla Bodlēra «Dzejas prozā». — B. Baltas «Dzejas prozā». — Alfreda de Viņjī «Driāda». — Valta Vitmena *«Salut au monde».* Māksla un zinātne: Johans Sebestiāns Bahs. A. Dauge. — Klusais žanrs. J. Madernieks. —

Mendauga pilsēta, jeb kur meklēt XIII gadsimteņa Letoniju. Prof. E. Volters. — Kronika: Latviešu rakstniecības pirmais piemineklis — 1585. g. izdotais latviešu katķisms. *Cand. phil.* E. Blese. — Latvijas gars. R. E. — Leišu patstāvības centieni. Prof. E. Volters. — Profesionālās gleznotāju savienības 1. izstāde Maskavā. J. Madernieks. *Rec.:* [*Vīksne P.*] *P. V.* — DrbR, 1919, 1, 81.—84. lpp.

Oktobra revolūcijas gada svētkos. M., Latv. Sociāldemokrātijas Centrālās Komitejas Krievijas birojs, 1918. 95 lpp. Satur s: Stučka P. Pilsoniskā un proletāriskā revolūcija. II Sociālistiskā revolūcija. Daniševskis J. Proletāriskā armija sociālistiskā revolūcijā. Benedikts. Bailes no revolūcijas. (Oktobra revolūcijas piemiņai.) Dauge P. Oktobra revolūcijas nopelni un nākotnes izredzes tautas veselības aizsardzībā. Vīksne P. Oktobra revolūcija Latvijā. J. Pēters. Atmiņas iz Oktobra revolūcijas dienām Pēterpilī.

Rakstu krājums, I. M., Latviešu nacionālo lietu komisariāta Kultūras-izglītības nodaļas izdevums, 1918. 31 lpp. Satur s: Al. Cepļa «Savai ciltij». — Astras «Kad ieroči skan — mūzas klusē». — Astras «Septiņjūdžu zābaki». — Astras «Gaitnieka dziesma». — Klusā «Brīvā svētdiena». — L. Paegles «***» — J. Zemzarīša «Atriebības ķīla». (Biedra O. Braunas-J. Jansona piemiņai.) — K. Čokes «Pirmam cilvēkam». — K. Čokes «Izmisuma brīdī». — Lula Abariņa «Vilku tiesa». — Lula Abariņa «Latvijas kapsētās». — K. Jokuma «Misejas». — A. Cīruļa «Trimdiniekam». — J. Juliāna «Sarkanās gunis». *Rec.: Skujietis* — KrC 123; *Vīksne P.* — JntC 2, 45.—48. lpp.

Vīksne P. Maija svētki. M., Latviešu nacionālo lietu komisariāts, 1918. 44 lpp. Satur s: Pirmais maijs. (Starptautiskā proletariāta svētki.) Lapiņas iz vēstures. 1918. gads.

Proletariāts un Internacionāle. M., Latviešu nacionālo lietu komisariāta Kultūras-izglītības nodaļa, 1918. 43 lpp. Satur s: Internacionāle. [Dzej.] Proletariāts un internacionālisms. Internacionāle. Otrā Internacionāle. (1889—1914.)

«Ziņas par Latviju». Rakstu krājums, 1.—6. Pavlovskā, J. A. Kukura izd., 1918. *Rec.:* [*An.*] — LkD 2, 160. lpp.

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Asinsnauda. [Par Antonu Benjamiņu.] KrC 167

Atbilde Linde-Cālīt kgm. Atv 20

Bibliogrāfija. [1917.—1918. g. iznākušās grāmatas latviešu valodā un periodiskie izdevumi.] LkD 1, 79.—80. lpp.

Bibliogrāfija. [LkD un «Brīvā Latvija» Pb.] StrB 1

Buržuāzijas rokaspuiši darbā. [«Strādnieka Balss» un «Darba Domas».] KrC 38

Darba jaunatnei! JntC 3, 32. lpp.

Divas diktatūras. KrC 219

Dzejnieks J. Gulbis †. LkZ 1918. g., 51. lpp.

Gaitu sākot. Drb 1, 3.—5. lpp.

Gaitu sākot. [Programas raksts.] Atv 1

«Jaunās Ziņas» kalendārs uz 1918. gadu. [Drīzumā iznāks Jurjevā.] BrSt 6

Jauni laiki, jauna dziesma. [Avīze «Мир».] KrC 111

Jauni laikraksti. [«Strādnieka Balss» un «Darba Domas».] Vrd 6

«Jauno Driwa». T 10. X

Jauns pelēču orgāns. [«Gaisma».] PC 1

Jauns teorētisks žurnāls. [Latvijas Soc.-dem. CK 1918. g. izdos sabiedriski politisku, zinātnisku un literārisku mēneša žurnālu «Sociāldemokrāts».] BrSt 1

J. Jēpis-Baldzēns. [Uzrakstījis drāmu «Līčupe».] Sk 1, 28. lpp.
«Krustu pāri». [«Vārdam».] DD 2
«Laika Zobs» kalendārs 1918. gadam. BrSt 25
Laikraksta lietā. [Par Kr. Kom. (lielinieku) partijas Maskavas apgabala latviešu grupu 2. konferenci.] KrC 12. V
Lasītājiem. BrSt 1
Lasītājiem. [Par Scdm, «Cīņas» un «Brīvā Strēlnieka» pārdēvēšanu par «Cīņu».] KrC 38
Latproletkulta instrukciju projekts. KrC 12. V
Latviešu nacionālo lietu komisariāta Kultūras-izglītības nodaļa sarīko lekciju ciklu par sabiedriski politiskiem jautājumiem. [Lektori: Roziņš-Āzis, P. Stučka, O. Kārkliņš, R. Bauze, K. Gailis, I. Vilks, K. Pečaks, Lācis-Sudrabs, R. Kārkliņš, E. Eferts-Klusais, T. Draudiņš, Dzelons (Zaķis) u. c.] KrC 11. V
Latviešu nacionālo lietu komisariāts. [Maskavā.] DD 4
Latviešu valodas mācības kursi Harkovā ar prof. J. Endzelīna piedalīšanos. Atv 58
«Latvijas gars». [Gr. Polonska raksts par latviešu lit. žurnālā «Вестник культуры и политики».] Tt 2
«Latvju kultūras un sazināšanās biedrība». Atv 6, 8
Lielais mākslas albums «Latviešu raksti» izdots Pēterpilī. Atv 55
«Liesma». [Programa un mērķi.] Ls 1
LMJS žurnāla «Jaunatne» redakcijas komisijas noteikumi. Jnt 1 [uz vāka]
«Mazinieki». [Iznācis Latvijas mazinieku C K laikraksts «Strādnieka Balss».] DD 1
Mazinieki [«Strādnieka Balss»] kā nacionālisti un viņu «pašas tautas vienības» idiotisms. KrC 58
Mūslaiku pravieši. [«Strādnieku Avīze».] KrC 4, VII
No redakcijas komisijas. Jnt 1
No redakcijas. [Par nodomu «Jaunais Rīts» izdošanu pārcelt uz dzimteni.] JnR 21
Pārdzīvojamais laiks... [Pēcvārds almanaham «Dzintars».] Dznt 80. lpp.
Par preses izdevumiem. (Valdības rīkojums.) DD 3
Pļehanovs †. Atv 19
Preses komisijas sēde 3. martā. [Par «Cīņas» un «Brīvā Strēlnieka», un «Sociāldemokrāta» apvienošanos un kopēju izdošanu.] Scdm 39
Raudas par melot aizliegšanu. [Meņševiku preses slēgšana.] KrC 44
Redakcijai iesūtītās grāmatas. [1. G. Merķeļa «Virsaitis Imanta». 2. A. Dobeļa «Maiņās un maldos». 3. A. Kukura «Ceļinieka stāsti». 4. «Brīvās Domas». Ievadnumurs, 1917.] Sk 1, 29. lpp.
«Sociāldemokrāts». [Pret DzA.] DzA 12
«Strādnieku Avīzes» slēgšana. [Valkā.] Tt 2
Sveicieni «Brīvajam Strēlniekam». BrSt 1—3
Tagad un agrāk. Cņ 3
Uzbrukums Ļeņinam. DzA 1
Uz jaunu cīņu! Cņ 1, V
«Uz Priekšu». [Latv. komunistu laikraksts.] KrC 117
V. G. Koroļenko. Atv 37
V. Purvīša gleznu izstāde Kristiānijā. [Norvēģijā.] Atv 55
«*Weltrevolution*». Kārlis Markss par Baltijas baroniem. KrC 111
«Ziņotājs». Latvju nacionālo lietu komisariāta orgāns. (1.—2. nr.) DD 1
-a-. Jauni latviešu žurnāli. [«Jaunā Latvija» Tērbatā un «Imanta» Valkā.] Tt 1
— Latviešu teātri Pēterpilī. LkD 1, 70. lpp.
-acp-. 2. Rīg. Latv. strēln. pulka izgl. pulc. dram. muzik. vakars. [Čerešņeva «Privāts uzņēmums».] BrSt 10
— 13. janv. Valkas Strādnieku teātrī. [Rozenova «Ogļraktuvēs».] BrSt 11

-alc-. Aspazijas «Sidraba šķidrauts» Maskavas Latvju strādnieku teātrī. KrC 219
— Gorkija «Dibenā» Maskavas padomes teātrī. KrC 169
— Gorkija «Ienaidnieks» Maskavas Latvju strādnieku teātrī. KrC 135
— Hauptmaņa «Nogrimušais zvans» Maskavas Latvju strādnieku teātrī. KrC 204
— Maskavas Strādnieku teātra atklāšana. [Golsverzija «Cīņa».] KrC 132
— Maskavas Latvju strādnieku teātrī. [B. Šova «Sātana apustulis».] KrC 171
-avi-. Valkas Strādnieku teātrī «Liesma». BrSt 3
-kl-. Blaumaņa vakars. [Harkovā.] Atv 63.
-lis-. Maskavas Latvju strādnieku teātris. KrC 114
-pc-. Maskavas Latvju strādnieku teātrī. [Cirikova «Zemnieki».] KrC 60
-s. Jaunākie dramatiskie darbi Vācijā. Sk 1, 28. lpp.
-te. Maskavas Latvju strādnieku teātris. KrC 52
Acp. Valkas Strādnieku teātra «Liesma» atklāšana. [Linduļa «Darbs un maize».] BrSt 5
Ādmine L. Mēs un mūsu nākotnes ceļš. Atv 32
A. M. Mūsu nacionālās profesūras. Atv 57
Arimondi. Latviešu opera. [Rīgā pirmais koncerts.] Atv 65
Ats. Latvija sociālistiskās revolūcijas priekšvakarā. KrC 217
[*Bahmanis Kristaps*] *L. G*. Fr. Veinbergs pūš vācu tautai miglu acīs. Atv 41
[*Bērziņš Arturs*] *A. B*. Jaunais latviešu teātris. [Pēterpilī.] Tt 1
Blese E., cand. phil. Krievu iespaidi latviešu valodā pārdzīvojamā laikmetā. LkD 2, 114.—121. lpp.
— Latviešu rakstniecības pirmais piemineklis — 1585. g. izdotais latviešu katķisms. Dznt 61.—69. lpp.
[*Brants K.*] *K. Kurmis*. Nāciju vai šķiru centieni? Cņ 17. II
Celija M. Ferdinands Hodlers. LkD 2, 110.—113. lpp.
[*Ceplis A.*] *Al. C*. Inteliģences atgriešanās. KrC 174, 176
— *Al. C*. «Jaunatnes Cīņa» Nr. 3. KrC 194
— Krievu proletāriskie žurnāli. 1. «Грядущее». KrC 18. VII
— Krievu proletāriskie žurnāli. 3. «Творчество». KrC 24. VII
— *Al. C*. Krievu proletārisko dzejnieku vakars 28. V. KrC 59
— *Al. C*. Latviešu anarķistu žurnāls «Liesma». KrC 93
— *Al. C*. «Taisnība». Latv. nac. lietu komisariāta Latgaliešu sekcijas nedēļas laikraksts Nr. 1—14. KrC 197, 198
[*Cielēna Maija*] *M. Z-ja*. «Kara nebūs!» Linduļa drāma. LkD 2, 155. lpp.
[*Cielēns Fr.*] *F. C*. G. V. Plehanovs. LkD 2, 121.—127. lpp.
— *Ciss*. Jaņa Jansona-Brauna piemiņai. LkD 1, 42.—51. lpp.
— *F. C*. «Международная политика и мировое хозяйство». (Žurn. Pp.) LkD 2, 159. lpp.
[*Cinits*] *R. F*. Darba jaunatnei. KrC 6. VII
Cubers I. Nākotnes māksla. JntC 3, 11.—13. lpp.
C. V. «Laika Domas». [Pp.] StrB 15
Daņiševskis J. Būsim stipri! KrC 130
— [Vēstule P. Stučkam no Rīgas.] BrSt 15
[*«Darba Jaunatnes»*] *Redakcijas kolēģija*. Paziņojums. [Par žurnāla «Darba Jaunatne» izdošanas atjaunošanu.] BrSt 23
«Darba Zvana» redakcijas komisija. [Paziņojums par žurnāla iznākšanu tuvākā laikā.] PC 16
— Uzaicinājums. [Līdzdarboties žurnālā.] Cņ 26. I
— Uzaicinājums. [Izdodamā žurnāla «Darba Zvans» programa.] BrSt 19, KrC 220
Daube V. Garām ejot. [Par mākslu tautai.] BrSt 18
Dauge P[auls]. Domas par latvju sociālistisku darba un kultūras komūnu. KrC 29. V

Dauge P. Iepriekšējs aizrādījums. [Par K. Marksa darba «Kritiskās piezīmes pie politiskās ekonomijas» tulkošanu.] KrC 16. VI
Dgs. P. Iz piezīmēm par mākslu. BrSt 20
[*Draudiņš T.*] *tdr.* «Jaunatnes Cīņa» Nr 1. KrC 112
-*tdr.* Latviešu nacionālo lietu komisariāta Kultūras un izglītības nodaļas grāmatizdevniecība. Drb 1, 83.—85. lpp.
— Latvijas sociāldemokrātija, latviešu komunistiskās grupas un okupētā Latvija. KrC 27.—29. VI
-*tdr.* «Народное хозяйство» Nr. 5. Augstākās Tautas Saimniecības Padomes orgāns. Iznāk M., 2 reizes mēnesī. KrC 111
— Nepiedodama rīcība. [P. Celmiņa nepareizais atreferējums par P. Stučkas domām par Latviju.] KrC 211
— Savāda loģika. [P. Celmiņš par P. Stučkas domām Latvijas atbrīvošanas lietā.] KrC 219
Dziļleja K. Aspazija (1868—1918). LkD 1, 17.—29. lpp.
— *K. Dz.* Aspazijas un Raiņa dienas Pēterpils Jaunā latv. teātrī. LkD 1, 70. lpp.
— Indu|a mokas. [Raiņa drāma.] Sk 1, 14.—17. lpp.
— *K. Dz.* K. Era «drāmas» «Taisnības uzvara» izrāde Pēterpils Jaunā latv. teātrī. LkD 2, 156. lpp.
— *K. Dz.* Latviešu teātra 50 gadu jubileja. LkD 2, 153.—154. lpp.
— *K. Dz.* Latviešu teātra 50. g. jubilejas diena Pēterpils Jaunā latv. teātrī. LkD 2, 154.—155. lpp.
— *K. Dz.* Latviešu teātris okupētā Latvijā. LkD 1, 71. lpp.
— *K. Dz.* Literāriskie nedarbi. [R. Vaidavieša luga «Saules atgriešanās» un K. Leiškalna dzejas.] LkD 1, 69. lpp.
— Vēl par teātri un kritiku. Sk 1, 20.—23. lpp.
Ecēša. Andrievs Niedra darbā. KrC 47
[*Egle R.*] *R.E.* Latvijas gars. Гр. Поланский «Дух Латвии».Dznt 70.—72. lpp.
E. J. Jauns latviešu tautības profesors. [Fr. Balodis.] Atv 36
— Latvieši un Baltijas augstskolas. Atv 9
Endzelins J. Par latviešu valodas mācību. Atv 55
Fausts. Maskavas Latviešu teātris. JDL 13
Gorkijs M. Uzaicinājums darba inteliģencei. KrC 203
Grunte Fr., aktieru vārdā. Aktieri strādniekiem. Scdm 49
Igals Fr. Inteliģence un buržuāzija. DzA 9
[*Janele J.*] *Viena.* Ap Maksimu Gorkiju. Cņ 15
— *Viena.* Inteliģence un mūsu revolūcija. Cņ 12
— *Viena.* Mūsu Tomi. Cņ 21
Janels K. Pazudušā atgriešanās. [Maksims Gorkijs.] KrC 149
[*«Jaunatnes Cīņas»*] *Redakcijas komisija.* Darbu sākot. JntC 1, 1.—2. lpp.
Kl. Maskavas Strādnieku teātris. KrC 20. VII
Klusais. [*Eferts E.*] Atkal darbā. [Latgales šovinisti.] KrC 45
— «Reliģija — privāta lieta». KrC 3. VII
Kr. J. Valmieras Strādnieku teātris. [Heijermansa «Septītais bauslis».] Cņ 14. II
Kronbergs. Vēl par latviešu valodu. Atv 58
Kurcijs A. Krievu jaunākā lirika. LkD 2, 105.—110. lpp.
— *A. K.* N. A. Ņekrasovs. Sk 1, 26. lpp.
Laicens Linards. Laikmeta modrie. (Paralēles un konsekvences.) DzA 5—8
[*Lapiņš J.*] *J. L.* Vairāk kultūras un mazāk politikas! Atv 53—55
[*Lapiņš K.*] *Merts.* Skatuve šinīs dienās. Cņ 4
[*«Latviešu strēlnieku piemiņas grāmatas» redakcijas kolēģija.*] Uzaicinājums [materiālu iesūtīšanai Latviešu strēlnieku piemiņas grāmatai]. KrC 174
Linde-Cālīts Ed. Vai ir iespējams? [Latviešiem saprasties «Atvases» pabalstīšanai.] Atv 20
L. J. Tikai izglītota tauta var būt turīga. Atv 58, 59

Ļeņins. Runa 25. I Tautas Komisāru Padomē. [Sarkanās Armijas dibināšanas aģitatoriem.] Scdm 20, Cņ 25
Ļeņins un Curupa, pārtikas lietu komisārs. Cīņa dēļ maizes. (Telegrama Pēterpils strādniekiem.) KrC 58
Madernieks Jūlijs. Latviešu koncerti Maskavā. Gs 1
Markus Fr. Dumpīgā inteliģence. [Krievijā.] BrSt 19
M. Augusts. Jurjānu Andrejs Harkovā 1881.—1918. Atv 33—35
Ozols J. J. Jansona (O. Brauna) 25 gadu darbības piemiņas diena Pēterpilī. KrC 176, 177
Palcmans G. Hermans Cohens †. Vrd 1
— Jautājums par metafiziskās estētikas atdzimšanu. DzA 1, 2
— *G.P-ns.* Latviešu rakstniecība. DzA 2
P-e J. Tērbata. [Latviešu dramatisko trupu darbība.] Sk 1, 27.—28. lpp.
Pelše. Sarkanās Latvijas atjaunošana. KrC 216—219
Pg. R. «Nākotnes Domas» Nr. 1, rakstu krājums. StrB 13
Plūdons. Par ziņu. [Viņam ar laikr. «Tauta» neesot nekādu sakaru.] BrSt 27
[*Puriņš E.*] *Er. P.* Valsts idejas nepieciešamība. Atv 42—44
Roziņš Fr. (Āzis.) Jūlija 6. un 7. d. mācība. [Sociālrevolucionāru sacelšanās.] KrC 94
R-is Fr. Uz Latviju KrC 199
S. Herm. Ibsena «Spoki» Valkas Strādnieku teātrī. BrSt 27
— Inteliģence un Krievijas revolūcija. Ls 1
— Valkas Strādnieku teātris «Liesma». [V. Gordina «Bārenīte Hasja» un H. Ibsena «Spoki».] BrSt 22
Siliņš Jānis. Vārds un vara. Vrd 1
Skuja. Grāmatu trūkums. KrC 197
Skujiets. «Uz Priekšu» Nr. 1—15. JntC 2, 43.—45. lpp.
Soms. [*Rutkis-Kaufmanis J.*] Kritiskas piezīmes par «Uz Priekšu» (Jekaterinburgā) 1.—30. numuru saturu, KrC 182
— Par politisko audzināšanu. KrC 13. VII
Spriņģis J. Žurnālistikas atmoda. [BrD, Jnt, Sk, «Sociāldemokrāts» — sociāldemokrātisku rakstu krājums Nr. 1.] BrD 1
Stučka P. Hetmaņa Ulmaņa «republika». (Ziemas pasaciņa.) KrC 205
— J. Jansona «domu» jubilejas dienā. Drb 1, 51.—59. lpp.
— Kā «miera balodis». (Vēstule no Brestas.) Cņ 7, 27, 28
— Latvijas darba komūna. Latvija pasludināta par padomju republiku. KrC 223
— Mūsu uzdevumi pret Latviju. KrC 203
— Padomju ierēdniecība. KrC 207, 208
— Pusgads padomju varas. KrC 9. V
Šmidts K., «Iskolata» skolas nodaļas vad., sekret. Plūdons. Mācību grāmatu autoriem par ziņu. [Par vajadzīgām grāmatām.] BrSt 22
— Tautas augstskola. [Programas projekts.] BrSt 22
Tūters K. Atbilde K. Dišleram. JDL 60
[*«Vārda»*] *Redakcija.* Gaitu sākot. Vrd 1
Veidonis. Kurp ejam? III. Atv 23
Verners K. Atmaskotā buržuāzija. BrSt 28
Viksne Pauls. Bibliotēkas un arhīvi. KrC 29. V
— *Ojārs P.* Darbaļaužu prese. Cņ 23
— Latvijas buržuāzija. KrC 230, 231
— Latvijas jaunatne. Cņ 4
— Tautas universitāte. Jurjevas Tautas universitāte. (Iespaidi.) BrSt 10
Vintiņš-Veinis. Maskavas Latviešu strādnieku teātra pirmā sezona. KrC 17. VII
— *P. V.* Oktava Mirabo «Sliktie gani». Scdm 43
Volters E., prof. Leišu patstāvības centieni. Bibliogrāfisks apskats. Dznt 73.—75. lpp.

[*Zaķis*]*Dzl.* Latvijas likvidatori — pie kauna staba. [G. Palcmaņa, K. Upīša, O. Ziemiņa aresti par naudas viltošanu.] KrC 168
— *Dzel.* Strādnieku teātra nozīme. Sk 1, 17.—19. lpp.
— *Dzls.* Valkas Strādnieku teātris «Liesma». Sk 1, 26.—27. lpp.
— *Dzls.* Valkas Strādnieku teātris «Liesma». [Linduļa «Darbs un maize».] Cņ 7
— *Dzelons.* Valmieras Strādnieku teātris. Cņ 26. I, Sk 1, 27. lpp.
— *Dzl.* Valmieras Strādnieku teātris. [Kicburga «Viesulī».] Cņ 15. II

LATVIEŠU DAIĻLITERATŪRA KRIEVU VALODĀ

Грунт Я. Я. Кандальный звон. Стихи. Коломна, «Коммунист», 1918. 96 стр.
Лиепинь Оскар. В кузнице жизни. Стихи. Ялта, 1918. 64 стр. *Rec.: Sillers E.* «Dzīves smēdē». — SrZ 1921, 7/8, 68.—69. lpp.
Страуян Я. Лесные братья. Повесть. М., изд. Всерос. Центр. Исп. К-та Р., С., К. и К. Депутатов, 1918. 44 стр.
Витин В. Затмилось солнце. Рассказ. — Гр 9, стр. 10—14
Пузис Б. Цыганенок. (Рассказ.) — В кн.: Чернозем. Литерат. сборник. [Вып. 1.] М., 1918.

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Книжник, Карл Озоль-Преднек, А. М. Год борьбы за пролетарскую культуру. — Гр 8, стр. 11—21
Латвия. — ЖН 8
Латвия. [Обзоры Информационного отдела.] — ЖН 3, 4, 6
Латыши. [Обзоры Отдела партийной жизни.] — ЖН 2
Латышский комиссариат. [Из деятельности Наркомнаца.] — ЖН 2, 3, 5, 6, 8
Манифест Советского правительства рабочих, безземельных и стрелков Латвии. — ЖН 7
[*Озол К.*] *Золь О.* Клубы-ячейки пролетарской классовой самодеятельности. — Гр 5, стр. 8—9
Озол К. Международная революция и задачи пролетарской культуры. — Гр 9, стр. 19—21
— Петроградский латышский рабочий театр. — Гр 9, стр. 22
— Развитие пролетарской культуры при свете факела социалистической революции. — Гр 6, стр. 2—3
Пестковский С. С. Положение в Прибалтийском крае. — ЖН 4
Российскому и международному социалистическому пролетариату. От имени Сов. Раб. Деп. г. Валка. — ЖН 8
Стучка П. Трудовая коммуна Латвии. — ЖН 7

1919

ATSEVIŠĶI IZDEVUMI

Kurcijs Andrejs. Mana grāmata. Dzejas no 1915.—1918. g. R., A. Gulbja izd. 1919. *Rec.: Celmiņš P.* Jeremijas gaudu dziesmas latviešu jaunākā literatūrā. — Km 17., 18. IV; [*Upīts A.*] *A. U.* — Cņ 69
Latvijas skolotāju delegātu konference Rīgā no 2. līdz 5. janvārim 1919. g. R., Latvijas Skolotāju savienība, 1919. 80 lpp.
Marksa Kārlis. Kritiskas piezīmes pie politiskās ekonomijas. No otrā.

papildinātā vācu izdevuma tulkojis P. Dauge. R., Latv. Komun. partijas grāmatizdevniecība «Cīņa», 1919. 154 lpp. *Rec.:* [*Loja J.*] *Turks* — K 1, 32.—33. lpp.; [*Stučka P.*] *§* — Drb 2, 68.—71. lpp.

Ņemirovič-Dančenko V. Ivana Neatceros laime. (Darba skolas bibliotēka Nr. 1.) R., Latv. Izgl. kom., 1919. 58 lpp.

Padomju Latvijas Kalendārs 1920. gadam. Vāku vinjetes un karikatūras zīmējis un koķā griezis J. Zeberiņš. Pp., Izglītības komisariāta izdevums, 1919. 116 lpp. Saturs: Internacionāle. Kalendārijs ar revolūcijas kalendāru. Sabiedriski un politiski raksti: Pilats. Trīs kongresi. — Klusais. 1904.—1919. g. g. — Stučka P. Latvijas Padomju Republikas ārējā politika. — Bērziņš-Andersons J. Zemes jautājums Latgales apriņķos. — Vecgailis A. Skolas revolūcija Latvijā. — Krauze. Proletāriskā revolūcija un kooperācija. Daiļliteratūra: Strauts Kārlis. Atsvabinātie. — Daumants J. Gladiatori. — Arājs A. Maizes gabals. — Daumants J. Cīņa. — Satīra: [Andrejs Upīts.] Politiķis. (Zinātniski beletristisks sacerējums.) — A. U. Arāja atmoda. (Balāde.) *Rec.:* [*An.*] — CņBd 20. XII; [*An.*] — Km 1920. 19. V

Plūdons. Mazā Anduļa pirmās bērnības atmiņas. (Universālā Bibliotēka Nr. 53.) Pb., b. g. 54 lpp.

Proletariāta diktatūra Latvijā. M., Latviešu nacionālo lietu komisariāta Kultūras-izglītības nodaļa, 1919. 136 lpp. Saturs: Latvijas strādnieku un bezzemnieku I kongress Valmierā, 16.—18. aprīlim 1917. g. Aizrādījums pagastu vēlēšanas lietā. Vidzemes bezzemnieku delegātu konference Rīgā 1. un 2. jūnijā 1917. gadā. Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padomes pirmā sēde (29.—30. jūlijam 1917. g.). Latvijas strādniekiem, kareivjiem un bezzemniekiem. Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes sēde. (8. un 9. nov. 1917. g. Valkā.) Visiem Latvijas strādniekiem — bezzemniekiem. «Iskolata» lēmums par muižu konfiscēšanu. «Iskolata» lēmums par «Līduma» un «Laika Vēstis» slēgšanu. Noteikumi par konfiscējamo īpašumu aprakstīšanas kārtību. «Iskolata» paziņojums rentes nomaksas lietā. Visām pagastu bezzemnieku padomēm un muižu valdēm. Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku kongress Valmierā. Latvijas Str., kar. un bezz. padomes atbilde uz «Nacionālā bloka» protestu. Par atļaujām iebraukšanai Latvijā un izbraukšanai no Latvijas. Par muižu īpašniekiem piederošo rūpniecības iestāžu konfiscēšanu. Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku II kongress. Manifests visiem Latvijas iedzīvotājiem. Latvijas pašnoteikšanās deklarācija pagastu bezzemnieku padomēm. Administratīvā nodaļa. Agrārā nodaļa. Pārtikas nodaļa. Darba nodaļa. Sarkanās gvardes nodaļa. Juridiskā nodaļa. Statistiskā nodaļa. Ceļu nodaļa. Finansu nodaļa. Aģitācija un propaganda. Arhīva nodaļa. Bēgļu nodaļa. Skolu nodaļa. Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes 20. janvāra 1918. gada sēdes pieņemtās rezolūcijas. Padomju varas orgānu tālākā izbūve un viņu savstarpējās attiecības. Latgales kongress (3. decembrī 1917. gadā).

Sarkani pavedieni. I Latviešu strādnieku rakstnieku savienības dzeju krājums. Обложка работы худ. Я. Видберга. Pp., Pēterpils Proletkulta Literāriskā nodaļa, 1919. 103. lpp. Ievadu parakstījuši: P. Veinis, Al. Ceplis, K. Priednieks. Saturs: No «Sarkano pavedienu» sastādītājiem. Dzeju nodaļas: Zem sloga. — Sarkanās dienās. — Jaunā zeme. Latviešu strādnieku rakstnieku savienības «Uzaicinājums». *Rec.: Iz.* — KrC 18; *S-is* J. — Str 4/5, 59.—60. lpp.; *Imūns Kr.* — Km 1920 29., 31. I, 3. II; *Озол-Преднек К.* Первый литературный альманах латышской пролетарской поэзии «Sarkanie pavedieni». Гр 7/8, стр. 31

Sognens E. Marta nakts. Drāma. Epizode iz barikādu cīņām. 1 cēl. 1919. 16 lpp.

Strādnieku Kalendārs 1919. gadam. M., 1918. g. [Uz vāka: 1919.] Latviešu

nacionālo lietu komisariāta Kultūras-izglītības nodaļas izdevums. N. Ļeņina (V. Uļjanova) un Kārļa Marksa ģīm. 176 lpp. Saturs: Internacionāle. [Kalendārijs ar revolucionāro notikumu hronoloģiju un revolucionāru dziesmām:] Ar kaujas saucieniem uz lūpām... Poļu revolucionāru marš. Strādnieku marseljēza. Sarkanais karogs. Biedri, nu ceļaties... Latvija, mosties! Biedri, uz cīņu! Lai kaļam... Nost kungus! Uzmostat! Par upuriem krītat... Kritušo varoņu piemiņai. — Krievijas Sociālistiskās Federatīvās Padomju Republikas Konstitūcija (pamatlikums). Viskrievijas Padomju kongresa un Viskrievijas Centrālās izpildu komitejas priekšsēdētājs J. Sverdlovs. Viskrievijas Centr. izpildu komitejas prezīdija locekļi: T. J. Teodorovičs. F. A. Roziņš. A. P. Rozenholcs. A. N. Mitrofanovs. K. G. Maksimovs. Viskrievijas Centrālās izpildu komitejas sekretārs V. A. Avaņesovs. — P. Stučka. Latvijas komunisti un to priekšteči. (Vēsturisks atskats.) Fr. Roziņš. Proletariāta revolūcija un tautību pašnoteikšanās. — Kārlis Markss. Pēc N. Ļeņina. Kl[usais]. — Fridrihs Engelss. — N. Ļeņins. Marksisms. Tulk. Klusais. — P. Vīksne. V. Uļjanovs. (N. Ļeņins.) — P. Vīksne. Kārlis Libknehts. — Fr. Adlers. (Pēc «Latv. Cīņas.) — P. Stučka — cilvēks un draugs. Personīgas piezīmes. Maskavā 18. dec. 1918. g. [Pauls Dauge.] — J. Larins. Darba algas naturalizācija. Tulk. Art. Stiebriņš. — A. Sviderskis. Padomju valdības cīņa dēļ maizes. — Viena gada darbs zemkopībā un zemes ierīcībā. — R. Arskis. Ekonomiskās dzīves izveidošana notecējušajā gadā. — R. Arskis. Tirdzniecības nacionalizācija. — S. Hodorovskis. Oktobra revolūcija un strādnieku jautājums. — R. Osinskis. Noārdīšana un jaunradīšana. — Banku nacionalizācija. — P. Stučka. Tautas tiesas. Pēc «Izv. V.C.J.K.» tulk. Kl[usais]. — Dekrēts par skolām. — Klusais. Latviešu strādnieku kulturālās organizācijas Krievijā. — Klusais. «Trubadūri» Vidzemē. — 1905. gada revolūcijas upuri. Pēc «Rabočij ježegodņik» 1906 g. Skujiets. *Rec.:* [*Ceplis A.*] *Al. C.* — KrC 17

Stučka P. Proletariāta likumība. Tulkojums iz Oktobra revolūcijas piemiņas grāmatas krievu izdevumam. D. St. [D. Stučka.] R., Latvijas Sociāldemokrātijas apgādniecība «Cīņa», 1919. 16 lpp.

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Angļu «Zilā grāmata» par Krieviju. Km 30. III

Anrī Barbiss [*Henri Barbusse*]. Cņp 2

An unsere Leser. RF 5. I

«Augšāmcelšanās». [Strādnieku teātrī.] Cņ 39

Baltie latvieši un igauņi. [Par LS.] CņBd 27. XII

Bendes darbā. [Par politiskiem ieslodzītiem Valmieras cietumā un koncentrācijas nometnēs.] CņBd 25. XII

Biedra Fr. Roziņa piemiņai. [Viskrievijas Centrālā izpildu komiteja. Latv. Soc. Pad. Rep. armijas Rev. kara padomes Politiskā nodaļa un «Latvijas Komūnas Strēlnieks» redakcija: Bauze, Ķīsis, Draudiņš, Ozoliņš. Latvijas Armijas strēlnieku Komunistiskās organizācijas komiteja. Latviešu nacionālo lietu komisariāts. Viskrievijas latviešu komunistisko sekciju centrs. Jēkabmiesta apriņķa Komunistiskās partijas organizācijas konference.] Cņ 14. V

«Darbs un Maize». [Latvijas Pārtikas komisariāta izdevumā iznācis jauns žurnāls.] Km 21. II

Darbu sākot. [«Darbs un Maize».] DrbM 1, 1. lpp.

Dekrēts par bibliotēkām. Cņ 77

Dekrēts par Rīgas pilsētas teātru nacionalizēšanu. Cņ 26, DRK 4

Druckfehlerberichtigung. [P. Stučkas rakstam «*Franz Mehring* †».] RF 12. II

Drukātais vārds. Cņ 35
Edvards Vulfs †. Cņ 17.I, Upr 10
Ed. Vulfs (Puliera padēls) miris. Km 24. I
Ein kommunistischer Grosstaat vor 400 Jahren. RFp 23. II
[Francis Mērings.] DrbZ 2, 16. lpp.
«Die freie deutsche Volksbühne». RF 27. III
Freie deutsche Volksbühne. [*«Faust» und «Hoffnung auf Segen» von Heijermans.*] RF 4
Fricis Roziņš (Āzis). [Nekrologs.] KrC 11. V
Gaitu sākot. Imn 1, 4.—5. lpp.
Gorkija izdevumu izstāde. Km 27. III
Grāmatu galds. [Laikr. «Jaunais Komunārs» Nr. 1/2.] Km 11. IV
Grāmatu galds. [Žurn. «Darba Zvans» 2. nr.] KrC 25. III, Km 28. III
Grāmatu galds. [Žurn. «Sarkanā Zvaigzne» 1. nr.] Cņ 56, Km 26. III
Grāmatu plaukts. [Žurn. «Darba Rīts» 1. nr.] Cņ 87, KrC 18. IV
Grāmatu plaukts. [Žurn. «Jaunatnes Cīņa» 4. nr.] Cņ 85, KrC 15. IV
Die Gründung von Bibliotheken. RF 8. II
Das hebräische Volkstheatre. RF 13. II
Imažinisms. Cņ 24. IV
«Iskolatstrela» un Organizācijas komitejas darbinieki. [Fotoat.] Strl 4/5, 46. lpp.
Izglītības komisariāta paziņojums. [Par Proletāriskās augstskolas apakšnodaļas sekretāra Jūlija Kalniņa atlaišanu par līdzdalību JZ un DzV, kā arī par Pētera Vanaga atlaišanu.] Cņ 3. IV
Iznācis žurnāla «Jaunatnes Cīņa» 4. nr. Km 16. IV
Izvilkums no Latvijas skatuves darbinieku — arodnieku pilnas sapulces protokola. [Latvijas Skatuves darbinieku arodnieciskās savienības nodibināšana.] Ar 1, 15. lpp.
Jauna avīze. [«Tukuma Cīņa».] SrK 33
Jauns žurnāls. [Drīzumā iznāks «Sarkanā Zvaigzne».] Cņ 12
Jauns žurnāls. [«Izglītība» 1. nr.] Km 3. IV
Jauns žurnāls. [«Jaunais Komunārs», R.] Km 14. III, SrK 31
Jauns žurnāls. [«Sarkanā Zvaigzne».] Km 4. II
Kārlis Lībknehts un Roza Luksemburga nogalināti. Km 19. I
Kārļa Marksa pieminekļa konkurss. Cņ 29. IV
Das Komissariat für Bildungswesen Lettlands. [Izsludina mācības spēku konkursu uz brīvajām vietām Latvijas augstskolā.] RF 16. II
Komunistiskās Internacionāles manifests. Cņ 12. III
Laikrakstu apskats. («Nost ar nāves sodiem!») [Par revolucionāro sociālistu laikrakstu Rīgā «Uz Priekšu».] Cņ 17. V
Laikrakstu apskats. [Par «Latvijas (birģeļu) Sargu» Liepājā.] Cņ 26. IV
Laikrakstu apskats. [Valkas «Tautas Balss» un Jelgavas «Zemgalietis».] Cņ 15. V
Latviešu laikraksti. Km 20. III
Latviešu rakstnieki krievu valodā. Km 4. IV, KrC 13. IV
Latviešu strēlnieku piemiņas grāmata. Strl 3, 29. lpp.
Latvija. [Miruši A. Penne un F. Roziņš.] K 2, 31. lpp.
Latvijas Sociāldemokrātijas orgāns. [Rīgā sāk iznākt «Cīņa».] Km 24. I
«Laupītāju» izrāde. [Fr. Šillera.] VBļ 13
Leišu-latviešu robežu komisija. [Par RRnd.] CņBd 30. XII
Letzte Nachrichten. [Par latviešu mācītāju Niedru.] RF 18. V
Lībknehta un Luksemburgas noslepkavošanas prāva. Cņ 17. V
Ļeņina [literatūras] vilciens [Rīgā]. Cņ 17
Marx und die Bolschewiki. (Ein ungedruckter Artikel von Franz Mehring.) [*Dieser Artikel von Franz Mehring ist im September 1918 geschrieben und von der deutschen Zensur unterdrückt worden. P. St*[*utschka*].] RF 18. II

«Meistara kungs». [I. Trībsvasera drāmas izrāde Smiltenē.] SrK 33
Mēnešraksts mākslai, zinātnei un proletāriskai kultūrai — «Darba Rīts». [Iznācis 1. nrs. Mēnešraksta uzdevums — sekmēt proletāriskās mākslas izveidošanos, kā arī radīt strādniecībā pareizu jēdzienu par proletāriskās kultūras augšanas un nostiprināšanās procesu. Sakarā ar to mēnešrakstā paredzētas sekojošas nodaļas: 1) daiļliteratūra (dzeja un proza), 2) zinātne un proletāriskā kultūra, 3) hronika.] Cņ 27. IV
M. Gorkija 50. dzimšanas dienas svinības. [Maskavā un Pēterpilī.] Cņ 3. IV
Miris aktieris A[leksandrs] Freimanis. Km 6. IV
Miruši b. b. Fricis Roziņš (Āzis) un Augusts Penne (Onkulīts). Km 13. V
Ne mobilizē, bet reģistrē! [Par RRnd.] CņBd 30. XII
Öffentliche Vorlesung des Professors Abramowitsch. RF 30. IV
Pädagogische Grundfragen. RF 21. V
Padomju Latvija. Partijas kongress. [Sestais.] Drb 2, 63. lpp.
Padomju Latvijas prese. SrK 53, SrStrl 18
«Pagātnes ēnas». JKm 21
Pārskats par Mākslas nodaļas darbību līdz 1. martam 1919. g. Izg 1, 8.—10. lpp.
Pasaku stāstīšana jeb apzinīga darvošana? [Par KrC un K. Ozolu-Priednieku.] Km 8. VII
Pelēkais laikraksts. [«Jaunā Dzīve» Valkā.] Km 9. III
Pēterpils Latv. strādn. centrālais sociālistiskais klubs. DrbZ 1, 13. lpp.
Pēterpils Latviešu strādnieku teātra padome. [J. Heils, K. Ozols-Priednieks. I. Kārklis, Fr. Lepnis, J. Muncis, J. Miezis, J. Ozols — grupas fottoat.] DrbZ 1
Pieminekļa atklāšana Džuzepam Garibaldijam. Km 14. III
Pieminekļa atklāšana Garibaldijam. [M., skulptora Zālīša darbs.] Km 8. III
Pieminekļi Pēterpilī. [Radiščevam, Dobroļubovam, Marksam, Heinem, Ševčenko u. c.] Km 4. I
Pirmā maija himna. [Teksta autors proletāriskais dzejnieks V. Krilovs, Vankovska mūzika.] Cņ 29. IV
Proletāriskie mākslas žurnāli. [Bibliogrāfija.] DrbR 1, 92. lpp.
Rakstniecības darbu honorāru tarifs. [Liepājā.] Upr 63, Cņ 58
Revolūcija un skola. (Nepabeigts.) Cņ 23. I
Sabiedrisko zinātņu sociālistiskā akadēmija. [Nodibināta Maskavā, profesoru vidū arī P. Birkerts — lasīšot par sociālo psiholoģiju — un V. Brjusovs — lasīšot kr. lit. vēsturi.] DrbZ 1, 16. lpp.
«Sarkanais Strēlnieks». [Iznāk Daugavpilī.] Cņ 61
«Sarkanais Strēlnieks». [«Sarkanarmista» turpinājums.] Km 29. I
«Sarkanā Zvaigzne». [Jauns žurn. Rīgā.] SrK 42
«Saule un tvaiks». [A. Upīša drāma.] Cņ 79
Skatuves darbinieku, mākslinieku un literātu priekšstāvju apspriede. Ar 3, 15. lpp.
Strīdi ap jaunajiem virzieniem [mākslā]. Cņ 86
T. G. Ševčenko jubileja. [Pēterpilī.] Km 9. III
«Tukuma Ziņa». [Sākusi iznākt Tukumā 30. I.] Km 7. III
Tumsā un salā. [Kārļa Freinberga drāma Otrā strādnieku teātrī.] Cņ 83
Ulmanis un Niedra. («Pašu» vilktas paralēles.) [Par LAV un «Русское либавское слово» Liepājā.] Cņ 21. V
Unsere Ausgaben in Sachen der Volksbildung. RF 14. I
Upīša Andreja drāmu triloģija. [«Viens un daudzie», «Balss un atbalss» un «Saule un tvaiks».] Cņ 7. III
Uz divām pusēm. [Par «Latvijas Komūnas Strēlnieku».] Km 2. VII
«Vārds» — rakstu krājums sociālistiskai mākslai un kultūrai, pirmais sējums. Stāstu un dzejas, mākslas teorētisku rakstu un recenziju nodaļas. [Sagatavošanā.] CņBd 20. XII

«Vārds» — žurnāls komunistiskai kultūrai, mākslai un kritikai. Izg 2. 15.—16. lpp.

«Vārds» — žurnāls komunistiskai kultūrai, mākslai un kritikai. [Aizrādījums un programa: «Vārda» saturā būs sekojošas nodaļas: 1) sabiedriski politiskā, 2) sabiedriski ekonomiskā, 3) proletariāta politika un ekonomika, 4) iz sociālisma un komunisma vēstures, 5) sociālisma teorija un psiholoģija, 6) kritušie komunāri, 7) komunistiskā kultūra, 8) komunistiskā māksla. — «Vārds» kritikā sniegs īsus, koncentrētus pārskatus par tekošo sociālistisko kultūras un mākslas dzīvi. Pārskati sadalīsies sekojošās grupās: 1) latviešu rakstniecība, 2) glezniecība un skulptūra, 3) mūzika, 4) drāma, 5) cittautu mākslas nozares, 6) sabiedriski zinātniskā rakstniecība, 7) jaunā skola, 8) strādnieku klubi un citi proletāriskās kultūras pasākumi centrā un provincē.] Cņ 72

Vēstulnieks. [Liesmai.] Km 12. III

Viskrievijas Proletkults. DrbZ 1, 16. lpp.

Zemkopības žurnāls. [«Latvijas Zemkopis».] Km 21. III

-dr-. Latv. dramat. kursi. Cņ 26. III

-fff-. Jaņa Jansona (O. Brauna) vakari. [Ko sarīkojis Pēterpilī nodibinātais «J. Jansona klubs» ar P. Stučkas, P. Dauges un citu piedalīšanos.] DrbZ 1, 12.—13. lpp.

— Rīgas Latviešu strādnieku teātris. [Latvijas tautas izgl. komisariāta Mākslas-teātru nod. A. Upīša vadībā stājusies pie teātra noorganizēšanas.] DrbZ 2, 16. lpp.

-fs- «Sarkanā Zvaigzne». Latviešu Strēlnieku padomju pulku komunist. organizācijas komitejas izdevuma 1. numurs. KrCp 1, 7.—8. lpp.

-je- Indriķa Zvejnieka piemiņai †. [Nekrologs.] KrC 25. IV

-k- Первый русский народный календарь на 1919 год. Изд. Петргр. совета, 414 lpp. Km 14. I

ksk. Brošūriņas par momenta jautājumiem. [Kr. Imūna «Kontrrevolūcija» un «Sīkburžuāzija» un K. Skujas «Imperiālisms».] K 1, 32. lpp.

-ksk- Kā Rīgā cīnās pret laikrakstu «Komunists». Km 15. V

p. Rīgas Izglītības un mākslas darbinieku savienības pirmā sap. 18. V. Upr 110

-pc- «Darba Rīts». [Iznācis 1. nr.] Km 23. IV

— «Darba Zvans» Nr. 2 — žurnāls proletāriskai kultūrai. Km 18. IV

— «Коммунистический Интернационал», орган исполнительного комитета коммунистического интернационала, № 1. 1 мая 1919 г., Петроград, Смольный. K 1, 29.—32. lpp.

-pl- Latviešu rakstn. un žurnāl. arodu biedr. sap. 20. I. Upr 15

-sk- Mīlas tēli. [L. Andrejeva luga Tautas teātrī.] Upr 73

— Tautas teātris. [M. Gorkija «Dibenā».] Upr 76

-ts- Latviešu dramatiskā literatūra krievu valodā. Km 1. V

[Āboliņa E.] Boluda. Jauna lopa revolūcijas tecenia gromotā. T 8

Adis. Tautas teātris. [J. Raiņa «Pūt, vējiņi!».] Upr 38

Ai! Die freie deutsche Volksbühne («Logenbrüder» von Lauff und Kraatz). RF 12. III

Akm P. Latviešu strēlnieku pulku komunistiskā organizācija. Strl 3, 17.—20. lpp.

Arimondi. «Auferstehung». [L. Paegles drāma Strādnieku teātrī.] RF 28. II

— *Ballet.* RF 22. I

— *Dämon.* RF 22. V

— *Das dieswöchentliche Programm in Marabu.* RF 9. V

— *Das 5. Volkskonzert.* RF 19. III

— *Der scheckige Marabu.* RF 3. V

— *Die freie deutsche Volksbühne.* RF 26. III

— *Die freie deutsche Volksbühne.* RF 13. IV

— *Die freie deutsche Volksbühne.* [H. Ibsena «Spoki».] RF 24. IV

Arimondi. Die Kleinkunstbühne «Marabu» progressiert. RF 16. IV
— *Die Künste bei der Maifeierlichkeit. Plauderei.* RF 10. V
— *«Die rote Robe» von Brieur.* [Latviešu strādnieku teātrī.] RF 19. IV
— *Die russische Operngesellschaft.* RF 17. IV
— *Eröffnung der Kleinkunstbühne «Marabu».* RF 8. IV
— *Eröffnungsvorstellung des lettischen Theaters.* RF 26. I
— *Eröffnungsvorstellung der russischen Oper.* RF 12. IV
— *«Faust».* [*Auf der freien deutschen Volksbühne.*] RF 14. V
— *IV symphonisches Volkskonzert.* RF 9. III
— *Freie deutsche Volksbühne.* [*«Der Dornenweg», Schauspiel von J. Philippi.*] RF 10. IV
— *Hall und Wiederhall* («Balss un atbalss»). [A. Upīša drāma Strādnieku teātrī.] RF 22. III
— *Lettisches Theater.* [Vothēra drāma «Pirmie viļņi» Rīgas Strādnieku teātrī.] RF 9. IV
— *«Moral» (Komödie von Ludwig Thoma).* RF 3. IV
— *Opernpremiere.* [«Pīķa dāma» Tautas teātrī.] RF 14. II
— *Opernpremiere.* [*«Rigoletto».*] RF 8. III
— Saule un tvaiks *(Sonne und Dampf).* [*Drama von Andreas Upit. Der Trilogie III t. im Arbeiter — Theater.*] RF 23. IV
— *Tannhäuserpremiere in der Räte — Oper.* RF 13. V
— «Viens un daudzie» *(«Einer und Viele»).* [A. Upīša traģikomēdija Strādnieku teātrī.] RF 15. III

[*Balodis*] *Jūlijs Juliāns.* Man klusēt būtu par daudz. [Par LKStrl un Km.] Km 22. VII

Berg Simon, der Vorsitzende des Rigaer Arbeiterdeputiertenrats. Der Bourgeoisie Rigas zur Kenntnisnahme. RF 7. III

[*Bērziņš Art.*] *A. B.* Andr. Upīša «Saule un tvaiki» Strādnieku teātrī. Upr 81
— *A. B.* Andr. Upīša «Viens un daudzie» Strādnieku teātrī. Upr 57
— *A. B.* Bjernstjerne Bjernsona drāma «Pāri mūsu spēkiem» Strādnieku teātrī. Upr 110 [Nenobeigts.]
— *A. B.* Ceturtais literāriski dramatiskais vakars. Upr 106
— *A. B.* Džona Galsvortija «Cīņa» Tautas teātrī. Upr 18
— *A. B.* Fricis Bārda †. Upr 62
— *A. B.* I. Surgučeva «Rudens vijoles» Tautas teātrī. Upr 102
— *A. B.* Rozenova «Ogļraktuvēs» Tautas teātrī. Upr 24
— *A. B.* Saule un tvaiks. Andreja Upīša drāma. Upr 24
— *A. B.* Strādnieku teātra atklāšana. [L. Paegles «Augšāmcelšanās.] Upr 43, 45
— *A. B.* Strādnieku teātra otrais liter. dramat. vakars. Upr 51
— *A. B.* Strādnieku teātrī. [Gorkija «Ienaidnieki».] Upr 96, 97
— *A. B.* Strādnieku teātris. Andr. Upīša drāma «Balss un atbalss». Upr 61
— *A. B.* Strādnieku teātris. [K. Freinberga «Tumsā un salā».] Upr 85
— *A. B.* Tautas teātrī J. Raiņa «Pūt, vējiņi!». Upr 30
— *A. B.* Tautas teātris. [Briē «Sarkanais tiesneša mētelis».] Upr 84
— *A. B.* Tautas teātris. «Laupītāji» Fr. Šillera. Upr 35
— *A. B.* Trešais liter. dramat. vakars. Upr 56

B. J. Mēringa piemiņai. Drb 2, 58.—59. lpp.
Bērziņš J. Strādnieku valsts kulturālie uzdevumi. Izg 1, 1.—2. lpp.
— *J. Ziemelis.* Latviešu komunista bibliotēka. Drb 2, 66.—68. lpp.
Bonč-Brujevičs Vladimirs. Biedra Fridriha Roziņa (Āža) piemiņai. LKStrl 17., 18. V
B-s. A. Sociālais muzejs. Rž 10, 6.—7. lpp.
C. Pēterpils Latv. strādn. teātris. [J. Daumanta «Cīņa par nākotni».] Km 5. I
Ceikels K. Arnolds Helmans [Arnolds, Radiņš un Leons] †. SrK 2
— Preses lietā! Cņ 37
Celmiņš P. J. Raiņa «Spēlēju, dancoju . . .». Km 6., 9.—13. IV

[*Ceplis A.*] *Al. C.* Eidemaņa «Atkalredzēšanās», drāma 1. cēlienā. DrbZ 3
— *Al.-is.* «Jaunatnes Cīņa». Krievijas Komunistiskās partijas Maskavas Latviešu Jaunatnes Savienības orgāns. 4. numurs. KrCp 3, 7.—8. lpp.
— *Al. C.* Krievu jaunatnes žurnāli. [1. «Юный коммунист», Krievijas Komunistiskās Jaunatnes Centrālās, Maskavas un Maskavas guberņas savienības orgāns, 1.—5. nr. 2. «Юный пролетарий», Krievijas Komunistiskās Jaunatnes Savien. Pēterpils un Ziemeļu apgabala komiteju orgāns, 1—10. nr. 3. «Жизнь и творчество русской молодежи», Viskrievijas anarhistiskās jaunatnes federācijas orgāns, 1.—25. nr.] JntC 5, 34.—38. lpp.
— *Al. C.* Krievu proletāriskā māksla. DrbR 2/3, 77.—78. lpp.
— *Al. C.* Latviešu strādnieku teātris Krievijā. KrC 22., 23. III
— Latvijas «Proletkultu» jautājumā. KrC 6., 7. III
— *Al. C.* Литературный альманах. DrbR 1, 85.—86. lpp.
— Proletāriskās mākslas kaprači. DrbZ 2, 11.—12. lpp.
— *Al. C.* «Proletkulti». DrbR 1, 87.—89. lpp.
— *Al. C.* «Proletkulti» provincē. DrbR 2/3, 79. lpp.
— «Пролетарский сборник», кн. I («Proletāriskais almanahs» 1. gr.) KrC 5., 7. II
— *Al.-is.* «Sarkanā Zvaigzne». [Nr. 1., R., 1919. g. aprīlī.] DrbR 2/3, 74.—75. lpp.
— *Al. C.* Verners Mellers. [Nekrologs.] DrbR 2/3, 81. lpp.
— *Al. C.* Vērtību pārvērtēšana un proletariāta garīgās kultūras veidošana. KrCp 3
C. M. Drukāta vārda vērtība. Km 30. I
Čadarainis J. Skandāls vistu kūtī. [Par KrC.] Km 9. VII
Daniševskis J. [Ģīm.] Strl 4/5, 27. lpp.
— *Dem Kommunismus entgegen.* RF 13. III
Danto. Jaunā kulturālā darbība. Km 12. I
— Padomju Latvijas prese. Km 23., 24., 31. I, 1. II
— Strādniecība un inteliģence. Km 31. I, 1. II
— Strādniecība un māksla. Km 11., 12. II
— Strādniecība un teātris. Km 26., 28. I
[*«Darba Rīts»*] *Redakcijas kolēģija.* «Darba Rīts». [Uzaicinājums piedalīties žurnāla izdošanā.] Km 12. II
«Darba Zvans» red. kolēģija. Biedriem lasītājiem. DrbZ 2, 16. lpp.
Dauge P. Biedra Fr. Roziņa-Āža piemiņai. LKStrl 16. V
— Francis Mērings. Km 21., 22. II
— Fr. Roziņš (Āzis). (Dārga biedra piemiņai.) [Nekrologs.] DrbR 2/3, 80.—81. lpp.; KrC 11. V
— P. Stučka — cilvēks un draugs. Personīgas piezīmes. SKal 1919. g., 110.—123. lpp.
[*Daumants J.*] *D-nts.* Raiņa vakars. [Pp.] Km 12. VII
Die Dritte Internationale. Das Manifest an alle Proletarier. RF 9. III
Die Verwaltung. Räte — Lettlands Oper. RF 8. V
[*Dirike L.*] *Astra.* Proletariāts un māksla. DrbR 2/3, 64.—71. lpp.
Draudiņš T. [J. Zeberiņa zīm. no cikla «Mūsu sabiedriskie darbinieki karikatūrās».] Strl 4/5, 52. lpp.
-tdr. Darbs Nr. 2. LKStrl 8. V
-tdr. «Коммунистическая Интернациональ» Nr. 1. LKStrl 10. V
Draudiņš P. Proletariāta revolūcija Latvijā. Strl 4/5, 22.—29. lpp.
Dravnieks J. Valodas kuplinātājiem. Izg 3, 6.—7. lpp.
[*«Darba Rīta»*] *Redakcijas kolēģija.* «Darba Rīts». [Programa.] KrC 12., 18. II
Ds. A. Inteliģence un proletariāts. Strl 3, 15.—17. lpp.
Ecēša Jānis. Slavenu vīru galerija. [Satīra prozā par Zemgalu, K. Dēķenu, Balodi, F. Dambekalnu, Ausberģi, S. Paegli, M. Skujenieku, A. Gulbi, Tangenu, Benjamiņu, *Coilos*-Mierkalnu, K. Skalbi, K. Jakobsonu, A. Austriņu u. c.] Strl 3, 24.—27. lpp.

Eiduks Jānis. Kultūrizglītības darbs uz laukiem. Cņ 21
Elks. «Tanheizera» izrāde Pad. Latv. operā. Cņ 17., 21. V
Endrup, der Vorsitzende des Vollzugskomitees des Rigaer. Arbeiterdeputiertenrats: Leiter der Industrieabteilung K. Eglit. Leiter der Graphischen Sektion R. Olchin. Mitteilung allen Buchdruckereibesitzern und Leitern. RF 18. II
F. Rakstnieku, mākslinieku un skatuves darbinieku arodu biedrību priekšstāvju sap. 7. febr. Cņ 31
— Strādnieku teātris. Cņ 28
Fiņķis Kārlis (Rigas pils. gāzes iestādes strādnieks). [Par š. g. 4. maija lekciju par R. Vāgneru un viņa «Tanheizeru».] Cņ 14. V
F. L. «Kara]a bārdzinis». [A. Lunačarska luga Pēterpils Latv. strādn. teātrī.] Cņ 30
Gailis J. Maskavas Latv. str. teātris. [Heijermansa «Septītais bauslis».] KrC 13
— Maskavas Latv. strādn. teātris. [Heijermansa «Cerība uz svētību».] KrC 9
Goliats Fr. Mūsu tagadējie skolotāji un sociālistiskā darba skola. Cņ 15. V
[*Gruzevskis Ž.*] *Ž. G.* 4. Latv. strēln. pad. pulka teātris. [J. Frapana «Zirneklis».] Upr 19
— *Ž. G.* Latv. dramatisko kursu audzēkņu skatu un deklamācijas vakars. Upr 15
Heinlers. Der erste «deutsche Künstlerabend» im kommunistischen Riga. RF 4. II
H. I. Pēterpils Latviešu centrālais komunistiskais klubs. DrbZ 3
H. W. Bildung und Wissenschaft im sozialistischen Staat. RF 1. IV
— Die 2. Internationale. RF 20. III
— Die I Internationale. RF 13. III
— Die Soziale Lyrik im Deutschland der Vierziger Jahre. RFp 2. III
Imūns Kr. Masas un vadoņi. K 2, 5.—11. lpp.
[*Izglitības komisariāta darbinieku komunistu*] *Frakcijas birojs.* Paziņojums. [Jūlija Kalniņa lietā.] Cņ 16. V
J. a. Proletāriskās kultūras pils Pēterpilī. DrbZ 1, 13.—14. lpp.
[*Janele J.*] *Viena.* Literārisku pielikumu raža. [Cņ lit. piel. 8. nr., LKStrl lit. piel. 13. nr. un KrC lit. piel. 8. nr.] Strl 4/5, 60.—61. lpp.
— *Viena.* Komunistiskās latviešu sekcijas un kulturālais darbs. KrC 18. IV
Janelis K. Aizrādījums biedriem proletāriskās augstskolas lietā. Cņ 41
J. J. Padomes teātris. [M. Gorkija «Dibenā» un Jūlija Pētersona «Cēlie mērķi».] VBl 21
— Revolūcijas miniatūru vakars. [«Faraons», Rutku Tēva «Brīvais pilsonis», Austriņa «Cienīgtēva rīta stunda».] VBl
— Valmieras Padomes teātra atklāšana. [Ar E. Verharna drāmu «Ausma».] VBl 16
— «Vara». A. Lunačarska dramatiskā dzeja Valmieras Padomes teātrī. VBl 23
Jokums K. Bendes — komunisti, latvieši un ķīnieši. Strl 4/5
— Ein Gruss der Lettischen Schützen an das arbeitende Volk Lettlands. RF 8. I
— Latviešu strēlnieki Oktobra revolūcijas dienās. Strl 4/5, 42.—48. lpp.
[*Kalniņš J.*] *Sabraks.* Valmierā 15. janv. [«Valm. Biļetena» mērķi.] VBl 1
Kasparsons K., redaktors. Jauns žurnāls. [Nodomāts izdot pie LĀ populāri zinātnisku žurn. «Zinātne un Dzīve».] SrK 92
— Jauns žurnāls. [Zinātne un Dzīve».] Cņ 15. V
Kellermans Bernhards. Vēstule Anrijam Barbisam. Cņp 3
Kemps F[rancis]. Uz Krievijas Komunistu partijas Latv. S.-D. (lielinieku) Latgolas organiz. komitetu Rēzeknē. [Paziņojums par solidarizēšanos ar padomju varu.] T 2

Klusais [*Eferts E.*] Augstskolas jautājums. Izg 1, 2.—3. lpp.
— Latvijas augstskola. Cņ 31
— Oktobra revolūcija un tautas izglītība. Strl 4/5, 29.—31. lpp.
— Švītras (par kulturālo darbu Padomju Latvijā). Drb 3/4. 61.—64. lpp.
— «Trubadūri» Vidzemē. [Soc.-dem. «Trubadūru» pulciņš Malienē 1901—1905.] SKal 1919. g., 163.—170. lpp.
— Vēstule no Latvijas. KrC 13. V
[*Klusais*] *Effert E., der Gehilfe des Kommisars für Volksbildung. Instruktion* Nr. 62. [Par bibliotēkām.] RF 17. V
[*Klusais*] *Effert E., der Gehilfe des Bildungskommissars. Sekretär A. Rose. Bekanntmachung.* RF 30. IV
[*Klusais*] *Effert E., der Gehilfe des Kommissars der Volksbildung. Der Leiter der Ausserschulbildungsabteilung H. Wintin. Sekretär des Kommissariats A. Rose. Lettländisches Kommissariat der Volksbildung. (Aufforderung an die arbeitende Jugend.)* RF 18. II
[*Klusais*] *Effert E., der Gehilfe des Kommisars der Volksbildung. Der Leiter der Vorschulbildungs-Abteilung E. Danischewskaja. Sekretär A. Rose. Die Abteilung der Vorschulbildung des Lettländischen Rätekommissariats der Volksbildung.* RF 12. II
— *Die Vorschulabteilung beim Lettländischen Kommissariat für Volksbildung.* RF 12. II
K. O. Arodniecisko savienību izdevumi. Ar 3, 2.—3. lpp.
[*«Komunista»*] *Izdevēji.* Iznāks politisks žurnāls «Komunists». [Pēterpilī.] Km 4. IV
— Redakcijas kolēģija. Biedriem lasītājiem. [«Komunista» mērķi un programa.] Km 3. IV
— Gaitu sākot. [«Komunists» būs tiešs strādnieku šķiras cīņas žurnāls, kur nebūs nekādas liriskas un šinīs laikos nevajadzīgas izpļāpāšanās, bet būs atbildes un aizrādījumi praktiskā revolūcijas darba darīšanai.] K 1, 1. lpp.
«Krievijas Ciņas» redakcija. Miris biedrs Fr. Roziņš. KrC 11. V
Krūze J. [Jansona-Brauna piemiņas vakars Mask. Latv. strādnieku teātrī.] JntC 4, 42. lpp.
— Viļa Jansona piemiņai. JntC 4, 36.—41. lpp.
[*Kurcijs A.*] *A. K.* Leona Paegles dramatiskais dzejojums «Augšāmcelšanās». Cņ 43
— *A. K.* Padomju Latvijas Strādnieku teātra atklāšana. Cņ 40
— *A. K.* Padomju Latvijas Strādnieku teātris. Cņ 51
— *A. K.* Padomju Latvijas Strādn. teātris. [Upīša dramatiskie skati.] Cņ 55, 56
— *A. K.* Padomju Latvijas Strādnieku teātris. [A. Upīša «Viens un daudzie» un «Balss un atbalss».] Cņ 64
— *A. K.* Padomju Latvijas Strādnieku teātris. [M. Bethera «Pirmie viļņi».] Cņ 72
— *A. K.* Padomju Latvijas Strādnieku teātris. [M. Gorkija «Ienaidnieki».] Cņ 107
— *A. K.* Padomju Latvijas Strādnieku teātris. [4. literāri dramatiskais vakars.] Cņ 109
— *A. K.* Tautas teātris. [Fr. Šillera «Laupītāji».] Cņ 34
— *A. K.* Tautas teātris. [Rozenova «Ogļraktuvēs».] Cņ 26
— *A. K. V.* — Luku strādnieku kluba muzikāli dramatiskais vakars. CņBd 30. XII
Ķisis Rob. [Ģīm., bij. Pad. Latvijas armijas Polit. nod. sekretārs, kritis varoņa nāvē š. g. 2. aug. cīņā pret poļu baltgvardiem.] Strl 4/5, 47. lpp.
Latviešu komisariāts. Uzaicinājums. [A. Jesena «Kultūras vēstures» izdošanas lietā.] Km 22. III

Lettländische Sozialistische Räterepublik. Dekret Nr. 14 über die Nationalisierung der privaten Buchhandlungen. RF 9. II
— *Dekret Nr. 15 über die Nationalisierung der Rigaer städtischen Theater.* RF 9. II
— *Dekret Nr. 16 über die Nationalisierung der städtischen (Rathaus-) Bibliotek.* RF 9. II
Levics K. Kulturālā dzīve 1. rezerves pulkā. CņBd 30. XII
— Rostovas Latviešu komunistiskā sekcija. CņBd 20. XII
[*Liepiņš K.*] Pagātnes ēnas. JKm 21
L-is J. Biedra Indriķa Zvejnieka piemiņai. JntC 5, 6.—9. lpp.
Liesma. Piezīmes pie b. Ozola-Priednieka raksta «No dekadences līdz futūrismam un *futurum* komunismam». Km 26. II
Liverts. B. Jānis Kronbergs. [1891—1919.] Strl 4/5, 64. lpp.
[*Loja J.*] *Turks.* Eskīzes par mākslu. I. Lirika kā cīņas dzeja. Km 13. VII
— *Turks.* Literatūras tipi un viņu sabiedriskā nozīme. Km 13. VII
— *Turks.* Ļoti neatliekams uzdevums Latvijas komunistiem. [Latvijas Sociāldemokrātijas vēsture.] Km 15. V
— *Turks.* «Proletāriski» virves dejotāji un māksla. [Par KrC, K. Ozolu-Priednieku un Raini.] Km 20. VII
— *Turks.* Trīs teorijas nacionāljautājumā. (I. Nacionālistiskā teorija nacionāljautājumā. II. Antinacionālā teorija nacionāljautājumā. III. Marksistiskā teorija nacionāljautājumā.) K 1, 18.—24. lpp.
— *Turks.* Valodas attīstība un morāles sprediķi. Km 1. V
Lubusch D. Sekretär. Auszug aus dem Protokol der Sitzung des Propagandistenkollegiums der Rigaer Komitees der Sozialdemokratie Lettlands (Kommunistenpartei) am 17. Februar, 6 Uhr abends. RF 20. II
Ļeņins N. [Ģīm.] Strl 4/5, 18. lpp.
— *Erobertes und Aufgeschriebenes.* («Sewernaja Kommuna» Nr. 56.) RF 16. III
Margonis. Kritika vai pļāpāšana. [Par K. Ozola-Priednieka kritiku par Pēt. Latv. centr. kom. kluba un Jansona kluba Raiņa vakaru.] Km 20. VII
Markus F. Ass ierocis. [Prese.] JKm 28
— Priekš kā tas domāts? [Par Soma rakstu «Lāča pakalpojumi strādnieku diktatūrai» (Cņ 107).] Cņ 21. V
— Strādnieku teātris. JKm 35
Markus, Klidziņš, Linde, [*«Jelgavas Komunista»*] *redakcijas kolēģija.* Gaitu sākot. JKm 1
Mērings F[*rancis*]. Franču civilizācija. Drb 2, 44.—48. lpp.
— «Komunistu manifests». (No viņa beidzamās grāmatas «Kārlis Markss» piektās nodaļas.) Cņ 12. II
Model M., gez. Das gedruckte Wort. RF 7. II
Nauen. Benennung der Partei. RF 9. III
N. N. Aktīvi ētiskas personas raksturojums. (Iz brošūras par proletārisko ētiku.) Tulk. J. H[eils]. I. Vispārējs ievadījums raksturojumā: «Individualitāte un sabiedrība». DrbZ 2—3
O.- Par kultūras darbību Maskavā. KrC 4., 6., 16. V
Opyncans Jons. Fridrihs Roziņš-Āzis †. T 34
Orgkomarmlats. Latvijas strēlniekiem un strādniekiem. [Par «Latvijas Komūnas Strēlnieka» iznākšanu «Sarkanā Strēlnieka» vietā.] LKStrl 48
Ozoliņš J. «Ko es zinu». Vārdi J. Raiņa. Mūzika Sproģu Jūlija. M., 1918. g. Latv. nac. liet. komis. Kultūras-izglītības nod. izd. DrbZ 2, 13.—14. lpp.
— «Tomēr». Vārdi J. Raiņa. Mūzika Sproģu Jūlija. Latv. nac. liet. komis. Kultūras-izglītības nod. izd. DrbZ 2, 14. lpp.
Ozoliņš K. [J. Zeberiņa zīm. no cikla «Mūsu sabiedriskie darbinieki karikatūrās».] Strl 4/5, 53. lpp.
Ozols-Priednieks K. Bēdīgs pārpratums. [Atbilde b. Liesmai uz rakstu Km 45.] Km 2. III

Ozols-Priednieks K. Biedrs Šļahovs. [Nekrologs. Pēterpils Proletkulta lektors.] Km 15. II
— *K. Oz.-Pr.* «Leģenda par komunāru». [P. Kozlova luga.] Km 15. V
— *K. Oz.-Pr.* Maksima Gorkija 50 gadu jubileja. Km 2. IV
— *K. Oz.-Pr.* Literārisku, sabiedrisku un zinātnisku rakstu krāj. «Nākotnes Domas» Nr. 1. 1918. g. «Kultūras Balss» izd. Valkā. DrbZ 2, 13. lpp.
— *K. Oz.-Pr.* No dekadences līdz futūrismam un *futurum* komunismam. DrbZ 1, 10.—12. lpp.
— *K. Oz.-Pr.* «Pa diegu». [Par Rihardu Zariņu, Jāni Munci un citiem pārbēdzējiem no Padomju Krievijas un LS, un JZ.] CņBd 25. XII
— *K. Oz.-Pr.* Pāvila Bezsaļko «Mūrnieks» un Verharna «Sacelšanās» uz Pēterpils Proletkulta mākslas arēnas Proletāriskās Kultūras Pilī svētdien, 29. decembrī. Km 5. I
— Pēt. Latv. centr. kom. kluba un Jansona kluba apvienotās Dramatiskās sekcijas Raiņa vakars. Km 17. VII
— *K. Oz.-Pr.* Pēterpils Latv. strādnieku teātris. DrbZ 2, 14.—16. lpp.
— Pie strādnieku teātra būves. DrbZ 1, 8.—10. lpp
— *K. Oz.-Pr.* Valodu jautājums Padomju Latgalē. CņBd 20. XII
Paegle Leons. Mūsu skolu politika. Cņ 5, 7, 13, 15, 20; RF 22., 26. I, 2., 7., 12. II
Pečaks K. Latvijas Sociāldemokrātija 1914. un 1915. gados. [1. Ievads. Latv. Sociāldemokrātijas organizācija. 2. Pirmskara cīņa pret oportūnismu. 3. Karš. Cīņa pret imperiālismu.] Drb 5, 83.—99. lpp.
«Петр. Пр.» Roza Luksemburga. (1870—1919.) Km 21. I
Piepe Pēteris. Jaunas tautas dziesmas. (Dziedamas uz veciem meldiņiem.) [Satīra dzejā par Ulmani.] Strl 4/5, 55.—56. lpp.
(Pilats) Krūmiņš. Mazs birokrātiņš ar «salonvāģi» un strādnieks «ar dzelzs rorēm». (Propagandista ceļa piezīmes.) Cņ 8. V
— Par strādnieku preses uzdevumiem. Cņ 34
P. P. Maskavas Latviešu centrālais komunistiskais klubs. DrbZ 3
— Maskavas Proletkults. DrbZ 3
— L. N. L. K. Maskavas Latviešu strādnieku teātris. DrbZ 1, 14.—16. lpp.
Pv. Maskavas Latviešu strādnieku teātris. DrbZ 3
— Nacionālā mazākuma kolēģija. [Pie Tautas izgl. komisariāta Teātra nodaļas nodibināta 11 nācijām — kolēģijas prezīdijā ievēlēts arī latv. pārstāvis.] DrbZ 1, 16. lpp.
[*«Ražotāja»*] *Redakcijas kolēģija.* Zem jauna nosaukuma. [«Arodnieka» pārdēvēšana.] Rž 8, 1. lpp.
Rolāns Romēns. Par cilvēces garīgo internacionāli. KrCp 4, SrK 12
Roziņš-Āzis Fr. [Ģīm.] Strl 4/5, 24. lpp.
Rudzīte Ks. Māksla un revolūcija. JntC 5, 9.—15. lpp.
«Sarkanarmists» red. kolēģija. Gaitu sākot. Sar 1
— Biedriem lasītājiem. [Par «Sarkanarmista» apstāšanos un «Sarkanā Strēlnieka» iznākšanu viņa vietā.] Sar 6
Saulīts K. Piezīmes pie propagandas-aģitācijas darba. CņBd 25. XII
Seimals V. Voirok gaismas! T 17
Seržants K. «Tautiskais» zemkopis. [Par «Latvijas Zemkopi».] KrC 9., 10. IV
Sf[inkss]. «Darba Rīts» Nr. 1, 1919. g. KrCp 2, 7.—8. lpp.
— Kritiskas piezīmes. [«Darba Zvans» Nr. 1 un 2.] KrC 16. III
Sīts A. P. Darba tautas kultūra. Upr 41, 42
Skalbe Kārlis. [Sprunguļu Jura satīra dzejā un J. Zeberiņa zīm.] Strl 4/5, 57. lpp.
Skroders A. Daži myusu kulturali uzdawumi. T 26, 27
Skuja. Bibliogrāfija. [«Darba Zvans» Nr. 1.] Km 14., 15. II
— Profesora Dr. P. Zālīša «Agrārjautājums Latvijā un bezzemnieku apgādāšana ar zemi». R., 1919. Km 28. II
Sosnovskis. Myusu vilcins. (Literaturinstruktoru vilcins bidra Lenina vorda.) T 5

[*Sproģis-Sarkanais?*] *J. S.* «Ideālā sabiedrība» izrāde. [Pētersona lugas izr. Smiltenē.] SrK 87
Strauts K. Proletariāts un māksla. (Vērotāja piezīmes.) Drb 3/4, 42.—46. lpp.
— *K. St.* Revolūcija un māksla. Drb 5, 68.—77. lpp.
[*«Strēlnieka» red. kolēģija.*] Vēstulnieks. Strl 3, 31.—32. lpp.
Stučka P. [Ģīm.] Strl 4/5, 23. lpp.
— Baltā Latvija un zemniecība. [Arī par LpA, AS, BrZ un Ld.] CņBd 20. XII
— *Die Februarrevolution 1917.* RF 12. III
— Francis Mērings miris. Cņ 28, RF 30
— *P. St.* Fr. Roziņš (Āzis) †. Cņ 102, RF 11. V
— *Imperialisten oder Internationalisten?* RF 16. III
— *Karl Liebknecht und Rosa Luksemburg. Gedenkblatt am offenen Grabe.* RF 21. I
— Latvija un Igaunija. Cņ 22
— Latvijas komunisti un to priekšteči. [Vēsturisks apskats.] SKal 1919. g., 46.—54. lpp.
— Latvijas Padomju Republikas «separātisms». Drb 3/4, 5.—9. lpp.
— Latvijas proletariāta sacelšanās. Cņ 18
— *Unser Programm.* RF 7., 11. I
— *Viele sind gefallen, doch ihrer mehr noch sind am Leben!* RF 4. V
— *Zuckerbrot und — Peitsche!* RF 30. IV
Stučka P. — Latv. pad. vald. priekšsēd. E. Eferts — tautas izgl. komisāra biedrs. Dekrēts par bibliotēkām. Km 25. IV
Stučka P. — Latv. pad. vald. priekšsēd. O. Kārkliņš — darba komisārs. Rakstniecības darbu honorāru tarifs. Cņ 18. III
Stutschke P., Vorsitzender der Lettländischen Räteregierung. Komissar der Volksbildung: Bersin J. Bestimmungen über die Lettländische Hochschule. RF 12. II
«Stukmaņa Apr. Strādn. Pad. Ziņotājs». Visiem! visiem! StZ 1
Sviķis J. Proletariāta revolūcija un kultūra. JKm 20, 21
Svelme Antons. Kā «Brīvo Strēlnieku» [Cēsīs] gribēja nomušīt. KTP 3
[*Sillers E.*] *Sprunguļu Juris.* Mans protokols. (Viskriev. Latv. kom. sekciju konferencē.) [«Kuluāros». Atklāšana. Centra darbība. Debates jeb «iešana masās». Rezolūcija. Mans slēdziens.] [Satīra dzejā.] Strl 3, 27.—28. lpp.
— *Ed. Š.* Viskrievijas latviešu komunistisko sekciju 4. konference. Strl 3, 30.—31. lpp.
[*Šķipsna Ev.*] *E. Š.* Dzimtenes jēdziens J. Raiņa dzejā. Imn 29, 34. lpp. [Nenobeigts.]
[*«Taisnības»*] *Redakcijas piezīme.* [Pie Kempa paziņojuma «Uz Krievijas komunistu partijas . . .».] T 2
Tamizārs Voldemārs. Latvju klasiskais klauns. [Satīra dzejā par Ati Ķeniņu.] Strl 3, 23. lpp.
Tepers J. Valsts mākslas darba komūnas. Tulk. Reīleksis. DrbR 2/3, 54.—61. lpp.
Toma K. Sarkanais Kalendārs 1919. g. JKm 32
«Tukuma Ciņas» red. komisija. Gaitu sākot. TC 1
Unguriets A. Ar teļādām pie ārzemju valūtas. [Par LS.] CņBd 30. XII
Upit Andreas. Der Kommunistin Los. (Nachdichtung von Argus.) [Dzeja.] RF 20. IV
[*Upīts A.*] *A. U.* Jaunā skola un vecie skolotāji. Rž 10, 2. lpp.
— *A. U.* Maksima Gorkija 50 gadu dzimumdienā. Cņ 66
— [*An.*] Mākslas nodaļa. I. Izglītības komisariāta Mākslas nodaļas darba programa. 1. Vispārējie uzdevumi un nodomi. 2. Literatūras apakšnodaļa. 3. Teātra apakšnodaļa. 4. Mūzikas apakšnodaļa. 5. Gleznicības un skulptūras apakšnodaļa. II. Pārskats par Mākslas nodaļas darbību līdz 1. martam 1919. g. Izg 1, 5.—8. lpp.

[*Upīts A.*] *A. U.* Piezīmes par proletariāta izglītību. Rž 8—9, 2.—4. un 3.—4. lpp.
— Piezīmes par proletārisko kultūru. Ar 6, 3.—5. lpp.
— *A. U.* Proletariāta psiholoģija. (Ievads proletāriskās mākslas psiholoģijā.) Strl 4/5, 31.—37. lpp.
— *A. U.* Strādnieku teātra apmeklētājiem. Cņ 97
Upit Andrei, der Leiter. Der Administrator F. Kleinberg. Bekanntmachung der Verwaltung der Rätetheater und der Rätoper. RF 27. II
Upit Andrei, der Leiter der Kunstabteilung. A. Rose, der Sekretär des Kommissariats. Kommission für den Schutz von Kunstwerken. RF 2. III
Upit Andrei, der Leiter der Kunstabteilung. Der Leiter der Unterabteilung für Malerkunst und Skulptur. Der Sekretär des Kommissariats A. Rose. Kunstwerkstatt. RF 9. III
Upit Andrei, der Leiter der Kunstabteilung. Der Verwalter des Museums W. Purwit. Der Sekretär des Kommissariats A. Rose. Verordnung Nr. 28. RF 27. II
Upits Andrejs, E. Eferts un S. Berģis, redakcijas kolēģija. «Vārds». (Rakstu krājumi sociālistiskai mākslai un kultūrai.) Strl 3, 30. lpp.
[*Vecaukums D.*] *V. Dāvids.* Jāņa Straujāna «Uz viņa krasta». Upr 23
— *V. Dvs.* J. Jaunsudrabiņa «Senā sēta». Upr 30
— *V. Dvs.* Latviešu rakstnieku un žurnālistu arodu biedrības sap. 10. I. Upr 9
— *V. Dvs.* Pēterpils latviešu Proletkults. [A. Lunačarska «Vara».] Upr 42
— *V. Dvs.* Pēterpils Proletkulta Mākslas skatuve. Upr 20, 21
— *V. Dvs.* Rūdolfa Blaumaņa «Purva bridējs». Upr 23
Vecgailis A. Kāpēc mums nav pietiekoši daudz un labi nostādītu skolu? CņBd 27. XII
— Padomju Latvijas Izglītības komisariāta pedagoģiskie kursi. CņBd 30. XII
Veidemaņa K. zīmējums «Latvju strēlnieki». Strl 4/5, 44. lpp.
— zīmējums «Pirmie skūpsti». [Karikatūra par Ulmani.] Strl 3, 24. lpp.
Viksne P. Jānis Asars. DrbR 1, 35.—65. lpp.
— Jaunā kultūra un proletariāts. KrCp 1, 13. IV
— Jaunatnes cīņa un darbs. JntC 5, 1.—6. lpp.
— Kulturālā darbība Maskavā. (Isas piezīmes.) KrC 10., 11. V
— Proletāriskās kultūras ceļi. DrbR 2/3, 24.—38. lpp.
— *P. V.* Saule un tvaiks. Andr. Upīša drāma. DrbR 2/3, 75.—77. lpp.
— Topošā kultūra. Drb 5, 77.—83. lpp.
Vilks J. Agrārā revolūcija un kontrrevolūcija Latvijā. (1. Spēku mobilizācija.) Drb 5, 63.—68. lpp.
[*Vintiņš P.*] *P. Veinis.* Ceļā uz piepildīšanos. DrbZ 3
V. P. Jaunatnes literatūra. [L N L K Izgl. nod. izdošanā nodomāto jaunatnes lit. darbu saraksts.] JntC 4, 54.—55. lpp.
W. An frischen Gräbern. [Fr. Roziņš-Āzis.] RF 15. V
W. M. Das Kommunistische Manifest von Marx und Engels. RFp 9. II
[*Zaķis*] *Dzelons.* Fr. Roziņš Āzis †. SrK 91
— *Dzel.* Komunistisks žurnāls «Darba Zvans» Nr. 1. SrK 87
— *Dzel.* Muzikāli dramatisks vakars. [Valkas Strādn. teātrī.] SrK 72
— *Dzelons.* Revolucionāru dzīves karikatūra? SrK 71
Zālīts P., profesors Dr. Eduards Veidenbaums savā dzejā un dzīvē. Km 20. VII
Zeberiņš J. [E. Grīnvalda zīm. «Mūsu sabiedriskie darbinieki karikatūrās».] Strl 3, 18. lpp.
Zeberiņa J. zīmējums «Ceļā uz Romu». [Karikatūra par balto Latviju un prof. Ranzenu.] Strl 3, 25. lpp.
— zīmējums «Pēdējais līdzeklis». [Karikatūra par Ulmaņa valdību.] Strl 3, 23. lpp.
Zeibots Arv. 15. armijas Politiskā nodaļa un sevišķo uzdevumu pulks. [Arī par Km.] CņBd 27. XII

[*Zemzarits*] *J. Zem.* Latviešu pilsoniskā rakstnieka Ed. Vulfa nāve. DrbZ 2, 16. lpp.
— *J. Zem.* Latviešu strādnieku rakstnieku savienība. [1919. g. 26. I Maskavā notikusi s-bas dibināšanas sapulce; s-bas sekr. A. Ceplis; s-ba izdošot pirmo latv. prol. izlasītu dzej. krāj. «Sarkani pavedieni».] DrbZ 2, 16. lpp.
— *J. Zem.* Spartakieša — dzejnieka Vernera Millera nāve. DrbZ 2, 16. lpp.

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

В Латвии. — ЖН 8
Деятельность культ.-просв. отдела Комиссариата по Латышским делам. — ЖН 18
Диманштейн С. Памяти Фридриха Розина (Азиса). — ЖН 18
Конституция Социал. Сов. Республики Латвии. — ЖН 3
Латвия. [Обзоры Информационного отдела.] — ЖН 6, 7, 10 — 14, 21, 27, 30
Латыши. [Обзоры отдела партийной жизни.] — ЖН 10
Латышский комиссариат. [Из деятельности Наркомнаца.] — ЖН 4
Мунцис И. Схема 8. — В кн.: Схемы к изучению спектакля. (Работы слушателей Курсов мастерства сценических постановок.) Пг., Театр. отд. Нар. Комис. по просвещению, 1919, стр. 22—23, со схем.
Озол-Преднек Карл. Летние рабочие клубы. — Гр 5/6, стр. 31—32
Протест Советского правительства Латвии. — ЖН 7
Раева А. Памяти Августа Пеннеса. — ЖН 19
Раугул Р. Схема № 6. — В кн.: Схемы к изучению спектакля. (Работы слушателей Курсов мастерства сценических постановок.) Пг., изд. Театральн. отдела НКП, 1919, стр. 18—19, со схем.
Стучка П. Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Сборник статей и заметок. Часть 1. Изд. Ц. К. Коммунистической партии Латвии. М., 1919. 190 стр. Rec.: [*Draudiņš T.*] *tdr.* — Strl 1920, 1/2, 59.—60. lpp.
Съезд (6-й) Коммунистической партии Латвии. — ЖН 16
Фрейнберг Ф. Ф. [*K. K.*] Народный театр в Прибалтийском крае. — В. кн.: Труды Всероссийского съезда деятелей народного театра в Москве, 27 декабря 1915 — 5 января 1916. Пг., Изд. Комитета по организ. съезда, [1919], стр. 89—97

1920

ATSEVIŠĶI IZDEVUMI

Amnuels Antons Marats. Viencēliens. Tulk. J. Ecēša. M., Tautas izglītības komisariāta Nacionālo mazākumu Izglītības nod. Latv. apakšnoda|a, 1920. 15 lpp. [Kopā ar N. Ļvova «Parīzes pēdējās dienas».] *Rec.:* [*Eiduks J.*] *J. Eid.* — Km 24. III
Daniševskis J[*ūlijs*]. Sociālistiskās revolūcijas priekšvakarā. 3. da|a. [Pleskavā,] «Spartaks», 1920. 152 lpp. Saturs: 11. Ap koalīcijas tiesībām. 12. Imperiālistiskā verdzība. 13. Šķiru attiecības imperiālisma laikmetā. 15. Īpašuma tiesību pārveidošanās. 14. Parazītisms un sabiedriska izvirtība imperiālisma laikmetā. 16. Ciņa dē| varas. 17. Sociālistiskās revolūcijas priekšvakarā.
Daumants J. Dzirkstis un liesma. Drāma 4 cēlienos. Pp., «Krievijas Tautas apgaismošanas komisariāta latviešu mākslinieku pulciņš», 1920. 68 lpp.

Rec.: [*Loja J.*] *Turks.* Ne māksla, bet amatniecība. — Km 10. I; *U. A.* — Strl 1/2, 60.—61. lpp.

Eidemanis R., P. Sviris., Al. Ceplis. Uguns un ziedi. Dzejoļi. Vāku zīm. Marienkovs. Harkovā, Harkovas latviešu strādn. klubs «Darbs», 1920. 40 lpp. *Rec.*: *Markus Fr.* Uguns un ziedi. (Dažas piezīmes par proletārisko mākslu.) KrC 23. XII; *Pēks P.* 33 dzejoļi. — KrC 16. XII; *Eiduks J.* — Km 1921, 21. I

Liepa K. Gads Ulmaņa-Mendera valstībā. 22. V 19. — 22. V 20. Baltā Latvija. [Pleskavā,] «Spartaks». 1920. Satur s: Izdevēji «Priekšvārda vietā». — Ievadam. 1. Ulmaņa kabineta ārējā politika un diplomātija. 2. Valsts uzbūve, ministrijas un viņu darbība. 3. Saimnieciskais stāvoklis (rūpniecība, tirdzniecība, zemkopība). 4. Pārtika, algas, bezdarbs un dzīves pārmērīgā dārdzība. 5. Valsts budžets un finanses. 6. Politiskās «brīvības», partijas un satversmes sapulces. 7. Slēdziens. *Rec.*: *A. F.* — SrZ 4, 297.—298. lpp.

Meņžojs A. Amerikas karaļi. [Pleskavā,] «Spartaks», 1920. 35 lpp. Satur s: Karalis Rokfellers un Ņujorka, viņa rezidence. Karaļi un treſti. Verdzība. Tērauda trests, Morgans un Švabs. Ķeizars Vilsons. Eiropas iekarošana.

Roziņš-[*Āzis*] *Fr*[*icis*]. Latviešu zemnieks. Kultūrvēsturiska un tautsaimnieciska studija. Vēsturiskā daļa. III izdevums, [b. v.] «Spartaks», 1920. 173 lpp. Satur s: Fr. Roziņš kā agrārrevolucionārs. Priekšvārds otrajam izdevumam. Priekšvārds pirmajam izdevumam. Ievads. 1. Pirmie «kultūras» (kristīgās ticības) nesēji. 2. Pagasts, ciems, mājas. 3. Kārtu starpības attīstīšanās. 4. Dzimtbūšanas attīstīšanās. 5. Dzimtbūšanas tālākā nostiprināšanās. 6. Ļaužu kārtas un zemes īpašumu veidi dzimtlaikos. 7. Zemkopības stāvoklis 17. gadsimteņa sākumā. 8. Zviedru laikmets. 9. Baltijas pilsētas 17. gadsimteņa beigās. 10. Ziemeļu karš. 11. Dzimtbūšana izvirst par verdzību. 12. Kad vadzis pilns, tam jālūst. 13. Dzimtbūšanas atcelšana. 14. Brīvie līgumi. 15. Dzimtbūšanas atcelšana Kurzemē. 16. Četrdesmito gadu zemnieku kustības. 17. Četrdesmito gadu agrārreformas. 18. Sešdesmito gadu reformas. 19. Māju pārdošana. 20. Latvijas tagadējie agrārapstākļi. *Rec.*: *Klusais* [*Eferts E.*] — SocK 1921. 1, 89.—90. lpp.

Stučka P. Lekcijas par vēsturisko materiālismu. M., Kr. K. partijas CK Latv. aģitācijas un propagandas nodaļa, 1920. 92 lpp. Satur s: I. Vēsturiskais materiālisms un proletāriskā revolūcija. II. Cilvēki un saimnieciskie apstākļi. III. Ideoloģija un tās saimnieciskie pamati. IV. Darba rīki un cilvēces revolūcija.

Upīts Andrejs. Proletāriskā māksla. Literāriski kritisks apcerējums [par proletāriskās mākslas būtību un mēģinājumiem krievu un latviešu rakstniecībā]. [Pleskavā vai Rēzeknē?] Latvijas Izglītības komisariāta izdevums, 1920. 144 lpp. Satur s: 1. Ievads. 2. «Vai gaidāma mums proletāriskā māksla?» 3. Inteliģences «sociālistiskā» māksla kā proletāriskās mākslas priekštece. 4. Latviešu demokrātiskā un sabiedriskā māksla. 5. Proletariāta psiholoģija. 6. Proletāriskās mākslas psiholoģija. 7. Mākslinieciskās radīšanas psiholoģija. 8. Proletāriskās mākslas teorija un kritika. 9. Proletāriskās mākslas mēģinājumi. a) Krievu valodā. 10. Proletāriskās mākslas mēģinājumi. b) Latviešu valodā. 11. Proletāriskās mākslas kultūra. 12. Atskats. *Rec.*: [*An.*] — CņBd 1919. 20. XII; *Озоль-Преднек, Карл* — Гр 5/6, стр. 21—22

Jonia Zvīdras piminai. Rokstu krojums. [Ar J. Zvīdras ģīmetni.] «Spartaks», 1920. 84 lpp. Satur s: Latgolas Komunists «Jonis Zvīdra — Kolnu Jonis». [Nekrologs.] — Klusaja «Latgolas bobulis un strodniks (Eisa skice par Latgolas ekonomisku atteistību)». — V. Seimala «Sabidriskas atteistības un revoliucijas gaita Latgolā». — Kolnu Joņa «Demokratiska respublika un Padumiu respublika».

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Amnestēto saraksts. [Amnestēto politiski ieslodzīto saraksts «Sociāldemokrāta» 20. dec. numurā.] CņBd 6. I

Aresti, kratīšanas un nāves sodi Rīgā. [Bruņinieku ielā Nr. 20 uzieta «Spartaka» drukātava. Par «Brīvo Zemi» un «Sociāldemokrātu».] CņBd 6. I

Aresti un kratīšanas Rīgā. [«Sociāldemokrāts» ziņo par «Latvijas Rīta» red. P. Šiliņa apcietināšanu.] CņBd 10. I

Avīze «Komunists» Liepājā. Km 19. V

Baltie latvieši atsakās karot. CņBd 10. I

Bibliogrāfija. [«Cīņa», «Ziņotājs» (LKP CK izdevums), «Sarkanais Strēlnieks» (LKP Liepājas kara organizācijas izdevums), Rīgas komitejas, Liepājas komitejas un CK uzsaukumi.] CBd 4, 142.—144. lpp.

Bibliogrāfija. [«Cīņa», «Sarkanais Strēlnieks» (LKP Liepājas kara org. izdevums), «Komunists» (LKP Liepājas, vēlāk Lejas-Kurzemes komitejas orgāns), «Laukstrādnieku Cīņa» (LKP Lejas-Kurzemes komitejas izdevums), LKP CK, Vidzemes komitejas, Rīgas komitejas, Lejas-Kurzemes org. komitejas un LK Jaun. Rīgas org. uzsaukumi.] CBd 6, 141.—142. lpp.

Bibliogrāfija. [Latvijas CK, Rīgas komitejas un Latvijas Komunistiskās Jaunatnes Rīgas centra uzsaukumi, «Komunists» (LKP Liepājas komitejas orgāns) un «Cīņa» (LKP CK orgāns.] CBd 2, 110.—112. lpp.

Bibliogrāfija. [«Spartaks» (LKP Rīgas komitejas orgāns), «Komunists» (LKP Liepājas komitejas orgāns), «Cīņa», «Ziņotājs» (LKP CK izdevums), «Ziņotājs» (LKP Liepājas komitejas orgāns), «Jaunais Spartaks» (Rīgas Jaunatnes centra orgāns).] CBd 1, 88. lpp.

Bibliotēkaroda kursi. Km 14. III

Biedra Ziedoņa (Jāņa Ozola) piemiņai. CBd 1, 75.—77. lpp.

Centrālbibliotēkas darbība 1920. I pusgadā. Km 1. VIII

Centrālbibliotēkas publiskā bibliotēka. Km 27. VI

Cīņā ejot. [«Jaunā Komunista» programa: «Latviešu darba jaunatne ir apvienojusies kopējā organizācijā ar krievu biedriem. Latvijas darba jaunatnei zem naidīgo pārmērīgā spiediena nācās atstāt Latviju, pametot cīņas laukos, uz Rīgas barikādēm daudz savu dedzīgāko, cēlāko un varonīgāko biedru. Tagad plecu pie pleca viņa cīnās kopēji ar krievu biedriem. Savās sekcijās pie vietējām krievu biedru organizācijām latviešu darba jaunatne izkopj savu šķiras apziņu, cenšas iegūt nepieciešamās zināšanas, lai labāk saprastu cīņu un jaunās dzīves organizēšanu. — «Jaunais Komunists» būs šo sekciju idejiskā darbnīca, latviešu jaunatnes vadonis cīņā un darbā, visas latviešu komunistiskās jaunatnes apvienotājs un organizētājs. Kolektīvi «Jaunajā Komunistā» latviešu darba jaunatne iztirzās degošos jautājumus un nospraudīs cīņas un darbības plānus».] JnK 1, 1. lpp.

CK izdevniecība. [Arī par «Cīņas Biedru» (avīzi), «Taisnību», «Власть бедноты» un žurnālu «Darbs».] (No CK sekretāra pārskata par LKP CK darbību konferencei.) CņBd 1. I

Darba jaunatnes kustības hronika. Latvju sekcijās. (Sekretārs. KKJS Latv. sekciju Centrālbiroja darbības pārskats.) [Arī par «Jauno Komunistu», «Komunistu» (avīzi), pie «Krievijas Cīņas» izdodamo «Komunistiskās darba jaunatnes lapiņu»] Ems. Maskavā. [Arī par žurn. «Pirmie Asni».] Organizators. Pēterpilī [par jaunatnes lapiņu pie «Komunista»]. S. J. Rževā. Sekretārs E. Bumbiers. Vitebskā. A. M. Rostovā. Sekretārs Ābolinš. Harkovā. Sekretārs Ozols. Kazaņā. Priekšsēdētājs Jordaus, sekretārs Veilans. Samarā. Priekšsēdētājs A. Lūciņš. Katrīnpilī. -om-. Sibīrijā. (Omskā, Čeļabinskā, Tjumeņā.) JnKm 2, 25.—29. lpp.

Darbība latvju sekcijās. [Miķelsons. Latviešu jaunatnes darbība Vjazmas apriņķī. Krūmiņš. Ufas gub. latv. sekciju darbība. Andersone. Čeļabinskas sekcija. Abels. Novonikolajevskas sekcija.] JnKm 6, 26.—28. lpp.

Draugi matos. [Baltā Latvija un Igaunija, pēc «Latvijas Sarga» ziņām.] CņBd 6. I
«Dzīvās Cīņas» pirmais numurs. KrC 28. XII
Grīnbergs Nikolajs. [Nekrologs.] JnKm 5, 29.—30. lpp.
Jānis Salde. [1891—1920, nekrologs.] KrC 18. XI
Komunistu arests Latvijā. [Valmierā.] CņBd 6. I
Konkursa uzaicinājums. [Par dramatisko literatūru.] Km 28. IX
Kņada ap Raini. [Baltā Latvijā.] KrC 29. I
Kritušo piemiņas grāmata. [Latvijas revolūcijas upuru piemiņai izdos LKPCK.] Km 27. VI
Latgales iedzīvotāju skaits un sastāvs pēc tautībām pa apriņķiem un pilsētām. KrC 18. XI
Latviešu proletariāta nelegālā prese. [«Spartaka» spiestuves pārskats par 1919.—1920. g.] KrC 12., 14. VIII
Latviešu propagandas un aģitācijas nodaļas prezīdija sēdes protokols no 23. jūnija 1920. g. [Par «Sibīrijas Cīņu».] KrC 3. VII
Latvijas Komunistiskās partijas nelegālā izdevniecība. [«Spartaka» drukātavas pārskats. (Jūlijs 1919. g. — jūlijs 1920. g.: «Cīņa» Nr. 1—13, «Ziņotājs» (CK) Nr. 1—2, «Jaunais Spartaks», uzsaukumi (22)). Rīgas komitejas tipogrāfija: «Spartaks» (Rīgas komitejas orgāns) Nr. 1—3. Citas tipogrāfijas: «Komunists» Nr. 1—38, «Sarkanais Strēlnieks» Nr. 1—5, «Laukstrādnieku Cīņa» Nr. 1.] CBd 5, 147.—150. lpp.
Latvju rakstnieku darbi krievu valodā. Km 11. II
Nedod Latgali. [Baltai Latvijai tās kaimiņi. Par «Brīvo Zemi».] CņBd 10. I
Nejūtas droši. [Baltā Latvijā karastāvoklis paliek spēkā. Par «Latvijas Sargu».] CņBd 6. I
Par jaunu cīņā. [«Cīņas Biedrs».] CBd 1, 1.—2. lpp.
Rakstnieks V. G. Koroļenko. [Deņikinieši vajājuši rakstnieku.] CņBd 3. I
«Spartaks». [Sāka iznākt nelegāli.] KrC 29. I
Strādnieku stāvoklis baltgvardu Latvijā. [Par «Sociāldemokrātu».] CņBd 6. I
Studija «Skatuve». KrC 4. XII
Uzaicinājums darba jaunatnei. [Piedalīties Km iknedēļas nodaļā «Komunistiskā Jaunatne».] Km 14. II
Uz dienvidiem un rietumiem. [«Правда», «Красная газета» (Pēterpilī) un «Известия» (M.) par Dvinskas ieņemšanu.] CņBd 10. I
Velta Zvaigzne. [Nekrologs.] Km 25. III
Veļikije Luku latviešu strādnieku klubā «3. Internacionāle» b. Janeles-Vienas lekcija «Proletāriskā ētika». CņBd 10. I
Vilis Müncenbergs. JnKm 5, 14.—15. lpp.
-a- Fr. Šillera «Luīze Miller». Km 8. III
-je- Bernards Šovs un proletariāts. Km 8. VIII
— Dzīvās avīzes «Komunists» Nr. 1. Km 5. XI
— Jauns Anrī Barbisa darbs. Km 8. X
— Ko dzejnieks Ed. Virza saprot, un ko viņš nesaprot? Km 12. XI
— Kr. Barons. Km 10. XI
-k. J. Raiņa dzejoļu krājums «Cūskas vārdi». [R.] Km 12. XI
— Žurnāls «Svari», [R.] Km 10. XI
-ks. Dzejnieku vakars. [Iespaidi.] Km 20. III
-n- Kaudzītes Reinis miris. Km 4. IX
-na. Veļikije Luku latv. strādnieku klubā. [4. janvāra vakara atreferējums.] CņBd 6. I
-nis. Dzīvās avīzes «Komunists» Nr. 2. Km 23. XI
-rts. Latviešu komunistu bibliotēka. [Marksistiskā literatūra latviešu valodā.] DKal 1921. g., 174.—179. lpp.
-s. Rūd. Blaumaņa «Ļaunais gars». [Izrāde J. Jansona klubā.] Km 27. I
-tc. «Redaktors Podiņš». [Pēc Jūlija Pētersona.] KrC 5. VIII

-ts. Pēterpils Latviešu dramatiskā studija. [Fr. Šillera «Luīze Miller».] Km 29. II
Ajs. Jēkabs Preiss (Jēpis). CBd 1, 77. lpp.
Aļoša. Jānis Zukovskis-Teodors. CBd 3, 120.—122. lpp.
A. M. Biedris A. Grīnbergs. JnKm 2, 32. lpp.
Andrejeva D. B. Mārtiņš Kažoks (Mazais draugs). CBd 8/9, 161.—167. lpp.
Apmeklētājs. Latvju «proletārisko rakstnieku» vakars Maskavā. Km 28. X
Arājs J. Aleksandra Grigora-Kangara piemiņai. CBd 8/9, 167.—170. lpp.
Arturs. Latviešu dramatiskā studija. Km 29. I
Asers C. Par sekcijas bibliotēku. Km 28. II
Bāle J. 9. Latviešu strēlnieku pulka īsa vēsture. Strl 3/4, 73.—77. lpp.
Berģis S. Oktobra revolūcija un oportūnisti. CņBd 10. I
Bērziņš-Andersons J. Agrārjautājums praktiskā darbā. (1919. g., padomju varas laikā Latvijā.) DKal 1921. g., 96.—101. lpp.
Biezais (Saulīts) J. Vismīļākā biedra piemiņai. [Mārtiņš Kažoks miris 1920. g. 1. X.] SC 29. X
Bodnieks. Par literāriskām studijām. JnKm 2, 9.—10. lpp.
Bogdanovs A. Proletāriskās jaunradīšanas kritika. (Tulk. J. Eiduks.) Km 20.—24. un 26., 27. X
C. Populāra brošūra par komunismu. [Bērziņš-Andersons J. Nost komunismu!] KrC 28. II
[Ceplis A.] Al. C. Krievu jaunatnes žurnāli. [«Юный коммунист», Centrālās, Maskavas un Maskavas gub. Jaunatnes Sav. orgāns. Nr. 5—11.] JnKm 1, 31.—32. lpp.
— *Al. C.* I Viskrievijas proletārisko rakstnieku kongress. SrKr 11. XI
Daniševskis [Jūlijs]. Aicinājums uz jauniem slavas un varonības darbiem. [Cīnīties pret baltgvardiem.] KrC 22. VII
— Par latviešu strēlnieku divīzijas kaujas darbību. (Izšķirošo kauju dienas Dienvidu frontē no 10. līdz 21. oktobrim 1919. gadā.) Strl 1/2, 40.—42. lpp.
[Daumants J.] D-nts. Jauni dramatiski darbi. Km 23. X
— Paziņojums. [Arī par «Darba jaunatnes almanahu».] Km 3. I
— *D-nts.* Pēterpils Latv. strādn. teātra darbība. Km 26. X
Draudiņš T. Literāriska spekulācija. KrC 21. III
[Eiduks J.] J. E. Aspazijas vakars. [1920. g. 8. X Pēterpilī.] Km 10. X
— *J. Eid.* «Bezdarbnieki». [S. Belajas drāma Pēterpils Latvju centrālā kluba Dramatiskā sekcijā.] KM 19. IX
— Blaumaņa «Pazudušais dēls». [Pēterpils Strādnieku teātra izrāde.] Km 14. XI
— *J. Eid.* «Ideāla sabiedrība» — Jūlija Pētersona luga. [Uzvesta 1. X Pēterpils Pavlovas zālē.] Km 3. X
— Latvija gara krēslībā. Km 26. XI
— *J. E.* Linards Laicens. Km 16. XI
— Māksla uz ielas! Km 18. VI
— Oktobra revolūcija un māksla. Km 7. XI
— Par futūrismu. Km 30. V
— Proletāriskās rakstniecības attīstības gaita. Km 5., 6. XI
— *J. Eid.* Raiņa vakars. [Pēterpils Latvju centrālā klubā.] Km 7. IX
— Sarkanarmijas teātris. Km 14., 15. II
— *J. Eid.* «Strēlnieks». Latviešu strēlnieku padomju pulku divīzijas Politiskās nod. izd. Nr. 1—4. 1920. g. Km 15., 18. VIII
Em. B. Julius Kalējs. JnKm 2, 31.—32. lpp.
Embe. Padomju Latvijas Kalendārs 1920. gadam. Km 19., 23, V
Endrups R. Pelēko baronu paradīzē. [Par «Brīvo Zemi».] CņBd 6. I
Grunduls J. Fr. Šillera «Luīze Miller» izrāde. Km 4. III
Gr. zna. Maskavas latviešu dramatiskās studijas «Skatuves» 1. audzēkņu vakars. KrC 19. X

[*Imūns K.*] *Krišus.* Kādai jābūt mūsu presei. Km 27. VI
— Piezīmes par vadoņiem un masām. [Sakarā ar P. Stučkas darbu «Lekcijas par vēsturisko materiālismu».] Km 11.—17. VI
[*Janele J.*] *Viena.* Proletāriskā rakstniecība. Strl 1/2, 33.—37. lpp.
— *Viena.* «Tie, kas neaizmirst». [Par J. Raini.] Strl 3/4, 84.—86. lpp.
[*«Jaunā Komunista»*] Redakcija. Uzaicinājums darba jaunatnei. [Iesūtīt materiālus.] JnKm 2, pēdējais vāks..
Jaunieši. Biedrenes Annas Motte piemiņai. JnKm 2, 30. lpp.
[*Jokums K.*] *Ko.-Jo.* Volgas krastos. [Iz latviešu strēlnieku pulku vēstures.] Strl 1/2, 42.—46. lpp.
Jurģits K. Skaņu māksla proletāriskās studijās. JnKm 2, 16.—19. lpp.
Jūrmalnieks J. Piezīmes pie Rēzeknes Pārtikas nodaļas darbības. [Par rakstiem «Cīņas Biedrā».] CņBd 10. I
[*Kalniņš J.*] *Sprunguļu Juris.* Pamatšķiras dzejniekam. [Satīra dzejā par J. Raini.] Strl 1/2, 58. lpp.
— *Sprunguļu Juris.* Vidusceļš. [Satīra dzejā par J. Raini ar J. Zeberiņa zīmējumiem «Dziesmas sākums un gals».] Strl 3/4, 82.—83. lpp.
Kls. Ed. Veidenbaums. [Ar ģīm.] DKal 1921. g., 20.—22. lpp.
— Emīls Vernharns. [Ar ģīm.] DKal 1921. g., 40.—42. lpp.
— F. Freiligrats un G. Hervegs. DKal 1921. g., 24.—25. lpp.
— Fr. Roziņš-Āzis. [Ar ģīm.] DKal 1921. g., 12.—14. lpp.
— Heinrihs Heine. [Ar ģīm.] DKal 1921. g., 8.—10. lpp.
— J. Rainis. [Ar ģīm.] DKal 1921. g., 36.—38. lpp.
— M. Gorkijs. [Ar ģīm.] DKal 1921. g., 32.—34. lpp.
— P. Stučka un Latvijas Komunistiskā partija. [Ar ģīm.] DKal 1921. g., 26.—28. lpp.
Klusais [*-Eferts* E.] Jons Zvidrs (Kolnu Jons). Km 11. V
— «Kolektīvs» Nr. 1. [Latvijas soc.-dem. žurnāls.] KrC 16. XI
— 1904.—1919. g. g. [LKP 15 gadu jubileja.] PLK 1920. g., 37.—41. lpp.
Līdaks O. Atmiņas. (Oktobra dienas 1917. g. Valkā.) SrKr 11. XI
Liepiņš J. Latviešu komunistiskā prese Krievijā. CBd 7, 156.—160. lpp.
[*Loja J.*] *Turks.* Ed. Veidenbauma piemiņas dienā. Km 25. V
— *T-ks.* Iz cenzūras putekļiem. [Aspazijas «Atriebēja».] Km 18. VIII
— *T-ks.* Jaunas grāmatas. [1. Strādnieku dziesmas. 2. Fr. Engelsa «Ģimenes, privātīpašuma un valsts izcelšanās».] Km 5. XI
— *T-ks. J.* Raiņa «Jāzeps un viņa brāļi». Km 15. X
Ļeņins N. V. Ļeņina tēzes par nacionālo un koloniju jautājumiem. CBd 5, 54.—61. lpp.
M. Ļ. Tolstoja piemiņai. Km 23. XI
Mangus K. B. Otto Lesnieks. [Miris 1920.] Km 4. II
Mika K. Par sabiedriski zinātniskām studijām. JnKm 1, 5.—6. lpp.
Miške V. Baltlatvijas Dailes teātris. KrC 21. XII
— Dažas piezīmes par Maskavas latvju strādnieku dramatisko studiju «Skatuve». KrC 16. XI
— «Futūristi un komfutūristi (komunisti-futūristi)». KrC 23. XII
— Latvju strādnieku dramatiskās studijas «Skatuve» Oktobra revolūcijas svētku izrāde. KrC 25. XI
— Maskavas Latvju centrālā komunistu kluba Mūzikas sekcijas latv. mūzikas koncerts. KrC 16. IX
— Raiņa un Aspazijas atgriešanās. KrC 29. IV
— Viņi nepabalsta savu mākslu. KrC 9. IX
M. K. B. J. Vintēns. JnKm 2, 30.—31. lpp.
M. V. «Revolūcija un māksla». KrC 4. XII
O-s. Iz Krievijas latvju komunistisko sekciju dzīves. (Ukrainas latviešu sekciju un Latdivīzijas komunistisko šūnīņu konference.) [Arī par Harkovā iznākušo divreiz ned. komunistisko laikrakstu «Sarkanais Karogs».] CBd 5, 150.—151. lpp.

[*Ozols-Priednieks K.*] *K. Oz.-Pr.* A. Upīša «Viens un daudzie» un J. Pētersona «Ideālā sabiedrība» 5. Latvju strēlnieku padomju pulka teātrī Rīgā. KrC 29. IV
— Par mūsu grāmatu lietām. KrC 11. XI
— Par mūsu teātra lietām. [Valsts latviešu teātris «Studija».] KrC 4., 7., 9. IX
— *K. Oz.- Pr.* 1. Viskrievijas Proletārisko rakstnieku kongress. KrC 30. X
— Veltas Zvaigznes «bēres». Km 15. IV
P. Šodien mēs pieminam savus kritušos. JnKm 5, 28.—29. lpp.
P. A. Parīzes Komūna. Km 25. III
— Šillera «Luīze Miller» Pēterpils Latvju dramatiskā studijā. Km 18. III
Pauli H. J. Vītola kompozīciju vakars. Km 30. IX
Pečaks K. Kālab Ulmaņa valdība uztraucas par «Krievijas Cīņu»? KrC 11. XI
Pēterdēls. «Darbs un maize». [Linduļa lugas uzvedums.] Km 12. VIII
— «Indrāni». [Latvju centrālā strādnieku kluba Dramatiskā studijā.] Km 1. VIII
— J. Raiņa «Pūt, vējiņi!». [Izrāde Pēterpilī, Pavlovas zālē.] Km 17. VIII
Pilats. Oktobra revolūcija, viņas izcelšanās un zaudējumi Latvijā. CBd 8/9, 82.—103. lpp.
— «Sociālā politika» un «Sociālisti». [Latvijas soc.-dem. žurnālu kritika.] KrC 23. IX
— Valmieras asins darbi «Tautas» padomē. CBd 1, 10.—17. lpp.
Raportiers. Latvijas proletariāta ilegālā prese. Km 25. VIII
Raportiers. Dzīvā avīze. Km 26. VIII
Rozenbergs A. Darbaļaužu Latgale, esi modrīga! [Par «Brīvo Zemi» un «Sociāldemokrātu».] CņBd 10. I
— «Eliza». [G. Hauptmaņa luga.] Km 9. VII
— Jaunatnes dramatiskā studija. Km 23. VII
Rudzīts P. B. Mārtiņa Kažoka piemiņai. KrC 30. X
S. A. Gandrīz vai marksists... [Par Hermani Asaru.] Km 3. XII
Saules dēls. Latviešu proletāriskā rakstniecība un dzeja. Km 15., 16. I
Seimals V. B. Joņa Zvidras piemiņai. CBd 3, 122.—124. lpp.
Sirmgalvis. B. Mārtiņa Kažoka piemiņai. Km 15. X
Sosars B. N. Vanadziņa ērģeļu koncerts. Km 29. IX
Sproģis J. Jānis Melnalksnis (Purapuķe) 1868—1920. Km 17. II
Sts. K. Mutiska propaganda — aģitācija. CņBd 6. I
Stučka P. Revolucionārā jaunatne vēsturiskā materiālisma apgaismojumā. JnKm 2, 13.—16. lpp.
— Taktikas jautājums. CBd 3, 5.—7. lpp.
— «Tomēr» — proletariāta dzejnieks. [Par J. Raini un viņa grām. «Daugava».] CņBd 1., 3. I
Svelme A. Darba jaunatnes sociālistiskā audzināšana. JnKm 5, 17.—18. lpp.
Sviris P. Piezīmes par proletārisko mākslu un viņas kritiķiem. Strl 1/2, 37.—39. lpp.
Šillers E. Atbilde b. Miškem studijas «Skatuve» lietā. KrC 22. XI
— Atbilde studijas «Skatuve» komunistiskai frakcijai. KrC 4. XII
— *Ed. S.* Dzejnieki un kritiķi. Strl 3/4, 71.—73. lpp.
— Maskavas latviešu dramatiskā studija «Skatuve». KrC 6. XI
— Valsts latviešu dramatiskais teātris «Skatuve». KrC 21. X
Tamizars Voldemārs. Kad ideāli bālē. [Satīra dzejā par A. Švābi.] Strl 1/2, 58. lpp.
Tupiņš J. Biedra Judiņa piemiņai. (Kritis 12. augustā 1918. g.) Strl 3/4, 87.—88. lpp.
— Iz 2. Rīgas Latviešu strēlnieku pulka vēstures. Strl 3/4, 77.—78. lpp.
Turs B. Jānis Vintēns (Ātoms). Km 15, 1
Viksne P. Latviešu proletāriskie laikraksti Krievijā. KrC 22. VII — 7. VIII

Zeibots, 15. armijas Politiskās nodaļas vadītājs. Sekretārs K. Balodis. Vēl par literatūras izdalīšanu 15. armijā. CņBd 6. I
Ziemelis J. Emīls Verharns. Km 18.—20., 22., 24., 25., 29. II; 2., 4.—7., 10. III
Zofus. Baltās Latvijas garīgā dzīve. Km 8. VIII
Žanis. Mildas Medenes (Mazais) piemiņai. CBd 8/9, 158.—161. lpp.

LATVIEŠU DAIĻLITERATŪRA KRIEVU VALODĀ

Даумант Ю. Искры и пламя. Драма в 4-х д. Пер. с латыш. Л. Урванцова. Пг., Полит. отд. 7-й армии, 1920. 46 стр.
Райнис Я. Волков. Драм. этюд в 1 д. Перев. с латыш. и предисл. Я. Я. Грунта. Уфа, Отд. гос. изд., 1920. 40 стр.
— Огонь и ночь. Старая песня на новый лад. Символическая драма в 5-и д. Перев. с латыш. и предисл. Я. Грунта. Уфа, Изд. Уфимского губ. агентства «Центропечать», 1920. 126 стр.
Дауге П. И. Райнис. Певец борьбы, солнца и любви. С предисловием П. Викторова. С приложением избранных стихотворений в переводе с латышского В. Брюсова и др. под ред. И. Белоусова. М., Госиздат, 1920. 208 стр. Содерж.: Т. П. Викторов. Предисловие. — П. Дауге. Жизнь и творчество Райниса. — Избранные произведения: Далекие аккорды. — Посевы бури. — Новая сила. — Тихая книга. — Те, кто не забывают. — Конец и начало. Rec.: [*Pelše R.*] *Roberts P.* — SrZ 1921, 9/10, 77.—79. lpp.; *Фриче В.* — ПиР 1921, 1, стр. 155—157; *Egle R.* Ciņas, saules un milas dzejnieks Rainis. Km 1921, 15., 16., 17., 18., 19. II
Андринг Э. Их благородие ... [Рассказ.] — Гр. 12/13, стр. 8—9

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Ахиллес. Из истории одного «освобождения». [Об угнетенном положении Латгалии.] — ЖН 29
В Прибалтике. — ЖН 17
Дауге П. И. Жизнь и творчество Райниса. — В кн.: И. Райнис. Певец борьбы, солнца и любви. М., 1920, стр. 1—147
Всероссийская (Ш-я) конференция латсекций РКСМ. — ЖН 35
Грасис Карл. К нашей национальной политике. — ЖН 6
— К татаро-башкирскому вопросу. — ЖН 5
Грунт Ян. Предисловие. — В кн.: Райнис Я. Огонь и ночь. Уфа, изд. Уфимского губ. агентства «Центропечать», 1920, стр. 3—9
— Предисловие. — В кн.: Райнис Я. Волков. Уфа, Отд. Гос. изд., 1920, стр. 3—5
Викторов П. П. Предисловие. — В кн.: И. Райнис. Певец борьбы, солнца и любви. М., 1920, стр. V—XXIII
Даугель-Дауге А. Задачи и методы национальной политики. — ЖН 41
— Опыт «Башкиропомощи». — ЖН 39
Драудин Т. Белая Латвия и Советская Россия. — ЖН 2
— К вопросу о мире с белой Латвией. — ЖН 4
— К вопросу о национальных секциях. — ЖН 3
Из отчета о деятельности Латотдела. — ЖН 38
К-к. Латышские стрелковые полки и социальная революция. — ЖН 9
Кнорин В. Г. Искусство и культура. — Звз 8 XII
Краткий обзор деятельности Латотдела. — ЖН 35
М. В Прибалтике. — ЖН 36

Московская конференция латышских рабочих стрелков. — ЖН 18
Национальный состав народонаселения Латвии. — ЖН 35
Озоль-Преднек Карл. Латышская «пролетарская критика» о русской пролетарской литературе. — Гр 5/6, стр. 21—22
— Латышские поэты — рабочие. — Гр 4, стр. 16
Письмо III Коммунистическому интернационалу от Ц. К. Латышской Коммун. партии. — ЖН 15
Среди латышей. [Из деятельности Наркомнаца.] — ЖН 34

1921

ATSEVIŠĶI IZDEVUMI

Barancevičs K. Zem zemes. Bērnu luga vienā cēlienā. Tulkojusi Milda Viņtiņa. (Bērnu literatūras sērija.) Omskā, Sibīrijas Izglītības nodaļas nacionālo mazākumu izglītības apakšnodaļas Latvju sekcija, 1921. 16 lpp. [1500 eks.]
Friče V. Galilejs. Vēsturisks stāsts. Tulk. Milda Viņtiņa. (Bērnu literatūras sērija.) Omskā, Sibīrijas Izglītības nodaļas Nacionālo mazākumu izglītības apakšnodaļas Latvju sekcija, 1921. 16 lpp.
Gorkijs M. Devītais janvāris. Elektriskā lampiņa. Tulk. Klusais. [Stāsti.] Pleskavā, «Spartaks», 1921. 48 lpp.
Klusais [*Eferts Ernests*]. Kad zibens būs mūsu... Dramatisku fragmentu trijotne. Pleskavā, Krievijas Kom. part. Pleskavas gub. komitejas Latv. aģit. un propagandas nodaļa, 1921. 74 lpp. [1000 eks.] [2. izdevums 1923. g.] *Rec.: V. P.* — SrZ 1922, 3, 57.—58. lpp.
— Kapitālisma atjaunošanas mēģinājums Latvijā. Pleskavā, «Spartaks», 1921. 22 lpp.
— Latvija un Latgale. (Strādnieku ceļa soma Nr. 8) [Pleskavā,] «Spartaks», 1921. 31 lpp.
Krievijas lauku skices I. [Stāsti un tēlojumi.] Pleskavā, «Spartaks», 1921. 62 lpp. [3000 eks.] *Rec.:* [*Jokums K.*] *Ko.-Jo.* — KrC 31. XII
Ļvovs Nikolajs. Parīzes Komūnas pēdējā diena. Drāma vienā cēlienā. Tulk. Ed. Šillers. M., Tautas izglītības komisariāta Nacionālo mazākumu izglītības nodaļas Latviešu apakšnodaļa, 1921. 14 lpp. [3000 eks.]
Pilats. Politiskās partijas un strādnieku šķiras cīņa Latvijā. (Komunistiskā vēlētāja ceļa soma Nr. 8). [Pleskavā,] «Spartaks», 1921. 53 lpp. Saturs: Ievadam. I. Daži vārdi par to, kā cēlušās Latvijas buržuāzijas partijas. II. Pilsonisko partiju pārdošanās vācu junkuriem 1917. gadā. III. Vācu okupācija un «brīvās» Latvijas tapšana. IV. Zemnieku savienība. V. Partijas un grupas «pa labi» Zemnieku savienībai. VI. «Bezpartejiskas avantūristu grupas». «Demokrātiskā centra» partijas. VIII. Sociāldemokrāti jeb «sociālistiskās opozīcijas» partijas. IX. Komunisti — proletāriskās revolūcijas partija. *Rec.:* [*Tomass K.*] *K. T.* — KrC 7. III
Stučka P. Laipot vai tiešu ceļu iet? Piemetinājums pie Latvijas «vislielākās partijas» politiskā bankrota. (Strādnieku ceļa soma Nr. 2.) [Pleskavā,] «Spartaks», 1921. 21 lpp.
— Latvijas krīze. (Strādnieku ceļa soma Nr. 6.) [Pleskavā,] «Spartaks», 1921. 20 lpp.
— Piezīmes par Padomju konstitūciju. M., Krievijas Komunistiskās part. Centrālās Komitejas Latv. aģitācijas un propagandas nodaļa, 1921. 53 lpp. Saturs: 1. Kas ir konstitūcija. 2. Rakstīta un nerakstīta konstitūcija. 3. Demokrātiskā un Padomju konstitūcija. 4. Padomju konstitūcijas deklarācija. 5. «Brīvības garantijas». 6. Diktatūra un varas dalīšana. 7. Padomju varas uzbūve. 8. Padomes un valsts vara. 9. Centrs un vietas. 10. Mantas cenzs un darba cenzs. 11. Budžets. 12. Birokrātija

un padomju iekārta. 13. Padomju konstitūcija un revolūcijas propaganda.

Sudrabu Edžus. Atmiņas par divām dzimtīm, veco Dūdaku, skroderi Dzelmi un mani pašu. [Dzeja.] Jaunizvedums. Pleskavā, Pēterpils Latvju centrālizdevniecība, 1921. 79 lpp. [7000 eks.]

Salkonis. Darbs, cīņa, uzvara. — — Dzejoļi. Krājumā ievietotie dzejoļi sacerēti periodā no 1910. līdz 1916. g. Pēdējās nodaļas — «Uzvaras gaitā» dzejoļi sacerēti 1917.—1919. g. M., Tautas izglītības komisariāta Mazākuma tautību izglītības nodaļas Latviešu apakšnodaļa, 1921. 115 lpp. [5000 eks.] *Rec.:* [*Biezais J.*] *Inis* — SC 27. V; [*Sillers E.*] *Ed. Š.* — SrZ 5, 375.—376. lpp.; *Vio.* — KrC 7. IV

Sillers Ed[*uards*]. Mīļie bēguļi. Komēdija vienā cēlienā. M., Tautas izglītības komisariāta Nacionālo mazākumu izglītības nodaļas Latviešu apakšnodaļa, 1921. 23 lpp. *Rec.:* [*Eiduks J.*] *J. Eid.* Literāriska ākstīšanās. — Km 20. III; *Laukis* — SrZ 1, 63. lpp.

Smits-Birojs Ed[*uards*]. Es dziedu revolūcijai. [Dzeja.] Pleskavā, KKP Pleskavas gub. komitejas Latv. aģitācijas un propagandas nodaļa, 1921. 30 lpp. [1000 eks.] *Rec.:* Dm. Kāds vārds par Ed. Smita-Biroja «Es dziedu revolūcijai». — Km 8. XII; *Jakobsons V.* — Km 12., 13. XI; [*Pelēkais K.*] *K. Plk.* — SrZ 7/8, 66.—68. lpp.

«Švitras». Rakstu krājums par izglītības, zinātnes un mākslas jautājumiem I. [Pleskavā,] «Spartaks», 1921. 90 lpp. [3000 eks.] Saturs: Ed. Stūrīša «Pirmskolas audzināšana». — A. Vecgaiļa «Darba skola». — Klusā «Augstskola un zinātne».

Vecgailis A. Skolas revolūcija. Rakstu kopojums par skolas organizācijas un audzināšanas jautājumiem. 1. Viens gads skolas darbā Padomju Latvijā (1919. gads). M., Krievijas Izgl. komisariāta Nac. maz. izgl. nodaļas Latviešu apakšnodaļa, 1921. 118 lpp. Saturs: Priekšvārds. 1. Mūsu skolu politika. 2. Skola un darba jaunatne. 3. Skolas revolūcija Latvijā. Pirmie pieci mēneši. 4. Par skolas organizāciju. (Lekciju konspekts no divnedēļu skolotāju kursiem Ludzā un Rēzeknē.) 5. Praktiskais darbs Latgalē. 6. Padomju Latvijas Izglītības komisariāta pedagoģiskie kursi. 7. Paraugskola Rēzeknē (pēc b. Ridus sniegtiem materiāliem). 8. Jaunatnes sociālistiskās skolas jaunradīšanas darbā. (Referāts Krievijas Komunistiskās Jaunatnes Latv. sekciju II Viskrievijas konferencē.) 9. Gada piedzīvojumi skolas darbā.

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Anatols Franss. Km 7. XII

Anketa «Komunista» lasītājiem. Km 25. XI

8.—11. VI dienas Rīgā. [Šilfa-Jaunzema, Arāja-Bērces u. c. nošaušana.] KrC 16. VII

Bibliogrāfija. [«Cīņa», «Laukstrādnieku Cīņa» (LKP Lejas-Kurzemes org. komitejas izdevums), «Komunists» (LKP Lejas-Kurzemes org. komitejas izdevums), «Jaunais Komunārs» (LK Jaunatnes savienības centra orgāns), uzsaukumi.] CBd 12, 130.—136. lpp.

B. Oskara Kalniņa (Uģa) piemiņai. CBd 11, 153.—155. lpp.

Drīzumā iznāks no drukas žurnāls Nr. 1—2 «Komunistiskā Jaunatne». [Saturs.] Km 4. XII

Iz cariskās cenzūras laikiem. [Pēterpilī atrasts Sudrabu Edžus dziedājums «Pļevnas brālis», autora rokrakstā.] Km 25. XII

Iz Pēterpils literāriskās hronikas. (Pēc «Новый путь».) Km 25. IV

Jāņa Jaunsudrabiņa jubileja. (No «Jaunākām Ziņām».) Km 29. XII

Jaunieši, pie literāriskās jaunradīšanas! Km 19. VIII

«Krievijas Cīņas» līdzstrādnieku apspriede 27. II 1921. g. KrC 3. III

Kritušo piemiņas grāmata. KrC 29. III
Kritušo piemiņas grāmata. [Uzaicinājums iesūtīt materiālus.] Km 16. IV
Latv. grāmatu apgādniecības 1921. g. DKal 1922. g., 41. lpp.
Latviešu sekcijas. [CB sekretārs. KKJS Latviešu sekc. Centrālbiroja darbība. (29. okt. 1920. g. — 1. janv. 1921. g.) Pēterpils sekcija. Rostovas sekcijas sekretārs Erglis. Rostovas Latsekcijas darbība.] JnKm 1, 21.—22. lpp.
Latvju rakstnieki vācu valodā. Km 13. IV
Latv. laikraksti Padomju Krievijā. DKal 1922. g., 40. lpp.
Latv. žurnāli 1921. g. DKal 1922. g., 41. lpp.
Lībknehts Kārlis jaunībā. [Ģīm.] JnKm 1, 3. lpp.
Literāriskais mantojums no P. A. Kropotkina. (Saruna ar A. P. Kropotkinu.) (Pēc «Новый путь».) Km 27. IV
«Literatūras fronte». [Maskavas rakstnieku komunistu savienība.] KrC 1. II
Māksla un rakstniecība. [Jauna Anrī Barbisa grāmata. Literāriska tribīne.] Km 30. XI
Māksla un rakstniecība. [Latviešu mākslinieku koncerti Amerikā. «Māksla un sabiedriskā dzīve» — Šarla Lalo grāmata. Maksima Gorkija «Bērnība» franču valodā. Jauna Garibaldija bibliogrāfija.] Km 9. XI
Māksla un rakstniecība. [Sudrabu Edžus. Latvju mākslinieku koncerti Amerikā. Nobeļa prēmija Fransam.] Km 16. XI
Mazs atskats pagātnē. (No «Sibīrijas Ciņas» vēstures.) SC 30. XI
Nacionālais jautājums. [Tēzes izstrādātas KKP Pēterpils org. Latviešu sekcijas propagandistu kolēģijas uzdevumā no b. Turka.] K 3, 63. lpp.
Ortogrāfijas jautājums Latvijā. Km 7. IV
Par «Dzirkstīs un liesma» izrādi. [J. Daumanta luga.] SC 13. V
Par laikrakstiem būs jāmaksā. Km 7. XII
Pēterpils latvju teātrī. Km 18. II
Pie darba! SocK 1, 1.—4. lpp.
Pirmā nelegālā grāmata. [G. Merķeļa «Die Letten».] Km 13. IV
Priekšvārds 3. numuram. [Par žurnālu «Komunists».] K 3, 1. lpp.
Proletāriskās mākslas pēcpusdiena Harkovā. Km 22. IV
Rakstnieks Bernhards Šovs par proletārisko diktatūru. Km 27. II
Romēna Rolāna jaunākie darbi. KrC 24. V
«Sarkanā Zvaigzne». («Ilustrēts literāriski sabiedrisks žurnāls. Sākot ar 1921. gadu, iznāk reizi mēnesī. 5 drukas loksnes biezs. — Žurnālā ietilpst bez daiļliteratūras raksti par sabiedriski organizatoriskiem jautājumiem, Sarkano Armiju, apcerējumi par kultūras attīstību un veidošanu, bez tam plaša nodaļa paredzēta satīrai un humoram. Netrūkst arī hronikas utt. — Uzaicinām līdzstrādāt visus latviešu sabiedriskus darbiniekus. Sevišķi vēlami zīmējumi priekš ilustrācijām un jauno rakstnieku darbi. — Žurnāls atspoguļos sociālistiskās veidošanas procesus pilnīgi tikai tad, kad būs visplašākā līdzdarbība un pabalstīšana...») SrŽ 1—4
Saruna ar Anatolu Fransu. Km 10. III
«Sociālistiskā Kultūra», 1921. g., 1. burtnīca. KrC 19. IV
Tēzes par aģitāciju un propagandu. (Pieņemtas 1. Sibīrijas apgabala KKJS Latsekciju konferencē.) JnKm 3—4, 38.—40. lpp.
Uzaicinājums. [Žurnāla «Sociālistiskā Kultūra» lietā.] KrC 24. III
Žurnāls «Komunists» Nr. 3. [Saturs.] Km 4. X
-?!- Dzīvās avīzes «Komunists» Nr. 8. Km 6. II
-ei- Dzīvās avīzes «Komunists» Nr. 6 un 7. Km 1. II
-i- Jaunas krievu daiļliteratūras grāmatas. Km 10. IV
— «Nemiers». Amerikas latviešu proletāriešu oriģinālrakstu krājums. Sakopojis, rediģējis un izdevis Amerikas Latviešu literatūras sakopotāju pulciņš Bostonā. 1920. K 3, 64.—66. lpp.
-is. Ģinters K. «Lauku bērni». Dramatiska etīde 1 cēlienā. [*Rec.*] SC 8. XII
— «Slava kritušiem» izrāde. [Linduļa drāmas uzvedums Omskā.] SC 29. I

-*j*- «Erotisma plūdi Baltlatvijas dzejā». [MLCK Literāriskās sekcijas vakars.] Km 13. I
— «Strādnieku dziesmas». Pēterpils Latvju centrālizdevniecība 1920. g. [*Rec.*] Km 18. I
-*je*- Ārzemju preses apskats. Pasaulsvarīgs notikums ar Latviju — de jure rokā! Km 10. II
— Ārzemju preses apskats. «Vēl gari uz putekļiem cerē...». [Par H. Asari.] Km 16. I
— «Sarkanā Zvaigzne» — ilustrēts literāriski sabiedrisks žurnāls Nr. 1—3. K 3, 66.—67. lpp.
-*k*. Literāriski sīkumi. Km 24. II
-*k*- A. Upīša romāns «Ziemeļa vējš». Km 14. VI
— Dantes piemiņas vakars. [Pēterpilī.] Km 16. IX
— Dzejnieks J. Rainis. [Dzejoļu krājums «Treji loki».] Km 1. I
— Dzīvās avīzes «Komunists» Nr. 10. Km 1. IV
— «Ģimenes, privātīpašuma un valsts izcelšanās». [*Rec.*]
— Jāņa Mediņa opera «Uguns un nakts». Km 17. VI
— Krievu prese ārzemēs. Km 25. III
— Krievu rakstnieku jaunākie darbi. Km 6. IV
— Latviešu komunistiskā prese Krievijā. [«Komunists», «Krievijas Cīņa», «Sibīrijas Cīņa», «Sarkanais Karogs», «Cīņas Balss» un «Cīņas Atbalss».] Km 1. I
— Māksla un rakstniecība. [Sīkā hronika: Rakstnieks Rūd. Egle. Plūdoņa... Dzejnieks J. Kārstenis miris. Rakstnieks A. Upīts. Kr. Valdemāra rakstus... u. c.] Km 25. VIII
— Mākslinieka V. Purvīša 25 g. jubileja. Km 17. II
— Ortogrāfijas reforma Latvijā. Km 19. I
— Somu rakstnieks Juahans Āho. [Miris.] Km 31. VIII
— Valsts izdevniecība Padomju Krievijā. Km 3. III
-*kl*- Pēterpils Latvju teātris. [Linduļa «Dižūdru Māle».] Km 17. VIII
-*l*- Jaunākie angļu rakstnieka Uelsa darbi. Km 5. II
— Raiņa «Krauklītis». [Pirmizrāde Rīgā.] Km 25. V
— Raiņa «Uguns un nakts». [Izrāde Rīgā.] Km 28. V
-*lm*- 3. Viskrievijas esperantiešu kongress. Km 17. VI
-*lv*- Ļ. N. Tolstoja piemiņas izstāde. [Pēterpilī.] Km 8. II
-*nis*. Dzīvās avīzes «Orlas Strādnieks» Nr. 1. Km 1. II
-*ņš*. Iz Baltlatvijas lauku pelēču un viņas literārisko žmogu dzīves. Km 24. VI
— Ko domā un dara Latvijā. I. Kapitāla kalpībā [K. Skalbe]. II. Jaunatnes bojātāji. Km 25., 27. VIII
-*pc*-. Kā zemnieksavienības vīri maziniekus maisā iebāza (jeb vai tas J. Rainis??). Km 13. I
— Tomskis M. Arodnieciskā kustība Krievijā. Tulk. K. Zve. Ārzemju biroja izd. [*Rec.*] K 3, 64. lpp.
-*s.-s*. Kultūra un «kultūras paliekas». [Burž. Latvijā.] KrC 13. XII
— Valoda un revolūcija. KrC 15. XII
Apmeklētājs. Divi piekšlasījumi Latv. izglīt. namā. Km 15. X
Atlants. Dzīvā avīze «Orlas Strādnieks» Nr. 2. Km 12. II
— Dzīvās avīzes «Orlas Strādnieks» Nr. 3. Km 3. III
— «Orlas Strādnieks» Nr. 5. Km 1. IV
Ausma. 1917. g. 1. maija atmiņas. JnKm 5/6, 16.—17. lpp.
Bērziņš A. Neaizmirsīsim! (Lielo Krimas kauju piemiņai.) Km 11. XI
[*Biezais J.*] *Inis*. Biedrene Lidija Mazvērsīte. [Salne.] SC 12. IX
— Cīņas biedra piemiņai. [Ernests Ceimers, kritis 1920. g. 22. XI.] SC 21. I
— Pārskats par Sibīrijas latviešu izdevniecību 1921. g. KrC 31. V
Bij. strēlnieks. «Sarkanais Strēlnieks» aģitteātrī. [Lāča-Sudraba luga.] KrC 24. XII

Birkmanis D., agr. [*«Sarkanā Arāja»*] *redakcijas kolēģijas vārdā.* Vistuvākā laikā sāks iznākt «Sarkanais Arājs». (Lauksaimniecisks laikraksts, pielikums pie avīzes «Komunists».) [Programa.] Km 2. X

[*Celmiņš P.*] *Pēters.* Baltlatvijas ministru prezidenta Ulmaņa tiesāšana. Km 5., 6., 8. II

— Buržuāzijas kultūra — karātavas strādniecībai. Km 24. IV

C[entrālās] b[ibliotēkas] bibliotekārs. Pēterpils Latv. centrālbibliotēka. (Darbības pārskats par 1920. g. otro pusgadu.) Km 28., 29. I

Ceplis A. J. Filipčenko «Slavas laiks». Dzejas un poēmas. [*Rec.*] SrZ 9/10, 75.—76. lpp.

— Latviešu aģitācijas teātrī. [Lāča-Sudraba lugas «Sarkanais strēlnieks» uzvedums.] KrC 24. XII

Daudzinieks. Par pašdarbību. Km 29. IV

[*Daumants J.*] *Diletants.* Hauptmaņa «Nogrimušais zvans» izrāde. (Kritikas vietā.) Km 26. V

— *Diletants.* Pēterpils Latvju Izglītības nama Dramatiskās sekcijas debija. [Karpova «Rīta blāzma».] Km 20. IV

— *Dnts.* Pēterpils Latvju teātris. Km 9. IX

— *D-nts.* Pēterpils Latv. teātris. Km 17. IX

Didžus. Latviešu teātri Maskavā. Km 10. XII

— M L C K kluba literāriski satīrisks vakars. Km 23. X

— Satīrisks vakars Maskavā. [M L C K] Km 28. IX

[*Diriķe L.*] *Astra.* Kā veicināt proletāriskās mākslas attīstību? Km 12., 13. VII

— *Astra.* Par proletariāta mākslu. Km 23., 26., 27. VII

Dom. Literāriskā tiesa Harkovā. KrC 24. XII

Eiduks J. Aģitācijas un propagandas darbs. (Tēžu vietā.) Km 22. VII

— Jauni aģitācijas un propagandas veidi. [«Dzīvā avīze», «dzīvais žurnāls», «sabiedriski politiskās tiesas», «politiska pantomīma», dramatiska improvizācija, skatuves inscenējumi un stāstīšanas vakari.] K 3, 10.—15. lpp.

— Lielie gara milži un komunisms. Km 12. II

— «Pēdējais karalis». [Edgara Po noveles dramatizējums Pēterpils Latiznamā.] Km 5. I

— R. Valtera «Tornī». Km 2. III

— «Sarkanā Zvaigzne». Ilustrēts literāriski sabiedrisks žurnāls Nr. 1—3. 1921. g. Km 22., 23. VI

Em. Darba jaunatnes lielais vadonis Kārlis Lībknehts. JnKm 1, 1.—2. lpp.

[*Grauzdiņš P.*] *Čāgans.* Piezīmes par darba skolu. Km 4. VI

— *Čāgans.* Proletāriskā dzeja. Km 17., 18. VIII

Grosvalds J. Klubu un izglītības namu darbība. Km 26. IV

Guķa, komunārs. B. Zelmas Kalēj-Dzirkstītes piemiņai. JnKm 7, 31.—32. lpp.

Höglunds S. Tulk. no zviedru val. Braun-Janson. JnKm 1, 7.—10. lpp.

Imūns Kr[išs]. Andrejs Upīts un viņa «Vēju kauja». Km 23., 24. II

— Par propagandu latviešu kolonijās. Km 8. VII

— Tautiskie avantūristi un 1916. līdz 1917. g. g. decembra-janvāra slaktiņš. Km 18., 19. I

— 1917. gads un jūlija dienas Rīgas frontē. (Dažas atmiņas.) Km 16. VII

Incognito. Par proletārisko mākslu un kritiku. (Sīkais feļetons.) [Dzeja.] Km 13. X

Jaunietis. Jauniešu žurnāls. Km 26. III

[*Jokums K.*] *K. J.* Ed. Veidenbauma vakars. KrC 11. VIII

— *Ko.-Jo.* Jaunākās krievu prolet. literatūras hronika. SrZ 9/10, 73.—75. lpp.

— *Ko.-Jo.* Jaunā kultūra. KrC 17. II

— Kārļa Skalbes 25 g. rakstniecības jubileja. KrC 10. XI

— *Ko.-Jo.* Krievu jaunākā literatūra. SrZ 7/8, 63.—64. lpp.

— *Ko.-Jo.* Krievu proletāriskās dzejas vakars. KrC 19. II

[*Jokums K.*] *Ko-Jo.* Krievu prolet. literatūras un mākslas žurnāli. [«Кузница», «Творчество», «Грядущее», «Твори!», «Вестник работников искусства», «Пролетарская культура», «Красная новь».] SrZ 9/10, 76.—77. lpp.

— *Ko.-Jo.* Latviešu aģitācijas un propagandas teātra atklāšana. KrC 24. XI

— *Ko-Jo.* Latvijā nonāvēto biedru piemiņas vakars. [Sakarā ar Šilfa-Jaunzema un Arāja-Bērces u. c. nošaušanu.] KrC 23. VI

— *Ko-Jo.* Latvju izdevniecības jautājumi. KrC 15. XII

— Latvju strādniecība un viņas prese Padomju Krievijā. KrC 7. IV

— *Ko-Jo.* «Nemiers» Bostonā 1920. [*Rec.*] SrŽ 5, 376.—378. lpp.

— Piezīmes par proletārisko satīru. KrC 11., 16. VI

— «Ritums». Literatūras un mākslas žurnāls. Nr. 1—2. 1921. g. [*R.*] KrC 22. XI

K. Stērstu Andrejs miris. Km 17. III

Kalējs A. «Jaunais Komunists» Nr. 6. Km 26.I

[*KKJS latsekciju*] *CB sekretārs.* KKJS latsekciju Centrālbiroja darbība. (1. janvāris — 1. aprīlis 1921. g.) [Arī par «Jauno Komunistu».] JnKm 3—4, 30. lpp.

Klausītājs. «Dzīvās Cīņas» 4. nr. KrC 25. I

Klusais [*Eferts Ernests*]. A. Bērce-Arājs. SrZ 6, 474.—476. lpp.

— Iz latviešu proletariāta ideoloģijas attīstības. (Fragmentāras piezīmes.) SrZ 2, 127.—131. lpp.

— Proletāriskā dzeja. (Fragmentāras piez.) DKal 1922. g., 73.—98. lpp.

— Stučka P. «Darbs un zeme». Agrārrevolūcija un komunisms. (M.) «Spartaks», 1920. [*Rec.*] SocK 1, 91.—92. lpp.

[*Kļava J.*] *Arķietis.* Sarkanais latvju strēlnieks cittautu literatūrā. Mazas piezīmes. K 3, 38.—39. lpp.

— *A-tis.* Vēl par propagandu kolonijās. Km 15. VII

«Komunista» kantoris. Paziņojums lasītājiem. [Avīzi var saņemt katrs latvietis par brīvu.] Km 26. II

«Komunista» redakcija. Biedri lasītāji — līdzstrādnieki! [Par avīzes paplašināšanu.] Km 5. X

— Darbu iesākot. [Literāriskais pielikums Nr. 1.] Kmp 1. 4. XII

— Gaitu sākot. [«Komunistiskā Jaunatne» — speciāls darba jaunatnes izdevums uz 1. maiju.] Km 29. IV

— Uzaicinājums visām latvju partijas un kulturālām organizācijām. [Iesūtīt korespondences.] Km 23. III, 3. IV

[*«Komunista»*] *Redakcijas piezīme.* [Liesmas «Vēstulei no Pleskavas».] Km 5. X

Korklans G. Latgališu dzeive. Pors vordu par tu, kaidu pošlaik lumu izpylda latgališu «ministri» tagadējā boltajā Latvijā. Km 20., 23. II

Krūmiņš J. Žurnālists Jānis Vidiņš. [Nekrologs.] KrC 31. V

Kurzemnieks. K. Skalbe un viņa dzeja. Km 12. X

L. A. Ārzemju hronika. [Kellermaņa «Devītais novembris», Zudermaņa drāmu triloģija «Vācijas liktenis», Sinklera «Džimmi Higinss», grāmatas angļu, franču un vācu val. par Krievijas revolūciju, Egmonda Kolerusa rom. *«Der dritte Weg»* u. c.] SrZ 9/10, 68.—72. lpp.

— Ārzemju hronika. [Literatūra. Glezniecība. Teātris.] SrZ 7/8, 64.—66. lpp.

Laizans K. Kas mums jodora? [Par Ļeva Tolstoja piemiņas vakaru.] Km 16. I

[*Lapiņš*] *Merts K.* Mūsu Erodi pie mākslas jaunpiedzimušo slaktēšanas. (Sakarā ar Ozola-Priednieka rakstu par «Skatuvi».) KrC 22. I

[*Latvju preses birojs*] *Latpresbirojs.* Dzīvā avīze. [«Jaunais Darbs» Pēterpils Latiznamā Nr. 2.] Km 15. X

— *Lpb.* Dzīvā avīze «Jaunais Darbs» Nr. 1. [Pēterpils Latiznamā.] Km 1. X

— *Latpr.* Maskavas LCK kluba literāri dramatiskais vakars. Km 18. X

— *Lpb.* Satīrisks vakars. [Pēterpils Latiznamā.] Km 24. VIII

Laukmanis K. Latviešu Augstākās Partijas skola Pēterpilī. Km 22. II
— *Uldis.* Vēsturiskās Oktobra dienas Latvijā. (Atmiņas.) Km 7. XI
Liesma. Vēstule no Pleskavas. [Par avīzēm «Komunists» un «Cīņas Atbalss».] Km 5. X
Lindulis. Atmiņas iz maniem emigranta laikiem. SrZ 6, 418.—446. lpp.
[*«Lismia»*] *Redakcija.* Dorbu sōkut. [Par žurn. «Lismia».] Ls 1/2, 3.—4. lpp.
[*Loja J.*] *Turks.* Ārzemju biroja tulkojumi. [LKP grāmatu apgādniecības «Spartaks» izlaistajās grāmatās.] Km 26., 27., 29. III
— *Turks.* Cīņas laikā. (Iespaidu atceres par 1917. gada Oktobra dienām Maskavā.) Km 11. XI
— *Turks.* Mēra laiku atliekas mūsu rakstībā. (Par svešvārdu rakstību.) Km 4., 5. XI
— *Turks,* LIN Lit. sekcijas organizators. Pēterpils Latvju izglītības nama Literāriskā sekcija. Km 25. II
— *T.* Pilnīga latvju gramatika. [J. Endzelīna.] Km 26. II
— *Turks.* Rakstības pamatjautājumi. (Alfabēts un rakstības sistēma.) Km 25., 26. X
— *Turks.* Terminu virpulī. (Vienam jēdzienam septiņi nosaukumi!) Km 9., 10. II
— *Turks.* Vispasaules valodas problēmas. [I. Starptautiskā valoda un vispasaules valoda. II. Kādā ceļā tikt pie vispasaules valodas. 1. Vispasaules valoda caur dabisko izlasi (caur vienas valodas uzvaru konkurences cīņā). 2. Vispasaules valoda caur visu valodu sakušanu. 3. Neitrāla vispasaules valoda. a) Mākslīga vispasaules valoda. b) Vispasaules valoda caur brīvu izvēli (vispasaules valodas jautājums komunistiskās revolūcijas atgaismā). III. Kuru no pastāvošajām dzīvajām valodām izvēlēties par vispasaules valodu. IV. Vispasaules valoda un nacionālvalodas. (Vispasaules palīgvaloda.) V. Vienotā vispasaules valoda. (Vispasaules valoda sociālistiskajā sabiedrībā.)] K 3, 15.—31. lpp.
— *Turks.* Žurnāls priekš jaunatnes. [JnKm Nr. 1, 2.] Km 29. IV
Lrs. Pašu spēkiem. JnKm 8, 12.—13. lpp.
Ļeņins N. Ievērojama grāmatiņa. [Arkadija Averčenko «Ducis nažu revolūcijas mugurā».] Km 26. XI
M. Dažas ziņas par V.-Eiropas literatūru. KrC 17. III
— «Zvaigžņu Strēlnieks». Piemiņas žurnāls latv. strēlniekiem un jaunībai. 1921. g. izd. — Latv. jaunatnes s-ba. [*R.*] JnKm 5/6, 33.—35. lpp.
Madernieks Jūlijs. Mākslas dzīve Latvijā. Km 5. IV
Mākons. Slavenās Oktobra dienas Pēterpilī. (Atmiņas.) Km 7. XI
Mežs. «Красная молодежь» («Sarkanā Jaunatne»). KKJS Centrālkomitejas izdevums — strādnieku un zemnieku jaun. avīzīte (Nr. 1). JnKm 3/4, 43. lpp.
Mika K. Izšķirošās cīņas. (Atceres.) Km 7.XI
— Neatliekams darbs. [KKJS Pēterpils Latvju sekcijas vēstures sastādīšana.] Km 29. IV
M. V. Proletāriskie rakstnieki un Proletkults. KrC 18. VI
N. «Jaunais Komunārs» Nr. 3 un 4. LK Jaunatnes savienības centra orgāns. 1921. [*R.*] JnKm 5/6, 35.—36. lpp.
Neil. Pēterpils Latviešu izglītības nama Literāriskās sekcijas darbība. Km 26. IV
Opyncans J. Jonis Zvidris — Kolnu Jonis. Ls 1/2, 5.—7. lpp.
— Taisniba uzvarēs. [Vēstules par Latviju.] Km 22. I
— Viktors Andžans. Ls 1/2, 8.—10. lpp.
[*Ozols-Priednieks K.*] *K. Oz.-Pr.* Maskavas Latviešu centrālā komunistiskā kluba Literāriskās sekcijas darbības raksturojums. (Oktobris 1920. g. — marts 1921. g.) SrZ 5, 371.—375. lpp.
— Maskavas latv strādnieku studijas «Skatuve» 1. izpildu vakars. KrC 4. I
— Strādnieku klubs. SocK 1, 30.—32. lpp.

[*Ozols-Priednieks K.*] *K. Oz.-Pr.* Ulmanijas galma āksti. [«Kultūras Balss» satīriskais kalendārs. R., 1921.] KrC 15. I
Pārsliņa. Vitebskas Latviešu teātris. KrC 1. XII
[*Pečaks K.*] *Miķelis Diggers.* Viena diskusija par teātri. KrC 5. II
[*Pelēkais K.*] *K. Plk.* Vecās ideoloģijas varā. (Par proletārisko dzeju.) KrC 27. VIII, 1. IX
[*Pelše Roberts*] *Roberts P.* Lielu laiku dziesminieks [Rainis]. KrC 20., 24., 27., 29., 31. XII
— Revolūcijas tikumi un māksla Francijā. (1789—1800.) [Ievadam. I. Revolūcijas iekārtas un svētki. II. Māksla un revolūcija. III. Teātris un drāma. IV. Glezniecība un skulptūra.] SrZ 9/10, 48.—63. lpp.
Pidžus. Pirmo revolūcijas dienu atmiņas. SrZ 3, 162.—164. lpp.
Pilats. Dažas kritiskas piezīmes par latviešu strēlnieku žurnāla «Sarkanā Zvaigzne» 1. un 2. nr. KrC 24., 26. V
— Muļķība vai provokācija? [Sakarā ar Silīa-Jaunzema u. c. nošaušanu.] KrC 23. VI
Renats. Par kulturālo un klubu darbību. Km 2., 5.—7. VII
Rožkalns D. Drusciņas iz Amerikas latviešu rakstniecības. K 3, 60.—62. lpp.
— Oktobra revolūcijas atskaņas Amerikas Savienotās Pavalstīs. Km 7. XI
— Proletāriskā māksla. Km 7.—10. un 13.—17. IX
Rubens. Kādai jābūt jaunatnes presei. Km 29. IV
Rublaus V. Zvēru darbs. (1919. gadā 22. decembrī kritušo kapi Valmierā.) JnKm 3/4, 19.—21. lpp.
Rūķits. Buržuāziskā un strādnieku jaunatne Latvijā. JnKm 3/4, 12.—14. lpp.
— Dzintarzeme. Latvju nacionālās jaunatnes savienības žurnāls. JnKm 2, 27.—28. lpp.
— «Dzīvā Cīņa» Nr. 3 un 4. (Vēstule no Maskavas.) Km 30. I
— «Dzīvā Cīņa». (Vēstule no Maskavas.) Km 18. I
Safo. Baltlatvijas kultūrtrēģeri. SC 24. V
— «Sociālistiskā kultūra» 1921. g., Nr. 1. SC 20. V
— Teātris un latvju kolonijas Sibīrijā. SC 7. VII
[*«Sarkanā Arāja»*] Redakcija. Gaitu sākot. [«Komunista» lauksaimniecības nodaļa-pielikums.] Km 7. XI
Seimals VI. Latgales kustība un buržujisko partiju pozīcija. [Par «Latgalīša» un «Latgolas Vorda» nostāju.] K 3, 31.—33. lpp.
Siliņš K. «Ogļraktuvēs». [Rozenova drāma Latv. dram. teātra studijas uzvedumā.] KrC 19. V
Spartakietis. Mēs augam. (7. nov. 1917. — 7. nov. 1921.) Km 7. XI
Spieķis. Komunistiskās jaunatnes cīņas baltajā Latvijā. JnKm 2, 11.—14. lpp.
Stučka P. Biedri Šilīs un Bērce. KrC 28. VI
— Laipot vai tiešu ceļu iet? CBd 11, 1.—19. lpp.
— «Personīgā lietā». CBd 14, 172.—175. lpp.
— Šķiru intereses un tiesības. DKal 1922. g., 43.—48. lpp.
— Uz Latvijas darba tautas «brīvlaišanas» 100 gadu jubileju. SrZ 1, 34.—40. lpp.
Sv-me A. Andrejs Tambaks. [1895—1921.] JnKm 7, 33. lpp.
Salkonis. Dažas piezīmes patiesības labā. [Sakarā ar E. Šillera kritiku par grāmatu «Darbs, cīņa, uzvara».] KrC 20. XII
[*Sillers E.*] *Ed. Š.* Aleksandrs Bloks. [Nekrologs.] SrZ 9/10, 79. lpp.
— Atbilde b. Šalkonim. KrC 20. XII
— Literāriska kurpnieka nedarbs. (Piezīmes par Raiņa «Uguns un nakts» tulkojumu krievu valodā.) SrZ 4, 298.—300. lpp.
— Valsts latviešu dramatiskais teātris «Studija». SrZ 4, 296.—297. lpp.
T. E. 5. janvāris Liepājā. Atmiņas iz Liepājas strādnieku kustības 1919. g. KrC 12. I
T-ns. «Pūt, vējiņi!» [Izrāde Omskas Lielajā teātrī.] SC 22. II
Tomass K. «Komunists» 1921., Nr. 3. KrC 1. X

V. B. Tabaka piemiņai. [Nekrologs.] Ķm 24. VI
Vīksne P. Atklāta vēstule «Krievijas Cīņas» redakcijai. [Žurnāla «Sarkanā Zvaigzne» lietā.] KrC 9. VI
— Mūsu avīžniecība un literāriskās kolēģijas. KrC 29. I
— Ņekrasovs. (1821—1921.) SrZ 9/10, 63.—67. lpp.
— Piezīmes par mūsu kultūrdzīves parādībām. (1. Proletāriskā kultūra. 2. Latviešu proletāriskā dzeja.) SrZ 1, 41.—58. lpp.
Vilis. Pie «Amerikas onkuļa» ķēķa durvīm. [Par Latviešu nacionālo jaunatnes savienību un tās priekšnieka J. Štelmahera uzsaukumu latviešu buržuāzijai.] JnĶm 7, 11.—12. lpp.
Voldis. Atmiņas no 1918. gada decembra Latvijā. Ķm 23. XII
Voldis, mazais. Iz Latvijas strādniecības cīņu vēstures. Ķm 14.—17. VI
V-pa. Dzīvās avīzes «Komunists» Nr. 12. Ķm 12. IV
V. P. B. Antiņu Melli pieminot. JnĶm 7, 30.—31. lpp.
Vrs. Par mūsu teātra lietām. KrC 27. VIII
— Valsts latviešu dramatiskais teātris «Studija». KrC 8. XII
Zilbers E. Minimāli patskaņi latvju valodā. SrZ 7/8, 52.—54. lpp.

LATVIEŠU DAIĻLITERATŪRA KRIEVU VALODĀ

Лацис-Судрабс М. По новой дороге. Пьеса в 3-х д. М., «Революционная сценопись», 1921. 32 стр. (Театральная б-ка.)
— Последний бой. Революционная хроника в 5 д., 7 карт. М., «Революционная сценопись», 1921. (Театральная б-ка «Революц. сценопись» № 9.) Рец.: *Скарификатор* [*Озоль-Преднек К.*] — Гр 1922, 1, стр. 143—144; *А. Н.—В.* [*Неверов А.*] — В. кн.: Понизовье. Лит.-худож. сб. Кн. 5. Самара, 1922, стр. 83—84
Эйдеман Р. Старец. [Поэма.] Перев. с латыш. P. Sviris. — КрН 3, стр. 87—92

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. Č.

[*Белакин Н.*] *Никалеб Н.* Газета в Латвии. (Письмо из Риги.) [Обзор.] — ПиР 3, стр. 293—294
Дауге А. Так не должно быть. (По поводу работы отнацев на местах.) — ЖН 12
Дивильковский А. Рец. на: Лацис (Судрабс). Чрезвычайные комиссии по борьбе с контрреволюцией. М., 1921. — ПиР 2, стр. 125—126
Из отчета Латподотдела Наркомнаца. — ЖН 6
Из отчета о деятельности Латподотдела НКН. — ЖН 4
Карклин О. Латыши и Октябрьская революция. — ЖН 24
Кнорин В. Рец. на: «Босыя на вогнішчы». [Поэма М. Чарота.] — ЖН 29
Латвия. Беженцы, демобилизованные и безработица. — ЖН 9
Латышский институт народного образования. — ЖН 3
М-ский. Латвия. — ЖН 18
Среди латышей Азербайджана. — ЖН 6
Стучка П. Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Часть II. Издание ЦК Компартии Латвии. М., 1921, 70 стр.

1922

ATSEVIŠĶI IZDEVUMI

Arājs-Bērce A. Sarkanais ceļš. Dzejas. Pleskavā, «Spartaks», 1922. 115 lpp. *Rec.: L.* — KrC 30. V; *Sviris P.* Grām. «Jaunais laiks», M., 1924. g. 167.—168. lpp.

Arājs-Bērce A. Stāsti I. Pleskavā, «Spartaks», 1922. [Uz vāka 1921.] 93 lpp. [3000 eks.] Saturs: Priekšvārds. Slepenā tipogrāfija. Aizliegtā cilvēkā līdzjutēji. Menus nāve. Māte. Maizes gabals. Ceļš uz laimi. «Turies pret rītiem!» Pirmais maijs. (Atmiņas par Pirmo maiju.) *Rec.: T. K.* — KrC 23. III

Austrumi mostas. Tēlojumi. (Mazā bibliotēka Nr. 1.) Pleskavā, «Spartaks», 1922. 72 lpp. [2000 eks.] Saturs: J. Okuņevs. Austrumi mostas. — A. Virvičs. Kalvis Kave. — J. Fjodorovs. Šamiļa. — J. Fjodorovs. Baitass. — V. Ivanovs. Amulets. *Rec.:* [*Knoriņš V.*] *Kn.* — KrC 14. III

Ceplis Alvils. Mana maliena. (Dzejas.) Vāku zīmējis P. Irbīts. M., «Strēlnieks», 1922. 35 lpp. *Rec.:* [*Kalniņš J.*] *Ķencis Šabraks.* — SrZ 4, 76.—77. lpp.; [*Smits-Birojs E.*] *Ed. S. B.* Ķalpa druvā. — KrC 24. VIII; *Sviris P.* Grām. «Jaunais laiks», M., 1928, 168.—171. lpp.

Cittautu rakstnieki. [Stāsti.] [Pleskavā.] «Spartaks», 1922. 78 lpp. [300 eks.] Saturs: H. Heijermansa «Māsas Ziemas svētki». — E. Pardo-Bazan «Bīskapa krustdēls». — M. Andersena-Nekses «Pļaujas svētki». — Reveža «Dumpis». — Anrī Barbisa «Streiks». — H. Midkes «Streiks». — A. Andrusa «Kā mīļais dievs Bergemeļu Asmundam sievu vākt līdzēja». — Džeka Londona «Mauki».

[*Diriķe Lucija*] *Astra.* Uz robežas. Drāma piecos cēlienos. M., «Strēlnieks», 1922. 43 lpp. [1000 eks.] *Rec.:* [*Knoriņš V.*] *V. Kn.* — KrC 31. XII

Gorkijs M. Tēlojumi. 1. N. Ļeņins. 2. Visuresošais. 3. Cilvēka dzimšana. (Mazā bibliotēka Nr. 2.) [Pleskavā,] «Spartaks», 1922. 48 lpp.

Klusais-[*Eferts Ernests*]. J. Jansons-Brauns. (Ar J. Jansona-Brauna ģīmetni.) [Pleskavā?] «Spartaks», 1922. 66 lpp. [2000 eks.] *Rec.: -jo-.* KrC 5. X

Lācis-Sudrabs J. Divas pasaules. Drāma 4 cēl. M., «Strēlnieks». 1922. *Rec.: Pebus* — KrC 25. VII

Landers K. Latvijas vēsture, 1. daļa. M., Krievijas Komunistiskās Partijas Centr. Komit. Latsekcija, 1922. 208 lpp. *Rec.:* [*Pelēkais K.*] *K. Plk.* — KrC 8. IX

Lavins Pēters. Vētras spārnos. Dzejas. (1917—1921.) M., «Strēlnieks», 1922. 79 lpp. *Rec.:* [*Pelēkais K.*] *K. Plk.* — KrC 6. XI; *Sviris P.* — Grām. «Jaunais laiks», M., 1924, 178.—180. lpp.

Lebeģevs Viktors. Zemnieka sapnis. (Mūsu pienākums.) Dramatiska etīde vienā cēlienā. Tulk. Ed. Šillers. M., «Strēlnieks», 1922. 15 lpp.

Pelēkais K[*ārlis*]. Dubļu peļķēs atmirdzoties zvaigznēm. Dzejoļu virkne. (1919—1921.) Vāku zīm. Ed. Š[mits]-Birojs. M.,«Strēlnieks», 1922. 64 lpp. [5000 eks.] *Rec.:* [*Kalniņš J.*] *Ķ. Sabraks* — KrC 30. III; *V. P.* — SrZ 3, 56.—57. lpp.; *Knoriņš V.* — Grām. «Jaunais laiks», M., 1924, 171.—172. lpp.

Pelše R. Revolūcijas tikumi un māksla Francijā. M., «Strēlnieks», 1922. 54 lpp. *Rec.: -s.-s.* — KrC 19. V

Pirmais krājums. Satīra. 1. Sudraba «Krokodilu asaras». 2. Amtmaņa «Vecais dievs ir miris». 3. J. Oda «Kritiķis — raibais maiss». Latv. aģitteātra dramatiskā bibliotēka. M., Latviešu aģitteātra izd., 1922. 76 lpp. Saturs: Pirmā vāka iekšpusē zīmējums: Bada aina iz «Krokodilu asaras». Katram sacerējumam atsevišķa titula lapa. I. J. Sudraba «Krokodilu asaras». Dramatiska skice 20 ainās ar prologu un epilogu. II. T. Amtmaņa «Vecais dievs ir miris». Inscenējums. III. J. Oda «Kritiķis — raibais maiss». Konspekts satīriskam inscenējumam.

Stučka P. Valsts teorija un Padomju konstitūcija. [Pleskavā,] «Spartaks», 1922. 175 lpp. Saturs: Priekšvārds. I. Valsts jēdziens. II. Valsts ekonomiski politiskā vara. III. Valsts un revolūcija. IV. Valsts un valdības forma. V. Konstitūcijas un deklarācijas. VI. Krievijas Padomju konstitūcijas vispārējie noteikumi. VII. Padomju iekārtas organizācija. VIII. Valsts varas konstrukcija. IX. Valsts pārvaldīšana. X. Vara uz vietām un vietējā pašvaldība. XI. Valsts budžets. XII. Padomju varas nozīmes (emblēmas). XIII. Pēdējais cēliens: valsts mirst.

Sudrabs J. Divas pasaules. Drāma 4 cēlienos, 5 bildēs. M., «Strēlnieks», 1922. 83 lpp.

Sudrabu Edžus. Pirms vētras. Romāns (dzejā) desmit nodaļās. Pleskavā, «Spartaks», 1922. 272 lpp. [3000 eks.] *Rec.:* [*Kalniņš J.*] Ķ. Š. — KrC 8. V

Sviris P. T. Amtmaņa inscenējums. P. Svira 9. janvāris. M., Latv. aģitteātris. 1922. 81 lpp.

Vācietis. Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme. 1. daļa. [Pleskavā,] «Spartaks». 1922. 164 lpp. [5000 eks.] Saturs: Priekšvārdam. Ievads. Latviešu strēlnieku kaujas darbi Rīgas frontē. 8. marta kaujas. 16. marta operācija. 3. jūlija uzbrukumi. Smārdes operācija. 1916./1917. g.g. ziemas operācijas. Uzbrukums 1916. gada decembra beigās. Vāciešu stāvoklis mūsu uzbrukuma frontē. Latviešu pulku uzbrukuma kārtība. Uzbrukums. Pirmais laikmets. Pirmās brigādes uzbrukums. Otrās latviešu brigādes uzbrukums. Trešās latviešu brigādes uzbrukums. 5. Zemgaliešu pulka uzbrukums. Kas notika pie Krastiņu kanāla? Kas notika Mangaļu apkārtnē? Kas notika 7. un 8. latviešu pulkos? Kas notika citās uzbrukuma frontes daļās? Ložmetējkalna ieņemšana. 25. decembra notikumi. Pirmais mēģinājums ieņemt Mangaļu-Skangaļu apkārtni no Ložmetējkalna puses. Otrais mēģinājums ieņemt Mangaļu-Skangaļu apkārtni no Ložmetējkalna puses. Uzbrukums. 14. janvāra artilērijas divkauja. Vācu uzbrukums 17. janvārī. Krievu stāvoklis. Krievu karaspēka grupēšana tranšejās. Operācijas iesākums. 38. divīzijas uzbrukums. Latviešu str. pulki no revolūcijas sākuma līdz viņu demobilizācijai 1918. g. pavasarī. Rīgas krišana. Kas notika pa to laiku Rīgā? Uzbrukuma iesākums 19. augustā. Pēc Rīgas krišanas. Kas notika aizmugurē? Latviešu strēlnieku korpusa formēšana. Latviešu strēlnieku darbība no Oktobra revolūcijas līdz vācu uzbrukumam 1918. g. pavasarī. Stāvoklis 12. armijas frontē. Vācija un Latvija 1918. gadā. Krievijas kara stāvoklis 1917.—1918. gadu laikmetā. Padomju Krievijas iekšējais stāvoklis 1918. gada pirmajā pusē. Kreiso sociālistu-revolucionāru sacelšanās Maskavā un viņas likvidēšana. 17 lielgabala šāvieni. Latviešu strēlnieku pulki Austrumfrontē. Cīņas pie Volgas. Kaujas ap Kazaņu. Lasītāju ievērībai.

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

«*Amerikas Latviešu Strādnieku Kalendārs*» 1922. gadam. KrC 2. IV

Biedri rakstnieki un mākslinieki, atsaucieties! [Sakarā ar jaunā literāriski satīriskā žurnāla «Modinātājs» iznākšanu.] KrC 21. I

Dekadentiskais āksts Haralds Eldgasts. KrC 16. VII

Diezgan intrigot. [Sakarā ar «Kr. Cīņas» redaktora Corbusa (Bauzes) rakstu par Latviešu aģitteātri.] SktDz 8/9, 18.—23. lpp.

Dzejniece Klitija. [Atkal Padomju Savienībā.] KrC 6. VII

Dzejnieks un dramaturgs Ed[uards] Šillers. KrC 19. V

Gerharda Hauptmaņa jaunākie darbi. KrC 24. I

Grāmatapgādniecības «Strēlnieks» izdevumi. KrC 22. X

Īss pārskats par Latviešu aģitteātra izrādēm un apmeklētāju uzskaiti. SktDz 4/5, 28. lpp.

Klusums Dermaņa lietā. [Latvijā.] KrC 27. VII

Krievu satīriskie žurnāli. KrC 27. VI

Laikrakstu apskats. («Sibīrijas Cīņa».) KrC 1. VIII

Latviešu aģitteātris. KrC 17. XI

Latviešu aģitteātris. J. Sudraba «Krokodila asaras». SktDz 1, 20.—23. lpp.

Latviešu aģitteātris. Lāča-Sudraba «Sarkanais strēlnieks». SktDz 1, 19. lpp.

«Latviešu proletāriskās dzejas un prozas almanahs». [Gatavojas izdot.] KrC 2. IV

Latviešu proletārisko dzejnieku darbi. KrC 21. II

Latvijas buržuāzijas un sociālnodevēju jauna slepkavība. Nupat mēs saņēmām ziņu, ka 7. VIII Rīgā pakārts Latv. Kom. part. biedrs Arnolds Puriņš. KrC 13. VIII

Latvju grāmatizdevniecības un laikraksti Krievijā. Sarkanais Arājs 1, 48. lpp.

Latvju literatūras vēsture. [R.] KrC 22. VI

Latv. prolet. literatūras jaunākā hronika. KrC 18. III

«Maitas putni». [Sudrabu Edžus romāns.] KrC 13. IV

No drukas iznācis «Sarkano Dadžu» kalendārs 1923. gadam. KrC 27. X

Pārskats par Ņižņijnovgorodas latviešu dramatiskā pulciņa darbību. SktDz 4/5, 27. lpp.

Paziņojums žurnāla «Komunists» lietā. [Vairāk neiznāks.] KrC 16. V

«Pērkona pievārtē». [A. Upīša jaunākais romāns.] KrC 21. II

Piezīmes par Amerikas literatūru. KrC 16. V

«Proletariāta Cīņa». [Sāk iznākt Pleskavā 1922. g.] KrC 14. XI

Rainis un Aspazija. [Jaunākie darbi.] KrC 13. VII

Raiņa 30 g. [politiskās un publicistiskās darbības] jubileja un baltā prese. KrC 3. I

Rakstniecība un kritika. (K. Landera «Latvijas vēsture», P. Lavina «Vētras spārnos», Al. Cepļa «Mana maliena».) KrC 16. VII

Rakstniecība un kritika. [«Sarkanā Zvaigzne» 1. un 2. nr., žurnāla «Komunists» 4. nr. un žurnāla «Skatuve un Dzīve» 4/5. nr.] KrC 25. IV

«Sarkanais Arājs». [Jauns žurnāls Pleskavā.] KrC 8. VII

«Sarkanā Zvaigzne». [Nr. 1 saturs.] KrC 30. V

«Skatuve un Dzīve». [Jauns žurnāls.] KrC 4. II

«Skatuve un Dzīve». [Nr. 6/7.] KrC 3. V

«Skatuve un Dzīve». [Par mēnešraksta nodomiem.] SktDz I, 3.—4. lpp.

Šekspīra «Karalis Līrs». Km 19. II

13. IV izrāde Latv. valsts teātrī. [E. Šillera «Mīļie bēguļi».] SktDz 6/7, 26.—27. lpp.

Vai latviešu strādniekiem ir vajadzīga sava avīze. [Par «Krievijas Cīņu».] KrC 14. XI

Vēl viena grāmata par karu. (Kiril-Berger romāns «Biedrs».) KrC 9. V

Visiem latvju proletāriskiem rakstniekiem. KrC 14. III

Žurnāla «Sarkanā Zvaigzne» 2. nr. [Un 1. nr.] KrC 18. V

-.- Latviešu strādnieku prese Padomju Krievijā. KrC 5. V

— Markss un Engelss par drāmu. KrC 16. VII

— «Visjaunākais» virziens Vakareiropas literatūrā. KrC 10. VIII

ch. «Rīta blāzma». [Karpova lugas izrāde Maskavas Latviešu centrālā komunistu klubā.] KrC 20. X

hi. Himna darbam. [Inscenējums VLT.] KrC 11. V

-j.- Maskavas CK kluba Literāriskās sekcijas vakars. [A. Cepļa darbu apskats.] KrC 10. IX

-jo.- «Kreisā Fronte». KrC 9. XI

— Krievijas proletariāts pret Latvijas strādniecības bendēm. [Sakarā ar Puriņa noslepkavošanu.] KrC 6. IX

— Krievu proletāriskie rakstnieki. [Apvienība «Кузница».] KrC 21. IX

— Latvju laikrakstu atjaunošana. [Pēterpils «Proletariāta Cīņa» un «Sibīrijas Cīņa».] KrC 20. VII

— Latvju proletārisko rakstnieku savienība. KrC 24. II

— «Sarkanais Arājs» Nr. 2. KrC 20. X

jo.- «Latviešu proletāriskās dzejas attīstības posmi». (Skarifikatora apcerējums žurnālā «Горн» Nr. 1.) [*Rec.*] KrC 19. VIII

-rns. Džimmi Higginss. (Uptona Sinklera romāns.) KrC 29. VI

-s.-s. Eduarda Šillera vakars. [MLCK kluba Litsekcijā.] KrC 18. VII

— Humoristiski satīrisks «Sarkano Dadžu» kalendārs 1923. gadam Vecā Āža padēla redakcijā. KrC 12. XI

-s.-s. Literāriskā mēsliena. [Baltlatvijā.] KrC 3. X
— Maksims Gorkijs savā «ārzemju ceļojumā»... KrC 27. VII
— «Proletāriskās dzejas vakars». KrC 18. V
— Referāts par Dostojevski. KrC 6. VII
— Referāts par K. Pelēkā dzeju. KrC 11. X
— Staiguļu armija. [Par J. Zeberiņu un «Svariem». (R.)] KrC 1. VIII
— Valsts latviešu dramatiskā teātra-studijas atklāšana. KrC 4. II
— Veco mākslas formu ārdīšana. KrC 30. VII
X. Grāmatapgādn. «Strēlnieks». KrC 29. IV
At. Biedra Sprūda-Putniņa piemiņai. Km 13. I
Auf-kuk! «Kungs domā — kučieris brauc». [Par Latviešu aģitteātri.] SktDz 6/7, 20.—23. lpp.
B. A. Latviešu aģitteātra sezonas slēgšanas izrāde 24. V š. g. [Lāča-Sudraba «Sarkanais strēlnieks».] SktDz 8/9, 26.—28. lpp.
Bērziņš-Andersons J. Ko mēs gribam. [Žurnāla «Sarkanais Arājs» uzdevumi.] Sarkanais Arājs 1, 1.—2. lpp.
Bērziņš (Brika). [R.] Latviešu laikrakstu atsauksmes. [Par Latviešu aģitteātri.] SktDz 1, 5.—11. lpp.
— Mākslas popularizēšana. SktDz 6/7, 3.—5. lpp.
— MLT apvienošanas jautājums. SktDz 8/9, 15.—18. lpp.
— MLT apvienošana. SktDz 4/5, 16.—20. lpp.
— *Birka.* Piezīmes par latviešu teātra mākslu. SktDz 4/5, 6.—9. lpp.
Biezais J. Par mūsu avīžu lietām. (Vēstule no Sibīrijas.) KrC 23. VII
Cekuliņš J. B. Pēters Jāņa d. Kirreijs. [Nekrologs.] KrC 28. VII
Ceplis A. Par mūsu dzeju. KrC 14. XI
Čigāns. Pārskats par Vitebskas Latv. strādn. teātra darbību par 1921. gadu. SktDz 4/5, 28. lpp.
Dauge P. Eduarda Veidenbauma 30 gadu nāves dienai. (Jaunības atmiņas.) KrC 24. V
— Iz Latvijas revolucionārās pagātnes. Fr. Roziņa-Āža dārgai piemiņai. KrC 7. IV
— Jaunās ētikas pamati. [Diskusijas raksts.] SrZ 2.—4., 51.—62. un 48.—51. lpp.
Deglavs Augusts, par viņu. [An.] — KrC 20. IV
Dom. Proletāriskās daiļliteratūras vakars Harkovā. KrC 26. I
Dumbrājs P. «Sarkanā Zvaigzne» 9. un 10. nr. KrC 23. III
E. Smagā artilērija darbā. [Sakarā ar M. Diģģera (K. Pečaka) kritiku par Latv. aģitteātri.] SktDz 2/3, 22.—25. lpp.
E. A. Baumaņa rajona dramatiskais pulciņš. SktDz 6/7, 23.—24. lpp.
Eho. Teātra un mākslas žurnāli Maskavā. KrC 24. I
F. Parīzes Komūnas rakstnieki un mākslinieki. KrC 18. III
Gailits K. Ansis Jāņa d. Upmans. [1863—1922.] KrC 31. XII
Grīnvalds E. Daži vēsturiski fakti par zīmēšanas un glezniecības attīstīšanos. SrZ 1, 27.—31. lpp.
Grunte F. Mūsu «kritiķa» [Pečaka] lāča pakalpojums. (Pa daļai personīgā lietā.) KrC 27. VI
Invalīds. Par Maskavas latvju teātriem. Km 13. I
J. A. «Ausmas Kalendārs 1922. gadam». KrC 29. IV
Jokums K. Cilvēks bez sejas. (Pāvils Rozītis. Divas sejas. Romāns.) KrC 17. VIII
— *-Ko-jo.* Jānis Kļava (Arķietis). KrC 9. II
— *Ko-Jo.* Janvāra dienas [9. un 13. I 1905. g.] KrC 21. I
— Latviešu proletariāta rakstniecība 1921. g. KrC 14., 17. I, 12. II
— *K. J.* «Līķu vilki» darbā. [J. Jansona-Brauna Kopoti raksti Latvijā.] KrC 14. II
— *Ko-Jo.* Nost vienaldzību. [Latviešu preses stāvoklis SPRS.] KrC 12. XI

Jokums K. Ko-jo. Proletāriskā tiesa. [Sakarā ar A. Puriņa noslepkavošanu.] KrC 13. VIII
— *Ko-jo.* Rainis un Latvijas pilsonība. KrC 1. VI
— *Ko-jo.* «Sarkanais Ārājs» Nr. 1.
— *Ko-jo.* Viskrievijas Latviešu proletārisko rakstnieku asociācija. KrC 10. I
Jurijs Art. Latviešu māksla Krievijā. SrZ 4, 77.—80. lpp.
K. Dramatiskais pulciņš pie Rietumu tautību komunistiskās universitātes SktDz 2/3, 25.—26. lpp.
[*Kalniņš J.*] *Ķencis Sabraks.* «Sarkanā Zvaigzne» 1.—3. nr. 1922. gadā. KrC 20. VII
Klusais [*Eferts E.*]. J. Jansons un «demokrātiskās» Latvijas cenzūra. SrZ 2, 65. lpp.
— Proletariāts un dzeja. (Netieša atbilde rakstam «Sabiedrība un dzejnieki».) KrC 13., 20. IV
— J. Rainis. Krauklīts. Panāksnieku dziesma 5 cēlienos. R. 1921. [*Rec.*] SrZ 1, 39.—40. lpp.
— Andrejs Upīts. Ziemeļu vējš. Romāns. R. 1921. g. [*Rec.*] SrZ 1, 37.—38. lpp.
Knoriņš V. Atpakaļritot. Feļetoniskas piezīmes par vienīgo nacionālās Latvijas literatūras un mākslas žurnālu «Ritums» (1921—1922). KrC 16., 17., 19. XI
[*Kurons K.*] *K. Krns.* Recenzenta paralēles. (B. Kellermaņa «Devītais novembris» un Klāras Fībih «Sarkanā jūra».) KrC 26. XI
— Sarkanais zelmenis. (Dažas piezīmes par žurnālu «Sarkanais Plēsums».) [«Красная новь», 1—7, издания Главполитпросвета.] KrC 20., 23. VII
L. Aģitteātra Mākslas padomes 1. sēde. SktDz 2/3, 14.—15. lpp.
— Masa un kritiķi. [Par Latviešu aģitteātri.] SktDz 2/3, 12.—14.lpp.
L. A. Trīs darbības mēneši. [Latviešu aģitteātrim.] SktDz 1, 12.—15. lpp.
Markus Fr. Kādai jābūt «Krievijas Cīņai». KrC 30. V
Mazūdris J. Latviešu nacionālo lietu komisariāts Oktobra revolūcijas piektajā gadā. KrC 6. XI
Medens F. Teātris un strādnieku šķira. SktDz 6/7, 8.—17. lpp.; 8/9, 5.—15. lpp.
M. K. «Печать и революция». [Žurnāls kritikai un bibliogrāfijai Nr. Nr. 1—3, Valsts izdevniecība.] KrC 17. II
M. S. Kijevas latviešu strādnieku kluba «Liesma» Dramatiskās sekcijas darbības pārskats. (1. I 1921. — 1. I 1922. g.) SktDz 6/7, 24.—26. lpp.
P. Garais nags un ļipu svārki. (Prasība pēc satīras.) KrC 28. IX, 3. X
Pakrastiņš S. Vēl par latviešu laikrakstiem Krievijā. KrC 27. VIII
Pe-Be. Žurnāla «Sarkanā Zvaigzne» 4. nr. KrC 25. X
Pebus. Sabiedrība un dzejnieki. KrC 26. II
[*Pečaks K.*] *M. Diggers.* «Krokodila asaras» jeb «raibais maiss». (Dažas piezīmes.) [Aģitteātra uzvedums.] KrC 17. II
— *P.* «Pēdējais karalis» «Skatuvē» 14. V. KrC 21. V
— *P.* Piezīmes pie piezīmēm. (Atbilde Ozolam-Priedniekam.) KrC 2., 6. VII
— *P.* Sezonu slēdzot. (VLT «Skatuve».) KrC 11., 15. VI
— *Miķels Diggers.* «Skatuve un Dzīve» Nr. 1. KrC 14. II
— *M. D.* Vēlreiz teātris. KrC 26. III
[*Pelše R.*] *Roberts P.* Latviešu teātri Maskavā. SktDz 2/3, 3.—8. lpp.
— *P. Roberts.* Maldū un meklē. (Piezīmes par Raiņa jaunākiem darbiem.) KrC 7. IV
— Pārejas ekonomika, komunisms un māksla. SrZ 3, 42.—54. lpp.
— *R. P.* «Valsts latv. dram. teātris-studija». [Sezonas atklāšana ar Linduļa lugu «Dižūdru Māle».] SktDz 1, 24.—25. lpp.
Priednieks-Ozols K. 1. Viskrievijas Latvju proletārisko rakstnieku konference. KrC 18. X

[*Priednieks-Ozols K.*] *K. Oz.-Pr.* Proletāriskās un buržujiskās kultūras attiecības Zviedrijā. KrC 8. VII
— 1002. Artiķelis par mūsu teātra un literatūras lietām. KrC 29. VI
— *K. Oz.-Pr.* Viskrievijas Proletārisko rakstnieku asociācijas Latvju sekcija. SrZ 1, 36.—37. lpp.
P. S. Darba masas, māksla un kritika. SktDz 8/9, 23.—26. lpp.
Pupa J. Parakstāties uz «Krievijas Cīņu». KrC 21. XII
R. Latviešu aģitteātra statūti. SktDz 2/3, 15.—18. lpp.
Ronis A. Jauni ceļi. [Teātra mākslā.] SktDz 8/9, 3.—5. lpp.
Roziņš. Latv. kolektīvās mākslas darbnīcas. KrC 28. I
S. Aktieru jautājums. [Latviešu aģitteātrī.] SktDz 2/3, 18.—19. lpp.
Safo. «Skatuve un Dzīve». [Nr. 1—3.] SrZ 3, 55.—56. lpp.
Sk. Latvijas nacionālās mākslas Don-Kihoti. KrC 21. IX
— Latvju proletāriskā dzeja krustceļos. KrC 13. X
Sosnovskis L. Divi gadi. (Domas par Aģitteātri.) SktDz 2/3, 19.—22. lpp.
Stučka P. J. Jansons-Brauns. Kopoti raksti. 1. sēj. Baltijas revolūcija. R., 1921. [*Rec.*] ПР 12, 289.—291.
(Sudrabs) Lācis J. Kāpēc latviešu teātriem trūkst repertuārs? SktDz 4/5, 3.—5. lpp.
— Teātris un proletāriskā māksla. SktDz 6/7, 6.—8. lpp.
Svešnieks. Mākslas padome. [Latv. aģitteātrī.] SktDz 6/7, 17.—19. lpp.
[*Tomass K.*] *K. T.* «Darba Kalendārs» 1922. gadam. KrC 2. II
— *K. T.* Klusais. «Latvija un Latgale». [*Rec.*] KrC 17. II
— «*Krievijas Ciņas*» jautājumā. KrC 11. VII
— *K. T.* «Modinātājs» Nr. 1, 1922. gadā, KrC 21. II
— *K. T.* A. Upīts. «Pērkona pievārtē». R., 1922. [*Rec.*] KrC 29. VI
Viksne P. Arī pēdējais vārds H. Eldgasta lietā. KrC 15. VIII
— Latvju inteliģences garīgais bankrots. [Par H. Eldgastu.] KrC 25. IV
— Maskavas latvju teātru apvienošanās lietā. KrC 19. V
— Strādnieki, kolonisti un latvju laikraksti Padomju Krievijā. KrC 1. VIII
— V. Koroļenko. (15. jūl. 1853. g. — 25. dec. 1921. g.) SrZ 3, 27.—33. lpp.
Vilis. Preses uzdevumi Padomju Krievijā. Km 12. III
Vintiņš P. Latvju teātris Sibīrijā. SktDz 1, 16.—18. lpp.
— Lauku koloniju dramatiskie pulciņi. SktDz 4/5, 21.—25. lpp.
— *P. Veinis.* Proletāriskais rakstnieks un dzīves īstenība. KrC 3., 9. V
Vitoliņa-Grāvleja L. Biedrs Jānis Grīnbergs. [Nekrologs.] [1882—1922.] KrC 22. VI
Zemits J. Latviešu aģitteātra 1. sezonas darbības pārskats 1921./22. g. SktDz 8/9, 31.—32. lpp.
Zibens K. «Krievijas Ciņas» jautājumā. KrC 27. VI

LATVIEŠU DAIĻLITERATŪRA KRIEVU VALODĀ

Эйдеман Р. Летучий голландец. [Стихотв.] С латыш. перев. P. Sviris. — Г 1, стр. 8

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Борьба с социализмом. — ЖН 4
В демократической Латвии. — ЖН 6, 3
В Латвии. — ЖН 5
Горев Б. Рец. на: Карл Баллод (Атлантикус). Государство будущего. Перевод со 2-го нем. изд. М., 1921. — ПиР 1, стр. 213—214

Грунт Ян. Октябрь в Коломне. — ПР 10, стр. 323—333
Земит Ф. Эпизод из московского переворота. (Октябрь 1917 г.) — ПР 6, стр. 230—232
Кирш Ю. Октябрьские дни в плену. [В Германии.] — ПР 10, стр. 525—527
Кродер Я. К обвинительному акту по моему делу. [С подстроч. примечанием *П. Стучки.*] — ПР 12, стр. 251—255
Марцинковский А. Воспоминания о 1905 г. в г. Риге. — ПР 12, стр. 326—330
Пельше Р. Всеросс. клубная конференция. — КП 2
— Победа солнца (о пьесе Райниса «Золотой конь») — Г 2, стр. 134—139
Печак К. Социал-демократия Латвии (Комм. партия Латвии) в период с 1909 по 1915 гг. (Воспоминания.) — ПР 12, стр. 62—85
Скарификатор [*Озоль-Преднек, К.*] Этапы развития латышской пролетарской поэзии. — Г 1, стр. 129—132
Сокращение заработной платы [в Латвии]. — ЖН 4
Стрелок. Ветераны Красной армии — латышские стрелки. — ПР 12, стр. 330—336
Стучка П. Из прошлого Коммунистической партии Латвии. (Отрывки личных воспоминаний.) — ПР 12, стр. 54—61.
— Примечание тов. П. Стучки [о деле Я. Кродера]. — ПР 12, стр. 287—288
Юренев. Двинск (1904—1906). — ПР 12, стр. 127—144
Юхневич М. 3 января 1919 года [в Латвии]. — ПР 12, стр. 337—342
Янсон И. (Браун). Латвия в первой половине 1905 года. (Третий отдел первого тома нелегального издания работы И. Янсона (Брауна) «Революция в Прибалтике».) Перев. с латыш. П. Свириса. — ПР 12, стр. 3—53

1923

ATSEVIŠĶI IZDEVUMI

Āžu Jurka. Jepmanis un velns un citi mani darbi. [Lugas.] Pleskavā, Kr. Kom. part. Pleskavas gub. Latsekcija, 1923. 39 lpp. [5000 eks.] Saturs: Jepmanis un velns. Sociāla traģikomēdija. — Jepa tipu galerija. — Dzīvās šņaba pudeles jeb Alkohola Internacionāle. — Manifests. *Rec.:* [*Sillers E.*] *Spr. J.* — KrC 1. IX
Jauni Rīti. I. Jaunatnes krājums. Vāku zīm. un linoleumā griezis J. Griķis. Krievijas Komunistiskās Jaunatnes Savienības Latviešu sekcijas Centrālais birojs. Redakcijas kolēģija: K. Blūms, J. Mušperts, J. Jonass. «Strēlnieks», 1923. 91 lpp. Saturs: Sabiedriskā daļa. 1. P. Stučka. Latviešu darba jaunatnei Padomju Krievijā. 2. V. Dermanis. Darba jaunatnes organizācijas Latvijā. 3. K. Ķīlīts. Mūsu pretinieki. 4. Klusais. Par mākslu un skaistumu. 5. J. Kurts. Par kultūru un audzināšanu. 6. R. Klepers. Kas ir dzīvība? Literāriskā daļa. 7. R. Jurašs. Jaunatnes sveiciens. 8. J. Nērogs. Taigas pavēnī. 9. A. Baltiņš. Mans senais pavasara rīts. 10. K. Jokums. Nellija no Jaunatnes Savienības. 11. K. Švalbe. Momenti. 12. R. Jurašs. Saubošiem. 13. J. Plakans. Rīta vēji. Kronika. 14. Roberts. Latv. Kom. Jaun. Sav. III kongress. 15. K. Strazdiņš. Šķiru elementi audzināšanā. 16. K. Vets. Uz granīta klints. *Rec.:* [*Pelēkais K.*] *K. Plk.* — KrC 30. X
Klitija. Komunisma briesmas. Traģēdija 1 cēlienā, Pleskavā, «Spartaks», 1923. 23 lpp. *Rec.:* [*Sillers E.*] *Spr. J.* — KrC 16. VI
Klusais [*Eferts Ernests*]. Nemiera sirotājs. Fragments. Pleskavā, «Spartaks», 1923. 227 lpp. Saturs: Mārcis. — Mājas. — Atgriežoties. — Zaļums. — Komūna aiziet. — Nemiera sirotājs. — No rīta. — 1917. gads. — Dumpja Donats. — Plinšu sieva. *Rec.:* [*An.*] — KrC 4. III; *-na.-* — KrC 12. V; *Knoriņš V.* — Grām. «Jaunais laiks», 1924, 165.—167. lpp.

Krjažins V. Sarkanais gailis. Melodrāma 3 cēlienos no Lielās franču revolūcijas laikiem. Tulk. Ed. Š. B[irojs]. Pleskavā, Kr. K. P. Pleskavas gub. Latsekcija, 1923. 63 lpp. [600 eks.]
Sudrabs J. Sarkanais strēlnieks. Skatu luga piecos cēlienos ar noskaņu. M., «Strēlnieks», 1923. 91 lpp.
Sudrabu Edžus. Maitas putni. (Proza.) Vāku zīm. Art. Jurijs. M., «Strēlnieks», 1923. 183 lpp. [2000 eks.] *Rec.:* [*Baltiņš A.*] *A. Blt.* — KrC 11. VIII
— Pirms vētras. Romāns desmit nodaļās. Pleskavā, «Spartaks», 1923. 272 lpp. *Rec.: Eiduks J.* — Rakstu krāj. «Spārnotais strēlnieks», 55.—56. lpp.

RAKSTI LAIKRAKSTOS UN ŽURNĀLOS U. C.

A. N. Ostrovskis. (1823—1923.) KrC 14. IV
Asinis, kuras sauc pēc atmaksas! [J. Silļa-Jaunzema u. c. noslepkavošana.] KrC 9. VI
«Darba Kalendārs 1923. gadam». KrC 6. I
«Degošas tāles». (Vold. Jakobsona jaun. dzej. krāj.) KrC 15. II
Ernests Banders (Sīpolu Ješka). [Nekrologs.] KrC 21. IV
«Jaunais Laiks». [Materiālu lietā.] KrC 9. VI
«Jaunais Laiks». [Sakarā ar tā izdošanu.] KrC 25. II
Jauna luga. [S. Berģa «Riežu pļāvēji».] SktDz 1, 35.—36. lpp.
Jaunās latvju mācības grāmatas. KrC 18. IX
Kāds vārds par izdevniecības «Strēlnieks» darbību. KrC 4. III
Kārlis Augenbergs-Ezeriņš †. KrC 4. III
Laicens Linards. [Jauna luga «Mītiņš ballē».] KrC 9. VI
Latviešu darbi uz krievu skatuvēm. KrC 6 IX
Latviešu rakstnieku jaunākie darbi. KrC 18. VIII
Latvju jaunākā stāstu rakstniecība. KrC 23. X
Latvju literātu biedrība «Domas». [Mēnešraksts «Domas».] KrC 22. IX
«Latvju strādnieku un zemnieku rokas grāmata» ar kalendāriju 1924. gadam. [Saturs.] KrC 15. XI
Mūsu jaunizdevumi. KrC 16. X
«На посту». [Jauns krievu kritisks un politiski sabiedrisks žurn.] KrC 9. VI
«Proletariāta Cīņa». [Ar 11. V pārcelta no Pleskavas uz Pp.] KrC 30. V
«Strādnieku Rīts». KrC 4. II
«Tekošais Moments». (Humoristisks un satīrisks ilustrēts kalendārs 1923. gadam.) [Saturs.] KrC 3. I
Uzaicinājums. [«Sarkano Dadžu Kalendāra» lietā.] KrC 12. V
Valerijs Brjusovs. KrC 20. XII
Vēl par apgādniecību «Strēlnieks». KrC 11. III
8.—10. VI traģēdija Rīgas Centrālcietumā. [Kara lauku tiesas spriedums b. b. Jaunzema-Šilfa, Arāja-Bērces u. c. lietā. 8. —10. VI 1921. g.] KrC 9., 12. VI
-.- Ilustrētie žurnāli. KrC 23. VI
-jo-. Kamdēļ «Kr. Cīņu» nevar nostādīt tā, kā nostādīta ir «Правда»? KrC 8. III
— «Пролетарская революция» Nr. 12. KrC 1. III
-ra-. «Sākums». KrC 26. VI
-s. Latvju teātru sezonai beidzoties. KrC 5. VI
-s.-s. Baltlatvijas jaunākā literatūra. KrC 11. I
— «Cīņas Biedrs» Nr. 22, 1923. g. KrC 17. XI
— «Proletāriešu ētika». KrC 30. VIII
— «Proletāriskais rakstnieks». [Ergo luga.] KrC 19. V
— «Жизнь национальностей» 1—4. KrC 9. VIII
ats. «Cīņas Biedrs». Komunistiskās Internacionāles Latvijas sekcijas izdevums Nr. 21. KrC 26. VII

ats. J. Andersons-Bērziņš. «Demokrātiskās» Latvijas valsts iekārtas pamati un viņas nākotne. KrC 19. VII
ots. «Preses brīvība» Latvijā un komunistu nelegālā prese. KrC 5. V
Asars J. Proletāriskā prese un masas. KrC 11. II
B. Ierosinājums «Sarkano Dadžu» lietā. KrC 30. V
— Ikdienības traģēdijas. KrC 23. X
Barons Krišjānis, par viņu. [*An.*] KrC 27. III
Berģis S[imanis]. Izčibēja. *Rec.: Vakalna.* — KrC 6. II; Krokodils. Sīmaņa Berģa burleska «Izčibēja» Latv. Aģitatora aktieru darbnīcā 1. I. KrC 4. I
[*Biezais J.*] *Inis.* «Lielais provokators». [I. Erenburga «Huļio Hureņito».] KrC 25. X
— *Inis.* Sibīrijas avīzes un «Sibīrijas Cīņa». KrC 15. IX
Ceplis A[lvils]. Kādai jābūt «Krievijas Cīņai». KrC 15. II
— *Al. C.* Teātris provincē. [Vēstule no Harkovas.] KrC 14. VI
Dauge P[auls]. Piezīmes latvju pareizrakstības reformas jautājumā. KrC 5. VII
Glāznieks O., studijas «Skatuve» vadītājs. [E. Grīnvalda saržs.] Tkm 1923. g., 53. lpp.
Grunte Fr. (VLDT direktors un režisors). [E. Grīnvalda saržs — karikatūra «Mazā Alma rāvā bradā . . .».] Tkm 1923. g., 57. lpp.
— Kā Centrālais klubs izšķīra teātra jautājumu jeb «Melderis ar kaļķūdeni». KrC 14. VIII
[*Jakobsons K.*] *K. J.* Apgādniecības «Strēlnieks» gada sapulce. KrC 18. II
[*Janele Jūlija*] *Viena.* Māksla un ideoloģija. KrC 26. VI
— *Viena.* Par mūsu sadzīves un kultūras jautājumiem. KrC 25.—30. VIII
Jokums K[onrads], literāts. [E. Grīnvalda saržs.] Tkm 1923. g., 43. lpp.
— *K. J.* Avīze «Students» un Latvijas studentība. KrC 6. I
— *K. J.* «Darba Kalendārs» 1923. g. KrC 20. II
— *K. J.* Kolektīva «Кузница» daiļproza. Literāriskas piezīmes. KrC 7. VI
— *K. J.* L. Seifullina. Komposts. (Перегной.) KrC 31. VII
— Masu laikraksts. KrC 5. V
— *K. J.* Sargu vietā. [«На посту», literatūras kritikas žurnāls.] KrC 31. VII
Klusais [Eferts Ernests]. Latvju proletāriskā rakstniecība Padomju Krievijā. [Piez. par 1921.—1923. g.] KrC 21., 24., 26. IV
K. Kms. Studija «Skatuve». [Atklāta teātra sezona ar «Pana» izrādi.] KrC 29. IX
Knoriņš V[ilhelms]. Kultūras krustceļos. KrC 15. IX
— Lefs — Krefs — blefs. [Īsas piezīmes par krievu kreisās frontes mākslas žurnālu «Леф».] KrC 30. VI, 3. VII
— Mākslas jaunajā strādnieku kultūrā. KrC 18. IX
— Piezīmes par visjaunāko krievu rakstniecību. DKal 1924. g., 89.—98. lpp.
Kominternes Latsekcija. Kritušo piemiņas grāmata. [Materiāli par revol. cīņās kritušiem.] KrC 4., 11., 13., 20. IX; 16., 18., 25., 28. X; 13., 15. XII
Kr. Kom. J. Sav. biedru grupa. [Atklāta vēstule sakarā ar Vienas rakstu «Māksla un ideoloģija».] KrC 30. VI
Krīgers K. Biedrs Ādolfs Jaunzems. KrC 2. VI
[*Kurons K.*] *K. Krns.* Par Vsevolodu Ivanovu. KrC 5. IV
— *K. Krns.* «Sarkano Dadžu» kalendārs 1924. g. KrC 20. XII
— «Smēde», «Oktobris» un «Kreisā fronte». KrC 3., 6., 10. XI
Lācis-Sudrabs J. [E. Grīnvalda saržs.] Tkm 1923. g., 85. lpp.
[*Laukmanis Kristaps*] Velns Uldis. Pēdējie aizliegtie sveicieni. [Atmiņas par Silfu-Jaunzemu un Arāju-Bērci.] KrC 9. VI
Lauku darbinieki. Daži vārdi mūsu literatūras lietā. KrC 18. III
Lekijs. «Vergs». Lauku traģēdija. Pleskavā, Kriev. Kom. part. Pleskavas gub. Latsekcijas izdevums, 1923., 23 lpp. *Rec.:* [*Sillers E.*] *Spr. J.* Vergs. — KrC 13. X

Markuss Fr. Bērnišķīgā kreisuma slimība kultūras jautājumos. [Par žurn. «Jauni Rīti».] KrC 15. XI
— Rainis un Plūdonis Baltlatvijas piecgadu jubilejā. KrC 6. XII
Ozoliņš K. 17. maijs un «Brīvais Strēlnieks». (Aprautas piezīmes.) KrC 30. V
Ozols-Priednieks K. Latvju bibliotēku lietā. KrC 20. X
— *K. Oz.-Pr.* «Rīta Blāzma». [Skolas žurn.] KrC 24. XI
— *K. Pr.* «Художественный труд» Nr. 1. KrC 30. X
Popp Adelaide. Kādas strādnieces dzīves gājums. Pleskavā, 1923. *Rec.: -jo-.* — KrC 24. IV
Pečaks K. Kādēļ mums jāinteresējas par kultūras jautājumiem? KrC 1. IX
— Kultūra un atpūta. KrC 4., 6. IX
— Par netikumiem mākslā un dzīvē. KrC 20. II, 1. III
[*Pēlēkais Kārlis*] *K. Plk.* «Jauni Rīti» 1. KrC 30. X
— *K. Plk.* «Taņa» pirmizrāde studijā «Skatuve». KrC 11. I
Pilats. Latvijas proletariāts un Oktobra revolūcija. KrC 6. XI
Prātnieks K. Apgādniecība «Strēlnieks». KrC 20. II
Roziņš [*Āzis*] *Fr.* Proletariāta revolūcija un tautību pašnoteikšanās. PKal 1923.g., 54.—58. lpp.
Sibiriets. Grāmatizdevniecība Sibīrijā. KrC 11. X
Siliņš K. Asinis pārgājusi... [Atmiņas.] [1895.—1896. g. strādn. kustība Liepājā, par Roziņu-Āzi.] KrC 14. III
S. K. Latvju teātru lietā. KrC 12. VI
[*«Skatuve un Dzīve»*] *Redakcija.* Gaitu sākot. [Par žurn. «Skatuve un Dzīve» reorganizēšanu.] SktDz 1, 1. lpp.
S-ls. Paziņojums par Riet. tautu univ. Latv. sektora Lit. sekc. žurn. «Sākumi». KrC 26. IV
Spuris. «Sākums» un «Blāzma». [Latv. stud. žurn.] KrC 7. VII
Stučka P[*ēteris*]. Latvijas komunisti un to priekšteči. (Vēsturisks atskats.) PKal 1923. g., 46.—54. lpp.
— Strādnieku-zemnieku apvienība. («Смычка».) DKal 1924. g., 33.—39. lpp.
Sudrabu Edžus. Vēstule redakcijai. [Sakarā ar A. Blt. recenziju par «Maitas putniem».] KrC 25. VIII
Sviris P[*ēteris*]. Saturs un forma. (Konspektīvas piezīmes.) SktDz 1, 8.—10. lpp.
Šiliņš K. «Vergi». [Ar M. Kriņicka lugu «Vergi» atklāts Maskavas Latv. centr. kluba teātris.] KrC 13. II
[*Sillers Eduards*] *Sprunguļu Juris.* Labs padoms jeb Proletārisko dzejnieku «recepte». [Satīra dzejā.] Tkm 1923. g., 41.—42. lpp.
— *Ed. S.* Nēģeri literatūrā. KrC 1. IV
Šķilters K. Par proletāriskās kultūras ideju. KrC 12. IV
Trds. Bērnu literatūra. KrC 12. IV
Upits Andrejs. «Peldētāja Zuzanna» MLC kluba teātrī. *Rec.: -jo-.* — KrC 10. V
Vallens V. Vai Baltlatvijas universitātē ir politiskās apsardzes nodaļa? KrC 1. XI
Vīksne P[*auls*]. Kas darāms laikrakstu lietā? KrC 4. XII
— V. Uļjanovs (N. Ļeņins). PKal 1923. g., 80.—96. lpp.
Vn. M. Gorkija tēlojumi. KrC 11. III
Volenters. Nakts «demokrātijas» cietumā. [Biedra Puriņa piemiņai.] KrC 8. VIII
Zeberiņš J. [E. Grīnvalda saržs — karikatūra «Uz kuru pusi vējiņš — uz to pusi klanos...».] Tkm 1923. g., 62. lpp.

LATVIEŠU DAIĻLITERATŪRA KRIEVU VALODĀ

Лацис-Судрабс М. Наша дорога. Повесть из жизни революционера. [М.], «Моск. рабочий», 1923. 135 стр. Рец.: [*Ан.*] — Бюллетень книги 9/10, стлб. 63; *Динамов С.* — Кн 26, стр. 10; *Лелевич Г.* — ПиР 1924, 2, стр. 270—271

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Брагинский М. Рец. на: Альберт Гран. Прибалтийские государства (Литва, Латвия и Эстония). М., 1922. — ПиР 3, стр. 243—244

Венцов С. Рец. на: И. Смилга. Военные очерки. М., 1923. — ПиР 6, стр. 216—217

Гойхбарг А. Из литературы о государстве. (Обзор.) [И о книге: П. Стучка. Учение о государстве и конституция РСФСР. Изд. 2-е. 1923.] — ПиР 5, стр. 120—130

Грасис Карл. Рец. на : И. Туркельтауб. Марксизм и художественные науки. Харьков, 1922. — ПиР 1, стр. 237

Драудин Т. К вопросу об удешевлении книги. — Кн 24, стр. 7

— Контрагентство печати. (В порядке обсуждения.) [Распространение печати.] — Кн 28, стр. 2

— Старый спор. [Издательствам нужны свои типографии.] — Кн 26, стр. 7

— Частные издательства [и их отношения с Госиздатом]. — Кн 20, стр. 3

Кнорин В. Г. Рец. на: А. А. Голденвейзер. Якобинцы и большевики. Берлин, 1922. — ПиР 3, стр. 189—191

Мазудре Я. В застенках «демократической Латвии». — В кн.: Жизнь национальностей. Кн. 3—4. М., 1923, стр. 151—156

Пионтковский С. Рец. на: Т. Драудин. Октябрь и рижский фронт. М., 1922. — ПиР 1, стр. 182

Случевский К. Ваше высокопревосходительство! — К. П. Победоносцев и его корреспонденты. Т. 1, 2-я часть. М., 1923, стр. 622—624

Стучка П. Рец. на: В. Адоратский. О государстве (к вопросу о методе исследования). М., 1923. — ПиР 6, стр. 204—206

— Рец. на: С. Драницын. Конституция Р. С. Ф. С. Р. в ответах на вопросы. Изд. 2-е. М.—П., 1922. — ПиР 4, стр. 232—233

— Рец. на: Д-р Иосиф Карнер. Социальные функции права. [М.] 1923. — ПиР 3, стр. 218—221

— Рец. на: И. Подволоцкий. Марксистская теория права. [М.] 1923. — ПиР 7, стр. 214—216

— Рец. на: М. Португалов. Революционная совесть и социалистическое правосознание. П., 1922. — ПиР 2, стр. 184—185

— Рец. на: Ч. А. Преображенский. О морали и классовых нормах. 1923. — ПиР 7, стр. 213—214

1924

ATSEVIŠĶI IZDEVUMI

Ceplis Alvils. Noliedzēji. Stāsts. M., «Latvju izdevniecība», 1924. 119 lpp. *Rec.: Knoriņš V.* — Db 1925, 1, 99.—100. lpp.; [*Курок К.*] *К. К-он.* — Кн 1925, 10, стр. 10—11; *Sviris P.* — JC 1925, 1/2, 86. lpp.

25. oktobris. [Krājums Oktobra revolūcijas septiņu gadu atcerei.] Rediģējuši: J. Eiduks, J. Sarkanais un J. Heils. Vāks — mākslinieka J. Ķuņķa. Titullapa — mākslinieka J. Draules. Vinjetes — mākslinieku J. Vidberga,

J. Ķuņķa, B. Lavrenova u. c. Ļ., KKP(l) Ļeņingradas gub. komitejas Aģitprop. nodaļas Mazākumtautību apakšnodaļa. 1924. 76 lpp. [2000 eks.] Saturs: Redakcija. Jaunu cīņas gadu sākot. — [Loja J.] Turks. Tautību jautājums un Oktobra revolūcija. J. Heils. 25. Oktobris (7. XI) un izglītība. — Ķ. Begge. Oktobra revolūcija un mūsu tirdznieciskie sakari ar ārzemēm. — [Celmiņš P.] Pēters. Oktobra revolūcijas dienas Maskavā. — A. Ozoliņš (Dzilna). Oktobra dienas uz laukiem Vidzemē. — Alf. Ziediņš. Sadursme. — Vold. Jakobsons. 1917.—1924. — Ed. Salenieks. Ugunsgrēks. — J. Eiduks. Vētrainā Oktobrī. — Klusais. Mazmājnieki. — Klitija. Vētru deja. — Ed. Salenieks. Aģitators. — P. Sviris. Pie linu mašīnas. — Sudrabu Edžus. Bula laikā. — Klitija. Steņka Razina pulku dziesma. — Ed. Salenieks. Jaunā dziesma. — Pa 7 gadiem. — [Sproģis J.] J. S-ais. Ko lasīt par Oktobra revolūciju?

Eidemanis R[oberts]. Zeme un maize smaržo. Dzejas. Vāku zīm. mākslinieks K. Veidemans. M., «Latvju izdevniecība», 1924. 35 lpp. [3000 eks.] *Rec.: Bi[rojs] E.* — KrC 1925, 29. I; *[Курон К.] К. К-н.* — Кн 1925, 11, стр. 9—10; *Sviris P.* — JC 1925, 1/2, 86. lpp.

Izdevniecības «Prometejs» grāmatu katalogs. M., «Prometejs», 1924. 30 lpp. [500 eks.] Saturs: 1. Sabiedriskās zinātnes: a) Šķiru cīņas taktika, programa un praktika. b) Ekonomija. c) Marksisma teorija. d) Tiesības. e) Vēsture. f) Dažādi. 2. Daiļliteratūra: a) Dzeja. b) Stāsti, drāma u. c. 3. Kritika un publicistika. 4. Pedagoģija. 5. Mācības grāmatas. 6. Praktiska zinātne (lauksaimniecība). 7. Dažāda satura (rakstu krājumi, periodiski izdevumi, kalendāri utt.). 8. Notis. 9. Jaunatnes literatūra. 10. Atrodas drukā.

Jaunais laiks. Literatūra un kritika. Redigējis V. Knoriņš. M., «Latvju izdevniecība», 1924. 185 lpp. [2000 eks.] Saturs: Dzeja. [R. Eidemaņa, A. Cepļa, P. Svira, Fr. Biezā, Astras (Dīriķes), Klitijas, K. Jaunciemieša, E. Salenieka, P. Veiņa, Laiviņa un E. Sillera dzejoļi.] Proza. R. Veidemaņa «Vaskis». — A. Cepļa «Preču vagoni». — R. Eidemaņa «Agonija». — V. Knoriņa «Dialektiskā materiālisma metode mākslā un kritikā». — P. Vīksnes «Latvju dzejnieks revolūcijā un pēc revolūcijas». Kritika. Latvju rakstniecība. — V. Knoriņa «Klusais. Nemiera sirotājs.» — P. Svira «A. Arājs-Bērce. Sarkanais ceļš.» — P. Svira «Alvils Ceplis. Mana maliena.» — V. Knoriņa «K. Pelēkais. Dubļu peļķēs atmirdzoties zvaigznēm.» — -ks-. «Sākums». — Vīksnes P. «Stāsts un romāns latvju proletāriskā rakstniecībā». — V. Knoriņa «Linards Laicens». — P. Svira «P. Lavins. Vētras spārnos.» — [Knoriņš V.] W. Kn. «Krievu rakstniecība». — Teātris. A. Cepļa «Kreisā un «kreisās» frontes teātru lauķā». No izdevniecības. *Rec.: Kurons K.* — KrC 11. XII; *[Курон К.] К. К-он.* — Кн 1925, 4, стр. 13; *P[elše] R.* — Db 1925, 1, 98.—99. lpp.

Klitija [Skuja Alvīne]. Steņka Razins. Drāma. M., «Prometejs», 1924. 128 lpp. *Rec.: [Kalniņš J.] Ķ. Šabraks.* — Db 1925, 8/9, 122.—123. lpp.; *Zaprovskaja A.* — KrC 1925, 17. II, Кн 1925, 6, стр. 9.

LKP vēstures komisija. Proletāriskā revolūcija Latvijā. I. Strādnieku šķiras partijas sākotne. LKP vēstures materiāli. M., «Spartaks», 1924. 780 lpp. [2500 eks.] Saturs: Ievads. I. «Jaunā strāva» un pirmā strādnieku kustība. 1. Apcerējumi un atmiņas. 2. Dokumenti un citi materiāli. «Jaunā strāva» žandarmērijas apgaismojumā. 1889. g. Rīgas un Liepājas strādnieku nemieri oficiālā apgaismojumā. 3. «Jaunā strāva» legālā literatūrā. Apcerējumi un ievadi. Satīra un humors. Dzejas. II. Pirmās soc.-dem. organizācijas Latvijā un Latviešu soc.-dem. strādnieku partijas nodibināšanās. 1. Apcerējumi un atmiņas. 2. Dokumenti un citi materiāli. III. Pirmā partijas programa. Projekti un materiāli. IV. Latvijas nelegālie soc.-dem. izdevumi. 1. Periodiskie un brošūras. 2. Lapiņas. 3. Bibliogrāfija. Pielikums. *Rec.: Klusais.* Strādnieku šķiras partijas sākotne. — KrC 25. X; *Иокум И.* — Кн 1925, 4, стр. 13; *Knoriņš V.* — Db 1925, 2, 71—73. lpp.

Salenieks Ed[uards]. Rudzu puķes. Tēlojumu krājums iz virknes «Kolonisti». M., «Prometejs». 1924. 115 lpp. [2000 eks.] Saturs: Purvā. Jaunā vaga. Skolotājs Vaivariņš. Sarkanie nāk. Trakais zēns. Aizmugures šarāde. Pirmdienas vakars. Rod pretim! Dzīves varžacs. Jēlā dvēsele. Brūklenāju purvs. Piens un ūdens. Malkas nedēļa. Nakts. Bērnības simfonija. Rudeņa sonāte. *Rec.: Klusais* — KrC 22. XI; *Eid[uks]* *J.* Arāju stāstu grāmata. — SC 1925, 22. I

Spārnotais strēlnieks. Rakstu kopojums. Rediģējuši: J. Eiduks, J. Sarkanais un Krūkle. Ļeņinpils Latvju literāriskais pulciņš, 1924. 62 lpp. [2000 eks.] Saturs: 1. Visu priekš gaisa flotes! 2. Turks. Armijas attīstības gaita. 3. Strēlnieks darbā un atpūtā. 4. Vold. Jakobsons. Kolumbi. (Dzeja.) 5. J. Eiduks. Dumpis. (Dzeja.) 6. Ed. Š.-Birojs. Trakā Fraija dziesma. (Dzj.) 7. Sudrabu Edžus. Skolotājs Krams. (Skice.) 8. Ed. Salenieks. Cīņa par mīlestību. Lauku idile. 9. E. Bumbiere. Skice. 10. Vold. Jakobsons.*** (Dzj.) 11. J. Eiduks. Zem mimozas zieda. (Dzj.) 12. Ed. Salenieks. Priestera prieks. (Dzj.) 13. L. Jansons. Nāves brauciens. (Skice.) 14. J. Sarkanais. Stenētājs. (Skice.) 15. Čāgans. Viesis. (Skice.) 16. Klitija. Aeroplāns. (Dzj.) 17., 18., 19. J. Eiduks. Dzejoļi: Dvēseļu šķīstīšanās. Zēns un meitene. Zaudētais. 20. Vold. Jakobsons. Mīļie vārdi. (Dzj.) 21. A. Lācis. Kurp aizgāja pļāvēji? (Skice.) 22. Jūlijs Juliāns. Pirms vētras. (Drāma.) 23. Zamuels. Jaunais students. (Dzj.) 24. Ed. Salenieks. Pretim saulei. (Drāma.) 25. E. Bumbiere. Uz saules pili. (Dram. skice.) 26. Ed. Salenieks. Spriguļu simfonija. (Dzj.) 27. E. Bumbiere. Topošam. (Dzj.) 28. Zamuels. Divīzijas krustceļos. (Dzj.) Kronika. J. Eiduks. Sudrabu Edžus «Pirms vētras». — J. K. Radionova «Šokolāde». — J. Eiduks. Tollera «Cilvēks — masa». — -je.- Dāņu rakstnieka M. A.-Nekses Dāngardes muiža. — P. Rietumtautu komunistu universitāte. — «Spārnotais Strēlnieks» lasītājiem.

[*Sillers Eduards*] *Sprunguļu Juris*. Zeme, kur cilinderus buktē. Satīras. [1919—1924.] E. Grīnvalda vāks. M., «Latvju izdevniecība», 1924. 80 lpp. [2000 eks.] Saturs: Melnais cilinders. — Daļas: Tas zemes sāls. Tas zemes smukums. Tā zemes dūša. *Rec.: Jakobsons Vold[emārs]* — Db 1925, 3, 88.—89. lpp.; *Kurons K.* — JC 1925, 3/4, 105. lpp., Кн 1925, 4, стр. 12—13.

Vācietis J. Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme. II daļa. «Spartaks», 1924. 41 lpp. Klāt pievienots pielikums I daļai «Ložmetējkalna pozīcijas» 23. dec. 1916. g. — 18. janv. 1917. g. [Shēmas.] Saturs: Izdevēji. Priekšvārdam. — Kara stāvoklis pie Kazaņas. Latviešu strēlnieku pulki dienvidus frontē 1918. gadā. Latvijas ieņemšana 1919. gada sākumā. Rīgas un Jelgavas ieņemšana. Latviešu strēlnieku divīzija pret ģen. Deņikina armiju dienvidos. Operācija Kromas pilsētas apkārtnē no 9. līdz 28. oktobrim. Operācijas vēsturiskā nozīme. Notikumi 1. latv. brigādes frontē. Notikumi vakara frontē. Latviešu strēlnieku cīņas pret ģen. Vrangeļa armiju. *Rec.: [Jokums K.] Ko-Jo.* — KrC 7. X

Veinis P[ēteris]. Priekšpavasara skices. M., «Latvju izdevniecība», 1924. 32 lpp. [2000 eks.] Saturs: Saules dziesma. Priekšpavasars. Naftas krīze. Ekskursija. Dzirnavas. Kalējs. Sēklas. *Rec.: Kurons K.* — JC 1925, 3/4, 105.—106. lpp.

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

[Apsveikumi «Cīņas» 20. gadadienā.] KrC 11. III

Atklāta vēstule biedriem «Krievijas Cīņas» abonentiem. KrC 6. V

Baltlatvijas mazinieki pie b. Puriņa-Upmaļa noslepkavošanas. KrC 9. XII

«Cīņas» 20 gadu cīņas svētkos. [Apsveikumi.] CBd 23, 13.—23. lpp.

«Cīņas» jubilejas numurs. KrC 20. IV

«Darbs» — politisks literārisks un zinātnisks mēnešraksts. [Sāks iznākt ar 1925. g. 1. I P. Stučkas, V. Knoriņa, E. Eferta-Klusā, P. Dauges, R. Bauzes un K. Krastiņa red.] KrC 29. XI

«Dzīvais Vārds» jāturpina. KrC 17. VII

«Dzīvā Vārda» Nr. 50 jubileja Pleskavā. [14. VII 1922. — 23. VII 1924.] KrC 2. VIII

Izdevniecības «Prometejs» grāmatu katalogs. KrC 19. VIII

Kā tika likvidēts «Laikmets». KrC 20. XII

Kritušo piemiņas grāmatas 5. papildu saraksts. KrC 5., 12., 14., 19., 21., 23., 26., 28. VIII [pilns saraksts]; 30. VIII; 2., 4., 9., 11., 13., 16. IX; 9., 13., 16. X

Latvju darbļaudis sērās par Iļjiča nāvi. KrC 31. I

Latvju žurnāla lietā. KrC 16. X

Ļeņina darbi latviešu valodā. KrC 7. II

Mazāktautību proletliterātu apsveikums proletrakstnieku Vissavienības apspriedei. KrC 25. XII

Miris ievērojamais dzejnieks V. J. Brjusovs. KrC 11. X

Mūsu jaunizdevumi. [Latvijas Komunistiskās partijas vēstures materiālu sērijas 1. sēj.] KrC 5. VII

Pensija latvju rakstniekam Sudrabu Edžum. KrC 23. XII

Rakstu krājums. «Spārnotais Strēlnieks». [Saturs.] KrC 7. II

Teodors Zek. [Nekrologs.] KrC 6. XI

Vērtīgs atradums latviešu literatūrā. [Kurzemes muzejā, Jelgavā.] KrC 11. X

Visām Kriev. Kom part. un Kriev. komjaunatnes latv. šūniņām. [Uzaicinājums izplatīt brošūru «Ļeņins jaunatnei».] KrC 10. VI

Visiem «Proletariāta Cīņas» abonentiem un lasītājiem. [Par avīzes gaitu.] PC 20. II

«10 dienas, kuras satricināja pasauli». KrC 10. VI

«25. Oktobris». [Iznācis no drukas. Saturs.] KrC 25. X

-je- Dāņu rakstnieka Martina Andersena-Nekses «Daangardes muiža». Rakstu krāj. «Spārnotais strēlnieks», 60. lpp.

-s- Latvju rakstnieku darbi krievu valodā. KrC 23. XII

-s.-s. Kādam jābūt latvju strādnieku teātrim? [Diskusija, M.] KrC 27. IX

— «Dzīves ceļi». [R.] KrC 12. I

Apiņs R. Biedra Teodora Jekkes piemiņai. KrC 11. XI

[*Bauze R.*] *Corbus.* Latvija kara laikā. [1914—1917.] KrC 31. VII

— Vecās gvardijas vakars. [Rīgas Centrālcietuma bij. politkatordznieku atmiņu vakars.] KrC 26. II

Birkmanis D. «Latvju Arāju Kalendārs 1925. g.» KrC 11. XI

[*Ceplis Alvils*] *Al. C.* Par laikrakstu un žurnāliem. KrC 7. X

— *Al. C.* Par nēģiem, šprotēm un grāmatām. KrC 3. IV

— *Al. C.* Revolūcijas sargi. [Uzvedums.] KrC 21. VIII

Čokke K. Bruņu konfiscēšana baroniem. [1905. g. nov. Rīgā.] KrC 25., 27. XI

— Uzbrukums «Provodņika» dragūniem. [1905. g. dec.] KrC 2., 4. X

D. E. Tollera «Eižens Hinkemans». [Stud. «Skatuve» pirmizrāde MLC klubā 11. V.] KrC 17. V

Eiduks J[ānis]. Ernesta Tollera «Cilvēks — masa». Rakstu krāj. «Spārnotais strēlnieks», 1924, 58.—60. lpp.

— Literatūras purvājā. [Aprautas atzīmes par Baltlatvijas jaunāko rakstniecību.] SC 10. X

Eiduks J., J. Heils, J. Gailis. Visiem latvju literātiem. [Rakstu krājuma «25. Oktobris» lietā.] KrC 2. IX

Eiduks J., Turks, Heils J. un Gailis J. Vaļēja vēstule latvju komunistiskiem literātiem un KKPCK Latsekcijai. [Konkrēti priekšlikumi žurnāla lietā.] KrC 4. IX

Gavens E. [*Donners-Pērkons.*] Divdesmit cīņas gadi. [Pēc Latvijas Kompar-

tijas 20 gadu svētkos turētās runas Maskavā 21. jūnijā 1924. g.] CBd 25, 98.—112. lpp.

Indriķis. Ilegālais Rīgas Revkoms. [Iz Latv. rev. vēstures 1918—1919.] KrC 5., 8., 10., 12., 15., 17. I

Izdevniecība «Prometejs». [«Sarkano Dadžu» un «Darba» kalendāru lietā.] KrC 29. III

Janjan. Latvju rakstnieku darbi krievu valodā. KrC 27. IX

Jaunais kolonists. «Sarkanie Dadži» un antireliģiskā propaganda. KrC 23. II

[*Jokums Konrads*] *K. J. A. Tarasova-Radionova* «Sokolāde». Rakstu krāj. «Spārnotais strēlnieks», 1924, 56.—58. lpp.

— Kā jāraksta strādnieku laikrakstā. KrC 6., 22. III

— Kamdēļ Latvijas buržuāzija dejo uz noslepkavoto strēlnieku kapiem? [Par Ziemas svētku kaujām 1916. g.] KrC 5. I

— Kas darāms mūsu korespondentu organizēšanas darbā. KrC 16. XII

— Ļeņins kā strādnieciskās preses organizators. KrC 6., 8. V

— Ļeņins un latvju strēlnieki. KrC 5. II

— *Ko.-Jo.* «Maza jubileja». [KrCp 5. nrs.] KrC 20. V

— Mūsu anketas rezultāti. [Lasītāju atsauksmes par KrC.] KrC 23., 25. X

— *Ko.-Jo.* Preses kongress Latvijā. KrC 18. XII

— Strādnieku Kalendārs 1924. g. KrC 4. III

Kadiķis-Groznijs A. Pēdējās dienas Padomju Latvijā. KrC 22., 24., 27. V

Kašķis. Latvijas Komunistiskā partija pasaules karā. CBd 25, 75.—97. lpp.

Kls. Neticami... bet iespējami. [Stud. «Skatuve» pirmizrāde MLCK klubā, 14. XII.] KrC 20. XII

Klusais [*Eferts Ernests*]. Demjans Bednijs. KrCp 5, 20. V

— «Domas». (Mēnešraksts literatūrai, mākslai un zinātnei, Nr. 1, 1924. g., Rīgā.) KrC 16. II

— Piezīmes par literatūru. KrC 17. IV

Knoriņš V[*ilhelms*]. Dialektiskā materiālisma metode mākslā un kritikā. Grām. «Jaunais laiks», 105.—116. lpp

— Latvijas rakstniecības kreisais spārns. «Domas», aktīvā māksla un «Kreisā dekadence», Paegle, Laicens, Rainis un Aspazija. KrC 25., 27. III, 8., 10. IV, 13., 15. V

Kominternes Latsekcija. Kritušo piemiņas grāmata. [Materiāli par rev. cīņās kritušiem.] KrC 3., 17. I

[*Kurons K.*] *K. Krns.* «Džimmi Fersaks». [Vācu ekspresionista K. Šternheima romāns.] KrC 9. IX

— *K. K.* Studija «Skatuve». [Sakarā ar 6. darbības gada uzsākšanu.] KrC 20. IX

— 1905. gads. (Sakarā ar 1905. gada revolūcijas divdesmitgadu jubileju.) LALal 1925. g., 51.—53. lpp.

Kurzemnieks-Bobis. «Cīņas» tipogrāfija 20 g. atpaka]. KrC 11. III

Krišs J. Ilgās pēc Padomju Krievijas. [Latv. inteliģence.] KrC 18. XII

— Nacionālās kultūras važas. KrC 25. XII

Laicens Linards, par viņu. Knoriņš V. — Grām. «Jaunais Laiks», 176.—178. lpp.

[*«Latvju Arāja Kalendāra»*] *Redakcija.* Mūsu lasītājiem. LAKal 1925. g., 80. lpp.

Laukmanis K[*ristaps*]. Vēl kāds vārds par «Spārnotais strēlnieks». KrC 15. V

[*Loja Jānis*] *Turks.* Valodas kuplināšanas darbā. KrC 9., 11. IX

Ļeņins N. «Cīņas» jubilejas numuram. [Apsveikums Cņ 100. nr.] CBd 23, 24.—28. lpp.

Mazais. Kauja ar kazakiem pie Cesvaines. [1905. g. IX.] KrC 21. X

— Kauja ar muižnieku bandām pie Stāmerienes pils. [1905. g. X.] KrC 11. XI

Ozols-Priednieks K. Mums vajadzīgs savs centrālžurnāls. (Materiāls priekš Viskrievijas Latsekcijas plēnuma.) KrC 11. X

Pečaks K. «Kapitāla» 1. sējums. [P. Stučkas tulk.] KrC 27., 29. III, 1. IV
— «Kapitāla» 1. sējums. (Sakarā ar pirmo tulkojumu latviešu valodā.) CBd 24, 55.—72. lpp.
[*Pelēkais Kārlis*] *K. Plk.* Diskusija par prof. literatūras stāvokli. [Maskavā 15. VIII.] KrC 19. VIII
— *K. Plk.* Izdevniecības jautājums. (Pirms plēnuma diskusijas kārtībā.) KrC 18. IX
— *K. Plk.* Laikraksts un valoda. KrC 12. VIII
— *K. Plk.* Rakstnieks A. S. Serafimovičs (Popovs). KrC 15. III
— *K. Plk.* Satīra. [Laikā no 1917. līdz 1923. g.] KrC 19. II, 4. III
Pilats [*Krūmiņš Jānis*]. Par «mazmājnieku pirtiņu» un «centrālžurnālu». KrC 14. X
[*Poēma K.*] *K. P.* «Cīņas» 20. g. cīņa. SC 28. III
— Pie vadoņa kapa. [Sakarā ar V. I. Ļeņina nāvi.] SC 31. I
R. Ad. Goliats Fr. Agrārjautājums Latvijā. R., 1924. KrC 21. VIII
[*«Rīta Blāzma»*] *Redkols.* Mūsu domas par latviešu pareizrakstību. «Rīta Blāzma» 6, 36. lpp.
Salenieks E[*duards*]. Svētdienas vakars. Drāma 1 cēl. *Rec.: Butevics J.* — SC 31. X
[*«Spārnotais strēlnieks»*] *Redakcija.* «Spārnotais strēlnieks» lasītājiem. Rakstu krāj. «Spārnotais strēlnieks», 61. lpp.
Strazdiņš K. Literatūras hrestomātija. M., 1923. KrC 5. IV
Stučka P[*ēteris*]. «Cīņas» 20 g. cīņa. KrC 11. III
— Ļeņins miris! [Arī par Ļeņinu un latviešiem.] KrC 26. I
— Uz Latvijas Komunistiskās partijas 20 gadu jubileju. CBd 24, 1.—10. lpp.
Šķilters K. Vēl neapskatīts jautājums. [Latv. koloniju vēsture.] KrC 8. IV
Upīts Andrejs, par viņu. [*An.*] — KrC 5. I
— Viens un daudzi. Stud. «Skatuve» uzv. *Rec.:* [*Kurons K.*] *K. Krns.* — KrC 21. II
Vecgailis A. «Mācies lasīt». Ābece ar lauksaimniecisku novirzienu pieaugušiem. M., 1924. KrC 15. XI
Viksne P[*auls*]. Latvju dzejnieks revolūcijā un pēc revolūcijas. Grām. «Jaunais laiks», 119.—162. lpp.
— Stāsts un romāns latvju proletāriskā rakstniecībā. [Par Arāju-Bērci, E. Salenieku, Sudrabu Edžu.] Grām. «Jaunais laiks». M., 172.—176. lpp.

LATVIEŠU DAIĻLITERATŪRA KRIEVU VALODĀ

Клусайс И. [*Эфферт Э.*] Бунтующий народ. Рассказы. Перев. с латыш. Э. С[ильма]на. Вступит. статья Я. Эйдука. «Латышская пролетарская литература и Клусайс». Л., «Прибой», 1925 [1924]. 152 стр. Рец.: *Zaprovskaja A.* — Db 1925, 3, 86.—88. lpp.; *Запровская А.* — Кн 1925, 6, стр. 17. *Ц. А.* [*Цинговатов А.*] — Вестник книги 1925, 5, стр. 32.
Лайцен Л. и Паэгле Л. Панама. Составили, инсценировали Линард Лайцен — Леон Паэгле. Кинособытия из жизни малых, новых и больших государств. В 7 част., 197 карт. с антрактами. [M., «Strēlnieks», 1924.] 48 стр. (Кино-трепкарастрепка.) *Rec.: -s -s.* — Krl 11. III.
Райнис Я. Волков. [Гирт Вилкс.] Драм. этюд в 1 д. Перев. Симак. Ереван [б. изд.], 1924. 25 стр. [на армян. яз.].
Эйдеман Р. П. Палочка-палка. Сказка. Харьков, Всеукр. о-во содействия «Юному Ленинцу», 1924. 31 стр. с илл. (Б-ка юного ленинца № 17.)
Райнис И. 1. Страшный суд. [Стихотв.] Перев. В. Брюсов. 2. Умеренному. [Стихотв.] Перев. В. Брюсов. — В кн.: Антология революционной поэзии. Вып. 1. М., 1924. (Б-ка «Красной нивы». Вып. 1.)

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Иокум К. Рец. на: «Календарь латышского пахаря» на 1925 год [на латыш. яз. и] «Календарь труда на 1925 год». — Кн 44/45, стр. 20.

Кнорин В. Г. Предисловие к русскому изданию. — В кн.: И. Янсон-Браун. Революция в Прибалтике. Перев. с латыш. П. Свириса. М., 1924, стр. 3—8.

— «Циня» — образец подпольной борьбы. — П 6. V

Стучка П. Марксизм и социология. [Рец. на: Энгель Е. А. Очерки материалистической социологии. М. — Пг., 1923.] — ПиР 2, стр. 75—80.

— Рец. на: Проф. Н. И. Палиенко. Конфедерация, федерация и Союз Советских Социалистических Республик. [Харьков,] 1923. — ПиР 1, стр. 229—231.

Щербаков Н. Рец. на: Ф. В. Баллод. Очерки истории древнеегипетского искусства. Саратов — М., 1924. — ПиР 3, стр. 264—265.

Эйдук И. Латышская пролетарская литература и Клусайс. (Вместо предисловия.) — В кн.: Клусайс И. Бунтующий народ. Рассказы. Л., «Прибой», 1925 [1924], стр. 3—18.

1925

ATSEVIŠĶI IZDEVUMI

Ceplis A[lvils]. Malienes vilki. («Noliedzēji», 2. grāmata.) M., «Latvju izdevniecība», 1925. 103 lpp. *Rec.: Kurons K.* — KrC 3. X

— Naivais ar rokas granātu. (Dzejas.) Vāku zīm. Ķ. Veidemanis. M., «Latvju izdevniecība», 1925. 32 lpp. [2000 eks.] *Rec.: Kurons K.* — JC 8, 53. lpp. Ķ. V. — Db 8/9, 121.—122. lpp.

Daumants J. Pēdējais karalis. Dramatizējums 9 ainās. M., «Prometejs», 1925. [?] 40 lpp. [3000 eks.]

9. un 13. janvāris Latvijā. (Dokumenti un materiāli.) 1905. g. janvāra dienas un viņu pēcskaņas Latvijā. LKP Vēstures komisijas izd. M., «Spartaks», 1925. 400 lpp. [5000 eks.] Saturs: No kopotājiem. P. Stučkas priekšvārds. I. Janvāra dienas notikumu dalībnieku atmiņās un aprakstos. II. Janvāra dienas nelegālā literatūrā. Rīgas soc.-dem. organizācijas lapiņas. Liepājas soc.-dem. organizāciju lapiņas. Jelgavas soc.-dem. organizāciju lapiņas. «Cīņa». Gapona uzsaukumi Latvijas revol. org. izdevumā. Latv. Soc.-dem. savienības lapiņas. Ziedojumu vākšanas listes. III. Janvāra dienas patvaldības ierēdņu apgaismojumā. IV. Janvāra dienu pēcskaņas. 9.—13. jūlijs 1905. g. — 1924. g. *Rec.: E. A.* — SC 17. VII; *Klusais* — KrC 9. IV; *T[omass] K.* — Db 4, 70. lpp.

Eidemanis R[oberts]. Ielenktie. Romāns. Vāku zīm. E. Grīnvalds. M., «Latvju izdevniecība», 1925. 108 lpp. [3000 eks.] *Rec.: J.* — KrC 23. V; *Kurons K.* — Db 5, 68.—69. lpp.; *Vīksne P[auls]* — JC 1926, 1, 17. lpp.

— Neapturams gājiens. Poēmas 1918.—1925. g. M., «Latvju izdevniecība», 1925. 44 lpp. [2000 eks.] Saturs: Dievs ir miris. Pēterpils. Sirmgalvis. Skrejošais holandietis. Ielās. Priekšpilsēta. Pilsētā. Maskava. *Rec.: Kurons K.* — KrC 20. X

Klusais-[Eferts] [Ernests]. Piezīmes par latviešu ideoloģijas vēsturi. I daļa. Līdz 1905. g. priekšvakaram. M., «Prometejs», 1925. 160 lpp. [1500 eks.] Saturs: I. Kapitāla akumulācijas laikmets Latvijā (no 18. gs. līdz 19. gs. vidum). Saimnieciskā attīstība 18. gs. otrā pusē. Racionālisms. Ķ. Fīrekers. Vecais Stenders. Vecā Stendera pēcteči. Saimnieciskais stāvoklis 19. gs. sākumā. Humānisms. G. Merķelis. G. Merķeļa pēcteči. II. Zemnieku nemieri un jaunlatvieši līdz 60. gadu reformām. Saimnieciski politiskais stāvoklis. Nošķirošanās latv. zemniecībā. Nacionālisms.

60. gadu jaunlatviešu centieni. Kr. Valdemārs un A. Spāģis. Ķ. Biezbārdis kā Hēgeļa skolēns. Juris Alunāns kā A. Smita skolēns. Valodas izkopšana un dzeja. III. Kapitālisma attīstība Latvijā. A. Latviešu buržuāzijas centieni un tautiskie romantiķi pēc 60. gadiem (1865—1875). Saimnieciskā attīstība. Latv. buržujiskās inteliģences centieni. Lauku sabiedrības aktivitāte. Auseklis. Rusifikācija. B. Lauku buržuāzijas reālpolitiķi un reālisms (1875—1885). Sabiedriski politiskais stāvoklis. Kr. Valdemārs. Māteru Juris. Brāļi Kaudzīši. Apsīšu Jēkabs. IV. Lauksaimniecības krīzes laikmets (1885—1905). 1. Lauku buržuāzija. Saimnieciskais un sabiedriskais stāvoklis. Rūd. Blaumanis. Poruku Jānis. A. Niedra. 2. Lauku bezzemnieks. Saimnieciskais stāvoklis un sabiedriskā kustība. Sudrabu Edžus. 3. Sīkburžuāzija un pilsētas strādniecība (līdz 90. gadu sākumam). Rūpniecības attīstība. «Dienas Lapa» un viņas redaktors Fr. Bergmanis. «Ekonomisms». Augusts Deglavs. 4. Sīkburžuāzija un pilsētas strādniecība 90. gados. Ķ. Marksa mācības. Legālie marksisti. Revolucionārā marksisma sākumi. «Dienas Lapas» demokrātiskie centieni. Sievietes emancipācijas jautājums. Dabas zinātniskie raksti. Rakstniecības kritika. Jaunstrāvnieku dzeja. Ed. Veidenbaums. Aspazija. Ed. Treimanis. Plūdons. Paskaidrojumi. 1) Kristaps Fīrekers. 2) Vecais Stenders. 3) Garlībs Merķelis. 4) Neredzīgais Indriķis. 5) Ansis Līventāls, Ernests Dīnsberģis, Ansis Leitāns. 6) «Pēterburgas Avīzes». 7) Krišjānis Valdemārs, Kr. Barons, Kaspars Biezbārdis, Juris Alunāns, Andrejs Spāģis. 8) Andrejs Pumpurs. 9) Auseklis. 10) Kronvaldu Atis. 11) Māteru Juris. 12) Kaudzītes Reinis. 13) Apsīšu Jēkabs. 14) Rūdolfs Blaumanis. 15) Poruku Jānis. 16) Andrievs Niedra. 17) Sudrabu Edžus. 18) «Dienas Lapa». 19) Fr. Bergmanis-Kalnnieks. 20) Augusts Deglavs. 21) Kasparsons, Aleksandrs Dauge. 22) Dāvids Bundža, Jānis Driega, Jānis Ozols. 23) Pēteris Stučka. 24) J. Rainis-Pliekšāns. 25) Fr. Roziņš-Āzis. 26) J. Jansons-Brauns. 27) Aspazija. 28) Ed. Treimanis-Zvārgulis. 29) Plūdons. Saturs. Drukas kļūdas.

Kurons K. Revolucionārās Krievijas rakstniecība ceļā uz rītdienu. (1917—1923.) Apcerējuma pavedieni. M., «Prometejs», 1925. 144 lpp. Saturs: Priekšvārds. I. Ievads. II. Dzeja. 1. Revolūcijas krusta ugunīs (A. Bloks un Tihonovs). 2. Simbolisma agonija (akmeisms, futūrisms, imažinisms). 3. Zemnieciskā dzeja. 4. Proletāriskā dzeja («Smēde», «Oktobris» un «Kreisā Fronte»). III. Daiļproza. 1. «Aizgājēji» un «līdzgājēji». 2. Zemnieciskā daiļproza (revolucionārās sādžas prozas tēlojumi). 3. Proletāriskā daiļproza. IV. Ceļā uz rītdienu. (Revolucionārās Krievijas rakstniecība un viņas izredzes.) Krievijas Komunistiskās partijas daiļliteratūras politika. (XIII kongresa «Rezolūcija par presi», 19. paragrāfs.) *Rec.: Йокум К.* — Кн 1925, 7. стр. 11; *Klusais* — KrC 5. II.

Lācis-Sudrabs J. «Esi možs!» Bērnu luga 4 cēlienos. «Latvju izdevniecība», 1925. 38. lpp.

Latvju izdevniecības grāmatu rādītājs 1925. gadam. M., «Латиздат». [1925.] 47 lpp. [1000 eks.] Saturs: Ievadam. Dzejas un dziedājumi. Lugas. Daiļproza. (Romāni, stāsti, noveles.) Universālā bibliotēka. Literatūras un mākslas kritika. Sabiedriskās zinātnes: a) Šķiru cīņa — teorija un praktika. b) Apcerējumi par vēsturisko materiālismu. c) Ekonomija. Vēsture. Biogrāfijas. Pedagoģija. Mācības grāmatas un valodniecība. Dabas zinātne. Lauksaimniecība. Protokoli un rezolūcijas. Periodiski izdevumi. Sludinājumi.

«Ļeņina pionieri». Rakstu krājums pionieru darbiniekiem. J. Mušperta un K. Priednieka red. M., «Latvju izdevniecība», 1925. 95 lpp. [2000 eks.] Saturs: Kapitāla zemēs. J. Kurts. Komunistiskā bērnu kustība Eiropā un Amerikā. Padomju dzimtenē. Mākonis. Kamdēļ mēs ļeņinieši. K. Ozols-Priednieks. Komunisti, komjaunieši, pionieri. Palīgā kolonijas pionieram! N. Krupskaja. Pionieri sādžā. Ed. Stūrīts. — Kā strādāt pionieru

grupās. Celsim jaunu skolu! N. Krupskaja. Pionierkustība un skola. Pionieru darbs skolā (materiāli). Ko darīt ģimenē? A. Vecgailis. Pioniers un ģimene. Kā organizēties? XIII Partijas kongress par pionieriem. Ļeņina Jauno pionieru komunistiskā bērnu organizācija. *Rec.: Dzilna* — JC 8, 54. lpp.; [*Jokums K.*] *Ko-Jo.* — KrC 21. VII

«Oktobra paaudze». Jaunatnes krājums J. Mušperta red. [Vāka zīmējums un ilustrācijas tekstā J. Griķa.] M., «Latvju izdevniecība», 1925. 127 lpp. [3000 eks.] Saturs: Cīņā un darbā. Oktobra paaudze. V. Knoriņš. Jaunas reakcijas uzplūdos. — J. Kurts. Latvijas «demokrātijas» jaunatne. — Aug. Baltiņš. Atjaunotās Padomjzemes pirmie līdumnieki. — K. Laukmanis. Koloniju darba jaunatne. Mācies! — Klusais. Padomjzemes elektriskā lampiņa. — R. Makstis. Pie cilvēces šūpuļa. — Fr. Silarājs. Revolūcija debesu telpā. — R. Klepers. Dzīvības izcelšanās. Sarkanās vagas. — J. Nērogs. Šķirtie ceļi. (Skicējums.) — Aug. Baltiņš. No vēju saplēstām sētām. (Fragments.) Alfr. Miķelsons. Padomju pops. — Ed. Šillera atdzejojums «Jaunā gvardija». — Dadzis. Sādža. — Pielikums pie Klusā raksta — «Padomjzemes elektriskā lampiņa». *Rec.: Klusais* — Db 2, 73.—74. lpp.; *Ld.* — JC 1/2, 85.—86. lpp.

Rids Džons. 10 dienas, kuras satricināja pasauli. J. Vorobjeva populārs pārstrādājums. Tulk. Vilma Šmidt. M., «Latvju izdevniecība», 1925. 59 lpp.

Sudrabu Edžus. Velnu dzinējs. Stāsts jaunatnei. Vāku zīmējums E. Grīnvalda. M., «Latvju izdevniecība», 1925. 136 lpp. [3000 eks.] *Rec.: Viksne P.* — JC 8, 52. lpp.

— Kopoti raksti. M., «Latvju izdevniecība», 1925. 1. grām. 187 lpp., 2. grām. 146 lpp. *Rec.: Eiduks J.* Purva tvaikos. (Kopoti raksti, 2. grām.) — LZ 1926, 14, V; *Kurons K.* — JC 1926, 8/9, 2. vāks

Sviris P[*ēteris*]. Politiski pamfleti par dzimteni. (Dzejā.) Vāku zīm. E. Grīnvalda. M., «Latvju izdevniecība», 1925. 50 lpp. [2000 eks.] *Rec.: Kurons K.* — JC 8, 52.—53. lpp.; [*Sillers E.*] *K. Sabraks* — KrC 19. IX

Sillers Ed[*uards*]. Kaķpēdiņš un vabulīte. Komēdija divos cēlienos. Vāku zīm. A. Jurijs. M., «Latvju izdevniecība», 1925. 35 lpp. [500 eks.]

— Komēdijas. (3 ludziņas.) 1. Kaķpēdiņš un vabulīte. 2 cēl. 2. Republikas labā. 1 cēl. 3. Konspiratīvais dzīvoklis. 1 cēl. M., «Latvju izdevniecība», 1925. 72 lpp. *Rec.: Kurons K.* Kaķpēdiņš un vabulīte un citas komēdijas. — KrC 18. IV

1905. g. revolūcijā kritušo piemiņai. 112 ģīm. krājums. M., «Prometejs», 1925

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Izdevniecības jautājums. (KKP Latsekciju paplašinātā plēnuma 1924. g. 24. XI lēmumi.) KrC 8. I

«Jaunais Laiks» Nr. 2. [Uzaicinājums un paziņojums.] KrC 23. V

Kā Latvijā nomāc strādniecības kulturālos pasākumus. KrC 1. VIII

Krievu rakstnieku protests pret Laicena arestu. KrC 10. X

Krišs Imūns (1897—1925). SC 5. VI

Kritušo piemiņas grāmatas 7. papildsaraksts. KrC 17., 20., 22., 28. III, 4., 9. IV; 8. papildsaraksts — 7., 9., 14., 23., 26., 28., 30. V, 2., 4., 23., 25., 27., 30. VI; 9. papildsaraksts — 2., 7., 11., 14., 16., 23. VII; 10. papildsaraksts — 24. X

«Latviešu zemnieks». KrC 30. VII

«Latvju izdevniecība». [Esošo grāmatu saraksts.] KrC 19., 21. V

Latvju jaunās revolucionārās dzejas antoloģija. KrC 10. X

Lejas Bulankas partizāni [1919]. SC 5. VI

LKP un LKJS izd., janvāris — augusts, 1924. Bibliogrāfija. [1) LKP Centrāl-

orgāns «Cīņa». 2) «Большевик». Орган Центрального и Латгальского комитетов КПЛ. 3) «Komunists». LKP Lejas-Kurzemes Org. Komitejas orgāns. 4) «Jaunais Komunārs», LKJ savienības KIJ sekcijas laikraksts. 5) «Jaunā Komunāra Cīņas Sauciens», LKJ savienības Vidienas org. žurnāls. 6) Uzsaukumi.] CBd 26, 119.—122. lpp.

LKP un LKJS izdevumi, septembris — decembris, 1924. g. Bibliogrāfija. [1) LKP centrālorgāns «Cīņa». Nr. 54—57. 2) «Большевик». Орган Центрального и Латгальского комитетов КПЛ. № 5. 3) «Komunists». LKP Lejas-Kurzemes org. komitejas orgāns. Nr. 8—10. 4) «Jaunais Komunārs». LKJS KIJ sekcijas laikraksts. Nr. 11/12—14/15. 5) «Biļetens», LKJ Savienības (KIJS) izdevums. Nr. 16. 6) «Aiz restēm». R. Terminācietuma politisko jauniešu orgāns. Nr. 1—11. 7) Uzsaukumi.] CBd 27, 71.—76. lpp.

Maskavas «Dzīvā Vārda» redakcija un daži tuvākie līdzstrādnieki. [Fotoattēls.] KrCp 3. II

Maskavas latvju skolotāji par žurnālu «Jauni Ceļi». KrC 25. IV

Nost tautiskos «ģeržimordus»! [Sakarā ar L. Laicena arestu.] KrC 22. IX

Par partijas politiku daiļliteratūrā. KrC 11. VII

Pirmais Sibīrijas apgabala Izpildkomitejas priekšsēdētājs Roberts Eihe. SC 18. XII

Prāva par «Kriev. Cīņas» korespondenta ēku nodedzināšanu. KrC 27. VI

Protests pret proletāriskās literatūras vajāšanu. KrC 1. IX

Vēl par L. Laicena arestu. KrC 1. X

-s.-s. «Krievijas Cīņas» līdzstrādnieku apspriede. KrC 21. XI

— Teodora Āmtmaņa jubileja. KrC 17. III

A. Kritis vecs kaujinieks. [Maskavas milicijas priekšn. F. Cīrulis.] LZ 30. X

Āboliņš A. Gaitu sākot. [«Latviešu Zemnieka» uzdevumi.] LZ 29. VII (Paraugnumurs.)

Amtmans Teodors, par viņu. *Klusais* — Db 2, 68.—70. lpp (Ģīm.); *Sviris P.* — JC 3/4, 93.—95. lpp.

B-ts I. Biedra rektora Marhļevska piemiņai. (Ģīm.) S 3, 16.—21. lpp.

Balodis J., stud. Nepareizs jautājumu apgaismojums. (Sakarā ar K. Šķiltera rakstu «Piezīmes par studentu pētījumiem Sibīrijā».) KrC 16. V

Bērziņš-Ziemelis J. Par Ļeņinu. Atmiņu lapiņas. Db 1, 37.—40. lpp.

Blaus P[ēteris]. Kriša Grinieka piemiņai. KrC 15. X

Celmiņš P. Biedrs Krišs Imūns (Vecais Ventiņš). [Nekrologs.] KrC 11. VI

— Latvju sociāldemokrāti par mūsu mākslu. KrC 5. XII

Čokke K. Iz Latvijas Soc.-demokrātijas kaujas organizācijas cīņām 1905. g. (Kaujinieka atmiņas.) Db 3, 57.—68. lpp.

— Sarkanais spiegs. Strādnieku apšaušana Rīgā, 1905. g. 13. I. KrC 22. I

— Vēstule redakcijai. [Sakarā ar rakstu «Iz Latvijas soc.-dem. kaujas org. cīņām 1905. g.».] Db 5, 73.—74. lpp.

Ceplis A. Linards Laicens. Semafors un Berlīne. Dzejoļi. R., 1924. Db 2, 74.—75. lpp.

Dauge P[auls]. Biedres Marijas Roziņas-Dobeles piemiņai. KrC 5. V

— Manas atmiņas par Ļeņinu. Db 1, 41.—50. lpp.

— Piezīmes par A. Cepļa dzeju. KrC 10., 12. IX

— P. Stučka — cilvēks un draugs. (Personīgas piezīmes.) (Ģīm.) JC 1, 23.—29. lpp.

Eiduks J[ānis]. Krišs Imūns miris. KrC 21. V

[Eizenšmits E.] Mākonis. Jaunu gaitu sākot. [Rietumtautu komunistiskās universitātes Latsektora studentu pirmais izlaidums.] KrC 27. VI

Fricels. P. Stučka. «Ko gaida lauki no komunistiem?». «Spartaks», 1925 S 6, 71. lpp.

(Grauzdiņš) Čāgans. «Vergi.» [M. Kriņicka drāma Ļeņingradas Latiznamā.] KrC 15. X

I. Kādā eksemplāru skaitā tiek izdota un izplatīta daiļliteratūra. Db 3, 89. lpp.
Ij. Grāmata par latvju strēlniekiem krievu valodā. KrC 10. X
[*Janele J.*] *Viena.* Marts — Maksis — Čoms. [8. VI 1921. g. — 8. VI 1925. g.] Par Marta (Šilfa-Jaunzema), Makša (Ārāja-Bērces) un Čoma (Puriņa) nogalināšanu. KrC 6. VI
Janjan. Krievu kritika par L. Laicenu. KrC 14. III
— Kriša Imūna literāriskais mantojums. KrC 25. VII
— Latvju rakstnieki krievu valodā. KrC 27. I
Jansone. Jauni latvju rakstniecības darbi krievu valodā. KrC 10. X
Jaunozoliņš M. Latvijas inteliģences bezizejas stāvoklis. KrC 7. V
[*Jokums Konrads*] *Ko-Jo.* Jaunatnes žurnāls. («Jauni Ceļi»,] KrC 2. IV
— *Ko-Jo.* Kā nevajag rakstīt uzsaukumus. KrC 4. VIII
— *Ko-Jo.* Lustīga dzīvošan' lai tālu skan, lai tālu skan! [Preses balle.] KrC 3. III
— *Ko-Jo.* Par korespondentu pulciņu darbības metodēm. KrC 28. III
Jurjans P. Līdz pēdējam brīdim. (Iz atmiņām no Rīgas Centrālcietuma.) [1908—1909.] KrC 7. IV
[*Kalniņš J.*] *Sabraks.* K. Landers. 1905. gada priekšvakarā. KrC 1. IX
Kalniņš-Misters T. 1905. g. 13. janvāris Rīgā. Db 1, 77.—83. lpp.
Kara-Jura. «Sākums» Nr. 1. SC 6. III
Klusais [*Eferts Ernests*]. «Jauni Ceļi». 1925. g., Nr. 1—2. Db 4, 69.—70. lpp.
— Krievu žurnāli. KrC 5., 8. XII
— Piezīmes pie biedra Kurona pretraksta. KrC 14. II
Knoriņš V[*ilhelms*]. LKP Vēstures komisija. Proletāriskā revolūcija Latvijā. I. Db 2, 71.—73. lpp.
— Ļeņins. CBd 26, 1.—7. lpp.
Kurons K. Piezīmes pie biedra Klusā recenzijas par brošūru «Revolucionārās Krievijas rakstniecība ceļā uz rītdienu». KrC 12. II
Kiršs J. Andrievs Niedra kā demokrātiskās Latvijas varonis. KrC 3. III
— Darbs. Lasāmā grāmata laukskolu jaunākām grupām. I d. M., 1924. Db 2, 82.—83. lpp.
— Darba inteliģences traģēdija Latvijā. Db 8/9, 97.—99. lpp.
— J. Raiņa 60 g. jubilejas diena. KrC 12. IX
— Kā Latvijas buržuāzija gādā par saviem rakstniekiem. [Par J. Ezeriņu.] KrC 17. I
— Kā pliķē J. Raini Latvijā. KrC 28. IV
— Sudrabu Edžus «nāve» Latvijā. KrC 17. IX
— Tautiskās sēnes paēnā. [K. Skalbe un K. Dziļleja saeimas vēlēšanās R. J. Raiņa aiziešana no Nac. teātra. J. Akuraters par savu ārzemju ceļojumu.] KrC 9., 14. VII, 4., 8., 15. VIII
[*Laroze*] *Angulis — Mazais J.* Mežabrāļu dzīve. [1906. g.] KrC 5. IX
Latvju publicisti un rakstnieki ZPRS. Nost! ... [Uzsaukums sakarā ar L. Laicena arestu.] KrC 29. IX
Laukmanis K. Latvju pionieru literatūra. KrC 16. V
Liesma. Edgara Kibera piemiņai. KrC 22. IX
Literatūras hrestomātija. 2. d. M., 1925. *Rec.: Kiršs J.* — Db 4, 70.—71. lpp.
[*Loja Jānis*] *Turks.* Valodas kuplināšanas darbā. KrC 4. VI
[*Loja J.*] *Turks, J. Eiduks.* Cietumi nelīdzēs. [L. Paegles lietā.] KrC 2. IV
[*Loja J.*] *Turks, V. Melnalksnis, J. Eiduks, Čāgans.* Vēstule redakcijai. Rainis padzīts. KrC 25. VIII
Misse E. Piezīmes latvju valodas jautājumā. KrC 15. IX
— «Rīta Blāzma». [Pleskavas latv. skolas žurn., 7.] KrC 24. IX
Mušperts J. Kā notiesāja «Lasinkas caru» un «latviešu dievu». [B. Mušperta ziņ. par KrC korespondenta dedzinātāju prāvu.] KrC 4. VII
Ozols-Priednieks K. Dzīvā avīze strādnieku klubā. KrC 28. X
— Sienas avīze strādnieku klubā. KrC 24. XI

P-a. Latvju Arāja Ķalendārs 1926. g. SC 20. XI
Pauzers Fr. Sādžas pētīšanas darba rezultāti. ĶrC 17. III
Pečaks K. Ķ. Marksa «Ķapitāls», 1. sēj. Tulk. P. Stučka. Db 1, 95.—97. lpp.
— Marksa «Ķapitāls» un jaunatne. (Sakarā ar «Ķapitāla» 1. sēj. iznākšanu latv. valodā.) JC 3/4, 66.—69. lpp.
Pilats. «Darbs». [1925. g. Nr. 1.] ĶrC 7. II
Pk. K. Valodas jauninājumi. ĶrC 26. V
Riekstiņš-Birģelis. Kur palika baronu bruņas? [1905. g. Pārdaugavā.] ĶrC 31. I
Rinkuss K. Viņās dienās. (Iz 1905. g. atmiņām.) ĶrCp 5. III, 5.—8. lpp.
Rūķis. 20 gadu atpakaļ. (1905. g. atminot.) [Vidzemes Malienā, Grozdones, Mārcienas, Bērzones un Lazdones apkārtnē.] ĶrC 20., 23. VI
Rullis E. Vecā Ventiņa piemiņai. [Krišs Imūns.] S 3, 58.—59. lpp.
Sācējs. Ļeņingradas latvju literāti darbā. ĶrC 28. II
Sd. A. Pūt, vējiņi! [Pirmizrāde 12. IV MLCK klubā.] ĶrC 16. IV
Seimals V. Latgales jautājums. (Vēsturisks apskats un perspektīvas.) Db 4, 52.—60. lpp., 5, 41.—45. lpp.
Silis K. Baltlatvijas «Indijā». [Nac. spaidi pret Latgalē dzīvojošiem baltkrieviem.] ĶrC 3. XII
[*Sproģis Jānis*] *Sarkanais J.* Latvijas 1905. gada dokumenti. ĶrC 26., 28. XI
Strautiņš K. Kā mēs piedalījāmies Tukuma kaujās. [Iz 1905. g. atmiņām.] ĶrCp 6, 3.—7. lpp.
Stučka Pēteris, par viņu. *E.* — Db 8/9, 49.—59. lpp.
— Atklāta vēstule. Visiem latvju komunistiem, kam vēl nav latviskā «Ķapitāla» [Ķ. Markss]. ĶrC 10. I
— Ļeņins kā zemnieku revolūcijas tēvs. (Uz pirmo nāves atmiņas dienu.) ĶrC 20. I
— Ļeņins un agrārjautājums. CBd 26, 8.—30. lpp.
Sudrabu Edžus, par viņu. *Klusais* — SC 11. XII
— Aizpūta, aizsniga. ĶrC 3., 5., 8., 10., 12. XII
Šķilters K. Ķam galu galā taisnība? [Sakarā ar J. Baloža rakstu «Nepareizs jautājuma apgaismojums».] ĶrC 2. VI
— Latviešu zemnieku avīzes izredzes. ĶrC 28. V
— Nelaikā kritis darbaļaužu dzejnieks. [A. Brūklenājs.] SC 17. VII
— Piezīmes par studentu pētījumiem Sibīrijā. [Latv. sādžas pētīšana.] ĶrC 9. V
T. K. «Cīņas Biedrs» Nr. 28. ĶrC 18. VI
Tobijs. Natālija Saleniece (Bērziņa). ĶrC 20. III
T-ts. Teodora Amtmaņa 20. g. skatuves darba jubileja. ĶrC 5. II
Vecgailis A. «Sākums», 1925. g., Nr. 1. JC 3/4, 107.—108. lpp.
Veiss-Baltiņš Ed. Kā nedrīkst rakstīt vēsturi. (Gavēnis-Doners-Pērkons J. «Latvijas soc.-dem. organizāciju iztīrīšana no sociālrevolucionārisma». Grām. «Strādnieku šķiras partijas sākotne».)
Vīksne P. «Darbs», mēnešraksts. JC 3/4, 104. lpp.
— Leons Paegle. Kādas mazas meitiņas piedzīvojumi. Bērnu teātris dzejā un dejā. Linards Laicens. Princis puķēs. Bērnu teātris. JC 3/4, 106. lpp.
— Sudrabu Edžus latvju rakstniecībā. Db 8/9, 104.—113. lpp.
— Šķirti ceļi. S 3, 10.—14. lpp.
Zaprovskaja A. Linards Laicens. Mītiņš ballē. Db 8/9, 123.—125. lpp.
Zeppe O. Kārlis Lācis-Bērziņš. [Nekrologs.] ĶrC 11. IV

LATVIEŠU DAIĻLITERATŪRA KRIEVU VALODĀ

Арайс-Берце А. Смерть Менуса. Рассказы подпольщика. Л., «Прибой», 1925. 98 стр. Содерж.: Тот, которого убили (Арайс-Берце). Я. Эйдука. — Доброжелатели нелегального человека. Тайная типография. Смерть

Менуса. Кусок хлеба. Мать. Первое Мая. Держись на восток! *Rec.:* [*Jokums K.*] *Ko-Jo.* Arāja-Bērces stāsti krievu valodā. — KrC 7. XI.

Каулинь Н. Праздник труда. Революционная пьеса для детей в 3-х д. и 5-ти карт. с прологом. (Для возраста от 10 до 16 лет.) [М.,] Моск. театральное изд., 1925. 27 стр.

Лайцен Л. Оправданные. Перев. с латыш. Э. Сильман. Л., «Прибой», 1925. 118 стр. Содерж.: Хозяин. (Рассказ батрака.) Родина. (Рассказ пленного.) Любовь. (Рассказ падшей.) Брак. (Рассказ о любви.) Справедливость. (Рассказ вора.) Победа. (Рассказ повешенного.) Да здравствует! Долой! (Рассказ писателя.) *Rec.: Eiduks J.* — KrC 31. III; *Zaprovskaja A.* — Db 4, 86.—88. lpp.; *Запровская А.* — Кн 8, стр. 17.

Лацис-Судрабс М. Наш путь. Роман из жизни революционера. Перев. Д. Демирчян. [Ереван,] Армгиз, 1925. 192 стр. [На армян. яз.]

Озолин Я. Первое мая. Инсценировка с муз. сопровождением в 2-х карт. с предисл. и под ред. проф. Е. М. Браудо. М., «Прометей», 1925. 42 стр. с нот.

Райнис Я. Гирт Вилкс. (Волк.) Драм. этюд в 1 д. Перев. Я. Гутман. М., Моск. театральное изд., 1925. 32 стр. *Rec.: Eiduks J.* Nemirstīgs paraugdarbs jeb kā Maskavā tiek krieviskots Rainis. — Db 5, 70. lpp.

Страуян Я. Лесные братья. Повесть. [Изд. 2-е.] Рис. М. Чинарева. М., Госиздат. [1925.] 88 стр. с илл. (Новая детская б-ка. Средн. и старш. возраст.) Рец.: *Запровская А.* — Кн 15/16, стр. 25.

Упит А. Северный ветер. Роман. Из эпохи 1905 г. в Латвии. Перев. с латыш. Э. Сильман. Под ред. К. Эрберга. Л., «Кубуч», 1925. 371 стр. Рец.: *Запровская А.* — Кн 1926, 3/4, стр. 42—43.

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Аболтин В. Рец. на: И. Янсон-Браун. Революция в Прибалтике. Перев. с латыш. П. Свирис, с предисл. Кнорина. М., «Прометей», 1924. — ПиР 3, стр. 226—227.

Адоратский В. Рец. на: П. Стучка. Ленинизм и государство. (Политическая революция.) М., 1924. — ПиР 3, стр. 181—182.

Браудо Е. М. Предисловие. — В кн.: Озолин Я. Я. Первое мая. Инсценировка. М., 1925, стр. 3—4.

Иокум К. Рец. на: «Дарбс» №№ 2 и 3. Ежемесячный журнал политики, науки, педагогики, литературы и искусства [на латыш. яз.]. — Кн 15/16, стр. 16.

—. Рец. на: И. Сталин. «Об основах ленинизма» [на латыш. яз.]. Перевел Пилат. М., 1925. — Кн 10, стр. 10.

Кир. Рец. на: «Дарбс» (Труд). № 1: Ежемесячный журнал политики, литературы, науки и искусства [на латыш. яз.]. — Кн 3, стр. 10.

[*Клусайс-Эфферт Э.*] *К-с.* Рец. на: Троцкизм или ленинизм [на латыш. яз.]. М., 1925. — Кн 3, стр. 10.

Клявс-Клявин А. Я. Предисловие к русскому изданию. — В кн.: Розин-Азис, Фр. Страница из истории крестьянства. Л., «Прибой», 1925, стр. 8—10.

Кнорин В. Г. На культурном подъеме. — РМ 16. XII.

— На пути к белорусской пролетарской поэзии. [Предисловие.] — В кн.: Чарот М. Босыя на вогнішчы. Клімовычы, 1925, стр. 3—5.

[*Курон К.*] *К-он К.* Рец. на: «Новые пути». Ежемесячник латсекции ЦК РЛКСМ [на латыш. яз.]. Под. ред. П. Виксне, И. Мушперта и П. Свирис. № 1. — Кн 11, стр. 9.

О. К. Рец. на: Г. Зиновьев. Рабочий класс и крестьянство [на латыш. яз.]. С русского яз. перев. П. Свирис. М., 1925. — Кн 20, стр. 11.

Пельше Р. Задачи самодеятельного искусства. (Тезисы доклада на центр. курсах руководителей-организаторов переподготовки политпросветработников на местах.) — СИ 5, стр. 23—25.
— Искусство лицом к деревне. — СИ 1, стр. 23—24.
— Леф, искусство и марксизм. — СИ 8, стр. 28—35.
— Наши основные ближайшие задачи. — СИ 2, стр. 3—7.
— О единой художественной политике. — СИ 1, стр. 10—12.
— Пьесы, постановки и критики. — СИ 3, стр. 54—58.
Прибалтийский край в 1905 г. — КрА 4/5, стр. 281.
Стучка П. Памяти автора. — В кн.: Розин-Азис Фр. Страница из истории крестьянства. Л., «Прибой», 1925, стр. 5—7.
— Рец. на.: Д. Дембский. Нравственность и право с точки зрения исторического материализма. «Прометей», 1925. — ПиР 3, стр. 250—251.
Эйдук Я. Тот, которого убили (А. Арайс-Берце). — В кн.: Арайс-Берце А. Смерть Менуса. Рассказы подпольщика. Л., «Прибой», 1925, стр. 3—8.

1926

ATSEVIŠĶI IZDEVUMI

Asejevs N. Budjonnijs. Bargo gadu poēma. M., «Latvju izdevniecība», 1926. 20 lpp.
Behers J. R. Pie Ļeņina kapa. [Dzeja.] Tulk. Ed. Birojs. M., «Prometejs», 1926. 39 lpp.
Berģis S[imanis]. «Riežu pļāvēji». Ķalpu atmoda Piektā gadā, četri cēlieni. M., «Prometejs», 1926. 99 lpp. *Rec.: Jokums K.* — KrC 10. IV
Bērnu daiņas. Izlasījis J. Eiduks. M., «Latvju izdevniecība», 1926. 32 lpp. *Rec.: [Ceplis Al.] Al. C.* — KrC 1. VII
Burnevics E[duards]. Atkritējs. Komēdija 1 cēl. Ļeņingradas latvju rakstnieku grupas stiklografēts izdevums. [500 eks.] *Rec.: S.-s.* — LZ 25. VI
Ceplis Al. Lādētāji. [Stāsts.] M., «Latvju izdevniecība», 1926. 60 lpp. (Latvju izdevniecības bibliotēka Nr. 7.)
— Andra Vītola Atmiņas. Iz 1905. gada kolektīvtipiem. (Latvju izdevniecības bibliotēka Nr. 1.) M., «Latvju izdevniecība», 1926. 15 lpp.
— Indija. Neizdevies šāviens. Marusja. (Latvju izdevniecības bibliotēka Nr. 2.) M., «Latvju izdevniecība», 1926. 52 lpp.
— Stāsts par apiņiem. Cirvju dumpis. Par atjaunoto tematu. (Latvju izdevniecības bibliotēka Nr. 3.) M., «Latvju izdevniecība», 1926. 64 lpp.
«Darbdiena». Literāriski kritisku rakstu krājums. M., SPRS Tautu centrālā izdevniecība, 1926. 212 lpp. Saturs: Dzejas no K. Pelēkā, Ed. Biroja, K. Jakobsona un Ed. Salenieka. Proza: Klusais — Provokators. O. Rihters — Sarkanie izlūki. Ķ. Jokums — Biedrs no centra. Teorija un kritika: Ķ. Šabraks — Pret romantismu. A. Zaprovskaja — Par proletārisko literatūru un rakstniekiem. K. Jokums — Strādnieku un zemnieku korespondentu kustība. Klusais — Revolūcija un kultūra. Hronika: Partijas politika daiļliteratūrā. «Darbdiena». Ko-Jo. — Jaunākās parādības mūsu daiļprozā. E. — Sudrabu Edžus. Mūsu jaunākā dzeja. (Recenzijas no Ķ. Šabraka, A. Zaprovskajas, Spura, Ed. Bi.) K. Plk. — Tukšpadsmit. J. Brastiņš — Piezīmes par pēdējā laika kritiku. E. — Leons Paegle. *Rec.: Eiduks J.* — LZ 30. IV; O. K. — Кн 26. стр. 17.
Eidemanis R[oberts]. Miestiņa stāsti. Miestiņš pie divām upēm. Stāsti par Skroderi Faitelsonu. (Latvju izdevniecības bibliotēka Nr. 4.) M., «Latvju izdevniecība», 1926. 59 lpp.
— Pienākums. Mežā. Pavārs Kolguškins. [Stāsti.] Latvju izdevniecības bibliotēka Nr. 5. M., «Latvju izdevniecība», 1926. 50 lpp.
Eiduks J[ānis]. Mītiņrunas. M., «Latvju izdevniecība», 1926. 38 lpp. [1500 eks.] Saturs: Mītiņrunas par vētraino Oktobri. Komunāriem.

Sarkanām piemiņas dienām. Liesmainas cīņas posmiem. Mītiņiem. *Rec.: -pz-.* — LZ 1. X; *P.* — AmC 25. XII

Jakobsons V[oldemārs]. Degošās tāles. Dzejas. M., «Latvju izdevniecība», 1926. 63 lpp. *Rec.: -ts.* — LZ 10. VI; *[Ceplis Al.] Al. C.* — KrC 3. VI

Klusais [Eferts Ernests]. Pierobežas apriņķis. («Iz 1919. gada».) M., «Prometejs», 1926. 74 lpp. [1500 eks.] *Rec.: Vīksne P.* — JC 8/9, 2. vāka 1. lpp.

Libedinskis I. Nedēļa. Stāsts. M., «Latvju izdevniecība», 1926. 110 lpp.

Ozoliņš J[ānis]. 6 dziesmas korim ar notīm. M., «Latvju izdevniecība», 1926. 29 lpp.

Priednieks K. Darbu vārdi. Dzejas. M., «Latvju izdevniecība», 1926. 37 lpp. *Rec.: P. K.* — LZ 7. V

Stučka P[ēteris]. 1905. gads Latvijā. M., «Prometejs», 1926. 36 lpp.

Sudrabu Edžus. Kopoti raksti. 1. grāmata. M., «Latvju izdevniecība», 1926. 187 lpp. [3000 eks.] Saturs: Sudrabu Edžus dzīve un darbs (bibliogrāfiski kritiska studija no P. Vīksnes). Bērnu stāsti: Pusmāsas dēls. Dullais Dauka. Laimzemes skola.

— Kopoti raksti. 3. grāmata. M., «Latvju izdevniecība», 1926. 95 lpp. Saturs: Inguļa grēks. Par sulaini. Kaukšķītis. *Rec.: Klusais* — KrC 24. VI; *Kurons K.* — JC 8/9, 2. vāka 1.—2. lpp.

Sviris P[ēteris]. Metāla gads. Poēma. M., «Latvju izdevniecība», 1926. 15 lpp.

Sillers Ed[uards]. Grāmata. Cīņas un uzvaras dziesma. (1919—1925.) M., «Latvju izdevniecība», 1926. 40 lpp. [1500 eks.] *Rec.: M. K.* — LZ 28. V

— Pēdējais spredikis. Komēdija divos cēlienos, trijās ainās. M., «Latvju izdevniecība», 1926. 32 lpp.

Tautas milicija. Stāsts no 1905. g. revolūcijas laikiem Latvijā. M., SPRS Tautu centrālā izdevniecība, 1926. 56 lpp. *Rec.: K. T.* — KrC 11. V

1905. gada notikumu albums ar 127 skatiem. M., «Prometejs», 1926. 69 lpp.

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Avīze «Taisnība». T 15. V

Bibliogrāfija. [Jaunākās grāmatas.] KrC 25. V

Biedra Edgara Ķibera piemiņai. S 4, 84.—87. lpp.

Biedrs T. J. Nette. [Nekrologs.] KrC 9. II

«Darbdiena», literāriski kritisku rakstu krājums. [Saturs.] LZ 10. IV

Divkārtīgs zaudējums. [Sakarā ar L. Paegles un Fr. Goliata nāvi.] KrC 16. II

Fr. Goliats. [Nekrologs.] KrC 7. II

Dokumenti par L. S.-d. str. partijas apvienošanos Kr. S.-d. str. partijā. CBd 7/8, 151.—164. lpp.

Jauni laikraksti Sibīrijā. [«Taisnība» Novosibirskā.] SC 20. V

Jauni latvju rakstnieku darbi krievu valodā. KrC 4. II

«J. Silfa-Jānīša, A. Bērces-Makša un citu 10. VI 1921. g. upuru piemiņai». M., 1926. KrC 12. VI

Latgaļi nav latvieši. (Īsas vēsturiskas ziņas par latgaļiem.) KrC 12. X

«Latvju Arāja» kalendārs lasītājiem. [Uzaicinājums.] LZ 26. II

«Latvju Arāju Kalendārs» 1927. gadam. [Saturs.] LZ 15. X

Latvju literāriskie darbi krievu tulkojumā. LZ 27. VIII

Latvju rakstnieki krievu valodā. SC 29. I

Lejaskurzemes organizācijas nelegālā orgāna «Komunists» 100. num. jubileja. KrC 22. IV

Literāriski kritisku rakstu krājums «Darbdiena». [Saturs.] KrC 27. V

LKP un LKJS izdevumi 1925. g. Bibliogrāfija. [1) «Cīņa», LKP centrālorgāns. Nr. 58—70. 2) «Laukstrādnieku Cīņa», lauku organizāciju centrālorgāns. Nr. 1—4. 3) «Jaunais Komunārs», LKJS centrālorgāns, Nr. 16—21/22.

4) «Jaunatnes Cīņa», LKJS Rīgas komitejas orgāns, Nr. 1. 5) «Правда молодежи», орган ЦК КСМЛ. Nr. 1—8. 6) «Sarkanā Palīdzība», Nr. 1. 7) «Рабочая жизнь». Издание Двинской организации КПЛ и КСМЛ. Nr. 1—3. 8) «Komunists», LKP Lejas-Kurzemes org. komitejas orgāns. Nr. 1/2—6. 9) «Большевик», орган Центрального и Латгальского областкомов КПЛ. Nr. 6. 10) «Cauri Tumsai», Rīgas Centrālcietuma orgāns. Nr. 1—2. 11) «Cauri Tumsai», Nr. 1—7. 12) «Aktīvs», mākslas žurnāls. Rīgas Termiņcietuma aktīvistu orgāns. Nr. 1—4. 13) «Aiz restēm», rakstu krājums par 1925. gadu. Rīgas Termiņcietuma politisko jauniešu izdevums. 14) «Sociālistiskās Izglītības Diena», mācības gada apskats. 1924. — 7. III — 1925. Rīgas Termiņcietumā 1925. g. 15) «Uz Barikādēm», LKJS Rīgas organizācijas Latv. rajona izdevums. Nr. 1—7. 16) «Unser Wegweiser», LKJS Rīgas org. ebreju rajona orgāns. Ebreju valodā, u. c.] CBd 2, 156.—171. lpp.

LKP un LKJS izdevumi 1926. g. 1. ceturksnī (janvāris — marts). Bibliogrāfija. [1) «Cīņa», LKP centrālorgāns. Nr. 71—72. 2) «Laukstrādnieku Cīņa», lauku org. centrālorgāns. Nr. 5. 3) «Komunists», Lejas-Kurzemes org. komitejas orgāns. Nr. 1—3. 4) «Большевик», орган Центрального и Латгальского областкомов КПЛ. Nr. 7. 5) «Jaunais Komunārs», LKJS centrālorgāns. Nr. 23. 6) «Правда молодежи», орган ЦК КСМЛ. Nr. 1—3. 7) «Рабочая жизнь». Издание Двинской организации КПЛ и КСМЛ. Nr. 4. 8) «Liesma», pašdarbības žurnāls. LKP un KJS Vidienas org. izdevums. Nr. 1. 9) «Pa Ļeņinisma ceļu», LKJS Rīgas komitejas izd. (Novembris 1925. g.) 10) «Uz Barikādēm», LKJS Rīgas org. Latv. raj. izd. Nr. 8—9. 11) «Sarkanā Atbalss», Sarkanās palīdzības org. Rīgas komitejas izd. Nr. 1. 12) «Sarkanā Palīdzība», Sarkanās palīdzības org. centrālorgāns, Nr. 2. 13) Uzsaukumi.] CBd 5/6, 263.—268. lpp.

LKP un LKJS izdevumi 1926. g. II ceturksnī (aprīlis — jūnijs). Bibliogrāfija. [1) «Cīņa», LKP centrālorgāns, Nr. 73—74. 2) «Laukstrādnieku Cīņa», lauku org. centrālorgāns. Nr. 6. 3) «Правда молодежи», орган ЦК КСМЛ. Nr. 4—5/6. 4) «Liesma», pašdarbības žurnāls. LKP un KJS Vid. org. izdevums. Nr. 2—3. 5) «Sarkanā Palīdzība», Sarkanās palīdzības org. centrālorgāns. Nr. 3. 6) «Sarkanā Atbalss», Sarkanās palīdzības org. Rīgas komitejas izd. Nr. 2. 7) «Cauri Tumsai», Rīgas Centrālcietuma politisko apcietināto mēnešraksts. Nr. 8—10. 8) Uzsaukumi u. c.] CBd 9/10, 177.—180. lpp.

Maksims Gorkijs. SC 19. II (Ģīm.)

Materiāli par 1905. g. novembra ģenerālstreiku Rīgā. CBd 5/6, 204.—226. lpp.

Miris Kaudzītes Matīss. KrC 20. XI, LZ 19. XI

«Nost!» Sešas dzejas. R., 1926. *Rec.: Eiduks J.* — KrC 30. VI

Par bērnu lapiņu. JC 2, 16. lpp.

Par bērnu literatūru. JC 2, 16. lpp.

Par žurnālu «Jauni Ceļi». JC 1, 15. lpp.

Pētersons K. A. KrC 27. I (Ģīm.)

Pētersons Kārlis. [Nekrologs.] SC 29. I

Rainis Padomju Baltkrievijā. KrC 27. XI

«Sākums». [RTKU Latsektora studentu sabiedriski politisks un literārisks žurnāls.] LZ 8. X

Sociāldemokrātisks dzejnieks vēlas sev «mūžības spārnus». [Satīra dzejā par Jāni Grotu.] Tkm 1927. g., 63. lpp.

«Taisnība». [Novosibirskā.] LZ 4. VI

1905. gada jubileja Latsektorā. S 4, 76.—78. lpp.

Vāksim materiālus latvju strēlnieku vēsturei. SC 9. IV

Vecākais latvju kolonistu laikraksts. [SC.] SC 16. IV

Vīksniņš. [Pseidonīms — Ješka, nogalināts 1919. g.] T 15. V

Visām latvju komunistiskām sekcijām, visiem latvju darbaļaudīm! [Kampaņa par K. Pētersona lit. fonda dibināšanu.] KrC 11., 12. IX
-ds. Bērnu literatūra. LZ 8. X
-ps- J. Rainis Padomju Krievijā. KrC 16. XI
-r. Kādi vārdi par Latvijas skolotājiem. KrC 2. III
— Latvijas sabiedriskā un kulturālā dzīve. KrC 30. III
-s. «Darba Kalendārs» 1927. gadam P. Stučkas redakcijā. KrC 2. XII
-s.-s. Kā izplatās laikraksts «Latviešu Zemnieks». LZ 17. IX
-te- Diskusija par teātri. KrC 15. VI
-vēst-. Latvju rakstnieki krievu valodā. KrC 21. X
[*Āboliņa E.*] *Boluda.* «Taisnibas» voluda un ortografija. T 30. VI
Āmurs. Pleskavas «Dzīvais Vārds». KrC 14. I
Apinis J. Kā dibināja «Sibīrijas Cīņu». SC 20. V
— Sibīrijas partizāņu gaitas. (No Aizmonas partizāņu dienas grāmatas.) SC 30. IV, 10. V
Autors. Daži vārdi par «prātīgiem kritiķiem» un tukšu «gaisā grābstīšanos». (Sakarā ar P. Vīksnes rakstu «Piezīmes par «gudrām galvām»».) KrC 10. VII
— Ļeņingradas Latvju rakstnieku grupas pirmais darbības gads. KrC 29. V
Avanti. Kā pagāja «Darba svētki» [Rīgā, 18. VII]. KrC 11. VIII
B. A. Šilfa-Jaunzema un Arāja-Bērces piemiņas vakars. [P. Stučkas Maskavas latvju klubā.] KrC 12. VI
-B. A. Zem balto varas. [Atmiņas no 1919. g.] JC 8/9, 20.—21. lpp.
Birkmanis D. Pēc 1. gada [«Latv. Zemnieks»]. LZ 17. IX
B. J. Vāksim ziņas par Sibīrijas latvju koloniju vēsturi. SC 19. XI (P. Sabiedr. Audzin. Nr. 11)
Celmiņš P. «Cīņas Biedrs». [Nr. 1—3, 1926. g.] KrC 6. V
— Latvijas morāliskais šķīdonis jeb pašizniīcināšanās. KrC 22. IV
— Pa dzīvo miroņu kapenēm. [«Rītums» Nr. 1 un 2, no 1926. g.] KrC 20. III
D. A. Rainis Baltkrievijā. LZ 3. XII
Dermanis V. 1905. g. novembra — decembra dienas Rīgā. KrC 5., 7. I
Dziedonis. Tautiskie prieki. (Vēstule no Rīgas.) [6. Vispārējie dziesmu svētki no 19.—21. VI.] KrC 26. VIII
Eizenšmits (Mākonis). (Ģīm.) LZ 23. IV
— Oktobra revolūcija un latgaliešu dorbaļauds. T. 7. XI
[*Grauzdiņš P.*] *Čāgans.* Ļeņingradas Latvju teātris. KrC 5. I
— Leona Paegles piemiņas vakars Ļeņingradas Latiznamā. KrC 11. III
Grauzdiņš u. c. Faktiskas piezīmes par «Piezīmēm». [Sakarā ar P. Vīksnes rakstu.] KrC 16. VII
Grīnvalds E. [K. Veidemaņa draudzīgs saržs «Karikatūrists E. Grīnvalds un viņa tipi».] Tkm 1927. g., 71. lpp.
Izaks. Lai abonējam žurnālu «Jauni Ceļi». KrC 11. XII
[*Janele J.*] *Viena.* Jaunākie «ismi» Eiropas mākslā. Piezīmes iz I. Maca grāmatas «Искусство современной Европы». KrC 30. VI.
Jokums K. Dmitrijs Furmanovs. [Nekrologs.] KrC 23. III
— Kādas ir latvju domas? [Par avīzi «Latv. Zemn.».] LZ 12. II
— Kā mēs gatavojam savu avīzi? LZ 17. IX
— «Latviešu Zemnieka» gada jubileja. KrC 16. IX
— *Ko-Jo.* Mūsu lauku korespondenti. [«Latv. Zemn.».] LZ 17. IX
— *Ko-Jo.* «Sākums» Nr. 4. [Rietumtautu komunistiskās universitātes studentu žurnāls.] KrC 5. I
— Sudrabu Edžus jubileja. KrC 28. IV
Kalējpuika. Lapiņa no baltlatviskās lirikas antoloģijas. (Ar kritiski analītiskiem un literārvēsturiskiem komentāriem.) [Satīra dzejā par Antonu Austriņu, Ed. Virzu un Valdi Grēviņu.] Tkm 1927. g., 64.—65. lpp.
Kara-Jura. «Sibīrijas Cīņas» attīstības gaita. SC 4. VI (p. Sabiedr. Audzin. 5.)

Kašmers-Pops J. Latvijas pilsētu strādnieku cīņa 1905. gada revolūcijā. KrC 14., 16., 19., 21. I

Klusais [*Eferts E.*] N. Ļeņina rakstu izlase latviešu valodā. KrC 21. I

K. M. «Latvju izdevniecības bibliotēka» Nr. 1—5. M., 1926. LZ 4. VI

Knoriņš V[*ilhelms*]. Piezīmes par jaunākajām parādībām Latvijas kreisā rakstniecībā. 1) Andrejs Upīts un viņa «Mirabo». 2) Linarda Laicena «Skaistā Itālija». KrC 26. VIII, 2. IX

Knoriņš, Pelše, Sviris, Eidemanis, Ceplis, Šillers, Prātnieks, Kurons, Lācis, Sudrabu Edžus, Priednieks. [Telegrama R. arodnieku žurnālā «Jaunā Vienība» Leona Paegles nāves gadījumā.] KrC 4. II

Komisija. Par latviešu strēlnieku vēsturi. KrC 27. V

Krūkle E. Jaunatnes žurnāls «Jauni Ceļi», Nr. 1 un 2. LZ 9. IV

[*Kurons K.*] *Krns. K.* Ko dara un ko domā darīt Maskavas Proletārisko rakstnieku asociācijas Latv. sekcija? KrC 21. XII

— Par Al. Cepļa prozu. KrC 10. VI

Kva. «Tekošais moments». Humoristiski satīrisks kalendārs 1927. gadam. KrC 16. XI

K-vs A. Marta Mende. [Nekrologs.] KrC 10. VI

Ķiršs J. Strādnieku prese Latvijā. KrC 6.V

— Vēstures viltotāji. [Soc.-dem. par 1905.—1906. gada revolūciju.] KrC 4. II

Lāce A. Rīgas Pilsoņu teātris un ko viņš dod strādniecībai. KrC 13. V

Laicens Linards. Alfa un auto. *Rec.: Eiduks J.* — KrC 4. III

— Skaistā Itālija. Stāsti. *Rec.: Kurons K.* — KrC 20. V

Latgalietis. Latgaļi un latvieši. KrC 26. X

Laukmanis K. Lai atbalstām un nostiprinām žurnālu «Jauni Ceļi». KrC 26. X

Laukmanis K. un R. Biedra Grikevica piemiņai. KrC 11. XII

Loja J[*ānis*]. Latgalīši un latvīši. T 31. VIII

— Latgalīšu tauta un Boltō Latvija. T 30. VI

— Latgolas atbreivošonas ceiņa. T 7. XI

— Tautības jautājums un Latgale. KrC 2. XI

Melnalksnis Vern. Latvju rakstniecības muzejs. KrC 16. X

Muižnieks K. «Sibīrijas Cīņa» kultūras paudēja latkolonijās. SC 20. V

Mušperts J. Komjaunsavienības uzdevumi latvju kolonijā. M., «Centrālā izdevniecība», 1926. 78 lpp. *Rec.: Krievs* — LZ 10. IX

— Pirmās bezdelīgas. [Bērnu literatūra latviešu valodā: 1) Mitčel Luīsi Spreg. Jaunās lokomotīves dziesma. Tulk. E. Oldberga. M., 1926. 2) A. Barto. Zoslēns. Tulk. Ed. Šillers. M., 1926. 3) J. Novikovs. Mārītes sakņu dārzs. M., 1926.] JC 8/9, 2. vāka 1. lapa.

O. J. Mūsu sabiedriski zinātniskā literatūra. [Īss bibliogrāfisks apskats.] KrC 4. XII

Ozoliņš K. K. A. Pētersons. [Nekrologs.] KrC 21. I

Ozols-Priednieks K. Bibliotēkas, lasītavas un ceļojošās bibliotēkas. KrC 7. II

— «Revolucionārie svētki» (Oktobra revolūcija). *Rec.:* [*An.*] — LZ 3. IX, 5. XI

— Revolucionārie svētki. Starptautiskā darba jaunatnes diena. M., 1926. *Rec.: B-s.* — JC 8/9, 24. lpp.

Paegle Leons, par viņu. *Klusais* — S 5, 77.—79. lpp. (Ģīm.)

— Zemes sāls. Komēdija. *Rec.: -rs.* Dažas piezīmītes. — KrC 25. III; *Eiduks J.* — KrC 20. II

— Zemes sāls. P. Stučkas kluba Dramatiskās sekcijas iestudējumā. *Rec.: -te.* — KrC 3. VI

Paspārne A. Latvju koloniju pētīšana. S 4, 22.—30. lpp.

Pauzers Fr. Latvju koloniju pētīšanas darbs. S 4, 20.—22. lpp.

Pečaks K. Politiskā ekonomija I. *Rec.: Kr-ns A.* — KrC 20. XI

[*Pelēkais K.*] *K. Plk.* Grāmatu galds. [Darba Kalendārs 1927. gadam.] SC 26. XI

— *K. Plk.* Miris Leons Paegle. [Nekrologs.] SC 12. II

Pētersons K. 1905. gads Latvijā. KrC 18. II
Pilats. Piezīmes par 1905. gada revolūciju un viņas dzinējspēkiem. [1905.—1917. g.] CBd 1, 14.—38. lpp.
Plakans J. Iz 1905. un reakcijas gadu atmiņām. [Rīgā čuguna lietuvē «Siriuss».] KrC 30. I
— Saliekamā ābece. [Sastādījis A. Vecgailis.] KrC 9. II
Plinka E. Par skolas grāmatām un bērnu literatūru. KrC 6. IV
Poēma K. Iz «Sibīrijas Cīņas» vēstures. SC 20. V
Putans O. Latgaliešu jautājums Pad. Krievijā. KrC 2. XII
R. A. Leona Paegles piemiņas vakars Latv. centrālā klubā. KrC 9. II
Rainis J. (Ģīm.) LZ 26. XI
Raksalietis. Fr. Goliats. KrC 9. II
— Leons Paegle. [Nekrologs.] KrC 4. II
— Pētersona literāriskā fonda izrīkojums. KrC 4. III
— Tautskolotāju tiesiskais stāvoklis Latvijā. KrC 25. III
Rigas Terminčietuma politieslodzītie. Biedres Martas Mendes piemiņai. CBd 5/6, 259.—262. lpp.
S. A. «Latvju Arāja Kalendārs». LZ 10. XII
Sacerdos. Domas un nervu dzejnieks Alv. Ceplis. (Kritiska skice.) KrC 28., 30. IX
Siliniks Jons. Jā, latgalietis nav latvietis. KrC 30. XI
— Par latgaliešu literatūras izdošanu. KrC 5. X
— Par latgaliešu rakstniecību. [Par latgaliešu periodiku 1905.—1926. g.] SC 4. VI (p. Sabiedr. Audzināšana 5)
— Vēl par latgaliešu literatūras izdošanu. (Atbilde Latgaliešam KrC Nr. 115.) KrC 16. XI
Smoļlatkors. Smoļenskas latvju arāju domas par «Latviešu Zemnieku». LZ 17., 24. IX
Sprandlaužu Pēters. Sprunguļu kundzes runcis jeb briesmīgs fašistu uzbrukums. Mazinieciski — sociķiski — patriotisks stāsts iz saeimas vēlēšanu laikiem. [Satīra par balto Latviju.] S 4, 71.—74. lpp.
Ss. Latviešu strēlnieku izrāde. [M., P. Stučkas latviešu klubā.] SC 10. V
Strauss V. Uzrakstītais par latviešu strēlniekiem. (Bibliogrāfiskas piezīmes.) KrC 29. V
Stučka Pēteris, par viņu. *Klusais* — S 4, 3.—7. lpp. (Ģīm.)
— Mazs, bet svarīgs notikums. (Sakarā ar biedrošanās likuma pārkārtošanu.) KrC 4. XII
— 1905. gads Latvijā. DKal 1926. g., 35.—70. lpp.
— 1905.—1925. gadam. CBd 1, 1.—13. lpp.
— Visiem! Visiem! Visiem! [Sakarā ar K. A. Pētersona nāvi un viņa literatūras fonda dibināšanu.] KrC 21. I
Sudrabu Edžus, par viņu. [*An.*] — S 4, 43.—44. lpp. (Ģīm.); «*Latvju Zemnieka*» red. [Apsveikums] — LZ 23. IV (Ģīm.)
Silfs-Jaunzems J. (Ģīm.) LZ 10. VI
[*Sillers Ed.*] *Spr. Juris.* Draudzīgas epigramas. [Par Al. Cepli, K. Pelēko, P. Sviri, Ķenci Šabraku, Zamuelu, K. Jakobsonu, J. Eiduku un Ed. Biroju.] Tkm 1927. g., 72. lpp.
Šķilters K. A. Brūklenāja dzīve un darbi. (Bibliogrāfisks apcerējums.) KrC 14., 16. XII
— Kā būtu nostādāms latgaliešu nacionālais darbs. KrC 4. XI
— Sibīrija A. Brūklenāja dzejā. SC 2. VII
«*Tekošā momenta*» *redakcija.* Uzaicinājums. [Līdz-kiem.] Tkm 1927. g., 78. lpp.
Tomass K. B. Ļeņins par strādnieku laikrakstiem. KrC 6. V
Ūdris P. Manas atmiņas par 1905. gadu. LZ 8. I
Upīts Andrejs. Atraitnes vīrs. «Skatuves» iestudējumā. *Rec.: Kls* — KrC 29. V

Upītis J. Jauni laiki — veclaiku ļaudis. Satīra 2 cēlienos. *Rec.: Ozoliņš J[ūlijs].* Kritiska piezīme. — SC 29. I
Vecgailis A. A. Pērle. Valoda. 1. d. [Praktiska latviešu valodas mācība.] KrC 6. VII
Veibenbaums Ed. Kopoti raksti. R. Egles sakārtoti. *Rec.: Loja J.* Ed. Veidenbauma raksti. — AmC 14. IX
Viksne P. (Ģīm.) LZ 4. VI
— Atbilde Ļeņingradas latvju proletrakstniekiem. KrC 1. VIII
— Cietumi nelīdz. (L. Paegles piemiņai.) [Ar ģīm.] JC 3, 15.—16. lpp.
— Krievijas revolucionārās kustības vēstures terminu jautājumā. KrC 27. III
— Latvju kalendāri 1926. gadā. JC 1, 17. lpp.
— Piezīmes par «gudrām galvām», «prātīgiem» vīriem un latv. proletrakstniekiem. [Par Ļeņingradas Latv. rakstn. asociāciju.] KrC 1. VII
— Sudrabu Edžus latvju rakstniecībā. [Raksta pirmā daļa žurnālā «Darbs», 8/9, 1925. g.] KrC 9., 11. II
Vildaus K. Kāds no latviešu izdevniecību tekošiem uzdevumiem. (Daži priekšlikumi.) KrC 28. X
Vitols J. Patiesība par Ļeņingradas Proletrakstnieku asociācijas Latsekciju. KrC 20., 22. VII
Zieduņš A. «Pazudušais dēls». [21. II Ļeņingradā, Pavlovas zālē.] KrC 2. III

LATVIEŠU DAIĻLITERATŪRA KRIEVU VALODĀ

Бергис С. Центр тяжести. Повесть. Л., «Прибой», 1926. 80 стр. Рец.: *Красильников В.* — Кн 23/24, стр. 42.
Клусайс Э. [*Эфферт Э.*] Тысяча девятьсот семнадцатый. Перев. с латыш. Л., «Прибой», 1926. 32 стр. (Б-ка для всех № 171.)
Страуян Я. Боевая быль. (Подполье 1906—1907 гг.) Отрывок из повести. М. — Л., «Моск. рабочий», 1926. 30 стр.
Цеплис А. Маленские волки. Перев. П. Свириса. М. — Л., Госиздат. 1926. 128 стр. (Универсальная б-ка № 98—99.) Рец.: *В. Б.* [*Вальбе Б.*] — Книга и профс. 7/8, стр. 43; *Запровская А.* — Кн 29, стр. 27—28; Ч. — НЛП 5/6, стр. 70.
— Отрицатели. [Рассказ.] Перев. П. Свирис. Предисл. В. Кнорина. М. — Л., Госиздат, 1926. 136 стр. Рец.: *Пасис Б.* — ПиР 1927, 2, стр. 202—203; *Ю. М.* — Книга и профс. 1927, 2, стр. 44.
Эйдеман Р. Местечковые рассказы. Перев. П. Свириса. М. — Л., Госиздат, 1926. 64 стр. (Универсальная б-ка № 170.) Содерж.: Местечко у слияния двух рек. Рассказ о портном. Файтельсоне.
— Осажденные. [Роман.] Перев. Э. Сильман. М., «Новая Москва», 1926. 79 стр. (Б-ка рабоче-крестьянской молодежи под общ. ред. МК РЛКСМ.) Рец.: *В.* [*Вальбе Б.?*] — НЛП 4, стр. 57; *Запровская А.* — Кн 29, стр. 27—28.
— Степной ветер. Перев. П. Свириса. М. — Л., Госиздат, 1926. 128 стр. (Универсальная б-ка № 116—117.) Рец.: *В. Б.* [*Вальбе Б.*] — Книга и профс. 7/8, стр. 26; *Запровская А.* — Кн 29, стр. 27—28.
Молодая латышская литература. Альманах. Л., «Прибой», 1926. 241 стр. Содерж.: В. Кнорин. Современная латышская литература. — А. Цеплис. Отрицатели. — Р. Эйдеман. Васкис. — Клусайс (Э. Эфферт). Малоземельные. Пограничный уезд. — Эд. Саленек. Красные идут. Брусничное болото. Тыловая шарада. — Судрабу Эджус. Проклятие прошлого. Рец.: *Вяткин Г.* — СО 4, стр. 161—163; *Запровская А.* — Кн 6, стр. 31—32; *Лацис С.* — ПиР 3, стр. 228—230.
Альфред К. Путь к свободе. Рассказ. Рис. Ив. Королева. — Р 38, стр. 1—3.
Балодис Андрей. Ни что не даром. Пер. Анны Бирзе. [Стихи.] — Р 26. стр. 7.

Дзильлея К. Бандит. Рассказ. Перев. П. Сильман. Рис. Ив. Королева. — Р 42, стр. 1—7.
Иокум К. Агитатор. Рассказ. Перев. Сильман. Рис. Ант. Юргенса. — Р 31, стр. 1—3.
Клусайс [*Эфферт Э.*]. Забастовка. Рассказ. Перев. Сильман. — Р 26, стр. 1—4.
— Провокатор. Рассказ. Перев. Сильман. Рис. И. Королева. — Р 27, стр. 1—6.
Курций А. Лидеры. Рассказ. Перев. Сильман. Рис. Ант. Юргенса. — Р 25, стр. 2—3.
Лайцен Л. Любовь. Рассказ падшей. [Сокращено.] Пер. Э. Сильман. — В кн.: Проституция в образах худож. литературы. Сб. под ред. и с предисл. А. Гатова. [Харьков,] 1926, с. 238—254.
Цеплис А. Индия. Рассказ. Рис. А. Юргенс. — Р 49, стр. 1—8.
Эйдеман Р. Рассказ о портном Файтельсоне. Перев. П. Сильман. Рис. Ив. Королева. — Р 36, стр. 1—5; 37, стр. 5—8.

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Борисов Г. Рец. на: М. И. Лацис. Советское хозяйство (совхозы). М. — Л., ГИЗ, 1926. — ПиР 6, стр. 138—139.
Грасис К. Академик В. А. Стеклов. [Некролог.] — Кн 21, стр. 1—2.
— Рец. на.: Искусство. Журнал Государственной академии художественных наук. № 2. М., 1926. — Кн 15, стр. 38.
— С чего они хотят начать? (Карл Реннер. — Теория капиталистического хозяйства. Марксизм и проблема социализирования. ГИЗ, 1926.) — Кн 37/38, стр. 11—14.
Запровская А. Иоганнес Бехер. — НЛП 4, стр. 36—40.
— Линард Лайцен. — Кн 35, стр. 3—5 (портр.).
— Очерки современной литературы. Иоганнес Бехер. — Кн 9, стр. 9—11.
— Рец. на: Карл Штернгейм. Наполеон. Изд.-во ЗИФ. — Кн 14, стр. 29.
Иокум К. Рец. на: О. Тарханов. Комсомольским новичкам [на латыш. яз.]. Перев. Витолина. — Кн 14, стр. 13.
Кнорин В. К русским читателям. [Предисловие.] — В кн.: Цеплис А. Отрицатели. М. — Л., 1926, стр. 5—10.
— Как проводить день печати. — Ж 4, стр. 6.
— Культура и рабселькоры. (Доклад на 3-м Всесоюз. совещании рабселькоров.) — П 5. V.
— Леон Паэгле. Памяти латышского поэта-революционера. — Ок 3, стр. 116—119.
— [Ответы на анкету журнала — взгляды на современную литературу.] — НЛП 1, стр. 50
— Современная латышская литература. — В кн.: Молодая латышская литература. Альманах. Л., «Прибой», 1926, стр. 3—17.
Курс А. Забытая директива. [Расширение содержания газет — указания В. И. Ленина.] — ПиР 4, стр. 97—101.
— Рец. на: В. И. Ленин о рабочей печати. М. — Л., 1926. — ПиР 3, стр. 129—131.
— Чарли — агитатор. [Чаплин в кино.] — ПиР 7, стр. 98—107.
Лацис М. Рец. на: Фр. Розин-Азис. Страница из истории крестьянства. Л., Ленгиз, 1925. — ПиР 1, стр. 182—184.
Нагиев Дж. Рец. на: П. Стучка. Ленинизм и национальный вопрос (национальная и пролетарская революция). М., «Прометей», 1926. — Кн 14, стр. 15—16.
Пельше Р. Вместо введения. — В кн.: Молодая Германия. Антология современной немецкой поэзии. [Харьков,] Госиздат Украины, 1926, стр. IX—XIV.

Пельше Р. Доклад. — В кн.: Луначарский А. В., Пельше Р. А., Плетнев В. Ф. Пути современ. театра. М. — Л., «Красный пролетарий», 1926, стр. 5—37.
— К юбилею театра имени Мейерхольда. — СИ 4, стр. 27—28, с илл.
— А. В. Луначарский. [Характеристика его литературной деятельности.] — СИ 5, стр. 5—17, с илл.
— Надо разобраться. (Замечания к статье т. Новицкого.) — СИ 6, стр. 42—45.
— О деревенском театре. — КР 4, стр. 72—79.
— Основные задачи художественной политико-просветительной работы. — В кн.: Политпросветработа и искусство. Под ред. Р. А. Пельше и С. И. Корева, с предисл. А. В. Луначарского. М. — Л., Госиздат, 1926, стр. 14—23.
— Основы нашей репертуарной политики. — Реперт. бюллетень 1, с. 7—10.
— Победы и поражения. К итогам театрального сезона [1926 г.]. — СИ 7, стр. 10—19, с илл.
— Проблемы современной драматургии. — СИ 4, стр. 5—12
Свирис П. Предисловие к русскому изданию. — В кн.: Цеплис А. Маленские волки. М. — Л., Госиздат, 1926, стр. 3.
[*Сильман Эд.*] *С. Эд.* Современные латышские писатели. [Клусайс и А. Курций.] — Р 32, стр. 16.
Спартак. Латышская секция Ленинградской ассоциации [ее работа и выпущенные книги]. — НЛП 5/6, стр. 76.
Эйдеман Р. Итоги и перспективы работы ВНО. М., «Военный вестник», 1926. (Воен.-научн. О-во СССР. Б-ка I Всесоюзн. съезда ВНО. № 2.)

1927

ATSEVIŠĶI IZDEVUMI

Ceplis Al. Vārpu sacelšanās. Inscenējums. M., Politizglītības Galvenā pārvalde, Latvju izdevniecība, 1927. 70 lpp. *Rec.: Grunte Fr.* — LZ 2. XII
[*Grauzdiņš P.*] *Čāgans.* Ledus dziesma. Dzejas. Ļ., LAPP Latsekcija, 1927. 24 lpp. *Rec.: Krēgers A.* — KrC 10. V; *Mar. T.* — KrC 23. IV
Deklamators. Sastādījis Ed. Šillers. M., 1927. *Rec.: Kurons K.* — KrC 1928, 24. I; *Krūkle E.* — LZ 1928, 13. I
Desmit gadi. Ziemeļrietumu apgabala latvji Oktobra revolūcijā. Vāku zīmējis [Balodis J.] Jūlijs Juliāns. Ļ., VK(l)P Ziem. riet. apgabala CK biroja Nacmazākumu nodaļas Latsekcija, 1927. 96 lpp. [1500 eks.] Saturs: R. Bauze. 10 gadi. — Mākons. Latvju lielinieku organizācijas darbība 1917.—1918. g. Petrogradā. — Viktors. Prometeja «rajons». — P. Ķimens. Latvju strādniecība Petrogradā 1917.—1918. gados. — J. Vītoliņš-Pakrastiņš. Ļeņingradas Latsekcijas darbība par 7 gadiem. — K. Mika. Jaunatne cīņā un darbos. — Pinnis. Ļeņingradas darba skolas VĻKJ kolektīvs. — V. Murevskis. Latvju Strādfaka Komjaunsavienība. — J. Heils. Latvju kultūrizglītības darbs Ļeņingradas apgabalā. — J. Kroders. Latvieši Novgorodas guberņā. — P. Jansons. Ziemeļrietumu apgabala latviešu kolonijas. — Ed. Zvirgzdiņš. Sarkanā Gvarde. — A. Karole (Viļumsone). Uz 2. Padomju kongresu. — Strēlnieks. Latvju strēlnieki Ļeņingradā. — A. Kalniņš. Latvju bēgļi Petrogradā. — O. Jansons. Oktobra dienas Pleskavā. — 10 gadu ievērojamie notikumi. J. S-nais. Literatūra par Oktobra revolūciju. — Latviešu centrālā pedagoģiskā tehnikuma Saiknes komisija. — Uzaicinājums. *Rec.: Eiduks J.* — KrC 22. XI
Eiduks J. Rudenīgā mīla. Liriskas noveles fragmenti. Ļ., LAPP Latsekcija, 1927. 40 lpp. *Rec.:* [*Jakobsons*] *Vold. J.* — LZ 8. VII; *Kurons K.* — KrC 21. VII

— Sasaucamies. Dzejas. Ļ., LAPP Latsekcija, 1927. *Rec.: Krēgers A.* Lapp'a Latsekcijas izdevumi. KrC 10. V

Kadiķis-Groznijs A. Putenī, kad stepe smilkst. Ļ., LAPP Latsekcija, 1927. *Rec.: Krēgers A.* Lapp'a Latsekcijas izdevumi. KrC 10. V

Kapiņš M. Pagātnes ēnas. Pārejas laikmeta satīra 3 darbībās. Ļ., LAPP Latsekcija, 1927. *Rec.: Krūkle E.* — KrC 17. V

Sillers E[duards]. Sētnieks Brīvības bulvārī. Komēdija vienā cēlienā. M., «Latvju izdevniecība», 1927. 23 lpp. *Rec.: [Baltiņš A.] A. Blt.* — LZ 29. VII

— 1905. gads. Revolūcijas drāma. M., «Latvju izdevniecība», 1927. *Rec.: Grunte Fr.* — KrC 13. XII; *Kurons K.* — LZ 21. X

Ziediņš A. Mēs jaunu pasauli sev celsim. Luga vienā cēlienā. *Rec.: Krēgers A.* — KrC 10. V

— Partizāni. M., 1927. *Rec.: [Jakobsons] Vold. J.* — LZ 30. IX

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Bdr. Eferta-Klusā piemiņai. [RTKU Latsektorā Eferta-Klusā stūrītis.] KrC 15. X

Biedre E. Oldberga [1902—1927]. SC 24. VI

Biedrs [Jānis] Kroders. LZ 25. II

9. un 13. janvāris. KrC 22. I

Dokumenti par Oktobra revolūciju Latvijā. DKal 1927. g., 143.—168. lpp.

Ernests Eferts-Klusais-Tīkons. [Nekrologs ar ģīm.] SC 22. VII, G 8, 1. lpp.

Gadu beidzot. SC 30. XII

Iznācis «Jauni Ceļi» 4. numurs. [Saturs.] SC 22. IV

Iznācis Latvju Arāja Kalendārs 1928. gadam. [Saturs.] T 8. XI

Jānis Kroders. JA 3, 7. lpp.

Jaunas grāmatas. [A. Ziediņa drāma «Partizāni» un J. Eiduka sastādītā bērnu dzejas antoloģija «Varavīksnes vainags».] KrC 13. IX

«Jauns kurss» Latvijā. («Cīņas Biedrs» Nr. 1. Janvāris, 1927. g.) KrC 12., 15. II

Juliāns Kažmers — Pops, Garoza. [Nekrologs.] SC 28. X

Kā Rīgas strādniecība atzīmēja Oktobra revolūcijas desmitos gada svētkus. KrC 17. XI

Kārlis Karlsons. [Nošauts 1919. g.] Ja 4, 9. lpp. (Ģīm.)

Ko dara mūsu rakstnieki? KrC 30. XII

Latvju Arāja Kalendārs 1928. gadam. [Saturs.] LZ 19. VIII, KrC 18. VIII, SC 9. IX

Latvju proletariāta vadonim b. P. Stučkam. [Apsveikums sakarā ar Pad. Latvijas nodibināšanās 8. gadadienu.] KrC 13. I

LKP un LKJS izdevumi 1926. g. otrā pusgadā (jūlijs — decembris). Bibliogrāfija. [1) «Cīņa», LKP CK centrālorgāns. Nr. 75—78. 2) «Komunists», LKP Lejas-Kurzemes org. komitejas orgāns. Nr. 102—103. 3) «Правда молодежи», орган ЦК КСМЛ. Nr. 7/8—12. 4) «Jaunais Komunārs», LKJS centrālorgāns. Nr. 24/25—30. 5) «Sarkanā Palīdzība», Sarkanās palīdzības org. centrālorgāns. Nr. 4. 6) «Sarkanā Atbalss», Sarkanās palīdzības org. Rīgas komitejas orgāns. Nr. 3—4. 7) «Liesma», pašdarbības žurnāls. LKP KJS izdevums, Nr. 4—7. 8) «Cauri Tumsai», Rīgas Centrālcietuma politisko apcietināto mēnešraksts. Nr. 11—13. 9) «Nemiera Domas», rakstu krājums. Izd.: Rīgas Centrālcietuma komunāru grupa, 1.—3. krājums. 10) «Cietumniece». Izd.: Rīgas Termiņcietuma apcietinātās, Nr. 1. 11) Uzsaukumi.] CBd 3, 117.—125. lpp.

LKP un LKJS izdevumi 1927. g. pirmā pusgadā (janvāris — jūnijs). Bibliogrāfija. [1) «Cīņa», LKP CK centrālorgāns. Nr. 79—84. 2) «Товарищ», орган ЦК и Латгальского Областкома КПЛ. Nr. 1—5/6. 3) «Latgaleišu Ceiņa», LKP CK un Latgolas apgobola komiteta organs. Nr. 1—2/3. 4) «Правда молодежи», орган ЦК КСМЛ (Секции Коминтерна моло-

дежи). Nr. 1—5. 5) «Sarkanā Palīdzība», Sarkanās palīdzības org. centrālorgāns. Nr. 5—6. 6) «Uz Barikādēm», LĶJS Rīgas org. izdevums. Nr. 13/14—15/16. 7) «Liesma», pašdarbības žurnāls. LĶP un LĶJS Vid. org. izdevums, Nr. 1—3. 8) «Коммунист», орган Латгальского Областного Комитета и КСМЛ. Nr. 1—3. (1926. g.) 9) «Большевик», орган Центрального и Латгальского Областного Комитета КПЛ. Nr. 8. 10) «Komunists», LĶP (3. ĶI sekcijas) Lejas-Kurzemes org. apgabala komitejas orgāns. Nr. 102—104. 11) «Jaunais Komunārs», Nr. 1—2. 12) «Sarkanā Atbalss», Latv. Sarkanās palīdzības org. RĶ izdevums. Nr. 5. 13) «Cauri Tumsai», Rīgas Centrālcietuma politisko ieslodzīto mēnešraksts. Nr. 1—16, u. c.] CBd 11/12, 176.—186. lpp.

Miris biedrs Kažmers. [Pops-Garoza.] LZ 21. X

Pirmais solis? («Cīņas Biedrs» Nr. 3.) KrC 12. IV

Rakstniki pret vaidim. [Ar M. Gorkija ģīm.] G 7, 4. lpp.

Reinholds Pētersons. (Noslepkavots 1918. g.) [Ģīm.] JA 4, 3. lpp.

Revolucionārie varas orgāni uz laukiem Latvijā 1905. gadā. CBd 7/8, 106.—139. lpp.

Rīgas kreisās strādniecības kultūrdarbs. KrC 27. X

«Sibīrijas Cīņa» jālasa visiem! SC 7. X

1917. gada revolūcijas hronika (I—XI). DKal 1927. g., 169.—198. lpp.

Visiem MAPP biedriem. [Par organizējamo proletāriskās rakstniecības izstādi.] KrC 11. I

-/- Eferta piemiņai. [Ļeņingradā.] LZ 5. VIII

-cs. Revolūcijas veterāns J. Jansons-Brauns. S 8, 74.—75. lpp. (Ģīm.)

-i.-e. Sociāldemokrātu pozīcija. (Biedru Šilfa-Jaunzema, Arāja-Bērces u. c. nāves dienai 10. VI 1921. g.) KrC 11. VI

-jl- Rakstnieks L. Laicens atgriezies uz Latviju. KrC 22. XII

-jo.- N. Asejevs. «Budjonnijs». Bargo gadu poēma. (No krievu valodas tulk. K. Kurons.) [*Rec.*] KrC 18. I

-nika.-rns. «Jauni Ceļi» (Nr. 6—19, 1927. g.). KrC 19. XI

-s.- «Latvju strēlnieki imperiālistiskajā karā». Strēlnieku vēstures I. sēj. 1. d. KrC 29. XII

-si- Latvju rakstnieki krievu valodā. KrC 15. IX

-s.-s. Eferta-Ķlusā darbi krievu valodā. LZ 23. XII

š. «Oktobris». LZ 7. X

X. Piemiņas lapiņa kritušiem biedriem (1925—1926). [Fr. Bergs, Fr. Goliats, L. Paegle, M. Mende, A. Ābele.] KrC 18. I

[*Āboliņa E.*] *Boluda.* Kū līcynoj anketa. T 15. V

— *Boluda.* «Latvju Arāja Ķalendārs» 1927. godam, Prometeja izdevniecībā. T 5. I

— *Boluda.* Preses dīna. T 26. IV

A. I. Latvju jaunatnes literatūra. JA 12, 8. lpp.

Austrumnieks J. Vai tālajos Austrumos ir latvieši? KrC 10. V

[*Balodis*] *Jūlijs Juliāns.* Aktiera Ķlavas 20 g. darbības jubileja. KrC 29. III

— Par «Sākumu». KrC 8. XII

[*Baltiņš A.*] *A. Blt.* Pasaules karš literatūrā. KrC 26. VII

Bij. Strādfaķiete. Eferta [Ķlusā] atmiņai. KrC 26. VII

Bebrišs K. Oktobris Dvinskā. LtgKal 1928. g., 72.—74. lpp.

— *(Vyslatgolas Padūmiu Sabraukuma Prezidiuma lūceklis.)* Kū 10 godu tam atpaka| pasacija proletarisko Latgola. (Delegātu atmiņas.) LtgKal 1928. g., 74.—75. lpp.

Br. «Jauni Ceļi» jānostiprina. SC 6. I

Brikuls P. Joņs Zvīdris, 1895—1920. (Atmiņas.) T 29. III

Brucere L. Lasāmmāju un sarkano stūrīšu darbinieku kursi. LZ 22. VII

Brūklenājs A. (A. Poguls), par viņu. *Šķilters K.* — KrC 9. VII (Ģīm.)

Butevics Jūl. Salenieks E. Norīdīts. Luga. («Sib. Cīņa» Nr. 40—45.) [*Rec.*] JA 1, 12. lpp.

Celmiņš P. Cariskās Krievijas sabrukums. (Atmiņas.) [Par Febr. revolūciju.] KrC 12. III
Ceplis A[lvils] un *Sviris P[ēteris]*. Nepabeigta lappuse. (Biedru Eiertu-Kluso pavadot.) KrC 19. VII
Cērpiņš A. Nacionālais novirziens Ļeņinpils latvju mācības iestādēs. KrC 13. VIII
C. R. Rīgas strādniecības kultūrdarbs. KrC 20., 22. IX
— Represijas pret kreiso presi. KrC 24. IX
Daškevičs V. Kāds vārds par «svētkiem» Latgalē. [Sakarā ar Latvijas un Latgales apvienošanu 1917. g.] KrC 26., 31. V
— «Taisneiba» ir eisto latgališu oroju avize. T 15. II
— Tautas izglītība. LtgKal 1928. g., 54. — 58. lpp.
Dauge P[auls]. Pie ievainotā Ļeņina gultas. (Lapiņa iz personīgām atmiņām.) KrC 22. I
— Piemiņas lapiņas iz biedra Jansona-Brauna emigrācijas laikmeta. KrC 14., 16. IV
Drīzule. Biedra Eiferta [Klusā] «Puikas» piemiņai. KrC 26. VII
Druva V. Pirms astoņiem gadiem. (Strēlnieka atmiņas.) 1919. g. maijs. KrC 12. V
Duncis. Biedra Kažmera piemiņai. KrC 18. X
Eisuls. Slaveno vōrda dīna. [Gads, kopš iznāk avīze «Taisneiba».] T 15. V
E-ša J. Teodora Nettes pieminekļa atklāšana 6. II Vagaņkovas kapsētā. KrC 10. II
Fed. «Sidraba šķidrauts». [Harkovas dramatiskā pulciņa uzvedums.] KrC 24. XII
Fiskars. Literāriski mēsli. (Skrejošas piezīmes.) [Par MAPP vakaru 22. II Latklubā.] KrC 5. III
Gailis J. Vēstule redakcijai. [Krājuma «Desmit gadi» lietā.] KrC 29. XII
Gailis K. Revolucionārā komiteja Latvijā. [Oktobra rev. Latvijā.] KrC 5. XI
Goba-Andersons K. Latvijas teātri. KrC 29. XI, 1. XII
Grunte Fr. Oktobris (inscenējums). Sarakstījis studentu kolektīvs Klusā-Eiferta vadībā. KrC 27. X
— Strādniecības teātris Maskavā. (Atskats uz 10 gadiem.) KrC 12., 15., 19., 24., 26. XI
Ilgonis V. Latvju Arāja kalendārs. LZ 14. X
Izaks. «Jauni Ceļi». KrC 5. III
J[akabsons] Vold. Biedrs Eiferts (Klusais) pēdējā gaitā. KrC 23. VII, SC 5. VIII
[*Janele J.*] *Viena.* Industriālisma kultūra un modernā rakstniecība. (Piezīmes iz V. Frīčes grāmatas «Западноевропейская литература XX в».) KrC 21., 23. IV
— *Viena.* Masu svētki un teātris. KrC 23., 25. VIII
Jokums K. Mūsu zemnieku avīzes. KrC 5. V
— Nav vairs biedra Eiferta-Klusā. KrC 19. VII
— Oktobra revolūcija un latvju strādniecība. LZ 5. XI
— Pēdējās ardievas, pēdējais gājiens. [Eiferts-Klusais.] LZ 22. VII
— Vēsturiskās Ziemas svētku kaujas. KrC 15. I
Jounašāns Joņs. Ku es pordzeivoju por 72 godim. [Atmiņas.] T 24. XI
Juniors. Gara nabadzība. [Vēstule no Latvijas.] KrC 23. VII
Kadiķis-Groznijs. Par cilvēku ar šauteni plecā. (Lapiņa uz b. Klusā kapa.) KrC 24., 29. XII
[*Kalniņš J.*] *Ķencis Šabraks.* Kas iznāk, kad sētnieks min «ģēnijam» uz zābaka, jeb ko dziedi, muša, kad zirgs vēl nav sprādzis. KrC 22. III
— *Ķencis Šabraks.* Latvju literatūras 10 gadi SPRS. LZ 5. XI
— *Ķencis Šabraks.* Runa preses dienā. KrC 19. V
— *Ķencis Šabraks.* Vai vērts kļūt par rakstnieku? LZ 16. XII

Kalps. «Anna Kristi». O'Neila 4 cēl. drāmas pirmizrāde studijas «Skatuve» uzvedumā. KrC 31. III
— Blaumaņa Rūdolfa «Pazudušais dēls». (Maskavas Centr. Klubā 19. febr. š. g.) KrC 24. II
Kalps. Divi posmi. (Studijas «Skatuve» 2. kursa izpildu vakars Centr. klubā 15. V.) KrC 21. V
— Komēdijas «Diplomāti» [Jūl. Pētersona] pirmizrāde. [Studijas «Skatuve» uzvedumā.] KrC 5. II
Kara-Jura. «Jauni Ceļi» (Nr. 1—2, 1927. g.). KrC 17. III
— «Jauni Ceļi» (Nr. 4, 1927. g.). KrC 30. IV
— N. Krupskaja «Kā un ko mācīties? [*Rec.*] KrC 2. IV
— «Sākuma» sākums un gaita. S 7, 73.—75. lpp.
— «Товарищ» Nr. 2. KrC 26. III.
Kažmers Juliāns, par viņu. *Grauzdiņš P. (Cāgans)* — KrC 29. X
K. K. Maskavas VLDT studijas «Skatuve» viesu izrādēs Ļeņingradā. KrC 21. IV
Klusais-Eferts Ernests, par viņu. KrC 23. VII (Ģīm.); *Pelēkais* [*K.*] — JA 7, 4. lpp.
— Cīņa. 1904.—5. g. 1. sēj. (1.—24. num.) M., 1927. [*Rec.*] KrC 1. III
— Jaunākās grāmatas Latvijas revolūcijas vēsturē. [1) «Cīņa», 1904.—1905. g. numuri. 2) «Pēterburgas Latvietis», 1905.—1906. g.] S 8, 71.—74. lpp.
— Jaunākās grāmatas pašizglītībai. S 7, 76.—78. lpp.
— J. Jansona-Brauna piemiņai. DKal 1927. g., 87.—92. lpp. (Ģīm.)
— Latvijas bezzemnieks. (Uz 1917. g. Bezzemnieku padomju vēlēšanu 10 g. svētkiem.) CBd 5/6, 92.—117. lpp.
— Ļeņingradas Prolet. rakstn. asociācijas Latvju sekcijas izdevumi. LZ 10. VI
— «Pēterburgas Latvietis» 1905.—1906. g. M., 1927. [*Rec.*] KrC 19. IV
Kļava J. (Arķietis), par viņu. [*Grauzdiņš P.*] *Cāgans* — KrC 6. I
Knoriņš V[ilhelms]. Latviešu teātris un cīņa par kultūru. KrC 17. III
Krogzems J. Ar īsto vai pieņemto vārdu? (Priekšlikums.) SC 1. V
Kr-s. A. Latvju proletāriskās literatūras vakars. (Ļeņinpils.) KrC 19. II
Krūkle E. Par Ļeņinpils proletrakstnieku latvju grupas darbu. KrC 17. V
Kurons K. «Jauni Ceļi», 1.—2., 3., 4., 5. nr. LZ 13. V
— «Jauni Ceļi» Nr. 3, 1927. g. KrC 9. IV
— Literāriski zagļi ziepē karātavu strikus... (Kā baltlatviskās buržuāzijas prese sagatavo sabiedrisko domu fašistiska apvērsuma mežonībām.) [Pretpadomju darbi latvju presē.] KrC 1. I
— Mūsu rakstniecības šodiena. (Piezīmes par latvju proletāriskās rakstniecības novirzieniem un tendencēm.) KrC 6., 8., 11., 13., 15., 18., 20., 22., 25. X
Lapa J. Jauns marksistisks žurnāls. [Latgales apgab. part. org. žurn. «Товарищ». Nelegāls.] KrC 15. II
— Piezīmes par Latvijas literatūru, teātri un žurnālistiku. KrC 31. V, 2., 4., 7., 9., 16. VI
Laroze-Mazais J. «Sibīrijas Cīņa» 1920. g. JA 4, 3. lpp.
Laukmanis K. Biedre E. Oldberga. [Nekrologs.] KrC 11. VI
«Latviešu Zemnieka» redakcija. «Latviešu Zemnieks» tiek paplašināts. [Pielikums «Padomju Līdumā».] LZ 29. IV
Latvju sekciju Centrālais birojs. Latvju rakstnieku ievērībai. [Par lugu konkursu.] KrC 23. IV
Leimanis V. Dažas atmiņas par Eifertu-Kluso. KrC 23. VII
Lidaks O. Oktobra dienas 1917. g. Valkā. (Atmiņas.) KrC 5. XI
Lidaks O., Vintiņš P. (Veinis) u. c. Viens no nedaudziem. (B. Eferta-Klusā piemiņai.) KrC 6. VIII
Logins D. Atmiņa par b. Eifertu (Kluso). KrC 30. VII

Loja J. (Turks), par viņu. [Ģīm., sakarā ar valodniecības docenta grāda piešķiršanu.] T 5. VI
— Rakstāt «Amerikas Cīņā». KrC 20. I
— Latgola ir patstoveiga nacija. T 5. I
Loja J. (Turks.) Rokstīt skaidrā tautas voludā! (Ļeņina nuvēlejumi [Soveti] voludas vaicōjumā.) G 2, 4.—5. lpp.
— Latgalīšu rokstu voluda un raksteiba. G 1, 6.—8. lpp.
Lorencs L. Par nacionālo novirzienu latvju mācību iestādēs. KrC 25. X
Luters (Bobis) J. Biedrs Kažmers, Pops-Garoza. KrC 20. X
— *J. Lrs.* Latvijas strādnieki Oktobra cīņās Maskavā. KrC 5. XI
Leningradas latvišu rakstniku grupa. Lai dzeivoj «Taisneiba»! T 26. I
Mākuls J. Taras latvju zemnieku cīņas pret Kolčaku [1918.—1919. g.] JA 8/9, 10.—13. lpp.
Mednieks. Atmiņas no 1919. g. (Cīņas pret kolčakiešiem.) SC 2. XII
— Salenieka E. Norīdīts. Luga. [Sibīrijas Cīņas» Nr. 40—45.] [*Rec.*] JA 1, 12. lpp.
Mika K. Vēsturiskās cīņas. (Atmiņas.) [1917. g. Pēterburgā.] KrC 10. XI
Millers Z., agr. Kolonijas, lauksaimniecības izglītība un literatūras izplatīšana. LZ 18. XI
Miške V. Par Februāra-marta revolūciju Latvijā. DKal 1927. g. 93. — 142. lpp.
Ogu Jānis. Nodevēja. [Par Andreju Grotānu, kas kolčakiešu nogalināts.] SC 8. VII
Orgs J. Biedra Eferta-Kļusā piemiņai. KrC 28. VII
Ozoliņš J. «Auseklis» 1. burtnīca. Dziesmas jauktiem koriem no A. Pinepuka. Ņujorkā. [*Rec.*] KrC 29. XI
Ozols-Priednieks K. Lavreņeva «Lūzums» studijā «Skatuve». KrC 15. XII
— Piemiņas lapiņa uz biedra Eferta [Kļusā] kapa. KrC 28. VII
Paidagogs. Pionieru literatūra. LZ 23. XII
Pauzers Fr. Par Efertu-Kļuso. KrC 8. X
Pečaks K. Latvju revolucionārie laikraksti. LZ 6. V
— Maskavas Latv. centr. Stučkas klubā «Nātnās bikses» [Ļebedeva komēdijas uzvedums]. KrC 3. II
— Renegātu psiholoģija. [Laikraksts «Sociāldemokrāts».] CBd 2, 83.—95. lpp.
Pelēkais-Upmals K. Plašok un dziļok! T 15. V
Poēma K. «Sākums». JA 2, 10. lpp.
«Prometejs». [Grāmatu izdevniecība.] Strēlnieku vēstures materiālu 1. grāmata. LZ 1. VII
Prusaks. Arturs Ābels. (Cīņas biedra piemiņai.) [Nekrologs.] S 7, 71.—72. lpp. (Ģīm.)
— Žurnāls «Jauni Ceļi». S 9, 65.—67. lpp.
Purens J. Biedru Efertu-Kļuso atminot. (Dažas īsas atzīmes no 1917.—18. g.) KrC 4. VIII
S. Filozofs sētnieka lomā. (Ķenča Šabraka lekcija «Autors un mākslas darbs».) KrC 15. III
— Я не я — и лошадь не моя. Atbilde b. Ķencim Šabrakam. KrC 26. III
Sacerdos. Roberts Eidemanis. Kritiska etīde. KrC 22., 24. II
Salenieks E. Viens no sāpīgākiem jautājumiem. (Par bērnu literatūru.) KrC 18. I
Sauļuks Jōņs. Pa latgalīšu «dailliteraturas» stygom. G 7, 14.—16. lpp.
Seimals V. Lenins un zemniceiba. T 2. II
Si. Latviešu grāmatas krievu valodā. KrC 31. V
[*«Sibīrijas Cīņas»*] *Redakcija.* Konkurss uz īsu stāstiņu. JA 7, 16. lpp.
— Vāksim materiālus [«Sibīrijas Cīņas»] vēsturei! JA 4, 11. lpp.
Silinīks J. «Gaisma». G 1, 3. lpp.
— *A. K.* «Jaunī Ceļi». T 29. VI

Siliņiks J. A. K. Latgalīšu kalendars 1928. godam. T 24. XI
— Lenins par dorbaļaužu laikrokstim. G 1, 9. lpp.
Siliņiks J. (A. Kolps) un E. Aboliņa (Boluda). Biedra Eferta [Kļusā] vairs nav. T 24. VII
S. K. Latvju Arāja Kalendārs 1928. gadam. JA 10, 14. lpp.
Soms K. Eferts-Kļusais kā ētisks tips. KrC 22., 24. IX
Sondors. [Par Efertu-Kļuso un latgaliešiem.] KrC 30. VII
— «Taisnības» jubileja. KrC 14. V
Sproģis J. Atmiņas par b. Kažmeru. KrC 1. XII
Strauss V., Latv. strēln. vēstures komisijas sekretārs. Latviešu strēlnieku vēsture. KrC 22., 24., 29. III
Strautiņš A. Dažas piezīmes par Efertu-Kļuso. KrC 2. VIII
Stučka P[ēteris], par viņu. LZ 5. XI (Ģīm.)
— Biedrs Eferts (Kļusais). [Nekrologs.] CBd 7/8, 95.—96. lpp., KrC 19. VII, LZ 22. VII
— J. Jansonu-Braunu pieminot. (Desmitā nāves dienā.) KrC 14. IV (Ģīm.)
— Joprojām Ļeņina pēdās. KrC 22. I, LZ 21. I
— Latvju zemnieku kolonijas SPR Savienībā. LAĶal 1928. g. 25.—28. lpp.
— Pirmais gadu desmits (1917—1927). DĶal 1927. g., 35.—43. lpp.
— 1917. gada atskaņas. DĶal 1927. g., 44.—73. lpp.
Šķilters K. Biedrs J. Kroders. S 8, 76. lpp.
— «Latvju Arāja Kalendārs» 1928. gadam. KrC 8. X
— Latvju kolonijas kā pētīšanas objekts. S 9, 16.—20. lpp.
— Oktobra revolūcija un latvju kolonisti. LZ 5. XI
[*«Taisneibas»*] *Redakcija.* Vysim latgališim, dzeivojušim ōrpus Sibiras un ōrzamōs! T 19. I
Te. Mar. Leona Paegles piemiņas vakars. KrC 5. II
T. K. «Jauni Ceļi». Nr. 5 un 6. KrC 24. V
T. Mar. Darba Kalendārs 1928. gadam. LZ 30. XII
Upīts Andrejs, par viņu. *Sviris P.* — KrC 6. XII
Vācietis J., Sarkanarmijas kara augstskolu profesors. (Ģīm.) KrC 3. IX
Vēstures komisija. Biedri, pasteidzaties ar materiālu iesūtīšanu «Latviešu Strēlnieku vēsturei». KrC 28. VII
Vīksne P. Biedrs E. Eferts (Kļusais). CBd 7/8, 97.—106. lpp.
— Biedrs Kroders. KrC 19. II
— Efertu (Kļuso) atminot. KrC 21. VII
— J. Jansons-Brauns — latvju rakstniecības kritiķis. KrC 14. IV
— Latviešu strādnieku preses pagātne un tagadne. KrC 5. V
— Latvju proletāriskās rakstniecības tekošie uzdevumi. (Daži priekšlikumi CB un latvju proletrakstniekiem.) KrC 3. XII
— Latvju strēlnieku sasaukšanās. (Latvju strēlnieku vēstures jautājumā.) KrC 4. VIII
— Materiāli Latvijas revolucionārās kustības vēstures studijām. S 9, 68.—72. lpp.
— Mietpilsoņi marksisma aizstāvju lomās. [Par sociāldemokrātu žurnālu «Domas» Rīgā.] KrC 13., 15., 18., 20., 22., 25. I
— Oktobra revolūcijas bruņotais spēks Latvijā. LZ 5. XI
Ziediņš A. Alberts Ziediņš. [Nekrologs.] LZ 18. II
— Sienas avīžu izstāde Ļeņingradā. LZ 22. IV
Zvidra Jōņs — Kolnu Jōņs, par viņu. [*An.*] — G 3, 1. lpp.

LATVIEŠU DAIĻLITERATŪRA KRIEVU VALODĀ

Кейран Я. Лесные женихи. Рассказ. М. — Л., Госиздат, 1927. 48 стр. с илл.
— На Волге. Рассказ. [М.,] Госиздат. [1927.] 13 стр. с илл.
Клусайс (Э. Эффертъ). Женщина с винтовкой. Изд. 2-е. Пер. Э. С[ильма]на. [Л.,] «Прибой». [1927.] 339 стр. (Всесоюз. ассоциация пролетарских пи-

сателей. Новинки пролетарской литературы.) Содерж.: Я. Эйдук. «Э. Эфферт (Клусайс)». — 1. Былые мгновения: Марцис. Дома. Утром. Провокатор. Былые мгновения. — 2. Тысяча девятьсот семнадцатый: Возвращение. Батрак Клав. Безземелец окраины. Подмастерье. Забастовка. Малоземельные. — 3. Тысяча девятьсот девятнадцатый: Женщина с винтовкой. Пограничный уезд. Залюмс. Скиталец мятежный. Бунтовщик Донат. Уход. Товарищ Индрик. Рец.: *Ильинский Ф.* — ЧиП 24. XII.

Лайцен Л. Камнем в окно. Перев. Л. Латани. [Л.,] «Прибой». [1927.] 117 стр. Содерж.: Камнем в окно. Красная шапка. Мадонна с собакой. Прекрасная Италия. Карнавальный гость. У стен Баб-эль-Джедида. Трубка табаку. Рец.: *Ис. Ст.* — Р 26, стр. 16.

Страуян Я. Былое. Повести и рассказы. [М.,] Моск. т-во писателей. [1927.] 196 стр. Содерж.: Лесные братья. Под утро. Оська. — Светлые пятна: 1. Вор. 2. По этапу. 3. Соседка. 4. Живая сила. — Преступление Пеппино. Боевая быль. Рец.: *С-в.* — Книга и профс. 7/8, с. 37.

— Лесные братья. Повесть. Изд. 2-е. [3-е.] Рис. М. Чигарева. М. — Л., Госиздат, 1927. 84 стр. с илл. (Новая детская б-ка. Средн. и старш. возраст.)

Упит А. На радужном мосту. (Pa varavīksnes tiltu.) Роман. Перев. Э. Я. Сильмана. Л., «Мысль». [1927.] 356 стр. Рец.: *Эйдук Я.* — НЛП 1928, 6, стр. 79.

Эйдеман Р. Во имя долга. Перев. О. Эйдемана. М. — Л., Госиздат, 1927. 120 стр. (Универсальная б-ка № 331—332.) Содерж.: Во имя долга. В лесу. Васкис.

Курций А. Скука. [Рассказ.] Рис. Ю. Клипиной. — Р 11, стр. 2—4.

Лайцен Линард. Комедия гибели. Рассказ. Рис. А. Юргенса. — Р 47, стр. 2—5.

Упит Андрей. Зеленый домик. Рис. А. Юргенса. — Р 30, стр. 2—4; 31, стр. 2—6.

[*Цеплис А.*] *Клусайс.* Тугой узел. Рассказ. Рис. А. Юргенса. — Р 9, стр. 1—5.

Эйдеман Р. Местечко между двух рек. Рассказ. — Р 13, стр. 1—4.

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Грасис К. Альвиль Цеплис. — НЛП 3, стр. 39—41.

— Роберт Эйдеман. Критич. этюд. — Ок 12, стр. 127—134.

Клусайс (Э. Эфферт). [О нем —некрологи с портр.] [*Ан.*] — Р 31, стр. 1; *Цеплис Ал.* — НЛП 15/16, стр. 55—56.

Кнорин В. Г. Еще раз по поводу альманаха «Удар». (Ответ т. Безыменскому.) — П 18. II.

— Культура и культурничество. (Кризис советской культуры или широкое наступление на фронте культуры.) — КР 7, стр. 3—13; В кн.: Упадочное настроение среди молодежи. Есенинщина. М., изд-во Коммун. акад., 1927, стр. I—XVI.

— Латышская литература в СССР. — КрП 16, стр. 39—43.

— О Есенинщине. [Выступление по докладу тов. Луначарского.] — В кн.: Упадочное настроение среди молодежи. Есенинщина. М., изд-во Коммун. акад., 1927, стр. 132—137.

— Основные задачи в области руководства художественно-театральной работой. — В кн.: Пути развития театра. (Стеногр. отчет и решения партийного совещ. по вопросам театра при Агитпропе ЦК ВКП(б) в мае 1927 г.) М. — Л., 1927, стр. 43—67; 245—260 (заключ. слово).

— Театр и социалистическое строительство. — Там же, стр. 3—13.

— Удар т. Безыменского или «Стабилизационные настроения» т. Лелевича. — П 14. I.

Кнорин В. Г. Устная и печатная агитация в кампании по снижению цен. — КрП 8, стр. 12—29.
Курс А. Самое могущественное. [О киноискусстве.)] М. — Л., Кинопечать, 1927. 80 стр.
Лацис А. Клубный театр в Латвии. — СИ 3, стр. 60—61.
Мессер Р. Рец. на: Альманах «Кадры». [Изд-во «Прибой», об отрывке повести Эйдука «Ревтрибунал».] — Р 48, стр. 12.
Пельше Р. [Выступления в прениях по докладом В. Кнориня, В. Мещерякова и С. Гусева.] — В кн.: Пути развития театра. М. — Л., 1927, стр. 68—75, 343—347, 386—388.
— Искусство и оборона. — СИ 4, стр. 5—10.
— Искусство революции. — МиР 11, стр. 6—10.
— Итоги сезона. — Реперт. бюллетень 4, с. 4—7; [рец. на отд. постановки:] там же 3, с. 18, 19, 23, 4, с. 20—21.
— О наследстве и первых шагах. [Искусство СССР за десять лет. 1917—27 гг.] — СИ 5, стр. 9—32.
— О театральной политике. — КП 3, стр. 39—43; СИ 3, стр. 5—8.
— Проблемы современного искусства. [М.,] Моск. театральное изд-во, 1927. 166 стр. с илл.
— Роль и задачи современного театра. [Из доклада на 1 Всероссийском съезде театральных директоров 27 апр. 1927 г.] — В кн.: Политпросветработа и театр. М., 1927, с. 15—28. (Б-ка «Репертуарного бюллетеня» Худож. отд. Главполитпросвета.)
— Художественные течения в кино. — СИ 7, стр. 5—15.
Серафимович А. Предисловие. — В кн.: Кейран Я. Лесные женихи. М. — Л., 1927, стр. 2.
— Советское искусство за 10 лет. — Реперт. бюллетень 6, с. 3—8.
Стучка П. Диалектика момента. — Т 2, стр. 1—6.
Эйдук Я. Линард Лайцен. — НЛП 24, стр. 54—56.
— Э. Эфферт (Клусайс) [вступ. статья]. — В кн.: Клусайс (Э. Эфферт) Женщина с винтовкой. 2-е изд. [Л.,] «Прибой», [1927,] стр. 3—10.

1928

ATSEVIŠĶI IZDEVUMI

Agņivcevs N. Ķīnas tēja. Dzejojums. E. Šillera latviskojums. M., «Prometejs», 1928. 15 lpp. [2500 eks.] *Rec.: K. Ed.* Mazajiem lasītājiem. LZ 19. X
Gurjāns O. Pionieri nāk. M., «Prometejs», 1928. 17 lpp. *Rec.:* [*Jakobsons*] *V. J.* Pionieru literatūra. LZ 17. VIII
Izdevniecības «Prometejs» grāmatu katalogs. M., «Prometejs», 1928. 31 lpp. [1000 eks.] Saturs: 1) Sabiedriskās zinātnes: a) Šķiru cīņas taktika, teorija un praktika. b) Ekonomija. c) Marksisma teorija. d) Tiesības. Satversme. e) Vēsture, biogrāfijas, memuāri. f) Dažādi. 2) Daiļliteratūra. a) Dzeja. b) Stāsti, drāma u. c. 3) Māksla, kritika, publicistika. 4) Pedagoģija. 5) Mācības grāmatas. 6) Praktiskā zinātne. (Lauksaimniecība u. c.) 7) Dažāda satura. 8) Jaunatnes literatūra. 9) Latgaliešu valodā. 10) Bērnu literatūra. 11) Atrodas drukā un sagatavošanā. На русском языке.
Jokums K[*onrads*]. Cilvēks bez krekla. Nopietns joks vienā cēlienā. A. Ņeverova. «Sieviešu tiesības». M., «Prometejs», 1928. 36 lpp.
Latvju strēlnieku vēsture. 1. sēj. 1. d. Latvju strēlnieki imperiālistiskā karā. M., «Prometejs», 1928. 246 lpp. Saturs: P. Stučka. Ievadam. — Imperiālistiskais karš un latvju strādnieku bataljoni. J. Jansons-Brauns. Uz ežiņas galvu liku... Apcerējums par latviešu pilsonības «patriotismu». — K. Jokums. Kā radās latvju strēlnieku bataljoni. — N. Nāves sala. Kauju apraksts. — N. Decembra un janvāra kaujas. Strēlnieku

atmiņas. — J. Vītols. «Laimīgie» pirmās vagas dzinēji uz Berlīni. — M. Feldmanis. Manas atmiņas par strēlnieku dzīvi un cīņām «tautiskajos» latviešu strēlnieku bataljonos. — K. Volnovskijs. Dažas epizodes no frontes dzīves. — J. Laroze-Mazais. Latviešu strēlnieku rezerves pulks. Dokumenti un materiāli: Latvju strēlnieku bataljonu organizēšanās. Latvju strēlnieki par iestāšanos bataljonos. Virsnieki par iestāšanos bataljonos. Latvju un krievu buržujiskie laikraksti par latviešu strēlnieku bataljoniem. Latvju strēlnieks un buržujiskie dzejnieki. — Tautiskie valstsdomnieki par karu un latvju strēlniekiem. — Latvju sociāldemokrātija (lielinieki) par karu un latvju strēlnieku bataljoniem. Latvju strēlnieku vēstures jautājumā. *Rec.*: [*An.*] Latvju strēlnieki imperiālistiskā karā. (Strēlnieku vēstures 1. sēj. 1. d.) — SC 6. I; *Fa.* — LZ 2. III; *L. J.* — KrC 29. III; *P.* Grāmatu apskats. — JA 2, 9. lpp.; [*Priediņš*] *O. P.* — AmC 15. IV

— 1. sēj. 2. d. Latvju strēlnieki cīņā par padomju varas nodibināšanu. Strēlnieki — pirmais padomju valdības bruņotais balsts un Sarkanās Armijas pirmpamats. M., «Prometejs», 1928. 823 lpp. Saturs: 1) Politiski sabiedriski raksti. J. Daniševskis. Latviešu strēlnieki — sociālās revolūcijas armija. — T. Draudiņš. Latvju strēlnieki 1917. gadā. — R. Bauze. Latviešu strēlnieki 1918. g. — A. Feldmans. Latviešu strēlnieku pulku komunistiskās organizācijas komiteja. — K. Ozoliņš-Tomass. «Brīvais Strēlnieks». 2) Kauju gaitā. — J. Vācietis. Rīgas krišana 21. augustā 1917. gadā. — J. Vācietis. Latviešu strēlnieki un 12. armijas lieliniecizēšana. — J. Vācietis. Latvju strēlnieku pirmā kauja pilsoņkara frontē. — R. Bauze. 3. Kurzemes Latviešu strēlnieku pulks kaujā pret Kaledinu. — J. Vācietis. Kreiso soc.-revolucionāru sacelšanās jūlijā 1918. gadā. — K. Jokums. Latviešu strēlnieku cīņas austrumu (čekuslovaku) frontē. — J. Vācietis. Kaujas ap Kazaņu. 3) Strēlnieku atmiņas. a) Februāra dienas. Pidžus. Ķeizars atteicies. — P. Akm. Karogiem plīvojot... b) Pretī Oktobrim. — P. Bunks un K. Dzirkals. Nepiemānīsat! — K. Miezītis. Laiks izbeigt karu! — Ād. Anskins (Skujiets). Dažas piezīmes par kareivju sociāldemokrātisko pulciņu «Pelēkie» (1916—1917). — K. Gailis. Revolucionārā komiteja Latvijā. c) Oktobra dienu priekšvakarā. P. Akm. Vērtību pārvērtēšana. — K. Poēma. Mesti ir kauliņi. — J. Fabricius. Kā mēs ņēmām varu. — P. Apars. Oktobra revolūcija 5. Zemgales latv. strēlnieku pulkā. — Fr. Markuss. 12. armijas Karā revolucionārā komiteja. — G. Mieriņš. Par latviešu lielinieku darbību V armijas frontē. — Tillibs. Bijušā iskolastrelieša atmiņas. d) Oktobra piepildīšana. J. Puķe. Latviešu strēlnieki kaujā pie Rusanovas un Rovošeperskas. — E. Hermanis. Latviešu strēlnieki Arhangelā. — M. Baimans. Atmiņas par atkāpšanos no Arhangelas. — S.-V. Manas atmiņas no 1918. gada. Zīds. 7. latv. strēln. pulka, 7. rotas atsevišķais «kara gājiens» Vjatkas frontē 1918. gadā. — E. Lūsis. Uz Volgas krasta. — Lapinsku Jānis. Par 8. latv. strēlnieku pulku (1918). — K. Miezītis. 3. Kurzemes latviešu strēlnieku pulka cīņas dienvidos. — Verners Ekšteins. Mana pirmā «kaujas kristība». — G. Mieriņš. Manas atmiņas par Liepājas latviešu pulka darbību Veļikije Luku rajonā. 4) Atsevišķu kaujas vienību apraksti. K. Dozītis. Latviešu strēlnieks un viņa divīzija. — Šteins. Latviešu strēlnieku padomju divīzijas 3. brigādes kara darbības apraksts. — Numurs un Akmentiņš. 1. latviešu pulka cīņas un darbības pārskats. — J. Upe. Atmiņas par pirmo pulku. — J. Tapiņš. Iz 2. Rīgas latviešu strēlnieku pulka vēstures. — X. 4. latviešu strēlnieku padomju pulks. — A. Remers. Ostaškovas sacelšanās likvidēšana. — Vern. Melnalksnis. Uzvaras gaitā. — U-fskis. Manas atmiņas par 6. Tukuma latv. strēlnieku pulku. — Zubīts. Iz 7. Bauskas latv. strēln. pulka dzīves. — Taumans. 7. latv. strēln. padomju pulks pie Votkinas. — J. Bāle. 9. latv. strēln. pulka īsa vēsture. — Ādamsons. 10. Saratovas

latv. strēln. pulka darbība. — Banga. Iz latv. strēln. atsev. uzd. pulka dzīves. — K. Družiņš. Iz pirmās Maskavas kaujas nodaļas dzīves. — K. Družiņš. Penzā. — L. Skranda. 1. latv. vieglās artilērijas divizions. — Vizbulis un K. Ozoliņš. Atsevišķā latv. pad. smagā baterija lit. G. — Cimermanis. Latv. strēln. pad. divīzijas satiksmes bataljons. — J. Izaks. 2. pulka otrā ložmetēju komanda Ribinskā. 5) Kritušo biedru piemiņai. No vēstures komisijas. — K. Jokums. Biedrs Rahimsons-Mihalči. — Pidžus (H. Valdbahs). Biedra Judiņa piemiņai. — Pidžus (H. Valdbahs). Biedra Jūlija Zariņa piemiņai. — E. Simsons. Biedra Pētersona piemiņai. — K. Miezītis. Biedra Eduarda Miķeļa Kriščunaša piemiņai. — Strēlnieks. Biedra A. Pētersona piemiņai. 6) Dokumenti un pārējie materiāli. No vēstures komisijas. — Iskolastrela, brigādu un pulku komiteju protokoli. — 17 maija rezolūcija un cīņas ap to. — Kontrrevolucionāri noskaņotu daļu rīcība Rīgā un latv. strēlnieki. — Oktobra revolūcija Latvijā un strēlnieki. — Strēlnieku pulku kontrrevolucionārā darbība. — Demobilizācijas jautājums un strēlnieki pēc Oktobra dienām. — «Iskolastrels». — Latvju strēlnieku korpusa un divīzijas formēšana. — Latvju strēlnieku pulku uzbūve. — Uz fronti. — Latvju strēlnieku cīņu novērtējumi. — Kronika. — No vēstures komisijas. — Personu rādītājs. *Rec.:* [*Prieditņš O.*] *O. P.* Daži atmiņējumi par Latv. strēlnieku vēstures 1. sēj. 2. d. — AmC 30. XI, AmC 1929, 15. I

Pelēkais K[*ārlis*]. Dzīves dzeja. Otrā dzejoļu virkne. M., «Prometejs», 1928. 94 lpp. *Rec.: Kurons K.* — KrC 19. IV

Salenieks E[*duards*]. Sarkanais patērētājs. Drāma 3 metos. M., «Prometejs», 1928. *Rec.: Kurons K.* — KrC 29. III; *Malis K.* — LZ 13. IV

Šillers E[*duards*]. Klints un akmens. Dramatiska poēma astoņās darbībās. M., «Prometejs», 1928. 66 lpp. Rec.: *Kurons K.* — LZ 4. V

— Pioniera Džeka piedzīvojumi. M., «Prometejs», 1928. 8 lpp. *Rec.: [Jakobsons V.] V. J.* Pionieru literatūra. — LZ 17. VIII

Šķilters K. Latkoloniju vēsture. I. Izceļošana no Baltijas un koloniju pirmsākums. M., «Prometejs» 1928. 141 lpp. [3000 eks.] Saturs: 1. No autora. 2. Pirmā nodaļa. Latviešu zemnieku izceļošanas iemesli no Baltijas. 3. Otrā nodaļa. Piespiesta zemnieku izceļošana jeb nometināšana. 4. Trešā nodaļa. Brīvprātīga izceļošana uz Eiropkrieviju: a) Vispārējas piezīmes. b) Ļeņingradas apgabals. c) Baltkrievija. d) Smoļenskas guberņa. e) Dienvidkrievija. f) Austrumkrievija. g) Centrālā guberņa. 5. Ceturtā nodaļa. Sibīrijas kolonizācijas sākotne. 6. Piektā nodaļa. Latvju brīvprātīgā iecelošana Sibīrijā. 7. Sestā nodaļa. Latgaliešu izceļošana uz Krieviju un Sibīriju. 8. Septītā nodaļa. Imperiālistiskā kara bēgļu laikmets 1914.—1921. g. 9. Latvju un latgaļu koloniju saraksts 1928. g. 10. Koloniju vadītājs. *Rec.: Jakobsons K.* — LZ 23. XI; *Poēma K.* — JA 1929, 1, 15.—16. lpp.

«Tanks». Maskavas Proletārisko rakstnieku asociācijas Latsekcijas literārisks krājums. M., «Prometejs». 1928. 48 lpp. Saturs: Proza: A. Cepļa «Komandiers». — K. Jokuma «Sacelšanās» (Iz «Rītdienas»). — J. Eiduka «Jons Vucāns». — Dzeja: R. Eidemaņa «Draugs Seņa, neticu». — K. Priednieka «Poēmas fragments». — Vold. Jakobsona «Par Oktobriem». — K. Kurona «Dzimtenēm, kuras sēro». — P. Svira «Vecā kaujinieka mīlestība». — A. Cepļa «Stāsts par malēja dzimtu». — E. Sillera «Septiņstundu darba diena». — Klitijas «Nomodā». *Rec.: -s.-s.* — LZ 15. VI; *Pelše R.* — KrC 7. VI

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Alfreds Miķelsons. [Nekrologs, 1904—1928.] SC 27. IV

Alfreds Miķelsons (Saša). JC 6, 6.—7. lpp.

A. Serafimovičs. SC 3. II (Ģīm.)

Asinīm slacītais karogs. [«Sibīrijas Cīņas» pirmie vadītāji. R. Pētersons, K. Karlsons, V. Čunčiņš.] JA 4, 2. lpp.

Bijušo latviešu strēlnieku un visu darbaļaužu ievērībai! [«Prometeja» izdevumā iznākusi «Latviešu strēlnieku vēstures» 1. sēj. 1. daļa.] SC 16., 20. IV. 4. V

Daiļliteratūras saraksts Februāra revolūcijas dienai. KrC 1. III

Daiļliteratūras saraksts Sarkanarmijas 10 gadu atcerei. KrC 21. II

Daiļliteratūras saraksts uz Starpt. kom. sieviešu dienu. KrC 8. III

Darba biedriem! [«Latv. Zemnieka» red. un Ļeņingradas latvju rakstnieku apsveikums SC.] SC 16. IV

Darbā Pedagoģisku rakstu un materiālu krājums. KrC 31. I

Dauge Pauls. [Ģīm., sakarā ar viņa 30 g. sabiedrisko darbību.] JC 2, 1. vāks 2. lpp.

Dokumenti par 1918. g. revolūcijas notikumiem. DKal 1928. g., 79.—101. lpp.

Grāmatu galds. [1) Deklamators. Sastādījis Ed. Šillers. M., 1927. 2) S. Monosovs. Revolucionāro kustību vēsture. Tulk. K. Mika. 3) E. Šillers. 1905. gads. Revolucionāra drāma 5 cēlienos 7 ainās. M., 1927. 4) Darba Kalendārs 1928. gadam P. Stučkas redakcijā.] SC 6. I

Izdevniecības jautājums. [Rezolūcija.] KrC 31. V

Kā audzināt jaunus rakstniekus un korespondentus? [Rezolūcija.] KrC 31. V

Ko dara rakstnieki? (Ļeņingradā.) [E. Burnevics, J. Eiduks, A. Kadiķis-Groznijs, A. Ziediņš, J. Loja (Turks).] KrC 17. I

Latgališu rakstniceibas vēsture. [1604—1928.] T 11. V

Latviešu rakstniekiem par ziņu. [Par «Celtnes» izdošanu.] KrC 8. XII

Latviešu rakstnieku un korespondentu konferencei sanākot. [Ievadraksts.] KrC 17. V

Latvji krievu literatūrā. KrC 7. VII

«Latvju Arāja Kalendārs» lasītājiem. LAKal 1928. g., 3. lpp.

«Latvju Arāja Kalendārs» 1929. gadam. [Saturs.] KrC 13. XI, LZ 2. XI, SC 30. XI

Latvju proletāriskās rakstniecības uzdevumi. (Vissavienības latviešu rakstnieku konferences rezolūcija, pieņemta vienbalsīgi.) JA 6/7, 3.—4. lpp.; KrC 26. V; LZ 31. V

Latvju rakstnieka darba apstākļi. [Rezolūcija.] KrC 29. V

Linarda Laicena aresta atbalsis. KrC 30. VIII

LKP un LKJS izdevumi 1927. g. otrā pusgadā (jūlijs — decembris). Bibliogrāfija. [1) «Cīņa», LKPCK centrālorgāns. Nr. 85—88. 2) «Товарищ», орган ЦК и Латгальского областкома КПЛ. Nr. 7—11. 3) «Latgališu Ceiņa», LKP CK un Latgolas apgobala komiteta orgāns. Nr. 4/5—6. 4) «Правда молодежи», орган ЦК КСМЛ (Секция Коминтерна Молодежи). Nr. 6—9. 5) «Sarkanā Palīdzība», Sarkanās palīdzības org. centrālorgāns. Nr. 7. 6) «Liesma», pašdarbības žurnāls. LKP un LKJS Vidienas org. izdevums, Nr. 4—5. 7) «Большевик», орган Центрального и Латгальского областкомов КПЛ. Nr. 9—10. 8) «Komunists», LKP (3. Komunistiskās Internacionāles sekcijas) Lejas-Kurzemes org. apgabala komitejas izdevums. Nr. 102—108. 9) «Jaunais Komunārs», LKJS (Kom. Jaun. Int. sekcijas) centrālorgāns. Nr. 33—35, u. c.] CBd 2/3, 118.—126. lpp.

LKP un LKJS izdevumi 1928. g. pirmajā ceturksnī (janvāris — marts). Bibliogrāfija. [1) «Cīņa», LKP CK centrālorgāns. Nr. 89—92. 2) «Товарищ», орган ЦК и Латгальского областкома КПЛ. Nr. 1—2/3. 3) «Правда молодежи», орган ЦК КСМЛ (Секции Коминтерна Молодежи). Nr. 1—2/3. 4) «Sarkanā Palīdzība», Sarkanās palīdzības org. centrālorgāns. Nr. 8. 5) «Liesma», pašdarbības žurnāls. LKP un LKJS Vidienas org. izdevums, Nr. 1—2. 6) «Большевик», орган Центрального и Латгальского областкома КПЛ. Nr. 11. 7) «Uz Barikādēm», LKJS Rīgas org. izdevums. Nr. 17/18. 8) «Cauri Tumsai», Rīgas Centrālcietuma politisko ieslodzīto mēnešraksts, Nr. 17—21, u. c.] CBd 6/8, 178.—183. lpp.

LKP un ĻKJS izdevumi 1928. g. otrajā ceturksnī (aprīlis — jūnijs). Bibliogrāfija. [1) «Cīņa», LKP CK centrālorgāns. Nr. 93—94. 2) «Товарищ», орган ЦК и Латгальского областкома КПЛ. Nr. 4. 3) «Правда молодежи», орган ЦК КСМЛ (секции Коминтерна Молодежи). Nr. 4—5. 4) «Большевик», орган Центрального и Латгальского областкома КПЛ. Nr. 12—13. 5) «Jaunais Komunārs», LKJS (Kominternes Jaunatnes Internacionāles sekcijas) centrālorgāns, Nr. 36—39. 6) «Uz Barikādēm», LKJS Rīgas organizācijas izdevums. Nr. 18. 7) «Liesma», pašdarbības žurnāls. LKP un LKJS Vidienas org. izdevums, Nr. 3. 8) «Buzalovietis», LKJS RK izdevums. Nr. 1—2. (Kriev. un latv.) 9) «Pagrīde», LKJS Rīgas org. latviešu rajona pašdarbības žurnāls, Nr. 1—2/3, u. c.] CBd 11/12, 178.—184. lpp.

L. Laicens atsvabināts. KrC 18. X

N. G. Černiševska piemiņai. JA 8/9, 24. lpp.

Par žurnālu «Jauni Ceļi». KrC 8. V

P. Dauges jubileja. LZ 3. II

Pleskavas «Jauno Ceļu» lasītāji. [Par žurn. «Jauni Ceļi».] SC 4, 9. lpp.

Protesti pret rakstnieka L. Laicena vajāšanu. (Prolet. un revol. rakstn. starptautiskais birojs.) KrC 1. XI

«Sibīrijas Cīņas». [1918. g. 2. nr. fotoat. ar V. Čunčiņa, R. Pētersoņa, J. Apiņa, K. Karlsona un A. Ridusa ģīm.] JA 4, 1. lpp.

«Sibīrijas Cīņas» desmitgadu jubilejā. LZ 20. IV

Strādnieku preses «brīvība» Latvijā. KrC 14. VII

Varoņu piemiņai. [Silfa-Jaunzema, Arāja-Bērces u. c.] SC 8. VI

Vecākā latviešu bibliotēka. [J. Misiņa bibliotēka Rīgā.] KrC 5. I

Vēstule redakcijai. Paskaidrojums pie pilsoņa I. Pēka aizrādījuma. KrC 24. VII

Vissavienības proletārisko rakstnieku un korespondentu konference. Ziņojumi no vietām. KrC 24. V

-i- Igauņu-latvju literatūras saikne. KrC 15. III

-je- Linarda Laicena Kopoti raksti krievu valodā. KrC 30. VIII

-n- Jauna radioavīze zemniekiem. («Радио в деревне».) [Iznāk Maskavā.] SC 20. I.

-s.-s. Jaunas grāmatas. [«Darbā» — pedagoģisku rakstu krājums. «Latvju koloniju pētīšanas programa».] LZ 6. I

— Latviešu rakstnieku darbi krievu valodā. LZ 13. VII

— «Propagandista bibliotēka». [«Spartaka» apgādībā.] LZ 18. V

— «Sākums». Rietumtautu [Komunistiskās universitātes] Latsektora studentu žurnāls Nr. 11 un 12. LZ 24. VIII

[*Āboltiņš V.*] *V. A.* Atmiņas par sarkano un balto Valmieru. [1919—1920.] KrC 14. VIII

— Batarejas putekļos. (Stāsts par Padomju Latvijas krišanas laikiem.) [Ar fotoat.] JC 12, 3.—6. lpp.

— «Oktobra paaudze» pie lietas! [Al. Cepļa ref. atstāstījums.] KrC 1. XII

Andersons V. Latvju strēlnieki pret eseru sacelšanos Maskavā 1918. gadā. [Gleznas reprodukcija.] JC 10, 1. vāks

Baltiņa E. Ļeņina piemiņas dienā. Latvju strādnieces atmiņas par b. Ļeņinu. [1921—1924.] LZ 20. I

Bancāns R. Ceļš uz latviešu teātri. KrC 10., 12. VII

Bārdiņu Pēteris. Pārs vārdu par «Jauniem Ceļiem». JC 4, 9. lpp.

— Piezīmes vēstures lappusēs. [Baltijas kolonija Baškīrijā.] PLīd 6, 7.—11. lpp. 7, 12.—15. lpp.

Bērziņš R. Daži vārdi par rakstniekiem. KrC 17. V

Birkmanis D. Grāmata par latvju komūnu. [Rec. par A. Kļaviņa grām. «Как живёт и работает коммуна «Труд»».] LZ 21. XII.

Bišs J. Strēlnieka atmiņas. [Februāra revolūcija Latvijā.] SC 25. V

Bite. Pieminot savu varoņu mokas! (No pagātnes atmiņām.) [Izrēķināšanās ar latv. lieliniekiem pilsoņu kara laikā Ufas rajonā.] SC 23. XI
Bls. Daži vārdi par grāmatu izplatīšanu un revolucionāro dziesmu trūkumu latviešu valodā. KrC 13. XII
Bogdanovs V. Buržujiskās demokrātijas skola. KrC 10. XI
B. P. Biedra P. Dauges 30 gadu sabiedriskās darbības diena. KrC 31. I
Brauns Ed. Latvieši Klusā okeāna piekrastē. SC 30. XII
B-S. Kāpēc studija «Skatuve» neko neizrāda? KrC 24. XI
Butevics J. Kā Jelgava krita [1919]. Sarkano strēlnieku atmiņas. JA 2, 6.—7. lpp.
[*Celms Arvids*] *A. C.* «Cīņas Biedrs» Nr. 4—5. LZ 30. XI
— Nepieciešama Vissavienības Latvju strād.-zemkoru konference. LZ 22., 29. VI
— Reti vaļsirdīga atzīšanās. [Par P. Birkerta rakstu «Markss vai Jēzus». Domas 1928. g. Nr. 1.] KrC 15. III
[*Ceplis Al.*] *Al. C.* Desmito gadu sākot. (Sakarā ar studijas «Skatuve» padomes sēdi.) KrC 15. XI
— Maksims Gorkijs. (1868.—16. (29.). 3. — 1928.) KrC 3. IV
— *Al. C.* «Uzvarēts». [Krepusko lugas uzvedums studijā «Skatuve».] KrC 24. I
Cērpiņš A. Vēstule redakcijai. [J. Pēka lietā.] KrC 21. VI
Čulitis J. «Darbā» [2. un 3. burtnīca]. KrC 10. V
— Kultūra un kultūras revolūcija. JA 4, 3.—5. lpp.
— Maskavas latviešu kultūras svētki. SC 29. VI
Dauge P. [Ģīm.] KrC 28. I
Dermanis V. Paula Dauges trīsdesmit gadu darbības jubileja. KrC 28. I
Druva V. Skola rijā. (Atmiņas no vācu okupācijas dienām 1918. g.) KrC 23. II
Dzilna O. Pētera Paupera piemiņai. SC 4. V (Ģīm.)
Dzirkstele. Latvieši un «latvieši». KrC 15. V
Džeks K. Visiem! Visiem! [Dramatiz. «Kretulieši» RTKU Latsektora stud. uzv.] KrC 28. IV
Eiduks J. Pie Kr. Imūna nezināmā kapa. KrC 22. XI
— Vēstule redakcijai. Piezīme dzejnieka J. Pēka lietā. KrC 31. VII
[*Eizenšmits E.*] *Mākonis.* Trīsdesmit gadi. [P. Daugem.] KrC 28. I
— *Latsekciju CB sekretārs.* Par saviem laikrakstiem! Visām latvju komunistiskām sekcijām, visiem sabiedriskiem un izglītības darbiniekiem, visiem latvju darbaļaudīm! [Par latv. periodikas popularizēšanas kampaņu.] SC 30. XII; KrC 18. II
— Politmācību grāmatas latvju valodā. SC 19. X
Eizenšmits, Latsekciju CB sekretārs. Daškevičs V., Latgaļu komisijas priekšsēdētājs. Pabalstiet «Taisneibu»! SC 30. XII
F. Strādnieku prese zem demokrātijas sloga. KrC 5. V
Fausts. Ļeņingradā. Konference par «Jauniem Ceļiem». JC 4, 9. lpp.
Feldmanis V. Eferta-Klusā piemiņas vakars «Latiznamā». KrC 10. III
Grīslis M. «Jaunais Arājs». [«Sibīrijas Cīņas» piel.] SC 16. IV
— «Taisneiba» — paleigs škołotajam. T 27. IV
[*Grunte F.*] *Fr. Gr.* «Par un pret». [L. Paegles drāma.] KrC 1. III
[*Heils J.*] *J. H-s.* Latviešu pareizrakstības vārdnīca. KrC 21. II
— *J. H.* J. Daniševskis. «Latvijas iekšējais un starptautiskais stāvoklis». [*Rec.*] KrC 6. XII
Hermanis J. Sociāldemokrāti karagājienā pret SPRS. CBd 11/12, 32.—69. lpp.
I. «Latgaliešu Kalendārs» 1928. gadam. LZ 6. I
Iesms. Par latvju proletārisko rakstnieku un korespondentu konferenci. KrC 26. IV
— Rakstnieki un kritiķi. (Iz latvju proletārisko rakstnieku un korespondentu konferences zāles.) KrC 2. VI

Irbīts P. Kāds vārds par latviešu simfonisko orķestri. KrC 31. III
Izaks. Alfreda Miķelsona — Sašas piemiņai. KrC 17. III, S 11, 32.—35. lpp.
— Lugu trūkums jānovērš. KrC 22. XII
Jakobsons K. S. Monosovs. Revolucionāro kustību vēsture. [*Rec.*] LZ 3. II
— Kāds vārds par žurnālu «Jauni Ceļi». KrC 7. II
[*Janele J.*] *Viena.* «Kreisā Fronte» Nr. 1. KrC 5. IV
[*«Jauni Ceļi»*] *Redakcija.* VLKJS Latsekcijas žurnāls «Jauni Ceļi». [Izbeidz savu gājumu.] JC 23/24, 2. vāks.
J. F. Ko lasa latviešu arāji? KrC 25. II
J. L. Masu vārds. [Par presi.] JC 7/8, 12.—13. lpp.
Jokums K. Ar visplašāko masu līdzdalību! [Par Vissavienības strādnieku un zemnieku korespondentu 4. konferenci.] JC 23/24, 1.—3. lpp.
— Gatavojoties uz latvju proletrakstnieku konferenci. KrC 21. IV
— *Ko-Jo.* Kā zemkors J. Klimans nosūdzēja «Latv. Zemnieku» pašam Kaļiņinam. LZ 18. V
— Ko mums atstājis Klusais? (Sakarā ar Eferta-Klusā nāves dienas atceri 16. jūlijā.) KrC 17., 19., 21. VII
— Neizlietotie feļetoni. LZ 2. XI
— Par aprautu dzīvi, par nepabeigtu darbu (biedra Klusā atcerei). [Ar fotoat.] LZ 13. VII
— Proletrakstniecības šīsdienas jautājumi. KrC 19. IV
— *Ko-Jo.* R. Blaumaņa darbi krievu valodā. KrC 16. II
— Viena diena Jasnaja Poļanā. KrC 22. IX
Jons. Ko dara un darīs Ļeņinpils latvju rakstnieki. KrC 11. XII
Julis O. Septiņpadsmit! [Cīņa par Kursku 1919. g.] LZ 17. II
Jurjans P. Nezināma autora rokraksti. [Sakarā ar Salenieka rakstu «Kas Mērnieku laiku autors?».] KrC 6. XI
Jurovs J. Latgalites stōvukls cara laikūs. T 30. III
K. Kurš vismuļķākais (studijas «Skatuve» pirmizrāde 15. IV Vahtangas teātrī.) [K. Vitfogela lugas izrāde.] KrC 12. IV
[*Kalniņš J.*] *Ķencis Šabraks.* Kādas īpašības vajadzīgas rakstniekam. LZ 13. I
— *Ķencis Šabraks.* «Kreisā Fronte». LZ 20. IV
— *Šabraks Ķ.* «Latvju Arāja Kalendārs» 1929. gadam. LZ 14. XII
— *Ķencis Šabraks.* Lauku feļetonu konkursa rezultāti. LZ 6. VII
— *Ķencis Šabraks.* Par stilu. LZ 27. IV
Kara-Jura. J. Plakans. Vai var iztikt bez dieva? [*Rec.*] JC 7/8, 24. lpp.
«Krievijas Cīņas» redakcija. Preses diena un latvju strādnieku uzdevumi. KrC 10. IV
Krogzems J. Jaunatnei jāzin latvju revolucionāro strēlnieku cīņas. [Par «Latvju strēlnieku vēsturi».] JC 13, 10. lpp.
— Lasītāju piezīmes. JC 16, 10. lpp.
— Zaharinas-Obrežnajas latkolonija. (Koloniju vēsture.) PLīd 2, 14.—15. lpp.
Krūkle E. Deklamators — sastādījis Ed. Šillers. [*Rec.*] LZ 13. I
— *E. K.* Jaunākais bērnu literatūrā. [1. N. Vengrovs. Oktobris. Latviskojis Ed. Šillers. 2. K. Kļagins. Ziņnesis. 3. J. Eiduks. Varavīksnes vaiņags, bērnu dzeju antoloģija.] KrC 23., 25. VIII
Krultiņš K. Kulturālā revolūcija un «Sibīrijas Cīņa». JA 4, 6. lpp.
K. T. «Par un pret». [L. Paegles drāma P. Stučkas klubā.] KrC 8. III
Kurons K. Cīņa par aktīvu cilvēku. Maksims Gorkijs (29. III 1868. — 29. III 1928.). [Vara kapeika cilvēkā skan... Ķivulis, kurš meloja... No individuālisma līdz kolektīvismam. Ikdienišķi šausmīgais. Sveiciens jaunajam cilvēkam.] JC 7/8, 9.—11. lpp.
— «Jauni Ceļi» Nr. 1—3. KrC 15. III
— «Kreisā Fronte» Nr. 2. KrC 5. V
— Linards Laicens (25 meklējumu un cīņas gadi). KrC 8. V

Kurons K. Ļ. N. Tolstojs. (1828—1928.) KrC 18. IX
— Pret diletantismu. (Sakarā ar latvju proletāriskās rakstniecības uzdevumiem mākslinieciskā jaunradībā.) KrC 17. V
Kurons K. un *Ozoliņš J.* Dibināsim «Krievijas Cīņas» fondu! KrC 15. XII
Ķilits K. «Sibīrijas Cīņas» jaunatnes lapiņa. SC 16. IV
Ķiršs J. Būs vēl Padomju Latvija. LZ 28. XII
— Kāds vārds par zemnieku presi. LZ 11. V
— Šķilters K. «Kas ir sektantisms». M. 1928. [*Rec.*] LZ 11. I
L. A. Ļevs Tolstojs. LZ 7. IX
Latvju sekciju Centrālais birojs. Latvju rakstnieku ievērībai. [Par lugu konkursu.] SC 17. II, 13. VII
Laukmanis [*K.*] Kāds vārds par«Darbā» un «Izglītības Darbu». KrC 16. II
— Pedagoģiskā literatūra «Darbā» IV. LZ 8. VI
— *Uldis Velns.* Vissavienības Latvju proletārisko rakstnieku un korespondentu konference. KrC 22. V
Lauksaimnieks. Pēters Paupers. [Nekrologs, 1904.—1928.] Sc 27. IV
— «Sibīrijas Cīņa» un kolektīvās saimniecības. SC 16. IV
Legzdiņa E. Vēlreiz par «Izglītības Darbu». KrC 19. I
L-is J. Biedrs P. Dauge kā revolūcijas cīnītājs. KrC 28. I
Lipiņš P. Latgalīši. (Eiss izvylkums nu roksta gromotas «Latgalīšu vēsture».) T 11. V
— Latgalīši «pūļu laikūs». T 25. V
— Latgola «krīvu laikūs». T 1. VI
Logins D. 30. gadu darbeibas par tautas labklojibu. Ontona Oduma d. Mitreviča [Lukaševics] jubileja (1897—1927). T 20. IV
Loja J. Dzejnieka J. Pēka [materiālu vākšanas lietā]. KrC 14. VI
Malis K. Baltkrievijas Valsts izdevniecības latvju izdevumi. LZ 21. IX
Martinovs K. Petropavlovskas cietoksnis. SC 11. V
Miezītis Miķelis. Rostovas un apkārtējo koloniju vēsture. (Iz koloniju pagātnes.) PLīd 5, 3.—5. lpp.
Millers Ž., agr. «Arhangeļskas latviešu sabiedrība». (Uīas kantona Arhangeļskas pagasta latviešu koloniju dabas vēsturiski saimniecisks apraksts.) PLīd 9, 8.—10. lpp.
— Latvju Arāja Kalendārs 1929. gadam. KrC 13. XII
— Leimanis V. «Jaunā kolonista rokas grāmata». [*Rec.*] KrC 13. IX
— Par latvju kolonijām Baškīrijā. PLīd 1, 5.—8. lpp.
Misse E. Mazliet par «dziesmu badu». KrC 27. XI
M. J. «Krievijas Cīņa» ir jāpārvērš par dienas laikrakstu. KrC 5. IV
Mozajs Al. Joņa Zvidra bendes sprausloj. T 25. V
Murevskis V. Par to, lai būtu... (Atmiņas no 1918. g.) [Kolčaks Sibīrijā.] LZ 9. XI
Murevskis, korespondentu vārdā. Ļeņingradas strādīakā. (Iz rezolūcijas.) [Par žurnālu «Jauni Ceļi».] JC 4, 9. lpp.
Nērogs J. Miķelsons — komjaunsaviešu rakstnieks. S 11, 35.—39. lpp.
Ņekrasovs A. N. [Ģīm., sakarā ar 50. nāves dienu.] LZ 13. I
Onufrijs. Mierā! Klausāties manu komandu! (Runa sakarā ar mūsu satīriķu un feļetonistu Oktobra XI gadu svētku gājienu.) KrC 6. XI
Ozoliņš J. Dziesmu krājums koriem. Izd. Ļeņinpils Latiznams. [*Rec.*] LZ 6. IV
— Par kora dziedāšanu, orķestri, jaunatni, kura nedzied, un par šo to citu. KrC 2. X
P. Grāmatu apskats. [1. Latviešu pareizrakstības vārdnīca. 2. «Sākums» Nr. 10.] JA 2, 9. lpp.
— Grāmatu galds. [1. J. Plakans. Vai var iztikt bez dieva? 2. Dziesmu krājums kultūras svētkiem. Ļeņingradas Latiznama izdevums.] SC 16. IV
— Pauls Dauge. [Maskavā atzīmē P. Dauges 30 gadu ilgo politiski sabiedrisko darbību.] SC 3. II

Palss. Lauku skatuve. (Īss vēsturiski kritisks apcerējums.) JA 3, 7.—9. lpp.
Pavniņš St., Valsts Mākslas vēstures institūta SSSR Tauteibu Kulturas mākslas komisijas Baltišu grupas sekretārs. Naatlikams dorbs. [Par materiālu vākšanu tautas garamantu pētīšanai.] G 8, 6. lpp.
Pēks J. Aizrādījums. Vēstule redakcijai. KrC 24. VII
Pelēkais K. Izejošie raksti. [No «Sibīrijas Cīņas» vēstures.] SC 16. IV
— Latvju proletārisko rakstnieku un strādzemkoru konference. JA 6/7, 8. lpp.
Pin. A. No 1. I 1929. g. «Cīņai» jāiznāk ik dienas. KrC 22. XI
P. J. Latvju proletārisko rakstnieku un korespondentu konferencei. (Lasītāju piezīmes.) KrC 15. V
Plakans J. Bībele kā kara propagandas grāmata. SC 12. VIII
Poēma K. Grūtākā brīdī. [«Sibīrijas Cīņas» atjaunošana 1922. g.] SC 16. IV
Poldis. «Latviešu pareizrakstības vārdnīca». [*Rec.*] LZ 10. II
— Darbā. Pedagoģisku rakstu un materiālu krājums II. LZ 9. III
[*«Propagandista»*] *Redakcija.* Priekšvārds. [Par žurn. «Propagandists» uzdevumiem.] Propagandists 1, 3.—4. lpp.
Rasons K. Kā veidojās «Sibīrijas Cīņa». SC 16. IV
— *K. R.* «Sib. Cīņa» lasītāju tiesas priekšā. SC 4. V
— *K. R.* «Sibīrijas Cīņas» gaita. SC 16. IV
Rožkalns D. «Kaijas lidojums» Ļeņingradā. [A. Upīša komēdija.] KrC 23. VI
Rudzītis K. Jāņa Asara piemiņai. (1877—1908.) KrC 4. IX
Rudzīts P. «Krievijas Cīņas» korespondences un viņu rakstītāji. KrC 17. XI
Rudzutaks. [Ģīm.] T 21. IX
S. Ku soka latgališu oroji par sovu avizi «Taisneiba». T 3. XI
Salenieks E. Kas «Mērnieku laiku» autors? (Baložu mātes stāsts.) [Par Jēkabu Zvaigznīti.] KrC 1. XI
Sarkanais Dadzis. Par žurnālu «Jauni Ceļi». KrC 3. III
Seimane. L. Paegles «Iela» Latiznamā. KrC 8. V
[*«Sibirijas Ciņas»*] *Redakcija.* Feļetonu konkurss. SC 21. XII
— Sarga postenī. [P. Paupers.] Sc 4. V
— «Sibīrijas Cīņas» stāstiņu konkurss. JA 4, 8.—9. lpp.
Sibirijas novada partkomitejas vēstures nodaļa. Sibīrijas atbrīvošanas cīņu dalībniekiem. [Par Sibīrijas atbrīvošanas cīņu vēsturi.] SC 30. XII
Spartakietis. Daži vārdi par rakstniekiem. (Īsās piezīmes par sāpīgiem jautājumiem.) KrC 12. V
— 3 latvju rakstniecības propagandas gadi. [Latv. rakstnieku darbi krievu valodā.] KrC 14. I
S-r. Kas mācās Latgales skolās? KrC 8. IX
Stauers J. «Krievijas Cīņai» jātop par dienas avīzi. KrC 8. III
Stučka P. Latvju zemnieku kolonijas SPR Savienībā. LAKal 1928. g., 25.—28. lpp.
— Revolūcijas jaunā pakāpe. DKal 1928. g., 35.—43. lpp.
Šķilters K. Eferts-Klusais. S 10, 5.—7. lpp. (Ģīm.)
— Latkoloniju vēsture. [Iznākusi.] SC 30. XII
— Ļeņingradiešu koloniju pētīšanas programa. KrC 14. II
— «Sibīrijas Cīņas» darbdienas gaitas. SC 16. IV
— «Sibīrijas Cīņas» 10 gadu jubileja. KrC 19. IV
Šūmane Marija. Revolucionārās kultūras fronte Latvijā. S 13, 14.—17. lpp.
T. K. Darba Kalendārs 1928. g. KrC 3. I
— Pirmais latvju revolucionārais žurnāls. [«Auseklis».] KrC 5. V
Uiska R. «Darbā» [Nr. 4]. KrC VI
V. «Dzīvais Vārds» ir nosvinējis 100. numura jubileju. KrC 12. VI
Veidemanis K. Latviešu strēlnieku cīņas Ukrainā. [Gleznas reprodukcija.] JC 4, 11. lpp.
— Latvju strēlnieki eseru sacelšanās dienās Maskavā 1918. gadā. [Gleznas reprodukcija.] JC 7/8, 11. lpp.

Viksne P. Latvju strēlnieku vēsturiskā loma. (Uz Sarkanās Armijas 10 gadu jubilejas dienu.) DKal 1928. g., 50.—66. lpp.
— «Sibīrijas Cīņas» loma latvju zemniecības organizēšanas darbā. SC 16. IV
Vintiņš-Veinis P. Aprautas rindas. [«Sibīrijas Cīņas» dibināšana.] SC 16. IV
V. J. Latvijas kreisās rakstniecības vakars. [Maskavā 11. XI.] KrC 13. XI
Voss V., pionieru darbinieks. Par latvju pionieru grupu darba apskati «Jaunos Ceļos». (Pārrunas kārtībā.) JC 14, 12. lpp.
Začests Ont. Vaco boļševika biogrāfija. [Onuprs Savickis, dzimis Ludzā 1867. g.] T 21. IX
Zars A. Jaunais pionieris. Krājums. Sastādījis A. Rižovs. Tulk. V. E. [*Rec.*] JC 5, 1. vāka 2. lpp.

LATVIEŠU DAIĻLITERATŪRA KRIEVU VALODĀ

Блауман Р. Под сенью смерти. Перев. Л. Латани. [Л.,] «Прибой», 1928. 238 стр. Содерж.: Рудольф Блауман. [Вступит. статья.] Я. Эйдука. — Под сенью смерти. Раудупиха. Андриксон. Весенние заморозки. Болотная тина. В Спиенах. Сорная трава. Рец.: [*Ан.*] — ГПП 2, с. 44; *Блок Г.* — Книга и профс. 4, с. 40; *Тертерев Артур* — ЧиП, 11, 17 III.
Кейран Я. Ксенофонтыч. [Рассказ. М.,] Госиздат. [1928.] 14 стр. (Дешевая б-чка.)
Кин Виктор. По ту сторону. Роман. [М.,] Артель писателей «Круг», 1928. 294 стр. Рец.: *Ермилов В.* — НЛП 5, стр. 95—96.
Муценек Я. Я. За решетками. Рассказы. [Днепропетровск,] Днепропетр. Окружком МОПР'а, 1928, 32 стр. Содерж.: В капиталистических тюрьмах. (Из жизни болгарских революционеров.) Суд. (Из жизни польских революционеров.) Дело «101». [О корейских революционерах.] В венгерской тюрьме. Огнем и мечом. (Под сапогом английского империализма.) Красный дьяволенок. [О китайских революционерах.] Провокатор. (Из жизни польских революционеров.) Пример пролетарской солидарности. (О польских революционерах.)
Страуян Я. Арест Яши Ансона. [Рассказ.] Обл. и рис. В. Гринберга. М. — Л., Госиздат, 1928. 16 стр. с илл.
Упит А. Северный ветер. Роман. Перев. Э. Я. Сильмана. Л., «Красная газета», 1929. 264 стр. Рец.: [*Ан.*] — ГПП 16, с. 58; [*Ан.*] — Вестн. иностр. лит. 11, с. 159; *Спартаковец.* — Р 4, стр. 12.
Цеплис А. Восстание топора. Рассказы. Перев. П. Свириса. М. — Л., Госиздат, 1928. 56 стр. (Универсальная б-ка № 566.)
Вейнис П. Санитарный поезд. Пер. П. Свирис. [Стих.] — Р 26, стр. 7.
Зедин А. Триумф. [Рассказ, с портр. авт.] — Р 26, стр. 2—6.
Кадытис-Грозный А. Каупит, красный галстук и кровь. [Рассказ, с портр. авт.] — Р 26, стр. 13—15.
Калнынь Я. По коням... [Стих.] — В кн.: Альманах. Кн 2. Л., 1928, с. 149—150. (Рабочая литгруппа «Резец».)
Курций А. Гибель гражданина Гюйо. Один из последних рассказов А. Курция. Перев. Э. Сильмана. — Р 41, стр. 11—12.
— Лидеры. Перев. Э. Сильмана. [С предисловием.] — В кн.: Голая жизнь. Альманах революц. писателей... Л., 1928, стр. 88—97.
Лайцен Л. Гибель Средиземноморского флота. Перев. Э. Сильмана. [С предисл.] — В кн.: Голая жизнь. Альманах революц. писателей... Л., 1928, стр. 33—50; Р 26, стр. 8—12.
— 1) Хлеб и плечи. Перев. Анны Бирзе. [Стих.] 2) 1918. (Отрывок.) Перев. Г. Фиш. [Стих.] — Р 26, стр. 8 (портр.)
Паэгле Леон. Возвращение. Рассказ. Перев. М. Дамме. — Р 2, стр. 2—4.
Пелекайс К. Стрелки. Перев. Г. Фиш. [Стих., с портр. авт.] — Р 26, стр. 7.

Упит А. Голая жизнь. Перев. Э. С[ильман. С предисл.] — В кн.: Голая жизнь. Альманах революц. писателей ... Л., 1928, стр. 51—88.
— Смерть Клемана Перве. Рассказ. Рис. И. Королева. Перев. Евг. Ульман. — Р 11, стр. 1—4; 12, стр. 10—13.
Цеплис А. Зарницы. Пер. Г. Фиш. [Стих., с портр. авт.] — Р 26, стр. 7.
Эйдеман Р. Рассказ о портном Фейтельсоне. Перев. Э. Сильмана. С предисл. — В кн.: Голая жизнь. Альманах революц. писателей ... Л., 1928, стр. 3—32.
— Шпион. Рассказ. Рис. И. Королева. — Р 26, стр. 1—5 (портр.)
Эйдук Я. Поздняя осень в парке. Перев. Г. Фиш. [Стих., с портр. авт.]. — Р 26, стр. 12.

RAKSTI LAIKRAKSTOS, ŽURNĀLOS U. C.

Берзинь А. Рец. на: Оливия Уэдсли. «Миндаль цветет» [и др. романы]. — НЛП 19, стр. 78—79.
Грасис К. Вредная идеализация Толстого. [Рец. на: Стефан Цвейг. Певец своей жизни. Лев Толстой. Л., 1928.] — НЛП 20/21, стр. 113—116.
Запровская А. К вопросу об автобиографическом жанре в пролетарской литературе [Запада]. — НЛП 13/14, стр. 66—68.
— Пролетарская и революционная литература Запада. Курт Клебер. — НЛП 15/16, стр. 50—53.
Иокум К. Преследование левой печати в Латвии. — Ж 11, стр. 47—48.
Кнорин В. На верхних этажах культурного строительства. (Глава из статьи — «О решающих «мелочах» в большом вопросе».) [Белорусская история и литература.] — НЛП 19, стр. 4—8.
Лайцен Л. 22-го августа. [Из журн. «Крейса фронте», с портр. автора и примеч. ред.] — Р 40, стр. 9.
Лацис А. Э. и Кейлина Л. Дети и кино. [М.,] Теа-кино-печать, 1928. 88 стр. с илл.
Лацис Анна. Влияние капитализма на организационную структуру германского театра. — КР 3, стр. 90—96.
Литературная хроника [о латыш. писателях СССР и Латвии]. — Р 26, стр. 16.
Пельше Р. Музыка и массы. — МиР 11, стр. 6—9.
— О задачах и методах художественной критики. — СИ 6, стр. 5—11.
Пельше Р. А. Предисловие. — В кн.: На страже советов. Сборник пьес и инсценировок. Под. ред. Р. А. Пельше. М. — Л., 1928, стр. 3—4. (Худож. отд. Главполитпросвета.)
— Театр. [О достижениях театра к Октябрьским торжествам.] — СИ 5, стр. 5—10.
Спарт. Три года латсекции [ЛАПП]. — Р 26, стр. 16.
Страуян Ян. О человеке и писателе. — В кн.: О Горьком — современники. Сборник воспоминаний и статей. [М.,] Моск. т-во писателей, [1928,] стр. 79—87.
[*Эйдук Я.?*] *Делегат.* Всесоюзная конференция латышских писателей. [Краткий отчет — осуждение критич. выступлений Курона.] — НЛП 15/16, стр. 90.
Эйдук Я. Латышская пролетарская литература в СССР. — Р 26, стр. 1 (портр. авт.)
— Революционная литература на Западе. Андрей Упит. (Латвия.) — НЛП 13/14, стр. 69—72.
— Революционные писатели Латвии. (К аресту Лайцена, Курция и Дзелза. См. «Резец» № 40.) [С портр. А. Курция и К. Дзелза.] — Р 41, стр. 11.
— Рец. на: Вольф Эрлих. — «Волчье сердце», стихи. «Прибой», Ленинград. — НЛП 13/14, стр. 118—119.
— Рудольф Блауман [вступ. статья]. — В кн.: Блауман Р. Под сенью смерти. [Л.,] «Прибой», 1928, стр. 3—7.

ILUSTRĀCIJU SARAKSTS

Pēteris Stučka . . . . . 32.— 33. lpp.
Andrejs Upīts . . . . . 128.—129. „
Ernests Eferts-Klusais . . . . . 256.—257. „
Jānis Bērziņš-Ziemelis . . . . . 400.—401. „
Alvils Ceplis . . . . . 432.—433. „
Jūlija Janele-Viena . . . . . 504.—505. „
Kārlis Līcis-Kurons . . . . . 592.—593. „
Pauls Dauge . . . . . 648.—649. „

SATURS

Latviešu padomju literatūras kritikas attīstība no 1917. līdz 1929. gadam. *Arvīds Grigulis* 3

I

Plašāki literatūrteorētiski un literatūrvēsturiski darbi

Andrejs Upīts. Proletāriskā māksla 39
Klusais. J. Jansons-Brauns 201
Klusais. Piezīmes par latviešu ideoloģijas vēsturi. I daļa 235
P. Vīksne. Sudrabu Edžus. Dzīve un darbs 328

II

Jaunās revolucionārās literatūras organizēšanās un teorētisko pamatu meklējumi Padomju Latvijā 1919. g. un pirmajos gados Padomju Savienībā

Strādnieku valsts kulturālie uzdevumi. *J. Bērziņš* 399
Mākslas nodaļa. [*Andr. Upīts*] 402
Švītras. (Par kulturālo darbu Padomju Latvijā.) *Klusais* 413
Piezīmes par proletārisko kultūru. *Andrejs Upīts* 418
Jaunā kultūra un proletariāts. *P. Vīksne* 423
Proletāriskās mākslas kaprači. *Al. Ceplis* 427
Proletkulti. *Al. C[eplis]* 430
Proletāriskās kultūras ceļi. *P. Vīksne* 432
Proletariāts un māksla. *K. Strauts* 445
Proletariāts un māksla. *Astra* 449
Revolūcija un māksla. *K. St[rauts]* 455
Proletāriskā rakstniecība. *Viena* 466
Piezīmes par proletārisko mākslu un viņas kritiķiem. *P. Sviris (Blūmfelds)* 474
Dzejnieki un kritiķi. *Ed. Š[illers]* 478
«Sarkanie Pavedieni» I. *J. S.* 482
Proletāriskās rakstniecības attīstības gaitas. *J. Eiduks* 485
Par kultūras darbību Maskavā. *O.* — 488
L. N. L. K. Maskavas latviešu strādnieku teātris. *P. P.* 491
Imažinisms 495
No dekadences līdz futūrismam un «*futurum komunismam*». *K. Oz.-Pr.* [*K. Ozols-Priednieks*] 496

III

Par Raini

Rainis kā proletariāta dzejnieks. *P. Stučka* 501
Tie, kas neaizmirst. *Viena* [*J. Janele*] 503
«Tomēr» — proletariāta dzejnieks. *P. Stučka* 507

IV

Daži literatūras organizēšanās jautājumi divdesmitajos gados

Maskavas Latviešu centrālā komunistiskā kluba literāriskās sekcijas darbības raksturojums. *K. Oz.-Pr.* [*K. Ozols-Priednieks*] 516
I Viskrievijas latvju proletārisko rakstnieku konference. *K. Ozols-Priednieks* 523
Diskusija par proletāriskās literatūras stāvokli. *K. Plk.* [*Pelēkais*] . . 526

V

Teorētiskas problēmas divdesmitajos gados

Piezīmes pie mūsu kultūrdzīves parādībām. *P. Viksne* 529
Proletāriskais rakstnieks un dzīves īstenība. *P. Veinis* 550
Proletariāts un dzeja. *Klusais* 556
Latvju proletāriskā rakstniecība Padomju Krievijā. *Klusais* . . . 562
Dialektiskā materiālisma metode mākslā un kritikā. *V. Knoriņš* . . 569
Mūsu rakstniecības šodiena. *K. Kurons* 584
Aktīvā un dzīvā cilvēka problēma literatūrā. *Ķencis Šabraks* . . . 609
Rakstniecība un dzīve. *S. Berģis* 614
Māksla un sociālistiskā celtniecība. *R. Pelše* 621

VI

Literatūrvēsturiski materiāli

Pie Raiņa kapa. *P. Stučka* 625
Rainis. *K. Kurons* 628
Rainis un viņa dzeja. (Aptaujas materiāli) 633
Maitas putnu plūkšanās pie Raiņa kapa 639
Jansonu-Braunu pieminot. *P. Stučka* 643
Piemiņas lapiņas iz Jansona-Brauna emigrācijas laikmeta. *P. Dauge* 646
Ko mums atstājis Klusais? *K. Jokums* 652
Biedrs K. Līcis-Kurons dzīvē un darbā. *K. Ozoliņš* 659

VII

Par literatūru un rakstniekiem buržuāziskajā Latvijā

Latvijas rakstniecības kreisais spārns. *V. Knoriņš* 667
Latvijas revolucionārie rakstnieki. *J. Eiduks* 682
Vēstule redakcijai. *K. Ozols-Priednieks, K. Kurons u. c.* 683
Neauglīga polemika. *P. Viksne* 685
Pret nebiedrisku un negodīgu uzstāšanos. *J. Loja, J. Eiduks u. c.* . . 686
«Trauksmelnieki». *P. Viksne* 688
«Zaļvārnēni» jeb nostāsts par jautro jampampi. *P. Viksne* . . . 689
Bibliogrāfija. *A. Ambaine* 693
Saīsinājumi 693
1917. gadā , ... 696

1918. gadā 699
1919. gadā 705
1920. gadā 719
1921. gadā 727
1922. gadā 735
1923. gadā 742
1924. gadā 746
1925. gadā 752
1926. gadā 759
1927. gadā 767
1928. gadā 775
Ilustrāciju saraksts 786

ЛАТЫШСКАЯ ЛИТЕРАТУРНАЯ КРИТИКА

Сборник статей, т. V (1917—1940).
Начальный период советской литературной критики. Книга 1.

Латвийское государственное
издательство
Рига 1962

На латышском языке

LATVIEŠU LITERATŪRAS KRITIKA
V sējums, I daļa

Redaktors J. Frīde.
Māksl. redaktors A. Jēgers.
Mākslinieka V. Ozoliņa noformējums.
Tehn. redaktore L. Engere.
Korektore R. Zariņa.

Nodota salikšanai 1962. g. 14. martā. Parakstīta iespiešanai 1962. g. 31. jūlijā. Papīra formāts 60×90¹/₁₆. 50,5 fiz. iespiedl.; 50,5 uzsk. iespiedl.; 59,19 izdevn. l. Metiens 3000 eks. JT 19904. Maksā 2 rbļ. 59 kap. Latvijas Valsts izdevniecība Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. Nr. 15221-D1920. Iespiesta Latvijas PSR Kultūras ministrijas Poligrāfiskās rūpniecības pārvaldes 2. tipogrāfijā «Sovetskaja Latvija» Rīgā, Dzirnavu ielā 57. Pasūt. Nr. 780.

8L2

Brīvzemnieku ciema
bibliotēka

2,60

LATVIJAS NACIONALA BIBLIOTEKA
0305049836